

**Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov**

Zborník príspevkov z 9. medzinárodnej vedeckej konferencie

Medzinárodné vzťahy 2008

**Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a
politiky**

Zámok Smolenice
04. – 05. december 2008

Vydavateľstvo EKONÓM
2009

**Zastúpenie Európskej komisie na
Slovensku**

**Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov**

Zborník abstraktov z 9. medzinárodnej vedeckej konferencie

Medzinárodné vzťahy 2008

**Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a
politiky**

Zámok Smolenice
04. – 05. december 2008

Vydavateľstvo EKONÓM
2009

Usporiadateľ medzinárodnej vedeckej konferencie:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Zastúpenie Európskej komisie na Slovensku

Vedecký redaktor zborníka:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Recenzenti:

prof. Ing. Helena Strážovská, CSc.

prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.

prof. Ing. Vítázoslav Balhar, CSc.

Zostavovateľ zborníka:

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

Technická spolupráca:

Mgr. Lucia Milošovičová

Medzinárodný vedecký výbor:

Predseda:

prof. Ing. Vítázoslav Balhar, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Členovia:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.

Vysoká škola ekonomická, Praha

prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

prof. Dr. hab. Joachim Osiński

Szkoła Główna Handlowa, Warszawa

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave

PhDr. Peter Weiss, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Organizačný výbor:

Predseda:

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Členovia:

Ing. Miroslav Kolesár

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Marek Csabay, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Tatiana Bezáková

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Mgr. Milan Budjač

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Michal Fabuš

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Lucia Gálová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Mária Greššová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Richard Woltemar

Ekonomická univerzita v Bratislave

Mgr. Lucia Milošovičová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Eva Brúderová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Marta Nemešová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

Vydavateľstvo EKONÓM, 2009

Program konferencie

4. december 2008 (štvrtok)

- 09:30-11:30 Registrácia a ubytovanie účastníkov konferencie
- 11:30-12:30 Obed
- 12:30-13:45 Rokovanie v sekciách
- 14:00-14:15 Prestávka
- 14:15-14:40 Slávnostné otvorenie konferencie – prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, CSc., dekan FMV EU v Bratislave
- Príhovor Ing. Petra Zsapku, Zastúpenie EK na Slovensku
- 14:40-15:15 Rokovanie v pléne: Vystúpenie prof. Ing. Milana Šikulu, DrSc., riaditeľa Ekonomického ústavu SAV na tému: Vízia sociálno-ekonomického rozvoja Slovenska
- 15:15-15:30 Prestávka
- 15:30-17:00 Rokovanie v sekciách
- 17:00-17:15 Prestávka
- 17:15-18:30 Rokovanie v sekciách
- 19:00 Recepčia
- 22:00 Vylosovanie tomboly

5. december 2008 (piatok)

- 08:00-09:00 Raňajky
- 09:15-10:45 Panelová diskusia a rokovanie v sekcii č.2
- 10:45-11:00 Prestávka s občerstvením
- 11:00-12:30 Panelová diskusia a rokovanie v sekcii č.2
- 13:00-14:00 Obed
- po 14:00 Ukončenie konferencie, odchod účastníkov konferencie

Program prezentácie príspevkov

Štvrtok, 04. december 2008

Sekcia č. 1

Medzinárodné politické vzťahy

Miestnosť: Žltý salónik

Moderátor: PhDr. Peter Weiss, CSc.

12:30-13:45

Baran Jaroslav, Mgr.	<i>Možné geopolitické dôsledky prebiehajúcej hospodárskej krízy.</i>	
Škvrnda František, doc., PhDr., CSc.	<i>O kritických teóriách v súčasnej vede o medzinárodných vzťahoch.</i>	
Grančay Martin, Ing.	<i>Cesta k otvorenému nebu: Genéza leteckých vzťahov USA – EÚ.</i>	
Pána Lubomír, Dr., Mgr., Ph.D.	<i>Gazprom a medzinárodné politické vzťahy.</i>	
	<i>Diskusia</i>	
	Moderátor: doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.	15:30-17:00
Svoreňová Soňa, Ing.	<i>Postoj Slovenských parlamentných strán ku vzniku samostatného Kosova.</i>	
Tuleková Henčelová Lucia, Mgr.	<i>Občianska vojna v Libanone a jej dôsledky na životné podmienky Palestínčanov žijúcich v utečeneckých táboroch.</i>	
Weiss Peter, PhDr., CSc.	<i>Formovanie národného záujmu vo vládných programoch a strategických dokumentoch SR</i>	
Greššová Mária, Ing., PhD.	<i>Politická situácia na Ukrajine.</i>	
	<i>Diskusia</i>	
	Prestávka	17:00 -17:15
	Moderátor: doc. PhDr. René Pawera, CSc.	17:15-18:30
Škvrnda František, doc., PhDr., CSc.	<i>Pozícia Indie vo svetovej politike a jej bezpečnostné aspekty.</i>	
Aleksanyan Tigran, Ing.	<i>India v kontexte strednej Ázie: Jej účasť vo Veľkej hre</i>	
PhDr. Peter Greguš, CSc.	<i>Analógie medzi regiónmi Kaukazu a Balkánu</i>	
PhDr. Tatiana Červená, PhD.	<i>Vplyv politických elít na formovanie zahraničnej politiky Nového Zélandu</i>	
Ing. Andrej Javorsky	<i>Ukrajina a WTO: očakovanie následkov vstupu</i>	
Ing. Ľubica Harakaľová	<i>Porovnanie alokácie finančných prostriedkov v programovacích obdobiach 2004-2006 a 2007 - 2013 v Slovenskej republike so zameraním na poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka</i>	
	<i>Diskusia</i>	

Sekcia č. 2

Medzinárodné ekonomické vzťahy

Miestnosť: Poľovnícky salón

Moderátor: prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

12:30-13:45

Balhar Vítazoslav, prof., Ing., CSc.	<i>Formovanie novej kvalitatívnej etapy vývoja globálnej ekonomiky</i>	
Belitski Maksim, PhD.	<i>EU and Slovak republic: Welfare effects after joining EU</i>	
Breinek Pavel, Ing., Ph.D.	<i>Vývoj příjmové nerovnosti ve světové ekonomice</i>	
Kliková Christiana, prof., Ing., CSc.	<i>Je konkurenceschopnost země závislá na její svobodě?</i>	
	<i>Diskusia</i>	
	Moderátor: Ing. Tomáš Dudáš, PhD.	15:30-17:00
Fodorová Veronika, Ing.	<i>Transformácia funkcií štátu v integračnom zoskupení</i>	
Daniláková Adriána, Ing.	<i>Finančná kríza: skutočným problémom je znehodnotenie aktíva dôvery</i>	
Dorokhov Denys, Ing.	<i>Obchodné vzťahy EU a USA.</i>	
Gálová Lucia, Ing.	<i>Systém obchodovania s emisnými povoleniami v EÚ</i>	
Ing.Eva Jančíková, PhD.	<i>Využitie platobných prostriedkov na elimináciu vzniku rizikových pohľadávok</i>	
	<i>Diskusia</i>	
	Prestávka	17:00 -17:15
	Moderátor:prof. Ing. Christiana Kliková,CSc.	17:15-18:30
Mojžiš Miroslav, Ing.	<i>Centrope ako znalostný a inovatívny región.</i>	
Grešš Martin, Ing., PhD.	<i>Medzinárodné organizácie a ich marketingové aktivity. (na príklade EÚ)</i>	
Čajka Peter, doc., PhDr., PhD.	<i>Socio-ekonomická analýza regiónov Slovenska (v spoluautorstve s PhDr. Lucia Rýsová, PhD.)</i>	
Dudáš Tomáš, Ing., PhD.	<i>Vplyv prílevu PZI na hospodársky rast a nezamestnanosť na Slovensku.</i>	
	<i>Diskusia</i>	

Sekcia č. 2 Medzinárodné ekonomické vzťahy

Miestnosť: Červený salón

Moderátor: Ing. Ladislav Lysák, DrSc. 12:30-13:45

Košcelniak Helena, prof.	<i>Ocena naplywu kapítalu do państw członkowskich Unii Europejskiej (Movement of capital between European Union countries).</i>	
Kordoš Marcel, Ing., PhD.	<i>Ekonomiky USA a EÚ v rámci svetovej hypotekárnej krízy</i>	
Golembiovská Adriana, Ing.	<i>Ochrana vkladov v eurozóne v súvislosti so svetovou finančnou krízou</i>	
Kouba Luděk, Ing., Ph.D.	<i>Dva modely inštitucionálni transformace CPE</i>	
Károlyiová Ľubomíra, Ing.	<i>Možnosti a perspektíva spolupráce krajín regiónu Južnej Ázie a Európskej únie</i>	
Ing. Gabriela Doval'ová	<i>Trend vývoja verejných výdavkov vo vybraných členských krajinách EU</i>	
	<i>Diskusia</i>	
	Moderátor: Dr. Miloslav Rosenberg, PhD.	15:30-17:00
Jašová Emilie, Ing.	<i>Jednorovnicové NAIRU a vymezení hospodářského cyklu z pohledu trhu práce v zemích Vysehradské skupiny</i>	
Plávková Oľga, doc., PhDr., CSc.	<i>Kontexty zmien na trhu pracovných síl v Európskej únii</i>	
Rosenberg Miloslav, Dr., PhD.	<i>Rozvoj regiónov Ruskej federácie</i>	
Lipková Beata, Ing., PhD.	<i>Efekty začlenenia SR do jednotného trhu EÚ.</i>	
JUDr. Mária Gogová, CSc.	<i>K niektorým otázkam Sociálnej politiky Európskej únie Sociálna politika EÚ – existuje vôbec?</i>	
	<i>Diskusia</i>	
	Prestávka	17:00 -17:15
	Moderátor: doc. PhDr. Oľga Plávková, CSc.	17:15-18:30
Mgr. Paulína Stachová	<i>Prístupnosť trhov práce v „starých“ členských štátoch EÚ pracovníkom z nových členských štátov EÚ</i>	
Kováčová Kvetoslava, Ing.	<i>Budovanie znalostnej ekonomiky v Trenčianskom regióne</i>	
Krč Jakub, Ing., Borgström Anna, Mgr., Ing.	<i>Monetary Harmonisations in Developing Countries – the case of the WAMZ (West African Monetary Zone)</i>	
Grochová Ladislava, Ing.	<i>Economic aspects of advertising</i>	
Lysák Ladislav, Ing., DrSc.	<i>Megatrendy 21</i>	

Sekcia č. 3

Medzinárodné právne vzťahy

Miestnosť: Knižnica

Moderátor: prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc. 12:30-13:45

Budjač Milan, JUDr., Ing.	<i>I. Ochrana medzinárodných investícií vo vybranej rozhodovacej činnosti</i>	
Hurná Lucia, JUDr., PhD.	<i>Vízová politika EÚ a SR</i>	
Martyniv Halina, JUDr., PhD.	<i>Význam Zásad medzinárodných obchodných zmlúv pre unifikáciu medzinárodného obchodu</i>	
Mgr. Adriana Újová	<i>Neratifikovanie Lisabonskej zmluvy</i>	
	<i>Diskusia</i>	
	Moderátor: prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.	15:30-17:00
Pyteľová Klaudia, Mgr.	<i>Obsah a formy zodpovednosti štátu.</i>	
Handrlica Jakub, JUDr., LL.M.	<i>Prípustnosť vyvlastnenia podielov zahraničných spoločností v slovenských strategických odvetviach z perspektívy európskeho a medzinárodného práva.</i>	
Mráz Stanislav, prof., JUDr., CSc.	<i>Aktuálne otázky medzinárodného práva</i>	
	<i>Diskusia</i>	
	Prestávka	17:00 -17:15
Panel č.9	Diplomacia členského štátu	
	Moderátor: JUDr. Peter Rusiňák, PhD.	17:15-18:30
Mattoš Boris, Mgr.	<i>Diplomaticky protokol SR a jeho osobitosti</i>	
Csabay Marek, Ing., PhD.		
Rusiňák Peter, JUDr., PhD.	<i>Zastupiteľský úrad SR v systéme orgánov štátu pre zahraničné styky.</i>	
	<i>Diskusia</i>	

Sekcia č. 4

Medzinárodné vzťahy v kontextoch kultúry

Miestnosť: Okružla miestnosť

Mod.: doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

12:30-13:45

Zágoršková Marta, doc., PhDr., CSc.	<i>Pokus o typológiu medzikultúrnych vzťahov.</i>	
Gažová Viera, doc., PhDr., CSc., mim. prof.	<i>Interkulturalita a kultúrna diplomacia</i>	
Slušná Zuzana, PhDr., PhD.	<i>Kultúra ako príležitosť pre dialóg</i>	
Pravdová Hana, PhDr., PhD.	<i>Média a medzikultúrne vzťahy</i>	
	<i>Diskusia</i>	
	Moderátor: doc. PhDr. Karol Sorby, DrSc.	15:30-17:00
Bláhová Mária, PhDr., PhD.	<i>Multikultúrna spoločnosť a politická korektnosť</i>	
Ivanová Eva, Ing., Mgr.	<i>Výzva cudzieho jazyka pre medzinárodné vzťahy</i>	
Wagner Juraj, doc., Ing., Ph.D.	<i>Česko-slovenská prihraničná spolupráca v oblasti vedy, výskumu a vzdelávania.</i>	
Kupkovič Miroslav, Mgr.	<i>“Status quo ante, status quo“ (Slovensko – maďarské vzťahy)</i>	
	<i>Diskusia</i>	
	Prestávka	17:00 -17:15
	Moderátor: doc. PhDr. Marta Zágoršková, CSc.	17:15-18:30
Sorby Karol, doc., PhDr., DrSc.	<i>Návrat islámu do politiky, alebo radikálny islám</i>	
Vokálová Emília, PaedDr., CSc.	<i>Identita moslimov v podmienkach krajín EÚ</i>	
Štefková Nadežda, Ing.	<i>Rozvoj etiky a hodnôt vo verejnej politike.</i>	
Janíková Drahomíra, PhDr.	<i>Rómska rodina a jej životný štýl</i>	
Márton Milan, doc., PhDr., CSc.	<i>Poznámky k utváraníu „postglobálneho“ poriadku</i>	
	<i>Diskusia</i>	

PIATOK, 05. DECEMBER 2008

PANELOVÁ DISKUSIA

Sekcia č. 2

Medzinárodné ekonomické vzťahy

Miestnosť: Poľovnícky salón
09:15 – 10:45 11:00– 12:30

	Moderátor: prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
Marhoulová Eva, Ing., PhD.	<i>Where is the link between knowledge and information and communication technologies in globalizing economy?</i>
Pachura Piotr, dr., PhD.	<i>Regional clusters in UE.</i>
Mizera Radoslav, Ing.	<i>Vzťah vedy a výskumu a potrieb hospodárskej praxe.</i>
Melecký Lukáš, Ing.	<i>Metodická a datová základna pro vytvoření návrhu konceptu hodnocení regionální konkurenceschopnosti vybraných zemí EU.</i>
Georgi Georgiev	<i>The industrial specialization of the new EU-members: model of technological wave</i>

Diskusia

	Moderátor: Dr. Miloslav Rosenberg, PhD.
Rozmahel Petr, Ing., PhD.	<i>Vybrané aspekty konvergence České republiky a dalších kandidátských zemí k eurozóně</i>
Potužáková Zuzana, Ing., Ph.D.	<i>Problematika vysoké nezaměstnanosti mladých v EU a její řešení na úrovni vybraných států v kontextu Lisabonského procesu.</i>
Raneta Leonid, Ing.	<i>Štrukturálne zmeny v Podnesterskej Moldavskej republike</i>
Svoboda Ivo, JUDr., PhDr., Ph.D.	<i>Harmonizace daňového systému ČR a EU</i>
Lipková Ľudmila, prof., Ing., CSc.	<i>Medzinárodná migrácia a remitencie</i>

Miestnosť: Červený salón
11:00 – 12:30

	Moderátor: Ing. Martin Grešš, PhD.
Škvrndová Mária, Ing.	<i>Globálne integrovaný podnik ako ďalší stupeň vývoja nadnárodných korporácií</i>
Zelmanová Sylvia, Ing.	<i>Colná politika SR v súčasnosti.</i>
Ščepán Michal, Ing.	<i>Nová koncepcia medzinárodnej rozvojovej pomoci.</i>

Panelová diskusia
Aktuálne otázky energetickej
politiky a bezpečnosti

Moderátor: RNDr. Janka Pásztorová, PhD.
Miestnosť: Okružla zasadacia miestnosť
09:15 – 10:45 11:00 – 12:30

Panel č. 5

Kučerová Irah, PhD., PhD.	<i>Energetická šachovnica Evropské unie</i>
Glavatskich Maria, Ing., Mgr.	<i>Miesto a úloha ropy na svetovom trhu energetických nosičov.</i>
Bezáková Tatiana, Ing.	<i>Perspektívy hospodárskeho rozvoja vybraných arabských krajín exportujúcich ropu</i>
Kupich Andrzej, Assoc. prof.	<i>Plynová bezpečnosť pre Európu</i>
Margan Florian, Ing. et Ing. Ph.D	<i>I. Major World and European LNG flows</i>
Woltemar Richard, Ing.	<i>Ropa a zemný plyn v kontexte energetickej bezpečnosti Slovenskej republiky</i>
Mečár Miroslav, doc., Ing., CSc.	<i>Úloha ropy v globálnom svete</i>
Pásztorová Janka, RNDr., PhD.	<i>Vývojové trendy trvalo udržateľného rozvoja energetických systémov</i>

Contemporary East Asia Studies
Panel č. 6

Moderátor: Ing. Marek Csabay, PhD.
Miestnosť: Knížnica 09:15 – 10:45

Csabay Marek, Ing., PhD.	
Woltemar Richard, Ing.	<i>Čína a India v kontexte dopytu po energiách</i>
Grešš Martin, Ing., PhD.	
Fertaľová Mária, Mgr.	<i>Aktuálne postavenie Taiwanu v medzinárodných vzťahoch - nezávislosť vs. unifikácia</i>
Fabuš Michal, Ing., PhD.	<i>Energetika a Čína</i>
Dudáš Tomáš, Ing., PhD.	<i>Vplyv prílivu PZI na hosp. rast Slovenska na nár. a reg. úrovni</i>

Vybrané otázky Európskej únie

Moderátor: Ing. Boris Navrátil, CSc.

Panel č. 7

Miestnosť: Knížnica 11:00 – 12:30

Dr. Piotr Klimontowski - Dr. Rafał Riedel	<i>Discussion on the future of Europe and its critics</i>
Mgr. Janka Kotullová	<i>Problémy financovania Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie</i>
Ing. Boris Navrátil, CSc.	<i>České predsedníctví EU V kontextu aktuálných cieľů evropského integračního procesu</i>
Ing. Eva Vlková	<i>Kariérne smerovanie zamestnanca v Európskej únii</i>

Medzinárodná migrácia		Moderátor: doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.
Panel č. 8		Miestnosť: Žltý salónik 09:15 – 10:45
Kálmanová Zuzana, Ing.	<i>Integrácia migrantov na trhu práce v Taliansku</i>	
Mrázová Ivana, JUDr.	<i>Formovanie migračnej politiky Slovenskej republiky</i>	
Ondrušek Miloš, Ing., PhD.	<i>Vývoj a perspektívy spoločnej dopravnej politiky EÚ. Medzinárodná migrácia v podmienkach SR.</i>	
Lid'ák Ján, doc., PhDr., CSc.	<i>Medzinárodná migrácia a radikalizácia politickej scény v krajinách EÚ</i>	
Ing. Andrej Markovič	<i>Medzinárodná migrácia: aktuálna výzva pre EÚ</i>	
Aktuálne bezpečnostné problémy súčasných medzinárodných vzťahov		Moderátor: doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.
Panel č. 9		Miestnosť: Červený salón 9:15-10:45
Čubrík Michal, Mgr.	<i>Aktuálny vývoj politiky nešírenia jadrových zbraní</i>	
Jurčák Vojtech, prof., Ing., CSc.	<i>Ako čeliť hrozbe balistických rakiet.</i>	
Pawera René, doc., PhDr., CSc.	<i>Nemecký podiel na budovaní SZBP.</i>	
Štancl Luboš, doc., RSDr., CSc.	<i>Harmonizace hospodárske a obranné politiky jako předpoklad posilování ekonomické bezpečnosti státu.</i>	
Štefančíková Michaela, Ing.	<i>Bezpečnostné hrozby v súčasnom svete.</i>	
Škvrnda František, doc., PhDr., CSc.	<i>Globálna kríza 2008 a jej bezpečnostné súvislosti</i>	

Obsah

Ing. Tigran Aleksanyan	22
INDIA V KONTEXTE STREDNEJ ÁZIE: JEJ ÚČASŤ VO VEĽKEJ HRE	
prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, Csc.	34
FORMOVANIE NOVEJ KVALITATÍVNEJ ETAPY VÝVOJA GLOBÁLNEJ EKONOMIKY	
Mgr. Jaroslav Baran	41
MOŽNÉ GEOPOLITICKÉ DÔSLEDKY PREBIEHAJÚCEJ HOSPODÁRSKEJ KRÍZY	
Maksim Belitski - Gianluca Orefice - Simone Marsiglio	49
EU AND SLOVAK REPUBLIC: WELFARE EFFECTS AFTER JOINING EU	
Ing. Tatiana Bezáková	58
PERSPEKTÍVY HOSPODÁRSKEHO ROZVOJA VYBRANÝCH ARABSKÝCH KRAJÍN EXPORTUJÚCICH ROPU	
PhDr. Mária Bláhová, PhD.	65
MULTIKULTÚRNA SPOLOČNOSŤ A POLITICKÁ KOREKTNOSŤ	
Ing. Pavel Breinek, Ph.D.	70
VÝVOJ PŘÍJMOVÉ NEROVNOSTI VE SVĚTOVÉ EKONOMICE	
Ing. Mgr. Milan Budjač	82
OCHRANA MEDZINÁRODNÝCH INVESTÍCIÍ VO VYBRANEJ ROZHODOVACEJ ČINNOSTI MEDZINÁRODNÉHO STREDISKA PRE RIEŠENIE INVESTIČNÝCH SPOROV (ICSID)	
doc. PhDr. Peter Čajka, PhD. - PhDr. Lucia Rýsová, PhD.	95
EKONOMICKÝ POTENCIÁL SLOVENSKA V KONTEXTE NOVÝCH VÝZIEV	
PhDr. Tatiana Červená, PhD.	104
VPLYV POLITICKÝCH ELÍT NA FORMOVANIE ZAHRANIČNEJ POLITIKY NOVÉHO ZÉLANDU	
Mgr. Michal Čubrik	114
AKTUÁLNY VÝVOJ POLITIKY NEŠÍRENIA JADROVÝCH ZBRANÍ	
Ing. Adriana Daniláková	122
FINANČNÁ KRÍZA: SKUTOČNÝM PROBLÉMOM JE ZNEHODNOTENIE AKTÍVA DÔVERY	
Ing. Denys Dorokhov	129
RUSKA FEDERÁCIA AKO UCHÁDZAČ O ČLENSTVO VO SVETOVEJ OBCHODNEJ ORGANIZÁCIÍ	
Ing. Gabriela Doval'ová	137
TREND VÝVOJA VEREJNÝCH VÝDAVKOV VO VYBRANÝCH ČLENSKÝCH KRAJINÁCH EU	

Ing. Tomáš Dudáš, PhD.	144
<hr/>	
VPLYV PRÍLEVVU PRIAMYCH ZAHRANIČNÝCH INVESTÍCIÍ NA HOSPODÁRSKY RAST SLOVENSKA NA NÁRODNEJ A REGIONÁLNEJ ÚROVNI	
Ing. Michal Fabuš	155
<hr/>	
ENERGETICKÁ POLITIKA EÚ A ČÍNA	
Ing. Mária Fertal'ová	164
<hr/>	
AKTUÁLNE POSTAVENIE TAIWANU V MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH (RIEŠENIE SINO-TAIWANSKÝCH VZŤAHOV: NEZÁVISLOSŤ VS. UNIFIKÁCIA)	
Ing. Veronika Fodorová	173
<hr/>	
TRANSFORMÁCIA FUNKCIÍ ŠTÁTU V PROCESE INTEGRÁCIE (PERSPEKTÍVA KLASICKÝCH TEÓRIÍ MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV A EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE)	
Ing. Lucia Gálová	183
<hr/>	
SYSTÉM OBCHODOVANIA S EMISNÝMI POVOLENAMI V EURÓPSKEJ ÚNII /EU ETS/	
doc. PhDr. Viera Gažová, CSc.	194
<hr/>	
INTERKULTURALITA A KULTÚRNA DIPLOMACIA	
Georgi Georgiev	202
<hr/>	
THE INDUSTRIAL SPECIALIZATION OF THE NEW EU-MEMBERS: MODEL OF TECHNOLOGICAL WAVE	
Ing. Maria Glavatskich	207
<hr/>	
MIESTO A ROLA ROPY NA SVETOVOM TRHU ENERGETICKÝCH NOSIČOV	
JUDr. Mária Gogová, CSc.	216
<hr/>	
K NIEKTORÝM OTÁZKAM SOCIÁLNEJ POLITIKY EURÓPSKEJ ÚNIE SOCIÁLNA POLITIKA EÚ – EXISTUJE VÔBEC?	
Ing. Adriana Golembiovská	224
<hr/>	
OCHRANA VKLADOV NA SLOVENSKU A V EURÓPSKEJ ÚNII	
Ing. Martin Grančay	229
<hr/>	
CESTA K OTVORENÉMU NEBU: GENÉZA LETECKÝCH VZŤAHOV USA-EÚ	
PhDr. Peter Greguš, CSc.	238
<hr/>	
ANALÓGIE MEDZI REGIÓNMI KAVKAZU A BALKÁNU	
Ing. Martin Grešš, PhD.	242
<hr/>	
CONTEMPORARY ECONOMY OF CHINA	
Ing. Martin Grešš, PhD.	248
<hr/>	
MEDZINÁRODNÉ ORGANIZÁCIE A ICH MARKETINGOVÉ AKTIVITY (NA PRÍKLADE EURÓPSKEJ ÚNIE)	

Ing. Mária Greššová, PhD.	256
<hr/>	
PROGNÓZA VÝVOJA INDICKEJ EKONOMIKY	
Ing. Ladislava Grochová	262
<hr/>	
ECONOMIC ASPECTS OF ADVERTISING	
JUDr. Jakub Handrlica, LL.M.	275
<hr/>	
PRÍPUSTNOSŤ VYVLASTNENIA PODIELOV ZAHRANIČNÝCH SPOLOČNOSTÍ V SLOVENSKÝCH STRATEGICKÝCH ODVETVIACH Z PERSPEKTÍVY EURÓPSKEHO A MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA	
Ing. Ľubica Harakal'ová	287
<hr/>	
POROVNANIE ALOKÁCIE FINANČNÝCH PROSTRIEDKOV V PROGRAMOVACÍCH OBDOBIACH 2004-2006 A 2007 -2013 V SLOVENSKEJ REPUBLIKE SO ZAMERANÍM NA POĽNOHOSPODÁRSTVO A ROZVOJ VIDIEKA	
JUDr. Lucia Hurná, PhD.	294
<hr/>	
VÍZOVÁ POLITIKA EURÓPSKEJ ÚNIE A SLOVENSKEJ REPUBLIKY	
Ing. Mgr. Eva Ivanová	301
<hr/>	
VÝZNAM CUDZIEHO JAZYKA PRE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY	
Ing. Eva Jančíková, PhD.	305
<hr/>	
VYUŽITIE PLATOBŇNÝCH PROSTRIEDKOV NA ELIMINÁCIU VZNIKU RIZIKOVÝCH POHĽADÁVOK	
PhDr. Drahomíra Janíková	310
<hr/>	
RÓMSKA RODINA A JEJ ŽIVOTNÝ ŠTÝL	
Ing. Emilie Jašová	317
<hr/>	
JEDNOROVNICOVÉ NAIRU A VYMEZENÍ HOSPODÁŘSKÉHO CYKLU Z POHLEDU TRHU PRÁCE V ZEMÍCH VYSEGRÁDSKÉ SKUPINY	
Ing. Andrej Javorsky	327
<hr/>	
UKRAJINA A WTO: OČAKÁVANIE NÁSLEDKOV VSTUPU	
prof. Ing. Vojtech Jurčák, CSc.	332
<hr/>	
AKO ČELÍŤ HROZBE BALISTICKÝCH RAKIET?	
Ing. Zuzana Kálmanová	337
<hr/>	
INTEGRÁCIA MIGRANTOV NA TRH PRÁCE V TALIANSKU	
Ing. Ľubomíra Károlyiová	350
<hr/>	
MOŽNOSTI A PRESPEKTÍVA OBCHODNEJ SPOLUPRÁCE KRAJÍN REGIÓNU JUŽNEJ ÁZIE A EURÓPSKEJ ÚNIE	
prof. Ing. Christiana Kliková, CSc.	356
<hr/>	
JE KONKURENCESCHOPNOST ZEMĚ ZÁVISLÁ NA JEJÍ SVOBODĚ?	

Ing. Marcel Kordoš, Ph.D.	364
<hr/>	
EKONOMIKY USA A EÚ V RÁMCI SVETOVEJ HYPOTEKÁRNEJ KRÍZY	
Helena Kościelniak	373
<hr/>	
OCENA PRZEPEŁYWÓW KAPITAŁOWYCH MIĘDZY PAŃSTWAMI UNII EUROPEJSKIEJ	
Mgr. Janka Kotullová	381
<hr/>	
PROBLÉMY FINANCOVANIA SPOLOČNEJ ZAHRANIČNEJ A BEZPEČNOSTNEJ POLITIKY EURÓPSKEJ ÚNIE	
Ing. Luděk Kouba, Ph.D.	390
<hr/>	
NOVÁ INSTITUCIONÁLNÍ EKONOMIE A DVA MODEL Y INSTITUCIONÁLNÍ TRANSFORMACE CPE VE STŘEDNÍ EVROPE	
Mgr. Ing. Jakub Krč - Ing. Anna Borgström	401
<hr/>	
MONETARY HARMONISATION IN DEVELOPING COUNTRIES - THE CASE OF THE WAMZ (WEST AFRICAN MONETARY ZONE)	
PhDr. Irah Kučerová, Ph.D.	411
<hr/>	
ENERGETICKÁ ŠACHOVNICE EVROPSKÉ UNIE	
assoc. prof. Andrzej Kupich	420
<hr/>	
TOWARDS GAS SECURITY ISSUE IN EUROPE	
Mgr. Miroslav Kupkovič	427
<hr/>	
"STATUS QUO ANTE, STATUS QUO" (SLOVENSKO-MAĎARSKÉ VZŤAHY)	
doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc. – PhDr. Vladimír Srb	431
<hr/>	
MEDZINÁRODNÁ MIGRÁCIA A RADIKALIZÁCIA POLITICKEJ SCÉNY V KRAJINÁCH EURÓPSKEJ ÚNIE.	
Ing. Beáta Lipková, PhD.	437
<hr/>	
BILANCIA INTEGRÁCIE ES/EÚ Z POHĽADU OBCHODNEJ VÝMENY NA JEDNOTNOM TRHU	
prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.	444
<hr/>	
MEDZINÁRODNÁ MIGRÁCIA A REMITENCIE	
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.	448
<hr/>	
SOCIÁLNE MEGATRENDY PRVÝCH DEKÁD 21. STOROČIA – MIGRÁCIA	
Ing. Et Ing. Florian Margan, PhD.- Ing. Hugo Kyselka	457
<hr/>	
MAJOR WORLD AND EUROPEAN LNG FLOWS	
Ing. Eva Marhoulová, PhD.	474
<hr/>	
WHERE IS THE LINK BETWEEN KNOWLEDGE AND INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN GLOBALIZING ECONOMY?	

Ing. Andrej Markovič	482
MEDZINÁRODNÁ MIGRÁCIA: AKTUÁLNA VÝZVA PRE EÚ	
JUDr. Halina Martyniv, PhD.	492
VÝZNAM ZÁSAD MEDZINÁRODNÝCH OBCHODNÝCH ZMLÚV PRE UNIFIKÁCIU MEDZINÁRODNÉHO OBCHODU	
doc. PhDr. Milan Marton, CSc.	497
POZNÁMKY K „POSTGLOBÁLNEMU“ PORIADKU	
Mgr. Boris Mattoš	503
SLOVENSKÝ PROTOKOL A JEHO OSOBITOSTI	
Ing. Lukáš Melecký	511
METODICKÁ A DATOVÁ ZÁKLADNA PRO HODNOCENÍ REGIONÁLNÍ KONKURENCESCHOPNOSTI V PODMÍNKÁCH EU	
Ing. Radoslav Mizera	525
VZŤAH VEDY A VÝSKUMU A POTRIEB HOSPODÁRSKEJ PRAXE	
Ing. Miroslav Mojžiš	532
CENTROPE AKO ZNALOSTNÝ A INOVATÍVNY EURÓPSKY REGIÓN	
doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.	539
MEDZINÁRODNÝ TERORIZMUS A ĽUDSKÉ PRÁVA	
JUDr. Ivana Mrázová	548
FORMOVANIE MIGRAČNEJ POLITIKY SLOVENSKEJ REPUBLIKY	
Ing. Boris Navrátil, CSc.	555
ČESKÉ PŘEDSEDNICTVÍ EU V KONTEXTU AKTUÁLNÍCH CÍLŮ EVROPSKÉHO INTEGRATIONÁLNÍHO PROCESU	
Ing. Miloš Ondrušek	561
MEDZINÁRODNÁ MIGRÁCIA V PODMIENKACH SR	
Dr. Piotr Pachura, PhD.	571
CLUSTERS AND INNOVATIVE NETWORKS IN THE EU REGIONAL DEVELOPMENT	
Dr. Mgr. Lubomír Pána, Ph.D.	578
GAZPROM A MEZINÁRODNÍ POLITICKÉ VZTAHY	
RNDr. Janka Pásztorová, PhD.	586
VÝVOJOVÉ TRENDY TRVALO UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA ENERGETICKÝCH SYSTÉMOV	
doc. PhDr. René Pawera, PhD.	592
USA, RUSKO, EÚ, ČÍNA A SÚČASNÝ MANAŽMENT MEDZINÁRODNEJ BEZPEČNOSTI	

PhDr. Ol'ga Plávková, CSc.	602
KONTEXTY ZMIEN NA TRHU PRACOVNÝCH SÍL V EURÓPSKEJ ÚNII	
Ing. Zuzana Potužáková, Ph.D.	614
PROBLEMATIKA VYSOKÉ NEZAMĚŠTNANOSTI MLADÝCH V EU A JEJÍ ŘEŠENÍ NA ÚROVNI VYBRANÝCH ČLENSKÝCH STÁTŮ V KONTEXTU LISABONSKÉHO PROCESU	
PhDr. Hana Pravdová, Ph.D.	623
MÉDIÁ A MEDZIKULTÚRNE VZŤAHY	
Mgr. Klaudia Pytel'ová	633
OBSAH A FORMY ZODPOVEDNOSTI ŠTÁTU	
Ing. Leonid Raneta	640
ŠTRUKTURÁLNE ZMENY V PODNESTERSKÉJ MOLDAVSKEJ REPUBLIKE	
Dr. Rafał Riedel - Dr. Piotr Klimontowski	647
DISCUSSION ON THE FUTURE OF EUROPE AND ITS CRITICS	
Dr. Miloslav Rosenberg, PhD.	657
REGIONÁLNA SPOLUPRÁCA MEDZI RUSKOU FEDERÁCIOU A EURÓPSKOU ÚNIOU	
Ing. Petr Rozmahel, Ph.D.	664
VYBRANÉ ASPEKTY KONVERGENCE ČESKÉ REPUBLIKY A DALŠÍCH KANDIDÁTSKÝCH ZEMÍ K EUROZÓNE	
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.	672
ZASTUPITELSKÝ ÚRAD V SYSTÉME ORGÁNOV ŠTÁTU PRE ZAHRANIČNÉ STYKY	
PhDr. Zuzana Slušná, Ph.D.	680
KULTÚRA AKO PRÍLEŽITOSŤ PRE DIALÓG	
doc. PhDr. Karol Sorby, CSc.	684
NÁVRAT ISLÁMU DO POLITIKY ALEBO RADIKÁLNY ISLÁM	
Mgr. Paulína Stachová	691
PRÍSTUPNOSŤ TRHOV PRÁCE V „STARÝCH“ ČLENSKÝCH ŠTÁTOCH EÚ PRACOVNÍKOM Z NOVÝCH ČLENSKÝCH ŠTÁTOV EÚ	
JUDr. PhDr. Ivo Svoboda, Ph.D.	700
HARMONIZACE DAŇOVÉHO SYSTÉMU ČR S EU	
Ing. Soňa Svoreňová	706
POSTOJ SLOVENSKÝCH PARLAMENTNÝCH STRÁN KU VZNIKU SAMOSTATNÉHO KOSOVA	

Ing. Michal Štěpán	713
NOVÁ KONCEPCIA MEDZINÁRODNEJ ROZVOJOVEJ POMOCI	
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.	721
GLOBÁLNA KRÍZA 2008 (BEZPEČNOSTNÉ A ĎALŠIE SÚVISLOSTI A DÔSLEDKY V NEEKONOMICKOM POHĽADE)	
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.	728
O KRITICKÝCH TEÓRIÁCH V SÚČASNEJ VEDE O MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH	
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.	737
POZÍCIA INDIE VO SVETOVEJ POLITIKE A JEJ BEZPEČNOSTNÉ ASPEKTY	
Ing. Mária Škvrndová	744
GLOBÁLNE INTEGROVANÝ PODNIK AKO ĎALŠÍ STUPEŇ VÝVOJA NADNÁRODNÝCH KORPORÁCIÍ	
doc. RSDr. Luboš Štancl, CSc.	749
HARMONIZACE HOSPODÁRSKÉ A OBRANNÉ POLITIKY JAKO PREDPOKLAD POSILOVÁNÍ EKONOMICKÉ BEZPEČNOSTI STÁTU	
Ing. Michaela Štefančíková	767
BEZPEČNOSTNÉ HROZBY SÚČASNÉHO SVETA	
Mgr. Lucia Henčelová - Tuleková	775
OBČIANSKA VOJNA V LIBANONE A JEJ DÔSLEDKY NA ŽIVOTNÉ PODMIENKY PALESTÍNČANOV ŽIJÚCICH V UTEČENECKÝCH TÁBOROCH	
Mgr. Adriana Újová	782
NERATIFIKOVANIE LISABONSKEJ ZMLUVY	
Ing. Eva Vlková	787
KARIÉRNE SMEROVANIE ZAMESTNANCA V EURÓPSKEJ ÚNII	
PaedDr. Emília Vokálová, CSc.	791
IDENTITA MOSLIMOV V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY	
doc. Ing. Juraj Wagner, CSc. - Hon. prof. Ing. Oldřich Kratochvíl, MBA, Dr.h.c.	797
ČESKO – SLOVENSKÁ PRIHRANIČNÁ SPOLUPRÁCA V OBLASTI VEDY, VÝSKUMU A VZDELÁVANIA	
PhDr. Peter Weiss, CSc.	802
AKÁ KONCEPCIA (MAĎARSKÉHO) NÁRODA?	
Ing. Richard Woltemar	812
ČÍNA A INDIA V KONTEXTE DOPYTU PO ENERGIÁCH	

Ing. Richard Woltemar 818
ROPA A ZEMNÝ PLYN V KONTEXTE ENERGETICKEJ BEZPEČNOSTI SLOVENSKEJ
REPUBLIKY

doc. PhDr. Marta Zágoršeková, CSc. 828
POKUS O TYPOLOGIU MEDZIKULTÚRNYCH VZŤAHOV

Ing. Sylvia Zelmanová 835
COLNÁ POLITIKA SR V SÚČASNOSTI

Ing. Tigran Aleksanyan

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

INDIA V KONTEXTE STREDNEJ ÁZIE: JEJ ÚČASŤ VO VEĽKEJ HRE

Abstrakt

Váha tzv. vychádzajúcich ekonomík na medzinárodnej scéne sa čoraz viac zviditeľňuje a dosahuje nové rozmery. Výzva multipolarity a potreba aktívneho zapojenia najľudnatejších krajín, Číny a Indie, do svetového hospodárstva s cieľom vyriešiť súčasné krízy má aj druhú stranu: postupne vzniká potreba nasýtiť rýchlo sa formujúcu početnú strednú vrstvu tamajšieho obyvateľstva, ktoré bude možné vyriešiť jedine zaobstaraním nových zdrojov zo zahraničia. Uvedomujúc si túto potrebu, obidve krajiny vstúpili do tzv. „Veľkej hry“ a zintenzívňujú mnohorakú spoluprácu s piatimi stredoázijskými krajinami s cieľom načerpať ich obrovský potenciál a zabezpečiť regionálnu stabilitu. Práve regionálna stabilita a materiálne zabezpečenie sú z ich pohľadu jedným zo základných predpokladov efektívneho nastolenia multipolarity a spravodlivej váhy v kontexte globalizovaných medzinárodných vzťahov.

Kľúčové slová: India, Čína, Rusko, EÚ, USA, stredná Ázia, Veľká hra, Šanghajska organizácia spolupráce (CSO), Eurázijské hospodárske spoločenstvo (EurÁzES).

Abstract

The share of so called emerging markets on the international scene is getting more discernible and taking new dimensions. The challenge of multipolarity and the need for an active integration of the most populous China and India into the world economy in order to find solutions to the current crises have one additional side: a need to satisfy their growing vast middle class, i.e. a challenge to be faced solely through procurement of new resources from abroad. Having realized this need both countries have joined the so called “Great Game” and are intensifying their manifold cooperation with the five Central Asian countries aiming at draining the large potential and ensuring regional stability. From their viewpoint, the regional stability and the material security serve as one of the basic preconditions of the effective promotion of multipolarity and their fair share within the globalized international relations.

Key words: India, China, Russia, EU, U.S.A., Central Asia, Great Game, Shanghai Cooperation Organization (CSO), Eurasian Economic Community (EurAsEC).

Archeologické nálezy z regiónov indického subkontinentu a strednej Ázie svedčia o politických, hospodárskych, sociálno-kultúrnych a náboženských väzbách, ktoré existovali medzi dvoma regiónmi už v období antiky. Spoločné hodnoty týchto dvoch regiónov sa postupne vytvárali a naďalej šírili jednak prostredníctvom slobodnej mobility národov a kmeňov strednej Ázie na indický subkontinent, ako aj expanziou stredoázijských mocností na toto územie na strane druhej.

V prostredí klesajúceho vplyvu Osmanského, Perzského a Čínskeho impéria sa britská India spolu s vtedajším Ruskom pustili do tzv. „Veľkej hry“, t.j. dlhoročného boja o hegemoniu v regióne strednej Ázie. Avšak v roku 1876 za vlády cára Alexandra III. (1881-1894) boli veľké územia regiónu strednej Ázie začlenené pod vplyv Ruského impéria. Anexia významne zhoršila vzťahy medzi Indiou a krajinami strednej Ázie, ktoré sa dovtedy rozvíjali v priaznivom ovzduší. Vďaka britskej a sovietskej diplomacii vojna medzi rivalmi nevznikla a v roku 1878 sa podarilo dosiahnuť dohodu o rozdelení sfér vplyvu v regióne. Na základe Anglicko-ruského dohovoru z roku 1907 sa teritória Perzie, Afganistanu a Tibetu rozdelili v prospech vtedajších veľmocí, t.j. cárskeho Ruska, Číny a Veľkej Británie.

V období pred II. svetovej vojny sa v Indii zintenzívnili snahy o osamostatnenie sa spod vplyvu britskej nadvlády, ktoré viedli súčasne najstaršia indická politická strana Indický národný kongres a Moslimská liga. Úspechom oboch hnutí bolo založenie samostatnej Indie a Pakistanu v roku 1947. V čase bipolarity, keď celý svet ovládli dve svetové veľmoci – USA na jednej strane a Sovietsky zväz vedený Ruskom na strane druhej, India si zvolila teoretickú zlatú strednú cestu. V roku 1961 indický ministerský predseda Džavaharlal Néhrú spolu s ďalšími štyrmi tzv. veľkými iniciátormi, t.j. indonézkym prezidentom Achmadom Sukarnom ako zástupcom moslimského sveta, prezidentom Juhoslávie Josipom Brozom Titom, egyptským prezidentom Gamalom Násirom ako predstaviteľom arabského sveta a ghanským premiérom Kwamem Nkrumahom založili Hnutie nezúčastnených združujúce 25 nezúčastnených krajín; pojem, ktorý zaviedol práve indický premiér Néhrú.

India ako jedna z najväčších kolónií, ktorá získala samostatnosť v roku 1947, sa usilovala o ovládnutie vtedy sa formujúceho „rozvojového tretieho sveta“, t.j. štátov, ktoré sa postupne zbavovali koloniálnej nadvlády. Spočiatku si India držala odstup od oboch svetových táborov, po vojnách medzi Indiou a Pakistanom v roku 1965 začala podporovať užšie spojenectvo so ZSSR vo vojenskej oblasti a v období 70. a 80. rokov 20. storočia začala dokonca uskutočňovať prosovietsku politiku, ktorá sa prejavovala v jej postoji k udalostiam v Kambodži a v Afganistane (1979). Vďaka tomu získala veľké množstvo vojenskej techniky a finančnú pomoc od ZSSR. Ako protiváha narastajúcemu socialistickému vplyvu v Indii začali USA financovať Pakistan, čo vyvolalo vyostrenie indicko-amerických vzťahov, ktoré vyvrcholilo v indickej podpore sovietskej invázie do Afganistanu.

V období priateľských indicko-sovietskych vzťahov sa zintenzívnila hospodárska a kultúrna výmena medzi Indiou a stredoázijskými krajinami, ktoré v tom čase tvorili súčasť Sovietskeho zväzu. Po rozpade sovietskeho bloku bola India nútená vytvoriť novú bázu pre fungovanie s novo osamostatnenými stredoázijskými republikami. V rokoch 1991 a 1992 India nadviazala diplomatické styky so všetkými piatimi krajinami strednej Ázie, t.j. Kazachstanom, Kirgizskom, Tadžikistanom, Turkménskom a Uzbekistanom a začala vytvárať rámec pre ďalšie rozširovanie a prehĺbovanie vzájomnej diplomatickej, hospodárskej a kultúrnej spolupráce.

Politická a hospodárska integrácia v strednej Ázii

8. decembra 1991 predstavitelia Najvyšších soviets Ruska, Ukrajiny a Bieloruska sa stretli v bieloruskom Bieloveží, aby sa dohodli na ukončení existencie Sovietskeho zväzu de iure a vytvorení novej organizácie, otvorenej všetkým postsovietskym štátom. V nadväznosti na to vzniklo Spoločenstvo nezávislých štátov (SNŠ) so sídlom v bieloruskom Minsku ako voľný zväzok postsovietskych štátov s novo získanou samostatnosťou. Štyri stredoázijské republiky na margo zakladajúcej zmluvy 13. decembra 1991 vydali prehlásenie o svojej

ochote pristúpiť k zmluve ako plnoprávni členovia a 20. decembra 1991 spolu s Arménskom, Azerbajdžanom, Moldavskom pristúpili k SNŠ.

Od roku 1993 predstavitelia členských krajín Spoločenstva vrátane piatich krajín strednej Ázie sa pod aktívnym vedením Ruska, ako bývalého garanta stability a prosperity v regióne, snažia zblížiť a integrovať nehomogénne ekonomiky bývalých krajín Sovietskeho zväzu. Avšak neúspech v dosahovaní hlavného cieľa SNŠ vytvoriť jednotný hospodársky priestor so štyrmi slobodami viedol k zmenšeniu počtu krajín zúčastnených na integračných procesoch v rámci Spoločenstva a snahám o viacrýchlostnú integráciu. Dňa 10. októbra 2000 v Astane tak predstavitelia Bieloruska, Kazachstanu, Kirgizska, RF a Tadžikistanu prijali dokument o zriadení Organizácie eurázijskej hospodárskej spolupráce (EurÁzES) s cieľom vytvoriť zónu voľného obchodu medzi zúčastnenými stranami, ktorá by vytvorila predpoklady na vyšší stupeň integrácie s konečným cieľom vybudovania jednotného hospodárskeho priestoru. EurÁzES sa tak po Africkej únii a NAFTA stal tretím najväčším hospodárskym zoskupením vo svete a v roku 2003 získal štatút pozorovateľa pri Valnom zhromaždení Organizácie Spojených národov. V marci 2006 k spoločenstvu pristúpil aj Uzbekistan, kým Arménsko, Moldavsko a Ukrajina získali úlohu pozorovateľa.

Od roku 2002 v regióne stredná Ázia paralelne s EurÁzES fungovala Organizácia stredoázijskej spolupráce založená ešte v roku 1991 štyrmi stredoázijskými republikami, Kazachstanom, Kirgizskom, Turkménskom a Uzbekistanom, ktorá mala cieľ urýchliť integračné procesy a posilniť politické, hospodárske, kultúrne a vedecko-technické väzby medzi štátmi regiónu. Dôvodom vzniku uvedeného zoskupenia bola vtedajšia neochota Uzbekistanu začleniť sa do zoskupení, v ktorých by dominovala Ruská federácia. Po rokoch pozastaveného členstva kvôli občianskym nepokojom sa Tadžikistan úspešne pokúsil o vstup do organizácie v roku 1998. V roku 2004 sa k jej členom pridala aj RF a v roku 2006 došlo k vystúpeniu Uzbekistanu z organizácie a jeho následnému pristúpeniu k zmluve o zriadení EurÁzES. Keďže obe organizácie sledujú podobné ciele, pred plánovaným pristúpením Uzbekistanu k EurÁzES sa snahy o zjednotenie týchto dvoch organizácií stali reálnejšími a v októbri roku 2005 sa na medzivládnom samite dohodlo na zlúčení EurÁzES a Organizácie stredoázijskej spolupráce, k čomu napokon došlo 25. januára 2006. Vstup Uzbekistanu do EurÁzES zásadne zmenil ďalšie smerovanie oboch zoskupení¹.

Výrazné nezhody s Ruskom mávalo aj Gruzínsko, ktoré však prerástli do 5-dňového vojnového konfliktu o Južné Osetsko a v polovici októbra 2008 viedli Gruzínsko k podaniu žiadosti o vystúpenie zo Spoločenstva². V auguste roku 2005 podobnú žiadosť podalo aj Turkménsko, pričom na základe svojho bohatého ekonomického potenciálu postupne stráca záujem o integráciu s krajinami Spoločenstva. Od roku 2005 je Turkménsko asociovaným členom SNŠ, ktoré sa však aktívne podieľa na projektoch výstavby ropo- a plynovodov s cieľom nájsť si odbytištia pre svoje energetické suroviny.

Avšak s otvorením európskych dverí pre Uzbekistan, ku ktorému došlo po tom, čo Európska únia zrušila sankcie voči Taškentu za potlačanie povstania v meste Andidžan v roku 2005³, Uzbekistan v polovici októbra 2008 požiadal o dočasné pozastavenie svojho členstva v EurÁzES. Napriek tomu, že oficiálne neboli uvedené presné príčiny podobného razantného kroku, medzi ne možno zaradiť ako nespokojnosť s doterajšou neefektívnou činnosťou

¹ Aleksanyan, T.: Hospodársky rozmer integrácie v Spoločenstve nezávislých štátov. In: Despite Borders. Central and Eastern European Watch.

² Úplné zrušenie členstva v SNŠ trvá 12 kalendárnych mesiacov.

³ V platnosti však ponechala zbrojné embargo.

spoločenstva pod titorstvom Ruska, tak aj snahu Ruska, Kazachstanu a Bieloruska o dvojrychlostnú integráciu s cieľom čo najrychlejšieho vytvorenia colnej únie⁴, pričom členstvo Uzbekistanu v Organizácii dohody o kolektívnej bezpečnosti (CSTO) bude naďalej platiť.

Oveľa väčším fiaskom SNŠ je popri zužovaní členskej základne z 12 na terajších 10 aj neochota zostávajúcich členov prijať kľúčový dokument ďalšieho smerovania Spoločenstva. Na samite hláv štátov SNŠ 10. októbra 2008 v Biškeku predstavilo kirgizské predsedníctvo SNŠ kľúčový dokument s názvom „Stratégia hospodárskeho rozvoja do roku 2020“, ktorý zahŕňa systém vzájomne odsúhlasených pohľadov členských krajín SNŠ na spoločné ciele, priority a perspektívy sociálno-ekonomického rozvoja v podmienkach prehlbovania medzištátnych hospodárskych vzťahov s cieľom pretvoriť zo Spoločenstva hodnotného účastníka v súčasnom systéme medzinárodných hospodárskych vzťahov. Realizácia tejto stratégie má napomôcť:

- zabezpečiť rozvoj integračných procesov v ekonomickej sfére,
- v najväčšej miere využiť sociálno-ekonomický potenciál každého členského štátu a Spoločenstva ako celku,
- zvýšiť konkurencieschopnosť ekonomík krajín SNŠ,
- vytvoriť pre nich podmienky na aktívne zapojenie do svetového hospodárstva a
- neustále zvyšovať blahobyť svojich občanov.

V roku 2009 Spoločenstvu bude predsedáť Moldavská republika a len od jej úspešnej spolupráce s lídrami z ďalších krajín bude závisieť plnenie cieľov vytýčených Spoločenstvom.

Motívy úzkej spolupráce s krajinami strednej Ázie

Aj keď sa dlhoročná tzv. „Veľká hra“ o región oficiálne skončila v roku 1907 podpísaním Anglicko-ruského dohovoru, o získanie vplyvu nad regiónom strednej Ázie sa začalo ešte intenzívnejšie úsilie v dôsledku enormného zvyšovania strategického postavenia regiónu čo do polohy ako tranzitnej brány do konfliktných susedských krajín, ako aj vzhľadom na obrovské zásoby strategických surovín.

Medzi hráčov, ktorí sa usilujú o získanie dominancie v regióne patria: Európska únia, Čína, Rusko, Spojené štáty americké a menší hráči vrátane Indie. V zahranično-obchodnej výmene s piatimi krajinami strednej Ázie postupne stúpa objem zrealizovaných exportov a importov a v roku 2007 poradie najväčších partnerov vyzeralo nasledovne:

---

⁴ Uzbekistan suspends Eurasec membership, Moscow unruffled. 12. 11. 2008. RIA Novosti.

Celkový obrat s krajinami strednej Ázie v mil. USD a EUR v roku 2007

EÚ (v mill EUR)	22 820
Čína (v mil. USD)	18 745
Rusko (v mil. USD)	15 563
USA (v mil. USD)	2 765
India (v mil. USD)	345

Zdroj: U.S. Census Bureau, Federálna služba štatistiky RF, EK, Ministerstvo obchodu ČLR, Ministerstvo obchodu a priemyslu Indie

Hospodársky rozmer európskej spolupráce

Európska únia sa snaží svojím štedrým mechanizmom rozvojovej pomoci⁵ nastoliť v regióne demokratický režim kladúc dôraz na dodržiavanie ľudských práv a implementáciu prvkov trhovej ekonomiky.

Zahraničný obchod s krajinami EÚ v mil. EUR

	2007			2005	2003
	export	import	obrat	obrat	obrat
Kazachstan	13 400	6 000	19 400	13 900	6 200
Uzbekistan	1 300	800	2 100	1 100	1 000
Kirgizsko	20	200	220	100	100
Tadžikistan	200	100	300	200	400
Turkménsko	400	400	800	1 200	600
Stredná Ázia	15 320	7 500	22 820	16 500	8 300

Zdroj: Európska komisia <http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/data.htm>

Zahraničný obchod Európskej únie s krajinami strednej Ázie je pasívny a vzhľadom na rôznorodosť surovinových zdrojov neustále stúpa. S celkovým obratom vo výške 22 820 mil. EUR, čo predstavuje zhruba trojnásobný nárast oproti roku 2003, Európska únia je najväčším hospodárskym hráčom v stredoázijských krajinách, pričom najväčší podiel (približne 85 percent) na bilaterálnej zahranično-obchodnej výmene má Kazachstan.

Od roku 2007 sa pomoc EÚ realizuje v rámci Nástroja rozvojovej spolupráce, ktorý predpokladá 5 tematických programov so zameraním na:

- podporu ľudského a sociálneho rozvoja,
- životné prostredie a udržateľné narábanie s prírodnými zdrojmi, vrátane energie,
- neštátnych aktérov a miestne orgány,
- potravinovú bezpečnosť a
- migráciu a azyl.

⁵ Celková rozvojová pomoc, ktorú poskytuje Európska únia regiónu, osciluje okolo výšky 1 mld. EUR.

Práve v súvislosti s podmienenosťou, ktoré uplatňuje EÚ voči tranzitívnym a rozvojovým krajinám, z času na čas ochladzuje bilaterálne vzťahy medzi dvoma regiónmi.

Vojenská a hospodárska prítomnosť USA v regióne

Potreba vojenskej prítomnosti Spojených štátov amerických vznikla po objavení sa hnutia Taliban v Afganistane v roku 1994, kedy sa v regióne rozmiestnili vojenské jednotky Severoatlantickej aliancie NATO. Do roku 2001 bol Taliban, resp. Afganistan považovaný za hrozbu pre stabilitu nielen v regióne, ale aj na celom svete⁶, ktorý slúžil ako kotva pre všetkých teroristov a odkiaľ prúdili drogy do celého sveta. Po úpadku hnutia Taliban v novembri roku 2001 sa zintenzívnili snahy Spojených štátov vojensky zotrvať v regióne v dôsledku leteckých útokov na USA z 11. septembra 2001. USA má zriadené vojenské základne v regióne, prostredníctvom ktorých sa snaží zabrániť vzniku a rozšíreniu terorizmu, náboženského extrémizmu a separatizmu, ktorými oplýva celý región rozšírenej strednej Ázie vrátane Pakistanu a Afganistanu. So zviditeľnením americkej vojenskej prítomnosti do stredoázijských krajín prúdi veľké množstvo investícií a finančných prostriedkov, tiež v podobe rozvojovej pomoci prevažne chudobnému obyvateľstvu stredoázijského regiónu.

Medzi strategické ciele americkej prítomnosti v regióne možno označiť:

- boj proti terorizmu s pomocou stredoázijských krajín,
- zachovanie dlhodobej americkej prítomnosti v regióne,
- ochrana hospodárskych záujmov USA, najmä v oblasti rozvoja ropného a plynového priemyslu,
- intenzívnejšia spolupráca s Ruskom a Čínou v snahe zabrániť regionálnej hegemonii ktoréhokolvek z nich,
- podpora politickej stability a hospodárskeho rozvoja a
- podpora demokracie v krajinách regiónu prostredníctvom poskytovanej pomoci.

Zahraničný obchod s USA v mil. USD

	január - september 2008			2007			2000	1996	1992
	export	import	obrat	Export	import	obrat	obrat	obrat	obrat
Kazachstan	1 365,0	696,0	2 061,0	1 252,0	753,0	2 005,0	553,0	259,0	36,0
Uzbekistan	257,0	267,0	524,0	164,0	89,0	253,0	199,0	511,0	59,0
Kirgizsko	2,0	33,0	35,0	2,0	49,0	51,0	25,0	52,0	3,0
Tadžikistan	3,0	19,0	22,0	1,0	52,0	53,0	21,0	50,0	10,0
Turkménsko	48,0	130,0	178,0	184,0	219,0	403,0	102,0	201,0	36,0
Stredná Ázia	1 675,0	145,0	2 820,0	1 603,0	1 162,0	2 765,0	900,0	1 073,0	144,0

Zdroj: U.S. Census Bureau <http://www.census.gov/foreign-trade/balance/>

⁶ Len tri krajiny uznali právnu existenciu Talibanu a aktívne ho podporovali resp. podporujú. Sú to Saudská Arábia, Spojené arabské emiráty a Pakistan.

Rusko ako nástupca bývalého Sovietskeho zväzu

Po nástupe prezidenta Vladimira Putina na post prezidenta RF sa prehodnotila konkurenčná politika Ruskej federácie k Spojeným štátom americkým, s ktorými Rusko úzko spolupracuje v boji proti medzinárodnému terorizmu. Pri tejto príležitosti bola Spojeným štátom dokonca tolerovaná vojenská prítomnosť v regióne strednej Ázie s cieľom čo najefektívnejšie bojovať proti medzinárodnému zločinu a terorizmu a to aj napriek Putinovej „Monroeovej doktríne“, na základe ktorej oblasť krajín Spoločenstva nezávislých štátov patrí výlučne do sféry vplyvu oprávnenému nástupcovi Sovietskeho zväzu t.j. Ruskej federácii.

Stratégia Ruska vo vzťahu k strednej Ázii sa uskutočňuje v dvoch rovinách. Jednak všeobecne na úrovni Spoločenstva nezávislých štátov, ktorá skôr slúži ako obyčajné fórum na multilaterálnu a mnohosektorovú spoluprácu bývalých 10 členských krajín Sovietskeho zväzu, na strane druhej v rovine Eurázijského hospodárskeho spoločenstva, ktorého cieľom je vytvoriť jednotný hospodársky priestor bez prekážok voľného pohybu tovarov, služieb, kapitálu a pracovnej sily.

Medzi strategické ciele Ruska vo vzťahu ku krajinám strednej Ázie patria:

- zachovať bezpečnosť na hraniciach a bojovať proti pašovaniu drog a medzinárodnému, regionálnemu či lokálnemu terorizmu a zločinu,
- posilniť svoju klesajúcu medzinárodnú pozíciu a vplyv v spolupráci s ďalšími medzinárodnými hráčmi, ako napr. v rovine Šanghajskej organizácie spolupráce,
- znovu nastoliť resp. udržať svoj vplyv v regióne zintenzívnením vzájomnej spolupráce v rovine Spoločenstva nezávislých štátov, Eurázijského hospodárskeho spoločenstva⁷ a Organizácie dohody o kolektívnej bezpečnosti a
- chrániť svoje hospodárske záujmy v regióne v súvislosti najmä s tranzitívnymi ropovodmi a plynovodmi.

Zahraničný obchod s RF v mil. USD

	2007			2005	2002	2000	1995
	export	import	obrat	obrat	obrat	obrat	obrat
Kazachstan	4 613,0	11 963,0	16 576,0	9 749,0	4 349,0	4 447,0	5 230,0
Uzbekistan	1 451,0	1 729,0	3 180,0	1 765,0	797,0	937,0	1 713,0
Kirgizsko	290,0	879,0	1 169,0	544,0	178,2	191,6	206,0
Tadžikistan	164,0	608,0	772,0	335,0	131,9	292,9	357,0
Turkménsko	69,4	384,0	453,4	301,2	175,1	603,0	272,1
Stredná Ázia	6 587,4	15 563,0	22 150,4	12 694,2	5 631,2	6 471,5	7 778,1

Zdroj: Federálna služba štatistiky RF

http://www.gks.ru/bgd/regl/b08_11/IssWWW.exe/Stg/d03/26-06.htm

Pre potreby inštitucionalizovania svojej existencie v regióne Čína, ako hospodárska veľmoc, spolu s Ruskom, ako veľkou vojenskou veľmocou, v roku 1997 vytvorili s ďalšími stredoázijskými republikami t.j. Tadžikistanom, Kirgizskom a Kazachstanom tzv. Šanghajskú päťku, ktorej cieľom bolo:

⁷ Pre zintenzívnenie integrácie Rusko a Kazachstan v rámci EurÁzES zriadili Eurázijskú rozvojovú banku, ktorej poslaním je financovať investičné projekty veľkého rozsahu v piatich krajinách spoločenstva.

- znížiť počet vojenských jednotiek v hraničnom regióne,
- zredukovať pravdepodobnosť neočakávaných útokov,
- obmedziť početnosť a rozsah vojenských cvičení v blízkosti hraníc,
- doriešiť hraničné spory a
- uskutočňovať vojenskú spoluprácu.

Postupne sa rozširoval okruh otázok, ktorý bol v stredobode záujmu krajín zúčastnených tzv. Šanghajskeho procesu. Okrem vojenskej agendy zahŕňajúcej tiež boj proti medzinárodnému terorizmu, členské krajiny sa začali venovať globálnym a regionálnym ekonomickým a sociálno-kultúrnym otázkam, ktoré vytvorili pôdu pre ďalšiu intenzívnejšiu spoluprácu. Pristúpením Uzbekistanu v júni 2001 sa Šanghajska päťka premenovala na Šanghajskú organizáciu spolupráce (Shanghai Cooperation Organisation – SCO), ktorá je otvorená pre všetkých záujemcov. V roku 2005 SCO získala štatút pozorovateľa pri Valnom zhromaždení OSN.

Všeobecne povedané Čína svojou prítomnosťou v regióne sleduje tieto ciele:

- obnovenie hodvábnej cesty,
- posilnenie spolupráce so stredoázijskými krajinami v oblasti bezpečnosti, najmä v súvislosti s terorizmom a náboženským extrémizmom a medzinárodným zločinom,
- rozšírenie a posilnenie všetkých aspektov spolupráce s Ruskom a zneutralizovanie ďalších globálnych hráčov v regióne,
- zvýšenie stability v regióne strednej Ázie a v západnej časti Číny (Xinjiang⁸) zamedzením činností a vstupu tamojších teroristických hnutí a organizácií na územie Číny,
- rozšírenie hospodárskej a obchodnej spolupráce s krajinami regiónu,
- zabezpečenie dodávok elektrickej energie a iných strategických surovín na uspokojenie rastúcich potrieb 1,3-miliardového rýchlo sa rozvíjajúceho čínskeho obyvateľstva⁹ s cieľom diverzifikovať import energetických surovín a znížiť doterajšiu závislosť na ich rizikových dodávkach z Blízkeho východu,
- vytvorenie novej tváre Číny etablovaním vlastného modelu multilaterálnej spolupráce
- a
- podpora prebiehajúceho procesu nastolenia svetovej politickej multipolarity.

Zahraničný obchod s Čínskou ľudovou republikou v mil. USD

	január - august 2008			2007		
	export	import	obrat	export	Import	obrat
Kazachstan	5 319,0	6 400,0	11 719,0	6 429,0	7 447,0	13 876,0
Uzbekistan	305,0	743,0	1 048,0	363,0	766,0	1 129,0
Kirgizsko	91,0	4 844,0	4 935,0	113,0	3 666,0	3 779,0
Tadžikistan	15,0	546,0	561,0	10,0	514,0	524,0
Turkménsko	18,0	464,0	482,0	50,0	303,0	353,0
Stredná	5	12	18	6	12	19
Ázia	748,0	997,0	745,0	965,0	696,0	661,0

Zdroj: Ministerstvo obchodu ČĽR <http://zhs2.mofcom.gov.cn/>

⁸ Od roku 1949 Ujgurovia žijúci prevažne v čínskej provincii Xinjiang stále bojujú za väčšiu autonómiu a vznik samostatného štátu Východný Turkistan. Ich snahu podporujú Ujgurovia z okolitých krajín Kazachstanu (210-tis.), Kirgizska (46-tis.), Uzbekistanu (30-tis.) a Tadžikistanu.

⁹ Čína je po USA druhým najväčším spotrebiteľom ropy.

Čína sa aktívne a úspešne presadzuje v regióne vďaka niektorým kľúčovým faktorom, ktorými sú:

- geografická blízkosť Číny,
- relatívne dobré ovládanie ruštiny čínskymi diplomatmi a podnikateľmi, ktoré zjednodušuje komunikáciu,
- nezasahovanie do vnútorných záležitostí krajín stredoázijského regiónu použitím tzv. mäkkej moci a
- flexibilná a priama hospodárska spolupráca založená na poskytovaní výhodných úverov a transferu technológií a know-how bez žiadnej politickej či hospodárskej podmienenosti.

Indické záujmy v strednej Ázii

V rýchlo sa rozvíjajúcej indickej ekonomike vykazujúcej vyše 6-percentné prírastky a to napriek narastajúcej globálnej kríze, ktorá priviedla do recesie tzv. „Veľkú triádu“ globálnych hospodárskych hráčov, sa postupne vytvára početná stredná vrstva so svojimi 400 miliónmi a ich stále rastúcou kúpnu silou, čo poháňa dopyt, konkurencieschopnosť a produktivitu¹⁰ na zabezpečenie svojich už základných potrieb. Enormne sa zvyšuje energetická náročnosť 1,1-miliardového obyvateľstva, ktorej 80% je krytých dovozom. Narastajúca kríza, ktorá súvisí so stupňovaním nepokojov na Blízkom východe, pritom tlačí indickú vládu, aby diverzifikovala štruktúru importu strategických energetických surovín aj z ďalších končín sveta vrátane regiónu strednej Ázie. Náleziská s obrovskými zásobami ropy a zemného plynu, ktorými disponujú Kazachstan, Turkménsko a Uzbekistan, prilákali veľké množstvo indických investícií. Tieto pozitívne vplývajú na bilaterálnu zahranično-obchodnú výmenu ako medzi jednotlivými stredoázijskými krajinami a Indiou, tak aj na vzájomnej výmene medzi Indiou a regiónom strednej Ázie ako celku.

Zahraničný obchod s Indickou republikou v mil. USD

	2007			2006	2005	2004	2003
	Export	import	obrat	obrat	obrat	obrat	obrat
Kazachstan	76,8	111,9	188,7	171,4	117,2	96,8	84,1
Uzbekistan	16,1	40,3	56,4	63,5	50,6	52,8	42,8
Kirgizsko	31,6	0,9	32,5	38	29,6	50,2	38,7
Tadžikistan	9,7	12,4	22,1	15,5	12,1	10,7	8,4
Turkménsko	8,6	36,1	44,7	45,9	31,2	26,1	28,6
Stredná Ázia	142,8	201,6	344,4	334,3	240,7	236,6	202,6

Zdroj: Ministerstvo obchodu a priemyslu Indickej republiky¹¹
<http://commerce.nic.in/eidb/default.asp>

Napriek nízkemu podielu zahraničného obchodu v regióne stredná Ázia v porovnaní s EÚ, Čínou, Ruskom a USA, sa vzájomná bilaterálna výmena medzi Indiou a stredoázijskými krajinami neustále zvyšuje. Z 202,5 mil. USD v roku 2003 sa vyšplhala na 344,4 mil. USD v roku 2007, čo predstavuje celkový nárast obratu o 170 percent. Vzhľadom

¹⁰ Lysák, L.: Neopolarizácia svetovej ekonomiky. India smeruje k vrcholom globálnej ekonomickej triády. NEZES september 2007.

¹¹ Od roku 2001 štatistika nezahŕňa dovoz ropy a ropných produktov do Indie.

tiež na potrebu energetickej bezpečnosti sa aktuálny obrat Indie s piatimi krajinami strednej Ázie vo výške cca 345 mil. USD naďalej bude zvyšovať.¹²

Okrem dlhých historických väzieb sa India snaží rozvíjať a ďalej rozšíriť úzku spoluprácu s regiónom strednej Ázie z mnohých ďalších dôvodov, ktoré isto nenesú len motívy výlučného altruizmu. Medzi motívy, ktoré vedú Indiu k väčšej a aktívnej angažovanosti v regióne patria:

- zachovať a obnoviť tradičné väzby so stredoázijskými krajinami, tiež v súvislosti s hodvábnou cestou,
- podporovať mierovú spoluprácu s krajinami konfliktného regiónu a bojovať proti terorizmu, separatizmu a náboženskému fundamentalizmu,
- presvedčiť ich, aby stredoázijské krajiny neposkytovali Pakistanu pomoc v jeho nukleárnom programe,
- zaistiť kontinuitu s komerčnými a vojenskými dodávateľmi,
- poskytovať nové príležitosti pre indické podniky a
- zabrániť tomu, aby Pakistan vytvoril protiindickú koalíciu s krajinami strednej Ázie v boji o územie Kašmíru.

Napriek svojim vnútorným problémom India rozširuje spoluprácu so susednými krajinami aj prostredníctvom programu Indickej technickej a ekonomickej spolupráce (Indian Technical and Economic Cooperation – ITEC). V jeho rámci stredoázijské republiky majú príležitosť zvýšiť svoj ľudský potenciál prostredníctvom rôznych školení v oblasti začatia malého a stredného podnikania, remeselníctva a výučby anglického jazyka. India môže tiež ponúknuť svoje bohaté skúsenosti v oblasti farmaceutiky, bankovníctva, informačných a telekomunikačných technológií a agro-potravinárstva.

Na ceste naplnenia týchto ambiciózných cieľov stoja určité prekážky, ktoré sa však postupne odstraňujú a vytvárajú priestor pre hlbší prienik indických podnikov do krajín strednej Ázie. Medzi hlavné prekážky patria: nedostatočná dopravná infraštruktúra, nedostatočná znalosť regiónov a ich potenciálu a vnútorné problémy oboch regiónov.

Číselné porovnanie Slovenska a Indie v kontexte strednej Ázie

Napriek malej rozlohe v porovnaní s Indiou (vyše 65-násobný rozdiel), obrat celkovej zahranično-obchodnej výmeny rozlohou malého Slovenska s krajinami strednej Ázie bol v roku 2007 na úrovni cca 40,4 mil. USD, ktorý predstavuje až pozoruhodnú 1/9 indického vzájomného obratu. Pritom možno badať dve vlastnosti: pre obe krajiny najväčším obchodným partnerom v regióne je Kazachstan (v prípade Slovenska 80 percent, kým v prípade Indie 55%) a kým India neustále zvyšuje objem zahraničného obchodu s regiónom (v období 2003-2007 nárast o 60%), hospodárska spolupráca Slovenska s krajinami strednej Ázie má regresívnu tendenciu (v období 2004-2007 klesla o cca 60 percent).

Ako potvrdili lídri vrcholného samitu 20 najväčších ekonomík svetového hospodárstva 15.11.2008 na samite G-20 vo Washingtone, jedným z predpokladov na riešenie súčasnej krízy je podpora liberalizácie a stimulácia ekonomiky enormným investovaním do výstavby a rozvoja ekonomiky. Túto výzvu by vo veľkej miere mohol využiť verejný a súkromný sektor ako v Indii, tak aj na Slovensku, a popri investovaní do vnútornej ekonomiky podporovať prienik indických a slovenských podnikov do bohatého regiónu strednej Ázie.

---

¹² Dixit, A.: India and Central Asia need to stay engaged, says ex-envoy. In: Thaindian News. 28.8.2008.

Zahraničný obchod so SR v mil. Sk

	2007	2006	2005	2004	2003
	obrat	obrat	obrat	obrat	Obrat
Kazachstan	2 685,5	2 090,3	1 304,5	1 449,1	1 393,6
Uzbekistan	445,5	491,9	361,0	288,5	246,6
Kirgizsko	147,9	73,7	41,2	53,2	72,0
Tadžikistan	248,4	227,6	43,5	341,5	925,9
Turkménsko	29,3	1 574,7	4 607,1	6 470,3	138,0
Stredná	3	4	6	8	2
Ázia	556,6	458,2	357,3	602,6	776,1

Zdroj: Ministerstvo hospodárstva SR

<http://www.mhsr.sk/index/go.php?id=4032>

Záver

Napriek nízkemu podielu indickej bilaterálnej zahranično-obchodnej výmeny s krajinami strednej Ázie stúpa váha Indickej republiky v stredoázijskom regióne motivovaná nielen ekonomickými príležitosťami, ale aj vojensko-bezpečnostnými pohnútkami. India ako 6. najväčší spotrebiteľ elektrickej energie potrebuje pokryť čoraz väčšie potreby energetickej náročnosti jej rýchlo rastúceho obyvateľstva a z jej pohľadu najperspektívnejším surovinovým zdrojom je momentálne región strednej Ázie, ktorý spolu s Ruskom môžu byť spoľahlivými dodávateľmi strategických surovín v budúcnosti. Pre potreby plynulého zabezpečenia týchto dodávok a rozširovania výstavby ropo- a plynovodov však India potrebuje záruku stability, na dosiahnutí ktorej India aktívne spolupracuje tiež s ďalšími regionálnymi aktérmi, t.j. s Ruskom a Čínou na pôde Šanghajskej organizácie spolupráce (SCO), kde má pridelený štatút pozorovateľa. Stabilitou v regióne India však sleduje aj ďalší cieľ, ktorý tkvie v udržaní jej územnej celistvosti v súvislosti so sporným územím Kašmír. S cieľom zneutralizovať hrozby pochádzajúce zo susedného Pakistanu a Afganistanu ako ohniska nestability, separatizmu, náboženského fundamentalizmu a v neposlednom rade terorizmu, India po prvýkrát v jej dejinách rozmiestnila svoje vojenské jednotky po celom regióne strednej Ázie a v prípade potreby využije tie základne a zaútočí na tylo nepriateľa. Hodvábna cesta vyzerá byť obnovená a schodnejšia. V prípade, že India urýchli tempá spolupráce s ekonomikami regiónu, má šancu si nájsť postavenie primerané jej skutočnej váhe.

Literatúra

Aleksanyan, T.: Hospodársky rozmer integrácie v Spoločenstve nezávislých štátov. In: *Despite Borders. Central and Eastern European Watch*. 14.2.2008.

http://despiteborders.com/clanok.php?subaction=showfull&id=1202983883&archive=&start_from=&ucat=2,4,9,47&

Dixit, A.: India and Central Asia need to stay engaged, says ex-envoy. In: *Thaindian News*. 28.8.2008. http://www.thaindian.com/newsportal/lifestyle/india-and-central-asia-need-to-stay-engaged-says-ex-envoy_10088592.html

Lysák, L.: Neopolarizácia svetovej ekonomiky. India smeruje k vrcholom globálnej ekonomickej triády.

NEZESseptember2007.[http://www.voltaire.netkosice.sk/archive/India%20%20Neopolarizacia%20s etovej%20ekonomiky.doc](http://www.voltaire.netkosice.sk/archive/India%20%20Neopolarizacia%20s%20etovej%20ekonomiky.doc)

Uzbekistan suspends Eurasec membership, Moscow unruffled. 12. 11. 2008. In: RIA Novosti.
<http://en.rian.ru/world/20081112/118264022.html>

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava

balhar@euba.sk

Summary

This article deals with the changes in the global economy in the beginning of the 21st century – especially with the effects in the efficiency the means of production: the capital, the labour and the land. The paper analyses the substantial changes in the global economy and in the financial markets which leading to the present financial and economic global crisis. The last chapter presents some recommendations for creating new lending programs to bolster damages financial markets and help to boost the global financial markets and the global economy.

1. K hodnoteniu súčasnej úrovne vývoja ekonomickej globalizácie sveta

Základný fenomén súčasného rozvoja svetového hospodárstva spočíva v obdivuhodnom a súčasne aj vysoko kontroverznom rozvoji ekonomickej globalizácie sveta.

Z hľadiska podstaty chápania ekonomickej teórie – základ súčasnej svetovej ekonomickej globalizácie naďalej určuje geniálna prezentácia a predpovede amerického ekonóma rakúskeho pôvodu Josepha A. Schumpetera:

Globálna trhovú ekonomiku 20. a tiež aj 21. storočia je založená na dynamickom kapitalistickom trhovom systéme. Základným rozvojovým mechanizmom je tzv. tvorivá deštrukcia, t. j. trvalé procesy, kedy inovované výrobky aj služby, najmä nové prevratné technológie vyradujú doterajšie výrobky a technológie.

Základným rozvojovým faktorom ekonomickeho podnikateľského systému je veda, inovácie a technický i technologický rozvoj.

Základnými subjektmi na globálnom trhu sú nadnárodné firmy, ktoré tiež prezentujú obrovské produktívne, finančné i obchodné kapacity, majú jednoznačnú dominanciu na globálnom trhu, taktiež rozhodujúce kapitálové zdroje, ktoré umožňujú technické, technologické i kapitálové inovácie – aj také, ktoré neprinášajú okamžitý zisk.

Nadnárodné firmy tiež plne využívajú na globálnom trhu prínosy z rozsahu a v súčasnosti aj obrovské prínosy z outsourcingu, obdobne tiež aj zisky z komparatívnych výhod z medzinárodného podnikania.

Nadnárodné firmy v poslednom období a najmä v tomto storočí využívajú v stále väčšom rozsahu obrovské štátne podpory a dôsledne pozmenili štátne funkcie v sociálnej sfére smerom k plnej štátnej zodpovednosti a obdobne aj sociálnu, zdravotnú a starobnú zodpovednosť ponechali plne na jednotlivých občanov.

Kapitalizmus je tak revolučný proces, ktorý nikdy nebol a ani nebude statický. Naďalej využíva a sústavne zdokonaľuje k vyššej efektívnosti základné produktívne faktory: kapitál, prácu a pôdu.

Kapitál v súčasnom systéme rozvoja aj stagnácie globálnej ekonomiky predstavuje rozhodujúci rozvojový faktor, ktorý najmä v sústavnom efektívnom a organickom prepojení s vedecko-technickým pokrokom – dosahuje stále vyššiu úroveň zhodnotenia – do súčasnosti nedosažiteľnom.

Hodnota celkového rozsahu globálneho kapitálu zaznamenala v poslednom období mimoriadny celkový rast. za vykázaných posledných sedem rokov došlo až k jeho neuveriteľnému zdvojnásobeniu.

V roku 1998 sa prezentuje celkový objem globálneho kapitálu 75 biliónov USD. V roku 2005 však už 140 biliónov USD (údaje The Wall Street Journal 11.1.2007, s. 20).

Uvedená výška globálneho kapitálu presahuje dvojnásobne objem vyprodukovaného globálneho hrubého domáceho produktu služieb a tovarov globálnej ekonomiky.

V tejto skutočnosti spočíva prapôvod do súčasnosti naprosto nebývanej globálnej finančnej krízy týchto dní – s úplne nepredvídateľným vývojom do budúcnosti.

Touto krízou však kapitalizmus neumiera, ale prechádza svojim očistným vývojom – tvorivou deštrukciou – do svojej novej kvalitatívne vyššej etapy rozvoja.

Práca – predstavuje druhý významný produktívny faktor efektívnosti v rozvoji terajšej globálnej ekonomiky.

Globalizácia a konkrétne nadnárodné firmy však pri tomto produktívnom faktore uskutočnili dvojakú zásadnú inováciu: globálnu prácu spojili s vysokou úrovňou globálneho kapitálu súčasne s jeho vysoko efektívnym umocnením využitia vedy, techniky, informačných a znalostných technológií a v automobilovom priemysle s rozsiahlu robotizáciou.

Uvedené „umocnenie faktoru práce vedeckým progresom“ významne zvýšilo celkovú efektívnosť faktoru práce, tiež aj znížilo rozsah potreby práce.

Nadnárodné firmy však v tomto storočí zásadne využili aj ďalšiu inováciu na úseku faktora práce, a to dôsledným využívaním práce najnižších nákladov v rámci celej globálnej ekonomiky – formou outsourcingu v globálnom rozsahu – masovými presunmi výroby i služieb z teritórií vysokých miezd do globálnych sfér často aj s vyše desaťnásobkom nižšej mzdovej úrovne, s absenciou odborových aktivít, ako aj získania ďalších pozitívnych faktorov v prospech zhodnocovania globálneho kapitálu.

V podstate tak došlo k rozšíreniu a využitiu globálneho kapitálu o stá miliónov nesmierne lacných pracovných síl v Číne, Indii a ďalších teritórií globálnej periferie v prospech čo najvyššieho zhodnocovania globálneho kapitálu a uvedeného jeho enormného rastu.

Pôda –v súčasnosti a najmä v budúcnosti bude patriť k naozaj vzácnym a čoraz vzácnejším produktívnym faktorom sociálnoekonomického rozvoja sveta.

Pôda predstavuje predovšetkým nenahraditeľný základ riešenia úloh zabezpečenia výživy, pobytu i stáleho pohybu vzrastajúceho počtu obyvateľstva planéty. Je základným zdrojom pitnej vody, vytvára predpoklady ťažby surovín, najmä nedostatkových energetických zdrojov, prezentuje zdravé životné prostredie pre život už takmer sedem miliárd ľudí, celý komplex siete prepravných, komunikačných a informačných prepojení ľudstva.

Pôda tiež v celej histórii ľudstva predstavovala formou vlastníctva pôdy hlavný faktor bohatstva a súkromného vlastníctva elitných vrstiev spoločnosti.

Súčasne však celé obdobie novoveku, najmä posledné dve storočia intenzívneho priemyselného rozvoja, poľnohospodárskeho a sociálno-kultúrneho rozvoja zanechalo svoje zásadné negatívne dôsledky v kvalite pôdy, vody i celého životného prostredia.

Značné poškodzovanie zdravého životného prostredia Zeme naďalej intenzívne pokračuje a podieľa sa tak významnou mierou na celkovom otepľovaní až k nežiaducej zmene klímy Zeme.

Už terajší a najmä budúci sociálnoekonomický vývoj ľudstva vyžaduje podstatne zodpovednejší prístup ľudstva k svojmu jedinečnému a nenahraditeľnému životnému prostrediu – najmä vo vzťahu k trvalo udržateľnému rozvoju budúcich generácií.

Poznámka: v celkovom hodnotení zdravého životného prostredia má Slovenská republika podstatne lepšie hodnotenie v porovnaní s Českou republikou a v poradí hodnotenia Svetovým fórom na ochranu prírody v Ženeve zaujíma 45 miesto v poradí znečisťovateľov.

Pre porovnanie s Českom, ktoré je 14. najvýznamnejším likvidátorom zdrojov Zeme (prvé miesto zaujímajú Spojené arabské emiráty, druhé USA, tretie Kuwajt, Čína).

Záverom k tejto tematike treba uviesť, že práve rozsiahle a do značnej miery nezodpovedné finančné a úverové operácie v spojitosti s pôdou a výstavbou domov, najmä obytných, spôsobili vznik a šírenie rizikových operácií – najskôr v rozsahu USA a neskôršie aj v rámci celej globálnej ekonomiky.

Ich priamym dôsledkom je vznik a umocňovanie veľmi nebezpečnej finančnej bubliny, ktorá jednoznačne spôsobila vznik a až globálne nebezpečné šírenie súčasnej a doteraz nebývanej globálnej finančnej krízy – s nepredvídateľným vývojom, jej žiaducim prekonaním a nakoniec jej obrovskými negatívnymi dôsledkami v rámci všetkých kontinentov globálneho svetového hospodárstva.

2. K príčinám vzniku najväčšej globálnej finančnej krízy od 30. rokov 20. storočia

V celom povojnovom období po 2. svetovej vojne do konca 20. storočia a najmä obdobie začiatku 21. storočia globálna ekonomika sa vyvíjala v absolútne dominantnom postavení globálneho kapitálu, ktorý trvalo zaujímal neochvejné prvenstvo v rámci využívaných produktívnych faktorov. V rámci svojho zhodnocovania rozvíjal stále efektívnejšie finančné produkty svojej ziskovej stratégie.

Globálne finančné trhy zaujímali v tomto nesmierne dlhom období vývoja globálneho hospodárstva 20. a 21. storočia najvýznamnejšie postavenie – napríklad v USA v poslednom období produkovali až 30 % všetkých ziskov amerických právnických osôb!

Na finančných trhoch ako aj v celej sfére globálnej ekonomiky prevládalo presvedčenie, že tieto zisky sú zaslúženou odmenou za umenie efektívnej alokácie kapitálu, za stále efektívnejšie nové produkty finančného trhu, za dokonalé riadenie a minimalizovanie rizika týchto finančných trhov.

Dôsledkom tohto nadmerného podnikania na globálnom finančnom trhu došlo na prelome 21. storočia v rokoch 1998 až 2005 k uvedenému zdvojnásobeniu globálneho kapitálu – zo 75 biliónov USD až na 140 biliónov USD (pričom globálny hrubý domáci produkt nedosiahol ani polovicu uvedenej sumy).

Túto už značne rizikovú situáciu podnikania „stále efektívnejších finančných produktov“ v plnom rozsahu vždy kodifikovali a plne potvrdili popredné globálne audítorské firmy, ktoré tieto v podstate značné rizikové finančné transakcie vždy oceňovali najvyšším A stupňom istoty.

Práve táto skutočnosť vytvorila jedinečné predpoklady rozšírenia týchto nesmierne rizikových finančne inovovaných produktov v rámci celého globálneho sveta. Súčasná obrovská finančná kríza vytvorená na finančných trhoch USA nadobudla svoj nebezpečný globálny charakter práve vďaka uvedenej skutočnosti. Značne rizikové produkty finančného trhu USA sa tak dokonale premiesili v celom rozsahu globálneho trhu a spôsobili obrovskú rizikovosť celého globálneho finančného trhu s jej doteraz absolútne nebývalou globálnou finančnou krízou.

Tejto skutočnosti tiež napomohla obrovská informačná asymetria globalizácie. Konkrétne americkí finančníci rozšírili svoje hypotečné záložné listy v rámci celého sveta ako zásadne nerizikové. V skutočnosti však v USA ručenie pri hypotékach je podstatne nižšie ako je tomu v Európe. Americké hypotéky sú bez postihu dlžníka, ktorý neručí za hypotéku celým svojim majetkom, nielen nehnuteľnosťou.

Táto skutočnosť umožnila významnou mierou zmiernenie finančnej krízy pre samotné USA prenesením daného rizika hypotečných záložných listov práve na Európu a ďalšie časti globálneho sveta.

V tejto skutočnosti tiež spočíva nebezpečenstvo globalizácie. Znalosti sú predovšetkým lokálne: o systéme istôt vo vlastnej krajine vieme vždy podstatne viac ako o hypotečných amerických zárukách.

Druhou významnou príčinou možnosti vzniku terajšej obrovskej globálnej finančnej krízy je samotné vedenie Federálneho finančného systému (Fed) samotným Alanom Greenspenom, ktorý mal dostatok času aj možnosti predísť tejto globálnej finančnej kríze súčasnosti – avšak neurobil to. V podstate Alana Greenspena do tejto funkcie vybral prezident Ronald Reagan pre jeho známe antiregulačné postoje. V súčasnosti menovaný prehlasuje stanovisko správnosti všetkých svojich rozhodnutí v danej najvyššej funkcii Fedu.

V tejto súvislosti treba uviesť, že bývalý predseda Fedu Paul Volckej bol známy svojimi zásadami značnej regulácie vo sfére finančných trhov. Bol však uvedeným prezidentom odvolaný a nahradený novým človekom, ktorý v podstate v objektívnu a potrebnú reguláciu finančných trhov neveril.

Hlavnú príčinu vzniku a globálneho rozšírenia tak obrovskej finančnej krízy celého sveta v súčasnosti treba vidieť v zásadnom až globálnom porušovaní zásad podnikateľskej etiky v celej sfére finančných trhov, tiež aj nešťastnej motivácii celej armády radových finančných pracovníkov k tvorbe okamžitých nadmerne ziskových finančných operácií, ako aj krátkodobosť finančného hodnotenia ziskovosti „inovovaných finančných produktov: a ich globálne šírenie.

Zásadným riešením danej negatívnej situácie globálnej finančnej krízy na vnútornom úseku globálneho finančného sektora – okrem iného – je jeho zásadné ozdravenie formou prepustenia z práce až 350 000 radových aj vedúcich pracovníkov.

Doterajším dôsledkom terajšej globálnej finančnej krízy je už v súčasnosti (október 2008) pokles celkovej hodnoty globálneho kapitálu a jeho finančných produktov o 15 biliónov USD a jeho znižovanie ďalej pokračuje.

3. Stratégia riešenia svetovej globálnej krízy

Stratégia riešenia terajšej – v celkových dejinách finančného sveta najhlbšej a najničivejšej globálnej finančnej krízy – je mimoriadne náročná, vyžiada si obrovské až astronomické náklady, predpokladá zásadnú globálnu spoluprácu.

V podstate terajšiu krízu nemožno riešiť len novou reguláciou finančných trhov, ale formovaním zásadne novej projekcie globálneho finančného trhu, zásadne celou prestavbou jeho regulačného systému, formovaním novej stratégie nadnárodných finančných inštitúcií k regulácii, dohľadu a najmä kontrole serióznosti a plnej zodpovednosti v celej sfére globálnych finančných operácií.

Podľa názoru Josepha Stiglitz, nositeľa Nobelovej ceny za ekonómiu, treba tiež vytvoriť osobitnú komisiu pre bezpečnosť finančných produktov – obdobne ako ju máme pre bezpečnosť spotrebných tovarov a potravín.

Úspešné prekonanie terajšej neobvykle hlbkej globálnej finančnej krízy vyžaduje – najmä z hľadiska vytvorenia podmienok zabrániť jej ďalšiemu prehĺbovaniu a šíreniu – obrovské finančné prostriedky zo strany jednotlivých štátov, integračných zoskupení aj medzinárodných finančných inštitúcií.

Optimistická prognóza vývoja riešenia súčasnej globálnej finančnej krízy však prezentuje prognózu formovania novej kvalitatívnej etapy ďalšieho rozvoja globálneho hospodárstva.

Kapitalizmus a jeho trhovú ekonomiku prezentujú obdivuhodný životaschopný a dynamický mechanizmus schopný prekonať aj tie najzložitejšie problémy a situácie a vyjsť z nich víťazne k optimistickej budúcnosti. Príkladom tu môže byť jeho absolútne víťazstvo

v tretej svetovej – studenej vojne v 20. storočí v globálnej konfrontácii s komunizmom a socializmom.

Po tomto víťazstve od začiatku 90. rokov kapitalizmus so svojou trhovou ekonomikou prezentoval nové kvalitatívne, najmä vedecké výzvy, ktoré ďalej akcelerovali globálny ekonomický a najmä vedecko-technický rozvoj našej planéty.

Súčasne však tento rozvoj na prelome storočí mal svoj neočakávaný dopad v terajšej veľmi hlbokoj globálnej finančnej kríze. Jej príčiny však treba hľadať predovšetkým v obrovskej chamtivosti po ziskovosti vo sfére „modernizácie“ finančných produktov a nedostatočnej ostražitosti a kontrole zodpovedných štátnych i podnikohospodárskych riadiacich orgánov.

Optimistická prognóza preto predpokladá postupné prekonanie nateraz už známych problémov, chýb a neetického podnikateľského správania sa podnikateľov globálnej finančnej sféry a stanoví prognózu ich postupného pozitívneho prekonania – s projekciou reality formovania novej kvalitatívnej etapy vývoja globálnej ekonomiky pre 21. storočie.

4. Projekcie riešenia dôsledkov terajšej globálnej finančnej krízy

Epicentrum súčasnej veľkej globálnej finančnej krízy je v Spojených štátoch amerických. Na začiatku tohto storočia – asi dva roky po splasknutí americkej technickej bubliny sa začala nafukovať finančná bublina nová, a to realitná. Banky a najmä mnoho nie príliš bohatých ľudí si v masovom rozsahu bralo pôžičky na nehnuteľnosti – na vlastné domy. Všetci verili, že ceny amerických nehnuteľností budú natrvalo rásť dvojcifernými číslami. Pôžičky tak roztáčali cenové špirály zadlženia enormného množstva ľudí. Zodpovedajúce zvyšovanie plátov však nikdy nenastalo.

Zároveň veľké množstvo ľudí už malo značné problémy so plácaním hypoték. V nadväznosti na to museli banky ľuďom tieto nehnuteľnosti zabaviť. Rastúca ponuka domov sťažila ich predaj a ceny domov podstatne klesli dolu. Neschopnosť splácať hypotéky nadobudla obrovské rozmery v rozsiahlej finančnej kríze. V súvislosti s tým hodnota dlhov a ich bankových derivátov hlboko poklesla pod ich cenu. Tieto znehodnotenú cenné papiere dostali názov „toxický majetok“. Tento „jed“ sa rozšíril v celej americkej ekonomike s významným dominovým efektom. Finančná kríza nadobudla obrovský rozsah v rámci celých USA.

Americká vláda a jej minister financií Henry Paulson prišiel s radikálnym plánom ako zbaviť ekonomiku od tohto „toxického majetku“ – vykúpiť ho v aukciách za „skromnú“ sumu 700 mld. USD. Dlhy sa stanú vlastníctvom amerického štátu, ktorý ich neskôr môže odpredať – už však nie za uvedenú cenu.

V podstate uvedená suma 700 mld. USD predstavuje peniaze daňových poplatníkov, ktorí ich obetujú v prospech tých najbohatších. Prijatím tohto plánu Amerika obetovala „čistý kapitalizmus“ a znížila efektivitu svojho trhu do budúcnosti, avšak na druhej strane výrazne napomohla „trvale udržateľnému kapitalizmu“ a prosperite všetkých v nasledujúcich rokoch. Ďalej možno položiť otázku, či sa americké banky poučia a v budúcnosti budú zásadne bojovať proti značne rizikóvemu podnikaniu?

Finančná kríza v USA sa bezprostredne rozšírila po celom globálnom svete. Ďalej v prvom rade postihla Európu, a to Európsku úniu. V Európskej únii je viac ako 8 000 bánk – avšak dve tretiny celkového majetku EÚ vlastní 44 zahraničných bánk!

Chose Manuel Barroso, predseda Európskej komisie, mobilizuje celú Európsku úniu k vytváraniu podmienok úspešného boja proti svetovej globálnej finančnej kríze.: „Naším hlavným cieľom musí byť obnovenie plnej dôvery vo vnútri finančného odvetvia a dôvery verejnosti vo finančný systém“.

Prvým konkrétnym opatrením Európskej únie proti finančnej kríze je uznesenie o možnosti vyššieho zadlženia jednotlivých členských krajín EÚ ako stanoví Pakt stability

a rastu EÚ, t. j. nad 3 stanovené percentá hrubého domáceho produktu. Súčasne však zadlženie každej krajiny musí ostať pod 60 % HDP.

Európska únia sa na základe týchto skutočností rozhodla povzbudiť hospodársky rast obrovskou finančnou injekciou vo výške 200 mld. eur, z toho 30 mld. eur z rozpočtu únie smeruje k podpore menších firiem a ďalších projektov.

Konkrétne kroky k zníženiu krízových dopadov prijali aj jednotlivé členské krajiny Európskej únie takto:

– **Veľká Británia** podporí svoju ekonomiku prechodným znížením DPH zo 17,5 % na 15 %; na dva roky zvýši dane najbohatším občanom. Tieto povzbudzujúce opatrenia predstavujú 20 mld. libier; na priamu pomoc bankám vyčlenila 37 mld. libier; vláda tiež stanovila garancie vkladov v bankách v obrovskej výške 450 mld. libier.

– **Nemecko** stanovilo svoju pomoc ekonomike vo výške 50 mld. eur; súčasne spolková krajina Hesensko poskytla záruky bankových vkladov vo výške 500 mld. eur; vláda tiež poskytne pomoc svojim bankám v celkovej výške 470 mld. eur.

– **Francúzsko** poistí úvery všetkým firmám, ktoré o to požiadajú; preradí rad služieb do nižšej sadzby DPH; vláda už zachránila pre krachom banku Dexia a je pripravená podporiť bankový sektor ďalšími 360 mld. eur.

– **Španielsko** vyhlásilo plán na boj s nezamestnanosťou a významnú podporu investícií do infraštruktúry; svoju ekonomiku sa rozhodla podporiť v roku 2008 79 mld. eur.

Obdobné projekty podpory svojim ekonomikám prijali aj ďalšie členské štáty Európskej únie ako aj ostatné európske krajiny.

Globálna finančná kríza sa však šíri aj východnou Európou. Najviac postihnuté je Maďarsko, ktoré už prijalo pôžičku od medzinárodných inštitúcií vo výške 25,1 mld. USD. Tiež aj Ukrajine prisľúbil Medzinárodný menový fond pôžičku vo výške 16,5 mld. USD. O uvedenú pôžičku požiada aj Poľsko, ktoré nemá dost' devízových rezerv na splácanie zahraničných úverov. Slovenská republika spolu s Českom predpokladajú čeliť globálnej finančnej kríze bez potreby obrovského zahraničného zadlženia!

Dobrou správou pre nás tiež je, že euro a jeho prijatie Slovenskom od začiatku budúceho roku nemá v podstate nič spoločné s terajšou globálnou finančnou krízou.

K záverečnému pohľadu na neočakávaný vznik, vývoj, dôsledky, smery globálneho riešenia súčasnej obrovskej globálnej finančnej krízy sa treba prikláňať k už uvedenému – v podstate jednoznačne pozitívnemu vymaneniu sa globálneho sveta z jej obrovských až zničujúcich negatívnych dôsledkov.

Terajšia podstata, obrovská životaschopnosť súčasného globálneho sveta a jeho sila globálneho kapitálu disponujú komplexom schopností úspešného prekonania druhej najhlbšej krízy kapitalizmu od 30. rokov 20. storočia.

Globálny kapitál hĺbku terajšej svojej finančnej krízy postupne a zrejme úspešne prekoná sformovaním novej kvalitatívnej etapy svojho ďalšieho vývoja globálnej ekonomiky.

Nebude to však jednoduchý a bezbolestný vývoj. Prekonanie tak hlbkej globálnej finančnej krízy bude lemované obrovskými podnikateľskými i osobnými tragédiami v podstate nevinných ľudí, ktorí svojimi obeťami najvýznamnejšou mierou svojich strát prispeli k ďalšiemu, a to ešte efektívnejšiemu vývoju globálneho kapitálu.

Literatúra

[1] CLEAVER, T.: Understanding the World Economy. Roulledge, New York, London, 2007.

[2] DOWUS, R., M. a kol.: Almanach Geografie, National Geographic,

Washington, D. C., česká edice, 2006.

- [3] DUDÁŠ, T. a kol.: Svetová ekonomika – sektorový aspekt. Bratislav: Vydavateľstvo Ekonóm, 2007.
- [4] FERGUSON, N.: Colossus, vzestup a pád amerického impéria. Praha: Nakladatelství Dokořán, 2005.
- [5] JENÍČEK, V., FOLTÝN, J.: Globální problémy a světová ekonomika. Praha: C. H. Beck, 2003.
- [6] KUNEŠOVÁ, H., CIHELKOVÁ, E.: Světová ekonomika, nové jevy a perspektivy. Praha: C. H. Beck, 2006.
- [7] LIPKOVÁ, L.: Európska únia. Bratislava: Sprint, 2006.
- [8] ROSSER B., Jr., ROSSER M.: Komparative Economics in a Transforming World Economy. The MIT Press, Cambridge, London, 2004.

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava

**MOŽNÉ GEOPOLITICKÉ DÔSLEDKY PREBIEHAJÚCEJ
HOSPODÁRSKEJ KRÍZY**

jaroslav.baran@umb.sk

ABSTRAKT

Ekonomika zohráva nie len podľa stúpcov tzv. kodanskej školy dôležitú úlohu pri formovaní bezpečnostného prostredia. V príspevku autor hľadá odpoveď na otázku, či dynamické zmeny svetového hospodárskeho prostredia, ktoré sledujeme v posledných mesiacoch a kríza súčasného finančného trhu majú z dlhodobého hľadiska potenciál na zmenu globálnej bezpečnostnej situácie. Vychádza z tvrdení stúpcov viacerých smerov skúmania medzinárodných vzťahov a bezpečnosti, preto zohľadňuje širokospektrálnu názorovú pluralitu, ktorá je v diskusiách o bezpečnosti veľmi častá. Autor v príspevku zároveň predkladá jeden možný scenár geopolitického vývoja, ktorý by aktuálne zmeny v ekonomike mohli vyvolať. Nepredkladá jedinú možnú pravdu, ale jeden z pohľadov a vytvára priestor pre formulovanie nových otázok.

RESUMÉ

Economy plays an important role in shaping the global security environment – not only in terms of the Copenhagen School of Security Studies, but also in geopolitical discourses. In this article the author seeks to answer the question, whether the dynamic changes of world economy observed in the recent months and the current crisis of the financial market have, from a long-term perspective, the potential to change the global security situation. The article follows the arguments of several approaches to international relations and security. While acknowledging the plurality of opinions in the discussions on security, it outlays one possible scenario of geopolitical development, triggered by the recent changes in global economy. However, the article does not suggest the single possible truth. Instead, it provides the basis for new questions and approaches.

KLÚČOVÉ SLOVÁ: Hospodárska bezpečnosť, finančná kríza, geopolitika, národný záujem, rovnováha moci.

ÚVOD

„That policy paradigms are shifting is clear. But is the global balance of power shifting too? To answer that question, we need to reflect more deeply on the true nature of this crisis.”

Niall Ferguson

Náznak islandského pokusu tlmieť dramatický dopad finančnej krízy na jeho hospodárstvo prostredníctvom úveru z Ruska vyvolal pobúrenie vládných predstaviteľov všetkých západných krajín. Komentáre upozorňovali na hrozbu posunu Islandu

do zóny vplyvu Ruskej federácie a západní analytici promptne zhodnotili, že Ruský záujem o Island má výhradne strategický význam. Viacerí však prehliadli dôvod islandského záujmu o Rusko, ktorý bol predovšetkým taktický. Islandskí predstavitelia v kritickej situácii ťažili zo zastaraného videnia sveta na strane hlavných aktérov svetovej politiky, ktorí akoby stále žili vo svete bipolárnej konfrontácie západu s východom a ignorovali požiadavku pragmatického prístupu k riešeniu krízových situácií vo svete po skončení studenej vojny.

Témou tohto príspevku je vplyv, ktorý môže mať aktuálna finančná kríza na zmenu bezpečnostnej situácie, ako dynamicky sa meniaceho aktuálneho stavu. Príspevok sa zároveň dotýka aj potenciálu zmeny bezpečnostného prostredia, teda sa bude venovať aj dlhodobej perspektíve, ktorá sa prelína s geopolitickým vnímaním. Príspevok sleduje vplyv hospodárskych problémov na fungovanie štátov, v niektorých prípadoch na zmenu ich záujmov a teda aj nutné následné redefinovanie zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Tieto politiky sú priamo podmienené záujmom štátov.

Z metodologického hľadiska je príspevok zostavený eklekticky, s dôrazom na východiská liberalizmu a kritickej teórie. Pokúšame sa vyhnúť teórii IPE, rozoberajúcej medzinárodnú politickú ekonomiu, a predostrieť pohľad z geo-politického uhla. Nevyhneme sa však ani kritike liberálnej teórie komplexnej vzájomnej závislosti. Súčasne sa pokúšame o indukčný postup, takže od konkrétnych faktov a aktuálneho diania sa pokúsime odvodiť zovšeobecňujúce závery.

LOGIKA HOSPODÁRSKEJ KRÍZY

Aktuálna finančná kríza, ktorej vznik ekonómovia datujú do prvej polovice roku 2007, no ktorá naplno prepukla až v posledných mesiacoch, sa javí najvýznamnejšou od druhej svetovej vojny. Predmetom tejto práce nie je skúmať samotnú finančnú krízu, ale jej dôsledky. Hospodárskymi príčinami a dôsledkami finančnej a hospodárskej krízy sa zaoberajú mnohí autori, medzi nimi ekonómovia (Soros 2008) aj historici (Ferguson 2008). Predsa však je zaujímavé poukázať na niektoré z dôvodov jej vzniku. Jednou z príčin globálnej krízy je mimoriadna prepojenosť medzi štátmi sveta, predovšetkým v hospodárskej oblasti. Táto príčina kopíruje mnohé zaužívané definície globalizácie. Ďalšou dôležitou príčinou prvotnej hypotekárnej krízy bolo využívanie vyspelých nástrojov sekuritizácie aktív, ktoré bolo umožnené zvyšovaním kvality výpočtovej techniky na strane využitých technológií a virtualizáciou a umelým znižovaním investičného rizika v pomere k očakávaným ziskom na strane finančných inštitúcií. Dá sa zovšeobecniť, že podiel na aktuálnom stave, definovaný prostredníctvom analýzy jadrových príčin zlyhania finančného trhu, má teda vo veľkom zovšeobecnení aj tretia priemyselná revolúcia, ako sa nazýva stav rapídneho rozvoja informačných technológií a ich penetrácia do všetkých oblastí ľudskej existencie. Zároveň sú pozorovateľné zlyhania, založené na trhovo orientovanom myslení a orientácii na profit bez dlhodobej perspektívy.

Hoci prvé prejavy krízy boli zaznamenané v USA, situácia sa v roku 2008 výrazne zhoršila aj v iných krajinách s rozvinutým finančným systémom. Medzi prvými bolo postihnuté Japonsko, ktorého bankový sektor je na podobné otrasy citlivý aj po reštrukturalizácii v nedávnych rokoch. Tá si vyžiadala fúzie niektorých z najväčších bánk v krajine. No keďže je japonské hospodárstvo najviac napojené na americkú ekonomiku, finančná kríza naň mala výrazný vplyv. Medzi ďalšími postihnutými krajinami je Veľká Británia. V nej sa dopad krízy prejavil predovšetkým neschopnosťou plniť si záväzky spoločnosti Northern Rock. Počas obdobia od začiatku roku 2007 do konca októbra 2008 skrachovali alebo boli zoštatnené mnohé podniky v Spojených štátoch amerických.

Podľa nášho názoru globalizácia, z ktorej vyspelé krajiny už roky profitovali, dnes prináša aj svoje negatívne dôsledky. Pred nimi varovali viacerí odporcovia, ale aj priaznivci

liberálnych krokov tzv. washingtonského konsenzu, smerujúceho k väčšej liberalizácii svetových trhov a prehľbovaniu globalizácie (Např. Nye 2003, Stiglitz 2002, Ralston Saul 2003).

Aktuálny stav je jedným z možných zlomových bodov dejín, hoci takmer určite nebude viesť k novému svetovému poriadku. Napriek tomu sa ponúka zovšeobecnenie súčasného stavu na základe filozofie vedy. Aktuálna situácia pripomína epistemickú ruptúru, pretože otvára priestor pre re-formuláciu kľúčových otázok v disciplíne medzinárodných vzťahov a jej poddisciplíny bezpečnostných štúdií. Bude užitočné definovať bezpečnostnú situáciu a bezpečnostné prostredie. Bezpečnostná situácia v mojom chápaní zodpovedá aktuálnemu stavu bezpečnostného prostredia, ide o dynamický, nie však dlhodobý socio-ekonomicko-bezpečnostný kontext. Kontext je v analýze chápaný v postmodernom zmysle ako termín, ktorý v realistickej škole ideovo približne zodpovedá pojmu realita (Grondin 2004). Bezpečnostné prostredie predstavuje širší pojem, než bezpečnostná situácia. Ide o dlhodobý stav, ktorý nie je náchylný na momentálne zmeny bezpečnostnej situácie. Zmena bezpečnostného prostredia približne zodpovedá epistemickej ruptúre, teda zmene objektu zamerania zahraničnej a bezpečnostnej politiky.

V praktickej politike a geopolitike znamená zmena bezpečnostného prostredia potenciálnu zmenu statu quo, charakteristickú dominanciou hegemoniálnej moci a cieľeným šírením hospodárskej globalizácie podľa liberálneho modelu washingtonského konsenzu.

Dopad hospodárskej krízy je zrejmy v mnohých oblastiach života. Pre túto prácu sú dôležité tie aspekty, ktoré priamo súvisia s vývojom medzinárodných vzťahov. Ten je krízou ovplyvňovaný prostredníctvom zmeny hospodárskeho prostredia a generovaním nových hrozieb, ovplyvňujúcich hospodárstvo štátov a ich vzájomnú interakciu. Pri sektorov členení bezpečnosti je zjavné, že ide o zmenu v sektore hospodárskej bezpečnosti.

Vo vnímaní hospodárskej bezpečnosti sa tradične uvažuje o dvoch rovinách: mikroúroveň sa sústreďuje na individuálnych aktérov, akými sú individua, domácnosti a miestne komunity. Na makroúrovni sa sústreďujeme na konanie národných štátov, nadnárodných korporácií a medzinárodných organizácií (Dent 2007). V ďalších častiach článku sa budeme venovať makroúrovni hospodárskej bezpečnosti. Konkrétne sa zameriame na pozorovanie vývoja štátnych aktérov.

Hospodárska bezpečnosť na makroúrovni je podľa Denta zložená z troch základných častí:

1. Ochrana štrukturálnej integrity.
2. Zabezpečenie zdrojov a prostriedkov ekonomického rozvoja
3. Sledovanie záujmov politicko-ekonomickej entity.

Medzi primárne záujmy štátov patrí zachovanie ich existencie a ich bezpečnosť. Hospodárska bezpečnosť, vychádzajúca z energetickej bezpečnosti, mala vždy významné postavenie v hierarchii priorít zahraničnej politiky štátov. Demonštrovať sa to dá na príklade Spojených štátov amerických. Podľa prof. Krejčího bola energetická bezpečnosť súčasťou americkej zahraničnej politiky od operácií na zosadenie iránskeho premiéra Mosadeka v roku 1953. Je však zohľadnená nie len v praktickej, ale aj inštitucionálnej báze. Súčasťou americkej Národnej bezpečnostnej rady sú od roku 1993 aj minister financií a poradca prezidenta pre hospodársku politiku.

MAPA SVETA DNES A ZAJTRA

V analýze, ktorá sleduje dôsledky hospodárskej krízy na svet a jeho jednotlivé štáty, bola využitá kognitívna mapa vo forme rozdelenia sveta na 4 základné oblasti. Tie sa líšia zasiahnutím alebo postihnutím finančnou krízou, v širšom zmysle aj zapojením do globálnej ekonomiky a svojou pozíciou v nej. Tieto faktory v najväčšej miere ovplyvnili postihnutie jednotlivých krajín hospodárskou krízou. Štyri základné oblasti sú:

1. USA ako hlavný aktér finančného sveta a hospodárskeho sveta a zároveň krajina, kde kríza vypukla najskôr.
2. Rozvinuté krajiny západu, vynímajúc USA, ktoré sú do výraznej miery integrované do svetového hospodárstva a v procese globalizácie sa vzdali veľkej časti domácej výroby na základe outsourcingu.
3. Novoindustrializované krajiny, ktoré majú ambície zohrávať výraznú úlohu v svetovom hospodárstve, ale aj v politike a bezpečnosti. Medzi nimi predovšetkým členovia neformálneho zoskupenia BRIC (Brazília, Rusko, India a Čína).
4. Rozvojové krajiny, ktoré dnes zastávajú len marginálnu pozíciu vo svete, danú minimálnym hospodárskym, vojensko-politickým či kultúrnym vplyvom.

Jediným explicitne stanoveným prvkom tohto členenia sú Spojené štáty americké, ostatné prvky predstavujú symboly s nejasne formulovanými hranicami aj obsahom, ktoré sa primárne nedefinujú na základe vnútornej koherentnosti, ale predovšetkým z pozície odlišnosti od ostatných častí uvedenej kognitívnej mapy.

Prvým spomenutým prvkom kognitívnej mapy sú Spojené štáty americké. Dopady krízy sa v USA dajú rozdeliť na tri základné etapy. V prvej etape išlo o hypotekárnu krízu, ktorej najzásadnejšími dôsledkami bol mikroekonomický faktor oslabenia kúpyschopnosti obyvateľstva. Súbežne s ním a čiastočne vyvolaný ním bol aj druhý zásadný dôsledok oslabenie domáceho finančného trhu v USA, ktoré viedlo ku krachu a výrazným stratám väčšiny finančných inštitúcií v krajine. V tej chvíli sa kríza transformovala do ďalšej fázy, kde nešlo už len o hypotéky, ale finančné nástroje, na nich založené. Išlo teda o všeobecnú finančnú krízu, vyvolanú subjektívnou nedôverou na trhu a následnou nedostatočnou likviditou účastníkov trhu. Už v tejto fáze sa objavujú kritické pripomienky k americkému doláru ako svetovej rezervnej mene. A to nie len od tradičných rivalov ako Čína a Rusko, ale aj z úst nemeckého ministra financií Steinbrücka (Einecke 2008). Treťou a pravdepodobne konečnou fázou krízy, ktorá sa vo väčšej či menšej miere bude podľa modelu USA šíriť aj v ostatných krajinách sveta, je kríza hospodárstva. V tejto fáze je krízou postihnutá nie len virtuálna, ale aj reálna ekonomika, teda výrobné podniky. Z geopolitického hľadiska má v USA kríza dopady na to, čo Nye nazýva tvrdá moc, ale aj to, čo označuje ako mäkká moc (Nye 2005). Tvrdá moc utrpí tým, že Spojené štáty boli v súvislosti s krízou donútené investovať do domácich finančných inštitúcií a výrobných podnikov. Preto nutne musí dôjsť k tlaku na zníženie výdavkov v zahraničí a znižovaniu vojenských výdavkov. Spojené štáty americké preto prídu o výrazný podiel svojej mocenskej dominancie vo svete. Mäkká moc, ktorá súvisí s vplyvom a šírením americkej kultúry, bude oslabená v dôsledku zlyhania americkej ekonomiky ako hlavného faktoru, kvôli ktorému kultúrny a spoločenský vplyv USA vznikol.

Druhou entitou predloženej kognitívnej mapy je skupina rozvinutých krajín s prevažne európskou židovsko-kresťanskou tradíciou, teda „západné krajiny“, medzi ktoré sa zaraďujú

štáty EÚ, ale aj Austrália a Nový Zéland. Je možné tieto krajiny približne stotožniť s členskou základňou OECD, vynímajúc krajiny, implicitne zahrnuté v jednej z ďalších troch skupín.

V EÚ sú časté obavy, že kríza, ktorá vznikla v USA, by mohla mať na členské krajiny výraznejší vplyv, než na Spojené štáty. Dôvodom týchto obáv je vyššia flexibilita a dynamika v decíznej sfére USA (Milne 2008). Napriek tomu sa ozývajú aj optimistické hlasy. Nemecký spolkový minister financií Stienbrück viackrát zopakoval, že je zástancom zrušenia dolára ako svetovej rezervnej meny. Na jeho miesto navrhuje euro. Na základe analýzy Nadácie Friedricha Eberta však takýto scenár, ktorý sa ešte na jar javil reálny, nie je v súčasnej situácii reálny. Analýza jemne naznačila, že z geopolitického a mocenského hľadiska je reálnejší scenár s dvomi svetovými rezervnými menami, z ktorých jednou by bol dolár (Griesse a Kellermann 2008). Euro by pripadalo do úvahy, ak by EÚ dokázala úspešne čeliť svetovej hospodárskej kríze. Jedným z problémov, ktoré aktuálna kríza akcentuje, a ktorého riešenie by sa mohlo objasniť v krátkom čase, je hrozba nejednotného postupu krajín Európskej únie. Viaceré členské štáty únie a Európska komisia mali záujem riešiť krízu spoločne. Spoločný postup bol však v implementačnej fáze odmietnutý najvplyvnejšími členskými štátmi. Preto by jedným z dôsledkov hospodárskej krízy malo byť vyjasnenie situácie, v ktorej je nejednoznačné rozdelenie kompetencií EÚ a vlád členských krajín v oblastiach definovania zahraničnej a bezpečnostnej politiky.

Okrem problematickej celoeurópskej agendy riešenia krízy sa ponúkajú aj návrhy, ktoré predkladajú niektoré krajiny. Ambície Nemecka sú viacznačné. Od nástupu Angely Merkelovej na kancelársky post sa zdalo, že Nemecko bude opäť vylepšovať svoje vzťahy s USA, ktoré sa zhoršili počas vlády kancelára Gerharda Schrödera. Napriek tomu sa v poslednom období javí jednoznačné, že Nemci si nemôžu dovoliť nespolupracovať s Ruskom, ktoré im dodáva asi tretinu ropy a zemného plynu. Zároveň sa snažia ťažiť politický kapitál zo svojho úzkeho hospodárskeho partnerstva s Iránom. Partnerstvo s USA je teda vnímané rovnako pragmaticky ako orientácia na ďalších významných geopolitických aktérov. Druhým dôležitým štátom spomedzi krajín „Západu“ je súčasná predsedníčka krajina EÚ, Francúzsko. To, rovnako ako Nemecko, postupuje predovšetkým pragmaticky. Francúzsky prezident Nicolas Sarkozy v reakcii na finančnú krízu zdôraznil, že je potrebné rázne revidovať kapitalizmus. Tento zámer len veľmi ťažko presadzuje v rámci EÚ, no je ukotvený v záveroch summitu ASEM, konaného 24. a 25. októbra 2008 v Pekingu. Hlavnými silami, ktoré formovali výstupy summitu, boli pritom Francúzsko a hostiteľská krajina Čína. Okrem Francúzska a Nemecka sa ostatné krajiny „Západu“ snažia skôr o umiernenú politiku. Zároveň sa snažia izolovať pred prípadnými sekundárnymi vplyvmi hospodárskej krízy alebo minimalizovať ich dopad na reálnu ekonomiku. Tieto krajiny tak z geopolitického hľadiska nenarúšajú status quo.

Ďalším dôležitým prvkom predloženej kognitívnej mapy sú krajiny BRICs. Pri nich je dôležitý individuálny prístup. Ich spoločnou charakteristikou pritom je to, že pre tieto krajiny môže kríza priniesť vzhľadom na USA a krajiny Západu najvyšší relatívny zisk. Spolu s posilnením hospodárskeho vplyvu sa totiž zrejme posilní aj ich zahraničnopolitické postavenie. Zmeny v systéme svetového hospodárstva navyše napovedajú, že reforma prebehne aj na globálnom finančnom trhu. Čína a Rusko koncom októbra oznámili, že vzájomné obchody nebudú viesť v dolároch ako doteraz, ale v yuanoch a rubľoch. Tento krok má viesť k zväčšeniu nezávislosti od dolára a zníženiu naviazanosti na potenciálne rizikujúcu americkú ekonomiku.

Hospodárstvo krajín BRICs by malo aj napriek globálnej kríze rásť. Práve tejto skupine bude venovaná najväčšia pozornosť, keďže v hlavnom prúde literatúry sú Brazília, India, Rusko a Čína do určitej miery marginalizované. Napriek tomu ich geopolitický vplyv

v najbližších rokoch porastie. Napríklad na základe najnovších odhadov banky Goldman Sachs mal HDP Číny prekonať HDP Spojených štátov amerických v Roku 2027. Pritom ešte nedávno banka odhadovala, že zlomovým bude až rok 2040.

Finačnou krízou bola spomedzi krajín BRICs pravdepodobne najviac postihnutá Brazília. Prejavilo sa to sa v poklese hodnoty brazílskeho reálu o viac než 20 %. Hlavná hrozba pre brazílske hospodárstvo spočíva vo výraznej naviazanosti na americkú ekonomiku, hlavná devíza v silnejúcim domácom trhu a rozvoju diverzifikácie obchodných partnerov. V Latinskej Amerike má kríza významný geopolitický vplyv. Aj keď Brazília patrila do časti politického spektra, ktorá sa ku pôsobeniu USA v Latinskej Amerike stavala menej negatívne. Dnes však je situácia iná. Postoj Brazílie vyplýval predovšetkým z ekonomickej hegemonie USA a liberálneho ekonomického modelu, ktorý reprezentovali. Spojené štáty americké dnes však stratili dôveru krajín Latinskej Ameriky vrátane Brazílie. Tá sa pravdepodobne bude orientovať na regionálnu integráciu a kooperáciu s ďalšími rýchlo sa rozvíjajúcimi krajinami.

Dopad krízy výrazne pocítila aj Ruská federácia. Moskovská burza zaznamenala výrazné pády a niekoľkokrát na nej bolo v dôsledku výraznej volatility zastavené obchodovanie. Ruské banky boli výrazne ovplyvnené situáciou na svetových finančných trhoch. Premiér Putin využil finančné rezervy krajiny na stabilizáciu situácie. Aj napriek tomu finančná kríza vyvolala domino efekt a preniesla sa do reálnej ekonomiky. Išlo predovšetkým o stavebný priemysel, ktorý zaznamenal zmrazenie takmer všetkých plánovaných projektov. Z makroekonomického hľadiska je však Ruská ekonomika chránená rezervami, ktorá ani po finančnej injekcii do bankového sektora vo výške 100 miliárd dolárov klesla len tesne pod hodnotu 500 miliárd USD. Navyše Rusko ťaží z predaja fosílnych palív a ten tvorí najväčšiu časť príjmov federálneho rozpočtu. Ruský vplyv by mal vzhľadom na dlhodobu výhodnú pozíciu narastať vo všetkých susediacich oblastiach. Vplyv vo vzdialenejších krajinách by Rusku mohol posilniť avizovaný projekt plynového kartelu medzi Ruskom, Iránom a Kuvajtom, ku ktorému sa pravdepodobne pripoja ďalšie krajiny, exportujúce zemný plyn. Ten získa globálny význam po dopracovaní technológie skvapalňovania zemného plynu a jeho transportu pomocou tankerov. Napriek sebavedomiu Ruska dnes táto krajina má záujem na udržiavaní partnerstva so Spojenými štátmi a Európskou úniou. Napriek vzájomnej ostražitosti bola prinajmenšom na najbližšie obdobie deklarovaná snaha o spoluprácu z najvyšších miest decíznej sféry v Rusku (Titova 2008).

Pozícia Indie ako krajiny so stabilným, konzervatívnym a do značnej miery regulovaným finančným systémom, bola ohrozená predovšetkým v dvoch oblastiach. Prvou bol prudký pokles na indických akciových trhoch, keď v októbri tohto roku indické akciové indexy klesli o 50 % oproti rekordným hodnotám z januára. Druhou oblasťou bola slabnúca indická rupia. Z krátkodobého hľadiska ide o negatívne javy, spojené výrazným rastom inflácie. Tie však z dlhodobého hľadiska môže negovať pozitívny vplyv, ktorý vyplýva zo štruktúry indického hospodárstva. Pokles hodnoty rupie by mohol znamenať zvýšenie atraktívnosti krajiny pre priame zahraničné investície, predovšetkým do silného odvetvia indickej ekonomiky, IT priemyslu. Napriek tomu, že India bude globálnou krízou postihnutá, vedúci predstavitelia štátu aj významných podnikov očakávajú predovšetkým šance na budúci rast, ktoré môžu vyplývať zo zníženia konkurencieschopnosti najvplyvnejších ekonomických rivalov na západe (Kol. autorov 2008). Podobne ako Francúzsko alebo Nemecko, je India orientovaná na pragmatické konanie v medzinárodnej politike. Preto bude v najbližších rokoch posilňovať svoj politický vplyv, ktorý bude rásť vďaka zvyšovaniu hospodárskej výkonnosti krajiny.

Medzi krajiny, ktoré deklarujú málo výrazné postihnutie hospodárskou krízou, patrí na prvom mieste Čína. Krajina s hospodárskym rastom, ktorý sa v posledných rokoch odhadoval medziročne približne na 10 %, deklaruje, že dôsledky globálnej krízy stlmí silný domáci trh. Zároveň Čína využije časť svojich finančných rezerv v hodnote približne 1,9 biliardy

amerických dolárov na investície do rozsiahlych štátnych projektov, ktoré by rast domáceho hospodárstva mali udržať na úrovni nad 8 % ročne. S rastúcou ekonomickou silou bude rásť aj akceptácia Číny v krajinách, ktoré dnes kritizujú napríklad nedodržiavanie ľudských práv. Zároveň budú rásť aj mocensko-politické ambície Číny.

Vplyv Číny bude pravdepodobne ešte viac než doteraz citeľný v rozvojových krajinách. Finančná kríza sa rozvojových krajín v Afrike, Ázii a Latinskej Amerike dotkla iba okrajovo. Pokiaľ nehovoríme o tzv. daňových rajoch, ktoré chce francúzsky prezident Sarkozy odstrániť zo svetového finančného systému, neboli rozvojové krajiny finančnou krízou výrazne postihnuté. Dôvodom je to, že tieto krajiny sú do globálneho finančného trhu zapojené iba v minimálnej miere. Navyše, reálne hospodárstvo v týchto krajinách sa opiera o ťažbu nerastov, resp. pestovanie potravín a priemyselných rastlín, poprípade výrobu, prenesenú do týchto krajín kvôli nízkej cene práce v nich. Tento fakt by mal stimulovať hospodársku výkonnosť rozvojových krajín. Negatívnym príznakom hospodárskej krízy by mohla byť strata pôžičiek a rozvojovej pomoci od vyspelejších krajín, ktoré pri rozpočtových reštrikciách budú musieť sledovať predovšetkým vnútroštátne záujmy. Táto téza sa pravdepodobne prejaví v rozpočtoch donorských krajín v roku 2009, výraznejšie však zrejme až v roku 2010. Otázne je, ako sa rozvojové krajiny budú schopné vysporiadať s faktom, že sú odkázané na seba. Jednou z alternatív je posilnenie hnutia za posilnenie ich vplyvu na medzinárodné dianie, podobné iniciatívy za nový svetový hospodársky poriadok z konca 60. rokov minulého storočia. Ďalšou možnosťou je orientácia na niektorú z rastúcich nových hospodárskych mocností.

GLOBALNE DÔSLEDKY KRÍZY

Okrem dôsledkov a vplyvov, ktoré bude kríza mať na jednotlivé krajiny, budú pravdepodobne pozorovateľné aj celosvetové vplyvy. Možné globálne dôsledky hospodárskej krízy sa čiastočne prekrývajú s vplyvmi na jednotlivé vyššie popisované skupiny:

1. Oslabenie obchodných väzieb v dôsledku recesie národných hospodárstiev. Oslabenie obchodnej integrácie bude mať vplyv na krajiny, vo výraznej miere zapojené do globálneho trhu. Pôjde o dôsledok zvýšenia nedôvery vo finančnej oblasti a zvyšovania orientácie na podporu domáceho hospodárstva v jednotlivých krajinách.
2. Dezintegrácia a rast izolacionizmu, najmä medzi tradičnými partnermi, ktorí budú musieť redefinovať svoje národné záujmy. Jednoznačným príkladom v tomto smere je posun EU k Rusku, ale tiež posilnenie väzieb Rusko-Čína.
3. Vznikne nová rozhodovacia pozícia pre rozvojové krajiny. Ak však nastane inflácia v USA, hrozí zhoršenie situácie pre Čínu, hrozia požiadavky na rýchle splatenie afrických úverov, a podobne.
4. Rozšíria sa tendencie k zahranično-politickej a bezpečnostnej multipolarite, ktorá by kopírovala hospodársku multipolaritu.
5. Hrozí oslabenie ekologických, humanitárnych a mierových programov. Na druhej strane, v prípade rozvoja ekológie by mohlo dôjsť k posunu, nie však v dôsledku hospodárskej krízy, ale z nevyhnutnosti razantných krokov v dôsledku degradácie životného prostredia pre väčšinu svetovej populácie.

LITERATÚRA

- KOL. AUTOROV 2008. India and the credit crisis. In: Economist.com [http://www.economist.com/displaystory.cfm?story_id=12411151], stiahnuté 1. 11. 2008.
- DENT, C. M. 2007. Economic Security. In: COLLINS, A. 2007. Contemporary Security Studies. Oxford : Oxford University Press, 2007, s. 204 - 221.
- EINECKE, H. 2008. Der Euro jagt den Dollar. In: Süddeutsche Zeitung 25. 9. 2008.
- FERGUSON, N. 2008. The Ascent of Money: A Financial History of the World. London : Allen Lane, 2008, 416 s.
- GRIESSE, J.; KELLERMANN, C. 2008. Was kommt nach dem Dollar? Bonn : Friedrich Ebert Stiftung, 2008, 14 s.
- MILNE, R. 2008. Fear of deep European recession. In: Financial Times, 2. 10. 2008.
- NYE, J. S. 2005. Soft Power: The Means to Success in World Politics. London : Public Affairs, 2005, 208 s.
- NYE, J. S. 2003. The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone. Oxford : Oxford University Press, 2003, 240 s.
- RALSTON SAUL, J. 2005. The Collapse of Globalism. London : Atlantic Books, 2005, 224 s.
- SOROS, G. 2008. The New Paradigm for Financial Markets: The Credit Crisis of 2008 and What it Means. London : Public Affairs, 2008, 208 s.
- STIGLITZ, J. 2002. Globalization and its Discontents. London : Penguin Books, 2002, 304 s.
- TITOVA, I. 2008. Medvedev: No grounds for Cold War with US. In: Washington Post, 2. 10. 2008.

KONTAKT

Katedra bezpečnostných štúdií
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica

Maksim Belitski, Gianluca Orefice, Simone Marsiglio

ECONOMIC UNIVERSITY IN BRATISLAVA, SLOVAKIA
UNIVERSITY OF MILAN, ITALY

EU AND SLOVAK REPUBLIC: WELFARE EFFECTS AFTER JOINING EU

maxim-bsu@rambler.ru
gianluca.orefice@unimi.it
simone.marsiglio@unimi.it

ABSTRACT

The "great divergence" between Europe and the rest of the world occurred relatively recently. What enabled Europe, with all its laggards, to dominate the previously successful Eastern economies? What enabled Eastern economies to demonstrate the highest speed of welfare change being successful to enter in the EU? This article emphasizes one important fact as integration of a Slovak economy in the EU altogether with the other nine Eastern European countries and its effect on welfare change. We study the possible fundamental macroeconomic causes of per capita GDP, that are foreign trade, exchange rate, foreign direct investment and country's entrance in the EU. The article is based on the combination of two approaches widely used for transition economies in the EU, namely, checking for the random and fixed effects country's welfare change when subjected to new legal entities.

Key words: welfare effect, random and fixed effects analysis, exchange rate, GDP growth, EU entrance.

INTRODUCTION

Entry in the EU for Slovakia and other post-soviet countries turned back to market economy and democracy was a chance to improve its international competitiveness and go further with the integration in economically developed economies. Our analysis disclosed important differences in the model of competitiveness between Slovakia and EU25 and ongoing welfare change.

Provide generalized characteristics for pre-entrance development of SR we ought to notice that in 1997 (a year we start our analysis) economic growth in this region was strengthened, the production rate growth slightly overlapped the production growth potential. The expansion of economic activities proceeded in 1998 and 1999 along with slightly enhanced utilization of capacities. GDP growth exceeded 2.5%. This continuing revival was to a great extent caused by the growth of domestic demand, witnessed above all in accelerated dynamics of investments. It is however important that according to expectations the carrier of growth tendencies was to a larger extent domestic demand.

Price increase remained moderate, due both to an inconsiderable increase of direct labour costs and by raw material price development. The consumer price increase in the years 1998 and 1999 varied within the range of 2.0-2.5%.

Exports continued to provide important positive impulses in spite of the fact that financial and currency crisis in 1998 which reduced export expansion to some extent.

Important change lies in positive economic growth, which was anticipated after the year 1995

when SR signed FTA agreement with the European Commission and committed for a free trade in goods and services; after the year 2004 when entered in a EU.

In fact SR experienced surprisingly favourable economic development between 1993 and 1997. The growth rate of GDP (6.5% in 1997) was one of the highest in Europe, while inflation was stabilised at 6.1% in 1997, which was virtually the lowest price increase of all Eastern European countries. However, the trend of the current account (a deficit of about 10% of GDP in 1996) and the state budget deficit are persistent problems, which have repeatedly created concerns regarding the sustainability of Slovak economic policy in the medium and long term. On the other hand, the growing political tensions were increasingly criticised by the European Union and the USA. These concerns were viewed as the major barrier to the integration of the Slovak Republic into Western European and Atlantic structures despite the relatively good economic development.

Nevertheless, the Slovak Republic could be included in the first wave of eastward enlargement of the EU if it makes significant progress with respect to the political criteria. The parliamentary elections in September 1998 created sound conditions for Slovak participation in the first wave of enlargement, although this could not yet change the position of the European Commission in its regular report on progress towards accession

Slovakia can be seen as a bench-mark example for trade effects resulting from the division of the eastward enlargement of the European Union into several steps. The Slovak economy was already strongly integrated into the broad European economic area as defined by all EU free trade agreements. Although the share of Slovak exports to the EU15 was rather low in comparison with other European countries (58% of total exports excluding the Czech Republic in 1995), the Slovak Republic has the second highest export share (85% of total exports including the Czech Republic in 1995) to European countries including the EU, EFTA and all associated countries. Slovakia is therefore likely to have the highest share of exports to the single market in Europe when Hungary, Poland and the Czech Republic join the European Union.

The structure of the article is as follows. The first section provides a literature survey and a short review of methodology used to analyse fixed and random effects of EU entry. The second section is empirical and estimates fixed and random effects of Slovak entry in the EU on the sectoral and macro levels. All over we evaluate possible influence of EU enlargement and trade mainly on performance of expansion abilities of the Slovak economy as well as Slovak foreign trade and GDP performance in 1999-2007.

• LITERATURE REVIEW

Real exchange rates, GDP, FDI and foreign trade growth have been long at the center of theoretical and empirical research on transition economy of Slovakia, as well as the rest of Eastern European countries. Many economists began by focusing mainly on the question of which factors play a role in the determination of real exchange rates, trade flows and other factors influence the country's welfare. In transition economies, as the economy of Slovak Republic (SR) is persistent trend appreciation, the Balassa-Samuelson effect is found to provide some clues in this regard (see, e.g., Backé et al. 2003; Égert 2002; Kovács et al. 2002; Mihaljek 2002; Rother 2000). Others consider other factors influence GDP grows besides productivity, such as demand-side variables, and public and external debts (Coricelli and Jazbec 2001; De Broek and Slok 2001; Maurin 2001).

But the question is not only whether this trend appreciation is fueled by trade or productivity or any other factor, but also the extent to which appreciation can be associated with catching up in welfare toward EU levels.

Thus, in a further step, more recent research sets out to estimate the equilibrium GDP per capita and real exchange rate and to compare it with the actual GDP per capita and real

exchange rate. This is usually done using time series or panel data (cf. Begg et al. 1999; Wyplosz 2000; Kim and Korhonen 2002; Lipschitz and Lane 2002).

A second approaches in analyzing trade and real exchange rates in transition economies builds on the use of a SVAR (structural vector autoregression) approach aimed at investigating the effects of possible real and nominal shocks of exchange rate and trade change on GDP growth per capita (see Kutun and Dibooglu 1998; Jakab and Kovács 1999).

At the empirical studies [King and Levine, 1993](#) used cross-countries data to analyze the relationship between economic growth and different economic and financial development factors. Their results had shown that a range of financial indicators are robustly positively correlated with economic growth. But, they also found that qualitative changes as government intervention, free trade agreements, legal entities might have as a negative as a positive effect on the growth rate and a welfare change. [Demirgüç-Kunt and Levine \(2004\)](#) used 44 cross-countries data found that a positive relationship between financial institutions and development. [Demetriades and Hussein \(1996\)](#) employed time series data for each of 16 countries showed that finance is a leading sector in the process of economic development. Also, [Odedokun \(1996\)](#) employed time series data for 71 developing countries and showed that exchange rate fluctuations promoted welfare change, in some 85% of the countries.

[Levine and Zervos \(1998\)](#) investigated whether measures of stock market liquidity, size, volatility, and integration with world capital markets are correlated with country's welfare. Their study provided empirical evidence on the theoretical debates regarding the linkages between stock markets and long-run economic growth. However, their study did not utilize time series model to test the growth relation in a particular country. Instead, they used 47 countries data from 1976 though 1993 by taking the standard cross-country growth regression framework like [Barro \(1991\)](#) to test the GDP growth hypothesis. Also, [Leahy, Schich, Wehinger, and Pelgrin \(2001\)](#) used OECD countries data and showed that financial instruments and unification of a financial systems are correlated with an economic welfare. [Levine, Loayza, and Beck \(2000\)](#) used both cross-country data and dynamic panel data techniques to assess the role of the financial unification and institutions development in stimulating economic growth in per capita terms. Their results found that legislative and financial integration had been robustly linked with economic growth and welfare.

However, most of the empirical studies on economic growth and welfare effects in Europe had neglected the effect of international legal entities, labour, products and capital mobility on economic growth. High degree of legal unification of a country's economic systems as EU enlargement pushing ahead labour, products and capital mobility not only affects their growth rate and macroeconomic policies, but also contributes to country's welfare.

Expert suggested that the stability of macroeconomic indicators and domestic liberalization to a significant degree are preconditions to welfare growth. This paper stands also at the crossroads of several strands of recent literature on political economy as the works of [Weingast \(1995\)](#), who argued that the crucial factor that generated economic expansion in Europe was a political competition among jurisdictions for the mobile factors, because this competition limited the ability of the state to confiscate wealth.

Therefore, we propose an approach to uncover the effect of Slovak entrance in EU on its welfare change as well as focus on those variables mostly determine the real GDP per capita as exchange rate, FDI and trade in 1997-2007

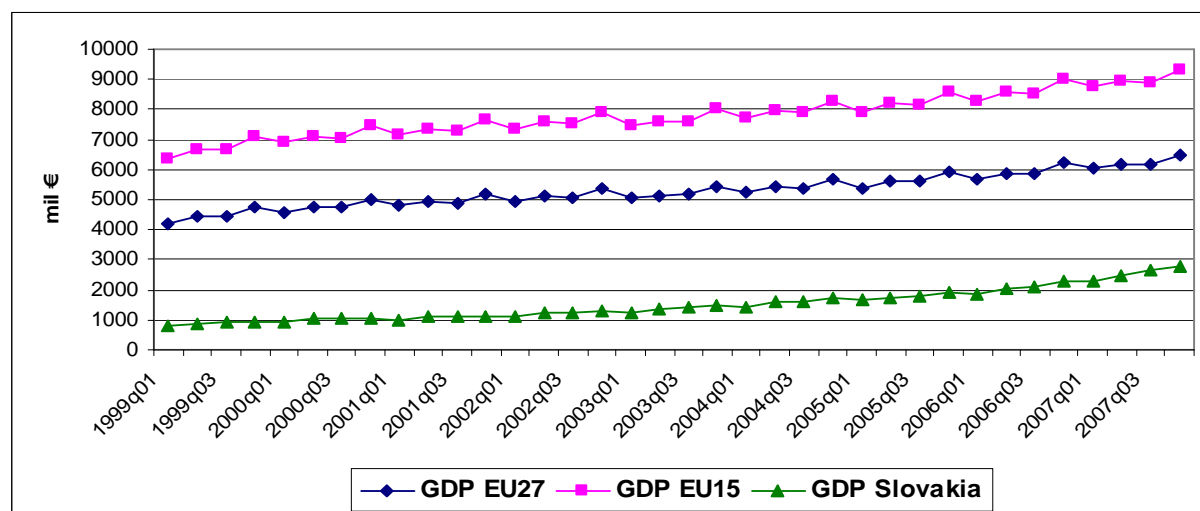
Looking for the answers we choose panel data approach, checking for a fixed and random effects for a EU entrance on Slovak welfare change.

- **EMPIRICAL ANALYSIS**

1. *Descriptive analysis*

In this section we would like to point out some aspects regarding the Slovakian GDP growth in comparison with the average of EU27 and EU15. Figure 1 proves the fact that, per capita GDP level for Slovakia, EU27 and EU15 are very different; one might notice that the per capita GDP of Slovakia had a great increase after the 2005, but this happened also for the EU15 and EU27, so from this picture it is difficult to notice any convergence in terms of per capita GDP with respect to the European average.

Figure 1: Per capita GDP in mil €, quarterly data 1999-2007.

Source: EUROSTAT, database.

Looking at table 1, one can see the convergence in terms of standard deviation of per capita GDP between Slovakia and EU15 and Slovakia and EU27 for different temporal horizon. The standard deviation of the period 1999-2001 is lower than the period 2005-2007, both with respect to EU27 and EU15, hence we may conclude that, qualitatively, the entry in the European Union had not any convergence effect for Slovakia.

Table 1: Standard deviation of per capita GDP for Slovakia with respect to EU27 and EU15 in 1999-2007

	1999-2004	2005-2007	1999-2001	2002-2004	2005-2007
Eu27 vs. Slk	1939.97	1966.41	1912.19	1981.42	1966.41
Eu15 vs. Slk	3161.03	3323.34	3107.45	3257.66	3323.34

Source: Author's calculation

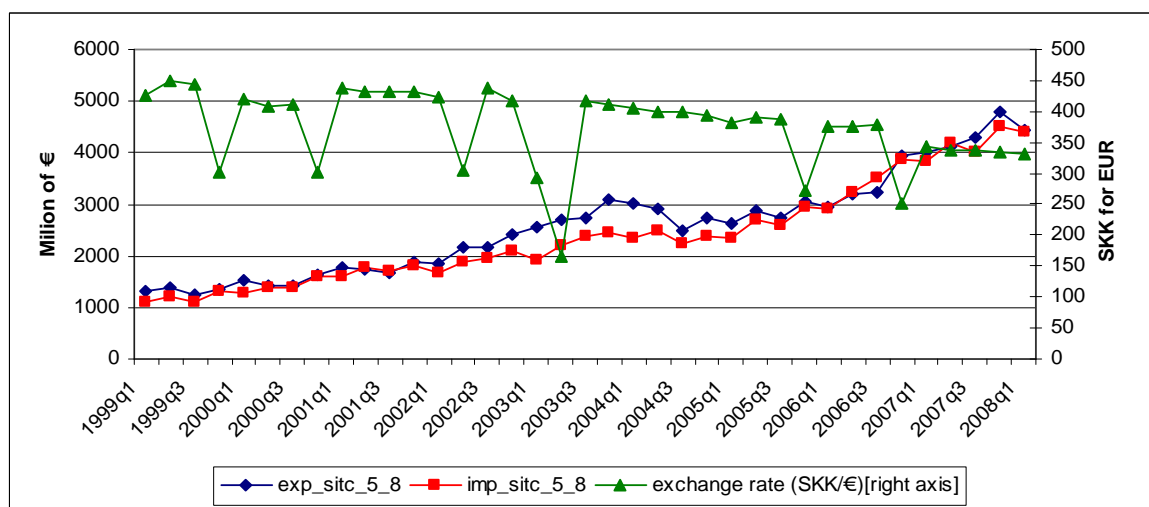
Figures 2,3 and 4 show import-export dynamic for Slovakia from/to EU15 and a foreign exchange rate (SKK to EURO). We fixed model for total trade and nine SITC one-digit groups in 1997-2007, we group the nine one-digit in three macro groups: (i) from 0 to 1 (SITC 0-1); (ii) from 2 to 4 (SITC 2-4); (iii) from 5 to 8 (SITC 5-8). Industry site 5-8 includes the total manufacturing sectors, there Slovakia shows a good export capacity although the exchange rate appreciation. Very good performances are achieved in sitc 2-4 (row-materials) where export exceeds import value for all the time horizon analyzed. In the industry of food and beverage (sitc 0-1) Slovakia has an increasingly negative commercial balance.

At the present, Slovak economy faces the strategic task of transforming its technology structure, raising its performance and integrating itself into the international division of labour with economically developed countries (EDCs). The problem of structure changes is not

intrinsic to transitional economies only, EDCs meet this problem too. Know-how of this development can be instructive along several lines to master the changes that face the current economy of the Slovak Republic.

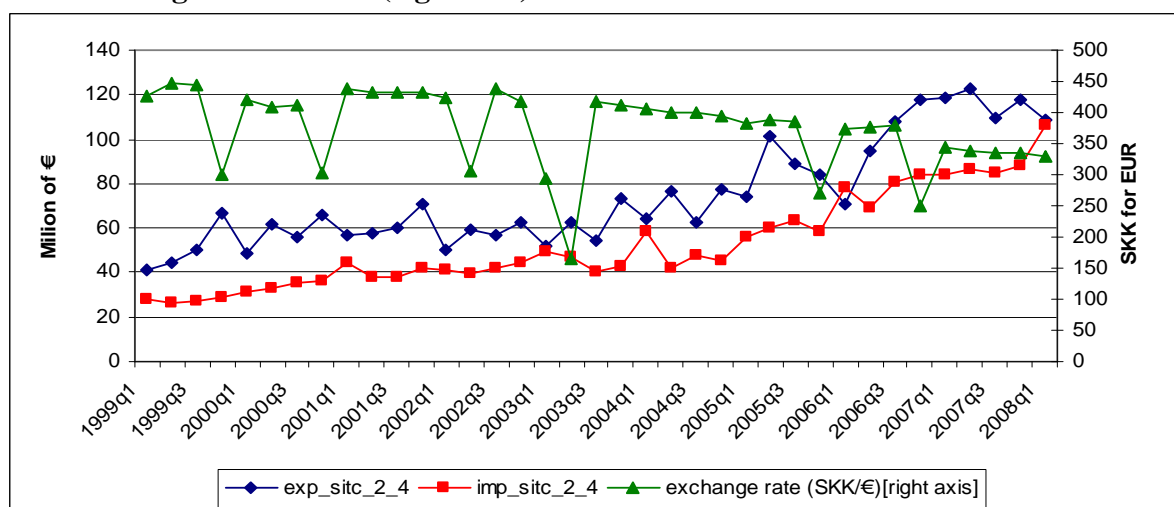
Since the sixties EDCs have experienced gradual manpower price increase, which especially in Western Europe proceeded faster than labour productivity increase. That discriminated above all labour intensive branches oriented on mass production. In the seventies this development was aggravated by the steep price increase of raw materials and energy. These facts, accompanied by progress in science and technology and a drive of newly industrialized countries of south-east Asia with cheap manpower, changed the character of the competitive advantage of EDCs.

Figure 2: Import-Export (in value) for Slovakia from/to EU15 in sitc 5-8 industry, exchange rate SKK/€ (right axis)

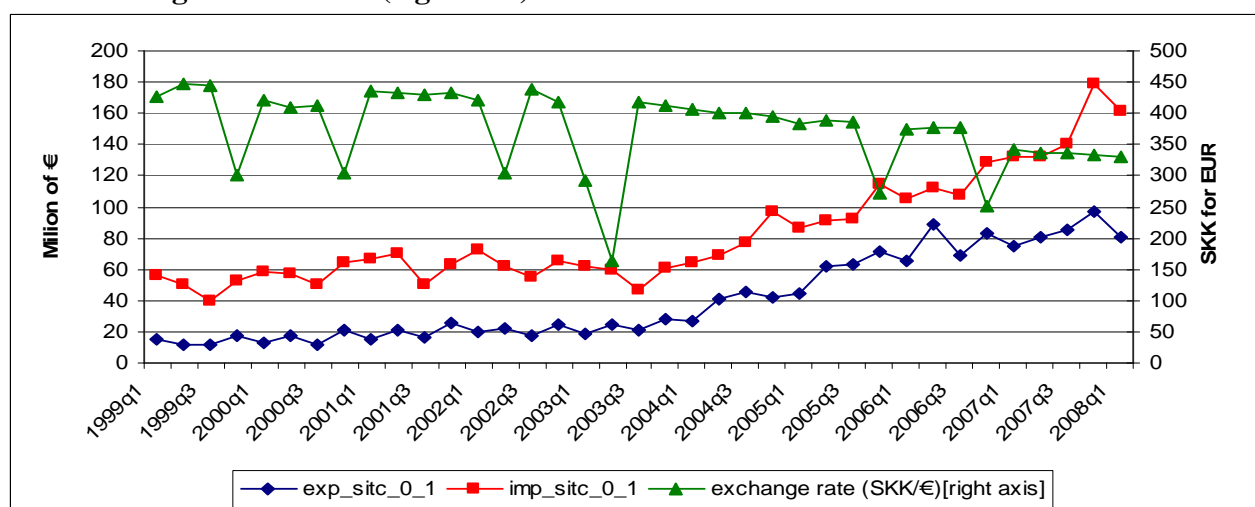
Source: EUROSTAT, database.

Figure 3: Import-Export (in value) for Slovakia from/to UE15 in sitc 2-4 industry, exchange rate SKK/€ (right axis)

Source: EUROSTAT, database.

Figure 4: Import-Export (in value) for Slovakia from/to EU15 in sitc 0-1 industry, exchange rate SKK/€ (right axis)

Source: EUROSTAT, database.

2. The Econometric model

Empirical section analyses the role of the entry in the EU on a welfare of Slovak Republik. We decided to approximate the welfare as the per capita GDP of Slovakia (taken in logarithm for the estimation); in order to indentify the role of the entry in the EU, we created a dummy variable. One dummy for SR's entrance in a EU in 2004 takes the value zero before the Slovakia's entrance in a EU and one onwards. So, D_{EU} becomes a variable we are interested in. All data are quarterly and they are taken from EUROSTAT database, except for the exchange rate which is taken from UIC (ufficio italiano cambi, Banca D'Italia).

In estimating this relation we used other regressors (i) Exc_rate which is the nominal exchange rate in quantity of SKK for one Euro, taken in ln; (ii) $Trade$ is the sum of export and import from/to Slovakia to/from EU 15¹ taken in ln; (iii) $Export$ is the export (in value) from Slovakia to EU 15, taken in ln. So the estimated equations are:

$$GDP_{slv} = cons + \beta_0 D_{EU} + \beta_1 Exc\_rate + \beta_2 Trade + \varepsilon \quad (1)$$

$$GDP_{slv} = cons + \beta_0 D_{EU} + \beta_1 Exc\_rate + \beta_2 Export + \varepsilon \quad (2)$$

In estimating equations (1) and (2) we used panel data techniques with fixed effects and random effects. In table 2 are shown the results of the estimations. The main result is that the coefficient associated to D_{EU} is always positive and meaningful at 95%, so we can conclude that the entry in the EU had positive effect in per capita GDP. An other interesting result is that exchange rate seems to have a negative effects on GDP, this means that a depreciation of the SKK with respect to the Euro reduce GDP². Moreover, trade and export variables have a positive end meaningful effect in the fixed effects estimation. Finally, the coefficients associated to the FDI flow inward are positive and meaningful for both fixed and random effects estimation, this has important implications in making policy rule for attracting FDI from abroad.

¹EU15 includes: BE, DE, IE, GR, ES, FR, IT, CY, LU, MT, NL, AT, PT, SI, FI.

² Notice that there is not correlation between exchange rate and trade or export.

Table 2: Estimated equation regressions (1) and (2) for Slovak welfare change in 2004 onwards

		<i>Fixed Effects (1)</i>	<i>Random Effects (1)</i>	<i>Fixed Effects (2)</i>	<i>Random Effects (2)</i>
<i>cons</i>	<i>coeff.</i>	4.02	8.86	6.41	8.87
	<i>std err.</i>	[0.461]	[0.458]	[0.498]	[0.457]
<i>D_EU</i>	<i>coeff.</i>	0.20	0.60	0.35	0.59
	<i>std err.</i>	[0.035]	[0.032]	[0.042]	[0.032]
<i>Exc_rate</i>	<i>coeff.</i>	(n.m.)-0.07	-0.33	-0.17	-0.33
	<i>std err.</i>	[0.050]	[0.076]	[0.066]	[0.076]
<i>Trade</i>	<i>coeff.</i>	0.61	(n.m) 0.00		
	<i>std err.</i>	[0.045]	[0.008]		
<i>FDI_inw</i>	<i>coeff.</i>	0.00	0.01	0.01	0.01
	<i>std err.</i>	[0.002]	[0.004]	[0.003]	[0.004]
<i>Export</i>	<i>coeff.</i>			0.33	(n.m) 0.00
	<i>std err.</i>			[0.043]	[0.007]
R-sq with		0.92	0.00	0.87	0.00
R-sq betw		0.00	0.00	0.00	0.00
R-sp over		0.08	0.79	0.18	0.79
F (n,105)		318.83		169.74	
Wald			415.52		415.06

All coefficients are meaningful at 95%, except for (n.m.) not meaningful

CONCLUSION

1. There is no doubt about the historic significance of the Slovak entrance in the EU and EU extension itself. 2004 and 2007 extensions means an additional 100 million came from various economic and social backgrounds. Moreover, the average per capita national income and a welfare of Central and East European countries is being increased (CEEC) from about 30-40% of the EU average level before 2004. Thus the extension process is a complex, but beneficial affair for both new and old members.

2. Naturally, the influence of the external environment on the national Slovak economy depends not only on examined macro-economic quantities. These, however, render some frameworks and offer certain opportunities for the eventual expansion of the national economy. In this context there are assumptions that the development of external environment so far has never been so favourable for transition economies as it happen when Slovak Republic entered in a EU.

3. European Union extension to the east, constitutes the central column of the European architecture. Geopolitical factors from the EU point of view present the main motivation factors and a motor driving the enhancement of the conceptual orientation mentioned above. On the other side, economic and financial factors present obstruction to the EU extension, as they constitute additional financial costs and profits.

4. Checking for a fixed and random effects in a panel data with total foreign trade and export as a regressors we came to the following main results:

a) the dummy for "to be part of EU" is always meaningful and positive, that proves a right choice of Slovak Republic to enter the EU to improve its welfare;

b) exchange rate is meaningful and negative (a depreciation of slovak currency reduced the GP of Slovak Republic);

c) total trade and export coefficients of Slovak Republic are always positive and meaningful, that shows procyclical movement of total trade and export with respect to GDP and its significant contribution.

LITERATURE

1. Baldwin, R. An Eastern Enlargement of EFTA: Why the East Europeans Should Join and the Eftans Should Want Them. London: CEPR, 1992, Occasional Paper, No.10.
2. Barro, R.: Economic Growth in a Cross-Section of Countries. Washington: Quarterly Journal of Economics 1991, Vol. 106, No. 2, p. 407-43.
3. Coricelli, F. - Jazbec B.: Real Exchange Rate Dynamics in Transition Economies. Siena: Centre for Economic Policy Research (CEPR), 2001.
4. De Broeck, M. - Slok, T.: Interpreting Real Exchange Rate Movements in Transition Countries. Washington: IMF Working Paper, 2001.
5. Demetriades, P. - Hussein, K.: Does Financial Development Cause Economic Growth? Evidence for 16 Countries. Washington: Journal of Development Economics, 1996, Vol. 51, p. 387-411.
6. Demirgüç-Kunt, A. - Laeven, L. - Levine, R.: Regulations, market structure, institutions, and the cost of financial intermediation. New-York: Journal of Money, Credit, and Banking, 2004, Vol. 36, p. 593-622.
7. Égert, B. - Kocenda, E.: [Time-Varying Comovements in Developed and Emerging European Stock Markets: Evidence from Intraday Data](#). Michigan: William Davidson Institute at the University of Michigan, 2002.
8. King, G. – Levine. R.: Finance and Growth: Schumpeter Might be Right. Washington: The Quarterly Journal of Economics, 1993. Vol. 108, issue 3, p. 717–737.
9. Kim, B. - Korhonen, L.: Equilibrium exchange rates in transition countries: Evidence from dynamic heterogeneous panel models. Helsinki: Bank of Finland (Institute for Economies in Transition), 2002, Discussion Paper No15.
10. Kutan, A.- Dibooglu, S.: Sources of Real and Nominal Exchange Rate Fluctuations in Transition Economies. Louis: Journal of Comparative Economics, 1998 , Working Paper 1998-022A.
11. Levine, R. - Zervos, S.: Stock Markets, Banks, and Economic Growth. Washington: American Economic Review, 1998, Vol. 88, p. 537-558.
12. Levine, R.- Loayza, N. -Beck, T.: Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes. Washington: Journal of Monetary Economics, 2000, Vol. 46(1), p. 31-77.
13. Leahy, M. – Schich, S. – Wehinger G.: Contributions of Financial Systems to Growth in OECD Countries. Geneva: OECD, 2001, Working Paper No. 280.
14. Lipschitz, L. - Lane, T. – Mourmouras, A.: Capital flows to transition economies: master or servant? Washington: IMF, 2002, Working Paper WP/02/11.
15. Mihaljek, B.: The Balassa-Samuelson effect in central Europe: a disaggregated analysis. Basel: Bank for International Settlements, 2002.
16. Mihaljek, D. - Klau, M: The Balassa-Samuelson Effect in Central Europe: a disaggregated Analysis. Michigan: William Davidson Institute at the University of Michigan, 2003.
17. Odedokun, M.: Alternative econometric approaches for analyzing the role of the financial sector in economic growth: time-series evidence from LDCs. Washington: Journal of Development Economics, 1996, Vol. 50(1), p. 119-135.
18. Weingast, B.: The Economic Role of Political Institutions: Market-Preserving Federalism and Economic Development. New-York: Journal of Law Economics, and Organization, 1995. Vol. 11(1), p. 1-31.

19. Wyplosz, C.: Ten Years of Transformation: Macroeconomic Lessons. Geneva: Graduate Institute of International Studies (HEI), 2000, Working paper No 2288.

KONTAKT:

Mr Maksim Belitski
Economic University in Bratislava, Slovakia

Mr Gianluca Orefice
University of Milan, Italy

Mr Simone Marsiglio
University of Milan, Italy

Ing. Tatiana Bezáková

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

PERSPEKTÍVY hospodárskeho rozvoja vybraných arabských krajín exportujúcich ropu

bezakova@euba.sk

Abstrakt

Globalizácia svetového hospodárstva (ropného sektora) a existencia rôznych ekonomických štruktúr v arabských krajinách vyvážajúcich ropu umožňuje týmto arabským krajinám využitie tejto situácie v prospech ich ekonomického rozvoja, využívajúc skúsenosti z predchádzajúcich ropných šokov, čo im taktiež umožňuje lepšie cielenie ich zámerov v súvislosti s novými výzvami a možnosťami postavenia arabských krajín v ropnom priemysle a ich vplyvu na vývoj ich hospodárskeho rozvoja i vývoj svetového energetického hospodárstva. Práca sa zameriava na objasnenie súčasného stavu ropného priemyslu v arabských krajinách.

Kľúčové slová: Ropa. Ropný šok. Arabské krajiny. Ropný faktor. Vplyv ropného faktora.

Abstract

Globalization of the World Economy (oil industry) and a presence of different economic structures in the Arab oil exporting countries enable to use this situation as an advantage to the economic development of Arab countries. Arab countries experienced oil shocks which can help them to react better to current challenges in the world economy. This article outlines present situation in oil industry in Arab countries.

Key words: Oil. Fluctuation of oil prices. Oil boom. Arab countries. Oil factor. Oil contribution.

Úvodom

V minulosti bolo využívanie zdrojov energie viazané na miestne zdroje. Až s príchodom priemyselnej revolúcie dochádza k dovozu palív do miest spotreby zo stále väčších vzdialeností. Preprava ropy na obrovské vzdialenosti je príkladom zmeny v spôsobe využívania energie. Veľké priemyselné krajiny sa stali závislými na krajinách produkujúcich palivá, nachádzajúcich sa hlavne na Blízkom Východe.

Ropa je vo svete rozdelená nehomogénne. Celé dve tretiny zásob sa nachádzajú len v piatich krajinách - v Saudskej Arábii, Spojených Arabských Emirátoch, Kuvajte, Iraku a Iráne. Každým dňom sa zásoby ropy znižujú a približne okolo roku 2015 by mal byť podstatný podiel celosvetových zásob produkovaný najmä piatimi krajinami na Blízkom Východe a tým by sa podieľali 50%-tným podielom na svetovej produkcii (dnes je to asi štvrtina produkcie).

Závislosť vyspelých krajín na producentoch ropy odhaľuje ich energetickú a ekonomickú zraniteľnosť. Tak ako sa budú svetové zásoby ropy znižovať, nebude rásť len jej cena, ale bude narastať aj snaha o presadenie vlastných záujmov.

Zaistenie bezpečnosti zásob ropy stálo na počiatku sérii veľkých ekonomických a politických kríz často sprevádzaných aj vojnovými konfliktmi. Takými boli napr. Suezská kríza v rokoch 1956 až 1970, ropné krízy v 70-tych rokoch sprevádzané obrovským nárastom cien, alebo vojna v Perzskom zálive v roku 1990. Vojenská konfrontácia sa nedá vylúčiť ani v budúcnosti. Príkladom toho je permanentne napätá situácia na Blízkom Východe (Irak). Závislosť na dovoze ropy má existenčnú povahu pre takmer všetky vyspelé krajiny.

Energia, respektíve energetické zdroje sa preto stávajú stredobodom strategických záujmov jednotlivých štátov, najmä veľmocí. Miera závislosti svetového hospodárstva na rope je tak vysoká, že jej dostupnosť je východiskom pre udržanie hospodárskeho rastu.

Dopyt po rope a jej derivátoch je teda tesne spätý s tempom hospodárskeho rastu. Z dôvodu narastajúceho vplyvu globalizačných procesov zložitnosť väčšiny interakcií týkajúcich sa ropy a jej úloh vo svetovom hospodárstve dostáva novú podobu.

História ropného priemyslu

Ropa má bohatú históriu počnúc prvým vrtom, ktorý sa realizoval pri azerbajdžanskom Baku v roku 1848. O šesť rokov neskôr sa ťažba začala v Európe a prvé komerčné vrty v USA sa otvorili v roku 1859 v Pensylvánii. Prvé ložiská „čiernej krvi“ spočiatku pre „nenásytnosť“ priemyselných podnikov nestačili uspokojiť a z tohto dôvodu rástla i cena tejto novoobjavenej komodity do „závratných“ výšok.

Ďalšie novoobjavené vrty zaplavili svet čiernou tekutinou a ceny energetických zdrojov sa následkom tejto záplavy vrátili späť na prijateľnú úroveň. Hospodársky rozvoj vo väčšine častí sveta mohol úspešne pokračovať. V ďalších desaťročiach rástla ťažba ropy exponenciálnym tempom a nič nenasvedčovalo tomu, že by sa táto komodita mala stať v budúcnosti nedostatkovým tovarom. Zvlášť potom, ako bolo na Blízkom východe objavené množstvo nových ropných polí.

Ceny ropy tak v reálnych cenách v priebehu prvej polovice 20. storočia neustále klesali a krátkodobý rast zaznamenali iba v obdobiach prvej a druhej svetovej vojny. Povojnová obnova a následne obdobie „mimoriadneho“ hospodárskeho rastu v 50. a 60. rokoch pokračovala opäť v duchu neustáleho cenového poklesu tejto zdanlivo nevyčerpatelnej tekutiny.

Znižovanie cien ropy vyvolalo v arabských krajinách produkujúcich ropu vlnu odporu a z iniciatívy Iraku, Saudskej Arábie a Kuvajtu s úplnou podporou Iránu a Venezuely a rozhodli sa založiť organizáciu, ktorá chráni a rozvíja vzájomné záujmy krajín produkujúcich ropu. V Bagdade 14. septembra 1960 tieto krajiny založili organizáciu krajín produkujúcich ropu (OPEC). Počet členských štátov sa postupne zvýšil až na trinásť¹.

---

¹ Členskými štátmi ropného kartelu OPEC sa stali: Alžírsko, Irak, Irán, Indonézia, Katar, Kuvajt, Líbya, Nigéria, Saudská Arábia, Spojené arabské emiráty, Venezuela, Gabon a Ekvádor. Gabonu a Ekvádoru bolo na ich vlastnú žiadosť zrušené členstvo. Zdroj: Ekonomický časopis, 4/1999, str.548

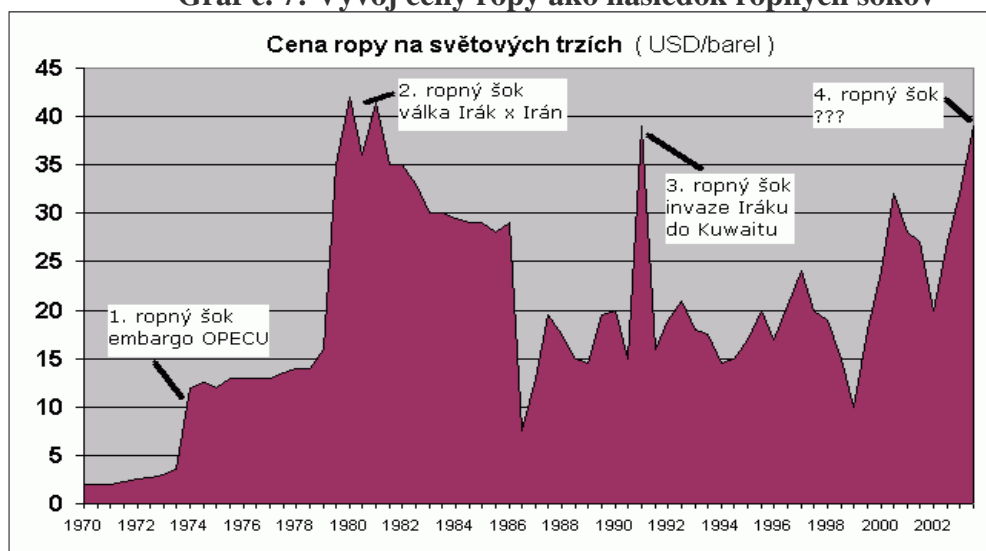
Politická sila a jednota arabských štátov produkujúcich ropu bola „akcieschopná“. Ceny ropy sa stabilizovali počas 10 rokov takmer na úrovni cien roku 1961 a určila sa aj dolná hranica ceny ropy, pod ktorú si ropné spoločnosti nemohli stanoviť cenu. V polovici 60.rokov sa členské štáty OPECu dohodli na uplatňovaní princípu oddelenia dane z príjmov z ropy od poplatkov za ťažbu ropy, čo pozitívne ovplyvnilo príjmy z ťažby ropy pre hostiteľské krajiny.

História ukázala, že ropné šoky majú rôzne príčiny: politické rozhodnutie, vojnový konflikt, obchodné embargo a iné.

Ropné šoky:

1. 1973 – príčina: OPEC uvalil embargo na ropu
2. 1979 – príčina: Iránska revolúcia
3. 1990 – príčina: invázia irackých vojsk do Kuwajtu
4. 2003 – príčina: vojna v Iraku

Graf č. 7: Vývoj ceny ropy ako následok ropných šokov

Zdroj: zFact.com

Jesenný konflikt Izraela a arabských štátov v roku 1973 zastihol blok arabských štátov produkujúcich ropu už ako podstatne jednotnejší, a tak prepukla energetická kríza so všetkými svojimi dôsledkami.

Prvý ropný šok

Kartel OPEC zaviedol v októbri 1973 ropné embargo, ktorým krajiny bojkotovali dodávky do USA, niektorých západoeurópskych krajín a Juhoafrickej republiky pre ich proti-izraelský postoj. A celý „západný svet“ prežil svoj prvý ropný šok.

V priebehu jedného roku vzrástli ceny čierneho zlata z troch dolárov za barel až na 13 dolárov a na tejto hladine sa udržali počas celého obdobia 70-tych rokov.

Západná Európa sa v dôsledku tohto ropného šoku ocitla v hospodárskej recesii a to isté platilo i pre Spojené štáty americké, i ostatné vyspelé štáty sveta. Po celom svete bankrotovalo množstvo priemyselných podnikov, rástla nezamestnanosť, obmedzovala sa

spotreba ropy obyvateľstvom, čo spôsobilo aj rast cien spotrebného tovaru, najmä benzínu a nafty.

Druhý ropný šok

Ďalšia ropná kríza bola v roku 1979, kedy uskutočnil Ajatollah Chomeini v Iráne tzv. „Islamskú revolúciu“. Na Irán bolo okamžite uvalené ropné embargo a dopyt po rope bol v Európe, USA a Japonsku značne prevyšujúci ponuku.

O niekoľko mesiacov neskôr iracký prezident Saddám Husajn zrealizoval inváziu armády do Iránu. Obchodníci s ropou podľahli panike, kuvajtská ropa bola odstavená aj napriek skutočnosti, že príprava spojeneckých síl na vojenskú intervenciu znamenala zvýšený dopyt po rope.

Svetové trhy zaznamenali tak prudký nárast cien ropy a to až nad 40 dolárov za barel. Táto situácia vyvolala zvýšenú ťažbu ropy v členských štátoch OPEC-u, ktoré na takýto variant vývoja ropného priemyslu reagovali následným znižovaním cien čierneho zlata v období, kedy sa vyspelé krajiny snažili čo najviac znížiť svoju ropnú závislosť.

Tretí ropný šok

Tretí ropný šok v roku 1990 bol vyvolaný inváziou irackého vojska do Kuvajtu avšak „západný svet“ zastihol omnoho pripravenejší, ako tomu bolo v minulosti. I napriek tejto pripravenosti sa väčšina ekonomík európskych krajín opäť dostala do fáze recesie na niekoľko mesiacov. Dôsledkom neistoty týkajúcej sa dodávok ropy z tejto oblasti bolo krátkodobé zvýšenie ceny ropy až na hodnotu 40 dolárov za barel. Po skončení prvej vojny v Perzskom zálive v roku 1991 sa ceny ropy vrátili späť na 15 dolárov za barel a na tejto hranici sa prakticky udržali po celé obdobie 90. rokov.

V deväťdesiatych rokoch podiel ropy na svetovej produkcii energie predstavoval vyše 40% energie, čo znamená, že ropa zostala jej najvýznamnejším zdrojom energie. Jej význam narástol najmä v druhej polovici 20. storočia, čo súvisí jednak s nárastom samotnej populácie a jednak s nárastom spotreby na obyvateľa – najmä v doprave a energetike.

V priebehu 20. storočia energetické zdroje boli jedným z najsilnejšie ovplyvňujúcich svetovú ekonomiku a sociálny vývoj. Dynamický rozvoj svetovej ekonomiky bude aj v budúcnosti klásť vyššie požiadavky na spotrebu energetických zdrojov. Obstarávanie palív a energie bude aj naďalej spôsobovať čoraz väčšie ťažkosti, keďže spotreba palív a energie má dlhodobo stúpajúcu tendenciu a podmienky ich získavania sú čoraz zložitejšie. Z tohto dôvodu možno očakávať podobný scenár i pre 21. storočie.

Ropný faktor v ekonomickom rozvoji arabských štátov

Na konci roku 2005 deklarovali krajiny arabského sveta 667 miliárd barelov ropných zásob a 53 triliónov kubických metrov zásob zemného plynu, čo tvorilo 56% celosvetových zásob ropy a 30% celosvetových zásob zemného plynu. V roku 2005 arabské krajiny exportujúce ropu produkovali 25 miliónov barelov ropy za deň (mbd) a 303 biliónov kubických metrov zemného plynu za deň, čo je v celosvetovom meradle 32% produkcie ropy a 12% produkcie plynu. V exporte ropy v celosvetovom meradle arabské krajiny tvorili 43% podiel za ropu a 15% podiel za zemný plyn. V posledných troch desaťročiach narastal podiel ropných zásob v arabskom svete, čo je jedným z ďalších faktov, ktoré zdôrazňujú relatívnu

závislosť arabských ekonomík exportujúcich ropu a v dôsledku toho aj dôležitosť celého regiónu.

Z 19 krajín Arabskej ligy je 14 produkujúcich ropu a zemný plyn. 6 krajín Rady spolupráce krajín Perzského zálivu (Bahrain, Kuvajt, Katar, Oman, Saudská Arábia a Spojené arabské emiráty), spolu s Irakom, Alžírskom a Líbiou tvoria 98% ropných zásob arabského sveta, 95% zemného plynu, čo tvorí 90% z celkovej produkcie arabskej ropy a zemného plynu. V roku 2004 ropný sektor (produkcia ropy a zemného plynu a procesy s tým spojené) tvoril 30-60% z hrubého domáceho produktu týchto ekonomík.

V roku 2004 priemerný podiel ropného sektoru v arabských ekonomikách tvoril 35%. Vysoký podiel ropného sektora na štruktúre HDP arabských ekonomík sa v tomto roku odzrkadľoval najmä v závislosti na produkcii ropy a jej ceny. Tento podiel na štruktúre HDP sa odlišuje v rôznych subregiónoch. V období rokov 1995 – 2004 sa menovite štyri krajiny – Saudská Arábia, Spojené arabské emiráty, Alžírsko a Egypt podieľali na celkovom HDP arabských krajín 60%. Rast HDP pre jednotlivé krajiny:

Tab. č. 5: Rast HDP v rokoch 2001 - 2009

Rast HDP (%)	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008e	2009e
Bahrain	,6	,2	,2	,6	,9	,5	,0	,3	,0
Kuvajt	,2	,0	7,3	0,7	1,4	,3	,6	,9	,8
Oman	,6	,6	,0	,3	,0	,8	,4	,4	,0
Katar	,3	,2	,3	7,7	,2	5,0	5,9	6,8	1,4
SA	,5	,1	,7	,3	,6	,0	,5	,9	,3
SAE	,7	,6	1,9	,7	,2	,4	,4	,0	,0
Jem. rep.	,8	,9	,7	,0	,6	,2	,3	,5	,1

Vysvetlivky: e – predpoklad

Zdroj: vlastné spracovanie; dostupné na: <http://www.wiof.eu/sk/advice/ad-08/>

Dynamický rast regionálnych ekonomík v minulých rokoch sa negatívne premietal do výšky inflácie. V rokoch 2005 až 2007 sa väčšina krajín Blízkeho Východu stretávala s infláciou, ktorá často presahovala úroveň 10 %.

Tab. č. 6: Rast Inflácie v rokoch 2001 - 2009

Inflácia (%)	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008e	2009e
Bahrain	1,2	0,5	,7	,3	,6	,2	,4	,5	,0
Kuwait	,4	,8	,0	,3	,1	,1	,5	,0	,5
Oman	0,8	0,3	,2	,7	,9	,4	,9	1,2	,0
Katar	,4	,2	,3	,8	,8	1,8	3,8	5,0	3,0
SA	1,1	,2	,6	,4	,6	,3	,1	1,5	0,0
SAE	,7	,9	,2	,0	,2	,3	1,1	2,9	0,8
Jem. rep.	1,9	2,2	0,8	2,5	1,8	8,2	2,5	7,2	4,4

Vysvetlivky: e – predpoklad

Zdroj: vlastné spracovanie: dostupné na: <http://www.wiof.eu/sk/advice/ad-08/>

Štáty Blízkeho Východu vykazovali v uplynulých rokoch pomerne dynamický rast ekonomík v súvislosti s rastom globálneho dopytu po ropu a ostatných energetických surovinách. Napríklad Katar vykazoval dvojciferný rast ekonomiky. V priemere rástli ekonomiky trhov rýchlejšie ako 5 % ročne. V najbližších rokoch sa dá očakávať oslabenie rastu vplyvom zhoršeného ekonomického vývoja, ale i napriek spomaleniu dopytu po surovinách by si mali štáty Blízkeho Východu udržať rastový trend ekonomík.

Záver

Na záver možno skonštatovať, že objavenie ropy, jej využívanie v rôznych formách nadobudlo význam pre ekonomický rozvoj arabského sveta a umožnil týmto ekonomikám integrovanie sa do medzinárodných ekonomických vzťahov v globalizácii svetového hospodárstva. V priebehu 20. storočia bola sociálno – ekonomická a politická transformácia arabských krajín podmienená na jednej strane, najmä vplyvom medzinárodných ekonomických a politických vzťahov v ropnom priemysle, na strane druhej bola podmienená ekonomickým rozvojom jednotlivých arabských krajín s výrazným aspektom na ropný faktor.

Postavenie sa taktiež odlišovalo aj medzi jednotlivými krajinami v závislosti na tom, aký dominantný bol v ich ekonomikách ropný sektor. Postavenie ropného faktora bude naďalej zohrávať dôležitú úlohu v ekonomickom rozvoji arabských krajín ako aj integrácií arabského sveta do globálnej ekonomiky. Popri globálnym výzvam majú arabské krajiny viacero vážnych vnútorných problémov, ktoré musia riešiť a ktoré ohrozujú budúci ekonomický a sociálny rozvoj. Vážnosť týchto problémov stúpa v dôsledku slabej výrobné základne a zhoršujúceho sa vzdelávacieho procesu v arabských krajinách. Vyžaduje to zlepšenie úrovne školstva, ďalšieho vzdelávania, výskumu a vytvorenia pan-arabských inštitúcií.

Literatúra

1. Bacher, P.:Energie pro 21.století, Praha, KRIGL, 2003, ISBN 80-902403-7-2
2. Baláž, P.: Energia a jej vplyv na hospodársky rast vo svetovej ekonomike, Bratislava, SPRINT vbra, 2007, ISBN: 978-80-89085-87-3

3. Baláž, P.: Ropa a svetové hospodárstvo v období globalizácie, Bratislava, SPRINT, 2001
4. Baláž, P., Verček, P.: Globalizácia a nová ekonomika, Bratislava, Sprint, 2002
5. Duranko, M., Mečár, M., Petrovič, J.: Energetická legislatíva Slovenskej republiky v kocke, Trenčín, FSEV TnUAD Trenčín, 2006, ISBN 80 – 8075 – 140
6. Hooker, M.: What Happened to the Oil Price-Macroeconomy Relationship?, Journal of Monetary Economics, 1996
7. Lee, K., Ni, S. and Ratti, R.: Oil Shocks and the Macroeconomy: the Role of Price Variability, Energy Journal 1995, 16:39,56
8. Londarev, A.: Ropa a svetové ropné trhy, Bratislava, OF EU, 2000
9. Rosenberg a kol.: Vývojové tendencie svetového hospodárstva III, Bratislava, Ekonóm, 2004
10. Simmons, M. R.: Twilight in the Desert. The Coming Saudi Oil Shock and the World Economy, John Wiley and Sons, Ltd. 2007
11. Workie, M. T .a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky, Bratislava, Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, 2006, ISBN 80-7144-152-X
12. Annual Statistical Report 2007. Organization of Arab Petroleum Exporting Countries - OAPEC, 2007 (www.oapecorg.org)
13. Capital Investment Decisionmaking and Trends: Implications on Petroleum Resource Development in the U.S.Gulf of Mexico. U.S. Department of the Interior. Coastal Marine Institute. Louisiana State University. October 2006
14. The Middle East Economies: The Impact of Domestic and International Politics, Meria Journal, Volume 1, No.2 – July 1997
15. The Secretary General's 33rd Annual Report. Organization of Arab Petroleum Exporting Countries - OAPEC. A.H. 1426 – 1427 /A.D. 2006
16. World Oil Outlook, 2008. OPEC Secretariat 2008. ISBN 978-3-200-01253-0

Internetové zdroje:

1. <http://www.energybulletin.net/2544.html>
2. <http://ekonomika.sme.sk/c/3988815/ceny-ropy-vytvaraju-v-perzskom-zalive-bilionove-rezervy.html>
3. <http://www.etrend.sk/ekonomika/svetova-ekonomika/arabske-ekonomiky-potrebuju-reformy/47660.html>
4. <http://www.fae.sk/Dieret/Oil%20peak/oil%20peak.html>
5. <http://www.greatchange.org/othervoices.html>
6. <http://www.mindfully.org/Energy/2004/Peak-Oil-Gas1sep04.htm>
7. <http://www.oilcrash.com/articles/steps.htm>
8. <http://www.oilscenarios.info/>
9. <http://www.opec.org/library/Special%20Publications/pdf/2004.pdf>
10. <http://www.peakoil.org/>
11. http://www.worldoil.com/Magazine/MAGAZINE_DETAIL.asp?ART_ID=2486
12. <http://www.wiof.eu/sk/advice/ad-dec08/>

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1/b
 852 35 Bratislava

PhDr. Mária Bláhová, PhD

ÚSTAV JAZYKOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**MULTIKULTÚRNA SPOLOČNOSŤ A POLITICKÁ
KOREKTNOSŤ**

blahova@euba.sk

Abstrakt

Globálny svet prináša globálne zmeny. Migrácia obyvateľov dostáva väčší priestor, ale narúšajú sa tradičné väzby v pôvodných kultúrach, do ktorých prenikajú iné, netradičné prvky, zvyky a postoje. Imigranti reagujú rozdielnym spôsobom na tieto zmeny a prispievajú k vytváraniu nových modelov spolužitia. Táto situácia sa týka nielen vyspelých západných krajín, ale uvedomujú si ju aj na ostatných kontinentoch. USA ako tradične multikultúrny štát prežíva okrem finančnej krízy aj krízu svojej identity. Jediný úradný jazyk sa dostáva do ohrozenia kvôli narastajúcemu vplyvu španielčiny. Ďalšou „hrozbou“ pre angličtinu sa stáva politická korektnosť, ktorá v snahe nediskriminovať, neuraziť a ochrániť, prestáva byť zrozumiteľnou a namiesto tolerancie skôr zahmlieva problémy a negatívne javy, ktoré tak v konečnom dôsledku zostávajú neriešené.

Kľúčové slová: multikulturalizmus, imigrácia, kultúrne rozdiely, modely spolužitia, politická korektnosť

Abstract

The globalized world witnesses globalized changes. Migration has increased but the traditional relations within original cultures have been broken. At the same time, new non-traditional phenomena, customs or approaches have penetrated into them. Immigrants' reactions have reflected various attitudes, thus creating new models of co-existence. Such a situation has concerned not only the developed part of the world but it is true for other continents. The USA has traditionally been a multicultural society but recently has gone through not only financial crisis but also the crisis of their national identity. The official language – English – has severely been threatened by the increasing influence of Spanish. Another “threat” has been caused by the so-called political correctness. For the sake of protecting against discrimination and offense it has lost its comprehensiveness. It only pretends to be tolerant but in fact it neglects and blurs the problems, thus leaving them unsolved.

Key words: multicultural society, immigration, cultural differences, co-existence models for living, political correctness

Multikulturalizmus sa považuje dnes za jednu z dôležitých tém, ktoré vplyvajú na rozvoj spoločnosti a formujú jej charakter. Multikulturalizmus je úzko prepojený s globalizáciou, pretože oba predstavujú javy, ktoré v sebe zahŕňajú nové sociálne, ekonomické a politické skutočnosti, ktoré sa prekrývajú, prelínajú a vytvárajú podmienky pre formovanie nových inštitucionálnych štruktúr. Vďaka globalizácii sa svet stáva otvorenejší, hranice medzi krajinami sa rušia, ale neznamená to, že vzniká svet bez hraníc.

V minulosti bola migrácia spojená v mnohých prípadoch do značnej miery s politickým prenasledovaním, v súčasnosti prevláda skôr migrácia ekonomická. V súvislosti s rozličnými vlnami migrácie, predovšetkým v západnej Európe, sa postupne modifikovali aj názory na multikulturalizmus. Prevládajúca doktrína z minulosti tvrdí, že skupiny prisťahovalcov majú právo na zachovanie vlastnej identity aj v prostredí nových domovských štátov. V bývalých koloniálnych krajinách – Veľká Británia, Francúzsko, Holandsko, ale aj v tých, ktoré o kolónie prišli pred mnohými rokmi, napr. Nemecko, rezonujú tieto témy už dávnejšie a vyústili do vytvorenia určitých modelov spolužitia.

Britský model je založený na hierarchicky usporiadanej skupinovej štruktúre, s vedúcou úlohou britského národa. Etnické špecifiká neboli pre Britov z pohľadu integrácie zaujímavé. „Rešpekt pre skupinovú odlišnosť a miestnu regionálnu správu v rámci celého Commonwealthu išiel ruka v ruke s nadradeným postavením anglickej kultúry a s podriadeným sociálno-ekonomickým postavením menšín.“¹ Pod vplyvom atentátov v Londýne, ako aj ďalších zmarených pokusov o atentáty v Glasgowe, za ktorými stáli potomkovia imigrantov, sa postoj Britov k prisťahovaleckej politike a fungovaniu multikultúrnej spoločnosti v krajine postupne mení.

Francúzsky model od samého začiatku počítal s asimiláciou a občianskou integráciou prisťahovalcov do jednotného národa. „Národná príslušnosť je založená na prijatí univerzalistických princípov Francúzskej republiky. Francúzsko je tak v zásade otvorené naturalizácii tých, ktorí žijú a pracujú na jeho území. Podmienkou tejto občianskej a politickej integrácie je zároveň kultúrna asimilácia.“² Avšak nepokoje, ktoré pred časom vyvolali predovšetkým mladí ľudia arabského pôvodu, vyvolali v krajine celonárodnú debatu o etnickej a rasovej integrácii a o tom, čo vlastne znamená „francúzskosť“.

Trochu iný postoj zaujalo voči imigrantom Nemecko. Tzv. **nemecký model** bol pôvodne založený na tom, že prisťahovalci zostanú cudzincami, resp. dočasnými imigrantmi, ktorí sa po čase vrátia do svojich domovských krajín a s ich asimiláciou sa pôvodne nepočítalo. Vzniklo to pravdepodobne aj v súvislosti s tým, že pôvodná imigrácia do Nemecka, na začiatku 60-tych rokov minulého storočia, bola výlučne ekonomického charakteru. V súčasnosti žije v Nemecku jedna z najpočetnejších minorít muslimského pôvodu a je tu najviac mešít v (kresťanskej) Európe (v Duisburgu je najväčšia mešita v Európe, v Berlíne nedávno otvorili prvú mešitu na území bývalého východného Berlína). Vzhľadom na túto skutočnosť, Nemecko upravilo svoje zákony o imigrantoch a „začalo s experimentálnou výukou islamu na školách. Štát si totiž uvedomil, že nebezpečenstvo militantného islamu, ktorému sa často darí v enklávach, je možné neutralizovať výukou muslimskej tolerancie pod dohľadom školskej inšpekcie.“³

Podobné problémy s imigrantmi riešia aj ďalšie krajiny západnej Európy - Holandsko, Španielsko či Taliansko.

Bez ohľadu na to, čím sa tieto modely líšia, resp. či sú správne alebo nie, multikulturalizmus je nespochybniteľným javom a súčasťou nielen dnešnej Európy, ale aj iných častí sveta, Slovensko z toho nevynímajúc. Základné diskusie už nie sú o tom, či a ako majú imigranti do Európy prúdiť, ale ako sa s týmto javom vysporiadať. Extrémne teórie – na základe vývoja udalostí od začiatku tohto tisícročia – prichádzajú s víziou, že multikulturalizmus je problematická, priam až utopická koncepcia. Západná kultúra vo všeobecnosti presadzuje určitú mieru autonómie a kritického myslenia voči imigrantom, oni to však väčšinou vnímajú inak. Často si pod vplyvom okolností vytvárajú určitú vnútornú koalíciu, či skôr subordináciu vo vzťahu k domácomu obyvateľstvu. Výsledkom sú potom

¹ Pána L.: *Vztah české majority a národnostních menšin v Jihočeském kraji*. VŠEaRS. České Budějovice. 2007. s. 26.

² Tamtiež. s. 24.

³ Tamtiež. s. 23.

xenofóbne a rasistické prejavy, ktoré fungujú obojstranne, niekedy dokonca viac voči hostiteľskej krajine, než naopak. Preto sa hľadajú nové modely integračnej politiky, ku ktorým patrí napr. otázka miery tolerancie voči „inakosti“, alebo to, či jej zdôrazňovanie nie je prekážkou na „bezbolestnú“ a bezproblémovú integráciu do väčšinovej spoločnosti. Presadzuje sa línia multikulturalizmu v dimenziách flexibilného ponímania. Kultúrna identita by sa nemala ponímať staticky a výlučne národnostne, ale ako niečo veľmi dynamické, premenlivé, ktoré sa pod vplyvom okolností modifikuje a mení.

Nie je to len Európa, ktorá musí čeliť problémom s prisťahovalcami a následne zmenou svojej spoločnosti na multikultúrnu. Na opačných koncoch planéty, Čína, napr. dotuje Severnú Kóreu potravinami a ropou, do istej miery aj z obáv pred kolapsom diktátorského režimu, ktorý by mohol znamenať masívny prílev imigrantov.

Najväčšie skúsenosti s imigráciou majú Spojené štáty, veď samotná krajina vznikla ako multikultúrny národ imigrantov z celého sveta, ako „taviaci kotol národov a národností“, resp. jeho inovovaná verzia „mixovaného šalátu s prísadami“. V USA sa v ostatných rokoch búrlivo diskutuje o imigračnej politike, pretože imigranti výrazne ovplyvňujú identitu Američanov. Latino-americkí migranti striedajú černochove a stávajú sa najväčšou minoritou v krajine. Navyše, títo, z väčšej časti mexickí prisťahovalci, nemajú výraznú snahu integrovať sa do americkej spoločnosti. Do USA prichádzajú „len“ pracovať a zachovávajú si svoje zvyky a jazyk (španielčina), ktorý sa postupne rozširuje aj do ostatných častí krajiny. Spojené štáty prežívajú v súčasnej dobe nielen finančnú krízu, ale aj krízu svojej národnej identity, ktorá sa začala výraznejšie prejavovať po ukončení obdobia studenej vojny, vyvrcholila teroristickým útokom na New York a Washington, 11. septembra 2001, ale pokračuje ďalej kvôli vojne v Iraku, napätej situácii v Afganistane, či (zatiaľ) slovným útokom voči Iránu.

Rozpory sa prejavujú aj v používaní jazyka, ako nástroja komunikácie. Okrem už spomínaného ohrozenia suverénneho postavenia angličtiny ako jediného úradného jazyka zo strany španielčiny, Spojené štáty ovládlo zaklínadlo politickej korektnosti. Výsledkom je potom častokrát situácia, že človek, ktorý v krajine nežije nemá šancu pochopiť dané reálie, napriek dobrej znalosti angličtiny. Tento jav sa dostal do popredia predovšetkým v jazyku médií, na amerických univerzitách, ale aj inde, kde sa personál musí podrobiť školeniam pre nácvik vnímavosti pri jednaní s ľuďmi (*sensitivity training*).

Vzhľadom na multikultúrny charakter krajiny a jeho černošskú minoritu, ich pomenovanie prešlo niekoľkými fázami vývoja od **Negroes**, ktoré sa dostalo do angličtiny zo španielskeho **negro**, t. j. **čierny**,⁴ cez **Blacks** a **Coloreds**, až k súčasnému **African-Americans**. V USA sa ustálilo pomenovanie typu **Hispano-Americans**, **Asian-Americans** alebo **Native Americans** (Indiáni). Tým sa aj mnohí tí, ktorých predkovia prišli do Ameriky pred stáročiami, automaticky stávajú vlastne **nerodenými Američanmi**, pretože ich predkovia neboli Indiáni. Jediní, ktorí nie sú identifikovaní podľa farby pleti sú bieli, pretože pomenovanie **European-Americans** sa nepoužíva, resp. sa považuje skôr za rasistickú provokáciu.⁵

Aj otázka imigrantov, ako už bolo spomenuté, je pre Američanov veľmi citlivou záležitosťou. Americký prezident Jimmy Carter, už pred viac ako tridsiatimi rokmi, nazval ilegálnych imigrantov – *cudzinci bez dokladov*, t.j. *undocumented aliens*. Takýchto príkladov z rôznych oblastí života je viac – ojazdené autá sa premenili na *skôr vlastnené autá*, teda

⁴ Toto slovo má svoj pôvod v latinskom **niger**, ktoré má rovnaký význam ako španielske **negro**. Postupom času sa podoba slova menila na **neger**, **negar** a **nigger**. V USA nemal tento výraz vždy hanlivý význam, používal sa na bežné označenie človeka čiernej pleti. Aj známy americký spisovateľ 19. storočia Mark Twain, bežne používal tento výraz vo svojom známom románe *Dobrodružstvá Toma Sawyera*. Pejoratívny význam začalo slovo *neger* nadobúdať až koncom 19. a začiatkom 20. storočia.

⁵ Na niektorých amerických univerzitách existuje pozitívna diskriminácia pri prijímaní farebných študentov. R. 2003, Najvyšší súd USA rozhodol, že takýto spôsob diskriminácie je v súlade s ústavou.

preowned cars. Ak človek príde o prácu, je to veľmi negatívna a nepríjemná skúsenosť, ktorá v Amerike dostala pomenovanie *nedobrovoľná udalosť v kariére*, čiže *involuntary career event*. Niekedy zachádzajú tieto pomenovania až do absurdity, napr. ak pripustíme, že klamár sa dopustil *kategorickej nepresnosti*, t.j. *categorical inaccuracy*. Ak niekoho prichytia, že kradne v obchode, tak je to len *netradičné nakupovanie – non-traditional shopping*.

Niektoré prestížne americké vysoké školy vydali tzv. *Lexikón zakázaných slov a tém*, čiže *Speech Code*. Hovorí sa v ňom o mnohých formách útlaku, ktorý sa môže považovať za diskriminačný. Je to napr. *ableism* vs. *disableism* (útlak nehandikovaných ľudí, t.j. vidiacich, počujúcich, zdravých, voči postihnutým); *ageism* (mladí verzus starí); *classism* (rozlišovanie na základe príslušnosti k spoločensko-ekonomickej triede); *lookism* (hodnotenie človeka podľa vzhľadu); *sexism* (stereotypný predpoklad, že pohlavie má niečo spoločné s fyzickými schopnosťami), atď.

Politicky korektné vyjadrovanie vyžaduje vyhýbať sa akémukoľvek priamemu pomenovaniu negatívnych javov. Každý defekt je len *znevýhodnenie*, t.j. *inconvenience*. Telesné postihnutie nie je *invalidity*, ale *different ability (differently abled person)*. Ten, kto je nudný (*boring*), je vlastne *differently interestin;*, blázon (*crazy*) je *emotionally different*; nepoctivý človek (*dishonest*) je *morally different*, prípadne *differently honest*.

Tieto a ďalšie príklady sledovali pôvodne celkom pozitívnu myšlienku - vyhýbať sa stereotypom, ktoré zoširoka generalizujú určité skupiny ľudí, a pri ktorej sa prehliada alebo dokonca ignoruje možnosť individuálnych rozdielov, odlišností alebo alternatív. Ako sme už spomenuli, týka sa to predovšetkým jazyka médií, ale aj ľudí, ktorí na verejnosti vystupujú z titulu svojho povolania. Lenže dochádza k absurdnej situácii, keď sa negatívne javy, ktoré by bolo treba kritizovať a odsúdiť upravujú tak, aby nikoho neurazili.

Politická korektnosť sa rozšírila aj do iných častí sveta a v médiach sa ostro sleduje, ako sa pomenúvajú neželané alebo kontroverzné javy a situácie. Napr. spojenie *islamský terorizmus* sa v atmosfére politickej korektnosti stáva pomaly nevhodným spojením. Aj v našej spoločnosti sa vyskytujú tieto javy, ktoré sa väčšinou týkajú menšín, či už národnostných alebo etnických.

Premietnuté do našej reality: ... *etnicky menšinový muž, žijúci v mieste sociálneho vylúčenia, na hranici postproduktívneho veku, s ktorým je náročné zdieľať kultúrne normy a hygienické štandardy ...* je politicky korektné sformulovaná veta, ktorá nikoho neurazí, avšak môže vyvolať - okrem nezrozumiteľnosti – oveľa viac pohrdania voči danej skupine obyvateľstva, ako keby sa napísalo priamo, že ide o ... *starého Cigána, žijúceho v špinavom a zapáchajúcom ghette*.

V konečnom dôsledku je výsledok politickej korektnosti vlastne prejavom tolerantného pokrytectva, a nielenže zahmlieva realitu, ale pre riešenie problémov je takýto štýl vlastne škodlivý. Nájsť správny pomer medzi pomenovaním negatívnej reality tak, aby neurazila, a hlavne aby sa z nej nedal vytĺcť politický kapitál, je dosť náročné. Je to problém, alebo vyjadrené rečou politickej korektnosti, je to vlastne výzva. Ako to dosiahnuť, je už vlastne téma na ďalší príspevok.

Literatúra:

McKay, D.: American Politics and Society. Blackwell Publishing. 2005.

Pána, L.: Vztah české majority a národnostních menšín v Jihočeském kraji. Vysoká škola Evropských a regionálních studií . České Budějovice. 2007.

Průcha, J. : Interkulturní psychologie. Portál. Praha. 2007.

Stevenson, D. K. : American Life and Institutions. Ernst Klett Schulbuchverlage. Stuttgart. 1996.

Kontakt:

Ekonomická univerzita v Bratislave
Ústav jazykov
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava

Abstrakt:

Pozorovanou příjmovou nerovnost ve světové ekonomice lze považovat za jeden z nejnáléhavějších globálních problémů. Rostoucí globální prosperita není sdílena rovnoměrně mezi národními ekonomikami i jednotlivci. Přestože je uvedené tvrzení očividné, přesné zachycení stavu a vývoje příjmové nerovnosti ve světové ekonomice čelí množství obtíží a nedostatků. Výsledkem jsou rozdílné závěry ohledně výše a vývoje příjmové nerovnosti. Předložený text se snaží nejen zachytit její pravděpodobný vývoj, ale naznačit i základní problémy při jejím vyjadřování.

Klíčová slova: Příjmová nerovnost, mezinárodní nerovnost, světová nerovnost

Abstract:

Income inequality in the world economy belongs to the most acute problems. Increasing global prosperity is shared asymmetrically across economies and people. In spite of this fact accurate description of gap and development of income inequality in the world economy faces many difficulties and imperfections. Mentioned problems lead to different findings about income inequality in the world economy. The objective of this article is to show probable development of income inequality as well as primary problems in its detection.

Key words: Income inequality, International inequality, World Inequality

Úvod

Dvacáté století zažilo bezprecedentní ekonomický růst mnoha částí světové ekonomiky, avšak „přínosy“ tohoto růstu byly často nerovnoměrně rozloženy mezi zeměmi i uvnitř zemí. Asymetrické rozložení ekonomického růstu vedlo k rozšiřování příjmové propasti mezi bohatými a chudými ekonomikami, kdy rozdílné průměrné roční míry ekonomického růstu se postupně transformovaly do rozdílů v relativních příjmových úrovních. Zachycení vývoje příjmové nerovnosti ve světové ekonomice není ovšem jednoduché. Důvodem je mimo jiné nejednotné chápání výrazu příjmová nerovnost, což je spojeno především s odlišnostmi ve zvolených postupech, metodách a ukazatelích při jejím vyjadřování. Přesto se v předkládaném příspěvku pokusíme přiblížit vývoj příjmové nerovnosti ve světové ekonomice. V této souvislosti poukážeme na vybrané problémy při určování příjmové nerovnosti a její hlavní koncepce. Přestože většina studií zabývajících se vývojem příjmové nerovnosti využívá nejrůznějších statistických a ekonometrických metod, následující text je založen na studiu teoretických poznatků a zpracování empirických informací.

Vybrané problémy určování příjmové nerovnosti

Neshody ohledně stavu a vývoje příjmové nerovnosti často pramení z neuváženosti, zda-li se jedná o absolutní nebo relativní nerovnost. Jak uvádí Ravallion (2004), koncept relativní nerovnosti je založen na poměrech jednotlivých příjmů ke střednímu příjmu. Jestliže všechny příjmy rostou o stejné procentní podíly, potom zůstává relativní nerovnost nezměněna. Naproti tomu základem absolutní nerovnosti jsou „absolutní“ rozdíly v příjmech mezi bohatými a chudými jednotlivci nebo ekonomikami. Ukazatele absolutní nerovnosti zůstávají konstantní, jestliže se jednotlivé příjmy mění o stejná množství. Pojetí absolutní nerovnosti mají obvykle na mysli lidé, jež poukazují na bezprecedentní nárůst nerovnosti ve světě.

V odborné literatuře je koncept absolutní nerovnosti povětšinou přehlížen. Jistou výjimku tvoří např. studie zpracovaná Dikhanov, Ward (2002), kteří ve své práci rozdělili světovou populaci do deseti decilů. Údaje o mírách růstu příjmů a úrovních příjmu po jednotlivých decilech jsou uvedeny v tabulce 1. Z tabulky je např. patrný růst příjmu prvního decilu o 37 % mezi roky 1970 až 1999. Za stejné období příjem desátého decilu vzrostl o 54,4 %. Došlo tedy k nárůstu relativní příjmové nerovnosti i absolutní příjmové nerovnosti, která se zvětšila z 18 690 dolarů v roce 1970 na 28 902 dolarů v roce 1999 (PPP dolary v cenách roku 1999).

Tabulka 1: Růst příjmů po decilech (1999 PPP USD)

Období	1970-99				1970-99			
	1970-80 %	1980-90 %	1990-1999 %	kumul. %	1970-80	1980-90	1990-1999	kumul.
1. Decil	2,1	24,7	7,6	37	205	209	261	281
2. Decil	6,1	31,2	17,5	63,6	343	364	478	561
3. Decil	8,7	31,8	21,3	73,8	470	510	673	816
4. Decil	10	29,9	22,6	75,2	630	694	901	1105
5. Decil	9,7	25,9	21	67,1	878	964	1213	1468
6. Decil	6,5	15,2	15,2	41,3	1404	1496	1723	1984
7. Decil	5,5	-1,7	-0,6	3	2778	2929	2879	2861
8. Decil	13,7	-0,1	-13,2	-1,4	4999	5683	5676	4927
9. Decil	19,4	8,4	-2,5	26,1	8348	9964	10800	10526
10. Decil	20,7	18,6	7,9	54,4	18895	22808	27057	29183
Mean income	17,1	13,2	4	37,9	3895	4596	5166	5371
Median income	9,1	22,5	19,2	59,3	1061	1157	1418	1690

Zdroj: Dikhanov, Y, Ward, M., 2002

Podoba a vývoj příjmové nerovnosti ve světové ekonomice jsou značně ovlivněny způsobem srovnání HDP na obyvatele jednotlivých zemí. Z důvodu složitosti a náročnosti zjišťování parity kupní síly se mezinárodní srovnávání často provádí převedením národních měn na společnou měnu pomocí tržních měnových kurzů. Dochází tak ke srovnávání nominálních hodnot HDP, které jsou závislé nejen na reálném objemu HDP, ale i na rozdílných cenových úrovních mezi zeměmi. V ekonomikách s nižší cenovou úrovní je HDP převedený pomocí tržních měnových kurzů podceněn proti jeho reálné výši. Kromě toho tento přístup porovnává kupní sílu pro případ obchodovatelného zboží a služeb, avšak značný podíl světové produkce se váže pouze k domácí spotřebě. Nejsou tak zohledněny velké rozdíly v cenách neobchodovatelného zboží a služeb, čímž srovnání neodráží relativní kupní sílu spotřebitelů v dané zemi. Srovnávání HDP na základě tržních měnových kurzů zveličuje mezinárodní příjmové rozdíly, protože ignoruje nižší životní náklady v chudých zemích, které plynou z levnějších pracovních náročných služeb v neobchodovatelném sektoru (Dowrick (2002)). Problémem je i odvození tržních měnových kurzů. Selhání spojené s výběrem omezeného množství druhů zboží a služeb a tudíž nezachycení celé řady ekonomických aktivit je zvláště významné pro neindustrializované ekonomiky s nemonetizovanou směnou. Nepřímo také působí narušování zahraničních měnových trhů vládní politikou, jako např. devalvace domácí měny, a spekulativní pohyby kapitálu. Tím měnové kurzy rovněž přesně neodrážejí aktuální paritu kupní síly. Eliminace uvedených problémů vedla ke konstrukci soustavy uměle vytvořených měnových kurzů nazývanou měnový kurz parity kupní síly (PPP exchange rates), kde kurzy jsou založeny na cenách standardizovaného koše zboží a služeb, a to obchodovatelného i neobchodovatelného (Weil (2005)).

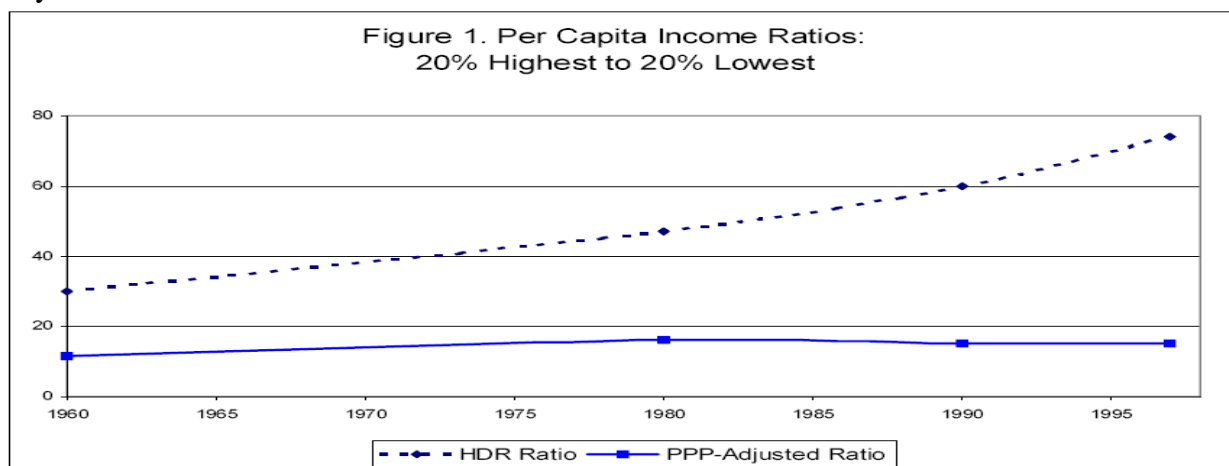
V literatuře můžeme nalézt řadu příkladů srovnávající výše uvedená pojetí. Např. Krugman, Obstfeld (2000) uvádějí, že současný příjem na hlavu je při využití neupraveného HDP 73krát vyšší v nejbohatších zemích než v zemích nejchudších. Pokud bychom použili HDP na obyvatele přizpůsobený rozdílu v PPP, byl by tento poměr jen 16:1. Grafické znázornění přináší grafy 1 (Sala-i-Martin (2002)) a 2 (Dowrick, Akmal (2003)). Graf 1 ilustruje příjmovou nerovnost ve světové ekonomice založenou na poměrech příjmů 20 % nejbohatších a 20 % nejchudších obyvatel světa. Horní křivka ukazuje vývoj příjmové nerovnosti vyjádřený pomocí srovnání na základě tržních měnových kurzů¹, zatímco spodní křivka je určena HDP na obyvatele, který odráží rozdíly v PPP mezi zeměmi. Průběh příjmové nerovnosti ve světové ekonomice vyjádřený Giniho koeficientem zobrazuje graf 2. Horní křivka je opět zkonstruována pomocí HDP na obyvatele neodrážejícího rozdíly v paritě kupní síly a spodní křivka pomocí upraveného ukazatele HDP.

---

¹ Data získaná z United Nations Development Programme: Human Development Report 1999, 1999.

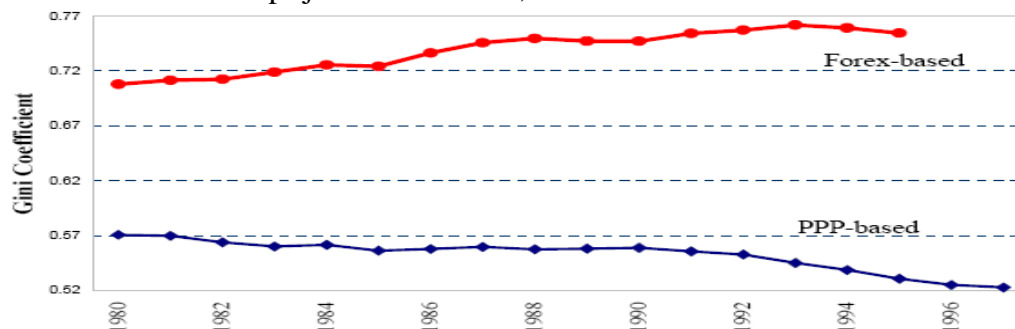

Graf 1: Poměry příjmu na obyvatele 20 % nejbohatších a 20 % nejchudších obyvatel

Zdroj: Sala-i-Martin, X., 2002

Graf 2: Mezinárodní příjmová nerovnost, 1980-1997

Note: Gini coefficients are calculated on *per capita* GDP for 115 countries using population weights

Zdroj: Dowrick, S., Akmal, M., 2003

Významnou roli při vyjadřování příjmové nerovnosti ve světové ekonomice sehrává i volba ukazatele příjmové nerovnosti. Jednak může jít o sadu ukazatelů ve formě poměru příjmů na obyvatele nejbohatších a nejchudších zemích nebo obyvatel Země, druhý typ tvoří ukazatele zahrnující rozložení příjmů v celé šíři.

Závěry o vývoji příjmové nerovnosti vycházející z poměru příjmů předkládá Human Development Report z roku 1999 (UNDP (1999)). Zpráva UNDP vypovídá o stálém růstu příjmové nerovnosti mezi zeměmi za poslední dvě století. Podíl příjmu na obyvatele 20 % světové populace s nejvyššími příjmy, jež obývá nejbohatší země, k příjmu na obyvatele 20 % světové populace s nejnižšími příjmy, která obývá nejchudší země světa, se zvětšoval z 3:1 v roce 1820 na 7:1 v 1870 a dále pak na 11:1 v 1913, 30:1 v 1960, 44:1 v 1973, 60:1 v 1990 a konečně na 74:1 v roce 1997. Jednotlivé podíly byly zkonstruovány na základě srovnání využívajícího tržní měnové kurzy. Vysokopříjmová skupina čítající přibližně 1,2 mld. lidí zahrnovala okolo 60 zemí a nízkopříjmová skupina se shodným rozměrem populace pokrývala téměř celou Afriku jižně od Sahary, Indonésii, Pákistán a chudší oblasti Indie². Sala-i-Martin (2002) při zachování stejného postupu, avšak s využitím HDP na obyvatele

² viz SVEDBERG, P., 2003

přízpusobeného rozdílům v paritě kupní síly, dospěl k odlišnému závěru. Daný poměr vzrostl z 11,3:1 v roce 1960 na 15,9:1 v 1980 a následně poklesl na 15,09:1 v roce 1998.

Alternativní přístup k příjmovým poměrům můžeme nalézt ve World Development Report 2000/2001 publikované Světovou bankou (2001). Zpráva kalkuluje poměr mezi příjmem na obyvatele ve 20 nejbohatších zemích k příjmu na obyvatele ve 20 nejchudších. Zjištění ukazují, že příjmová nerovnost mezi zeměmi se prudce zvětšila. V roce 1960 byl HDP na obyvatele v nejbohatších 20 zemích 18krát vyšší než v nejchudších a do roku 1995 tento poměr vzrostl na hodnotu 37:1. Jinou metodu zvolil Maddison³, který použil HDP upravený pro rozdíly v PPP. Ukazatelem regionálních příjmových rozdílů je poměr příjmů na obyvatele nejbohatšího a nejchudšího regionu na světě. Výsledkem je stálý nárůst příjmové nerovnosti mezi světovými regiony od roku 1870 a po celé 20. století z 3:1 v roce 1820 na 5:1 v 1870, 9:1 v 1913, 15:1 v 1950, 13:1 v 1973 a 19:1 v roce 1998.

Hlavní nevýhodou měření příjmové nerovnosti prostřednictvím poměrů příjmů je výběr pouze omezené skupiny bohatých a chudých obyvatel či zemí, jež ve svém důsledku přehlíží distribuci příjmů v intervalu mezi těmito skupinami. Poměry také neodráží rozložení příjmů v rámci bohaté a chudé skupiny zemí.

Druhá skupina ukazatelů příjmové nerovnosti zohledňuje distribuci příjmů po celém vzorku zemí či jednotlivců. Sala-i-Martin (2002) seřadil tyto indexy do tří kategorií. První je tvořena „ad hoc“ indexy jako Giniho koeficient, „střední kvadratická odchylka příjmů“ (variance of incomes) a „střední kvadratická odchylka logaritmu příjmu“ (variance of the logarithm of income).

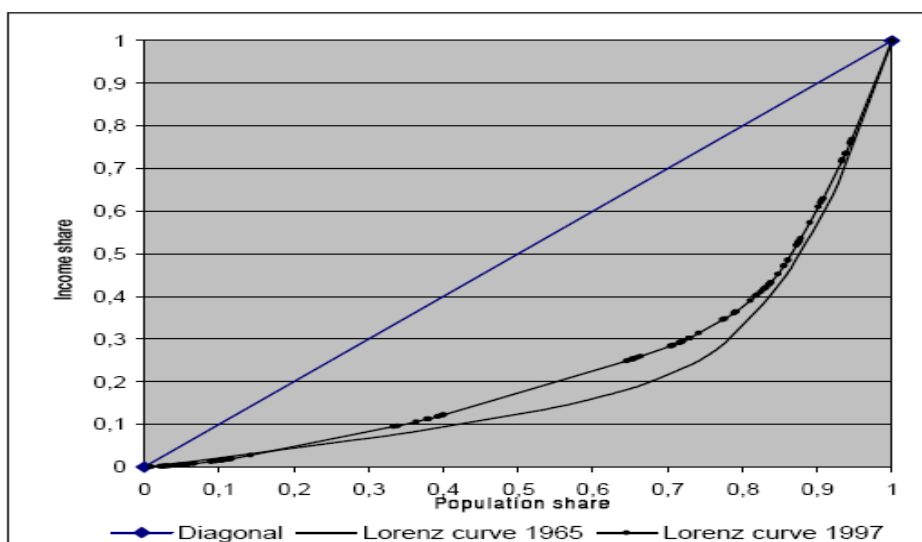
Velmi často využívaný ukazatel příjmové nerovnosti je zmíněný Giniho koeficient. Lorenzova křivka v grafu 3 je výsledkem zkoumání uskutečněného Melchior, Telle, Wiig (2000). Autoři vychází z HDP na obyvatele přízpusobeného rozdílům v paritě kupní síly pro 115 zemí v letech 1965 a 1997, které seřadili podle úrovně příjmu na obyvatele. Z tvaru křivky plyne, že nejchudším zemím zahrnujících 50 % obyvatelstva Země náleží přibližně 10 až 20 % světového příjmu v roce 1965 i 1997, přičemž podíl v 1997 byl přece jen o něco vyšší. Zemím spadajícím do nejnižšího decilu světové populace odpovídá menší podíl světového příjmu v roce 1997 než 1965. Je také zřejmé, že závěry o vývoji příjmové nerovnosti založené na srovnání nejbohatších a nejchudších zemí mohou být ovlivněny zvoleným procentuálním podílem. Záleží, zda-li vybereme decil, kvantil, třetinu nebo polovinu světové populace. Jestliže tedy srovnáme nejbohatších a nejchudších 10 % obyvatelstva, zjistíme nárůst příjmové nerovnosti, pokud ale zvolíme např. decil zahrnující nejbohatší populaci a nejchudší třetinu lidstva, pak opak bude pravdou⁴. Z grafu lze také vyvodit, že příjmová nerovnost byla v roce 1997 nižší než roce 1965.

Graf 3: Lorenzova křivka v letech 1965 a 1997

---

³ viz SOLIMANO, A., 2001

⁴ viz MELCHIOR, A., TELLE, K., WIIG, H., 2000

Diagram 2.1: Lorenz curves for 1965 and 1997,
based on PPP-adjusted data on income per capita for 115 countries.
 Zdroj: Melchior, A., Telle, K., Wiig, H., 2000

Druhou kategorií vymezenou Sala-i-Martin tvoří indexy vycházející ze „sociální funkce blahobytu“⁵ (Social Welfare Function Indexes) a konečně třetí kategorie zahrnuje tzv. axiomatické indexy⁶. Někteří autoři se domnívají⁷, že pouze „obecné entropické indexy“ (Generalized Entropy Indexes) uspokojují současně všechny uvedené zásady. Různými úpravami „obecných entropických indexů“ dostaneme ukazatele nerovnosti, kterými jsou „střední logaritmovaná odchylka“ (Mean Logarithmic Deviation – MLD), Theilův index a index rovný 1/2 čtverce koeficientu variace.

Koncepce příjmové nerovnosti ve světové ekonomice

Dosud uvedené okolnosti mohou značně ovlivňovat závěry o podobě a vývoji příjmové nerovnosti ve světové ekonomice. Podstatné ovšem zůstává, co jednotlivé studie vyšetřují. Zásadní rozdíly plynou, zda-li je předmětem zájmu mezinárodní příjmová nerovnost anebo světová (globální) příjmová nerovnost a zda-li jsou jednotlivé ekonomiky váženy rozměrem jejich populace či nikoliv. Zjištění jednotlivých koncepcí mohou být zcela rozdílná.

„Nevážená mezinárodní nerovnost“

Koncept „nevážené mezinárodní nerovnosti“ zachycuje příjmovou nerovnost mezi jednotlivými ekonomikami. Jednotkou pozorování je stát a každé zemi je přiřazena stejná váha. Uplatňovaný princip jedna země jeden hlas znamená, že postavení ekonomik je bez ohledu na jejich velikost rovné. Počet pozorování je relativně nízký a většinou se pohybuje mezi 180 až 200, což odpovídá počtu zemí. „Nevážená mezinárodní nerovnost“ pracuje s kategoriemi HDP nebo HNP na obyvatele a srovnává „reprezentativní“ obyvatele všech zemí světa. Tito obyvatelé jsou seřazeni od nejchudšího k nebohatšímu a ukazatel příjmové

⁵ blíže SALA-i-MARTIN, X., 2002

⁶ Sala-i-Martin v této souvislosti uvádí čtyři axiomatické principy: 1. „Pigou-Daltonův princip transferu“ (Pigou-Dalton Transfer Principle) – ustanovuje, že ukazatel nerovnosti by se měl zvyšovat jako reakce na redistribuci příjmu od chudých k bohatým. 2. „Princip nezávislosti stupnice příjmů“ (Income Scale Independence Principle) – přiřadíme-li všem příjmům stejnou váhu, ukazatel by měl zůstat nezměněn. 3. „Populační princip“ (Principle of Population) – měříme-li nerovnost v ekonomice s určitým počtem jedinců a sloučíme-li tuto ekonomiku s identickou ekonomikou, pak by celková nerovnost měla zůstat nezměněna. 4. „Princip rozložitelnosti“ (Principle Decomposability) – měly bychom být schopni určit celkovou nerovnost jako součet nerovnosti uvnitř „skupiny“ a nerovnosti mezi „skupinami“.

⁷ viz SALA-i-MARTIN, X., 2002

nerovnosti je následně zjištěn napříč všemi státy. Koncept odpovídá na otázku, jestli země co do úrovně příjmu konvergují či divergují.

Konkrétně Pritchett ve své studii Divergence, Big Time (1997) učinil „jednoduchou časovou regresní analýzu přirozeně logaritmovaného HDP“ (simple time trend regression of (natural log) GDP) na obyvatele přízpusobeného rozdílům v PPP počínaje rokem 1870. Chybějící data o HDP doplnil odhadem založeným na domněnce, že životní úroveň jedince nemůže poklesnout pod určitou mez. Jako hranici pro rok 1870 určil 250 USD na jeden rok v cenách roku 1985. Výsledným zjištěním je divergence v příjmech za posledních 150 let, což dokumentuje tabulka 2. Pritchett rovněž došel k závěru o příjmové konvergenci mezi RTE.

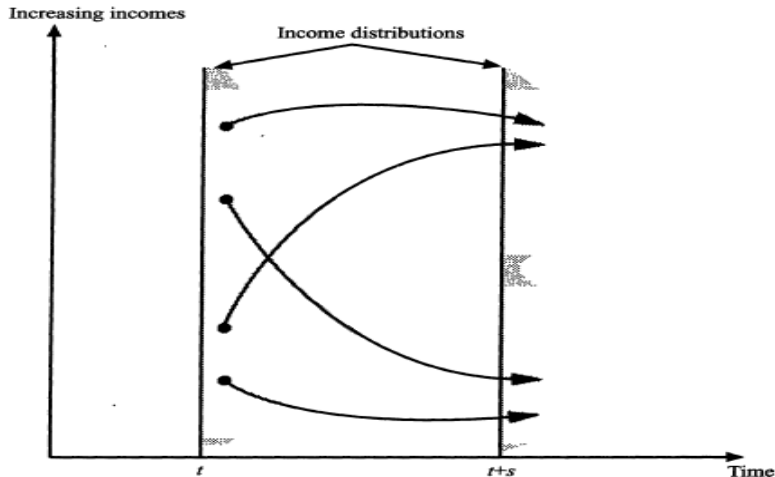
Tabulka 2: Odhad divergence příjmů na obyvatele od roku 1870

	1870	1960	1990
USA (USD)	2063	9895	18054
Nejchudší země (USD)	250 (odhad)	257 (Etiopie)	399 (Čad)
Poměr HDP na obyvatele nejbohatší a nejchudší země	8,7	38,5	45,2
Průměr 17 RTE	1757	6689	14845
Průměr LDC	740	1579	3296
Průměr 17 RTE k průměru všech ostatních zemí	2,4	4,2	4,5
Standardní odchylka přiroz. logaritmu příjmů na obyvatele	0,51	0,88	1,06
Standardní odchylka příjmů na obyvatele	459 (USD)	2112(USD)	3988(USD)
Průměrný absolutní příjmový deficit od nejbohatší ekonomiky (USD)	1286	7650	12662

Zdroj: Pritchett, L., 1997

K zajímavému zjištění dospěl také Quah (1996), jehož model pracuje s „dynamickým“ rozložením příjmů pro všechny země. Autor uvažuje určité rozložení příjmů v daném čase, kde bohaté země jsou v horní části distribuce, středně příjmové země ve střední části a chudé země ve spodní části rozložení. Pozdější rozdělení příjmů je již bimodální, z čehož vyplývá přítomnost „bohaté“ a „chudé“ skupiny zemí, ale i snižující se počet zemí ve skupině se středními příjmy. Vývoj směrem ke dvěma vrcholům příjmového rozložení potvrzuje Quah i empirickým výpočtem pomocí skutečných hodnot HDP na obyvatele. Z grafu 4 je mimo divergenci mezi bohatými a chudými státy patrná i konvergence v rámci skupiny bohatých a chudých zemí.

Graf 4: Dynamika bimodálního rozložení

Zdroj: Quah, D., T., 1996

„Populací vážená mezinárodní nerovnost“

Koncept „populací vážené mezinárodní nerovnosti“ měří příjmovou nerovnost mezi státy a předpokládá, že každý občan dané země vykazuje stejnou úroveň příjmu. Ukazatelem příjmu je opět HDP na obyvatele. Jednotkou pozorování je stát, avšak na rozdíl od dříve zmíněného konceptu je zemi přiřazena váha odrážející velikost její populace. V případě „nevážené příjmové nerovnosti“ je váha každé ekonomiky rovna $1/n$, kde se n shoduje s počtem zahrnutých zemí. V konceptu „populací vážené mezinárodní nerovnosti“ je ale množství účastníků vyšší. Jestliže je např. počet jednotek pozorování roven tisíci, pak by tento vzorek obsahoval přibližně 200 Číňanů, 1/150 obyvatele Lucemburska apod.

Tento přístup k příjmové nerovnosti ve světové ekonomice využili např. Boltho, Toniolo (1999). Za ukazatel nerovnosti zvolili Giniho koeficient, jehož hodnoty získali z upravených dat HDP na obyvatele pro 49 zemí. Autoři zjistili růst Giniho koeficientu od roku 1900 až do roku 1980, po kterém následoval mírný pokles jeho hodnot. Jednotlivé údaje jsou zahrnuty v tabulce 3.

Tabulka 3: Vývoj příjmové nerovnosti ve světové ekonomice

ok	R	Gin iho k.		Ro k	Gin iho k.
00	19	0,3 93		197 0	0,5 39
13	19	0,4 27		198 0	0,5 44
29	19	0,4 58		198 5	0,5 31
38	19	0,4 48		199 0	0,5 26
50	19	0,5 3		199 5	0,4 98
60	19	0,5 21		199 8	0,4 96

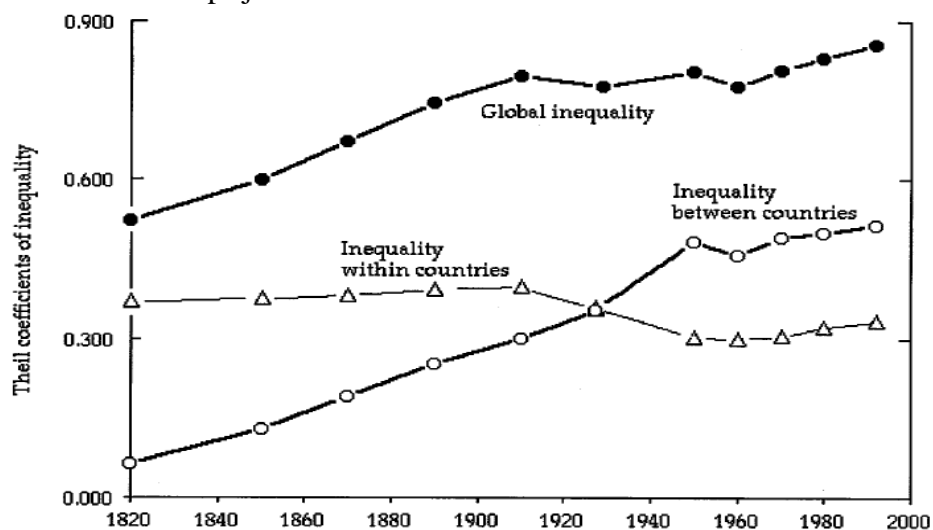
Zdroj: Boltho, A., Toniolo, G., 1999

„Světová (globální) nerovnost“

Třetím přístupem k příjmové nerovnosti ve světové ekonomice je koncept „světové“ neboli „globální nerovnosti“. Toto pojetí zohledňuje příjmovou nerovnost mezi národními ekonomikami i v rámci každé ekonomiky. Jednotkou pozorování je „člověk“, přičemž všichni jednotlivci jsou seřazeni od nejchudšího k nejbohatšímu bez ohledu na stát, z něhož pocházejí. Příjem všech jedinců v příslušné zemi není roven průměrnému HDP na obyvatele země, ale odráží skutečný příjem jedince. S nadsázkou jsou tak zde přítomni „malí“ a „velcí“ Američané, Číňané, obyvatelé Nigerie atd. Každému jednotlivci je dána stejná váha a počet účastníků odpovídá přibližně množství pozorování v rámci konceptu „populací vážené příjmové nerovnosti“.

Často citovanou studii o vývoji „světové příjmové nerovnosti“ vypracovali Bourguignon, Morrisson (2001). Práce pokrývá časový úsek od roku 1820 až do roku 1992. Ukazatelem příjmu je HDP na obyvatele přizpůsobený rozdílným v PPP a koeficienty nerovnosti Giniho koeficient, Theilův index, MLD a standardní logaritmovaná odchylka (standard deviation of logarithm). Přestože konkrétní výpočty nepřinášejí jednoznačné závěry, celkově lze usuzovat následující. Příjmová nerovnost se v období 1820 až 1950 s přestávkou mezi lety 1910 a 1929 prudce zvětšovala. Zhoršování „globální příjmové nerovnosti“ se po druhé světové válce zpomalovalo, ale i přes náznaky stabilizace v 50. letech a mezi roky 1970 a 1992 došlo k jejímu celkovému zvýšení. Graf 5 zachycuje vývoj „světové příjmové nerovnosti“, stejně jako příjmové nerovnosti mezi státy i v rámci jednotlivých ekonomik, zjištěné na základě Theilova indexu.

Graf 5: Světová příjmová nerovnost

Zdroj: Williamson J., G., 2002

Srovnání konceptů příjmové nerovnosti

Uvedení tří konceptů příjmové nerovnosti ve světové ekonomice si vyžaduje i jejich srovnání, neboť jednotlivé přístupy poskytují různé závěry týkající se vývoje příjmové nerovnosti ve světové ekonomice, zejména pak v posledních desetiletích. Výsledkem konceptu „nevážené mezinárodní nerovnosti“ je rostoucí příjmová divergence mezi chudými a bohatými státy. Tento přístup k příjmové nerovnosti zachycuje také konvergenční tendence v rámci skupiny bohatých i chudých zemí, což odpovídá bimodálnímu rozložení příjmů mezi zeměmi. Zatímco konvergence zemí s vyšší úrovní příjmu je důsledkem rychlejšího ekonomického růstu relativně méně bohatých států uvnitř této skupiny, příčinou sblížení úrovní příjmu chudých zemí je jejich celkový ekonomický propad.

Zohledníme-li při vyjadřování příjmové nerovnosti ve světové ekonomice počet obyvatel každé země, pak její průběh může být zcela odlišný. Práce využívající koncept „populačně vážené příjmové nerovnosti“ převážně nenacházejí žádný trend růstu příjmové nerovnosti a spíše přinášejí důkazy o stabilitě příjmového rozložení za poslední dekády. Příjmová nerovnost mezi zeměmi je v tomto případě nyní dokonce nejnižší za posledních 150 let. Celkově populačně vážená příjmová nerovnost mezi zeměmi zůstává víceméně stabilní, jelikož divergence v příjmových poměrech, tzn. vyšší průměrná míra hospodářského růstu v bohatých zemích než v chudých zemích, je vyrovnána nižším populačním přírůstkem v bohatých zemích ve srovnání se zeměmi chudými. Samotné poměry příjmů jsou ale rostoucí (tzn. prohlubující se rozdíly v příjmech mezi RTE a RZ), což podporuje tvrzení studií nezohledňujících velikost populace zemí.

Nejméně jednoznačná zjištění týkající se vývoje příjmové nerovnosti ve světové ekonomice v průběhu několika posledních dekad přináší koncept „světové“ nebo „globální příjmové nerovnosti“. Zde jsou dostupné jak práce zaznamenávající růst „globální příjmové nerovnosti“, tak i studie zjišťující opačný vývoj, např. Sala-i-Martin (2002). Hlavní důvody rozporu můžeme nalézt v údajích, ze kterých jednotlivé práce vycházejí, počtu uvažovaných zemí, různých metodikách výpočtu, délce zkoumaného období, výběru konkrétních roků, jakož i v okolnostech již dříve uvedených.

Závěr

Přes problémy související s vymezením trendu příjmové nerovnosti ve světové ekonomice můžeme předložit určité skutečnosti. „Světová příjmová divergence“ byla pravděpodobně přítomna již dlouho před vznikem světového hospodářství. Např. Williamson

(2002) upozorňuje na zvyšování rozdílů v úrovních reálných mezd, výstupů na obyvatele a životních standardů již od začátku 17. století. Tato raná divergence se uskutečňovala především ve třech oblastech. Docházelo k růstu ekonomické nerovnosti mezi evropskými národy, v rámci evropských států a také mezi Evropou a Asií. Jistý nárůst „globální příjmové nerovnosti“ tak lze zaznamenat i před první průmyslovou revolucí. Avšak právě průmyslová revoluce sehrála v následujícím vývoji důležitou roli. Její rozšíření nejdříve do zemí západní Evropy a posléze i na území v Americe a Pacifiku, která byla osídlena Evropany, a zvětšování příjmové nerovnosti uvnitř těchto zemí způsobily prudké zvýšení „světové příjmové nerovnosti“. Souběžně s industrializací „severu“ docházelo během 19. století i k deindustrializaci „jihů“ (Čína, Indie). Výsledkem byl mimo jiné relativně stálý hospodářský růst zemí jádra (zejména díky rostoucím výnosům a růstu produktivity práce) a stagnace zemí nacházejících se na periferii. Do první světové války rozdílné míry ekonomického růstu vyústily v příjmovou divergenci mezi rozvinutými státy tehdejšího světa (Evropa, severní Amerika a některé státy Latinské Ameriky, Austrálie a Nový Zéland) a periferií světové ekonomiky, jejíž příjmy se ve srovnání s vyspělými zeměmi propadly jak absolutně tak i proporcionálně. Devatenácté století zažilo taktéž konvergenci zemí „atlantické ekonomiky“. Sbližování příjmových úrovní bohatých států pokračovalo přibližně do roku 1929, kdy se začalo projevovat zavádění protekcionistických opatření, které měly protikonvergenční charakter. Příjmová propast mezi bohatými průmyslovými státy a chudými ekonomikami se v meziválečném období nadále zvětšovala. Po druhé světové válce divergenční trend mezi bohatými a chudými národy s nejvyšší pravděpodobností pokračoval. Přítomna byla i postupná příjmová konvergence mezi vyspělejšími státy a konvergence příjmových úrovní mezi nejchudšími zeměmi. K divergenci docházelo taktéž uvnitř skupiny rozvojových zemí, která byla způsobena zvětšováním příjmové propasti mezi nově industrializovanými zeměmi nebo rozvíjejícími se ekonomikami a nejméně vyspělými zeměmi. Tento vývoj byl mimo jiné důsledkem industrializace vybraných RZ a relativní deindustrializací RTE. Výsledkem tak byla i příjmová konvergence mezi RTE a industrializovanými RZ. „Globální příjmová nerovnost“ byla rovněž ovlivněna rychlým ekonomickým růstem lidnatých zemí jako Čína a Indie, kde současně také docházelo k prohlubování nerovnosti mezi průmyslovými a zemědělskými oblastmi, hospodářským rozvojem lidnatých RTE (např. USA) a dalších zemí OECD, jež byl doprovázen příjmovou divergencí mezi vzdělanou a kvalifikovanou pracovní silou a nekvalifikovanými pracovníky, stagnací mnoha afrických ekonomik či populačním růstem v RZ. V souhrnu byl pro posledních přibližně 200 let příznačný nárůst „globální příjmové nerovnosti“, jež byla tažena zvětšujícími se rozdíly v úrovních příjmu mezi jednotlivými zeměmi. Dosavadní vývoj také vede ke snižování počtu zemí se střední úrovní příjmu, což se odráží v bimodálním rozložení současné příjmové distribuce. Avšak během posledních desetiletí můžeme ve vývoji „globální příjmové nerovnosti“ pozorovat určité změny či nové tendence, jež odrážejí především relativně rychlejší ekonomický růst mnoha rozvíjejících se zemí.

Literatura

- BOURGUIGNON, F., MORRISSON, CH.: Inequality among world citizens: 1820–1992, 2001, dostupné na: http://www.econ.yale.edu/~krieger/world_inequality_1820-1992
- BOLTHO, A., TONIOLO, G.: The Assessment: The Twentieth Century – Achievements, Failures, Lessons, Oxford Review of Economic Policy, 1999, vol. 15, No. 4
- DIKHANOV, Y., WARD, M.: Evolution of the Global Distribution of Income in 1970-99, 2002, dostupné na: www.warwick.ac.uk
- DOWRICK, S.: G-20 Comparisons of Incomes and Prices: What can we Learn from the International Comparisons Program?, 2002, dostupné na: <http://www.rba.gov.au/publicationsAndResearch/Conferences/2002/dowrick.pdf>

OWRICK, S., AKMAL, M.: Contradictory Trends in Global Income Inequality: A Tale of Two Biases, School of Economics, World Institute for Development Economics Research, 2003, dostupné na: <http://www.wider.unu.edu/conference/conference-2003-2/conference%202003-2-papers/papers-pdf/Dowrick%20and%20Akmal%20150503.pdf>

KRUGMAN, P., R., OBSTFELD, M.: International Economics: Theory and Policy, Addison-Wesley World Student Series, 2003, ISBN 0-321-11639-9

MELCHIOR, A., TELLE, K., WIIG, H.: Globalization and Inequality: World Income Distribution and Living Standards, 1960-1998, Royal Norwegian Ministry of Foreign Affairs, 2000, Studies on Foreign Policy Issues, Report 6B: 2000

PRITCHETT, L.: Divergence, Big Time, The Journal Of Economic Perspectives, 1997, Volume 11, Issue 3

QUAH, D., T.: Twin Peaks: Growth and Convergence in Models of Distribution Dynamics, The Economic Journal, 1996, Vol. 106, No. 437

RAVALLION, M.: Competing Concepts of Inequality in the Globalization Debate, World Bank, 2004, Policy Research Working Paper No. 3243

SALA-i-MARTIN, X.: The Distributing „Rise“ of Global Income Inequality, National Bureau of Economic Research, 2002, NBER Working Paper No. 8904

SALA-i-MARTIN, X.: The World Distribution of Income (estimated from Individual Country Distributions), National Bureau of Economic Research, 2002, NBER Working Paper No. 8933

SVEDBERG, P.: World Income Distribution: Which Way?, Institute for International Economic Studies, Stockholm University, 2003, Seminar Paper No. 724

United Nations Conference on Trade and Development: Promoting Competitiveness and Managing Financial Integration in the Global Economy, United Nations Conference on Trade and Development, 1999, Geneva, UNCTAD/EDM/Misc.73

WEIL, D., N.: Economic Growth, Addison-Wesley, 2005, ISBN 0-201-68026-2

WILLIAMSON, J., G.: Winners and Losers Over Two Centuries of Globalization, National Bureau of Economic Research, 2002, NBER Working Paper No. 9161

World Bank: World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty, Oxford University Press, 2001, New York, ISBN 0-19-521129-4

Kontakt:

PEF MZLU v Brně
Ústav ekonomie Zemědělská 1
613 00 Brno

JUDr. Ing. Milan Budjač

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**Ochrana medzinárodných investícií vo vybranej rozhodovacej
činnosti Medzinárodného
STREDISKA PRE RIEŠENIE INVESTIČNÝCH
SPOROV (ICSID)**

budjac@euba.sk

Abstrakt

Medzinárodné stredisko pre riešenie investičných sporov (ICSID) je nezávislou medzinárodnou autoritou, ktorej cieľom je riešiť spory vznikajúce priamo z investícií medzi štátmi a investormi druhých štátov. Stredisko bolo založené Washingtonským dohovorom a jeho cieľom je taktiež podporovať medzinárodný pohyb kapitálu. V príspevku analyzujeme status Strediska, jeho hlavné procesné pravidlá a podmienky a zvýrazňujeme význam vybraných rozhodnutí pre formovanie ustálenej rozhodovacej praxe v intenciách ochrany investícií.

Kľúčové slová: Investície. Vyvlastnenie. Jurisdikcia *ratione materiae*. Medzinárodné stredisko pre riešenie investičných sporov. Arbitráž.

Abstract

International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID) is an independent international authority, which aim is to settle disputes rising direct from investments between (host) states and investors of other states. The Centre was established by the Washington convention and its aim is also to support the international capital movement. In the paper we analyse the status of the Centre, its main procedural rules and conditions and we point out the importance of chosen decisions for the formation of its established decisions making practice in the field of investments' protection.

Key words: Investments. Expropriation. Jurisdiction *ratione materiae*. International Centre for Settlement of Investment Disputes. Arbitration.

I. Úvodom

V období 60.-tych a 70.-tych rokov minulého storočia došlo k výraznému posunu v koncepcii prostriedkov riešenia investičných sporov medzi štátmi a investormi iných štátov.¹ Prijatím tzv. Washingtonského dohovoru v roku 1965², ktorým došlo k vytvoreniu

---

¹ Uvedenému obdobiu prechádzalo obdobie dominancie diplomatickej ochrany ako výhradného prostriedku riešenia investičných sporov. K tomu bližšie pozri: BUDJAČ, M., BEZÁKOVÁ, T.: Diplomatická ochrana medzinárodných investícií. In: *Diplomatická ochrana medzinárodných investícií*. In: *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Diplomatická služba členského štátu EÚ v procese európskej integrácie“* 14. – 15. 5. 2008 Bratislava. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2008. s. 74 – 82. ISBN 978-80-225-2630-2

² Dohovor o riešení sporov z investícií medzi štátmi a občanmi iných štátov z roku 1965 (ďalej „Washingtonský dohovor“ alebo „dohovor“), publikovaný pod č. 420/1992 Zb..

Medzinárodného strediska pre riešenie investičných sporov sa vytvoril rozhodujúci mechanizmus a priestor pre riešenie investičných sporov štátov a investorov na priamej báze. Išlo o vytvorenie tzv. hybridného mechanizmu riešenia sporov, ktorý zodpovedal hybridnej povahe daných medzinárodnoprávných zmluvných aktov.

Je nevyhnutné v tejto súvislosti skonštatovať, že zmluvné strany uvedeného dohovoru sa zaviazali, že v prípade sporov, ktoré budú postúpené na riešenie v rámci rozhodcovského konania Medzinárodnému stredisku pre riešenie investičných sporov, nebudú svojim príslušníkom poskytovať diplomatickú ochranu. V tomto kontexte je potrebné ešte doplniť, že súhlas strán (spravidla vo forme zmluvných rozhodcovských doložiek³) s rozhodcovským konaním podľa Washingtonského dohovoru predstavuje prekážku a ipso iure vylúčenie všetkých ostatných spôsobov riešenia investičných sporov.⁴

V poradí druhý výrazný moment, ktorý prinieslo toto obdobie vo vzťahu k riešeniu investičných sporov medzi štátmi a investormi, predstavovala prvá vlna bilaterálnych investičných dohôd, ktorá predznamenalala právnu úpravu riešenia predmetných sporov formou rozhodcovského konania. Práve kombinácia uvedených ustanovení bilaterálnych investičných zmlúv, vrátane spomenutých doložiek o riešení investičných sporov a mechanizmov zavedených Washingtonským dohovorom položila v tomto období relevantné základy pre novodobé moderné riešenie sporov z medzinárodných investícií.

II. Medzinárodné stredisko pre riešenie investičných sporov (International Centre for Settlement of Investment Disputes)

Medzinárodné stredisko pre riešenie investičných sporov (ďalej „Stredisko“ alebo „ICSID“) je nezávislou medzinárodnou inštitúciou založenou Washingtonským dohovorom, ktorého signatármi sa stalo 155 krajín sveta, z toho v prípade 143 krajín došlo právne relevantným spôsobom k nadobudnutiu jeho platnosti a záväznosti.

Prvotným účelom prijatia dohovoru bolo predovšetkým odstrániť prekážky medzinárodného toku súkromných investícií, ktoré predstavovali v tej dobe najmä pretrvávajúce riziká nekomerčného charakteru a absencia špecializovaných medzinárodných metód riešenia investičných sporov. V tomto zmysle bolo Medzinárodné stredisko pre riešenie investičných sporov vytvorené ako nestranné fórum disponujúce prostriedkami riešenia právnych sporov potenciálnymi stranami, prostredníctvom zmierovacích alebo arbitrážnych procedúr.⁵

Ako vyplýva z uvedeného, činnosť Strediska je úzko spätá s činnosťou Svetovej banky. „Tak ako pre Svetovú banku, spočíva hlavný záujem ICSID v podpore klímy vzájomnej dôvery medzi štátmi a investormi k využívaniu toku kapitálu do rozvojových krajín za rozumných podmienok“.⁶ Práve uvedený kontext je dôkazom, že Stredisko nemôže byť vnímané iba výlučne ako inštitucionálne fórum riešenia investičných sporov, práve naopak je nevyhnutné ho vnímať aj v širších súvislostiach – ako prostriedok podpory a stimulovania hospodárskeho rozvoja v globálnych intenciách a in concreto formou garantovania ochrany a právnej istoty pri realizácii medzinárodných investícií a transferu kapitálu.

---

³ K tomu pozri ďalej.

⁴ K Washingtonskému dohovoru a Medzinárodnému stredisku pre riešenie investičných sporov pozri bližšie napr. Šturma, P. (2001, s. 92 a nasl.).

⁵ http://icsid.worldbank.org/ICSID/ICSID/AboutICSID_Home.jsp.

⁶ Belling, J-F. (2008, s. 79).

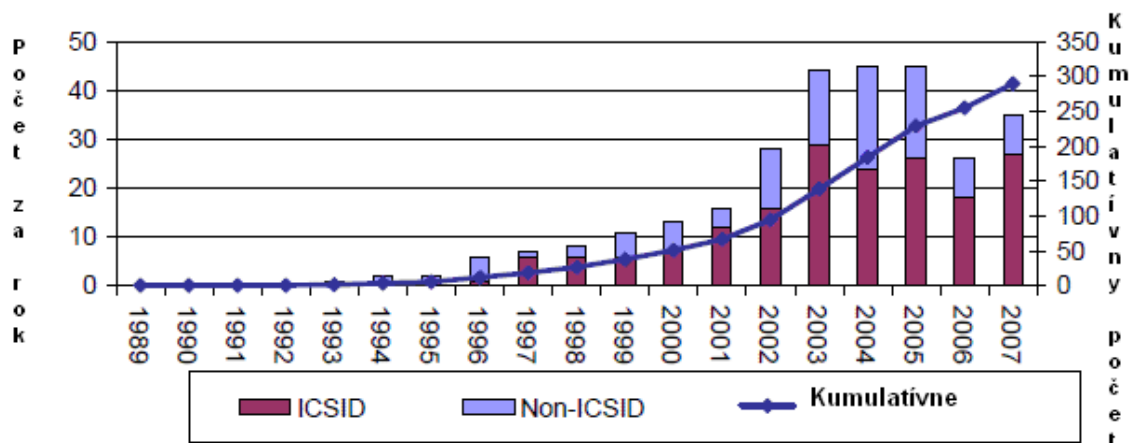
Procesno-právnym základom činnosti Strediska je predovšetkým Washingtonský dohovor⁷ a v súlade s jeho ust. čl. 6 ods. 1 aj:

- Administratívne a finančné pravidlá („Administrative and Financial Regulations“)⁸;
- Procedurálne pravidlá pre inštitúciu vykonávajúcu zmierovacie a arbitrážne konanie (tzv. Institution rules)⁹;
- Rokovací poriadok pre arbitrážne konanie („Rules of Procedure for Arbitration Rules“)¹⁰;
- Rokovací poriadok pre zmierovacie konanie (Rules of Procedure for Conciliation“)¹¹.

Z hľadiska nápadu veci na Stredisko je nevyhnutné skonštatovať, že tento je aktuálne najvyšší za posledné obdobia. Alternatívou k riešeniu sporov pred systémom ICSID sú ad hoc tribunály podľa UNCITRAL pravidiel OSN, resp. riešenie pred rozhodcovskými orgánmi spravidla obchodných komôr. V tejto súvislosti si však dovoľíme zvýrazniť jedinečnosť Strediska ako osobitného a adresného systému rozhodovania investičných sporov. Uvedená skutočnosť zároveň zakladá náš záujem o predmetnú problematiku.

Nasledujúci graf sumarizuje nápad investičných sporov aj z hľadiska authority podieľajúcej sa na ich riešení.

Graf č. 1: Známe investičné spory v rozmedzí rokov 1987 –2007

Zdroj: UNCTAD: Latest developments in investor-State dispute Settlement. IIA MONITOR No. 1 (2008). s. 1

⁷ Bližšie k procesným pravidlám Strediska a systému ICSID pozri napr: FABIANOVÁ, I., JURÍK, R.(2007).

⁸ Čl. 6 ods. 1 písm. a) dohovoru.

⁹ Čl. 6 ods. 1 písm. b) dohovoru.

¹⁰ Čl. 6 ods. 1 písm. c) dohovoru.

¹¹ Čl. 6 ods. 1 písm. a) dohovoru.

II.1. Jurisdikcia Medzinárodného strediska pre riešenie investičných sporov

Otázky jurisdikcie predstavujú právno-aplikačné východisko uplatňovania Washingtonského dohovoru. Jurisdikciu Strediska upravujú ustanovenia dohovoru, a to so zreteľom na jednotlivé kritéria – hovoríme v tejto súvislosti predovšetkým o tzv. jurisdikcii *ratione materiae*.

Výklad jurisdikcie Strediska však spočíva v objasnení jej konsenzuálneho základu, nakoľko Washingtonský dohovor v žiadnom prípade nestanovuje obligatórnu jurisdikciu ICSID. Z tohto dôvodu je nevyhnutné v každom jednotlivom prípade skúmať a analyzovať, či je daná súdna právomoc Strediska v predmetnej veci konať.

Súdnou právomoc ustanovuje Washingtonský dohovor vo svojom ust. čl. 25 – 27, v zmysle ktorých „Súdna právomoc Strediska sa vzťahuje na každý právny spor vznikajúci priamo z investície medzi *zmluvným štátom* (alebo orgánom alebo zastúpením zmluvného štátu určeným Stredisku týmto štátom) a *občanom iného zmluvného štátu*, o ktorom strany v spore písomne súhlasia, že sa predloží Stredisku.¹² Pokiaľ strany vyslovili súhlas, nemôže žiadna z nich jednostranne svoj súhlas odvolať.“ V súlade s touto generálnou klauzulou platí, že súhlas príslušného orgánu alebo zastúpenia zmluvného štátu bude vyžadovať schválenie tohto štátu, pokiaľ štát neoznámí Stredisku, že také schválenie nevyžaduje.

Uvedený mechanizmus má jednoznačne a preukázateľne potvrdiť vôľu štátu založiť súdnou právomoc Strediska pre vymedzenú, podstatnú skupinu právnych vecí – v tomto prípade právnych sporov (i), a to sporov vznikajúcich priamo z investícií (ii) a sporov vznikajúcich medzi zmluvnými štátmi a občanmi druhých zmluvných štátov (iii).

Určitý doplnok, resp. korektív vo vzťahu k založeniu právomoci Strediska predstavuje ust. ods. 4 čl. 25, podľa ktorého: „Ktorýkoľvek zmluvný štát môže v čase ratifikácie, prijatia alebo schválenia tohto Dohovoru alebo v ktorúkoľvek neskoršiu dobu oznámiť Stredisku druh alebo druhy sporov, ktoré by podľa jeho názoru mali alebo nemali byť podriadené súdnej právomoci Strediska. Generálny tajomník bez meškania postúpi toto oznámenie všetkým zmluvným štátom. Také oznámenie sa nebude považovať za súhlas požadovaný odsekom 1.“ V tomto prípade ide o tzv. oznámenie okruhu právnych sporov, ktoré podľa názoru zmluvného štátu ICSID podliehajú, resp. naopak nepodliehajú jeho súdnej právomoci. Toto kvalifikované oznámenie však v žiadnom prípade nenahrádza právnymi účinkami zásadne kvalitatívne odlišný súhlas štátu so založením jurisdikcie Strediska.

Osobitné právne účinky spája Dohovor s udelením súhlasu strán s rozhodcovským konaním podľa tohto Dohovoru, ktoré sa bude považovať, pokiaľ nie je ustanovené inak, za súhlas s takým rozhodcovským konaním s vylúčením akéhokoľvek iného prostriedku, pričom však zmluvný štát môže vyžadovať vyčerpanie miestnych správnych alebo súdnych postupov ako podmienku svojho súhlasu s rozhodcovským konaním podľa tohto Dohovoru.¹³

V súlade s touto právnou konštrukciou je potrebné vnímať aj ustanovenie čl. 27, ktoré zakotvuje povinnosť každého štátu neposkytnúť diplomatickú ochranu a neuplatniť

¹² Pokiaľ ide o formu písomného súhlasu, táto sa vyvíjala v existenčnej spätosti s vývojom rozhodovacej činnosti systému ICSID. Splnenie podmienky písomného súhlasu sa posudzovalo smerom od striktného výkladu, kedy sa vyžadovalo, aby doložka bola obsiahnutá v kontrakte medzi hostiteľským štátom a investorom, po miernejší výklad, odkazujúci na ustanovenie medzinárodnej zmluvy uzatvorenej medzi štátmi. Práve uznanie uvedeného ustanovenia ako kvalifikovaného založenia písomného súhlasu judikoval tribunál ICSID v prípade AAPL proti Srí Lanke. V poslednom rade je možno v súlade s rozhodnutím vo veci SPP proti Egyptu písomný súhlas ustanoviť vo vnútroštátnom zákonodarstve hostiteľského štátu.

¹³ Čl. 26 Dohovoru.

medzinárodný nárok so zreteľom na spor, o ktorom sa jeden z jeho občanov a iný zmluvný štát dohodli súhlasiť, aby sa predložil alebo predložili na rozhodcovské konanie podľa tohto Dohovoru, s výnimkou prípadu, že taký iný zmluvný štát nedodržel a nevykonal rozhodnutie urobené v tomto spore.

II.1.1 Jurisdikcia *ratione materiae*

Prvá podmienka pre založenie jurisdikcie Strediska spočíva v právnej povahe predmetu, ktorého sa má konanie týkať, tzn. v tomto prípade musí ísť o právny spor vznikajúci priamo z investície. Uvedenú podmienku v podobe povinnosti zakotvujú aj tzv. Institution rules ICSID, kedy sa v čl. 2 ods. 1 písm. e) požaduje, aby žiadosť (návrh) na začatie zmierovacieho alebo rozhodcovského konania obligatórne obsahovala informáciu, že v predkladanej veci ide o spor priamo vyplývajúci z investície.¹⁴

Je zrejmé, že jadrom stanovenia jurisdikcie *ratione materiae* je vymedzenie pojmu „investícia“, zakotvenie jej rámca a miery jej následnej interpretačno-aplikačnej subsumpcie.

V normatívno-právnej rovine, Washigtonský dohovor pojem investícia nedefinuje, tzn. jeho vymedzenie je nevyhnutné vnímať v kontexte rozhodovacej činnosti strediska, resp. systému ICSID. Vo všeobecnosti tak možno dedukovať, že ak konečným zámerom pri tvorbe dohovoru bolo nevymedziť pojem investícia¹⁵ z dôvodu predpokladanej výkladovo extenzívne koncipovanej rozhodovacej činnosti ICSID, je odôvodnené vychádzať z tejto prezumpcie aj pri aktuálnom vymedzovaní pojmu investícia – samozrejme v priamej väzbe na judikatúru Strediska.

Za predpokladu, že by sme chceli pojem investície vymedziť bez priamej väzby na rozhodovacu činnosť Strediska, je nevyhnutné analyzovať vyššie uvedené pramene, resp. ich pravidlá zakladajúce právomoc Strediska a regulujúce jeho činnosť. Uvedenou analýzou možno dospieť k nasledovným čiastkovým záverom:

- aplikovaním teleologického výkladu ustanovení preambuly Washingtonského dohovoru, in concreto jej prvej vety, možno dospieť k záveru, že investície podľa dohovoru sú investíciami súkromného charakteru, ktoré prispievajú k ekonomickému rozvoju krajín;
- aplikovaním systematického a logického výkladu relevantných ustanovení dohovoru a ďalších pravidiel ICSID možno dospieť k záveru, že za investíciu v zmysle čl. 25 dohovoru nemožno považovať bežnú obchodnú transakciu („ordinary commercial transaction“)¹⁶, tzn. potenciálnou investíciou sú vo

¹⁴ Čl. 2 ods. 1 písm. e) „The request shall: ... (e) contain information concerning the issues in dispute indicating that there is, between the parties, a legal dispute arising directly out of an investment;...“. Dostupné na: <http://icsid.worldbank.org/ICSID/StaticFiles/basicdoc/partD-rule.htm#r01>.

¹⁵ Z dostupných dokumentov možno dospieť k záveru, že aj napriek skutočnosti, že návrh Sekretariátu ICSID pôvodne vychádzal z ustanovenia pomerne širokej definície, podľa ktorej v anglickom origináli investíciou rozumel: „(i) property rights or contractual rights (including rights under a concession) for the establishment or in the conduct of an industrial, commercial, agricultural, financial or service enterprise, (ii) participation or shares in any such enterprise; or (iii) financial obligations of a public or private entity other than obligations arising out of short-term banking or credit facilities.“, nedošlo k jej zavedeniu do dohovoru z pragmatických dôvodov, nakoľko konsenzus na obsahovom vymedzení tohto termínu bol de facto nemožný.

¹⁶ Čl. 2 písm. b) v spojení s ust. čl. 4 ods. 3 ďalších pravidiel ICSID. Dostupné na: <http://icsid.worldbank.org/ICSID/StaticFiles/facility/partA-article.htm#a01>.

všeobecnosti všetky transakcie a operácie ekonomického charakteru, ktoré nie sú bežnými obchodnými transakciami;

V rovine rozhodovacej činnosti Strediska pristúpime k analýze niekoľkých prípadov, ktoré ovplyvnili výklad pojmu investície z hľadiska uplatňovania jurisdikcie ICSID.

II.2 Pojem investícií v rozhodovacej činnosti Medzinárodného strediska pre riešenie investičných sporov

V rámci vyššie naznačených intencií sa vyvíjalo definovanie investícií aj v rozhodovacej praxi Strediska. Už v 80.-tych rokoch sa uznávalo extenzívne poňatie definovania medzinárodných investícií. Ako uvádza Šturma: „Ještě v 80. letech někteří význační znalci a komentátoři Washingtonské úmluvy podporovali extenzivnější přístup k výkladu pojmu „investice“, právě s odvoláním na úmysly, vyjádřené v travaux préparatoires, nesvazovat využívaní arbitrážního mechanismu ICSID úzkou definicí investic.“¹⁷

Fedax N.V. proti Venezuelskej republike

V danej súvislosti bolo z hľadiska judikatúry nesporne prelomovým rozhodnutie vo veci Fedax N.V. proti Venezuelskej republike¹⁸. Spor bol Stredisku predložený spoločnosťou Fedax N. V. registrovanou a sídliacou v Holandských Antilách – autonómnom území Holandska. Relevantným základom sporu sa tak stala zmluva o ochrane investícií uzatvorená medzi Holandským kráľovstvom a Venezuelskou republikou v roku 1991.

Predmetom sporu bola pôžička krytá cennými papiermi – zmenkami, ktoré vydala venezuelská vláda v súvislosti so zmluvou uzatvorenou s venezuelskou spoločnosťou v roku 1988. Tieto boli následne postúpené spoločnosti Fedax N. V., ktorá ich voči Venezuele uplatnila. Venezuelská vláda však namietala, že nie je splnená podmienka *rationae materiae*, a teda, že nie je založená jurisdikcia Strediska z dôvodu, že v danom prípade nejde o priamy spor z investície, t.j., vláda argumentovala, že zmenky, nemôžu byť považované za investíciu podľa čl. 25 dohovoru.

Východiskom posúdenia sporu zo strany rozhodujúceho tribunálu bol výklad Správy výkonných riaditeľov Svetovej Banky o dohovore o riešení investičných sporov medzi štátmi a príslušníkmi iných štátov¹⁹ a výklad dohovoru. Tribunál zvýraznil, že bolo na rozhodnutí oboch strán, ktoré operácie uznajú za investíciu, pričom k výkladu článku 25 dohovoru vo vzťahu k námietkam venezuelskej vlády judikoval, že termín „priamo“ sa neviaže k investícii, ale vzťahuje sa k sporu, tzn. týmto tribunál jasne vymedzil, že pôsobnosť jurisdikcie Strediska, resp. systému ICSID nie je obmedzená iba na priame investície.²⁰

¹⁷ Šturma, P. (2008, s. 119).

¹⁸ ICSID Case No. ARB/96/3.

¹⁹ Report of the Executive Directors of the International Bank for Reconstruction and Development on the Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States. Dostupné na: <http://icsid.worldbank.org/ICSID/StaticFiles/basicdoc/partB.htm>.

²⁰ K tomu pozri a porovnaj názory teoretikov. Napr. Sornarajah (2004, s. 8) uvádza, že z hľadiska genézy na rozdiel od priamych zahraničných investícií, investície portfóliové nepodliehajú ochrane podľa pravidiel občajového medzinárodného práva, tzn., že pri portfóliových investíciách nemôže investor žalovať domácu burzu, príp. inštitúciu, ktorá ju zabezpečuje, a teda v prípade strát mu nevzniká nárok na odškodnenie. Zároveň však dodáva, že je súčasným trendom zakladať právnu zodpovednosť a vzťahovať ochranu na portfóliové investície formou ustanovení medzinárodných zmlúv, dokonca spôsobom, že podľa niektorých názorov a v kontexte ustanovenej dikcie zmlúv sa tieto považujú za súčasť priamych zahraničných investícií, čo však my považujeme za nesprávne.

Podľa široko koncipovanej definície investícií v ustanovení bilaterálnej investičnej zmluvy medzi Holandským kráľovstvom a Venezuelou, ponímali ochranu aj investície spočívajúce v poskytnutí pôžičky držiteľom zmienok ako typických finančných, či úverových a obchodovateľných inštitútov. Z tohto dôvodu tribunál skonštatoval, že pôžičky poskytnuté Venezuele kryté zmenkami, ktoré rubopisom získal zahraničný investor predstavovali v danom prípade zahraničným investorom realizovanú investíciu, pričom nie je podstatné, že nešlo o investíciu fyzicky realizovanú na území Venezuelskej republiky²¹. Práve naopak je rozhodujúce, že investícia zahraničného investora slúži na financovanie služieb, príp. tovaru alebo iných verejných potrieb, ktorých realizácia bola na prospech žalovaného štátu.

Význam tohto judikátu tribunálu ICSID spočíva ešte v ďalších dvoch skutočnostiach:

- a, vôbec po prvý krát sa tribunál dôkladne zaoberal otázkou analýzy a výkladom pojmu „investícia“. V súvislosti s pôžičkou tribunál prvotne vychádzal zo systematického výkladu pojmu investície obsiahnutého v tzv. Soulskej dohode²², pričom ďalej porovnával ustanovenia Washingtonského dohovoru a ďalších pravidiel ICSID;
- b, v predposlednom bode nálezu tribunál pristúpil k vymedzeniu pojmových znakov investície s poukázaním na relevantnú literatúru, pričom uviedol, že základnými znakmi investície sú: určité trvanie (i), pravidelný zisk alebo rabat (ii), prevzatie rizika (iii), imanentné angažovanie a prínos k rozvoju hostiteľského štátu (iv).

Tribunál v závere konštatoval, že všetky uvedené znaky boli pri posudzovaní pôžičky Venezuele ako medzinárodnej investície holandskej spoločnosti Fedax naplnené.

Československá obchodná banka, a.s. proti Slovenskej republike

Uvedený spor Československá obchodná banka, a.s. proti Slovenskej republike²³ je vôbec prvým, a nateraz aj posledným sporom, ktorému čelila Slovenská republika pre tribunálom ICSID²⁴. Je symbolické, že práve v spore, ktorý sa nás bytostne dotýkal a v ktorom bola Slovenská republika (ďalej len „SR“) neúspešná predstavoval v určitom zmysle zlom v prístupe k definovaniu investícií v rozhodovacej činnosti Strediska.

Predmetný spor iniciovala Československá obchodná banka („ČSOB“), ktorá SR žalovala z dôvodu neplnenia zmluvných povinností súvisiacich s jej konsolidáciou. Nakoľko SR spochybnila platnosť svojich záväzkov a odmietla ČSOB zaplatiť úver poskytnutý na

²¹Uvedeným konštatovaním zároveň tribunál potvrdil prelomenie parciálnych zásad obyčajového medzinárodného práva, vzťahujúcich sa výlučne na ochranu priamych zahraničných investícií, a to formou výkladu a aplikácie zmluvných ustanovení. V tejto súvislosti správne konštatuje Sornarajah (2004, s. 9), ktorý uvádza, že portfóliové investície nie sú chránené, pokiaľ nie sú osobitne obsiahnuté v definícii zahraničných investícií obsiahnutej v medzinárodnej zmluve.

²²Dohoda zriaďujúca Mnohostrannú agentúru pre investičné záruky (MIGA), publikovaná pod č. 500/1992 Zb..

²³ICSID Case No. ARB/97/4

²⁴Uvedené platí relatívne, resp. v zmysle sporu riešeného a vyriešeného, nakoľko v poradí druhý spor proti SR – Branimir Mensik v. Slovak Republic bol registrovaný v máji 2006 pod č. ICSID Case No. ARB/06/9. V roku 2007 došlo ku konštituovaniu tribunálu, avšak v decembri 2008 bolo vydané rozhodnutie o zastavení konania z dôvodu nezaplatenia poplatkov podľa čl. 14 ods. 3 písm. d) Administratívnych a finančných pravidiel Strediska.

refinancovanie nedobytných pohľadávok podnikov v SR vo výške viac ako 13 mld. korún, ČSOB sa svojich práv rozhodla domáhať v arbitrážnom konaní pred tribunálom ICSID.

V spore tribunál najskôr posudzoval námietky proti jurisdikcii ICSID, pričom jednou z nich bola aj námietka proti *ratione materiae*, nakoľko SR argumentovala, že v danom prípade nejde o spor priamo vznikajúci z investície. SR namietala, že v predmetnom prípade ide o vec politického charakteru, ktorá úzko súvisí s rozdelením bývalej ČSFR. Tribunál však zdôraznil, že v žiadnom prípade nejde o spor politického charakteru, ktorý sa netýka rozdelenia majetku a záväzkov dvoch novo vzniknutých republík. Z tohto dôvodu bolo konštatované, že ide o právny spor.

SR ďalej namietala, že nejde o spor priamo plynúci z investície, nakoľko pôžičku nemožno považovať za operáciu investičného charakteru. SR ďalej uvádzala, že výhradnosť posúdenia investície nemožno vyvodiť ani z prípadnej dohody zmluvných strán. K uvedenému konštatovaniu sa priklonil aj súd a z tohto dôvodu podrobil daný právny spor tzv. dvojstupňovému testu. Uvedený mechanizmus pozostával z duplicitného, postupného posúdenia povahy sporu – teda transakcie. V prvom rade tribunál transakciu, teda v tomto prípade pôžičku, posúdil podľa Washingtonského dohovoru a následne podľa platnej bilaterálnej investičnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Českou republikou²⁵. Po vykonaní uvedeného testu sa tribunál vrátil k posúdeniu námietok SR týkajúcich sa *ratione materiae* a tieto odmietol s poukázaním na ust. čl. 25 ods. 1 dohovoru a čl. 1 bilaterálnej investičnej zmluvy. Súd v súlade s cit. ustanoveniami konštatoval, že v dôsledku účelov sledovaných oboma medzinárodnými zmluvami a vzhľadom na široký pojem investície nemožno akceptovať, že daná transakcia by nemala byť investíciou iba z dôvodu, že z hľadiska formálno-právneho je pôžičkou. Tribunál ďalej skonštatoval, že pôžičku nemožno vnímať izolovane, nakoľko táto je súčasťou ďalších transakcií spojených s procesom reštrukturalizácie ČSOB. Primerane k uvedenému tribunál poukázal na závery v spore *Fedax N. V.* a osobitne zvýraznil prínos investičnej transakcie ČSOB pre hospodársky rozvoj SR v zmysle preambuly dohovoru.

Na základe týchto argumentov tribunál s konečnou platnosťou rozhodol v prospech ČSOB a uložil SR za porušenie záväzkov a ohrozenie investícií zaplatiť ČSOB takmer 25 miliárd slovenských korún.

Salini Costruttori S.p.A. and Italstrade S.p.A. proti Marockému kráľovstvu

Spor *Salini Costruttori S.p.A. and Italstrade S.p.A. proti Marockému kráľovstvu*²⁶ predstavoval z hľadiska posúdenia jurisdikcie centra istú výzvu. Predmetom namietaného sporu bola zmluva na stavbu diaľnice. Vznikla zásadná otázka, či takto koncipovaný predmet možno subsumovať pod pojem investície podľa dohovoru, napriek tomu, že v predchádzajúcej rozhodovacej činnosti súd už otázky zmlúv posudzoval, avšak ako nerozdielnej súčasť investičných projektov.

Pri posudzovaní tohto prípadu tribunál skúmal dve roviny veci – na strane jednej, či uvedená operácia spĺňa pojmové znaky investície, vymedzené v prípade *Fedax* a na strane druhej tribunál daný predmet podrobil výsostne objektívnej kontrole a posúdeniu v rámci uskutočnenia vyššie uvedeného dvojstupňového textu. V prvej rovine tribunál dospel

²⁵ Slovenská republika v rámci námietok jurisdikcie namietala aj platnosť uvedenej zmluvy, a rovnako aj jurisdikciu *ratione personae*. K tomu bližšie pozri napr. Šturma (2008, s.130 a nasl.).

²⁶ ICSID Case No. ARB/00/4.

k názoru, že z hľadiska pojmových znakov, ide o investíciu, ktorá implikuje riziko, časové trvanie (v tomto prípade 3 roky)²⁷, predpokladá dosiahnutie zisku investorom a predstavuje výrazný príspevok k rozvoju hostiteľského štátu. V rovine druhej tribunál odhliadol od akýchkoľvek subjektívnych činiteľov posudzovania zmluvy na stavbu ako investície a uplatnil iba striktné objektívne pravidlá posúdenia. Tieto spočívali predovšetkým v dvojstupňovom teste posúdenia možnosti subsumpcie investície, pričom jednoznačne sa vysporiadal aj s argumentom súhlasu strán o posúdení predmetu ako investície, ktorý nevzal do úvahy.

Na základe posúdenia uvedených kritérií tribunál dospel k názoru, že danú zmluvu možno považovať za investíciu v zmysle dohovoru a platnej bilaterálnej zmluvy medzi Talianskom a Marockým kráľovstvom.

Zároveň uvedený judikát predstavuje zásadný posun v aplikačnej činnosti Strediska, nakoľko v rámci komparácie s vyššie uvedenými nálezmi, v tomto prípade tribunál uplatnil kvalitatívne odlišné kritéria posúdenia investície – **kritéria založené na prísne objektívnej báze**. Možno skonštatovať, že v tomto prípade tribunál uplatnil zásadne odlišný prístup, spočívajúci v aplikácii **sprísneného investičného štandardu**.

Mihaly International Corporation proti Demokratickej Socialistickej Republike Srí Lanka

Zdanlivo podobnej povahy ako spor „Salini“, sa môže javiť aj spor **Mihaly International Corporation proti Demokratickej Socialistickej Republike Srí Lanka**²⁸.

Začatiu sporu predchádzala korešpondencia medzi americkou spoločnosťou Mihaly a Srí Lankou, týkajúca sa rokovania o výstavbe elektrárne. Napriek skutočnosti, že z korešpondencie bolo zrejmé, že táto nie je záväzná a nezakotvuje žiadne nároky medzi stranami, spoločnosť Mihaly investovala do rôznych analýz, prieskumov a štúdií milióny dolárov. Keďže k uzatvoreniu zmluvy medzi potenciálnymi stranami v konečnom dôsledku nedošlo, obrátila sa spoločnosť Mihaly na Stredisko.

Tribunál sa pri skúmaní sporu zaoberal otázkou, či predinvestičné výdavky možno subsumovať pod čl. 25 ods. 1 dohovoru. Oporu hľadal predovšetkým v praxi oboch štátov, avšak neúspešne. Nakoľko okrem listov medzi Srí Lankou a spoločnosťou Mihaly neexistoval žiadny kontrakt potvrdzujúci vzájomné obchodno-právne postavenie strán, nebolo možné uvedený predmet uznať za investíciu.

V danom prípade tribunál odmietol poskytnúť ochranu spoločnosti Mihaly, tak podľa dohovoru, ako aj podľa platnej bilaterálnej investičnej zmluvy. Je zrejmé, že tribunál **odmietol neúmerne rozšíriť pojem investície, a to bez náležitého právneho základu, čo považujeme za správne**.

²⁷ V rámci rozhodovacej činnosti ICSID došlo k vymedzeniu investičného kritéria doby trvania v intenciách 3 – 5 rokov.

²⁸ ICSID Case No. ARB/00/2.

LESI, S.p.A. a Astaldi, S.p.A. proti Ludovo demokratickej republike Alžírsko

Prípád **LESI, S.p.A. a Astaldi, S.p.A. proti Ludovo-demokratickej republike Alžírsko**²⁹ bol založený na posúdení zmluvy, týkajúcej sa výstavby vodnej priehrady za účelom zásobovania Alžírskom pitnou vodou.

Ustanovený tribunál prípad prijal na konanie, vysporiadal sa s námietkami proti jurisdikcii a predmetnú zmluvu posúdil z hľadiska všetkých výkladových postupov aplikovaných aj vo vyššie analyzovaných prípadoch, pričom v určitej miere tribunál marginalizoval atribút požiadavku rozvojového charakteru investície. V závere však skonštatoval, že ide o investíciu podliehajúcu režimu dohovoru.

1.1.1.1 II.3 Vyvlastnenie v rozhodovacej činnosti Medzinárodného strediska pre riešenie investičných sporov

S.A.R.L. Benvenuti & Bonfant proti Ludovo demokratickej republike Kongo

V 70.-tych rokoch minulého storočia bola spoločnosť Benvenuti & Bonfant poverená vládou Konga preskúmať možnosti založenia a prevádzkovania spoločnosti s predmetom činnosti produkcia a predaj minerálnej vody (v plastických fľašiach). V roku 1973 došlo medzi oboma stranami sporu k podpisu zmluvy potvrdzujúcej investičný zámer. Na danom základe vznikla spoločnosť „Plasco“.

Dva roky po podpise zmluvy vydala vláda Konga dekrét, ktorým znížila predtým dohodnutú konečnú cenu pitnej minerálnej vody, čo spôsobilo, že pri tejto cene neboli ani len pokryté výrobné náklady spoločnosti. V nasledujúcom období začala vláda zasahovať do riadenia spoločnosti a v roku 1976 zaslala oznámenie, z ktorého bolo zrejmé, že Plasco sa stalo štátnym podnikom. Následne boli pracovníci aj manažment spoločnosti nútení opustiť krajinu – v dôsledku dôvodnej obavy o svoje životy a zdravie.

Spoločnosť predložila spor³⁰ Stredisku, pričom dohodou oboch strán bol tribunál povolaný rozhodovať „ex aequo et bono“³¹. Pred tribunálom investor namietal, že bol zbavený majetku, investovaných hodnôt a domáhal sa primeranej, efektívnej a okamžitej náhrady. Tribunál po prejednaní veci a posúdení všetkých okolností jednoznačne dospel k názoru, že tzv. racionalizačná politika vlády viedla k zbaveniu majetku zahraničného investora, ktorému prislúcha náležitá náhrada. Výšku kompenzácie tribunál posudzoval a aj stanovil podľa a plne v súlade s pravidlami „ex aequo et bono“.

Liberian Eastern Timber Corporation proti Libérijskej republike

V spore Liberian Eastern Timber Corporation („LETCO“) proti Libérijskej republike³² sa francúzska spoločnosť domáhala náhrady škody voči Libérii.

V roku 1970 spoločnosť uzatvorila s Libériou dohodu o koncesii, týkajúcu sa využívania lesnej produkcie. O takmer desať rokov neskôr Libéria pristúpila vo vzťahu k investorovi k politike reštrikcii, in concreto zredukovala plochu lesa, na ktorú sa vzťahovala koncesia a navyše, urobila tak s konštatovaním, že jej konanie je dôsledkom porušovania zmluvných vzťahov investorov. Z tejto skutočnosti možno vyvodiť, že konanie vlády malo sankčný charakter a podľa názoru spoločnosti aj charakter diskriminačný. Spoločnosť v roku

²⁹ ICSID Case No. ARB/05/3.

³⁰ ICSID Case No. ARB/77/2.

³¹ Čl. 42 ods.3 Washingtonského dohovoru.

³² ICSID Case No. ARB/83/2.

1983 doručila vláde oznámenie, že nemôže ďalej vykonávať svoju činnosť z dôvodu nedostatku plochy lesa.

Tribunál začal vo veci konať, pričom v celom priebehu konal bez účasti vlády Libérie, ktorá sa konania nezúčastňovala. Tribunál posúdil aplikovateľné právo a konanie oboch strán tak z hľadiska práva Libérie ako aj medzinárodného práva³³. Dospel k jednoznačnému záveru, že konanie vlády nebolo konaním v dobrej viere a za účelom verejného záujmu, bolo diskriminačné a nebolo sprevádzané ponuku na poskytnutie náležitej kompenzácie.

Išlo tak v celosti o zjavné porušenie medzinárodného práva a poškodenie nadobudnutých práv francúzskeho investora.

Metalclad Corporation proti Mexiku

V spore Metalclad Corporation proti Mexiku³⁴ išlo o uplatnenie doložky o riešení sporov podľa Dohody o severoamerickej zóne voľného obchodu NAFTA.³⁵

Americká spoločnosť Metalclad získala stavebné a ďalšie povolenia na vybudovanie skládky odpadu a s jej stavbou začala v roku 1993. Stavbu investor dokončil o dva roky neskôr, pričom otvorenie skládky sa ukázalo ako nemožné z dôvodu demonstrácií a masívnych protestov miestnych obyvateľov. Po dokončení stavby, investor podal žiadosť o povolenie otvoriť skládku, toto však nedostal a v roku 1997 miestne orgány vydali dekrét, ktorým miesto na ktorom sa skládka nachádzala vyhlásili za chránenú krajinnú oblasť.

Tribunál posudzoval spor podľa dohody NAFTA a podľa dodatočných pravidiel ICSID. Zásadnou otázkou bolo posúdenie zásahu do práv investora podľa ust. čl. 1110 dohody NAFTA. Tribunál po posúdení všetkých skutočností skonštatoval, že Mexická vláda porušila svoje záväzky, tým, že nezasiahla voči konaniu miestnych orgánov, ktoré znemožnili investíciu spoločnosti, a to aj napriek skutočnosti, že vláda investíciu podporovala a presadzovala. Neodôvodnené prietahy smerujúce v konečnom dôsledku k nevydanie povolenia, ako aj vyhlásenia mexickej vlády predstavovali opatrenia rovnajúce sa svojimi dôsledkami vyvlastneniu, tzn. išlo o nepriame vyvlastnenie.

Tribunál sa osobitne zaoberal účelovým vyhlásením miesta investície za súčasť chránenej krajiny oblasti, pričom skonštatoval, že dekrét guvernéra štátu rovnako zakladal vyvlastnenie.

Tribunál prisúdil spoločnosti kompenzáciu vo výške trhovej hodnoty investície a rovnako náhradu škody za utrpenú ujmu.

Eudoro A. Olguín proti republike Paraguay

Prípado Eudoro A. Olguín proti republike Paraguay³⁶ zahŕňal posúdenie a kvalifikovanie bankrotu banky v Paraguaji, ktorý mali, podľa tvrdenia investora, spôsobiť orgány hostiteľského štátu.

Tribunál preskúmal tvrdenia investora a skonštatoval, že činnosť štátnych orgánov nemala žiadny vplyv na úpadok a bankrot banky patriacej investorovi, práve naopak uvedené opatrenia zamerané na bankové služby boli vo vzťahu k údajne privedenej ujme neutrálne.

³³ Čl. 42 ods. 1 Washingtonského dohovoru.

³⁴ ICSID Case No. ARB(AF)/97/1.

³⁵ Spor bol riešený podľa ďalších pravidiel ICSID.

³⁶ ICSID Case No. ARB/98/5.

Bankrot investora bol spôsobený stratami vo fondoch a nie zásahom orgánov hostiteľského štátu.

V tejto súvislosti s tribunál upozornil, že bilaterálna investičná zmluva nie je nástrojom poisťovacej politiky, a navyiac žalobca je skúseným obchodníkom, ktorý poznal podmienky v Paraguaji, a ktorý napriek tomu realizoval značne rizikové investičné operácie.

Týmto súd vymedzil zároveň esenciálne kritéria, ktoré musia byť zhodnotené pri posudzovaní možného vyvlastnenia spôsobeného v dôsledku určitých regulačných opatrení hostiteľského štátu.

III. Záver

Na záver možno skonštatovať, že Medzinárodné stredisko pre riešenie investičných sporov predstavuje najvýznamnejší inštitucionalizovaný prostriedok riešenia investičných sporov v súčasných podmienkach medzinárodných ekonomických vzťahov. Integruje všetky nevyhnutné prvky a aspekty, ktoré musia byť zohľadnené pri tak špecifickom druhu sporov ako sú právne spory priamo vyplývajúce z investícií, t.j. zo vzťahov medzi hostiteľskými štátmi a investormi druhých štátov.

Dlhodobá rozhodovacia činnosť Strediska prispela k ustáleniu interpretácie a aplikácie Washingtonského dohovoru a v celosti tak k vytvoreniu kvalitatívne novej úrovne vzťahov medzi aktérmi medzinárodného investovania, ktoré sú v pragmatickej rovine založené na poznatkoch týkajúcich sa autoritatívneho posúdenia podmienok investovania a akéhokoľvek zasahovania štátnych autorít do nadobudnutých práv investorov. V tomto kontexte sme sa venovali vybranej rozhodovacej činnosti Strediska, týkajúcej sa práve otázok jeho pôsobnosti *ratione materiae* a následne otázok vyvlastnenia ako typického zásahu štátov do nadobudnutých práv investorov.

Literatúra

- BELLING, J-F.: *Die Jurisdiktion rationae materiae der ICSID-Schiedsgerichte*. Berlin: Duncker – Humblot, 2008. ISBN 978-3-428-12443-5
- BUDJAČ, M.: Riešenie investičných sporov v dikkii bilaterálnych investičných zmlúv Slovenskej republiky. In: *Almanach: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Roč. 3. č. 1 (2008), s.6 –24. ISSN 1337-0715
- BUDJAČ, M., BEZÁKOVÁ, T.: Diplomacia ochrana medzinárodných investícií. In: *Diplomatická ochrana medzinárodných investícií*. In: *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Diplomatická služba členského štátu EÚ v procese európskej integrácie“* 14. – 15. 5. 2008 Bratislava. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2008. s. 74 – 82. ISBN 978-80-225-2630-2
- FABIANOVÁ, I., JURÍK, R.: Riešenie sporov pred Medzinárodným strediskom pre riešenie investičných sporov na príklade sporu medzi Slovenskou republikou a Československou obchodnou bankou. In: *Zborník príspevkov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2006 : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky“*. Kaštieľ Mojmírovce, 30. november - 1. december 2006. s. 128-136. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2007. ISBN 978-80-225-2353-0
- GOGOVÁ, M.: Základné otázky konštituovania Európskeho správneho práva. In: *Sociálno-ekonomická revue*. Vedecký časopis Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov TnUAD v Trenčíne, č.1 /2007 roč. 5. Trenčín: FSEV TnUAD, 2007. ISSN 1336-3727
- SEIDL-HOHENVELDERN, I.: *International economic law*. Netherlands: Kluwer Law International, 1999, s. 134. ISBN 90-411-1219-7
- SORNARAJAH, M.: *The International Law on Foreign Investment*. UK: Cambridge University Press, 2004.
- ŠTURMA, P.: *Mezinárodní dohody o ochraně investic a řešení sporu*. Praha: Linde, 2001. ISBN 978-80-7201-222-3 268 s.

ŠTURMA, P.: *Mezinárodní dohody o ochraně investic a řešení sporu*. Praha: Linde, 2008. ISBN 978-80-7201-709-6 335 s.

Dohovor o riešení sporov z investícií medzi štátmi a občanmi iných štátov z roku 1965, publikovaný pod č. 420/1992 Zb..

Dohoda zriaďujúca Mnohostrannú agentúru pre investičné záruky (MIGA), publikovaná pod č. 500/1992 Zb..

UNCTAD: Latest developments in investor-State dispute Settlement. IIA MONITOR No. 1 (2008).

www.worldbank.org.

www.unctad.org.

<http://icsid.worldbank.org/ICSID/Index.jsp>

<http://icsid.worldbank.org/ICSID/Servlet?requestType=GenCaseDtlsRH&actionVal=ListConcluded>

<http://www.uncitral.org/>.

Kontakt:

Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava

doc. PhDr. Peter Čajka, PhD.
PhDr. Lucia Rýsová, PhD.

FAKULTA POLITICKÝCH VIED A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

Ekonomický potenciál Slovenska v kontexte nových výziev*

lucia.rysova@umb.sk
peter.cajka@umb.sk

Abstrakt:

Slovensko vďaka integrácii do najvýznamnejších medzinárodno-politických organizácií nadobudlo novú vysokú úroveň svojej medzinárodnej bezpečnosti, sociálno – ekonomickú stabilitu a základné predpoklady vyššej dynamiky ekonomického rozvoja a tým aj rast kvality života našich občanov. Politická stabilita a pokračovanie reforiem sú nevyhnutné podmienky pre ďalší rýchly rast slovenského hospodárstva, aby v strednodobom horizonte mohol úspešne zavŕšiť svoju transformáciu. Zvýšiť inovačnú schopnosť Slovenska by mala pomôcť podpora inteligentných investícií a inovačných aktivít.

Kľúčové slová: vízia, stratégia, poznatkovo-orientovaná spoločnosť, konkurencieschopnosť

Abstract:

The Slovak Republic's thanks to integration in to the international – politics organisation gave the country a new level of security in the international milieu, socio – economic stability. The appropriate conditions for a higher dynamics of economic development bear in them the prospect of increasing the quality of our citizens' lives. Political stability and the persistent reform effort are indispensable for further expansion of the Slovak economy, so that in at medium term it can accomplish its transformation. A focused stimulation of „smart investment“ should increase Slovakia's innovation capability and activities.

Key words: vision, strategy, knowledge-based society, competitiveness

Slovensko patrí v posledných rokoch k najrýchlejšie rastúcim ekonomikám Európy. Miera rastu v minulom roku dosiahla trojnásobok v porovnaní so štátmi únie a eurozóny. Slovenská ekonomika tak dosiahla v minulom roku najvyšší ekonomický rast v histórii. Aj napriek týmto pozitívnym ukazovateľom v posledných rokoch, tak ako to dokumentuje aj tabuľka č. 1, kontraproduktívny vývoj nachádzame v oblasti podpory a výdavkov na oblasť R&D. V ďalších rokoch už prognózy ministerstva financií očakávajú spomalenie, a v kontexte súčasného dopadu hospodárskej krízy, aj zásadná zníženie rastu dynamiky HDP. Mnohí pred voľbami v roku 2006 oprávnenne považovali kurz revitalizovanej lisabonskej stratégie za veľkú výzvu pre novú vládu SR.¹ Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť

* Publikované v rámci projektu KEGA č. 3/6147/08

¹ KOSÍR, I.: Revitalized Lisbon strategy of the European Union, enlargement, human resources and challenges for Slovakia. In: Process of EU enlargement in the 21st century – new challenges. [Scientific Script, Vol. 7. International scientific conference of the Faculty of Political Sciences and International Relations, UMB Banská

upozorňuje, že na to, „aby Slovensko bolo konkurencieschopné z dlhodobého hľadiska je potrebné skvalitniť systém vzdelávania a podporiť ho väčším prísunom financií z verejných aj súkromných zdrojov“. Je preto nepochopiteľné, ba priam zarážajúce, že krajina s takým dynamickým ekonomickým rozvojom venuje problematike podpory a rozvoja R&D, vzdelania a školstva takú minimálnu pozornosť a finančnú podporu. Nedostatočný záujem o aktuálne progresívne trendy vo svete sprevádzal priebeh celej radikálnej spoločenskej transformácie, ktorej mnohé negatívne sprievodné javy (najmä nedocenenie úlohy vzdelania, vedy a výskumu) mohli byť práve dôsledkom nedostatočného pochopenia širšieho kontextu súvislostí a príčin, ktoré celý transformačný proces vyvolali.²

Na európskej konferencii produktivity EPC v Žiline 2007 sa premiér vlády Róbert Fico vyjadril: „*Kde nič nie je, ani čert neberie*“, resp. vyhlásil, že vláda: „*v rámci možnosti urobila maximum*“, aby podporila znalostné sektory v rozpočte na rok 2008.³ Chcel by som sa preto na tomto mieste opýtať, aký veľký ekonomický rast by Slovensko potrebovalo, aby dokázalo venovať podstatne väčšiu pozornosť a najmä prostriedky na oblasti R&D, vzdelania a školstva!? Výkonnosť slovenskej ekonomiky je dnes na absolútnom maxime. Kedy teda bude „vhodné“ obdobie sa zaoberať aj týmto závažným problémom? Až vtedy, keď sa ekonomický rast príbrzdí alebo poklesne, tak ako sme toho svedkom dnes, v čase svetovej hospodárskej krízy? Nebude už vtedy náhodou ďalším argumentom „nepodpory“ tejto oblasti práve problém znižujúceho sa ekonomického rastu?

Ohliadnuc sa po ostatných krajinách únie, máme možnosť vidieť, že aj napriek relatívne nižšiemu ekonomickému rastu, dokážu vynaložiť na podporu rozvoja R&D, vzdelania a školstva, podstatne vyššie prostriedky.

Tabuľka č.1: Komparácia rastu HDP (%) vo vzťahu k podielu výdajov na R&D z HDP (%) na Slovensku.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
rast HDP (%)	1,4	3,4	4,8	4,8	5,2	6,6	8,8	9,2	7,2 ⁴
podiel výdajov na R&D z HDP(%)	0,65	0,63	0,57	0,58	0,51	0,51	0,49	0,39	0,44

Zdroj: Štatistický úrad SR

Budovanie poznatkovo-orientovanej spoločnosti a ekonomiky si vyžaduje výrazné zameranie pozornosti aj na oblasť regionálneho rastu a rozvoja. V tejto súvislosti je potrebné poukázať, že aj napriek deklarovanému zrýchlenému ekonomickému rastu národnej ekonomiky ako celku, je výkonnosť jednotlivých regionálnych ekonomík v tomto smere výrazne diferencovaná.

Bystrica and Faculty of Economic and Administrative Sciences, Fatih University Istanbul, 19 October 2005.] Banská Bystrica: FPVMV UMB/FEAS FUI 2005, s.175.

² TEREM, P.: Špecifiká politického a ekonomického vývoja na Slovensku. In: HANČLOVÁ, Jana (Ed.): INCREASING COMPETITIVENESS or Regional, National and International Markets Development – New Challenges. Ostrava: VŠB – Technical University of Ostrava, 4.-6. 9. 2007

³ Investujte do vedy a znížte si dane! Nie však na Slovensku. In: <http://www.euractiv.sk/vzdelavanie0/clanok/investujte-do-vedy-a-znizte-si-dane-nie-vsak-na-slovensku>. 30.10.2007.

⁴ odhad

Zabezpečenie rastu a rozvoja regiónov predstavuje v súčasnosti oblasť, ktorá patrí k jednej z najširšie diskutovaných tém. V kontexte tejto diskusie základnou naďalej zostáva otázka zabezpečenia vyváženého sociálneho a ekonomického rozvoja jednotlivých regiónov. Zásadný význam úsilia o dosiahnutie vyváženého regionálneho rozvoja spočíva v téze, že od úrovne sociálno-ekonomického rozvoja regiónov sa odvíja sociálno-ekonomický rozvoj celého štátu.

Úsilie o dosiahnutie vyváženého hospodárskeho a sociálneho rozvoja jednotlivých regiónov v rámci štátu predstavuje pomerne významnú úlohu a to nielen z ekonomického hľadiska, ale taktiež z hľadiska sociálneho a politického. V tomto kontexte môžeme poukázať, že regióny vyznačujúce sa nízkou dynamikou rastu a rozvoja sú často oblasťami, ktorých obyvateľstvo túto negatívnu situáciu veľmi citlivo vníma a v tomto kontexte sa cíti zo strany ostatných regiónov, ako aj centrálnej rozhodovacej úrovne marginalizované. Pokiaľ úpadok regiónu pretrváva dlhšie časové obdobie, jeho negatívne dopady výrazne ovplyvňujú nielen jeho hospodársku štruktúru, ale prinášajú aj problémy v sociálnej oblasti súvisiace najmä s nárastom nezamestnanosti a jej neblahými sociálnymi dôsledkami. Neriešenie problémov regionálnych disparít však nemusí mať dopad len na ekonomickú a sociálnu oblasť daného štátu, avšak v prípade neustáleho zostrovania regionálnych disparít môžu tieto problémy prerásť až do ohrozenia politickej stability daného štátu ako celku, v dôsledku kumulovania sociálnej nespokojnosti v súvislosti neriešením danej situácie.

Od obdobia 80. rokov 20. storočia sú diskusie o regionálnom rozvoji do značnej miery ovplyvnené názormi akcentujúcimi, že ľudská spoločnosť postupne vystupuje do novej fázy svojho vývoja, kde kľúčovým faktorom determinujúcim ďalší rast a rozvoj budú informácie, poznatky, vedomosti. V tomto kontexte sa postupne od 80. rokov 20. storočia na poli regionálneho výskumu a regionálnej vedy stretávame s postupným nárastom a rozvojom nových prístupov a koncepcií akcentujúcich výrazné zmeny v dovtedajšom nahliadaní na regióny a regionálnu politiku. Do popredia sa dostávajú názory zdôrazňujúce rozhodujúci význam regiónov v období formovania sa novej tzv. poznatkovo-orientovanej spoločnosti. Taktiež zaznamenávame výrazné akcentovanie významu endogénneho potenciálu regiónov, ktorý rozhodujúcou mierou ovplyvňuje jeho ďalší rast a rozvoj.

V súvislosti s naznačenými východiskami môžeme konštatovať, že v súčasnosti nastáva v otázke regionálneho rozvoja a regionálnej politiky odklon v chápaní regiónu. Kým pre počiatkové obdobie formovania regionálnej politiky boli regióny vnímané ako určité statické jednotky, v súčasnosti pod vplyvom konkrétnych príkladov úspešne sa rozvíjajúcich regiónov dochádza k vnímaniu regiónov ako otvorených dynamicky sa rozvíjajúcich systémov, ktoré sú schopné v závislosti na meniacich sa podmienkach a okolnostiach prispôbovať týmto podmienkam svoju vnútornú štruktúru. Táto zmena vnímania regiónov je spojená s nárastom rôznych typov odborných štúdií a analýz niektorých úspešne sa rozvíjajúcich regiónov či už na európskom, alebo americkom kontinente. Tieto štúdie predznačili zmenu nielen v oblasti vnímania regiónov, ale aj v oblasti tvorby koncepcie regionálnej politiky. Dochádza k vyzdvihovaniu nového typu regionálneho prostredia, ktoré pôsobí ako aktívny činiteľ v procese podpory regionálneho rozvoja. Tvorba tejto novej kvality regionálneho prostredia však nie je univerzálnym procesom, ktorý by bol charakteristický pre všetky typy regiónov a ani v rámci jedného štátu nie je takýto typ prostredia charakteristický pre všetky regióny. Práve schopnosť regionálnych aktérov pôsobiť vo vzájomnej synergii vedúcej k podpore ďalšieho rastu a rozvoja daného regiónu je dnes považovaná za jednu z významných konkurenčných výhod. Význam regionálneho prostredia je do popredia vyzdvihovaný aj v súvislosti s budovaním poznatkovo-orientovanej spoločnosti a ekonomiky. Za hlavné faktory determinujúce utváranie a transformáciu regionálnych štruktúr sú považované: inovácie, princípy fungovania a lokalizácie firiem v danom regionálnom prostredí, v zmysle ústupu od ich tradičného vnímania ako izolovaných anonymných aktérov

konajúcich v odosobnenom priestore a taktiež zameranie pozornosti na oblasť inštitucionalizovaných praktík a modelov správania sa, spoločne zdieľaných hodnôt a pod. Uvedený náhľad teda poukazuje na aglomeráciu a spoluprácu ako základné aspekty zabezpečujúce vyššiu mieru inovácie. Vyzdvihovanie významu týchto aspektov viedlo viacerých autorov k vnímaniu regiónu ako tzv. vzťahového priestoru (*relational space*). Štúdium regiónu v kontexte jeho chápania ako vzťahového priestoru, vybudovaných sietí (*networks*) a prepojení medzi jednotlivými aktérmi so sebou prináša aj nutnosť vnímania ďalších faktorov vystupujúcich v tomto procese. K tomuto typu faktorov patrí skúmanie charakteru vzťahov, miery dôvery medzi aktérmi, ako aj analýza formy zakorenenia (*embedded*) týchto vzťahov a väzieb v širšom kontexte spoločenských väzieb. Konceptia poznatkovo-orientovanej ekonomiky okrem iného poukazuje aj na nevyhnutnosť správneho chápania povahy procesu učenia, kde vystupujú do popredia aspekty vzájomnej interakcie aktérov a kolektívne učenie. V súvislosti s poukazom na aspekt vzájomnej interakcie aktérov je práve tento považovaný za jeden z významných faktorov v procese vytvárania nových poznatkov. Aspekt kolektívneho učenia predstavuje proces dynamickej tvorby nových poznatkov, vyznačujúci sa vzájomnou interakciou aktérov a pôsobením synergického efektu v procese tvorby nových poznatkov. V rámci koncepcie poznatkovo-orientovanej ekonomiky a jej vplyvu na regionálne štruktúry sa preto pomerne často stretávame so zdôrazňovaním významu inovácií a inovačnej schopnosti regiónov, ktoré sú považované za významné zdroje rastu a konkurencieschopnosti regiónov.

V oblasti štúdia regionálnych štruktúr sa stretávame aj s postupným vytváraním tzv. učiacich sa regiónov, ktorých vnútorné štruktúry sa vyznačujú novou kvalitou vnútroregionálneho prostredia a vzťahov medzi aktérmi. V rámci učiacich sa regiónov dochádza k vyzdvihovaniu významu priestorovej blízkosti, aglomeračných efektov. Ekonomické procesy prebiehajúce v rámci tohto typu regiónov sú determinované daným prostredím kde do popredia vystupujú siete kontaktov ich vzájomné kombinovanie a prelínanie. V rámci analýzy fungovania regionálnych štruktúr učiacich sa regiónov sú významnými najmä faktory a mechanizmy ovplyvňujúce proces tvorby a šírenia poznatkov v danom priestore. Vyzdvihovanie významu priestorovej blízkosti má svoje opodstatnenie najmä z hľadiska akcentovania významu tzv. nekodifikovaných vedomostí, ktoré z hľadiska rozvoja majú zásadný význam a ktorých povaha neumožňuje ich prenos a univerzálne využitie.

Jedným z podstatných a zároveň kritických bodov pri aplikácii týchto modelov v rôznych regionálnych kontextoch je vytvorenie celého systému vzťahových aktív, čo v podstate predstavuje celkovú kvalitatívnu premenu vnútorného prostredia regiónu. Tu je však potrebné poukázať, že práve formovanie vnútorného prostredia regiónu s príslušnými vzťahmi a prepojeniami aktérov je výsledkom dlhodobého a zložitého kultúrno-historického vývoja. Zmeny v tejto oblasti je preto možné dosiahnuť prostredníctvom postupného prispôsobovania vnútorného prostredia, pričom v tomto procese zohrávajú významnú úlohu zmeny samotných aktérov.

V súvislosti s naznačenými východiskami zaznamenávame zmeny v oblasti zamerania a celkovej orientácie koncepcií regionálnej politiky. Regionálna politika je v tejto súvislosti zameraná na podporu efektívneho využitia endogénneho potenciálu regiónov. Z tohto hľadiska v jednotlivých koncepciách regionálnej politiky dominujú najmä opatrenia zamerané na podporu lokálnej iniciatívy a to tak v prípade subjektov verejného ako aj súkromného sektora, ako aj ďalších regionálnych aktérov.

Zmeny vo vnímaní regiónov a akcentovanie významu mobilizácie endogénneho potenciálu regiónov v záujme zabezpečenia trvalo udržateľného rastu a rozvoja viedli k zmenám v orientácii koncepcií regionálneho rozvoja a regionálnej politiky. V tomto kontexte vystupuje v súčasnosti do popredia tzv. asociatívny model (*associative model*)

regionálneho rozvoja. V odbornej literatúre je na tento model nahliadané ako na model prezentujúci tretiu cestu v oblasti regionálneho rozvoja. Asociatívny model regionálneho rozvoja akcentuje význam tzv. mäkkej (*soft*) dimenzie ekonomiky, ktorá kladie dôraz na procesy spolupráce a vytváranie noriem a hodnôt, ktoré ovplyvňujú správanie sa jednotlivých aktérov, ako aj procesy kreovania rôznych inštitucionálnych foriem, ktoré napomáhajú vytváraniu vzťahového priestoru v rámci regiónu, vo forme vybudovaných sietí (*networks*) a prepojení medzi jednotlivými aktérmi, ktoré umožňujú posilňovanie kolektívnej kapacity pri tvorbe a následnej realizácii rozvojových stratégií. Významnú úlohu pri podpore tohto modelu regionálneho rozvoja zohrávajú nielen také aspekty ako spolupráca a prepojenie aktérov, budovanie dôvery medzi partnermi, ale aj vytvorenie efektívne fungujúcich štruktúr regionálnej samosprávy.

V kontexte nových výziev ktoré stoja pred Slovenskom je potrebné poukázať na význam poznatkov a inovácií v kontexte budovania poznatkovo-orientovanej spoločnosti a poznatkovo-orientovanej ekonomiky, ako aj ich významu v oblasti podpory regionálneho rastu a rozvoja. Práve poznatky a inovácie dnes predstavujú jeden z najvýznamnejších faktorov determinujúcich konkurencieschopnosť jednotlivých krajín.⁵

Na základe analýzy vybraných vývojových tendencií v oblasti regionálneho rozvoja môžeme konštatovať že ide o pomerne zásadný myšlienkový posun vo vnímaní faktorov determinujúcich rast a rozvoj regiónov, kde hlavný dôraz je položený na vyzdvihovanie významu poznatkov a inovácií.

Ako uvádza aj štúdia Dlhodobej vízie rozvoja slovenskej spoločnosti: budovanie znalostnej ekonomiky kladie nové požiadavky na všetky oblasti a subjekty hospodárskej činnosti štátu ako celku a jeho nižších hierarchických úrovní. Vychádza sa zo zistenia, že základný predpoklad smerovania k znalostnej ekonomike je v posilňovaní autonómnej aktivity ekonomických subjektov a že vytváranie znalostnej ekonomiky vyžaduje viac stimulačný než prikazujúci a obmedzujúci regulačný rámec.

V malých krajinách, ako je Slovensko, má domáca tvorba inovácií obvykle menší podiel než vo veľkých ekonomikách s väčšou koncentráciou výskumného potenciálu. Dovoz modernej technológie zo zahraničia znižuje potrebu domáceho výskumu. Podiel vnútropodnikových výdavkov na celkových výdavkoch výskumu a vývoja v priemysle SR klesol však príliš nízko, keďže predstavuje iba 7 %, zatiaľ čo výdavky na dovoz technológie zo zahraničia (stroje a zariadenia) dosahujú až 89 %.⁶ V Českej republike podiel obdobných výdavkov predstavuje pomer 22 % a 47 %⁷ a v krajinách EÚ 15 to je 36 % a 21 %⁸. Investície podnikovej sféry do výskumu a vývoja sú životne dôležité nielen na umožnenie absorpcie a efektívneho využitia importovanej technológie v domácom prostredí, ale aj na jej ďalšie inovovanie potrebné na udržanie konkurenčnej schopnosti. Znižovanie výdavkov na domáci výskum môže v budúcnosti spomaliť vyrovnávanie technologickej úrovne produkcie v SR voči krajinám EÚ 15.

Zaostáva aj vývoj inovatívnych malých a stredných podnikov. Ich podiel na celkovom počte podnikov bol v roku 2001 v EÚ 15 - 39 %, pritom v spracovateľskom priemysle 42,1 % a v službách 35 %. V Slovenskej republike to v rokoch 2002 – 2004 bolo 23,2 %; 26,9 % a 17,9 %.⁹ Hlavnou príčinou tohto stavu je malé povedomie o úlohe inovácií pri zvyšovaní konkurenčných schopností, nedostatočná motivácia na rozvoji technológie založenej na domácom tvorivom potenciáli, nerozvinutosť manažérskych schopností, ako aj pomalý a

⁵ Bližšie pozri: ČAJKA, P., RÝSOVÁ, L.: *Regionálny rozvoj a regionálna politika v kontexte poznatkovo-orientovanej spoločnosti*. Zvolen: Bratia Sabovci, 2008.

⁶ ŠÚ SR (2006): *Inovačná aktivita podnikov SR 2002 – 2004*. Bratislava: Štatistický úrad SR, str. 14.

⁷ ČSÚ (2005): *Inovace v ČR v roku 2005*. Praha: Český statistický úřad, str. 21.

⁸ EUROSTAT (2008): *Výdavky na inovácie za krajiny EÚ*. Dostupné na internete: <inn_cis4_exp.htm>

⁹ ŠÚ SR (2006): *Inovačná aktivita podnikov SR 2002 – 2004*. Bratislava: Štatistický úrad SR, str. 13.

nedostatočný rozvoj spolupráce medzi inštitúciami verejne financovaného výskumu a podnikovou sférou.

Významnú úlohu, ako aj perspektívu v smerovaní Slovenska na ceste k znalostnej ekonomike a spoločnosti, by mohli zohrávať predovšetkým zahraniční investori. Je pravda, že pre zahraničných investorov je Slovensko lokalitou výhodnou predovšetkým pre rozvoj priemyslu (a s rozvojom moderného priemyslu spojených služieb) a práve v tejto oblasti je (a zrejme aj v budúcich rokoch bude) najvýraznejší ich prínos k hrubej tvorbe fixného kapitálu. Budovanie modernej priemyselnej výroby, založenej na súčasnej úrovni technologického rozvoja, umožní Slovensku využiť tie šance, ktoré prináša zrelá fáza industriálnej spoločnosti, a plynulejšie i efektívnejšie prejsť k budovaniu postindustriálnej spoločnosti. Bez zahraničných investícií by to nebolo možné. Tento prínos treba oceniť aj napriek faktu, že investície realizované na Slovensku sú menej kapitálovo náročné ako napríklad v štátoch EÚ 15.¹⁰

V súvislosti s akcentovanou nevyhnutnosťou komplexnejšieho zamerania pozornosti na oblasť vedy a výskumu a zabezpečenia jej adekvátnej finančnej podpory, je potrebné poukázať, že okrem centrálnej rozhodovacej úrovne by do mechanizmu podpory vedy a výskumu a to najmä v jednotlivých regionálnych kontextoch mohli byť výraznejšie zapojení aj iní aktéri. V tejto súvislosti je v našich podmienkach pomerne široko diskutovaná téma a úlohe a pôsobení zahraničných investorov v danom regionálnom prostredí a to najmä v súvislosti s ich možnosťami finančnej podpory regionálnych ekonomík aj prostredníctvom investovania do vedy a výskumu, podpory zakladania vedecko-výskumných a vzdelávacích inštitúcií, podpory programov celoživotného vzdelávania pracovníkov, ako aj programov zameraných na zvyšovanie kvalifikácie pracovnej sily.

V rámci Slovenskej republiky však doposiaľ nedošlo k založeniu a následnému etablovaniu inováčných centier, napríklad vo forme klastrov, či už v priemysle alebo v službách, ktoré by využívali a rozvíjali inováčný potenciál z domácich zdrojov a dokázali si v konkurenčnom prostredí nájsť svoj trhový priestor. Určitú príčinu tohto stavu možno vidieť v nízkej kvalite výskumnej infraštruktúry, v nedostatočnom využívaní výsledkov výskumu do praktickej realizácie a v slabej motivácii podnikov na zavádzaní inovácií. Dôsledkom je nedostatočný dopyt po výsledkoch vedy a výskumu, slabé financovanie výskumných činností zo strany podnikateľského sektora a v neposlednom rade aj nedostatočne vytvorený trh s rizikovým kapitálom.

Dlhodobu stavať konkurencieschopnosť Slovenska na princípe tzv. „neobmedzenej“ vládnej podpory, „prehnanych“ daňových úľavách a lacnej pracovnej sile, je už v našich podmienkach dávno prekonané v podobe významných konkurentov na iných východných trhov. Najmä v dnešnej, ekonomicky tak ťažkej a turbulentnej dobe na pozadí hospodárskej krízy, môžeme už aj u nás sledovať skutočnosť odlivu investícií do lacnejších krajín, a to nielen krajín EÚ akými sú najmä Rumunsko a Bulharsko, ale najmä do menej rozvinutých krajín sveta.

Komparatívna výhoda regiónov a štátov založená na neustálom využívaní lacnej pracovnej sily je nástrojom aplikovateľným len v období transformujúcich sa národných ekonomík, a z dlhodobého hľadiska je táto metóda neudržateľná. Snahou vlád by v tomto období malo byť úsilie o zvýšenie konkurencieschopnosti prostredníctvom implementácie nových prístupov založených na kvalifikovanej pracovnej sile a odvetviach s vyššou pridanou hodnotou s využitím nových inováčných prístupov.

---

¹⁰ Vízia a stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti. Dlhodobá vízia rozvoja Slovenskej spoločnosti. Kolektív autorov, Bratislava, 2008, str. 84

Ako zdôraznil Bror Salmelin, poradca riaditeľa úseku Európskej komisie pre oblasť informačnej spoločnosti a médií, „je treba sa vymaniť z tradičných hraníc myslenia, uvedomiť si, že dnes už pre výskum a inovácie neexistujú sektorové ani geografické hranice. Je preto nevyhnutné sa zapájať do sietí, klastrov, komunikovať a najmä mať zodpovedanú otázku, ktorý sektor našej ekonomiky má do budúcnosti rastový potenciál.“¹¹ Osobne sa nazdávam, že túto dôležitú otázku Slovensko nemá doposiaľ zodpovedanú.

Ako poznamenal eurokomisár J. Figel: „vysoká kvalita vzdelávania a odbornej prípravy je životne dôležitá, ak chceme v Európe budovať znalostnú spoločnosť a konkurencieschopnú ekonomiku pre globálnu súťaž. Odkaz pre politikov jednotlivých členských štátov je preto jasný: potrebujeme efektívnejšie investície do ľudského kapitálu.“¹² Ako tvrdí bruselský think-tank Lisbon Council, Slovensko si nedokáže vytvoriť a udržať kvalitný ľudský potenciál, čo môže Slovensko natrvalo uvrhnúť do chudoby a nezachráni ho ani taký dynamický ekonomický rast, aký zažíva v poslednom období. Slovensko je na chvoste rebríčka „Európsky index ľudského kapitálu“ spolu s Bulharskom, Poľskom a Chorvátskom. Ako vyhlásil pre EUobserver hlavný autor analýzy P. Ederer, tieto krajiny tak môžu zostať na dlhú dobu uväznené v relatívnej chudobe v porovnaní s priemerom EÚ. Životnú úroveň týchto krajín jednoducho nebude mať kto vytvárať. Ak sa nič nezmení, hrozí, že sa rozdiely medzi západnou a východnou Európou budú ešte viac prehľbovať.

ZÁVER

Bohatstvo, konkurencieschopnosť každého národa v súčasnosti spočíva v poznatkovom bohatstve, v dosiahnutej úrovni vzdelania, v aplikácií vzdelania, inovačných metód a prístupov do praxe a výroby. Bohatstvo a konkurencie schopnosť tak isto súvisí aj s postojom jednotlivých vlád k podpore rozvoja vedy, výskumu a vzdelania. Ako máme možnosť vidieť najmä na príklade Írska a Fínska, tieto zaujali progresívny postoj k tejto problematike, čoho výsledkom bol v relatívne veľmi krátkom časom období, výrazný ekonomický rast.¹³ Obe ekonomiky patria k najvýkonnejším a najkonkurencieschopnejším ekonomikám sveta, k čomu v prvej fáze ekonomického rozvoja prispelo aj účelné a efektívne využívanie prostriedkov zo štrukturálnych fondov. Tento pozitívny prístup by mohol byť využitý aj v našich podmienkach.

Problém Slovenska však spočíva predovšetkým v „ochote“ politických štruktúr a vlád podporovať takýto prístup. Bohužiaľ skúsenosti zo Slovenska od jeho vzniku v roku 1993 poukazujú na neochotu politických garnitúr podporovať takýto prístup. Doposiaľ ani jedna vláda nepristúpila k zásadnej zmene orientácie v oblasti vzdelania, vedy a výskumu na podporu ekonomických aktivít. Bohužiaľ to asi súvisí s tým, že opatrenia ktoré sa nevyhnutne musia zaviesť v tejto oblasti sú opatreniami ktorých výsledok sa dostaví až v priebehu niekoľkých rokov. Skúsenosti z Írska a Fínska, poukazujú na to že tieto výsledky sa dostavili v priebehu 10 – 15 rokov. Doposiaľ však žiadna vláda na Slovensku k takémuto kroku nepristúpila.

Zásadný problém spočíva aj v tom, že Slovensku chýba ucelená národohospodárska stratégia, vďaka ktorej by sa vytypovali, resp. určili prioritné oblasti na ktoré sa má upriamiť vzdelanie, podpora vedy a výskumu. Bez zásadnej zmeny v oblasti vzdelávacieho systému,

¹¹ SALMELIN, B.: Aktuálne iniciatívy a politika Európskej komisie pre výskum a inovácie. „Kam kráčajú výskum a inovácie na Slovensku“ ITAPA Afternoon, Bratislava, 19.9.2007

¹² Slabé reformy vzdelávania ohrozujú dlhodobú konkurencieschopnosť. In: <http://www.euractiv.sk/vzdelavanie0/analyza/slabe-reformy-vzdelavania-ohrozuju-dlhodobu-konkurencieschopnost>, 3.10.2007

¹³ Bližšie pozri: ČAJKA, P., TEREM, P.: *Koncepcia budovanie poznatkov-orientovanej spoločnosti. Skúsenosti vybraných krajín*. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Znalostní ekonomika - trendy rozvoje vzdelávania, vedy a praxe. Univerzita Tomáša Bati ve Zlíne, Luhačovice 29. 11. 2007

nielen na úrovni vysokých škôl, ale aj na nižších úrovniach, bez zásadnej zmeny štátnej politiky v oblasti podpory vedy a výskumu nebudeme schopný v dohľadnej budúcnosti konkurovať ostatným krajinám.

Súčasná politika vlády SR v oblasti inovácií má charakter prechodu od prvej generácie k druhej. Stále pretrvávajú nesystémová koordinácia zodpovedných ministerstiev na najvyššej politickej úrovni a príslušné kompetencie vo sfére inovácií sú fragmentované. Príprava príslušných dokumentov prebieha izolovane a dosiahnuté výsledky sa prezentujú až následne bez dostatočného priebežného hodnotenia. Na tento problém poukázala aj Európska únia v súvislosti s čerpaním prostriedkov zo štrukturálnych fondov. Nedostatočne previazané sú aj základné smery dlhodobého rozvoja a vecných programových priorít.¹⁴

Zažíva tak dnes Slovensko poznatkovú revolúciu, alebo poznatkovú evolúciu? Pokiaľ by sme mali vychádzať z darvinovskej evolučnej teórie - pozvoľný a dlhodobý vývoj rastlinných a živočíšnych druhov v konečnom dôsledku znamená presadenie sa tých najsilnejších a najživotaschopnejších druhov a spoločností na Zemi. To teda znamená, že v tomto prípade dlhodobý časový vývoj je pozitívnym prínosom. Pokiaľ však chceme uvažovať o poznatkoch, v tomto prípade je dlhodobý časový vývoj kontraproduktívny pri prežití národných ekonomík, ako aj v otázke konkurencieschopnosti jednotlivých krajín. Politici by mali mať schopnosť formulovať ciele, ktoré budú zodpovedať meniacim sa podmienkam politickej a spoločenskej praxe a vo svojej podstate budú v súlade so záujmami ako štátu tak aj jeho príslušníkov.¹⁵ Faktor času je v tomto prípade výrazne limitujúci a každé ďalšie zdržanie a zaváhanie je krokom späť v otázke globálnej a poznatkovej konkurencieschopnosti. Práve v prípade Slovenska je čas „jedným z našich najväčších nepriateľov“, nakoľko oneskorenie, ktoré máme vo vzťahu k ostatným krajinám Európy je už len veľmi ťažko prekonateľné. Úloha do budúcnosti je jasná; predávať a vyvážať rozum a nie suroviny, materiály a energie, tzn. zvýšiť dôraz na intelektuálny vklad do výrobných procesov.¹⁶

Ktorá vláda teda už konečne prevezme zodpovednosť za jeden z hlavných nástrojov konkurencieschopnosti? Ktorá vláda pochopí, že budovanie vedomostnej spoločnosti nie je otázkou jedného volebného obdobia, ale dlhodobo nevyhnutný vývoj!? Pokiaľ ľudia hovoria, že sú „presýtení“, alebo unavení politikou, zvyčajne tým majú na mysli, že boli „otrávení“ správaním, alebo „výkonom“ tých politikov, ktorí sú najviac zaangažovaní na politickej scéne.¹⁷ Skúsenosti napr. z Írska a Fínska, v oblasti vzdelanostnej reformy poukazujú na to, že pozitívne výsledky tejto transformácie sa dostavili v priebehu 10 – 15 rokov, čo pre naše politické elity je „až príliš dlhý čas“ na to, aby takýto úspech dokázali využiť vo svoj prospech. Nie je preto vládou proklamovaná podpora rozvoja R&D, vzdelávania a školstva viac len demagógiou ako cieľom?

---

¹⁴ Vízia a stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti. Dlhodobá vízia rozvoja Slovenskej spoločnosti. Kolektív autorov, Bratislava, 2008, str. 119.

¹⁵ KOVÁČIK, B.: Weberova koncepcia konkurenčného elitarizmu, byrokracie vodcovstva. In: Koper, J. (ed.): Aktuálne problémy teórie medzinárodných vzťahov a teórie politiky. Zborník z II. teoretického seminára doktorandov. FPV a MV a ÚVV UMB, Banská Bystrica 2005, str. 12.

¹⁶ TEREM, P.: Špecifika politického a ekonomického vývoja na Slovensku. In: HANČLOVÁ, Jana (Ed.): INCREASING COMPETITIVENESS or Regional, National and International Markets Development – New Challenges. Ostrava: VŠB – Technical University of Ostrava, 4.-6. 9. 2007

¹⁷ ONDRIA, P.: Teoreticko-metodologické prístupy v súčasnej politickej vede. In: Aktuálne problémy teórie medzinárodných vzťahov a teórie politiky. FPVaMV a ÚVV. UMB. Banská Bystrica 2005. s.19

Zoznam použitej literatúry:

- ČAJKA, P., RÝSOVÁ, L.: *Regionálny rozvoj a regionálna politika v kontexte poznatkovo-orientovanej spoločnosti*. Zvolen: Bratia Sabovci, 2008
- ČAJKA, P., TEREM, P.: *Koncepcia budovanie poznatkovo-orientovanej spoločnosti. Skúsenosti vybraných krajín*. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Znalostní ekonomika - trendy rozvoje vzdelávání, vědy a praxe. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíne, Luhačovice 29. 11. 2007
- KOSÍR, I.: Revitalized Lisbon strategy of the European Union, enlargement, human resources and challenges for Slovakia. In: Process of EU enlargement in the 21st century – new challenges. [Scientific Script, Vol. 7. International scientific conference of the Faculty of Political Sciences and International Relations, UMB Banská Bystrica and Faculty of Economic and Administrative Sciences, Fatih University Istanbul, 19 October 2005.] Banská Bystrica: FPVMV UMB/FEAS FUI 2005, s.175.
- KOVÁČIK, B.: Weberova koncepcia konkurenčného elitarizmu, byrokracie vodcovstva. In: Koper, J. (ed.): *Aktuálne problémy teórie medzinárodných vzťahov a teórie politiky*. Zborník z II. teoretického seminára doktorandov. FPV a MV a ÚVV UMB, Banská Bystrica 2005
- ONDRIA, P.: Teoreticko-metodologické prístupy v súčasnej politickej vede. In: *Aktuálne problémy teórie medzinárodných vzťahov a teórie politiky*. FPVaMV a ÚVV. UMB. Banská Bystrica 2005
- SALMELIN, B.: Aktuálne iniciatívy a politika Európskej komisie pre výskum a inovácie. „Kam kráčajú výskum a inovácie na Slovensku“ ITAPA Afternoon, Bratislava, 19.9.2007
- TEREM, P.: Špecifiká politického a ekonomického vývoja na Slovensku. In: HANČLOVÁ, Jana (Ed.): *INCREASING COMPETITIVENESS or Regional, National and International Markets Development – New Challenges*. Ostrava: VŠB – Technical University of Ostrava, 4.-6. 9. 2007

Kontakt:

Katedra medzinárodných vzťahov
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská Republika

PhDr. Tatiana Červená, PhD.

FAKULTA SOCIÁLNYCH A EKONOMICKÝCH VIED
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

**VPLYV POLITICKÝCH ELÍT NA FORMOVANIE ZAHRANIČNEJ POLITIKY
NOVÉHO ZÉLANDU**

cervena@fses.uniba.sk

Abstract

Myšlienky premiérov, ich charakteristické (povahové) črty, oblasti ich záujmu, štýly komunikácie a spolupráce tiež ovplyvňujú obraz krajiny vo svete. Náš príspevok sa venuje trom najvýznamnejším premiérom Nového Zélandu - Petrovi Fraserovi – premiérovi, ktorý ako prvý ukázal silu hlasu Nového Zélandu vo svete; Normanovi Kirkovi, často prezývaného otec novozélandského národa; Robertovi Muldoonovi, ktorý považoval obchod za hlavný nástroj diplomacie ako i Davidovi Langeovi, ktorý i napriek konzekvenciám predurčil Nový Zéland za anti-nukleárnu krajinu.

Abstrakt

Ideas of prime ministers, their characteristic features, areas of their interest, styles, communication and cooperation also influence how the particular country is seen all over the world. Our paper focuses on the three main /influential prime ministers of New Zealand since it started its independent foreign policy - on Peter Fraser who was the very first showing the voice of New Zealand in the world; to Norman Kirk – many times said to be a “father” of New Zealand nation; on Robert Muldoon who considered trade and business the main tool of diplomacy; and on David Lange who despite the consequences pre-determined New Zealand’s position of anti-nuclear country.

Kľúčové slová: Zahranica politika, národná identita, Veľká Británia, anti-nukleárna politika, národ Tichomoria

Úvod

V celej histórii Nového Zélandu sa jeho politické vzťahy až do druhej svetovej vojny orientovali hlavne na Veľkú Britániu, čo spôsobila skutočnosť, že drvivá väčšina obyvateľov krajiny je britského pôvodu, a aj tým, že krajina bola na Veľkej Británii hospodársky závislá a jej námorná flotila zabezpečovala aj vojenskú ochranu Nového Zélandu. Až v roku 1935 sa začali prvé pokusy o čiastočné uplatňovanie vlastných záujmov v rámci zahraničnej politiky.¹

K ďalšiemu obratu došlo až v priebehu druhej svetovej vojny, a to vstupom Japonska do vojny v roku 1941, kedy Nový Zéland prestal vnímať Veľkú Britániu ako dostatočného garanta

---

¹ Za počiatky vlády v krajine sa všeobecne považuje podpísanie Waitangskej Zmluvy v roku 1840, v ktorej sa maorský ľud vzdal svojej suverenity v prospech garancií zakotvených v Zmluve. V tomto roku sa Nový Zéland stáva britskou kolóniou a parlament vo Westminsteri môže prijímať zákony aplikovateľné aj v novozélandských podmienkach. O päť rokov neskôr bola zhromaždením tzv. Konfederácie náčelníkov zjednotených kmeňov Nového Zélandu krajina vyhlásená za nezávislú a bola podpísaná Deklarácia nezávislosti. V roku 1856 bola novozélandskému parlamentu udelená právomoc na tvorbu vlastnej legislatívy. Tento proces vyvrcholil v rokoch 1907 (krajina získala plnú nezávislosť), 1931 a 1947, kedy sa novozélandský parlament prijatím tzv. Statute Westminster Act stal najvyšším legislatívnym orgánom v krajine a britské právo stratilo nariadenovaciu právomoc voči Novému Zélandu.

vojenskej bezpečnosti krajiny. Tým že sa britské vojenské sily sústreďovali na Európu, nastalo bezprostredné ohrozenie Nového Zélandu.

I z tohto dôvodu nadviazala novozélandská vláda počas tzv. Pacifckej vojny v 1941–45 veľmi úzke kontakty so svojimi susedmi v Pacifiku – s Austráliou a USA. Tieto vzťahy, ktorých cieľom bola vojenská ochrana krajiny, vyústili v roku 1944 do podpísania tzv. **Canberského paktu** medzi Novým Zélandom a Austráliou. Tento pakt predurčoval vzájomné konzultácie v zahraničnopolitických otázkach a zaručoval tiež vojenskú ochranu v prípade napadnutia jednej zo zmluvných strán.

Po vojne sa tento pakt premenil na tripartitnú obrannú dohodu **ANZUS**, ktorá bola uzatvorená v San Francisku medzi Austráliou, Novým Zélandom a USA dňa 1. 9. 1951. Nový Zéland ukončil svoje členstvo v ANZUS po prijatí svojej protinukleárnej politiky v roku 1984, v súlade s ktorou potom zakázal vstup nukleárnych zbraní a lodí na nukleárny pohon do svojich prístavov.²

Novozélandská armáda sa aktívne zúčastnila oboch svetových vojen, či už na európskych alebo mimoeurópskych frontoch.

V povojnových rokoch sa v celej zahraničnej politike Nového Zélandu výrazne prejavil rastúci vplyv USA, zatiaľ čo Veľká Británia nadviazala diplomatické styky s Čínskou ľudovou republikou už krátko po jej vzniku, Nový Zéland sa pod vplyvom USA postavil na stranu čankajšovského režimu v Thajwane. V období kórejskej vojny sa priamej intervencii v Kórei zúčastnilo viac ako 5000 novozélandských vojakov. V roku 1955 v súlade s neokoloniálnymi cieľmi Veľkej Británie v juhovýchodnej Ázii dodal do Malajzie a Singapuru vojenské jednotky, ktoré boli súčasťou vojenskej rezervy Commonwealthu v tejto oblasti. Tieto jednotky sa v roku 1955 spolu s austrálskymi a britskými jednotkami zúčastnili na potláčaní narastajúceho protikoloniálneho oslobodeneckého hnutia v Malajzii. Touto priamou vojenskou intervenciou a podporou britskej neokolonialistickej politiky v juhovýchodnej Ázii sa znovu potvrdilo, že vplyv Veľkej Británie na Nový Zéland trvá aj naďalej, i keď už prišlo k jeho rozdeleniu medzi Veľkú Britániu a USA, keďže bol v roku 1965 vyslaný symbolický kontingent vojska na dôkaz podpory súhlasu s politikou USA v juhovýchodnej Ázii.

K významnému probritskému a proamerickému charakteru zahraničnopolitických vzťahov Nového Zélandu prispelo aj dlhodobé trvanie vlády Národnej strany, ktorá aktívne podporovala britské a americké mocenské politické ciele v oblasti južného Pacifiku a v oblasti juhovýchodnej Ázie.

Všetky vlády sa už od prvej svetovej vojny snažili nájsť náhradu za britský tradičný trh, na ktorom sa uplatnili hlavné produkty novozélandského exportu. Táto snaha sa zintenzívnila po vstupe Veľkej Británie do EHS v roku 1971. Diverzifikácia novozélandského zámorského obchodu si vyžadovala aj väčší záujem o participáciu v medzinárodných vzťahoch.

Nadviazali sa oveľa pevnejšie vzťahy s Austráliou, už spomínaným obranným paktom z r. 1944 a Dohodou o voľnom obchode z r. 1965. Nový Zéland sa stal zakladajúcim členom teraz už neexistujúcej Southeast Asia Treaty Organization v roku 1954.³

Koncom šesťdesiatych a začiatkom sedemdesiatych rokov došlo k výraznému zlepšeniu vzťahov s Japonskom, či už v ekonomickej alebo politickej oblasti.⁴

---

² Pozri: www.cnduk.org

³ Nový Zéland je členom Organizácie spojených národov a jej špecializovaných agentúr, Regionálnej ekonomickej komisie pre Áziu a Ďaleký Východ, Medzinárodnej banky pre obnovu a rozvoj, Medzinárodného menového fondu, OECD a IDA, Ázijskej rozvojovej banky, Organizácie OSN pre vedu, kultúru a vzdelanie (UNESCO), Všeobecnej dohody o clách a obchode (GAT) a Medzivládnej námornej poradnej organizácie IMCO. Nový Zéland je členom aj ďalších regionálnych zoskupení, ako je napr. SETAO, ANZUK, ASPAC, South Pacific Commission (regionálna organizácia pomáhajúca štátom spravujúcim nesamostatné územia v oblasti južného Pacifiku), South Pacific Forum, NAFTA,...

Zahraničné vzťahy štátu formuje viacero domácich činiteľov a aktérov, ako i zahraniční aktéri, ktorí štát istým spôsobom ovplyvňujú v smerovaní jeho zahraničnej politiky. Globálne obdobie vo vývoji medzinárodných vzťahov prinieslo i zmenu v podobe a správaní takýchto aktérov, takže už to nie je len minister zahraničných vecí, obrany alebo obchodu so svojimi spolupracovníkmi, ale i rôzne mimovládne organizácie, jednotlivci,...

Prekladaný príspevok sa venuje trom najvýznamnejším premiérom Nového Zélandu, ktorí predurčili smerovanie tejto krajiny. Svojou aktívnou politikou dokázali, do akej miery môže predstaviteľ domácej politiky spoluformovať, resp. predefinovať smerovanie a zásady zahraničnej politiky štátu, ktorý je takmer na úplnom začiatku svojej samostatnej zahraničnej politiky, akým Nový Zéland v medzivojnovom a hlavne povojnovom období jednoznačne bol.

Premiéri sú teda aktérmi špecifického charakteru – vďaka masovému rozšíreniu a využívaniu masmédií pri tvorbe politiky a pri jej presadzovaní, sa čelní politickí predstavitelia, v tomto prípade premiéri, pri reprezentovaní krajiny navonok a pri poskytovaní vyjadrení k rôznym zahraničnopolitickým otázkam stávajú prepojením medzi domácou a zahraničnou politikou, čím jednoznačne výrazne formujú smerovanie zahraničnej politiky.

Jedným z faktov, ktoré v praktickej politike podporujú a podčiarkujú zvýšenú úlohu premiérov ako predstaviteľov, resp. spoluvtorcov zahraničnej politiky v tomto regióne je, že iba premiéri sa môžu (v kontexte tohto regiónu) zúčastňovať zasadnutí napríklad APEC-u (The Asia-Pacific Economic Cooperation), tzv. Pacific Leaders' meetings, stretnutie hláv krajín Britského Spoločenstva (The Commonwealth Heads of Government meetings), Tichomorského fóra (The Pacific forum), a podobne. Čiže, hoci novozélandskí premiéri nemajú vo svojich oficiálnych právomociach a povinnostiach oblasť zahraničných vzťahov priamo, sú to práve oni, ktorí i tým, že reprezentujú krajinu navonok, t. zn. hája a predstavujú jej záujmy a nosné myšlienky, prispievajú k stanovovaniu kurzu zahraničnej politiky a tým vytvárajú miesto krajiny v medzinárodnom spoločenstve.

Ich myšlienky, charakteristické (povahové) črty, oblasti ich záujmu, štýly komunikácie a spolupráce tiež ovplyvňujú obraz krajiny vo svete. Rozsah, resp. miera akou premiéri zasahovali/ovplyvňovali smerovanie a hlavnú podobu zahraničného smerovania krajiny sa líši v závislosti od ich povahových črt, charakteru spolupráce a okolia, v závislosti od oblastí, ktoré boli v centre ich záujmu, od vízie, akú mali o krajinu a od cieľov, ktoré uprednostňovali vo svojej zahraničnej politike –tým všetkým ovplyvňovali celkovú charakter smerovania krajiny.

Náš príspevok sa venuje Petrovi Fraserovi – premiérovi, ktorý ako prvý ukázal silu hlasu Nového Zélandu vo svete; Normanovi Kirovi, často prezývaného otec novozélandského národa; Robertovi Muldoonovi, ktorý považoval obchod za hlavný nástroj diplomacie ako i Davidovi Langeovi, ktorý i napriek konzekvenciám predurčil Nový Zéland za anti-nukleárnu krajinu.

1.1 PETER FRASER – premiér, ktorý ukázal silu hlasu Nového Zélandu vo svete

Peter Fraser, 24. premiér Nového Zélandu (1940-1949) sa veľmi zaujímal o oblasť medzinárodných vzťahov (na rozdiel od svojich predchodov i rovesníkov (napr. S. Hollanda alebo Keitha Holyoakeho), možno i preto, že bol premiérom počas druhej svetovej vojny, ktorá zo zahraničnopolitického pohľadu znamenala nielen ľudské a materiálne straty, ale

---

⁴ Po druhej svetovej vojne si Austrália uchovávala užšie vzťahy s USA hlavne z bezpečnostného dôvodu, čo bolo pre krajinu z geopolitického hľadiska výhodnejšie. Tento užší vzťah je viditeľný i v posledných rokoch, kedy sa Austrália stala dôležitým spojencom USA i v ich posledných vojenských intervenciách (napr. vojna v zálive, podpora americkej politiky v Iraku v rámci vojny proti terorizmu a pod.).

z hľadiska ďalšieho pôsobenia krajiny vo svete znamenala výraznú zmenu, významnú výzvu, ako i z pohľadu zabezpečenie vojenskej bezpečnosti krajiny.⁵

Druhá svetová vojna ukázala, že Veľká Británia síce deklarovala vôľu zabezpečiť Novému Zélandu aj Austrálii vojenskú pomoc a ochranu, priebeh vojny a udalosti spojené s ňou (napr. bombardovanie mesta Darwin) ukázali, že je najvyšší čas, aby si obe krajiny (Austrália i Nový Zéland) hľadali iné spôsoby riešenia bezpečnostných a medzinárodnopolitických otázok.⁶

Napriek svojmu nedostatočnému vzdelaniu (z finančných dôvodov mal iba základné vzdelanie) ho mnohí historici považujú za hlavnú postavu modernej histórie krajiny ako i Labour party (ktorej bol predstaviteľom).⁷

Význam jeho pôsobenia podčiarkuje hlavne skutočnosť, že sa osobne podieľal na vytvorení Spoločnosti národov, ktorú považova za najlepší spôsob zabraňovania veľkým vojnovým konfliktom; ako i na práci na návrhu Všeobecnej deklarácii ľudských práv. Negatívne vystupoval i v spojitosti s udalosťami v Československu a keď vypukla druhá svetová vojna, Nový Zéland okamžite vyhlásil Nemecku vojnu ako verný spojenec Británie, čo malo za následky viaceré opatrení i v rámci domácej politiky, ako napríklad zavedenie odvodov vojakov s odôvodnením, že táto vojna sa jednoznačne odlišuje od prvej svetovej vojny a to tým, že je to vojna proti fašistickým agresorom a nie iba imperialistická hra.⁸

Po vojne sa Fraserova diplomacia sústredila na proces vytvárania Organizácie spojených národov, na pôde ktorej presadzoval obmedzenie veta stálych členov Bezpečnostnej rady OSN a počas celého svojho pôsobenia sa zasadzoval o záujmy menších krajín.⁹ Počas konferencie v San Francisku v roku 1945 prispel k prijatiu doplnkov v kapitolách 11-13 Charty OSN, ktoré riešili povojnovú koloniálnu politiku (cieľom bolo zaitenie medzinárodného správneho systému, ktorý riadila Rada a ktorý mal dospieť k postupnému vývoju k samospráve. Tento proces je už vo svojej finálnej fáze, ako o tom svedčí napríklad posledný vývoj vzťahu Tokelau – Nový Zéland).

⁵ Fraser sa taktiež ujal úloh ministra vnútorných záležitostí (v roku 1947), ktoré neskôr premenoval na ministerstvo Maorských záležitostí. Počas svojho pôsobenia zaviedol viaceré opatrení, ktoré znížili alebo sa snažili o zníženie nerovného postavenia Maorov. Bližšie pozri: Sinclair, K.: Dějiny Nového Zélandu. NLN s.r.o. Praha 2003. ISBN 80 – 7106-556-0. Str.191-211

⁶ Po vypuknutí prvej svetovej vojny Nový Zéland poskytol spojencom okamžitú ľudskú i materiálnu podporu. Počas vojny spojil svoju armádu s austrálskou v tzv. ANZAC (The Australian and New Zealand Corps). Po vojne dosiahol Nový Zéland mandát nad bývalou nemeckou Západnou Samoou a spolu s Austráliou a Veľkou Britániou sa podieľali na správe nad ostrovom Nauru. Rovnako predseda vlády Austrálie William M. Hughes slávnostne prisľúbil Británii plnú podporu a spojené austrálsko – novozélandské jednotky sa preslávili v tzv. Gallipoli campaign. Po prvej svetovej vojne si Nový Zéland aj Austrália zabezpečili samostatnú delegáciu na Parížskej mierovej konferencii v rokoch 1919 – 1920 a stali sa nezávislými členmi Spoločnosti národov, čím len potvrdili svoju vôľu vykonávať vlastnú zahraničnú politiku.

Dá sa povedať, že vojna zintenzívnila požiadavky na základné produkty dodávané Novým Zélandom, čo samozrejme viedlo k rastu ich cien. Vojna sa i tak odrazila na živote obyvateľov. Vláda labouristov vedená Petrom Fraserom poslala v roku 1940 svoje vojenské jednotky, aby sa pripojili k britskému vojsku, zaviedla sa branná povinnosť, mobilizovali sa zálohy a nevyhnutné potraviny sa rozdeľovali na prídel.

Po vstupe Japonska do vojny v decembri 1941 sa objavila najväčšia hrozba vojenského napadnutia krajiny, ale prevaha amerického námorníctva v Pacifiku zabezpečila dostatočnú ochranu. V období prvej a druhej svetovej vojny padlo viac než sto tisíc novozélandských vojakov. Medzi povojnové úspechy austrálskej a novozélandskej diplomacie patrí i zverenie mandátu nad Novou Quineou (predtým pod správou Nemecka) Austrálii a podieľanie sa na spravovaní Nauru spolu s Novým Zélandom. Novozélandská armáda sa aktívne zúčastnila oboch svetových vojen, či už na európskych alebo mimoeurópskych frontoch.

⁷ Narodil sa v Škótsku a až v rannom dospelom veku sa presťahoval na Nový Zéland s presvedčením, že mu táto progresívna krajina môže poskytnúť budúcnosť. Fraser sa taktiež ujal úloh ministra vnútorných záležitostí (v roku 1947), ktoré neskôr premenoval na ministerstvo Maorských záležitostí. Počas svojho pôsobenia zaviedol viaceré opatrení, ktoré znížili alebo sa snažili o zníženie nerovného postavenia Maorov.

⁸ Sinclair, K.: Dějiny Nového Zélandu. NLN s.r.o. Praha 2003. ISBN 80 – 7106-556-0. Str. 255

⁹ Tamže: 255

Vďaka tejto jeho zahraničnopolitickej aktivite, mnohí politici krajín sveta začali považovať Nový Zéland za dôležitého aktéra medzinárodných vzťahov.

Prekladaný príspevok sa venuje hlavne trom povojnovým premiérom, a to **Kirkovi, Langemu a Muldoonovi**, ktorých spája niekoľko spoločných znakov: všetci sa veľmi aktívne zaujímali a angažovali v zahraničnej politike a v rámci svojho pôsobenia podnikli viacero krokov na realizáciu svojej predstavy o mieste Nového Zélandu vo svete. Avšak spôsoby a hlavne oblasti, ktorými sa mali tieto záujmy dosiahnuť sa pomerne výrazne líšili, resp. stáli na rozdielnych základoch.

1.2 NORMAN ERIC KIRK – výrazné zmeny v novozélandskej zahraničnej politike v zmysle budovania národnej identity

„...Máme vlastný rozum aj hlas a mienime ich používať...“¹⁰

Premiérom tretej labouristickej vlády na Novom Zélande (ďalej v texte ako „krajina“; 1972 - 1975) bol **Norman Kirk**, ktorý počas svojho pôsobenia získal povest' nekompromisného protivníka a to nielen v diskusiách.

Predtým, než nastúpil do úradu sa o oblasť zahraničných vzťahov nezaujímal skoro vôbec. Obrat nastal po jeho zvolení do úradu, kedy sa začal venovať oblasti zahraničných vzťahov omnoho viac ako jeho predchodcovia a veľmi rýchlo prijal viacero nových opatrení (hlavne o oblasti rozšírenia pôsobenia krajiny v oblasti Ázie a Afriky), a to nielen v zahraničnopolitickej oblasti.

Bol premiérom krajiny v čase, kedy sa Nový Zéland vyrovnával s novou „podobou“ vzťahov s Britániou (ako následok vstupu Veľkej Británie do EHS, ale i ešte ako následok udalostí druhej svetovej vojny, ktoré vyvrcholi vznikom ANZUS-u a podporou amerických jednotiek vo Vietname). Krajina sa ocitla v stave, kedy cítila, že už „nepatrí“ k Británii, a kedy ani vzťahy s USA a Austráliou nevyplnili toto vákuum, a kedy nastal čas na skutočnú realizáciu naozaj vlastnej, samostatnej zahraničnej politiky.¹¹

V snahe stručne zhrnúť dopady, výdobytky, výsledky a charakteristiku Kirkovej zahraničnej politiky, možno použiť slovné spojenie „politika budovania národnej identity“.

V tomto kontexte je potrebné vnímať celú Kirkovu politiku, ktorú vystihujú nasledovné významné kroky:

Výrazne protestoval proti testovaniu jadrových zbraní, ktoré prevádzkali Francúzi v oblasti Tichého oceánu (dôsledkom tohto regionálneho sporu bol spor medzinárodný, keďže sa v roku 1972 riešil pred Medzinárodným súdnym dvorom v Haagu)

A skutočnosť, že nedovolil, aby Juhoafrický rugbyový tím navštívil Nový Zéland z dôvodu apartheidu, ktorý nepripúšťal rasovú integráciu ani v športe.¹²

Jeho postoj voči americkej zahraničnej politike bol vysoko kritický, čo dokazuje i jeden z mnohých jeho prejavov na pôde OSN, v ktorom odsúdil udalosti v Čile v 1973.

Ale snáď najvýznamnejším krokom, ktorý predurčil a výrazne poznamenal smerovanie a charakter zahraničnej politiky krajiny a jej vnímanie okolitým svetom, bolo začatie tzv. **protijadrovej politiky**.

¹⁰Capie, D.: Constructing New Zealand in the world. In: Miller R.: Political leadership in New Zealand. Auckland University Press. 2006. ISBN 1 86940 3584. str. 23

¹¹ Bassett, Michael. 'Kirk, Norman Eric 1923 - 1974'. *Dictionary of New Zealand Biography*, updated 22 June 2007. <http://www.dnzb.govt.nz/>

¹² Capie, D.: Constructing New Zealand in the world. In: Miller R.: Political leadership in New Zealand. Auckland University Press. 2006. ISBN 1 86940 3584. str. 20

V roku 1985 zakázal Nový Zéland vstup do svojich prístavov všetkým lodiam, ktoré sú poháňané jadrovou energiou alebo nesú jadrové zbrane. Tento krok jednoznačne vzdialil Nový Zéland od USA a ďalších blízkych partnerov a neskorším nálepkom bolo vylúčenie Nového Zélandu z paktu ANZUS a predefinovanie vzťahu s USA zo spojeneckého na priateľský.¹³

Jeho aktuálna zahraničná politika bola ovplyvnená viacerými udalosťami vo svete. Medzinárodná scéna šesťdesiatych rokov bola poznačená vstupom Veľkej Británie do EHS, čo prinieslo Novému Zélandu (ktorého hlavnou krajinou exportu bola už historicky práve Veľká Británia) obrovské problémy s diverzifikáciou ekonomiky; stratené vzťahy s Britániou sa Nový Zéland snažil nahradiť úzkymi vzťahmi s USA (hlavne vo vojensko-obrannej politike).

Ako i ďalšími faktormi a myšlienkovými prúdmi. V prvom rade vtedajšia zahraničná politika vyjadrovala túžbu krajiny po vlastnej nezávislosti od iných – od silnejších národov Európy ako i od USA. Treba však konštatovať, že samotný Kirk bol výrazne ovplyvnený ľavicovými hnutiami, ktoré vyjadrovali myšlienky mierového hnutia, princípy environmentalizmu, protirasizmu, ktoré boli založené na morálnych princípoch. Celkovo možno povedať, že Kirk sa snažil o nájdenie miesta krajiny vo svete a toto je práve obdobím, kedy sa Nový Zéland začal formovať ako tzv. Národ Tichomoria, keďže sa začal viac sústreďovať na svoje najbližšie okolie a hlavne na zahraničnú pomoc malým nezávislým národom.

Toto všetko poskytlo krajine stimuly na vyformovanie vlastnej predstavy o vlastnej zahraničnej politike, ktorá hneď na začiatku podnikla „rôzne“ kroky, ako napríklad už spomínaný konflikt s Francúzskom ohľadne jadrových testov v Tichomorí – tým dal Nový Zéland hlasne najavo, že oblasť Tichomoria považuje za svoj domov. Ďalej už spomínané odmietnutie režimu apartheidu v Afrike, ako i uznanie ČĽR, zrušenie povinnej vojenskej služby (ktorá bola zavedená počas I. a II. svetovej vojny) ako i posilnenie vzťahov s krajinami Afriky, Ázie, Tichomoria, čím sa postupne stával jedným z hlavných aktérov Britského spoločenstva (viď nižšie v časti „Budovanie národnej identity“).

Kirk – budovanie národnej identity

Kirk sa stal výraznou osobnosťou novozélandských dejín (ako i súčasnosti, keďže i teraz má veľa nasledovníkov a obdivovateľov) nielen kvôli svojej charizme, tvrdej zahraničnej politike, ale hlavne z dôvodu, ktorý sa stal východiskom samotnej jeho zahraničnej politiky – „vybudovaním“ pocitu národnej novozélandskej identity. V roku 1973 zaviedol napríklad tradíciu tzv. Dňa Nového Zélandu, o rok neskôr dal podnet k legislatívnej úprave, ktorá ustanovovala titul Kráľovnej na „Kráľovná Nového Zélandu“ a taktiež sa posilnilo postavenie Maorskej menšiny, ktorý sa i formálne stali jedným z faktorov vyjadrujúcich identitu krajiny (tzv. princíp bikulturalizmu).

1.3 ROBERT MULDOON –pragmatický politik

Robert Muldoon bol predsedom vlády od roku 1975 do 1984 za National party. Predtým, než sa stal predsedom vlády neprejavoval žiadny vážnejší záujem o oblasť medzinárodných vzťahov ani žiadny relatívny vzťah. Avšak po jeho zvolení, počas celého svojho funkčného obdobia tento rezort prakticky riadil.

---

¹³ V roku 1990 Národná strana opätovne obnovila anti-nulkeárnu pozíciu krajiny a súčasná premiérka Helen Clarková zaujíma veľmi jasné pozície v protinukleárnej politike ako i vo vzťahu s USA (na rozdiel od Austrálie).

V porovnaní s Kirkom, Muldoon neprejavoval „sentimentálne“ myšlienky a ciele. Jeho pohľad na to, čo má byť nástrojom alebo cieľom diplomacie bol v porovnaní s Kirkom alebo Fraserom úplne odlišný. Pre neho zahraničná politika znamenala hlavne rozvoj obchodných vzťahov (ako hlavný cieľ) a nie budovanie národnej identity. Všetky jeho kroky, ktoré podnikol v zahraničnopolitickej oblasti boli výrazne pragmatického charakteru – všetky smerovali k riešeniu obchodných a hospodárskych problémov krajiny. Aktivity diplomacie, resp. Všetky kroky úradníkov a predstaviteľov krajiny realizované v rámci zahraničnej politiky mali otvárať „dvere“ obchodným vyjednáváním po celom svete.¹⁴

Napriek tomu, že oficiálne deklaroval tzv. sentimentálny tradičný lojálny vzťah k Veľkej Británii a Británia sa stala aj ústredným bodom Muldoonovho záujmu a jeho osobnej diplomacie (čo dokázal podporou Británie napríklad pri Falklandských ostrovoch, kedy vypovedal argentínskeho veľvyslanca a poskytol Británii pomoc), bolo jednoduché kalkulovanie s ekonomickými záujmami krajiny. Muldoon sa nikdy nevzdal myšlienky, že by sa hospodárske vzťahy (narušené po vstupe Británie do EHS, kedy Nový Zéland stratil hlavný odberateľský trh) nemohli vrátiť do aspoň podobných rozmerov aké boli kedysi.

Vzťahy s Britániou však neboli jedinou „kartou“, na ktorú vsadil. Rýchlo pochopil (ako po vojne i jeho predchodcovia), že Nový Zéland je príliš malou krajinou, aby sa mohol v prípade nebezpečenstva dostatočne obrániť a že takýto károd potrebuje silného ochrancu. Obe vojny dokázali, že toto už nie je v silách Británie, tak sa Muldoon sústredil i na rozvoj vzťahov s USA a Austráliou. Zrušil zákaz vstupu lodí na jadrový pohon do novozélandských prístavov a oficiálne vyzval americké loďstvo, aby zakotvilo v novozélandských prístavoch.¹⁵

Bol jedným z iniciátorov vytvorenia programu (CER) na rozvoj voľného obchodu s Austráliou.

Čo sa týka jeho štýlu vodcovstva, mnohým utkvél v pamäti a aj historici ho považujú za jednu z najvýraznejších, najrozpornejších postáv novozélandskej novodobej histórie mnohokrát ani nie tak za výsledky v domácej i zahraničnej politike, ale hlavne z dôvodu jeho povahových čŕt, ktoré ovplyvňovali spôsob jeho práce a komunikácie a že počas svojho funkčného obdobia sa mu podarilo silne polarizovať spoločnosť takmer vo všetkých dôležitých otázkach. Mal veľa prívržencov, veľa odporcov, ľudí s neutrálnym postojom bolo veľmi málo.¹⁶

Do zahraničnej politiky jednoznačne priniesol konfrontačný spôsob jednaní – nekompromisné vyhlásenia a stanoviská sa mu videli ako vhodnejší spôsob presadzovania a artikulácie záujmov než diplomacia. Svojim „nediplomatickým jazykom“ veľaokrát spôsobil vážne problémy v tradičných spoločnostiach (ako napríklad Japonsko alebo pri komunikácii s krajinami Afriky), ale napríklad i v komunikácii s „netradičnou“ spoločnosťou akou je USA (napríklad amerického prezidenta Jimmieho Cartera nazval „sedliakom, ktorý sa vôbec nerozumie okolnostiam miesta USA vo svete“).¹⁷ Jednoducho, uprednostňoval svoje vlastné názory, preferencie, než tie, ktoré mu poskytovali jeho vlastní poradcovia. mal silne konfrontačný spôsob komunikácie, čo mu sťažilo i komunikáciu s médiami.

Muldoon striktné rozlišoval politiku od iných obalstí života spoločnosti. To sa prejavilo napríklad v roku 1981, kedy príchod juhoafrického rugbyového družstva Springboks vyvolal masové demonštrácie namierené proti rasizmu. Muldoon sa vtedy vyjadril, že šport a politika

¹⁴ Capie, D.: Constructing New Zealand in the world. In: Miller R.: Political leadership in New Zealand. Auckland University Press. 2006. ISBN 1 86940 3584. str. 23

¹⁵ Bližšie pozri: Capie, D.: Constructing New Zealand in the world. In: Miller R.: Political leadership in New Zealand. Auckland University Press. 2006. ISBN 1 86940 3584. str. 17-31. Táto pro-jadrová politika spôsobila, že v nasledovných voľbách ho porazil Lange, predseda Labour party.

¹⁶ Capie, D.: Constructing New Zealand in the world. In: Miller R.: Political leadership in New Zealand. Auckland University Press. 2006. ISBN 1 86940 3584. str. 25

¹⁷ tamže

by sa nemali spájať. Je to na každom zo športovcov, či budú zápoliť so športovcami z „krajiny apartheidu“, ale on oficiálne žiadne zamietavé stanovisko neposkytne a ako príklad poskytol Sovietsky zväz – že ani športové zápolenie s jeho športovcami ešte nemusí znamenať boj podporu komunizmu.

1.4 DAVID LANGE – jeden z najväčších reformátorov

„...vo vašom dychu ....cítim urán...“¹⁸

V roku 1987 vyhrala voľby Labouristická strana vedená Davidom Langom, ktorej volebný program bol postavený na protinukleárnej politike (bol na čele vlády od roku 1984 do 1989). Bola to jedna z najreformných vlád v histórii krajiny, o.i. aj preto, že pod Langeovým vedením sa prijali reformy v ekonomickej oblasti, ale i z dôvodu jasného vykreslenia budúcich zahraničnopolitických vzťahov krajiny. Okamžite po nástupe do funkcie premiéra začal naplňať základné zásady tohto programu.

Prijali sa dokumenty, ktoré neumožňovali vstup alebo prechod plavidiel, ktoré nesú nukleárne zbrane alebo sú poháňané týmto druhom energie (napríklad New Zealand Nuclear Free Zone, Disarmament, and Arms Control Act 1987¹⁹). Tieto lode majú i v súčasnosti zakázaný vstup do novozélandských prístavov. Toto opatrenie spôsobilo napätie vo vzťahoch s USA, čo viedlo k pozastaveniu obrannej povinnosti zo strany USA vyplývajúcej z ANZUS Treaty z roku 1952.²⁰

Podľa USA, že každý vstup americkej vojrovej lode by bol takto spojený s porušením americkej bezpečnostnej politiky, keďže by sa relevantní predstavitelia museli zakaždým vyjadriť, či tieto lode môžu byť kvalifikované ako „jadrové“ alebo nie. USA aj Austrália považovali takúto politiku za porušenie záväzkov, ktoré Novému Zélandu vyplývajú z jeho členstva v ANZUS-e a USA rozhodlo o pozastavení členstva Nového Zélandu pokiaľ sa nepríjme iné stanovisko. I napriek tomu, že Lange i naďalej prehlasoval, že jadrové zbrane sú neprípustné z morálneho hľadiska, postupne sa začali spoločné rokovania o danej otázke.

Avšak ďalšie udalosti v Tichomorí úplne zamrazili rokovania. Vzťahy nielen s USA, ale hlavne s Francúzskom sa rapídne zhoršili po potopení vlajkovej lode Rainbow Warrior environmentálnej nátlakovej skupiny Greenpeace, ktorá práve uskutočňovala monitoring nukleárnych testov vo francúzskej Polynézii. Táto loď bola potopená agentmi francúzskej tajnej služby v Aucklandskom prístave, pričom zahynul francúzsky fotograf. Francúzsky premiér následne odmietol zodpovednosť a Nový Zéland požadoval odškodnenie.

V roku 1986 bola natrvalo pozastavená branná povinnosť. V júli 1987 Národná strana vyjadrila podporu vládnej protinukleárnej politike, v dôsledku čoho USA prehodnotili svoj vzťah k Novému Zélandu zo spojeneckej krajiny na priateľskú. V 90-tych rokoch Nový Zéland popri Austrálii stále viac obchodoval s krajinami ázijského kontinentu, i keď najdôležitejším obchodným partnerom stále zostáva Austrália, s ktorou je Zéland od roku 1983 spojený v spoločnom trhu CER.²¹

¹⁸ „And I'm going to give it to you if you hold your breath just for a moment ... I can smell the uranium on it as you lean forward!“ In.: LANGE, D.: Nuclear Weapons are Morally Indefensible. Oxford Union debate, 1985. <http://publicaddress.net/default,1578.sm.jsessionid=BA7F494133BCC52B4A7F3EFD79EAB4C1?ppid=1578&start=1#post1578>

¹⁹ <http://www.nzhistory.net.nz/politics/nuclear-free-new-zealand/nuclear-free-zone>

²⁰ Sinclair, K.: Dějiny Nového Zélandu. NLN s.r.o. Praha 2003. ISBN 80 – 7106-556-0. str. 322

²¹ Lange abdikoval po dvoch rokoch oficiálne zo zdravotných dôvodov (niektoré zdroje však hovoria o zákulisnom boji vo vnútri strany) a nahradil ho Geoffrey Palmer. V septembri 1990 však aj on rezignoval a nahradil ho vtedajší minister zahraničných vecí Mike Moore. Vo všeobecných parlamentných voľbách v roku 1990 utrpela Labouristická strana porážku a vodca National party sa stal novým predsedom vlády, ktorý stál na čele troch vlád nominovaných z radov National party a po siedmich rokoch podal demisiu. (1990 – 1997). 5. decembra 1997 ho vystriedala prvá žena na poste predsedu vlády Jenny Shipleyová (prísahu zložila 8. 12.). Od

Záver

Premiér Nového Zélandu nemá vo svojom portfóliu oblasť zahraničných vecí a ani medzi oficiálnymi funkciami premiéra túto oblasť nenájdeme. Odkazom spomínaných premiérov bolo vytvorenie obrazu Nového Zélandu ako veľmi pokrokovej a environmentálnej krajiny, ktorá zachováva kontinuitu vládnych rozhodnutí (aj prostredníctvom politiky súčasnej premiérky), ktorá sa vyvinula z bývalej kolónie na jednu z najrozvinutejších ekonomík a demokracií (napríklad ako prví udelili volebné právo ženám), na krajinu – pioniera v antinukleárnej politike,....

Súčasnú dobu je poznamenanú nielen prijatím MMP – zmiešaného volebného systému, ktoré samozrejme zdôraznilo potrebu jednotiaceho prvku vo výkonnej moci – a to premiéra (jeho/jej osobnosť, štýl vodcovstva, spolupráce a komunikácie sa prejavuje už pri predvolebných rokovaníach; napr. výrazná osobnosť súčasnej premiérky H. Clarkovej), ale i výzvami, ktorým krajina čelila z medzinárodnopolitického hľadiska, ako útoky 11. septembra a následná invázia do Afganistanu a Iraku a s tým spojená vojna proti terorizmu.

Nový Zéland zachováva líniu, ktorú prednaznačili jej prechádzajúci politickí vodcovia – Fraser, Kirk, Muldoon a Lange – ako krajiny zachovávajúcej svoje protinukleárne stanovisko spojené s aktívnou environmentálnou politikou, ako krajiny bojujúcej v prospech mieru (súčasná premiérka H. Clarková odmietla podporiť USA v ich vojne proti terorizmu priamou vojenskou účasťou), ako krajiny – národa Tichomoria, ktorá buduje úzke kontakty so svojimi susedmi v tejto oblasti, ako krajiny, pre ktorú je hospodársky vývoj a obchodné vzťahy sú jednou zo základných línií diplomacie.

Zoznam literatúry:

1. Capie, D.: Constructing New Zealand in the world. In: Miller R.: Political leadership in New Zealand. Auckland University Press. 2006. ISBN 1 86940 3584. Str. 17-32
2. Gustafson, B.: Populist Roots of Political leadership in New Zealand. In: Miller R.: Political leadership in New Zealand. Auckland University Press. 2006. ISBN 1 86940 3584. Str.51-70
3. Sinclair, K.: Dějiny Nového Zélandu. NLN s.r.o. Praha 2003. ISBN 80 – 7106-556-0. Str. 179 – 198, 199 – 223, 248 – 272
4. Bassett, M.: Kirk, Norman Eric 1923 – 1974. Dictionary of New Zealand Biography. www.dnzb.govt.nz.
5. LANGE, D.: Nuclear Weapons are Morally Indefensible. Oxford Union debate, 1985. <http://publicaddress.net/default,1578.sm.jsessionid=BA7F494133BCC52B4A7F3EFD79EAB4C1?ppid=1578&start=1#post1578>
6. Bassett, Michael. 'Kirk, Norman Eric 1923 - 1974'. *Dictionary of New Zealand Biography*, updated 22 June 2007. <http://www.dnzb.govt.nz/>
7. <http://www.nzhistory.net.nz/politics/nuclear-free-new-zealand/nuclear-free-zone>
8. www.nzhistory.net.nz
9. <http://www.mfat.govt.nz>

Kontakt:

Fakulta sociálnych a ekonomických vied

---

novembra 1999, po opakovaní vyhraných voľbách je rozhodujúcou vládou stranou Labour Party pod vedením Helen Clarkovej, ktorá je v poradí už druhou ženskou predsedníčkou vlády a protinukleárnu politiku považuje za Langeho odkaz.

Univerzita Komenského v Bratislave
Odbojárov 10/A
P.O. Box 129
820 05 Bratislava 25

Mgr. Michal Čubrík

FAKULTA POLITICKÝCH VIED A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV,
UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI

AKTUÁLNY VÝVOJ POLITIKY NEŠÍRENIA JADROVÝCH ZBRANÍ

michal.cubrik@umb.sk

Abstrakt:

Príspevok sa venuje súčasnému vývoju otázky proliferácie jadrových zbraní vo svete. V úvode načrtáva význam a vnímanie proliferácie ako jednej z najväznejších bezpečnostných hrozieb súčasnosti. Následne podrobnejšie analyzuje súčasný medzinárodno-právny a inštitucionálny režim, ktorý má šíreniu jadrových zbraní zabraňovať. Vybudovanie tohto režimu je nepochybne veľkým úspechom, no má aj svoje zásadné nedostatky a obmedzenia, ktoré jeho efektívnosť oslabujú. Tieto nedostatky sa naplno prejavujú najmä v poslednej dobe, v prípadoch Severnej Kórei, Iránu alebo Sýrie. Ďalšiemu šíreniu jadrových zbraní je možné zabrániť len zásadnou zmenou chápania ich úlohy vo svete a svetovej bezpečnosti. O takúto zmenu sa snaží vízia, ktorá hovorí o nutnosti úplného jadrového odzbrojenia. Táto vízia a konkrétne navrhované kroky sú predstavené v závere tohto príspevku.

Kľúčové slová: jadrové zbrane, šírenie, proliferácia, medzinárodný režim, odzbrojenie

Abstract:

Aim of this article is to present the contemporary development of the nuclear nonproliferation issue in the world. In the introduction it illustrates the importance and perception of the proliferation threat, as one of the most important security threats today. Consequently we analyze in detail the state of the institutional regime and international law, which is supposed to hinder proliferation of nuclear weapons. Establishing of this regime is clearly a great success, but it also has some substantial shortcomings and limitations, which weaken its effectivity. These limitations are fully visible especially in the recent years in cases of North Korea, Iran or Syria. International community can avoid future proliferation of nuclear weapons only with essential shift in comprehension of their role in the world's security. This shift is also one of the goals of the vision, which speaks about the necessity of universal and total nuclear disarmament. In the end of this article, there is spoken about this vision and particular steps proposed.

Úvod

Proliferácia, čiže šírenie jadrových zbraní je dnes jednou z najväznejších a najproblematickejších otázok medzinárodnej bezpečnosti. Jadrové zbrane sú už od svojho objavenia, pred viac ako 60 rokmi, tým najničivejším nástrojom, ktorý ľudstvo vynášalo a mohli by sa stať ultimátnym prostriedkom jeho zániku. Fakt, že sa ním doposiaľ nestali, resp. že od svojho prvého vojenského použitia v Hirošime a Nagasaki neboli vo vojne, ani v žiadnom ozbrojenom konflikte použité, možno pripísať niekoľkým faktorom. Tým najzásadnejším z nich je, že aj napriek značnému rozšíreniu nukleárnej technológie vo svete, vlastní jadrové zbrane stále len relatívne malý počet štátov.

Hlavným dôvodom tohto relatívne pomalého šírenia jadrových zbraní za posledné polstoročie je okrem veľkej technologickej a finančnej náročnosti aj existujúci medzinárodno-

právny režim na zabránenie šíreniu týchto zbraní. Veľmi dôležitý je tiež vysoký dôraz, ktorý medzinárodné spoločenstvo tejto otázke prisudzuje. Z tohto uhlu pohľadu by sa mohlo zdať, že súčasný stav je celkom postačujúci, že žiadne veľké riziko nám nehrozí.

Prečo je teda hrozba šírenia jadrových zbraní taká závažná? Napríklad Európska bezpečnostná stratégia z roku 2003 označuje proliferáciu zbraní hromadného ničenia vo všeobecnosti popri medzinárodnom terorizme za „potenciálne najväčšiu hrozbu pre našu bezpečnosť“. Taktiež americká Národná bezpečnostná stratégia z roku 2002 aj z roku 2006 považuje proliferáciu za najväčšiu hrozbu pre americkú a svetovú bezpečnosť, predovšetkým v súvislosti s možnosťou, že by jadrové zbrane získali teroristi alebo tzv. „darebácke štáty“, ktoré terorizmus podporujú. Otázka proliferácie má dôležité miesto aj v ďalších strategických a obranných dokumentoch významných svetových aktérov, ako napr. Strategická koncepcia NATO z roku 1999 alebo Koncepcia národnej bezpečnosti Ruskej federácie z roku 2000.

Na otázku ohľadom závažnosti tejto hrozby môžeme odpovedať jednoducho – s každým ďalším štátom, ktorý jadrové zbrane získa sa zvyšuje pravdepodobnosť ich použitia, resp. že sa dostanú do rúk nešťatným organizáciám ochotným ich použiť. V tomto článku sa pokúsime analyzovať, na akých princípoch funguje súčasný svetový režim na zabráňovanie šíreniu jadrových zbraní a aké sú jeho vážne nedostatky. Následne sa pokúsime načrtnúť možné východiská a perspektívy znižovania rizika proliferácie do budúcnosti.

Základné piliere politiky nešírenia jadrových zbraní

Súčasný medzinárodný režim, ktorý má zabráňovať šíreniu jadrových zbraní je postavený na niekoľkých zásadných pilieroch. Tými najdôležitejšími a zároveň najstaršími sú Zmluva o nešírení jadrových zbraní (Nuclear Non-Proliferation Treaty - NPT) z roku 1968 a Medzinárodná agentúra pre atómovú energiu (International Atomic Energy Agency – IAEA), ktorá bola založená už v roku 1957. IAEA je spolu s Bezpečnostnou radou OSN hlavným vynucovacím orgánom Zmluvy NPT.

Režim, ktorý bol pomocou týchto inštitúcií vytvorený, je založený na podpore mierového využívania jadrovej technológie výmenou za prísľub, že sa štáty nebudú snažiť vyvíjať jadrové zbrane. Každý štát má podľa textu Zmluvy NPT právo na mierový jadrový program. Pod tým sa rozumie, že štát má právo na vybudovanie celého „cyklu nukleárneho paliva“ (nuclear fuel cycle) – kapacity na ťažbu a spracovanie jadrového paliva - uránu, využitie paliva v reaktoroch a následné uloženie alebo spracovanie použitého paliva. Pomocou technológie na obohacovanie nukleárneho paliva do reaktorov – ľahko obohateného uránu (lightly enriched uranium – LEU), je však možné vyrobiť aj ťažko obohatený urán (highly enriched uranium – HEU) alebo plutónium, čo sú základné materiály potrebné na výrobu jadrovej bomby.¹

Medzinárodná agentúra pre atómovú energiu (MAAE) by mala podľa svojho štatútu „prispievať k čoraz väčšiemu podielu atómovej energie na mieri, zdraví a prosperite vo svete, mala by všetkými možnými spôsobmi zabezpečiť, aby sa asistencia ňou poskytovaná [...] nepoužila žiadnym spôsobom na akýkoľvek vojenský cieľ“. Preto, keď štáty obdržia od MAAE asistenciu alebo technologické know-how, musia sa Zmluvou o komplexných zárukách (IAEA Comprehensive Safeguards Agreement) zaviazat', že sa neodklonia od mierového využívania, nezneužijú ho na vojenské účely a nebudú ani inak netransparentne zaobchádzať s nukleárnym materiálom a zariadeniami. MAAE tak získa právo pomocou inšpekcií

---

¹ Prírodný urán sa skladá z 99,2 % izotopu uránu U238 a 0,72 % U235, pričom pre jadrovú reakciu je potrebný práve izotop U235. Pre použitie v jadrových reaktoroch sa používa tzv. ľahko obohatený urán (Lightly Enriched Uranium – LEU), kde je podiel izotopu U235 zvýšený na 3 – 4 %. Na výrobu jadrovej bomby je potrebný tzv. vysoko obohatený urán (Highly Enriched Uranium – HEU), v ktorom je podiel izotopu U235 zvýšený až na približne 90 %. LEU aj HEU sa získavajú v obohacovacích zariadeniach, tzv. centrifúgach.

a ďalších metód kontrolovať zaobchádzanie s nukleárnym materiálom, jeho pohyby a prístup k nemu. V prípade, že MAAE zistí nesúlad medzi deklarovanými cieľmi štátu a skutočnými aktivitami, môže svoje inšpekcie sprísniť, vyzvať štát k dodržiavaniu svojich záväzkov alebo oznámiť prípad Bezpečnostnej rade OSN. Tá môže následne rozhodnúť o reakcii medzinárodného spoločenstva (rôzne formy sankcií, atď.).

Skutočnosť, že členstvo v Zmluve NPT a spolupráca s MAAE nie sú dostatočné, aby zabránili šíreniu jadrových zbraní sa ukázala v plnom svetle na prípade Iraku v roku 1991, ale dokazujú to aj prípady ďalších štátov, ako napr. Pakistan, Lýbia, alebo aktuálne Severná Kórea a Irán. Tieto nedostatky iniciovali posilnenie systému záruk MAAE v podobe prijatia tzv. Dodatočného protokolu (Additional Protocol) k Zmluve o komplexných zárukách. Tento protokol umožňuje MAAE okrem kontrolovania, či sa štát neodklonil od svojho mierového jadrového programu aj potvrdiť, že sa na jeho území nenachádzajú žiadne iné nedeklarované nukleárne aktivity alebo materiál. Na základe Dodatočného protokolu môže MAAE získavať podstatne viac informácií o jadrových a s tým súvisiacich aktivitách, vrátane výskumných a rozvojových programov. Inšpektori majú tiež väčší prístup k všetkým častiam obehu jadrového paliva, od uránových baní, zariadení na spracovanie a obohacovanie paliva až po všetky ďalšie miesta, kde sa jadrový materiál skladuje, používa atď.

K medzinárodnému režimu na zabraňovanie proliferácii jadrových zbraní významne prispievajú aj zoskupenia exportérov jadrového materiálu – tzv. Zanggerova komisia a Skupina nukleárných dodávateľov (Nuclear Suppliers Group – NSG). Významnejšie postavenie z týchto dvoch zoskupení má dnes NSG, ktorá má 45 členských štátov. Jej cieľom je prispievať k nešíreniu jadrových zbraní prostredníctvom implementácie smerníc pre export nukleárných a súvisiacich materiálov a zariadení.² Export týchto materiálov a zariadení by mal byť podmienený členstvom prijímajúceho štátu v režime Zmluvy NPT a dôsledné uplatňovanie a dodržiavanie záruk MAAE.

Ďalšími piliermi politiky nešírenia jadrových zbraní boli v minulosti zmluvy SALT a START, zamerané na obmedzenie a znižovanie počtu strategických jadrových zbraní medzi Spojenými štátmi a vtedajším Sovietskym zväzom. Spolu s nimi je potrebné spomenúť Zmluvu o obmedzení počtu balistických rakiet (Anti-Ballistic Missile Treaty – ABM Treaty) a Zmluvu o úplnom zákaze jadrových skúšok (Comprehensive Test Ban Treaty – CTBT), prijatú v roku 1996. Predovšetkým posledná menovaná má z hľadiska súčasnej proliferácie veľký význam, no nepodpísali ju krajiny vlastniace jadrové zbrane, ktoré nie sú signatármi Zmluvy NPT: India, Pakistan a Severná Kórea. Doposiaľ ju neratifikovali ani Spojené štáty, ktoré okrem toho v roku 2002 kvôli budovaniu protiraketovej obrany jednostranne odstúpili aj od Zmluvy o obmedzení počtu balistických rakiet.

Nedostatky medzinárodného režimu

Vybudovanie medzinárodno-právneho režimu nešírenia jadrových zbraní do dnešnej podoby môžeme považovať za veľký úspech. Pri jeho podrobnej analýze však odhalíme množstvo nedostatkov, ktoré zabraňujú naplneniu cieľov Zmluvy NPT, konkrétne najmä konečného cieľa – „*všeobecného a úplného jadrového odzbrojenia pod prísnu a efektívnu medzinárodnou kontrolou*“³

Hlavným nedostatkom ostáva základný duálny charakter režimu NPT spočívajúci v rozdelení na jadrové a nejadrové štáty. Ako jadrové štáty sa chápe iba pôvodných päť, ktoré uskotočnili testy svojich jadrových zbraní pred rokom 1967. Aj napriek záväzkom znižovať

² The Nuclear Suppliers Group, <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/default.htm> [20.11.2008]

³ text Zmluvy o nešírení jadrových zbraní

počty svojich strategických zbraní si tieto štáty naďalej ponechávajú rozsiahle jadrové arzenály⁴. Spojené štáty a Ruská federácia vo svojich strategických obranných dokumentoch stále považujú jadrové zbrane za základ svojej národnej bezpečnosti, predovšetkým kvôli ich ostrašujúcemu účinku. Ostatné štáty vlastníace jadrové zbrane odmietajú odzbrojiť poukazujúc práve na oveľa početnejšie nukleárne arzenály USA a Ruska.

Takýto stav je podľa záverov Kanberskej komisie na elimináciu jadrových zbraní „*vysoko diskriminačný a preto nestabilný, nie je možné ho udržať. Držanie jadrových zbraní ktorýmkoľvek štátom predstavuje trvalú motiváciu pre ostatné štáty aby ich získali.*“⁵ J. Granoff k tomu dodáva, že je proti praktickému rozumu a morálke, aby niekoľko štátov svojvoľne porušovalo základné morálne pravidlo rovnosti všetkých štátov. Bez dodržiavania a všeobecného uznania tohto pravidla nie je podľa neho možné dosiahnuť vyššiu úroveň globálnej bezpečnosti (Granoff, 2000)

Ďalším vážnym problémom je vynútiteľnosť noriem režimu NPT a možnosť ich obchádzania. To sa priamo viaže na ďalšiu problematickú oblasť sprasných medzinárodných vzťahov, ktorou je slabá akcieschopnosť Bezpečnostnej rady OSN. Zatiaľ, čo v niektorých prípadoch bola činnosť Bezpečnostnej rady na vynútenie dodržiavania záväzkov proti proliferácii efektívna, v mnohých prípadoch evidentne zlyhala. Príkladom zlyhania bol postup voči Severnej Kórei, Iraku v roku 2003 alebo súčasné nezhody ohľadom postupu voči Iránu. Rozpory v názorech stálych členov Bezpečnostnej rady na niektoré aktuálne otázky, ako aj rôzne postupy v rôznych prípadoch môžu navodiť situáciu, kedy budú krátkodobé ekonomické alebo politické záujmy uprednostňované pred cieľmi vyplývajúcimi zo Zmluvy NPT.

Okrem vynútiteľnosti záväzkov Zmluvy NPT, ktorú má na starosti BR OSN je problémom tiež možnosť ich obchádzania, respektíve odklonenia sa od mierového programu. Ako dokazuje prípad Severnej Kórei alebo čiastočne Iraku v roku 1991, štát môže získať jadrovú technológiu pod podmienkami jej mierového využitia a popri mierovom programe rozvíjať tajne aj vojenský program. V rámci mierového programu môže štát získať rozsiahlu infraštruktúru na obohacovanie uránu pre použitie v jadrových reaktoroch. Ak sa v určitom okamihu rozhodne získať jadrovú zbraň, je jednoduché zmeniť obohacovací proces a produkovať vysoko obohatený urán na vojenské použitie.

Zásadným nedostatkom režimu Zmluvy NPT aj naďalej zostáva malá skupina štátov, ktoré stoja mimo neho a vlastní jadrové zbrane. Reč je o Izraeli, Pakistane, Indii a Severnej Kórei. Z hľadiska bezpečnosti ich nukleárných zariadení by bolo najvhodnejšie ich čo najviac priblížiť režimu NPT a uplatniť na dané zariadenia špecifické záruky MAAE. Takýto postup a vytvorenie špecifického systému záruk sa osvedčil v prípade niektorých pakistanských a indických zariadení.

Zahrnutie týchto štátov do systému NPT by ale mohlo predstavovať komplikovaný medzinárodno-právny a politický problém. Keby tieto štáty chceli prijať Zmluvu NPT v dnešnej podobe, museli by sa vzdať svojich jadrových vojenských programov, čo je krajne nepravdepodobné. Druhou možnosťou by bola zásadná revízia Zmluvy NPT v otázke chápania jadrových a bezjadrových štátov. Vzhľadom na veľmi široké členstvo a potrebu zásadnej zhody veľkého počtu štátov aj táto možnosť problematická. Čiastočne to dokazujú neúspechy posledných revízijských konferencií NPT.

Existencia štátov vlastníacich jadrové zbrane mimo režimu NPT a nečinnosť medzinárodnej komunity aj Bezpečnostnej rady OSN v týchto prípadoch predstavuje ďalšie kritické miesto medzinárodného režimu kontroly a nešírenia jadrových zbraní. Pre ostatné

⁴ Podľa údajov servera National Resource Defense Council z roku 2002 bolo vo svete celkovo 20 190 jadrových zbraní. Zdroj: <http://www.nrdc.org/nuclear/nudb/datab19.asp> [20.11.2008]

⁵ Report of the Canberra Commission on the Elimination of Nuclear Weapons 7, Canberra Commission on the Elimination of Nuclear Weapons 1996, str. 7.

štáty dodržiavajúce svoje medzinárodné záväzky to môže byť výrazom určitej nespravodlivosti. Ak sa k takémuto pocitu pridá bezpečnostná dilema a ďalšie vonkajšie aj vnútropolitické okolnosti, elita daného štátu môže rozhodnúť o odklonení sa od svojho mierového jadrového programu.

Konkrétnym príkladom takéhoto postupu je Severná Kórea, totalitný a uzavretý režim s vážnymi ekonomickými a sociálnymi problémami. Jadrovú zbraň sa mu podarilo získať práve odklonom od mierového programu, pričom bolo v hre niekoľko ďalších špecifických okolností. V súčasnosti mu vlastníctvo jadrovej bomby umožňuje vydierať medzinárodné spoločenstvo. Pod príslubom rokovaní o zastavení svojho vojenského programu si vynucuje hospodársku a inú pomoc, ktorú by inak nemohol získať.

Príčiny neutržateľnosti súčasného stavu

Aj napriek skutočnosti, že úplné jadrové odzbrojenie je hlavným cieľom Zmluvy NPT, dosiahnutie tohto cieľa sa môže zdať pri pohľade na súčasné problémy veľmi nepravdepodobné. Bezpečnosť v súčasnom svete je do veľkej miery založená na princípe, resp. teórii nukleárneho odstrašenia (nuclear deterrence theory). Jednotlivé štáty vlastniace jadrové zbrane sa príliš spoliehajú na ich odstrašujúcu schopnosť. Ako však môžeme vidieť na príklade Iránu, táto logika nesmierne povzbudzuje ďalšie a ďalšie štáty v snahách o získanie jadrovej zbrane. Tie by im totiž poskytli schopnosť odstrašiť svojich potencionálnych nepriateľov, resp. získať zásadnú prevahu nad ostatnými štátmi, ktoré by túto schopnosť nemali.

Hlavnou prekážkou jadrového odzbrojenia vo svete je teda realistická logika bezpečnostnej dilemy, ktorá kladie absolútny dôraz na vojenskú silu štátu. Bezpečnostná dilema núti štáty vyvažovať mocenský potenciál svojich susedov, čo v praxi znamená, že ak jeden štát určitého regiónu získa jadrovú zbraň, budú sa o jej zisk snažiť aj jeho susedia alebo konkurenti, pretože budú pociťovať ohrozenie svojich základných bezpečnostných záujmov. Príkladom takejto dilemy je vývoj jadrových zbraní Pakistanom, ktorý tak reagoval na nukleárne aktivity svojho najväčšieho konkurenta - Indie. Obzvlášť nebezpečná je táto logika v nestabilných regiónoch, ako napríklad Blízky východ alebo Juhovýchodná Ázia.

Podľa experta na šírenie jadrových zbraní z Carnegieho nadácie pre medzinárodný mier (Carnegie Endowment for International Peace), Georga Perkovicha, sa v súčasnosti nachádzame v určitom prelomovom období. Do budúcnosti je možné očakávať ďalší rozvoj nukleárneho priemyslu vo svete, čo môže významne prispieť k ďalšej proliferácii. Náročnosť zisťovania proliferácie jadrových zbraní sa zvyšuje úmerne s nárastom celkovej hustoty nukleárneho priemyslu, obchodovania, výcviku a spolupráce v tejto oblasti (Perkovich, 2008a).

G. Perkovich uvádza tri hlavné faktory, ktoré povzbudzujú rozširovanie jadrových zbraní (Perkovich, 2008b). Prvým je práve expanzia nukleárneho priemyslu z dôvodov rastúceho dopytu po elektrickej energii a snahe znižovať emisie pri spaľovaní fosílnych palív. *„V očakávaní rozvoja trhu pre obohatené palivo niektoré štáty ako napríklad Irán, Brazília, Kanada a Južná Afrika vyvinuli alebo sa snažia vyvinúť programy na obohacovanie uránu, či už pre domáce použitie alebo pre export. Iné štáty, ako napríklad Južná Kórea budú skúmať možnosti spracovania použitého paliva spôsobmi, ktoré by im umožnili separovať plutónium. Rozširovanie schopností zvládať celý cyklus nukleárneho paliva do štátov, ktoré nevlastnia jadrové zbrane, podporuje znepokojenie, že tieto štáty sa môžu otvorene alebo utajene rozhodnúť vyrábať jadrové zbrane“* (Perkovich, 2008b, str. 9).

Druhým faktorom sú priame proliferáčne hrozby z krajín, ako napríklad Severná Kórea, Irán alebo Sýria. Podľa Perkovicha je potrebné výrazne posilniť všeobecné presvedčenie, že štáty, ktoré porušujú svoje medzinárodné záväzky nezískať alebo nešíriť jadrové zbrane, budú odhalené a budú musieť čeliť následkom takéhoto konania. Tieto

následky by mali byť dostatočne závažné, aby dokázali štáty od proliferačných ambícií odradiť.

Tretiu príčinu vidí G. Perkovich v už spomínanej neschopnosti jadrových štátov podniknúť konkrétne kroky, ktoré by zvyšok sveta presvedčili, že majú skutočný záujem na postupnej eliminácii svojich nukleárných arzenálov. Súčasný stav, kedy Spojené štáty, Ruská federácia a ďalšie štáty vo svojich strategických dokumentoch vyzdvihujú svoje nukleárne kapacity a ich odstrašujúci účinok, rozhodne nenapomáha zníženiu medzinárodného napätia. Budovanie americkej protiraketovej obrany v Európe a odvetné opatrenia Ruska pôsobi s ohľadom na jadrové odzbrojenie skôr kontraproduktívne.

Možnosti jadrového odzbrojenia

Vzhľadom na načrtnutú problematiku medzinárodného režimu nešírenia jadrových zbraní sa môže zdať, že úplné, rovnomerné a nediskriminačné odzbrojenie je nedosiahnuteľným ideálom. Objavujú sa však aj hlasy volajúce po naplnení základných cieľov, ktoré Zmluva NPT stanovila. Takýmto významným hlasom je aj výzva s názvom „Svet bez jadrových zbraní“⁶ zverejnená v januári 2007 v americkom názorovom denníku Wall Street Journal. Jej autormi sú bývalí vysoko postavení americkí politici Shultz, Perry, Kissinger a Nunn.

Autori výzvy uvádzajú, že svetová bezpečnosť založená na odstrašujúcom účinku jadrových zbraní je z dlhodobého hľadiska neudržateľná. Spoliehanie sa na jadrové zbrane za týmto účelom sa podľa nich stáva „čoraz väčším hazardom s čoraz menšou efektivitou“. Dodávajú, že táto logika odstrašenia sa navyše nevzťahuje na medzinárodné teroristické skupiny a ďalších neštátnych aktérov. Keby sa slabo zabezpečené materiály na výrobu atómovej bomby alebo priamo bomba dostala do ich rúk, máločo by im mohlo zabrániť v ich použití proti civilnému obyvateľstvu. Preto je potrebné dosiahnuť globálny konsenzus ohľadom úlohy nukleárných zbraní vo svete – zvrátiť trend spoliehania sa na ich odstrašujúcu silu a prestať ich považovať za „univerzálny liek“ na všetky bezpečnostné hrozby a tiež za symbol prestíže a vyspelosti národa.

Cieľ úplného jadrového odzbrojenia chápu uvedení autori realisticky ako „vrchol veľmi vysokého kopca“. Zhodujú sa však na potrebe jasnej vízie, ktorá by predstavovala niečo ako základný rámec pre všetky politické kroky a úsilia v snahe predchádzať proliferácii. Inými slovami, ide o to, aby sa medzinárodné spoločenstvo zhodlo na tomto zásadnom ciele a postupne sa k nemu približovalo.

V súlade s týmto cieľom navrhujú autori niekoľko oblastí, na ktoré by sa mala pozornosť sústrediť predovšetkým. V januári 2008 bola zverejnená čiastočne konkretizovaná verzia pôvodnej výzvy s názvom „Smerom k svetu bez jadrových zbraní“⁷. Tu sa už uvádzajú konkrétnejšie kroky, ktoré by výrazne prispeli k realizácii a uskutočneniu vízie. Za najdôležitejšie z týchto krokov by sme mohli považovať:

- rozšírenie a prehĺbenie cieľov Zmluvy o obmedzení strategických zbraní (Zmluva START II.)
- odmietnutie akýchkoľvek existujúcich plánov masívneho nukleárneho útoku, postavené na logike vzájomne zaručeného zničenia
- výrazne zvýšiť úsilie na fyzické zabezpečenie existujúcich jadrových zbraní a tiež nukleárných materiálov kdekoľvek vo svete, aby sa znemožnilo ich získanie teroristickými skupinami

---

⁶ SHULTZ, G.P., PERRY, W.J., KISSINGER, H.A., NUNN, S., A World Free of Nuclear Weapons. In: The Wall Street Journal, 4. 1. 2007, str. A15

⁷ SHULTZ, G.P., PERRY, W.J., KISSINGER, H.A., NUNN, S., Toward a Nuclear-Free World. In: The Wall Street Journal, 15. 1. 2008

- posilniť monitorovanie a kontrolu štátov, či dodržiavajú svoje záväzky vyplývajúce zo Zmluvy NPT
- začať proces zameraný na univerzálne prijatie a ratifikáciu Zmluvy o úplnom zákaze jadrových skúšok

Tieto a ďalšie kroky by mali výrazne posilniť medzinárodný režim nešírenia jadrových zbraní a napomôcť k lepšiemu a dôslednejšiemu monitorovaniu nukleárných aktivít štátov.

Ďalšou významnou oblasťou, ktorá sa vo výzve uvádza, je potreba vyvinúť medzinárodný systém na zvládanie rizík spojených s cyklom nukleárneho paliva. G. Perkovich vo svojej reakcii na výzvu zdôrazňuje predovšetkým Dodatočný protokol Medzinárodnej agentúry pre atómovú energiu (Perkovich, 2008a). Tento protokol by značne posilnil právomoci MAAE pri kontrole zaobchádzania s nukleárnymi materiálmi. Jeho nedostatkom však zostáva, že zo 194 signatárskych štátov ho doposiaľ 104 štátov neimplementovalo, medzi nimi napríklad Irán, Izrael, India, Pakistan, Brazília, Sýria, Bielorusko a najmä Spojené štáty. Odmietnutie týchto a ďalších štátov implementovať Dodatočný protokol oslabuje celkovú dôveru, že hrozby proliferácie bude možné včas odhaliť.

Ako veľmi dôležitý uvádza Perkovich návrh niektorých členov Skupiny jadrových dodávateľov (NSG) aby spoluprácu v oblasti dodávok nukleárneho paliva pre mierové využitie podmienili práve implementáciou Dodatočného protokolu (Perkovich, 2008a). Neochota Spojených štátov a ďalších členov NSG však podkopáva takéto úsilie. Prítom sú to najmä USA, ktoré sa počas vlády G. W. Busha snažili hrať úlohu najvýznamnejšieho aktéra politiky nešírenia jadrových zbraní, čo dokazuje ich angažovanosť v rokovaníach s Lýbiou, Severnou Kóreou a Iránom a tiež zdôvodnenie vojenskej intervencie v Iraku.

Záver

Vzhľadom na načrtnutú situáciu sa na otázku proliferácie jadrových zbraní môžeme pozeráť dvoma pohľadmi. Na jednej strane môžeme vidieť dosiahnutie významných úspechov v podobe silného medzinárodno-právneho režimu a inštitúcií na predchádzanie proliferácii a zneužívania nukleárnej technológie na vojenské účely. Na strane druhej je však proliferácia stále aktuálnou témou. Ak sa režim nešírenia nebude ďalej posilňovať a sprísňovať, môžeme byť svedkami postupného rozrastania sa klubu štátov s jadrovými zbraňami. To by predstavovalo pre súčasnú bezpečnostnú situáciu vo svete veľmi vážne riziko.

Kľúčovým problémom ostáva koncepcia jadrového odstrašenia. Schopnosť jadrových zbraní odradiť potencionálnych protivníkov predstavuje pre niektoré štáty príliš silnú motiváciu k snahám o ich nadobudnutie. Takáto situácia je nerovnovážna a nestabilná, niektoré štáty ju navyše môžu vnímať ako nespravodlivú. Svetová bezpečnosť spoliehajúca sa na teóriu nukleárneho odstrašenia je preto z dlhodobého hľadiska neudržateľná.

V takejto situácii prichádza vhod vízia G. Shultza, H. Kissingera, W. Perryho a S. Nunna, ktorá oživuje základný cieľ Zmluvy o nešírení jadrových zbraní – úplné jadrové odzbrojenie. Táto vízia má predstavovať určitý rámec pre koordinované kroky medzinárodného spoločenstva smerom k dôslednému sprísneniu politiky nešírenia jadrových zbraní a ich postupnej eliminácii. Reálny pokrok však bude nutne závisieť od toho, ako sa k tejto vízii postavia svetové nukleárne veľmoci. Je nepochybné, že pôjde o veľmi náročný a zdĺhavý proces s neistým výsledkom. Bude si totiž vyžadovať čiastočnú zmenu organizácie medzinárodného systému v zmysle pozdvihnutia úlohy medzinárodného práva a multilaterálnych inštitúcií, ktoré sú po období amerického unilateralizmu značne oslabené. Z hľadiska pokroku v otázke proliferácie sa preto vkladajú veľké nádeje do nastupujúcej administratívy nového amerického prezidenta Baracka Obamu. Je nesporné, že práve Spojené

štáty sú tým, kto môže politiku nešírenia jadrových zbraní priviesť na kvalitatívne novú úroveň.

LITERATÚRA

DURDIAK, J. (eds.) *Zbrane hromadného ničenia – aktuálna bezpečnostná hrozba*, Inštitút bezpečnostných a obranných štúdií Ministerstva obrany Slovenskej republiky, Bratislava 2005

EICHLER, J., *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století*, Ministerstvo obrany České republiky, Praha 2006

GRANOFF, J., Nuclear Weapons, Ethics, Morals, and Law in: *Brigham Young University Law Review*, September 2000, str. 1413-42

LAVOY, P. R., Nuclear Proliferation Over Next Decade. Causes, Warning Signs, and Policy Responses. In: *Nonproliferation Review*, Vol. 13, No. 3, November 2006, str. 433-54

TAUSCHER, E., Achieving Nuclear Balance, *Nonproliferation Review*, Vol. 14, No. 3., November 2007, str. 517-23

PERKOVICH, G., (b) Principles for Reforming the Nuclear Order. In: *Proliferation Papers*, Fall 2008, Institut Francais des Relations Internationales, Security Studies Center

PERKOVICH, G., (a) Abolishing Nuclear Weapons: Why the United States Should Lead. In: *Carnegie Endowment for International Peace*, October 2008. Dostupné na internete [22.10.2008]: <http://www.carnegieendowment.org/files/abolishing_nuclear_weapons.pdf>

SHULTZ, G.P., PERRY, W.J., KISSINGER, H.A., NUNN, S., A World Free of Nuclear Weapons. In: *The Wall Street Journal*, 4. 1. 2007

SHULTZ, G.P., PERRY, W.J., KISSINGER, H.A., NUNN, S., Toward a Nuclear-Free World. In: *The Wall Street Journal*, 15. 1. 2008

A Secure Europe in a Better World – European Security Strategy 2003,

National Security Strategy 2002, 2006,

Aliance's Strategic Concept 1999,

Koncepcia národnej bezpečnosti Ruskej federácie 2000,

Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons,

Statute of the IAEA,

<http://www.nuclearsuppliersgroup.org>

<http://www.nuclearsecurityproject.org>

<http://www.nti.org>

<http://www.iaea.org>

Kontakt:

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Katedra bezpečnostných štúdií

Kuzmányho 1,

974 01 Banská Bystrica

Ing. Adriána Daniláková
LYNX – SPOLOČNOSŤ S RUČENÍM OBMEDZENÝM KOŠICE

FINANČNÁ KRÍZA: SKUTOČNÝM PROBLÉMOM JE
ZNEHODNOTENIE AKTÍVA DÔVERY

adriana.danilakova@gmail.com

Abstrakt

Cieľom tohto príspevku je priblížiť niektoré menej skúmané aspekty súčasnej globálnej finančnej krízy. Príspevok sleduje vznik finančnej krízy na americkom hypotekárnom trhu, rozšírenie v rámci celého finančného systému a dapady, ktoré môže mať na fungovanie svetového finančného systému z pohľadu narušenia dôvery. Jadro príspevku tvorí preto analýza rozkladu dôvery účastníkov finančného systému. Na záver sa príspevok venuje niektorým dôsledkom finančnej krízy, ktoré majú vplyv aj na ekonomiku Slovenskej republiky.

klúčové slová: finančná kríza, globálny finančný systém, hypotekárny trh, rozklad dôvery, recesia

Abstract

The objective of this contribution is to describe some less examined point of view on the current global financial crisis. The contribution follows up formation of the financial crisis on American mortgage market, its broadening through the whole financial system and its impacts on the global financial system in conjunction with the trust in financial system. Therefore the main part of the contribution analyses break down in trust of the participants of financial system. Finally, the contribution pays attention to the impacts of financial crisis on Slovak economy.

keywords: financial crisis, global financial system, mortgage market, break down in trust, recession

Podstata finančného systému v súčasnosti

- Predstavme si, že finančný systém je založený na peniazoch krytých zlatom. Jedného dňa sa dozvieme, že v trezoroch centrálnej banky žiadne zlato nie je.
- Predstavme si, že finančný systém je založený na peniazoch, ktoré sú kryté inými aktívami. Jedného dňa sa dozvieme, že tieto aktíva sú len fiktívne.
- Predstavme si, že finančný systém je založený na peniazoch, ktoré sú kryté najmä dôverou. Jedného dňa zistíme, že dôvera je preč.

V každom z týchto prípadov je zrejmé, že príslušný finančný systém sa ocitol v hlbokjej systémovej kríze a hrozí mu zrušenie.

Keby sme chceli hlbšie pochopiť súčasnú podobu finančného systému, určite by sme začali charakteristikou, ktorá ho odlišuje od predchádzajúcich finančných systémov, a to že peniaze v obehú sami o sebe nemajú reálnu hodnotu a len zlomok z nich je krytý drahými kovmi a inými reálnymi aktívami. Väčšina peňazí v súčasnosti dokonca nie je reprezentovaná

ani bankovkami, ale číslami na účtoch, hoci čo sa týka princípov fungovania finančného systému je tento fakt viac menej len formalita. Okrem bankoviek sa v platobnom styku používajú aj ďalšie, viac či menej likvidné druhy finančných prostriedkov.

Ak však nemajú tieto prostriedky reálnu hodnotu, čo im dáva tú moc, že sme ochotní akceptovať ich ako platidlo? Hlavným zdrojom ich moci je naša dôvera v to, že budeme kedykoľvek schopní tieto prostriedky vymeniť za reálne hodnoty. Súčasný peňažný systém teda nie je krytý ničím, je založený na dôvere. Peniaze v súčasnom systéme vznikajú ako akt pôžičky. Ak by všetci splatili svoje dlhy peniaze by zanikli. Teoreticky by sa peniaze vo sfére obchodu mohli nahradiť barterovými kontraktmi. Jeden z dôvodov, prečo to tak v súčasnosti nemôže fungovať je, že vláda vyžaduje plnenie daňových záväzkov v peniazoch, čím po nich vytvára neustály dopyt.

Vezmime si fungovanie peňažného systému napríklad v Spojených štátoch. Banky požičiavajú peniaze, pričom dlžník sa zaviazne, že ich do určitého momentu splatí spolu s úrokmi. Banky získavajú peniaze prostredníctvom vkladov, alebo si v prípade potreby vypožičajú od FEDu.¹ FED požičiava peniaze aj štátu. Funguje to spôsobom, že FED nakúpi dlhopisy, ktoré neskúpi verejnosť a napíše Kongresu šeky na tieto dlhopisy. Pre FED predstavujú štátne dlhopisy rezervy a vláda získa vykrytím šekov finančné prostriedky, ktoré potom slúžia na financovanie vládnych výdavkov. Vláda tak môže získavať ľubovoľné množstvo finančných prostriedkov, avšak jednen z vedľajších efektov toho je aj rast inflácie.

Množstvo peňazí, ktoré sa do obehu dostanú nie je determinované len pôžičkami vlády. Banky v Spojených štátoch majú povinnosť držať rezervy iba vo výške 1 až 2 % celkových vkladov v hotovosti a ďalších 8 až 10 % v cenných papieroch. Občas sa teda vyskytne nedostatok hotovosti, napríklad pri náhlom výbere klientov. V takom prípade si banka môže požičať prostriedky od FEDu za nízky úrok avšak ďalej požičiava za vyšší. Keď si banka požičia od FEDu jeden dolár, ten sa stane rezervou a keďže banka musí držať rezervy vo výške približne 10 % môže na základe toho požičať ďalších deväť nekrytých dolárov.

V prípade vkladov je situácia podobná. Banka je povinná držať len 10 % rezervy z vložených peňazí a tým pádom ak vkladatelia vložia do banky 100 000 dolárov banka môže na základe toho poskytnúť úver vo výške 90 000 dolárov, ktoré keď sa opäť vložia do banky dá sa z nich poskytnúť úver vo výške 90 % vlozenej sumy. Takto to ešte niekoľkokrát pokračuje až kým sa nevyčerpá potenciál tvorby peňazí. Následkom toho vzniká celá zásoba nekrytých peňazí, ktoré sa reálne dostávajú do obehu. Mechanizmus vydávania peňazí do obehu sa v jednotlivých štátoch odlišuje, rovnako ako sa odlišuje aj povinná výška rezerv v bankách avšak výsledok je podobný.

Problém súčasnej situácie je, že objem finančných prostriedkov spolu s rôznymi finančnými nástrojmi ako opcie alebo deriváty mnohonásobne prevyšuje hodnotu reálnych statkov. V dôsledku toho sa svetová ekonomika posúva stále viac do virtuálnej podoby. Nastáva pretrhnutie väzieb medzi finančným sektorom a reálnou ekonomikou a vzniká problém s udržateľnosťou celého hospodárskeho a finančného systému. Ak by sa stratila dôvera, na ktorej je založený, pravdepodobne by nasledovalo jeho zrušenie. Práve v dôsledku súčasnej finančnej krízy však dochádza k jej značnému znehodnocovaniu.

---

¹ FED – Federal Reserve System, plní úlohu Americkej centrálnej banky

Svetová finančná kríza – ako vznikla, prečo vznikla a aké má následky

Finančná kríza odštartovala v Spojených štátoch na trhu hypoték. Na tejto kríze je pozoruhodný fakt, že postupne nakazila svojimi toxickými aktívami celý svet. Hypotekárne krízy sa v dvadsiatom storočí udiali vo viacerých krajinách, ale ich vplyv mimo danej krajiny bol väčšinou zanedbateľný. Trhy s nehnuteľnosťami sú totiž oproti iným trhov relatívne uzavreté. Avšak súčasný finančný systém, stav globálnej ekonomiky a jej prepojenie umožnili rozšírenie krízy do celého sveta.

Korene príčin hypotekárnej krízy v Spojených štátoch a súčasnej finančnej krízy vo svete boli hlbšie, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Spojené štáty sa považujú za ťahúňa svetovej ekonomiky, spomedzi všetkých krajín sveta majú najväčší HDP a štruktúra americkej ekonomiky sa považuje za veľmi progresívnu. Avšak práve štruktúra ekonomiky je jednou z príčin nerovnováhy, ktorá v americkej ekonomike nastala a ktorá sa cez finančný sektor preniesla do celého sveta.

V Spojených štátoch dominuje sektor služieb, ktorý má najväčší podiel na tvorbe HDP a zároveň zamestnáva aj najviac ľudí. Z dôvodu znižovania nákladov presunuli americké transnacionálne korporácie väčšinu priemyselnej výroby do zahraničia a sektor poľnohospodárstva predstavuje len malú časť ekonomiky Spojených štátov. Táto štruktúra ekonomiky s dominanciou služieb má potom vplyv jednak na vývoj príjmov obyvateľstva a jednak na zahraničné zadĺženie.

Pre sektor služieb je charakteristický nízky rast produktivity práce. V priemyselnej výrobe sa zavádzaním vyspelých technológií produktivita zvyšuje, u služieb je to skôr naopak. Ďalším problémom služieb je, že pre veľkú časť populácie nepredstavuje zamestnanie v tomto sektore záruku dostatočného a stabilného príjmu ako to bolo kedysi v priemysle.² V Spojených štátoch sa postupom času rozvinula silná polarizácia príjmov obyvateľstva, ktorá má za následok chudobu u veľkej časti populácie.

Druhým problémom obmedzenia priemyselnej produkcie v Spojených štátoch sa stala potreba dovozu mnohých tovarov. Neustály dovoz tovarov bez patričného vývozu však spôsobuje zadlžovanie sa. Dlh Spojených štátov je dlhodobo financovaný ázijskými krajinami a teda veľké množstvo ich devízových rezerv je práve v amerických dolároch. V Spojených štátoch potom nevznikala inflácia ani pri nadmernej emisii bankoviek, keďže končili v devízových rezervách iných štátov a do ekonomiky sa nevracali.

Okrem nízkej inflácie priniesla americkej ekonomike ochota ázijských krajín financovať dlhy aj dostatočnú likviditu, ktorá umožnila centrálnej banke zníženie úrokových sadzieb. A to vzhľadom na potrebu riešenia ekonomickej situácie Spojených štátov prinieslo vznik hypotekárnej krízy. Začiatkom 21. storočia sa uskutočnili v Spojených štátoch teroristické útoky, praskla finančná bublina týkajúca sa IT sektora a niekoľko veľkých spoločností v dôsledku podvodov s výkazmi skrachovalo. Ekonomika sa ocitla na pokraji recesie. Zahraničný dlh začal v dôsledku vojenských akcií prudko narastať. Bolo teda veľmi žiaduce povzbudiť ekonomický rast.

---

² Keller J.: Soumrak sociálneho štátu, 2006

Základným prvkom rastu americkej ekonomiky je spotreba domácností. Zadlženie konzumne založených amerických domácností začiatkom 21. storočia presahovalo 100% disponibilného príjmu a preto predstavovalo ďalšie povzbudenie spotreby problém. Nehnuteľnosť však predstavuje dlhodobú investíciu a tak aj občania s nižšími príjmami, ktorých v Spojených štátoch pribúda, by si hypotéku za výhodných podmienok zaobstarali, ak by to bolo možné. Túto možnosť im banky ponúkli.

Možnosť hypoték pre široké masy priniesla, okrem rizikových klientov pre banky, aj vytváranie cenovej bubliny na trhu s nehnuteľnosťami. Nárast dopytu po nehnuteľnostiach spôsoboval rast ich cien. A tak časom aj hodnota domov, ktoré si ľudia za požičané peniaze zaobstarali rástla a začala prevyšovať výšku hypotéky. To viedlo americké domácnosti k ďalšej spotrebe a zadlžovaniu sa, pričom ako ručenie brali narastajúcu hodnotu domu, hoci bola vyvolaná umelo.

Takto vznikla bublina na americkom hypotekárnom trhu. Finančný systém následne umožnil obchod s cennými papiermi založenými na nadhodnotených nehnuteľnostiach. Tie sa postupne dostali do rôznych investičných balíkov sľubujúcich zaujímavé výnosy a banky na celom svete v nich uvideli zaujímavú investičnú šancu. Takýmto spôsobom sa bublina hypotekárneho trhu preniesla do celého sveta a keď praskla, zasiahlo to celý finančný systém.

Po prasknutí bubliny začali ceny nehnuteľností klesať až sa dostali pod úroveň hypotéky. Banky, ktoré začali požadovať dodatočné záruky respektíve predčasné vyplatenie hypoték zistili, že mnoho klientov má problémy hypotéky splácať a museli začať zlé investície odpísať. Bankám začali chýbať prostriedky a po zverejnení týchto problémov nastal aj prepád ich akcií. Na burzách vypukla panika. Klienti a firmy začali požadovať svoje vklady. Banky začali mať problémy s likviditou, pričom u niektorých to viedlo až k úplnému krachu. Mnohé finančné inštitúcie sa začali obracať so žiadosťou o finančnú pomoc na štát. Štát finančnú pomoc podmienil svojou účasťou u jej príjemcov a kontrolou.

Toto sú vonkajšie prejavy súčasnej krízy. Je jasné, že vznikli rozsiahle škody na trhoch a inštitúciách v samotnom ohnisku finančného systému. Všetky tieto prejavy súvisia s rozkladom dôvery jednotlivých účastníkov finančného systému. Banky stratili dôveru v klientov a v ich schopnosť splácať hypotéky. Banky si prestali navzájom dôverovať a začali odmietat' navzájom si požičiavať peniaze. Vkladatelia stratili dôveru v banky a začali požadovať vydanie svojich úspor. Štát stratil dôveru vo fungovanie finančných inštitúcií. A ako vyhlásil ruský premiér V. Putin „*finančná kríza nenapraviteľne poškodila obraz Spojených štátov ako lídra slobodného sveta a globálnej ekonomiky.*“³

Hypotekárna kríza vo svojich ranných štádiách bola vymedzená rozsahom škody vo výške 700 miliárd dolárov. Je to síce značná suma, avšak nie až taká, že by vyvolala celosvetovú finančnú krízu, keby... Keby jej kolaterálnym efektom nebolo znehodnotenie dôvery. Realita je taká, že finančný systém je založený na dôvere, ktorá je jeho najcennejším aktívom. Skutočnú hodnotu dôvery nikto presne neoceníl, ale ako ukazujú súčasné udalosti je v rozmedzí stovák, možno tisícov miliárd dolárov.

---

³ Putin: Finančná kríza nenapraviteľne poškodila obraz USA, www.dnes.sk, 9.10.2008

Komu sa dá veriť?

V súčasnosti môžu milióny ľudí prísť o prístrešie, keďže nie sú schopní splácať hypotéky. Banky majú obrovské problémy s likviditou, niektoré z nich už skrachovali. Tisíce ľudí prídu o zamestnanie v dôsledku recesie, do ktorej upadá svet. Existujú však skupiny ľudí, ktorým sa aj v týchto časoch darí. Darí sa burzovým špekulantom, ktorí vedia využiť obrovské turbulencie, ktoré sú pre burzy v súčasnosti charakteristické. Darí sa manažérom hedgeových fondov, ktorí od vypuknutia krízy nahromadili ohromné bohatstvo vďaka investovaniu proti kľúčovým trendom na finančných trhoch. Je možné, že sa bude dariť bývalým bankovým manažérom, ktorí síce prišli o prácu, avšak nárokuje si na rozprávkové odstupné.

Ak by sme si chceli vyčleniť jednotlivé role článkov reťazca finančného trhu v súvislosti s krízou, môžeme ich rozdeliť do nasledujúcich skupín:

1. tvorcovia rámca pre poskytovanie hypoték, investičné bankovníctvo a akciové trhy v Spojených štátoch (americká vláda, FED, SEC...)
2. manažment poskytovateľov úverov (Fannie Mae, Freddy Mac, ...)
3. poskytovatelia hypotekárnych úverov
4. manažment ratingových agentúr
5. ratingové agentúry
6. manažment investičných bánk
7. investičné banky
8. manažment ostatných bánk
9. ostatné banky
10. vlády
11. vládni investori
12. súkromní investori
13. firmy a občania, neinvestori

Súčasná situácia sa z pohľadu bežného občana dá vysvetliť tromi spôsobmi:

1. Celý reťazec tvoria zločinci

Súčasná kríza predstavuje zločinecké spiknutie finančnej elity Spojených štátov s vládami a zvyškom bankového sveta proti bežným občanom. Táto možnosť je však nepravdivá, napr. články reťazca č. 1, 3, 5, 8 - 12 zločincami nie sú.

2. Časť z reťazca sú zločinci, časť špekulanti, časť nekompetentní a časť obeť

Táto možnosť je reálnejšia. Zločinci sa pravdepodobne nachádzajú niekde v článkoch reťazca 2, 4, 6, kde sa v súčasnosti vedie vyšetrovanie a možno aj inde. Manažment investičných bánk si rozdával odmeny bez toho aby boli založené na reálnych ziskoch. Manažment ratingových agentúr profitoval z rastu na finančných trhoch a tak podporoval dobré hodnotenia pre tých, ktorí mu zisky zabezpečovali.

Špekulanti sa nachádzajú v článkoch reťazca 6 – 12. Niektorým išlo len o momentálne zisky a nič iné ich nezaujímalo (napríklad manažment bánk, ktorého odmeny sú závislé len na kvartálnych výsledkoch), niektorým išlo o snahu dosiahnuť nadštandardný výnos (napríklad neinvestičné banky nakupujúce cenné papiere).

Nekompetentnosť je možné badať vo všetkých článkoch reťazca.

3. Celý reťazec tvoria okrem pár zločincov tvoria nekompetentní

Teoreticky je tu aj táto možnosť. Táto nekompetentnosť môže byť spôsobená zložitou dynamikou finančného trhu, zložitou derivátových produktov, alebo nedostatočnou pripravenosťou na nerovnovážne stavy, ktoré na finančnom trhu nastávajú. Finančný trh je nelineárny systém na hranici chaosu s podivnými atraktormi a nie je možné ho predikovať. To potvrdil aj samotný bývalý šéf FEDu Alan Greenspan, ktorý priznal, že kolapsom úverových trhov v Spojených štátoch bol šokovaný.⁴

Je teda jasné, že občan presne nevie, aká je skutočná situácia a jeho nedôvera je pochopiteľná. Obnova dôvery vo finančný systém nebude jednoduchá. Občan sa môže pýtať:

1. Prečo si banky neveria navzájom?
2. Prečo mám veriť bankám ja, keď si samé banky neveria? Prečo sa každý deň objavujú nové informácie o toxických aktívach bánk?
3. Prečo mám veriť vládam, ktoré refinancujú súkromný bankový sektor, keď sa mu nedarí a nedelia sa s ním o zisky v dobrých časoch?

Kľúčová otázka pre občana znie: *Čo mám robiť, ak neviem rozpoznať pravdu od klamstva?*

Možná odpoveď: *Pre občana neexistuje v danom okamihu jednoduchý spôsob ako zistiť, kto hovorí pravdu a kto nie. Kto nevie a kto vie. Preto je vhodnou stratégiou diverzifikácia aktív (nehnutelnosť, hnutelný majetok, zlato, bankové vklady, hotovosť) a rýchla, nie však panická reakcia v prípade neštandardnej situácie.*

Dopady finančnej krízy na Slovenskú republiku

Globálna finančná kríza výrazne zasiahla bankový sektor aj v krajinách Európskej únie. Taktiež došlo okrem všeobecných problémov so stratami a likviditou, hoci boli menšie ako v Spojených štátoch, k narušeniu dôvery. Aj napriek masívnym intervenciám vlád a národných bánk sa dôveru obnoviť zatiaľ nedarí. Krajiny Európskej únie síce prejavujú snahu postupovať spoločne, avšak niektoré z nich už zaviedli opatrenia výlučne v prospech svojej ekonomiky. Tie sa týkali napríklad garancie vkladov občanov v celej výške. Urobilo tak Nemecko, Rakúsko, Dánsko a pripojilo sa k nim aj Slovensko.

Ochrana vkladov prispela k relatívne pokojnej situácii v Slovenskej republike, hoci je pravda, že ani predtým občanov a firmy nedôvera naplno nezasiahla. Rozhodnutie slovenskej vlády o plnej ochrane vkladov je správne vzhľadom na vysoko nerovnovážny stav a možnosť náhleho vypuknutia paniky. Nejde o podporu bohatých, ako znela jedna z interpretácií tohto opatrenia, ale o obranné opatrenie voči krajinám, ktoré sa takto rozhodli ako prvé. Je však potrebné podniknúť kroky, aby opatrenie nezneužili špekulanti a aby sa do krajiny nedostali toxické finančné aktíva.

Záver

Finančná kríza spôsobila, že svet je na hranici recesie s rastúcim rizikom globálnej ekonomickej krízy. Je pravdepodobné, že v dôsledku finančnej krízy sa sprísni regulácia finančného systému. Zásada privatizácie ziskov a socializácie strát bankového sektora totiž

---

⁴ Greenspan je šokovaný kolapsom úverových trhov, www.sme.sk, 24.10.2008

občanom nie je po vôli a začínajú to dávať najavo aj smerom k vládám. V niektorých krajinách západnej Európy už došlo k znárodňovaniu bánk. Niektorí ekonómovia a politici v týchto krokoch vidia koniec ekonomickej slobody a finančnej prosperity. Avšak znárodňovaním bánk by mohla v budúcnosti vzniknúť západná verzia štátno-monopolistického kapitalizmu, ako jediná účinná obrana proti finančným aktivitám suverénnych fondov Číny či arabského sveta.

Zoznam použitej literatúry

- GRAY, J.: *Marné iluze: Falešné predstavy globálneho kapitalizmu*. Paradigma.sk, Košice, 2002
- GRIFFIN, E.: *The Creature from Jekyll Island: A Second Look at The Federal Reserve*. American Media, Westlake Village California, 2002
- KELLER, J.: *Soumrak sociálního státu*. Sociologické nakladatelství, Praha, 2006
- LIETAER, B.: *Budoucnost peněz*. Paradigma.sk, Košice, 2005
- www.britskelisty.cz
- www.dnes.sk
- www.etrend.sk
- www.euractiv.sk
- www.guardian.co.uk
- www.sme.sk
- www.spiegel.de
- www.telegraph.co.uk

Kontakt:

Rustaveliho 17
831 06 Bratislava

Ing. Denis Dorokhov

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

RUSKA FEDERÁCIA AKO UCHÁDZAČ O ČLENSTVO VO SVETOVEJ OBCHODNEJ ORGANIZÁCIÍ

denis.dorokhov@euba.sk

Abstrakt

Pracovná skupina, ktorá sa zaoberá členstvom Ruska vo WTO bola založená 16 júna 1993. Posledná zmena návrhu Pracovnej skupiny sa revidovala v októbri 2004. Dvojstranne negociácie o prístupe na trh tovarov a služieb sú v otvorenej fáze. Proces vstupu Ruska do WTO je sprevádzaný množstvom zvláštností i komplikácií. Podľa protekcionisticky naladených odborníkov, prístup Ruska do WTO vyžaduje riešenie vážnych otázok.

Kľúčové slová: pracovná skupina, negociácie, prístupový proces, protekcionizmus.

Abstract

The Working Party on the accession of the Russian Federation was established on 16 June 1993. The latest revision of the draft Report of the Working Party was circulated in October 2004. Bilateral market access negotiations on goods and services are ongoing. Process of Russian accession to WTO is related to many complications and specifics. According to Russian protectionists, Russian accession to WTO has serious tasks.

Key words: Working Party, negotiations, process of accession, protectionism.

Všeobecné informácie o Ruskej federácii

Oficiálny názov krajiny: Rossijskaja federacija, Rossija / Ruská federácia, Rusko

Hlavné mesto: Moskva

Počet obyvateľov: 143.5 mil. obyvateľov (odhad ku koncu r.2004)

Rozloha (km²): 17.075.400 km²

Úradný rokovací jazyk: ruský

Mena/výmenný kurz: rubľ (RUB) / 1USD = okolo 27 RUB (v súčasnosti)

Demografické údaje a krátka história:

V demografickom vývoji Ruskej federácie sa počet obyvateľov znížil o 683,4 tis. osôb, čím došlo k miernemu spomaleniu tempa prirodzeného úbytku obyvateľstva. Prirodzené zníženie počtu obyvateľov kompenzoval mierny migračný prírastok.

Náboženské zloženie:

Pravoslávny – 16,3%, Moslimovia – 10%, Katolíci – 0,9%, Protestanti – 0,8%, Židia – 0,4%. Ostatní, ktorí sa nehlásia k žiadnemu náboženskému vyznaniu – 72,4% obyvateľov.

Krátka história:

8. - 9. storočie n.l. vznik Kyjevskej Rusi, 14. storočie vzniká Veľké kniežatstvo moskovské, 17. storočie k Rusku pripojená časť od Uralu až po Tichý oceán, roky 1613-1917

Cárske Rusko pod vedením cárskeho rodu Romanovcov, 7. november 1917 VOSR a vytvorenie RFSR, neskôr RSFSR, 30. december 1922 ZSSR, 22.6.1941 - 9.5.1945 Veľká vlastenecká vojna, 1991 Rozpad ZSSR a vytvorenie Ruskej federácie.

Medzinárodné vzťahy sa začali intenzívne rozvíjať po ukončení druhej svetovej vojny. Boli budované na ideologickom princípe v období socializmu. Obchodné vzťahy boli ovplyvnené predovšetkým vytvorením RVHP, ktoré presadzovalo vtedajšiu "medzinárodnú deľbu práce".

Zásadný obrat v medzinárodných vzťahoch nastal po rozpade ZSSR v roku 1991 a následnej ekonomickej kríze v krajine, kedy boli obchodné vzťahy paralyzované a vzájomný obchod pozastavený. Zmeny v štruktúre výroby v Ruskej Federácii mali za následok úplnú zmenu obchodných vzťahov, k tomu prispel aj rozpad RVHP, čím sa narušili stabilné výrobné cykly. Preto, sa začali budovať nové obchodno-politické vzťahy a stabilizácia ekonomickej situácie v RF umožnila rozvoj zahraničného obchodu. Tento stav pretrvával do roku 1998.

Náhla zmena ekonomického smeru vlády RF a neschopnosť splácať zahraničný dlh sa odrazila v prudkej devalvácii rubľa voči konvertibilným menám. V tomto období taktiež došlo k zmene vo zahraničnom obchode dovoz do RF sa výrazne znížil. V priebehu rokov 1998-2001 dochádza k stabilizácii situácie, nielen ekonomickej ale aj politickej, čo sa pozitívne odráža na solventnosti ruských odberateľov, takže v súčasnosti sa predpokladá zintenzívnenie zahraničnej obchodnej výmeny a predovšetkým zvýšenie exportu nerastných surovín z Ruskej federácie.

Administratívny a politický systém:

Zákonodarný orgán: dvojkomorové Federálne zhromaždenie: Rada federácie (www.council.gov.ru) a Štátna дума.

Federatívne usporiadanie tvorí 89 subjektov: 21 republík, 6 krajov, 49 oblastí, 2 mestá federálneho významu (Moskva, Sankt-Peterburg), 1 Židovská autonómna oblasť, 10 autonómnych okruhov.

Na základe Nariadenia prezidenta RF č. 849 z 13.5.2000 bola Ruská Federácia rozdelená do 7 federálnych okruhov.

Každý subjekt RF zastupujú dvaja zástupcovia – podľa Ústavy RF jeden má predstavovať zastupiteľský a druhý výkonný orgán štátnej moci subjektu RF.

Snemovňa sa skladá zo 178 predstaviteľov subjektov Ruskej federácie.

Štátna дума RF má k 31. marcu 2007 nasledovný počet poslancov (<http://www.duma.gov.ru>): „Jedinaja Rossija“ (309 poslancov), „Komunistická strana RF“ (46 poslancov), „LDPR“ (35 poslancov), „Rodina“ (29 poslancov), Národno-vlastenecký zväz (12 poslancov), Nezávislí (16 poslancov).

Zloženie vlády Ruskej federácie

Hlava štátu: Dmitrij Medvediev - Prezident (štvorročné volebné obdobie, priame voľby). Štatút prezidenta Ruskej federácie je určený v IV. hlave Ústavy. Prezident je hlavou štátu, zárukou Ústavy - práva a slobôd človeka a občana. Prijíma opatrenia na ochranu suverenity RF, jej nezávislosti a štátnej celistvosti, zabezpečuje koordináciu a spoluprácu orgánov štátnej moci. Určuje základné smery vnútornej aj zahraničnej politiky. Prezident rieši otázky obyvateľstva RF, prideliuje statne vyznamenania, udeľuje milosť.

Všeobecná hospodárska politika

Dnešné Rusko možno najvýstižnejšie charakterizovať ako vysokopříjmovú ekonomiku, ktorá sa však borí s problémami rozvojového sveta. Rovnako ako Sovietsky zväz, i Rusko je v podstate konglomerátom rozličných regiónov a oblastí s rôznymi úrovňami rozvoja. Po dramatickej transformácii prebiehajúcej v 90. rokoch minulého storočia je však

dnes podľa makroekonomických ukazovateľov deviatou najsilnejšou ekonomikou sveta. S počtom obyvateľov 143 miliónov dosiahla Ruská federácia v roku 2006 HDP na hlavu vo výške 4.460 USD. V prejave z roku 2003 prezident Vladimir Putin stanovil veľmi ambiciózny cieľ – zdvojnásobenie HDP do roku 2013. Od roku 1998 rastie ekonomika priemerne o 6,5 % za rok, čo je najvyššie číslo z krajín G8. Podľa správy Svetovej banky Global Economic Prospects 2006 je však pravdepodobné, že v roku 2008 sa rast spomalí, a to najmä kvôli klesajúcej cene ropy a celosvetovej finančnej kríze. Rast sa však spomalil i v Číne a Indii. Zo štruktúry exportu vyplýva i vysoká inflácia, v súčasnosti oscilujúca okolo 10 %.

Rusko má najväčšie zásoby nerastných surovín na svete, je najväčším producentom zemného plynu (587 miliárd m³ / deň) a druhým najväčším producentom ropy (9,15 milióna barelov / deň, pričom v niektorých obdobiach produkcia dokonca prevyšuje súčasného lídra Saudskú Arábiu) a tretím najväčším konzumentom energie na svete. Okrem toho sa na tomto území nachádza polovica svetových zásob uhlia. Takéto jednostranné zameranie exportu je jedným z najväčších problémov krajiny.

Ruská federácia sa výrazne usiluje zvyšovať svoje devízové rezervy. V roku 2006 sa jej podarilo dosiahnuť tretie najväčšie svetové rezervy zlata a devíz. Je zrejmé, že za úspechom ekonomiky treba vidieť predovšetkým vývoj cien nerastných surovín na svetových trhoch. Ľudia však zostávajú stále chudobní, a to i napriek systematickej podpory zo strany vlády, ktorá sa rôznymi sociálnymi dávkami usiluje zabrániť úbytku obyvateľstva. Ten nie je podľa najnovších výskumov spôsobený nízkym prirodzeným prírastkom (ako v krajinách EÚ), ale vysokou úmrtnosťou. Okrem toho sa neustále prehľbuje priepasť medzi bohatnúcimi jednotlivcami, často spojenými s administratívou a chudobnou väčšinou obyvateľstva. Priemerná nezamestnanosť pritom predstavuje iba o niečo viac ako 8 % obyvateľstva v produktívnom veku.

Jedným z najväčších problémov je i stupňujúca sa centralizácia moci do rúk Kremľa. Miestne parlamenty nemajú právo voliť najvyšších regionálnych úradníkov, môžu iba hlasovaním odmietnuť kandidátov navrhnutým prezidentom federácie. Tento mechanizmus vytvára priestor pre rast korupcie a vedie k strate akýchkoľvek kontrolných mechanizmov nad rozhodovaním.

Štruktúra ruského exportu zostáva už niekoľko rokov prakticky nezmenená. Základnú časť tvoria energetické suroviny, kovy, guľatina, rezané drevo a chemické výrobky. Import predstavujú najmä stroje a zariadenia, dopravné prostriedky, potraviny (vrátane surovín na ich výrobu) a textil. Krajina si dlhodobo udržuje kladnú bilanciu zahraničného obchodu – dovoz predstavoval v roku 2005 cca 125 miliárd USD, vývoz viac ako dvojnásobok. Hlavnými obchodnými partnermi sú Nemecko, Ukrajina, Japonsko, USA, Bielorusko, Taliansko, Holandsko a Kazachstan.

Podľa prieskumov WTO, v roku 2006 Rusko obsadilo 13 miesto v rebríčku najväčších exportérov a predstavoval 304,5 mld. USD (čo znamená 25% rast z roku 2005), pričom tento nárast predstavuje 2,5% celkového medzinárodného exportu (v porovnaní z 2,3% nárastom v roku 2005).

Hodnota importovaných tovarov do Ruska (163,9 mld. – 31% nárast) pozdvihol federáciu na 18 rebríček prieskumu najväčších importérov sveta, pričom jej hodnota na celkovom medzinárodnom importe 1,3%. V roku 2005 tempo rastu predstavovalo 1,2%, a Rusko obsadzovalo 20 miesto v rebríčku.

Jedným z problémov ruskej ekonomiky ostáva nízka konkurenčná schopnosť ruských tovarov, a to i na domácom trhu. Príčinou je najmä technologické zaostávanie podnikov a stále nízka produktivita práce. Ekonomický a sociálny rozvoj brzdí zaostalá infraštruktúra.

História prístupového procesu

Proces prijatia do WTO sa skladá z dvoch etáp:

1. Kandidátska krajina musí ukončiť paralelné vyjednávanie o bilaterálnom obchode so všetkými členmi, ktorí prejavia záujem.

2. Po ukončení prvej fázy je potrebné prijať multilaterálnu dohodu: najskôr špeciálna komisia vypracuje podmienky prístupu. Tie sa spolu s protokolom o pristúpení a dodatkami (ktoré sa dotýkajú napr. ciel) zapracujú do multilaterálnej zmluvy, ktorú musia podpísať všetky členské štáty.

Rusko usiluje o členstvo vo WTO od roku 1993 a po vstupe činy do WTO v 2001 roku Ruska federácia je v súčasnosti jedinou významnou ekonomikou, ktorá sa nachádza mimo tejto globálnej organizácie. Bývalé sovietske satelity Gruzínsko a Ukrajina vstúpili do WTO v roku 2000 a 2008. RF získala štatút pozorovateľa GATT v roku 1992 a v nasledujúcom roku podala prihlášku do WTO. V súlade s prístupovými procedúrami GATT bola v tom istom roku vytvorená Pracovná skupina, ktorej členmi mohli stať signatárske krajiny dohody GATT. Po transformácii štruktúr GATT na organizáciu WTO v roku 1995 Pracovná skupina pokračovala vo svojej činnosti. Jej prvou úlohou bolo detailne preskúmať ekonomické mechanizmy, obchodné podmienky, ako aj politickú situáciu. Po zistení a vyhodnotení existujúceho stavu v týchto oblastiach sa pristúpilo k harmonizácii legislatívy Ruskej federácie s pravidlami a princípmi WTO. V rokoch 1995-1996 Rusko pripravilo memorandum o obchodnej politike, o systéme regulovania ekonomiky a zahraničnoobchodnej činnosti. Rokom 1998, kedy Rusko predstavilo svoje prvé návrhy možného prístupu na trh tovarov a služieb, sa pre RF začala hlavná etapa vstupu do WTO – uskutočnenie bilaterálnych a multilaterálnych rokovaní o konkrétnych podmienkach prístupu Ruska do WTO. Forma negociácií sa mení v závislosti od prerokovanej tematiky. Posledná zmena návrhu Pracovnej skupiny sa revidovala v októbri 2004. Ku koncu júna 2005 Rusko ukončilo rokovania, a s väčšinou aj podpísala protokoly o prístupe tovarov a služieb na trhy, do ktorých je smerovaných viac ako 88% importu Ruska.

V rámci Jednotného ekonomického priestoru boli koordinované pozície prístupu do WTO s Bieloruskom a Kazachstanom. V súlade s rozhodnutiami prijatými na Medzivládnej rade organizácie Euro-Ázijskej ekonomickej spolupráce (EAES) bol analyzovaný stav vytvorenia colnej únie medzi jej členmi EAES v zmysle dohôd WTO. Ukončujú sa posledné konzultácie Ruskej federácie a minister ekonomického rozvoja a obchodu Ruska je presvedčený, že Rusko do WTO vstúpi do roku 2012.

Na poslednom, doteraz zasadnutí Pracovnej skupiny prístupového procesu vstupu Ruska do WTO sa 27 novembra 2008 v Ženeve rozobrala nová verzia výsledkovej správy, pripravená v auguste tohto roku. Výsledkom bola konštatácia 3 „veľkých“ otvorených otázok a okolo 20 otvorených otázok, ktoré majú technický charakter.

Predseda ruskej delegácie prístupového procesu vstupu Ruska do WTO Maksim Medvedkov naznačil, že ruská strana bude pokračovať v konzultáciách do konca januára 2009, na kedy je naplánované ďalšie kolo multilaterálnych rokovaní v rámci Pracovnej skupiny. Ku „veľkým“ otázkam alebo tak zvaným politickým otázkam patria režim exportných ciel (sem zariadujeme aj les), podmienky fungovania štátnych podnikov, a obsah podpory poľnohospodárstva.

Vlada RF posunula termín zvýšenia exportného cla na les o 9 až 12 mesiacov, čo nevyriešilo túto otázku, pretože sa rokuje o režime po vstupe krajiny do organizácie. Všetkým, podľa niektorých predstaviteľov ruskej delegácie, zmenilo proces rokovaní na viac konštruktívny a kľudný. Pozícia RF voči subvencovaniu poľnohospodárstva v objeme 9 miliárd USD ročne zostala nezmenenou. Neexistuje ani presný rozvrh predebatovania týchto otázok, však môžu byť vyriešené do konca januára.

Čo sa týká účasti Ukrajiny v prístupovom procese RF do WTO, napriek vyhláškam niektorých informačných agensov, ukrajinská delegácia pokračuje v zasadnutiach Pracovnej skupiny, a navyše podporuje Rusko v rokovaní. Gruzínska delegácia takisto prijíma aktívnu účasť, a oznámila, že všetky predchádzajúce požiadavky sú stále aktuálne, hlavne z ktorých je aktivita medzinárodných mierových jednotiek na Kaukaze.

Na zasadnutí sa diskutovalo aj o zvýšených Ruskom importných ciel na auta. Tuto reformu ruská vláda zaviedla, aby zachránila domácich výrobcov proti zahraničnej konkurencii.

Administratíva bývalého prezidenta Vladimíra Putina vstup Ruskej federácie do WTO posunula medzi hlavné priority svojej obchodnej diplomacie. Prístupové jednania pokračujú v rámci možností s dočasnými problémami, prevažne technického charakteru. Samozrejme, veľký dopad na prístupový proces majú politické udalosti, najmä vojenské ako sa stalo pred nedávnom v Južnom Osetsku. Tento konflikt vytvoril mnoho sporných otázok nielen medzi Gruzínskom a Ruskom ale aj celkovo v svetovej politike. Dovtedy, vstup RF do WTO bol naplánovaný na poslednú tretinu roku 2008, však v súčasnosti politické vzťahy EU, USA a Ruska sú v štádiu, kedy je komplikované hovoriť o intenzite ekonomickej spolupráce z Ruskom. Veď, členovia WTO, ktorí protestovali proti akciám Ruska v Gruzínsku a predovšetkým proti zdžžaniu sa ruských vojakov na gruzínskom území, pohrozili prehodnotením svojich záujmov o členstvo Ruska vo WTO. Reakcia Ruska bola nečakaná – vláda pozastavila reformný proces vstupu RF do WTO, a vyhlásila, doteraz nevídanú v praxi WTO výzvu, že Rusko sa vráti ku podpísaným dohodám, až po samotnom vstupe do organizácie. Napríklad, Rusko zavedením cla na vývoz dreva porušilo dohodu s EÚ z roku 2004. Takým spôsobom, predstavitelia vlády RF poukázali na to, že účasť Ruska v multilaterálnom obchodnom systéme je privilegium tak pre Rusko ako aj pre WTO. Však, Rusko sa stále chce stať členom Svetovej obchodnej organizácie (WTO) a je otvorené novému partnerstvu s Európskou úniou, a to aj napriek prerušeniu rokovaní nedávnym konfliktom s Gruzínskom.

Nakoniec, by sme radi citovali vyhlásenie ruského prezidenta Dmitrija Medvedieva ohľadom postoja jeho vlády do danej problematiky: „Vstup do WTO je hranica, ktorú Rusko musí prekonať. Tento smer nikto nemenil a meniť sa nechystá. Vstup do WTO ma byť solidárny, dôstojný, a aby otváral nové perspektívy.“

Zvláštnosti a hlavne body sporov v rámci prístupového procesu

Treba podotknúť, že vstup Ruska (ako aj iných postkomunistických štátov) predstavuje pre WTO neobvyklý prípad. Ako poznáme z teórie, Svetová obchodná organizácia bola vytvorená so zámerom liberalizácie obchodu a to spôsobom postupného odstránenia colných bariér. Prípad Ruska je nezvyčajný v tom, že keď podalo žiadosť o prijatie, ekonomika bola diametrálne odlišná od štruktúry ekonomík, ktoré v minulosti nemali centrálné riadene hospodárstvo. Množstvo odvetvi služieb absolútne neexistovalo a niektoré regulácie trhu neboli legislatívne upravené. Tato situácia mala priamy dopad na prístupové rokovania, preto že ruská strana nemohla dlhé obdobie dodať WTO potrebné dokumenty upravujúce legislatívu v oblasti regulácie zahraničného obchodu.

Ďalším nezvyčajným prvkom v prístupových rokovaníach je fakt, že Rusko významne liberalizovalo svoj zahraničný obchod už v polovici 90-tych rokov, ako súčasť stabilizačného programu Medzinárodného menového fondu. Väčšina colných taríf bolo vtedy znížená pod 20%. Liberalizáciu sprevádzal pokles hospodárskej výkonnosti a preto je veľká časť ruskej odbornej verejnosti presvedčená, že tuto ekonomickú recesiu spôsobila práve liberalizácia. Významný vplyv na pozíciu Ruska v rokovaníach majú aj rozličné domáce lobistické skupiny, ktorých cieľom je zvýšiť čo najviac colne sadzby, za účelom udržať svoje pozície.

Popri otázkach colných sadziieb sa v súčasnosti diskutuje o cenovej regulácii niektorých komodít na ruskom trhu. USA a EU presadzujú vyrovnanie regulovaných cien na úroveň cien produkcie, ktoré nie sú určene na export. V Rusku tento postoj sa silne odmieta.

Poľnohospodárstvo je ďalšou oblasťou, v ktorej sa prístupový proces odlišuje od bežného postupu. Členské štáty vyžadujú zníženie objemu celkovej podpory, poskytovanej vládou poľnohospodárom. Poľnohospodárstvo je stále vo veľkej miere v statných rukách, preto je ťažko pretransformovať kvalifikáciu vládnych subvencií podľa WTO na ruské podmienky.

Sektor služieb je najzložitejšou oblasťou pri rokovaní prístupového procesu. Niektoré služby, ako napríklad finančný sektor, v minulosti vôbec neexistovali, a preto pozícia Ruska v tejto oblasti je značne konzervatívna. Na ochranu domáceho trhu chce, napríklad, Rusko popri obmedzenej možnosti vlastníctva akcií zahraničného kapitálu aj znížené pole pôsobnosti zahraničných bank (zákaz zakladania pobočiek zahraničných bank na území Ruskej federácie).

Nejasná situácia dlho pretrváva aj v rokovaní o prístupe na telekomunikačný trh. Tento sektor sa stále považuje za kľúčový pri rozvoji obchodu a ruská strana stále presadzuje pozíciu monopolného poskytovateľa týchto služieb.

Konfrontácia protekcionistických a liberálnych ekonómov

V takom zložitom právnom prostredí ako v Ruskej federácii je veľmi komplikovaná orientácia nielen pre zahranične subjekty ale často aj domáce podniky. Rusko už dlho sa snaží o zásadnú reformu colného systému. Motiváciou k uskutočneniu týchto reforiem je popri plánovanom vstupe Ruska do WTO aj boj so „sivou ekonomikou“. Podľa oficiálnych údajov štátneho colného výboru v priebehu posledných niekoľko rokov viac ako 25% dovážaného tovaru prihádzalo na vnútorný trh v rozpore s platnými colnými predpismi. Stratégia riešenie tohto problému je štandardnou: postupne zníženie dovozných ciel, za účelom väčšej úspešnosti ich výberu. V prípade vývozných ciel situácia nebola zjednodušená takým spôsobom. Vývozné cla boli zavedené v súlade s colným zákonom a federálnym zákonom zo dňa 21.5.1993., cieľom ktorých bola regulácia zahraničného obchodu a zvýšenie štátneho rozpočtu. Vývozné cla sú uvalené predovšetkým na vyvoz nerastných surovín a stanovujú sa percentuálnou sadzbou z hodnoty tovaru. Táka situácia priviedla k ďalším pokusom o prijatie nového colného sadzovníka.

Protekcionistickí orientovaní predstavitelia ruskej odbornej verejnosti sa vo svojej argumentácii opierajú o nasledujúce tvrdenia, ktoré sa viac či menej úspešne darí popierať liberálne orientovaným predstaviteľom:

1. Domáca produkcia bude potláčaná importom tovarov, čo vyústi k masovému nárastu nezamestnanosti.
  - prieskumy ukazujú opačnú tendenciu.
2. Po vstupe do WTO nebude mať ruská vláda v prípade potreby žiadnu možnosť k ochrane domácej produkcie.
  - z teórie poznáme, že členské štáty môžu dočasne zvýšiť colne sadzby za účelom ochrany citlivých odvetví.
3. Otvorenie ekonomiky zahraničnej konkurencií zlikviduje rusky priemysel.
  - ochrana ruského priemyslu aj v súčasnosti sa nachádza na nízkej úrovni.
4. Členstvo Ruska vo WTO otvorí rusky trh lacným poľnohospodárskym importom, ktorým ruská prvovýroba nebude schopná konkurovať, čo bude mať za následok

- zníženie životnej úrovne poľnohospodárskych regiónov, a v prípade zníženia cien
- ropy
môže priviesť ku potravinárskej kríze.
- ruská vláda by mohla zaviesť subvencie do poľnohospodárstva podobne ako to je v EU.
5. Ruske banky, poisťovne a penzijné fondy sú príliš malé na to aby mohli konkurovať zahraničným.
- tento bod sa najtlačšie vyvracia predstaviteľmi liberalistického tábora, preto že v prípade úplného otvorenia finančného sektoru, ruské finančné inštitúcie by museli čeliť vážnej konkurencie.
6. Krajiny s relatívne nízkou atraktivitou pre zahranične investície, ku ktorým niektorí ekonómovia zaraďujú aj Rusko, majú po liberalizácii zahraničného obchodu problémy s prilákaním zahraničných investícií, preto že tie sú suplované priamym importom zo zahraničia.
- skúsenosti poukazujú na opačne tendencie, kedy nový členský štát láka zahranične investície.

Zaver

Ruskej ekonomike v súčasnosti ešte stále chýba množstvo regulačných mechanizmov, typických pre fungujúcu trhovú ekonomiku. Vstup Ruskej federácie do WTO by mal zaviesť do praxe nové trhové mechanizmy, a v prípade že už existujú, mal by najmä v oblasti zahraničného obchodu, zaručiť ich väčšiu transparentnosť. To by malo zabezpečiť zlepšenie podnikateľského prostredia a v konečnom dôsledku mať pozitívny vplyv na hospodársky rast. Tato skutočnosť je v ruskej odbornej verejnosti všeobecne akceptovaná na rozdiel od problematiky vplyvu liberalizácie a s tým spojenej miery regulácie zahraničného obchodu.

Vstup Ruska do WTO sa na najvyššej úrovni všeobecne berie viac ako záležitosť politického charakteru, a preto rozhodnutie vstúpiť do organizácie, sa prezentuje ako jeden z úspechov zahraničnej politiky Ruska. Toto rozhodnutie je v súčasnosti kritizované najmä protekcionisticky orientovanými ekonómami, ktorí predpokladajú výrazný negatívny vplyv liberalizácie na rast HDP národnej ekonomiky. Stredne odhady hovoria o jedno percentnom poklese rastu HDP, iné – sú ešte pesimistickejšie. Všetky tieto odhady sú založené na jednostrannom pohľade, keďže sa všímajú iba vplyv nárastu importu na postavenie ruských producentov na domácom trhu.

Odhady, ktoré sa všímajú aj vplyv možného zvýšenia ruského exportu hovoria o pozitívnom celkovom prínose od vstupu Ruska do Svetovej obchodnej organizácie a zdôrazňujú, že väčšina pozitívnych vplyvov bude pravé v najcitlivejšej oblasti, ktorou je sektor služieb.

Modelové výpočty ukazujú, že strednodobý pozitívny vplyv na ekonomiku dosiahne výrazný nárast, pričom dlhodobý ešte viac násobný. Viac ako 70% tohto celkového prínosu bude spôsobené umožnením vstupu zahraničných firiem na trh služieb. Redukcia colných taríf prinesie ďalšie zintenzívnenie zahraničného obratu. Zostávajúca časť prínosu bude spočívať v zvýšení produktivity ekonomiky a umožnení vstupu zahraničného kapitálu do výrobného sektoru.

Použitá literatúra:

1. „Russian Economy: Trends and Perspectives January 2007“, Institute for the Economy in Transition, Moskva, 2007.
2. „Attracting Foreign Direct Investment for Russia’s Modernization“, OECD-Russia Investment Roundtable, Saint Petersburg, 2002.
3. Martinov, V.: Vyzovy, realiji i sansu Rosii, Mirovaja ekonomika i mezhdynarodnuje otnoshenia, č.10/2004.
4. Šronek Ivan.: Svetova obchodni organizace, VSE, Praha, 1998
5. Lipková, L.: Medzinárodné hospodárske vzťahy. Sprint, Bratislava, 2006. ISBN 80-8908-55-5

Internetové zdroje:

www.wto.ru

www.wto.org

Kontakt:

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Gabriela Dovál'ová

NÁRODOHOSPODÁRSKA FAKULTA
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

TREND VÝVOJA VEREJNÝCH VÝDAVKOV VO VYBRANÝCH ČLENSKÝCH KRAJINÁCH EU

gabriela.dovalova@euba.sk

Abstrakt

Verejné výdavky majú dôležitú úlohu v podporovaní ekonomického rastu. Na druhej strane, nižšia úroveň výdavkov implikuje, že nižšie príjmy sú potrebné pre dosiahnutie vyrovnaného rozpočtu, čo znamená, že nižšie dane môžu byť uložené, preto prispievajú k stimulovaniu rastu a zamestnanosti. Verejné výdavky sú kľúčová premenná, ktorá ovplyvňuje udržateľnosť verejných financií cez efekty na fiškálnu rovnováhu a vládny dlh, a toto je relevantné pre úspech Európskej menovej Únie. V článku sa pokúsime priblížiť trend vývoja verejných výdavkov vo vybraných členských krajinách Európskej únie, rovnako ako aj priblížiť jednotlivé teórie, ktoré vysvetľujú ich trend.

Kľúčové slová: verejné výdavky, verejný sektor, teórie rastu verejného sektora

Abstract

Public expenditure has important role in encouraging economic growth. On the other side, lower level of expenditure imply, that lower income is necessary to reach balanced budget, which means, that lower taxes can be levy and that is why they contribute to stimulate growth and employment. Public expenditure is key variable, which influence sustainability of public finance through effects on fiscal stability and public debt and this is relevant for EMU success. In this contribution we try to bring nearer a trend of public finance in selected member countries of European Union, as well as we try to bring nearer particular theories, which try to explain their trend.

Key words: public expenditure, public sector, theories of public sector growth

1 Úvod

Rast súkromného sektora je nevyhnutný pre zdravú existenciu národnej ekonomiky. Meranie môžeme uskutočniť prostredníctvom HNP, produkcie, predaja atď. Zvyšujúce sa hodnoty týchto veličín sú interpretované ako znaky zdravej ekonomiky. Hoci je všeobecne akceptované, že aktivity verejného sektora sú tiež dôležité pre blahobyť, rast verejného sektora nie je vždy považovaný za priaznivý. Jedným z pohľadov je, že veľký a rastúci verejný sektor je škodlivý pre efektívnosť a zdravie ekonomiky. Do popredia sa dostáva dielo Thomasa Hobbesa, Leviathan, v ktorom rozvíja myšlienku, že zasahovanie a kontrola verejného sektora môže zredukovať ľudskú slobodu a ekonomické podnety. Na druhej strane sú tí, ktorí priradujú vláde kľúčovú úlohu v procese ekonomického rozvoja. Podľa tohoto pohľadu, veľká vláda pomáha ekonomickému rastu redukovaním závislosti na externých silách, najmä v menej rozvinutých častiach sveta. Preto sa otázka veľkosti vlády stala jednou zo základných otázok riešených na makroekonomickej úrovni a je stále aktuálnou otázkou.

1.1 Cieľ: Naším cieľom je analyzovať trend vývoja verejných výdavkov vo vybratých členských krajinách EU v rozmedzí rokov 1970 až 2005 a poskytnúť možné teoretické zdôvodnenie tohto trendu.

2 Meranie verejného sektora

Na úvod musíme povedať, že meranie veľkosti vlády pomerom vládnych výdavkov k príjmu alebo HDP nie je úplne uspokojujivé. Regulačné aktivity vlády majú tiež dôležitý vplyv na rozhodnutia súkromného sektora. Hoci, tieto nepriame vplyvy nie sú jednoducho kvantifikovateľné. V nasledujúcej časti sa bližšie pozrieme na vývoj podielu verejných výdavkov na HDP.

Veľkosť verejného sektora sa bude očividne meniť z krajiny na krajinu. Niektoré krajiny budú pripisovať viacej funkcií vláde ako iné a niektoré budú mať silnejší sklon poskytovať verejné služby ako iné. Delegovanie právomocí medzi rôzne úrovne vlády bude tiež rozdielne, niektoré krajiny sa viacej orientujú na centrálnu vládu ako iné. Rozdiely existujú pretože krajiny majú rozdielne politické systémy, demografický vývoj, pretože krajiny sa líšia v príjmoch a bohatstve, pretože ľudia sa líšia v ich preferenciách pre verejné poskytovanie tovarov a služieb.

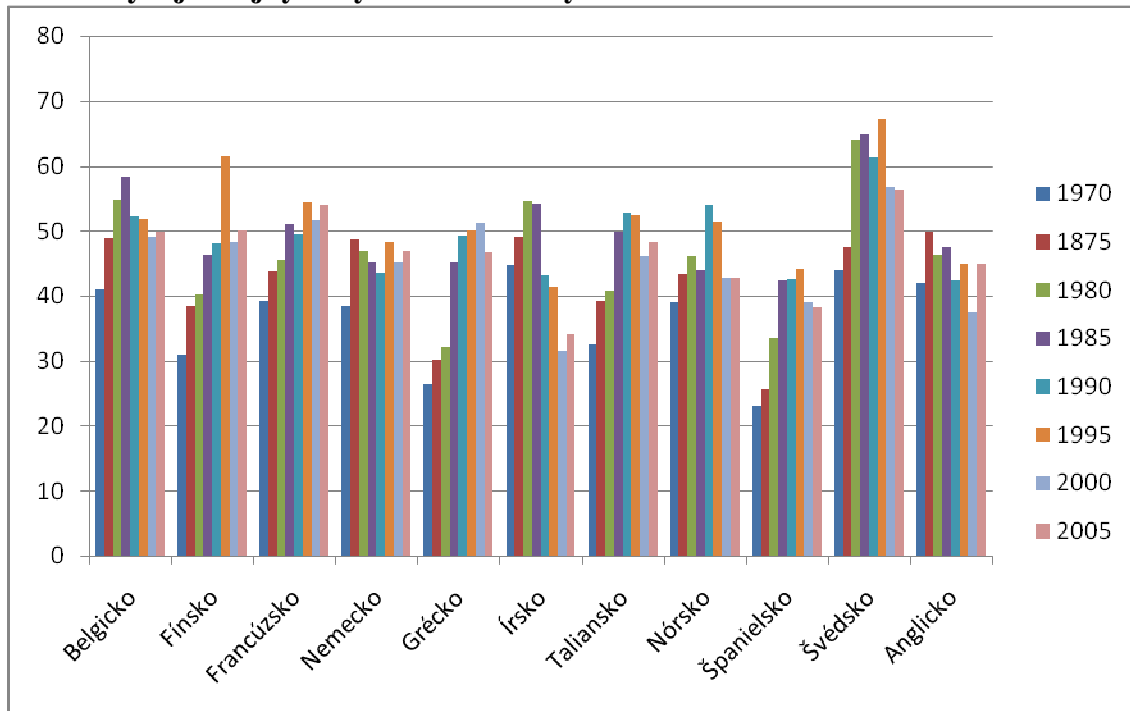
2.1. Vývoj verejných výdavkov vo vybratých krajinách

Tabuľka 1: Celkové verejné výdavky ako % HDP

Krajina	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Belgicko	41,0	48,9	54,7	58,3	52,2	51,9	49,0	49,8
CZ	-	-	-	-	-	54,0	41,7	43,6
Dánsko		46,5	53,6	55,8	55,9	53,9	59,5	52,8
Fínsko	30,9	38,5	40,1	46,4	48,0	61,5	48,3	50,1
Francúzsko	39,2	43,8	45,6	51,0	49,4	54,4	51,6	53,9
Nemecko	38,4	48,7	46,9	45,1	43,6	48,3	45,1	46,8
Grécko	26,5	30,2	32,1	45,1	49,2	50,1	51,2	46,7
Maďarsko	-	-	-	-	-	55,4	46,6	49,9
Írsko	44,8	49,0	54,6	54,2	43,1	41,3	31,6	34,1
Taliansko	32,5	39,3	40,8	49,8	52,9	52,5	46,1	48,2
Nórsko	39,1	43,3	46,1	44,0	54,0	51,5	42,7	42,8
Poľsko	-	-	-	-	-	47,7	41,0	42,7
Portugalsko	-	-	34,2	39,3	40,3	43,1	43,1	47,7
Slovensko	-	-	-	-	-	47,0	51,7	37,1
Španielsko	23,0	25,7	33,5	42,3	42,6	44,2	39,0	38,2
Švédsko	43,9	47,4	64,1	64,8	61,3	67,1	56,8	56,3
Anglicko	42,0	49,8	46,4	47,4	42,4	44,9	37,5	44,9

Zdroj: OECD, vlastné spracovanie

Graf 1: Vývoj verejných výdavkov za roky 1970-2005

Zdroj: OECD, vlastné spracovanie

Verejné výdavky začali rásť v roku 1920, rástli pomaly až do obdobia okolo roku 1960. Veľký rast začal až v období medzi rokmi 1960 – 1980, kedy veľa krajín, hlavne európskych, vytvorilo štát blahobytu. V tomto období v niektorých európskych štátoch (napr. Rakúsko, Belgicko, Nemecko, Francúzsko, Taliansko, Švédsko, Írsko) vzrástli verejné výdavky až na 50% HDP. V 70-tych rokoch sa vo väčšine krajín zvyšoval HDP, verejné výdavky vlády však rástli rýchlejšie a preto sa zvyšoval aj ich podiel na HDP. V 80 - tych rokoch dochádza v mnohých krajinách k zmene týchto trendov, v jednej časti porovnávaných krajín sa predstih tempa rastu vládnych verejných výdavkov pred tempom rastu HDP značne zmenšil a v ich druhej časti dokonca rast HDP predstihol rast vládnych verejných výdavkov.

Tlak na plnenie kritérií vytyčených pre vstup západoeurópskych krajín do EÚ bol jednou z príčin spomaľovania podielu verejných výdavkov na HDP v nasledujúcom období. Taktiež jednou z príčin bola teória stúpcov teórie ponuky, ktorí prišli nato, že znižovanie navzájom úzko spätých kvót zdanenia a vládnych výdavkov na konci 20 storočia, vytváralo vo vyspelých trhových ekonomikách hlavnú podmienku pre rozširovanie národných úspor a prostredníctvom ich využitia v prospech hospodárskeho rastu aj na zlepšenie stavu verejných financií. Táto teória mala aj svojich odporcov, ktorí tvrdili, že sa nezdá, že by zníženie daní zvýšilo pracovné úsilie alebo úspory, nepochybne však zvýšilo rozpočtový deficit.

3 Teórie rastu verejného sektora

Existuje veľa teórií a hypotéz na vysvetlenie veľkosti a rastu vlády. Hoci žiadna sama o sebe neposkytuje úplne vysvetlenie, ale spolu poskytujú dôležitý pohľad, ktorý zlepšuje naše porozumenie. Našu analýzu začíname poskytnutím celkového pohľadu na Wagnerov zákon, poznaním, že vládne výdavky majú tendenciu rásť ako percento národného príjmu. Neskôr je uvedený prehľad ďalších teórií rastu vlády: interné teórie ekonomické, interné teórie politické a externé teórie.

3.1 Wagnerov zákon

Adolph Wagner, nemecký ekonóm, je všeobecne označovaný za prvého objaviteľa tendencie rastu vládnych výdavkov pomerne k národnému príjmu. Táto tendencia sa obyčajne označuje ako Wagnerov zákon. V polovici 19 storočia, Wagner vysvetlil rast ako výsledok prirodzenej cesty civilizácie. To znamená, že vládne výdavky by mali rásť s rastom národného príjmu.

Pre Wagnera, dlhodobý rast verejného sektora je produktom ekonomického rozvoja, ktorý prináša väčšiu populáciu a rast spoločného použitia bez manželstiev, pričom oboje môže vyžadovať rast vládnej aktivity. Ekonomický rast tiež znamená väčšiu deľbu práce, rast veľkých obchodných organizácií a väčší komplexnejší súbor ekonomických vzťahov medzi ľuďmi, všetky môžu pochopiteľne viesť k väčšej vládnej aktivite.

Iný pohľad na rast verejného sektora priniesol Ernsta Engela. Ukázal, že s nižším príjmom, rastie podiel celkových výdavkov na potraviny. S rastúcim príjmom sa zvyšuje percento výdavkov na ostatné tovary a služby. Otázkou potom ostáva, či majú byť verejné statky považované za luxusné statky.

Práce Wagnera a Engela poskytujú opis skôr ako vysvetlenie rastu verejného sektora.

3.2. Interné teórie – ekonomické

Interné ekonomické teórie považujú úroveň verejných výdavkov za výstup trhu verejne poskytovaných tovarov a služieb. To znamená, dopytové a nákladové podmienky a veľkosť spoločnosti determinuje verejné výdavky. Problém sa potom redukuje na pochopenie cenovej a príjmovej elasticity pre verejné statky a efektu posunu daní.

Pre lepšie pochopenie efektu posunu daní, zoberieme do úvahy koncept verejných statkov. Verejné statky sú definované ako tie statky, ktoré sú dostupné všetkým a pri ktorých je veľmi ťažké alebo nákladné vylúčiť niekoho zo spotreby. Charakteristika spoločnej spotreby implikuje, že každý jednotlivec konzumuje (možno nebude mať rovnaký úžitok) rovnakú časť tovarov a že spotreba jednotlivca nevyklučuje zo spotreby nikoho iného. Pri takýchto podmienkach a predpoklade konštantných nákladov zabezpečovania verejných statkov pridaním ďalšieho jednotlivca k skupine, cena daní na obyvateľa klesá, čo môže vyústiť do rastúceho dopytu po verejných statkoch. Bez ohľadu na efekt posunu daní, ktorý je kľúčový v prípade rastu alebo poklesu populácie, verejnost' môže podhodnocovať relatívne ceny verejných tovarov. Stubblebine (1963), Buchanan (1967) a Goetz (1977) tvrdili, že daňové systémy sú tak komplikované obyčajne, že daňoví poplatníci ťažko vedia aké dane práve platia. V prípade financovania dlhom, ľudia podhodnocujú budúce dane potrebné na obsluhu záväzkov. Následky týchto podhodnocovaní nákladov sú že dopyt verejných statkov a veľkosť rozpočtu bude väčšia ako keby boli ceny správne vnímané.

Jeden z najviac zaujímavých pohľadov na rast verejného sektora môžeme nájsť v Baumolovej teórii nerovnovážneho rastu.¹ Základnou premisou tejto teórie je, že ekonomické aktivity môžu byť klasifikované buď ako stagnujúce (s nízkym alebo nulovým technologickým pokrokom) alebo technologicky progresívne. Niektoré ekonomické podniky alebo sektory budú teda viacej produktívne ako iné, kde produktivita je definovaná ako výstup na odpracovanú hodinu. Cesta k vysvetleniu rastu verejného sektora potom vedie cez dôležitosť práce pri produkcii tovarov a služieb.

Pri implikácii tohto návrhu na ekonomiku uvažujme o dvoch sektoroch: jeden progresívny a druhý nie. V priebehu času sa produktivita zvyšuje v progresívnom sektore zatiaľ čo druhý sektor nedosahuje rast. V konkurencie schopnej ekonomike, práca získava hodnotu jej hraničného produktu. Preto reálna mzda v progresívnom sektore bude rásť mierou technologického pokroku. Zvýšenie produktivity v progresívnom sektore môže podporiť rast

¹ Baumol, W.J.: Macroeconomics of unbalanced growth. American Economic Review 57, 1967, str. 415-426

mzdy bez zvýšenia jednotkových nákladov. Konkurenčný tlak bude prenášať zväčšenia mzdy z jedného sektora na druhý. Toto znamená, že s plynutím času jednotkové náklady v neprogresívnom sektore budú rásť monotónne a bez limitu relatívne k nákladom v produktívnom sektore.

Dopyt po výstupe v neprogresívnom sektore závisí od relatívnej ceny týchto tovarov v danom sektore a na veľkosti príjmu. Rast relatívnej ceny samozrejme zredukuje dopyt, zatiaľ čo rast príjmu ju zvýši. Ak je dominantný cenový efekt, potom kontinuálny rast relatívnych nákladov v menej produktívnom sektore môže vyústiť do toho, že tieto tovary budú z trhu vytlačené. Hoci ak dopyt pre tovary poskytovaný týmto sektorom je veľmi neelastický, buď pre trhové alebo politické dôvody, zvyšujúca sa proporcia pracovnej sily bude posunutá do nie produktívneho sektora. Navyiac, úroveň výdavkov na tovary a služby poskytovaných týmto sektorom bude sa zvyšovať relatívne k výdavkom na tovary produkované produktívnym sektorom.

Predpokladajúc že verejný sektor je jeden s nízkym alebo nulovým rastom produktivity, Baumolov model predpokladá, že rast verejných výdavkov bude rýchlejší v aktivitách s najvyššou príjmovou elasticitou dopytu a najnižšou cenovou elasticitou dopytu. Tento predpoklad o raste vlády je však ťažké testovať empiricky.

Ak je vo verejnom sektore vysoký podiel ľudskej práce a vládny výstup je obyčajne skôr vo forme služieb ako tovarov, ak cenová elasticita dopytu pre služby verejného sektora je nízka, ak rast produktivity sa objavuje iba v súkromnom sektore a ak tlak trhu práce vedie k uniformnému rastu miezd v ekonomike, potom je tu dôvod veriť, že verejný sektor bude rásť relatívne k súkromnému sektoru.

3.3 Interné teórie – politické

Interné politické teórie vysvetľujú úroveň verejných výdavkov ako výsledok politického procesu. Štúdium verejnej voľby poskytuje mnoho náhľadov do porozumenia rastu verejného sektora. Analýzy verejnej voľby začínajú s predpokladom, že vlastný záujem je motivujúca sila ľudského konania rovnako vo verejnom ako aj súkromnom sektore. Myslieť si, že rozhodnutia verejného sektora sú uskutočňované vo verejnom záujme nie je tak zlé ako nainé. Volení zástupcovia sú videní ako jednotlivci, ktorí sa snažia maximalizovať ich príjmy a/alebo silu zvyšovaním výdavkov na programy, ktoré by zvýšili ich šance byť znovu zvolení. Byrokrati (zástancovia verejnej voľby ich volajú štátni úradníci) sa tiež snažia získať silu, ale v tomto prípade ich cieľom je zvýšiť rast ich funkcií alebo jednoducho maximalizovať ich úradnú kontrolu rozpočtových zdrojov.

Analytici verejnej voľby veria, že tento problém vzniká kvôli asymetrii výdavkov a daní a ako aj fiškálnej ilúzii. Financovanie vládnych programov s dlhom môže vytvoriť fiškálnu ilúziu. Substitúcia daňového financovania za dlhové financovanie môže spôsobiť že ľudia budú podhodnocovať cenu verejných tovarov a preto zvýšia ich požiadavku pre väčšie výdavky. Hoci, nie každý akceptuje myšlienku, že dlh oklame ľudí. Informovaní jednotlivci si všimnú, že správa dlhu si bude vyžadovať budúce odvody daní.

Existuje skupina teoretikov verejnej voľby, ktorá odmietli pohľad, že voliči trpia fiškálnou ilúziou alebo že sú krátkozrakí (Peltzman, 1980, Meltzer a Ricardo 1981). Podľa tejto skupiny, voliči vedia, že vláda musí vybrať zdroje na financovanie verejných služieb. Vláda rastie nie kvôli fiškálnej ilúzii ale kvôli schopnosti záujmu skupín ovládnuť politické rozhodnutia v ich záujem a použiť vládu pre redistribučné ciele. Logika za takýmito modelmi je jednoduchá. Predpokladajúc, že čiastka výdavkov je determinovaná jedine majoritným volením a že voliči sú úplne informovaní, Peltzman ukazuje, že podnety k redistribuovaniu bohatstva politicky sú kľúčovým determinantom relatívnej veľkosti a rastu verejného sektora. Peltzman odkrýva politicky dominantnú stratégiu pre redistribúciu bohatstva, ktorá prináša

najväčšie výhody pre čo najväčšiu skupinu. Ďalej demonštruje, že konkurencia medzi politikmi kvôli hlasom bude viesť ich k takej politike a implementácii po voľbách.

Meltzer a Richard aj keď sa trochu líšil ich postup od Peltzmana, dochádzajú k podobným záverom. Začínajúc s predpokladmi dokonalej informovanosti, pravidla väčšiny a vlastného záujmu prichádzajú k záveru, že veľkosť vlády závisí na vzťahu medzi priemerného príjmu (priemerný príjem populácie) a príjmu rozhodujúceho voliča alebo mediána. Ak existujú zmeny v relatívnom príjme – príjem rozhodujúceho voliča relatívne k priemernému príjmu – veľkosť vlády sa mení. Meltzer a Richard považovali expanziu práva voliť že bude významná pre veľkosť vlády. Rozšírenie volebného práva ktoré zvyšuje počet voličov ktorí majú výhody z redistribúcie príjmu zvyšujú hlasy za redistribúciu. Efekt na úroveň daňovej miery (pre redistribučné ciele) bude závisieť na relatívnej pozícii rozhodujúceho voliča. Ak sa táto pozícia posunula dole, distribúcia príjmu, daňové sadzby a výdavky budú rásť, ak sa posunuli hore úroveň výdavkov a veľkosť vlády klesá. Ak relatívna pozícia rozhodujúceho voliča ostáva nezmenená, veľkosť verejného sektora sa stabilizuje.

3.4 Externé teórie

Iný pohľad na rast verejného sektora je, že rast vo veľkosti verejného sektora prichádza prostredníctvom externých šokov v systéme. Vysoká škála sociálnych nepokojov ako vojny, depresie, zmena ľudských myšlienok o limitoch zdanenia a žiadúca úroveň verejných výdavkov. Výsledok, volaný vytlačací efekt, posúva výdavky a príjmy na nové vyššie úrovne. Vyššia úroveň verejných výdavkov sa nevracia k nižšie úrovne po tom, čo sa porucha pominula, skôr sa vytvorí nová akceptovaná úroveň verejných aktivít. Podľa Peacocka a Wisemana, existujú dva dôvody prečo verejné výdavky budú udržiavané na novej vyššej úrovni dokonca aj keď kríza pominula. Po prvé, verejný sektor je teraz na úrovni financovať projekty ktoré vždy chcela ale ktoré boli za hranicou ktorú si mohla dovoliť. Po druhé, sociálne nepokoje odhalili nové povinnosti, ktoré musí vláda plniť.

Rast v národnom príjme alebo výskyt národných kríz ako vojny tiež spôsobujú rast výdavkov, dochádza k efektu koncentrácie. To znamená, tendencia rastu centrálnej vlády. Ekonomický rozvoj prináša so zlepšenia v doprave, komunikácii a mobilite ktorá podporuje túžbu k uniformite vo vládnych službách. Centrálnou vládou je povedané, že je lepšie vybavená poskytovať jednotnosť a pravdepodobne dosiahnuť väčšie úspory z veľkosériovej výroby pri poskytovaní verejných služieb. Brennan a Buchanan (1980) načrtli analógiu medzi centralizovanou vládou a monopolom súkromného sektora snažiacim sa maximalizovať zisky. Vláda sa snaží využiť jej obyvateľov cez maximalizáciu daňových príjmov. Podľa toho, tvrdia, že najsilnejšie obmedzenia na veľkosti vlády je fiškálna decentralizácia. Koncentrácia/centralizácia môže preto pomôcť vysvetliť určitú časť rastu verejného sektora.

4 Záver

V príspevku sme sa pokúsili priblížiť trend vývoja verejných výdavkov vo vybraných členských krajinách Európskej únie, rovnako ako aj priblížiť jednotlivé teórie, ktoré vysvetľujú ich rastúci trend. Na záver môžeme povedať, že verejné výdavky majú dôležitú úlohu v podporovaní ekonomického rastu. Na druhej strane, nižšia úroveň výdavkov implikuje, že nižšie príjmy sú potrebné pre dosiahnutie vyrovnaného rozpočtu, čo znamená, že nižšie dane môžu byť uložené, preto prispievajú k stimulovaniu rastu a zamestnanosti. Verejné výdavky sú kľúčová premenná, ktorá ovplyvňuje udržateľnosť verejných financií cez efekty na fiškálnu rovnováhu a vládny dlh, a toto je relevantné pre úspech Európskej menovej Únie. V EU, takzvaná Lisabonská stratégia tiež zohráva dôležitú úlohu pri reformovaní verejných financií za účelom podporovania ekonomického rastu. Preto, neustála kontrola a primeraná redukcia verejných výdavkov je dôležitá a rovnováha musí byť

koncipovaná medzi znižovaním verejného dlhu, znižovaním daní a financovaním verejných investícií v kľúčových oblastiach.

Použitá literatúra

BAILEY, S. J.: *Public Sector Economics*. Londín: Macmillan Press, 1995. ISBN: 0-333-59802-4

BAUMOL, W.J: *Macroeconomics of unbalanced growth*. American Economic Review vol. 57,1967. IN:http://aede.osu.edu/class/AEDE840/Kraybill/readings/baumol_macroconomics%20of%20unbalanced.pdf

GONDA, P.: *Verejné financie*. In: Kollár, M. – Mesažnikov, G.: Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002.

GREENAWAY, D., BLEANEY, M., STEWART, I.: *A Guide to Modern Economics*. Londín: Routledge, 1996. ISBN: 0-415-14427-2

LIPKA, D.: *Teorie růstu a relevantnost současné makroekonomie*. Praha: Liberální Institut IN: http://www.libinst.cz/etexts/lipka_rust.pdf

RAHN, R.W.: *Úloha vlády. Desat' bodov na ceste k ekonomickému rastu a slobode*. Bratislava: Konzervatívny inštitút M.R. Štefánika, 2006 IN: <http://www.konzervativizmus.sk/article.php?1031>

TODARO, M. P.- SMITH S. C.: *Economic Development. USA*: Nesbitt Graphics, 2006. ISBN: 0-321-27888-7

Kontakt:

Katedra ekonomickej teórie
Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Tomáš Dudáš, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**VPLYV PRÍLEVU PRIAMÝCH ZAHRANIČNÝCH INVESTÍCIÍ NA
HOSPODÁRSKY RAST SLOVENSKA NA NÁRODNEJ
A REGIONÁLNEJ ÚROVNI**

dudas@euba.sk

Abstrakt

Príame zahraničné investície patria medzi dôležité impulzy hospodárskeho rastu a aj v prípade Slovenska sa považujú za najdôležitejší faktor vysokého hospodárskeho rastu posledných rokov. Cieľom tohto článku je empirické potvrdenie pozitívneho vplyvu prílevu PZI na slovenskú ekonomiku na národnej a regionálnej úrovni. Stanovili sme tri hypotézy, z ktorých sa prvá dotýka národnej úrovne a ďalšie dve úrovne regiónov. Štatistická analýza dostupných časových radov potvrdila priaznivý vplyv prílevu priamych zahraničných investícií na ekonomický rast Slovenska v skúmanom období a tiež aj pozitívny vplyv na rozvoj regiónov. Na druhej strane sa však nepotvrdil prínos PZI k rozvoju zaostalých regiónov. Naopak, ich zaostávanie sa v skúmanom období ešte viac prehĺbilo.

Kľúčové slová: hospodársky rast, príame zahraničné investície, Slovensko, regióny

Abstract

Foreign direct investments belong to the most important impulses of economic growth and are generally acknowledged as an important factor behind the high economic growth in Slovakia in the last years. The goal of this article is to confirm empirically the positive effect of the inflow of foreign direct investments on the Slovak economy on the national and on the regional level. We created three hypotheses, one on the Slovak level and two on the regional level. The results of the statistical analysis show that in the period in question the inflow of foreign direct investment had indeed a positive effect on the Slovak economic growth and helped the development of the regions able to attract FDI. On the other hand, FDI inflows were not able to help the development of the least developed regions. The available datasets show that the least developed regions were losing against the national average measured as gross domestic product per capita.

Key words: economic growth, foreign direct investments, Slovakia, regions

Úvod

Slovensko patrí v súčasnosti medzi štáty s najvyššou ročnou mierou hospodárskeho rastu v európskej ekonomike. Ekonomika v roku 2007 dokonca dosiahla dvojciferný hospodársky rast, čo sa vo svetovom hospodárstve darí iba výnimočne rastúcim ekonomikám. V súčasnosti je pomerne konsenzuálne konštatovanie, že v pozadí dynamického hospodárskeho rastu sú práve príame zahraničné investície (ďalej len PZI), ktoré do ekonomiky začali výraznejšie plynúť po roku 2000. Rozvoj ekonomiky je po roku 2000 jasne badateľný, rovnako ako rozvoj regiónov, v ktorých sa zahraniční investori usadili. Stále však chýba seriózna empirická analýza, ktorá by potvrdila alebo vyvrátila všeobecne akceptovanú

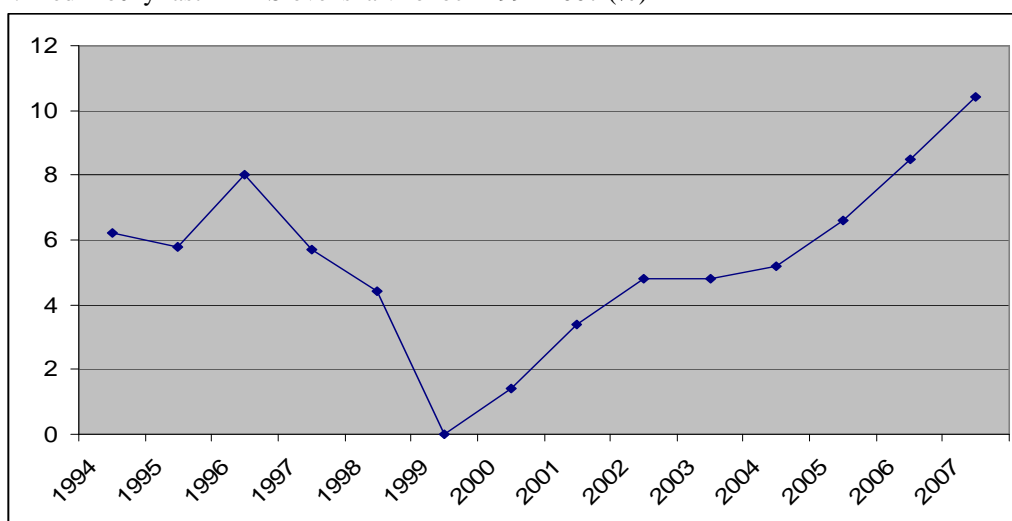
domnienku. Cieľom tohto článku je práve preto empiricky preskúmať nasledujúce tri hypotézy:

- Prílev PZI urýchľuje rast ekonomiky Slovenska.
- Prílev PZI urýchľuje rast regiónov, do ktorých prúdi.
- Prílev PZI prispieva k ekonomickej konvergencii zaostalejších regiónov Slovenska.

Vplyv prílevu priamych zahraničných investícií na hospodársky rast Slovenska

Rast slovenskej ekonomiky v rokoch 1994-2007 demonštruje graf č. 1, ktorý jasne ukazuje, že slovenská ekonomika od svojho vzniku zažila dve obdobia vysokého hospodárskeho rastu. Prvé obdobie pomerne vysokého rastu začalo hneď po vzniku samostatného Slovenska a vrcholilo v roku 1996, kedy hospodársky rast dosiahol 8 %. Druhé obdobie vysokého rastu začalo od roku 2003 a trvá dodnes, pričom hospodársky rast bol v tomto období každým rokom vyšší a vyšší.

Graf 1: Medziročný rast HDP Slovenska v rokoch 1994-2007 (%)

Zdroj: Vlastné prepočty podľa údajov Národnej banky Slovenska¹

Ak porovnáme pozadie týchto dvoch období hospodárskeho rastu, zistíme, že tieto obdobia sa od seba značne líšia. Túto odlišnosť najlepšie demonštrujú údaje o štruktúre HDP. V prvom období hrala dôležitú úlohu v indukovaní hospodárskeho rastu vláda, ktorá sa zvyšovaním verejných výdavkov snažila stimulovať ekonomiku. Dobrým príkladom je rok 1996, kedy hospodársky rast dosiahol svoj vrchol. Podľa údajov Štatistického úradu SR² v roku medziročný rast potreby verejnej správy dosiahol až 22,7 % čo je najvyšší medziročný rast v doterajšej histórii slovenskej ekonomiky. Hospodársky rast tohto typu však nie je dlhodobou udržateľný, keďže vláda financovala nárast verejných výdavkov cez deficit štátneho rozpočtu. Nárast deficitu viedol k ratu zahraničného zadĺženia ekonomiky a k nebezpečnému dvojitému deficitu – k deficitu verejných financií a k deficitu bežného účtu platobnej bilancie. Výsledkom nezdravého vývoja slovenskej ekonomiky bola nevyhnutná korekcia, ktorá viedla k úplnému zastaveniu hospodárskeho rastu v roku 1999. V tomto období hospodárskeho rastu priame zahraničné investície nehrali podstatnú úlohu, keďže ich prílev bol v porovnaní s veľkosťou ekonomiky nízky.

Druhé (súčasnú) obdobie hospodárskeho rastu sa značne odlišuje od hospodárskeho rastu v 90 rokoch. Hlavným ťažiskom hospodárskeho rastu už nie sú verejné výdavky, ale domáca spotreba a export. Vláda nezvyšovala v tomto období verejné výdavky, naopak vstup

¹ Podľa údajov NBS na stránke www.nbs.sk v kategórii Vybrané makroekonomické ukazovatele

² Zdroj: Slovstat on line - <http://www.statistics.sk/pls/elisw/metainfo.explorer>

do eurozóny predpokladal postupný pokles deficitu verejných výdavkov. Priemerný rast exportu v rokoch 2003 až 2007 dosiahol 15,3 %, čo možno považovať za veľmi dynamický nárast v kontexte minulých rokov. Práve dynamický nárast exportu dáva tušiť, že v tomto období hospodárskeho rastu hrali dôležitú úlohu výrobné kapacity budované prostredníctvom PZI, ktoré v tomto období postupne spúšťali svoju prevádzku. Tento fakt potvrdzuje aj dynamický rast importu v rovnakom období (13,2 %), keďže práve firmy v zahraničnom vlastníctve často využívajú dodávateľov zo zahraničia.

Vplyv prílevu PZI na hospodársky rast Slovenska je však nutné potvrdiť aj prostredníctvom empirickej analýzy. V prvej fáze uskutočníme korelačnú analýzu na potvrdenie existencie vzťahu medzi dvoma premennými – prílevom PZI a hospodárskym, v ďalšom kroku bude nasledovať analýza prostredníctvom lineárnej regresie, ktorá má potvrdiť alebo vyvrátiť pozitívny vplyv PZI na hospodársky rast. Čo sa týka časových radov použitých na štatistickú analýzu, údaje o príleve PZI pochádzajú zo štatistickej databázy medzinárodnej organizácie UNCTAD, ktorá disponuje najucelenejšou a najrelevantnejšou štatistickou databázou v oblasti svetových tokov PZI³. Táto databáza je vhodná pre štatistickú analýzu aj preto, že pokrýva takmer všetky ekonomiky sveta, a preto je zabezpečená medzinárodná porovnateľnosť údajov. Výnimku tvorí údaj o príleve PZI na Slovensko z roku 2007, ktorou UNCTAD v súčasnosti nedisponuje, ten pochádza z databázy Národnej banky Slovenska. Údaje o hospodárskom raste Slovenska pochádzajú z internetovej databázy Národnej banky Slovenska, ktorá obsahuje základné makroekonomické údaje od vzniku slovenskej ekonomiky až po súčasnosť.

Tabuľka 1: Prílev PZI na Slovensko a hospodársky rast v rokoch 1994-2007

	1 994	1 995	1 996	1 997	1 998	1 999	2 000
Prílev PZI (mil. USD)	2 55,2	2 58,7	3 69,7	2 30,6	7 24,7	4 27,9	1 925,4
Medziročný rast HDP (%)	6 ,2	5 ,8	8 ,0	5 ,7	4 ,4	0 ,0	1 ,4
	2 001	2 002	2 003	2 004	2 005	2 006	2 007
Prílev PZI (mil. USD)	1 584,1	4 123,4	2 159,9	3 030,6	2 107,4	4 165,26	1 107,1
Medziročný rast HDP (%)	3 ,4	4 ,8	4 ,8	5 ,2	6 ,6	8 ,5	1 0,4

Zdroj: Štatistické databázy na stránkach stats.unctad.org/fdi a www.nbs.sk

Prvým krokom skúmania je korelačná analýza⁴, pomocou ktorej preskúmame koreláciu hospodárskeho rastu a prílevu PZI v slovenskej ekonomike. Výsledok korelačnej analýzy uskutočnenej Pearsonovou metódou prezrádza veľmi slabý vplyv medzi dvoma skúmanými premennými – korelačný činiteľ má hodnotu 0,096. Prílev PZI a hospodársky rast sa teda v skúmanom období chovali ako nezávislé premenné a ich vzájomné vzťahy sú

³ Zdroj: stats.unctad.org/FDI

⁴ Korelačná analýza opisuje silu závislosti medzi dvoma kvantitatívnymi premennými. Táto analýza nevyjadruje príčinný-následný vzťah dvoch premenných. Hodnota korelačného koeficientu sa pohybuje v intervale od -1 do 1, pričom -1 znamená nepriamu úmernosť, 1 znamená priamu úmernosť a 0 nezávislosť skúmaných premenných. Vo všeobecnosti, korelácia nad 0,5 je veľká, v intervale 0,5 - 0,3 stredná, v intervale 0,3 - 0,1 malá a pod 0,1 triviálna. Korelačná analýza bola uskutočnená pri hladine významnosti 95 %.

veľmi slabé. Druhým pokusom je korelačná analýza $n+1$, kde skúmame vplyv prílevu PZI na hospodársky rast v ďalšom roku. Základom tohto testu je, že trvá istý čas, kým sa PZI pretavia do konkrétnych výrobných kapacít a výroba sa naštartuje s istým oneskorením. Výsledky korelačnej analýzy potvrdzujú očakávanie silnejšej závislosti medzi dvoma premennými, keď hodnota korelačného koeficientu bola 0,42. Podľa štatistických učebníc táto hodnota pripadá do pásma stredne veľkej korelácie, čo znamená existenciu pomerne silnej závislosti medzi dvoma skúmanými premennými. Hodnota 0,42 sa pritom nachádza pomerne blízko hodnote 0,5, ktorá je hranicou silnej závislosti dvoch premenných.

Výsledky korelačnej analýzy potvrdzujú očakávania a preukazujú vzťah medzi prílevom PZI a hospodárskym rastom na Slovensku. Prvotná korelácia (analyzujúca rovnaký rok) síce tento vzťah nepreukázala, možno to však vysvetliť časovou medzerou medzi príchodom investície a štartom produkcie – firmám trvá istý čas, kým rozbehnú výrobu, preto sa prichádzajúca investícia nepretaví do hospodárskeho rastu v rovnakom roku. Túto hypotézu plne potvrdzuje korelačná analýza $n+1$, ktorá poukazuje na strednú až silnú závislosť medzi dvoma skúmanými premennými.

Korelačná analýza však nie je schopná vysvetliť kvalitu vzťahu dvoch premenných, preto ďalším krokom skúmania je regresná analýza, prostredníctvom ktorého je možné skúmať príčinnno-následné vzťahy dvoch premenných. V našom prípade budeme skúmať vplyv prílevu PZI na hospodársky rast, ktorý bude vyjadrený rastom reálneho HDP. Ako východisko pre regresiu boli použité údaje zo Slovenska v období rokov 1994-2003.

Na zistenie závislosti je nutné vypočítať regresnú priamku, ktorá má nasledujúci tvar:

$$Y = a + bX^5$$

V našom prípade je nezávislou premennou X prílev PZI na Slovensku, ktorá ovplyvňuje hospodársky rast vyjadrený rastom reálneho HDP a ktorá je závislou premennou Y . Pomocou štatistických výpočtov sme získali hodnotu konštanty a , b a získali sme konkrétnu regresnú priamku, ktorá má nasledujúci tvar:

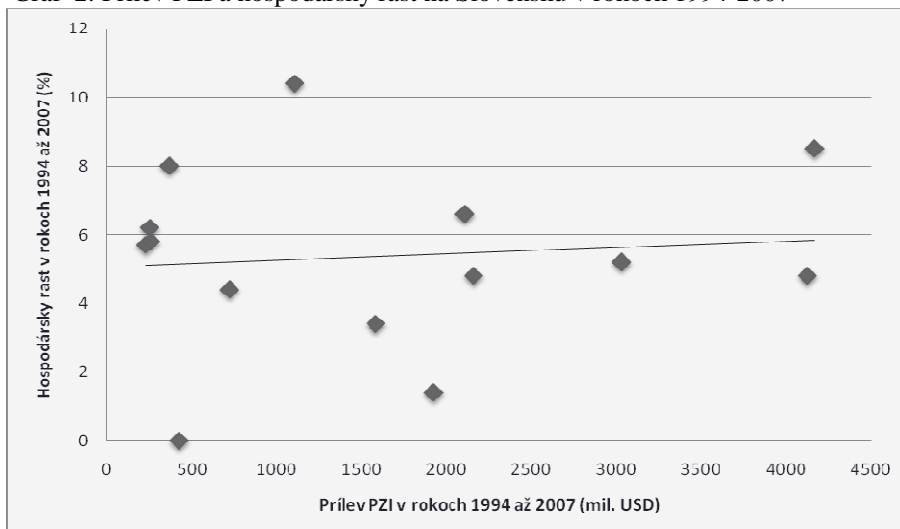
$$Y = 0,0005584 + 0,000186603 X$$

Regresná priamka je znázornená na grafe č. 2, ktorý zobrazuje okrem regresnej priamky aj všetkých 13 pozorovaní dátovej množiny. Na grafe je jasne rozpoznateľné, že regresná priamka má v našom prípade mierne rastúci charakter. To znamená, že vzťah medzi prílevom PZI a hospodárskym rastom na Slovensku je mierne pozitívny – prílev PZI teda prispieva k hospodárskemu rastu. Treba však dodať, že stúpanie krivky je pritom veľmi mierne, čo naznačuje, že pozitívny vzťah je pomerne slabý.

---

⁵ X je nezávislou premennou, ktorá má vplyv na závislú premennú Y . Hodnoty a , b sú konštanty, pričom a je regresnou konštantou a udáva priesečník regresnej priamky s osou x . Hodnota b je regresným koeficientom a udáva smernicu regresnej priamky.

Graf 2: Prílev PZI a hospodársky rast na Slovensku v rokoch 1994-2007

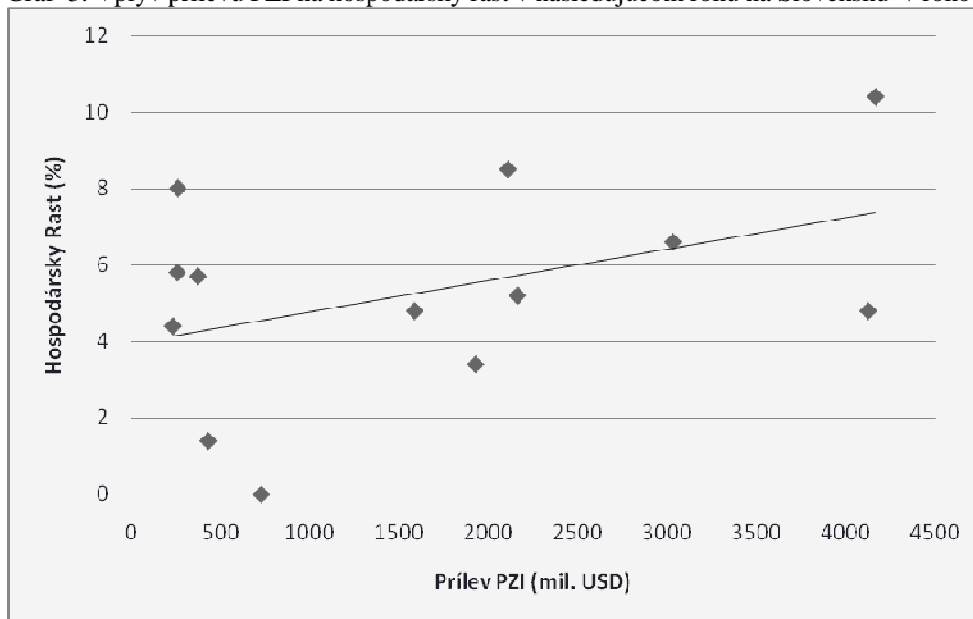
Zdroj: Vlastné výpočty na základe údajov NBS a UNCTAD

Ak sme pri korelačnej analýze predpokladali, že medzi príchodom PZI a štartom produkcie je istý časový odstup, analogický predpoklad možno použiť aj pri regresnej analýze. Pre preskúmanie tejto hypotézy sme uskutočnili test, v ktorom sme pomocou regresnej analýzy skúmali vplyv prílevu PZI v danom roku na hospodársky rast v nasledujúcom roku. Zdrojom pre regresnú analýzu boli údaje použité v predošlom teste, došlo však o posunutie údajov o hospodárskom raste. Skúmané obdobie bolo obmedzené na roky 1994-2006 z hľadiska prílevu PZI, keďže údaje o hospodárskom raste v roku 2008 nie sú k dispozícii.

Výsledná regresná priamka má v tomto prípade nasledujúci tvar:

$$Y = 0,000532334 + 0,000818675 X$$

Graf 3: Vplyv prílevu PZI na hospodársky rast v nasledujúcom roku na Slovensku v rokoch 1994-2007

Zdroj: Vlastné výpočty na základe údajov NBS a UNCTAD

Výsledok posunutej regresnej analýzy je jednoznačný – pozitívny vplyv prílevu PZI na hospodársky rast je jasnejšie čitateľný než v prípade predchádzajúcej analýzy. Sklon regresnej

priamky jednoznačne potvrdzuje významný pozitívny vplyv a opätovne potvrdzuje hypotézu o časovom posune vplyvu prílevu PZI na hospodársky rast.

Záverom skúmania prílevu PZI na hospodársky rast na národnej úrovni možno povedať, že korelačná a regresná analýza potvrdila všeobecne akceptovanú hypotézu – dôležitý vplyv prílevu PZI na hospodársky rast na Slovensku. Zahraničné firmy dokážu budovať výrobné kapacity v takom tempe, aký domáce firmy nie sú schopné dosiahnuť. Motivácia zahraničných investorov by mala byť preto dôležitou úlohou každej slovenskej vlády, keďže sú pre slovenskú ekonomiku iba ťažko nahraditeľní. Ak by v budúcnosti došlo k trvalejšiemu poklesu prílevu PZI na Slovensko, v ďalších rokoch možno očakávať zníženie hospodárskeho rastu.

Vplyv prílevu PZI na hospodársky rast v regiónoch Slovenska

Ako už bolo spomenuté, priame zahraničné investície sú akceptované ako dôležitý nástroj hospodárskeho rozvoja zaostalých štátov a regiónov. Aj najvyspelejšie štáty disponujú zaostalejšími regiónmi, štáty v strednej Európy ich samozrejme majú vyšší počet. Ak použijeme údaje dostupné v databáze Eurostatu, všetky regióny Slovenska na úrovni NUTS-3⁶ okrem Bratislavy sa nachádzajú v tvorbe HDP pod priemerom EÚ. Podľa posledných dostupných údajov z roku 2005 aj najlepší mimobratislavský kraj (Trnavský) dosahoval iba 65,2 % priemeru EÚ a najslabší Prešovský kraj iba 35,5 % priemeru EÚ.

Tabuľka 2: Regionálna tvorba HDP v parite kúpnej sily ako priemer EÚ27 (%)

Bratislavský kraj	Trnavský kraj	Trenčiansky kraj	Nitriansky kraj	Žilinský kraj	Banskobystrický kraj	Prešovský kraj
102,1	52,4	44,6	40,8	38,6	39,6	30,7
104,4	54,7	47,0	42,8	40,8	41,4	31,9
110,2	55,6	47,6	43,6	42,3	42,8	32,6
112,0	55,2	48,4	44,3	43,0	43,7	32,4
107,7	54,2	47,5	44,5	41,4	42,1	31,0
108,9	52,8	47,4	43,6	41,1	41,7	30,6
115,5	53,6	49,3	44,4	43,4	44,2	32,0
122,5	54,2	49,6	45,9	44,3	46,9	33,6
125,0	57,9	51,1	48,2	44,4	47,7	33,7
129,3	60,3	53,0	50,5	46,3	47,1	34,2
147,9	65,2	53,4	53,8	49,7	43,4	35,5

Zdroj: Vlastné výpočty na základe údajov z databázy Eurostat

Pre zlepšenie economickej situácie zaostávajúcich regiónov je potrebná súhra viacerých faktorov, ale prílev PZI istotne patrí medzi najdôležitejšie faktory. Zaostávajúce regióny trpia nedostatkom kapitálu a podnikateľského know-how a bez príspevku zahraničných investorov je ich dlhodobo udržateľný vysoký hospodársky rast nereálny. Tento

⁶ Regiónmi na úrovni NUTS-3 sú na Slovensku samosprávne kraje – Bratislavský, Trnavský, Nitriansky, Trenčiansky, Žilinský, Banskobystrický, Prešovský a Košický kraj

fakt potvrdzuje aj analýza doterajšieho vývoja prílevu PZI do jednotlivých regiónov a hospodárskeho rastu týchto regiónov, ktorý vychádza z údajov o príleve PZI z Národnej banky Slovenska a z makroekonomických údajov pochádzajúcich zo štatistickej databázy Eurostatu. Údaje o príleve PZI do súčasných regiónov NUTS-3 sú k dispozícii len od roku 1998, kedy sa uskutočnila posledná územnosprávna reorganizácia Slovenska. Pred rokom 1998 sledovala NBS prílev PZI len na úrovni západného, stredného a východného Slovenska.

Ak porovnáme prílevy PZI a napredovanie regiónu, je opätovne jasná dominancia Bratislavského kraja. Tento región mal nielen najlepšiu východiskovú pozíciu pre hospodársky kraj, ale si neustále udržuje dominanciu v príleve PZI. Ak porovnáme obdobie rokov 1998 až 2005, podiel Bratislavského kraja v príleve PZI nikdy neklesol pod 44 %, a v niektorých rokoch bola dominancia tohto regiónu zdrvivá (napr. v roku 2002 získal tento región až 92 % PZI smerujúcich na Slovensko). Aj keď údaje tohto kraja vo výraznej miere skresľujú PZI prichádzajúce v rámci privatizácie, tento región je dlhodobo najúspešnejším regiónom v získavaní zahraničných investícií. Nie je teda prekvapením rýchly hospodársky rast regiónu a jeho nadpriemerné výsledky v rámci celej EÚ27. Opačným príkladom je Prešovský kraj, ktorý získal v skúmanom období 1998 až 2005 najmenší podiel PZI – v priemere len 1,8 % z celkového prílevu. Tento fakt sa odráža aj ekonomickej konvergencii tohto regiónu, keď v skúmanom období sa Prešovský kraj priemeru EÚ27 priblížil iba nepatrne (32,4 % priemeru EÚ v roku 1998 a len 35,5 % priemeru v roku 2005) a zostáva výrazne najzaostalejším regiónom Slovenska⁷.

Tabuľka 4: Prílev PZI do regiónov NUTS-3 ako podiel na celkovom príleve do SR (%)

ok	Bratislavský kraj	Trnavský kraj	Trenčiansky kraj	Nitraňský kraj	Žilinský kraj	Banskobystrický kraj	Prešovský kraj	Košický kraj
998	44,9	8,6	10,7	3,9	5,5	3,6	2,2	1,0
999	54,8	12,7	13,0	2,9	6,1	0,8	3,7	5,9
000	61,3	1,0	0,2	0,8	5,6	0,5	0,5	3,0
001	83,8	2,5	0,9	4,8	2,4	5,7	1,3	-1,4
002	92,0	1,9	1,2	0,6	3,5	0,2	0,1	0,5
003	62,0	6,3	5,0	4,1	5,1	3,2	2,1	1,2
004	62,0	7,3	5,3	3,9	5,8	3,1	2,2	1,4
005	60,4	7,0	6,0	3,9	7,1	3,2	2,1	1,2

Zdroj: Vlastné výpočty na základe údajov zo štatistiky NBS

Dôležitosť PZI na hospodársky rozvoj regiónu možno demonštrovať aj na Trnavskom kraji – teda v kraji, ktoré sa v posledných rokoch stal centrom moderného automobilového a elektrotechnického priemyslu vybudovaného prostredníctvom PZI. Čo sa týka Trnavského kraja, vláda a mesto podpísali v roku 2003 s koncernom PSA o výstavbe nového závodu.

⁷ Zdroj: Vlastné prepočty na základe údajov z databázy Eurostat

Približne v rovnakom čase začala svoju činnosť expandovať v meste Galanta juhokórejská firma Samsung, jeden z lídrov globálneho elektrotechnického priemyslu. PZI týchto dvoch veľkých firiem a naviazané investície pomohli trnavskému kraju zdynamizovať svoj hospodársky rast, čo sa jasne ukazuje aj vo vývoji vyprodukovaného HDP na jedného obyvateľa. Kým v roku 2003 dosahoval kraj len 57,9 % priemeru EÚ27, v roku 2005 to už bolo viac než 65 % rovnakého priemeru. Pritom možno reálne očakávať, že nové dáta v ďalších rokoch dynamický hospodársky rast jednoznačne potvrdia a Trnavský kraj sa po Bratislavskom kraji stane jasne najvyspelejším regiónom Slovenska.

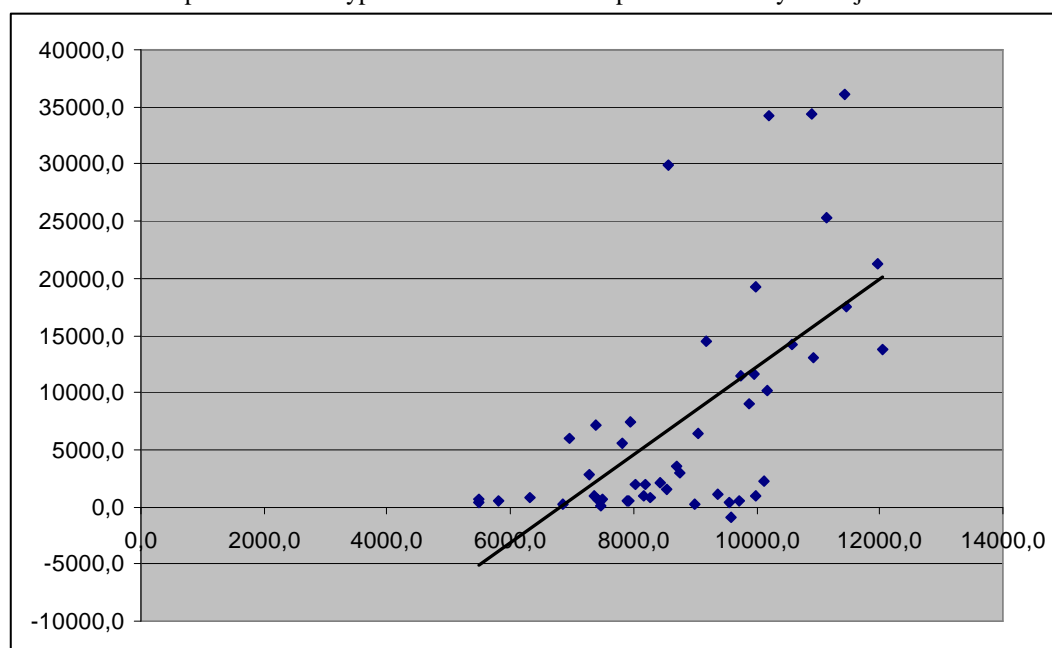
Na overenie vzťahu medzi prílevom PZI a hospodárskym rastom v regióne môžeme opäť použiť korelačnú analýzu. V tomto prípade budú premennú X tvoriť údaje o príleve PZI do krajov Slovenska v rokoch 1998 až 2005 vychádzajúce z databázy NBS. Premenná Y bude tvorená vytvoreným HDP na jedného obyvateľa v rovnakých regiónoch v rovnakom časovom období.

Výsledkom korelačnej analýzy je korelačný koeficient vo výške 0,884, čo predstavuje extrémne silnú závislosť medzi skúmanými premennými. Potvrdilo sa, že medzi prílevom PZI do regiónov a vyprodukovanom HDP je veľmi silný vzťah, aj keď táto analýza nedokáže posúdiť kvalitu vzťahu. Pre zistenie tohto vzťahu uskutočníme ďalšiu analýzu pomocou lineárnej regresie, v ktorej použijeme rovnaké časové rady ako v predošlej korelačnej analýze.

Výsledkom regresnej analýzy je opäť regresnú priamku, ktorá má nasledujúci tvar:

$$Y = 5456,900356 + 1,537278 X$$

Graf č. 4: Vzťah prílevu PZI a vyprodukovaného HDP/capita v slovenských krajoch v rokoch 1998-2005

Zdroj: Vlastné výpočty na základe údajov Slovstat a UNCTAD

Grafické zobrazenie výsledkov regresnej analýzy vidíme na grafe č. 4, kde už na prvý pohľad jasno viditeľný silne pozitívny vzťah medzi prílevom PZI v jednotlivých regiónoch a vyprodukovaným HDP na jedného obyvateľa. To znamená, že každá jednotka PZI prichádzajúceho do daného regiónu má veľký vplyv na hospodársky rast daného regiónu. Práve preto budú aj budúcnosti hospodársky úspešné najmä tie regióny, ktoré dokážu dlhodobo získavať zahraničné investície.

Dôležitou otázkou je však, či prílev PZI prispieva k ekonomickej konvergencii regiónov Slovenska alebo skôr spôsobuje ďalšie zaostávanie chudobnejších regiónov. Analýzu v tejto oblasti opäť založíme na údajoch hospodárskeho rastu, ktoré pochádzajú

z regionálnej štatistiky Eurostatu a na údajoch o príleve PZI na regionálnej úrovni, ktoré pochádzajú zo štatistickej databázy Národnej banky Slovenska. Na analýzu využijeme časové rady od roku 1995 do roku 2005, keďže údaje po tomto roku nie sú zatiaľ dostupné.

Ak sa pozrieme na tempo hospodárskeho rastu v jednotlivých krajoch v skúmanom období, zistíme, že všetky kraje napredovali v tomto období v tvorbe HDP. Na druhej strane, miera rastu bola v jednotlivých regiónoch rôzna. HDP na jedného obyvateľa napredovalo najrýchlejšie v Bratislavskom kraji (rast 295 %), najpomalšie v Banskobystrickom kraji (rast 221 %). Ak porovnáme rast v regiónoch s rastom na slovenskej úrovni, zistíme, že iba tri kraje rástli rýchlejšie než slovenský priemer (Bratislavský, Nitriansky a Žilinský kraj), zvyšných päť krajov zaostávalo za túto úrovňou. Ďalším krokom analýzy je porovnanie regionálneho hospodárskeho rastu v rokoch 1995-2005 s regionálnym prílevom PZI v rovnakom období, pričom výsledky porovnania možno vidieť v tabuľke 5. Poradie krajov je v oboch zoznamoch podobné, je možno povedať, že kraje úspešné v oblasti prílevu PZI boli úspešné aj v oblasti hospodárskeho rastu. Samozrejme na hospodársky rast vplýva množstvo faktorov, ale prílev PZI patrí nepochybne medzi najdôležitejšie. Najväčším rozdielom oboch zoznamov je pozícia Košického a Nitrianskeho kraja. Košický kraj nedokázal pretaviť vysoký prílev PZI do hospodárskeho rastu, čo však možno vysvetliť povahou PZI v tomto kraji. Najväčšou investíciou v tomto regióne bola totiž kúpa VSŽ Košice americkou spoločnosťou US Steel, ktorá bola kúpou už existujúceho podniku a nevytvorila nové výrobné kapacity. Naopak, Nitriansky kraj zaznamenal druhý najvyšší hospodársky rast v skúmanom období napriek relatívnemu nízkemu prílevu PZI.

Tabuľka 4: Poradie krajov v hospodárskom raste (HDP/c) a príleve PZI v rokoch 1995-2005

Hospodársky rast	Prílev PZI
<ul style="list-style-type: none"> • Bratislavský kraj • Nitriansky kraj • Žilinský kraj • Trnavský kraj • Košický kraj • Trenčiansky kraj • Prešovský kraj • Banskobystrický kraj 	<ul style="list-style-type: none"> • Bratislavský kraj • Košický kraj • Trnavský kraj • Žilinský kraj • Trenčiansky kraj • Nitriansky kraj • Banskobystrický kraj • Prešovský kraj

Zdroj: Vlastné výpočty na základe údajov Eurostat a NBS

Aby sme posúdili konvergenciu alebo divergenciu hospodárskeho rozvoja slovenských regiónov v skúmanom období, uskutočnili sme porovnanie HDP/c na úrovni Slovenska na regionálnej úrovni. Ak berieme v každom skúmanom roku HDP/c na národnej úrovni za 100 %, dokážeme zostaviť konvergenčnú dráhu jednotlivých krajov, ktorú sme zobrazili v tabuľke č. 5.

Tabuľka 5: Vývoj HDP/c na národnej a krajskej úrovni v rokoch 1995 až 2005

Bratislavský kraj	Trnavský kraj	Trenčiansky kraj	Nitriansky kraj	Žilinský kraj	Banskobystrický kraj	Prešovský kraj
211,9	110,9	93,8	86,0	81,3	83,0	64,5
212,0	109,4	94,1	85,6	81,6	82,8	63,9
216,6	107,4	92,1	84,7	81,9	83,2	63,4
218,3	105,0	92,1	84,4	82,1	83,5	62,0
217,9	106,0	92,9	87,2	81,3	82,7	60,9
220,1	106,1	92,5	87,9	81,2	82,8	60,3
227,9	100,3	92,4	84,1	81,4	83,9	60,3
233,5	98,6	90,7	82,9	80,2	85,7	61,2
223,0	105,1	91,5	87,3	80,4	86,1	60,7
228,0	102,6	91,5	86,7	81,4	83,2	60,7
244,2	107,7	88,2	88,8	82,1	71,8	58,7

Zdroj: Vlastné výpočty na základe údajov z databázy Eurostat

Už prvý pohľad na túto tabuľku prezrádza, že jediným krajom, ktorý sa nachádza vysoko nad slovenským priemerom je Bratislavský kraj, ktorý dokázal svoje postavenie za skúmaných 11 rokov ešte viacej potvrdiť. Oproti tomu, ostatné kraje nedokázali za skúmané obdobie napredovať, pričom až prípade piatich krajov sa ukazovateľ konvergenzie zhoršil (Trnavský kraj, Trenčiansky kraj, Banskobystrický kraj, Prešovský kraj a Košický kraj). Je teda jasné, že ani väčší prílev PZI nedokázal zabezpečiť výraznejší rast konvergenzie v jednotlivých krajoch, treba však dodať, že pozitívne efekty veľkých investícií najmä v Trnavskom a Žilinskom kraji sa v štatistikách prejavujú práve až po roku 2005. Je však nesporné, že najviac sa zhoršili ukazovatele konvergenzie v Banskobystrickom a v Prešovskom kraji – teda v krajoch, ktoré dlhodobo získavajú najmenej PZI na regionálnej úrovni.

Záver

Cieľom tohto článku bolo empiricky preskúmať vplyv prílevu PZI na hospodársky rast na úrovni slovenskej ekonomiky a na regionálnej úrovni. Testovali sme dve hypotézy, pričom prvá sa týkala národnej a druhá regionálnej úrovne. Čo sa týka vplyvu prílevu PZI na hospodársky rast na národnej úrovni, štatistická analýza dostupných časových radov jasne potvrdila, že prílev PZI urýchľuje hospodársky rast Slovenska a je dôležitým jeho dôležitým faktorom

Skúmanie vplyvu prílevu PZI na regionálnej úrovni potvrdilo, že existuje vysoká korelácia medzi prílevom PZI v jednotlivých krajoch Slovenska a ich hospodárskym rozvojom. Na druhej strane, rozloženie PZI bolo na Slovensku v skúmanom období pomerne nerovnomerné, čo prispelo k tomu, že PZI neprispeli k ekonomickej konvergencii zaostalejších regiónov, v niektorých prípadoch výrazne prehĺbili existujúce regionálne rozdiely. Práve preto, úlohou vlád by v tomto procese malo byť nasmerovanie PZI do

zaostávajúcich regiónov, aby ich zaostávanie postupne klesalo a rástla ekonomická kohézia v rámci celej ekonomiky. To je však ťažká úloha, keďže ekonomicky zaostávajúce regióny disponujú viacerými charakteristikami, ktoré potenciálnych investorov výrazne odrádzajú.

Zoznam použitých zdrojov

1. Štatistická databáza Slovstat - <http://www.statistics.sk/pls/elisw/metainfo.explorer>
2. Menový prehľad NBS 9/2007
3. Menový prehľad NBS 3/2008
4. Štatistická databáza UNCTAD - stats.unctad.org/FDI
5. Štatistická databáza EUROSTAT - <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Michal Fabuš, PhD.

FAKULTA SOCIÁLNO-EKONOMICKÝCH VZŤAHOV
TRENČIANSKA UNIVERZITA A. DUBČEKA

ENERGETICKÁ POLITIKA EÚ A ČÍNA

fabus@tnuni.sk

Abstrakt

Ako jeden z najväčších svetových dovozcov ropy, zemného plynu a uhlia je EÚ veľkým hráčom na medzinárodnom trhu s energiami. Nakoľko si však členské krajiny snažia udržať kontrolu nad zahraničnou politikou, na medzinárodnopolitickom poli je Únia ako taká trpaslíkom. Energetická závislosť na dovoze u krajín EÚ trvalo rastie. Je preto prirodzené že sa Únia snaží integrovať energetické aspekty do všetkých vzťahov s tretími krajinami. Energetická spotreba v Číne rastie medziročne priemerne o 5% od roku 1980. Uhlie pokrýva sedem desatín s celkovej energetickej spotreby najmä na výrobu elektriny a ropa štvrtinu najmä na dopravu. Čína je pri spotrebe uhlia sebestačná, avšak 30% ropy musí dovážať.

Kľúčové slová: EÚ, Čína, Energetická bezpečnosť, spoľahlivosť dodávok, obnoviteľné zdroje energie, ropa, zemný plyn, uhlie

Abstract

As a one of the biggest importers of oil, natural gas and coal, the EU is one huge player on the international energy market. But because ambitions of the member states, to keep control over the foreign policy, is the Union on the international field only a pygmy. The energy dependence of the EU countries on import of energy sources still and permanent grows. Therefore is natural that the Union will the energy aspects integrate into all relations with third countries. China's energy use has grown more than 5 percent per year on average since 1980. Coal provides seven-tenths of the economy's energy, mostly for electricity generation, and oil provides a quarter, mostly for transport. China is self-sufficient in coal but must import 30 percent of its oil.

Key words: EU, China, Energy security, security of energy supply, renewable energy sources, oil, natural gas, coal

Rastom dopytu energií Európska komisia v marci 2006 vydala „Zelenú knihu o bezpečnej, konkurencieschopnej a trvalo udržateľnej energetike pre Európu“, ktorá položila základ pre diskusiu o budúcnosti európskej energetiky. V nej sú načrtnuté súčasné a budúce výzvy a možné riešenia. V knihe boli určené tri hlavné ciele:

- zvýšenie bezpečnosti dodávok,
- zabezpečenie konkurencieschopnosti európskych ekonomík a dostupnosti cenovo prístupnej energie,

- **podpora trvalej environmentálnej udržateľnosti a boj proti zmene klímy.¹**

Pre zabezpečenie dosiahnutia týchto cieľov bolo definovaných šesť prioritných oblastí s prislúchajúcimi aktivitami:

- energetika ako zdroj pracovných miest a rastu v Európe: dobudovanie vnútorného európskeho trhu s elektrickou energiou a s plynom;
- riešenie konkurencieschopnosti a bezpečnosti dodávok: zvyšovanie trvalej udržateľnosti a pestrosti energetického mixu;
- solidarita medzi členskými štátmi: cesta k európskej internej politike dodávok energií;
- riešenie klimatických zmien;
- podnecovanie inovácie: strategický európsky plán energetických technológií;
- smerom ku koherentnej externej energetickej politike.²

Európska rada následne vo svojich záveroch zdôraznila potrebu vypracovať energetickú politiku pre Európu, ktorej cieľom je účinná politika európskej únie, jednotnosť medzi členskými štátmi, súlad medzi činnosťami v rôznych oblastiach politik a vyvážené plnenie troch cieľov a oznámila svoj zámer prijať na jarnom zasadnutí v roku 2007 akčný plán priorít.

Nemecké predsedníctvo pripravilo návrh záverov Rady ministrov pre energetiku ako príspevok na jarnú Európsku radu 2007, ktorý definoval prioritné opatrenia zmieneneho akčného plánu. Návrh týchto priorít vychádza z oznámenia Európskej komisie s názvom „Energetická politika pre Európu“, predloženého v januári 2007. Je súčasťou „energetického balíčka“ a predstavuje súbor viacerých dokumentov venovaných energetike:

- energetická politika pre Európu;
- cestovná mapa pre obnoviteľné zdroje energie;
- správa o pokroku v oblasti biopalív;
- správa o pokroku v oblasti obnoviteľných zdrojov elektrickej energie;
- perspektívy pre vnútorný trh s plynom a elektrickou energiou;
- preskúmanie európskeho plynárenského sektoru a sektoru s elektrickou energiou;
- plán prioritných prepojení;
- trvalo udržateľná výroba energie z fosílnych palív;
- smerom k Európskemu strategickému plánu pre energetické technológie;
- jadrový objasňujúci program;
- obmedzenie globálnej klimatickej zmeny na 2 stupne Celzia.³

Akčný plán pre energetickú politiku na roky 2007 až 2009 bol schválený na jarnom zasadnutí Európskej rady v marci 2007. Obsahuje prioritné činnosti pre dosiahnutie cieľov energetickej politiky zamerané na vnútorný trh s plynom a elektrickou energiou, bezpečnosť dodávok, medzinárodnú energetickú politiku, energetickú efektívnosť a energiu z obnoviteľných zdrojov, ako aj obchodovanie s emisiami a energetické technológie.⁴

---

¹ Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu, KOM(2006) 105, konečné znenie, 8.3.2006; Pracovný dokument Komisie, Súhrnná správa o analýze diskusie k zelenej knihe „Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu“, SEK(2006) 1500

² Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu, KOM(2006) 105, konečné znenie, 8.3.2006; Pracovný dokument Komisie, Súhrnná správa o analýze diskusie k zelenej knihe „Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu“, SEK(2006) 1500

³ Oznámenie Komisie Európskej rade a Európskemu parlamentu "ENERGETICKÁ POLITIKA PRE EURÓPU" {SEK(2007) 12}

⁴ Európska Rada v Bruseli 8. – 9. marec 2007, Závery predsedníctva

Každá energetická politika by mala obsahovať reálne stanovené ciele, odrážajúce súčasnú situáciu a berúc do úvahy budúcnosť s predpokladom výskytu nepredvídateľných situácií. Európska únia potrebuje efektívnu energetickú politiku, ktorá nebude predstavovať len množstvo ambiciózných a ťažko splniteľných cieľov, ktoré majú demonštrovať politickú silu.⁵

Komisia zamýšľa udržať pozíciu EÚ ako svetového lídra v oblasti získavania energie z obnoviteľných zdrojov prostredníctvom návrhu záväzného cieľa, že do roku 2020 bude 20 % jej celkového sortimentu energií predstavovať energiu pochádzajúcu z obnoviteľných zdrojov. Vyžiada si to obrovský nárast vo všetkých troch sektoroch energie z obnoviteľných zdrojov: v sektore elektrickej energie, biopalív a ohrevu a chladenia. Cieľ týkajúci sa energie z obnoviteľných zdrojov bude doplnený minimálnym cieľom pre biopalivá 10 %. Okrem toho bude legislatívny balík pre rok 2007 týkajúci sa energie pochádzajúcej z obnoviteľných zdrojov zahŕňať osobitné opatrenia na zvýšenie trhového podielu biopalív a energie získanej z obnoviteľných zdrojov využívanej pri ohreve a chladení.

"Bezpečnosť dodávok je v súčasnosti značne podceňovaná. Dá sa predpokladať, že dôležité geopolitické regióny bude nutné v blízkej budúcnosti chrániť aj ozbrojenými zložkami, tak ako to napríklad robia USA. V súčasných podmienkach globalizácie dochádza k rýchlemu prenášaní konfliktov v regiónoch a preto by mala byť zabezpečená ochrana strategických uzlov."⁶

Kľúčových dodávateľov do EÚ môžeme zrátať na prstoch jednej ruky: sú nimi štátne spoločnosti Nórska (Statoil), Alžírka (Suantra) a Ruskej federácie (Gazprom). Zámerne upozorňujem na štátne spoločnosti, pretože tu narážame na ďalší problém. Európska komisia sa posledné roky legislatívnymi opatreniami snaží o liberalizáciu trhu s elektrickou energiou a plynom v rámci celej únie. Tieto opatrenia sa však netýkajú dodávateľov plynu mimo EÚ, ktorých podiel na celkovej spotrebe bude dramaticky narastať. Paradoxom je, že v kľúčových dodávateľských krajinách sa ešte viac upevňuje monopolizácia producentov pod štátnou kontrolou. Typickým príkladom je posledný vývoj v Rusku a dnes už supermonopolné postavenie Gazpromu v ťažbe a hlavne exporte plynu. Únia sa tak nestáva závislá len od krajiny ako takej, ale dokonca len od jednej firmy riadenej priamo národnou vládou. Gazprom, ktorý spolu s ďalšími štátnymi spoločnosťami kontroluje väčšinu energetického potenciálu Ruskej federácie. A zároveň chce kontrolovať pokiaľ možno celú cestu od ťažby až k predaju energie koncovému zákazníkovi.⁷

Potenciál rozvoja dovozných možností plynu do EÚ

Kaspická oblasť a Stredný Východ

V tomto prípade ide predovšetkým o krajiny okolo Kaspického mora – Azerbajdžan, Kazachstan a Turkmenistan. V máji 2007 sa najvyšší predstavitelia týchto krajín spolu s Ruskom dohodli na výstavbe nového spoločného plynovodu okolo Kaspického mora, ktorý by mal slúžiť najmä pre export plynu smerom do Ruska. Tento projekt je možné chápať ako snahu Ruska čiastočne obmedziť prístup EÚ k zdrojom, mimo RF.

⁵ Woltemar, R.: *Energetická Politika EÚ – podmienka úspešnosti v energetických vzťahoch, zborník príspevkov, Bratislava, 2007*

⁶ Woltemar, R.: *Koncepcia EPE, zborník príspevkov, Zlín 2007, str.318 + CD, ISBN: 978-80-7318-529-9*

⁷ Fabuš, M.: *Energetická politika pre Európu, In: Zborník príspevkov, Bratislava, 2007*

V úvahách o možných zdrojoch plynu sa objavuje aj Irán ako krajina s najvýznamnejšími zásobami plynu v tejto oblasti. Z pohľadu súčasného politického vývoja v tejto krajine však nie je možné hovoriť o bezrizikovej oblasti. V januári 2007 napr. prišlo k zastaveniu dodávok z Iránu do Turecka aj napriek existujúcej dlhodobej zmluve o dodávkach, v dôsledku čoho Turecko muselo riešiť problém s nedostatkom plynu. Známe sú aj sporadické útoky predovšetkým kurdských ozbrojencov na exportnú plynárenskú infraštruktúru.

Plynovod Nabucco

Zo strednodobého hľadiska, výstavba plynovodu Nabucco predstavuje vhodnú možnosť pre dovoz plynu z oblastí Kaspického mora. Významné zásoby zemného plynu z oblastí Stredného Východu, Kaspickej oblasti a Egypta predstavujú 79 390 mld. m³, čo vzbudzuje záujem o tento projekt. Výstavba tohto plynovodu nepredstavuje priamu konkurenciu pre súčasnú prepravu plynu cez Slovensko, pretože plynovod Nabucco by nemal prepravovať ruský plyn. Projekt Nabucco je v súčasnosti tvorený konzorciom piatich spoločností z krajín, ktorými by mal plynovod prechádzať a to OMV (Rakúsko), MOL (Maďarsko), TRANSGAZ (Rumunsko), BULGARGAZ (Bulharsko), BOTAS (Turecko).

V roku 2007 sa predpokladá vytvorenie národných spoločností Nabucco Rakúsko, Nabucco Maďarsko, Nabucco Rumunsko, Nabucco Bulharsko a Nabucco Turecko, ktoré budú zodpovedať za konkrétne úlohy v súvislosti s výstavbou plynovodu vo svojich krajinách.

Technické parametre pripravovaného plynovodu sú:

- priemer DN 1400,
- dĺžka 3 300 km,
- maximálna prepravná kapacita 31 mld. m³/rok,
- predpokladaná výška investícií je 4,6 mld. Euro.

Začiatok výstavby sa predpokladá v 2. polroku 2008. Konzorcium však potrebuje jedného – dvoch nových akcionárov, začať rokovania s finančnými inštitúciami a uzavrieť prepravné kontrakty. Záujem vstúpiť do konzorcia už oficiálne prejavila aj ukrajinská spoločnosť NAFTOGAZ.

Projekt Nabucco je zaradený aj medzi prioritné projekty EÚ, ktorým bude venovaná prednostná pozornosť, vrátane urýchlenia investícií na ich prípravu a realizáciu. Predpokladaný začiatok prevádzky je v zmysle najnovších informácií v roku 2012. Z pohľadu možností Nabucca pre dodávky na Slovensko je potrebné spomenúť existujúce prepojenie prepravnej siete s rakúskym Baumgartenom, kde bude plynovod končiť. Takisto je známy zámer ďalšieho rozšírenia vzájomného prepojenia Slovenska a Rakúska (Vysoká – Baumgarten) s plánovaným začiatkom výstavby koncom roka 2007.

Podľa dostupných informácií by uvažovaná prepravná kapacita plynovodu mala byť rozdelená v pomere: 15 mld. m³ určených pre potreby plynárenských spoločností, ktoré tvoria konzorcium Nabucco a 16 mld. m³ predbežne určených pre tretie strany.⁸

---

⁸ Nabucco Gas Pipeline International GmbH; <http://www.nabucco-pipeline.com/project/project-description-pipeline-route/index.html>

Plynovod Nabucco; zdroj: prezentácia Nabucco Gas Pipeline International GmbH

Dodávky plynu z Nórska

Z pohľadu politických kritérií je táto možnosť bezproblémová, Nórsko má záujem byť stabilným dodávateľom plynu na trh EÚ. Existujúca ako aj plánovaná infraštruktúra prechádza krajinami Európskej únie a Európskeho hospodárskeho spoločenstva.

Z pohľadu technických možností je už aj v súčasnosti možné plyn z Nórska dopraviť na Slovensko. Od roku 2003 plynárenský uzol v Baumgartene na slovensko-rakúskej hranici neustále rozširuje svoje obchodné aktivity, vrátane obchodovania s nórskeho plynom. Nákup nórskeho plynu sa však dosiaľ neuskutočnil, pričom hlavným kritériom bola menšia ekonomická efektívnosť takéhoto riešenia oproti dovozu plynu z Ruskej federácie.

Nórsko sa vyznačuje tým, že toto svoje bohatstvo nevyužíva na pokrytie domácej spotreby energie, ale celú produkciu umiestňuje predovšetkým na nemeckom, britskom, francúzskom, belgickom, holandskom trhu a menší objem (cca 1/5 spotreby plynu v ČR) i na českom trhu. Je predpoklad, že ťažba zo šelfov v Severnom mori, Nórskom mori a Barentsovom mori bude narastať, podľa predbežných analýz sa očakáva nárast dovozu pre EÚ na 117 mld. m³ v r. 2030 (pre porovnanie 88,8 mld. m³ v r. 2005). Nórskeho plynu, ktorý sa do EÚ prepravuje plynovodmi o dĺžke cca 6 600 km je v súčasnosti pre Slovensko tou drahšou alternatívou – možnosť diverzifikácie z tohto zdroja bola vyhodnocovaná už v minulosti, a vyššia cena (nákladná ťažba off-shore, preprava podmorskými plynovodmi) bola rozhodujúca pre zachovanie pokrývania potrieb Slovenska z tradičného zdroja.⁹

Energetický potenciál Číny

Viacere štúdie predpokladajú, že celkový energetický dopyt Číny bude medziročne rásť od 2,2% do 2,7% v období rokov 2020 až 2030. Paradoxnom však je, že rovnaké štúdie hovoria aj o rýchlejšom raste dopytu po rope v rozmedzí 3% až 4,9% a raste dopytu po

⁹ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR, dokument MHSR*

zemnom plynu v rozmedzí 5,5% až 11,6% ročne. Dopyt po rope bude ťahaný rastom v doprave.¹⁰

Ekonomický rast Číny sa za rok 2008 spomalil na 9,0 percenta, čo bolo najmenej za sedem rokov a výrazne pod tempom 13 percent z roku 2007. Súčasnú údaje ukázali obzvlášť výrazný útlm rastu v poslednom štvrtroku 2008, a dokladajú tak vplyv globálnej finančnej krízy a svetovej recesie i na najväčšiu ekonomiku rozvojového sveta. Napriek globálnej finančnej kríze ekonomický rast niekoľkonásobne prekračuje rast hospodárstva v USA, EÚ či Japonska. Ešte rýchlejšie ako HDP rastie v Číne priemysel. Od roka 1980 do roku 2003 vzrástol v priemere o 11,4 percenta. Podiel priemyslu na HDP Číny už prekračuje 53 percent.¹¹ Podľa bývalého amerického ministra financií Henryho Paulsona by sa hospodársky rast Číny nemal považovať za ohrozenie svetovej ekonomiky. Viac znepokojujúce by bolo, keby sa čínske hospodárstvo oslabilo.

„Zahraničné investície sú jednou z foriem realizácie dlhodobého medzinárodného pohybu kapitálu. Predstavujú zapojenie zahraničného investora do hospodárstva krajiny formou kapitálovej spoluúčasti rozmanitého charakteru, čo v konečnom dôsledku znamená zvýšenie hospodárskeho potenciálu štátu, pri predpoklade, že spolupráca zahraničného partnera s domácim podnikom, či pôsobenie zahraničnej spoločnosti prinesie z dlhodobého hľadiska zisk.“¹²

Správa mimovládnej organizácie The Climate Group dáva Číne významný kredit sa boj proti klimatickým zmenám. Konštatuje, že krajina významne investuje do rozvoja nízko uhlíkovej ekonomiky a buduje exportný priemysel založený na "čistej energii."

Správa priznáva, že Čína je najväčší svetový producent skleníkových plynov, ale upozorňuje, že je zároveň najväčším výrobcom energie z obnoviteľných zdrojov. Tento podiel sa ešte zvýši v roku 2009, keď by do plnej prevádzky mala vstúpiť najväčšia hydroelektrárň na svete Tri rokliny na rieke Yangtze. Jej výkon by mal dosiahnuť 84 miliárd megawatthodín elektriny ročne. Ekológovia sú však najväčšími kritikmi megastavby, ktorá si vyžiadala presídlenie 1,4 milióna ľudí a zaplavenie ich obydľí. Upozorňujú na narušenie okolitých ekosystémov, zosuvy pôdy a znečistenie rieky.

Čínske investície do zelenej energie sú v percentuálnom vyjadrení v pomere k HDP rovnaké ako v prípade Nemecka. Vláda v Pekingu podporuje rozvoj ekologických sektorov a v mnohých smeroch "predbieha aj rozvinuté štáty." Správa sumarizuje niekoľko hlavných čínskych úspechov:

- v minulom roku dosiahla produkcia solárnej technológie 820MW, čo Čínu radí na druhé svetové miesto po Japonsku
- do roku 2009 by sa Čína mala stať najväčším výrobcom veterných turbín
- energetická spotreba by sa mala znížiť o pätinu do roku 2010
- nová vládna nízko uhlíková politika prináša prísne regulácie pre takmer všetky sektory v čínskej ekonomike

---

¹⁰ ENERGY IN CHINA: TRANSPORTATION, ELECTRIC POWER AND FUEL MARKETS, Asia Pacific Energy Research Centre, 2004, ISBN 4-931482-26-0

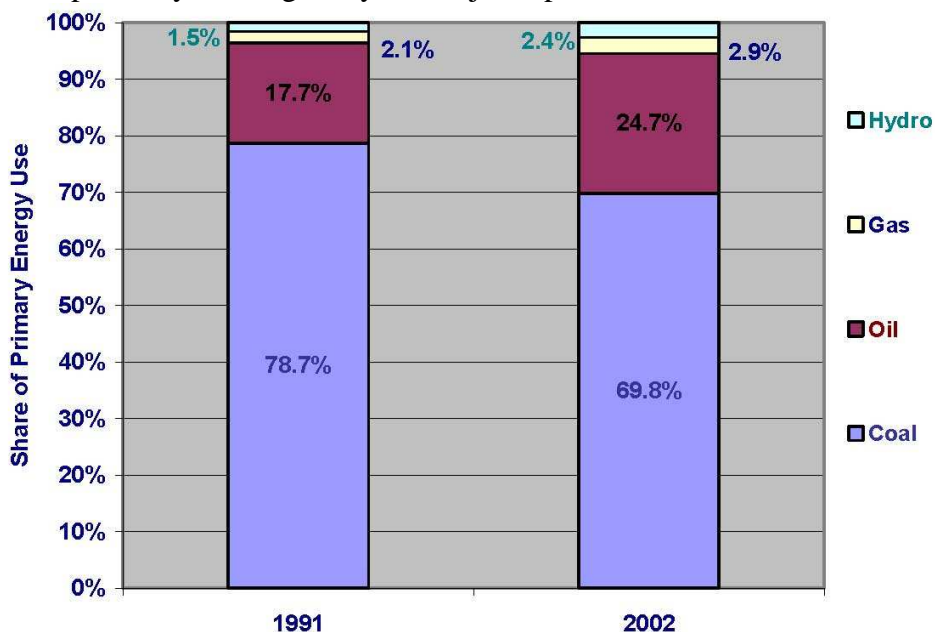
¹¹ E-trend: Čína láka mnohých, prijme len pripravených; <http://www.etrend.sk/ekonomika/svetova-ekonomika/cina-laka-mnohych-prijme-len-pripravenych/41810.html>

¹² IVANOVÁ, E.: Porovnanie vplyvu zahraničných investícií na ekonomický rozvoj SR a ČR. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ“ TnUAD, Trenčín, december 2006, ISBN: 80- 8075-187- 0, (str. 28)

- vláda zatvorila stovky energeticky neefektívnych cementární, ocelární a uhoľných elektrární a na tisíc energeticky najnáročnejších podnikov uvalila prísne ekologické požiadavky
- vláda prijala štandardy palivovej efektívnosti pre autá
- Čína je po Nemecku najväčší svetový príjemca investícií do trvalo udržateľnej energie, ktoré v minulom roku dosiahli 12 mld. dolárov. Na dosiahnutie svojich cieľov do roku 2020 bude potrebovať ďalších 398 mld. dolárov¹³

Podiel primárnych energetických zdrojov – porovnanie rokov 1991 a 2002.

zdroj: National Bureau of Statistics (2001), (2003a). State Economic and Trade Commission (2003b)

Čína plánuje začať v priebehu nasledujúcich niekoľko rokov s výstavbou deviatich atómových elektrární. Informovali o tom čínske štátne noviny China Daily, ktoré citovali vyjadrenie Songa Gongbaóa, predstaviteľa Čínskeho úradu pre atómovú energiu (CAEA). Krajina sa týmto krokom snaží znížiť svoju závislosť na neekologických tepelných elektrárnach. Na konci roka 2008, prípadne na začiatku roku 2009 sa začne výstavba dvoch elektrární v Guandongu, dvoch v Zhejiangu, jednej v Fujiane a jednej v Shandongu. Presné umiestnenie a dátum začatia výstavby ďalších troch atómových elektrární však zatiaľ nie sú známe.

„Investície predstavujú reálnu kapitálovú tvorbu, ide o také nadobúdanie kapitálových statkov, zásob, surovín, ktoré sú používané na produkciu výrobkov a služieb. Výsledkom investovania je rast produkcie, rast príjmov a celkový ekonomický rast.“¹⁴

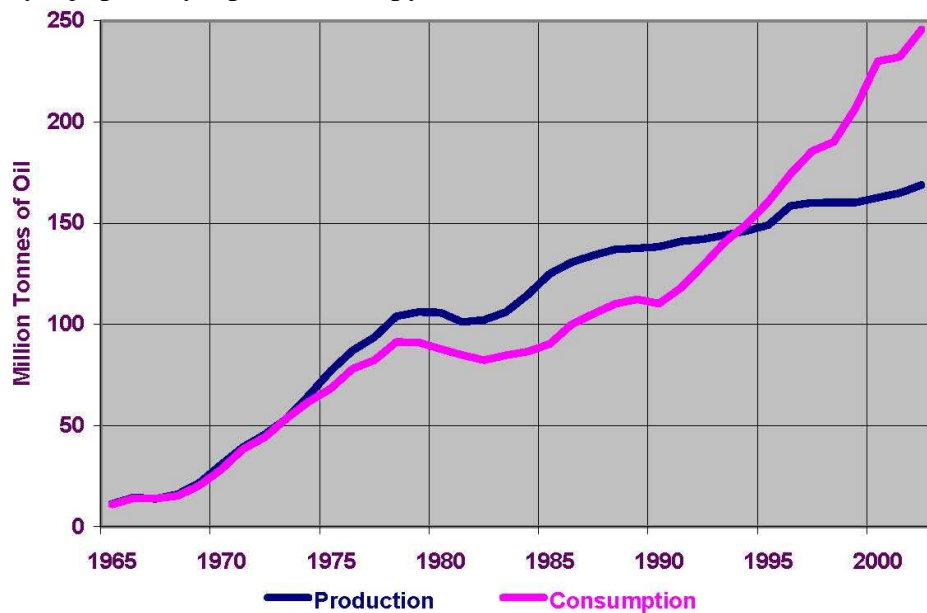
Denník China Daily bližšie neuviedol výšku nákladov, ktoré budú na stavbu elektrární potrebné. Song Gongbao sa však vyjadril, že elektrárne sú hodné akejkoľvek investície, keďže prispievajú k trvalo udržateľnému rozvoju čínskeho hospodárstva. V Číne v súčasnosti prebieha výstavba dvoch atómových elektrární. Kapacita čínskych atómových elektrární momentálne

¹³ Euroactiv: Čínska zelená revolúcia; <http://www.euractiv.sk/energetika/clanok/cinska-zelena-revolucia>

¹⁴ IVANOVÁ, E.: Kapitálové investície a regionálny ekonomický rozvoj. In: Zborník VEGA „Vplyv kapitálových investícií na vyrovnávanie rozdielov ekonomickej úrovne regiónov v Slovenskej republike“. TnUAD, Trenčín 2008. ISBN: 978-80-8075- 374-0, str. 16

prestavuje len 9 gigawattov, resp. 1,3 % celkovej produkcie elektrickej energie. Krajina sa ešte v roku 2006 zaviazala zvýšiť túto kapacitu do roku 2020 na 40 gigawattov a momentálne zvažuje jej ďalšie zvýšenie na úroveň 70 gigawattov.

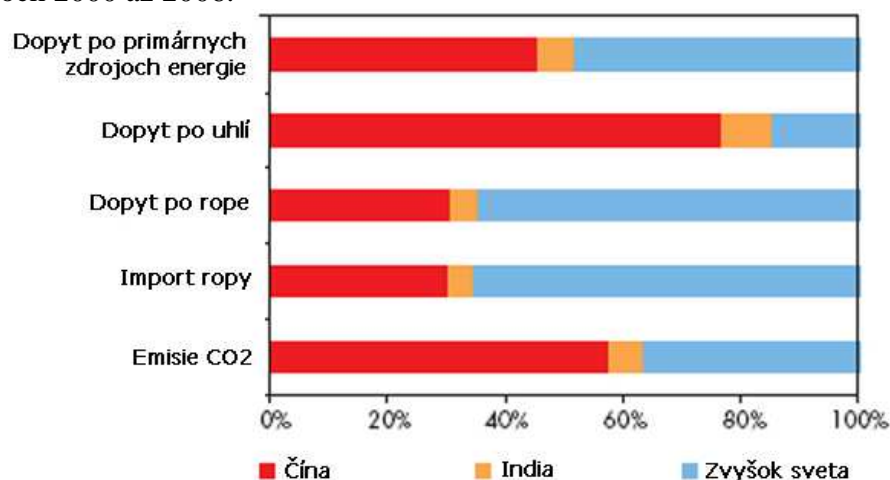
Vývoj spotreby a produkcie ropy v Číne od roku 1965 do roku 2002

zdroj: BP (2003)

Čínska ekonomika počas ostatných dvoch dekád rapídne rástla, spolu s rastom ekonomiky rástla aj spotreba energetických surovín avšak nie rovnakým tempom. Čína zaznamenala obrovský nárast využívania ropných produktov v dopravnom sektore, táto skutočnosť urobila z Číny popredného dovozcu ropy na svete s rastúcim vplyvom na svetové ropné trhy. V elektroenergetickom sektore zachovalo dominantné postavenie uhlia, ako hlavného zdroja paliva. Avšak nastal dopyt po čistej energii a vznikol významný tlak na budovanie energeticky čistých, resp. čistejších zdrojoch na báze zemného plynu, vodnej, veternej a jadrovej energií.

Podiel Číny na vzraсте dopytu po vybraných komoditách, resp. energetických nosičoch v rokoch 2000 až 2006.

zdroj: Baláž, P.: Postavenie Európskej únie vo svetovom hospodárstve a vplyv zemného plynu na jej konkurencieschopnosť

Literatúra

1. Oznámenie Komisie Európskej rade a Európskemu parlamentu "ENERGETICKÁ POLITIKA PRE EURÓPU" {SEK(2007) 12}
2. Woltemar, R.: Koncepcia EEP, zborník príspevkov, Zlín 2007, str.318 + CD, ISBN: 978-80-7318-529-9
3. Woltemar, R.: Energetická Politika EÚ – podmienka úspešnosti v energetických vzťahoch, zborník príspevkov, Bratislava, 2007
4. IVANOVÁ,E.: Porovnanie vplyvu zahraničných investícií na ekonomický rozvoj SR a ČR.In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ“ TnUAD, Trenčín, december 2006, ISBN: 80- 8075- 187- 0, (str. 28)
5. IVANOVÁ,E.: Kapitálové investície a regionálny ekonomický rozvoj. In: Zborník VEGA „Vplyv kapitálových investícií na vyrovnávanie rozdielov ekonomickej úrovne regiónov v Slovenskej republike“. TnUAD, Trenčín 2008. ISBN: 978-80-8075- 374-0, str. 16
6. Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu, KOM(2006) 105, konečné znenie, 8.3.2006; Pracovný dokument Komisie, Súhrnná správa o analýze diskusie k zelenej knihe „Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu“, SEK(2006) 1500
7. Nabucco Gas Pipeline International GmbH; <http://www.nabucco-pipeline.com/project/project-description-pipeline-route/index.html>
8. Stratégia energetickej bezpečnosti SR, dokument MHSR – v pripomienkovom konaní
9. ENERGY IN CHINA: TRANSPORTATION, ELECTRIC POWER AND FUEL MARKETS, Asia Pacific Energy Research Centre, 2004, ISBN 4-931482-26-0
10. Fabuš, M.: ALTERNATÍVNE ZDROJE ENERGIE - PODPORA V EÚ A SR, In: zborník abstraktov „Medzinárodné vzťahy 2005“, Mojmirovce, Ekonóm, 2006, ISBN: 80-225-2238-4, str. 26 + CD
11. Fabuš, M.; Mečár, M.: ENERGETICKÁ KONCEPCIA EÚ, In: Zborník abstraktov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2006“ , 30. november - 1. december 2006, Mojmirovce, Ekonóm, 2007, ISBN:978-80-225-2353-0, str. 26 + CD
12. Fabuš, M.: ENERGETICKÉ OTÁZKY EÚ, In: Recenzovaný zborník „Medzinárodní Bařovy Doktorandské Konference“ 12. apríl 2007, Zlín Česká republika, Grafotechna Print, 2007, ISBN: 978-80-7318-529-9, str. 278 + CD
13. Fabuš, M.: ENERGETICKÁ BEZPEČNOSŤ SR, In: Zborník príspevkov „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ“ 5. - 6. december 2006, Trenčín, ISBN: 80-8075-186-2, str. 18, CD-ISBN: 80-8075-187-0
14. Fabuš, M.: ENERGETICKÁ POLITIKA PRE EURÓPU, In: Zborník príspevkov z „VI. medzinárodnej doktorandskej konferencie Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov“ 8.-9. jún 2007, Bratislava - v tlači

Kontakt:

Katedra manažmentu, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A. Dubčeka
Študentská 3
911 50 Trenčín

Ing. Mária Fertal'ová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

AKTUÁLNE POSTAVENIE TAIWANU V MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH

(Riešenie sino-taiwanských vzťahov: nezávislosť vs. unifikácia)

maria.fertalova@euba.sk

Abstrakt

Súčasný nejasný status Taiwanu je vysvetľovaný ako výsledok zložitého historického vývoja vo vnútri oboch strán Taiwanského prielivu, ktorý bol podporený zmenami vo vývoji ich vzájomných vzťahov a celkovej medzinárodnej konštelácie. Za jadro sino-taiwanského problému môžeme považovať existenciu dvoch subjektov, dvoch politických entít, ktoré si z historických, politických a ideologických príčin nárokuje výkon moci nad konkrétnym územím a jeho obyvateľstvom. Viac ako päť dekád sa obom stranám darí udržiavať status quo, ktoré by z dlhodobého hľadiska nemalo byť želaným riešením taiwanskej otázky. Vláda Taiwanu by mala zodpovedne plniť svoj demokratický mandát a podniknúť všetky kroky k dosiahnutiu konečného riešenia, a to aj za cenu trvalých strát. Článok sa zaoberá faktormi, ktoré formovali vzájomné vzťahy Taiwanu a Číny a snaží sa identifikovať potencionálne scenáre ich ďalšieho vývoja.

Kľúčové slová: národná identita, nezávislosť, pragmatická diplomacia, sino-taiwanské vzťahy, unifikácia

Abstract

Contemporary unclear status of Taiwan is being explained as the result of complex historical development within the both sides of Taiwan's strait. Also, it is perceived as being accelerated by radical changes in bilateral relations, as well as by overall change of international constellation. Existence of two political entities, which are proclaiming their historical, political and ideological right to execute power over particular area and population, is considered to be the core problem of Sino Taiwanese relations. Status quo, which is being sustained more than five decades, should not be the desired solution of Taiwanese problem. Taiwanese government should responsibly fulfill its democratic mandate and find all the possible ways to reach final solution. The paper identifies factors, which formed mutual relations of Taiwan and China and it proposes potential scenarios of future development.

Key words: Independence, national identity, pragmatic diplomacy, Sino Taiwanese relations, unification

Nevyriešená otázka medzinárodného postavenia Taiwanu patrí k najzložitejším výzvam súčasnosti. Nevyhnutným predpokladom zachovania bezpečnostnej stability v regióne juhovýchodnej Ázie je dosiahnutie konsenzu oboch strán, ktorý by v čo najväčšej možnej miere reflektoval vôľu ich obyvateľov. Komplexnosť sino-taiwanských vzťahov si vyžaduje hlbšiu identifikáciu problému nielen z politického, ale aj medzinárodno-právneho a ekonomického hľadiska.

Pre potreby diskurzu o efektívnej schopnosti Taiwanu byť nositeľom znakov štátnosti je nevyhnutné v prvom rade definovať atribúty štátu.¹ Všeobecne uznávané kritériá štátu sú definované v Článku 1 Montevidejskej konvencie o právach a povinnostiach štátov z roku 1933. Podľa článku 1 je štát subjekt medzinárodného práva, ktorý spĺňa tieto podmienky: má obyvateľstvo, vymedzené územie, vládu a je schopný vstupovať do vzťahov s inými štátmi.² Napríklad Krejčí nepovažuje diplomatické uznanie za základný atribút štátu a to z dôvodu existencie štátov, ktoré z rôznych príčin nie sú schopné nadviazať vzťahy s ostatnými štátmi.³ „Zdá sa, že chápať diplomatické uznanie svetovým spoločenstvom či mocnosťami ako atribút štátu mieša legitimitu s fakticitou.“⁴

Z uvedeného vyplýva, že Taiwan je štátom, keďže jeho demokraticky zvolená vláda vykonáva svoju moc nad 23 miliónmi obyvateľov, ktorí žijú na vymedzenom území. Rovnako Taiwan vstupuje do vzájomných vzťahov s inými štátmi. V súčasnosti má Taiwan nadviazané oficiálne diplomatické styky s 23 štátmi, pričom v prevažnej miere ide o malé štáty Strednej Ameriky, Afriky a Tichomoria, ktoré sú závislé od taiwanskej finančnej pomoci.⁵

Existuje však aj iný pohľad na otázku taiwanskej štátnosti. Napríklad Crawford vychádza z premisy, že napriek tomu, že Taiwan spĺňa kritéria štátnosti založené na efektívnosti, „existuje univerzálny súhlas, že Taiwan nie je štátom a teda neexistuje štát, ktorý by ho uznával.“⁶ Toto tvrdenie je však spochybnené práve spomínanými 23 štátmi, ktorých politická a ekonomická sila je síce zanedbateľná, faktom však ostáva, že ide o štáty uznané medzinárodným spoločenstvom. Na druhej strane, realitou taiwanskej diplomacie je postupná strata oficiálnych spojencov. Kým v roku 1994 uznávalo Taiwan 31 štátov, do roku 2008 sa ich počet znížil na 23.

Jednotliví autori navrhujú rôzne substitučné označenia, ktoré by zachytávali podstatu medzinárodnoprávného postavenia Taiwanu. Objavujú sa termíny ako „*politická entita*“⁷ alebo „*konsolidovaná de facto lokálna vláda*“.⁸

Uznanie štátu je úzko späté s uznaním jeho nezávislosti a suverenity. Keďže hlavným cieľom zahraničnej politiky Číny vo vzťahu k Taiwanu je reunifikácia, podniká čínska strana všetky kroky, aby zabránila Taiwanu získať nových diplomatických spojencov, resp. snaží sa o získanie súčasných taiwanských spojencov na svoju stranu. Zahraničná politika Číny voči Taiwanu je často označovaná ako Politika troch núl. Ide o snahu Číny: 1. eliminovať počet diplomatických spojencov Taiwanu na nulu, 2. eliminovať zahraničnopolitické aktivity Taiwanu na nulu, 3. eliminovať vplyv Taiwanu pri rokovaniach s Čínou na nulu.⁹

Za výsledok obmedzeného medzinárodného postavenia Taiwanu môžeme považovať prechod od tzv. *neflexibilnej zahraničnej politiky*, ktorú proklamoval Chiang Kai-Shek a jeho

---

¹ Pozn.: Pre potreby tohto článku budeme na pomenovanie oboch strán používať názvy Taiwan a Čína. Taiwan používa oficiálny názov Čínska republika (Republic of China), Čína používa názov Čínska ľudová republika (People's Republic of China). Na pomenovanie ich vzájomných vzťahov budeme používať termín sino-taiwanské vzťahy, čo je v čínskom a anglickom jazyku málo používaná deskripcia. Bežným pomenovaním vzťahov medzi Čínou a Taiwanom je termín *Cross-strait (relations)*, ktorý popisuje vzťahy medzi oboma stranami Taiwanského prielivu a je ho možné považovať za diplomatický konsenzus eliminujúci možné spory oboch strán.

² Montevidejská konvencia o právach a povinnostiach štátov [online]. Dostupné na internete <http://avalon.law.yale.edu/20th_century/intam03.asp>

³ Ide o štáty, ktoré nemajú dostatok materiálnych prostriedkov a štáty bez medzinárodného uznania, resp. štáty uznané len svojim protektorom alebo spojencami.

⁴ KREJČÍ, O.: Mezinárodní politika. 2007, s. 187

⁵ Jediným európskym štátom, ktorý má s Taiwanom nadviazané oficiálne diplomatické styky, je Vatikán.

⁶ CRAWFORD, J.: The Creation of States in International Law. 1979, s. 143

⁷ YANG, P.: Taiwan's Legal Status: Going Beyond Unification – Independence Dichotomy. 1999, s. 24

⁸ CRAWFORD, J.: The Creation of States in International Law. 1979, s. 151

⁹ ENGBARTH, D.: Flying the Flag – The diplomatic Battle [online]. Dostupné na internete <http://www.thebanker.com/news/fullstory.php/aid/4279/Flying_the_Flag%96_The_Diplomatic_Battle_.html>

syn Chiang Ching-Kuo, k tzv. *pragmatickej diplomacii* Lee Teng-Huia. Koncepcia pragmatickej diplomacie vytvorila priestor na udržiavanie vzájomných vzťahov so štátmi, ktoré Taiwan oficiálne neuznávajú. Tieto sa realizujú prostredníctvom ekonomických a kultúrnych misií, ktoré sú nediplomatickými orgánmi štátu, a teda nevyžadujú oficiálne uznanie suverenity štátu. Na druhej strane, vôľa ostatných štátov nadväzovať vzťahy s Taiwanom môže byť dôkazom vnímania Taiwanu ako politickej entity, ktorá existuje nezávisle na Číne. V súčasnosti má na Taiwane zriadené takéto misie 48 štátov, vrátane Spojených štátov, Európskej únie, ale aj Slovenska.¹⁰

Medzinárodné postavenie Taiwanu posilňuje aj jeho členstvo vo viacerých medzinárodných organizáciách, kde Taiwan síce vystupuje pod rôznymi názvami¹¹ (napr. Čínsky Taipei v APECu od roku 1991, Špeciálna colná zóna Taiwanu, Penghu, Kinmenu a Matsu vo WTO od roku 2002 a pod.), skutočnosť, že je zastúpený samostatne a nezávisle na Číne však čiastočne deklaruje jeho nezávislosť aj smerom navonok.¹²

Iný pohľad na otázku suverenity štátu ponúkajú Biersteker a Weberová, ktorí rozoznávajú vnútornú a vonkajšiu dimenziu suverenity. Pod vnútornou suverenitou rozumejú objektívne zložky štátu, teda obyvateľstvo, územie a štátnu moc. Vonkajšia suverenita je subjektívnou zložkou, ktorou je uznanie štátu.¹³

V prípade Taiwanu môžeme konštatovať, že vnútorná dimenzia suverenity bola dosiahnutá v roku 1949 a posilnená v 90. rokoch, kedy sa na Taiwane konali prvé slobodné demokratické voľby. Naopak, vonkajšia dimenzia suverenity bola vždy problematická. Obe strany, teda Čína aj Taiwan sa od začiatku proklamovali za jediného legitímneho reprezentanta jednej Číny. Tento rozpor sa v plnej miere prejavil v roku 1971, kedy vláda v Taipei stratila medzinárodný mandát, oprávňujúci Taiwan byť jediným reprezentantom jednej Číny vo svete. Pragmatická diplomacia sa teda dá vnímať ako snaha Taiwanu prekonať nevyrovnanosť vnútornej a vonkajšej dimenzie suverenity.

Súčasný nejasný status Taiwanu je často vysvetľovaný ako výsledok zložitého historického vývoja vo vnútri oboch strán Taiwanského prielivu, ktorý bol podporený zmenami vo vývoji ich vzájomných vzťahov a celkovej medzinárodnej konštelácie.

Za jadro sino-taiwanského problému môžeme považovať existenciu dvoch subjektov, dvoch politických entít, ktoré si z historických, politických a ideologických príčin nárokuje výkon moci nad konkrétnym územím a jeho obyvateľstvom. Inými slovami, tak Čína ako i Taiwan viac ako pol storočia prehlasujú, že sú výlučným a jediným legitímnym reprezentantom jednej Číny. Nároky oboch strán sú formálne zakotvené v ich ústavách,¹⁴ ktoré sú zároveň zdrojom koncepcie jednej Číny. V otázke existencie výhradne jednej Číny panoval na oboch stranách všeobecne prijímaný konsenzus. Pozícia oficiálnych predstaviteľov Taiwanu voči koncepcii jednej Číny sa však v čase menila, a to najmä počas vlády prezidenta Chen Shui-Biana. Za zmenu v prístupe k dovedy prijímanej doktríne

¹⁰ O význame, ktorý konkrétny štát prisudzuje vzťahom s Taiwanom nepovedá aj personálne obsadenie ekonomickej a kultúrnej misie. Napríklad v prípade USA či Slovenska bol na čele misie vždy kariérny diplomat, čo môže vláda Taiwanu považovať za istý signál voči svojej medzinárodnej legitimitate.

¹¹ V súčasnosti je Taiwan členom 31 medzinárodných organizácií.

¹² K medzinárodnému uznaniu Taiwanu prispieva aj skutočnosť, že jednotlivé štáty sveta uznávajú cestovné doklady vydávané taiwanskými úradmi, čo umožňuje obyvateľom Taiwanu slobodne cestovať.

¹³ BIERSTEKER, T. J. – WEBER, C.: *State Sovereignty as Social Construct*. 1996, s. 23

¹⁴ Podľa stále platnej ústavy Taiwanu (oficiálne Čínskej republiky) z roku 1947 sa pod územím, nad ktorým je taiwanská vláda oprávnená vykonávať moc, rozumie územie Taiwanu, pevninskej Číny (vrátane Hong Kongu a Macaa) a Mongolska. Keďže ústava vychádza z historických predpokladov tzv. Veľkej Číny, nárokuje si výkon moci aj nad teritóriami, ktoré v súčasnosti patria Indii, Bhutánu, Barme a Rusku. Spornými sú aj územné nároky na niektoré ostrovy v Juhočínskom mori. Napriek ich explicitnému vymenovaniu v texte ústavy, posledné taiwanské vlády si na väčšinu sporných území nerobia nároky.

môžeme považovať snahy Taiwanu o vstup do OSN, v takej územnej podobe, nad ktorou taiwanská vláda aktívne vykonáva svoju moc, čím by de facto došlo k rozdeleniu jednej veľkej Číny na pevninskú ČLR a Taiwan.

Prioritou zahraničnej politiky Číny voči Taiwanu je od roku 1949 reunifikácia oboch entít pod centrálnu vládu v Pekingu. Zjednocovacie snahy čínskej vlády sú motivované viacerými faktormi, pričom nejde len o strategickú obchodnú polohu ostrova a jeho hospodársky význam, oveľa významnejší je faktor národného cítenia, ktorý priamo determinuje vnútornú stabilitu čínskeho režimu. „Taiwan je pre mnohých Číňanov symbolom tzv. storočia poníženia“¹⁵, kedy vnútorne oslabený štát stratil kontrolu nad viacerými časťami územia Veľkej Číny. Čínska vláda teda verí, že zjednotením ostrova s pevninou táto národná trauma pominie. Na druhej strane, prípadná „samostatnosť Taiwanu by mohla viesť k vážnej politickej a sociálnej destabilizácii v Číne, keďže jej obyvatelia by obviňovali centrálnu vládu zo zlyhania.“¹⁶ Čína navyše vníma Taiwan ako rebelantskú provinciu, „nebezpečný príklad pre ďalšie provincie so silnými separatistickými pohnútkami (napr. Tibet Xingjiang, Vnútročné Mongolsko).“¹⁷ Snahy Číny o unifikáciu teda môžeme považovať za jej národný záujem.

Polícia Taiwanu voči zjednoteniu prešla významnou evolúciou. Do polovice 80. rokov, kedy Taiwanu vládol diktátorský režim Kuo Ming-Tangu, reprezentovaný Chiang Kai-Shekom a neskôr jeho synom Chiang Ching-Kuom, bola unifikácia prioritou aj taiwanskej zahraničnej politiky a princíp jednej Číny bol striktno rešpektovaný.¹⁸ Legitimita taiwanskej vlády bola uznaná medzinárodným spoločenstvom a Taiwan na medzinárodnom poli benefitoval aj z podpory USA. Po strate mandátu v OSN¹⁹ však striktná pozícia voči čínskemu režimu viedla k postupnej medzinárodnej izolácii Taiwanu.

Po nástupe prezidenta Lee Teng-Huia v roku 1988 došlo k zásadnému obratu v zahraničnopolitickom smerovaní Taiwanu. Vo vzťahoch k tretím krajinám začala jeho administratíva uplatňovať koncepciu tzv. *pragmatickej diplomacie*²⁰, ktorej hlavným poslaním bolo „nadviazať akúkoľvek možnú formu kontaktov, vrátane diplomatických, ekonomických a kultúrnych vzťahov s akýmkoľvek štátom, napriek tomu, že tento formálne uznáva vládu Číny.“²¹ Taiwanská vláda tak de facto upustila od striktného dodržiavania koncepcie jednej Číny a otvorila Taiwanu možnosti nielen nadväzovať styky s tretími krajinami ale aj získavať nových, aj keď nie oficiálnych spojencov.

V politike prezidenta Lee voči Číne môžeme pozorovať niekoľko protichodných zvrátov. Začiatkom 90. rokov boli prijaté tzv. Smernice pre národné zjednotenie, ktoré možno považovať za odpoveď novej vlády na snahu o čínsko-taiwanské zmierenie ponúknuté ešte koncom 70. rokov Deng Xiao-Pingom.²² Dokument deklaroval „vôľu zjednotiť Taiwan

---

¹⁵ SHIRK, S.L.: China: Fragile Superpower: How China's Internal Politics Could Derail Its Peaceful Rise. 2007, s. 2-3

¹⁶ Tamtiež

¹⁷ Far Eastern Economic Review. 1997, s. 20

¹⁸ Chiang Kai-sheková politika voči Číne sa označuje aj ako *Politika troch nie*: žiadne rozhovory, žiadne kontakty, žiadne vyjednávania.

Rešpektovanie princípu jednej Číny v praxi znamenalo, že Taiwan nenadväzoval, resp. rušil diplomatické styky s každým štátom, ktorý ich nadviazal s vládou v Pekingu.

¹⁹ Rezolúciou č. 2758 z roku 1971 Valné zhromaždenie OSN rozhodlo o vylúčení Taiwanu zo svojich štruktúr a potvrdilo, že predstavitelia vlády Čínskej ľudovej republiky sú jedinými plnoprávnymi predstaviteľmi Číny v OSN. V roku 1979 boli prerušené oficiálne diplomatické styky medzi Taiwanom a USA, pozíciu USA voči Taiwanu upravuje tzv. Zákon o vzťahoch k Taiwanu.

²⁰ Táto je často označovaná aj ako *dolárová diplomacia*, pretože viedla k získaniu viacerých diplomatických spojencov (prevažne zo skupiny rozvojových štátov), ktorých Taiwan významne finančne podporuje.

²¹ KEUM, H., CAMPBELL, J. R.: Devouring Dragoon and Escaping Tiger. 2001, s. 62

²² Deng Xiao-Ping navrhol koncepciu *jedna krajina, dva systémy*, ktorá mala byť mierovým riešením taiwanskej otázky. Predpokladala vytvorenie troch priamych liniek medzi oboma stranami Taiwanského

a Čínu do slobodnej, demokratickej a prosperujúcej krajiny“²³ a predpokladal postupnú unifikáciu oboch subjektov, ktorá mala prebiehať v troch fázach – od rokovaní a konzultácií na vysokej úrovni²⁴, cez hospodárske a kultúrne zblíženie až po samotné zjednotenie. V polovici 90. rokov došlo k vážnej kríze v sino-taiwanských vzťahoch, ktorá vyvrcholila do čínskeho vojenského cvičenia v Taiwanskom zálive pred prezidentskými voľbami v roku 1996.²⁵ Po týchto udalostiach boli vzájomné politické kontakty na vysokej úrovni prerušené. Voľby v roku 1996 však znamenali významný posun pre vnútorný vývoj Taiwanu, pretože jeho občania si po prvýkrát v histórii demokraticky zvolili hlavu štátu. Koncom svojej administratívy prezident Lee prispel k ďalšiemu vyhroteniu sino-taiwanských vzťahov, keď ich nazval vzťahmi medzi dvoma štátmi, čo si čínska strana vysvetlila ako jednoznačný pokus o dosiahnutie nezávislosti.

Administratíva ďalšieho taiwanského prezidenta Chen Shui-Biana priniesla do sino-taiwanských vzťahov viaceré kontroverzné obraty v pozícii voči Číne. Na začiatku svojho volebného obdobia v roku 2000 Chen Shui-Bian síce deklaroval vôľu pokračovať v zmierlivej politike proklamovanej začiatkom 90. rokov svojim predchodcom, postupom času sa jeho postoj k otázke zjednotenia menil cez *konceptiu tzv. rozdelenej Číny až po koncepciu jedného štátu na každej strane (Taiwanského prielivu)*, čím jasne deklaroval nastúpenú cestu k nezávislosti. Výsledkom týchto radikálnych krokov bola strata zahraničných spojencov ale aj ekonomický úpadok spôsobený stupňujúcim sa napätím v sino-taiwanských vzťahoch, čo napokon prispelo k porážke jeho strany vo voľbách v roku 2008.²⁶

Politiku súčasného taiwanského prezidenta Ma Ying-Jeoua voči Číne mnohí odborníci nazývajú *diplomaciou prímeria*.²⁷ Prezident Ma síce oficiálne proklamuje snahu udržiavať status quo bez budúceho smerovania k unifikácii alebo k nezávislosti, rôznorodými nástrojmi však (viac alebo menej viditeľne) približuje Taiwan k Číne. Môžeme konštatovať, že prezident Ma znovu obnovil proces graduálnej unifikácie zo začiatku 90. rokov, ktorá v dlhodobom horizonte predpokladala zjednotenie oboch entít, podporené prehlbovaním vzťahov v hospodárskej a kultúrnej oblasti. Maovej vláde sa zatiaľ podarilo vynegociovať uľahčenie podmienok pre vstup taiwanských investícií do pevninskej Číny, spojiť obe strany priamymi letmi a otvoriť Taiwan nielen čínskym turistom ale aj čínskym podnikateľom. Sino-taiwanské vzťahy tak zažívajú renesanciu, ktorá môže naraziť na odpor domácej taiwanskej verejnosti, ktorá si síce želá prehlbovanie vzájomných vzťahov s Čínou, no výlučne v hospodárskej oblasti. Podľa posledných prieskumov verejnej mienky čoraz viac Taiwancov podporuje udržanie status quo, no v dlhobohjej perspektíve preferuje samostatnosť Taiwanu.

---

prielivu (pošta, obchod, cestovanie). Zintenzívnenie hospodárskej a kultúrnej výmeny malo viesť k postupnému zjednoteniu.

²³ KEUM, H., CAMPBELL, J. R.: *Devouring Dragoon and Escaping Tiger*. 2001, s. 65

²⁴ V roku 1992 boli založené špeciálne vládne agentúry (Straits Exchange Foundation na Taiwane a Association for Relations Across the Strait v Číne), ktoré doteraz vedú rokovania o zjednotení.

²⁵ Kríze predchádzala návšteva taiwanského prezidenta v USA, ktoré sa ešte v 70. rokoch zaviazali Číne, že neprijmú žiadnu taiwanskú návštevu na najvyššej úrovni, čo prispelo k eskalácii napätia medzi spomínanými tromi stranami. Čína po prvýkrát v histórii konfliktu použila hrozbu sily, keď v Taiwanskom prielive začala vojenské cvičenie.

²⁶ Za najvýznamnejší úspech jeho zahraničnopolitických aktivít môžeme považovať vstup Taiwanu do WTO v roku 2002, pod názvom „Špeciálne colné územie Taiwanu, Penghu, Matsu a Kinmenu“.

Chen Shui-bian tiež začal s kampaňou „Taiwan for UN“, s cieľom dosiahnuť opätovné prijatie Taiwanu do OSN.

²⁷ Nová vláda napríklad nepredložila žiadosť o vstup do OSN (ako to bolo každoročným zvykom Chenovej administratívy). Taiwan tiež zrušil svoj pravidelný summit so skupinou spojencov z Južného Pacifiku a pozastavil ďalší vývoj rakiet Xiung Feng 2E, ktoré sú považované za jediný vlastný boj schopný arzenál v prípade čínskej agresie.

Pri prognózovaní ďalšieho vývoja sino-taiwanských vzťahov a perspektív riešenia taiwanskej otázky je potrebné analyzovať viacero faktorov, ktoré najvýznamnejším spôsobom ovplyvňujú rozhodovanie oboch strán. Jednotliví autori analyzujú viacero determinujúcich prvkov, pričom za najvýznamnejšie môžeme považovať: 1. vnútropolitický vývoj Číny a Taiwanu, 2. ekonomické faktory, 3. posilňovanie taiwanskej identity, 4. pozícia USA.

Od začiatku 90. rokov, kedy sa začali prvé priame rozhovory medzi oboma stranami Taiwanského prielivu, ktoré viedli k obojstrannému prijatiu konsenzu existencie jednej Číny, trvá ČĽR na formálnom zjednotení podľa precedensu Hong Kongu a Macaa. Čína teda ponúka Taiwanu riešenie podľa vzoru *jedna krajina, dva systémy*, ktorý zároveň predpokladá vytvorenie vertikálnej, centrálno-lokálnej vládnej štruktúry. Taiwan však túto koncepciu odmieta, argumentujúc pri tom, že „*jedna krajina* znamená anektovanie, resp. pohltenie Taiwanu Čínou (či už mierovou alebo násilnou cestou), kým predpoklad *dva systémy* bude znamenať uplatňovanie svojvoľných rozhodnutí ČĽR na Taiwane.“²⁸

Napriek faktu, že jediným možným riešením taiwanskej otázky je pre Čínu unifikácia, Brežani pripomína, že „súčasnú politiku Číny voči Taiwanu je potrebné vnímať v širšom kontexte politiky mierového (ekonomického) rastu...a akákoľvek konfrontácia, vrátane tej s Taiwanom, nie je momentálne pre Čínu zaujímavá.“²⁹ Na druhej strane, výdavky čínskeho rozpočtu na zbrojenie každoročne rastú. Podľa správy J. Harleyho odhady rastu výdavkov Číny na obranu v rokoch 1996 – 2006 rástli o 11,8% ročne. V roku 2008 Čína potvrdila navýšenie výdavkov na obranu o 17,8%.³⁰

Napriek politickým diskusiám, ktoré sa v otázke sino-taiwanského problému dlhé roky vedú, v poslednej dekáde sú čoraz viac významnejšie ekonomické faktory, ktoré budú v budúcnosti determinujúcim pôvodcom konečného riešenia sporu. V čase, kedy sa obe entity začali hospodársky zblížovať, bol Taiwan ekonomicky silnejším partnerom Číny. Vďaka enormnému pokroku, ktorý sa Číne podarilo za posledné dve dekády dosiahnuť, možno dnes Čínu považovať (vo vzťahu k Taiwanu) za dominujúcu aj z pohľadu ekonomickej sily, a to nie len z dôvodu čínskej komparatívnej výhody lacnej pracovnej sily, ale aj kvôli obrovskému potenciálu vnútorného čínskeho trhu. Silnejúcu závislosť Taiwanu na hospodárskych stykoch s Čínou nazvala bývala viceprezidentka Anette Lu³¹ *efektom Trójskeho koňa*. Od začiatku 90. rokov, kedy Taiwan začal s uvoľňovaním reštrikcií uvalených na obchod s Čínou, sa Taiwan stal najväčším investorom v ČĽR (v p.c. prepočte). Okrem toho, od začiatku tejto dekády sa obchodné styky medzi oboma časťami Taiwanského prielivu zintenzívnili natoľko, že ČĽR sa stala najvýznamnejším obchodným partnerom Taiwanu. Podľa údajov MACu (Mainland Affairs Council) dosiahol ich vzájomný obchod v roku 2007 hodnotu 130,2 mld. USD, pričom objem taiwanského exportu do Číny predstavoval 40% celkového exportu Taiwanu.³² Pre porovnanie, v roku 2000 objem realizovanej obchodnej výmeny dosiahol hodnotu iba 45,7 mld. USD.³³ K prehĺbeniu ekonomickej závislosti Taiwanu na Číne tak došlo paradoxne najmä počas vlády prezidenta Chen Shui-Biana, avšak tento proces bol z dlhodobého hľadiska nezvratný. V súčasnosti sa tento trend ďalej posilňuje, a to nielen v rovine obchodnej výmeny, ale aj transferu investícií oboma smermi. Celkový objem taiwanských investícií v ČĽR dosiahol v roku 2007 výšku 64,9 mld. USD, čo predstavuje 3,5 násobný nárast od roku

²⁸ White Paper of Relations with Mainland, 1994. Citované v KEUM, H., CAMPBELL, J. R.: *Devouring Dragoon and Escaping Tiger*. 2001, s. 79

²⁹ BREŽANI, P.: Taipei a Peking: Blýska sa na lepšie časy?. In: *Zahraničná politika*, 2008, č. 4, s. 15

³⁰ HARLEY, J.: One Policy for One China. *Harvard International Review*. 2008. s. 20

³¹ Anette Lu bola viceprezidentkou Taiwanu počas administratívy Chen Shui-Biana.

³² Pre porovnanie, celkový objem zahraničného obchodu Číny a USA dosiahol v roku 2007 hodnotu 300 mld. USD.

³³ MAC: The Significance of The Second „Chiang-Chen Talks“. 2008, s. 2

2000.³⁴ Podobná miera hospodárskej spolupráce medzi dvoma politickými rivalmi je v medzinárodných vzťahoch bezprecedentná. Môžeme teda konštatovať, že za posledných desať rokov sa Taiwan stal na Číne závislým, hoci *a priori* z iných ako politických či vojensko-bezpečnostných dôvodov. Je tiež otázkou času, kedy hospodárska integrácia Taiwanu prerastie aj do integrácie politickej.

Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že ďalší vývoj vzájomných sino-taiwanských vzťahov bude determinovaný pôsobením dvoch významných faktorov. Prvým je ochota Číny aj naďalej akceptovať buď *de jure* suverenitu alebo *de facto* kontrolu Taiwanu. Na druhej strane, druhým determinantom vývoja taiwanskej otázky je schopnosť Taiwanu upustiť od svojich snáh o dosiahnutie nezávislosti. V krátkodobom horizonte je najpravdepodobnejším scenárom udržiavanie status quo, kým obe strany nedospejú k zmierlivejšiemu postojom pri rokovaniach. Primárnym cieľom novej administratívy prezidenta Ma je obnovenie dialógu, postaveného na vzájomnej dôvere a tolerancii. Takáto zmierlivá politika je na jednej strane oceňovaná, na druhej strane ju niektorí experti vnímajú ako prvý krok k definitívnemu pohltiu Taiwanu Čínou, ktoré je podporené prehlbujúcou sa hospodárskou interdependenciou.

Z dlhodobého pohľadu je však neriešenie sino-taiwanského problému nepriateľné, nielen z pohľadu potencionálnych rizík, ktoré znamená pre obyvateľov Taiwanu, ale aj z hľadiska udržania regionálnej bezpečnostnej rovnováhy. Podľa prieskumov verejnej mienky však väčšina obyvateľov Taiwanu (70 – 80% v roku 2007) stále podporuje udržiavanie status quo, bez konečného riešenia. Na druhej strane, až 78% obyvateľov Taiwanu preferuje udržiavanie vzájomných vzťahov na báze vzťahu štát – štát, znamená to teda, že väčšina Taiwančanov považuje Taiwan za suverénny štát?

Čoraz významnejším prvkom, ktorý v budúcnosti môže ovplyvniť riešenie taiwanskej otázky, je silnejúca národná identita obyvateľov Taiwanu. Kým v roku 1997 sa za taiwancov považovalo len 40% obyvateľstva, v roku 2007 toto číslo presiahlo hranicu 60%³⁵ (podľa niektorých odhadov prekročilo 80%). Nová generácia obyvateľov Taiwanu navyše vníma Taiwan ako svoju vlasť, kým Čínu považujú za miesto, kde siahajú ich kultúrne korene, dokonca ani v historickom kontexte nepovažujú pevninskú Čínu za svoju vlasť. Táto významná zmena v sebaidentifikácii obyvateľstva by mala byť rešpektovaná nielen zo strany vlastnej vlády Taiwanu, ale aj Číny. Zároveň môže byť vnímaná ako implicitné vyjadrenie (ne)vôle obyvateľov vo vzťahu k prípadnej (nútenej) unifikácii s ČĽR. Najdôležitejším faktorom, ktorý formuje domácu verejnú mienku zostáva i naďalej predpoklad udržania mieru a riešenie sino-taiwanských vzťahov výhradne mierovou cestou.

V závere teda môžeme konštatovať, že dodnes udržiavané status quo sino-taiwanských vzťahov, nastolené a formované na pozadí studenej vojny, je historicky pomerne stabilné. No cieľom taiwanskej vlády by nemala byť snaha ďalej ho udržiavať, kým nedôjde k eskalácii napätia a konečnému (či už pozitívnemu alebo negatívnemu) riešeniu. Naopak, ak chce vláda Taiwanu zodpovedne plniť svoj mandát, ktorý jej bol zverený v demokratických voľbách, mala by podniknúť všetky kroky k dosiahnutiu konečného riešenia, a to aj za cenu trvalých strát. Nová administratíva prezidenta Ma v krátkom čase dosiahla úspech v podobe urovnania naštrbených vzťahov a začatia konštruktívneho dialógu, pretaveného do aktivít, smerujúcich k ďalšiemu priblíženiu Taiwanu k Číne (priame lety, námorná preprava, poštová služba, atď.) Vzhľadom na prehlbujúcu sa ekonomickú závislosť Taiwanu na Číne možno v budúcnosti

---

³⁴ Podľa niektorých odhadov dosahuje celkový objem taiwanských investícií v ČĽR výšku 100 – 150 mld. USD).

³⁵ MAC: The Significance of The Second „Chiang-Chen Talks“. 2008, s. 5

rovnako očakávať aj politické zblížovanie a aplikáciu systému *jedna krajina, dva systémy*. Otázkou však zostáva, do akej miery sa podarí integrovať taiwanskú spoločnosť, resp. akú mieru relatívnej samostatnosti si dokáže Taiwan v prípade unifikácie zachovať.

Bibliografia

- [1] BIERSTEKER, Thomas J. – WEBER, Cynthia: *State Sovereignty as Social Construct*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 361 s. ISBN 0-52-156599-5
- [2] BREZÁNI, P.: Taipei a Peking: Blýska sa na lepšie časy?. In: *Zahraničná politika*, 2008, č. 4, s. 14 - 16
- [3] CRAWFORD, James: *The Creation of States in International Law*. 2nd edition. New York: Oxford University Press, 2006. 851 s. ISBN 0-19-826002-4
- [4] ENGBARTH, Dennis: *Flying the Flag – The diplomatic Battle* [online]. Dostupné na internete <http://www.thebanker.com/news/fullstory.php/aid/4279/Flying_the_Flag%96_The_Diplomatic_Battle_.html>
- [5] HARLEY, Jeffrey: *One Policy for One China: Avoiding conflict with the Mainland*. In: *Harward International Review.*, Winter 2008. s. 20 - 23
- [5] KEUM, Hieyeon, CAMPBELL, Joel R.: *Devouring Dragoon and Escaping Tiger: China's Unification Policy vs. Taiwan's Quasi Independence as a Problem of International Relations*. In: *East Asia*, Spring - Summer 2001, s. 58 - 94
- [6] KISSINGER, Henry: *Umění diplomacie : Od Richelieua k pádu Berlínske zdi*. 3. vyd. Praha : Prostor, 1999. 952 s. ISBN 80-7260-025-7
- [7] KREJČÍ, Oskar: *Mezinárodní politika*. 3.vyd. Praha: Ekopress, 2007. 743 s. ISBN 978-80-86929-21-7
- [8] LIN, Fu: *As Hazy as Ever, The Cross-Strait Status Quo*. In: *Georgetown Journal of International Affairs*, Summer 2008, s. 141 - 147
- [9] *Montevidejská konvencia o práвах a povinnostiach štátov* [online]. Dostupné na internete <http://avalon.law.yale.edu/20th_century/intam03.asp>
- [10] MAC: *Mainland Policy and Cross-Strait Relations in the Current Phase*. [online]. Dostupné na internete < <http://www.mac.gov.tw/english/english/macpolicy/971015e.pdf>>
- [11] MAC: *The Significance of The Second „Chiang-Chen Talks“*. [online]. Dostupné na internete < <http://www.mac.gov.tw/big5/rpir/publish/book447.pdf>>
- [12] MUNRO, Ross H.: *Giving Taipei a Place at the Table*. In: *Foreign Affairs*, Vol. 73, No. 6, November – December 1994, s. 109 – 122
- [13] SHIRK, Susan L.: *China: Fragile Superpower: How China's Internal Politics Could Derail Its Peaceful Rise*. New York: Oxford University Press, 2007. 336 s. ISBN 0-19-530609-5
- [14] White Paper of Relations with Mainland, 1994. Citované v KEUM, Hieyeon, CAMPBELL, Joel R.: *Devouring Dragoon and Escaping Tiger: China's Unification Policy vs. Taiwan's Quasi Independence as a Problem of International Relations*. In: *East Asia*, Spring - Summer 2001, s. 58 – 94
- [15] WU, Der – Yuan: *Policy Adaptability to Great Power Leadership: Taiwan's Foreign Policy Discourse and Room for Policy Clause*. Presented at International Studies Association 46th Annual Convention, March 2005
- [16] WUTHNOW, Joel: *The Integration of Cooperation and Coercion: China's Taiwan Status since 2001*. In: *East Asia*, Fall 2006, Vol. 23, No. 3, s. 22 – 48

[17]YANG, Philip: *Taiwan's Legal Status: Going Beyond Unification – Independence Dichotomy*. [online]. Dostupné na internete < <http://www.taiwansecurity.org/TS/Yang-9910-Taiwan's-Legal-Status.htm>>

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Veronika Fodorová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**TRANSFORMÁCIA FUNKCIÍ ŠTÁTU V PROCESE INTEGRÁCIE
(PERSPEKTÍVA KLASICKÝCH TEÓRIÍ MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV A
EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE)**

veronika.fodorova@euba.sk

Abstrakt

V procese globalizácie a narastajúceho množstva a významu medzinárodných interakcií došlo k transformácii klasického vnímania štátu usilujúceho sa o posilnenie svojej moci. Štátna suverenita je konfrontovaná s existenciou medzinárodných konvencií, medzinárodnými organizáciami i nadnárodnými inštitúciami a transnacionálnymi korporáciami. Systém medzinárodných vzťahov prešiel, resp. je v procese prechodu od národných štátov k postmoderným štátom. Štáty sa vzdávajú svojej suverenity v prospech nadnárodných organizácií. Jednotlivé národné vlády tak na nadnárodnej úrovni obhajujú integračné procesy produkujúce výhody pre všetky zúčastnené strany a na strane druhej, vláda v domácom prostredí deklaruje záujem o presadzovanie „národných“ záujmov. Článok sa zaoberá týmito procesmi z perspektívy klasických teórií medzinárodných vzťahov a integrácie.

Kľúčové slova: Integrácia, teórie integrácie, teórie medzinárodných vzťahov, štátna suverenita

Abstract

The process of globalization and increasing number and importance of international interactions has lead to a transformation of classical perception of the state as a subject trying to strengthen its power. The state sovereignty is confronted with the existence of international conventions, international organizations, their institutions and transnational corporations. The system of international relations appears to be in transformation process from the national states to the postmodern states. States give up their sovereignty in favor of supranational institutions. On international level national governments defend integration as a process bringing about benefits for all the participating parties; in domestic policy governments declare their readiness to protect national interests. The paper deals with these issues from the perspectives of classical theories of international relations and integration.

Key Words: Integration, theories of integration, theories of international relations, sovereignty of state

Úvod

S narastajúcim významom medzištátnych interakcií a presunu kompetencií štátu na nadnárodné organizácie a ich inštitúcie v historickom vývoji dochádzalo a dochádza k transformácii tradičného chápania funkcií štátu ako inštitucionalizovanej formy moci v systéme medzinárodných vzťahov. Cieľom tohto príspevku je analyzovať zmeny postavenia

štátu pod vplyvom integrácie v perspektíve klasických teoretických východísk medzinárodných vzťahov a v súvislosti s procesom integrácie.

V odbornej literatúre nachádzame rôzne definície štátu, ktoré je možné rozdeliť do dvoch hlavných skupín: sociologické (politologické a právno-antropologické) a normatívne koncepcie, zdôrazňujúce pre ne relevantné prvky. V rámci teórie štátu vyvinuli rôzne teoretické hľadiská. Teologické teórie videli v štáte odraz božej dokonalosti, podľa patriarchálnych teórií štát a právo vznikli z rozrastajúcej sa rodiny, teória násilia pokladá štát za organizáciu nadvlády väčšiny nad menšinou. Najviac zdôrazňovaná zmluvná teória pod pojmom štát rozumie *zmluvu medzi ľuďmi a inštitúciou, ktorá dnes pretvára neorganizovanú masu na jednotný ľud. Takto dobrovoľne vytvorený štát musí zaistiť svojim členom, t.j. občanom, bezpečnosť, istotu života a vlastníctvo.*¹ Spomínané teórie sa zaoberajú otázkou spôsobu vzniku štátu. Objektom skúmania teórie medzinárodných vzťahov je postavenie štátu v medzinárodnom vzťahoch, ktorým bude v nasledujúcom texte venovaný väčší priestor.

*Štát je politická organizácia, ktorá v jasne stanovených územných hraniciach vykonáva zvrchovanú (suverénnu) jurisdikciu. ..Neosobnú autoritu uplatňuje na základe predpokladu, že reprezentuje trvalé záujmy spoločnosti..*² Vstupovaním do interakcií s ďalšími štátmi sa úloha a funkcie štátu transformujú. Táto transformácia sa odráža v prechode funkcií štátu (hospodárskej, riadiacej, obrannej a kultúrnej) z výsostnej oblasti pôsobenia štátu k spoluúčasti ďalších aktérov na vykonávaní týchto funkcií. *Funkcie štátu objektívne vyplývajú zo skutočnosti, že štát riadi spoločenský život v mene všetkého ľudu, v mene pospolitosti a vo všetkých sférach spoločenského života. Jednotlivé funkcie štátu sa môžu v priebehu času meniť, alebo posilňovať, či oslabovať, resp. môžu vznikať aj nové funkcie.*³ *K poňatiu funkcií štátu je možné pristúpiť tak z apolitického, ako aj z právneho hľadiska. Z politického hľadiska delíme funkcie štátu na vnútorné a vonkajšie. Súhrn vnútorných funkcií, prostriedkov ich realizácie a režim ich uplatňovania sa nazýva vnútorná politika štátu. Obdobne, súhrn vonkajších funkcií, ich zameranie, prostriedky ich realizácie a režim ich uplatňovania zahraničnou službou a inými nástrojmi diplomacie sa nazýva zahraničná politika štátu.*⁴ Z uvedeného vyplýva, že chápanie štátu v medzinárodnom systéme nie je statické, ale flexibilné, prispôbuje sa teda reálnej situácii v medzinárodných vzťahoch. Premenu úlohy a postavenia štátu môžeme vyjadriť i prostredníctvom modifikácie štátnej suverenity. Vnútorná suverenita odkazuje na nezávislosť zákonodarstva a vonkajšia suverenita je charakterizovaná nepodliehaním vôle a záujmom iného štátu, či medzinárodnej organizácie. Avšak suverenita štátu, ako atribút vyplývajúci z jeho podstaty, stráca vďaka nárastu sily medzinárodných inštitúcií a zoskupení silu. *Vnútorná suverenita je oslabovaná súborom medzinárodných konvencii, medzinárodnými organizáciami i nadnárodnými inštitúciami a transnacionálnymi korporáciami.*⁵

Podľa Montevidejskej konvencie o Právach a povinnostiach štátu z roku 1933 je štát osobou medzinárodného práva vyznačujúcou sa nasledovnými atribútmi: a) trvalým obyvateľstvom; b) definovaným územím; c) vládou; a d) schopnosťou vstupovať do vzťahov s inými štátmi.⁶ Integráciou štátov vznikli inštitúcie, na ktoré sa niektoré zo spomínaných

¹ Lid'ák, J.-Koganová, V. : Politológia. 2004. s 38-39

² Heywood, A. : Politologie. 2004. s. 122

³ Lid'ák, J.-Koganová, V. : Politológia. 2004. s 44

⁴ Prusák, J.: Teória práva. 1999. s.101

⁵ Cabada, L.-Kubán, M.: Úvod do studia politickej vedy. 2004. s. 49

⁶ Článok 1 Montevidejskej konvencie z roku 1933, dostupné na http://avalon.law.yale.edu/20th_century/intam 03.asp

atribútov vzťahujú úplne, alebo len čiastočne. Vznik takýchto inštitúcií deklaruje prechod výsostných atribútov štátu na nadnárodné subjekty. Európska únia je organizáciou, ktorá v prenesenom význame spĺňa požiadavku obyvateľstva (obyvateľstvo členských krajín) a územia (totožné s teritóriom členských krajín). Keďže únia nedisponuje právnou subjektivitou, nie je, ako sa poníma vo vyššie uvedenej konvencii, „osobou“ medzinárodného práva a taktiež, schopnosť vstupovať do vzťahov s inými krajinami by sme mohli odvodiť len z faktu, že sama vznikla na základe vzťahov už existujúcich subjektov medzinárodného práva. Európska únia ako organizácia sui generis má vďaka podmienkam svojho členstva výrazný vplyv na vnútornú politiku členských štátov a je preto v našich podmienkach najvhodnejším príkladom transformácie štátu z jeho prvotného, tradičného, poňatia (štát riadi spoločenský život na určitom území) do podmienok odrážajúcich súčasnú situáciu v medzinárodných vzťahov, kde štáty inklinujú k prenášaniam suverenity na supranacionálne inštitúcie..

Samotné slovo integrácia pochádza z latinského slova integrare, teda sceľovať, spájať časti do jedného celku, zjednocovať, združovať. Vysvetlenie tohto slova, resp. jeho preklad by mal byť dostatočným vysvetlením pojmu integrácia. Avšak preklad samotný, je jediným zhodným významom pri vymedzovaní tohto pojmu, pretože samotných definícií a druhov integrácie vyplývajúcich z vymedzovania cieľov integračných zoskupení je možné v akademickej literatúre nájsť mnoho. Podľa mnohých autorov ide o interaktívny proces, pomocou ktorého zúčastnené strany presadzujú nasledovanie spoločných cieľov ponechávajúc si svoju vlastnú identitu. Zúčastnené strany však upúšťajú od striktného deklarovania vlastnej identity na nadnárodnej úrovni a sú náchylné k vytvoreniu novej komplexnej identity. Integrácia znamená vytvárať z veľa častí jeden celok, môžeme povedať, že znamená transformáciu, pred tým v zložkách rozdielnych jednotiek, do jedného koherentného systému; integrácia je teda vzťah medzi jednotkami, v ktorých sú tieto jednotky vzájomne závislé a stavajú sa do pozície, ktorú by oddelene nemali.⁷ Podľa Haasa, medzinárodná politická integrácia je proces odohrávajúci sa medzi politickými aktérmi pôsobiacimi v rôznych oblastiach medzinárodnej politiky, kedy rokujú a vzájomne sa presvedčajú o presune svojej lojality, očakávaní a politickej činnosti na nové centrum, ktorého inštitúcie sa riadia nadnárodným právom.⁸ Diferencie v chápaní integrácie sú spôsobené prikláňaním sa jednotlivých autorov k čoraz väčšej vzájomnej prepojenosti, resp. zachovania si istého stupňa neutrality, resp. potvrdzovania vestfálskeho chápania usporiadania medzinárodného systému.

Dnes sa jednotlivé krajiny vzdávajú svojej suverenity v prospech nadnárodných celkov, pričom miera presunu kompetencií závisí od typu integračného zoskupenia. Tento presun suverenity sa odvíja od prínosov pre jednotlivých členov, s ktorými sú spojené a ktoré z neho vyplývajú. Presun a výkon kompetencií a funkcií musí byť na nadnárodnej úrovni dostatočne finančne zabezpečený. *Suverenita štátu* (pozn. autora: resp. integračného celku - integrácie v politickej rovine, resp. pri dostatočne intenzívnej integrácii) je ilúziou, ak by funkcie štátu neboli zabezpečené finančne a ekonomicky. *V jednotlivých štátoch sa ekonomický a finančný systém vyskytuje buď v rámci modelu centrálne riadenej ekonomiky, v ktorom je úloha štátu dominantná, alebo v rámci trhovej ekonomiky, v ktorom štát najmä určuje pravidlá súťaže, dozerá na ich regulárnosť a rozhoduje konflikty.*⁹ Tak ako v prípade štátu, rozpočtová sústava zabezpečuje výkon funkcií štátu, podobne i na úrovni nadnárodného celku je riadenie spoločných a koordinovaných politík, ktoré v prenesenom zmysle môžeme považovať za akési „funkcie integračného zoskupenia,“ závislé od finančného zabezpečenia.

⁷ MASCIA, M. – PAPISCA, A.: Le relazioni internazionali.. , 2004, s. 279

⁸ BAYLIS, J. – SMITH, A.: The globalization of the world politics. 2004, s. 216

⁹ Prusák, J.: Teória práva. 1999. s .70

Realizmus

Na základe paradigmy, na ktorej realizmus stojí (zvrchovaný štát sa usiluje o posilnenie svojej moci) by sme sa mohli nazdávať, že realizmus neponúka žiadne vysvetlenie pre (európsku) integráciu, či žiadnu perspektívnu víziu jej vývoja. V realistickej koncepcii predstavuje štát *právnu územnú jednotku pozostávajúca zo stabilnej populácie a vlády, ktorá má monopol nad legitimitou použitia moci a jeho suverenita je uznávaná inými štátmi v medzinárodnom systéme*.¹⁰ Moc štátu je však relatívna, keďže sa definuje prostredníctvom vzťahu istého štátu k ostatným a posilnenie mocenského postavenia jedného štátu znamená oslabenie iného. Pokiaľ zvrchovaný štát vynakladá úsilie o posilnenie svojej moci, koná tak v realistickom chápaní na úkor iného, čím dochádza ku konfliktu medzi jednotlivými štátmi. Funkcie štátu kopírujú národný záujem, resp. národným záujmom sú podriadené všetky štátne záujmy, ako obchod, ideológia, medzinárodné právo, či medzinárodné organizácie a všetky tieto spomenuté zložky sú prostriedkami štátu využívanými v prospech posilnenia jeho moci.¹¹

Realizmus, tak ako iné myšlienkové prúdy, sa v priebehu dejín rozvíjal a na jeho základe môžeme rozlíšiť tri základné smerovania v chápaní európskej integrácie. Prvým je **chápanie európskej integrácie v pojmoch hegemonie**. Keohane a Nye definujú hegemoniu ako *situáciu, kedy je jeden štát dostatočne silný na udržiavanie základných pravidiel riadiacich medzištátne vzťahy a tieto je ochotný udržiavať*.¹² Tento koncept má bohatú tradíciu v Nemecku, príkladom je Haushofferova škola a koncepcia „Lebensraum-u,“ smerujúca k vytvoreniu nemeckej hegemonie, celoeurópskeho impéria na európskom kontinente na úkor okolitých štátov. Násilné presadzovanie tohto konceptu v priebehu druhej svetovej vojny zanechalo následky i pri formovaní prvých európskych inštitúcií, kde proti sebe vystupovali Nemecko a Francúzsko. Samotnú európsku integráciu môžeme v realistickej perspektíve považovať za jeden z mnohých (v tomto prípade nevojenských) historických pokusov veľmocí o regionálnu hegemoniu.

Podľa realistickej **koncepcie mocenskej rovnováhy** sa vďaka existencii viacerých veľmocí mocenské postavenie jedného štátu neposilní nad úroveň ostatných. Tieto totiž môžu spolupracovať, sledovať vlastné – spoločné – záujmy, čím sledujú vlastné – štátne – záujmy a zároveň vyvažujú svoj vzájomný vplyv, aby žiadna zo spolupracujúcich mocností neposilnila svoju moc na úkor iného, resp. viacerých. Ak sme na začiatku textu spomenuli, že v rámci paradigmy realistickej koncepcie, zdá sa, nie je priestor pre medzištátne spoluprácu, práve tento a nasledujúci realistický smer možnosti kooperácie úplne nevyklučuje. Keďže sa u kooperujúcich štátov predpokladá približne rovnaká sféra mocenského vplyvu, prípadný konflikt (so zničujúcimi dôsledkami pre aktérov, ktorí by svoj spor posunuli na úroveň vojnového konfliktu) medzi niektorými aktérmi by mohol opäť napomôcť v posilnení moci ďalším. Do úvahy možno vziať vznik istého typu aliancií, kedy hegemoni spolupracujú na oslabení pred tým silnej pozícií iného hegemóna. Realizmus nepredpokladal, ani neprípúšťal možnosť mieru (na rozdiel od federalizmu), ani dlhodobú spoluprácu štátov organizovaných na demokratickom základe, to znamená, že bránenie upevňovaniu moci iného štátneho subjektu predpokladá použitie agresie. Koncepcia realizmu, v krajných prípadoch pripomínajúca Darwinovu teóriu selekcie, inklinuje k hľadaniu mocenskej rovnováhy v medzinárodných vzťahoch.

¹⁰ BAYLIS, J. – SMITH, A.: The globalization of world politics. 2004, s. 180

¹¹ DRULÁK, P: Vývoj teórií evropské integrace, 2000. s. 117

¹² KEOHANE, R.: After Hegemony. Princeton, 1984. s.35

Tretím realistickým prúdom je proces inšpirovaný a podporovaný USA v rámci **politiky zdržovania**, resp. vyvažovania sovietskeho vplyvu v strednej a východnej Európe. Politiku zdržovania sa podľa amerického historik Michaela Hogana USA v Európe snažilo realizovať prostredníctvom povojnového plánu obnovy Európy. Hogan chápe Marshallov plán (Nový údel) ako export inštitúcií americkej politickej ekonómie do Európy, keďže Američania podmieňovali dostupnosť svojich materiálnych zdrojov vytvorením administratívnej štruktúry riadenia týchto zdrojov (s prvkami amerického federalizmu).¹³

*V realistickej koncepcii je vzťah medzi vnútroštátnym a medzinárodným daný suverénnou hranicou*¹⁴. Funkcie štátu, ktorý ma v realizme národný charakter, by sme tak v realistickom ponímaní mohli menovať v nasledovnom poradí: mocenská – spočívajúca v snahe o prehlbenie moci, resp. sféry vplyvu, obranná – kedy štát bráni svoju zvrchovanosť ohrozenú vôľou prehlbenia si moci iného štátu. Týmto funkciám sú potom podriadené všetky ostatné.

Neorealizmus

Realistická koncepcia sa v 70-tych rokoch transformoval do **štrukturálneho realizmu**, ktorý ponecháva v platnosti základné axiómy, ale zameriava svoju pozornosť viac na štrukturálne charakteristiky medzinárodného systému, ktoré podľa nich majú na správanie sa hlavných aktérov väčší vplyv ako ich vlastné charakteristiky. *Štáty sú svojpomocnými aktérmi, ktorí sa musia spoliehať na nástroje, ktoré sú schopné samy vytvoriť, a vlastné opatrenia a schopnosti.*¹⁵

Podľa hlavného predstaviteľa tohto smeru, amerického politológa Kennetha Waltza, došlo počas nezbrojnia v povojnovom období ku kvalitatívnej zmene v medzinárodných vzťahoch. Hlavný konflikt sa preniesol z konfliktu v multipolárnom na konflikt v bipolárnom svete, ktorého hlavnými aktérmi boli až do konca studenej vojny USA a ZSSR. Tento stav bolo tiež príčinou prečo v medzinárodnom systéme existovala v povojnovom období taká vysoká miera stability. Systém bol nielen stabilný¹⁶, ale podľa neorealizmov sa mal tento stav rovnováhy i udržať.¹⁷ Waltz vo svojej teórii kombinuje predovšetkým realistickú koncepciu mocenskej rovnováhy a politiku zdržovania. Európske štáty sa podľa neho stali „spotrebiteľmi bezpečnosti,“ dostali sa do tieňa superveľmocí. Štáty medzi sebou prestali byť reálnou hrozbou oslabenia ich mocenskej pozície, keďže tá sa v globálnom meradle bipolárneho sveta definuje vzťahom k dvom svetovým mocnostiam – USA a ZSSR. Nová situácia na medzinárodnej scéne tak vytvorila predpoklady k tomu, aby jednotlivé štáty navzájom spolupracovali. Táto spolupráca má už ale, na rozdiel od obdobia minulého, charakter dlhodobý, keďže faktor úsilia upevňovania svojho mocenského postavenia menších mocností v bipolárnom svete stráca na význame a konflikty medzi štátmi ustupujú do úzadia. Tieto konflikty sa však nestrácajú, (v európskom priestore) dochádza k ich transformácií na spory medzi členmi (realistami pripúšťanej) aliancií (ES), keďže súperenie o mocenské vládnutie sa presunulo k dvom spomínaným aktérom. Z hľadiska európskej integrácie je preto relevantné uvedomiť si charakter rozkolu medzi štátmi, ktorý mení ráz a prechádza z konfliktu medzi štátmi k sporu medzi členmi zoskupenia.¹⁸

¹³ DRULÁK, P.: Vývoj teórií evropské integrace. 2000. s. 118

¹⁴ SORENSEN, G.: Stát a mezinárodní vztahy. 2005. s. 193

¹⁵ SORENSEN, G.: Stát a mezinárodní vztahy. 2005. s. 191

¹⁶ Po páde Sovietskeho zväzu neorealizti tvrdia, že koniec bipolarity je skôr dôvodom k znepokojeniu ako k oslave. Treba však podotknúť, že kľúčom k stabilite bola jadrová potencia.

¹⁷ WALTZ, K.N.: Theory of international politics. 1979, s. 170

¹⁸ DRULÁK, P.: Vývoj teórií evropské integrace. 2000. s. 118

Zástupcovia neorealizmu predpokladali, že koniec studenej vojny bude znamenať i koniec európskej spolupráce a obnovu rivality medzi európskymi veľmocami, ktoré mali spočívať predovšetkým vo vytvorení proti-hegemónnej koalície proti Nemecku a tým rozbitiu integračného projektu. *Súčasný neorealizmus považuje inštitúcie a pravidla európskej integrácie za výsledok medzivládnej dohody medzi silnými a slabými aktérmi, ktorý prináša každému niečo.*¹⁹ Neorealizmus tak podčiarkuje riadiacu funkciu štátu a tvorbu takých inštitúcií, štruktúr, či nástrojov, ktorou si môže zachovať svoje (významné) postavenie v medzinárodnom systéme.

Federalizmus

Federalizmus je jedným z najvýznamnejších teoretických konceptov (európskej) integrácie, ktorý sa rozvíjal už od obdobia rímskych stoikov, cez osvietenstvo až po dnes. Už v roku 1899 britský žurnalista William Stead vydal knihu *The United States of Europe* (Spojené štáty americké), v ktorej sa snažil deklarovať, že zvyšujúca sa miera závislosti európskych štátov pomaly smeruje a bude smerovať k európskej federácii. Taktiež, v predvečer vypuknutia prvej svetovej vojny, bola v roku 1914 založená *European Unity League* (Liga pre európsku jednotu), ktorej hlavným cieľom bolo usilovať sa o federáciu európskych štátov na ekonomickom základe.

Myšlienky federalizmu sa teda objavili už pred tým, ako túto tézu začal presadzovať jeden z duchovných otcov Európskej únie – Altiero Spinelli a pred tým, ako sa vzťahy medzi európskymi štátmi vyhrotili a vypukli do prvej svetovej vojny. Jedným zo základných dokumentov európskeho federalizmu je „Anatómia mieru“ maďarského federalistu Emery Revesa, *podľa ktorého, aby sa zabránilo vojne medzi suverénnymi štátmi a vnútornej totalite, je nutné celkom zrušiť systém suverénnych štátov a vytvoriť svetovú vládu.*²⁰ Za kľúčový federalistický dokument je takisto pokladaný aj „Manifest z Ventotene“ talianskeho teoretika, politika a antifašistu Altiera Spinelliho,²¹ pomenovanom podľa ostrova Ventotene, v ktorom Spinelli načrtnol svoju víziu zjednotenej Európy. Úvod diela sa zaoberá príčinami vtedy prebiehajúcej vojny. Spinelli ich vidí v záujmoch suverénnych štátov vo vlastnej teritoriálnej expanzii. Pokusy o nastolenie mieru prostredníctvom Spoločnosti národov boli podľa neho neúspešné kvôli uplatňovaniu princípu národnej suverenity a taktiež kvôli prítomnosti takých militaristických štátov ako bolo v tom čase Nemecko.²² Vo federalistickej reorganizácii Európy preto vidí jediné možné riešenie ako zabrániť konfliktom na kontinente a nastoliť cestu rozvoja krajín bez vojnových následkov. Konflikty, vznikajúce na úrovni „provincií“ (v kontexte tohto textu sa pojem „provincie“ vzťahuje na časti federálneho európskeho celku) by tak stratili svoju výbušnú vojenskú povahu. Manifest sa nezaobera možnou inštitucionálnou organizáciou federalistickej Európy, čo Spinelli pokladal za predčasné, zmieňuje len prvky horizontálnej delby moci a potrebe odbúrania agresívnych fašistických prvkov z národných vlád.

---

¹⁹ Ad ibidem, s.188

²⁰ FIALA, V.: Teoretické a metodologické problémy evropské integrace. 2007. s. 52

²¹ Altiero Spinelli videl vo federalistickej Európe záruku mieru. Od roku 1976 až do svojej smrti bol europoslancom. Zaviedol pojem Európska únia, jeho myšlienka jednotného trhu a spolupráce v oblasti zahraničnej politiky bola zahrnutá do Jednotného európskeho aktu. Taktiež sa snažil presadiť vytvorenie európskej ústavnej zmluvy. Manifest bol spísaný vo vyhnanstve, kde sa Spinelli ocitol ako Mussoliniho väzeň pre účasť v na protifašistickom odboji. Dokument je časťou prehlásenia „K slobodnej a zjednotenej Európe,“ ktorý vypracoval Spinelli spolu s Ernestom Rossim - talianskym politikom, novinárom a protifašistickým aktivistom.

²² SPINELLI, A.: Manifesto Ventotene. s.4

Podobne ako realizmus, aj federalizmus identifikuje konfliktné vzťahy medzi jednotlivými štátmi. Neustále boje o posilnenie mocenského postavenia národného štátu (predovšetkým za použitia vojnových prostriedkov) však odsudzuje, pokladá ich za nemorálne a brániace rozvoju, ktorý prináša spolupráca. Vyzýva k zmene správania sa vrcholných predstaviteľov štátu a k obratu správania sa štátov. Federalizmu sa venuje veľké množstvo autorov a v rámci federalizmu identifikujeme taktiež množstvo federalistických koncepcií. V súčasnosti sa myšlienkami federalizmu, v dnešných podmienkach označovaného ako neofederalizmu, môžeme stretnúť pri pokusoch o presadenie Zmluvy o Ústave pre Európu, resp. revidovanej Reformnej zmluvy.

Z vyššie uvedených teoretických východísk federalizmu môžeme teda vyvodit' záver, že hlavnou funkciou štátu (vo federalistickej koncepcii) je udržanie všeobecného mieru, ktorý je možné dosiahnuť odstránením existencie systému samostatných zvrchovaných štátov a následne prostredníctvom vytvorenia federácie.

Funkcionalizmus

Základnou myšlienkou funkcionalizmu, nadväzujúceho na liberalizmus²³, je poňatie spolupráce, v ktorej funkcia predchádza organizácií. Vo svojej základnej podobe bol funkcionalizmus formulovaný v prúde scientizmu Davidom Mitrantom²⁴ v roku 1943 a charakterizovaný absolútnym odmietaním úsilia o vytvorenie európskej federácie; a podobne ako ostatné smery, snahou odpovedať na otázku, ako zabrániť opakovaniu hrozieb svetového konfliktu. *Mitranty zdôrazňoval, že mier nemôže byť zabezpečený, pokiaľ budeme organizovať svet prostredníctvom toho, čo ho rozdeľuje.*²⁵

Realistický koncept neustáleho súperenia štátov o moc uznáva len na úrovni politických vzťahov, pretože záujem bohatnúť zo vzájomnej výmeny tovarov, služieb a investícií je spoločný pre všetkých zúčastnených aktérov. Preto by podľa funkcionalistov mala zahraničná politika štátu zmeniť vrcholných politických predstaviteľov a diplomatov za obchodníkov, čím by sa predišlo i sporom riešeným vojenskou cestou.²⁶ Vystupuje proti federalistickej vízií, ktorá predpokladá riešenie sporov len na úrovni štátov v určitom regióne, pričom potreba riešenia konfliktov je nutnosťou v globálnom meradle a žiaden medzinárodný dokument, žiaden normatív, resp. federálna ústava stanovujúca práva a povinnosti sa nemôže stať zárukou deklarovaného úsilia o integráciu. Táto sa môže prehĺbiť len na základe účelnej kooperácie. Osvedčená spolupráca s pozitívnymi výsledkami sama povedie k úsiliu o ďalšiu spoluprácu v blízkych oblastiach, ktoré vytvoria zárodoky kooperácie v nasledovných, širších sférach a eliminácií spolupráce tam, kde sa neujala - spolupráca štátov je teda podľa funkcionalistov flexibilná. Mitranty definuje teda tri základné znaky funkcionalistickej kooperácie: **otvorenosť, neideologickosť a flexibilita**²⁷, pričom otvorenosť funkcionalistickej spolupráce spočíva v prístupnosti všetkým politickým subjektom, ktoré o spoluprácu javia záujem. Funkcionalisti taktiež zavádzajú pojem „vetvenie“ **spolupráce**.

Schéma č.1.

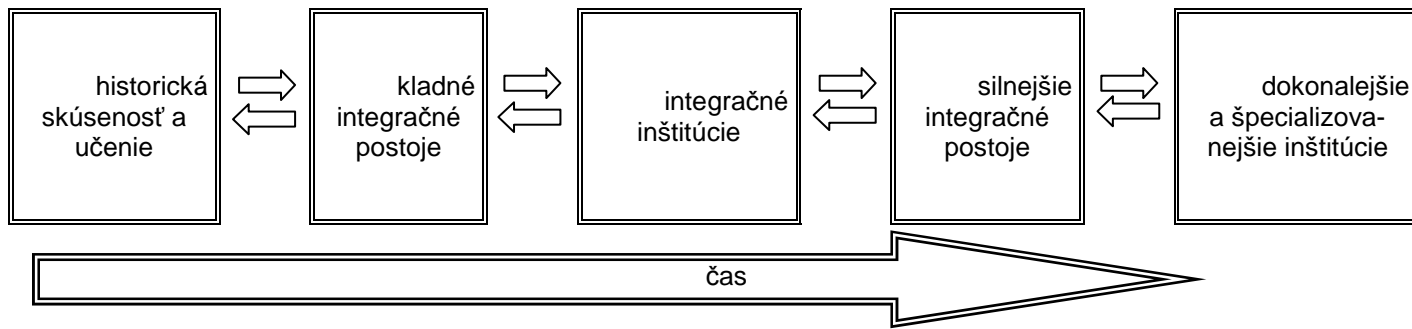
²³ Pre politický liberalizmus je štát inštitúciou, ktorej funkcia a úloha je odvodená od záujmu a potrieb jednotlivcov.

²⁴ Britský publicista a diplomat, narodený a vychovaný v Anglicku.

²⁵ FIALA, V.: Teoretické a metodologické problémy evropské integrace. 2007. s. 64

²⁶ DRULÁK, Vývoj teorií evropské integrace, s. 120

²⁷ DRULÁK, P: Funkcionalismus a institucionalismus v mezinárodní integraci. 1998. s. 86

Zdroj: Krejčí, O.: Mezinárodní politika, 2007, s. 586

Mitrany hovorí o „federalizme na pokračovanie,“ ktorý sa líši od tradičného federalizmu „od zeleného stolu (stupňovanie spolupráce prostredníctvom politických noriem).“ Na zdôraznenie funkčnosti spolupráce predpokladajú vznik určitých medzinárodných organizácií – úradov. Tieto majú koordinovať spoluprácu v úzkych oblastiach, kde sa potreba koordinácie sama objaví. Predpokladá, že spoluprácou v stále širších oblastiach môže dôjsť k ekonomickému spojeniu a až ekonomická súčinnosť môže byť základom pre spoluprácu politickú. Funkcionalizmus vymedzuje „technické sebaurčenie“ procesu vetvenia. Pod týmto pojmom rozumie stav, kedy si funkčnosť sama určuje rozmery funkčnej spolupráce tak, ako si určuje aj svoje optimálne nástroje na vykonávanie tejto spolupráce. Podobným spôsobom si určuje i orgány a právomoci, ktoré sú pre ňu vhodné. V prípade vzájomnej výhodnosti funkčnej spolupráce môže celý proces prerásť až do úplnej integrácie. Avšak úplnú integráciu ako vopred určený cieľ funkcionalizmus odmieta, podporuje spontánnosť v tomto smere a zdôrazňuje ekonomický úžitok spolupráce. Celý zmysel vetvenia, tak ako v prípade predošlých teoretických konceptov (vynímajúc realizmus) spočíva v zabezpečení svetovej bezpečnosti.

Funkcionalizmus, podobne ako federalizmus, proklamuje funkciu zabezpečenia všeobecného mieru. Pôvod mieru spočíva v nadviazaní takej spolupráce, ktorá by pre všetky zúčastnené strany bola výhodná a flexibilná, teda nebola by vopred normatívne určovaná politickými špičkami, ale obchodnými záujmami.

Transakcionalizmus

Transakcionalizmus, resp. komunikatívna teória, podobne ako funkcionalizmus nadväzuje na liberálny myšlienkový prúd a ako prvá z teórií medzinárodných vzťahov zavádza odbornú terminológiu integrácie. Prínos transakcionalizmu je taktiež v rozvoji vedeckej metodológie na základe výsledkov spracovania empirických údajov. Popri tejto čisto vedeckej stránke má prvenstvo za skúmanie vzťahov medzi občanmi rôznych štátov, medzi inštitúciami, ako aj medzi občanmi a inštitúciami navzájom.

Funkcionalistickú úvahu o vplyve nadväzovania obchodných vzťahov na integráciu posúva na úroveň intenzity transakcií medzi štátmi (obchodná výmena, migrácia, toky informácií). Zvýšenie miery transakčných vzťahov na medzištátnej úrovni vedú obyvateľov jednotlivých štátov k ochote a úsiliu o nadobudnutie vedomostí a ich využitím i k získaniu skúseností. Tie využijú pri ďalšej transakcií, pričom obmedzia nedostatky z predošlých, čím sledujú cieľ rozšírenia vlastného bohatstva. Sprievodným javom interakcií obyvateľstva je budovanie lojality. Dostatočná miera transakcií musí byť sprevádzaná interakciou občanov v rámci bezpečnostného spoločenstva – pričom pojem bezpečnostné spoločenstvo definuje Karl Deutsch: *Bezpečnostné spoločenstvo sú integrované skupiny ľudí. Integrácia v rámci určitého územia je dosiahnutím dostatočne silného a rozšíreného pocitu stotožnenia jeho obyvateľstva so spoločenstvom, inštitúciami a činnosťami, ktorých hlavnou úlohou je*

*zabezpečenie mieru medzi obyvateľstvom.*²⁸ Analýzou desiatich rôznych integračných zoskupení Karl Deutsch určil podmienky úspešnosti a stupne integrácie (bezpečnostné spoločenstvo bez vojen, pluralistické spoločenstvo a amalgamované spoločenstvo). Bezpečnostné spoločenstvá tvoria ľudia so vzájomnou lojalitou a dlhodobým pocitom súdržnosti, čo bráni vzniku konfliktu medzi nimi a zodpovedá prvému integračnému stupňu, **spoločenstvu bez vojen**. Stupeň integrácie sa dá merať základnými ukazovateľmi – množstvom transakcií (kvantitatívna stránka) a vzťahom aktérov v rámci bezpečnostného spoločenstva (vzťah ľudí, inštitúcií a ľudí a inštitúcií navzájom - kvalitatívna stránka). Podmienkou úspešnosti **pluralistického spoločenstva**, je schopnosť vlád a politických elít predvídať správanie sa účastníkov bezpečnostného spoločenstva a schopnosť vlád rýchlo a vhodne zareagovať na zmeny v očakávanom správaní sa ostatných účastníkov. Vytvorenie najvyššieho stupňa - **amalgamovaného spoločenstva**, predstavuje „integráciu“ rôznych organizácií druhého integračného stupňa do jedného celku, ktorého obyvateľstvo je lojálne voči vláde tohto spoločenstva.

Funkcia štátu v transakcionalistickom ponímaní spočíva predovšetkým vo vytváraní podmienok pre efektívnu komunikáciu podporujúcu transakcie medzi obyvateľstvom jednotlivých štátov, predovšetkým obchodnú výmenu, migráciu a tok informácií. Na základe miery vytvorenej lojality môže dôjsť k prehĺbeniu už existujúcich interakcií a vzájomnej integrácie.

Záver

Mnohé z teórií medzinárodných vzťahov, ktorých prvky môžeme aplikovať aj na vývoj európskej integrácie boli odrazom, či spätnou syntézou dovtedajších udalostí, alebo aspoň z časti inšpiráciou k vzniku konkrétnych teórií a odpoveďou na aktuálne dianie. Prvé teórie európskej integrácie sa zameriavali skôr na vysvetlenie európskeho integračného procesu, ktoré viac, či menej, vo svojich smeroch kopíruje teoretické smery medzinárodných vzťahov. Snažili sa hľadať odpovede na to, či je integrácia proces, alebo výsledok. Neskôr rozvíjané teórie už do svojich úvah zapájajú i tvorbu politiky - „policy-making.“ Teoretický diskurz sa odvíjal od otázky, či by sa štát v záujme zabezpečenia mieru a prosperity mal zbaviť časti svojej suverenity, alebo naopak, len jej posilnením, či pretrvaním rozšíri svoj vplyv i na ostatné štáty. Hlavné diskusie teda prebiehajú medzi prístupmi zdôrazňujúcimi úlohu nadnárodných (v našich podmienkach ako aj texte európskych) inštitúcií na jednej strane a rolu zvrchovaných štátov na strane druhej. V prípade spojenia úlohy teoretika a politika do jednej dochádza k vytváraniu reality. Vtedy zmena dominantnej teórie v medzinárodných vzťahoch súvisí so zmenou v realite, čo v konečnom dôsledku vedie k zmene reality medzinárodných vzťahoch a teória sa tak z pozície retrospektívnej analýzy posúva k ovplyvňovaniu budúceho smerovania. Jednotlivé teoretické koncepty zdôrazňujú pre svoje subjektívne vnímanie „rovnováhy“ rôzne atribúty. Pri hľadaní teoretických východísk reálnych politických predstaviteľov môžeme niekedy naraziť na protichodné postoje prezentované na odlišných úrovniach realizovania vlastnej politiky, keď predstavitelia štátu na „domácej pôde“ podčiarkujú predovšetkým také súvislosti týkajúce sa prehlbovania integrácie, ktoré vyznievajú v prospech „národného štátu“ a nenabúravajú štátnu suverenitu; a na druhej strane v reprezentácií krajiny na „pôde nadnárodného celku“ vyslovujú svoju podporu prehlbovaniu integrácie.

---

²⁸ FIALA, V.: Teoretické a metodologické problémy evropské integrace. 2007. s.74

Literatúra

- BAYLIS, John – SMITH, Steve: *The Globalization Of World Politics* : An introduction to international relations. 3.vyd. Oxford : Oxford University Press, 2004. 811 s. ISBN 0-19-927118-6
- CABADA, Ladislav – KUBÁT, Michal a kol.: *Úvod do studia politické vedy*. Praha: Eurolex Bohemie, 2004. 494 s. ISBN 80-86432-63-7
- DRULÁK, Peter: *Funkcionalismus a institucionalismus v mezinárodní integraci*. In: Mezinárodní vztahy, roč.33, 1998, č.2, s.82-90
- DRULÁK, Peter: *Vývoj teórií evropské integrace*. In: Acta oeconomica Pragensia, roč.8, č.5, 2000, s.115-130
- FIALA, Vlastimil: *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. 1.vyd. Olomouc: Periplum, 2007. 343 s. ISBN 978-80-86624-37-2
- HEYWOOD, Andrew: *Politologie*. 3.vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 482 s. ISBN 80-86432 95-5
- KEOHANE, Robert O.: *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. 1.vyd. Princeton : Princeton University Press, 1984. 290s. ISBN 0-691-02228-3
- KREJČÍ, Oskar: *Mezinárodní politika*. 3.vyd. Praha: Ekopress, 2007. 743 s. ISBN 978-80-86929 21-7
- LIĎÁK, - KOGANOVÁ: *Politológia*. 2 vyd. Bratislava: SOFA, 2004. 228 s. ISBN: 89-033-38 5
- MASCIA, Marco – PAPISCA, Antonio: *Le relazioni internazionali nell'era dell'interdipendenza e dei diritti umani*. 3. vyd. Padova : Cedam, 2004. 608 s. ISBN 88-13-24613-7
- PRUSÁK, Jozef: *Teória práva*. 2. vyd. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1999. 308 s. ISBN 80-7160-113-6
- SORENSEN, Georg: *Stát a mezinárodní vztahy*. Praha: Portál, 2005. 237 s. ISBN 80-7178-910-0
- SPINELLI, Altiero: *Manifesto Ventotene*. [online]. Dostupné na internete: <<http://ec.europa.eu/italia/news/1104a5e04f3.html>>
- The Avalon Project: Documents in Law, History and Diplomacy. Yale Law School. [online] <<http://avalon.law.yale.edu/default.asp>>
- WALTZ, Kenneth N : *Theory of International Politics*. 1. vyd. San Francisco : McGraw-Hill, 1979. 251s. ISBN 0-07-554852-6

Kontakt:

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemská 1
852 35 Bratislava

Ing. Lucia Gálová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

SYSTEM OBCHODOVANIA S EMISNÝMI POVOLENAMI V EURÓPSKEJ ÚNII /EU ETS/

galova@dec.euba.sk

Abstrakt

Autorka v príspevku analyzuje obchodovanie s emisnými povoleniami ako v súčasnosti najdôležitejšieho nástroja Európskej únie v boji proti klimatickým zmenám. Na začiatku príspevku analyzuje všeobecné znaky danej schémy, prechádza k analýze 1. a 2. fázy fungovania EU ETS, analyzuje vývoj ceny emisných povoleniek a príčiny tohto vývoja. Na záver príspevku autorka analyzuje problémy doterajšieho fungovania a predstavuje výzvy pre ďalšie fungovanie schémy.

Kľúčové slová: Európska únia, obchodovanie s emisnými povoleniami, Národné alokačné plány.

Abstract

In the article the author analyses emission trading as currently the most important instrument of the European union in the fight against the climate change. At the beginning the author analyses general characteristics of the scheme, she continues with the analyse of 1. and 2. period of functioning of EU emission trading scheme. At the end author analyses problems of former functioning and addresses challenges for future functioning of the scheme.

Keywords: European union, emission trading, National allocation plans.

Úvod

Schéma obchodovania s emisiami v EÚ je prvý rozsiahly medzinárodný systém obchodovania s emisiami v oblasti životného prostredia. Bola nazvaná ako nový významný politický experiment a zásadná systémová zmena v riadení životného prostredia.¹

Schéma obchodovania s emisiami v EÚ je založená na presvedčení, že vytvorenie ceny pre uhlík prostredníctvom zavedenia trhu pre emisné povolenia je najefektívnejší spôsob pre členské štáty EÚ na splnenie kjótskych cieľov a pre dosiahnutie nízko-uhlíkovej ekonomiky v budúcnosti.

Schéma by mala umožniť EÚ dosiahnuť kjótsky cieľ za náklady medzi 2,9 až 3,7 miliardy Eur ročne. To je menej ako 0,1% HDP EÚ. Bez schémy by náklady splnenia kjótskeho cieľa mohli dosiahnuť až 6,8 miliardy Eur ročne.²

Schéma bola založená prostredníctvom záväznej legislatívy navrhutej Európskou komisiou a schválenej všetkými členskými štátmi EÚ a Európskym parlamentom.³

---

¹KRUGER, J. - PIZER, W.: The EU Emission Trading Directive: Opportunities and potential pitfalls. RFF report DP 04-24. Washington, DC: Resources for the future, 2004

²EU emissions trading: An open scheme promoting global innovation to combat climate change, European Commission, 2004, ISBN 92-894-8326-1.

Existujú tri hlavné vysvetlenia čo bolo príčinou, že sa obchodovanie s emisiami dostalo na vrchol politickej agendy v Európe. Prvé vysvetlenie je presvedčenie Komisie, že poskytne potenciálne silný mechanizmus pre pomoc pri dosahovaní dohodnutých cieľov EÚ ako aj globálnych cieľov. Druhé je, že niektoré časti podnikateľského sektora v určitých členských štátoch, ako aj mimovládne organizácie systém podporujú. Tretím vysvetlením je skutočnosť, že obchodovanie s emisiami je zahrnuté v Kjótskom protokole, ako flexibilný mechanizmus. Toto prinútilo všetky strany zobrať tento nástroj do úvahy.

1. Všeobecné znaky schémy obchodovania s emisnými povoleniami v Európskej únii

EU ETS stojí na šiestich základných princípoch:

- je to systém založený na princípe „limit a obchod“ /z ang. cap and trade/
- pôvodne sa zameriava na emisie CO₂ veľkých priemyselných znečisťovateľov
- implementácia prebieha vo fázach s pravidelnými revíziami, ktoré vytvárajú možnosť rozšírenia schémy na iné skleníkové plyny a ďalšie sektory hospodárstva
- rozhodovanie o alokačných plánoch limitov emisií prebieha tiež periodicky vo fázach
- systém obsahuje robustný rámec kontroly plnenia
- trh s emisiami funguje v celej EÚ. Špeciálnymi mechanizmami ako „Clean development mechanism“ a „Joint implementation“, však otvára možnosti redukcie emisií aj v iných krajinách a je otvorený spolupráci s inými podobnými systémami⁴

Schéma beží v dvoch fázach, prvá fáza tzv. pilotná bola od roku 2005 do 2007 vrátane, a druhá fáza je od roku 2008 do 2012, čo je prvé záväzné obdobie v jazyku Kjótskeho protokolu.

Prvá fáza /2005-2007/ pokrývala emisie CO₂ z nasledujúcich sektorov:

- výrobcovia energie a tepla
- rafinérie minerálnych olejov a výroba koksu
- výroba a spracovanie železných kovov vrátane železnej rudy, surového železa a ocele
- výroba a spracovanie cementu, skla, dlaždíc, tehiel,
- výroba celulózy, papiera a dosiek / s výrobnou kapacitou presahujúcou 20 ton za deň /

Aj v rámci tohto obmedzeného rozsahu, bolo pokrytých viac ako 12 000 zariadení v 25 členských štátoch EÚ, predstavujúc tak približne 45% celkových emisií CO₂ Európskej únie alebo okolo 30% jej celkových emisií skleníkových plynov.

Chemický sektor bol vyňatý z prvej fázy obchodovania EU ETS lebo jeho emisie vo výške 26 miliónov ton CO₂ v roku 1990 /menej ako 1% emisií uhlíka v tomto roku/sú relatívne mierne, a počet zariadení /34 000/ je relatívne vysoký. Boli tiež vyňaté spaľovne odpadov kvôli zložitosti merania obsahu uhlíka v odpade, ktorý je spaľovaný.

---

³Directive 2003/87/EC of the European Parliament and the Council of 13th October 2003 establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC. [online] Dostupné na internete:

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:15:07:32003L0087:SK:PDF>>

Linking Directive - SMERNICA 2004/101/ES EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY

z 27. októbra 2004, ktorou sa mení a dopĺňa smernica 2003/87/ES o vytvorení systému obchodovania s kvótami emisií skleníkových plynov v rámci Spoločenstva s ohľadom na projektové mechanizmy Kjótskeho protokolu. Dostupné na internete [online]

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:338:0018:0023:SK:PDF>>

⁴Zdroj: <http://www.europskaunia.sk/system_obchodovania_s_emisiami>

Jednotka schémy obchodovania s emisiami v EÚ je „EÚ povolenka“⁵ /EUA/. EUA povoľuje jej držiteľovi emitovať 1 tonu CO₂ v rámci daného roka. V smernici o obchodovaní s emisiami, Európska komisia určila, že pre trojročné obdobie, ktoré začalo 1. januára 2005, členské štáty mali alokovať minimálne 95% všetkých povolení zadarmo. Pre päťročné obdobie, ktoré začalo 1. januára 2008, členské štáty majú alokovať minimálne 90% povolení zadarmo. Od členských štátov sa vyžaduje, aby vypracovali Národný alokačný plán /NAP/⁶, ktorý obsahuje detaily celkového množstva povolení, ktoré členské štáty chcú alokovať obchodujúcemu sektoru a ako navrhujú ich alokáciu. Národné alokačné plány členských krajín musia byť založené na objektívnych a transparentných kritériách, vrátane spoločných pravidiel, ktoré sú dané legislatívnym rámcom zakladajúcim ETS. Najdôležitejšie z týchto pravidiel sú nasledovné:

- Alokačný plán musí odrážať kjótsky cieľ členského štátu, ako aj jeho aktuálny a plánovaný progres k jeho naplneniu. Celkové množstvo alokovaných povolení je kľúčové v tomto smere. Alokovanie príliš veľa povolení by znamenalo, že by vyššie snahy na zníženie emisií museli byť uskutočnené v ekonomických sektoroch nepokrytých schémou, potenciálne menej efektívnym spôsobom ako je obchodovanie.
- Alokácia zariadeniam musí brať do úvahy ich potenciál pre zníženie emisií z každej z ich aktivít, a nesmie byť vyššia ako je pravdepodobné, že zariadenie bude potrebovať.⁷

Európska komisia vydala špecifické nariadenia ako majú byť tieto pravidlá aplikované v členských krajinách.⁸ Komisia hodnotí NAP na základe týchto pravidiel, ako aj na základe pravidiel EÚ o štátnej pomoci a súťaži, a má kompetenciu vyžadovať zmeny alebo ich celé odmietnuť. Ako pri každom nástroji aj tu je potrebné, aby bol zabezpečený súlad s danými pravidlami. Tí ktorí nemajú dostatok povolení, aby pokryli svoje emisie, musia platiť pokutu za každú tonu emitovanú navyše. V počiatkovej fáze pokuta je 40 Eur za tonu, ale od roku 2008 táto suma vzrástla na 100 Eur.

2. Prvá a druhá fáza fungovania EU ETS /2005- 2007, 2008-2012/

Prvá fáza EU ETS už ukázala, že uhlíkový „cap and trade“ systém je uskutočniteľný. Podniky v rámci Európy obchodovali za transparentné trhové ceny, ktoré odrážali vnímanie nedostatkovosti a nákladov zníženia. Avšak úspechy neboli bez problémov.⁹ Po prvé,

⁵Z ang. „EU allowance“

⁶OZNÁMENIE KOMISIE RADE A EURÓPSKEMU PARLAMENTU o rozhodnutí Komisie z 20. októbra 2004 týkajúcom sa národných plánov pridelovania emisných kvót skleníkových plynov Belgicku, Estónsku, Fínsku, Francúzsku, Litve, Luxembursku, Portugalsku a Slovenskej republike v súlade so smernicou 2003/87/ES. [online] Dostupné na internete: <

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0681:FIN:SK:PDF>>

OZNÁMENIE KOMISIE RADE A EURÓPSKEMU PARLAMENTU o rozhodnutiach Komisie zo 7. júla 2004 týkajúcich sa národných alokačných plánov na pridelenie emisných kvót skleníkových plynov pre Rakúsko, Dánsko, Nemecko, Írsko, Holandsko, Slovinsko, Švédsko a Spojené kráľovstvo v súlade so smernicou 2003/87/ES. [online] Dostupné na internete:

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0500:FIN:SK:PDF>>

⁷EU emissions trading: An open scheme promoting global innovation to combat climate change, European Commission, 2004, ISBN 92-894-8326-1.

⁸ Commission Communication COM/2003/830 of 7.january 2004 on guidance to assist Member States in the implementation of the criteria listed in Annex III to Directive 2003/87/ EC establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC. Dostupné na internete [online] < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0830:FIN:EN:PDF>>

⁹SKJAERSETH, J.B. - WETTESTAD, J.: *Implementing EU emissions trading: success or failure?* 2008 [online] Dostupné na internete:

<http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/7/8/6/0/pages178607/p178607-1.php>

nestálosť ceny CO₂ ako vidíme na grafe č.20 bola problémom. V prvých mesiacoch po jej zavedení, cena rástla od približne €10/t CO₂, až do výšky €30/t CO₂, čo bolo viac ako väčšina očakávala. Potom cena oscillovala okolo €20-30/t CO₂ pred pádom na jar 2006.

Rok 2006 môže byť vnímaný ako určujúci pre doterajšie fungovanie EU ETS. Začal s cenami obchodovaných emisných povolení na úrovni vyššej ako ktokoľvek predpokladal. Na začiatku tohto roka vlády seabedome predložili návrhy Národných alokačných plánov, v ktorých objasňujú ako chcú alokovať povolenia v druhej fáze 2008-2012. Tento rok končil s cenami, ktoré klesli blízko k nule, a niektoré krajiny hrozili, že podniknú právne kroky, aby zmenili odmietnutie takmer všetkých Národných alokačných plánov zo strany EÚ, ktorá ich označila za neadekvátne.

Cenový pád nastal keď boli vydané aktuálne overené emisie za rok 2005. Napriek mnohým opačným očakávaniam, emisie sa ukázali byť nižšie ako počiatočná alokácia, napriek vysokým cenám zemného plynu, ktoré viedli k zvýšenému použitiu uhlia pri výrobe energie.¹⁰

Obavy niektorých komentátorov o celkovom nedostatku povolení v prvej fáze sa ukázali ako neopodstatnené, keď v máji 2006 boli uverejnené overené dáta o emisiách za rok 2005 a tie ukázali výrazný prebytok. Cena klesla na polovicu cez noc, a ako sa situácia vyjasňovala v nasledujúcich mesiacoch, cena klesala ďalej. Ukázalo sa, že emisie v roku 2005 boli približne 5% pod alokovaným množstvom povolení, a tak sa krátko po začiatku roka 2006 stali povolenia takmer bezcenné.¹¹

V skutočnosti, emisie CO₂ boli približne o 80 miliónov ton /4-5%/ nižšie ako povolenia distribuované zariadeniam na pokrytie emisií roka 2005. Sedemnást štátov malo viac povolení ako potrebovali, s Litvou na špičke zoznamu s o 50% viac povoleniami ako bolo potrebné, pričom štyri krajiny mali približne o 25% povolení viac ako potrebovali /Dánsko, Fínsko, Estónsko a Lotyšsko/. Dôležití emitenti, Nemecko a Poľsko mali o 4,2% resp. 12,8% viac povolení. Iba päť krajín malo menej povolení ako potrebovali a to Grécko /o 0,2% menej/, Taliansko /o 4,4% menej/, Španielsko /o 6,3% menej/, Írsko /o 16,4% menej/ a Veľká Británia / až o 17,7% menej/.¹²

Dané údaje viedli k prudkému poklesu ceny povoleniek /EUA/ z 30 Eur za tonu CO₂ na konci apríla 2006 na úroveň 12 Eur na začiatku mája 2006. Celkový vývin ceny EUA ako aj spomínaný pád môžeme sledovať na nasledovnom grafe.

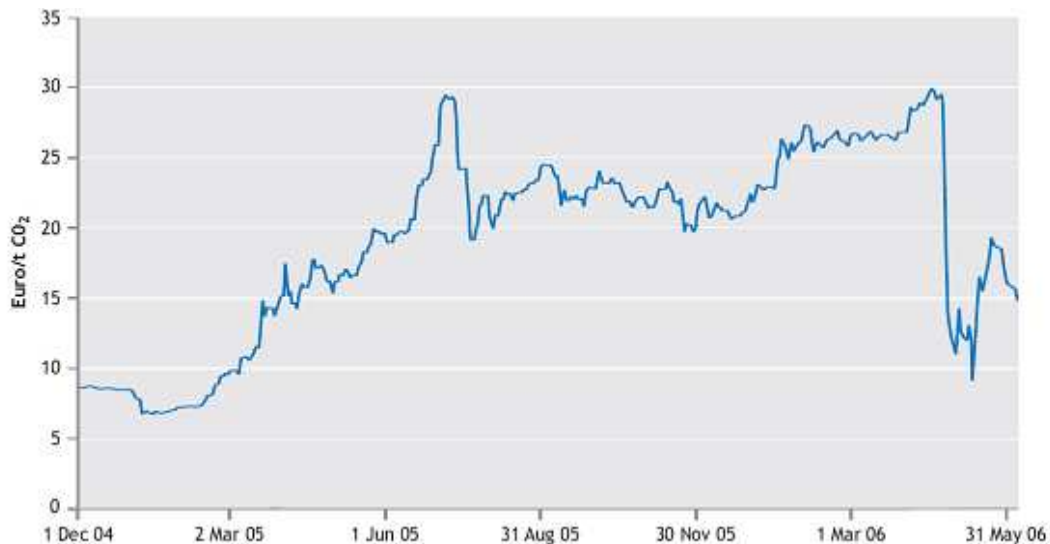
Graf č. 20 : Obchodované ceny EUA od decembra 2004 do mája 2006

---

¹⁰ELLERMAN, A.D. - BUCHNER, B. K.: *Over-Allocation or Abatement? A Preliminary Analysis of the EU ETS Based on the 2005-06 Emissions Data*. In: *Environmental Resource Economics*, roč. 41, 2008, č. 2, s. 267-287. ISSN 1573-1502

¹¹Carbon Trust: *EU ETS Phase II allocation: implication and lessons*, UK, 2007. [online] Dostupné na internete: <<http://www.carbontrust.co.uk/Publications>>

¹²ELLERMAN, D.- BUCHNER, B.: *The European Union Emissions Trading scheme: Origins, allocation and early results*. In: *Review of Environmental Economics and Policy*, roč. 1, 2007, č. 1, s. 66-87. ISSN 1750-6824

Zdroj: European Energy Exchange

Prvý rok fungovania tiež potvrdil predpovede ekonómov, že niektoré sektory, obzvlášť výrobcovia energie budú prenášať väčšinu CO₂ nákladov do cien ich produktov a ako dôsledok budú profitovať z ich voľnej alokácie. V roku vysokých cien, výrobcovia energie vo Veľkej Británii získali profit vo výške približne 1 miliardu Eur, tým že ceny CO₂ premietli do cien elektrickej energie. Profitovali napriek tomu, že boli najväčším nákupcom povolení v celom systéme EÚ. Získavajú tak tzv. dvojitú kompenzáciu za náklady CO₂, platenú aj zákazníkmi prostredníctvom cien aj vládou prostredníctvom voľnej alokácie. Myslíme si, že toto je veľmi závažné zistenie a je nevyhnutné tejto skutočnosti v budúcnosti zabrániť. K tomuto nedochádza všade. Napríklad, tam kde sú ceny priamo regulované, takýto prevod nákladov je vo všeobecnosti nepovolený. Neobmedzuje sa to však len na sektor energií. Väčšina ostatných sektorov v EU ETS môže preniesť časť svojich nákladov na svojich zákazníkov. Naopak, sektory mimo EU ETS čelia nákladom CO₂ prenesených do cien energií, avšak bez výhod plynúcich z voľnej alokácie. Tieto distribučné dopady nevyhnutne vytvárajú napätie. Navyše, zisky vzniknuté vďaka voľnej alokácii môžu predstavovať formu štátnej pomoci¹³.

Sme toho názoru, že táto skutočnosť si vyžaduje obrovskú pozornosť. Niektorí autori tvrdia, že tým, že v EU ETS boli takmer všetky emisné povolenia doteraz vydávané znečisťujúcim podnikom bezplatne, vznikla v skutočnosti dotácia pre priemysel až o výške \$40 miliárd ročne.¹⁴

Pri analýze prvej fázy fungovania EU ETS sa dá konštatovať, že samotný trh fungoval dobre, avšak počiatková alokácia nie.¹⁵ Z analýzy prvej fázy vyplynulo niekoľko výziev pre druhú fázu začínajúcu v roku 2008.

Prvou výzvou je cenová nestabilita. Cenová nestabilita ktorú bolo možné sledovať v prvej fáze, prináša niekoľko problémov. Podniky čeliace veľkej neistote, budú odkladať

¹³JAEGER, C. - SCHELLNHUBER, H.J. - BROVKIN, V.: Stern's Review and Adam's fallacy. In: Climatic change, 2008 ISSN 1573-1480

Carbon Trust: Allocation and competitiveness in the EU Emissions Trading Scheme, UK, 2006

¹⁴JAEGER, C. - SCHELLNHUBER, H.J. - BROVKIN, V.: Stern's Review and Adam's fallacy. In: Climatic change, 2008 ISSN 1573-1480

¹⁵SKJAERSETH, J.B. - WETTESTAD, J.: Implementing EU emissions trading: success or failure? 2008 [online] Dostupné na internete:

<http://www.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/1/7/8/6/0/pages178607/p178607-1.php>

investície. Riziko nízkych CO₂ cien zvyšuje iné prekážky pre nízko-uhlíkové investície. Podniky potrebujú stabilný rámec v ktorom budú investovať. V budúcnosti je potrebné vytvoriť opatrenia, ktoré by poskytovali viac cenovej stability v EU ETS.

Druhou výzvou je riziko ex-post zásahov vlády. Myšlienka EU ETS je vytvoriť trh, v ktorom súkromný sektor môže fungovať a hodnotiť dôsledky svojej činnosti podľa stabilných pravidiel pre dané obdobie. Všetky nástroje trhovej analýzy sú podkopávané ak vlády môžu zasahovať ex-post, teda ak menia pravidlá podľa toho ako sa veci vyvíjajú. Toto môže znamenať rôzne druhy problémov, vrátane podkopávania stimulu znižovať emisie /ak odpoveďou budú prísnejšie alokácie/.

Treťou výzvou sú stimuly pre nových účastníkov a stimuly pri zatvorení. Riziko zvrátených stimulov nezačína alebo nekončí s vládnymi zásahmi ale môže byť podstatné v procese voľnej alokácie. Povolenia sú cenné aktívum. Správanie podnikov je ovplyvnené pravidlami a očakávaniami o ich obdržaní. Politika väčšiny vlád v prvej fáze stiahnuť povolenia od zariadení v prípade keď zatvorí, vytvorilo nezdravý stimul udržať staré a neefektívne zariadenia v prevádzke, pri minimálnych podmienkach vyžadovaných, aby sa do systému kvalifikovali. Je zrejmé, že môžu existovať validné dôvody pre zabránenie podpory zatvárania podnikov, ale udržiavanie znečisťujúcich tovární môže byť na úkor nových, čistejších investícií. Poskytovanie voľných povolení novým účastníkom chráni v istom zmysle nové uhlíkovo-intenzívne zariadenia od platenia nákladov za CO₂. Ak takéto zariadenie očakáva, že bude naďalej dostávať voľné povolenky v budúcnosti, ukazuje sa, že EU ETS môže dokonca pôsobiť ako dotácia pre výstavbu nových uhlíkovo-intenzívne uholných zariadení, ktoré by bez toho neboli vybudované, pretože získavajú príjmy z vyšších cien elektriny, bez platenia nákladov za CO₂. Výzvy tiež spočívajú v ďalších deformáciách. Nezdravé stimuly pochádzajúce z voľnej alokácie sa neobmedzujú len na pravidlá týkajúce sa zatvárania a nových účastníkov. Napríklad, ak sú držiteľom povolenia vydávané v pomere k nedávnym emisiám, podniky môžu prísť k presvedčeniu, že vyššie emisie teraz budú „odmenené“ s vyššou alokáciou v nasledujúcej fáze.

Poslednou výzvou pre súčasnú fázu, ktorá začala v roku 2008 je nedostatok stimulov pre zníženie CO₂ v iných sektoroch ako je sektor energií. Vlády uznali, že výrobcovia energie vyšli z prvej fázy EU ETS dobre, ale sú opatrnejší v ich zaobchádzaní s inými sektormi. V prvej fáze, dali vlády iným sektorom takmer všetko čo plánovali, že budú potrebovať, vedúc tak k vysokému prebytku alokovaných povoleniek zistených v roku 2005. Psychológia rokovaní, ktorá dáva sektoru všetko čo plánuje, že bude emitovať, bez nejakého obmedzenia CO₂, dáva nezdravý dôraz na lobbying¹⁶ okolo predpovedí emisií, ktoré sú neisté a toto vytvára zvrátené stimuly. Navyše, splnením cieľa bez akejkoľvek činnosti, podniky nemuseli myslieť na možnosti pre zníženie alebo optimalizáciu na trhu. Mnohé podniky skončili rok 2005 dokonca bez predaja svojich nadbytočných povolení.¹⁷

V rámci podmienok smernice o EU ETS¹⁸, Európska komisia je oprávnená odmietnuť Národné alokačné plány, ak nespĺnia určité kritériá stanovené danou smernicou, vzťahujúce sa na vyvarovanie prebytočných alokácií a na súlad s kjótskymi cieľmi. Avšak údaje o overených emisiách za rok 2005 boli publikované iba 6 týždňov pred termínom na

---

¹⁶Tvorba environmentálnej politiky je často predmetom ovplyvňovania záujmových skupín. Túto problematiku rieši napríklad:

ACKERMAN, B. – HASSLER, G.: *Clean coal/ dirty air*. New Haven: Yale University Press, 1981.

CROPPER et al.: The determinants of pesticide regulation: a statistical analysis of EPA decision making. In: *Journal of Political Economy*, 100, 1992, p. 175-197.

¹⁷Carbon Trust: Allocation and competitiveness in the EU Emissions Trading Scheme, UK, 2006

¹⁸Directive 2003/87/EC of the European Parliament and the Council of 13th October 2003 establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC. [online] Dostupné na internete:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:15:07:32003L0087:SK:PDF>

odovzdanie návrhov Národných alokačných plánov /NAP/ pre druhú fázu Európskej komisii. Táto doba bola jasne nedostatočná na prípadnú revíziu alokačných prístupov.

NAP pôvodne navrhované pre druhú fázu väčšinou ponúkali mierne zníženie relatívne k predpokladaným ostro rastúcim emisiám. Avšak celkovo by došlo k nárastu približne o 5% relatívne k overeným údajom za rok 2005. Tak hrozilo, že by v druhej fáze nedošlo takmer k žiadnemu skutočnému zníženiu emisií. Spolu s názorom, že väčšina NAP porušila princípy stanovené Smernicou, 29. novembra 2006 Komisia vyhlásila závažné rozhodnutie.¹⁹ Po vyhodnotení prvých 11 alokačných plánov /10 potom čo francúzska vláda svoj stiahla niekoľko dní predtým/, Komisia odmietla všetky ako neadekvátne okrem NAP Spojeného kráľovstva. V skutočnosti Komisia išla ešte ďalej. Vysvetlila svoju interpretáciu smernice vzhľadom na špecifické celkové alokácie, ktoré by boli považované za akceptovateľné, pričom spojila povolené alokácie s dvomi hlavnými faktormi. Prvým bol jednoznačný číselný vzorec, že celkové alokácie nesmú prekročiť úroveň emisií za rok 2005 násobenú plánovaným hospodárskym rastom a upravenú o trendy v energetickej intenzívnosti. Navyše projekcie hospodárskeho rastu a korekcie energetickej intenzívnosti sa berú z medzinárodných zdrojov, a nie z tých ktoré sú prezentované zo strany členských štátov. Druhým faktorom je korekcia zabezpečujúca, že alokácie sú v súlade s Kjótskymi cieľmi.

Podľa smernice²⁰, členské štáty mali tri mesiace, aby sa odvolali proti rozhodnutiu Komisie. Pri oznámení rozhodnutia ktoré sa týkalo takej veľkej skupiny krajín súbežne, toto Komisia enormne riskovala. Akákoľvek krajina, ktorá by vystúpila proti jej rozhodnutiu, ako pôvodne hrozil nemecký minister hospodárstva, by podstatne napadla interpretáciu Smernice, a spustila by vlnu zo strany ostatných krajín. Toto by uzamklo EU ETS do právnych rozporov, z ktorých by sa pravdepodobne nikdy nedostalo, istotne nie v čase ktorý by bol potrebný pre investorov, ktorí by chceli vedieť pravidlá pre druhú fázu. Postupne hrozby o zavedení právnych krokov zo strany členských krajín opadli.²¹

Celkovo rozhodnutie Komisie znamenalo znížiť celkové alokácie v Európe o 10% v porovnaní s pôvodnými návrhmi NAP, keď z navrhovaného zvýšenia o 5% nad úrovňou roka 2005 došlo k potvrdeným alokáciám vo výške 5% pod úrovňou roka 2005. Celkové alokácie sa tak rovnajú takmer presne 10 miliardám ton CO₂ počas celého obdobia, t.j. 2 miliardy ton ročne. Ďalší dôležitý dopad rozhodnutia Európskej komisie bolo veľké zníženie rozdielov medzi jednotlivými NAP a ich priblíženie k súladu s národnými Kjótskymi cieľmi.²²

---

¹⁹OZNÁMENIE KOMISIE RADE A EURÓPSKEMU PARLAMENTU o hodnotení národných alokačných plánov na rozdelenie kvót emisií skleníkových plynov v druhom období systému obchodovania s emisnými kvótami EÚ priložené k rozhodnutiu Komisie z 29. novembra 2006 o národných alokačných plánoch Nemecka, Grécka, Írska, Lotyšska, Litvy, Luxemburska, Malty, Slovenska, Švédska a Spojeného kráľovstva v súlade so smernicou 2003/87/ES, Brusel, 2006

ROZHODNUTIE KOMISIE z 29. novembra 2006, ktoré sa týka národného alokačného plánu pridelovania emisných kvót skleníkových plynov oznámeného Slovenskou republikou v súlade so smernicou Európskeho parlamentu a Rady 2003/87/ES

Ministerstvo životného prostredia SR: Návrh - Národný alokačný plán na roky 2008 – 2012 k smernici 2003/87/EC ktorou sa ustanovuje schéma obchodovania s emisnými kvótami skleníkových plynov Spoločenstva a ktorou sa mení a dopĺňa smernica rady 96/61/ES, júl 2006

²⁰Directive 2003/87/EC of the European Parliament and the Council of 13th October 2003 establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC. [online] Dostupné na internete:

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:15:07:32003L0087:SK:PDF>>

²¹Carbon Trust: EU ETS Phase II allocation: implication and lessons, UK, 2007. [online] Dostupné na internete: <<http://www.carbontrust.co.uk/Publications>>

²²SKJAERSETH, J.B. - WETTESTAD, J.: *Implementing EU emissions trading: success or failure?* 2008 [online] Dostupné na internete:

Dôležitým znakom tvrďšieho postoja Komisie bolo, že v marci 2007 Komisia znížila navrhovaný poľský NAP II o viac ako tretinu /z 284,6 miliónov povoleniek na 208,5, čiže približne o 27%/. Do novembra 2007, všetkých 27 NAP II bolo Komisiou zhodnotených, so znížením všetkých plánov okrem štyroch /Dánsko, Francúzsko, Slovinsko a VB/v priemere o 9,5%.²³

Snaha posilniť Národné alokačné plány čelila rôznym druhom otázok v nových členských štátoch, desiatich krajinách východnej Európy ktoré vstúpili do EÚ v roku 2004. Tieto krajiny boli všetky /okrem Slovinska/ ľahko na ceste splniť svoje záväzky z Kjóta, vďaka poklesu emisií ďaleko pod úroveň z roka 1990 v dôsledku ekonomickej transformácie. V týchto krajinách, iná časť vzorca Komisie sa stala problematická, a to limit relatívny k overeným emisiám roku 2005 upravený o hospodársky rast a zmeny energetickej intenzívnosti. V niektorých prípadoch, menovite pre Poľsko, Slovensko a Českú republiku, toto znamenalo dramatické obmedzenie ich plánov. Toto sa do určitej miery stalo bojom o samotnom zmysle vstupu do EÚ. Niektoré z nových členských štátov tvrdili, že by malo byť zaobchádzané s nimi miernejšie a mali by mať štedrejšie alokácie ako kompenzáciu za ich nízky HDP a rýchly rast. Komisia trvala na tom, že všetci členovia EÚ musia plniť spoločné pravidlá. Opäť Komisia vyhrala, vedúc k miernemu nárastu povolení zhruba v línii s očakávaným hospodárskym rastom po upravení o pokračujúce zlepšenia v energetickej efektívnosti v týchto krajinách.²⁴

Vzhľadom na celkový dopad a distribúciu, druhá fáza EU ETS je značne zlepšená, avšak problémy a riziká zostávajú v detailoch. Obzvlášť niektoré problémy predstavujú riziko podkopávajúce EU ETS ako spôsob pre poskytovanie jasných a ucelených stimulov pre nízko-uhlíkové investície. Najproblematickejšie oblasti sú: rozdiely medzi alokáciami sektoru energie a ostatnými sektormi, nezrovnalosti a zmiešané stimuly v pravidlách pre rozdeľovanie alokácií existujúcim zariadeniam a potenciálne nezdravé stimuly vznikajúce pri špeciálnych pravidlách pre zatváranie zariadení a nových účastníkov.

Ako sme spomínali vyššie, skúsenosti z prvej fázy fungovania EU ETS potvrdili predpovede, že sektor energií, obzvlášť kde existuje konkurencieschopný trh energií, prenáša náklady emisií CO₂ do cien elektriny. Toto vytvára čisté zisky. Pokračujúci vysoký stupeň voľnej alokácie v druhej fáze EU ETS bude vytvárať sektoru energií zisky niekoľkých desiatok miliárd Euro vo veľkej časti Európy. Rozsah do akého môžu alebo budú ostatné sektory prenášať náklady a potenciálne profitovať podobným spôsobom je viac obmedzený, medzinárodnou konkurenciou a skutočnosťou, že budú čeliť zvýšeným cenám elektriny bez zodpovedajúcich voľných povolení. S pokračujúcim vysokým stupňom voľnej alokácie v druhej fáze fungovania EU ETS, čistý dopad by mohli byť zvýšené zisky vo veľkých sektoroch, ale s potenciálnou postupnou stratou trhového podielu.²⁵

Rozdeľovanie povolení na základe aukcií môže byť v zásade vnímané ako implementácia princípu znečisťovateľ platí a vytvára príjmy pre vlády, ktoré môžu byť vhodne využité napr. na zníženie distribučných nerovností alebo na verejnú podporu nízko-uhlíkových investícií.

<http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/7/8/6/0/pages178607/p178607-1.php>

²³Tamtiež

²⁴ROZHODNUTIE KOMISIE z 07. decembra 2007 o zmene a doplnení národného alokačného plánu pridelovania emisných kvót skleníkových plynov, ktorý Slovenská republika oznámila v súlade s článkom 3 ods. 3 rozhodnutia Komisie K/2006/5616 v konečnom znení z 29. novembra 2006, ktoré sa týka národného alokačného plánu pridelovania emisných kvót skleníkových plynov oznámeného Slovenskou republikou v súlade so smernicou Európskeho parlamentu a Rady 2003/87/ES. [online] Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/environment/climat/pdf/sk_nap_amendment_decision_sk.pdf>

²⁵Carbon Trust: EU ETS Phase II allocation: implication and lessons, UK, 2007. Carbon Trust: EU ETS Phase II allocation: implication and lessons, UK, 2007. [online] Dostupné na internete: <<http://www.carbontrust.co.uk/Publications>>

Smernica²⁶ obmedzuje aukcie v druhej fáze EU ETS do výšky maximálne 10% vydaných povolení. Avšak žiadny z alokačných plánov naplno nevyužíva ani hranicu 10%. Väčšina európskeho priemyslu bola silne proti aukciám, aj keď v niektorých krajinách sa tento postoj zmierňuje ako sa pozornosť obracia k otázkam ako by mohli byť príjmy z aukcií využité. Po druhej fáze EU ETS, Smernica neobmedzuje výšku aukcií. Čo sa presne stane ďalej bude tiež závisieť od skúseností z druhej fázy. Treba zdôrazniť, že nevyhnutné zisky sektoru energií a rozsah spomínaných nezdravých stimulov spojených s voľnou alokáciou robia vyšší stupeň aukcií nie len želateľným ale aj nevyhnutným.

Možno konštatovať, že alokácie pre prvú fázu, ako aj prvé skúsenosti z alokácie druhej fázy boli uskutočnené bez solídnej bázy dobrých údajov pre pokryté zariadenia. Spoľahlivé, overené a porovnateľné údaje sú dôležité pre rozhodnutia o alokácii. Politické víťazstvo Komisie v boji o alokácie, ktoré viedlo k zavedeniu vzorcového prístupu pri určovaní akceptovateľných objemov, predstavuje obrovský de facto krok smerom k harmonizácii alokačného procesu v Európe.²⁷ Existencia Kjótskeho protokolu nebola len dôležitou hybnou silou pre vytvorenie EU ETS, ale jeho špecifické ciele sa ukázali ako rozhodujúci nástroj v snahe o vytvorenie zmysluplných aj keď miernych znížení alokácií pre európsky priemysel. Určité špecifické zlepšenia v národných alokačných plánoch medzi prvou a druhou fázou sú zjavné. NAP v druhej fáze sú vo všeobecnosti viac transparentné a v niekoľkých prípadoch zjednodušené.

Jedna všeobecná skúsenosť ukazuje nasledovné. Hlavné zameranie doterajšej diskusie bolo na objemy a ceny, nie na skutočné podrobnosti definujúce individuálne investičné stimuly. Politika implementácie nevyhnutne zahŕňa riziko toho, čo spoločenské vedy nazývajú regulačná pasca /z ang. regulatory capture/, kde priemysel efektívne kontroluje svojich regulátorov. Vytvorením úzkych väzieb obzvlášť s ministerstvami hospodárstva, sa priemyselná lobby snaží prispôbiť pravidlá implementácie tak, aby mohli pokračovať tak ako doteraz /z ang. business as usual/ alebo dokonca ešte lepšie. To sa v podstate týka implementačných detailov v druhej fáze EU ETS vo väčšine Európy. Zvýšená úloha aukcií môže pomôcť, ale pokiaľ má EU ETS poskytnúť zmysluplné stimuly pre nízko-uhlíkové investície, tieto otázky budú musieť byť starostlivo riešené v tretej fáze fungovania EU ETS po roku 2012.²⁸

Záver

Obchodovanie s emisnými povoleniami je dôležitý trhovo-orientovaný nástroj environmentálnej politiky. Jeho potenciál pre celosvetový boj proti klimatickým zmenám nie je zatiaľ plne využitý. Schéma obchodovania s emisnými povoleniami v EÚ je prvý rozsiahly medzinárodný systém obchodovania s emisnými povoleniami a predstavuje využitie tohto nástroja v praxi. Pre ďalšie efektívne fungovanie a rozšírenie tohto nástroja je dôležité odstránenie nedostatkov pri jeho praktickej implementácii a jeho aplikácia v ostatných oblastiach sveta.

---

²⁶Directive 2003/87/EC of the European Parliament and the Council of 13th October 2003 establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC [online] Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:15:07:32003L0087:SK:PDF>>

²⁷SKJAERSETH, J.B. - WETTESTAD, J.: *Implementing EU emissions trading: success or failure?* 2008 [online] Dostupné na internete: <http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/7/8/6/0/pages178607/p178607-1.php>

²⁸Carbon Trust: *EU ETS Phase II allocation: implication and lessons*, UK, 2007 [online] Dostupné na internete: <<http://www.carbontrust.co.uk/Publications>>

Použitá literatúra

1. KRUGER, J. - PIZER, W.: The EU Emission Trading Directive: Opportunities and potential pitfalls. RFF report DP 04-24. Washington, DC: Resources for the future, 2004
2. EU emissions trading: An open scheme promoting global innovation to combat climate change, European Commission, 2004, ISBN 92-894-8326-1.
3. Directive 2003/87/EC of the European Parliament and the Council of 13th October 2003 establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC. [online] Dostupné na internete:
4. <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:15:07:32003L0087:SK:PDF>>
5. Linking Directive - SMERNICA 2004/101/ES EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY z 27. októbra 2004, ktorou sa mení a dopĺňa smernica 2003/87/ES o vytvorení systému obchodovania s kvótami emisií skleníkových plynov v rámci Spoločenstva s ohľadom na projektové mechanizmy Kjótskeho protokolu. Dostupné na internete [online]
6. <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:338:0018:0023:SK:PDF>>
OZNÁMENIE KOMISIE RADE A EURÓPSKEMU PARLAMENTU o rozhodnutí Komisie z 20. októbra 2004 týkajúcom sa národných plánov pridelovania emisných kvót skleníkových plynov Belgicku, Estónsku, Fínsku, Francúzsku, Litve, Luxembursku, Portugalsku a Slovenskej republike v súlade so smernicou 2003/87/ES. [online] Dostupné na internete: <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0681:FIN:SK:PDF>>
7. OZNÁMENIE KOMISIE RADE A EURÓPSKEMU PARLAMENTU o rozhodnutiach Komisie zo 7. júla 2004 týkajúcich sa národných alokačných plánov na pridelenie emisných kvót skleníkových plynov pre Rakúsko, Dánsko, Nemecko, Írsko, Holandsko, Slovinsko, Švédsko a Spojené kráľovstvo v súlade so smernicou 2003/87/ES. [online] Dostupné na internete:
<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0500:FIN:SK:PDF>>
7. Commission Communication COM/2003/830 of 7.january 2004 on guidance to assist Member States in the implementation of the criteria listed in Annex III to Directive 2003/87/EC establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC. Dostupné na internete [online] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0830:FIN:EN:PDF>>
8. SKJAERSETH, J.B. - WETTESTAD, J.: *Implementing EU emissions trading: success or failure?* 2008 [online] Dostupné na internete:
9. <http://www.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/1/7/8/6/0/pages178607/p178607-1.php>
10. ELLERMAN, A.D. - BUCHNER, B. K.: *Over-Allocation or Abatement? A Preliminary Analysis of the EU ETS Based on the 2005-06 Emissions Data*. In: *Environmental Resource Economics*, roč. 41, 2008, č. 2, s. 267-287. ISSN 1573-1502
11. Carbon Trust: EU ETS Phase II allocation: implication and lessons, UK, 2007. [online] Dostupné na internete: <http://www.carbontrust.co.uk/Publications>

12. ELLERMAN, D.- BUCHNER, B.: The European Union Emissions Trading scheme: Origins, allocation and early results. In: *Review of Environmental Economics and Policy*, roč. 1, 2007, č. 1, s. 66-87. ISSN 1750-6824
13. JAEGER, C. - SCHELLNHUBER, H.J. – BROVKIN, V.: Stern's Review and Adam's fallacy. In: *Climatic change*, 2008 ISSN 1573-1480
14. Carbon Trust: Allocation and competitiveness in the EU Emissions Trading Scheme, UK, 2006
15. ACKERMAN, B. – HASSLER, G.: *Clean coal/ dirty air*. New Haven: Yale University Press, 1981.
16. CROPPER et al.: The determinants of pesticide regulation: a statistical analysis of EPA decision making. In: *Journal of Political Economy*, 100, 1992, p. 175-197.
17. ¹ROZHODNUTIE KOMISIE z 07. decembra 2007 o zmene a doplnení národného alokačného plánu pridelovania emisných kvót skleníkových plynov, ktorý Slovenská republika oznámila v súlade s článkom 3 ods. 3 rozhodnutia Komisie K/2006/5616 v konečnom znení z 29. novembra 2006, ktoré sa týka národného alokačného plánu pridelovania emisných kvót skleníkových plynov oznámeného Slovenskou republikou v súlade so smernicou Európskeho parlamentu a Rady 2003/87/ES. [online] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/environment/climat/pdf/sk_nap_amendment_decision_sk.pdf
18. ROZHODNUTIE KOMISIE z 29. novembra 2006, ktoré sa týka národného alokačného plánu pridelovania emisných kvót skleníkových plynov oznámeného Slovenskou republikou v súlade so smernicou Európskeho parlamentu a Rady 2003/87/ES
19. Ministerstvo životného prostredia SR: Návrh - Národný alokačný plán na roky 2008 – 2012 k smernici 2003/87/EC ktorou sa ustanovuje schéma obchodovania s emisnými kvótami skleníkových plynov Spoločenstva a ktorou sa mení a dopĺňa smernica rady 96/61/ES, júl 2006

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

doc. PhDr. Viera Gažová, CSc.

FILOZOFICKÁ FAKULTA,
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

INTERKULTURALITA A KULTÚRNA DIPLOMACIA

viera.gazova@fphil.uniba.sk

Abstrakt

Kultúrna diplomacia patrí v súčasnosti k významným formám interkultúrnej komunikácie a medzinárodnej kultúrnej spolupráce. Príspevok sa sústreďuje na kulturologickú reflexiu aktuálnych trendov kultúrnej diplomacie najmä v súvislostiach európskych integračných procesov. Mapuje posuny vo vnímaní a definovaní cieľov i aktérov kultúrnej diplomacie, jej styčné body s verejnou diplomaciou a pripomína i možnosti komunálnej kultúrnej diplomacie.

Kľúčové slová: interkulturalita, kultúrna diplomacia, verejná diplomacia, komunálna kultúrna diplomacia

Abstract

Cultural diplomacy is being nowadays very important form of intercultural communication and international cultural cooperation. My contribution to the discussion is aimed at cultural reflexion of actual trends in cultural diplomacy mainly connected with european integration processes. It is surveing the movement in defying goals and actors of cultural diplomacy and its contacts with public diplomacy. Contribution is also suggesting possibilities in municipal cultural diplomacy.

Key words: interculturality, cultural diplomacy, public diplomacy,

„Európa, ktorú si želáme by mala pestovať svoju identitu, potvrdzovať svoju osobitosť bez arogancie a bez komplexov, mala by prezentovať hodnoty, ktoré sú jej drahé: pluralitu a solidaritu. Budúcnosť Európy nemá zraňovať pamäť národov a jazykové dedičstvo, ale má oň podnecovať zodpovednosť občanov za kultúrne bohatstvo, pestovať politiku solidarity a kultivovať spoločenstvo seberovných, odlišných ľudí a predsa schopných sa zjednotiť.“

(Apel du Comité européen pour le respect des cultures et des langues en Europe)

Cieľom tohoto príspevku je poukázať na faktické i možné súvislosti aktuálneho kulturologického diskurzu s reflexiou niektorých relevantných aspektov kultúrnej diplomacie. Kľúčovou kategóriou je tu, samozrejme, interkulturalita, v nasledujúcom texte tematizovaná prednostne v reláciách s pojmom kultúrnej diplomacie a spojená s hľadaním čo možno najpočetnejších styčných bodov.

Interkulturalita a interkultúrna komunikácia patria k výsostne aktuálnym témam, čo jednoznačne súvisí s postupujúcou svetovou globalizáciou, s jestvovaním, rozširovaním a fungovaním Európskej únie a s permanentnými migračnými procesmi. Poznanie a rešpektovanie inokultúrnych fenoménov vytvára bázu pre interkultúrny dialóg, predpokladá však celý komplex aktivít: enkulturačných, akulturačných, edukatívnych a v neposlednom rade i diplomatických.

Idea interkultúrneho dialógu nachádza svoj zdroj práve v poznaní inakosti a plurality životných svetov, v ktorých jestvujeme. Odlišnosť zažívaných skúseností, hodnotových systémov, životných praxí priam generuje potrebu rozvíjania interkultúrnych kompetencií.

Treba pripomenúť, že súčasné chápanie interkulturality pracuje s kultúrami ako jedinečnými dynamickými celosťami, ktoré nie sú homogénne. Koncepty interkulturality hľadajú cesty, ako by sa kultúry navzájom zniesli a spolu komunikovali. Ráta s predpokladom, že čím intenzívnejšie sú interkultúrne kontakty, tým precíznejšie je vzájomné poznanie a pravdepodobnejšia možnosť eliminácie alebo aspoň predchádzania konfliktov. Interkulturalita teda znamená "existenciu a spravodlivú interakciu rôznych kultúr a možnosť vzájomne si odovzdávať kultúrne prejavy prostredníctvom dialógu a vzájomného rešpektu". (Dohovor o ochrane a podpore rozmanitosti kultúrnych prejavov, 2005).Poznávanie a rešpektovanie inokultúrnych fenoménov je všeobecne akceptovanou *conditio sine qua non* pre vytvorenie platformy skutočného interkultúrneho dialógu, nahrádzajúceho dva paralelne sa odvíjajúce monológy kultúr, ktoré nenašli kognitívny ani emocionálny topos, v ktorom by sa ich prehovory stretli a vyústili do porozumenia. Ním nemusí byť nevyhnutne sympatia, ale empatia, vhlád, ktorý človeku umožňuje prekonať bariéry inakosti.

V interkultúrnem vzťahu a v interkultúrnej komunikácii nie je nevyhnutné vždy zaujať meritórne hodnotiace stanovisko k inej kultúre. Preto je skôr žiaduca istá, pre úspešnú interkultúrnu komunikáciu aspoň minimálna úroveň poznania cudzej kultúry – nielen artefaktov jej umeleckej kultúry, ale najmä sociokultúrnych regulatívov, v optimálnom prípade sa možno dostať až na úroveň štruktúr a schém, v ktorých príslušník cudzej kultúry uvažuje. (Pripomínam napr. Scheinov model ľadovca). Jestvuje dostatočné množstvo dôkazov, že kultúru, ku ktorej máme vzťah chápeme a prípadne i hodnotíme vždy určitým jedinečným spôsobom – na základe skúsenosti, poznania a priblíženia sa k jej podstate.

Pritom platí, že pochopenie, empatia a akceptácia sprevádzajúca dlhodobejší, resp. pravidelný kontakt s cudzou kultúrou sú oveľa hlbšie, než síce intenzívny, ale v podstate lineárny, povrchný záujem o ňu vyvolaný a sprostredkovaný jednorazovým limitovaným interkultúrnym kontaktom. Túto skutočnosť, spolu s ďalšími, uvádzanými v rôznych vymedzeniach kultúrnej diplomacie, možno chápať ako dostatočný dôvod pre rozvíjanie systematického prístupu k prezentovaniu ktorejkoľvek kultúry v inokultúrnom prostredí – pre kultúrnu diplomáciu.

Z pozície kulturológie a kultúrnej antropológie sa žiada aspoň stručne pripomenúť, že pri kreovaní akejkoľvek prezentácie kultúry v inokultúrnom prostredí treba striktnie rešpektovať niektoré princípy a pravidlá vychádzajúce z koncepcie kultúrneho pluralizmu:

Sociokultúrne regulatívy, kultúrne normy a štandardy každého národa, etnika, sú pre jeho príslušníkov meradlom toho, čo je dobré, správne, normálne, slušné, etické.

Tieto normy, štandardy sú neoddeliteľnou súčasťou osobnostnej kultúry a sú reflektované ako absolútne jednoznačné a platné. Sú akýmsi vnútorným programom, prostredníctvom ktorého selektujeme a klasifikujeme informácie, hodnotíme a vyvodzujeme dôsledky (G. Hofstede, software of the mind – softvér myslenia)

Pri komparácii noriem jednotlivých kultúr je neprípustné hodnotenie v škále: dobré – zlé. Každá kultúra si vytvorila také pravidlá a normy, ktoré sú z jej pohľadu, jej pozície (napr i geografickej a geopolitickej), jej histórie a podmienok optimálne, fungujúce a užitočné. Rovnako nebezpečná však môže byť i absolutizácia princípu kultúrneho, resp. etického relativizmu, odobrujúca

akúkoľvek kultúrnu normu, t.j. i takú, ktorá v inokultúrnych súvislostiach môže pôsobiť vo vzťahu k hodnotovému univerzu danej kultúry deštruktívne.

Dôležitým krokom, pri rozvíjaní citlivosti voči kultúrnym odlišnostiam a samozrejme pri spracúvaní stratégií kultúrnej diplomacie je poznanie kultúrnych noriem svojej vlastnej kultúry a pochopenie toho, ktoré hodnoty, postoje, normy možno považovať za interiorizované súčasti osobnostnej kultúry príslušníkov tejto kultúry.

Nevyhnutnosťou je v tejto súvislosti poznanie kultúrnych noriem, štandardov, hodnotového rebríčka ale i stereotypov a predsudkov, kultúry/kultúr, do ktorých majú smerovať aktivity spadajúce do kategórie kultúrnej diplomacie, komparácia, detekovanie najvýraznejších príbuzností a odlišností a kreovanie funkčných modelov práce s nimi.

Kultúrna diplomacia a riadenie reputácie národa

„ Kultúra je v súčasnosti súčasťou zahraničnej politiky väčšiny štátov, ktoré sa za pomoci jej šírenia usilujú o vymedzenie svojej pozície na medzinárodnom poli a o lepšiu percepciu svojich zájmov a politík. Kultúrnu oblasť tak nemožno oddeliť od politickej a ekonomickej dimenzie, s ktorými je previazaná. Rovnako zložitá je presne identifikovať oblasť pôsobnosti a rolí jednotlivých aktérov, ktorí sa na formovaní zahraničnej kultúrnej politiky podieľajú“ (Tomalová, 2006, s.4)

Kultúrna diplomacia je popri tradičnej diplomacii jednou zo zložiek zahraničnej kultúrnej politiky. Možno ju vymedziť ako jednu z foriem medzinárodnej kultúrnej spolupráce. Milton C. Cummings ju chápe ako „ výmenu názorov, informácií, umenia a iných aspektov kultúry medzi krajinami a ich obyvateľmi v záujme vzájomného porozumenia. “ (Cummings, 2003, s.1).

Tradičné francúzske chápanie vychádza z pojmu *rayonnement* - *kultúrne vyžarovanie krajiny*. (Trimbur, 2002, Tobelem - Ory, 2007), ako prezentácia vnútornej vitality francúzskeho štátu a kultúry jeho obyvateľov.¹

Joseph Nye nazerá na kultúrnu diplomaciu ako na „mäkkú moc“ (*soft power*), ktorej podstatou je „ schopnosť dosiahnuť to, čo chceme, podnecovaním a presviedčaním ostatných, aby prijali naše ciele“ (Nye, 2003). Tento koncept rozvíja i vo svojich ďalších prácach (napr. Nye, 2004). Moc tu poníma „ako schopnosť ovplyvniť správanie druhých takým spôsobom, aby bolo možné dosiahnuť želané výsledky. Možností, ako ovplyvniť správanie druhých je viacero. Je možné vynútiť si ho hrozbou, resp. násilím, ovplyvňovať ho ponúknutím odmeny, alebo získať si atraktivitu pre objekt moci. Získanie si atraktivity v očiach druhých predpokladá, že moje ciele budú považované za legitímne. Jemná moc spočíva na schopnosti formovať preferencie druhých, získať ich pre vlastné ciele.“ (Ščepán - Šestáková, 2008, s. 245)

V dizertačnej práci K. Vandovej – *Kultúrna diplomacia*, ktorá bola na Katedre kulturoológie FiFUK obhájená v r. 2006 jej autorka chápe pod pojmom kultúrna diplomacia „ štátom, miestnou alebo regionálnou autoritou usmerňované alebo podporované medzinárodné vzťahy v oblasti kultúry, ktorých cieľom je vzbudiť vzájomnú dôveru, prispieť k obojstrannému spoznávaniu a podnecovať tvorivosť zapojených strán“ (Vandová, 2006, s. 26)

„ Je riadená vládou, regionálnou alebo miestnou samosprávou a slúži na sprostredkovanie pozitívneho obrazu o národe, krajine, meste – pomocou kultúry. Inými slovami, nástroje vlády sú zapojené v záujme budovania pozitívneho imidžu, “ (Vandová, 2006, s. 49.) resp. riadenia reputácie národa, prípadne *nation branding*. Tento pojem reprezentuje snahy o vytvorenie značky daného štátu, podľa vzoru značky produktu. Takáto značka napomáha zreteľnému vymedzeniu na medzinárodnej scéne a jej cieľom je „ vytvárať pozitívnu percepciu štátu na medzinárodnom poli a prilákať tak investorov, obchodných

partnerov a turistov. Vo všeobecnosti má vytvoriť chuť s daným štátom splupracovať.“ (Tomalová, 2007, s.5)

Toto tradičné vnímanie predpokladá zapojenie oficiálnych vládnych štruktúr do medzinárodnej kultúrnej spolupráce najmä v záujme presadzovania politických a ekonomických cieľov a v záujme zachovania byrokratických štruktúr a realizácie ich plánov.

V súčasnosti sa praktická realizácia kultúrnej diplomacie vzdáva od tohto modelu a stáva sa „obojsmernou“ spolupracou s dôrazom na dobré susedské a medzinárodné vzťahy. Ako synonymum pojmu kultúrna diplomacia sa stále častejšie používa spojenie *medzivládna kultúrna spolupráca (intergovernmental cultural cooperation)*. Niektorí autori sú dokonca presvedčení, že môže postupne nahradiť pôvodné pomenovanie kultúrna diplomacia. (Vandová, 2006, s.50)

Nové trendy v kultúrnej diplomacii

Dynamické zmeny v politickej resp. geopolitickej oblasti, v štruktúre ekonomických vzťahov a v neposlednom rade v sociokultúrnej kompozícii sveta prinášajú i kreovanie nových podôb kultúrnej diplomacie a možno evidovať i rastúcu rozmanitosť aktérov operujúcich na tomto poli.

Ak sa pomerne dlhé obdobie rozlišovali modely kultúrnej diplomacie v podstate teritoriálne – americký, ponímajúci kultúrnu diplomaciu ako pevnú súčasť zahraničnej politiky, ktorá slúži šíreniu hodnôt a je zameraná na získavanie podpory pre vlastné činy a ich motívy a európsky, ktorého národné variety – britská, nemecká, či napr. francúzska (francúzsky model sa dodnes považuje za najviac centralizovaný) bazírujú na vytváraní rozsiahlych sietí kultúrnych a vzdelávacích centier zameraných na organizovanie kultúrnych akcií, šírenie audiovizuálnych programov, jazykové kurzy a podporu vedeckej mobility (vedecká diplomacia), tak v súčasnosti je akákoľvek jednotná klasifikácia modelov kultúrnej diplomacie prakticky vylúčená. Jedna z typológií kultúrnej diplomacie, ktorej autorom je Francois Roche rozlišuje tieto aktuálne modely: liberálny, minimalistický, oportunistický, nondirigistický, partnerský, dobrovoľnícky a dirigistický, ktoré sa ešte môžu vnútorne vetviť v závislosti od aktuálnych politických situácií, zámerov štátnych aparátov, ale i v súvislosti so vstupom nových aktérov do operačného poľa kultúrnej diplomacie. (Roche, 2006)

Ako poznamenáva K. Vandová: „ Kultúrna diplomacia odzrkadľuje vnútropolitickú a spoločenskú situáciu v krajine. Jej ciele by sa mali formulovať nielen v krátkodobom horizonte, v súlade s aktuálnym smerovaním krajiny, no zároveň by mali byť aj dlhodobé, strategické. Proces, ktorého výsledkom je postupne sa meniaci charakter kultúrnej diplomacie je podmienený zmenou ponímania úloh vnútroštátnej politiky a kultúrnej politiky. Na súčasný vývoj kultúrnej diplomacie vplyva okrem toho aj súčasné napätie v medzinárodných vzťahoch, ktoré má nielen politické ale aj kultúrne pozadie. K základným trendom vo vývoji kultúrnej diplomacie patrí: deetatizácia, zblíženie kultúrnej a verejnej diplomacie, postupný posun od tradičnej kultúrnej diplomacie ku kultúrnemu dialógu a decentralizácia v štátnej správe.“ (Vandová, 2006, s.83)

Z kulturologického pohľadu je možno najzaujímavejším trendom zblížovanie kultúrnej a verejnej diplomacie, ktorého znakom i dôsledkom je fakt, že kultúrna diplomacia sa prestáva obmedzovať na relatívne úzku skupinu návštevníkov kultúrnych inštitútov, ale snaží sa budovať pozitívny imidž u čo možno najširšej verejnosti cieľovej krajiny. „ V snahe komunikovať s rôznymi spoločenskými skupinami – a takým spôsobom vplyvať na verejnú mienku – využíva v rastúcej miere nástroje verejnej diplomacie.“ (Vandová, 2006, s. 85) Charakterizuje ju teda obojsmerná komunikácia, intrakultúrny diskurz aj interkultúrny dialóg.

E. Pajtinka vo výstižnej a inštruktívnej štúdií prezentuje takéto vymedzenie verejnej diplomacie: „Verejná diplomacia je špecifickým nástrojom zahraničnej politiky štátu, ktorý sa orientuje primárne na širokú verejnosť v cudzej krajine s cieľom ovplyvňovať tamojšiu verejnú mienku a jej prostredníctvom potom vyvíjať tlak na zmenu správania politických elít cudzieho štátu.“ (Pajtinka, 2008, s. 192)

Tento autor zároveň zdôrazňuje, že „kultúrna diplomacia je mimoriadne dôležitou súčasťou verejnej diplomacie“ (Pajtinka, 2008, s. 197), pričom kultúrnu diplomáciu chápe ako „súbor oficiálnych aktivít, ktoré sú zamerané na sprostredkovanie informácií o hodnotách, normách správania sa a iných atribútoch kultúry jedného (štátneho) národa vo vzťahu k inému (štátnemu) národu, a ktorých cieľom je presadzovať vlastné národno-štátne záujmy“. (Pajtinka, 2007, s. 31)

Verejná diplomacia, alebo od deväťdesiatych rokov minulého storočia „nová verejná diplomacia“ (Melissen, 2005) a jej rozmach súvisia so vzrastajúcim významom verejnej mienky a narastajúcim počtom aktérov v medzinárodných vzťahoch. Jednou z jej základných charakteristík je „zameranie na dlhší časový horizont, bez ktorého by nebolo možné vybudovať vzťah dôvery so zahraničným publikom“. (Tolmanová, 2006, s.5)

Medzi posuny, na ktoré teda musia reagovať všetky modely/typy kultúrnej diplomacie patrí najmä prakticky celoplošný, globálny vplyv informačných a telekomunikačných technológií a s ním súvisiaci vstup nových aktérov. Pričom však platí, že noví aktéri v procesoch realizácie kultúrnej diplomacie nepreberajú úlohu štátu, ale pôsobia ako komplementárne činitele.

Nové technológie zrýchľujú procesy kultúrnej výmeny, nebývalým spôsobom približujú a rozširujú repertoár inokultúrnych artefaktov a v neposlednom rade prispievajú ku generovaniu vzťahov aj medzi neštátnymi spoločenskými subjektami, vznikajú globálne siete spájajúce skupiny so spoločnými záujmami.

Postupne sa objavujú i zmeny v obsahu a prioritách kultúrnej diplomacie. Tradičné poslanie pozostávajúce z prezentovania vlastnej kultúry, rozvoja kultúrnej a vedeckej výmeny sa rozširuje o podporu kultúrnej rozmanitosti, kultúrny dialóg, hľadanie nových podôb interkulturality (k nim patria i kurikulárne aktivity zamerané na tvorbu adekvátnych modelov vzdelávania v oblasti interkultúrnych kompetencií) a transkulturality v multikultúrnom svete.

Kultúrna diplomacia sa stále viac orientuje na obojstrannú spoluprácu medzi vládami, kultúrnymi inštitútmi a inštitúciami, regionálnymi a lokálnymi autoritami a aj s tretím sektorom. Pritom sa väčší dôraz kladie na spoločné projekty a ich prínosnosť pre všetky participujúce strany. Jedným z očakávaných efektov takýchto aktivít je vytváranie atmosféry dôvery a porozumenia medzi národmi a kultúrami.

Na tomto mieste by som rada pripomenula už spomínanú dizertačnú prácu K. Vandovej, ktorá sa v aplikovanej časti venovala konkrétnym prípadom komunálnej kultúrnej diplomacie. Tri riešené prípadové štúdie sa venovali stredoeurópskemu kultúrnemu toposu – konkrétne trom hlavným mestám: Bratislave, Viedni a Budapešti. Autorka mapovala ako sa v týchto mestách formulujú a realizujú funkcie a ciele zahraničnej politiky a kultúrnej diplomacie, detekovala priority komunálnej kultúrnej diplomacie a inštitucionálne zabezpečenie medzinárodných aktivít a kultúrnej diplomacie, analyzovala používané nástroje komunálnej kultúrnej diplomacie a komparovala konkrétne aktivity miest medzinárodného charakteru. (Vandová, 2006). Výsledná štúdia je nielen adekvátne nasýtenou informáciou, ale najmä modelovým spracovaním zatiaľ menej reflektovanej problematiky s viacúčelovým následným využitím: študijné, vedecké účely, informačná báza pre kreovanie projektov interkultúrnej spolupráce, ale aj pre potreby praktického kultúrneho zemepisu, či marketingu regiónu, mesta, atď.

Aspenské fórum kultúrnej diplomacie

Problematika výskumu v oblasti medzinárodných kultúrnych vzťahov a spolupráce patrí k výsostne aktuálnym otázkam teoretickej reflexie vedcov a inštitúcií pomerne rozmanitého zamerania – teóriou štátu a práva počínajúc, cez politologické, sociologické a sociálnopsychologické nazeranie až po filozofické, ekonomické a samozrejme i kulturologické analýzy. Možno dnes dokonca hovoriť o úspešne sa rozvíjajúcej infraštruktúre nielen pre teoretickú reflexiu problematiky kultúrnej diplomacie, ale aj pre cieľenú prípravu odborníkov v ucelenom vysokoškolskom štúdiu študijného programu zameraného na kultúrnu diplomáciu. K početným inštitúciám, ktoré sa venujú primárne skúmaniu kultúrnej diplomacie patrí napr. Institut für Auslandsbeziehungen, ktorý vydáva špecializované periodikum *Zeitschrift für Kulturaustausch*, významný je i Institute for Cultural Diplomacy – medzinárodná organizácia, ktorá od r. 1999 združuje odborníkov v tejto oblasti a ktorej ambíciou je práve kreovanie a etablovanie rovnomeného študijného odboru na európskych vysokých školách.

Stále väčšiu pozornosť si získava i Aspenské fórum kultúrnej diplomacie – The Aspen Cultural Diplomacy Forum. (The Aspen Cultural Diplomacy Forum, 13-15 november 2008). Toto fórum je nezávislou, multidisciplinárnou platformou zaštitenou Aspenským inštitútom / The Aspen Institute operujúcou v globálnych rozmeroch súčasného sveta. Bazíruje na neutralite a k jeho aktivitám patrí napríklad organizovanie okrúhlych stolov, diskusií o kritických a krízových stavoch v oblasti kultúry a kultúrnych stykov, hľadanie ich riešení, podpora umeleckých a kultúrnych aktivít, médií a zdrojov posilňovania interkultúrnych vzťahov a vzájomného porozumenia, a celého okruhu mierových aktivít. Účastníci sa grupujú z radov politikov, diplomatov, umelcov, odborníkov z oblasti médií, vedcov a študentov, filantropov, predstaviteľov regionálnych inštitúcií, profesionálnych umeleckých zväzov, spolkovej kultúry, podnikateľov v oblasti kultúry. Samotné zloženie účastníkov zasadania Aspenského fóra je jasným dôkazom postupného akcentovania významu a zástoja nových aktérov a nových trendov vo sfére kultúrnej diplomacie.

Ostatné zasadanie Aspenského fóra sa konalo 13. - 15. novembra 2008 v

Paríži a jeho ústrednou témou bola *Kultúra v konflikte / Kultúra v pohybe (Culture in Conflict/ Culture on the Move)*. Táto zdvojená téma naznačovala mimoriadne široký záber a rozptyl diskutovaných problémov a zjavne predpokladala i ponuku ich analýz z najrozmanitejších perspektív. Fórum má teda ambíciu nielen mapovať naliehavé problémy ale aj generovať možné cesty a postupy vyjasňovania ich príčin. Ďalším z definovaných cieľov je hľadanie konsenzu a možno i doteraz menej obvyklých ciest pri riešení problémov s širokým kreovaním a využívaním nových modelov interkultúrnej komunikácie rešpektujúc pritom požiadavky ochrany a pestovania kultúrnej rozmanitosti, kultúrnych špecifík a hodnoty kultúrnej identity.

Samotný výpočet tematizovaných otázok možno použiť aj ako akýsi itinerár po topose súčasnej kultúrnej diplomacie:

- kultúra a bezpečnosť, prináležanie ku kultúre, „vlastnenie“ kultúry, limity a ohrozenia kultúry,
- noví protagonisti/ nové antagonizmy: etnicita a relígia, kultúra a spoločenská zmena,
- riešenie konfliktov, budovanie mierových vzťahov,
- ochrana a zabezpečenie kultúry: ochrana, zachovávanie kultúrnych hodnôt, kultúrneho dedičstva, využívanie nových technológií, etické aspekty ochrany duševného vlastníctva,
- umenie a kultúrne hodnoty v zónach konfliktov, ich ochrana a sprístupňovanie,
- právne aspekty ochrany archeologických nálezísk svetového významu (svetové kultúrne dedičstvo)

- nové technológie, nové médiá – ochrana a prezentácia umenia a kultúry,
- nové paradigmy, noví aktéri, nové trhy, nové typy vzdelávania,
- posun hraníc: nové médiá, digitálny svet, kultúrne/antikultúrne dôsledky globalizácie,
- nové enkulturačné praktiky prekračujúce akékoľvek hranice/limity: nové formy odbornej profesionálnej prípravy, úlohy a vplyvy globálnych sietí,
- rozvoj a podpora kultúrnej diplomacie.

Fórum mapovalo pozitívne i negatívne fenomény v súčasných interkultúrnych kontaktoch: permanentné rozširovanie podmienok a obsahu kultúrnej produkcie, vývoj nových kanálov distribúcie kultúrnych atefaktov, nové podoby spotreby a výmeny a najmä bezprecedentné otváranie sa možností pre kultúrnu tvorbu. Zároveň však upozornilo na časté zneužívanie médií, umenia, kultúry pri vyvolávaní konfliktov, neznášanlivosti a doteraz veľmi limitované a nerozvinuté stratégie eliminácie takýchto fenoménov.

Naznačené otázky otvárajú priestor tak pre praktickú činnosť tradičných i nových aktérov v oblasti kultúrnodiplomatických činností ale sú i výzvou pre rozsiahlu teoretickú reflexiu interdisciplinárneho a transdisciplinárneho charakteru. Zástož kulturologického a kultúrnoantropologického pohľadu sa v týchto súvislostiach javí ako významný a nezastupiteľný.

Poznámky:

1. Pojem *rayonnement* je zaujímavý najmä z kultúrnoantropologického hľadiska. Nápadne pripomína antropológmi často reflektované a analyzované stratégie imperiálnej moci rozširujúcej svoj vplyv do lokalít vo svojom záujmovom topose prostredníctvom distribúcie a presadzovania hodnôt, noriem, kódov kultúry, elementov životného štýlu, a pod. Ideálnym médiom ich transferu je tu, samozrejme jazyk. Je celkom logické, že celá sieť kultúrnych inštitútov mimo hraníc napríklad Francúzska, ale i Veľkej Británie, či Nemecka je orientovaná práve na aktivity súvisiace s touto oblasťou.

Literatúra:

Apel du Comité européen pour le respect des cultures et des langues en Europe.
<http://persoveb.francenet.fr./mbonmaud/cerclefr.html>.

ASPEN CULTURAL DIPLOMACY FORUM 13-15 november 2008. The Aspen Institute.
www.aspeninstitute.org

CUMMINGS, M. C.: Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey. 2003.
www.culturalpolicy.org

Dohovor o ochrane a podpore rozmanitosti kultúrnych prejavov, 2005. UNESCO 20. októbra 2005. www.culture.gov.sk

[HOFSTEDE, G.: Cultures and Organizations. Software of the Mind. London: McGraw-Hill, 2004.](#)

[MELISSEN, J. \(ed.\): The New Public Diplomacy. Soft Power in International Relation. New York: Palgrave Macmillan, 2005](#)

[NYE, J. S.: Propaganda Isn't the Way: Soft Power. The International Herald Tribune. 10.1.2003.](#)

NYE, J. S.: Soft Power. The Means to Success in World Politics. Public Affairs, New York, 2004.

PAJTINKA, E.: Kultúrna diplomacia ako súčasť medzinárodných vzťahov na začiatku 21. storočia. In: HOSCHEKOVÁ, D., KAZANSKÝ, R., PAJTINKA, E: (eds.): Zborník príspevkov zo IV. Vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov v Banskej Bystrici 8. - 9. novembra 2007. Pamiko., Bratislava, 2007.

PAJTINKA, E.: Verejná diplomacia. Diplomatická služba členského štátu EÚ v procese európskej integrácie. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. 14. - 15. 5. 2008. Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. EKONÓM, Bratislava, 2008.

ROCHE, F.: La diplomatie culturelle dans les relation bilatérales. Cosmopolitique, 2.3.2006.

SCHEIN, E. H.: Organizational Culture Leadership. San Francisco. Jossey-Bass, 1984.

ŠČEPÁN, M. - ŠESTÁKOVÁ, P.: Vedecká diplomacia v kontexte Európskej únie. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. 14.- 15. 5. 2008. Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. EKONÓM, Bratislava, 2008.

TOBELEM, J.- M. - ORY, P.: L'arme de la culture: Les stratégies de la diplomatie culturelles non gouvernementales. Paris, Harmattan, 2007.

TOMALOVÁ, E.: Kulturní diplomacie a mezinárodní vztahy. Mezinárodní politika 8/2007

TRIMBUR, D. et al.: Entre rayonnement et la réciprocité: Contribution a l'histoire de la diplomatie culturelle. Paris, Publications de la Sorbonne, 2002.

Kontakt:

Katedra kulturologie
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Gondova ul.2
818 01 Bratislava

The industrial specialization of the new EU-members: model of technological wave

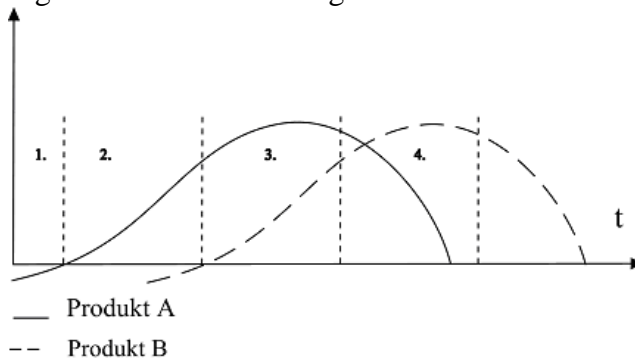
Abstract

The article deals with the rapid growth of the emerging local market in Central and Eastern Europe, along the eastern borders of Germany, Austria and Italy. Key role in shifting the industrial production towards the Visegrad countries and in improving their specialization within the EU plays the foreign capital, modeling the so called “technologic waves”. In some cases the different social levels within the CEE-countries determine the further spread of technologic waves south- and eastwards.

The integration of the CEE-countries into the Single market of the EU follows the logic of the “Main trade roads” theory, developed at the beginning of the 90-ies by Peter Lang (Essen). Three years ago we foresaw the rapid growth of the emerging local market in Central Europe, along the eastern borders of Germany, Austria and Italy, the shift of the industrial production toward the Visegrad countries and the improvement of their specialization in the international division of labour within the EU. This expectations already came true and even the ongoing economic crisis seems not able to avert this tendencies.

Key role of the success of the Visegrad countries plays the foreign capital, modeling the so called “technologic waves”. According to this scheme, after reaching technologically “ripeness” the production of the more complicated goods shifts towards countries with lower labour costs. At the beginning of the process the output is still destined more for the markets of the original producers, than for the local markets. Due to this shift however the host countries can raise their average technologic and social levels, to improve the trade balance etc.

Fig.1: Model of technological waves

tv sets

USA → Japan → South Korea → China

cars

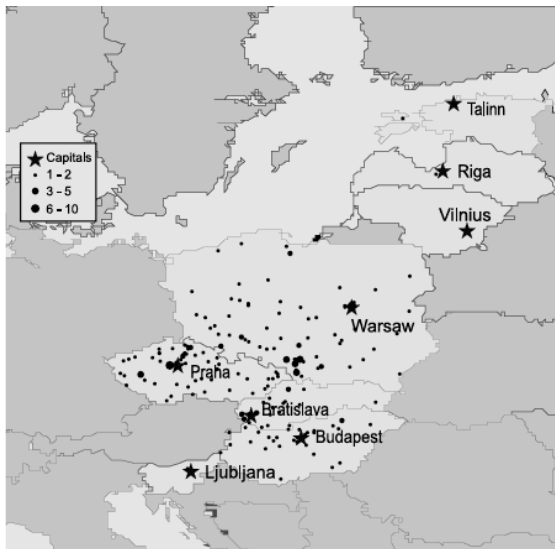
USA → Germany → South Korea → Poland, Romania
General Motors Opel Daewoo
 Opel Kadett Racer

Source: Kutschker/Schmidt, 2002

At the beginning of the new century the foreign capital unlocked the “Second technologic wave”, transferring eastwards the production of more complicated goods, destined mostly for the West-European markets. The amount of the accumulated FDI in the Visegrad countries reached 142,1 bill.\$ in Poland, 101 bill.\$ in the Czech republic, 97,4 bill. \$ in Hungary and 40,7 bill. \$ in Slovakia (2007).¹

Despite the rapid development of the transport and communication technologies the geographic proximity determines the direction of the capital inflows. Although the FDI originate not only from the EU-members, but also from the Far East and North America, the lion share falls on German, Austrian and Italian firms. On the other hand the logistic considerations predetermine the concentration for instance of car production utilities in the geographic centre of the EU. The automotive industry still remains the most important branch because the huge multiplication effect. This industry attracts about 10% of the FDI, but these 10% provide 70% of the jobs in the whole industry. These FDI improve the technologic structure of the host economies: the share of the TNC in the expenditures for R&D in Hungary reached 62,5% of the whole, 46,6% in the Czech rep. and 19% in Poland and Slovakia in 2005.² Due to the investments, made by Volkswagen, Toyota, Peugeot, Hyundai, Kia and Sanden in Central Europe, the region transforms into one of the biggest car-producers in Europe. The main utilities are dispersed as shown on the map:

Map 1: Car manufacturers in Central Europe

Source: United Nations, World Investment Report 2006, p. 123

In 2005 the produced units overreached 1, 6 million or 9.5% of the total production in the EU-25. The shift of the production eastwards is on the move: between 2000 the manufactured closed utilities in Western Europe, producing 1, 5 million units per annum, but

¹ United Nations, World Investment Report 2006: FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development, New York and Geneva, 2006, p. 117

² WIR2005

built up new utilizes in CEE for additional 1,6 million units.³ The main reason for this change is the emerging new market there: the distance of one-day trip by lorry, measured from Vienna, encircles round 200 millions of potential consumers. (Car penetration in CEE is still much lower than in Western Europe, with less than 20 cars per 100 inhabitants in Russia, Turkey and Romania, for instance, versus almost 60 cars per 100 inhabitants in Italy and Germany.)⁴

Besides the emerging market the TNC are attracted also by the (still) cheaper but educated labour force and the favorable investment climate, incl. taxation. Some different taxation and growth rates are shown bellow:

Table 1: Macroeconomic and other indicators for selected EU members

Country	Economic growth (average for 2006-2007)	Tax rate on corporate income (2005 per cent)
France	2.1	33.8
Germany	1.2	38.6
Italy	1.3	37.3
Czech Republic	5.0	26.0
Hungary	4.3	17.5
Poland	4.0	19.0

Source: World Investment Report 2006

The lowering of the tax rates is still in progress. In Bulgaria and some other CEE-countries the corporate income tax comes close to 10%, which intensifies the “tax competition” in searching for more foreign capital. The salaries are at the same time up to 70% lower than in Western Europe, with no prospects for rapid growth in the near future. The combination of lower social standards, lower taxes and the non-participation in the Monetary union allows short-term competitive advantages. Studies of Deutsche Bank show, that the TNC know how to use these advantages. Their contribution to the total economic growth in CEE reaches 74%, or 2,3% p.a., related to 3,5% p.a. total, the average for the last 10 years⁵.

The TNC activities include not only the automotive industry. During the last 10 years German firm invested more than 12 billion \$ in the Czech rep., among them RWE Gas, VW, E.ON Energie, Siemens, Robert Bosch, Deutsche Telekom (T-Mobile) and Continental. DHL shifted a huge amount (500 million \$) of its hi-tech operations from the U.K. and Swiss to Prague. Panasonic, Honeywell и Motorola are also present there. Along with other American companies like the consultant Accenture (with 1500 employees) and the biochemical Amgen this illustrates the transfer of R&D to the CEE-countries and the rise of their common technologic level. Good examples are the monitor-manufacturing plant of Samsung (65 million \$), the production of household appliances by Siemens and Indesit, the pharmaceutical plant of Sanofi-Synthelabo (250 million \$) and the production of airplane engines by Rolls-Royce (800 million \$) in Hungary. The accumulated experience allows the

³ Pricewaterhouse Coopers, “Global Automotive Financial Review: An overview of industry data, trends and financial reporting practices”2007

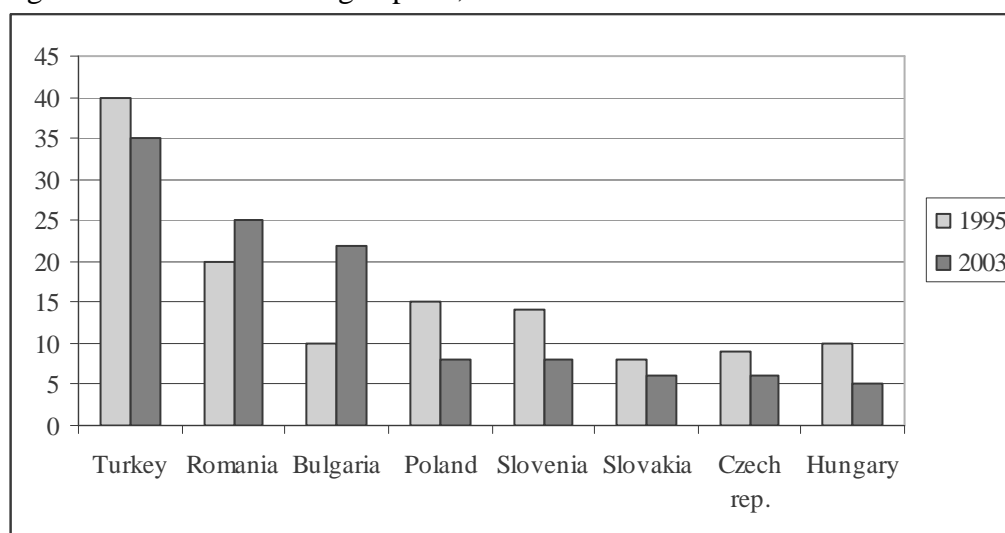
⁴ Pricewaterhouse Coopers, “Global Automotive Financial Review: An overview of industry data, trends and financial reporting practices”2007

⁵ Deutsche Bank Research, Frankfurt am Main, “EU-Monitor, Beiträge zur europäischen Integration“, 24. Juni 2005, Nr. 26, www.dbresearch.de

production of ships, locomotives, electric and optic equipment, mostly for the markets of Western Europe⁶. The new specialization of the Visegrad countries already determines a positive trade balance with EU-15 and a negative trade balance with the biggest exporters of “cheap labour” like China, Indonesia and Malaysia.

In some cases the different social levels within the CEE-countries determine the further spread of technologic waves. Mannesmann and Phillips already cut down production in Poland (along with 1500 jobs) and Hungary, preferring the lower expenses in China. Most affected are enterprises in the light industry or subcontractors, shifting their activities further eastwards to Rumania and Bulgaria or to the Ukraine and Asia. The amount of foreign capital reached nearly 61 billion \$ in Romania and 36,4 \$ in Bulgaria in 2007. Poland, the Czech rep. and Hungary were the biggest producers and exporters of textiles and clothing in the EU till 2000, but their production have been reduced by 1% in Poland, 12% in the Czech rep. and 26% in Hungary to 2004. The share of these exports fell to 6% of total. During the same period Romania and Bulgaria occupied the vacated market niches, increasing the production and export by 35% and 105% respectively.⁷ We can observe similar development in the production of more sophisticated products, for instance spare parts and car equipment in Bulgaria (Montupet S.A., **EPIQ**, William Hughes).

Fig.2: Textiles and clothing exports, share of total in %

Source: Deutsche Bank Research, Frankfurt am Main, “EU-Monitor, Beiträge zur europäischen Integration“, 24. Juni 2005, Nr. 26, www.dbresearch.de

These changes in the specialization of the CEE-countries illustrate very well the model of “technologic waves”, which transfer new technologies and production methods from the economic centre of the EU to the periphery with a delay of 5-6 years. It is still too early to judge how the economic crisis would influence the further development of these countries. However it is worth noticing, that facing the falling demand of new cars in the last quarter of 2008, main producers like Volkswagen and Toyota decided to cut down production everywhere, except in Central Europe.

⁶ изследване на UniCredit New Europe Research Network за Източна Европа

⁷ Deutsche Bank Research, Frankfurt am Main, “EU-Monitor, Beiträge zur europäischen Integration“, 24. Juni 2005, Nr. 26, www.dbresearch.de

Bibliography:

Маринов, В.: "Международното разделение на труда", София, УИ Стопанство, 2004

Pfetsch/ Frank: „Internationale Politik“, W.Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1994

Kutschker/Schmidt: " Internationales Management“, R. Oldenbourg Verlag München, Wien,

World Investment Report 2005, "Transnational Corporations and the Internationalization of R&D", United Nations, New York and Geneva, 2005

World Investment Report 2007, "Transnational Corporations, Extractive Industries and Development", United Nations, New York and Geneva, 2004

Ing. Mgr. Glavatskich Maria

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**MIESTO A ROLA ROPY NA SVETOVOM TRHU
ENERGETICKÝCH NOSIČOV**

glavmaria@yahoo.com

Abstrakt

História dokazuje, že čím bol vyšší stupeň vývoja spoločnosti, tým sa dôležitejšou stávala otázka jej dostatočnej zabezpečenia energetickými zdrojmi. Rozvoj spoločenskej výroby podmienil rast spotreby energie. Energetika je jednou zo základných odvetví národného hospodárstva každej krajiny, ukazovateľom jej ekonomickej moci.

Celková spotreba energie sa opiera o tri základné energetické média: ropu, plyn a uhlie, pričom najrýchlejšie prírastky spotreby zaznamenáva v poslednej dobe zemný plyn.

Nespochybnuje sa, že v XXI. storočí ropa a plyn zostanú základnými energetickými nosičmi, nehľadiac na pokles spotreby a svetovú finančnú krízu.

Kľúčové slová: Ropa, svetový ropný trh, svetová ekonomika, zdroje energie, spotreba energie.

Abstract

History proves, higher rate of society development makes question of energy resources and their sufficient safety more and more important. Development of society production led to a growth of an energy consumption. Power industry is one of the main national economy sectors of any country, indicator of its economic strength.

General energy consumption leans on three main energy media. There are oil, gas and coal. Lately, natural gas is considered the fastest resource of consumption.

There is no doubt that oil and gas will remain as the foundational energetic resources despite of the remission of consumption and world finance crisis.

Key words: Oil, world oil market, world economy, energy resources, energy consumption.

Úvod

Na začiatku tretieho storočia ropa a zemný plyn sú „krvou“ svetovej ekonomiky a základom energetiky väčšiny krajín sveta. Energetika je jednou zo základných odvetví národného hospodárstva každej krajiny, ukazovateľom jej ekonomickej moci. Zachovanie a racionálne použitie zdrojových zásob energie – nevyhnutná podmienka pre rozvoj ekonomiky nielen jednotlivých krajín, ale aj celého sveta. Modernú energetickú situáciu vo svete sa dá nazvať relatívne úspešnou kvôli objaveným novým ložiskám palivových zdrojov, zdokonaľovaniu energetických technológií, efektívnejšiemu použitiu trhových regulátorov.

1 Charakteristika svetovej energetickej spotreby

Rozvoj spoločenskej výroby podmienil rast spotreby energie. Do roku 1900 sa zvyšovala len mierne, avšak od začiatku nášho storočia, hlavne v povojnovom období, až do začiatku sedemdesiatych rokov rástla závratným tempom. Kým v rokoch 1901-1950, teda

počas päťdesiatych rokov sa celková spotreba zvýšila trojnásobne, bolo treba iba dvadsať rokov (1951-1970) k tomu, aby sa dospelo opäť k ďalšiemu, trojnásobnému zvýšeniu.

Na konci XX. storočia svetová sa energetická spotreba charakterizovala pomocou troch hlavných osobitostí. Po prvé, význačne sa znížilo tempo rastu, spotreba na osobu v rozvinutých krajinách od začiatku 80. rokov sa prakticky prestala zväčšovať, napriek celkovému rastu svetovej ekonomiky o 1,5 krát. Preto sa prerušila tradícia predchádzajúcich dvoch storočí, na základe ktorej sa priemerná spotreba na osobu zdvojnásobovala približne každých 50 rokov. Po druhé, porušila sa periodickosť výmeny energetických zdrojov, ktorá sa uskutočňovala posledných sto rokov, pritom nový, viac kvalitný zdroj v priebehu 30-50 rokov aktívne vytlačal predchádzajúci, a dosahoval skoro 2/3 celkovej výroby energie. Tak biomasu vymenil uhlík, na jeho vystriedanie prišli ropa a plyn, teraz ich potláča jadrová energia. V 80. rokoch daný proces bol skoro zastavený, a jeho perspektívy zostávajú stále nejasné. Po tretie, uskutočňuje sa rýchla globalizácia energetiky. Rast výkonnosti energetických systémov a ich územná expanzia viedli k vzniku všeobecného systému ropného zásobovania, medzikontinentálnych elektrických energetických a plynových zásobovacích systémov. Zároveň sa mení rozmiestnenie svetovej energetickej spotreby, ktorá sa predtým koncentrovala v rozvinutých krajinách Európy a Ameriky. Ak v roku 1975 spotreba týchto krajín tvorila 54% svetovej energetiky, v roku 2000 sa zmenšila na 43%. Búrliivy priemyselný rozvoj Číny, Indie, niektorých Ázijských krajín a krajín Latinskej Ameriky priviedol k rýchlemu rastu energetickej spotreby, čo môže spôsobiť rýchlejšie vyčerpanie energetických zdrojov rozsiahle znečistenie životného prostredia. Očakáva sa, že v roku 2020 na rozvojové krajiny bude prichádzať okolo 53% svetovej spotreby energie.

Dnes, priemerná spotreba na osobu vo svete tvorí okolo 2 t e.p.¹ za rok, a v najbližšej dobe dosiahne 2,5 až 3,5 t e.p. V danom prípade svetová energetická spotreba musí vzrásť do 15,5 až 18,5 miliarda ton e.p.

Získavanie energie pomocou jednoduchého pálenia energetických nosičov vyžaduje značné náklady. Ale také zdroje paliva, ako uhlík, plyn, ropa patria k prírodným nerastom, ktoré sa formovali milióny rokov pri použití veľkej kvantity biomasy. Pri ich spaľovaní ľudia používali stáročne zásoby energie, získané zo Slnka a akumulované v Zemi ako mocné uhlíkové a ropné plasty. Ale všetky tieto zásoby nie sú nenahraditeľné a nakoniec budú vyčerpané, pretože tempo ich ťažby a používanie neustále rastú. Napríklad, za XX. storočie (od 1900 roku po rok 2004) každá ročná ťažba ropy sa zväčšila o 180 krát – z 22 do 3 556 mil. t.

Symptómom spotrebovania svetových zásob² uhlíkovodíkov je prenos ťažby z pevniny do mora. Tak sa už 35% ropy a 32% plynu dnes ťaží z dna morských šelfov. Za prvé

---

¹ t e.p. – tona ekvivalentného paliva

² Pojem „zásoba“ patrí ku kategórii nepresných pojmov, pretože predvída možnosť vybratia surovín podľa technológií, existujúcich dnes z ložísk, parametre ktorých sú vždy nedostatočne nastudované. Neexistuje jediná medzinárodná klasifikácia zásob. Napríklad, Komisia cenných papierov a burzy USA (SEC) diskontuje iba „dokázané zásoby“, možnosť vybratia ktorých z „dokázaných“ ropných plynových plastov sa potvrdzuje geologickými a inžinierskymi parametrami za existujúcich ekonomických a technických podmienok na dátum realizácie hodnotenia. Za „dokázané“ sa považujú plasty, ktorých ekonomická produktivita je dosvedčená ich reálnym odrazom alebo presvedčivým testovaním. Široko sa používajú klasifikácie zásob Spoločnosti naftových inžinierov USA (SPE), Svetového ropného kongresu (WPC), Americkej asociácie naftových geológov (AAPG), kde sa používajú ich iné poňatia ako zistené, nedostačne dokázané, priemyselne, predbežne ohodnotené, prognózy atď. Rozličné pojmy podmienené rôznymi prístupmi k výpočtu zásob geológmi, ktoré prijímajú za základ geologické zloženie ložiska, a inžiniermi po spracovaní, ktoré diskontujú konkrétne projekty ťažby z ložísk.

desaťročia XXI. storočia sa dá očakávať, že postupné vyčerpanie svetových ropných zásob sa stane príčinou ostrých rozporov a konfliktov medzi štátmi.

Rozvinuté krajiny po prvej svetovej kríze v roku 1970 začali šetriť svoje zásoby ropy. Napríklad, USA prakticky zakonzervovali niektoré ložiská a dali prednosť nakupovaniu ropy a ropných produktov zo zahraničia, a svoje zásoby zanechávali na budúce obdobia.

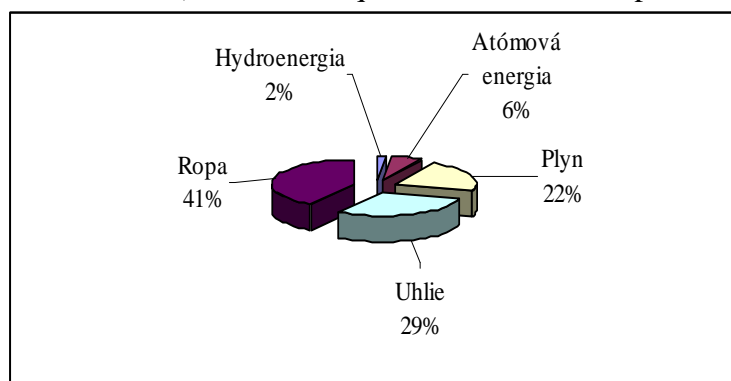
Produkty spracovania ropy sú najviac vhodné pre použitie v moderných energetických nastaveniach, hlavne pre prostriedky dopravy. Preto daný druh energetického nosiča za posledné desaťročia dosiahol široké rozšírenie; s jeho pomocou ľudstvo dostáva približne 40% energie.

2 Miesto a rola ropy na svetovom trhu energetických nosičov

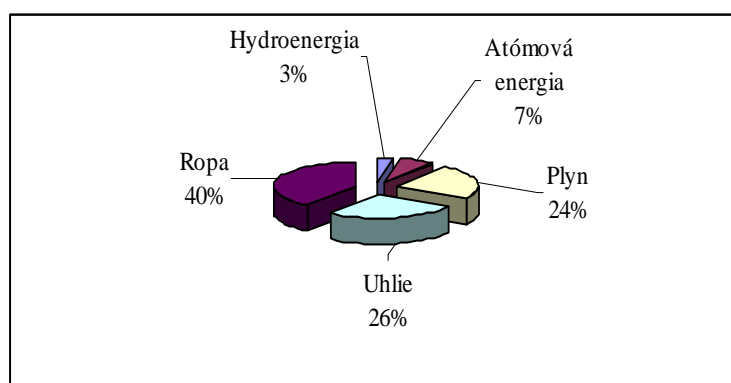
Rast spotreby energie bol dlhodobo sprevádzaný zásadnými zmenami v štruktúre palivovo-energetickej bilancie, ktorá sa v priebehu relatívne krátkej doby – v dôsledku pôsobenia vedecko-technického pokroku – kvalitatívne menila. Svetová úroveň zabezpečenia ropnými zdrojmi v druhej polovici 90-tych rokov pri priemernej cene v roku 1997 bola ohodnotená nie viac ako na 40 rokov, teda keď v polovici 70-tych rokov – približne na 30 rokov.

Ropa a zemný plyn postupne vytlačili uhlie z vedúcej pozície a od polovice 60-tych rokov sa stali hlavnými zdrojmi primárnej energie. Preferencia ropy mala určité objektívne dôvody (väčšia výhrevnosť, jednoduchšia preprava, menšia prácnosť), ku ktorým pristupuje ešte jedna dôležitá prednosť – bola veľmi lacná.

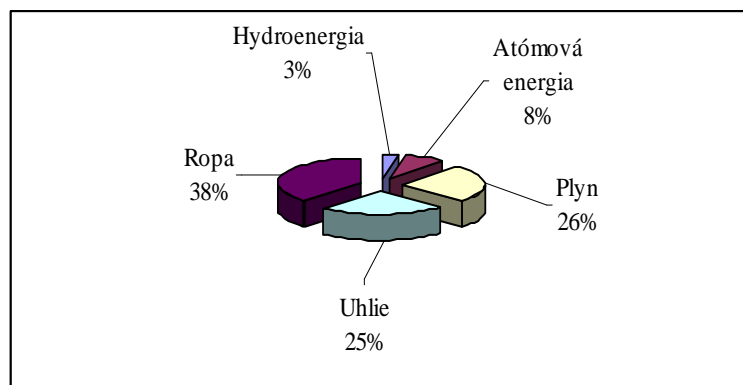
Obrázky č. 1, 2, a 3 (zdroj www.api.org) zobrazujú vývoj podielu jednotlivých energetických nosičov na celkovej spotrebe energie v absolútnom vyjadrení od roku 1988 do roku 2006 v prepočítaní na MToe (mil. ton oil equivalent – mil. ton ropného ekvivalentu).

Obrázok číslo 1 – Svetová spotreba energie a podiel jednotlivých zdrojov v roku 1988

Obrázok číslo 2 – Svetová spotreba energie a podiel jednotlivých zdrojov v roku 1998

Obrázok číslo 3 – Svetová spotreba energie a podiel jednotlivých zdrojov v roku 2006

Celková spotreba energie sa opiera o tri základné energetické média: ropu, plyn a uhlie, pričom najrýchlejšie prírastky spotreby zaznamenáva zemný plyn.

Vysoký podiel spotreby ropy determinuje samozrejme mnoho činiteľov, od politických cez geografické, ekonomické až po historické. Jej klasické výhody voči ostatným druhom energetických nosičov sú veľmi zreteľné. Podľa prof. Ing. Petra Baláža je to:

- Energetická výdatnosť ropy a jej derivátov,
- Relatívne lacná preprava,
- Široká použiteľnosť s relatívne malým nepriaznivým dopadom na životné prostredie,
- Komplexnosť spracovania (bez zvyškov),
- Vysoká účinnosť jej využitia ako paliva tak chemickej suroviny,
- Nízke náklady pri jej ťažbe v tradičných oblastiach,
- Ľahšia dostupnosť a ťažba.

Zostávajú skoro nespracúvané zásoby takzvanej „ťažkej“ ropy, ktorá sa udržiava v bitúmenových pieskoch. Jej svetové zásoby sú dosť veľké a dosahujú 800 miliárd ton. Ale, bohužiaľ, technické palivo z takej suroviny je veľmi ťažké získať a je to veľmi drahé. Aj tak v budúcnosti úsilia môžu byť smerované na ťažbu danej ropy. Prvý krok v danom smere urobila Kanada, a v roku 2003 zapísala svoje zásoby „ťažkej“ ropy – 23,6 miliárd ton – ku kategórii dokázaných.

3 Analytická správa svetového ropného trhu za rok 2008

Svetový dopyt po rope v roku 2008, podľa hodnotenia Medzinárodného menového fondu, bude tvoriť priemerné 86,5 mil. bar. za deň a 87,2 mil. bar. za deň v roku 2009.

Svetové dodávky ropy sa v septembri znížili o 1,1 mil. bar. za deň a tvorili 85,6 mil. bar. za deň. Prerušenie v dodávkach bolo vyvolané uragánmi v Mexickom zálive USA, obnovenie dodávok z Azerbajdžanu a niektorých výrobcov OPEC vyrovnali rast dodávok z Ruska a Severského mora. Zväčšovanie ťažby v krajinách NON-OPEC v roku 2008 už nebude pokračovať. Rast dodávok v roku 2009 podľa hodnotení sa zväčší o 1,45 mil. bar. za deň.

Zásoby v krajinách OECD sa v auguste znížili o 5,1 mil. bar. a tvorili 2,645 mil. bar., so zreteľom na značné zníženie zásob surovej ropy v Európe a automobilový benzín v USA. V dôsledku uragánu sa značne znížila výroba ropných tovarov v USA, a ako dôsledok – uskutočnilo sa zníženie sumárnych zásob v krajinách OECD.

Podľa hodnotenia IEA (Medzinárodnej energetickej organizácie) svetový dopyt po rope v roku 2008 bude klesať o 0,5 mil. bar. za deň a o 0,4 mil. bar. za deň v roku 2009. Slabý bázový dopyt v lete vo väčšine krajín spotrebiteľov OECD bol vyvolaný vysokými cenami ropy, pokles dopytu bol taktiež podmienený slabými ekonomickými prognózami,

a v poslednej dobe – na základe krízy likvidnosti, ktorá sa krúti ako špirála a môže vyvolať v krajinách OECD hlbokú recesiú. V súlade s posledným číslom medzinárodného menového fondu Prognóza svetovej ekonomiky, na ktorej sa zakladá prognóza dopytu po ropu, očakávaný rast HDP v roku 2009 je znížený takmer o 1-percentný bod. Celkovo, daný ukazovateľ tvorí menej ako 3%, a pre OECD krajiny ledva prekračuje 0,5%.

Situácia v krajinách NON-OPEC je značne lepšia, rast HDP sa v nasledujúcom roku očakáva na úrovni 6,1% aj keď daná prognóza je zrevidovaná na strane znižovania o 0,8% v porovnaní s Prognózou za apríl roku 2008.

Odhady MMF dopytu po ropu so zreteľom úprav ukazujú trvalé znižovanie dopytu v krajinách OECD, ale určitú stabilitu v rozvojových štátoch. Aj keď je zníženie dopytu v krajinách, ktoré nepatria ku skupine krajín OECD možné, ťažko predpokladať, že tendencie v zmenách po dopyte budú mať globálny charakter.

Je zrejme, že sa uskutoční zníženie dopytu v Číne, pritom na Ďalekom Východe sa zachová jeho značný rast. Okrem toho, zníženie cien ropy a niektorých iných tovarov môže zabezpečiť dostatočnú bázu pre to, aby vlády odmietli politicky komplikované riešenia odvolaní podporujúcich cien, čo vlastne bude podporovať dopyt.

Zmeny v dopyte nastali nielen v dôsledku svetovej finančnej krízy. Odmietnutie v poskytnutí úverov bolo hlavným faktorom, ktorý prekážal prilákaniu investícií do ropného odvetvia. V sektore „upstream“ zosilnili obmedzenia v prístupe k dopravnému systému, zväčšili sa daňové prekážky a bolo vyvolané napätie na trhu výrobných/servisných kapacít.

Dopyt po ropu v krajinách OECD, podľa hodnotení, musí tvoriť priemerne 48,1 mil. bar. za deň v roku 2008 a 47,5 mil. bar. za deň v roku 2009. Úprava údajov zo Severnej Ameriky a Tichooceánskeho regiónu bola dosť značná. Rýchlo sa zhoršili podmienky rozvoja ekonomiky, finančná kríza a vysoké ceny budú ovplyvňovať formovanie dopytu v krajinách OECD, obzvlášť v USA.

Tabuľka 1 – Svetový dopyt po ropu v rokoch 2007-2009, mil. bar. za deň

	2007	2008	2009
Afrika	3,1	3,1	3,2
Amerika	31,1	30,5	30,3
Ázia /Tichý Oceán	25,1	25,8	26,3
Európa	16,1	16,0	15,9
Bývalý Sovietsky Zväz	4,1	4,2	4,4
Blízky Východ	6,5	6,9	7,3
Celkom vo svete	86,1	86,5	87,2
Ročný zmeny (%)	1,1	0,5	0,8
Ročný zmeny (mil. bar. za deň)	1,0	0,4	0,7

Zdroj: www.petros.ru

Podľa posledných prognóz MMF, rozvinuté ekonomiky OECD, budú mať vážne zníženie tempa ekonomického rastu, alebo recesiú. Trh hypotekárnych úverov USA zostane v stave poklesu, pretože spotrebiteľia sa budú vyhýbať dodatočným úverom. Zníženie spotrebiteľskej schopnosti v USA bude tlačiť na znižovanie dopytu po ropu. Regióny rastúceho dopytu po ropu (najmä krajiny Blízkeho Východu a rýchlo sa rozvíjajúce Ázijské krajiny) ukázali značné spomalenie rozvoja. Nehľadiac na zníženie faktického tempa rastu ekonomiky Číny, na základe zníženia aktivity na základných exportných trhoch (USA a Európy) musí byť daná úprava podľa hodnotenia MMF relatívne obmedzenou.

Čo sa týka svetových dodávok ropy, v septembri ako aj v auguste roku 2008 sa znížili o 1 mil. bar. za deň a tvorili 85,6 mil. bar. za deň.

Rozsah prerušovaní v USA kvôli uragánom, následky prerušovaní v práci plynovodov na dodávky ropy z ložiska Azeri, vojenské konflikty v Gruzínsku a z práce vyradené výrobné kapacity ovplyvnili dodávky z NON-OPEC krajín. Sumárne straty od augusta po október

tvorili 120 mil. bar. za deň, čo vyvolalo zníženie prognózy v dodávkach NON-OPEC krajín o 1,3 mil. bar. za deň.

Dodávky surovej ropy z krajín OPEC sa v septembri znížili o 0,3 mil. bar. za deň v porovnaní s augustom (32,3 mil. bar. za deň). Na stretnutí ministrov energetiky 9. septembra krajiny OPEC vzali na seba povinnosť znížiť kvótu na dodávky ropy, v septembri dané zníženie bolo zabezpečené vo väčšine na základe neplánovaných prerušení v dodávkach, ktoré sa uskutočnili predovšetkým v Angole, Iraku a Nigérii.

IEA udržuje opatrnosť v prognózovaní vplyvu výsledkov stretnutia OPEC na ťažbu ropy. Avšak, v predchádzajúcej správe Agentúra poznamenala tendenciu spevnenia disciplíny pri dodržiavaní kvót, vzhľadom na oslabovanie cien ako jedného z možných výsledkov stretnutia ministrov energetiky krajín OPEC 9. septembra vo Viedni. Podľa výsledkov stretnutia musel byť zabezpečený súlad medzi objemom výroby a stanovenou kvótou. Vzhľadom na to, že účasť Indonézie v Organizácii bude pozastavená od roku 2009 podľa jej požiadavky, sumárna výroba ropy v krajinách OPEC bude tvoriť 32 mil. bar. za deň.

Faktické voľné kapacity výrobcov, ktoré sú určené pre zabezpečenie rastu dodávok, tvoria 2,1 mil. bar. za deň. Stanovené kapacity sa môžu zväčšiť na 35,8 mil. bar. za deň, pri tom značný rast kapacít sa očakáva v Saudskej Arábii (so začiatkom ťažby v rámci projektu osvojenia ložiska Khursaniyah), Nigérii (nedávno zavedeného do práce projektu Agbami a očakávaného výrobného rastu na ložisku Forcados) a Angole (ložisko Saxi-Batuque a Rosa).

Dodávky surovej ropy z Iraku (export plus vnútorná spotreba surovej ropy) sa znižovali, aj napriek tomu, že v júni bola obnovená dohoda od roku 2006, v súlade s ktorou Irak musel dodávať surovú ropu do Jordánska. Dohoda predpokladá postupné zväčšovanie dodávok ropy. Ale na dnešný deň dodávky sú na minimálnej úrovni, kvôli zabezpečeniu cisternovými autami.

Tabuľka 2 – Výroba surovej ropy OPEC, mil. bar. za deň

	Júl 2008 dodávky	August 2008 dodávky	September 2008 dodávky	Stála výrobná kapacita	Kapacity na koniec roku 2008	Bežná kvóta
Alžírsko	1,37	1,37	1,37	1,40	1,46	1,36
Angola ¹	1,92	1,85	1,75	2,00	2,05	1,90
Ekvádor ²	0,50	0,50	0,50	0,50	0,50	0,52
Irán	3,95	4,10	3,97	4,10	4,00	3,82
Kuvajt	2,63	2,61	2,60	2,64	2,65	2,53
Líbia	1,73	1,65	1,70	1,80	1,81	1,71
Nigéria ³	1,87	1,98	1,98	2,55	2,65	2,16
Katar	0,88	0,88	0,87	0,88	0,90	0,83
Saudská Arábia	9,50	9,50	9,45	10,80	11,00	8,94
SAE	2,69	2,66	2,66	2,85	2,87	2,57
Venezuela ⁴	2,39	2,31	2,37	2,60	2,60	2,47
OPEC-11	29,42	29,39	29,20	32,11	32,49	28,81
Indonézia	0,86	0,87	0,86	0,87	0,84	
Irak	2,51	2,33	2,19	2,50	2,50	
OPEC	32,79	32,58	32,25	35,47	35,83	

¹ – Angola sa pripojila ku OPEC 1. januára 2007.

² – Ekvádor sa pripojil ku OPEC v decembri roku 2007.

³ – Nigéria nezahŕňa ťažbu 0,5 mil. bar. za deň, ktorá bola vyradená z práce.

⁴ – Zahŕňa ťažkú ropu Orinoco.

Zdroj: www.petros.ru

EIA znížila hodnotu kapacít Iraku na sledujúcich 18 mesiacov (fakticky ich ponechala ich bez žiadnych zmien na úrovni 2,5 mil. bar. za rok) po kolapse šiestich Dohôd o technickej podpore (TSAs), ktoré boli určené pre zväčšenie kapacít ťažby surovej ropy na rozpracovaných ložiskách nasledujúci rok - dva. Najmä sa riešila otázka rozšírenia kapacít dlhoročnej perspektívy. Podľa vyhlásenia Vlády, zahŕňa 4 neosvojené ložiská, čo umožní zväčšiť kapacitu o 1,75 mil. bar. za deň. Dané ložiská sa nachádzajú na juhu Iraku – Halfaya, Majnoon, Bin Umar a West Qurna 2.

Zásoby v krajinách OECD sa v auguste 2008 znížili o 5,1 mil. bar. za deň a tvorili 2,645 mil. bar., kvôli tomu, že značné zníženie zásob surovej ropy v Európe a automobilový benzín v USA boli iba čiastočne nahradené z rastu zásob destilátov v Tichooceánskom regióne a „iných ropných tovarov“ v Severnej Amerike.

Zásoby automobilového benzínu v USA v auguste sa znížili o 17,6 mil. bar. – daný pokles bol oveľa väčší aký sa stáva pri zvýšení dopytu. V dôsledku čoho zásoby destilátov v USA sa znížili o 2,4 mil. bar., čo nie je typické pre dané ročné obdobie. A po uragánoch Gustáv a Ajk ukazovateľ zásob ropných tovarov bol nižší ako priemer za posledných päť rokov. Zásoby benzínu sa znížili na najnižšiu úroveň za posledných desať rokov. A zásoby destilátov pred zimou zostávali nedostatočné.

Značné zníženie zásob surovej ropy v Európe v auguste (o 14 mil. bar.) priviedlo k zmene tendencií znižovania priemernej úrovne spotreby zásob. Nízky export Kaspickej ropy a technická obsluha na ložiskách Severného mora vyvolali zníženie dodávok surovej ropy v regióne, zásoby surovej ropy vo Francúzsku a Veľkej Británii sa zmenšili o 3,7 mil. bar. a 2,2 mil. bar.

Rast zásob „iných ropných tovarov“ v krajinách OECD Severnej Ameriky (o 10,1 mil. bar.) a destilátov v Tichooceánskom regióne (o 9,4 mil. bar. kvôli nízkemu dopytu)

nahradil zníženie zásob v iných regiónoch. Zásoby ropných tovarov v krajinách OECD Tichooceánskeho regiónu sa podľa posledných údajov obnovili na priemernú úroveň za posledných päť rokov.

Podľa predbežných údajov v Japonsku sa pozoruje rast zásob ropných tovarov.

Tabuľka 3 – **Predbežné údaje o zmenách výrobných zásob v druhom štvrtroku 2008**

	Severná Amerika	Európa	Pacific	Celkovo
Surová ropa	-0,21	0,01	0,13	-0,07
Benzín	-0,13	-0,13	-0,03	-0,29
Destiláty	0,14	0,02	0,03	0,19
Mazut	0,02	-0,02	0,03	0,03
Iné produkty	0,32	0,01	-0,01	0,32
Celkovo produktov	0,35	-0,11	0,02	0,25
Iné druhy ropy	0,16	0,03	0,03	0,23
Celkovo ropa	0,30	-0,07	0,18	0,41

Zdroj: www.petros.ru

Záver

Nespochybnuje sa, že v XXI. storočí ropa a plyn zostanú základnými energetickými nosičmi, nehľadiac na pokles spotreby a svetovú finančnú krízu. V danej súvislosti zvláštny záujem majú prognózy rozvoja svetovej energetickej situácie za prvé desaťročie. Jedna z takých prognóz, ktorá bola publikovaná v máji roku 2003 americkými energetickými analytikmi, predpokladá, že svetová energetická spotreba za obdobie 2004 až 2025 sa zväčší najmenej o 58%, pričom väčšia čiastka daného prírastku sa neuskutoční vo vyvinutých krajinách, ale v rozvojových. Najprv k nim patria Ázijské krajiny, v ktorých za ukázanú dobu dopyt na energiu môže vzrásť dvakrát, pri priemernom každoročnom príraste energetickej spotreby o 3%. Pri tom na ázijské krajiny bude prichádzať približne 40% očakávaného prírastu celkovej energetickej spotreby a 69% zväčšenia energetickej spotreby vo všetkých rozvojových krajinách.

Literatúra

- (1) Baláž, P.: Medzinárodné podnikanie. Bratislava: Sprint vfra, 2005.
- (2) Baláž, P.: Ropa a svetové hospodárstvo v období globalizácie. Bratislava: Sprint vfra, 2001.
- (3) Workie, T. M.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky, EÚ SAV, Bratislava, 2006.
- (4) Baláž, P. – Londarev, A.: Ropa a jej postavenie v globalizácii svetového hospodárstva, Politická ekonómie, č. 4, Praha, VŠE, 2006.
- (5) Green Paper: Towards a European strategy for the security of energy supply, COM (2000) 769 final, EUROPEAN COMMISSION.
- (6) www.eia.doe.gov - Energy Information Administration Official Energy Statistics from the U.S. Government.
- (7) www.api.org – Energy API
- (8) www.releases.gov.nl.ca
- (9) www.petros.ru

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita
 Dolnozemska 1
 852 35 Bratislava

JUDr. Mária GOGOVÁ, CSc.

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka Trenčín

**K niektorým otázkam Sociálnej politiky Európskej únie
Sociálna politika EÚ – existuje vôbec?**

gogova@tnuni.sk

Abstrakt

V príspevku analyzujeme Sociálnu politiku Európskej únie, zvyrazňujeme jej právnu povahu, princípy a základné piliere. V druhej časti príspevku zvyrazňujeme význam európskeho sociálneho dialógu ako osobitnej formy *acquis communautaire* medzi relevantnými sociálnymi partnermi a pojednávame o jeho budúcnosti. V príspevku sa snažíme zodpovedať aj na otázku, či možno vôbec hovoriť o Sociálnej politike EÚ – či vôbec existuje.

Kľúčové slová: Sociálna politika. Sociálny dialóg. Európska únia. Európska sociálna charta.

Abstract

In the paper we analyse the Social policy of the European Union, we point out its legal nature, principles and basic pillars. In the second part of the paper we point out the importance of the european social dialog as a special *acquis communautaire* form between the relevant social partners and we discuss about its future. In the paper we also try to answer the question, if is it possible to talk about a Social policy of the European Union – if it exists at all.

Key words: Social policy. Social dialog. European Union. European Social Charter.

Úvodom

Sociálna politika nepatrí k spoločným politikám EÚ, ale k tzv. koordinovaným politikám t.j. nie je riešená centrálnne, ale inštitúcie EÚ len koordinujú činnosť jednotlivých členských štátoch v tejto oblasti. Inými slovami, každý členský štát si do istej miery riadi sociálnu politiku samostatne, ale musí spĺňať základné kritéria, ktoré sú ale vytýčené Sociálnou chartou Rady Európy (ku ktorej sa zaviazali aj členské štáty EÚ resp. ES ako celok). Na druhej strane, ak sa vezme do úvahy, že do oblasti sociálnej politiky patrí vzdelanie, zamestnanie (resp. trh práce), zdravotníctvo, bývanie, je evidentné, že v týchto oblastiach si štáty udržujú vysokú mieru vnútroštátneho riadenia, aj keď dochádza k prelínaniu s niektorými politikami EÚ – napr. zamestnanie je úzko späté aj s voľným pohybom osôb (ale aj kapitálu). Je ale nevyhnutné podotknúť napr. na príklade sociálnych podpôr, že táto oblasť je v plnom rozsahu pod kontrolou členských štátov, t.j. štáty si určujú svoj systém sociálnych podpôr (napr. aké typy príspevkov existujú alebo ich výška. Členské štáty sú proti bližšiemu spájaniu soc. politik, pretože ide o politicky a ekonomicko-finančne veľmi citlivú tému. Ak by mala totiž byť sociálna politika úplne funkčná a efektívna, muselo by dôjsť k väčšej koordinácii medzi členskými štátmi, t.j. muselo by dôjsť k vyrovnaniu daní (čo je pre štáty neprijateľné, keďže by mnohé stratili svoju výhodu oproti iným), odvodov

a sociálnych benefitov. Vtedy by sa zo sociálnej politiky začala rodiť spoločná politika – čo je ale nereálne aj v dôsledku veľkej heterogenity štátov EÚ.

Základný rámec a zameranie Sociálnej politiky EÚ

Základným rámcom sociálnej politiky je stieranie rozdielov medzi občanmi a medzi krajinami navonok na základe princípov spravodlivosti, solidarity, subsidiarity a participácie. Je ale otázne, ako by sa to zabezpečilo na nadnárodnej úrovni, keď na vnútroštátnej úrovni existujú disparity v chápaní sociálnej politiky – ľavica vs. pravica. Preto, aj keď cieľ je jasný, ide skôr o proklamovanie niečoho, čo sa pravdepodobne nepodarí nastoliť. Preto aj sociálne politika v rámci ES bola dlhé obdobie neexistujúca a k jej (minimálnemu) rozvoju dochádza až po nástupe J. Delorsa do čela EK v r. 1985. Je ale znova nevyhnutné podotknúť, že terajšia sociálna politika je slabá a plná len jasných cieľov, ktoré by mali byť samozrejmosťou v rámci rozvinutých krajín ako napr. možnosť slobodného výberu pracovného miesta, právo spravodlivého ohodnotenia za vykonanú prácu, možnosť sebarozvoja popri práci, rovnosť pohlaví (je ale skutočne? Podľa mňa znova ide o niečo, čo je na papieri proklamované, ale v skutočnosti málo realizované), zákaz nehumánneho zaobchádzania, zákaz detskej práce atď. Sociálna politika sa realizuje hlavne na báze odporúčaní a na báze pozitívnych príkladov, ktoré ale nemusia byť implementované členské štáty.

Súčasný dokument EÚ ako napr. Lisabonská stratégia obsahujú pojem sociálny model. Znova však možno povedať, že ide o pojem, ktorý existuje na papieri, ale v praxi je ťažko vymedziteľný, keďže nikde nie je presne stanovené, čo sa pod týmto pojmom myslí, resp. čo všetko sa pod tento pojem zahŕňa. Je znova len jasné, že ide o nejaký súbor hodnôt, minimálnych štandardov. Európsky sociálny model stojí na sociálnych štandardoch, vyplývajúcich zo smerníc EÚ:

- a) rovnosť príležitostí – ide o istý hodnotový koncept EÚ, ktorý cez smernice transformujú ČŠ do svojho právneho poriadku ako napr. zákaz diskriminácie v niektorých oblastiach napr. zamestnanosť (viď príklady hore)
- b) sociálny dialóg a sociálne partnerstvo - ide znova o istý hodnotový koncept EÚ, ktorý cez smernice transformujú ČŠ do svojho právneho poriadku.

Sociálny dialóg znamená porady resp. stretnutia medzi zástupcami zamestnávateľov a zástupcami zamestnancov, aby nedošlo k znevýhodneniu jedného alebo druhého. Zjednodušene, ide o systém vytvorenia kolektívnych zmlúv a kolektívnych vyjednávaní. (Niekedy ale dochádza v tejto oblasti k problémom, keďže sa ťažko hľadá kompromis medzi oboma stranami, ako napr. pri štrajku železničiarov v NSR, štrajk personálu Air France atď.).

Hlavné oblasti angažovanosti EÚ:

- a) Hlavný záväzný dokument pre EÚ je Európska sociálna charta, ktorú prijala Rada Európy v roku 1961 a ktorá obsahuje minimálne sociálne práva, ktoré musia členské Rady Európy implementovať (a keďže všetci členovia Rady Európy sú aj členovia EÚ ide prenesenie tejto implementácie aj na EÚ). Je totiž nevyhnutné podotknúť, že v Rímskych zmluvách (1957) sa sociálna politika spomína len ako jeden z cieľov a to konkrétne zlepšenie sociálnych podmienok občanov členských štátov (ktoré sú priamo prepojené so štádiami integrácie).

- b) Nezamestnanosť – problematický okruh, keďže EÚ je zmesou rôznorodých krajín, čo sa prejavuje aj v oblasti zamestnanosti a nezamestnanosti, keďže napr. Poľsko a SR majú najvyššie miery nezamestnanosti, problémy má aj NSR, ale napr. Írsko má presne opačný problém. EÚ znova nemá žiadne právne nástroje na riešenie tejto problematiky, a môže pomáhať len formou odporúčaní, pozitívnych príkladov, po prípade fondmi.
- c) Sociálny dialóg¹
- d) Bezpečnosť a ochrana zdravia pri práci – minimálne štandardy
- e) Vzdelávanie a zdravotníctvo

Pri vzdelávaní² vidno proces zlepšovania vzťahov medzi krajinami a školami, aj formou rôznych študijných programov.

Zdravotníctvo – vytvorený preukaz európskeho poistenca platný v rámci celej EÚ

Je ale evidentné, že aj keď pomaly, dochádza k miernej koordinácii niektorých oblastí systému sociálneho zabezpečenia:

- a) aplikácia jedného zákonodarstva - aplikuje sa legislatíva tej krajiny, v ktorej daná osoba začala pracovať;
- b) rovnosť zaobchádzania – rovnaké benefity v členských štátoch EÚ ako má domáci pracovník;³
- c) zachovanie získaných práv – odbúranie podmienok trvalého pobytu na vyplácanie benefitov;
- d) započítavanie dôb poistenia – doba poistenia je jedným z hlavných podmienok na nárok na dávky z poistenia.

Po tomto krátkom texte ku komplexnej téme, akou bezpochyby sociálna politika je, by sa znovu dalo spýtať: existuje vôbec niečo také, ako sociálna politika EÚ?

Pracovno-právne vzťahy a sociálne zabezpečenie sú oblasťami s najväčším rozdielom medzi jednotlivými členskými štátmi EÚ. Napriek tomu sa EÚ dá charakterizovať aj „sociálny rozmerom“, pretože na jej úrovni boli prijaté minimálne sociálne štandardy záväzné pre členské štáty.

EÚ sa nikdy nepokúšala o štandardizáciu sociálnych systémov členských krajín. Každý členskej krajine bola ponechaná možnosť nezávisle reagovať na vlastné sociálne problémy. Aby sa však zabránilo bezohľadnej konkurencii, ktorá vzniká v rámci jednotného európskeho trhu, často na úkor sociálnych podmienok, vytvorila EÚ minimálne sociálne štandardy. Ich cieľom je zabezpečiť vo všetkých členských krajinách takú vysokú úroveň ochrany, ako je to len možné.

Sociálny rozmer únie sa prejavil už v zakladajúcej zmluve Európskeho hospodárskeho

¹ Vid' vyššie.

² V tejto súvislosti rozlišujeme dve roviny, nakoľko, ako uvádza Harakaľová, L. (2008): „O politike vzdelávania rozhoduje každý členský štát samostatne, hoci rôzne štátne systémy majú spoločné ciele.“, na strane druhej však: „Európska komisia podporuje výmenu poznatkov a zavádzanie efektívnych a spravodlivých politík, ktoré napomáhajú realizácii európskeho programu rastu a zamestnanosti.“

³ K tomu pozri bližšie GOGOVÁ, M.: Rovnaké zaobchádzanie medzi mužmi a ženami v oblasti odmeňovania za prácu v európskom práve a v judikatúre Súdneho dvora Európskych spoločenstiev. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2006“*, 30.11. – 1.12.2006 Bratislava. Bratislava: Ekonóm, 2007. ISBN 978-80-225-2353-0

spoločenstva (EHS), pretože obsahovala opatrenia zabezpečujúce zlepšenie pracovných a životných podmienok pracovníkov a rovnaký plat pre mužov a ženy⁴. Nástroje EÚ na sociálnu politiku však boli až do prijatia Jednotného európskeho aktu v roku 1987 obmedzené. Až tento akt presne vymedzil priestor na činnosť EÚ v sociálnej oblasti. V roku 1989 bola najvyššími predstaviteľmi štátov a vlád prijatá „Sociálna charta“. Toto odporúčanie podpísali všetky členské krajiny (s výnimkou Veľkej Británie). Nadviazal naň Akčný program, ktorý obsahoval takmer 50 opatrení. Väčšina bola zrealizovaná už v nasledujúcom roku. Niektoré vyžadovali prijatie nových zákonov (napr. Smernica z roku 1993 týkajúca sa pracovného času).

Prijatím Maastrichtskej zmluvy o Európskej únii v roku 1993 urobili členské krajiny ďalší krok smerom k európskej sociálnej politike a k získaniu práva prijímať záväzné rozhodnutia v oblasti sociálnej politiky (Veľká Británia nepodpísala ani tento protokol). Zmluva ustanovila, že v otázkach týkajúcich sa ochrany zdravia pri práci, pracovných podmienok, informovanosti a poradenstva pracovníkom, rovnosti príležitostí pre mužov a ženy v práci a opätovného začlenenia ľudí vyradených z trhu práce postačuje rozhodnutie kvalifikovanou väčšinou členských krajín. V ostatných oblastiach vyžaduje Zmluva jednomyselné rozhodnutia (napríklad v otázkach sociálneho zabezpečenia pracovníkov, ochrany v prípade prepustenia, spolurozhodovania, zamestnávania ľudí z nečlenských krajín...). Riešenie otázok odmien, práva na združovanie, štrajk a na uplatnenie výluky pracovníkov zostali v kompetencii jednotlivých členských štátov. V rámci Sociálneho protokolu boli prijaté štyri smernice EÚ. Smernice sa týkajú pracovných výborov (o zamestnancoch v multinacionálnych podnikoch), materskej dovolenky, práv pracovníkov na čiastočný úväzok a odstránenie bremena dokazovania v prípadoch pohlavnej diskriminácie. Amsterdamská zmluva roku 1997 potvrdila Sociálny protokol ako neoddeliteľnú súčasť zmluvy o EÚ (vrátane Veľkej Británie).⁵

Európsky sociálny dialóg

Európsky sociálny dialóg je hlavným sociálnym *acquis communautaire*. Združuje európskych sociálnych partnerov (odborové zväzy, organizácie zamestnávateľov a skupinu štátnych podnikov). Pojednáva o všetkom, čo sa týka práce a medzi sociálnymi partnermi umožňuje priamy dialóg a vyjednávanie. Potreba sociálneho dialógu pramení z túžby spojiť ekonomickú efektívnosť a sociálnu spravodlivosť. Spočíva v synergii rôznych socio-ekonomických úrovní Európskej únie (európskej, národnej, sektorovej, lokálnej a podnikovej). Je hnacou silou modernizácie európskej ekonomiky a európskeho sociálneho modelu.

Existujú dva typy sociálneho dialógu na európskej úrovni:

- medzisektorový sociálny dialóg (konzultácie, dialóg a vyjednávanie medzi sociálnymi partnermi),
- sektorový sociálny dialóg (práca spoločných výborov a neformálnych pracovných skupín, vytvorených sociálnymi partnermi. Partnermi v sektorovom sociálnom

---

⁴ Pozri a porovnaj v diele cit. v pozn. č. 2.

⁵ Na ďalšie aktuálne otázky, ktorými sa musia zaoberať sociálni partneri na národnej i nadnárodnej európskej úrovni správne poukazujú Budjač, Bezáková a Vlková (2007), ktorí zdôrazňujú nevyhnutnosť riešiť problematiku nelegálnej práce a nelegálneho zamestnávania, nakoľko ako uvádzajú: „Nelegálna práca má výrazné negatívne makroekonomické dopady na štátne a verejné rozpočty. Dochádza tým k neplneniu daňových a odvodových povinností a zároveň sa odčerpávajú výdavky na sociálne dávky.“

dialógu sú európske priemyselné federácie a zamestnávateľské organizácie na úrovni sektorov).

Sociálni partneri európskeho sociálneho dialógu

Európski sociálni partneri sú rôzne organizácie na jednotlivých úrovniach sociálneho dialógu:

- Na medzisektorovej úrovni sú sociálnymi partnermi medzipriemyselné organizácie, reprezentujúce pracovníkov alebo podniky:
  - ✓ **UNICE**⁶ (Únia konfederácií priemyslu a zamestnávateľov Európy), **UEAPME**⁷ (Európska únia remeselníkov, malých a stredných podnikov) a **CEEP**⁸ (Európske centrum podnikov s verejnou účasťou a podnikov všeobecného hospodárskeho záujmu ako organizácie zamestnávateľov),
  - ✓ **ETUC** (Európska federácia odborových zväzov).

Tieto organizácie spolupracujú s ďalšími organizáciami ako napríklad CEC, Eurocadres atď., ktoré na sektorovej úrovni reprezentujú:

- **zamestnávateľov** (napr.: Spoločenstvo európskych železníc (*CER*), Asociácia európskych leteckých spoločností (*AEA*) a ďalšie.
- **pracovníkov** (napr. Európska federácia pracovníkov v doprave (*ETF*), Európska asociácia civilných letcov (*ECA*), Európska federácia potravín, poľnohospodárstva a turizmu (*EFFAT*), *UNI-Europa Finance*...) ako tzv. sektorové organizácie.

Ako sa stať sociálnym partnerom?

Aby sa organizácia mohla stať európskym sociálnym partnerom musí splniť niekoľko kritérií:

- musí byť organizovaná na európskej úrovni, t.j. skladať sa z organizácií, ktoré sú oficiálne integrované do vlastných štruktúr sociálnych partnerov toho ktorého členského štátu;
- a tieto ich organizácie majú schopnosti a právomoc rokovať o dohodách;
- a ďalej ich organizácie musia mať adekvátne štruktúry, aby si zaistili efektívnu účasť na práci komisií európskeho sektorového sociálneho dialógu.

Formy európskeho sociálneho dialógu

1. Tripartitný dialóg

Tripartitným dialógom na európskej úrovni je každoročné stretnutie vysokopostavených zástupcov. Toto stretnutie sa nazýva „Sociálny summit tripartity pre rast a zamestnanosť“. Partnermi sú napr. medzi sektoroví sociálni partneri (*ETUC*, *UNICE-UEAPME*, *CEEP*), Európska komisia.

---

⁶ <http://www.unice.org>

⁷ <http://www.ueapme.com>

⁸ <http://www.ceep.org>

Tripartitný dialóg sa uskutočňuje v štyroch oblastiach:

- makroekonomická problematika,
- problematika zamestnanosti,
- problematika sociálnej ochrany,
- problematika výchovy a vzdelávania

2. Bipartitný dialóg

Európsky sociálny dialóg bipartity sa uskutočňuje na troch úrovniach:

1. Tzv. „Val Duchessov“ sociálny dialóg je medzipriemyselným sociálnym dialógom na európskej úrovni medzi medzipriemyselnými zástupcami zamestnávateľov a zamestnancov (UNICE, CEEP, ETUC).
2. „Komisie sektorového dialógu“, ktoré boli založené na základe spoločného rozhodnutia rady (číslo 98/500 ES z 20. mája 1998) s organizáciami sociálnych partnerov, ktoré reprezentujú jednotlivé sektory priemyslu alebo služieb.
3. Európsky sociálny dialóg na úrovni podnikov sa uskutočňuje v Európskych pracovných rádoch. V súčasnosti existuje okolo 650 Európskych pracovných rád.

Významným dokumentom, týkajúcim sa sociálneho dialógu na európskej úrovni je **Európska sociálna charta**. (ďalej len „charta“). Charta bola prijatá v roku 1961 a platnosť nadobudla v roku 1965. Je obdobou Európskeho dohovoru o ľudských právach. Obsahuje právo na prácu, spravodlivé pracovné podmienky, bezpečné a zdravé pracovné podmienky, právo detí a mladistvých na ochranu, právo zamestnaných žien na ochranu, právo na ochranu zdravia, sociálne zabezpečenie, právo na sociálnu a lekársku pomoc, právo na sociálne služby, právo telesne alebo duševne postihnutých osôb na odbornú prípravu, právo rodiny na sociálnu, právnu a ekonomickú ochranu, právo matky a dieťaťa na ekonomickú a sociálnu ochranu. Európska sociálna charta bola rozšírená o ďalšie protokoly. Jedným z nich je napr. „Európsky zákonník sociálneho zabezpečenia“, ktorý upravuje právo na sociálne zabezpečenie. Vyšiel v roku 1964. Charta tak vytvára systém, ktorý ale nemá právny charakter. Zakladá sa na dvojročných správach, ktoré sú zmluvné štáty povinné predložiť Rade Európy. V roku 1988 bol prijatý k charte dodatkový protokol týkajúci sa práv na rovnaké príležitosti a rovnaké zaobchádzanie v oblasti povolania a zamestnanosti žien a mužov, právo pracovníkov na informácie a konzultácie v rámci podniku a právo podieľať sa na zlepšovaní pracovných podmienok.

Budúcnosť európskeho sociálneho dialógu

Vývoj v oblasti sociálneho dialógu preukázal schopnosť sociálnych partnerov vytvoriť rámec pre kolektívne vyjednávanie na európskej úrovni. Z hľadiska pohľadu do budúcnosti je dôležité podnietiť organizácie zamestnávateľov, ako i organizácie zastupujúce zamestnancov dobrovoľne vyjednávať o medzisektorových dohodách, t.j. bez akejkoľvek legislatívnej iniciatívy zo strany Európskej Komisie. Medzisektorové dohody na európskej úrovni môžu poskytnúť usmernenie a stanoviť ciele, ktoré je potrebné dosiahnuť na národnej a sektorovej

úrovni. Tieto dohody by mali vplývať na zlepšenie výsledkov vyjednávania na národnej úrovni a pridať im vzťahy v súvislosti s priehľadnosťou miezd následkom EMÚ a väčšie možnosti porovnávania medzi jednotlivými krajinami. Rovnako, iba málo krajín dokáže uniknúť tlakom na reštrukturalizáciu a intenzifikáciu „režimov konkurencieschopnosti“, ktoré pravdepodobne EMU zosilní na hodnotu. Mali by tiež priniesť riešenia nadnárodných problémov, ktoré sa nedajú riešiť na národnej úrovni. Z toho dôvodu je dôležitý aj rozvoj sektorového vyjednávania, pretože táto úroveň vyjednávania je z hľadiska predvídania a vyjednávania podmienok a zmien v priemyselných odvetviach, ako i technologických zmien a ich sociálnych dôsledkov najvhodnejšia. Sektorové vyjednanie môže totiž pokračovať v súlade s medzisektorovými dohodami a riešiť špecifické otázky. V prvom rade umožňuje prispôbiť všeobecné ustanovenia medzisektorovej dohody špecifickým záujmom sektora a výsledné dohody potom môžu signatári realizovať na dobrovoľnom základe, alebo ak je dohoda sektorovo viac špecifická, môže Rada prijať smernicu na jej uplatňovanie. Môžu sa uzavrieť aj doplňujúce dohody, ktoré zahŕňajú i tie sektory, ktoré sú vyčlenené z určitých dohôd alebo nie sú pokryté legislatívou Spoločenstva. Dôležité je rozvíjať sektorový sociálny dialóg aj na úrovni nadnárodných spoločností. Politický a ekonomický vývoj si bude nevyhnutne vyžadovať viac koordinovanú odozvu zo strany sociálnych partnerov a vlád, a to najmä z dôvodu dvoch vývojových aspektov Európskej menovej únie a globalizácie. Je pravdepodobné, že európska menová únia ako rozhodujúci stimul vo vývoji európskeho kolektívneho vyjednávania, povedie k väčšej transparentnosti analýzy porovnávania podmienok zamestnanosti a národných rozdielov v životných nákladoch. Jednotná mena a výsledný zánik mechanizmov výmenných kurzov majú tiež rozsiahly vplyv na príjmy a sociálnu politiku. Medzinárodné spoločnosti sa stanú s veľkou pravdepodobnosťou významným ohniskom cezhraničnej výmeny informácií v oblasti miezd, pracovných podmienok a zamestnaneckých praktík a v konečnom dôsledku povedú aj ku koordinácii programov vyjednávania.

Literatúra

1. BRDEK, M., JÍROVÁ, H., KREBS, V.: Trendy v Evropské sociální politice. ASPI publishing, Praha 2002.
2. BEZÁKOVÁ, T., BUDJAČ, M.: Príčiny výskytu a šírenia nelegálnej práce a možnosti jej riešenia. In: *Zborník príspevkov z 5. medzinárodnej doktorandskej konferencie „Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov“*, FMV EU 26.-27.5.2006 Virt. Bratislava: Ekonóm, 2006. ISBN 80-225-2240-6
3. BUDJAČ, M., BEZÁKOVÁ, T., VLKOVÁ, E.: K niektorým otázkam fenoménu nelegálnej práce a nelegálneho zamestnávania v politike zamestnávania. In: *Zborník príspevkov z 5. medzinárodnej vedeckej konferencie „Aktuálne trendy na trhu práce a v politike zamestnanosti“*, FSEV TnUAD - 10. a 11. mája 2007 Trenčín. s. 39 – 51. Trenčín: FSEV TnUAD, 2007. ISBN 978-80-8075-195-1
4. ČERNÁ, J.; TRINNEROVÁ, D.; VACÍK, A.: Právo sociálního zabezpečení. 1. vydání . Vydavatelství Aleš Čeněk. 2002.
5. GREGOROVÁ, Z., PÍCHOVÁ, I.: Základy pracovního práva a sociálního zabezpečení v Evropských společenstvích. Masarykova univerzita. Brno 2001.
6. HARAKALOVÁ, E.: Odborné vzdelávanie v poľnohospodárstve ako súčasť spoločnej poľnohospodárskej politiky Európskej únie. In: *Zborník abstraktov a CD nosič príspevkov zo VII. medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov „Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov“*, FMV EU 6.6.2008 Bratislava. Bratislava: Ekonóm, 2008.
7. THURZOVÁ, M., KURIL, J., GOGOVA, M.: *Pracovné právo*. Trenčín: FSEV TnUAD, 2006. ISBN 80-8075-153-6 EAN 9788080751531
8. TOMEŠ, I., KOLDINSKÁ, K.: Sociální právo Evropské unie. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2003.
9. Európska sociálna charta
10. Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd /Rady Európy/
11. Zmluva o založení ES

12. nariadenie Rady (EHS) č. 1408/71 zo 14. júna 1971 o uplatňovaní systémov sociálneho zabezpečenia na zamestnané osoby, samostatne zárobkovo činné osoby a členov ich rodín, pohybujúcich sa v rámci spoločenstva

Kontakt:

Katedra verejnej správy
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov,
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka Trenčín
Študentská 3
911 50 Trenčín

Ing. Adriana Golembiovská

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA

OCHRANA VKLADOV NA SLOVENSKU A V EURÓPSKEJ ÚNII

adriana.golembiovska@euba.sk

Abstrakt

Príspevok sa venuje problematike ochrany vkladov a porovnáva východzie legislatívne podmienky v Európskej únii a na Slovensku pred vstupom do EÚ. Hodnotí kroky v členských krajinách Európskej únie v oblasti ochrany vkladov v súvislosti so svetovou finančnou krízou, ako i vývoj v tejto oblasti na Slovensku.

Kľúčové slová: ochrana vkladov, výška garancií, spoluúčasť vkladateľov, členské krajiny EÚ

Abstract

The paper attends the enquiries on deposits protection/compensation/insurance in EU member states as well as in Slovakia by comparing the legal status in both areas. It evaluates the steps in EU member states towards more guarantees for the depositors considering the eventual impact of the world financial crisis. Finally, it describes the progress and changes in Slovakia and summarises the present status.

Key words: deposits protection/compensation/insurance, level of guarantee, depositors' participation, EU member states

1. Ochrana vkladov v EÚ a na Slovensku doteraz

1.1. Systém ochrany vkladov v členských štátoch Európskej únie

Právne prostredie pre ochranu vkladov v krajinách Európskej únie je dané smernicou Európskeho parlamentu a Rady Európskej únie zo dňa 30. mája 1994 o systémoch ochrany vkladov č. 94/19/ES. Podľa tejto smernice v každom členskom štáte EÚ musí byť vytvorený systém ochrany vkladov financovaný bankovým sektorom. Smernica uvádza definíciu vkladu ako akýkoľvek kreditný zostatok peňažných prostriedkov, vložených na účet alebo vyplývajúcich z normálnych bankových transakcií, ktoré musí úverová inštitúcia vyplatiť klientovi podľa zákonom zaručených podmienok. Každý členský štát Európskej únie má povinnosť zabezpečiť existenciu minimálne jedného alebo podľa možnosti aj viacerých systémov ochrany vkladov a súčasne stanoviť podmienky pre udelenie výnimky, za ktorých môžu byť úverové inštitúcie vyňaté z povinného systému ochrany vkladov. Úverové inštitúcie, ktoré nebudú členmi oficiálne uznaného systému ochrany vkladov, nebudú oprávnené prijímať vklady od klientov. Podľa smernice môže úverová inštitúcia byť členským štátom zbavená povinnosti zúčastniť sa systému ochrany vkladov v takom prípade, že je členom iného systému, ktorý zabezpečuje jej likviditu a platobnú schopnosť a tým zabezpečuje ochranu vkladateľov aspoň v rozsahu, ktorý zodpovedá oficiálnemu systému ochrany vkladov. V takomto prípade musia byť dodržané nasledujúce zásady: daný systém existoval a bol oficiálne uznaný už pred prijatím smernice, systém je zameraný na ochranu vkladov v úverových inštitúciách pre prípad platobnej neschopnosti a disponuje potrebnými zdrojmi na výplatu, systém nesmie byť zabezpečený zárukou, ktorú poskytuje úverovej

inštitúcii priamo členský štát, a nakoniec systém musí v súlade so smernicou zabezpečovať dostatočnú informovanosť vkladateľov. Ak úverová inštitúcia neplní záväzky vyplývajúce z členstva v systéme ochrany vkladov, môže byť z neho vylúčená za podmienok stanovených smernicou, ak to dovoľuje legislatíva príslušnej členskej krajiny. Smernica stanovuje, že členské štáty EÚ sú povinné zabezpečiť, aby právo vkladateľov na náhradu bolo vymáhateľné súdnou cestou. Podľa uvedenej smernice majú byť súhrnné vklady každého vkladateľa poistené až do výšky 20 000 EUR. Záruka za vklady sa musí zodpovedať aspoň 90 % súhrnných vkladov tak, aby výška náhrady dosiahla už uvedenú sumu. V určitých prípadoch, ktoré sú uvedené v prílohe I smernice, môžu členské štáty EÚ vylúčiť zo záruky niektoré skupiny vkladateľov alebo druhy vkladov, prípadne im znížiť hornú hranicu ochrany vkladov. Členské krajiny sú povinné overiť, či pobočka založená úverovou inštitúciou so sídlom mimo EÚ má zabezpečenú ochranu vkladov v rozsahu, ktorý požaduje smernica. V opačnom prípade môže členský štát požadovať, aby takáto pobočka vstúpila do systému ochrany vkladov existujúceho na jeho vlastnom území. Všeobecne platí, že ak má banka dcéru v inej krajine únie, musí prijať výšku tamojšej garancie vkladov podľa smernice, rovnaký princíp platí aj v prípade, že má v inej krajine len zahraničnú pobočku. Tieto vklady sú síce chránené systémom domácej krajiny, no výplata náhrad vkladov by sa riadila pravidlami krajiny, kde má sídlo dcéra alebo zahraničná pobočka. Z oficiálnych systémov ochrany vkladov sú a priori vylúčené vklady iných úverových inštitúcií založené pod vlastným menom a na svoj účet, prostriedky predstavujúce zdroje vlastného financovania podľa smernice o vlastných fondoch úverových inštitúcií, vklady vyplývajúce z transakcií, pri ktorých bol vydaný odsudzujúci rozsudok v súdnom konaní pre trestný čin spojený s legalizáciou príjmov z trestnej činnosti.

1.2. Právne prostredie pre ochranu vkladov na Slovensku

Právny rámec ochrany vkladov na Slovensku je daný zákonom č. 118/1996 Z.z. o ochrane vkladov. Do doby prijatia tohto zákona platil na Slovensku systém ručenia štátu za vklady fyzických osôb uložené v Slovenskej sporiteľni, a. s., Všeobecnej úverovej banke, a. s., a v Investičnej a rozvojovej banke, a. s., ktorý vychádzal zo zákona č. 21/1992 Z.z. o bankách. Základnou príčinou vzniku novej právnej úpravy ochrany vkladov bola snaha zabezpečiť rovnakú ochranu vkladateľov vo všetkých bankách a pobočkách zahraničných bánk, vytvoriť konkurenčné prostredie pre činnosť bánk a pobočiek zahraničných bánk a upevniť stabilitu a dôveryhodnosť bankového sektora. Pri príprave zákona navrhovateľ vychádzal zo skúseností a právnych úprav v iných štátoch a zohľadnil pri nej Smernicu Európskeho parlamentu a Rady EÚ z 30. mája 1994 o systémoch ochrany vkladov č. 94/19/ES.

Najdôležitejšími princípmi právnej úpravy ochrany vkladov na Slovensku sú povinná účasť bánk a pobočiek zahraničných bánk na ochrane vkladov, zriadenie neštátneho Fondu ochrany vkladov ako samostatnej právnickej osoby, ktorý združuje a spravuje finančné prostriedky, ochrana predovšetkým fyzických osôb nepodnikateľov, ochrana neanonymných vkladov, poskytnutie náhrady len v slovenskej mene, limitovanie náhrady za vklad a jej určenie v pôvodnom znení zákona tridsať násobkom a pri stavebnej sporiteľni šesťdesiat násobkom priemernej mesačnej mzdy v Slovenskej republike zistenej Štatistickým úradom SR za predchádzajúci kalendárny rok. Medzi zdroje fondu patria príspevky od bánk, výnosy z použitia peňažných prostriedkov, úvery poskytnuté fondu Národnou bankou Slovenska, bankou alebo bankou so sídlom v zahraničí prostriedky získané na základe uplatnenia práv, ktoré prešli na fond. Podľa zákona sú banky povinné uhradiť do fondu nasledujúce príspevky: vstupný príspevok predstavuje jednorazový príspevok banky alebo pobočky zahraničnej banky vo výške 1 mil Sk, ktorý je banka povinná uhradiť do 30 dní odo dňa prijatia prvého vkladu od fyzickej osoby. Ročný príspevok predstavuje opakujúci sa príspevok banky, ktorý slúži na vytváranie zdrojov fondu určených na výplatu náhrad za nedostupné vklady. Jeho

hodnota je zákonom stanovená v rozpätí 0,1 % do 0,3 % z hodnoty vkladov v banke podľa priemerného stavu vkladov za predchádzajúci štvrtrok. Mimoriadny príspevok môže byť stanovený na základe rozhodnutia fondu vydaného so súhlasom NBS a slúži na doplnenie zdrojov fondu určených na výplatu náhrad. Všeobecne sa za dostatočné krytie chránených vkladov v bankovom sektore v krajinách s dobre fungujúcim bankovým systémom považuje približne 1 až 1,5 %-né vykrytie zdrojmi systému ochrany vkladov.

Po 30. júni 2002 patrila za nedostupný vklad jednému vkladateľovi náhrada vo výške 90% nedostupného vkladu, v súhrne však najviac vo výške štyridsať násobku priemernej mesačnej mzdy v SR za posledné štyri štvrtroky.

Odo dňa vstupu Slovenska do Európskej únie sa opätovne zmenili pravidlá pre výpočet náhrady za nedostupný vklad. Náhrada zodpovedala rovnako 90% nedostupného vkladu, avšak horná hranica sa posunula na ekvivalent 20.000 EUR v slovenských korunách. Zároveň sa rozšíril okruh osôb, ktorých peňažné prostriedky sú chránené. Do tohto okruhu už patria aj právnické osoby, s výnimkou bánk, poisťovní, ďalších finančných inštitúcií ako i obchodných spoločností, ktorých účtovná uzávierka musí byť povinne auditovaná, napr. akciových spoločností.

Čo je podľa zákona č. 118/1996 Z.z. považované za vklad? Vkladom sa rozumie záväzok banky alebo pobočky zahraničnej banky voči fyzickej osobe alebo právnickej osobe („vkladateľ“) na výplatu peňažných prostriedkov, ktoré banke alebo pobočke zahraničnej banky zveril vkladateľ pri bankovom obchode vykonanom vo svojom mene a na svoj účet, alebo ktoré banka alebo pobočka zahraničnej banky prijala ako platby v prospech vkladateľa, a to vrátane úrokov a iných majetkových výhod spojených so zverením týchto peňažných prostriedkov, vrátane vkladov určených zákonom.

Za vklad sa považuje aj vklad vedený pre viac vkladateľom („spoločný vklad“) s rozsahom údajov o každom vkladateľovi najmenej podľa ustanovení zákona, ako aj notárska úschova uložená v banke alebo pobočke zahraničnej banky, ak oprávneným príjemcom peňažných prostriedkov z tejto úschovy je alebo má byť osoba, ktorej vklady sú chránené týmto zákonom a notár doručil banke písomné oznámenie s údajmi o každom oprávnenom príjemcovi najmenej v rozsahu podľa tohto zákona.

2. Ochrana vkladov po opatreniach v súvislosti s finančnou krízou

2.1. Situácia v členských krajinách Európskej únie

Zmeny v garantovaní vkladov v krajinách Európskej únie spustila dohoda európskych ministrov financií v októbri t.r., ale predovšetkým to boli kroky Írska a Nemecka, ktoré v reakcii na finančnú krízu ako prvé ohlásili stopercentnú záruku vkladov. Doplatili na to Veľká Británia s Rakúskom, z ktorých sa začali vklady presúvať do susedných „bezpečnejších“ krajín. Ochrana vkladov v absolútne výške odsúdila ako diskriminačnú európska komisárka pre hospodársku súťaž Neelie Kroesová a následná dohoda Ecofinu mala znamenať koniec podobných krokov. Pôvodne sa uvažovalo o tom, že sa hranica ochrany vkladov zjednotí na sume 100.000 EUR, avšak proti takémuto zvýšeniu niektoré krajiny protestovali. Následne sa ministri financií kompromisne dohodli na minimálnej záruke za vklad vo výške 50.000 EUR, len vo výnimočných a opodstatnených prípadoch 100.000 EUR. Keďže horná hranica ochrany vkladov nebola stanovená jednoznačným spôsobom, každá členská krajina vychádzala z uvedenej dohody ministrov rozdielne. Česká republika, Poľsko a Bulharsko navrhujú hornú hranicu 50.000 EUR, Španielsko a Grécko 100.000 EUR, mnoho ostatných krajín sa naopak snaží nasledovať príklad Írska a Nemecka. Absolútna záruka ochrany úspor obyvateľstva má za cieľ predovšetkým upokojiť ľudí a posilniť dôveryhodnosť bankového sektora. Zmeny vo výške ochrany vkladov mali byť dočasné. No na dobu určitú ich zapracováva do legislatívy len minimum krajín. Systémy ochrany vkladov v jednotlivých členských krajinách neboli rovnaké aj pokiaľ ide o spoluúčasť klienta. V niektorých krajinách (napr. Nemecko, Írsko,

Česko, Maďarsko) boli podobne ako na Slovensku zaručené vklady iba do výšky 90 percent. Dôvodom je motivovať klienta, aby svoje úspory umiestňoval rozumne a podľa starostlivého uváženia. Avšak v súlade s odporúčaniami Ecofinu členské krajiny takúto spoluúčasť zrušili.

2.2. Zmeny v legislatíve Slovenska

Na rokovaní Národnej rady SR 24. októbra t.r. bola schválená novela zákona o ochrane vkladov s tým, že vklady občanov, neziskových organizácií a menších firiem v bankách budú garantované štátom v plnej výške a bez akejkoľvek spoluúčasti. Vláda SR považuje neobmedzenú garanciou vkladov za preventívne opatrenie, ktoré by malo upokojiť občanov v čase celosvetovej finančnej krízy. Ministerstvo financií pripravilo dve alternatívy návrhu s možnosťou, aby náhrady nedostupných vkladov boli ohraničené sumou 100.000 EUR alebo 50.000 EUR, a súčasne za podmienky, aby každý vklad prevyšujúci 20.000 EUR bol garantovaný maximálne do hodnoty 90%.

Schváleným rozsahom garancie vkladov ručí Fond v súčasnosti za vklady v hodnote približne 570 mld korún. Nad uvažovanou hranicou 20.000 EUR sú v súčasnosti úspory vo výške približne 30 mld korún, čo predstavuje cca 6 percent všetkých chránených vkladov.

Zrušenie desaťpercentnej spoluúčasti klienta je všeobecne hodnotené ako najzávažnejšia časť novely zákona. Doterajšia spoluúčasť nútila vkladateľov rozumne rozdeliť úspory a diverzifikovať možné riziká.

2.3. Sumarizácia ochrany vkladov na Slovensku po zmene legislatívy

Ktoré vklady podliehajú ochrane ?

Podľa zákona podliehajú ochrane v rozsahu a za podmienok ustanovených zákonom vklady, ak vkladateľom je:

- a) fyzická osoba (aj fyzická osoba podnikateľ)
- b) nadácia v zmysle zákona o nadáciách č. 34/2002 Z.z. o nadáciách, neinvestičný fond v zmysle zákona č. 147/1997 Z.z. o neinvestičných fondoch, nezisková organizácia poskytujúca všeobecne prospešné služby v zmysle zákona č. 213/1997 Z.z. o neziskových organizáciách, združenie občanov v zmysle zákona č. 83/1990 Z.z. o združovaní občanov, spoločenstvo vlastníkov bytov a nebytových priestorov v zmysle zákona č. 182/1993 Z.z. o vlastníctve bytov a nebytových priestorov
- c) právnická osoba, neuvedená pod písm. b) s výnimkou:
  - banky, stavebnej sporiteľne, obchodníka s cennými papiermi, prevádzkovateľa platobného systému, vykonávacej a sprostredkujúcej inštitúcie v platobnom systéme, centrálného depozitára cenných papierov, burzy cenných papierov, komoditnej burzy, správcovskej spoločnosti, dôchodkovej správcovskej spoločnosti, poisťovne a zaist'ovne, doplnkovej dôchodkovej poisťovne, doplnkovej dôchodkovej spoločnosti, poštového podniku, právnickej osoby prevádzkujúcej lotérie, Eximbanky
  - slovenskej právnickej osoby alebo zahraničnej právnickej osoby s predmetom činnosti aspoň zčasti rovnakej ako uvedené právnické osoby vyššie
  - obchodnej spoločnosti alebo družstva, ktorá podľa Obchod. zákonníka alebo zákona č. 431/2002 Z.z. o účtovníctve musí mať účtovnú uzávierku overenú audítorom, alebo takáto spoločnosť nedoručila banke v stanovenej lehote písomné oznámenie, či musí alebo nemusí mať účtovnú závierku overenú audítorom
  - štátu, štátneho fondu, obce, VÚC, ich rozpočtovej organizácie alebo príspevkovej organizácie a orgánov verejnej moci

Čo nie je chránené zákonom ?

Zákonom nie sú chránené vklady, ktoré nie sú vedené pre vkladateľa najmenej v rozsahu údajov o vkladateľovi, ktorými sú: meno a priezvisko, rodné číslo alebo dátum narodenia a adresa trvalého pobytu u FO, alebo názov, IČO a adresa sídla vkladateľa ak ide o PO. Takisto nie sú chránené vklady na doručiteľa a zostatok zrušeného vkladu na doručiteľa, podielový list, vklad potvrdený cennými papiermi, iné cenné papiere alebo deriváty, vklady vo forme dlhopisu, zmenky alebo šeku, spoločný vklad bez dostatočných údajov o vkladateľoch, notárska úschova, ak nie sú splnené podmienky zákona a vklad, ktorý je vlastným zdrojom financovania banky.

Kedy sa vklad považuje za nedostupný ?

Vklad sa považuje za nedostupný, ak ide o vklad uložený v banke alebo pobočke zahraničnej banky, ktorá bola vyhlásená za neschopnú vyplácať vklady podľa zákona, alebo uložený v banke, ktorej bolo pozastavené nakladanie s vkladmi v dôsledku rozhodnutia konkurzného súdu vydaného v konkurznom konaní, ak sa toto rozhodnutie stalo vykonateľným pred vyhlásením banky za neschopnú vyplácať vklady podľa zákona.

Aké je právo na náhradu ?

Za nedostupný vklad v banke chránený zákonom, má vkladateľ právo na náhradu od Fondu ochrany vkladov. Za nedostupný vklad chránený zákonom poskytuje fond náhradu v plnej výške.

Na účely výpočtu výšky náhrady za nedostupné vklady sa spočítavajú všetky zákonom chránené nedostupné vklady toho istého vkladateľa v jednej banke vrátane jeho podielov na spoločných vkladoch a notárskych úschovách. Úroky a iné majetkové výhody sa vypočítavajú podľa stavu ku dňu, keď sa vklady v banke stali nedostupnými zo zákona a pripočítavajú sa k vkladu. Takto zistená výška nedostupného vkladu sa na účely výpočtu náhrady zníži o všetky premlčané vklady a tiež o všetky záväzky vkladateľa voči banke. Vkladateľovi patrí náhrada aj vtedy, ak jeho vklad nie je splatný do konca lehoty na vyplácanie náhrad. To však neplatí pri zákaze nakladania s vkladom alebo zákaze jeho výplaty.

Použitá literatúra:

Zákon č. 118/1996 Z.z. o ochrane vkladov

www.nbs.sk

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita

Dolnozemska 1

852 35 Bratislava

Ing. Martin Grančay

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**CESTA K OTVORENÉMU NEBU:
GENÉZA LETECKÝCH VZŤAHOV USA-EÚ**

martin.grancay@euba.sk

Abstrakt

Letecká doprava prechádza v posledných dvadsiatich rokoch obdobím dynamického vývoja od protekcionizmu smerom k liberalizmu. V Európskej únii prišlo k liberalizácii leteckého trhu v polovici 90. rokov. Dnes sa snahy sústreďujú na zmenu režimu v medzinárodnej leteckej preprave. Prvým krokom bolo podpísanie Dohody o otvorenom nebi so Spojenými štátmi americkými, čím sa liberalizuje doprava medzi dvoma najvýznamnejšími svetovými leteckými tržmi a pripravuje sa tak pôda pre budúce vytvorenie spoločného transatlantického leteckého trhu. Tieto snahy môžu postupne viesť k celosvetovej liberalizácii leteckej dopravy.

Kľúčové slová: letecké slobody, liberalizácia leteckej dopravy, otvorené nebo, Európska únia, Spojené štáty

Abstract

Since late 1980s air transport has been characterized by a dynamic shift from protectionism towards liberalism. The internal air service market of the European Union was fully liberalized in mid-1990s. Today EU's efforts are focused on changing the rules of international air transport regime. The first step was concluding an Open Skies Agreement with United States of America, a deed that liberalizes air traffic between the two most important air transportation markets in the world. Conditions are being formed that might lead to a creation of a common transatlantic aviation area. In future, all these efforts could culminate by a world-wide air transport liberalization.

Key words: freedoms of the air, air transport liberalization, open skies, European Union, United States

1. Úvod

Letecká doprava je jedným z najvýznamnejších faktorov globalizácie svetovej ekonomiky. Moderné letecké systémy umožňujú prepravu tovaru aj ľudského kapitálu z hociktorého miesta na svete na iné v priebehu niekoľkých hodín. Iróniou preto je, že samotný globalizátor svetovej ekonomiky bol až do 90. rokov jedným z najprotekcionejších odvetví na svete. Letecké spoločnosti a letiská boli vo vlastníctve štátu a vstup nových hráčov na trh bol de facto nemožný. Pochopiteľne, hlavná idea za touto praxou spočívala v obranných a strategických dôvodoch. Štáty vlastnili svojich národných „vlajkových prepravcov“, ktoré mali monopol na vnútroštátnu a po dohode s tretími krajinami aj medzinárodnú leteckú dopravu z daného štátu. Ekonomické faktory pritom nehrali rolu. Letecké spoločnosti fungovali neefektívne, ceny prepravy boli umelo udržiavané vysoko. Postupne sa však liberalizačné tendencie nevyhli ani leteckému sektoru a predovšetkým pod vedením USA sa letecká doprava čoraz viac stáva konkurencieschopnou.

Je nutné upriamiť pozornosť na fakt, že letecká doprava v sebe zahŕňa dva veľmi odlišné trhy – osobnú a nákladnú leteckú dopravu. Z dôvodu priestorového obmedzenia sa tento článok zaoberá výlučne osobnou leteckou dopravou.

2. Základné princípy leteckej dopravy a letecké slobody

Súčasný systém leteckej dopravy je v rozhodujúcej miere stavaný na zásadách prijatých v Chicagu v r. 1944. 54 štátov sveta sa stretlo na konferencii, ktorej hlavným výstupom bol Dohovor o medzinárodnom civilnom letectve (DMCL) a založenie Medzinárodnej organizácie civilného letectva (ICAO).

Americkým cieľom pre Chicagskú konferenciu bola už vtedy celosvetová liberalizácia leteckej dopravy. Európske vojnou zničené štáty však chápali tento cieľ za hrozbu pre ich letecké trhy. Liberalizácia by s najväčšou pravdepodobnosťou viedla k obrovskej dominancii USA vo svetovom leteckom priestore (Stober, 2003). Napokon preto prevládol názor Veľkej Británie a medzinárodná letecká doprava zostala silno regulovaná.

Medzinárodná letecká doprava je od Chicagskej konferencie upravovaná prostredníctvom bilaterálnych leteckých dohôd (ASA – air service agreement). Ich základom je princíp reciprocity, t.j. tieto dohody dávajú rovnaké práva a povinnosti oboj zúčastneným stranám, aj napriek tomu, že ich geografické, trhové a iné podmienky môžu byť rôzne (Zhang, 2002). ASA stanovujú pravidlá, na základe ktorých sa vykonáva letecká doprava medzi danými štátmi – určujú letiská, na ktoré je povolené lietať, obmedzujú počet povolených aerolínií, stanovujú maximálne počty letov, maximálnu prepravnú kapacitu, zahŕňajú ustanovenia o poplatkoch, marketingu a pod. Zároveň majú reštrikčný účinok smerom na tretie strany, pretože vo väčšine prípadov explicitne vylučujú leteckých dopravcov iných štátov z prevádzkovania letov medzi danými štátmi. Prvou významnou ASA, ktorá sa v nasledujúcich desaťročiach považovala za vzor pre ostatné bilaterálne letecké dohody, bola tzv. Bermuda I. z r. 1946 podpísaná medzi USA a Spojeným kráľovstvom.

Je nutné uvedomiť si, že DMCL sám o sebe nie je príčinou protekcionizmu v medzinárodnej leteckej doprave. Dohovor iba určil systém, že pre prevádzkovanie pravidelných medzinárodných letov medzi 2 štátmi si tieto samotné určia pravidlá, ktorými sa potom letecká doprava medzi nimi bude riadiť. ASA môžu preto byť tak protekcionistické ako aj liberalizačné – rozhodnutie je na štátoch. Fakticky sa ale liberalizačné ASA objavili až v 80. resp. 90. rokoch a aj dnes sú skôr výnimkou ako pravidlom. Liberalizačné letecké dohody (viď ďalšie podkapitoly) sú založené na rovnakom princípe ako klasické ASA. Obsahujú však ustanovenia, ktoré rušia kapacitné, cenové a iné obmedzenia a otvárajú trh všetkým leteckým prepravcom zúčastnených krajín.

Významným prínosom Chicagskej konferencie je zadefinovanie tzv. leteckých slobôd (známych tiež pod pojmom slobody vzduchu). Tieto dnes patria k základnej terminológii používanej v leteckej doprave, preto je nutné oboznámiť sa s ich významom.

DMCL pozná 5 slobôd vzduchu. Prvé 2 slobody obsahujú práva tranzitu, kým zostávajúce 3 slobody vymedzujú prepravné práva. Prvá sloboda umožňuje prelietať ponad územie iného štátu bez medzipristátia. Druhá sloboda obsahuje právo pristáť na území iného štátu na neobchodné účely. V praxi sa jedná predovšetkým o doplnenie pohonných hmôt alebo iné technické záležitosti. Tretie a štvrté právo sú k sebe komplementárne a umožňujú prepravcom z krajín A a B vykonávať leteckú prepravu medzi týmito krajinami. Piata letecká sloboda je právom leteckého prepravcu z krajiny A prevádzkovať pravidelnú leteckú dopravu medzi krajinami B a C ako súčasť spojenia, ktoré začína alebo končí v krajine A. Kým prvú a druhú slobodu si signatárske štáty udeľujú automaticky, tretia a štvrtá sú výsledkom bilaterálnych leteckých dohôd. Piata sloboda je jedným z prvkov liberalizačných ASA a vo väčšine prípadov si ju štáty navzájom neposkytujú.

Okrem uvedených 5 leteckých slobôd sa časom v praxi vyvinuli ďalšie 4 odvodené slobody. Šiesta sloboda je kombináciou tretej a štvrtej slobody – je právom leteckého prepravcu z krajiny A prevádzkovať let po ose B-A-C a späť. Ide o bežnú prax, ktorú bilaterálne dohody nepokrývajú. Siedma sloboda je právom vykonávať samostatnú leteckú prepravu medzi dvomi cudzími štátmi. Ide o častý prípad v nákladnej leteckej preprave. Ôsma letecká sloboda je právo kabotáže, čiže preprava na vnútroštátnom úseku iného štátu, pričom táto je súčasťou linky, ktorá začína, resp. končí v domovskom štáte prepravcu. Najvyšším stupňom liberalizácie je deviata sloboda (voľná, resp. čistá kabotáž), kedy vnútroštátne spojenia môže prevádzkovať zahraničný prepravca.

Tabuľka 1 uvádza názorný príklad pre všetky letecké slobody.

Tabuľka 1 – Letecké slobody na príklade prepravcu ČSA

1. sloboda	Prelet B	Prelet ponad Slovensko
2. sloboda	Tech. stop v B	Doplnenie paliva v Bratislave
3. sloboda	A-B	Linka Praha-Bratislava
4. sloboda	B-A	Linka Bratislava-Praha
5. sloboda	A-B-C	Linka Praha-Bratislava-Moskva
6. sloboda	B-A-C	Linka Moskva-Praha-Londýn
7. sloboda	B-C	Linka Moskva-Londýn
8. sloboda	A-B-B	Linka Praha-Bratislava-Poprad
9. sloboda	B-B	Linka Bratislava-Poprad

A – domovská krajina prepravcu; B, C – cudzie krajiny

Prameň: Vlastné spracovanie.

DMCL je teda dodnes základným medzinárodným dokumentom upravujúcim pravidlá leteckej dopravy a ICAO jej riadiacou inštitúciou. Dôležitou organizáciou je tiež Medzinárodné združenie leteckých dopravcov (IATA), založené v r. 1945. Aj keď niektoré činnosti z jej minulosti možno považovať za kartelové (Pruša, 2008),¹ čo sa prejavilo v oslabení jej pozície v USA, v Európe a celom zvyšku sveta má nezastupiteľnú úlohu. Na pôde IATA sa organizujú konferencie za účelom koordinácie globálnych letových poriadkov. Navyše, súčasťou IATA sú zúčtovacie systémy, prostredníctvom ktorých si letecké spoločnosti navzájom uhrádzajú poskytnuté služby a zabezpečujúce tiež zúčtovanie medzi prepravcami a predajcami leteniek.

Napokon, popri medzinárodných dohovoroch, organizáciách a bilaterálnych leteckých dohodách, princípy vnútroštátnej leteckej dopravy si utvára každý štát samostatne. Rozhodnutie, či uvoľniť vnútorný letecký trh zahraničnej konkurencii je vo výhradnej kompetencii štátnych orgánov.

¹ Ide napríklad o stanovovanie cien prepravy medzi medzinárodnými letiskovými pármami.

3. Liberalizácia leteckej dopravy v EÚ

Na rozdiel od USA, kde sa plná liberalizácia vnútorného leteckého trhu udiala už v r. 1978, Európska únia až do 80. rokov hrala pozíciu mŕtveho chrobáka a národné záujmy prevažovali nad záujmom komunitárnym. Problémom brániacim skoršej liberalizácii leteckej dopravy bol fakt, že strane ponuky (t.j. národným prepravcom) vyhovovalo zachovanie statusu quo, kým strana dopytu je na leteckom trhu tak rozdrobená, že „iba málo ľudí alebo organizácií si uvedomovalo, že majú veľký záujem na [jeho] reforme“ (InterVISTAS-ga², 2006). Problematickým tiež bolo znenie čl. 84 ods. 1 Zmluvy o EHS, ktorý hovorí, že „ustanovenia [hlavy o doprave] sa vzťahujú na železničnú dopravu, cestnú dopravu a vnútrozemskú vodnú dopravu.“ Národná a letecká doprava do spoločnej dopravnej politiky EÚ neboli explicitne zahrnuté.

Zlom nastal v r. 1986 tzv. rozhodnutím „Nouvelles Frontieres,“ keď Európsky súdny dvor uznal, že pravidlá hospodárskej súťaže majú byť aplikované aj v sektore leteckej dopravy. EK tak získala právne zázemie pre svoje aktivity a začala konať. Jej činnosť sa prejavila v 3 balíčkoch opatrení, ktoré predstavujú postupné kroky vedúce k úplnej liberalizácii komunitárneho leteckého trhu.²

Prvý a druhý balík (prijatý v r. 1987 a 1990) predstavovali predprípravnú fázu pre definitívne vytvorenie jednotného leteckého trhu EÚ. Uvoľňovali reštrikcie vo sfére prepravných kapacít, tvorby cien a prístupu na trh. Kým do r. 1987 mali všetky letiskové páry stanovených dezignovaných leteckých prepravcov, od účinnosti prvého balíka sa každoročne rozširoval počet liberalizovaných párov. Rovnako kapacitné obmedzenia, ktoré dovtedy boli stanovené na úrovni 50%/50%³ vzrástli prvým balíkom na 55%/45% a druhým na 60%/40%. Tiež sa rozšírili možnosti voľnej cenotvorby.

Tretí balík je súhrnom opatrení, ktoré (s niektorými minimálnymi výnimkami) možno považovať za úplnú liberalizáciu leteckého trhu EÚ. Boli zrušené reštrikcie v cenotvorbe, kapacitné limity aj obmedzenia v dezignácii aerolínií. S účinnosťou od apríla 1997 platí v EÚ právo voľnej kabotáže pre všetkých komunitárných leteckých prepravcov, bez ohľadu na štátnu príslušnosť ich vlastníka (t.j. bola dosiahnutá najvyššia, deviata sloboda vzduchu). EÚ sa tak stala prvým regiónom na svete, ktorý vylúčil národnú klauzulu zo svojich leteckých dohôd. (Chang et al, 2004). Nevyhnutnosťou k takémuto kroku bolo stanovenie jednotných pravidiel vydávania licencií leteckých dopravcov a ich vzájomného uznávania medzi členskými štátmi. Licenciu leteckému dopravcovi vystavuje štát, v ktorom má sídlo, a táto licencia ho následne oprávňuje k vykonávaniu leteckých služieb na území celej EÚ.

Tabuľka 2 znázorňuje základné liberalizačné oblasti balíkov.

Tabuľka 2 – Liberalizačné balíky EÚ v leteckej doprave

OPATRENIA	1./2. balík	3. balík
Cenotvorba	○	●
Prístup k trhu	○	●
Kapacitné obmedzenia	○	●
Voľná kabotáž	-	1997

○ – čiastočné uvoľnenie, ● – plné uvoľnenie

² Ešte pred rozhodnutím Nouvelles Frontieres začala liberalizačné bilaterálne letecké dohody s niektorými členskými štátmi uzatvárať Veľká Británia. Išlo predovšetkým o ASA s Holandskom, Nemeckom, Belgickom (1985) a Írskom (1986).

³ To znamená, že konkrétny medzinárodný letiskový pár obsluhovali v rovnakej miere leteckí prepravcovia oboch štátov. Napr. v preprave na linke Paríž-Berlín muselo 50% kapacity patriť Air France a zvyšných 50% dostala Lufthansa.

Prameň: Vlastné spracovanie.

Najvýznamnejším dôsledkom vytvorenia spoločného leteckého trhu sa stal boom nízkonákladových prepravcov (LCC) v Európe. Kým dovtedy bolo ich podnikanie brzdené náročným získavaním prepravných práv od štátnych orgánov, liberalizácia trhu znamenala možnosť začať prevádzkovať akúkoľvek linku kdekoľvek v EÚ za takmer akúkoľvek cenu. Podiel LCC na celkovej leteckej preprave pasažierov sa tak v rozmedzí rokov 1995-2007 zvýšil z 1% na 27%. (DLR, 2008). Spoločný trh tiež priniesol leteckým spoločnostiam 44 miliónov nových pasažierov, znamenal 681 nových denných letov, vytvoril 1,4 milióna pracovných miest a zvýšil európske HDP o 85 miliárd USD (InterVISTAS-ga², 2006). Karel van Miert (2008), bývalý komisár pre hospodársku súťaž, hovorí o 300-percentnom náraste obsluhovaných leteckých párov od r. 1993.

Dnes uplynulo od prijatia posledného liberalizačného balíčka šesť a od dovŕšenia liberalizácie európskeho leteckého trhu jedenásť rokov. Keďže letecká doprava sa neustále vyvíja, EK pripravila moderné nariadenie (1008/2008), ktoré 1.11.2008 nahradilo pôvodné dokumenty. Zahŕňa niektoré nové štandardy (povinnosť uvádzať cenu leteniek vrátane daní a poplatkov), sprísňuje vydávanie licencií leteckým prepravcom a zavádza nové pravidlá pre službu vo verejnom záujme. Z hľadiska liberalizácie trhu sa uvoľňujú aj posledné pretrvávajúce obmedzenia technického charakteru. Liberalizáciu vnútorného leteckého trhu EÚ týmto možno považovať za ukončený proces.

4. História leteckých vzťahov s USA

Vytvorenie spoločného leteckého trhu EÚ a liberalizácia vo vzťahoch s tretími štátmi sú dve navzájom odlišné problematiky. Kým nad vnútorným trhom v súčasnosti dozerá EK, vyjednávanie leteckých dohôd s tretími štátmi je dodnes vo výlučnej kompetencii členských štátov. To predstavuje problém, ktorý sa podarilo čiastočne preklenúť až na začiatku nového tisícročia.

Letecké vzťahy krajín EÚ a USA sa do r. 1978 riadili reštrikčnými bilaterálnymi leteckými dohodami podobnými zmluve Bermuda I. Po nástupe Jimmyho Cartera na post amerického prezidenta sa americká politika začala významne orientovať na dereguláciu a liberalizáciu leteckej dopravy. To prinieslo vyjednanie nových, čiastočne liberalizačných bilaterálnych leteckých dohôd s Holandskom, Nemeckom, Belgickom a ďalšími štátmi. Tieto dohody postupne rušili niektoré obmedzenia v oblasti kapacity, frekvencie letov a stanovovaní destinácií. Z iniciatívy Veľkej Británie bola vypovedaná Bermuda I. a USA s Britániou následne uzavreli novú dohodu s názvom Bermuda II. Táto platila do r. 2008 a bola najväčšou prekážkou transatlantických leteckých vzťahov. Významným spôsobom obmedzovala interkontinentálne lety z letiska Heathrow, ktoré je najvýznamnejším vstupným letiskom pre americké aerolínie do Európy. Hlavný problém spočíval v obmedzení počtu aerolínií s oprávnením na lety USA-GBR na 2 z každej strany (tzv. duálna deznácia). Až do r. 2008 tak americké destinácie mohli z Heathrow obsluhovať iba British Airways, Virgin Atlantic, American Airlines a United Airlines. Naviac boli presne určené letiská v USA, ktoré mohli byť prijímateľom letov z Británie. Transatlantické letecké vzťahy tak zostali nanajvyš protekcionistické.

V r. 1992 USA oznámili iniciatívu otvoreného neba (open skies - OS). Išlo o návrh na prechod k uzatváraniu výrazne liberalizačných bilaterálnych leteckých dohôd a USA túto iniciatívu uplatňujú dodnes. Jej hlavným prvkom je vzájomné zrušenie kapacitných, cenových, codesharingových a iných reštrikcií v leteckej preprave medzi USA a daným štátom. Samozrejme, hlavným cieľom amerických zákonodarcov bolo zlepšiť prístup amerických aerolínií na svetové trhy a rozšíriť tak ich trhovú podiel. Prvá dohoda typu OS

bola podpísaná v r. 1992 s Holandskom a neskôr sa pridalo ďalších 16 členských štátov (v ponímaní EU-27).

Primárnym dôvodom, pre ktorý európske (a iné svetové štáty) podpisovali dohody OS s USA bolo udelenie antitrustovej imunity aerolíniám signatárskeho štátu zo strany USA. Za normálnych okolností zahraničné aerolínie, ktoré majú oprávnenie na medzinárodnú prepravu do USA, nemôžu vstupovať do aliancií, inak by o toto oprávnenie prišli. Po uzatvorení OS dohody USA tieto praktiky povoľujú, avšak iba s inými aerolíniami USA alebo daného štátu. Aliancie so spoločnosťami z iných krajín sú naďalej zakázané.

USA tak aj vo vzťahu k EÚ zvolila umnú taktiku typu rozdeľuj a panuj. Dohody OS rozdeľovali európske krajiny, nakoľko diskriminovali aerolínie ostatných členských štátov a vylučovali ich z transatlantickej prepravy medzi danou krajinou a USA. Pre názornú ilustráciu uveďme príklad spoločnosti Deutsche BA so sídlom v Nemecku, ktorá bola v 49-percentnom vlastníctve britských British Airways. Napriek tomu, že sa technicky jednalo o nemeckého prepravcu, táto spoločnosť by nikdy nezískala právo na prepravu medzi Nemeckom a USA, pretože USA ju za nemeckú nepovažovali. Prepravu medzi Nemeckom a USA na základe OS mohli vykonávať iba nemecké a americké aerolínie. Všetky ostatné spoločnosti boli z prepravy vylúčené, a tento faktor nepochybne viedol k určitému zníženiu konkurencieschopnosti európskych aerolínií v porovnaní s americkými a k fragmentácii trhu. Navyiac, ak by samotná Lufthansa bola vstúpila do aliancie napr. s Air France, s najväčšou pravdepodobnosťou by bola prišla o antitrustovú imunitu aj o právo vykonávať lety medzi Nemeckom a USA. USA tak veľmi premysleným spôsobom ochraňovala svoje aerolínie pred európskou konkurenciou.

USA uzatvorilo do r. 2001 dohodu o otvorenom nebi s 11 štátmi EÚ a ďalšími štátmi EZVO. Do r. 2007, kedy bola podpísaná všeobecná Dohoda o otvorenom nebi medzi EÚ a USA (viď nasledujúca podkapitola) bolo týchto štátov 17. Uvedomujúc si možné negatívne dôsledky fragmentácie európskeho leteckého systému, Európska komisia zásadne nesúhlasila s týmito krokmi. Svoj postup koordinovala v dvoch líniách. Na jednej strane sa usilovala o získanie mandátu od Rady na vyjednanie celounijnej dohody o otvorenom nebi. Na strane druhej v r. 1998 podala podnet na Európsky súdny dvor, v ktorom žalovala Belgicko za porušenie komunitárneho práva, konkrétne článkov 5 a 52 Zmluvy o ES (dnes čl. 10 a 43).

5. Projekt „Otvorené nebo“

V novembri 2002 Európsky súdny dvor vydal rozhodnutie, v ktorom vyhlasuje dovtedajšiu prax členských štátov uzatvárať liberalizačné letecké dohody s USA na bilaterálnom základe za odporujúcu princípom spoločného trhu. Problém predstavovala tzv. národná klauzula, ktorá povoľovala prevádzkovanie leteckej prepravy medzi USA a konkrétnym členským štátom iba aerolíniám USA a daného členského štátu, a explicitne tak z dopravy vylučovala leteckých prepravcov z ostatných štátov EÚ. Tento problém bolo možné vyriešiť jedine bilaterálnou renegociáciou všetkých zmlúv alebo komplexným prístupom EÚ. Žiadna inštitúcia EÚ však dovtedy nedisponovala kompetenciou rokovať o bilaterálnych leteckých dohodách s tretími štátmi. Európska komisia preto rozhodnutím ESD získala vážny argument pre svoju činnosť a v júni 2003 jej následne bol Radou udelený mandát na rokovania o leteckej dohode s USA.⁴

Rokovania trvali do marca 2007 a zmluva bola slávnostne podpísaná vo Washingtone v apríli toho istého roku. Dátum jej účinnosti bol stanovený na 30.3.2008. Dohoda o otvorenom nebi medzi EÚ a USA sa tak stala najvýznamnejším liberalizačným dokumentom v leteckej doprave vôbec. Aj keď nepredstavuje úplnú liberalizáciu

⁴ Je nutné zdôrazniť, že mandát sa vzťahoval výlučne na rokovania s USA a akýkoľvek výsledok týchto rokovaní podliehal schváleniu Radou. Pre rokovania s inými krajinami musí EK získať osobitný mandát.

transatlantického trhu, ide o prvý krok k vytvoreniu transatlantickej voľnej leteckej zóny. Preto je táto dohoda často nazývaná aj „Prvý stupeň Open Skies.“

Hlavným bodom Dohody o otvorenom nebi je zmena pravidiel pre prevádzkovanie letov medzi USA a EÚ. Dohoda zavádza princíp komunitárneho prepravcu, t.j. akékoľvek v Únii registrované aerolínie môžu slobodne lietať z akéhokoľvek európskeho letiska na akékoľvek miesto v USA. Rovnaké práva získavajú americké aerolínie. (T.j. jedná sa o vzájomné udelenie 3. a 4. leteckej slobody medzi USA a EÚ.) Recipročne sa udeľuje aj 5. letecká sloboda. Zároveň sa rušia všetky codesharingové, kapacitné a cenové obmedzenia, s výnimkou toho, že americké aerolínie nemôžu byť trend-setterom cenovej úrovne na vnútrohospodárskych letoch. Reštrikcie naďalej zostávajú v oblasti vlastníctva aerolínií, kde komunitárne spoločnosti nemôžu vlastniť viac ako 25% amerických aerolínií a naopak, americké spoločnosti môžu vlastniť max. 49,9% hlasovacích práv v európskych aerolíniách.

Dohoda sa týka celého územia EÚ, t.j. aj tých krajín, ktoré nemali pred jej prijatím bilaterálne open skies dohody s USA. Spomedzi nich je nutné spomenúť Španielsko, Grécko a najmä Veľkú Britániu (celkom bolo takýchto krajín 11). Open skies ruší platnosť dohody Bermuda II. a dáva tak americkým aj európskym aerolíniám neobmedzený prístup k letisku Heathrow. To je možné identifikovať ako najväčší zisk z open skies na strane USA. Veľká Británia je totiž najdôležitejším vstupným trhom do Európy a uvoľnením anglo-amerických leteckých vzťahov možno očakávať veľké zvýšenie počtu letov medzi danými dvomi trhmi.⁵

Tabuľka 3 porovnáva zisky Dohody o otvorenom nebi pre americké a európske aerolínie. Opticky sa zdá, že zisky sú relatívne rovnomerne rozdelené na oboch stranách Atlantiku. Ako už ale bolo spomenuté, USA získali to, čo bolo ich hlavným cieľom – prístup na letisko Heathrow. Na druhej strane, za hlavný cieľ EÚ bolo možné považovať uvoľnenie reštrikcií v oblasti vlastníctva aerolínií. Do Dohody o otvorenom nebi sa však dostal iba vágny paragraf o ponechaní tejto otázky ďalším rokovaniam. EÚ preto svoj cieľ nedosiahla, a mnohí kritici Európskej komisii vyčítajú, že spravila priveľké ústupky a USA tak nebude mať skutočný záujem na ďalšej liberalizácii transatlantického trhu. Navyše, európske aerolínie nemôžu lietať na vnútornom USA, kým americké aerolínie v EÚ áno (ale len medzinárodné linky). Aj z tohto hľadiska sa nám javí open skies ako nevyvážená dohoda s väčšími ziskami na strane USA.

Tabuľka 3 – Komparácia ziskov z OS pre signatárske strany

AMERICKÉ ZISKY	KOMUNITÁRNE ZISKY
3. a 4. letecká sloboda (lety USA-EÚ)	3. a 4. letecká sloboda (lety USA-EÚ)
5. letecká sloboda (lety USA-EÚ-dalej)	5. letecká sloboda (lety EÚ-USA-dalej)
Prístup na ktorékoľvek európske letisko	Prístup na ktorékoľvek americké letisko
Prevádzkovanie letov medzi štátmi EÚ	<i>kabotáž v USA neexistuje!</i>
-	Čiast. prístup k programu FlyAmerica

Prameň: Vlastné spracovanie.

Až 70% príjmov európskeho civilného letectva pochádza z transoceánskych operácií (Hasan, 2008). Vzhľadom na obrovský význam tohto trhu, ešte pred podpísaním Dohody

⁵ Pochopiteľne, problémom tu ostáva kapacita. Letisko Heathrow je na hranici svojich možností a získať sloty pre nové transatlantické linky je momentálne takmer nemožné.

o otvorenom nebi dala EK vypracovať 2 štúdie hodnotiace predpokladané dopady takéhoto kroku. Brattlova správa (2002) kvantifikuje potenciálne úspory zo zníženia nákladov leteckých spoločností na 2,9 mld. € ročne (t.j. 4,2%), priemerný ročný rast pasažierov odhaduje na 4,1-11,0 miliónov a ročný spotrebiteľský prebytok na 5,1 mld. €. Z kvalitatívneho hľadiska predpokladá zvýšenie efektivity v sektore, väčšiu spoluprácu leteckých spoločností, úspory z rozsahu, a tiež zvýšenie medzinárodného pohybu kapitálu a pracovných síl.

Nová štúdia vydaná agentúrou Booz-Allen-Hamilton (2007) pri svojom hodnotení zohľadňuje dynamiku, ktorá zmenila niektoré aspekty leteckého trhu od doby vypracovania Brattlovej správy. Ide o zvýšené ceny ropy, zvýšené výdavky na bezpečnosť v dôsledku útokov na WTC, rozvoj nízkonákladových spoločností, rastúci význam nákladnej leteckej prepravy a ďalšie. V neposlednom rade zahŕňa EÚ-25 (kým Brattlova správa počítala iba s EÚ-15). Výsledky analyzuje s ohľadom na vplyv v päťročnom období po vstupe Otvoreného neba do platnosti. Predpokladá zvýšenie počtu transatlantických pasažierov o 26 miliónov, vytvorenie 72.000 nových pracovných miest a spotrebiteľský prebytok v rozmedzí 6,4-12,0 mld. €.

Spomedzi ďalších autorov možno spomenúť Mayorovú s Tolom (2008), ktorí skúmajú environmentálne dôsledky projektu. Prichádzajú k záveru, že ak ceny leteniek poklesnú o 50%, emisie CO₂ sa zvýšia len o 0,7-2,8%. Iné vedecké štúdie sa zaoberajú dopadmi na obchodovanie so slotmi, rozvoj letísk, pracovný trh a pod.

Predpokladané dôsledky Dohody o otvorenom nebi sú zhrnuté v tabuľke 4.

Tabuľka 4 – Prehľad predpokladaných dôsledkov OS EÚ-USA

STRANA PONUKY	STRANA DOPYTU
Zvýšená spolupráca vo forme aliancií	Zlacnenie transatlantických letov
Zvýšená spolupráca v codesharingu	Spotrebiteľský prebytok
Možnosť otvorenia nových liniek	Viac priamych spojení EÚ s USA
Úspory z rozsahu	Viac letov a ich lepšia návaznosť
Možnosť vstupu LCCs na trh	Zvýšenie počtu pasažierov
Stimul pre zvýšenie efektívnosti	Vyššia úroveň cestovania

Prameň: Vlastné spracovanie.

V horizonte 2-3 rokov sa predpokladá uzavretie dohody o finálnom, druhom stupni Otvoreného neba. Rokovania sa začali na jar 2008 v slovinskej Ľubľane a je možné očakávať ich náročný priebeh. Hlavným bodom programu bude uvoľnenie reštrikcií na vlastníctvo aerolínií. Vzhľadom na to, že v súčasnej dobe je voči takémuto kroku v USA silná opozícia, výsledok je takmer nemožné predvídať. Na druhej strane, EK ako poistku zapracovala do dohody prvého stupňa článok, ktorý stanovuje, že ak strany do 30 mesiacov od začiatku rokovaní „neuzavrú v rámci druhej etapy žiadnu dohodu, každá strana si vyhradzuje právo následne pozastaviť práva ustanovené v tejto dohode“ (Dohoda, čl. 21, ods. 3). Je zrejmé, že takýto krok by mal vážne dôsledky pre americké aerolínie, a preto by mal predstavovať dostatočnú garanciu amerických snáh o nájdenie spoločného riešenia. Popri otázkach vlastníctva, druhý stupeň Otvoreného neba bude ďalej liberalizovať dopravné práva medzi USA a EÚ, riešiť prístup k štátom financovanej leteckej doprave (program FlyAmerica) a hlbšie rozvíjať spoluprácu v oblastiach ako životné prostredie.

6. Záver

Vzhľadom na to, že od otvorenia neba uplynulo iba 8 mesiacov, nie je ešte možné robiť závery. Micco a Serebrinsky (2006) na základe skúmania bilaterálnych open skies

dohôd USA prichádzajú k zisteniu, že k zmenám prichádza postupne – kým prvý rok po liberalizácii náklady na leteckú prepravu klesli iba o 0,5%, v piatom roku už kumulatívny pokles predstavoval 9%. Je si tiež nutné uvedomiť, že plánovanie letovej siete je pre aerolínie dlhodobý proces. Spustenie novej linky sa často začína plánovať 4 letové sezóny vopred (Pruša, 2008). Preto objektívne hodnotenia efektu otvoreného neba medzi USA a EÚ možno robiť až v horizonte rokov 2012-2013. Naviac, viaceré aerolínie váhajú, keďže celý projekt môže stroskotať na nedosiahnutí dohody o druhom stupni otvoreného neba. To, či sa skutočne naplnia očakávania pozitívnych prínosov Otvoreného neba, je tak otázkou budúcnosti a bude predmetom nášho ďalšieho výskumu.

Literatúra

- Booz-Allen-Hamilton: *The Economic Impacts of an Open Aviation Area Between the EU and The US*. Londýn: BAH, 2007. 315 s.
- Brattle Group: *The Economic Impact of an EU-US Open Aviation Area*. Londýn: The Brattle Group, 2002. 165 s.
- CHANG, Y. – WILLIAMS, G. – HSU, Y.: The Evolution of Airline Ownership and Control Provisions. In: *Journal of Air Transport Management*, 2004, Vol. 10, s. 161-172.
- DLR: *European Air Transport Market – Annual Report 2007*. Kolín: DLR, 2008. 224 s.
- HASAN, M.: Transatlantic Open Aviation Area: A Template for a Globalised Civil Aviation Industry? In: *Airlines Magazine*, 2008, ed. 40, 6 s.
- ICAO: *Convention on International Civil Aviation*. 9. vyd. Montreal: ICAO, 2006. ISBN 92 9194 754-7.
- InterVISTAS-ga²: *The Economic Impact of Air Service Liberalization*. Washington: InterVISTAS ga², 2006. 96 s.
- MAYOR, K – TOL, R.: The Impact of the EU-US Open Skies Agreement on International Travel and Carbon Dioxide Emissions. In: *Journal of Air Transport Management*, 2008, vol. 14, no. 1, s.1-7.
- MICCO, A. – SEREBRISKY, T.: Competition regimes and air transport costs: The effects of Open skies agreements. In: *Journal of International Economics*, 2006, Vol. 70, s. 26-51.
- Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 1008/2008 o spoločných pravidlách Prevádzky leteckých dopravných služieb v Spoločenstve.*
- Nariadenie Rady (EHS) č. 2407/92 o licenciách leteckých dopravcov.*
- Nariadenie Rady (EHS) č. 2408/92 o prístupe leteckých dopravcov spoločenstva k letovým trasám v rámci spoločenstva.*
- Nariadenie Rady (EHS) č. 2409/92 o cestovnom a sadzbách v leteckých dopravných službách.*
- PRUŠA, J. a kol.: *Svet leteckej dopravy*. Praha: Galileo CEE ČR, 2008. 321 s. ISBN 978-80 8073 938-6.
- Rozhodnutie ESD 61988J0471 z 5. novembra 2002 v prípade C-471/98*. STOBER, A.: Who Soars in Open Skies? In: *Journal of Air Transportation*, 2003, vol. 8, no. 1, s.111-133.
- VAN MIERT, K.: *From EU aviation liberalization to open skies and beyond*. Príspevok zo Seminára o liberalizácii medzinárodného letectva, Londýn, 7.5.2008.
- ZHANG, A. – ZHANG, Y.: A Model of Air Cargo Liberalization: Passenger vs. All-Cargo Carriers. In: *Transportation Research, E (Logistics)*, 2002, Vol. 38, s. 175-191.

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

PhDr. Peter Greguš, CSc.

Fakulty medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Analogie medzi regiónmi Kaukazu a Balkánu

gregus@euba.sk

Abstrakt

Podobnosť regiónov Balkánu a Kaukazu je vo veľkej etnickej a náboženskej pestroste a s tým súvisiacej nevráživosti. Oba tieto regióny boli pod kontrolou Rímskej ríše a jej nasledovníčky Byzantskej ríše. O vplyv na územie Kaukazu Byzantsko bojovalo s Perziou. Keď vznikla Ruská ríša, vyhlásila sa za pokračovateľku Byzantskej ríše (konceptia „tretieho Ríma“) a zároveň za ochrancu obyvateľstva, ktoré sa hlásilo k pravoslávnej cirkvi. O vplyv na regióny Balkánu a Kaukazu Rusko bojovalo s Tureckou ríšou. V druhej polovici 19. storočia sa Turecko dostáva do krízy a hovorí sa o ňom ako o „chorom mužovi na Bospore“. O región Balkánu začína mať záujem Rakúsko-Uhorsko a Nemecko i Veľká Británia a podobne je to aj s Kaukazom. Atentátom na habsburského následníka trónu v Sarajeve na Balkáne sa začala Prvá svetová vojna. Dnes vidno v týchto regiónoch nebezpečné analógie s minulosťou.

Abstract

Similarity of regions the Balkans and Caucasus is in the large ethnic and religious diversity and from it resulted animosity. Those regions were ruled by Roman empire and his successor Byzantine empire. Byzantine empire fought for rule over Caucasus region with Persia. After origin of Russian empire, Russia declared that is “third Rome” and protected inhabitants with Orthodox religion. Russia fought for supremacy the Balkans and Caucasus with Turkish empire. In second half of 19th century Turkish empire fetched up in the deep crisis and the world call it “the ill man on Bosporus”. About regions of Balkans and Caucasus began to interest Austria-Hungary, Germany and Great Britain. After assassination Austrian successor throne Franz Ferdinand in Sarajevo begun the First World war. Today we can see in regions of Balkans and Caucasus the dangerous analogy with past.

Hoci analógie (podobnosti) majú kľúčový význam pre prírodné vedy, hovorí sa, že v prípade spoločenských vied zavádzajú. Lenže, domnievam sa, že v prípade porovnávania Balkánu a Kaukazu ide o analógie, ktoré nám skôr pomôžu pochopiť problém.

O Balkáne sa v minulom storočí hovorilo ako o „sude pušného prachu“. Začiatok i koniec minulého storočia poznamenali tamjšie vojny. Vražda rakúskeho následníka trónu bola dokonca zámienkou k rozpútaniu Prvej svetovej vojny. Je dnes región Kaukazu „sudom pušného prachu“ 21. storočia?

Podobnosť Kaukazu s Balkánom je jednak v etnickej pestroste regiónu, kde medzi tamjším obyvateľstvom je zasa po stáročia trvajúca nevráživosť. Historicky je tu podobnosť v tom, že tieto územia sa pokúšala ovládnuť Rímska ríša a jej pokračovateľka Byzantská ríša.

Lenže, o Kaukaz Byzantsko bojovalo s pokračovateľkou Perzskej ríše Parthskou ríšou.

Kresťanstvo prijala väčšina obyvateľstva Kaukazu niekedy v prvej polovici 1. storočia n.l. Výnimkou boli obyvatelia dnešného Azerbajdžanu, tí sa pôvodne hlásali k zoroastrizmu (náboženstvu, ktoré vytvorili perzský prorok Zarathuštra a ktorého posvätnou knihou je Zend Avesta a etnicky mali blízko k Peržanom, potom, keď prijali islam, prijali aj turecký jazyk.

Byzantská ríša postupne zanikala v dôsledku útokov najprv Arabov a potom Turkov. Oblasť Kaukazu Arabi dobyli niekedy v 7.-8. storočí n.l. Keď sa Arabská ríša rozpadla na

jednotlivé chalifáty, Arméni, Gruzínci a Azerbajdžanci si na istú dobu obnovili samostatné štáty, potom však prichádza nadvláda Mongolov a napokon Turkov. Turci opanovali postupne aj Balkán. Po bitke pri Moháči v roku 1526 severná hranica Osmanskej ríše zhruba prebiehala po línii dnešnej slovensko-maďarskej hranice.

Hlavné mesto byzantskej ríše Konstantinopol Turci dobyli v roku 1453. Ruské knieža Ivan IV. (zvyčajne mu dávajú prívlastok Hrozný, ale s súčasnosti niektoré ruské médiá ho nazývajú Ivanom veľkým) sa v roku 1547 vyhlásil za cára. Tento titul bol spojený s tvrdením, že Moskva sa stala „tretím Rímom“ po Ríme a Konstantinopole a pád tohto „tretieho Ríma“ by už znamenal koniec sveta. Zároveň sa ruský cár vyhlásil za ochrancu všetkých pravoslávnych kresťanov. Pravoslávni kresťania tvorili väčšinu kresťanov na Balkáne (iba Chorváti sú katolíci) a na Kaukaze (iba Arméni vyznávajú zvláštnu podobu kresťanstva, tzv.monofyzitizmus (božská podstata Krista je nadradená ľudskej).

Postup Turkov do Európe bol zastavený až v roku 1683, keď Turci utrpeli porážku pri Viedni. Turci boli vytlačení z Uhorska, Transylvánie a časti Chorvátska. Kresťanské obyvateľstvo Balkánu nebolo nikdy zmierené s tureckou nadvládou, ale práve v 18.storočí začína narastať jeho odpor, ktorý potom v 19.storočí zosilnel. Gréci, Srbi, Bulhari, Macedónci, Čiernohorci a ďalšie národy začali stupňovať odpor voči Turkom.

V tomto období začína vznikať tzv.“výhodná otázka“, súhrn problémov súvisiacich s úpadkom Osmanskej ríše, v podstate išlo o to, aby nenarástol vplyv Ruska. To sa napríklad prejavilo v Krymskej vojne v rokoch 1853-1856. Rusko pranierovalo Turecko za neľudské zaobchádzanie s kresťanským obyvateľstvom Balkánu, zároveň žiadalo, aby kresťanskí pútnici mali zaručený prístup na sväté miesta v Palestíne (ktorá bola vtedy súčasťou Osmanskej ríše) a tiež slobodný prechod ruských vojenských lodí cez morské úžiny Dardanely a Bospor. Rokovanie medzi Ruskom a Tureckom stroskotali a Osmanská ríša povzbudzovaná západnými mocnosťami vyhlásila Rusku vojnu. Ruské loďstvo vyhralo nad tureckým loďstvom bitku pri Sinope v Čiernom mori. V marci 1854 Veľká Británia a Turecko vyhlásili Rusku vojnu. Vojenské operácie sa odohrávali na Kryme, Briti a Francúzi obliehali prístav Sevastopol. Vojna sa skončila v roku 1856. V máji 1876 vypuklo v Bulharsku protiturecké povstanie. Pri jeho potláčaní sa turecké vojská dopustili takých strašných zverstiev, že to pobúrilo verejnú mienku v celej Európe. Rusko vyhlásilo v roku 1877 Turecku vojnu a po niekoľkomesačných bojoch smerovali ruské vojská k Carihradu. Zastavilo ich až britské ultimátum. Predbežná mierová zmluva medzi Ruskom a Tureckom bola 3.marca 1878 v mestečku San Stefano neďaleko Carihradu uzatvorená predbežná mierová zmluva medzi Ruskom a Tureckom. Mala stanoviť také hranice na Balkáne, ktoré by prakticky zodpovedali vtedajším národnostným hraniciam. Turecko malo uznať samostatnosť Srbska, Čiernej Hory, Rumunska a Bulharska. Rusko získalo územie Zakaukazska a Besarábiu (dnešné Moldavsko). Berlínsky kongres v roku 1878 tieto podmienky zmenil. Rusko si síce zachovalo Moldavsko a prístup k ústiú Dunaja a hranice v Zakaukazsku s výnimkou Bajazidu, no podstatne zredukované bolo územie Bulharska a Rakúsko-Uhorsko dostalo právo okupovať Bosnu a Hercegovinu a Novopazarský sandžak, ktorý oddeľoval Srbsko a Čiernu Horu. Po nespravodlivom riešení problémov na Berlínskom kongrese sa Balkán stáva povestným „sudom pušného prachu“.

Na začiatku 20.storočia vypukli dve balkánske vojny. V prvej balkánskej vojne (1912-1913) zaútočili Bulharsko, Srbsko, Čierna Hora a Grécko na Turecko a vytlačili ho z Európy. Srbsko a Bulharsko sa nedohodli na hraniciach a v júni 1913 vypukla druhá balkánska vojna, kde proti Bulharsku bojovali Srbsko, Čierna Hora, Grécko, Rumunsko a Turecko. Vtedy na základe rozhodnutia veľmocí vznikol aj albánsky štát, no Srbsko vtedy získava územie Kosova, ktoré pred tureckým ovládnutím Balkánu bolo súčasťou Srbska. Srbsko od Rakúska-Uhorska požadovalo Bosnu a Hercegovinu. Keď v júni 1914 srbský študent v Sarajeve zbil následníka trónu Františka Ferdinanda, boli to počiatočné výstrely Prvej svetovej vojny.

Keď po vojne vznikla Juhoslávia Chorváti a Macedónci dávali najavo, že nechcú byť súčasťou tohto štátu, obeťou atentátu sa stal juhoslovanský kráľ. Podobne to bolo aj po Druhej svetovej vojne. Na konci 20.storočia sa v krvavom konflikte rozpadla Juhoslávia.

Ešte na začiatku 18.storočia pod vplyvom Turecka bolo územie aj na sever od Kaukazu. Toto územie však zväčša obývali etniká, ktoré prijali islam (napríklad Čečeni, ktorí boli pôvodne kresťanmi, no prijali militantnú podobu sunitského islamu, tzv.vahabizmus, ktorý je jednou z foriem islamského fundamentalizmu). Kresťanmi sú Osetínci, ktorých územie sa rozkladá na oboch stranách Kaukazu.

Rusko sa usilovalo získať prístup k Čiernemu moru, tak začalo postupne dobývať aj región Predkaukazska. Tento región dostalo ovládlo v druhej štvrtine 19.storočia. Na nástup Ruska reagovala Perzia v roku 1826 vyhlásením vojny. Obeťou represálií perzských vojsk boli Arméni, ktorí vítali Rusov ako osloboditeľov od perzského jarma. Značná časť územia obývaného Arménmi sa v roku 1828 stala súčasťou Ruska, no veľa Arménov ešte žilo na území Osmanskej ríše.

V polovici 18.storočia sa Gruzíncom podarilo znova vytvoriť samostatný štát. O jeho územie súperili Rusko, Osmanská ríša a Perzia. Gruzínsky vládca v roku 1783 zmluvu o Ruskom protektoráte. Rusko ju využilo na upevnenie moci v regióne. Tam, kde sa začínala horská cesta do Gruzínska bola postavená pevnosť, ktorá dostala výrečný názov – Vladikavkaz („vládca nad Kaukazom“). Po vojnách s Perziou (1805-1813) a Osmanskou ríšou (1806-1812) sa dostala pod kontrolu Ruska väčšina územia obývaného Gruzíncami.

Spomínali sme vahabizmus. Toto fundamentalistické učenie získalo veľa prívržencov medzi etnikami Predkaukazska. Jeho prívrženci si zvolili za duchovného a vojenského vodcu – imáma Šamila. V roku 1834 vypuká povstanie, ktoré sa Rusom podarilo potlačiť až v roku 1859.

Hoci je predovšetkým známa genocída Arménov Turkami počas Prvej svetovej vojny, niekoľko masových vraždení Arménov na území ovládanom Turkami prebehlo na konci 19. a začiatku 20.storočia, už vtedy boli státisíce obetí. Arméni na to reagovali masovou emigráciou, početná arménska komunita žije dodnes v USA a Francúzsku (arménskeho pôvodu je napríklad spisovateľ Saroyan a herec Aznavour).

Po Októbrovej revolúcii v Rusku v Gruzínsku prevzali moc sociálni demokrati na čele s Noe Žordaniom. Spolu so sociálnymi demokratmi v Arménsku a Azerbajdžane uvažovali o vytvorení Zakaukazskej federácie, no azerbajdžanskí politici sa začali orientovať na Turecko, čo bolo pre Arménsko a Gruzínsko neprijateľné. V roku 1920 uzatvorilo Gruzínsko zmluvu s Ruskou sovietskou federatívnou republikou, ktorá mu zaručovala nezávislosť, no v roku 1922 sa Zakaukazsko dostáva pod kontrolu bolševikov a z Arménska, Azerbajdžanu a Gruzínska je vytvorená Zakaukazská federácia. Na konci roku 1922 sa dovtedy formálne nezávislé štáty Rusko, Ukrajina, Bielorusko a Zakaukazská federácia. V prvej sovietskej vláde bol komisárom pre problematiku národností Josif Stalin (pôvodným menom Džugašvili), národnosťou Gruzíнец. Keď sa rokovalo o zjednotení sovietskych republík Stalin presadzoval ich začlenenie do Ruskej federácie, za čo ho Lenin obvinil, že sa správa ako veľkoruský šovinista. Štát, ktorý vznikol v decembri 1922 bol skôr formálne konfederáciou, hoci sa počas jeho existencie toto slovo nikdy nepoužilo.

V skutočnosti však so Stalinovými postojmi to mohlo byť zložitejšie. On napríklad stanovil hranice Gruzínska v ZSSR, on určil, že súčasťou Azerbajdžanu sa stal Náhorný Karabach, kde Azerbajdžanci mohli Arménom upierať základné práva. Zakaukazské republiky mali väčšiu autonómiu, než iné zväzové republiky a najmä na ich územie nebolo presídľované ruské obyvateľstvo, čo sa dialo v prípade iných republík. Zakaukazská federácia bola zrušená v roku 1936 a súčasťou ZSSR sa stalo Gruzínsko, Arménsko a Azerbajdžan ako jednotlivé zväzové republiky.

Keď nacisti zaútočili na Sovietsky zväz, za potenciálnych spojencov o.i. považovali aj moslimské obyvateľstvo Predkaukazska, o Gruzíncoch Hitler vyhlásil, že „o nich nič nevie“ a s vojenskými zajatcami arménskej národnosti nacisti podobne zaobchádzali ako so Židmi. Zo zajatých príslušníkov predkaukazských národností nacisti vytvárali kolaborantské vojenské jednotky. Nacistom sa podarilo preniknúť do niektorých regiónov Predkaukazska a tam sa tiež našli kolaboranti. Počas bitky pri Stalingrade sa Čečeni dokonca pokúsili o povstanie. Po vojne nasledovala odveta. Niektorým národnostiam boli zrušené autonómne oblasti či republiky a Čečeni boli vysídlení do Kazachstanu odkiaľ sa mohli vrátiť až keď sa lídrom ZSSR stal Nikita Chruščov.

Ešte pred rozpadom ZSSR, v roku 1988 vypukol spor medzi Arménskom a Azerbajdžanom o Náhorný Karabach. V roku 1994, keď už boli dávno obe krajiny samostatné bolo uzatvorené prímerie, nie však mierová zmluva, takže konflikt môže znova kedykoľvek vypuknúť.

Keď sa v roku 1991 rozpadol Sovietsky zväz Čečensko sa fakticky stalo samostatným štátom, hoci ho nik neuznal. V decembri 1994 vstúpili na územie Čečenska ruské vojská. V rokoch 1996-1999 trvalo prímerie, keď Čečensko znova bolo fakticky nezávislé, no v roku 1999 znova ruské vojská začali bojové akcie, ktoré sa skončili v roku 2002. V súčasnosti je síce v krajine pokoj, no je otázne dokedy. V krajine existujú partizánske oddiely, ktoré možno iba čakajú na vhodný okamih.

Na počiatku augusta 2008 sa začala vojna medzi Južným Osetskom a Gruzínskom, konflikt zosilnel, keď sa na stranu Južného Osetska postavilo Rusko. Ozvalo sa aj Abcházsko, ktoré tiež požaduje nezávislosť od Gruzínska.

Spomínali sme analógiu medzi Balkánom a Kaukazom. 3.augusta 2008 srbský prezident Tadić vyhlásil, že sa obráti na medzinárodný súd v Haagu, aby posúdil problém vyhlásenia nezávislosti Kosova. Medzinárodné právo jednak uznáva práva národov na sebaurčenie, no nie sú presne určené podmienky a predpoklady uplatnenia tohto práva. Rusko sa v prípade Južného Osetska odvolávalo práve na analógiu s Kosovom. Problematickosť Balkánu by sa mohla nakoniec končiť postupným začleňovaním tamojších krajín do Európskej únie. S regiónom Kaukazu je to zložitejšie. Záujem o tento región v čoraz väčšej miere naznačujú USA. Je to napríklad kvôli blízkosti k Iránu, ako aj k oblastiam s náleziskami ropy a zemného plynu. Rusko dáva najavo svoj nesúhlas, čo sa napríklad prejavilo v jeho zásahu v Gruzínsku. Nemožno teda vylúčiť, že Kaukaz sa môže stať Balkánom 21.storočia.

Použitá literatúra:

Švankmajer, M. a kol. Dějiny Ruska, Praha 2004
Morgan, K. a kol. Dějiny Británie, Praha 1999
Müller H., Dějiny Německa, Praha 1995

Kontakt:

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Martin Grešš, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

CONTEMPORARY ECONOMY OF CHINA

gress@euba.sk

Abstract

Asian countries are believed to be the engines of world economic growth in upcoming decades. This goes mainly for China and India – the Dragon and the Elephant. Chinese economy grew rapidly in recent years at rates averaging almost 10 % annually. Due to financial crisis the Chinese growth might decline, but it is still the country with vast potential. One of the main features of this potential is market encompassing 1.3 billion people. Another important characteristic is production, where many foreign companies invest in China in order to reduce their cost. While their domestic labor is expensive, this is not the case of China. The labor here is underpaid thus advantageous for foreign companies seeking the cut in cost. Thank to export oriented economy of China the country has accumulated over \$ 1 trillion in foreign reserves. China is becoming not only the destination for foreign companies and their production, but also tries to invest abroad; significant amounts of money are spent on projects in Africa and North America.

1. Chinese Economic Development

Chinese economy experiences spectacular growth in the beginning of the 21st century. Chinese GDP growth averages at approximately 10 % per annum. Ongoing economic transformation of Chinese economy had a profound impact not only on China but also on the whole world. Over last two decades China implemented market-oriented reforms that have unleashed individual initiative and entrepreneurship. One of the results is the fastest growing economy in the world. In 2007 the GDP reached \$ 3.65 trillion USD¹ (exchange rate based).

Economic development started immediately after the formation of independent People's Republic of China in 1949. There are 2 main stages in the economic development of China. First stage took place from 1949 until 1978. The second stage is being under way since 1978 with its last phase started in 1992.

Socialist economic development during 1949 – 1978 was mainly based on self-sufficiency, central planning of resources allocation to key sectors of national economy through utilization of administrative measures according to Soviet style economic development. During the **“Transition to Socialism”** stage development of heavy industry based on the Soviet model was stressed. Because of collectivization private enterprises in mainland China were abolished.

“Great Leap Forward” aimed at accomplishing the economic and technical development of the country at a faster pace and with greater results. Emphasis was given to heavy industrial development. 2nd 5-Year Plan (1958 – 1962) tried to utilize domestic resources more efficiently for simultaneous development of industry and agriculture. People's communes were created in the countryside and in a few urban areas. They were planned as self-supporting units for agriculture, small-scale local industry, schooling, marketing, administration, and local security. Even though carefully planned, **“Great Leap Forward”** was

---

¹ \$ 2.85 trillion (constant 2000 prices).

economically rather unsuccessful and caused shortages of food, shortages of raw materials for industry, and overproduction of poor-quality goods.

Period of 1961 – 1965, “**Agriculture First**”, is also called readjustment and recovery period. Chinese government revised the immediate goals of national economy and devised a new set of economic policies to replace those used in previous phase. Top priority was given to agriculture, mainly to restoring agricultural output and expanding it at a rate that would meet the needs of growing Chinese population. As a result, economic stability was restored.

Following phase, “**Cultural Revolution**”, was primarily a political upheaval and did not produce major changes in official economic policies or in basic economic model. There was, however, a 14 % decline in industrial production in 1967. The most important effect on the economy was the absolute shortage of highly educated personnel caused by the closing of the universities.

After Mao’s death in the mid-70s, the CPC leaders decided to undertake a program of gradual and fundamental reform of the economic system. Measures taken were aimed at increasing the role of market mechanism in the system and at reducing (not eliminating) government planning and direct control. “**4 Modernizations**” was a core of a development strategy aimed at turning the country into a relatively advanced industrialized nation by the year 2000. Modernizations included: agriculture, industry, science and technology, and national defense. “**Opening Up Policy**” was devised to form a possibility to purchase foreign equipment and technology, China needed for modernization. This policy included: tourism, exports, arms sales, sending students abroad to acquire special training.

In 1992 National Party Congress stated that main task of China in the 90s was to create “**socialist market economy**”. Along with this statement was the 10th 5-Year Plan for the new millennium which stressed continuity in the political system with reforms of the economic system.

During the period 1990 – 2005 Chinese economy grew at the average of 10 % per annum, which was the highest growth rate in the world. Even though social and economic indicators improved since reforms were launched, rising inequality is evident between highly developed coastal provinces and underdeveloped, poorer inland regions. Estimates are that more than 152 million people in China in 2003 lived in poverty on consumption of less than \$ 1 a day. These are people who live mostly in rural areas of less developed inland provinces.

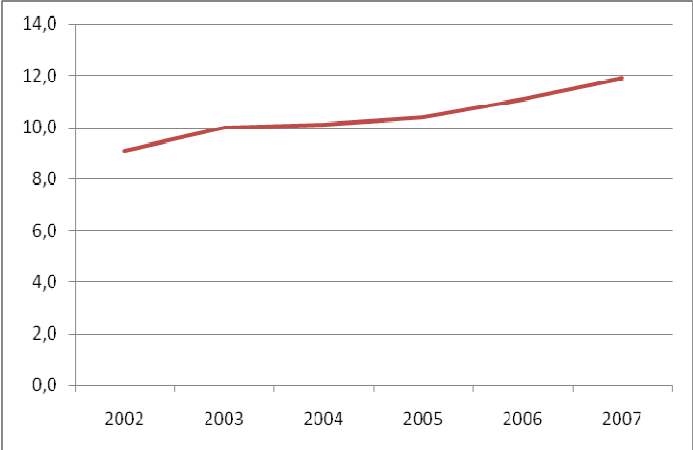
A **socialist market economic system** is slowly taking shape, and the basic role played by the market is being improved in the sphere of resource allocation. At the same time, the macro-control system continues to be perfected. The pattern has basically been formed in which the public sector plays the main role alongside non-public sectors such as individual and private companies to achieve common development. China is forecast to have a relatively complete socialist market economy in place by 2010 and this will become comparatively mature by 2020.

2. Gross Domestic Product

GDP growth in the PRC accelerated from 9.1 % in 2002 to 11.9 % in 2007, the highest level since 1997, even though the government took several steps to damp sectors that were considered overheated. 2004 GDP amounted 14 197.4 billion CNY (constant prices, 2000). 2007 GDP amounted 19 486 billion CNY, or 18 885 CNY p.c. Approximates for first half of 2008 estimate the growth of GDP at 10.4 %. According to Asian Development Bank estimates, economic growth in 2009 should be at the rate of 9.5 %, down on the expectation of a reduced trade surplus and slower investment growth. This development should help to rebalance the structure of demand towards increasing private consumption.

There was a slowdown in industrial output on the supply side in the first half of 2008 which contributed to the deceleration in GDP. This slowdown was mainly in consumer goods for export, production of capital goods grew. Slowdown in goods for export was due mainly to weaker economic growth in advanced countries which decreased the number of imported goods.

Figure 1 GDP Growth, %

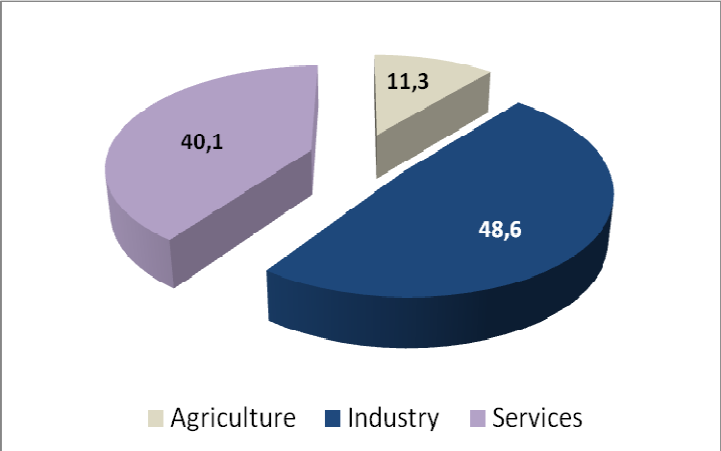

Source: Asian Development Bank.

Agriculture

China is not only the world’s most populous country, but also one of the largest producers and consumers of agricultural products. Approximately 50 % of labor force (365 million) is engaged in agriculture, though only 10 % of the land is suitable for cultivation. China is one of the world’s top producers of rice, potatoes, barley, peanuts, tea, and pork. Major non-food crops include cotton, other fibers, and oilseeds.

Figure 2 Structure of GDP by Sector, 2007, %

Source: Asian Development Bank.

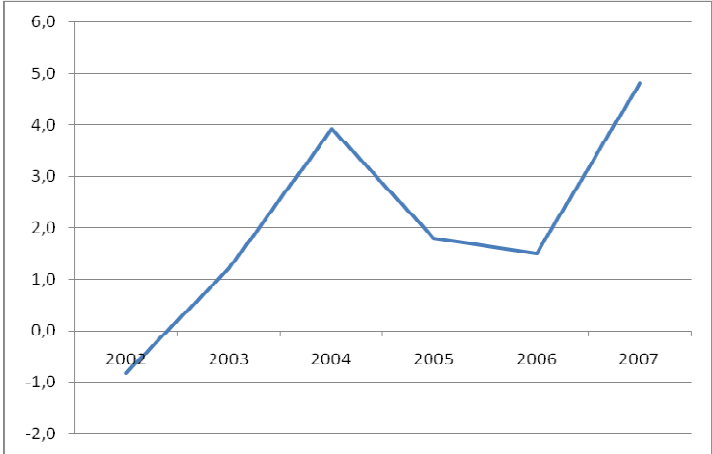
Industry

Industry and construction account for about 49 % of Chinese GDP. Major industries include iron, steel, coal, machine building, light industrial products, armaments, textiles, shoes, toys, cement, and chemical fertilizers. China also has become a preferred destination for relocation of global manufacturing facilities. In recent years, because of cheap labor force, many US manufacturers that used Mexican maquiladoras shifted their production to China causing the closing of many of the maquiladoras on Mexican-US border.

3. Inflation and Unemployment

China’s Consumer Price Index (CPI), in 2007 averaged at 4.8 %. 2007 CPI is the highest in last 5 years. The second highest CPI was recorded in 2004 at 3.9 %.

Figure 3 CPI, %

Source: Asian Development Bank.

China is the most populous country in the world, with over 1.3 billion people, 1/5 of the world’s total population. Population density is relatively high at 138 people per km². However, the distribution is uneven. Eastern coastal areas are densely populated with more than 400 people per km² while density in central areas is around 200 and in sparsely populated plateaus in the west less than 10 people per km².

In 2007, the total population was 1 321.3 million of which 44.9 % was urban population. Total urban and rural employed population reached 786.5 million, which is almost 60 % of the total population. According to data available for urban population, the unemployment rate is steady at around 4 % (highest level of 4.3 % in 2003, lowest level of 4.0 % in 2002 and 2007).

It is forecasted that in coming 20 years China’s population above the age of 16 will grow by 5.5 million per annum on average. By the year 2020 the total population of working age will reach 940 million.

Since 1978 total number of employed increased from 400 to 786.5 million people (in 2007). Concerning the total number of employed, there has been a change in definition of employment between 1989 and 1990 which caused number of employed to jump by almost 100 million from 557 to 653 million.

Another important fact is the sector, where people are employed. Primary and secondary sectors have almost constant number of employed since 1995. On the other hand,

there is tertiary sector, where rapid increase of employed is experienced from 48 million in 1978 to 230 million in 2004.

4. Foreign Trade

China's merchandise exports totaled 1.22 trillion USD and imports totaled 953 billion USD in 2007. Global trade surplus went up to 69 billion USD.

Concerning the Open Up Policy, China has greatly benefited from opening up its economy. Both exports and imports increased substantially since 1978. Since 1994 China also generates a large trade surplus. There are two main reasons for the surplus: highly favorable exchange rate between CNY and USD; global competitiveness of export industry of China.

At present, more than 220 countries and regions trade with China. Top 10 major trade partners include the European Union, the United States, Japan, Hong Kong, ASEAN member countries, the Republic of Korea, Taiwan, Australia, Russia, and Canada.

On July 1st, 2004, China began to implement the revised Foreign Trade Law. This law is focused on transformation of the 50-year old examination and approval system of foreign trade into a registration system. Outcomes of this law include: clear regulations on the export and import of goods and technology, international trade in services, the order of foreign trade, and the protection of intellectual property rights.

5. Foreign Direct Investment

Over past 20 years investment climate in China changed rather dramatically. In the early 1980s, China restricted foreign investments to export-oriented operations and required foreign investors to form joint-venture partnerships with Chinese companies. Since 1990s, China allowed foreign investors to manufacture and sell a wide range of goods on the domestic market and authorized the establishment of wholly foreign-owned enterprises, which is now preferred form of FDI.

Since 1980s, China devoted great resources to construct infrastructure facilities to help create a favorable environment for foreign investors. Government passed more than 500 laws related to foreign investment to provide legal and other guarantees for foreign investors in China. Support was provided for the development of agriculture, energy, communications, raw and processed materials, hi-tech sector, and environmental protection.

Opening to the outside remains central to Chinese development. Foreign-invested enterprises produce about half of the total exports. Investments by private equity and venture capital funds, especially from the United States, are important sources of foreign investment in China. Of the world's top 500 transnational corporations, over 400 have invested in China.

As part of China's accession to the World Trade Organization (WTO) in 2001, China undertook to eliminate certain trade-related investment measures and to open up specified sectors that had previously been closed to foreign investment. In 2004, several important national policy changes on inward FDI took place. A number of industries were added to the "encouraged" category, while some were moved from "encouraged" to "permitted" in order to control overheating investment of the domestic economy. China is further opening services sector, mainly financial services, distribution services, media, and education.

The National Economy and Social Development Plan 2005 emphasized the need to improve the quality of FDI by encouraging it in high-tech industries, advanced manufacturing, modern services and agriculture, and environmental protection. The plan encourages the establishment of research and development centers, regional headquarters and bases of advanced manufacturing. It also welcomes the participation of foreign investors in the reform of State-owned enterprises.

6. China and the WTO

China became a 143rd member of WTO in December 2001. As a part of this membership, China agreed to lower tariffs and abolish market impediments. Chinese and foreign businesses gained the right to import, export, and sell products on their own without going through a government middleman. By 2005, average tariff rates dropped in both agricultural and industrial products.

Since joining the WTO, overall level of import customs duties decreased from 15.6 % in 2000 to 10.6 % in 2004. In 2005 the customs duties further decreased to 10.1 %. Average duty on industrial products fell to 9.3 %, on agricultural products to 15.6 %, and on IT products covered under ITA (Information Technology Agreement) to zero.

Bibliography:

1. Asian Development Bank Key Indicators 2008
2. Asian Development Outlook 2008
3. National Bureau of Statistics of China
4. The People's Bank of China
5. www.china.org
6. www.china-profile.com
7. www.chinaeconomicreview.com/
8. www.news.xinhuanet.com

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Martin Grešš, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**MEDZINÁRODNÉ ORGANIZÁCIE A ICH MARKETINGOVÉ
AKTIVITY
(NA PRÍKLADE EURÓPSKEJ ÚNIE)**

gress@euba.sk

Abstrakt

Medzinárodné organizácie sú, v porovnaní s primárnymi subjektami medzinárodného práva – štátmi – v podstate nový fenomén v oblasti medzinárodných vzťahov. Existencia moderných novodobých medzinárodných organizácií siaha do polovice 19. storočia, kedy začalo dochádzať k vzniku prvých medzinárodných organizácií. V ďalších obdobiach došlo k značnému rastu tak počtu ako aj vplyvu medzinárodných organizácií. V súčasnom svete, kde prevládajú dve hlavné tendencie vývoja – globalizácia a regionalizácia – dochádza k rastu počtu medzinárodných organizácií založených na regionálnom princípe. Jednou z takýchto organizácií je aj Európska únia. Tento príspevok analyzuje funkcie a úlohy medzinárodných organizácií ako aj ich marketingové aktivity a približuje ich na príklade jedného z najvýznamnejších regionálnych zoskupení sveta, na Európskej únii.

Kľúčové slová: medzinárodné organizácie, medzinárodné vzťahy, marketingové aktivity, funkcie, Európska únia

Abstract

International organizations are, compared to primary subjects of international law – states – new phenomenon in international relations. The existence of modern international organizations extends to the half of the 19th century when first of them came to existence. During following decades, the number of international organizations proliferated, and also their impact on international relations became more substantial. The number of international organizations based on regionalism in contemporary world is growing under two main streams – globalization and regionalization. One of these regional organization is also the European union. This article analyzes functions and roles of international organizations together with their marketing activities and approaches them on the example of the European union.

Keywords: international organizations, international relations, marketing activities, functions, the European Union

Úvod

Aj keď počet medzinárodných organizácií dosahuje takmer 60 tis.¹, sú relatívne mladým subjektom medzinárodných vzťahov. Napriek tomu však získali, najmä medzivládne, ale aj niektoré mimovládne, významné postavenie v medzinárodných vzťahoch v 20. storočí

---

¹ Podľa www.uia.org

a pokračujú v tom aj v 21. storočí. Čo sa týka historického vývoja, je možné jednoznačne identifikovať kľúčové úseky histórie, ktoré výrazným spôsobom zasiahli do vzniku, formovania a činnosti medzinárodných organizácií. Jedným z prvých takýchto úsekov bol Viedenský kongres, ktorý sa uskutočnil v prvej polovici 19. storočia (1815), v rámci ktorého došlo ku kodifikácii diplomacie a diplomatických vzťahov medzi štátmi. Vzhľadom na prijatie pravidiel v diplomacii a vo vzťahoch medzi suverénnymi štátmi bolo možné hovoriť o podstatnom prehĺbení vzájomných kontaktov štátov. Práve prehlbovanie vzájomných kontaktov je považované za jeden z kľúčových aspektov podporujúcich vznik, formovanie a činnosť medzinárodných organizácií². V nasledujúcich rokoch 19. storočia tak postupne dochádzalo k vzniku prvých novodobých medzinárodných organizácií medzivládnych (napr. International Postal Union, International Railway Union) aj mimovládnych (Antislavery Convention, hnutie sufražetiek). Ďalším dôležitým krokom vo vývoji medzinárodných organizácií sa stal koniec prvej svetovej vojny, ktorý položil základy pre vytvorenie Ligy národov v roku 1919. Bola to prvá medzinárodná organizácia, ktorej cieľom bola prevencia vojnových konfliktov a nie ich urovnávanie po tom, čo vypukli. Novým princípom, ktorý sa pri činnosti Ligy prejavil bol princíp kolektívnej bezpečnosti (ktorý je využitý aj v súčasnosti v Európskej únii). Napriek cieľu, ktorý Liga presadzovala, sa nepodarilo členským štátom zabrániť vypuknutiu druhej svetovej vojny v roku 1939 a preto Liga svoju činnosť skončila. Na jej zvyškoch však vznikla nástupnícka organizácia, ktorá je považovaná za jedinú skutočnú univerzálnu (globálnu) organizáciu v súčasných medzinárodných vzťahoch – Organizácia spojených národov (OSN). Jej vznik zároveň predstavuje ďalší kľúčový krok vo vývoji medzinárodných organizácií. Zatiaľ posledný míľnik v ich vývoji je možné identifikovať s ukončením studenej vojny medzi Západom a Východom začiatkom 90. rokov 20. storočia. Určitým medzikrokom v súčasnosti sú odborné diskusie predstaviteľov akademickej obce a politických predstaviteľov o počte medzinárodných organizácií a o úlohách, ktoré medzinárodné organizácie v súčasnosti vykonávajú.

V rámci vývoja na európskom kontinente sa najvýznamnejšou dekadou minulého storočia stali 50. Roky, kedy došlo k založeniu a vzniku základu terajšej Európskej únie. Vznikli tak tri regionálne organizácie – Európske spoločenstvo uhlia a ocele, Európske hospodárske spoločenstvo a Európske spoločenstvo pre atómovú energiu. V ďalších dekadách sa tieto spoločenstvá postupne zblížovali a vytvárali nové a vyššie formy medzinárodnej ekonomickej integrácie. V súčasnosti sú tak všetky členské štáty EÚ združené v rámci spoločného trhu a niektoré štáty dokonca v menovej únii.

V prípade marketingu možno hovoriť tiež o relatívne novej disciplíne, keďže za prvé vývojové štádium marketingu sa považuje tzv. primitívny marketing, ktorý sa začal využívať v USA v druhej polovici 19. storočia a na začiatku 20. storočia (1850 – 1920). Slovo marketing³ je anglického pôvodu a predstavuje súhrn činností, ktoré sa spájajú s vytváraním trhov. Marketing vznikol z obchodu a preto je dôsledkom procesov, ku ktorým dochádza na trhu, kde sa stretáva dopyt, ponuka a cena ako 3 základné zložky trhu. Jedným zo základných cieľov marketingu je, aby sa správny výrobok dostal k správnemu spotrebiteľovi v správnom čase, na správnom mieste, za správnu cenu a kvalitu. Marketing v podniku pozostáva z viacerých prepojených činností, ktoré sa súhrnne nazývajú marketingový mix. Ide o aktivity, ktoré súvisia s výrobkom, určením ceny, zodpovedajúcou predajnou sieťou a s činnosťami, prostredníctvom ktorých podnik informuje o svojich výrobkoch/službách verejnosť.

---

² Bližšie pozri Claude, I.: Swords into Plowshares.

³ Market = trh; koncovka -ing vyjadruje zase dej.

Je zrejmé, že v prípade medzinárodných organizácií nepôjde o klasický marketing ako je to v prípade firiem. Marketingové aktivity medzinárodných organizácií nebudú využívať všetky prvky marketingového mixu, ale budú sa orientovať len na vybrané prvky. Hlavným dôvodom je rozdiel medzi firmami a medzinárodnými organizáciami. Kým firmy sú primárne zamerané na dosahovanie zisku, medzinárodné organizácie sú zamerané na spoluprácu medzi svojimi členmi, na riešenie spoločných problémov členov, prípadne na riešenie problémov medzinárodného spoločenstva a nie na dosahovanie zisku pre členov medzinárodnej organizácie⁴.

V prípade medzinárodných organizácií je možné syntetizovať prostredie, v rámci ktorého dochádza k marketingovému pôsobeniu firiem (trh = dopyt + ponuka + cena) a prostredie, v rámci ktorého sa formujú a fungujú medzinárodné organizácie (medzinárodný systém = subjekty + problémy). Na základe uvedeného je možné vypracovať schému, kde dochádza k určitému vzájomnému vplyvu medzinárodných organizácií a marketingových aktivít:

Dopyt (účastníci systému)

Ponuka (systém prostredníctvom medzinárodných organizácií)

Cena⁵ (vyjadrenie vyriešenia určitého medzinárodného/národného problému)

Medzinárodný
systém

1. Funkcie medzinárodných organizácií

Medzinárodnú organizáciu zakladajú jej členovia na plnenie určitých cieľov a úloh, ktoré sú zvyčajne zakotvené priamo v zakladajúcej zmluve, prípadne v stanovách danej organizácie. Pre výkon svojich cieľov je medzinárodná organizácia poverená svojimi členmi určitými funkciami, ktoré jej pomáhajú pri dosahovaní stanovených cieľov a úloh. V priebehu vývoja medzinárodných organizácií došlo k výraznému nárastu počtu úloh a oblastí spolupráce medzi členmi medzinárodných organizácií. Na základe toho možno rozlišovať funkcie podľa rôznych kritérií.

Podľa C. Archera⁶, aby akýkoľvek systém fungoval správne, potrebuje zdroje, aby mohol inputy transformovať na outputy. Toto sa týka nielen výrobných podnikov, ale aj medzinárodného systému. Účastníci systému – štáty, vlády štátov, transnacionálne korporácie, medzinárodné medzivládne a mimovládne organizácie, jednotlivci, skupiny – predstavujú neustály dopyt po funkciách systému, ktoré sú predstavované udržiavaním mieru,

⁴ Sú však aj autori, ktorí medzi medzinárodné organizácie zaraďujú aj transnacionálne korporácie, pretože spĺňajú niektoré charakteristické znaky medzinárodných organizácií. Tento článok však vychádza z definície medzinárodnej organizácie, ktorá nepovažuje transnacionálne korporácie za medzinárodné organizácie práve kvôli cieľu dosiahnutia zisku.

⁵ Nemyslí sa tu však klasická cena ako pri firmách a spotrebiteľoch, pretože to, čo medzinárodná organizácia získa je použité pre chod danej organizácie a nie na rozdelenie medzi členov organizácie. Príkladom môže byť rozpočet Európskej únie. Členské štáty prispievajú do spoločného rozpočtu prostredníctvom vyberania ciel, príjmy však nie sú rozdeľované medzi členské štáty podobne ako dividendy v akciovej spoločnosti pre akcionárov, ale používajú sa na zabezpečenie činnosti orgánov EÚ ako sú Európsky parlament, Európska komisia či Európsky súdny dvor. Na druhej strane však vo výdavkoch spoločného rozpočtu EÚ figurujú ako príjemcovia pomoci aj členské štáty, je však potrebné zdôrazniť, že príjmy, ktoré získajú z fondov EÚ musia byť použité v súlade s podmienkami Európskej komisie. Sú teda, na rozdiel od akcionárov súkromnej firmy, limitované v prípade čerpania prostriedkov. Okrem toho, z dividend majú prospech jednotliví akcionári, kým v prípade EÚ Komisia deklaruje prospech z využívania finančných prostriedkov fondov pre celú Úniu a nie len jej jednotlivých členov.

⁶ Archer, C.: International Organization. London: Routledge, 2001, s. 92-108.

rozdeľovaním a prerozdeľovaním bohatstva, zvyšovaním blahobytu, uspokojovaním náboženských či kultúrnych požiadaviek, a ktoré títo účastníci tlmočia prostredníctvom konferencií a medzinárodných organizácií. Systém zase predstavuje ponuku, hlavne prostredníctvom prijatých noriem na medzinárodných fórach, na rokovaníach najvyšších orgánov medzinárodných organizácií. Tieto normy môžu byť pritom pre členské štáty a ďalších členov tej ktorej medzinárodnej organizácie právne záväzné, prípadne nezáväzné. Na základe toho potom možno rozdeliť funkcie medzinárodných organizácií na:

- vyjadrenie a agregácia záujmov
- normy
- získavanie členov
- socializácia
- vytváranie pravidiel
- aplikácia pravidiel
- posudzovanie pravidiel
- informácie
- operácie.

Medzinárodné organizácie vykonávajú úlohy **vyjadrenia a agregácie záujmov** presne tak, ako je to zvykom napr. odborových zväzov, resp. iných záujmových združení v národných suverénnych štátoch. V tomto kontexte môže medzinárodná organizácia vystupovať buď ako nástroj vyjadrenia záujmov členov, ako fórum, na ktorom sa záujmy vyjadrujú, alebo môže vyjadrovať aj záujmy nezávisle od záujmov členov. Ako nástroj vyjadrenia záujmov svojich členov

Medzinárodné organizácie významnou mierou prispeli ako nástroje, fóra a aktéri k **normatívnym aktivitám**, ktoré mali vplyv na medzinárodný systém⁷.

Predovšetkým medzinárodné medzivládne organizácie majú významnú funkciu pri **prijímaní nových pracovníkov**, keďže takmer výlučne pozostávajú z predstaviteľov členských štátov. Samozrejme nemôžeme zabudnúť ani na medzinárodné mimovládne organizácie, ktorých počet vysoko prevyšuje medzivládne organizácie, a ktoré zlučujú ľudí pre určité ciele, ako napr. podpora odborových zväzov, šírenie náboženského presvedčenia, ochrana životného prostredia, zabezpečenie práv detí a matiek, boj proti HIV/AIDS, atď.

Cieľom **socializácie** v rámci národného štátu je vštepenie lojality jednotlivcovi k systému, v ktorom sa nachádza, a dosiahnutie akceptovania hodnôt tohto systému. Národné štáty majú pomerne dosť nástrojov, pomocou ktorých môžu tieto ciele dosiahnuť. Na medzinárodnej úrovni, kde neexistuje svetová vláda, je značne ťažšie presadzovať socializáciu. Proces socializácie na medzinárodnej úrovni sa uskutočňuje na dvoch úrovniach. Socializácia prekračuje hranice národných štátov, pričom lídrom v tejto oblasti sú najmä transnacionálne korporácie⁸. V rámci medzinárodných medzivládnych a mimovládnych organizácií je to napríklad Medzinárodný olympijský výbor, ktorý presadzuje ideály baróna de Coubertin. Treba si však uvedomiť, že socializácia neznamená to isté, čo pojem „sociálny“. Pojem „sociálny“ sa viaže predovšetkým k životným podmienkam jednotlivcov vo vzťahu k spoločnosti, štátu a k hmotným podmienkam jednotlivcov, ako napríklad podpora v nezamestnanosti. Na druhej strane stojí pojem „socializácia“⁹, ktorý, najmä v prípade

⁷ Napr. zavedenie celosvetových hodnôt, ktoré akceptujú všetky štáty – odmietnutie otroctva, zaobchádzanie s civilistami počas vojny, používanie diplomatických výsad a imunít, liberalizácia obchodu, a ďalšie.

⁸ Ako napr. Microsoft, Coca-Cola, McDonald, a iné.

⁹ Pôvodne tento termín označoval prevod súkromného vlastníctva na štátne vlastníctvo.

transnacionálnych korporácií, je často v protiklade s pojmom „sociálny“. Ide tu predovšetkým o spôsob života tak, ako ho prezentujú veľké nadnárodné spoločnosti, tzn. o konzumný spôsob života a čo najvyššiu spotrebu tovarov a služieb, ktoré človek často nepotrebuje. Preto je dôležité odlišovať tieto dva pojmy, ktoré mnohí ľudia používajú ako synonymá.

Existuje niekoľko všeobecných zásad, na základe ktorých medzinárodné organizácie **vytvárajú pravidlá**¹⁰:

1. pravidlá sa prijímajú jednohlasne všetkými členmi,
2. člen môže vystúpiť z organizácie a ukončiť tak svoj súhlas a záväzky vyplývajúce z existujúcich pravidiel¹¹,
3. aj v rámci členstva môže štát presadiť svoje právo na unilaterálnu interpretáciu pravidiel¹²,
4. delegáti v orgánoch, ktoré tvoria pravidlá, majú inštrukcie od svojich vlád a nevystupujú ako nezávislí predstavitelia¹³,
5. medzinárodná organizácia nemá priamy vzťah so súkromnými osobami v členských štátoch.

V medzinárodnom systéme je **aplikácia pravidiel** ponechaná zväčša na národné štáty, pretože nejstuuje žiadna svetová autorita podobná národným vládam a ich agentúram, ktorá by bola schopná vykonávať takúto úlohu. Okrem toho, nedostatkom je aj neexistencia prostriedkov, ktoré by aplikáciu pravidiel, prípadne jej zlyhanie sankcionovali, alebo nejako inak trestali, či vynucovali si.

V národnom štáte je **posudzovanie pravidiel**, interpretácia zákonov zvyčajne v pôsobnosti súdnej zložky štátu. Na medzinárodnej úrovni je to zase nedostatok inštitúcií, ktoré by sa venovali posudzovaniu pravidiel a výkladu noriem, aj keď niektoré medzinárodné organizácie si vytvárajú svoje právne orgány, prostredníctvom ktorých riešia prípadné spory medzi svojimi členmi. Významnou funkciou je však urovnávanie sporov medzi členskými štátmi¹⁴.

V súvislosti s nárastom počtu medzinárodných organizácií dochádza k presunu komunikácie a získavania **informácií** z diplomatických služieb národných štátov práve na medzinárodné organizácie. Tieto poskytujú nielen členským štátom, ale aj ďalším subjektom mnohé významné informácie, ku ktorým by sa inou cestou ani nedostali, resp. by o nich ani nevedeli.

Medzinárodné medzivládne organizácie vykonávajú tiež množstvo **operácií**, podobne ako vlády členských štátov¹⁵. Medzinárodné mimovládne organizácie pôsobia najmä v oblasti humanitárnej pomoci.

---

¹⁰ Tharp, P. A.: Regional International Organisations: Structures and Functions. London: St. Martin Press, 1971. In: Archer, C.: International Organization. London: Routledge, 2001.

¹¹ Napr. klauzula v budúcej ústave Európskej únie, ktorá bude obsahovať možnosť pre členský štát vystúpiť z tohto zväzku. Podobná klauzula je zakomponovaná aj v Charte OSN.

¹² Svedkami toho sme boli aj v marci 2003, keď USA zaútočili na Irak bez toho, aby Bezpečnostná rada OSN prijala rezolúciu, ktorá by dovoľovala jednému nezávislému a suverénnemu štátu zaútočiť na iný nezávislý a suverénny štát.

¹³ V prípade stálych orgánov medzinárodnej organizácie sa jedná o personál danej organizácie, ktorý je medzinárodný. Ako taký by nemal prijímať rozhodnutia od iných subjektov zvonku danej organizácie, ani od svojho vysielajúceho štátu.

¹⁴ Napr. vo Svetovej obchodnej organizácii, ktorá si vytvorila Mechanizmus urovnávania sporov.

¹⁵ Bankové operácie, poskytovanie rozvojovej pomoci, predaj komodít, atď.

2. Európska únia a jej marketingové aktivity

Marketingové aktivity Európskej únie vyplývajú z funkcií, ktoré táto významná regionálna medzinárodná organizácia plní. Je však možné identifikovať aj niektoré nástroje marketingu, prípadne marketingového mixu súkromných spoločností, ktoré využívajú aj medzinárodné organizácie a medzi nimi aj Európska únia. V rámci predprípravnej fázy vo firme sa uskutočňuje prieskum trhu, ktorý má zodpovedať otázku čo spotrebiteľia očakávajú od nového produktu firmy. V oblasti medzinárodných vzťahov a špecifickejšie medzinárodných organizácií je možné túto fázu stotožniť so zámerom budúcich členov, v prípade EÚ členských štátov, vytvoriť medzinárodnú organizáciu, ktorej cieľom bude aktivita definovaná na prvom oficiálnom stretnutí členov. Je potrebné poznamenať, že samotná organizácia nebude realizovať tento úvodný prieskum trhu, pretože je sama produktom tohto prieskumu. V prípade, že potenciálny členský štát, člen, zistí záujem zo strany iných potenciálnych členov, zvolá sa stretnutie a v prípade, že sa zúčastnené strany dohodnú na potrebných náležitostiach týkajúcich sa vytvorenia organizácie, bude takáto organizácia vytvorená¹⁶. Tento proces prebehol aj v európskych štátoch v 50. rokoch 20. storočia¹⁷.

Medzi hlavné marketingové aktivity medzinárodných organizácií možno zaradiť aktivity, ktoré vykonávajú súkromné firmy v rámci svojej komunikačnej politiky a ktoré priamo súvisia s podporou predaja tovarov a služieb konečným spotrebiteľom. Ide o rôzne typy aktivít ako je reklama, public relations, podpora predaja a iné. V prípade medzinárodných organizácií možno hovoriť najmä o public relations, kedy mnohé medzinárodné organizácie v rámci svojich sekretariátov vytvárajú oddelenia PR, ktoré sú zodpovedné za vzťahy s vonkajším svetom a ďalšími subjektmi medzinárodných vzťahov. Čo sa týka Európskej únie, jej organizačná štruktúra je komplexnejšia ako je organizačná štruktúra väčšiny ostatných medzinárodných organizácií. Je to dané spôsobom a dĺžkou trvania integrácie európskych štátov. EÚ je jediná regionálna organizácia, kde integrácia prebieha nepretržite už takmer 60 rokov. Čo sa však týka použitia PR, je nesporné, že EÚ využíva budovanie vzťahov s verejnosťou najmä v posledných 6 rokoch (po začatí činnosti Konventu o budúcnosti Európy v roku 2002). Do roku 2002 vnímali mnohí obyvatelia členských štátov EÚ Úniu ako byrokratický kolos, ktorý niekedy prispieva, niekedy neprispieva k ich životnému štandardu. Práve preto sa predstavitelia členských štátov dohodli, že je potrebné Európu (presnejšie EÚ) priniesť bližšie k občanom (tzn. že je potrebné začať budovať medzi európskym obyvateľstvom pozitívny imidž EÚ ako subjektu, ktorý im pomáha).

Ďalšie aktivity EÚ, ktoré je možné považovať za súčasť marketingového mixu EÚ ako regionálnej organizácie, sú aktivity jednotlivých orgánov EÚ – Parlamentu, Komisie, atď. Predovšetkým aktivity Parlamentu a Komisie sú dôležité, pretože najmä týmito dvoma orgánmi sa EÚ zviditeľňuje nielen na domácej, vnútro politickej scéne, ale aj na medzinárodných fórach, kde vystupuje za svoje členské štáty. Jednou z mnohých „zviditeľňovacích“ aktivít Európskej komisie bola napr. aj konferencia, ktorá sa uskutočnila na pôde Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave v novembri

---

¹⁶ Uplynie však určitý čas medzi konaním ustanovujúcej konferencie a ratifikáciou v prípade medzinárodných medzivládnych organizácií, čo je spôsobené politickým procesom v jednotlivých štátoch. Tak aj dohoda o vytvorení Európskeho spoločenstva uhlia a ocele bola podpísaná v roku 1951, ale Spoločenstvo vzniklo až v roku 1952.

¹⁷ Treba zdôrazniť, že Nemecko ako porazený štát v druhej svetovej vojne vstúpilo do spoločenstiev pod istým tlakom, keďže sa ostatné európske štáty obávali jeho ďalšieho zbrojenia a chceli ho mať pod kontrolou.

2008. Okrem toho tak Komisia ako aj Parlament publikujú brožúry o činnosti Európskej únie, čo je možné považovať za istú formu propagácie organizácie.

Dôležitým aspektom pri posudzovaní marketingových aktivít EÚ je aj nová Lisabonská zmluva, ktorá by mala zaviesť post ministra pre zahraničné záležitosti EÚ, ktorý bude brániť spoločné záujmy EÚ a jej členských štátov na medzinárodných fórach, čo je tiež forma budovania dobrého imidžu organizácie.

Záver

Možno konštatovať, že medzinárodné medzivládne aj mimovládne organizácie hrajú významnú úlohu v súčasných medzinárodných vzťahoch. Vykonávajú pritom špecifické funkcie, ktoré pomáhajú pri dosahovaní ich cieľov a úloh. V prípade neexistencie týchto organizácií by štáty nadväzovali spoluprácu na základe tradičnej konferenčnej diplomacie, na druhej strane jednotlivci a skupiny so spoločnými záujmami by nadväzovali spoluprácu s kolegami z iných štátov. Táto spolupráca by však bola málo frekventovaná, nekontinuálna a málo účinná. Aj napriek tomu by medzinárodný systém fungoval, ale menej efektívne.

Prostredníctvom marketingových aktivít, ku ktorým patria najmä public relations a vydávanie rôznych publikácií, pomáhajú medzinárodné organizácie pri lepšom pochopení ich činnosti a podporujú riešenie medzinárodných problémov, ktoré trápia medzinárodné spoločenstvo. Určité predprípravné aktivity je možné pozorovať u potenciálnych členov medzinárodnej organizácie, ktorá by sa mala vytvoriť, ako napr. spolupráca 6 súčasných členských štátov EÚ pri vytváraní Európskych spoločenstiev v 50. rokoch minulého storočia.

Európska únia je najvýznamnejšou medzinárodnou medzivládnu regionálnou organizáciou v súčasnosti, združujúca 27 štátov Európy. Vzhľadom na jej postavenie v Európe ako aj na medzinárodnej scéne, sú jej aktivity významným prínosom jednak pre individuálne členské štáty a ich obyvateľov a jednak pre celé medzinárodné spoločenstvo. Európska únia by mala pokračovať vo vykonávaní všetkých aktivít, ktoré vedú k jej lepšiemu pochopeniu vo svete, a ktoré budú viesť k tomu, aby sa stala najvplyvnejším subjektom medzinárodných vzťahov.

Použitá literatúra

1. Archer, C.: International Organization. London: Routledge, 2001.
2. Grešš, M.: Medzinárodné organizácie a ich marketingové aktivity. In: Medzinárodná vedecká konferencia FMV, Smolenice, 2007.
3. Grešš, M.: Znaký medzinárodných organizácií v kontexte EÚ. In: Diplomatická služba členského štátu EÚ v procese európskej integrácie. Bratislava: Ekonóm, 2008.
4. Králik, J.: Letokruhy diplomacie. Bratislava: IURA Edition, 2003.
5. Mattoš, B.: Inštitúcie Európskej únie v kontexte Zmluvy o Ústave pre Európu. In: Zborník zo 4. Medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov Fakulty medzinárodných vzťahov EU. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm 2005, s. 436 - 445, ISBN 80-225-2047-0.
6. Moraviecki, V.: Funkcii meždunarodnoj organizacii. Moskva: Progress, 1976.
7. Potočný, M. – Šibajevová, E. A.: Právo mezinárodních organizací. Praha: Panorama, 1984.

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Mária Greššová, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

PROGNÓZA VÝVOJA INDICKEJ EKONOMIKY

gressova@euba.sk

Abstrakt

Viacerí ekonomickí experti ako aj rôzne štúdie, ktoré sa vypracúvajú celosvetovo, považujú Indiu a Čínu za krajiny, ktoré ovládnu 21. storočie. Viac ako jedno storočie dominovali svetovej ekonomike Spojené štáty americké, ale zmeny, ktoré sa udiali v posledných rokoch spôsobili presun pozornosti z USA a ďalších bohatých krajín Európy práve na tieto dva ázijské giganty – Indiu a Čínu.

Kľúčové slova: India, ekonomický vývoj, prognózy, perspektívy, ekonomika

Abstract

Many economic experts and various studies prepared worldwide consider India and China countries that will rule in the 21st century. The USA dominated in world economy for more than 1 century, but changes in recent years had impact on shifting the focus from the USA and wealthy European countries to these two Asian giants – India and China.

Key words: India, economic development, prognosis, perspectives, economy

Úvod

USA, Japonsko a európske krajiny zaznamenali v poslednom čase zníženie podielu na svetovom HDP. V posledných dekádach minulého storočia krajiny ASEAN-u, v 80. rokoch najmä Južná Kórea spolu s Čínou a Indiou významne prispeli k zvýšeniu podielu Ázie na svetovom HDP. Existujú predpoklady, ktoré očakávajú pokles podielu USA na svetovom HDP z 21 % na 18 % do roku 2025. Na druhej strane sa očakáva rast podielu Indie na svetovom HDP do roku 2025 zo 6 % v súčasnosti na 11 %. Tým sa táto krajina stane tretím najvýznamnejším ekonomickým blokom po USA a Číne.

Prognózy udávajú, že v roku 2025 dosiahne ekonomika Indie 60 % úrovne ekonomiky USA. Predpokladá sa, že transformácia na tri najvýznamnejšie bloky bude ukončená v roku 2035, keď indická ekonomika takmer dosiahne úroveň ekonomiky USA, pričom bude na vyššej úrovni ako ekonomika krajín Európskej únie. Do roku 2035 bude India, podľa prognóz, rásť rýchlejšie ako šesť najväčších krajín Európskej únie.

V súčasnosti je India štvrtá najväčšia ekonomika podľa parity kúpnej sily. Úroveň HDP per capita za rok 2004 v parite kúpnej sily bola podľa odhadov 3 100 USD. V priebehu najbližších 10 rokov je pravdepodobné, že India prekoná ekonomiku Japonska a stane sa treťou najväčšou ekonomickou veľmocou.

Výzvy a priority pre indickú ekonomiku

V priebehu niekoľkých rokov sa z Indie pravdepodobne stane jedna z ekonomických veľmocí a preto je nevyhnutné, aby sa zrýchlili sociálne a ekonomické reformy v tejto krajine.

Indická vláda by mala prijať kroky vedúce k prekonaniu inštitucionálnych a infraštruktúrnych nedostatkov, ktoré sa v Indii nachádzajú. Kľúčovou pre Indiu sa javí otázka vybudovania nielen fyzickej ale aj sociálnej infraštruktúry, ktoré sú kľúčové pre trvalo udržateľný ekonomický rast.

Napriek tomu, že mnohé indické mestá prešli výraznou infraštruktúrnou modernizáciou, opak je realitou vo vidieckych oblastiach. Podobná situácia je aj v oblasti zdravotníctva, vzdelania a ďalších ukazovateľov ľudského rozvoja, kde India značne zaostáva, pričom sa prejavujú markantné rozdiely medzi mestskými a vidieckymi oblasťami.

V súčasnosti India čelí nasledovným výzvam¹:

- Udržanie ekonomického rastu a dosiahnutie 7 – 8 % ročného ekonomického rastu v najbližších piatich rokoch,
- Zjednodušenie procedúr a uľahčenie vstupu zahraničných investorov,
- Kontrolovanie rastu populácie; India je druhá krajina na svete v počte obyvateľov po Číne. Čo sa však týka hustoty obyvateľstva, India ďaleko presahuje hustotu zaľudnenia v Číne,
- Zrýchlenie rastu poľnohospodárstva prostredníctvom diverzifikácie a rozvoja agroprocesov,
- Expandovanie priemyslu na úrovni rastu minimálne 10 % ročne, aby bol priemysel schopný absorbovať nielen prebytočnú pracovnú silu z poľnohospodárstva, ale aj veľký počet žien a tínedžerov, ktorí sa stávajú pracovnou silou každý rok,
- Rozvíjanie svetovej infraštruktúry pre trvalý rast vo všetkých sektoroch národnej ekonomiky,
- Podporovanie prílevu zahraničných investícií do viacerých oblastí,
- Zefektívňovanie fiškálnej konsolidácie a eliminácia deficitu prostredníctvom manažmentu výdavkov,
- Zabezpečovanie univerzálneho vzdelania a zdravotnej starostlivosti pre celú populáciu.

V súčasnosti je vládny cieľom dokonca splnenie nie 7 – 8 % rastu, ale dosiahnutie dvojciferného rastu najmenej do roku 2011. V súčasnosti sa pohybuje ekonomický rast p. c. na úrovni 7,5 %, pričom v rokoch 1950 – 1980 to bolo len 1,25 %. Podľa správy, ktorú o Indii vydala OECD však India stále nevyužíva efektívne a naplno potenciál pracovnej sily čo je spôsobené silnou zamestnaneckou ochranou a prísnyimi pracovnými zákonmi. Podľa zákona napr. musia výrobné podniky s viac ako 100 zamestnancami žiadať na prepustenie aj jediného zamestnanca povolenie od indickej vlády.

India ako budúca ekonomická veľmoc sveta

Je možné identifikovať viacero následkov globalizácie pre národnú ekonomiku Indie. Globalizácia zintenzívnila interdependenciu a konkurencieschopnosť medzi ekonomikami v rámci svetového trhu. Je to reflektované interdependenciou, ktorá sa týka najmä obchodovania s tovarmi a službami a pohybu kapitálu. V konečnom dôsledku nie je domáci ekonomický rozvoj determinovaný výlučne domácimi politikami a trhovými podmienkami, ale je ovplyvnený tak domácimi ako aj medzinárodnými politikami a ekonomickými podmienkami. Je preto zrejmé, že globalizujúca sa ekonomika, ktorá si formuluje a hodnotí svoju vnútornú politiku, si nemôže dovoliť ignorovať možné akcie a reakcie politik a rozvoja

---

¹ Zdroj: <http://www.economywatch.com>

v ostatných krajinách sveta. To obmedzuje možnosti pre vládu, čo do určitej miery znamená stratu autonómnosti politiky, pri rozhodovaní na národnej úrovni.

Hlavné silné stránky Indie:

- Veľké zásoby prírodných zdrojov a celoročná poľnohospodárska produkcia (viac ornej pôdy na km² teritória ako v Číne),
- Vysokokvalifikovaná pracovná sila (vedecká, technická, manažérska),
- Demokratická dividenda (rast populácie v produktívnom veku do roku 2020),
- Rast bohatej strednej triedy,
- Výborná znalosť anglického jazyka,
- Aktívna demokracia (veľký počet voličov),
- Medzinárodne porovnateľné právny poriadok a súdnictvo (vlastnícke práva, duševné vlastníctvo, atď.),
- Významná pozitívna reakcia na ekonomické reformy a proces globalizácie zo strany súkromných firiem,
- Dobre fungujúci finančný trh,
- Politická stabilita.

Hlavné slabé stránky Indie

- Slabé postavenie v rámci indexu ľudského rozvoja,
- Veľký počet chudobných a negramotných,
- Obmedzená infraštruktúra,
- Problémy s implementáciou spôsobené politickou a administratívnou byrokraciou (zdržiavanie a korupcia na všetkých vládnych úrovniach, najmä na najnižších úrovniach),
- Regionálne disparity ekonomického rozvoja jednotlivých štátov,
- Vnútorne konflikty, najmä v Džammú, Kašmíre a severovýchodných štátoch,
- Náklady na indickú demokraciu (pomalé a postupujúce tempo reforiem vďaka vládnej koalícii a rôznym lobingovým skupinám, ktoré ovplyvňujú rozhodovanie a implementáciu),
- Politika v oblasti Južnej Ázie (vzťahy India – Pakistan obmedzujú rýchlejší rozvoj k ekonomickej integrácii v Južnej Ázii).

V posledných 20 rokoch došlo v Indii k zdvojnásobeniu príjmu per capita. V prípade, že rast populácie bude dosahovať približne 1,6 % p. a. a rast HDP 9 % p. a., do roku 2020 by malo dôjsť k štvornásobnému zvýšeniu príjmu per capita.

Možnosti dosiahnuteľných úrovní ekonomického rastu však majú tendenciu rásť a klesať spolu s krátkodobým ekonomickým vývojom. Globálny boom a revolúcia v informačných technológiách viedli k tomu, že mnoho ľudí sa domnieva, že India môže v nasledujúcej dekáde napodobniť 9 – 10 % mieru rastu, ktorú dosiahla Čína.

India má inherentné výhody pre dosiahnutie a udržanie vysokej miery rastu, ktorá je poháňaná týmito faktormi²:

---

²Zdroj: SIGNH, N.: Indian economy: Next five years. Dostupné na: http://scid.stanford.edu/events/NKSignh_06-03-03.pdf

- Stabilné makroekonomické základy, mierna úroveň inflácie, vysoká miera zahraničných rezerv, rastúca úroveň priemyslu, udržateľný rast v sektore služieb, sebestačnosť v produkcii potravín,
- Veľký počet kvalifikovanej pracovnej sily, pričom 700 mil. Indov je v mladšej vekovej skupine, ktorej energia sa môže využiť v prípade správneho manažovania rozvoja ľudských zdrojov, pričom môže prispieť k vykonávaniu takých aktivít, ktoré zvyšok sveta kvôli starnutiu populácie a sociálnym tlakom nie je, prípadne nebude schopný vykonávať,
- Nové zameranie vlády na znalostnú ekonomiku zabezpečí využitie schopností v oblastiach ako informačné technológie, služby, e-medicína, biotechnológie, pričom dôjde k premene spoločnosti na spoločnosť založenú na vede a technológiách,
- Externý sektor, ktorý bude pokračovať v raste dôvery zahraničných investorov v Indiu, keď bude krajina smerovať k plnej konvertibilite meny založenej na fiškálnej konsolidácii a zlepšenej finančnej štruktúre,
- Infraštruktúra je rýchlo modernizovaná tak, aby splnila globálne výzvy (telekomunikácie sú medzinárodne konkurencieschopné, rapídne sa zvyšuje prepojenie ciest, čas obrátky v prístavoch sa zrýchlil, sektor výroby elektriny sa reformuje),
- Využitie výhod z toho, že India sa stáva rozsiahlym poľnohospodárskym trhom v rámci ktorého dochádza k odstraňovaniu regulácií, ktoré bránia voľnému pohybu poľnohospodárskej produkcie,
- Reformy v sektore vzdelávania a zdravotníctva, kde beneficianti budú mať väčší vplyv na manažment základných škôl a zdravotníckych centier spolu s posilnením konkurencie medzi verejným a súkromným sektorom pre rozšírenie volieb spotrebiteľov,
- Dokončenie prebiehajúcich reforiem prispeje k celkovému rastu, čo zahŕňa oblasti ako plná implementácia odporúčaní Narasimhamovho³ výboru pre banky a finančné inštitúcie, reformy v sektore výroby elektriny, iniciatívy v oblasti privatizácie, a i.

Ak sa Indii podarí prekonať uvedené výzvy tak sa v priebehu nasledujúcich 5 rokoch stane jednou z ekonomických supervelmocí. Je možné identifikovať 2 možné scenáre budúceho ekonomického rastu Indie.

Podľa prvého scenára bude tempo reforiem pomalé. Bude to viesť k spomaleniu v procese rastu čo povedie k zvýšeniu regionálnych disparít, rozšíreniu rozdielov mesto – vidiek, zvýšeniu priepasti medzi bohatými a chudobnými, rastu nerovnosti medzi mužmi a ženami, rastu sociálnych nepokojov v mestských oblastiach. Najpostihnutejšími skupinami obyvateľstva pritom budú starí ľudia, chorí, chudobní, ženy a nezamestnaní.

V prípade druhého scenára dôjde k akcelerácii tempa rastu a k prehĺbeniu reformného procesu. Dôjde tak k vysokému stupňu integrácie do globálnej ekonomiky prostredníctvom obchodu, financií, priamych zahraničných investícií. Indická ekonomika sa tak stane konkurencieschopnou vďaka postupným procesom liberalizácie a globalizácie, ktoré sa prispôbia indickým podmienkam. Verejné financie pre sociálne sektory vzrastú, pretože vláda sa stiahne z oblastí, ktoré lepšie zabezpečuje súkromný sektor. Ekonomika bude rásť rýchlejším tempom, nezamestnanosť sa zníži. S rastom príjmov dôjde k zníženiu, prípadne úplnému odstráneniu chudoby. Očakávaná dĺžka života sa predĺži, zlepšia sa podmienky v oblasti zdravotníctva, zabezpečí sa takmer 100 % gramotnosť a hrubý zápis do škôl,lepší sa sanitácia a prístup k pitnej vode.

³ Bývalý guvernér Centrálnej banky Indie a minister financií. Počas pôsobenia v centrálnej banke priniesol množstvo myšlienok, ktoré sa pretavili do funkčných inštitúcií. Navrhol napr. vytvorenie regionálnych vidieckych bánk, ktoré kombinovali zdroje komerčných bánk s lokálnym kapitálom (<http://www.thehindubusinessline.com/2002/06/03/stories/2002060300520800.htm>).

Hlavné výzvy pre indickú ekonomiku sú⁴:

- Cielený prístup pre vyzdvihnutie miliónov rodín spod hranice chudoby,
- Vytvorenie približne 10 mil. nových pracovných miest ročne, hlavne pre nízkopríjmové skupiny,
- Odstránenie negramotnosti,
- Úsilie o zvýšenie miery zápisu na základné a stredné školy a minimalizácia predčasného ukončenia štúdia,
- Zlepšenie verejného zdravotníctva tak, aby sa zredukovala detská úmrtnosť a podvýživa,
- Rast investícií do výroby elektriny, telekomunikácií a ďalšej fyzickej a sociálnej infraštruktúry,
- Zrýchlenie schopnosti získavania technológií pre zabezpečenie rastu produktivity v poľnohospodárstve, priemysle a službách,
- Stať sa významnejším hráčom vo svetovej ekonomike čo sa týka obchodu aj investícií.

Záver

Dôležitým aspektom budúcnosti Indie v novom storočí je skutočnosť, že parametre, ktoré determinujú národný rozvoj, sa v posledných rokoch zmenili a zmenia sa aj v budúcnosti. To otvorí ďalšie možnosti pre túto krajinu. V rámci sveta dochádza k zrýchleniu v rámci sociálnej zmeny, čo zahŕňa rýchly rast v úrovni vzdelania, vysokú úroveň technologických inovácií a aplikácií, rýchlejšiu a lacnejšiu komunikáciu, ktorá odstraňuje fyzické aj sociálne bariéry v rámci krajín aj na medzinárodnej úrovni, lepšiu dostupnosť a ľahší prístup k informáciám a ďalšie otváranie globálnych trhov.

Tieto trendy reprezentujú postupný presun v základoch rozvoja z výroby do sféry služieb a ďalej k informačnej spoločnosti. Technológia, organizácia, informácia, vzdelanie a výrobné schopnosti budú hrať rozhodujúcu úlohu pri zvládaní budúceho rozvoja.

Ak sa chce India stať ekonomickou superveľmocou, musí urýchlene uskutočniť socioekonomické reformy a prijať všetky potrebné kroky na prekonanie inštitucionálnych a infraštruktúrnych obmedzení v systéme. Dostupnosť fyzickej aj sociálnej infraštruktúry je kľúčová pre udržateľný ekonomický rast.

Rast Indie ako významnej globálnej ekonomickej veľmoci bude založený na kombinácii týchto kľúčových determinantov⁵:

- Udržateľná vysoká miera ekonomického rastu,
- Proaktívne rozvojové politiky v oblasti vysokých technológií, ktoré zvýšia konkurencieschopnosť s ohľadom na využitie priemyslu a služieb založených na vedomostiach,
- Veľká populácia s dominanciou mladých ľudí s vyšším potenciálom demokratickej dividendy,
- Štátnickosť a diplomatické schopnosti pri riadení domácich sociálnych otázok a medzinárodných vzťahov s USA a ďalšími členskými krajinami Bezpečnostnej rady OSN ako aj s politicky nepriaznivo naklonenými susedmi,
- Významný rast vojenského potenciálu.

Rastúci vplyv týchto faktorov, vyvíjajúcich sa na základoch rastúcej dynamiky a živosti ekonomickej základne Indie, prispel k hodnovernosti Indie, ktorá je schopná

⁴ GUPTA, S: India - Vision 2020. The Academic foundation, New Delhi, 2004. p. 53. ISBN 8171883508.

⁵ Zdroj: WADSWORTH, Ch.: India-China 2020: Great leap forward? The foreign policy centre, New Delhi, 2005.

dosiahnuť a udržať vyššie ako historické miery ekonomického rastu v nasledujúcich dekádach. Efekt dosiahnutia cielenej miery ročného rastu na úrovni 8,5 – 9 % počas nasledujúcich 20 rokov vyústi do zoštvornásobenia reálneho príjmu per capita a k takmer úplnej eliminácii ľudí žijúcich pod hranicou chudoby. Spôsobí to skok zo súčasného 11. na 3. miesto podľa HDP v roku 2020 spomedzi 207 krajín podľa World Development Report. Okrem toho, podľa HDP meraného paritou kúpnej sily, umiestnenie indickej ekonomiky vzrastie minimálne o 53 miest zo 100 na 153 %⁶. Bude to znamenať presun krajiny zo skupiny nízkopríjmových krajín do skupiny krajín s vyšším stredným príjmom.

Literatúra:

1. GUPTA, S: India - Vision 2020. Academic foundation, New Delhi, 2004. ISBN 8171883508.
2. SIGNH, N.: Indian economy: Next five years. Dostupné na: http://scid.stanford.edu/events/NKSignh_06-03-03.pdf
3. WADWHA, Ch.: India-China 2020: Great leap forward? The foreign policy centre, New Delhi, 2005.
4. <http://www.thehindubusinessline.com/2002/06/03/stories/2002060300520800.htm>
5. <http://www.economywatch.com>

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

---

⁶ Zdroj: GUPTA, S: India - Vision 2020. Academic foundation, New Delhi, 2004. p. 31. ISBN 8171883508.

Ing. Ladislava Grochová

FACULTY OF BUSINESS AND ECONOMICS
MENDEL UNIVERSITY OF FORESTRY AND AGRICULTURE BRNO

ECONOMIC ASPECTS OF ADVERTISING

xgrochov@node.medelu.cz

Abstract

This article systemizes and analyzes different effects of advertising on consumer and firm behavior and social welfare. To evaluate advertising from a welfare perspective, alias if it is excessive or too little advertising, depends on several variables: the effects on consumer utility, the degree of competition in the market for advertised goods, the induced changes in prices and outputs of advertised goods, and whether advertising is sold to consumers. There are presented three main directions of thinking that lead discussion on these topics of which opinions will be done a systemization and a comparison.

Key words: Persuasive, informative and complementary view on advertising, persuasion and deformation in consumption, selective demand, product differentiation, brand loyalty, barriers to entry, economies of scale, competition, social welfare.

Abstrakt

Tento příspěvek systemizuje a analyzuje efekty reklamy na chování spotřebitele, firmy a na společenský blahobyt. Při hodnocení reklamy ve vztahu k blahobytu, neboli při snaze hledat odpovědi na to, je-li reklama nadbytečná či nedostatková, je třeba brát v úvahu následující aspekty: vliv reklamy na užitek spotřebitele, úroveň konkurence na trhu s propagovaným statkem či službou, vliv reklamy na změnu jeho ceny a výstupu, možnost přenesení nákladů na reklamu na spotřebitele. V článku jsou prezentovány tři hlavní směry ekonomického myšlení, jež diskutují problematiku reklamy, jejichž systemizace a komparace je cílem tohoto příspěvku.

Klíčová slova: Přesvědčovací, informativní a komplementární pojetí reklamy, přesvědčení k spotřebě, deformace ve spotřebě, individuální poptávka, výrobová diferenciacce, loajalita značce, bariéry vstupu na trh, úspory z rozsahu, konkurence, společenský blahobyt.

Introduction

In the globalizing world of 21st century, advertising is becoming a prominent feature of everyday reality. It is a phenomenon that influences all economic subjects which implies the necessity to understand better how it works and affects the economic subjects.

The aim of this work is to make an overview, to systemize knowledge and to do a comparison of opinions in the field of advertising. There are three main branches (persuasive, informative and complementary view) that discuss the phenomenon of advertising, its effect on consumer behavior and welfare and on the advertising costs that will be the object of the comparison. The comparison will be made in following areas: view, authors, branches, consumer tastes and preferences, selective demand, product price, advertising implicit price, product differentiation, brand loyalty, barriers of entry, economies of scale, effects on

competition, social welfare, advertising as a variable, combative vs. constructive advertising, market efficiency, market of advertising, information that transmits.

Economists and views on advertising

As said above, there are three branches that try to explain a question of how and why consumers respond to advertising.

A branch that prevailed in the first half of the 20th century is called “persuasive view”. The starting point is the presumption, that advertising changes tastes and creates artificial product differentiation and mark loyalty. Selective demand is then less elastic and the price is increased. What more, advertising of already existing firms can create entry barriers into the industry. This process can be multiplied in the case of existing product and/or advertising scale economies. Authors of this branch consider advertising to may have a negative effect on competition, because it doesn’t have a “real” value for consumer, causes artificial differentiation and creates a market with high concentration, which is characterized by high prices and profits. Advocates of this view and main contributors of ideas on the general level are Robinson, Braithwaite and Kaldor. Persuasive view takes place in two lines: One occupies with social effects of advertising based on Galbraith’s and Packard’s studies who consider advertising to be very negative factor, since it artificially creates wants and needs of passive consumers. While the second line offers empirical findings that support persuasive view. Advertising, creating and supporting brand loyalty, indirectly influences other variables on the market. For example barriers of entry, profit margin, concentration, level of prices, ecc. Advocates of this thinking are Bain, Comanor and Wilson.

Another branch, “informative view” was formed during the sixties of the 20th century under the influence of Chicago school and authors like Ozga, Stigler, Telser, Nelson. Most of the markets were characterized by imperfect information of consumer. Cost of information may discourage consumer from market, product, price and quality research. Advertising is considered to be an endogenous variable. If a firm advertises, consumer obtains additional information for a low price. Selective demand becomes more elastic. Advertising so supports competition among existing firms, may facilitate the market entry, because it unhide new entrants, their products and prices.

During the 50’s and 60’s, alias in the period when persuasive and informative view led the arguments, the attention was paid to advertising and laid in empirical research of variables like concentration, profit and price. Most of the works of this period used regression methods and an argument about best representation of the phenomenon of advertising was led between advocates of persuasive and informative view. A result of the discussion is revelation of limits and negatives of regression analysis especially at the inter-industry level. Persuasive and informative views thus offer antagonistic evaluation of the advertising contribution to society.

The third branch is called “complementary view”. It is complementary because it considers advertising to be a complement of goods and services. Advertising doesn’t change consumer preferences like according to “persuasive view” and it may, but doesn’t have to supply information. Consumers have a stabile set of preferences that include advertising as a complement of goods and services. Standard methods may be used even in the case of uninformative advertising. Into this view there are counted again the contributions of Telser and Stigler with collaboration of Becker, Murphy and Nichols.

Combative vs. constructive nature of advertising and its endogeneity

Marshall (1919) distinguished advertising into „combative“ and „constructive“. Combative advertising cannot promote scientific, brief facts. They are often advertising promoting new products that satisfy opulent but latent needs. Combative advertising thus

implies social losses. Constructive advertising means help for consumer and facilitates need satisfaction relatively easily and without time losses.

General view on advertising under the presumptions of persuasive view is worked up by Braithwaite and Marshall. **Braithwaite** (1928) founds conceptual principles of persuasive view. She sees advertising mainly as *costs*, the aim of which is change of consumer preferences, his product evaluation. Advertising resources will be wasted, because advertising affects consumer choice and leads him to non optimal quantity purchase. On the other hand, however, Braithwaite acknowledges that advertising may cause “scale effect” that stresses price decrease. Considering these antagonistic forces it can be stated that if monopolistic advertising raises selective demand and simultaneously if consumer surplus is evaluated relatively to the previous level of demand, then advertising increases consumer surplus only if a significant price reduction takes place. As **Marshall** (1919) explains, some advertising is combative because it reallocates consumers among producers. If real differences between producers are insignificant, combative advertising may increase in quantity. Advertising as a variable is seen as endogenous, then, however, it is hasty to consider it as an independent phenomenon.

Quick review on this problem developed by authors of informative view (Ozga, Stigler, Telser, Nelson) says that advertising is endogenous and mainly constructive and reflects competition costs that respond to provision for informing consumer.

Advocates of complementary view assume that consumer has stable preferences that can be influenced by advertising so that advertising becomes a *complement* of promoted good. This view is different both from persuasive view (where advertising changes utility function) and informative view (where advertising may effect utility only if it contains information). Complementary view authors affirm that advertising may contain information and at the same time may influence consumer behavior. Consumer may evaluate for example social prestige and advertising may be the input that helps to reach this prestige by consumption of promoted good. Since advertising is a complement, it may be sold for subsidized implicit price. If advertising is a “*bad*”, implicit price is negative. Market with advertising has specific features that do not prohibit assimilation of advertising into theory of consumer choice. Authors, however, turn back to the idea of combative advertising and persuasive conception of advertising, i.e. advertising is a medium of only small quantity of information. Even if advertising is uninformative, it may be contributive for consumer, hence consumer can directly evaluate it. The main advantage of complementary view is the fact that it offers complex framework that seemingly makes the same analysis as persuasive view but it does not include indirect information. In the case of monopoly, advertising is supplied in less than optimal quantity. Also this theory has its limitations. Mainly that it relies on inexact and hardly estimable data that uses for utility estimation, as well as assumption that consumers are willing to tolerate advertising as a “*bad*”, because they are compensated by “joint consumption experience”.

Consumer tastes and preferences, information, persuasion and deformation in consumption

There are three opinions in conflict. First says that advertising changes consumer tastes and influences him in his economic choice about purchase. Second assumes that tastes and preferences are exogenous and so cannot be influenced neither by advertising. Tastes and preferences remain fixed over time. Rather than changing preferences, advertising influences the shadow price of consumption, thereby increasing or decreasing consumption of advertised goods (Depken, Wilson, 2001). Third opinion represented by a relative compromise of the previous ones affirms that at the point of purchase, the consumer recalls the utility from a subset of these experiences to memory, and uses this information to infer his tastes for the

product. This inference then guides the consumer in deciding whether or not to buy (Shapiro, 2006).

Joan Robinson (1933), influenced by persuasive view shortly dedicated her work to an influence of advertising on *consumer*, how it changes its preferences by different and better advertising than the rivals' ones. Changing tastes and preferences advertising results in non optimal consumption which lowers consumer surplus. Also **Braithwaite** (1928) under this influence writes that advertising may change tastes and so influence consumed quantity. That leads to lower consumer surplus. **Kaldor** (1950) explains that the quantity of advertising cannot be efficient. And in more information in advertising are supplied by interested subject and so cannot be considered absolutelz objective. That is why he assumes that most of advertising are persuasive and represent waste of resources when supplying a little information.

According to informative view, advertising supplies both direct and indirect information and changes neither tastes nor consumption. **Nelson** (1975) indicates that consumer carefully considers purchase of promoted goods and it seems that consumer pays little attention to advertising. *Consumer response to advertising*, however, means that there is positive relationship between advertising and consumer utility, and thus only most efficient firms can reach significant profit. Although Nelson's study enriches informative view, it has some limitations. Then he says that firms producing high-quality goods are more motivated to increase demand by advertising, but he does not offers formal model. As **Schmalensee** (1978) writes, if low quality goods are produced with low marginal costs, it is possible that these firms gain profit from increased demand but in another way. Then it is possible that firms providing high-quality goods may transmit indirect information based on price and thus may not use advertising. Another informative view economist **Stigler** (1961) occupies with price dispersion that reflect *consumer ignorance*. This is caused by costs that consumer must expend to gain relevant information about product existence, location, price and quality. He created a model of optimal consumer acting when doing a research, in which advertising significantly lowers research costs, hence it transmits information

Most of the markets were characterized by imperfect information of consumer. Cost of information may discourage consumer from market, product, price and quality research. Advertising is considered to be an endogenous variable. If a firm advertises, consumer obtains additional information for a low price.

Nelson (1974) wants to answer how advertising provides information to consumer. It is obvious an informative content of advertising, if advertising transmits *direct information* about for example product location, utilization and price. However, in the case when advertising does not include direct information, the advertising is persuasive. Nelson says that this advertising is still informative, but provides *indirect information*. He distinguishes "*search*" and "*experience*" goods. Quality of search goods can be verified before purchase, while experience goods must be first bought to evaluate them. Studying this he writes that indirect information are important for experience good advertising. He states three motives why advertising provides indirect information about experience goods: "signaling effect" (advertising increase demand the most for efficient firms with low costs, that try to increase demand also by quality improvement and lower prices, advertising then signals its efficiency), "match-product-to-buyers effect" (consumers have not identical tastes and so it is difficult to co-ordinate customers needs with production. In this process apparently non-informative advertising can assist that informs those consumers that evaluate the product the most), "repeat business effect" (advertising reminds to consumer his previous experience with the product, an important role plays advertising emphasizing high quality). As for search goods, advertising may transmit indirect information about them as well. Thanks to "signaling-efficiency" effect consumers can be stimulated to promoted-good search. In the comparison to

experience goods, search goods have higher potential for transmitting direct information via advertising. Nelson concludes consequently: experience good advertising contains mainly indirect information, while for search goods it is direct information that is provided.

Nelson comes with empirical proves that solicit his hypothesis. First, advertising intensity is higher for experience goods; then TV advertising/press ratio is significantly higher for experience goods (indirect information prevails); third, advertising intensity is higher for nondurable and cheap goods (experience goods). The conclusion is consistent with idea that information about more expensive durables are obtained mainly by consumer proper research, while as for cheap frequently purchased goods consumer rely on information transmitted by indirect information in advertising. The limitation of the theory is the fact that it is not clear the classification and difference between search and experience goods.

Complementary view (Stigler, Becker, Nichols, Murphy) concludes that advertising up to certain level may be beneficial even if it does not contain information. If consumer evaluates for example social prestige and advertising may be the input that helps to reach this prestige by consumption of promoted good. They, however, turn back to persuasive conception of advertising, i.e. advertising is a medium of only small quantity of information. Even if advertising is uninformative, it may be contributive for consumer, hence consumer can directly evaluate it. Even though, consumer has stable preferences, they can be influenced by advertising.

Complementary view is also connected with Chicago school. **Telser's** work (1964) is fundamental for this view, but **Stigler and Becker** (1977) offer more complex general view on the problem. According to them, consumer utility is derived from vary commodities consumption. These commodities are, however, not bought on the market, but are produced by household *production technology*, that uses market products, advertising and other variables as inputs. In the simplest version consumer buys a good on the market of X quantity and for price P_x . The good and corresponding advertising expenses A are then inputs from which from which a household using production technology can produce quantity Z of certain commodity ($Z=g(A)X$). Consumption of this commodity brings *consumer utility* $U=U(Z, Y)$. It can be observed that there is complementary between A and X in the production function Z, alias if firm transmits more advertising its products become more attractive, hence a household presuppose that these products contribute more when producing commodities and so utility will increase. This is a process by which Becker and Stigler (1977: 84) prove that even perfectly competitive firm may promote. A firm that is a price recipient will be willing to promote, because it is a mean how to increase selective demand and consequently to increase price. A firm can compete on the market with identical products, even though they produce different goods.

Becker and Murphy (1993) included advertising quantity directly in *utility function* $U=U(A, X, Y)$. From a certain quantity marginal utility from advertising may be positive ($U_a > 0$), whereas advertising is considered to be a "good", or it may be negative and advertising is a "bad". In both cases, marginal utility from advertising raises with advertising quantity ($U_{ax} > 0$). Advertising is then a complement to promoted good and serves to demand shift.

Selective demand and product price

This topic assumes that advertising carries out crucial economic functions in managing selective demand (i.e. demand for products of one firm) and how it influences price of the promoted product. Advertising expenses are investigated as a relevant demand shifter. Demand elasticity changes with respect to advertising expenditure and price. There are led arguments if increased advertising intensity should respond positively or negatively to the

demand sensitivity to advertising expenses, and positively or negatively to the sensitivity of demand to prices.

Advertising's critics (persuasive view) advocate that advertising changes tastes and creates artificial product differentiation and mark loyalty. Selective demand is then less elastic (advertising reduces price elasticities of demand within markets) and the price is increased.

According to **Kaldor** (1950) economists consider that advertising outlay raised the demand curve for a particular firm, other things being equal, including the scale of advertising outlays of rival firms. If only one firm adopts advertising, it might be profitable from the point of view of the firm. While it would be a waste if particular firm's advertising by would be followed by similar advertising of its rivals, since the advertising efforts of the various firms would largely cancel each other out, leaving the sales. The consequences of the fact when all firms adopt advertising in a particular trade are then examined. It is assumed that a particular trade was initially in equilibrium. If all firms adopted advertising, it would render the existing distribution of sales among firms unstable. The reason for this is that the shift of the demand curve resulting from advertising cannot be assumed to be strictly proportionate to the amount spent on advertising. Larger expenditure must overshadow that of smaller ones with the consequence that the larger firms are bound to gain at the expense of the smaller ones and if at the start, firms are more or less of equal size, those that forge ahead are bound to increase their lead, as the additional sales enable them to increase their outlay still further. Hence, after advertising has been generally adopted, and the trade settles down again to some sort of equilibrium, the pattern of the industry will have changed. Sales will have been concentrated among a smaller number of firms, and their size will have increased.

While informative view considers advertising to be an endogenous variable. If a firm advertises, consumer obtains additional information for a low price. Advertising's defenders stress its role as a source of information, argue that it provides knowledge of alternatives and thus increases elasticities. Selective demand becomes more elastic. Advertising so supports competition among existing firms and may facilitate the market entry, because it unhide new entrants, their products and prices.

The impact of advertising spending on price elasticities and barriers to entry depends on how advertising is assumed to affect consumer behavior.

Product differentiation

Product differentiation is an important source of market power in many industries. In a related vein, different forms of non-price competition in terms of advertising and various forms of promotions are likely to play an important role in many markets characterized by imperfect competition, and indeed, may delineate a competition strategy that can complement usual price competition

As for persuasive view, **Comanor and Wilson** (1979), who continue Braithwaite's research, explain that product differentiation caused by advertising may create barriers of entry if bigger quantities of advertising create additional costs for new entrants. In more new entrant must expend more to gain rivals' consumers. Advertising so creates barriers of entry and supports brand loyalty. Another disadvantage for new entrants is the fact that established firms reach economies of scale.

Defenders of informative character of advertising **Christou and Vettas** (2003) state that in case of small product differentiation, advertising is sub-optimal and symmetric equilibrium does not exist, otherwise is excessive

Brand loyalty and barriers of entry

The comparison between the two views (persuasive and informative) and the related expected signs rely on expected associations with causalities that are not always clear cut.

However, the different point of view on advertising and how it affects consumer, subsequently brand loyalty and coherent barriers to entry.

In the case of a persuasive role of advertising, barriers to entry play a central role in enabling market power as they are associated with brand loyalty. Advertising creates a stronger preference for the established brand and the scope for stronger market dominance (and concentration) and therefore for the exercise of market power. The non-competitive effect may be stronger if there are economies of scale in advertising that confer cost advantages to larger firms. One would expect a positive association between advertising intensity and barriers to entry, concentration and profitability.

Braithwaite (1928) continues in an analysis of *entry deterrence* that is caused by advertising. She affirms that established firm creates loyal consumer. New entrants may succeed only if they create their own reputation by advertising. Their reputation costs may be so higher than those of established firms. Advertising can create "*reputation monopolies*" that will state higher *prices* and so lower *welfare*. Advocates of persuasive view (Braithwaite, Robinson, Kaldor, Comanor and Wilson) are thus convinced that advertising intensifies brand loyalty and may be a factor that causes economies of scale. That implies larger market shares for established firms and *market efficiency* decreases. Advertising deters to enter and causes price increase. Then Braithwaite focuses on consumer and his potential *loyalty gain*. A firm founds its reputation on quality, because it does not pay off to hazard its name and to spare for advertising of inferior goods. However, she acknowledges that "guarantee of quality" effect in only little because of three reasons: reputation is sometimes based on lower quality goods with the short-run-profit expectation; second, consumer is not and could not be an expert in quality evaluation and so can consume lower quality goods in the long term; finally, advertising of quality-guarantee can be at some level superfluous, referring to the fact that every vendor guarantee quality of his goods (**Fogg-Meade, Marshall, Shaw**). Reputation so does not bring significant advantages for consumer that would compensate already mentioned negative effects of advertising.

Another aspect that can create barriers of entry is *product differentiation* caused by bigger advertising outlays that induce additional costs for new entrants. New entrants so face two disadvantages: extra costs to attract rivals' consumers, established firms have advantage of economies of scale. On the basis of interview and questionnaires **Bain** (1949) obtains qualitative findings about relative importance of *barriers of entry*. He defines four forms of barriers of entry: absolutely lowest costs among established firms, product differentiation, economies of scale and capital requirements. Bain concludes his study stating that *product differentiation* is probably the most important barrier of entry. Advertising differentiation may create important barrier of entry and so enable to set price higher than costs and thus make a profit. Advertising has so strong anti-competitive effect. Bain's analysis has, however, two limitations. It does not explain how advertising influences consumer preferences of familiar product and creates barriers of entry. Next his study is based on qualitative classification.

In the informative view, a negative association between advertising intensity and barriers to entry is expected. If the informational content of advertising is important, it might actually stimulate competition as often occurs with the announcement of price promotions. In contrast, the expected signs of the relationship with concentration and profitability, are possibly ambiguous, as the competition facilitation may give rise at a later moment to the dominance of the most efficient. This may not occur if there are no important efficiency differentials in the sector. It is possible, for example, that companies that best satisfy consumers requirements may expand their market shares at the expense of their less efficient competitors and the market may become more concentrated, despite the effect of advertising in reducing barriers to entry. In conclusion, informative view sees advertising as a resource of

information about price and quality and facilitates market enter. That supports market efficiency, efficient production, lower prices and products of higher quality.

Economies of scale

Economies of scale characterize a production process in which an increase in the scale of the firm causes a decrease in the long run average cost of each unit. An analysis of economies of scale is typical for **Chamberlin** (1933), which firm realizes from a certain amount of production. He emphasizes that firm can reach also advertising economies of scale. He justifies advertising because it broadens market and causes economies of scale and so lowers costs and price.

Persuasive view admits a role of economies of scale when prices decrease as a consequence. They emphasize anti-competitive effects, because advertising deters entry, for example by brand loyalty, and may causes economies of scale. Established firms can increase price and so gain significant profits, even without the thread of new entrants. Persuasive view is developed on conceptual and empirical arguments.

Persuasive view is also advocated by another postkeynesian author **Kaldor** (1950). He deals with direct and indirect effects of advertising on *social welfare*. Direct effect consists in transmitting information about price and quality, while indirect effect refers to economies of scale in production and distribution. Kaldor presuppose the existence of *economies of scale in advertising*. According to him larger and lucrative firms can better meet higher expenses on advertising, which implies in instable initial market division and consequently bigger firms gain profits at the expense of smaller ones. If there are firms at approximately same size at the beginning, those that start to expand as first occupy bigger market shares. This “*concentration effect*” of advertising follows until new market structure of oligopoly is created. Kaldor writes that there are two reasons why this process stops before monopoly structure is created: advertising, from a certain quantity, implies decreasing returns; each firm is ready to face whatever intervention on its market, to increase advertising as a defence in reaction on advertising increase of rival. **Comanor and Wilson** (1974) see disadvantage of product differentiation for new entrants, because of the fact that established firms reach economies of scale.

Informative view author who occupies with the problem is **Ozga** (1960). His consumer only passively receives information and does not search by himself. He explains also reason for decreasing economies of scale: “More and more consumers being informed about promoted goods, advertising is less and less is economical, hence more people that have already seen advertising are familiar with the advertising object.”

Competition and market efficiency

Market power is the ability of a firm to alter the market price of a good or service and so influence competition in the market. A firm with market power can raise price without losing all customers to competitors and advertising can be one of the tools that help to reach the market power.

As mentioned above under the conditions of persuasive view, **Joan Robinson** (1933) considers also anti-competitive consequences of advertising that intensifies brand loyalty and may cause economies of scale. As a consequence market shares get bigger for established firms with new higher market power and can settle higher price. Advertising creates barriers of entry. **Kaldor** (1950) states that given the fact of the economies of large-scale production and standardization, an efficient firm involves restriction on the freedom of choice and the freedom of competition especially on the freedom of entry. Large-scale advertising (that are reached by bigger firms) can be considered as one of the possible instruments for bringing about the necessary restriction on competition consistent with efficient production. In judging

its social effects, however, it would be necessary to find alternative methods to confirm a similar degree of *concentration* and standardization in production.

Informative view sees advertising as intermediary of information about price and quality that facilitates market entry and supports market efficiency and competition. However, it can cause monopolization of market. Advocates of this view say that advertising is a tool that serves to transmit information from firm to consumer. And so it may have pro-competitive effect. This view is from in 60's of the last century led by Chicago school. Ozga and Stigler are considered to be founders of this thinking. On the contrary, **Telser** (1964) significantly contributed to theoretical and empirical foundations of informative view. He asks whether advertising is compatible with competitive acting of firms. Like Chamberlin and Kaldor he begins with idea of theoretical compatibility between advertising and competition and finds out that his question cannot be answered only with theory. On one hand there is quite *compatibility between advertising and competition*, however, on the other hand he defines two reasons why advertising can cause *monopolization* of the market. A firm with monopoly power, according to Telser, will probably promote its product since it is the way how to gain most of the sales that increased with advertising. He admits that some advertising may be persuasive and so supports monopoly power. Telser uses advertising/sales ratio and simple regression analysis. He forms two partial conclusions. The relationship between advertising and concentration is positive, hence reinforces monopoly. Then he examines stability of relationship between advertising and market share. If advertising protects firm product from rivals acting, it may assure stable market shares of promoted products. He observes this phenomenon on market shares of three groups of products: groceries, soaps and cosmetics. Stability of market shares seems to be indirectly proportional to advertising intensity. Telser, however, refuses that advertising stabilizes market shares. On the contrary, according to him, advertising facilitates market entry and new product introduction. Then he concentrates on competitive effects of advertising, however this study is limited especially by the fact that he uses concentration to measure market power. According to **Wilson, Comanor and Bain** (1967), more apposite are variables like profit rate and barriers of entry that are basis variables that explain profitability.

Also complementary view, especially **Nelson** (1975) brings pro-competitive argument in favor of advertising. He states that advertising is informative. Misleading advertising, say, implies cost for a firm that suffers a decline in his credibility for future advertising. This effect increases when promoting experience goods. Advertising is a little bit powerful in confronts with search good where the probability of truthfulness of ad is less than one. For these motives advertising of search goods can contain only a small quantity of information and doesn't include indirect information but the maximization of profit cannot be reached under these conditions.

Social welfare

Three mentioned views consider the effect of advertising on social welfare. They investigate four main areas: combative advertising, persuasion in consumption, joint supply and economies of scale and market power.

Since some of the topics have been examined in this paper, following work will briefly mention them and will be focused on the rest of the problem.

According to persuasive view (Braithwaite, Robinson, Kaldor, Comanor and Wilson) advertising intensifies brand loyalty (i.e. influences consumption). May imply larger market shares for established firms and market efficiency decreases and prices can be higher. As **Marshall** (1919) explains, some advertising is combative because it reallocates consumers among producers. If real differences between producers are insignificant, combative

advertising may increase in quantity. **Braithwaite** (1928) develops an analysis of advertising that create loyal consumer and its consequence is *entry deterrence*. Subsequently advertising can create “*reputation monopolies*” with higher prices which means lower welfare. According to Braithwaite, advertising may change tastes and so influence consumed quantity. That leads to lower consumer surplus. Postkeynesian author **Kaldor** (1950), one of the advocates of persuasive view, deals with direct and indirect effects of advertising on *social welfare*. Direct effect consists in transmitting information about price and quality, while indirect effect refers to economies of scale in production and distribution. Kaldor (1950) emphasizes that advertising is only rarely consumed separately. There is no separate market with advertising. Advertising suppliers are aware of complementary and may supply larger than demanded quantity. He concludes that even if there are a lot of advertisings with significant effects on demand, it wouldn't bring evidence of a strong effect of advertising on welfare.

For advocates of informative view advertising means information about price and quality and facilitates market enter. That supports market efficiency, efficient production, lower prices and products of higher quality that is the reason for judging it as constructive. Consumers have tastes fixed. Advertising supplies both direct and indirect information and changes neither tastes nor consumption. It is so mainly constructive and reflects competition costs that respond to provision for informing consumer.

According to complementary view, consumer decides about his consumption basket, advertising included, which must be considered also in the welfare analysis. That implies that there can be lack of advertising. Advertising up to certain level may be beneficial even if it does not contain information. The effect of advertising on *welfare* is observed by **Nichols, Becker and Murphy** (1985, 1993) and they demonstrate that a monopolist supplies less quantity of advertising, if the advertising is a “*good*”, and larger quantity of advertising does not raise price, hence monopolist cannot appropriate the whole consumer surplus that is connected with advertising. The effect of advertising on *welfare* is observed by **Nichols** (1985). He utilizes Lancaster's characteristics approach to consumer behavior.¹ However, Nichols interprets Z as utility from characteristics of goods bought on market of X quantity and advertising of A quantity. Consumer welfare can be then characterized by function $U=U(g(A)X,Y)$, where Y is composite non-promoted good. For certain A consumer chooses such quantity of X and Y that maximize his U but he is limited by his income $I=P_xX + P_yY$. In the case of monopoly consumer increases his utility only if increased quantity of advertising does not cause price increase (price of advertising $P_a \leq 0$).

Market of advertising

Persuasive view assumes that since there is not a separate market of advertising and direct relationship between price and marginal costs, it cannot be assumed that advertising quantity is efficient. Even if advertising transmits information, the information is provided by involved subject and thus they may not be fully objective. That is why **Kaldor** (1950) says that most of advertising are persuasive. As for direct effect, Kaldor thinks that advertising is a waste of resources when supplying a little information. Kaldor emphasizes that advertising is only rarely consumed separately. There is no separate market with advertising. Advertising suppliers are aware of complementary and may supply larger than demanded quantity.

According to complementary view, consumer decides about his consumption basket, advertising included, which must be considered also in the welfare analysis. That implies that

---

¹ Lancaster doesn't consider a product to be indivisible, but as a complex of characteristics that are represented by objectively observable features. Consumer utility is then formed not by goods but by characteristics of the goods.

there can be lack of advertising. **Becker and Murphy** (1993) write that it is not possible to sell advertising to consumer separately. That is the reason why advertising is either excluded from sales or sold together with goods. In the first case, called *conventional approach*, the quantity of advertising is determined by firm and is accepted by every consumer. Second case is relatively new. Every consumer determines quantity of “joint good” with set price

Conclusion

There are three different views on advertising that assume different presumptions when investigating advertising. However, there are not very clear the confines among these directions especially between informative and complementary view, since in a lot of areas of interest they make either similar conclusions or they directly collaborate as a unique view.² All views lead a discussion on effects of advertising on consumer, firm and social welfare.

Arguments are developed mainly on the point of view of advertising on consumer tastes and preferences, the combative or constructive feature of advertising. There is not a definite conclusion and agreement of the views related to this problem. Another field of interest is information and its influence on consumer. The discussion is developed on whether information supplied by a producer is misleading or helps a consumer in orientation in a market, what quantity of information is supplied and if it is sufficient for decision making. Again, no agreement is reached especially between persuasive and informative view.

As for a firm, the discussion is led mainly between persuasive and informative view. This area is not very influenced by complementary view that either doesn't focus on it with big interest³ or collaborates with informative view. It can be concluded that there is not a unique way of thinking, since they do not concur in effects of advertising on demand elasticity, product price, product differentiation, brand loyalty, barriers to entry, economies of scale and competition.

Bibliography

1. Bain, J. S. (1949), “A Note on Pricing in Monopoly and Oligopoly,” *American Economic Review*, 39, 448-464.
2. Bain, J. S. (1956), *Barriers to New Competition: Their Character and Consequences in Manufacturing Industries*, Cambridge, MA:Harvard University Press.
3. Becker, G. S. and K. M. Murphy (1993), “A Simple Theory of Advertising as a Good or Bad,” *Quarterly Journal of Economics*, 942-64.
4. Braithwaite, D. (1928), “The Economic Effects of Advertisement,” *Economic Journal*, 38, 16-37.
5. Chamberlin, E. (1933), *The Theory of Monopolistic Competition*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
6. Christou, Ch. and Vettas, N., "Informative Advertising and Product Differentiation" (June 2003). CEPR Discussion Paper No. 3953. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=436989>
7. Comanor, W. S. and T. A. Wilson (1967), “Advertising, Market Structure and Performance,” *The Review of Economics and Statistics*, 49, 423-40.
8. Comanor, W. S. and T. A. Wilson (1974), *Advertising and Market Power*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
9. Comanor, W. S. and T. A. Wilson (1979), “The Effect of Advertising on Competition: A Survey,” *Journal of Economic Literature*, 42, 453-76.

---

² For example economists Stigler and Telser contribute the studies for both directions according to topic, since their opinions and interest influence both ways of thinking.

³ Complementary view concentrates and elaborates another problems as for example market of advertising.

10. Depken II, C. A. and Wilson, D. P. (2001), "Is Advertising a Good or a Bad? Evidence from U.S. Magazine Subscriptions," (2001). Available at SSRN: <http://www.uta.edu/depken/P/subs.pdf>
11. Doyle, P. (1968a), "Economic Aspects of Advertising: A Survey," *Economic Journal*, 78, 570-602.
12. Doyle, P. (1968b), "Advertising Expenditure and Consumer Demand," *Oxford Economic Papers*, 20, 394-415.
13. Fogg-Meade, E. (1901), "The Place of Advertising in Modern Business," *Journal of Political Economy*, 9, 218-42.
14. Galbraith, J.K. (1958), *The Affluent Society*, Boston, MA: Houghton-Mifflin Co..
15. Galbraith, J. K. (1967), *The New Industrial State*, Boston, MA: Houghton-Mifflin Co..
16. Kaldor, N. V. (1950), "The Economic Aspects of Advertising," *Review of Economic Studies*, 18, 1-27.
17. Lancaster, K. J. (1966), "A New Approach to Consumer Theory," *Journal of Political Economy*, 74, 132-57.
18. Marshall, A. (1890), *Principles of Economics*, London: MacMillan and Co..
19. Marshall, A. (1919), *Industry and Trade: A Study of Industrial Technique and Business Organization; and of Their Influences on the Conditions of Various Classes and Nations*, London: MacMillan and Co..
20. McFadden, D. (1974), "Conditional Logit Analysis of Qualitative Choice Behavior," in *Frontiers in Econometrics*, P. Zarembka (ed.), Cambridge, Mass: MIT Press, 105-42.
21. Nelson, P. (1970), "Information and Consumer Behavior," *Journal of Political Economy*, 78, 311-29.
22. Nelson, P. (1974a), "The Economic Value of Advertising," in *Advertising and Society*, Y. Brozen (ed.), New York: New York University Press, 43-66.
23. Nelson, P. (1974b), "Advertising as Information," *Journal of Political Economy*, 82, 729-54.
24. Nelson, P. (1975), "The Economic Consequences of Advertising," *Journal of Business*, 48, 213-41.
25. Nelson, P. (1978), "Advertising as Information Once More," in *Issues in Advertising: The Economics of Persuasion*, D. G. Tuerck (ed.), Washington, D. C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 133-60.
26. Nichols, L. M. (1985), "Advertising and Economic Welfare," *American Economic Review*, 75, 213-8.
27. Ozga, S. A. (1960), "Imperfect Markets Through Lack of Knowledge," *Quarterly Journal of Economics*, 74, 29-52.
28. Robinson, J. (1933), *Economics of Imperfect Competition*, London: MacMillan and Co..
29. Schmalensee, R. (1972), *The Economics of Advertising*, Amsterdam: North Holland.
30. Schmalensee, R. (1976a), "Advertising and Profitability: Further Implications of the Null Hypothesis," *Journal of Industrial Economics*, 25, 45-54.
31. Schmalensee, R. (1976b), "A Model of Promotional Competition in Oligopoly," *Review of Economic Studies*, 43, 493-507.
32. Schmalensee, R. (1978), "A Model of Advertising and Product Quality," *Journal of Political Economy*, 86, 485-503.
33. Schmalensee, R. (1982), "Product Differentiation Advantages of Pioneering Brands," *American Economic Review*, 72, 349-65.
34. Schmalensee, R. (1983), "Advertising and Entry Deterrence: An Exploratory Model," *Journal of Political Economy*, 91, 636-53.

35. Schmalensee, R. (1992), "Sunk Costs and Market Structure: A Review Article," *Journal of Industrial Economics*, 40, 125-34.
36. Shapiro, Jesse M., "A 'Memory-Jamming' Theory of Advertising" (May 19, 2006). Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=903474>
37. Shaw, A. W. (1912), "Some Problems in Market Distribution," *Quarterly Journal of Economics*, 26, 703-65.
38. Stigler, G. J. (1961), "The Economics of Information," *Journal of Political Economy*, 69, 213-25.
39. Stigler, G. J. and G. S. Becker (1977), "De Gustibus Non Est Disputandum," *American Economic Review*, 67, 76-90.
40. Telser, L. G. (1961), "How Much Does It Pay Whom to Advertise?," *American Economic Review*, 50, 194-205.
41. Telser, L. G. (1962), "Advertising and Cigarettes," *Journal of Political Economy*, 70, 471-99.
42. Telser, L. G. (1964), "Advertising and Competition," *Journal of Political Economy*, 72, 537-62.
43. Telser, L. G. (1966), "Supply and Demand for Advertising Messages," *American Economic Review Paper and Proceedings*, 56, 457-66.
44. Telser, L. G. (1968), "Some Aspects of the Economics of Advertising," *Journal of Business*, 41, 166-73.
45. Telser, L. G. (1969a), "Theory of the Firm - Discussion," *American Economic Review Papers and Proceedings*, 59, 121-3.
46. Telser, L. G. (1969b), "Another Look at Advertising and Concentration," *Journal of Industrial Economics*, 18, 85-94.
47. Telser, L. G. (1978), "Towards a Theory of the Economics of Advertising," in D. G. Tuerck (ed.), *Issues in Advertising: The Economics of Persuasion*, Washington, D. C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 71-89.
48. Telser, L. G. (1980), "A Theory of Self-Enforcing Agreements," *Journal of Business*, 53, 27-44.

Kontakt:

Department of Economics
 Faculty of Business and Economics
 Mendel University of Forestry and Agriculture Brno

JUDr. Jakub Handrlica, LL.M.

PRÁVNICKÁ FAKULTA
UNIVERZITA KARLOVA V PRAHE

**PRÍPUSTNOSŤ VYVLASTNENIA PODIELOV ZAHRANIČNÝCH
SPOLOČNOSTÍ V SLOVENSKÝCH STRATEGICKÝCH ODVETVIACH
Z PERSPEKTÍVY EURÓPSKEHO A MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA**

jakub.handrlica@prf.cuni.cz

Abstrakt

Vlastnícka účasť zahraničných subjektov v tzv. strategických odvetviach slovenského národného hospodárstva (prirodzených monopoloch) sa v priebehu minulého obdobia stala predmetom hneď niekoľkých kontroverzií. Tieto kontroverzie sú vo svojej podstate pravidelne politickej, resp. strategickej povahy. Ako ultima ratio bolo navrhnuté riešenie vo forme vyvlastnenia vlastníckych podielov zahraničných subjektov v domácich strategických odvetviach národného hospodárstva. Príspevok sa štrukturálne venuje perspektívam takéhoto politického rozhodnutia z pohľadu medzinárodných zmlúv, ktoré sú pre Slovenskú republiku záväzné (*in concreto* Dohode k Energetickej charte) a analyzuje podmienky a konsekvencie takéhoto kroku v režime medzinárodného práva. Ďalej sa venuje perspektívam vyššie uvedeného politického rozhodnutia v intenciách európskeho komunitárneho práva a to najmä s ohľadom na ustálenú rozhodovaciu činnosť Európskeho súdneho dvora. Cieľom príspevku je prispieť do diskusie o energetickej bezpečnosti štátu a ochrane jeho strategických záujmov.

Kľúčové slová: zahraničné investície, strategické sektory národného hospodárstva, prirodzené monopoly, ochrana národných záujmov štátu, Dohoda k Energetickej charte, vyvlastnenie

Abstract

Foreign corporations' ownership involvement in the domestic strategic industries (natural monopolies) has become object of numerous controversies during last months. Generally, these controversies are of political and strategic nature. As ultima ratio, expropriation of foreign participations in domestic strategic industries was proposed. This contribution deals with some legal aspects of such a political decision with scope on relevant international treaties in this area, Energy Charter Treaty 1994 in particular. Conditions and possible consequences of such a decision are analysed in this contribution. Furthermore, EC Law will be taken in account regarding expropriation conditions in the liberalised energy markets.

Key words: foreign investments, strategic industries, natural monopolies, state interests, Energy Charter Treaty, expropriation

A) Všeobecná časť

Aktuálna diskusia o pozitívach a negatívach investícií zahraničných subjektov do domácich priemyslových odvetví, ktoré je možno označiť za strategické, sa v zásade odvíja od nasledujúcich skutočností:

- Zahraničné investície implikujú na jednej strane prílev zahraničného kapitálu a potrebného *know – how*. Tento efekt je považovaný za kľúčový najmä v transformujúcich sa ekonomikách strednej a východnej Európy, kde bol objem investícií do nových technológií, výstavby a modernizácie dlhodobo poddimenzovaný.
- Zahraničné investície do energetických sektorov však na druhej strane implikujú aj následný prenos právomocí v oblasti riadenia, rozhodovania (*inter alia* o cenách energií) a strategického plánovania (napr. výstavba sietí, generačných jednotiek atď.) na zahraničnú materskú spoločnosť.

Uvedené aspekty majú zvláštny politický význam, pokiaľ sa jedná o tie priemyslové odvetvia, ktoré majú charakter prirodzeného monopolu, tj. v prípade, že poskytovateľom služieb je len a výlučne jediný relevantný subjekt. Demonštratívne je možno uviesť nasledujúce odvetvia národného hospodárstva, ktoré majú povahu prirodzeného monopolu:

- prenos a distribúcia elektrickej energie,
- preprava a distribúcia zemného plynu,
- preprava ropy,

Dodávky elektriny, zemného plynu, ropy a ropných výrobkov majú strategický význam pre všetky ostatné odvetvia národného hospodárstva. Prechod rozhodovacích právomocí v týchto sektoroch do rúk zahraničných subjektov a možnosti a limity obmedzenia, prípadne znárodnenia týchto investícií je v súčasnosti predmetom rozsiahlych diskusií. Príkladom môže byť práve proces privatizácie energetických sektorov na Slovensku a s tým súvisiace politické kontroverzie a otázky, týkajúce sa zabezpečenia strategických záujmov štátu.

1.2 § 1 - Definícia zahraničných investícií v ekonómii a v práve

Ekonómia zvykne definovať zahraničné investície za pomoci troch kumulatívnych znakov.¹ Týmto sú:

- určitý ekonomický prínos investície,
- ktorý je poskytnutý na určitú dobu a
- existencia určitého podnikateľského rizika, pretože budúci zisk investora závisí na hospodárskom výsledku jeho investície.

Je nutné poukázať na skutočnosť, že investície v tzv. strategických odvetviach majú ešte niekoľko ďalších zvláštností:

- jedná sa v zásade o investície, ktoré sú vysoko kapitálovo nákladné,
- sú v zásade poskytované na dobu najmenej niekoľkých desaťročí, resp. dobu neobmedzene dlhú a
- dotýkajú sa strategických záujmov hostiteľského štátu.

Je to predovšetkým posledný faktor, ktorý z otázky zahraničných investícií v energetike čini otázkou politicky, strategicky a medzinárodne nesmierne citlivú. Energetické odvetvia, tj.

¹ Šturma, P (2008): *Mezinárodní dohody o ochraně investic a řešení sporů*. 2. vyd. Praha: Linde, 2008, s. 21 – 22.

z ekonomického pohľadu prirodzené monopoly sú považované za strategické odvetvia a štáty majú tendenciu udržiavať si nad nimi istú mieru kontroly, to sa týka ťažby nerastných surovín, ako ich prepravy a vývozu za hranice hostiteľského štátu, ako aj distribúcie energií na území hostiteľského štátu.²

Na rozdiel od ekonómie, v práve jednotná definícia zahraničnej investície neexistuje.³ Režim zaobchádzania so zahraničnými investíciami a s tým súvisiacu právnu úpravu vyvlastnenia týchto investícií je v rámci právneho poriadku Slovenskej republiky nutné analyzovať v nasledujúcich dimenziách:

- v dimenzii medzinárodného práva, tj. právnych záväzkov vyplývajúcich z relevantných medzinárodných zmlúv, ktorými je Slovenská republika viazaná,

(V tejto súvislosti je nutné upozorniť na skutočnosť, že jednotlivé existujúce *bilaterálne* (dvojstranné) a *multilaterálne* (mnohostranné) medzinárodné zmluvy nesledujú identické ciele, vymedzujú pojem zahraničných investícií rôznym spôsobom, alebo sa definícií vyhýbajú.⁴ Je teda treba vždy klasifikovať konkrétnu hospodársku operáciu podľa relevantnej zmluvy.)

- v dimenzii európskeho komunitárneho práva, tj. primárneho práva Európskych spoločenstiev a sekundárneho práva,
- v dimenzii slovenského ústavného práva a celého slovenského právneho poriadku.

(Predkladaný text sa zaoberá prvými dvomi aspektami. Tieto totiž tvoria limity, v ktorých sa môže uplatňovanie štátnostrategických záujmov pohybovať. Tretí z aspektov si autor dovoľuje prenechať právnej a legislatívnej diskusii pro futuro).

1.3 § 2 – Štátna suverenita a jej implikácie pre právny režim zahraničných investícií a prípustnosť ich vyvlastnenia

Východiskom v ďalšej analýze problematiky je konštatovanie, že štáty v zásade disponujú neobmedzenou právomocou upraviť právny režim zahraničných investícií. Táto právomoc vyplýva z ich zvrchovanosti, tj. suverenity. Zaobchádzanie so zahraničnými investíciami preto v zásade závisí na vnútroštátnej úprave, na ktorú nemá domovský štát investora žiadny vplyv. Táto vnútroštátna úprava sa líši štát od štátu a môže navyše podliehať rôznym zmenám v závislosti na politickom dianí.⁵ Je pritom nutné rozlišovať niekoľko foriem zásahu verejnej moci, smerujúcich voči zahraničným investíciám:

- vyvlastnenie (expropriácia) znamená nútený prechod vlastníckeho práva ku konkrétnej zahraničnej investícii, tj. týka sa len jedného špecifického prípadu, nemá

² Waelde, T.; Gunderson, J. (1994): *Legislative reforms in Transition Economies*. International and Comparative Law Quarterly, Roč. 43, 1994, s. 347 – 379.

³ Ondrůček, P. (2000): *Právní pojem investice v mezinárodním hospodářském styku*. Právník, Teoretický časopis pro otázky státu a práva, Roč. 89, 2000, číslo 2, s. 150 – 151.

⁴ Waelde, T.; Ndi, G. (1996): *Stabilizing international investment commitments*. Texas International Law Journal, Roč. 31, 1996, s. 215 – 268.

⁵ Balaš, V.; Šturma, P. (1997): *Kurs mezinárodního ekonomického práva*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1997, s. 192 – 199.

trestnoprávny charakter, ale povahu administratívneho opatrenia vo verejnom záujme a je realizovaná v zásade za primeranú náhradu,

- znárodnenie (nacionalizácia) znamená nútený prechod vlastníckeho práva k vymedzenému druhu vlastníctva (napr. priemyselné podniky s počtom zamestnancov nad 50) do vlastníctva štátu a to buď len vzhľadom na zahraničných vlastníkov, alebo bez ohľadu na pôvod vlastníka,
- konfiškácia znamená prechod vlastníckeho práva ku konkrétnej zahraničnej investícii, ktorý má trestnoprávny charakter, tj. je následkom protiprávneho jednanja zahraničného investora a nie je preto realizovaná za primeranú náhrady, pretože jej cieľom je spôsobiť subjektu, ktorý jednal protiprávne, újmu.

(V ďalšom texte sa budem venovať len prvej z vyššie uvedených foriem núteného prechodu vlastníckeho práva k zahraničnej investícii, tj. jej vyvlastneniu. Je však možné poznamenať, že vyššie uvedená formulácia sa týka len tzv. priameho vyvlastnenia. Literatúra pritom pozná aj prípady tzv. nepriameho vyvlastnenia, napr. nútený prevod majetku na tretí subjekt, obmedzenia prevodu vlastníctva do zahraničia, výnimočné daňové opatrenia atď.).

V medzinárodnom práve je uznávané právo každého suverénneho štátu (územného suveréna) vyvlastniť, znárodniť, resp. konfiškovať domáce a zahraničné investície. Tento postulát bol potvrdený v arbitrážnom náleze vo veci *Topco*:

„Právo štátu realizovať opatrenie vo forme vyvlastnenia, alebo znárodnenia nie je popierané. Vyplýva z medzinárodného obyčajového práva, ktoré bolo vytvorené v dôsledku zhodných aplikácií považovaných medzinárodným spoločenstvom za právo. Výkon tejto právomoci štátu je dnes považovaný za prejav jeho územnej zvrchovanosti.“⁶

V odbornej literatúre už bola široko diskutovanou otázkou, či sa štát ako územný suverén môže vzdať tohto svojho práva vyvlastniť zahraničné investície, poprípade v akom rozsahu tak môže učiniť a v akej forme môže takto právne záväzne jednať. Táto diskusia prišla k nasledujúcim záverom:

- štát sa tohto práva môže platne vzdať, resp. toto svoje právo obmedziť na základe bilaterálnej alebo multilaterálnej medzinárodnej zmluvy,⁷
- teoreticky by sa štát ako územný suverén mohol svojho práva vyvlastniť zahraničné podiely vzdať aj na základe zmluvy so zahraničným investorom (tzv. stabilizačné klauzule) – objavuje sa dokonca tendencia prirovnávať tieto zmluvné inštrumenty k medzinárodným zmluvám – ani takéto ustanovenia však podľa prevládajúcich názorov nemôžu zbaviť štát jeho právomoci zahraničné investície na svojom území vyvlastniť,⁸

⁶ Balaš, V.; Šturma, P. (1997): *Kurs mezinárodního ekonomického práva*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1997, s. 202.

⁷ Šturma, P (2008): *Mezinárodní dohody o ochraně investic a řešení sporů*. 2. vyd. Praha: Linde, 2008, s. 87 – 88.

⁸ Kahn, P. (1982): *Contrats d' Etat et nationalisation: les apports de la sentence arbitrale du 24 mars 1982*, Journal du droit international 1982, s. 869 – 872.

Záverom týchto úvah teda je, že oprávnenie štátu ako územného suveréna vyvlastniť je z pohľadu náuky medzinárodného práva neoddiskutovateľné a je môže byť obmedzené len formou príslušnej medzinárodnej zmluvy. Diskusia sa preto orientuje skôr na otázku podmienok vyvlastnenia (tzv. kritéria legálneho vyvlastnenia). Všeobecne prijímanými kritériami vyvlastnenia sú:

- vyvlastnenie musí byť realizované vo verejnom záujme,
- na nediskriminačnom základe,
- a za náhradu.

Tieto tri kritériá sú síce v rámci medzinárodného predmetom širokej akceptácie, túto akceptáciu však do značnej miery devaluje skutočnosť, že sa jedná o kritéria pripúšťajúce značne širokú interpretáciu. Existenciu, resp. neexistenciu „verejného záujmu“ stanovuje konkrétny štát ako územný suverén a stanovenie limitov, resp. exaktné vymedzenie tohoto pojmu je mimo dosah dosiahnutých cieľov medzinárodného práva verejného. Rovnaká situácia panuje i v súvislosti s požiadavkou nediskriminačného prístupu (napr. znárodnenie môže byť realizované vo viacerých fázach v rámci určitého priemyslového odvetvia).

3 – Kľúčová otázka: stanovenie výšky náhrady za vyvlastnenie zahraničnej investície

Odborná literatúra klasifikuje ako kľúčový problém stanovenie výšky náhrady za vyvlastnenie zahraničnej investície. Ako bolo uvedené vyššie, tradičné medzinárodné právo verejné nedáva jasnú odpoveď na otázku, ako má byť náhrada za vyvlastnenie zahraničnej investície stanovená.

- Tzv. Hullova doktrína stanovovala, že obligatórnou podmienkou vyvlastnenia zahraničnej investície je okamžitá, dostatočná a reálna náhrada (*prompt, adequate and effective compensation*). Jedná sa o doktrínu, pomenovanú podľa štátneho tajomníka USA Cordella Hulla, ktorý uvedený postulát prvý krát použil v diplomatickej nóte adresovanej exekutive Spojených štátov mexických. Táto doktrína bola presadzovaná najmä v zahraničnej politike vyspelých západoeurópskych štátov, nestala sa však všeobecne platnou a uznávanou premisou medzinárodných vzťahov.⁹

- Charta hospodárskych práv a povinností štátov (1974), ktorá bola schválená na pôde Valného zhromaždenia OSN, deklaruje právo každého štátu vykonávať úplnú a trvalú zvrchovanosť nad prírodným bohatstvom, prírodnými zdrojmi a hospodárskou činnosťou na svojom území. V dôsledku toho má každý štát podľa čl. 2 písm. c) uvedeného dokumentu právo znárodniť, alebo vyvlastniť cudzí majetok, alebo tento majetok nútene previesť. Charta ďalej stanovuje, že v týchto prípadoch *by štát mal* poskytnúť primeranú náhradu so zreteľom na platnú legislatívu, právne predpisy a všetky ostatné okolnosti. V prípade sporu sa má tento riešiť podľa vnútroštátneho práva štátu, ktorý k vyvlastneniu pristúpil a pred jeho súdmi.

- Ani tzv. Hullova doktrína, ani obsah vyššie uvedenej rezolúcie Valného zhromaždenia OSN nie sú pokladané za *opinio iuris generalis*. Možno teda konštatovať, že

---

⁹ Schachter, O. (1984): *Compensation for expropriation*, American Journal of International Law, Roč. 78, 1984, s. 121 – 125.

riešenie problému treba hľadať ad hoc v konkrétnej bilaterálnej, resp. multilaterálnej medzinárodnej zmluve.

- Špecifickou formou riešenia sú tzv. dohody o globálnom odškodnení (lump sum agreements), tj. medzivládne zmluvy uzatvorené medzi domovskými štátmi zahraničného investora a vyvlastňujúcim štátom. Tieto zmluvy riešia jednorázovo a s konečnou platnosťou nároky subjektov, ktoré vznikli v dôsledku znárodňovacích opatrení v druhom štáte. Týmito dohodami sú v zásade pokryté aj nároky akcionárov znárodných podnikov. V literatúre sa konštatuje, že tieto dohody v zásade oslabili, resp. priamo popreli princípy priamej a okamžitej náhrady, pretože v zásade zakotvili nárok na obmedzenú finančnú kompenzáciu, ktorá bola navyše vyplatená v zásade až s odstupom niekoľkých desaťročí.

- V teórii medzinárodného práva verejného je ďalej prijímané všeobecné konštatovanie, že realizácia vyvlastnenia, resp. znárodnenia je za splnenia právnym poriadkom predpísaných podmienok právom každého zvrchovaného štátu a dôsledkom takéhoto legálneho vyvlastnenia je povinnosť štátu kompenzovať úplne, alebo čiastočne skutočnú ujmu, ktorá bola zahraničnému investorovi spôsobená. Naopak, v prípade nezákonného vyvlastnenia (napr. pri porušení povinností, ktoré vyplývajú z existujúcej bilaterálnej zmluvy) by mala z dôvodu porušenia medzinárodného práva za následok vznik povinnosti vrátiť veci do pôvodného stavu (*restitutio in integrum*) a to spolu s povinnosťou nahradiť zisk (*lucrum cessans*).

Záverom je možné konštatovať, že i napriek úsiliu medzinárodného práva o presnejšie vymedzenie pojmu „primeraná náhrada“ v existujúcich bilaterálnych medzinárodných zmluvách zostávajú hranice uvedeného pojmu nejasné. Riešenie problému je tak otvorené pro futuro interpretácii cestou medzinárodnej arbitráže.

B) Zvláštna časť

1.4 § 1 – Podmienky vyvlastnenia v Dohode k Energetickej charte (Energy Charter Treaty)

Na rozdiel od Energetickej charty z r. 1992, ktorá mala povahu politickej deklarácie, je Dohoda záväzným dokumentom medzinárodného práva, ktorý stanovuje práva a povinnosti jednotlivých signatárskych štátov.¹⁰ Podpísanie Dohody je reakciou medzinárodného spoločenstva na geopolitické zmeny, ktoré sa na prelome 80. a 90. rokov udiali v stredo - a východoeurópskom priestore. Hlavným cieľom Dohody k Energetickej charte je vytvorenie priestoru, v rámci ktorého sa budú uplatňovať unifikované pravidlá pre zaobchádzanie s investíciami, voľný obchod s energetickými materiálmi a s energiami, rovnako ako jednotný právny mechanizmus riešenia sporov medzi signatárskymi štátmi, resp. medzi investorom a štátom.¹¹ Dohoda reaguje na potrebu vytvoriť prostredie, ktoré by bolo priaznivé pre cezhraničný pohyb investícií a predpokladá ochranu investorov pred nepodnikateľskými rizikami, akými sú napr. diskriminačné zaobchádzanie so zahraničnými investíciami, priame, alebo nepriame vyvlastnenie, alebo jednostranné porušovanie zmluvných ujednaní zo strany

¹⁰ Bamberger, C; Linehan, J; Waelde, T. (2001): *The Energy Charter Treaty*, in Roggenkamp, M et al. (eds.) *Energy Law in Europe. National, EU and International Law and Institutions*. Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 171 – 191.

¹¹ Dore, J. (1995): *The Negotiating History of the European Charter Treaty*, in Waelde, T.; Christie, K. (eds.): *Energy Charter Treaty: Selected Topics*, Dundee: Centre for Petroleum and Mineral Law, 1995, s. 45 – 49.

hostiteľských štátov.¹² Dohoda je v súčasnosti jediným multilaterálnym (mnohostranným) zmluvným inštrumentom, ktorý upravuje zaobchádzanie so zahraničnými investíciami v energetických odvetviach.¹³ Slovenská republika je signatárskym štátom tejto medzinárodnej zmluvy a je teda viazaná jej ustanoveniami voči ostatným signatárskym štátom.

Právny rámec Dohody sa vzťahuje na akékoľvek investície, ktoré sú spojené s hospodárskymi aktivitami v energetických odvetviach (*any investments associated with an Economic Activity in the Energy Sector*). Pod energetickými odvetviami sa rozumejú hospodárske aktivity, zahrňujúce preskúmávanie, ťažbu, spracovanie, produkciu, prepravu, uskladňovanie a obchod s energiami a energetickými materiálmi, ktoré sú v Dohode výslovne uvedené (jedná sa najmä o elektrickú energiu, zemný plyn, uhlie atď.). Definíciu investície obsahuje čl. 1 odst. 6 Dohody, podľa ktorého je investíciou každý druh aktív vlastnených, alebo kontrolovaných investorom priamo, alebo nepriamo a zahŕňa:

- a) hmotný, nehmotný, hnutel'ný alebo nehmotel'ný majetok a akékoľvek majetkové práva, akými sú napr. práva plynúce z nájmu, hypoték, zástavné práva a záruky,
- b) spoločnosti, podniky, alebo cenné papiere, akcie, alebo iné formy majetkovej účasti v spoločnosti a tomu zodpovedajúce obligácie,
- c) peňažné nároky a nároky na plnenie, vyplývajúce z uzatvorených zmluv, ktoré majú ekonomickú hodnotu a súvisia s investíciou,
- d) práva duševného vlastníctva,
- e) výnosy,
- f) akékoľvek právo, priznané zákonom, alebo zmluvou, alebo vyplývajúce z licencií a povolení, udelených podľa práva za účelom realizácie akejkoľvek ekonomickej aktivity v energetickom sektore.

V prípade, že sa zahraničná investícia v súlade s národnou právnou úpravou na území signatárskeho štátu Dohody uskutoční, uplatňujú sa nasledujúce pravidlá:¹⁴ Dohoda požaduje odstránenie akýchkoľvek diskriminačných opatrení, ktoré by zahraničné investície znevýhodňovali v porovnaní s domácimi investormi. Dohoda ďalej požaduje slobodu transferu finančných fondov v rámci priestoru, tvoreného signatárskymi štátmi, do neho a z neho s výhradou možných obmedzení predpismi finančného práva.

Dohoda stanovuje, že zahraničné investície subjektov zo signatárskych štátov Dohody do energetických odvetví iného signatárskeho štátu Dohody sú chránené pred expropriáciou (vyvlastnením) podľa štandardov medzinárodného práva. Vyvlastnenie zahraničných investícií je možné len:

- vo verejnom záujme (*for a purpose which is in the public interest*),
- za nediskriminačných podmienok (*not discriminatory*),
- na základe riadneho konania (*carried out under due process of law*),

---

Dore, J.; De Bauw, R. (1995): *The Energy Charter Treaty: Origins, Aims and Prospects*, London: Brookings, 1995, s. 20 – 25.

¹³ Andrews – Speed, P. (1996): *Energy Charter Treaty: Its Importance to the Western Energy Companies*. Oil and Gas Taxation and Law Review, ročník 9 (1996), s. 373 – 383.

¹⁴ Axelrod, R. (1996): *The European Energy Treaty*, Energy Policy, ročník 24 (1996), s. 497 – 523.

- za včasnú, adekvátnu a účinnú náhradu (*accompanied by the payment of prompt, adequate and effective compensation*).

Výška tejto náhrady má byť stanovená na základe skutočnej tržnej ceny investície (*fair market value*) v okamžiku bezprostredne pred uskutočnením vyvlastnenia (*valuation date*). Takto stanovená náhrada musí byť na žiadosť investora poskytnutá vo voľne zameniteľnej mene (*freely convertible currency*) na základe výmenného kurzu, platnému pred realizáciou vyvlastnenia. Náhrada má tiež zahŕňať úroky, počítané od okamžiku realizácie vyvlastnenia do doby vyplatenia náhrady.

Dohoda ďalej stanovuje, že investor disponuje nárokom na prejednanie svojej veci podľa práva hostiteľského štátu pred súdom, alebo iným nezávislým orgánom daného štátu.

Dohoda ďalej obsahuje mechanizmus pre riešenie sporov medzi zahraničným investorom a hostiteľským štátom. K riešeniu prípadných sporov je príslušné Medzinárodné stredisko pre riešenie investičných sporov (ICSID), ktoré bolo vytvorené komisiou Spojených národov pre medzinárodné obchodné právo (UNCITRAL), resp. Arbitrážny súd Stockholmskej obchodnej komory.¹⁵

Spory medzi signatárskym štátom a investorom z iného signatárskeho štátu, ktoré sa týkajú investičných ustanovení Dohody, sa majú riešiť primárne zmiernym spôsobom.¹⁶

V prípade, že spor nebol takto urovnaný do 3 mesiacov odo dňa žiadosti o jeho urovanie, môže investor rozhodnúť o predanie sporu k vyriešeniu jedným z nasledujúcich spôsobov:

- prostredníctvom súdu, resp. správneho tribunálu signatárskeho štátu, ktorý je stranou sporu,
- prostredníctvom aplikovateľnej a užíwanej procedúry riešenia sporov (napr. obchodná arbitráž podľa doložky v konkrétnom kontrakte)
- prostredníctvom jednej z foriem obchodnej arbitráže

Každý signatársky štát Dohody dal podľa čl. 26 odst. 3 tohto dokumentu súhlas s predložením investičných sporov medzinárodnému rozhodcovskému konaniu. Voľba konkrétneho prostriedku je na strane investora. Spor môže byť predložený:

- Medzinárodnému stredisku pre riešenie sporov z investícií (ISCID) a to v prípade, že domovský štát investora a hostiteľský štát zahraničnej investície sú signatárskymi štátmi Washingtonského dohovoru (1965),
- Rozhodcovi alebo ad hoc menovanému rozhodcovskému tribunálu, ktoré budú ustanovené v súlade s Rozhodcovskými pravidlami UNCITRAL.

¹⁵ Waelde, T. (1995): *International Investment under the 1994 Energy Charter Treaty*. Journal of World Trade, ročník 29 (1995), s. 5 – 72.

¹⁶ Šturma, P. (2008): *Dohoda k Energetické chartě a ochrana investic*, in: Acta Universitatis Carolinae: Iuridica, Praha: Karolinum, 2008, s. 289 – 296.

- Arbitrážnemu inštitútu Stockholmskej obchodnej komory

Čo sa týka investičných sporov ohľadom prípustnosti vyvlastnenia zahraničných investícií, je v súčasnosti určite najzaujímavejším doposiaľ nevyriešeným konaním trojica prípadov *Yukos*, *Halley* a *Veteran Petroleum*, ktoré boli zahájené v r. 2005 pred rozhodcovským tribunálom, zriadeným ad hoc pod správou Stáleho rozhodcovského dvora v Haagu a jednajúceho podľa pravidiel UNCITRAL. V tomto spore však bude zohrávať značnú rolu aj skutočnosť, že hostiteľský štát – v tomto prípade Ruská federácia – doposiaľ Dohodu k Energetickej charte neratifikoval a právny režim zahraničných investícií tak zostáva v režime tzv. provizórnej aplikácie.

2 – Podmienky vyvlastnenia v európskom komunitárnom práve

Ďalším právnym poriadkom, ktorý do značnej miery ovplyvňuje právnú úpravu cezhraničných investícií do energetických spoločností je právo Európskej únie (európske komunitárne právo). Zatiaľ čo predpokladom záväznosti predpisov medzinárodného práva je ich ratifikácia signatárskym štátom, sú predpisy primárneho európskeho práva priamo aplikovateľné na právne vzťahy v rámci členských štátov Európskej únie.

Takýmto predpisom je medzi inými aj Zmluva o založení Európskeho spoločenstva. Podľa čl. 56 odst. 1 tejto Zmluvy sú zakázané všetky druhy obmedzení pohybu kapitálu medzi členskými štátmi Európskeho spoločenstva.¹⁷ Uvedené ustanovenie nerozlišuje medzi tým, či sa jedná o pohyb kapitálu spoločností v súkromnom, alebo štátnom vlastníctve. Pojem „*pohyb kapitálu*“ ďalej vymedzuje príloha smernice č. 88/361/EHS zo dňa 24. júna 1988, ktorá pod týmto pojmom chápe aj priame investície, tj. zakladanie a rozširovanie pobočiek alebo nových podnikov, nadobúdanie účasti v už existujúcich podnikoch atď.¹⁸

Zmluva o založení Európskeho spoločenstva ďalej počíta s niekoľkými prípadmi, kedy je možno voľný pohyb kapitálu, a teda aj cezhraničné investície medzi jednotlivými členskými štátmi Európskeho spoločenstva, obmedziť:

- prvým prípadom môžu byť obmedzenia z dôvodu verejnej bezpečnosti (čl. 58 odst. 1 Zmluvy),
- druhým prípady výnimočného postavenia podnikov poskytujúcich služby všeobecného hospodárskeho záujmu (čl. 86 odst. 2 Zmluvy).

Európsky súdny dvor riešil otázku cezhraničného pohybu investícií do energetických odvetví už niekoľkokrát. Celý rad členských štátov totiž v priebehu procesov privatizácie energetiky prijal obmedzujúce opatrenia s cieľom zamedziť prechodu riadiacich oprávnení na zahraničné energetické spoločnosti s odôvodnením, že sa jedná o obmedzenia z dôvodu verejnej bezpečnosti. V tejto súvislosti je dôležité poukázať na skutočnosť, že komunitárny právny poriadok privatizáciu spoločností vo vlastníctve štátu nepožaduje. Toto rozhodnutie je

¹⁷ Ebke, W.; Traub, M. (2002): Golden Shares (Sonderaktien) bei der Privatisierung von Unternehmen – nur ausnahmsweise kein Verstoß gegen Kapitalverkehrsfreiheit. Europäisches Wirtschafts- und Steuerrecht 2002, s. 335 – 338.

¹⁸ Frisson – Roche, M. (2002): Les conditions communautaires de validité des golden shares dans les validité des golden shares dans les entreprises publiques privatisées. Recueil La Dalloz 2002, s. 2242 – 2252.

plne v pôsobnosti jednotlivých členských štátov. Štátne podniky, resp. podniky so štátnou účasťou však nesmú byť zvýhodňované pred inými subjektmi, ktoré na trhu pôsobia.

Čo sa týka vyvlastnenia zahraničných investícií, tj. konkrétneho zásahu štátu (verejnej moci) do vlastníckych vzťahov v rámci jednotlivých členských štátov, zostáva európske komunitárne právo neutrálne. Je tomu tak preto, pretože členské štáty Spoločenstvu nedelegovali právomoci v oblasti právnej úpravy vlastníckych vzťahov. Tak to explicitne deklaruje aj čl. 295 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva:

- „Táto zmluva sa nedotýka úpravy vlastníckych vzťahov uplatňovanej v členských štátoch.“

Každý z členských štátov Spoločenstva teda disponuje právomocou zahraničné investície na svojom území vyvlastniť a to za podmienok a s obmedzeniami, ktoré plynú zo záväzkov v bilaterálnych a multiaterálnych zmluvách.

C) Zhrnutie

Oprávnenie štátu ako územného suveréna vyvlastniť zahraničné investície je z pohľadu medzinárodného ako aj európskeho komunitárneho práva neoddiskutovateľné a je môže byť obmedzené len formou príslušnej medzinárodnej zmluvy. Všeobecne prijímanými kritériami vyvlastnenia sú:

- vyvlastnenie musí byť realizované vo verejnom záujme,
- na nediskriminačnom základe,
- a za náhradu.

Tieto tri kritériá sú síce v rámci medzinárodného predmetom širokej akceptácie, túto akceptáciu však do značnej miery devaluje skutočnosť, že sa jedná o kritéria pripúšťajúce značne širokú interpretáciu. Existenciu, resp. neexistenciu „verejného záujmu“ stanovuje konkrétny štát ako územný suverén a stanovenie limitov, resp. exaktné vymedzenie tohoto pojmu je mimo doposiaľ dosiahnutých cieľov medzinárodného práva verejného. Rovnaká situácia panuje i v súvislosti s požiadavkou nediskriminačného prístupu (napr. znárodnenie môže byť realizované vo viacerých fázach v rámci určitého priemyslového odvetvia).

Štát ako územný suverén môže teda vo verejnom záujme siahnuť v dôvodu ochrany svojich štátno – strategických záujmov aj po zásahu v do zahraničných investícií vo forme vyvlastnenia.

Záverom je však treba poukázať na skutočnosť, že vyvlastnenie ma vždy podobu utima ratio, je teda najkrajnejším prostriedkom riešenia existujúcich problémov. V prípade, že by štát k takémuto kroku pristúpil, je nutné počítať s negatívnou recepciou takéhoto kroku na poli medzinárodných vzťahov. Práve z týchto dôvodov zostáva problematika vyvlastnenia zahraničných investícií nielen otázkou právnou, ale hlavne otázkou politickej a strategickej povahy.

- *Knižné publikácie:*
- Balaš, V.; Šturma, P. (1997): *Kurs mezinárodního ekonomického práva*. Praha: C.H. Beck, 1997
- Bamberger, C.; Linehan, J.; Waelde, T. (2001): *The Energy Charter Treaty*, in: Roggenkamp, Martha et al. (eds.): *Energy Law in Europe. National, EU and International Law and Institutions*. Oxford: Oxford University Press, 2001
- Dore, J.; De Bauw, R. (1995): *The Energy Charter Treaty: Origins, Aims and Prospects*. London: Brookings Inst., 1995
- Dore, J. (1995): *The Negotiating History of the European Charter Treaty*, in: Waelde, T.; Christie, K. (eds.): *Energy Charter Treaty: Selected Topics*. Dundee: Centre for Petroleum and Mineral Law, 1995
- Ferenčíková, S.; Michnik, E.; Šesták, J. (1997): *Priame zahraničné investície – vnútorné a medzinárodné súvislosti*, Bratislava: Sprint, 1997
- McGhie, T. (1999): *Bilateral and Multilateral Investment Treaties*, in: Bradlow, D., D.; Escher, A. (eds.): *Legal Aspects of Foreign Direct Investment*. The Hague: Kluwer Law International, 1999
- Šturma, P. (2008): *Mezinárodní dohody o ochraně investic a řešení sporů. 2.* Praha: Linde, 2008.
- Waelde, T. (1996): *The Energy Charter Treaty: An East – West Gateway for Investments and Trade*. London: Kluwer Law International (International Energy and Resources Law Series), 1996.
- *State v zborníkoch:*
- Schreuer, C. (2006): *The Concept of Expropriation under the ECT and other Investment Protection Treaties*, in: Ribeiro, C. (2006): *Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty*, New York: Huntington, 2006
- Yannaca – Small, K. (2006): *Indirect Expropriation and the Right of the Governments to Regulate Criteria to Articulate the Difference*, in: Ribeiro, C. (2006): *Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty*, New York: Huntington, 2006
- Sheppard, A. (2006): *The Distinction Between Lawful and Unlawful Expropriation*, in: Ribeiro, C. (2006): *Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty*, New York: Huntington, 2006
- Šturma, P. (2008): *Dohoda k Energetické chartě a ochrana investic*, in: *Acta Universitatis Carolinae: Iuridica*, Praha: Karolinum, 2008, s. 289 – 296.
- *Časopisecké články:*

- Andrews – Speed, P. (1996): *Energy Charter Treaty: Its Importance to the Western Energy Companies.* Oil and Gas Taxation and Law Review, Roč. 9 (1996), s. 373 – 383.
- Axelrod, R. (1996): *The European Energy Treaty,* Energy Policy, Roč. 24 (1996), s. 497 – 523.
- Ebke, W.; Traub, M. (2002): *Golden Shares (Sonderaktien) bei der Privatisierung von Unternehmen – nur ausnahmsweise kein Verstoß gegen Kapitalverkehrsfreiheit.* Europäisches Wirtschafts- und Steuerrecht 2002, s. 335 – 338.
- Frisson – Roche, M. (2002): *Les conditions communautaires de validité des golden shares dans les entreprises publiques privatisées.* Recueil La Dalloz 2002, s. 2242 – 2252.
- Chalker, J. (2006): *Making the investment provisions of the Energy Charter Treaty sustainable development friendly.* International Environmental Agreements, Roč. 6 (2006), s. 435-458.
- Ondrůček, P. (2000): *Právní pojem investice v mezinárodním hospodářském styku.* Právník, Teoretický časopis pro otázky státu a práva, Roč. 89, 2000, s. 150 – 151.

Kontakt:

Univerzita Karlova v Praze
 Právnická fakulta
 nám. Curieových 7
 116 40 Praha

Ing. Ľubica Harakaľová

FAKULTA SOCIÁLNO-EKONOMICKÝCH VZŤAHOV,
TRENČIANSKA UNIVERZITA ALEXANDRA DUBČEKA V TREŇČÍNE

**POROVNANIE ALOKÁCIE FINANČNÝCH PROSTRIEDKOV
V PROGRAMOVACÍCH OBDOBIACH 2004-2006 A 2007 -2013
V SLOVENSKEJ REPUBLIKE SO ZAMERANÍM NA
POĽNOHOSPODÁRSTVO A ROZVOJ VIDIEKA**

harakalova@tnuni.sk

Abstrakt

Obsahom príspevku je zosumarizovať a stručne popísať aktuálne otázky štrukturálnych fondov, a vybraných operačných programov programovacieho obdobia rokov 2004 – 2006 a programovacieho obdobia rokov 2007 – 2013. Cieľom je porovnanie čerpania Sektorového operačného programu Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka z programovacieho obdobia rokov 2004 – 2006 s operačnými programami rokov 2007 – 2013 Program rozvoja vidieka a Rybné hospodárstvo. V závere zhodnocujeme súčasné problémy čerpania finančných prostriedkov z fondov Európskej únie a podávame návrhy na zlepšenie ďalšieho čerpania finančných prostriedkov z fondov Európskej únie.

Kľúčové slová: Štrukturálne fondy. Operačný program. Sektorový operačný program. Jednotný programový dokument Národný strategický referenčný rámec. Program rozvoja vidieka. Slovenská republika.

Abstract

The aim of the paper is to encapsule and make brief description about current questions of structural funds and chosen operational programmes in programming period 2004 – 2006 and programming period 2007 – 2013. Our aim is to make a comparison between financing form sectoral operational program Agricultural and rural development in programming period 2004 – 2006 and financing from operational programmes - Programm of the rural development and program Fisheries in programming period 2007 – 2013. At the close we make a conclusion and we evaluate current problems of raising of European Union's funds and we give some proposals for improving further finance raising.

Key words: Structural Fund. Operational Program. Sectoral Operational Program. Community Support Framework. National Strategic Reference Framework. Programm of rural development. Slovak Republic.

Cieľom príspevku je porovnanie operačných programov, ktoré boli odsúhlasené pre skrátené programovacie obdobie 2004 – 2006 s operačnými programami schválenými v momentálne prebiehajúcim programovacím období 2007 – 2013 (mimo operačných programov cezhraničnej spolupráce, ktoré do porovnávania nie sú zahrnuté). Ako kritérium porovnávania boli zvolené ciele pre jednotlivé operačné programy a výška alokovaných finančných prostriedkov pre jednotlivé oblasti pomoci národného hospodárstva.¹

---

¹ V rámci nevyhnutnosti komplexného vnímania uvedenej problematiky je potrebné uviesť, že regionálna politika EÚ je spoločnou, tzv. kohéznou správnu supranacionálnou politikou EÚ, a teda pramene jej právnej

V I. etape poskytnutia finančných prostriedkov zo štrukturálnych fondov prostredníctvom ich čerpania cez operačné programy, boli operačné programy (v rokoch 2004 – 2006) rozdelené do štyroch sektorov národného hospodárstva. V II. etape poskytnutia finančných prostriedkov zo štrukturálnych fondov, boli operačné programy (pre roky 2007 – 2013) diverzifikované až do jedenástich odvetní národného hospodárstva. Počet operačných programov (OP) sa v súčasnom období strojnásobil oproti predchádzajúcemu skrátenému obdobiu.

V príspevku sú porovnávané operačné programy pre programovacie obdobie 2007 – 2013 a to operačný program Program rozvoja vidieka a operačný program Rybné hospodárstvo s operačným programom Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka obdobia 2004 – 2006, t.j. ciele operačných programov z obdobia 2007 – 2013 a výška prostriedkov alokovaných do týchto operačných programov budú porovnávané so sektorovým operačným programom (vrátane ich priorít) v rokoch 2004 – 2006, cieľmi týchto operačných programov a výškou alokovaných prostriedkov alokovaných v rokoch 2004 – 2006 do operačných programov.²

Záverom porovnávania pri každom operačnom programe programovacieho obdobia 2007 - 2013 bude aj predpoklad čerpania jeho finančných prostriedkov. Podkladom pre čerpanie finančných prostriedkov bude stav čerpania alokovaných prostriedkov z operačných programov obdobia 2004 – 2006 podľa stavu k 11.02.2008.

Program rozvoja vidieka, Operačný program Rybné hospodárství

Problematikou rozvoja vidieka a rybným hospodárstvom sa v rokoch 2004 – 2006 zaoberal Sektorový operačný program Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka.

Operačné programy Program rozvoja vidieka a Operačný program Rybné hospodárstvo sú spracované do jednej súčasti, a to z titulu, že by bolo ťažké adekvátne porovnať samostatne vyššie uvedené operačné programy s prioritami, resp. opatreniami z SOP Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka, nakoľko sa v ňom spomínané problematiky prelínali v jednotlivých prioritách a opatreniach. Preto je zvolená možnosť ich spoločného porovnania so SOP Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka.³

úpravy a úpravy jej realizácie zaraďujeme do subsystému tzv. komunitárneho práva, pre ktoré platí ako uvádza Gogová, M. (2007): „Je nutné ... zdôrazniť predovšetkým odlišnú formu reglementácie vzťahov a uplatňovania noriem (komunitárneho) správneho práva ES/EÚ, ktoré sa v rámci komunitárneho piliera tvorí a realizuje na supranacionálnej báze – z titulu postúpenia výkonu niektorých kompetencií národných členských štátov ES/EÚ na orgány Spoločenstiev. Uvedená časť európskeho správneho práva je tak kvalitatívne neporovnateľná s normami európskeho správneho práva, ktorých tvorba a realizácia sa uskutočňuje rýdzo na medzivládnej báze (na pôde Rady Európy).“

² V kontexte uvedeného je nevyhnutné objasniť genézu a vzájomnú interdependenciu jednotlivých cieľov regionálnej politiky EÚ. Ako uvádzajú Budjač a Bezáková (2006): „Na obdobie rokov **1994 – 1999** bolo definovaných 6 cieľov... Na obdobie rokov 2000-2006 Komisia navrhla redukciu cieľov ŠP a regionálnej politiky, s cieľom spôsobiť väčšiu koncentráciu pomoci. To znamenalo, že podpora zo štrukturálnych fondov bude sústredená na pevne stanovené ciele. Dovtedajších šesť cieľov sa zmenilo na tri, na obdobie rokov **2000 - 2006**, z toho dva majú regionálny charakter a jeden je venovaný ľudským zdrojom... V nasledujúcom programovacom období **2007 – 2013** na kohéznou politiku EÚ bude uskutočňovať prostredníctvom sústredovania príspevkov z fondov EÚ na tri hlavné ciele...“

³ Nami uvádzané a porovnávané programovacie obdobie predstavovalo etapu zásadného významu, nakoľko ako správne upozorňujú Baculíková, N. a Cehula, M. (2007): „Vstupom Slovenskej republiky do štruktúr Európskej

Globálnym cieľom Programu rozvoja vidieka je „udržateľný rozvoj vidieckych oblastí“. (zdroj: <http://www.gestus.sk/fileadmin/Dokumenty/PRV.pdf>, 06.03.2008, 20:47 hod.)

Špecifickými prioritnými osí Programu rozvoja vidieka sú:

Prioritná os 1. – Zvýšenie konkurencieschopnosti sektora poľnohospodárstva a lesného hospodárstva: „Podpora modernizácie, inovácie a efektivity agropotravinárskeho a lesníckeho sektora“. Výška alokovaných prostriedkov z EAFRD a národných zdrojov je 835 427 149 EUR.

Prioritná os 2. – Zlepšenie životného prostredia a krajiny: „Prehlbovanie vedomostí a zvyšovanie odborného prehľadu v oblasti agropotravinárstva a lesníctva“. Výška alokovaných prostriedkov z EAFRD a národných zdrojov je 1 242 076 174 EUR.

Prioritná os 3. - Kvalita života vo vidieckych oblastiach a diverzifikácia vidieckeho hospodárstva: „Vytváranie pracovných príležitostí na vidieku, podpora vzdelávacích aktivít, zlepšenie kvality života vo vidieckych oblastiach.“ Výška alokovaných prostriedkov z EAFRD a národných zdrojov je 358 040 205 EUR.

Prioritná os 4. - Realizácia prístupu Leader: „Zlepšovanie manažmentu a riadenia a mobilizácia rozvojového potenciálu vo vidieckych oblastiach“. Výška alokovaných prostriedkov z EAFRD a národných zdrojov je 74 524 570 EUR.

Prioritná os 5. – Technická pomoc. Výška alokovaných prostriedkov z EAFRD a národných zdrojov je 52 517 816 EUR.

(zdroj: <http://www.gestus.sk/fileadmin/Dokumenty/PRV.pdf>, 06.03.2008, 20:47 hod.)

Celková alokácia prostriedkov do Programu rozvoja vidieka z EAFRD a národných zdrojov je 2 562 585 914 EUR (=84 057 943 151,03 Sk, prepočítané kurzom NBS stred dňa 29.02.2008, kedy 1 EUR = 32,802 SKK). Bez národných zdrojov SR je výška alokovaných prostriedkov z EAFRD 1 969,5 mil. EUR.

Hlavným cieľom OP Rybné hospodárstvo je „dosiahnutie trvalo udržateľného a konkurencieschopného sektora rybného hospodárstva.“ (MP SR, marec 2007, s. 21)

Špecifické ciele jednotlivých priorít sú nasledovné:

Prioritná os 2. – Akvakultúra, spracovanie a uvádzanie produktov rybolovu akvakultúry na trh: „Modernizácia, inovácia a reštrukturalizácia akvakultúry; zvýšenie konkurencieschopnosti podnikov spracujúcich produkty rybolovu a akvakultúry s dôrazom na podporu spracovania domácej produkcie; skvalitnenie ľudského potenciálu prostredníctvom celoživotného vzdelávania v oblasti rybného hospodárstva“ (MP SR, marec 2007, s. 26). Výška alokovaných prostriedkov do uvedenej priority z EFF (Európsky fond pre rybné hospodárstvo) a národných zdrojov SR je pre regióny cieľa Konvergencia 12 614 321 EUR, pre regióny mimo cieľa Konvergencia je to 2 014 138 EUR.

únie sa rozšírením a otvorením priestoru zvýšila konkurencia vo všetkých odvetviach národného hospodárstva. Zvlášť odvetvie poľnohospodárstva, ktoré je veľmi citlivé na zmeny trhových podmienok, sa dostalo do situácie, kedy vlastná konkurencieschopnosť môže rozhodovať o úspešnosti podnikania.“ Z uvedeného je zrejmé, že práve alokovanie prostriedkov do poľnohospodárskeho sektora je potrebné vnímať ako významný predpoklad formovania „povstupovej“ konkurencieschopnosti slovenských producentov. Ministerstvo pôdohospodárstva SR, Operačný program Rybné hospodárstvo 2007 – 2013, [online]. Marec 2007 [citované 20.03.2008]. Dostupné na WWW <<http://www.edotacie.sk/1/0/50298/sekcia/po-nohospodarska-politika-v-sr/>>

Prioritná os 3. – Opatrenia spoločného záujmu: „Podpora spolupráce jednotlivých subjektov v sektore a zabezpečenie jeho stability; podpora a rozvoj trhu v rámci sektora rybného hospodárstva“ (MP SR, marec 2007, s. 26). Výška alokovaných prostriedkov z EFF a národných zdrojov SR do uvedenej priority je 3 381 723 EUR.

Prioritná os 5. – Technická pomoc. Výška alokovaných prostriedkov do uvedenej priority z EFF a národných zdrojov SR je 912 568 EUR.

(MP SR, marec 2007, s. 21, 38)

Celková výška alokovaných prostriedkov z EFF a národných zdrojov SR do OP Rybné hospodárstvo spolu pre regióny cieľa aj mimo cieľa Konvergencia je 18 922 750 EUR, čo je 634 555 498,50 Sk (po prepočítaní kurzom NBS stred, kedy 1 EUR = 33,534 SKK).

Spolu je pre Program rozvoja vidieka a OP Rybné hospodárstvo alokovaných z eurofondov a národných zdrojov SR alokovaných 2 581 508 664 EUR = 86 568 311 538,58 Sk, prepočítané kurzom NBS stred dňa 11.02.2008, 1 EUR = 33,534 SKK.

V skrátenom programovacom období 2004 - 2006 sa problematikou poľnohospodárstva a rozvojom vidieka, okrajovo aj lesným hospodárstvom a rybným hospodárstvom, zaoberal Sektorový operačný program Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka.

Výška alokovaných do SOP Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka bola 9 727 704 626,00 Sk (zdroj: <http://www.strukturalnefondy.sk/Default.aspx?CatId=3>, 29.02.2008, 20:19 hod.). Pri porovnaní týchto prostriedkov s výškou alokovaných prostriedkov do Programu rozvoja vidieka a OP Rybné hospodárstvo, ktoré som prepočítala na 36 mesiacov, čím je hodnota alokácie 37,1 miliardy Sk/36 mesiacov, a to je 4-krát viac ako objem alokácie do SOP Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka v rokoch 2004 – 2006.

Objem čerpania finančných prostriedkov alokovaných do SOP Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka je 7,45 miliárd Slovenských korún, čo je čerpanie na 77 %. Ak by sme uvedeným % čerpania prepočítali objem súčtu alokovaných prostriedkov do operačných programov Programu rozvoja vidieka a OP Rybné hospodárstvo, čerpaných by bolo cca 66,3 miliardy Slovenských korún.

Percento čerpania je nízke, vzhľadom na to, že začína plynúť druhý rok obdobia čerpania podľa pravidla „n + 2“, ktoré znamená, že „podľa pravidla Európskej komisie je čerpanie finančných prostriedkov rozpočtových záväzkov na roky 2004 až 2006 pre všetky operačné programy, programové dokumenty a iniciatívy Spoločenstva Slovenskej republiky možné do dvoch rokov od ich prijatia (n+2). Európska komisia automaticky zruší každú časť záväzku, ktorá nebola Slovenskou republikou vyčerpaná do konca druhého roka, ktorý nasleduje po roku prijatia záväzku. V praxi to znamená, že Slovenská republika musela vyčerpať záväzok roku 2004 do konca roka 2006, záväzok roku 2005 do konca roka 2007 a záväzok roku 2006 musí Slovenská republika vyčerpať do konca roka 2008.“ (zdroj: <http://www.necerpaniefondov.sk/n-2/>, 30.03.2008, 18:15 hod.).

V prípade, že sa zostatok finančných prostriedkov sa nevyčerpá do konca roka 2008, Slovenská republika tak príde o niekoľko miliárd Sk pomoci z fondov EÚ a národných zdrojov, ktoré by mohli zlepšiť situáciu na Slovensku.

Pravdepodobne aj z dôvodu slabej informovanosti verejnosti a konečných prijímateľov je dôvodom nízkeho čerpania alokovaných prostriedkov do operačných programov

v skrátenom programovacom období 2004 - 2006, ktorého boli nakontrahované do žiadostí konečných prijímateľov.

Avšak jedným z podstatných dôvodov tak nízkeho čerpania finančných prostriedkov určených z Európskeho spoločenstva na pomoc Slovenskej republike po jej vstupe do Európskej únie je slabé usmernenie a organizačné zabezpečenie možností čerpania zo strany jednotlivých ministerstiev, ako riadiacich orgánov zodpovedných za čerpanie alokovaných prostriedkov.

Na ministerstvách panovala, dá sa povedať, takmer rovnaká miera slabej informovanosti u zodpovedných pracovníkov, ako bola u verejnosti, teda u konečných príjemcov. Zároveň ministerstvá podcenili problematiku čerpania prostriedkov z fondov Európskej únie z hľadiska obsadenia pracovných pozícií zodpovedných za kontrolu podaných žiadostí na jednotlivých ministerstvách kvalifikovanými pracovníkmi. Absenciou takýchto pracovníkov dochádzalo, a v niektorých prípadoch ešte aj v súčasnosti dochádza k oneskorenému kontrolovaniu už podaných žiadostí o platbu na ministerstvá, čo spôsobuje, že prostriedky, ktoré nám Európske spoločenstvo vyčlenilo, nie sú čerpané a zostávajú nevyčerpané v stovkách miliónoch, nakoľko mnoho konečných príjemcov, resp. žiadateľov o platby odradili zdĺhavé postupy zo strany riadiacich orgánov.

Môžeme len dúfať, že problémy, ktoré sa objavili pri čerpaní prostriedkov alokovaných do operačných programov schválených v skrátenom programovacom období 2004 – 2006 sa v súčasnom programovacom období 2007 – 2013 nebudú opakovať. V momentálnom programovacom období je do problematiky, ktoré riešia operačné programy alokovaných 7-krát viac prostriedkov ako tomu bolo v skrátenom programovacom období. Ak by sme pokračovali v trende čerpania prostriedkov na 60 – 70 %, malo by to pre Slovenskú republiku katastrofálne dôsledky, pretože by zostali nevyčerpané miliardy Slovenských korún, ktoré mohli byť použité pre rozvoj Slovenska.

Preto je odporúčanie, zlepšiť informovanosť pre spoločnosť, ale predovšetkým zjednodušiť administratívny systém možnosti úspešného prijatia prostriedkov zo štrukturálnych a ostatných fondov Európskeho spoločenstva. Pretože možnosť, akú Slovensku ponúka Európska únia do roku 2013 sa nebude už nikdy opakovať.

Zoznam bibliografických odkazov

Baculíková N.: *Predpoklad vývoja ceny pôdy v SR po vstupe do Európskej únie* In: Zborník vedeckých prác "Európska integrácia - výzva pre Slovensko". - Nitra: SPU, 2004. - ISBN 80-8069-355-2. - s.14-18.

Baculíková, N.: *Komparácia produkčného potenciálu vo vzťahu k nákladovosti* In: *Predvstupové stratégie v národnom hospodárstve*. - Nitra: Slovenská akadémia pôdohospodárskych vied, 2002. - ISBN 80-89162-02-9. - s.48-51.

Baculíková, N.: *Ekonomická efektívnosť ako determinant úspešnosti podnikateľského subjektu*. In: *Sborník „Jak úspěšně podnikat v příhraničních regionech Jihovýchodní Moravy“ – VI. Mezinárodní konference - 16. května 2008*. EPI, Kunovice: 2008. ISBN 978-80-7314-145-5

Baculíková, N., Cehula, M.: Analýza vývoja zamestnanosti v poľnohospodárstve SR. In: Sociálno-ekonomická revue č. 3, 4/2004 roč. 2. Vedecký časopis FSEV TnUAD. Nové Zámky: Cranium, s.r.o., 2004. ISSN – 1336-3727 s. 71

Baculíková, N., Cehula, M.: *Determinanty potenciálnej konkurencieschopnosti poľnohospodárskych prvovýrobcov SR*. In: Zborník z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2007 – Energetická politika EÚ a boj proti klimatickým zmenám“, FMV EU Bratislava a zastúpenie európskej komisie na Slovensku, Smolenice 29- 30.11 2007. Bratislava: Ekonóm, 2007. ISBN 978-80-225-2437-7

Bezáková, T., Budjač, M.: Financovanie regionálnej politiky – doterajší vývoj a perspektívy. In: *Regionálna politika Európskej únie a perspektívy účasti Slovenskej republiky na jej realizácii*. VEGA I/1254/04- / Lipková, Ľ.. Bratislava: FMV EU v Bratislave, 2006. ISBN 9788022523226

Budjač, M., Bezáková, T.: Priame zahraničné investície – nositeľ regionálneho rozvoja súčasnosti ? In: *Zborník anotácií a CD nosič z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ - Investičný rozvoj a jeho vplyv na znižovanie disparít regiónov“*, FSEV TnUAD 5 - 6.12.2006 Trenčín. Trenčín: FSEV TnUAD, 2006. ISBN 80-8075-188-9 EAN 9788080751883 ISBN CD 80-8075-187-0

Gogová, M.: Niekoľko úvah k aproximácii práva Slovenskej republiky v oblasti voľného pohybu zamestnancov s právom Európskych spoločenstiev/Európskej únie. In: *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Aktuálne trendy na trhu práce a v politike zamestnanosti“*. Trenčín: FSEV TnUAD, 2007. ISBN 978–80–8075– 95-1

Gogová, M.: Základné otázky konštituovania Európskeho správneho práva. In: *Sociálno-ekonomická revue*. Vedecký časopis Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov TnUAD v Trenčíne, č.1 /2007 roč. 5. Trenčín: FSEV TnUAD, 2007. ISSN 1336-3727

Gogová, M.: K niektorým otázkam Európskeho správneho práva, str. 42 – 49. In: *Zborník príspevkov z konferencie „Vedecké aspekty vstupu SR do EÚ“*, 19.11.2004 Bratislava. Bratislava: Ekonóm, 2005. ISBN 80-225-1974-4

Gogová, M.: Formy činnosti verejnej správy, ich administratívnoprávny rozmer a význam. In: *Sociálno-ekonomická revue*. Vedecký časopis Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov TnUAD v Trenčíne, č.2/2007 roč. 5. Trenčín: FSEV TnUAD, 2007. ISSN 1336-3727 s. 24 – 33

Lipková, Ľ. a kol.: Európska únia. Bratislava. Sprint vfra. 2006. ISBN 80-89085-65-2

Ministerstvo pôdohospodárstva Slovenskej republiky, Operačný program Rybné hospodárstvo SR 2007 – 2013 [online]. Marec 2007 [citované 22.03.2008]. Dostupné na WWW: <<http://www.edotacie.sk/1/0/50298/sekcia/po-nohospodarska-politika-v-sr/>>

Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky, Národný strategický referenčný rámec 2007 – 2013 [online]. Jún 2007 [citované 09.02.2008]. Dostupné na WWW: <<http://www.strukturalnefondy.sk/Default.aspx?CatId=72>>

<http://ec.europa.eu>

<http://www.edotacie.sk>
<http://www.euractiv.sk>
<http://www.eurofondypreslovensko.sk>
<http://www.euroinfo.gov.sk>
<http://www.gestus.sk>
<http://www.necerpaniefondov.sk>
<http://www.strukturalnefondy.sk>

Kontakt:

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A. Dubčeka
Študentská 3
911 50 Trenčín
Tel.:032/7400 403

JUDr. Lucia Hurná, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VÍZOVÁ POLITIKA EURÓPSKEJ ÚNIE A SLOVENSKEJ REPUBLIKY

hurna@euba.sk

Abstrakt

Spoločná vízová politika Európskej únie je súčasťou širšej stratégie budovania priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti. V prvej časti tohto článku sú objasnené hlavné znaky spoločnej vízovej politiky Európskej únie. Druhá časť článku je analýzou procesu harmonizácie národnej vízovej politiky Slovenskej republiky.

Abstract

Common visa policy of the European Union is part of the Union's wider policy on the formation of an "area of freedom, security and justice". The first part of this paper explains the main characteristics of the common visa policy at the European Union level. The second part of this paper is analyzing the process of harmonization of the national visa policy of the Slovak Republic.

Úvod

Všeobecne platí pravidlo, že štáty majú právo kontrolovať vstup a pobyt cudzincov na ich vlastné štátne územie a zároveň môžu cudzích štátnych príslušníkov vyhostiť v prípade porušovania verejného poriadku alebo národnej bezpečnosti. Toto oprávnenie vyplýva zo štátnej suverenity. Právo štátu kontrolovať vstup cudzích štátnych občanov na vlastné územie sa prejavuje pri vydávaní víz. V súčasných medzinárodných vzťahoch však suverenita štátu v uvedenej oblasti nie je absolútna. Štát pri rozhodovaní o vstupe, tranzite, pobyte a vyhostení cudzincov zo svojho územia je viazaný aj princípmi medzinárodného práva a záväzkami z medzinárodných zmlúv.

Vízum je oficiálny dokument, najčastejšie vo forme nálepky vkladanej do pasu príslušnými konzulárnymi alebo imigračnými štátnymi orgánmi, ktorý potvrdzuje, že osoba z tretej krajiny je oprávnená na vstup alebo pobyt na území tohto štátu. Získanie víz je obvyčajne predpokladom vstupu na územie štátu pre občanov niektorých štátov alebo určité skupiny ľudí. Jednou zo základných funkcií víz je, že prispievajú k národnej bezpečnosti neumožnením vstupu nežiaducich osôb na územie štátu.

Víza sú tradičným nástrojom zahraničnej politiky štátov. Vízová povinnosť je zavádzaná voči občanom tých krajín, s ktorých vládnu politikou ten ktorý štát nesúhlasí. Na druhej strane, víza sa nevyžadujú vtedy, keď majú krajiny medzi sebou priateľské vzťahy, pričom právnym základom sú v takýchto prípadoch bilaterálne dohody. Mnohé európske krajiny nepožadujú víza od občanov tretích krajín, ktoré sú ich bývalými kolóniám (napríklad vzťahy Veľkej Británie s krajinami Commonwealthu alebo vzťahy Španielska s krajinami Južnej Ameriky).¹ Často krát medzinárodno-politická situácia vedie k zavedeniu vízovej povinnosti voči

¹ Meloni, A.: Visa policy within the European Union structure. Springer Berlin, 2006, s. 35.

občanom určitých štátov. V období studenej vojny západoeurópske krajiny požadovali víza od občanov bývalého Sovietskeho zväzu, komunistických krajín východnej Európy, Kuby a niektorých krajín Afriky a Ázie. Členské krajiny Európskej únie (ďalej aj „EÚ“) obyčajne pri zavádzaní vízovej povinnosti postupujú spoločne.

Súčasný systém víz vznikol v období prvej svetovej vojny a jeho cieľom bolo odoprieť vstup cudzincom z nepriateľských štátov. Po druhej svetovej vojne sa prejavili snahy smerujúce k zrušeniu obmedzení slobody pohybu osôb a redukcii prísnych pasových režimov jednotlivých štátov. Tieto obmedzenia boli reakciou na výnimočný stav vyvolaný dvomi svetovými vojnami. Postupne boli v Európe vytvárané viaceré spoločné oblasti cestovania a pasové únie. V roku 1960 boli odstránené pravidelné hraničné kontroly medzi krajinami Beneluxu. Dánsko, Fínsko, Island, Nórsko a Švédsko uzavreli medzi sebou v roku 1957 Dohovor o zrušení pasových kontrol na vnútorných hraniciach severských štátov, ktorým sa ustanovila Severská pasová únia. Spoločná oblasť cestovania bola v roku 1952 vytvorená medzi Veľkou Britániou a Írskom.² V uplynulých rokoch sa spolupráca vo vízovej oblasti presunula aj na pôdu EÚ.

Vízová politika EÚ

Spoločná vízová politika EÚ je predpokladom presunu hraničných kontrol z vnútorných hraníc na vonkajšie hranice EÚ. Právnym základom vízovej politiky EÚ sú ustanovenia hlavy IV Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva (ďalej aj „ES“) s názvom „Vízová, azylová, prisťahovalecká politika a iné politiky, ktoré sa týkajú voľného pohybu osôb“. Článok 62, odsek 2, písmeno b) Zmluvy o založení ES ustanovuje povinnosť prijať opatrenia o prekročení vonkajších hraníc členských štátov, ktoré stanovujú vízové predpisy pri predpokladanom pobyte najviac troch mesiacov, vrátane:

- zoznamu tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekročení vonkajších hraníc a krajín, ktorých štátni príslušníci sú od vízovej povinnosti oslobodení;
- postupy a podmienky vydávania víz členskými štátmi;
- jednotný formát pre víza;
- pravidlá o jednotných vízach.

V článku 62, odseku 3 Zmluvy o založení ES je ďalej uvedená povinnosť prijať opatrenia na stanovenie podmienok, za ktorých sa štátni príslušníci tretích krajín môžu do troch mesiacov voľne pohybovať na území členských krajín. Tento základný právny rámec uvedený v Zmluve o založení ES bol podrobnejšie rozpracovaný vo viacerých sekundárnych právnych aktoch, ktoré upravujú jednotlivé aspekty spoločnej vízovej politiky EÚ.

V Dohovore o vykonávaní schengenskej dohody, ktorý bol podpísaný 19.6.1990, sú v článkoch 9 až 18 stanovené základné podmienky pre udelenie jednotných schengenských víz pre krátkodobý pobyt (tzv. schengenské víza), ktorých dĺžka nepresiahne tri mesiace, pričom tieto víza je potrebné odlíšiť od národných víz pre dlhodobý pobyt, ktorých vydávanie ostalo v kompetencii členských štátov.

Ďalšie aspekty vízovej politiky komunitarizovalo nariadenie Rady 539/2001/ES z 15.3.2001 uvádzajúce zoznam tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekračovaní vonkajších hraníc členských štátov (tzv. čierne listiny) a krajín, ktorých štátni

² Meloni, A.: Visa policy within the European Union structure. Springer Berlin, 2006, s. 12-15.

príslušníci sú oslobodení od tejto povinnosti (tzv. biele listiny). Toto nariadenie bolo v nasledujúcich rokoch ešte viackrát pozmenené. Určenie tých tretích krajín, ktorých štátni príslušníci podliehajú vízovej povinnosti a tých, ktorí sú od nej oslobodení, sa riadi hodnotením od prípadu k prípadu, posudzovaním rôznych kritérií súvisiacich, okrem iného s nelegálnou imigráciou, verejným záujmom a bezpečnosťou a so zahraničnými vzťahmi EÚ s tretími krajinami, pričom sa venuje pozornosť aj aspektom regionálnej spojitosti a reciprocity. Vydávanie zoznamu krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza podlieha kritike najmä kvôli nejasným kritériám, ktoré sú rozhodujúce pre zaradenie konkrétnej krajiny do takéhoto zoznamu. V praxi sa pri rozhodovaní často uplatňuje voľná úvaha. Tiež sa dá povedať, že takýto zoznam porušuje princíp nediskriminácie, pretože víza sa vyžadujú najmä od občanov krajín s prevažne černošským obyvateľstvom, prípadne od občanov moslimských krajín.³

Čo sa týka formátu víz, danú problematiku upravuje nariadenie Rady 1683/95/ES z 29.5.1995 stanovujúce jednotný formát víz. Na účely tohto nariadenia sa pod slovom "vízum" rozumie oprávnenie dané členským štátom alebo rozhodnutie týmto členským štátom prijaté, ktoré je potrebné na vstup na jeho územie so zámerom zamýšľaného pobytu v tomto členskom štáte alebo v niekoľkých členských štátoch v celkovej dĺžke najviac spolu tri mesiace alebo tranzitu cez územie alebo letiskové tranzitné pásmo tohto členského štátu alebo niekoľkých členských štátov. Po udalostiach z 11. septembra 2001 Komisia navrhla doplnenie víz o fotografiu, čím by sa zvýšil bezpečnostný aspekt víz. Pôvodné nariadenie tak bolo doplnené a zmenené nariadením Rady 334/2002/ES z 18.2.2002.⁴

Samostatne sú upravené aj podmienky a procesné pravidlá platné pre vydávanie schengenských víz. V súčasnosti sú obsiahnuté v Spoločných konzulárnych pokynoch týkajúcich sa víz pre diplomatické misie a konzulárne úrady (Common Consular Instructions – CCI), ktoré prijal ešte Výkonný výbor zriadený Dohovorom o vykonávaní Schengenskej dohody. Účelom tohto dokumentu je zabezpečiť jednotné uplatňovanie vízových ustanovení na všetkých zahraničných zastúpeniach členských štátov EÚ, pričom sú v ňom bližšie špecifikované právomoci zahraničných zastúpení pri udeľovaní víz, ako aj predpoklady pre ich udelenie. Spoločné konzulárne pokyny obsahujú aj detailné definície jednotlivých typov schengenských víz. Nariadením Rady 789/2001/ES z 24.4.2001, ktorým sa Rade vyhradzuje vykonávacie právomoci vo vzťahu k určitým podrobným ustanoveniam a praktickým postupom pri preverovaní žiadostí o víza získala Rada právomoc meniť a dopĺňať Spoločné konzulárne pokyny. V súčasnosti platná verzia týchto Spoločných konzulárnych pokynov je z 22.12.2005 (2005/C 326/01).

Zo záverov zo zasadnutia Európskej rady v Laekene v decembri 2001, v Seville v júni 2002, v Solúne v júni 2003 a v Bruseli v marci 2004 vyplynulo, že vytvorenie vízového informačného systému (ďalej aj „VIS“) je jedným z kľúčových podnetov v rámci politik EÚ zameraných na vytvorenie priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti. Rozhodnutie vytvoriť VIS nepriamo súviselo s teroristickými útokmi na USA a Európu. Za týmto účelom bolo prijaté rozhodnutie Rady 2004/512/ES z 8.6.2004, ktorým sa vytvára vízový informačný systém (VIS). Týmto rozhodnutím sa zavádza systém výmeny vízových údajov medzi členskými štátmi VIS, ktorým sa umožní oprávneným vnútroštátnym orgánom vstupovať a aktualizovať vízové údaje a elektronicky nahliadnuť do týchto údajov. Ďalším nariadením Európskeho parlamentu a Rady 767/2008/ES z 9.7.2008 o vízovom informačnom systéme (VIS) a výmene údajov o krátkodobých vízach medzi členskými štátmi bol vymedzený účel a funkcie VIS, stanovené podmienky a postupy na výmenu údajov medzi členskými štátmi o žiadostiach o udelenie krátkodobých víz vrátane rozhodnutí o zrušení, odvolaní alebo

³ Peers, S.: EU Justice and Home Affairs Law. Oxford University Press, Oxford 2006, s. 167.

⁴ Peers, S.: EU Justice and Home Affairs Law. Oxford University Press, Oxford 2006, s. 164.

predĺžení platnosti víza s cieľom uľahčiť posúdenie týchto žiadostí. VIS je databázou žiadateľov o udelenie víz členskými štátmi EÚ. Cieľom VIS je bojovať proti podvodom, pomáhať pri konzulárnej spolupráci, pomáhať pri preverovaní identity osôb, ktoré sú držiteľmi víz, predchádzať fenoménu „visa shopping“ (podávanie žiadosti o schengenské vízum vo viac ako jednej členskej krajine), prispievať k obmedzovaniu ilegálneho prisťahovalectva, zlepšiť vykonávanie jednotnej vízovej politiky, podporovať vnútornú bezpečnosť a bojovať proti terorizmu. VIS sa skladá z centrálného vízového informačného systému (CS-VIS) a národného styčného bodu v každom členskom štáte (NI-VIS). VIS po jeho uvedení do prevádzky bude predstavovať účinný systém pre výmenu vízových dát medzi členskými štátmi a stane sa jedným z nástrojov podpory spoločnej vízovej politiky EÚ.⁵

Vízová politika SR

Vízová politika predstavuje dôležitú oblasť vzájomných medzinárodných vzťahov podmienených rozličnými vonkajšími i vnútornými faktormi. Najvýznamnejšími z nich sú zahraničnopolitické záujmy Slovenskej republiky (ďalej aj „SR“) a ich medzinárodné presadzovanie cestou rozvoja priateľských vzťahov s ostatnými štátmi a regiónmi sveta, ekonomickej spolupráce a medzinárodného obchodu. Nie menej dôležitým je tiež riešenie takých závažných problémov v celosvetovom meradle, ako je boj s organizovanou trestnou činnosťou a s nim úzko súvisiacia vnútorná bezpečnosť SR, čo korešponduje aj s dôsledným sledovaním migračných vln a vývoja azylovej politiky v okolitých krajinách. Migračné vlny cudzincov, ktorých cieľom je nelegálny prechod na územie tretích štátov, sa stávajú problémom, ktorý je potrebné riešiť aj harmonizovaním národnej vízovej politiky s vízovou politikou EÚ. Víza síce nedokážu vyriešiť problém nelegálnej migrácie alebo organizovanej trestnej činnosti, pôsobia však preventívne a umožňujú tiež viesť prehľady o vstupe, pobyte a pohybe cudzincov na území SR. Na vyššie uvedené tendencie je potrebné pružne a adekvátne reagovať prispôbovaním vízovej politiky, pričom ekonomické záujmy musia byť v tomto procese zosúladené s politickými a bezpečnostnými prioritami tak, aby vízová politika nebránila vstupu zahraničného kapitálu do slovenskej ekonomiky, ale naopak, aby vytvárala optimálne podmienky na tento vstup.

SR sa 1.5.2004 stala členom EÚ. Medzi záväzky vyplývajúce z nášho členstva v EÚ patrí aj harmonizácia vízovej politiky SR s vízovou politikou EÚ vo viacerých jej oblastiach.

SR zosúladiť svoju vízovú politiku s tzv. čiernymi a bielymi listinami EÚ, ktoré sa bezprostredne týkajú vzťahov SR k nečlenským štátom EÚ. Vstupom SR do EÚ bola zavedená vízová povinnosť voči občanom štátov, ktorí v minulosti vízum na vstup do SR nepotrebovali. V tejto súvislosti došlo k vypovedaniu bezvízových dohôd s niektorými krajinami, ktoré sú na tzv. čiernej listine. Napĺňajúc záväzky voči EÚ, musela SR zároveň uzavrieť dohody o zrušení vízovej povinnosti pre držiteľov všetkých druhov cestovných dokladov s viacerými štátmi, ktorých občania v minulosti potrebovali pre vstup na územie SR vízum.

Po vstupe SR do EÚ došlo k zosúladeniu spôsobu, postupov a foriem udeľovania slovenských víz s praxou EÚ tak, aby po vstupe do Schengenu bolo Slovensko pripravené okamžite prejsť na udeľovanie jednotných schengenských víz, ktoré sú platné na celom území schengenských krajín.

Vízová problematika je v slovenskom právnom poriadku upravená najmä zákonom č. 48/2002 Z. z. z 2.2.2002 o pobyte cudzincov v znení neskorších predpisov (ďalej aj „zákon o pobyte cudzincov“). Viaceré zmeny boli do slovenského právneho poriadku zavedené aj v súvislosti so vstupom SR do Schengenu, konkrétne zákonom č. 342/2007 Z. z. z 26.6.2007,

⁵ Pikna, B.: Vnitřní bezpečnost a veřejný pořádek v evropském právu (oblast policejní a justiční spolupráce). Linde Praha, 2006, s. 240.

ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony v súvislosti so vstupom Slovenskej republiky do Schengenského priestoru.

V súlade s § 3 ods. 1 zákona o pobyte cudzincov, vstup cudzinca mladšieho ako 16 rokov na územie SR, ktorý nie je držiteľom cestovného dokladu, je možný len v sprievode osoby, v ktorej cestovnom doklade je zapísaný. Ak táto osoba podlieha vízovej povinnosti, cudzinec mladší ako 16 rokov musí byť zapísaný vo víze. Podľa § 3 ods. 2 tohto zákona, rodinný príslušník občana členského štátu EÚ, iného zmluvného štátu Dohody o Európskom hospodárskom priestore a Švajčiarskej konfederácie (ďalej len "Európsky hospodársky priestor") je pri vstupe oslobodený od vízovej povinnosti, ak sa preukáže platným dokladom o pobyte, v ktorom je uvedené, že ide o rodinného príslušníka občana Európskeho hospodárskeho priestoru.

Zákon o pobyte cudzincov v § 8 rozlišuje viaceré typy víz, ktoré môžu byť udelené cudzincovi:

- letiskové tranzitné vízum,
- tranzitné vízum,
- krátkodobé vízum,
- dlhodobé vízum,
- dlhodobé vízum platné zároveň ako krátkodobé vízum

Letiskové tranzitné vízum oprávňuje cudzincov, ktorí majú povinnosť mať takéto vízum, na prechod cez medzinárodnú tranzitnú plochu letísk bez toho, aby skutočne vstúpili na štátne územie danej krajiny počas zastávky alebo transferu medzi dvoma etapami medzinárodného letu. V praxi to znamená, že oprávňuje cudzinca zdržiavať sa v tranzitnom priestore verejného letiska na území SR počas čakania na letecký spoj uvedený v letenke. Platnosť víza je najviac 90 dní odo dňa jeho udelenia. Povinnosť mať toto vízum je výnimkou zo všeobecného práva na tranzit bez víza cez vyššie uvedenú medzinárodnú tranzitnú plochu.

Tranzitné vízum oprávňuje cudzinca cestujúceho z jedného tretieho štátu do iného tretieho štátu na prechod cez územia schengenských krajín. Toto vízum sa môže vydať na jeden, dva alebo výnimočne i na viac prechodov cez územie Schengenu, pokiaľ trvanie žiadneho z týchto prechodov neprekročí päť dní. Toto vízum teda oprávňuje cudzinca na prejazd cez územie SR pri jeho ceste z územia jedného štátu na územie tretieho štátu. Platnosť víza je najviac 90 dní.

Krátkodobé vízum oprávňuje cudzinca, ktorý chce vstúpiť na územie Schengenu z dôvodov iných ako prísťahovalectvo, aby uskutočnil nepretržitý pobyt alebo niekoľko pobytov, ktorých trvanie nepresiahne tri mesiace kedykoľvek počas polroka od dátumu prvého vstupu. Ako všeobecné pravidlo platí, že toto vízum sa môže vydať na jeden alebo viacero vstupov. Krátkodobé vízum neslúži na zamestnanie alebo obdobnú zárobkovú činnosť, ktorá je považovaná už za účel povolenia na pobyt. Možno ho však udeliť napr. na účel krátkodobého štúdia, turistiky, návštevy, obchodných ciest, kúpeľov alebo obdobných zámerov na území SR.

Víza na dlhodobý pobyt trvajúci dlhšie ako tri mesiace sú národné víza vydávané niektorým členským štátom v súlade s jeho vnútroštátnymi právnymi predpismi. Dlhodobé vízum možno udeliť, ak je to potrebné na plnenie záväzkov SR vyplývajúcich z medzinárodných zmlúv alebo ak je to v záujme SR. Tieto víza však po dobu nepresahujúcu tri mesiace od ich pôvodného dátumu platnosti platia súčasne ako jednotné schengenské víza na

krátkodobý pobyt, ak boli vydané v súlade so spoločnými podmienkami a kritériami platnými pre schengenské víza. V opačnom prípade tieto víza oprávňujú držiteľa iba na prechod cez územie ostatných schengenských krajín s cieľom dosiahnuť územie členského štátu, ktorý vízum vydal, pokiaľ držiteľ spĺňa podmienky vstupu a nenachádza sa na zozname nežiaducich osôb tých schengenských krajín, cez územie ktorých chce prejsť.

Cudzinec, na ktorého sa vzťahuje vízová povinnosť pri vstupe na územie SR, predkladá žiadosť o schengenské víza osobne na diplomatickom alebo konzulárnom úrade SR, ktorý je príslušný pre krajinu, ktorá vydala žiadateľovi cestovné doklady alebo pre krajinu jeho legálneho pobytu v prípade, ak sa na území SR nachádza jediný alebo hlavný cieľ ich pobytu. Ak cudzinec pri svojej ceste navštívi viac členských štátov Schengenu a nie je možné určiť krajinu hlavného cieľa pobytu, o vízum je potrebné požiadať na zastupiteľskom úrade krajiny prvého vstupu. Vízum udeľujú diplomatické a konzulárne úrady SR v zahraničí. Výnimočne môže byť príslušníkovi tretej krajiny vízum udelené na hraničnom priechode SR, ale len z humanitného dôvodu, ak cudzinec preukáže, že jeho vstup je naliehavý a nemohol ho včas predvídať. Policajný útvar môže takto udeliť krátkodobé alebo tranzitné vízum. V týchto prípadoch platnosť udeleného krátkodobého víza nesmie presiahnuť 15 dní a tranzitného víza 5 dní.⁶

K žiadosti o udelenie Schengenského víza je cudzinec povinný predložiť platný cestovný doklad, ktorého platnosť musí byť minimálne o 3 mesiace dlšia ako predpokladaná platnosť požadovaného víza a fotografiu s rozmermi 3 x 3,5 cm zobrazujúcu jeho aktuálnu podobu s trojštvrťovým profilom tváre. Udelenie víza môže byť podmienené pozvaním overeným útvarom Policajného zboru.

Zastupiteľský úrad SR rozhodne o žiadosti o udelenie víza do 30 dní od jej prijatia. Urýchlené vybavenie víz je viazané na závažnú príčinu, ktorú musí žiadateľ pri podávaní žiadosti preukázateľne doložiť. Spravidla sa uznávajú humanitárne dôvody, neodkladné služobné cesty a podobne. Na udelenie víza nie je právny nárok a dôvod neudelenia víza sa cudzincovi neoznamuje. Toto neplatí, ak ide o udelenie víza rodinnému príslušníkovi občana Európskeho hospodárskeho priestoru a o udelenie víza s obmedzenou územnou platnosťou cudzincovi, ktorý je rodinným príslušníkom azyllanta. Policajný útvar je oprávnený zrušiť vízum alebo skrátiť jeho platnosť, ak zistí skutočnosti, ktoré by odôvodňovali neudelenie víza alebo ak je cudzinec administratívne vyhostený.

Po vstupe SR do Schengenu boli harmonizované aj správne poplatky za schengenské víza. Správne poplatky vo výške 60 eur sú jednotné pre všetky členské štáty udeľujúce schengenské vízum. Jednotným poplatkom za vízum však nepodliehajú národné dlhodobé víza a dlhodobé víza platné zároveň ako krátkodobé víza, ktorých výška v SR je 5 000 Sk.

Záver

Súčasťou vytvárania priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti v EÚ je aj kooperácia členských krajín v oblasti víz. Základným predpokladom tejto spolupráce je postupné rušenie kontrol osôb na vnútorných hraniciach a presunutie hraničných kontrol na vonkajšie hranice členských krajín EÚ. Na pôde EÚ došlo v plynulých rokoch k výraznému pokroku smerom k jednotnej a koherentnej vízovej politike EÚ.

---

⁶ Nariadenie Rady 415/2003/ES z 27. februára 2003 o udeľovaní víz na hraniciach vrátane udeľovania týchto víz námorníkom na ceste

SR je členskou krajinou EÚ, ktorá zároveň v plnom rozsahu participuje na schengenskej spolupráci. V súvislosti so vstupom našej krajiny do EÚ a Schengenu došlo k harmonizácii národnej vízovej legislatívy s cieľom zosúladiť pravidlá vydávania tzv. schengenských víz. Netreba však zabúdať, že vydávanie dlhodobých víz je plne v kompetencii SR.

Zoznam literatúry

1. Balzacq, T., Carrera, S.: Migration, Borders and Asylum. Centre for European Policy Studies, Brussels 2005, ISBN: 92-9079-572-7
2. Denza, E.: The intergovernmental pillars of the European Union. Oxford University Press, Oxford 2002, ISBN: 0-19-829935-4
3. Hurná, L.: Vývoj spolupráce v oblasti justície a vnútorných vecí v Európskej únii. In: Zborník príspevkov z 5. medzinárodnej doktorandskej konferencie "Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov", Virt, 26.-27.5.2006. Bratislava: Ekonóm 2006, s. 35 + CD, ISBN: 80-225-2240-6
4. Meloni, A.: Visa policy within the European Union structure. Springer Berlin, 2006, ISBN: 978-3-540-28970-8
5. Peers, S.: EU Justice and Home Affairs Law. Oxford University Press, Oxford 2006, ISBN: 978-0-19-929055-0
6. Píkna, B.: Vnitřní bezpečnost a veřejný pořádek v evropském právu (oblast policejní a justiční spolupráce). Linde Praha, 2006, ISBN: 80-7201-619-9

Internetové zdroje

www.eur-lex.europa.eu

www.justice.gov.sk

www.foreign.gov.sk

www.minv.sk

Kontakt:

Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Mgr. Eva Ivanová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Význam cudzieho jazyka pre medzinárodné vzťahy

eva.ivanova@prezident.gov.sk

Abstrakt

Jazyk ako prostriedok komunikácie a jeho funkcie. Význam cudzieho jazyka pre medzinárodné vzťahy. Angličtina ako svetový jazyk. Potreba ovládania jazyka na odbornej úrovni.

Kľúčové slová: anglický jazyk, cudzí jazyk, diplomacia, dorozumievanie sa, funkcie jazyka, jazyk, jazykoveda, komunikácia, kultúra, materinský jazyk, odborný jazyk, paralingvistická zložka

Abstrakt

Language as an instrument of communication and its functions. Role of a foreign language in international relations. English as a global language. The need to master a language at professional level.

Jazyk je jedným zo znakov (prejavov) kultúry. Od počiatkov vývinu ľudskej spoločnosti bol prostriedkom dorozumievania sa a v priebehu storočí sa jeho význam stupňoval. Dnes má jazyk a jeho ovládanie¹ nezastupiteľnú funkciu, pretože v dnešnom globálnom svete nie je možné existovať bez interakcie s medzinárodným prostredím. A práve jazyk je prvým znakom, ktorý upozorní človeka na to, že sa nachádza v cudzom prostredí.

V literatúre možno nájsť rozličné definície jazyka, napr.:

1. Jazyk je prostriedkom dorozumievania sa medzi ľuďmi. Skladá sa z hlások a môže mať písomú alebo ústnu formu.²
2. Jazyk je psychofyzická vlastnosť (schopnosť) človeka.
3. Jazyk je spoločenský jav, v ktorom prebiehajú vnútorné a vonkajšie vývinové procesy, t. j. jazyk sa vyvíja rovnako ako sa vyvíja spoločnosť.

Jazyk a jeho rozličné aspekty systematicky skúma jazykoveda (lingvistika) a jej príbuzné vedné disciplíny od konca 19. storočia.³

Prostredníctvom jazyka dochádza k odovzdávaniu poznatkov, skúseností, názorov, či hodnôt. Jazyk teda uchováva vedomosti spoločnosti. Funkciami jazyka sa zaoberali mnohí autori, napr. podľa Karla Bühlera má jazyk 3 funkcie:

1. zobrazovaciu funkciu – zobrazenie (pomenovanie) predmetov reálneho sveta
2. apelačnú funkciu – prostredníctvom reči dosiahneme súhlasnú/nesúhlasnú reakciu

---

¹ najmä ovládanie anglického jazyka sa ukazuje ako nevyhnutnosť, pretože práve angličtina sa stala „esperantom“ v medzinárodnej komunikácii aj napriek tomu, že pre väčšinu účastníkov komunikácie je cudzím jazykom

² porov. Kozlová, L., Peczeová, E., Hrušková, G.: Einführung in die interkulturelle Kommunikation. Bratislava : Ekonóm, 2004, str. 70-72.

³ pojem lingvistika zaviedol švajčiarsky jazykovedec a štrukturalista Ferdinand de Saussure na odlíšenie od dovtedajšej filológie

3. vyjadrovaciu funkciu – prostredníctvom jazyka možno vyjadriť svoje vnútorné pocity

Ondruš a Sabol priznávajú jazyku primárne funkcie (komunikatívna a kognitívna, t. j. poznávací funkcia) a sekundárne funkcie (reprezentatívna a estetická funkcia).

Jazyk je teda zároveň nástrojom komunikácie medzi dvoma a viacerými indivíduami. Pojem „komunikácia“ a jeho rozličné významy sa na konci 20. storočia stali významným faktorom rozvoja spoločnosti. Komunikácia a výučba cudzích jazykov sa stali nevyhnutnými v každodennom živote modernej spoločnosti, pričom sa ich formy a metódy neustále menia. Komunikácia je predmetom výskumu viacerých vedných disciplín.

V jazykovede sa pod komunikáciou rozumie ústne alebo písomné sprostredkovanie informácií. Jazyk je prostriedkom, ktorým sa ľudia dorozumievajú a vymieňajú si informácie. „Jazyk chápeme ako sústavu znakov, ktoré sú používané v každodennom praktickom živote vo forme hovorovej alebo písomnej reči.“⁴ „Komunikácia – základný prejav, ktorým si jednotlivci upevňujú miesto v sociálnej skupine, poznáva jej vlastnosti a vzťahy.“⁵

Pojem „cudzí jazyk“ označuje jazyk iný ako materinský jazyk. Ako materinský jazyk sa označuje prvý jazyk, ktorý sa daná osoba naučila vo svojom živote (a teda ho i najlepšie ovláda). Niekedy dochádza k tomu, že jednotlivci majú viac materinských jazykov – napr. vtedy, ak rodičia majú rozdielne materinské jazyky a svojmu potomkovi odovzdávajú informácie v oboch jazykoch. Táto skutočnosť tvorí jeho komparatívnu výhodu pri komunikácii s ostatnými ľuďmi najmä v zahraničí. Pri komunikácii s inými osobami je možné využiť aj služby profesionálneho prekladateľa alebo tlmočníka, čo je však často spojené s mnohými problémami a finančnými nákladmi.

Práve znalosť cudzích jazykov je pre diplomata alebo človeka pôsobiaceho v medzinárodných vzťahoch veľmi dôležitá. Diplomata je nositeľom a „tribúnom“ zahraničnej politiky svojho štátu v inej krajine a pri každodennom živote v danej krajine nevyhnutne potrebuje ovládať miestny jazyk. A práve jazyk obyvateľov danej krajiny mu otvára dvere porozumenia ich kultúry, myslenia, prostredníctvom neho sa môže k nim priblížiť omnoho viac ako diplomat, ktorý ich jazyk neovláda. Jemu sa ľahšie podarí urovnať konflikt vzhľadom na bezprostrednú komunikáciu bez tlmočníka, ktorý nie vždy výstižne a významovo správne preloží myšlienky rečníka.⁶ Práve „výhovorku“ o nepresnom preklade možno častokrát nájsť v diplomatických rokovaníach medzi štátmi. Naopak, niekedy môže vynikajúci tlmočník napomôcť vyriešiť konflikt – ide však o pomerne zriedkavý jav, nakoľko sa väčšinou tlmočník nemôže celkom vcítiť do rečníka a častokrát ho pozná len veľmi krátko.

Komunikáciu rozdeľujeme podľa použitého média na verbálnu (slovnú) alebo neverbálnu (mimoslovnú). Podľa interakcie medzi osobami možno hovoriť o jednosmernej alebo obojsmernej komunikácii v závislosti od toho, či osoba, ktorá informácie prijíma, na ne i reaguje. Jednosmerná komunikácia je teda vysielanie signálov bez prijímania spätnej väzby. Nevýhodou takejto komunikácie je chýbajúca spätná väzba. Naopak, obojsmerná komunikácia znamená vysielanie signálov oboma zúčastnenými stranami. Toto je veľmi dôležité v medzinárodných vzťahoch, v diplomatickej komunikácii, pretože takto možno riešiť konflikty a problémy, ktoré vyvstanú. Bez spätnej väzby nemožno urobiť krok vpred k riešeniu problému. Z tohto dôvodu je potrebné, aby boli diplomati, politici či vyjednávači komunikatívni, aby boli schopní klásť otázky, ako aj argumentovať.

Viacerí autori ešte odlišujú paralingvistickú zložku komunikácie, ktorú by sme mohli definovať ako tú časť hovoreného prejavu, ktorá sa stratí, ak hovorený prejav prepíšeme do podoby textu. Ide o faktory ako tón hlasu, výška hlasu, hlasitosť, dôraz na jednotlivé slová, intonácia, a pod. Práve zloženie verbálnej a neverbálnej komunikácie, ako aj charizmy

⁴ Boroš, J.: Úvod do psychológie. Bratislava : Iris, 2002.

⁵ <http://www.infovek.sk/predmety/etika/namety/komunikacia/komunikacia.php#ciele>

⁶ autorka sa sama o tomto mohla presvedčiť vo viacerých situáciách pri jej pôsobení v medzinárodných vzťahoch

osobnosti a momentálnej atmosféry v priestore môže presvedčiť v zásadných otázkach účastníkov komunikácie. V histórii možno nájsť mnoho vynikajúcich lídrov, politikov a diplomatov, ktorí boli majstrami komunikácie a dokázali urovnať medzinárodné konflikty. Preto je nutné formulovať myšlienky v danom cudzom jazyku tak, aby im domáci obyvatelia rozumeli, aby chápali, čo chce politik či diplomat povedať v ich intenciách. Problémom je často i nepochopenie rečníka z dôvodu zlej výslovnosti slov cudzieho jazyka, zle kladenej intonácie či hlasitosti.⁷

Odborníci zastávajú názor, že komunikácia by mala byť vždy vopred pripravená, aby sa mohli eliminovať prípadné nedorozumenia, neúplné či nepresne formulované obsahy komunikácie (ide o tzv. komunikačné bariéry). Toto je najmä problém v medzinárodných vzťahoch v bezprostrednej diskusii, keď rečníkom často chýbajú nielen faktické, ale aj jazykové znalosti a zručnosti, a reakciu nie je možné vopred pripraviť.

Diplomat či politik by mal ovládať nielen slovnú zásobu, výslovnosť či gramatické pravidlá cudzieho jazyka, ale aj poznať obsah a význam slov, slovných spojení, či viet. Mal by poznať aj význam slov a giest, ktoré môžu mať úplne opačný význam ako v rodnom jazyku a môžu spôsobiť v komunikácii problémy⁸. Je potrebné, aby nemal len faktografické informácie, či jazykové znalosti, ale aj tzv. „soft skills“, t. j. jemné zručnosti, aby sa vedel v diplomatických kruhoch danej krajiny pohybovať.

Hovorí sa, že „koľko rečí vieš, toľkokrát si človekom.“ Podľa nášho názoru je potrebné, aby bol diplomat či politik pôsobiaci v medzinárodných vzťahoch vybavený po jazykovej stránke v čo najväčšej možnej miere – teda aby ovládal podľa možnosti čo najviac cudzích jazykov (bol tzv. multilingvista), aby bol univerzálnym diplomatom schopným pôsobiť vo viacerých krajinách. Zároveň možno uvažovať o špecializácii na určité príbuzné jazyky a jazykové či kultúrne oblasti, pretože sa predpokladá ľahšie učenie sa príbuzných jazykov⁹.

V súčasnosti slúži anglický jazyk ako svetový dorozumievací jazyk nielen v laickej, ale i profesionálnej sfére. Používa sa na konferenciách, v medzinárodných zborníkoch, na internetových stránkach, v internej korporátnej komunikácii určitej nadnárodnej spoločnosti či organizácie¹⁰ atď. Vzhľadom na jeho dominanciu vo svete by mali diplomati, politici i pracovníci v medzinárodných vzťahoch tento cudzí jazyk ovládať. Naďalej však možno konštatovať, že jazykom diplomatov ostáva francúzština. Rozmach jednotlivých krajín sveta dáva na zväženie učenie sa ich jazyka – čínštiny, španielčiny, portugálčiny, či ruštiny. No diplomat, ktorý pôsobí v určitom regióne, by mal zväžiť ovládanie jazyka daného regiónu – napr. nemčiny, hindštiny, či arabčiny.

Aj Európska únia zdôrazňuje potrebu ovládať okrem angličtiny ďalšie cudzie jazyky. Túto potrebu premietla do Akčného plánu EÚ – Podpora výučby cudzích jazykov a diverzity, ktorý sa týka najmä výučby cudzích jazykov na školách a univerzitách v krajinách EÚ.

Špecifickým prostriedkom komunikácie je odborný jazyk. Ten umožňuje presné a jednoznačné dorozumievanie sa odborníkov v určitej oblasti a je primárne viazaný na odborníka. Ak ho používa laik, stráca sa presnosť pojmov a výpovedí v danom jazyku. To znamená, že sa stráca odbornosť v komunikácii. Odborný jazyk sa opiera o všeobecný jazyk, ako aj o platné gramatické a syntaktické pravidlá, no líši sa od neho – slovnou zásobou, ako aj stavbou vety či štýlom. Významy odborných termínov sú ustálené, čo umožňuje presné

⁷ napr. v nemeckom jazyku intonácia určuje význam zloženého slova (slovo „über/setzen“ môže podľa intonácie znamenať „preložiť z jedného jazyka do druhého“ alebo „preložiť – premiestniť z jedného miesta na druhé“)

⁸ ide o tzv. komunikačné bariéry

⁹ napr. učenie sa češtiny a slovenčiny, taliančiny a španielčiny, ruštiny a ukrajinčiny, či hlavného jazyka a dialektu môže byť vzhľadom na ich príbuznosť jednoduchšie; niektorí autori si však myslia, že vzhľadom na silnú interferenciu učenie dvoch príbuzných jazykov jednoduchšie nie je, ba že sťažuje skutočné ovládanie oboch jazykov

¹⁰ je napr. jedným z rokovacích jazykov Organizácie spojených národov

pochopenie sa účastníkov komunikácie. Odborný jazyk je teda akousi „nadstavbou“ všeobecného jazyka.

Pre laikov je komunikácia medzi odborníkmi často nezrozumiteľná – napr. medzinárodné zmluvy alebo matematické tabuľky sú pre nich menej zrozumiteľné ako návody na použitie či články v novinách. Odborníci by sa preto mali vedieť v cudzom jazyku nielen dorozumieť, ale aj byť kompetentní v odbornej terminológii – teda mať tzv. komunikatívnu kompetentnosť.

Citácie:

1. Boroš, J.: Úvod do psychológie. Bratislava : Iris, 2002.
2. Kozlová, L., Peczeová, E., Hrušková, G.: Einführung in die interkulturelle Kommunikation. Bratislava : Ekonóm, 2004.
3. <http://www.infovek.sk/predmety/etika/namety/komunikacia/komunikacia.php#ciele>

Použitá literatúra:

1. Gavora, P.: Učiteľ a žiaci v komunikácii. Bratislava : Vydavateľstvo UK, 2003.
2. Janoušek, J.: Sociální komunikace. In: Slaměník, J., Výrost, J.: Sociální psychologie. Praha : ISV, 1997.
3. Průcha, J.: Multikulturní výchova. Teorie – prax – výzkum. Praha : ISV, 2001.

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vied a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Eva Jančíková, PhD.

ČSOB FACTORING A.S.

**VYUŽITIE PLATOBŇYCH PROSTRIEDKOV NA ELIMINACIU VZNIKU
RIZIKOVÝCH POHLADÁVOK**

jancikova@csobfactoring.sk

Abstrakt:

Realizácia obchodných transakcií prináša so sebou množstvo rizík na strane predávajúceho aj kupujúceho. Predávajúci sa od začiatku musí starať o to, aby dostal riadne a včas zaplatené. Kupujúci zase musí zabezpečiť, aby tovar alebo služby, ktoré objednal a zaplatil, obdržal včas a v dohodnutom množstve a kvalite. Riziká pri obchodovaní môžu mať svoj pôvod v obchodnom partnerovi, v politickej a ekonomickej situácii v krajine obchodného partnera alebo aj v charaktere tovaru a služieb, ktoré sú predmetom obchodu. Jednou z najdôležitejších náležitostí každej kúpnej zmluvy, okrem predmetu, ceny a dodacej podmienky, je platobná podmienka. Platobná podmienka je vymedzená dobou, miestom a spôsobom platenia. Spôsob úhrady je najdôležitejšou súčasťou platobnej podmienky. Úhrada sa môže realizovať jedným z troch základných spôsobov – v hotovosti, nedokumentárnou alebo dokumentárnou formou platenia. Na stanovenie platobných podmienok vplývajú nasledovné faktory: predmet predaja, situácia na trhu, teritórium obchodu, vzájomné vzťahy obchodných partnerov, zvláštnosti zvolenej obchodnej metódy, rôzne medzinárodné dohody a pravidlá, aktuálna politická, hospodárska a menová situácia.

Abstract:

The realisation of business transactions brings a lot of risk on the seller and the buyer side. The main concern of the seller is always to receive his payments in order and in time. The buyer on the other hand would like to receive the wanted goods or service in order and in time. The risks in business can have their origin in business partner, in political and economic situation, in the business partner country or in the nature of the goods or services concerned. One of the most important terms of the each contract, beside subject, price and delivery terms are payment terms and conditions, defined by time, place and payment instrument.

The payment instruments are ones of the most important parts of payment conditions. The payment can be realized by one of these three basic forms: by cash payment, by documentary or non documentary payments. The main factors having influence to the selected payment conditions are: subject of the contract, market situation, trade territory, relation between business partners, international agreements and rules, actual political, economic and monetary situation.

Key words: Risk elimination, payment conditions, documentary letter of credit, documentary collection, cheque, draft, bill of Exchange, terms of payment, place of payment, bad debts

Realizácia obchodných transakcií prináša so sebou množstvo rizík na strane predávajúceho aj kupujúceho. Predávajúci sa od začiatku musí starať o to, aby dostal riadne a včas zaplatené. Kupujúci zase musí zabezpečiť, aby tovar alebo služby, ktoré objednal a zaplatil, obdržal včas a v dohodnutom množstve a kvalite.

Riziká pri obchodovaní môžu mať svoj pôvod v obchodnom partnerovi, v politickej a ekonomickej situácii v krajine obchodného partnera alebo aj v charaktere tovaru a služieb, ktoré sú predmetom obchodu.

Na strane predávajúceho môže ísť o riziká vznikajúce zrušením alebo jednostrannou zmenou objednávky zo strany kupujúceho alebo jeho neschopnosťou či neochotou zaplatiť za dodaný tovar. Kupujúci, na strane druhej musí čeliť rizikám, vyplývajúcim z neschopnosti predávajúceho splniť podmienky kontraktu z technických alebo finančných dôvodov, alebo z neschopnosti alebo neochoty predávajúceho vrátiť akontáciu.

Pokiaľ ide o riziká spojené s ekonomickou alebo politickou situáciou v krajine partnera je potrebné spomenúť hlavne politické riziká, riziko transferu a kurzové riziko. Politické riziká zahrňujú riziko vzniku strát v dôsledku politických udalostí alebo politického vývoja, napr. v dôsledku vojny, občianskych nepokojov, štátneho prevratu, zmeny politického kurzu vlády, rozvratu ekonomiky a pod. Takéto skutočnosti môžu mať za následok postupné obmedzovanie hospodárskych vzťahov. Často tieto skutočnosti vedú k riziku transferu. Ide o zavádzanie rôznych devízových obmedzení, ktoré zabraňujú platiť záväzky v dohodnutej mene. V prípade, že sa obchodné transakcie realizujú v inej ako národnej mene, dochádza ku vzniku kurzového rizika. V dôsledku pohybu kurzu dochádza k zmene očakávaného výsledku obchodnej transakcie a to tak, že vznikne kurzová strata alebo kurzový rozdiel.

Do skupiny rizík spojených s charakterom tovaru a služieb, ktoré sú predmetom kontraktu patrí predovšetkým riziko dodávky chybného alebo poškodeného tovaru, riziko zničenia tovaru alebo riziko prepravné. Riziko zhoršenia kvality, či riziko poškodenia, rovnako ako riziko prepravné, postihuje ako predávajúceho tak aj kupujúceho. Rozdelenie tohto rizika závisí od dohodnutej dodacej podmienky.

Niektoré z uvedených rizík sa vzájomne dopĺňajú, alebo sa vyskytujú spoločne. Ide teda o komplexný problém, ktorému je možné predchádzať iba komplexnými opatreniami.

Základom bezpečnej obchodnej transakcie je spoľahlivosť, dobrá obchodná morálka a platobná schopnosť partnerov. V prípade, že ide o nového obchodného partnera, je v súčasnosti už nevyhnutnosťou, získať si o ňom aspoň základné informácie prostredníctvom internetu alebo špecializovaných informačných kancelárií. Okrem toho je potrebné, získať čo najväčšie množstvo informácií o krajine obchodného partnera, obchodných zvyklostiach, legislatívnych opatreniach, devízovej situácii a pod.

Ďalším dôležitým predpokladom úspešného obchodu je uzatvorenie dobrej kúpno-predajnej zmluvy obsahujúcej všetky potrebné náležitosti, týkajúce sa povinností zmluvných strán. Každodenná prax dokazuje, že „Dobrá zmluva naozaj robí dobrých partnerov“. V legislatíve väčšiny krajín nie je písomná forma zmluvy nevyhnutným predpokladom jej vzniku. Avšak realizovať akékoľvek obchody bez základnej zmluvnej dokumentácie, predstavuje veľké riziko pre obe strany v prípade, že transakcia neprebehne úplne v poriadku. Obchodní partneri na začiatku spolupráce často nevedia zhodnotiť všetky možné problémy, ktoré v budúcnosti vzniknú, či už úmyselne alebo neúmyselne.

Jednou z najdôležitejších náležitostí každej kúpnej zmluvy, okrem predmetu, ceny a dodacej podmienky, je platobná podmienka. Platobná podmienka je vymedzená dobou, miestom a spôsobom platenia.

Doba platenia je lehota, v ktorej má kupujúci zaplatiť. Pokiaľ nie je v kúpnej zmluve stanovené inak, kúpna cena musí byť zaplatená v okamžiku, keď kupujúci dostane tovar k dispozícii, keď obdrží dispozičné dokumenty, alebo keď mu predávajúci umožni s tovarom disponovať. Obchodní partneri sa môžu dohodnúť na platbe vopred – pri objednaní tovaru alebo pred dodaním tovaru, alebo môžu platiť pri dodaní tovaru alebo určitý čas po dodaní tovaru – pri dodávateľskom úvere.

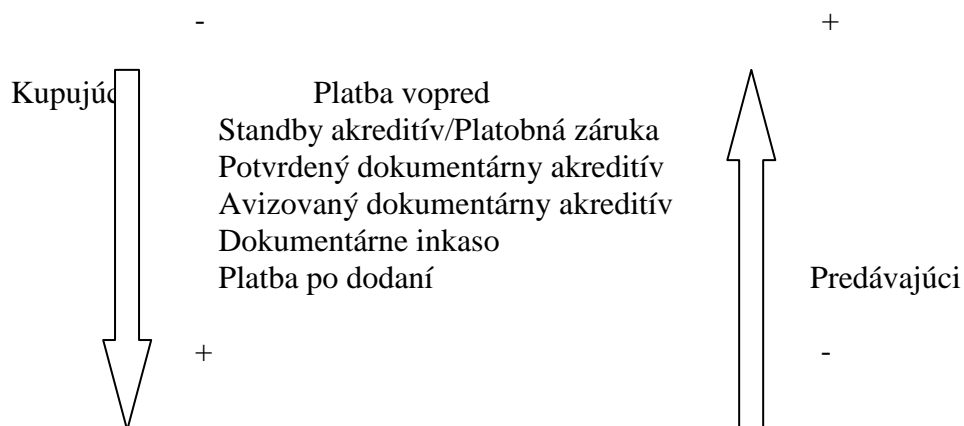
Miesto platenia stanovuje, kde je splatná kúpna cena, t.j. miesto, na ktorom má dlžník zaplatiť. Pokiaľ nie je miesto platenia výslovne stanovené, je podľa väčšiny právnych systémov dlžník povinný uhradiť kúpnu cenu na svoje náklady a riziko predávajúcemu do miesta jeho sídla.

Spôsob úhrady je najdôležitejšou súčasťou platobnej podmienky. Úhrada sa môže realizovať jedným z troch základných spôsobov – v hotovosti, nedokumentárnou alebo dokumentárnou formou platenia. Na stanovenie platobných podmienok vplyvajú nasledovné faktory:

- predmet predaja,
- situácia na trhu,
- teritórium obchodu,
- vzájomné vzťahy obchodných partnerov,
- zvláštnosti zvolenej obchodnej metódy,
- rôzne medzinárodné dohody a pravidlá,
- aktuálna politická, hospodárska a menová situácia.

Platenie v hotovosti sa pri štandardných obchodných transakciách už dnes prakticky nevyskytuje. Výnimkou je platenie niektorých druhov provízií, prípadne platenie menších čiastok na veľtrhoch a výstavách. V posledných rokoch už aj pri týchto príležitostiach sa skôr používajú platobné karty ako hotovosť. Platenie v hotovosti prináša obom obchodným partnerom riziká a náklady spojené s prepravou hotovosti, pravosťou bankoviek, kurzových rozdielov.

Vplyvom vyššie uvedených faktorov si obchodní partneri volia jeden z uvedených platobných prostriedkov, ktoré rôznou mierou ochraňujú jednu alebo druhú stranu obchodnej transakcie. Z hľadiska miery bezpečnosti pre kupujúceho, resp. predávajúceho ich môžeme zoradiť nasledovne:

Z hľadiska miery rizika sú hraničnými platobnými podmienkami na jednej strane platba vopred, ktorá je maximálne výhodná pre predávajúceho a platba po dodaní, ktorá je

maximálne výhodná pre kupujúceho. Presadenie platby vopred je v súčasnosti pomerne ťažké. Prichádza do úvahy vo výnimočných situáciách, keď je postavenie predávajúceho veľmi silné a súčasne postavenie kupujúceho veľmi slabé. Napríklad, keď kupujúci je z krajiny, ktorá je politicky a ekonomicky nestabilná.

Pre kupujúceho je najvýhodnejšie, keď môže zaplatiť po dodávke. To je však veľmi rizikové pre predávajúceho. Prichádza do úvahy v prípade, keď predávajúci nemá žiadne pochybnosti o tom, že kupujúci tovar prevezme a zaplatí. Prípadne, keď má istotu, že v prípade nezaplatenia je dosiahnutie súdneho rozhodnutia ohľadom splnenia si platobnej povinnosti zo strany kupujúceho pomerne rýchlo dosiahnuteľné.

Pri platbe vopred alebo po dodaní, sa využívajú nedokumentárne formy platenia – bankový prevod alebo šek.

Bankový prevod uskutočňuje banka na základe písomného príkazu príkazcu SWIFTom a využíva pritom sieť svojich zahraničných korešpondenčných bánk a bankových platobných systémov. Druhou možnosťou je použitie bankového alebo firemného šeku. Bankový šek sa najčastejšie vystavuje v prípadoch, keď banka nemá v krajine príjemcu platby žiadnu možnosť zúčtovania, v krajine príjemcu je platba šekom bežná, krajina príjemcu nie je napojená na SWIFT alebo banky v krajiny príjemcu účtujú vysoké poplatky pri prijatých platbách.

Okrem bankových šekov sa v praxi stretávame aj so šekmi súkromnými, ktoré banka vydáva svojim klientom vo forme šekovej knižky. Na rozdiel od bankových šekov, pri týchto šekoch hrozí príjemcovi pomerne vysoké riziko z nezaplatenia, v prípade nekrytých alebo nesprávne podpísaných šekov. Okrem toho k zúčtovaniu súkromného šeku dochádza až po jeho zaplatení šekovníkom. Jeho použitie je výhodné pre výstavcu. V súčasnosti vzhľadom na technický rozvoj sa využitie klasických súkromných šekov znižuje a nahrádza sa elektronickými formami.

K zaisteniu bezpečnejšieho obchodovania, napríklad pri novom obchodnom partnerovi, keď dodávateľ nie je ochotný dať vystaviť akreditív, je možné využiť dokumentárne inkaso. Jeho výhoda je nesporná, hlavne keď súčasťou dokumentov, ktoré sa predkladajú v rámci dokumentárneho inkasa, je námorný konosament. Pre nás je použitie dokumentárneho inkasa limitované tým, že podiel tovarov prepravovaných lodnou dopravou je vzhľadom na našu geografickú polohu pomerne malý. V rámci dokumentárneho inkasa sa tak najčastejšie predkladajú len neobchodovateľné dopravné doklady, čím sa stráca zaistovacia funkcia dokumentárneho inkasa.

Pri dokumentárnom inkase sa prostredníctvom banky vydávajú dokumenty o dodaní tovaru alebo uskutočnení služby kupujúcemu len proti zaplateniu inkasnej sumy alebo proti akceptovaniu na neho vystavenej zmenky. Pri použití dokumentárneho inkasa je pre predávajúceho rozhodujúcou skutočnosťou druhy prepravy tovaru. Pri dokumentárnom inkase však banka neručí za zaplatenie, a preto tento platobný prostriedok je vhodný len vtedy, keď:

- medzi obchodnými partnermi existujú dlhoročné dobré obchodné kontakty,
- neexistujú pochybnosti o platobnej schopnosti a ochote kupujúceho zaplatiť,
- politické, hospodárske a menové pomery v krajine zmluvného partnera možno považovať za stabilné a usporiadané,
- zahraničný platobný styk nepodlieha devízovým obmedzeniam,

- nejde o špeciálne výrobky vyrobené na objednávku.

Pre predávajúceho a kupujúceho je z hľadiska zabezpečenia obchodnej transakcie najvýhodnejšie použitie dokumentárneho akreditívu. Akreditív je písomným záväzkom vystavujúcej banky, že poskytne plnenie, ak budú splnené podmienky akreditívu, t.j. ak budú v určenej dobe predložené dokumenty predpísané v akreditíve. Splnenie podmienok akreditívu banka kontroluje na základe predložených dokumentov. Banky sa nezaoberajú tovarom ani službami, ku ktorým sa dokumenty vzťahujú. Pre predávajúceho predstavuje akreditív vystavený dobrou bankou záruku, že ak splní podmienky akreditívu, dostane zaplatené. Pritom podmienky akreditívu má možnosť posúdiť ešte pred realizáciou dodávky. Na druhej strane kupujúci stanovením dokumentov, ktoré sa majú v rámci akreditívu predložiť, si zabezpečí, že predávajúci dostane zaplatené, len ak realizuje dodávku v súlade s podmienkami kontraktu.

V prípade, že má predávajúci pochybnosti o bonite vystavujúcej banky alebo považuje riziko krajiny vystavujúcej banky za neakceptovateľné, môže požadovať potvrdenie akreditívu ďalšou bankou, najčastejšie svojou bankou. Potvrdením akreditívu potvrdzujúca banka preberá na seba záväzok poskytnúť pri splnení podmienok akreditívu plnenie bez ohľadu na to, či ona obdrží krytie od vystavujúcej banky. Potvrdené akreditívy predstavujú maximálne možné zaistenie pre predávajúceho. Vzhľadom na vysoké náklady sa potvrdenie akreditívov využíva, keď je potrebné ošetriť riziko vystavujúcej banky. Niekedy sa môže požadovať potvrdenie akreditívu, aj keď ho vystavila bonitná banka. Dochádza k tomu v prípadoch, keď si predávajúci potrebuje zabezpečiť financovanie u svojej banky.

Okrem vyššie uvedených platobných prostriedkov je dôležité uviesť bankové záruky, ktoré sú nenahraditeľným zaisťovacím prostriedkom. Ich využitie je veľmi rozšírené a obľúbené a to nielen v dodávateľsko-odberateľských vzťahoch, ale všade tam, kde vzniká nejaký záväzok, ktorý je potrebné „potvrdiť“ nespochybniteľnou zárukou. Okrem platobných záruk ide o neplatobné záruky, ktoré sprevádzajú celý obchodný prípad – od ponuky do súťaže cez vyplatenie zálohy a ošetrovanie kvality realizovanej objednávky až po výplatu zádržného na konci dodávky. Banky vystavujú všetky typy záruk, a navyše aj protizáruky zahraničným bankám v situáciách, keď miestne podmienky klientovho partnera nepripúšťajú priamu záruku od zahraničných bánk.

Literatúra:

- (1) Jančíková, E.: Medzinárodný platobný styk. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM. 2003.
- (2) Marvanova, M. - Houda, M. a kol.: Platební styk, Platební a zajišťovací instrumenty ve vnitřním a zahraničním obchodě. 3. rozšírené vydanie, Brno: ECON, 1995.
- (3) Oravec, P.: Zahraničný platobný styk, 1. vydanie, Bratislava: EPOS. 1996.
- (4) Torma, Š.: Medzinárodný platobný styk a menové vzťahy. Bratislava: Ekonóm. 2000

Kontakt:

ČSOB Factoring a.s.
Gagarinova 7/a
821 03 Bratislava
tel.: +421 915 712 517

ABSTRAKT

Cieľom tohto príspevku je poukázať na životný štýl rómskej rodiny, ktorá sa odlišuje od bežnej rodiny v spôsobe života. Ďalej si priblížime oblasť bývania rómskej rodiny, ktorá je alarmujúca. Nedodržiavanie zdravej životosprávy je jeden z dôvodov zlého zdravotného stavu rómskeho etnika.

Kľúčové slová: rómska rodina, postavenie muža a ženy v rómskej rodine, životný štýl v rómskej rodine, zdravotný stav, bývanie, inžinierske siete, rómska osada.

ABSTRACT

The goal of this article is to point out the living standard of the Romany family distinguishing from the typical family in terms of living conditions. next we will focus on the alarming area of the Romany family living, not accepting the health living standards is one of the main reasons of bad health status of Romany ethnic.

Key words: romany (gypsy) family, man's and woman's status, living in the Romany family, health status, living, engineering network, Romany colony.

RÓMSKA RODINA

Základom každej ľudskej spoločnosti je rodina. Rómska rodina je väčšia než slovenská. Spadajú do nej príbuzní zo všetkých žijúcich generácií (obvykle v rozsahu 3 až 5 generácií, rozprestiera sa teda horizontálne – do šírky. V spoločnosti kde je jedným z hlavných organizačných princípov príbuzenstvo, dochádza k rôznym prispôbovaniu momentálnych príbuzenských vzťahov podľa aktuálnych sociálnych okolností.

Tradičná rómska rodina je mnohogeneračné zoskupenie väčšieho počtu nukleárných rodín, ktoré odvodzujú svoj pôvod od spoločného predka. Rómska rodina pôvodne totožná s kastou, sa vyznačovala a do značnej miery doposiaľ vyznačuje vysokou súdržnosťou a solidaritou svojich členov, vnútorne hierarchizovaným usporiadaním, vedomím sunáležitosti všetkých príslušníkov a ich sebavedomím založeným na príslušnosti k rodine. Vzťahy v takejto rómskej rodine sú určované hierarchiou a príbuzenskou blízkosťou, osobné sympatie či antipatie hrajú až druhotnú rolu. Vzťahy sú intenzívne, frekvencia vzájomných kontaktov je vysoká (mnohonásobne prevyšuje frekvenciu kontaktov s Rómami z iných rodín a s členmi majoritnej spoločnosti). Jedinci medzi sebou zaujímajú vzťah podľa toho, kto je z akej rodiny, čo sa o tejto rodine hovorí, aký má status a v akom vzťahu je k rodine vlastnej. To aký je ten a ten človek ako jedinec, aký má charakter, alebo čo robí, nie je pre „nich“ až také dôležité ako to, z akej rodiny pochádza a v akej osade žije (medziosadná stratifikácia). Identifikácia podľa príslušnosti k príbuzenskej skupine tvorí najvyššiu sociálnu hodnotu, ktorá je všeobecne uznávaná. Meno rodiny je tak akousi identifikačnou známku, na ktorú sa každý pri kontakte s členom cudzieho rómskeho spoločenstva upne ako na prvú vec.

Hranice rodiny sa často kryjú s hranicou rituálnej nečistoty. Čo je za hranicami rodiny, je cudzím svetom. Alebo lepšie povedané – inou rodinou. Toto na pohľad triviálne tvrdenie má ten dôsledok, že v rómskej osade absentuje verejný priestor. Podobne v rómskej rodine nie je miesto ani pre súkromie, privátnu sféru. „Všetci o všetkých vedia, kontrola je všadeprítomná doslova aj obrazne. Je vidieť až do kuchyne, dvere do domu sú otvorené, neexistencia súkromia má svoje opodstatnenie v ekonomickom aspekte organizácie rómskeho spoločenstva.

Rodina v rómskej osade bola a je len malou súčasťou väčšieho celku, za ktorý nesie spoluzodpovednosť a ktorá ju súčasne zaisťuje. Všetky dôležité rozhodnutia – od výberu životného partnera pre jednotlivých členov rodiny až po riešenie sporov s väčšinovým obyvateľstvom sú diskutované a schvaľované niekoľkými rodinami, nielen rodinou samotnou. Prílišná samostatnosť rodiny je širším celkom hodnotená skôr negatívne, nakoľko individualita nepatrí medzi rómske životné hodnoty, vychádza z historickej skúsenosti rómskej spoločnosti a je prenasledovaná majoritou. Pôvodný model rómskej osady bol čo osada, to rodina. Táto rodina sa ďalej hierarchizovala podľa veku a pohlavia.

Žena mala (a často aj dodnes má) nižšiu dôležitosť, bola určená a hodila sa len k tomu aby milovala, rodila a vychovávala deti, obstarávala jedlo a domácnosť. Jej status sa odvíja predovšetkým od jej plodnosti. Neplodná žena je vyhnaná, v lepšom prípade opovrhovaná. Plodnosť ženy je tak rozhodujúci sociálny faktor, že antikoncepčné pilulky sú tabuizované“ a žena, ktorá ešte v sedemnástich, osemnástich rokoch nežije v spoločnej domácnosti so stálym partnerom, sa automaticky stáva „ľahkou ženou“. Status ženy vzrastá až s vekom a počtom porodených detí. V starobe sa tak spoločenské postavenie žien takmer rovná pozícii mužov, ktoré sú pre svoje skúsenosti a znalosti všeobecne rešpektované.

Vo vzťahu k mužom popisujú výskumníci ich pohodlnosť, lenivosť, mužská do očí bijúca nečinnosť nie je výrazom pohodlnosti, ale súčasťou sociálnej role. Pomáhať žene v domácnosti pre Róma je hanbou. Uprednostňovanie muža pred ženou je zrozumiteľne vyjadrené v kultúre usadzovania k stolu, tak napríklad, žiadna žena sa neposadí, pokiaľ nesedia všetci muži. Rozdielna hodnota muža a ženy v tradičnej rómskej kultúre sa prejavuje aj v posudzovaní pohlavky narodených detí. Aj v tomto ohľade je narodenie chlapca hodnotené kladnejšie, v prípade narodenia dievčatka, býva v niektorých prípadoch príčinou hrubého chovania muža k žene.

Na čele rodovej skupiny stojí niektorý zo starších príslušníkov, ktorý ju vedie a je autoritou pre ostatných. Má rozhodujúce slovo v jej vnútorných záležitostiach a súčasne ju zastupuje v úradnom styku s ostatným obyvateľstvom. Vajda musí byť múdry, spoľahlivý, silný telesne ale aj svojou individualitou, musí mať dobré organizačné schopnosti. V minulosti v niektorých rodoch bola funkcia vajdu dedičná. Ak bolo rodín príliš veľa, rozdelili sa na menšie celky, pričom každý celok mal svojho vajdu. Príslušník skupiny, ktorý niekoho zo svojich zámerne zradil, musel na rozkaz vajdu skupinu opustiť. Skupina bola pre jedinca všetkým – rodinou, domovom, vlasťou. V súčasnosti v niektorých usadlých a polousadlých skupinách má funkcia vajdu už skôr len formálny charakter. Vajda plní funkciu dôverníka, býva spojkou medzi predstaviteľmi obce a rómskou komunitou.

ŽIVOTNÝ ŠTÝL RÓMSKEJ RODINY

Zdravotný stav rómov

Životný štýl možno charakterizovať ako správanie sa človeka, ktorého základom je vzájomné spolupôsobenie životných podmienok, sociálno-ekonomických faktorov a osobnostných vlastností. **Životný štýl je základným determinantom zdravia a ovplyvňuje zdravotný stav až 50 – 60 %.**

Medzi ďalšie determinanty patrí: 10% úroveň zdravotníctva (odborná úroveň, komplexnosť zabezpečenia, dostupnosť, liečebná starostlivosť), 20% genetické faktory (vrodené ochorenia, vrodenná dispozícia), 20% životné a pracovné podmienky– (kvalita vzduchu, bezpečnosť potravín, kvalita vody, kvalita bývania, kvalita dopravy, globálne zmeny klímy a životného prostredia ale aj ekonomický rozvoj, sociálna politika, zamestnanosť vzdelanosť, chudoba).

Výskum výživy a životného štýlu troch etnických skupín potvrdil, že typický životný štýl rómskej populácie môžeme označiť ako nezdravý a je charakterizovaný:

- zlými stravovacími návykmi,
- konzumáciou alkoholu vysokým výskytom fajčenia často už vo veľmi mladom veku, vyššou hmotnosťou a nižšou fyzickou aktivitou.

Existujú dostupné informácie o tom, že na vysokom pomere predčasnej mortality u rómskej populácie sa podieľajú kardiovaskulárne ochorenia a to viac ako 2, 5 – krát častejšie v porovnaní s majoritnou populáciou. Významnú úlohu vo vysokom výskyte kardiovaskulárnych ochorení rómskej populácie má hlavne: častá konzumácia živočíšnych tukov, mäsa, sladkostí a sladených nápojov a nízka konzumácia ovocia a zeleniny, preferencia bieleho chleba pred tmavým, obezita a vysoká miera fajčenia – často už od veľmi mladého veku, nedostatok fyzickej aktivity a veľmi vysoká konzumácia alkoholu. Organizmus u rómskej populácie je následkom tejto nesprávnej životosprávy, málo zásobený ochrannými faktormi - menovite vitamínom C, beta karoténom a vitamínom B6. Vysoká kardiovaskulárna mortalita súvisí aj s vysokou prevalenciou diabetu a vysokou incidenciou chronických infekcií.

Alarmujúci stav je hlavne v izolovaných rómskych osadách. Rodiny tam žijú v obydliach nezodpovedajúcim základným hygienickým požiadavkám.

V segregovaných lokalitách majú obyvatelia obmedzený prístup k zdravotnej starostlivosti a počet terénnych zdravotných asistentov, ktorí pracovali v lokalitách v rámci pilotného projektu PHARE „Zlepšenie dostupnosti zdravotnej starostlivosti pre marginalizované rómske komunity na Slovensku“ je nepostačujúca vzhľadom na potreby komunít.

Nízka informovanosť a poradenská činnosť so zameraním na prevenciu zdravia, služby zdravotnej starostlivosti sú dôsledkom nedostatočnej a nedostatočne efektívnej osvedy o problematike reprodukčného zdravia, nevedomosti o zdravotných rizikách (výživa, životný štýl, fajčenie, drogy), nedostatočnej informovanosti o hygienicko-epidemiologických rizikách (pitná voda, potraviny), slabej informovanosti o potrebe návštevnosti gynekologických poradní v období gravidity, nedostatočnej znalosti poskytovania prvej pomoci, chýbajúcej siete komunitných centier v lokalitách s vysokou koncentráciou Rómov, ako aj dôsledkom nepostačujúcej starostlivosti rodičov o deti v rámci preventívnych prehliadok a očkovaní. Rovnako tak chýba funkčný systém osvedy a prevencie koncipovaný od prenatálneho veku dieťaťa až po dospelosť.

Navrhované opatrenia ako zlepšiť zdravotný stav a životný štýl rómskych komunit:

- znížiť výskyt infekčných ochorení, ochorení dýchacích ciest v dôsledku zhoršených životných podmienok,

- zlepšiť a skvalitniť hygienu a zdravotnú prevenciu v osadách a mestských koncentráciách,
- prispieť k zníženiu natality (formovaním povedomia indukčnej rodičovskej zodpovednosti) a k zvýšeniu veku u prvorodičiek v sociálne vylúčených komunitách,
- znížiť úmrtnosť v rómskych komunitách,
- znížiť ohrozenie zdravia obyvateľov vyplývajúce zo znečisteného bezprostredného životného prostredia (epidémie, hľadavce, odpad),
- znížiť a postupne odstrániť výskyt užívania omamných látok u detí a mládeže (fetovanie) v segregovaných osadách a mestských koncentráciách,
- zabezpečiť dostupnosť zdroja pitnej vody v segregovaných a odľahlých lokalitách.
- skvalitniť životné podmienky obyvateľov žijúcich v bytových domoch so zameraním na zlepšenie prístupu k základným médiám (teplo, voda, plyn a elektrická energia – prepojenie na oblasť bývania a infraštruktúru).

Bývanie rómskych rodín

Rómske rodiny bývajú v mestských aglomeráciách alebo vo vidieckom prostredí. Dôležité je kritérium, či ide o rodiny žijúce segregovane, separovane, alebo v rozptyle medzi majoritným obyvateľstvom. Lokalita bývania zodpovedá typu a kvalite bývania, pričom najhoršie podmienky majú obyvatelia v segregovaných osadách.

Približne polovica rómskych rodín žije v murovaných domoch, alebo v bytoch, bežného štandardu. Bývajú ako ostatní obyvatelia a ich obydlia tvoria pekné, rovnocenné súčasť niektorých obcí alebo miest. V minulosti bola snaha niektoré rómske rodiny presťahovať do panelákových bytoviek. Väčšinou sa jednalo o zaostané rodiny, ktoré si nemohli a v krátkosti času ani nevedeli zvyknúť pre nich neznáme vymoženosti, akými sú plynový sporák, kúpeľňa či splachovacie WC. S týmto bývaním sa nestotožnili, bývanie si prirodzene nevážili a tieto pridelené byty často zanedbávali. Viacerým rómskym rodinám sa však podarilo osvojiť si tento moderný a súčasný spôsob života a bývania a dodnes žijú riadnym a usporiadaným životom.

Druhá časť rómskych rodín žije v nevyhovujúcich podmienkach segregovaných osád. Kvalitatívna úroveň týchto obydlí je väčšinou hlboko pod štandardom bývania, ktoré možno charakterizovať ako jednoduché príbytky postavené prevažne z dreva, hlíny, plechu, v lepších prípadoch omietnuté aj z vonkajšej strany. Nevyhovujú platným technickým ani hygienickým normám, sú vybudované svojpomocne, mimo stavebného konania a bez vysporiadania vlastníckych vzťahov k pozemkom. Tieto osídlenia zápasia s problémami nedostatočnej technickej infraštruktúry. Väčšina z nich sa nachádza v Košickom, Prešovskom kraji a južnej časti Banskobystrického kraja. V tejto súvislosti treba vytypovať rómske osady, ktorých existencia na terajšom území je z rôznych dôvodov nevyhovujúca a premiestniť ich tak, aby sa výrazne zlepšila šanca ich obyvateľov prekonať sociálne vylúčenie a segregovanú uzavretosť. Potrebná je na to spolupráca s Ministerstvom pôdohospodárstva a Slovenským pozemkovým fondom pri usporiadaní pozemkov v rómskych osadách s cieľom legalizácie nelegálnych rodinných domov a prípravy stavebných pozemkov.

Otázka bývania je jedným z najväznejších problémov Rómov na Slovensku. Neadekvátne podmienky bývania Rómov na Slovensku sú výsledkom zlej sociálnej situácie.

Vybavenosť Rómov inžinierskymi sieťami

Vo väčšine marginalizovaných osád je prístup ku komunálnej vybavenosti a verejným službám buď neexistujúci alebo veľmi obmedzený. Najväznejším problémom je nedostatočný

prístup k elektrine, tečúcej vode, kanalizácii a odvozu odpadu. Integrované osady ako aj separované osady na území miesta alebo dedín majú všeobecne lepší prístup k týmto službám. V lepšie situovanom Malackom okrese majú všetky rómske osady s výnimkou jednej pripojenie na elektrinu a cestné komunikácie. V ostatných okresoch je situácia horšia a miestne izolované osady často nemajú prístup k základnej komunálnej vybavenosti.

Voda - Mnohé rómske osady nemajú prístup k tečúcej vode V priemere päť zo siedmich segregovaných osád a štyri z desiatich separovaných osád nemali prístup k tečúcej vode. Dokonca aj v okrese s relatívne priaznivými ekonomickými podmienkami ako Malacky chýbal v niektorých osadách prístup k tečúcej vode, ako napríklad v Jabloňovom alebo úplne segregovanej osade neďaleko Plaveckého Štvrtka. V Jabloňovom, čo je pomerne nová osada, starosta pre obyvateľov zabezpečuje cisterny s vodou, zatiaľ čo v Plaveckom Štvrtku je v centre osady spoločný prameň. V chudobnejších okresoch Stará Ľubovňa a Rimavská Sobota je situácia horšia. V mnohých rómskych komunitách v týchto okresoch je prístup k tečúcej vode skôr výnimkou. V niektorých osadách dokonca Rómovia používajú ten istý potok ako zdroj pitnej vody a kanalizáciu zároveň. V niektorých oblastiach rómski obyvatelia označili nedostatočnú dávku tečúcej vody za hlavný dôvod zlého zdravotného stavu svojich detí. Obyvatelia obce Rimavská Píla v okrese Rimavská Sobota sa sťažovali, že ich pitná voda je kontaminovaná a rozširuje medzi ich deťmi hnačky, parazity a trachóm. V iných oblastiach rodičia dávali epidémie svrabu a vši do súvislosti s nedostatkom tečúcej a teplej vody na umývanie.

Elektrina - Niektoré najizolovanejšie osady nemajú pripojenie na elektrinu. V okrese Stará Ľubovňa obe osady nemajú pripojenie vôbec a ďalších domácnostiach využívajú elektrinu cez nelegálne prípojky. Podobná bola situácia v okrese Rimavská Sobota, kde sedem z trinástich osád buď nemalo elektrický prúd vôbec alebo sa spoliehali na nelegálne zdroje. Obyvatelia osád v okrese Rimavská Sobota vysvetlili, že nedostatok elektriny negatívne pociťujú najmä v zimných mesiacoch, keďže si nemôžu dovoliť kupovať sviečky alebo palivo.

Odvoz odpadu - Nedostatok služieb spojených s odvozom a likvidáciou odpadu a tiež vážny dopad na životné podmienky Rómov a v dôsledku kontaminácie spôsobuje ich obyvateľom zdravotné problémy. Vo väčšine segregovaných osád odvoz odpadu buď neexistoval alebo len sporadicky, pretože ich obyvatelia neboli schopní za túto službu zaplatiť. Vo väčšie osád v chudobnejších okresoch Stará Ľubovňa a Rimavská Sobota sa obyvatelia osád sťažovali, že hoci odvoz a likvidácia odpadu v neďalekej obci existuje, z ich osady sa odpad vyváža len niekoľkokrát do roka. V dôsledku toho niektorí obyvatelia hádzajú svoj odpad do neďalekého potoka alebo do blízkosti preplnených kontajnerov. Hoci obyvatelia segregovaných osád v okrese Malacky informovali, že sa snažia páliť horlivý odpad, odpadové kontajnery pri vstupe do osady boli preplnené. Rómovia sa tiež sťažovali, že skládky odpadu sa nachádzajú príliš blízko ich osád čo často vedie ku kontaminácii ich pôdy a pôdy a v niektorých prípadoch priťahuje potkany a túlavé psy či mačky. Na druhej strane sa mnohí predstavitelia obcí vyjadrili, že Rómovia si tento stav spôsobili sami, pretože nechcú platiť obecné poplatky za odvoz odpadu. Starostovia niektorých obcí vysvetlili, že niektoré rómske komunity dokonca zakúpili svoje vlastné odpadové kontajnery, čo nebol prípad rómskych spoločenstiev. I v iných osadách boli starostovia ochotní dať osadám kontajnery k dispozícii zdarma, ale neboli ochotní financovať ich pravidelné vyprázdňovanie napriek tomu, že poplatok za odvoz odpadu je zanedbateľný. Tento alarmujúci stav v oblasti odvozu odpadu má za následok nízku úroveň hygieny medzi Rómami.

Kúrenie - Väčšina rómskych domácností kúri drevom, čo je najlacnejšie kurivo. Niektoré domácnosti v integrovaných oblastiach používajú na kúrenie plyn. V segregovaných osadách najšť domácnosti kúriace plynom raritou. Rómovia vo všeobecnosti majú iba málo možnosti vybudovať si plynovú prípojku najmä kvôli výrazne vyššej cene plynu v porovnaní s drevom. Väčšina domov vo vidieckom prostredí používa kachle či sporáky na drevo, ktoré slúžia na ohrev i na varenie. Dokonca aj mnohé z týchto rómskych domácností, ktoré plyn majú, používajú na kúrenie a varenie radšej drevo ako plyn, aby ušetrili. Obyvatelia rómskych osád argumentovali, že si plyn nemôžu dovoliť pretože vybudovanie prípojky je extrémne drahé.

Kanalizácia - Iba v integrovaných oblastiach majú rómske domácnosti vybudované štandardné odpadové potrubia. Vo väčšine segregovaných a separovaných komunít používajú septické nádrže alebo vôbec nič. V každom okrese by sa našlo zopár domácností, ktoré mali riadne WC, avšak väčšina Rómov používa latríny.

Podiel obydľí v rómskych osídleniach napojených na jednotlivé inžinierske siete – na vodovod je napojených 39% obydľí, len 13% obydľí využíva kanalizáciu, plyn používa 15% obydľí, elektrinu 89% obydľí. Prístupová cesta do osídlenia – 20% osídlení nemá asfaltovú prístupovú cestu. Najväčšiu časť osídlení, ktoré nemajú asfaltovú prístupovú cestu tvoria osídlenia, ktoré sú mimo obce, resp. mesta.

Kvalita života rómskej komunity sa významnou mierou odzrkadľuje na nepriaznivej ekonomickej a sociálnej bilancii jednotlivých krajov. Priemysel, poľnohospodárstvo, sociálna sféra, zdravotníctvo, kultúra vyvoláva celkovo nepriaznivý výsledok, ktorý sa prejavuje v znížení kvality života Rómov a v spojení so sociálno-patologickými javmi, vedie k rastúcim konfliktom s majoritnou spoločnosťou.

Navrhované opatrenia so zameraním na bývanie rómov :

- pokračovať v odstraňovaní segregácie a getoizácie rómskych osád a mestských enkláv, a to aj opravou existujúceho bytového fondu najmä v prípadoch, kedy ide o byty a domy, ktorých technický stav môže ohroziť zdravie, či život obyvateľov a zastaviť proces ďalšej etnickej sídelnej segregácie a priestorovej koncentrácie príslušníkov sociálne vylúčených rómskych komunít,
- pokračovať v udeľovaní finančnej dotácie pre obce na vypracovanie projektovej dokumentácie výstavby obecných nájomných bytov nižšieho štandardu,
- postupne rušiť nelegálne stavby a rómske osady na cudzích, právne nevysporiadaných pozemkoch, a za účinnej pomoci štátu vytypovať z hľadiska ich charakteru vhodné pozemky na budovanie bytov pre Rómov za ich aktívnej pracovnej participácie na stavbe,
- vytvárať podmienky na zlepšenie životných podmienok prostredníctvom vlastnej aktivity jednotlivcov za pomoci komunitných sociálnych pracovníkov,
- zlepšiť prístup ku komunálnej vybavenosti a verejným službám (izolované osady sa stanú súčasťou hlavných inžinierskych sietí),
- zvýšiť hygienu v bytoch,
- zaviesť možnosť odpracovania dlhu prostredníctvom prác (upratovacích, kopačských, resp. iných manuálnych pomocných a ďalších prác (zapájať nájomníkov a obyvateľov do starostlivosti o spoločné priestory domov, bytov aj do kontroly vykonávania tejto starostlivosti,

- vytvárať ponuku bývania pre marginalizované rómske komunity, ktorá by zodpovedala ich potrebám mobility, vzdelávania a profesijného začlenenia (rôznorodosť bývania od horšieho k lepšiemu),
- budovať sieť zariadení pre nízkopríjmové skupiny obyvateľstva (prestavba nevyužitých budov na ubytovacie zariadenie pre nízkopríjmové skupiny obyvateľstva, zmena účelu využitia).

LITERATÚRA:

1. MZ SR: PHARE – Pilotný projekt terénnych zdravotných asistentov - 2004 – 2006.
2. Puliš, P.: Formy a rozsah diskriminácie Rómov na Slovensku. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002, str. 426.
3. Svetová banka, Inštitút pre otvorenú spoločnosť, INEKO, Nadácia SA.P.A.C.E, Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike, Bratislava 2002, str. 20 až 24.
4. Rimarová, K.: Základné charakteristiky rómskej populácie ovplyvňujúce zdravotný stav. In: Aghová, Ľ.: Životné podmienky a zdravie. Bratislava, Úrad verejného zdravotníctva, 2006. s. 365, ISBN: 80-7159-160-2.
5. Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v SR, Solidarita – Integrita – Inklúzia 2008 – 2013, s. 22-23, s. 14-16.
6. www.nadaciamilanasimecku.sk.
7. GUGOVÁ, G.: Aktuálne problémy spolupráce školského psychológa s pedagógmi. In: Zborník Medacta, zv. 2b, Nitra: SLOVDIDAC, 1999, s.68-70, ISBN 967746-4-6.
8. Michalko, J., Adamkovičová, B., Dostal, P.: Inovácia v rámci výučby manažmentu zdravotníctva,. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie dňa 12.5.2005 na tému: Inovačné procesy obsahu vysokoškolského vzdelávania v sociálnych a ekonomických vedách, ISBN 80-8075-157-9.
9. Kordoš, M.: Systém regulácie zahraničnoobchodných vzťahov USA. Vedecká monografia Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Trenčín. 2008. AH 13,32 – 204 strán. ISBN: 978-80-8075-307-8.
10. Mečár, M., Štefková, N.: História regionálnej politiky Európskej únie a jej ciele na roky 2007 – 2013, Vedomostná ekonomika vo väzbe na hospodársky rast regiónov, 8. konferencia o francúzsko-slovenskej decentralizovanej spolupráci, Trenčín, ISBN – 978-80-89132-58-4, ENIGMA, 2008.

Kontakt:

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
 Študentská 3
 911 50 Trenčín

Ing. Emilie Jašová

NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ FAKULTA
VYOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAHE

JEDNOROVNICOVÉ NAIRU A VYMEZENÍ HOSPODÁŘSKÉHO CYKLU Z POHLEDU TRHU PRÁCE V ZEMÍCH VYSEGRÁDSKÉ SKUPINY

emilie.jasova@mpsv.cz

Abstrakt:

Ekonomové se často snaží odhadovat nepozorovatelné proměnné představující “rovnovážné” nebo “očekávané” hodnoty zkoumaných veličin. Jejich srovnání se často používají jako ukazatelé hospodářské politiky. Mezera v nezaměstnanosti měřená jako rozdíl mezi skutečnou mírou nezaměstnanosti a mírou nezaměstnanosti NAIRU se obvykle používá jako měřítko nadměrné poptávky, která má význam při hodnocení inflačních tlaků.

Přístup této studie sleduje časový náhled na koncepční rámec specifikace NAIRU. Hlavní příspěvek této práce může být spatřován ve shrnutí metod a komparaci výsledků pro celou Visegrádskou skupinu (V4). Hodnota NAIRU může být zkoumána jako závislá proměnná v průběhu zkoumaného časového období. V České republice byly identifikovány dvě zlomové období (1999 a 2004). V dalších zemích byla též identifikována řada zlomových bodů a to pomocí více nezávislých metod. Specifikem práce je umožnění kladného sklonu Phillipsovy křivky (PK), který často popisuje zlomová období. Po destabilizaci často již v příštím období je obnovena PK se standardním sklonem.

Hlavní faktory, které způsobují skokové změny NAIRU nebo jeho fluktuace jsou mimo samotných inflačních očekávání také: ceny importu, směnný kurz, ropa a nepřímé daně. Je nesnadné specifikovat hospodářský cyklus odvozený z mezer nezaměstnanosti. Právě použití více metod nám může umožnit lepší odhad NAIRU. Efekt mezery nezaměstnanosti na změnu inflace je ve všech případech slabý, ale signifikantní. Tento efekt je často kompenzován jinými inflačními tlaky pocházející hlavně z administrativních opatření. Při komparaci sklonu PK pro jednotlivé členy skupiny V4 byly nalezeny některé podobnosti a od období 2006/2 je potvrzen pro všechny země stav záporné mezery nezaměstnanosti.

Klíčová slova: Phillipsova křivka, NAIRU, mzdově-cenové modely, Hodrick-
Prescottův filtr, Kalmanův filtr, hybridní očekávání, hospodářský cyklus

Abstract:

Economists often seek to estimate unobserved variables representing “equilibrium” or “expected” values of studied variables. They serve as a base against those consequently observed. Such comparisons are often used as economic policy indicators. The unemployment gap measured as the difference of actual and the NAIRU unemployment is commonly used as the measure of excess demand relevant in assessing inflationary pressures.

This study follows the time view on conceptual framework of specification NAIRU. Main contribution of this study is to summarize methods and to compare results for whole Visegrád group (V4). The figure of NAIRU can be investigated as a dependent variable during the research time period. There were two periods in the Czech Republic identified as a breakthrough (1999 and 2004). In other countries there were identified series of break points thanks to the help of several independent methods. The particularity of the study is a positive slope of Phillips curve (PK), which often describes a break point. In the next period, right after the destabilization the PK with standard slope is normally restored.

Main factors causing the greatest changes of NAIRU or its fluctuations are apart from the inflation expectations themselves also: import prices, exchange rate, prices of oil and indirect taxes. It is not easy to specify the economic cycle derived from unemployment gap. Just application of lots of methods can allow us better estimation of NAIRU. The effect of unemployment gap on the changes in inflation is in every case weak but significant. This effect is often compensated for other inflationary pressures that come especially from administrative measures. While comparing the slope of PK for individual member states of group V4 some similarities were found and since the period 2006/2 the state of negative unemployment gap has been confirmed for all countries.

1. Úvod

Ekonomická stabilita se v posledním roce stává stále častěji skloňovaným tématem v médiích i v odborném světě. Výhodiskem pro celkovou ekonomickou stabilitu je měnová stabilita. Významná je proto měnová politika centrálních bank. Nynější otřesy na finančních trzích mohou poškodit a pravděpodobně se tak již děje, jak globální tak lokální ekonomický růst. Posilující koruna v kombinaci se slábnoucí poptávkou v západní Evropě zesiluje tlak na pokles inflace, a tím růst nezaměstnanosti v intencích krátkodobého trade off.

Za zřejmý signál změny trendu na makro úrovni lze považovat růst volatility a změny ve vývoji vybraných indikátorů na úrovni jednotlivých odvětví. Svědčí o tom i vývoj na české ekonomické scéně. Ke snížení meziroční dynamiky růstu HDP došlo již v 1. čtvrtletí letošního roku (-1,3 p.b.). To samé se opakovalo i v další části letošního roku, i když s menší intenzitou (-0,8 p.b.). Podle posledních informací z vybraných odvětví národního hospodářství lze očekávat zpomalení růstu ekonomiky i v příštím období. V měsíci srpnu průmyslová produkce meziročně poklesla o 2,6 % a tržby z průmyslové činnosti dokonce o 2,8 %. Ve stavebnictví byl v měsíci srpnu zaznamenán meziroční pokles stavební produkce o 1,2 %. Trh práce i přes zhoršování výkonu ekonomiky prokazuje prozatím setrvačnost, která se projevuje pomalejším přibýváním nezaměstnaných, ale i pomalejším úbytkem nezaměstnaných při téměř 151 tisících volných pracovních míst. Zpomalování poklesu nezaměstnanosti z 1. pololetí pokračuje i v prvních měsících 2. pololetí tohoto roku. Míra nezaměstnanosti ke konci 1. pololetí 2008 meziročně poklesla o 1,3 p.b. na 5,0 %. V červenci a v srpnu činila 5,3 % a meziročně se snížila již jen o 1,1 p.b. Vývoj zaměstnanosti na úrovni odvětví indikuje mnohem zásadnější změny na trhu práce. Např. v odvětví průmyslu počet zaměstnaných osob v měsících červenec a srpen meziročně vzrostl pouze o 0,4 %, což představuje snížení proti 2. čtvrtletí o 1,7 p.b. Ve stavebnictví bylo v tomto období zaznamenáno další prohloubení meziročního úbytku zaměstnaných osob o 0,5 p.b.

Teoretický předpoklad krátkodobé substituce mezi nezaměstnaností a cenovým indikátorem podporuje také vývoj míry inflace, která v minulém pololetí dosáhla již svého vrcholu a postupně se pozvolna snižuje (červenec +6,9 % a září +6,6 %). Na mezo úrovni lze obdobný vývoj sledovat v odvětví stavebnictví, kde v měsíci červenci činil index cen stavebních prací 4,8 % a v měsíci srpnu 4,7 %.

Potvrzení krátkodobé existence substituce mezi nezaměstnaností a inflací lze s výjimkou několika období vysledovat i v delším historickém horizontu. K detekci nepozorovatelné veličiny NAIRU (míra nezaměstnanosti, která neakceleruje inflaci) byla v další části předložena soustava metod, které byly aplikovány na podmínky členských států Visegrádské skupiny.

2. Vývoj koncepčního rámce zahraničních autorů

Míra nezaměstnanosti, která je konzistentní se stabilní mírou inflace (při nulové míře), představuje ve většině průmyslově vyspělých zemích integrální součást rámce měnové politiky. Klíčovým v tomto případě je zda současná míra nezaměstnanosti leží nad či pod úrovní, která odpovídá inflační stabilitě. Bohužel míra nezaměstnanosti, která odpovídá

stabilní inflaci, není přímo pozorovatelná. Tvůrci politik ji mohou pouze odhadovat pomocí jiných, lépe sledovatelných částí informací o stavu ekonomiky a některých virtuálních endogenních proměnných.

Skutečně zásadní význam pro zmapování vztahu mezi nezaměstnaností a inflací měl pokus A. W. Phillipse. Ve své studii z roku 1958 Phillips předpokládal, že (nominální) mzdovou úroveň v jakémkoli období je možné vysvětlit předchozími hodnotami míry nezaměstnanosti. Schématické znázornění tohoto inverzního vztahu se od té doby označuje jako "Phillipsova křivka".

V 70. letech Milton Friedman a Edmund Phelps zavedli do analýzy tradiční Phillipsovy křivky dva klíčové koncepty: inflační očekávání a přirozenou míru nezaměstnanosti. V důsledku toho se nyní všeobecně předpokládá, že míra inflace závisí na inflačních očekáváním a na odchylce nezaměstnanosti od přirozené míry nezaměstnanosti. Dle jejich názoru neexistuje jen jedna stabilní Phillipsova křivka, jak naznačovaly podmínky do sedmdesátých let minulého století, ale vlastně existuje nekonečné množství křivek, pro každou jednu očekávanou úroveň inflace.

Dalším pokusem o definování úrovně nezaměstnanosti neakcelerující inflaci byla představena Tobinem. Jedná se o míru nezaměstnanosti, která přetrvává, přestože trh práce je v rovnováze. V důsledku neexistence dokonale konkurenčního trhu práce, který by vedl ke zprůhlednění trhu, odpovídá NAIRU nebo přirozená míra spouště frikčních či strukturálních nezaměstnaností, které v ekonomice existují, i když jsou poptávka po práci a nabídka práce v rovnováze.

3. Několik modelových přístupů k měření jednorovnicového NAIRU

Protože koncept NAIRU není pozorovatelný, je třeba jej před použitím kvantifikovat. Přitom v zahraniční literatuře již existuje celá řada metod, které mohou zprostředkovat jejich vidění. Dle studie Jašové (2006) lze metody odhadu rozdělit do tří hlavních kategorií: strukturální metody, čistě statistické (přímé) metody a přístup redukované formy. První skupina odhaduje NAIRU jako rovnovážný výstup strukturálního modelu představujícího chování agregátní ceny a mzdy (Layard, 1991; Morgan a Mourougane, 1999). V posledně jmenovaném se měření NAIRU odvozuje analýzou časových řad nezaměstnanosti, inflace a dalších příslušných proměnných. Druhá skupina metod k odhadu NAIRU využívá různé čistě statistické metody, které přímo rozdělí skutečnou míru nezaměstnanosti na cyklické a trendové komponenty, přičemž ty druhé jsou označeny jako NAIRU. Čistě statistické (přímé) metody jsou obecně snadněji implementovány než strukturální metody, protože se nezaměřují na podrobnou specifikaci a analýzu základního chování ekonomických faktorů. Třetí skupina je kompromisem mezi dvěma výše zmíněnými přístupy.

Mezi strukturální metody patří metoda jedné rovnice (Gordon's „Triangle“ model). Nejobvyklejší je vyjádření trojúhelníkovou metodou známou také jako Gordonův rámec (1997), který postuluje závislost na trojici faktorů: inflační očekávání, poptávkové podmínky, zastoupené mezerou nezaměstnanosti a nabídkové šoky. Dále sem zařazujeme i mzdově cenový model (The Bargaining model). Strukturální metody kvantifikují NAIRU pomocí odhadu rovnic vysvětlujících cenové a mzdové nastavení a chování. Ty mohou mít formu mzdově cenové rovnice specifikované na úrovních nebo více ad hoc systém, ve kterém mzdová definice je reprezentována Phillipsovou křivkou rozšířenou o expektace, kde cena je odvozená od přírážky k jednotkovým mzdovým nákladům.

Skupina čistě statistických (přímých) metod se zcela zaměřuje na vlastní míru nezaměstnanosti a dělí ji na trend (NAIRU) a cyklickou komponentu. První přístup je založen na znalosti trhu práce a jeho komponent. Zde je pak hledán regrestní vztah. Opačný přístup se snaží objasnit výstupovou mezeru jakožto autoregresní proces vyššího řádu.

4. Empirické výsledky pro Visegrádskou skupinu

Vypracovaná metodologie je použitelná právě pro skupinu zemí V4 z důvodu prozatím nedokončeného hospodářského cyklu, podobných administrativních opatření při přechodu z centrálně plánovaného na tržní hospodářství a podobné struktury ekonomiky a stupně její otevřenosti.

4.1. Česká republika

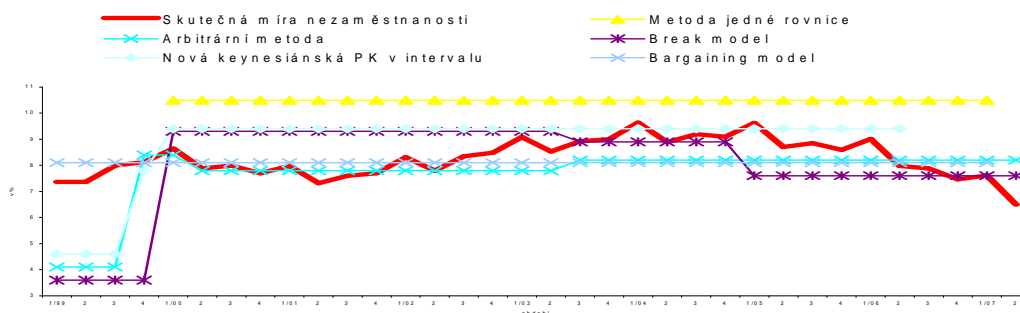
Slouží jako východisko mé analýzy. Zkoumá podrobněji vliv příslušných administrativních opatření na vývoj inflace.

Z níže uvedeného grafu, který zobrazuje vedle metody po částech konstantního NAIRU i metody jedné rovnice a Bargaining modelu jako jakousi mezní trajektorii pohybu NAIRU v podmínkách České republiky, je možné pozorovat jak vlastní míra nezaměstnanosti opouští pásmo odhadovaných hodnot NAIRU směrem dolů. Za tím je možné vidět aktivní politiku silného růstu a politiky nezaměstnanosti a možná i jiný vliv exogenních faktorů (např. apreciacie kurzu, vývoj ceny ropy a ukončení deregulací). Z druhé strany lze tvrdit, že se již nacházíme v období hospodářské konjunktury.

Metoda jedné rovnice aplikovaná na celé období ukazuje na dlouhodobé NAIRU rovné 10,5 %. Je odhadovaná již v ekonomicky stabilních podmínkách po roce 2000, avšak nezohledňuje strukturální posuny po roce 2004, které jsem v práci identifikovala a zůstává proto na těchto vysokých hodnotách, které podle mé analýzy již nejsou pravdou. Metoda Bargaining modelu poskytuje hodnotu 8,1 %, která je však spočtena z ekvilibriálního sklonu Phillipsovy křivky za předpokladu nezměněných strukturálních charakteristik. I tento odhad považuji za mírně nadsazený, i když již věrohodnější. Na základě analýzy Break modelu vychází poslední strukturální období od 2005/1, hodnota NAIRU činí 7,6 %. Z jedné strany je to krátké období, z druhé strany odpovídá vývoji skutečné inflace a jakožto krátkodobá predikce NAIRU se mi jeví jako nejvhodnější.

V případě Nové keynesiánské PK pozoruji nárůst hodnoty NAIRU mezi 1. a 2. obdobím, ale i mezi 2. a 3. obdobím, což odporuje předchozím metodám. Toto lze přisuzovat jinak specifikované tvorbě inflačních očekávání. Ve třetím období hodnota NAIRU vychází 9,4 %. To tedy implikuje silně zápornou mezeru nezaměstnanosti v posledním období, která slouží k objasnění nedávného inflačního vývoje. Tato mezeru nezaměstnanosti je silně podmíněna tvorbou očekávání a je pravděpodobně obtížně porovnatelná s čistě dozadu hledícími očekáváními.

Skutečná míra nezaměstnanosti a po částech konstantní přirozené míry nezaměstnanosti vč. metody jedné rovnice a Bargaining modelu

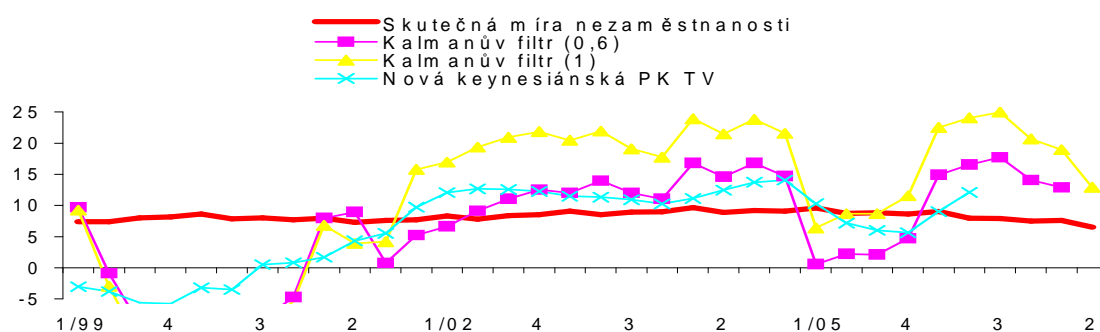

Metody časově proměnlivého NAIRU jsem zkoumala jak v jednoduché PK, tak v Nové keynesiánské PK. Kvalitativní průběh je naprosto shodný, avšak amplitudy se liší. Všechny metody však rovněž ukazují na zápornou mezeru nezaměstnanosti v posledních čtvrtletích, i když velikost této mezery je až neadekvátně velká z důvodů a) je viditelný urychlený návrat zpět k vlastní míře nezaměstnanosti a b) mezeru je silně využívána pro objasnění inflace a je částečně technické povahy nesrovnatelné např. s metodou HP. Nicméně průsečíky TV

NAIRU a vlastní nezaměstnanosti jsou pravděpodobně správně specifikovány a generují tak správně období konjunktury a recese.

Skutečná míra nezaměstnanosti a časově proměnlivá NAIRU

Hodnotu NAIRU dle jednotlivých metod a časový interval, pro který byly odhadnuty zachycuje následující tabulka.

Metody odhadu NAIRU dle časové logiky pro Českou republiku

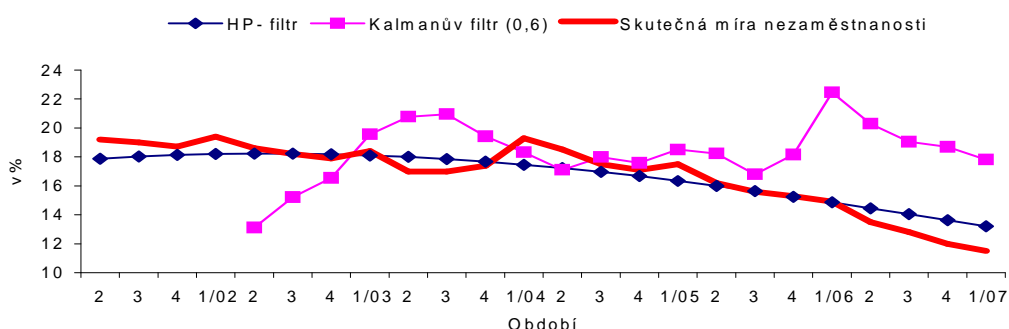
Časový horizont a metody odhadu NAIRU	Období	Hodnota v %	Sklon
1. Konstantní NAIRU :			
1.1 Grafická analýza	1994/1 - 2007/2	6,1	-0,4
1.2 Metoda jedné rovnice	2000/1 - 2007/1	10,5	-6,7
1.3 Nová keynesiánská PK	1996/3 - 2006/2	16,3	-0,1
2. NAIRU v časovém intervalu :			
2.1 Arbitrární metoda :			
1. Období	1994/1 - 1999/3	4,1	-1,7
2. Období	1999/4 - 2000/1	8,4	9,6
3. Období	2000/2 - 2003/2	7,8	-3,5
4. Období	2003/3 - 2007/2	8,2	1,0
2.2 Break model :			
1. Období	1996/2 - 1999/4	3,6	-0,9
2. Období	2000/1 - 2003/2	9,3	-1,5
3. Období	2003/3 - 2004/4	8,9	-4,9
4. Období	2005/1 - 2007/2	7,6	0,5
2.3 Nová keynesiánská PK :			
1. Období	1996/3 - 1999/3	4,6	-1,4
2. Období	1994	7,8	13,6
3. Období	2000/1 - 2006/2	9,4	-1,6
3. Časově proměnlivé NAIRU :			
3.1 HP - filtr			
3.1.1 HP - filtr	1994/1 - 2007/2	od 2,0 do 8,8	-0,8
3.1.2 Nová keynesiánská HP - filtrem	1997/2 - 2006/2	od 4,4 do 8,8	-2,7
3.2 Kalmanův filtr :			
3.2.1 Kalmanův filtr :			
Vyhlazení (0,6)	1998/4 - 2007/1	od -18,3 do 17,7	-0,1
Vyhlazení (1)	1998/4 - 2007/2	od -19,8 do 25,0	-0,1
3.2.2 Nová keynesiánská PK TV :			
Vyhlazení (1)	1998/2 - 2006/2	od -5,7 do 14,1	-0,2
4. Dlouhodobé NAIRU :			
4.1 Bargaining model	1996/4 - 2007/1	8,2	-1,3

4.2 Slovensko

Dále aplikuje stejnou metodologii jako v případě České republiky na podmínky Slovenska. Rovněž tak exogenní veličiny jsem zvolila totožně. Zkoumané období jsem nastavila na časový interval od 1997/1 do 2007/1, a to z důvodu nejkomplexnějšího pokrytí daty. Samotná nezaměstnanost vystoupala na Slovensku o 10 procentních bodů výše než v České republice. Naopak shodným rysem je pokles míry nezaměstnanosti v obou zemích od období 2005/1.

HP-filtr zcela logicky kopíruje data v obou zemích a též v těchto zemích indikuje konjunkturu v posledních dvou letech. U Kalmanova filtru je shodný vysoký odklon hodnot realizovaného NAIRU od skutečné míry nezaměstnanosti v posledních dvou letech. Na Slovensku filtr kopíruje mnohem přesněji data, což může být způsobeno jednoduchým průběhem nezaměstnanosti, která stoupala až do období 2001/1 a poté stále klesala. V České republice je tento průběh více komplikovaný.

Skutečná a přirozená míra nezaměstnanosti podle HP-filtru a Kalmanova filtru

V případě Bargaining modelu v České republice pozorujeme velice realistickou hodnotu 8,2 %, zatímco v případě Slovenska se jedná o 24,6 %. Možná, že strukturální reformy v České republice proběhly dříve, a tedy dlouhodobost českého modelu již konverguje k hodnotám pozorovaným v poslední době. Návrat Slovenska k nižším hodnotám nezaměstnanosti teprve probíhá a implikované dlouhodobé NAIRU je nerealisticky vysoko.

Metoda odhadu NAIRU dle časové logiky pro Slovensko

Časový horizont a metody odhadu NAIRU	Období	Hodnota v %	Sklon
1. Konstantní NAIRU :			
1.1 Grafická analýza	1997/1-2007/1	15,6	-0,2
1.2 Metoda jedné rovnice	2000/1-2007/1	16,6	-1,2
1.3 Nová keynesiánská PK	2000/4-2006/1	19,1	-1,7
2. NAIRU v časovém intervalu:			
2.1 Arbitrární metoda:			
1. Období	1997/1-2000/2	11,6	0,8
2. Období	2000/3-2001/1	8,8	-0,8
3. Období	2001/2-2003/4	18,2	-2,7
4. Období	2004/1-2005/4	18,2	1,8
5. Období	2006/1-2007/1	11,8	1,3
2.2 Break model :			
1. Období	1998/2-1999/2	12,2	-0,6
2. Období	1999/3-2003/2	18,2	-2,0
3. Období	2003/3-2004/4	24,6	0,6
4. Období	2005/1-2007/1	19,9	-0,9
2.3 Nová keynesiánská PK :			
1. Období	1998/3-2000/2	13,8	2,2
2. Období	2000/3-2003/4	18,5	-2,4
3. Období	2004/1-2006/1	18,7	-2,0
3. Časově proměnlivé NAIRU :			
3.1 HP- filtr			
3.1.1 HP- filter	1994/1-2007/1	od 12,5 do 18,2	-0,3
3.1.2 Nová keynesiánská HP-filtrem	1997/2-2007/1	od 13,1 do 18,0	-0,1
3.2 Kalmanův filtr:			
3.2.1 Kalmanův filtr:			
Vyhlazení (0,6)	2002/2-2007/1	od 13,1 do 22,5	-0,8
Vyhlazení (1)	2003/2-2007/1	od 14,8 do 27,4	-0,5
3.2.2 Nová keynesiánská PK TV :			
Vyhlazení (1)	2002/2-2006/1	od 13,8 do 21,8	-0,9
4. Dlouhodobé NAIRU :			
4.1 Bargaining model	2000/1-2007/1	24,6	-0,7

1.5

4.3 Maďarsko

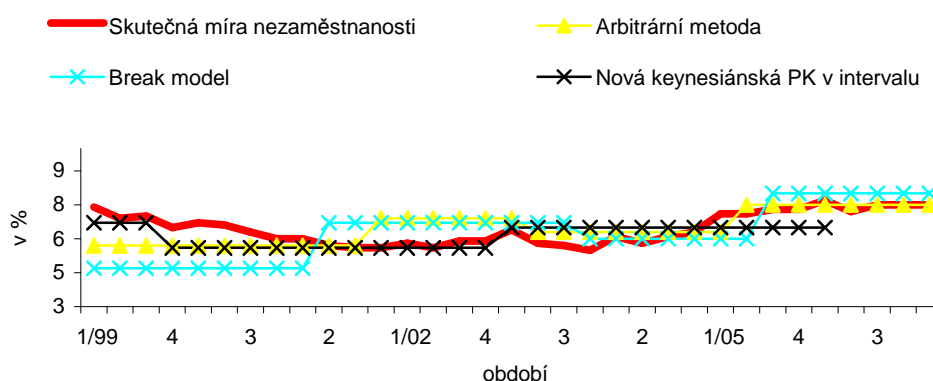
Dále aplikuji svoji metodologii i na Maďarsko. Na rozdíl od České republiky a Slovenska nepoužívám jako cenový index deflátor spotřeby domácností (součást Národních účtů) ale využívám index spotřebitelských cen a z něj odvozenou inflaci. Provedla jsem i analýzu pro deflátor spotřeby domácností, avšak koeficient determinace u většiny metod vycházel velice nízký. Jako exogenní veličiny používám pouze směnný kurz, cenu ropy a dovozní ceny, tedy tentokrát chybí nepřímé daně. Zkoumané období jsem z důvodu nekomplexnějšího pokrytí daty opět nastavila na časový interval od 1997/1 do 2007/1.

Vývoj v Maďarsku je zrcadlovým obrazem vývoje v České republice. Nejprve nezaměstnanost klesá ze 7,5 % na 5,5 % v období 2001/2 a poté postupně roste opět na 7,5 v období 2007/1. Nicméně celé pásmo má šíři pouhé 2 procentní body a z toho lze usuzovat,

že velikosti mezery nezaměstnanosti nebudou velké, což ukazuje např. HP-filtr. Maďarsko vykazuje dlouhodobě vysokou inflaci a od období 2003/2 dochází dokonce k nárůstu inflace.

V případě konstantních NAIRU současná nezaměstnanost leží vysoce nad a tedy ekonomika je v období recese, což při záporných sklonech křivek je věrohodná informace, která je opačná než v případě České republiky a Slovenska. Analýza zlomových období klasifikuje poslední období jakožto období mělké recese či mělké konjunktury, a to již od 2005/3.

Skutečná a přirozená míra nezaměstnanosti podle zlomových období

Výpověď Kalmanových filtrů je rovněž v Maďarsku nejednoznačná, i když se dá usoudit, že mezera v nejbližší době bude pravděpodobně záporná. V České republice a na Slovensku je jednoznačně záporná.

Metoda odhadu NAIRU dle časové logiky pro Maďarsko

	Období	Hodnota v %	Sklon
1. Konstantní NAIRU :			
1.1 Grafická analýza	1997/1 - 2006/1	5,2	-1,8
1.2 Metoda jedné rovnice	1997/1 - 2006/1	5,3	-0,8
1.3 Nová keynesiánská PK	1998/1 - 2006/1	5,9	-1,1
2. NAIRU v časovém intervalu :			
2.1 Arbitrární metoda :			
1. Období	1997/1 - 2001/3	5,7	-3,1
2. Období	2001/4 - 2003/1	6,9	3,2
3. Období	2003/2 - 2005/1	6,3	-2,2
4. Období	2005/2 - 2006/4	7,5	6,6
2.2 Break model :			
1. Období	1997/1 - 2002/1	4,7	-0,6
2. Období	2002/2 - 2003/3	6,7	-2,0
3. Období	2003/4 - 2005/2	6,0	-2,4
4. Období	2005/3 - 2007/1	8,0	-3,1
2.3 Nová keynesiánská PK :			
1. Období	1997/1 - 1999/3	6,7	-0,4
2. Období	1999/4 - 2002/4	5,6	-3,0
3. Období	2003/1 - 2006/1	6,5	-1,6
3. Časově proměnlivé NAIRU :			
3.1 HP - filtr			
3.1.1 HP - filter	1997/1 - 2007/1	od 6,0 do 7,3	-0,6
3.1.2 Nová keynesiánská HP - filtrem	1999/1 - 2006/1	od 6,0 do 7,3	-1,7
3.2 Kalmanův filtr :			
3.2.1 Kalmanův filtr :			
Vyhlázení (0,6)	2000/3 - 2007/1	od -9,7 do 11,7	-0,1
Vyhlázení (1)	2000/3 - 2007/1	od -36,4 do 22,7	-0,1
3.2.2 Nová keynesiánská PK TV :			
Vyhlázení (1)	1999/4 - 2006/1	od -0,1 do 9,8	-0,2
4. Dlouhodobé NAIRU :			
4.1 Bargaining model	1997/1 - 2007/1	14,1	-1,3

4.4 Polsko

V poslední části mé komparativní analýzy aplikuji svoji metodologii na Polsko. Na rozdíl od České republiky a Slovenska nepoužívám jako cenový index deflátor spotřeby domácností (součást Národních účtů), ale využívám index spotřebitelských cen a z něj odvozenou inflaci. Jako exogenní veličiny používám pouze směnný kurz a cenu ropy, tedy nedisponuji údaji o nepřímých daních a dovozních cenách. Zkoumané období jsem z důvodu nejkomplexnějšího pokrytí daty opět nastavila na časový interval od 1997/1 do 2007/1.

Průběh nezaměstnanosti je obdobný jako na Slovensku, též řada srovnání se podobá. Je možné porovnat vývoj v posledních letech oproti České republice. V Polsku nezaměstnanost vystoupala o 10 procentních bodů výše než v České republice. Shodným rysem je pokles míry nezaměstnanosti v obou zemích od roku 2005. HP-filtr kopíruje data v obou zemích a též v těchto zemích indikuje konjunkturu v posledním roce. Záporné sklony vychází porovnatelně. U Kalmanova filtru je shodný vysoký odklon hodnot realizovaného NAIRU od skutečné míry nezaměstnanosti v posledních dvou letech. V Polsku filtr kopíruje mnohem přesněji data, což může být způsobeno jednoduchým průběhem nezaměstnanosti. V případě Bargaining modelu v České republice pozorujeme realistickou hodnotu 8,2 % a v případě Polska se jedná o 11,7%, která leží pod skutečnou hodnotou míry nezaměstnanosti. Je ale možné očekávat další pokles nezaměstnanosti. Návrat Polska k nižším hodnotám nezaměstnanosti teprve probíhá.

Metoda odhadu NAIRU dle časové logiky pro Polsko

	Období	Hodnota v %	Sklon
1. Konstantní NAIRU :			
1.1 Grafická analýza	2001/3-2007/1	16,1	-0,5
1.2 Metoda jedné rovnice	2001/3-2007/1	17,9	-0,2
1.3 Nová keynesiánská PK	2001/1-2006/1	18,4	-1,3
2. NAIRU v časovém intervalu :			
2.1 Arbitrární metoda :			
1. Období	1997/1-2000/4	17,5	0,7
2. Období	2001/1-2003/2	17,9	-1,7
3. Období	2003/3-2005/4	18,7	2,6
4. Období	2006/1-2007/1	13,8	-7,1
2.2 Break model :			
1. Období	1997/1-2000/4	11,4	-0,3
2. Období	2001/1-2003/3	18,2	-0,5
3. Období	2003/4-2004/4	18,6	-24,6
4. Období	2005/1-2007/1	16,6	-0,7
2.3 Nová keynesiánská PK :			
1. Období	1997/1-2000/3	12,2	0,4
2. Období	2000/4-2003/4	18,8	-0,8
3. Období	2004/1-2006/1	18,6	-7,7
3. Časově proměnlivé NAIRU :			
3.1 HP - filtr			
3.1.1 HP - filter	1997/1-2007/1	od 10,2 do 19,9	-0,4
3.1.2 Nová keynesiánská	2001/4-2006/1	od 16,1 do 18,8	-0,9
3.2 Kalmanův filtr:			
3.2.1 Kalmanův filtr:			
Vyhlazení (0,6)	2000/3-2007/1	od -6,1 do 17,8	-0,1
Vyhlazení (1)	2000/3-2007/1	od -21,7 do 35,9	-0,1
3.2.2 Nová keynesiánská PK TV :			
Vyhlazení (1)	1999/2-2006/1	od -12,1 do 24,6	-0,1
4. Dlouhodobé NAIRU :			
4.1 Bargaining model	1997/4-2007/1	11,7	-0,1

5. Závěrečné srovnání výsledků

Přirozeným závěrem analýzy NAIRU je vymezení hospodářského cyklu ze strany trhu práce a ne ze strany agregátní poptávky. Každá metoda vymezila své NAIRU. Nejobvyklejší metodou je metoda HP-filtru, kterou rovněž klasifikují jako vysoce informačně přínosnou. Naopak konstantní NAIRU na celém vzorku hraje zcela logicky pouze orientační úlohu. Metoda založená na Break modelu udává pohled, který nechci dále příliš zohledňovat. Pohled přes Arbitrární metodu nabízí po částech konstantní NAIRU, které po období 2000/1 dává kvantitativní výpověď, která je odlišná od HP-filtru, ale přesto má díky zohlednění některých zlomových období svoji vnitřní konzistenci. Kalmanův filtr pro dozadu hledící očekávání je s těmito metodami ještě porovnatelný a jeho hodnotu pro více vyhlazenou variantu 0,6 můžu použít k detekci stavu cyklu (s výjimkou Maďarska a Polska).

Tyto tři metody (HP-filtr, Arbitrární metoda a Kalmanův filtr) udávají cyklus odlišně a však např. období od 2006/2 již je jednotné. Kalmanův filtr leží značně mimo dvě ostatní metody a však jeho poloha s menší vahou má jistě vypovídací schopnost. Pro indikaci

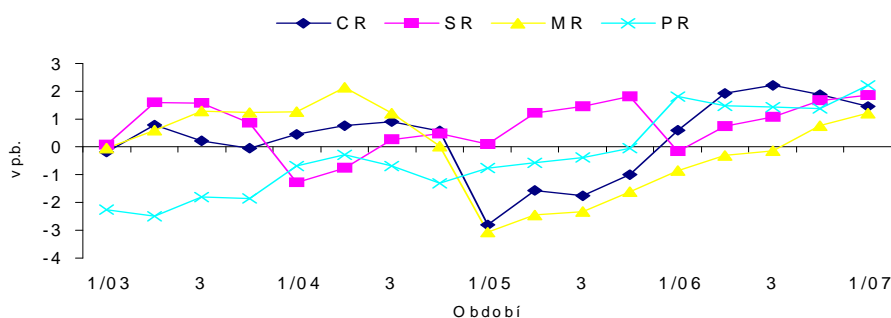
hospodářského cyklu, nikoliv však pro NAIRU samotné, je možné použít vážený průměr mezer nezaměstnanosti z tří výše zvolených metod. Váha Kalmanova filtru bude proměnlivá v závislosti na míře jeho odklonu od skutečné nezaměstnanosti. Arbitrární metoda je rovněž vnímána pro každou zemi s jinou vypovídací silou. HP-filtr má výraznou váhu v případě Slovenska a Polska, protože jako jediný je schopen zohlednit šestiletý pokles míry nezaměstnanosti a přiměřeně vymežit stav hospodářského cyklu.

1.6

Následující graf začíná v období 2003/1, kdy Česká republika, Slovensko a Maďarsko dosahovaly přibližně nulové hodnoty mezery nezaměstnanosti. Polsko leží níže na -2 p.b. Poté až do 2004/4 zažívaly mělkou společnou konjunkturu. Dále Maďarsko a Česká republika zažily krátkou recesi v délce pěti čtvrtletí, zatím co Slovensko pokračovalo v mírné konjunkturu. Jak je vidět z následujícího grafu první země, která se vynořila z hospodářské recese je Polsko v období 2005/4, dále pak Česká republika v 2006/1 a Maďarsko až 2006/4. Slovensko má atypický průběh a zažívá mírné oživení od 2004/3. Nicméně od období 2006/1 opět odpovídá jeho konjunkturu ostatním členům skupiny V4.

O České republice a Maďarsku je možné říci, že mají podobný průběh hospodářského cyklu, zatímco Slovensko a Polsko realizuje dlouhodobě mírnou konjunkturu. Velice volatilní Kalmanův filtr značně ovlivňuje výsledky, avšak nízké váhy jemu přisouzené korigují jeho rozptyl. Vážený průměr tří metod udává kvantitativní ohodnocení mezery nezaměstnanosti a potažmo hospodářského cyklu. Ani délka cyklu ani jeho amplituda není společná.

1.7 Mezery nezaměstnanosti implikované průměrem metod

Mimo mezery nezaměstnanosti je možné rovněž porovnávat sklony PK, které vyšly překvapivě podobné viz. následující tabulka. Všechny sklony jsou spíše menší. U Arbitrární metody v posledním období jsou všechny sklony kladné, což jen potvrzuje, že na příliš krátkých obdobích probíhají administrativní zásahy a je možné očekávat v blízké době posun NAIRU, a to ve směru skutečné míry nezaměstnanosti. V případě Polska hodnota leží mimo, avšak pro variantu Break modelu je tato hodnota již -0,7, což indikuje, že není možné vyloučit kladný sklon.

Literatura:

- [1.] P. Mc Adam and K. Mc Morrow. 1999. The NAIRU Concept – Measurement uncertainties, hysteresis and economic policy role.
- [2.] George A. Akerlof, William T. Dickens a George L. Perry. 1996. The Macroeconomics of Low Inflation. Brookings Papers on Economic Activity, Brookings Institution. Washington, D.C.
- [3.] Laurence Ball a Robert Moffitt. August 2001. Productivity growth and the Phillips curve. NBER working paper series, National Bureau of Economic Research. Cambridge.

- [4.] Silvia Fabiani and Ricardo Mestre. March 2000. Alternative measures of the NAIRU in the euro area: estimates and assessment. ECB WP.
- [5.] Milton Friedman. March 1968. The Role of Monetary policy. The American Economic Review.
- [6.] Robert J. Gordon. August 1996. The Time-varying NAIRU and its Implications for economic Policy. National Bureau of economic Research. Cambridge.
- [7.] Amid-Hozour, E.; D. T. Dick; and R. L. Lucier. August 1971. Sultan Schedule and Phillips Curve; an Historical Note.” *Economica* 38.
- [8.] Gregory N. Mankiw. September 2000. The inexorable and mysterious tradeoff between inflation and unemployment. NBER WP. Cambridge.
- [9.] Franco Modigliani and Lucas Papademos. 1975. Targets for Monetary Policy in the Cominy Year. Brookings Papers on Economic Aktivity, Brookings Institution. Washington, D.C.
- [10.] E. S. Phelps. August 1967. Phillips Curves, Expectations of Inflation and Optimal Unemployment Over Time. *Economica*.
- [11.] A. W. Phillips. 1958. The relationship between unemployment and the rate of change of money wages in the United Kingdom 1861-1957. *Economica*.
- [12.] Paul. A. Samuelson a Robert M. Solow. May 1960. Analytical aspects of Anti-inflation Policy. American Economic Association.
- [13.] Tobin, J. (1980), Stabilization Policy Ten Years after, Brookings Papers on Economic Activity, No. 1, 19-71
- [14.] Tobin, J. (1997), Supply Constraints on Employment and Output: NAIRU versus Natural Rate, Cowles Foundation Paper 1150, Yale University, New Haven

Kontakt:

Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky
 Na Poříčném právu 1/376
 128 01 Praha 2

UKRAJINA A WTO: OČAKÁVANIE NÁSLEDKOV VSTUPU

Аннотация:

В своей статье автор делает вывод того что на сегодняшний день, вступление Украины в ВТО стало одним из главных достижений внешнеэкономической политики Украины и что оно предполагает создание прозрачной среды для привлечения иностранных инвестиций. Также вступление в ВТО способствует интенсификации внешнеэкономических связей Украины с подавляющим большинством стран мира и создает реальную основу для создания зоны свободной торговли с ЕС.

К основным позитивным последствиям присоединения Украины к ВТО автор относит повышение объемов экспорта и оживления производства в определенных отраслях экономики, уменьшение расходов на транспортировку товаров национального происхождения, при этом, обеспечиваются лучшие условия защиты украинских производителей путем справедливого решения торговых споров и соответствующего сокращения дискриминационных мероприятий, что применяются к украинским экспортерам.

На сегодня комплексная оценка последствий присоединения Украины к ВТО пока еще не сделана. Такая оценка представляет собой очень сложное задание поскольку, в частности, предполагает: оценку последствий для тысяч товарных групп, оценку межотраслевых эффектов, оценку с учетом будущих изменений законодательства, тарифов и методов регуляции внешней торговли с учетом требований ВТО.

Мнение автора выложенное в данной статье, может не совпадать с мнениями других авторов. Выводы выложенные в данной статье не претендуют на однозначность.

Ключевые слова:

Всемирная торговая организация, Европейский Союз, позитивные последствия, негативные последствия, потоки инвестиций, внешняя торговля.

Summary:

The article deals with problem of Ukraine's joining the World Trade Organization (WTO). It is concluded that nowadays Ukraine's joining the WTO has become one of the main achievements of the country's foreign economic policy, which assumes the creation of a transparent environment to attract foreign investments. The entry into the WTO helps to intensify foreign economic relations of Ukraine with the majority countries of the world and lays the foundation for creating a free trade area with the European Union.

To the main positive results of Ukraine's joining the WTO belong: the increase in the export scopes; the revival of production in the definite fields of economy; the reduction of costs on transporting goods of the home make; the ensuring of better conditions to protect Ukrainian manufactures by fairly solving trade disputes and, accordingly, reducing discriminating actions which have been employed to Ukrainian exporters.

A complex evaluation of the results of Ukraine's joining the WTO has not been made yet. This evaluation is a very difficult task since it partially presupposes the following: the evaluation of consequences for thousands of commodity groups and inter-branch effects regarding changes to come in law, rates and methods of regulating foreign trade considering the WTO requirements.

The author's opinion highlighted in the article may not coincide with the opinions of other researchers. The conclusions, being arrived at the article, do not claim to single meaning.

Key words:

The World Trade Organization, the European Union, positive results, negative results, the flow of investments, foreign trade.

Современные мировые тенденции в сфере экономических, а также культурных и политических отношений характеризуются распространением разных связей, как между отдельными странами, так и общественными организациями, что приводит к появлению международных, наднациональных организаций. Следствием чего есть уменьшение государственных ограничений для контактов между людьми и организациями, что привело к формированию разных международных организаций. Особенно из таких организаций выделяется Всемирная тоговая организация, потому что приобретение Украиной членства в ВТО является необходимым практическим шагом на ее пути к европейской интеграции. Вступление в ВТО - это по существу, решение базовых стратегических заданий: образование зоны свободной торговли и Таможенного союза между Украиной и Европейским Союзом (ЕС).

На сегодняшний день, вступление Украины в ВТО стало одним из приоритетов внешнеэкономической политики Украины и рассматривается как системный фактор развития национальной экономики, либерализации внешней торговли, создание предполагаемой и прозрачной среды для привлечения иностранных инвестиций, что отвечает национальным интересам Украины. Членство в ВТО является также условием европейской комиссии для начала переговоров относительно создания общей торговой зоны. **Украина присоединилась к ВТО в феврале 2008 года.**

Присоединение Украины к ВТО создало для Украины ряд новых возможностей. Украинские потребители должны выиграть от расширения, в результате более эффективной конкуренции на рынке ассортимента и качества товаров и услуг, снижения их цены. Снижение цен будет касаться не только готовых импортных товаров и услуг, но и отечественных, в производстве которых используются импортные компоненты. В то же время произойдут соответствующие изменения в объемах и структуре потребления, которое будет приближаться к стандартам развитых стран. Повышение платежеспособного спроса положительно будет отражаться на росте производства, будет свидетельствовать об улучшении социально-экономического положения населения.

Для производителей потенциальные выгоды связаны с получением упрощенного доступа к мировым рынкам товаров, услуг, капиталов, международно-признанных прав для защиты национальных экономических интересов на этих рынках. Произойдет снижение коммерческих рисков - в результате установления более стабильного режима торговли, а также уменьшения транспортных расходов - в результате гарантирования свободы транзита товаров территорией стран - членов ВТО. Все это в целом будет способствовать снижению себестоимости украинской продукции и, соответственно, повышению конкурентоспособности украинских компаний.

Вступление в ВТО способствует интенсификации внешнеэкономических связей Украины с подавляющим большинством стран мира и создает реальную основу для создания зоны свободной торговли с ЕС. Присоединение к ВТО не противоречит договоренностям, что существуют в рамках СНГ. Гармонизация этих отношений с общемировыми принципами и нормами обусловит углубление сотрудничества Украины с государствами содружества.

Можно выделить следующие последствия присоединения Украины к ВТО:

К основным позитивным последствиям присоединения Украины к ВТО можно отнести повышение объемов экспорта и оживления производства в определенных отраслях экономики - это повышение будет следствием уменьшения тарифных и нетарифных ограничений для украинских товаров на мировых рынках, уменьшение расходов на транспортировку товаров национального происхождения, учитывая свободу транзита товаров территорией стран-членов ВТО. При этом, будут обеспечены лучшие условия защиты украинских производителей путем справедливого решения торговых споров и соответствующего сокращения дискриминационных мероприятий, что применяются к украинским экспортерам.

Рядом с позитивными последствиям вступления Украины в ВТО необходимо обратить внимание на существенные препятствия относительно реализации позитивных ожиданий вступления.

- 1) существуют проблемы несогласованности украинских национальных стандартов качества продукции международным нормам;
- 2) украинским товаропроизводителям необходимо реально оценивать свой производственный и научно - технический потенциал;
- 3) снижение уровня тарифной защиты в результате связывания тарифных ставок;
- 4) экономическая сфера почувствует ряд негативных влияний от вступления в ВТО, в частности, в результате заострения конкуренции, ликвидации льгот, субсидий и других исключений.

Ввиду приведенных аргументов можно с уверенностью сказать, что при вступлении в ВТО Украина получила намного больше позитивных последствий чем негативных. Но некоторые негативные последствия могут привести к упадку отечественного производства, что нельзя допустить. Поэтому необходимо, чтобы государство проанализировало последствия по каждому сектору экономики отдельно и приняло все возможные меры для защиты национальных производителей. Анализируя все за и против можно сделать вывод, что вступление Украины в ВТО, в целом, является стимулирующим фактором для экономики и общества Украины, это будет определенной гарантией прозрачности экономических и политических механизмов.

Вместе с тем следует отметить, что выгоды от вступления страны в ВТО определяются, в конечном итоге, относительной конкурентоспособностью произведенных товаров и услуг, которая находится в Украине на сравнительно невысоком уровне. Снижение торговых барьеров стимулирует рост внешнеторгового оборота как относительно экспорта, так и относительно импорта. То есть уже вскоре можно отметить, что если суммарный рост экспорта в результате вступления в ВТО окажется большим, чем суммарный рост импорта - можно предварительно говорить о возможном выигрыше от вступления в ВТО.

Вступление Украины в ВТО должно стать стимулирующим фактором наращивания иностранных инвестиций в страну. Вместе с тем в ближайшее время для Украины необходимо будет решить ряд вопросов, которые должны соединить углубление участия в международном рынке капитала с заданиями обеспечения конкурентоспособности национальной экономики:

- увеличение объемов привлечения долгосрочного капитала неспекулятивного характера в национальную экономику;
- регулирование потоков инвестиций с целью предотвращения финансовой дестабилизации;
- стимулирование притока иностранного капитала в стратегические для Украины отрасли;

- повышение эффективности привлеченных иностранных инвестиций;
- недопущение обесценивания стоимости рабочей силы на предприятиях с иностранными инвестициями;
- расширение инвестиционных возможностей украинских предприятий.

Фундаментом обеспечения постоянного повышения благосостояния нации есть постоянный рост конкурентоспособности национальной экономики. Базовых конкурентных преимуществ для национального производства товаров, которые, фактически, сводятся к первичным экономико-географическим условиям, ресурсной обеспеченности, наличия масштабной транспортной инфраструктуры и пока еще значительного количества образованного населения, для эффективной конкурентной борьбы в глобальной экономике катастрофически недостаточно. Между тем темпы инновационного и научно-технического развития, которое должно создавать для Украины новейшие конкурентные преимущества, очень недостаточные. За этим показателем Украина уступает не только ведущим странам мира, но и большинству стран-соседей. В Украине продолжает теряться научно-технический базис инновационного развития: целые научные направления и школы фундаментальной науки, возрождение которых весьма длительный и дорогой процесс. В то же время в Украине сложились объективные предпосылки для позитивных сдвигов в сфере укрепления национальной конкурентоспособности. Основанием для такого утверждения является становление основ рыночной экономики, финансовой системы, наличие больших предприятий, которые активно развиваются и могут стать основой экономического роста. Накоплен определенный национальный капитал, сформирована базовая платежеспособность потребительского рынка. Интеграция в глобальную торговую систему будет гарантировать Украине такой необходимый для нее доступ на мировые рынки, на которых ее товары и услуги встретят так же благосклонно, как товары и услуги большинства членов ВТО. Доступ на рынки будет стимулировать экономический рост и будет способствовать повышению уровня жизни. А также, если в будущем Украина будет считать, что какой-либо другой член ВТО несправедливо отказывает ее предпринимателям в получении выгодных условий, гарантированных заключенными в рамках Организации соглашениями, то у нее будет доступ в надежные органы для решения данного вопроса.

В целом можно выделить ряд проблем, которые Украине уже сейчас приходится решать после вступления в ВТО:

- невозможность конкурирования украинских товаропроизводителей по отдельным видам товаров на внешних рынках;
- понижение иммунитета отечественного производителя во время открытия внешних границ и экспорта товаров на зарубежные рынки;
- расширение торговых границ и увеличения потоков «серого» импорта;
- отсутствие защиты потребителей, обусловленной рисками ценового бума на рынке.

Вступление в ВТО должно стать мощным стимулом для осуществления макроэкономических, структурных и институциональных реформ. Рыночная конкуренция способствует росту общей эффективности экономики, повышению качества товаров и услуг. Улучшение инвестиционного климата в результате внедрения стабильных прозрачных и предполагаемых правил приводит к росту объема и улучшению структуры инвестиций. Снижение объемов нелегального сектора внешней торговли способствует росту поступлений в бюджет.

Это очень ответственный процесс, поэтому необходимо серьезно работать, в первую очередь, над вопросом подготовки специалистов, а также созданием

необходимых условий для того, чтобы украинская экономика была в условиях равноправной конкуренции на европейском и мировом рынках.

На сегодня комплексная оценка последствий присоединения Украины к ВТО пока еще не сделана. Такая оценка представляет собой очень сложное задание поскольку, в частности, предполагает : оценку последствий для тысяч товарных групп, оценку межотраслевых эффектов, оценку с учетом будущих изменений законодательства, тарифов и методов регуляции внешней торговли с учетом требований ВТО.

Литература:

1. *Вступлення в ВТО// Експерт Україна. - 2008. - №6. – С. 14 – 21.*
2. *Вплив наслідків вступу України до СОТ на розвиток її відносин з ЄС// Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2007. - №4(33) – С. 104 – 109.*
3. *Наслідки вступу України до СОТ// Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2006. - №85. – С. 54 – 57.*
4. *Приєднання України до СОТ: підсумки дискусії та погляд у майбутнє// Політика і час. – 2007. - №11. – С. 14 – 17.*
5. *Вступ до Світової організації торгівлі як вектор зовнішньоекономічної політики України// Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. -№3(70). – С. 54 – 59.*
6. *Україна на шляху до Світової організації торгівлі// Актуальні проблеми економіки. – 2006. - №3(57). – С. 35 – 40.*

Kontakt:

ul. Sverdlova 99, kv. 63
20 700 SMENA
Cherkasskaya oblast
Ukraine

prof. Ing. Vojtech JURČÁK, CSc.

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, Liptovský Mikuláš

Ako čeliť hrozbe balistických rakiet?

vojtech.jurcak@aos.sk

Abstrakt:

V článku je analyzovaná hrozba pred balistickými raketami. Na základe typológie balistických rakiet, ktoré vlastní a vyvíjajú niektoré problémové štáty, je analyzované nebezpečenstvo pre krajiny Aliancie, jej síl a obyvateľstva. Z uvedeného plynie potreba vytvoriť systém ochrany proti balistickým raketám. Konkrétne kroky v rámci Aliancie už boli vykonané. Boli podpísané zmluvy o rozmiestnení prvkov protiraketovej obrany USA v Európe, radar pre monitorovanie balistických rakiet v strednej fáze jej letu v Českej republike a základňu pre pozemné protiraketové riadené strely v Poľsku. Vykonávanie nových testov balistických rakiet zvyrazňuje hrozbu týchto prostriedkov a potrebu vykonať odpovedajúce opatrenia pre ich elimináciu.

Kľúčové slová: balistické rakety, fázy letu balistickej rakety, protiraketová obrana, hrozba, radar pre monitorovanie rakiet v strednej fáze letu, protiraketová riadená strela, exoatmosferický zásahový prostriedok, interceptor.

Abstract:

The topic of this article is focused on the analyses of the ballistic missile threat. According to the typology and characteristics of the ballistic missile, which some problem states in the world own and develop, the threat for the NATO's states, their forces and nations, is analysed. Therefore it is necessary to create the ballistic anti missile defence system. Some steps in NATO have been performed. The agreements about the distribution of US Missile Defence in Europe, X - band radar in the Czech Republic and military bases of the Ground Based Interceptor in Poland have been signed. The realisation of the new ballistic missile tests underlines the threat of the ballistic missile and needs put in practice some arrangements for their elimination.

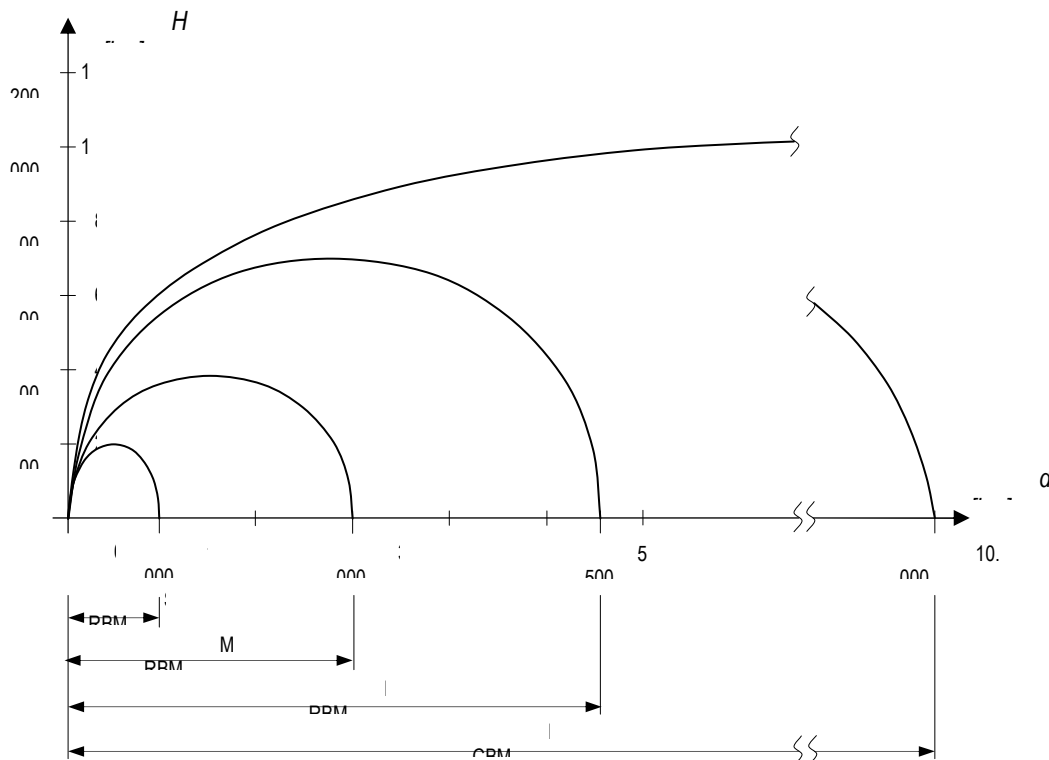
Key words: Ballistic Missile, Phase Flight of the Ballistic Missile, Anti Missile Defence, Threat, X – Band Radar, Ground – Based Midcourse Defence, Exo – Atmospheric Kill Vehicle, Ground Based Interceptor.

Hrozba útoku balistických rakiet je v súčasnosti viac než aktuálna. Hrozba môže byť aktivizujúca zo strany niektorých problematických štátov, ktoré rakety uvedenej triedy vlastní. Vážnosťou hrozby a problematikou ochrany teritória, vojsk i husto osídlených aglomerácií Aliancie proti balistickým raketám sa zaoberal summit NATO v Prahe, v novembri 2002. V súlade s prijatou deklaráciou summitu (článok 4 písmeno g) sa začali práce na štúdiu uskutočniteľnosti protiraketovej obrany NATO, ktorá mala preskúmať možnosti ochrany teritória Aliancie proti celému spektru raketových hrozieb. Protiraketová obrana sa týmto stáva nedeliteľnou súčasťou bezpečnosti Aliancie.

Čo je to balistická raketa, a prečo predstavuje hrozbu pre štáty Aliancie?

Balistická raketa (ballistic missile) je raketa, ktorá nevyužíva aerodynamické plochy na vytvorenie vztlakovej sily. Po skončení pôsobenia hnacej sily letí po balistickej dráhe, t. z. že na raketu pôsobí iba zemská príťažlivosť a aerodynamický odpor [1].

Balistická raketa má 3 fázy let. V prvej fáze, po štarte rakety, udelí raketový motor rakete požadovanú rýchlosť a vynesie ju do potrebnej výšky. Po skončení činnosti raketového motora začína druhá, tzv. pasívna fáza letu balistickej rakety, kedy raketa letí po balistickej dráhe. Tretia fáza, tzv. záverečná, balistická raketa zasahuje určený cieľ. V tejto fáze sa uskutočňuje konečné navedenie bojovej hlavice na cieľ, čím sa zvyšuje presnosť jej zásahu. Typológia balistických rakiet v závislosti od diaľky ich doletu je uvedená na obr. 1.

BR krátkého doletu (SRBM - Short Range Ballistic Missile
BR stredného doletu (MRBM - Medium Range Ballistic Missile
a IRBM - Intermediate Range Ballistic Missile)
medzikontinentálne balistické rakety (ICBM - Intercontinental
Ballistic Missile)

Balistické rakety s dosahom nad 1000 km už nesú spravidla jadrovú hlavicu t. z. majú veľkú ničivú silu. Medzikontinentálne rakety môžu mať niekoľko bojových samonavádzacích hlavíc, každá o sile niekoľko sto kT TNT. Len pre porovnanie, atómová bomba Little Boy, zhodená na japonské mesto Hirošima 6.8.1945 mala ničivosť o sile 15 kT TNT.

Šírenie balistických rakiet rastie, čo zvyšuje i hrozbu ich použitia. Pokiaľ v roku 1972 vlastnilo balistické rakety iba 9 štátov, v roku 1990 to už bolo 16 štátov, koncom roku 2006 vzrástol počet štátov vlastniacich balistické rakety na 25. Počet štátov, ktoré vlastnia balistické rakety stredného dosahu, či medzikontinentálne balistické rakety sa zvýšil z 5 na 9. Za znepokojujúce možno považovať vývoj a testy balistických rakiet v KĽDR a Iráne. Takticko technické charakteristiky balistických rakiet KĽDR a Iránu sú uvedené v tabuľke 1 a 2.

Tabuľka 1 Takticko technické charakteristiky balistických rakiet KĽDR

	No - dong	TD - 1	TD - 2	BM - 25
Dĺžka (m)	15,9	26,5	33	12
Priemer (m)	1,3	1,3	2,2	1,3
Hmotnosť BR (t)	16-21	21-25	64-72	14
Hmotnosť hlavice (kg)	700-1200	600-1200	750-1200	600
Dolet (km)	1300-1600	1800-3000	3500-9000	2500-4000

Zdroj: ATM 9/2006

Medzikontinentálna balistická raketa Taepo – dong – 2 (TD-2) s doletom až 9000 km by mohla zasiahnuť pobrežie Ameriky. Americkí experti však hovoria aj o možnostiach trojstupňovej verzie TD-2, čo zvýši jej dolet na 15000 km, čo by už pokrylo celé územie Ameriky. Táto balistická raketa bola po prvý krát odskúšaná 4. 7. 2006 (Deň nezávislosti USA). Raketa však 42 sekúnd po štarte explodovala.

Tabuľka 2 Takticko technické charakteristiky balistických rakiet Iránu

	Šaháb - 1	Šaháb - 2	Šaháb - 3	Šaháb – 3B
Dĺžka (m)	11,25	12,3	15,9	16,1
Priemer (m)	0,88	0,88	1,3	1,3
Hmotnosť BR (t)	5,9	6,4	16-18	17-18
Hmotnosť hlavice (kg)	980	700-800	760-1200	500-700
Dolet (km)	285-330	500-700	1300-1600	1700-2500

Zdroj: ATM 2/2007

Irán spočiatku kopíroval balistické rakety KĽDR, avšak vyvíja i vlastné balistické rakety. V júli 1998 bola otestovaná iránska balistická raketa Šaháb – 3, ktorá je veľmi blízka severokórejskej No - dong. Jej dolet je dostatočný pre zasiahnutie Izraela. Tieto balistické rakety však mali veľkú kruhovú odchylku. Irán to vyriešil za pomoci ruských a čínskych subjektov. Výsledkom bola balistická raketa Šaháb – 3B, odskúšaná 11. 8. 2004 a mala už koncové navedenie, čím sa jej kruhová odchylka zmenšila 50x.

V ATM 2/2007 sa už začalo hovoriť o balistických raketách Šaháb – 4, ako ekvivalent severokórejskej TD – 1, avšak v iránskej reči je táto raketa kozmickým nosičom pre nízke eliptické dráhy. Šaháb – 5 je kópiou TD – 2 ale tiež aj ruskej SS – 5 Skean. Dolet tejto balistickej rakety by už mohol ohroziť takmer celú Európu. Šaháb – 6 predstavuje medzikontinentálnu balistickú raketu s doletom 9000 km, čo by ohrozilo i východné pobrežie USA.

Uvedené fakty predstavujú pre štáty krajín NATO skutočnú hrozbu. Navyiac, ak sa Irán touto silou vyhráža iným štátom. Uvedené prostriedky by sa mohli politickými štátnymi otrasmami dostať do rúk extrémistov, ktorí môžu mať rôzne ambície. Nie je prezieravé, ak o hrozbe vieme, aby sme nad ňou zatvárali oči a čakali, až sa naplní. Navyiac vieme, že naše prostriedky na elimináciu tejto hrozby nie sú dostatočné a nezaručujú bezpečnosť teritória a síl Aliancie, čo je jej prvoradou úlohou.

Od 21. 11. 2002 sa otázkou odvrátenia celého spektra raketových hrozieb začalo NATO zaoberať na summite v Prahe. Experti mali vypracovať štúdiu uskutočniteľnosti protiraketovej obrany krajín a síl Aliancie. Na Rížskom summite 29. 11. 2006 sa konštatovalo, že protiraketová obrana je technicky realizovateľná v rámci obmedzení a predpokladov tejto štúdie. V deklarácii Bukurešťského summitu 3. 4. 2008 sa uvádza, že šírenie balistických rakiet predstavuje rastúcu hrozbu spojeneckým silám, územiám a obyvateľstvu. Protiraketová obrana predstavuje súčasť širšieho úsilia čeliť tejto hrozbe. Uznáva za podstatný prínos plánovaného rozmiestnenia európskych prvkov protiraketovej obrany USA pre ochranu spojencov. Severoatlantická rada na úrovni stálych zástupcov má do summitu v roku 2009 vypracovať návrh celkovej architektúry protiraketovej obrany, ktorá by rozšírila pokrytie na celé územie Aliancie.

Čo sa navrhuje rozmiestniť v Európe v rámci systémov balistickej protiletadlovej obrany?

- A) Radar pre zisťovanie rakiet v strednej fáze letu balistickej rakety, umiestnený v Českej republike. Jedná sa o premiestnenie radaru s úzkym lúčom, z atolu Kwajalein na Marshallových ostrovoch, ktorý je schopný zamerať balistickú raketu. Nejedná sa o prehľadový radar, nevyžaruje elektromagnetickú energiu celokruhovo, ale o typ, ktorý pre svoje presné navedenie a zamierenie na cieľ využíva družice včasnej výstrahy. Informáciu môže získať i od ďalších námorných alebo mobilných pozemných prieskumných prostriedkov. Jeho hlavným poslaním bude navedenie protiraketových riadených striel na určený cieľ – balistickú raketu. Česká republika podpísala s USA dohodu o výstavbe radaru 8. 7. 2008.
- B) Základňu protiraketových riadených striel v Poľsku. Jedná sa o maximálne 10 kusov protiraketových riadených striel ďalekého dosahu umiestnených v silách (GBI Ground Based Interceptor). Bojová hlavica tejto protiraketovej riadenej strely nie je explozívna, ale nesie nevybušné hlavice, ktoré vážia asi 75 kg – exoatmosferický zásahový prostriedok (EKV Exo - Atmospheric Kill Vehicle). Tieto hlavice ničia balistické rakety vo výške 200 km nad zemským povrchom svojou kinetickou energiou – nárazom pri rýchlosti asi 7000 ms⁻¹. Protiraketové riadené strely sú dvojstupňové a ich výkonnosť je optimalizovaná pre použitie v Európe. Odpalovacie silá sú preto menšie v priemere i dĺžke. Dohoda o vybudovaní základne a umiestnení 10 kusov protiraketových riadených rakiet v Poľsku bola podpísaná 20. 8. 2008.

Rozvinutie protiraketovej obrany v Európe umožní:

- 1) rozvinutie obrany Európy, ale i USA pred balistickými raketami, čím sa posilní európska i americká bezpečnosť;
- 2) zdieľanie technológií a využitie finančných prostriedkov na výskum a vývoj aliančného projektu výstavby aktívnej vrstvenej balistickej protiraketovej obrany bojiska (ALTBMD Active Layered Theatre Ballistic Missile Defence), určenú pre obranu jednotiek v misiách;
- 3) zdieľanie amerických prieskumných prostriedkov a ich využitie v rámci NATO v budúcom obrannom systéme pred balistickými raketami celého spektra;
- 4) odvrátenie útoku balistických rakiet bez nutnosti protiúderu alebo preventívneho vojenského zásahu;
- 5) odradenie protivníka od vývoja alebo získania balistických rakiet a zastrážovania iných štátov alebo spojencov Aliancie.

To, že hrozba balistických rakiet je čím ďalej tým viac aktuálna svedčia aj najnovšie testy balistických rakiet. Dňa 17. 8. 2008 oznámili oficiálne iránske médiá úspešný test prvej rakety vlastnej výroby určenej pre dopravu satelitov a technického vybavenia na obežnú dráhu okolo Zeme. Raketa s názvom „Safir“ je dvojstupňová a schopná vyniesť náklad do

kozmu. Podľa USA je to ďalší pokus Iránu získať technické spôsobilosti pre dopravu jadrových náloží na vzdialené ciele a ďalší dôkaz potreby urýchliť budovanie balistickej protiraketovej obrany. Ďalší úspešný test novej balistickej rakety odpaľovanej z ponorky sa uskutočnil 18. 9. 2008. Ruská balistická raketa s označením „Bulava“ (v označení NATO SS – NX – 30), ktorá je námornou verziou ruskej balistickej rakety, odpaľovanej z pozemného odpaľovacieho zariadenia, „Topol“ (v označení NATO SS – 27) bola odpálená z ponorky triedy „Tajfún“ v Bielom mori a zasiahla cieľ na poloostrove Kamčatka, vzdialený asi 4000 km. Ruskí konštruktéri tvrdia, že „Bulava“ má účinné ochrany proti jej zničeniu protiraketovou obranou – interceptormi a to manévrovaním v strednej fáze letu a vypustením klamných cieľov. Bojové hlavice sú chránené i pred prostriedkami založenými na elektromagnetickom vlnení. Tým, že táto balistická raketa je odpaľovaná z ponoriek, zvyšuje sa jej utajenie a tým i možnosť jej včasného zistenia a úspešného zničenja.

Vzhľadom k vzrastajúcej hrozbe použitia balistických rakiet proti členským štátom Aliancie je nevyhnutné, aby sme boli schopní sa proti tejto hrozbe účinne brániť. Brániť teritórium Aliancie, jej sily v misiách a obyvateľstvo. Bezpečnosť NATO je nedeliteľná. K zaisteniu spoločnej bezpečnosti proti balistickým raketám potrebuje NATO sprevádzkovať obraný systém skôr, než sa táto hrozba stane skutočnosťou.

Literatúra:

- [1] *Slovník termínov a definícií NATO*. Vydanie 1. Úrad pre obrannú štandardizáciu, kodifikáciu a štátne overovanie kvality. 2007.
- [2] *FM 100-12, Army Theater Missile Defense Operation*.
- [3] VISINGR, L.: *Severokorejské rakety: Důvod k obavám?* ATM číslo 9/2006.
- [4] VISINGR, L.: *Íránský raketový arzenál*. ATM číslo 2/2007.
- [5] *Vývoj pozice NATO k protiraketové obraně*.
<http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=10970>
- [6] RÚHLE, M.: *NATO a protiraketová obrana*. Euro Atlantic Quarterly ročník 3, číslo 2, 2008. Magnet Press Slovakia s. r. o. ISSN: 1336-8761.
- [7] CINGEL, J.: *Irán otestoval novú raketu*. Euro Atlantic Quarterly ročník 3, číslo 3, 2008. Magnet Press Slovakia s. r. o. ISSN: 1336-8761.
- [8] CINGEL, J.: *Rusko uskutočnilo úspešný test novej balistickej strely odpaľovanej z ponorky*. Euro Atlantic Quarterly ročník 3, číslo 3, 2008. Magnet Press Slovakia s. r. o. ISSN: 1336-8761.

Kontakt:

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika
Demänová 393
03101 Liptovský Mikuláš

Ing. Zuzana Kálmanová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

INTEGRÁCIA MIGRANTOV NA TRH PRÁCE V TALIANSKU

---

kalmanova@euba.sk

Abstrakt:

Integrácia migrantov na trh práce je jedným z najvýznamnejších predpokladov celkovej integrácie migrantov do hostiteľskej spoločnosti. Článok sa venuje integrácii migrantov na trh práce s ohľadom na kvantitatívnu ako i kvalitatívnu stránku procesu integrácie v Taliansku a jeho špecifiká.

Kľúčové slová: trh práce, integrácia, kvantitatívna a kvalitatívna miera integrácie

Abstract:

Labour market integration of migrants is one of the most important elements of the migrants integration into the host society. The paper deals with the labour market integration of migrants from the qualitative as well as quantitative point of view.

Key words: labour market, integration, qualitative and quantitative labour market integration

Úvod

Vychádzajúcim bodom pre štúdium začleňovania sa migrantov na trh práce je ich celkový počet a štruktúra. Ďalšími významnými charakteristikami vplyvajúcimi na stupeň integrácie migrantov vo všeobecnosti a taktiež konkrétne na trh práce sú napríklad vek migrantov, podiel žien a mužov, dosiahnutá úroveň vzdelania, prípadne zdravotný stav. Väčšina migrantov pri vstupe na územie je vo veľmi dobrom zdravotnom stave, v produktívnom veku, navyše s vysokou úrovňou vzdelania. Emigrácia má vysoko selektívnu funkciu, čo znamená, že najskôr migrujú len najschopnejší, s najväčšími predpokladmi uspieť v hostiteľskej krajine. Aj napriek predpokladom uspieť v hostiteľskej krajine, migračný plán niekedy stroskotá na chýbajúcej solidarite a zázemí, ktoré migrantom v hostiteľskej krajine chýbajú.

Aj napriek relatívne krátkej tradícii imigrácie, Taliansko spolu so Španielskom predstavujú krajiny EÚ s najväčším medziročným rastom počtu migrantov. Celkový počet migrantov zahŕňajúci migrantov z tretích krajín i z členských krajín sa na konci roku 2006 odhadoval až na 3 690 000 s podielom na celkovej populácii 6,2 %¹. Štruktúra migrantov v Taliansku je jedinečná medzi európskymi krajinami, a to vďaka svojej heterogenosti. Keďže Taliansko nemá koloniálnu minulosť ani špecifické vzťahy s rozvojovými krajinami, štruktúra migrantov sa menila a v súčasnosti tvorí rôznorodú skupinu migrantov pochádzajúcich zo 191 rôznych krajín. Aj napriek tomu, že žiadnej skupine sa nepodarilo vytvoriť väčšinu a dokonca ani nežije segregovane od ostatných (možno až na výnimku

---

¹ Immigrazione Dossier Statistico 2007, XVII Rapporto sull'immigrazione. Caritas-Migrantes

Číňanov), existujú skupiny, ktorých pomer je predsa len väčší. Najviac migrantov pochádza z Rumunska, Albánska a Maroka.

Pri skúmaní začlenenia migrantov na trh práce je dôležité oddelene sledovať kvantitatívnu a kvalitatívnu formu začlenenia na trh práce. Kvantitatívne začlenenie na trh práce sa týka najmä miery zamestnanosti a miery nezamestnanosti a kvalitatívna stránka sa zaoberá charakteristikami začlenenia, akými sú napr. pracovná pozícia, kvalifikácia, pracovné ohodnotenie, pracovné podmienky a pod.

Kvantitatívna stránka začlenenia migrantov na trh práce

Jedným z najvýznamnejších aspektov migrácie pre hostiteľskú krajinu je začlenenie migrantov na trh práce. Skúma sa ich podiel na celkovej nezamestnanosti, ich uplatnenie v jednotlivých sektoroch, prípadná možná konkurencia domácomu obyvateľstvu, vplyv na mzdovú úroveň v krajine atď.

Pri porovnaní miery nezamestnanosti migrantov a domáceho obyvateľstva v Taliansku prídeme k záveru, že miera nezamestnanosti migrantov voči domácomu obyvateľstvu je oveľa nižšia ako v ostatných krajinách Európskej únie, čo platí najmä pre krajiny s dlhou tradíciou migrácie ako napríklad Nemecko. V týchto krajinách s dlhšou tradíciou migrácie už žijú aj druhé generácie migrantov, ktoré sú vzdelané a nechcú pracovať na nízko kvalifikovaných pracovných miestach, na druhej strane kvôli určitej diskriminácii nemajú možnosť získať miesta zodpovedajúce ich kvalifikácii.

V Taliansku je nezamestnanosť migrantov nižšia, čo vyplýva aj z krátkej migračnej tradície, keďže druhé generácie migrantov ešte nie sú v produktívnom veku. Ďalším dôvodom je fakt, že migranti nemajúci za sebou rodinu, ktorá by ich podporila, zoberú prvé miesto, ktoré im je poskytnuté, aj keď nezodpovedá ich kvalifikácii, pretože jednak ich nemá kto živiť v období hľadania zamestnania a tiež by im hrozilo vypršanie pracovného povolenia a následné vyhodenie. Okrem toho sa v Taliansku nachádza veľké množstvo ilegálnych migrantov, ktorí nevstupujú do oficiálnych štatistík a zamestnávajú sa pomerne ľahko na čierne. Vysoký stupeň čiernej ekonomiky v Taliansku a celková spoločenská akceptácia čiernej práce je lákadlom pre ilegálnych migrantov, ktorí takto nemajú problém zamestnať sa a časom ilegálne postavenie zlegálniť napríklad prostredníctvom často sa opakujúcich legalizácií.

Tabuľka č. 1: Porovnanie miery zamestnanosti a nezamestnanosti migrantov a dom.obyv. (od 15 do 69 rokov) za druhý trimester 2005

	<i>Muži</i>	<i>Ženy</i>	<i>Spolu</i>
<i>Miera nezamestnanosti</i>			
<i>Taliani</i>	6,1	9,3	7,4
<i>Migranti z tretích krajín</i>	6,6	17,2	10,5
<i>Miera zamestnanosti</i>			
<i>Taliani</i>	65,0	41,7	53,3
<i>Migranti z tretích krajín</i>	82,8	45,8	65,2

Fonte: Istat, Indagine continua sulle forze di lavoro.

Z tabuľky vyplýva, že muži migranti majú výšku miery nezamestnanosti len o niečo vyššiu v porovnaní s domácim obyvateľstvom. Táto výška pritom zohľadňuje aj novopridených migrantov, ktorí ešte len začali prácu hľadať, a teda v skutočnosti je reálna miera nezamestnanosti migrantov ešte nižšia, skoro porovnateľná s domácim obyvateľstvom. Pokiaľ ide o ženy, tu je miera nezamestnanosti značne vyššia u migrantiek. Vysvetlení je hneď niekoľko. Mnohé migrantky nesmerujú do Talianska z pracovných dôvodov, ale z rodinných a prácu v podstate ani nehľadajú (ide napríklad o ženy moslimky, ktoré väčšinou

nepracujú z náboženských dôvodov a tradícii v zdrojovej krajine a do Talianska prišli z rodinných dôvodov). Ďalšou skupinou nepracujúcich žien-migrantiek sú mamičky, ktoré ostávajú doma s deťmi, keďže v Taliansku nemajú staré mamy, ktoré by sa o ne starali (v porovnaní s Taliankami). Ďalším dôvodom je vysoká cena predškolských zariadení, ktoré si v porovnaní so svojím nízkym platom nemôžu dovoliť. Naopak u Talianiek sa percento zamestnaných žien neustále zvyšuje, čo vedie k rastu potreby opatrovateliek detí, ktorými sú väčšinou migrantky. V priemere je ale miera nezamestnanosti migrantov a domáceho obyvateľstva skoro rovnaká 10,5 voči 7,4 percentám.

Miera nezamestnanosti migrantov pritom výrazne závisí od krajiny pôvodu. Ako vidieť z nasledujúcej tabuľky č.2, miera nezamestnanosti migrantov z Východnej Európy je menej ako dvojnásobne vyššia oproti domácejmu obyvateľstvu, pričom sa na nej väčšinou podieľajú ženy. Muži z Východnej Európy majú mieru nezamestnanosti dokonca nižšiu ako Taliani. Pokiaľ ide o migrantov z krajín EU 15 a OECD, títo majú celkovo najnižšiu mieru nezamestnanosti (nižšiu aj ako domáce obyvateľstvo), keďže do Talianska väčšinou smerujú v rámci projektov multinacionálnych firiem, čiže nie sú nezamestnaní. Najviac znevýhodnení sa zdajú migranti zo Severnej Afriky, pričom dôvodom je aj slabá participácia žien z tohoto regiónu na trhu práce, ktorá väčšinou vyplýva z dobrovoľného rozhodnutia nepracovať.

Tabuľka č. 2: Miera nezamestnanosti podľa pohlavia a národnosti v Taliansku, rok 2005

Miera nezamestnanosti podľa pohlavia a národnosti, 2005			
	uži	že ny	polu
Taliani narodení v Taliansku	-	9.9	-
Taliani narodení v rozvojových krajinách	-	14.	-
Eu15 & Oecd	-	5.9	-
Zvyšok Východnej Európy	-	15.	-
Albánsko	-	27.	-
Ex Juhoslávia	-	17.	-
Rumunsko a Bulharsko	-	7.7	-
Stredná a Južná Ázia	-	29.	-
Východná Ázia	-	3.2	-
Zvyšok Severnej Afriky	-	37.	-
MAroko	-	26.	-
Stredná Afrika	-	17.	-
Južná Amerika	-	11.	-

Source: Labour force survey

Zdroj: Ismu, Reyneri: La partecipazione al mercato del lavoro della popolazione straniera. I-IV trimestre 2005, in «Statistiche in breve», 27 marzo 2006

Jedným z dôležitých znakov migrácie je značná flexibilita a ochota sťahovať sa za prácou. Z tohoto dôvodu existuje silná negatívna korelácia medzi výškou nezamestnanosti a počtom migrantov na danom území. Pokiaľ si migranti nenájdu prácu, odchádzajú do oblastí s väčšími pracovnými možnosťami. Migranti takto pomáhajú ekonomike vyrovnávať štrbiny na trhu práce, o ktoré domáce obyvateľstvo nemá záujem. Tento znak potvrdzuje aj situácia v Taliansku.

Tabuľka č. 3: Porovnanie teritoriálneho rozdelenia miery nezamest. migrantov a dom. Obyv.

Miera nezamestnanosti podľa regiónov. 2° trimester 2005

	Muži			Ženy			Spolu	
	T aliani	UE Nie	Nie	T aliani	UE Nie	Nie	T UE	Nie
Severo-západ	2,9	5,3	5,2	20,4	3,9	9,9		
Severo-východ	1,9	8,3	1,1	16,1	2,9	11,1		
Stred	5,2	5,9	1,1	7,8	6,0	11,7		
Juh	0,8	8,4	8,8	3,9	3,6	6,6		
Ostrov	1,2	7,0	1,0	19,7	1,5	11,7		
Spolu	6,1	6,6	3,2	9,17	7,4	10,5		

Zdroj: Ismu, Reyneri: La partecipazione al mercato del lavoro della popolazione straniera. I-IV trimestre 2005, in «Statistiche in breve», 27 marzo 2006

Z tabuľky vyplýva, že v severnej a strednej časti krajiny je vyššia miera nezamestnanosti u migrantov, zatiaľ čo na juhu je tomu opačne. Situáciu vysvetľuje najmä vysoký sklon migrantov sťahovať sa za prácou. Veľké množstvo migrantov sa do Talianska dostáva cez južnú časť krajiny, kde ale ostane, len ak nájde zamestnanie, čo vysvetľuje nízku úroveň miery nezamestnanosti v tejto oblasti. Pokiaľ nie je možné zamestnať sa na juhu, migranti smerujú na priemyselný sever, kde majú väčšie možnosti. Miera nezamestnanosti na severe je ako sme už spomínali z veľkej časti spôsobená práve novopriídenými migrantami, ktorí si hľadajú prácu. Je dôležité poznamenať, že väčšina migrantov je nezamestnaných menej ako šesť mesiacov. Naopak vysoká miera nezamestnanosti Talianov na juhu je daná silnými sociálnymi a kultúrnymi putami a väčšími psychologickými a finančnými nákladmi presťahovať sa. Z tohoto dôvodu mnohí uprednostnia zostať doma, kde ich rodina podporuje, až kým nenájdu vhodné zamestnanie.

Pokiaľ by sme chceli presne vymedziť rozdiely v miere nezamestnanosti jednak z regionálneho ale tiež z národnostného hľadiska, podrobné informácie poskytne nasledujúca tabuľka č.4 zachytávajúca situáciu v Taliansku v roku 2005..

Tabuľka č. 4: Porovnanie teritoriálneho rozdelenia miery nezamest. z národn. hľadiska

	Miera nezamestnanosti v závislosti od pohlavia, národnosti a regiónu, 2005		
	ξ	S	J
		Muži	
Taliani narodení v Taliansku	2	4	1
Taliani narodení v rozvojových krajinách	3	9	7
Migranti z rozvojových krajín	7	5	6
Spolu	3	4	1
		Ženy	
Taliani narodení v Taliansku	5	7	1
Taliani narodení v rozvojových krajinách	1	1	1
Migranti z rozvojových krajín	1	1	2
Spolu	6	8	1
		Spolu	
Taliani narodení v Taliansku	4	6	1

Taliani narodení v rozvojových krajinách	ε	1	1	...
Migranti z rozvojových krajín	-1	1	-1	...
Spolu	-2	6	1	...

Source: Labour force survey

Zdroj: Ismu, Reyneri: La partecipazione al mercato del lavoro della popolazione straniera. I-IV trimestre 2005, in «Statistiche in breve», 27 marzo 2006

Ako naznačujú údaje z tabuľky, rozdiely v miere nezamestnanosti na severe a juhu krajiny u domáceho obyvateľstva sú nesmierne vysoké (4 voči 14,2 percentám), zatiaľ čo u migrantov sú rozdiely v regióne zanedbateľné (10,1 voči 11,7). Vyplýva to z menších sociálnych väzieb a následne z vyššej mobility. Na druhej strane v severných a centrálnych regiónoch je ich miera nezamestnanosti výrazne vyššia ako u domáceho obyvateľstva, čo je dané nízkou mierou nezamestnanosti domáceho obyvateľstva. Výrazné rozdiely sú aj medzi migrantami navzájom. Najmenej nezamestnaní sú migranti z Číny, Filipín, Rumunska, Srí Lanky, Senegal, Indie, Ekvádoru, Peru a Ukrajiny, zatiaľ čo najväčšie problémy s nezamestnanosťou majú migranti z Ghany, Tuniska, Egypta, Moldavska, Strednej Ameriky a Brazílie. Ženy migrantky sú celkovo znevýhodnené a najviac nezamestnané sú najmä migrantky pochádzajúce z Albánska, Indie, Egypta, Poľska a Maroka a najmenej nezamestnané sú Filipínčanky, Ekvádorčanky a Peruánky, ktoré sa zamestnávajú v opatrovníckych službách, po ktorých je stále rastúci dopyt.

Pokiaľ by sme sa na Taliansko nepozerali ako na celok, ale sledovali by sme vplyv migrácie zvlášť na severe a juhu krajiny, bolo by možné dospieť k úvahám, že na severe krajiny migranti predstavujú komplementárnu pracovnú silu, zatiaľ čo na juhu vystupujú voči určitej skupine obyvateľstva ako substitučná pracovná sila. Situácia na severe je výsledkom vyspelosti regiónu a taktiež väčšou ponukou práce. Výsledky mnohých výskumov dokazujú, že na severe krajiny legálni migranti nevytláčajú domáce obyvateľstvo z trhu práce, pretože sa zamestnávajú na miestach, o ktoré nemá domáce obyvateľstvo záujem, prípadne v podnikoch, ktoré si nemôžu dovoliť zaplatiť kvalifikovanú domácu pracovnú silu a boli by nútené časť svojej výroby delokalizovať do krajín s nižšími nákladmi. Ide najmä o drobné podniky v regióne Veneto. Medzi delokalizáciou a prúdmi migrantov existuje isté prepojenie. Napr. Rumunsko je v poslednom období jedným z hlavných zdrojov migrácie a zároveň je dôležitou destináciou investícií firiem sídliacich v regióne Veneto. V dlhšom období možno očakávať, že kapitál a pohyb pracovnej sily sa budú substituovať, s rastom investícií plynúcich do Rumunska sa v tejto krajine zvýši dopyt po pracovnej sile, čím následne dôjde k zníženiu migračných tlakov. Zatiaľ, ale pretrvávajú oba javy súčasne. V tomto prípade legálni migranti pomáhajú pri zvýšení a udržaní výroby v krajine.

Na druhej strane ilegálni migranti môžu na trhu práce konkurovať najchudobnejšej skupine domáceho obyvateľstva, ktorá sa uchádza o rovnaký druh prác ako migranti – napr. upratovacie služby, kedy mnohokrát bývajú uprednostnení migranti ochotní pracovať za nižšie mzdy, čím domácej pracovnej sile konkurujú a zároveň v danom sektore prác spôsobujú pokles miezd. Na druhej strane juh krajiny sa vyznačuje štrukturálne slabšou ekonomikou a vysokou mierou nezamestnanosti. V týchto podmienkach môžu migranti vystupovať ako konkurenti domácejmu obyvateľstvu pracujúcemu napr. v poľnohospodárstve, keďže migranti sú ochotní pracovať na čierno, za nižšie mzdy a taktiež sú flexibilnejší v pohybe medzi oblasťami zberu úrody. Na druhej strane treba ešte raz pripomenúť, že vysoká miera nezamestnanosti nevyplýva len z konkurencie migrantov (títo konkurujú len vo vybraných sektoroch-napríklad zber úrody), ale taktiež z existencie rozšírenej čiernej práce a vzdelaného obyvateľstva, ktoré nie je ochotné vykonávať nízko kvalifikovanú prácu.

Na úroveň miery nezamestnanosti vplýva aj dĺžka pobytu v hostiteľskej krajine. Čím je migrant v krajine dlhšie, tým je jeho šanca získať zamestnanie vyššia. Miera nezamestnanosti migrantov s pobytom kratším ako tri roky je až 18 percent, migrantov

s dĺžkou pobytu od 3-5 rokov klesne na zhruba 10 percent, od 6-9 rokov na 9 percent, a nad 10 rokov na 7 percent. Vyplýva to z lepšej znalosti jazyka a podmienok na trhu práce a tiež zvýšenia kvalifikácie.²

Kvalitatívna stránka začlenenia migrantov na trh práce

Z kvantitatívnej pohľadu bolo začlenenie migrantov na trh práce veľmi pozitívne, čo sa však nedá povedať o kvalitatívnej stránke. Kvalitatívna stránka sa zaoberá kvalitou zamestnania s ohľadom na vzdelanie a iné charakteristiky migrantov v porovnaní s domácim. Aj napriek relatívne vysokej vzdelanostnej úrovni migrantov, títo nemajú šancu zamestnať sa adekvátne vzdelaniu.

Tabuľka č. 5: Rozdelenie zamestnania migrantov podľa sektorov za druhý trimesť 2005.

Distribúcia zamestnanosti podľa sektorov, 2° trimesť 2005

	Muži		Ženy		Kvóta zi Non	
	I	N	I	N	M	Ž
	4	4	3	2	5	2,
Poľnohospodárstvo	,8	4	,1	,0	,0	7
	1	0	0	0	0	5,
Energetický priemysel	,3	2	,2	,3	,8	9
	2	3	1	1	6	3,
Industria della trasformazione	4,4	1,3	5,9	3,0	,8	5
	1	2	1	1	1	4,
Stavebný priemysel	2,7	5,8	,2	,3	0,3	9
	1	1	1	3	4	1,
Obchod	5,3	1,2	5,7	,9	,0	1
	3	6	5	1	8	9,
Hotelierstvo a reštaur. služby	,9	5	,8	3,1	,7	0
	7	6	3	0	4	1,
Doprava a telekomunikácie	,0	3	,3	,9	,8	1
	3	0	3	0	0	0,
Finančné sprostredkovanie	,3	5	,5	,3	,8	3
	9	5	1	1	3	3,
Služby podnikom	,0	0	1,5	0,1	,1	7
	7	0	5	0	0	0,
Verejná správa	,5	2	,9	,0	,2	0
	7	1	2	7	0	1,
Vzdelanie, zdravotníctvo	,1	0	5,3	,6	,8	3
	3	7	8	4	9	1
Ostatné služby(opatrovat. a pod.)	,9	6	,5	7,4	,9	9,6
	1	1	1	1	5	4,
Spolu	00,0	00,0	00,0	00,0	,3	2

Zdroj: Ismu Reyneri: La partecipazione al mercato del lavoro della popolazione straniera. I-IV trimestre 2005, in «Statistiche in breve», 27 marzo 2006

Z tabuľky vyplýva silná horizontálna segregácia a to najmä u žien-migrantiek. Migranti muži sú väčšinou zamestnaní v stavebnom sektore, rôznych dielňach alebo v obchode (sú to najmä predajcovia, ktorí ponúkajú svoj tovar na ulici). Ženy migrantky sú skoro výlučne zamestnané v opatrovníckych alebo hotelierskych službách (viac ako 60

²Zdroj: Reyneri:La vulnerabilità degli immigrati, in C. Saraceno e A. Brandolini (a cura di), Disuguaglianze economiche e vulnerabilità in Italia, Bologna,2006. Il Mulino

percent oproti 15 percentám Talianiek). Je tiež vidieť skoro úplné vyradenie migrantov z verejnej správy, zdravotníctva a vzdelávania. Trochu prekvapí nízke zamestnanie migrantov v poľnohospodárskom priemysle. To súvisí s častou prácou na čierno charakteristickou pre tento sektor, a to najmä na juhu krajiny, ale taktiež s vydávaním sezónnych pracovných povolení (zber ovocia a zeleniny), ktoré nespádajú do týchto štatistík.

Ešte horšie sú na tom migranti z pohľadu vertikálnej segregácie, ktorú presne vyjadruje tabuľka č. 6.

Tabuľka č. 6: Profesionálna úroveň migrantov a domáceho obyvateľstva
Profesionálna úroveň vzhľadom na národnosť, 2^a trimester 2005

	Muži		Ženy	
	T alianti	N on UE	Ta lianti	N on UE
Riaditelia a podnikatelia	6 ,6	1 ,7	3, 0	1, 9
Intelektuálne zamestnanie	9 ,5	1 ,2	12 ,0	1, 7
Technické profesie	1 7,9	2 ,5	24 ,6	4, 3
Úradníci	7 ,4	2 ,5	17 ,8	1, 5
Predajcovia	1 2,2	8 ,1	21 ,3	2 4,8
Remeselníci a špec. robotníci	2 7,2	4 0,6	7, 2	6, 6
Polokvalifikovaní robotníci	1 2,0	1 8,6	4, 5	6, 9
Základné profesie	7 ,2	2 4,7	9, 6	5 2,4
Spolu	1 00,0	1 00,0	10 0,0	1 00,0

Zdroj: Ismu Reyneri: La partecipazione al mercato del lavoro della popolazione straniera. I-IV trimestre 2005, in «Statistiche in breve», 27 marzo 2006

Údaje z tabuľky vyjadrujú veľmi silnú vertikálnu segregáciu migrantov, ktorí sú skoro výlučne zamestnávaní na nízko kvalifikovaných pracovných miestach. Väčšina mužov migrantov je zamestnaných na robotníckych miestach (základné profesie, polokvalifikovaný a špecializovaný robotník-elektrikári, tesári, stolári, mechanici, kamionisti), a to až viac ako 82 percent oproti 46 percentám Talianov. Ženy-migrantky sú na tom ešte oveľa horšie, keď viac ako 50 percent z nich je zamestnaných na úplne najnižších kvalifikačných stupňoch ako upratovačky a pomocníčky v domácnosti, a len niečo viac ako 20 percent pracuje ako predavačky a opatrovatelky. Celkovo viac ako tretina všetkých migrantov je zamestnaných v piatich profesiách, a to: murár, upratovačka, pomocníčky v domácnosti, predavači a podomový predaj. Len veľmi nízkemu percentu migrantov sa podarí zamestnať na kvalifikovaných pracovných miestach, pričom ide vo väčšine o nasledujúce pozície: učitelia cudzích jazykov, prekladatelia a tlmočníci, zdravotné sestry, manažéri obchodov, reštaurácií a barov.

Tabuľka č. 7: Rozdelenie zamestnania migrantov podľa národností a sektorov

	A lbánsko	Ex- Juhoslávia	R umunsk o a Bulhars ko	krajina	ína	ilipíny	ndia	aroko	vyšo k Seve rnej Afrik y	tredná Afrika	kvádo r a Peru
Poľnohospodárstv	8	6,8	4	-	-	-	-	-	-	-	-
Výroba	2	23	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Konštrukcia	3	27	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Malo	3	6,1	7	-	-	-	-	-	-	-	-
Hotely	6	7,9	8	-	-	-	-	-	-	-	-
Doprava	6	11	4	-	-	-	-	-	-	-	-
Komunikácie	6	7	0	1	-	5	7	6	5	0	3
Financie	a		0,0	-	-	-	-	-	-	-	-
Obchodné služby	5	5,3	5	-	-	-	-	-	-	-	-
Verejná správa	-	0,0	0	-	-	-	-	-	-	-	-
Vzdelanie	a	2	4,8	3	-	-	-	-	-	-	-
Sociálne	a	9	6,6	2	-	-	-	-	-	-	-
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Source: Labour force survey

Zdroj: Reyneri:La vulnerabilità degli immigrati, in C. Saraceno e A. Brandolini (a cura di), Disuguaglianze economiche e vulnerabilità in Italia, Bologna,2006. Il Mulino

Z tabuľky vyplýva, že zamestnanie často závisí od národnosti migranta, a to jednak vplyvom stereotypov prijatých v hostiteľskej krajine voči určitým skupinám migrantov ale taktiež vplyvom migračných sietí (napríklad v sektore poľnohospodárstva pracujú najmä migranti z Indie, v oblasti reštauračných a hotelových služieb najmä Čňania). Na prvý pohľad vidieť, že najviac manuálne zamestnaných je migrantov z Maroka, Indie a Albánska, čo je dané prevažnou migráciou mužov z týchto krajín a tiež menšou participáciou žien z týchto krajín na trhu práce.

Pri pohľade na horizontálnu a vertikálnu segregáciu migrantov na trhu práce v Taliansku iste mnohých prekvapí ich vzdelanostná úroveň, ktorá je porovnateľná so vzdelanostnou úrovňou domáceho obyvateľstva.

Tabuľka č. 8: Stupeň dosiahnutého vzdelania migrantov a domáceho obyvateľstva

Rozdelenie dosiahnutej vzdelanostnej úrovne (osoby od 15 do 64 rokov), 2005

	Muži		ženy	
	Taliani	Non UE	Taliani	Non UE
Základné	13,6	18,2	19,1	17,4
Stredné	40,1	40,5	33,9	35,7
Vyššie stredné	37,5	35,0	37,1	37,4
Univerzitné	8,8	6,3	10,0	9,6
	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Reyneri:La vulnerabilità degli immigrati, in C. Saraceno e A. Brandolini (a cura di), Disuguaglianze economiche e vulnerabilità in Italia, Bologna,2006. Il Mulino

Tabuľka zobrazuje vzdelanostné rozdelenie migrantov a domáceho obyvateľstva podľa pohlavia a dosiahnutého vzdelania. Z údajov vyplýva, že proporcionalita dosiahnutého vzdelania je u migrantov, mužov i žien výrazne porovnateľná s domácim obyvateľstvom s trochu vyšším vzdelaním žien migrantiek oproti mužom migrantom. O to prekvapivejšie je spätný pohľad na kvalitatívnu horizontálnu a vertikálnu segregáciu žien, kde tieto vzdelané ženy skoro všetky pracujú na profesionálne najnižších pracovných pozíciách. Ako vo svojich dielach uvádza profesor Reyneri z Milánskej univerzity Bicocca, vysoká vzdelanostná úroveň migrantov prúdiacich do Talianska je výsledkom migračného procesu, ktorý vyberá spomedzi obyvateľstva zdrojových krajín tých najschopnejších, najvzdelanejších jedincov schopných čo najlepšie sa uplatniť v hostiteľskej krajine. Okrem toho istým kritériom výberu je aj reštriktívna migračná politika hostiteľskej krajiny, na zvládnutie ktorej, je potrebné, aby migrant mal osobnostné kvality, ekonomické a sociálne zdroje, ktoré sú v zdrojových krajinách skoro výlučne doménou vzdelanejšej časti populácie. Na obranu domáceho obyvateľstva treba pripomenúť, že vysoká vzdelanostná úroveň migrantov v porovnaní s domácim obyvateľstvom je daná aj vekovou štruktúrou. Medzi migrantami sa nachádza len veľmi malé percento starších ľudí, a práve táto skupina obyvateľstva tak ako v ostatných krajinách, má v porovnaní s mladými v priemere nižšie dosiahnuté vzdelanie.

Vertikálna segregácia sa ešte viac prejaví pri pohľade na nasledujúcu tabuľku č.9, ktorá vyjadruje pracovné pozície a k nim priradené vzdelanie domáceho obyvateľstva a migrantov, ktorí ich zastávajú s ohľadom na pohlavie.

Tabuľka č. 9: Porovnanie pracovných pozícií s ohľadom na dosiahnuté vzdelanie
Zamestnanie podľa úrovne vzdelania a pohlavia, 2* trimester 2005

Muži	Taliani			
	Základné	Stredné	Vyššie stredné	Univerzitné
Riaditelia, intelektuálne a technické profesie	8,0	10,9	42,3	90,6
Úradníci	1,8	5,7	11,2	5,0
Obchodníci	1,0	14,3	13,6	2,7
Špecializovaní robotníci	4,9	39,8	19,0	1,0
Polokvalifikovaní robotníci	1,4	18,3	9,8	0,3
Základné profesie	1,6	11,0	4,1	0,3
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0
Muži	Nie UE			
	Základné	Stredné	Vyššie stredné	Univerzitné
Riaditelia, intelektuálne a technické profesie	0,3	3,0	5,9	26,4
Úradníci	0,3	2,3	2,5	1,4
Obchodníci	5,4	7,3	9,4	15,3
Špecializovaní robotníci	3,9	42,8	41,7	27,8
Polokvalifikovaní robotníci	1,7	21,3	23,2	12,5
Základné profesie	3,3	23,3	17,3	16,7
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0

	00,0	0	0	0
Ženy		Talianky		
	Základné	Stredné	Vyššie stredné	Univerzitné
Riaditelia, intelektuálne a technické profesie	6,5	10,8	43,3	86,0
Úradníci	2,0	8,7	26,5	9,3
Obchodníci	2,7,3	35,6	19,4	3,6
Špecializovaní robotníci	2,3,9	14,6	4,0	0,5
Polokvalifikovaní robotníci	7,5	10,5	2,4	0,1
Základné profesie	3,2,9	19,8	4,4	0,4
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0
Ženy		Nie UE		
	Základné	Stredné	Vyššie stredné	Univerzitné
Riaditelia, intelektuálne a technické profesie	0,0	4,3	6,8	25,4
Úradníci	0,0	0,6	2,6	0,0
Obchodníci	2,0,6	16,5	27,8	25,4
Špecializovaní robotníci	8,8	9,8	9,4	6,8
Polokvalifikovaní robotníci	5,9	8,5	7,9	5,1
Základné profesie	6,4,7	60,4	45,5	37,3
Totale	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Reyneri:La vulnerabilità degli immigrati, in C. Saraceno e A. Brandolini (a cura di), Disuguaglianze economiche e vulnerabilità in Italia, Bologna, 2006. Il Mulino

Veľké rozdiely medzi migrantami a domácim obyvateľstvom vidieť už na prvý pohľad a to vo všetkých kategóriách. Veľmi zarážajúce je najmä postavenie žien migrantiek s univerzitným vzdelaním a ich porovnanie s Taliankami s taktiež univerzitným vzdelaním. Až 86 percent Talianiek s univerzitným vzdelaním pracuje ako riaditeľky, vykonáva vysoko intelektuálne a technické funkcie, zatiaľ čo len 25 percent migrantiek má rovnakú šancu. Na druhej strane len 0,4 percenta Talianiek s univerzitným vzdelaním je zamestnaných na najnižších kvalifikačných postoch, zatiaľ čo až 37 percent migrantiek s univerzitným vzdelaním tieto posty zastáva. Rovnako to vidieť aj pri stredoškolskom vzdelaní, s ktorým až 43 percent Talianok zastáva najvyššie posty, v porovnaní so skoro rovnakým percentom migrantiek zastávajúcich tie najnižšie. Z tabuľky je zjavná veľká diskriminácia migrantov voči domácemu obyvateľstvu a ženy migrantky sú diskriminované jednak voči domácemu obyvateľstvu ale tiež voči migrantom mužom.

Horšie zaradenie migrantov na trh práce môže byť spôsobené taktiež neznalosťou talianskeho jazyka a teda neaplikovateľnosťou vedomostí. Ďalším problémom spojeným so vzdelaním je veľmi náročný priam skoro nemožný proces uznávania titulov dosiahnutých v zahraničí, prípade nižšia úroveň univerzít v zdrojových krajinách. Pokiaľ by nemožnosť získať kvalifikované pracovné miesto vyplývala z nedostatočného ovládania talianskeho jazyka, platilo by, že po určitom čase strávenom v Taliansku, by počet migrantov

zamestnaných na kvalifikovaných miestach prudko rástol. V podmienkach Talianska tomu tak však nie je. Z výskumov vyplýva, že na získanie kvalifikovaného pracovného miesta je pre migranta potrebných až v priemere 13 rokov a aj tak nedosiahne pracovné miesta primerané jeho vzdelaniu.³

Z tohto dôvodu sú migranti nútení pracovať na vlastnú päsť pretože väčšina veľkých firiem ich nezamestná, a to aj keby ich vzdelanie bolo vyššie oproti vzdelaniu domáceho obyvateľstva. Tento jav vedie k rastu počtu migrantov podnikateľov (najmä v oblasti remeselníctva a obchodu), pričom tento rast je podmienený dĺžkou pobytu migranta v krajine, počas ktorého sa mu podarilo získať jednak finančné prostriedky ale i potrebné informácie na začatie podnikania. Počet samostatne zárobkovočinných migrantov-podnikateľov rastie a je dôležité zdôrazniť, že „death rate“ (čiže pomer medzi novovzniknutými a skrachovanými podnikmi) je oveľa nižší ako u podnikateľov-Talianov, a to aj napriek mnohým vážnym problémom, ktoré migrantom sťažujú podnikanie (sťažený prístup k úverom, možnosti získania odbornej kvalifikácie atď.). Podľa archívu Talianskej obchodnej komory, boli v roku 2002 až 4 % všetkých podnikov pôsobiacich v Taliansku vo vlastníctve alebo spoluvlastníctve migrantov, vrátane repatriovaných Talianov a cudzincov s talianskym štátnym občianstvom. Približne jednu tretinu z nich tvorili podniky s remeselnou výrobou. Väčšina podnikateľov - migrantov bola v rozmedzí 30 až 49 rokov, muži z krajín mimo Európskej únie. Sústreďujú sa najmä vo väčších mestách, hlavne v Miláne a Ríme. Väčšina firiem má formu individuálnych podnikov, spoločnosti nie sú veľmi rozšírené, pretože sú náročné na finančné prostriedky, ku ktorým majú migranti sťažený prístup.

Mnoho vedeckých pracovníkov si kladie otázku, či vyššia úroveň vzdelania migrantom pomáha pri hľadaní zamestnania. Výskumy v Taliansku ukazujú, že pokiaľ sú vzdelaní migranti ochotní vykonávať akúkoľvek prácu bez ohľadu na stratu sociálneho statusu, pracovné miesta nájdu oveľa ľahšie (rýchlejšie sa naučia jazyk, vedia sa lepšie zorientovať na pracovnom trhu, majú viac finančných prostriedkov z patrie a pod.). Pokiaľ sa ale nedokážu vyrovnáť s absolútnym pádom v spoločenskom rebríčku, ostávajú nezamestnaní, strátiť všetky úspory a postupne sa zamestnávajú na nízko kvalifikovaných pozíciách strátiac tak svoju vlastnú identitu a prestávajú si sami seba vážiť.

V podmienkach Talianska migrácia predstavuje nielen brain drain z rozvojových krajín ale tiež značný brain waste, čiže plytvanie kvalifikovanou pracovnou silou. Taliansko sa okrem brain waste migrantov vyznačuje aj čoraz väčším únikom vlastných špecialistov.

Do kvalitatívnej stránky začlenenia migrantov na trh práce spadá taktiež veľkosť firiem, v ktorých pracujú. Aj tu vidieť veľké rozdiely oproti domácejmu obyvateľstvu, ktoré má väčšiu šancu zamestnať sa vo veľkých firmách. Až polovica migrantov pracuje v podnikoch s počtom zamestnancov menším ako 10 (ale len asi 31 percent Talianov) a len niečo viac ako 15 percent migrantov pracuje v podnikoch s počtom zamestnancov nad 50 (kde pracuje viac ako 31 percent Talianov).⁴ Podľa výskumu vedeného Banca d'Italia, migranti pracujú jednak v menších firmách ale i vo firmách menej prosperujúcich a efektívnych (ktoré poskytovali nízke platové ohodnotenie aj pred ich nástupom, boli charakteristické častými nadčasmi, menej technicky vybavené a s menšou participáciou odborov).⁵ Prostredníctvom zamestnávania migrantov sa týmto firmám podarí znížiť mzdové náklady a udržať aspoň minimálnu konkurencieschopnosť. Táto stratégia znižuje výdavky do výskumu a nových technológií, čo v dlhom horizonte bude viesť k zhoršeniu ekonomického smerovania krajiny.

³ Ismu, Reyneri: La partecipazione al mercato del lavoro della popolazione straniera. I-IV trimestre 2005, in «Statistiche in breve», 27 marzo. 2006

⁴ Reyneri: La vulnerabilità degli immigrati, in C. Saraceno e A. Brandolini (a cura di), Disuguaglianze economiche e vulnerabilità in Italia, Bologna, 2006. Il Mulino.

⁵ Brandolini, A., Cipollone, P. e Rosolia, A. 2005. Le condizioni di lavoro degli immigrati in Italia, in Livi Bacci. 2005

Veľkosť firmy ovplyvňuje jednak pracovné a platobné podmienky, ktoré sú väčšinou vo väčších firmách väčšie, ale taktiež riziko upadnutia do nezamestnanosti. Je viac pravdepodobné, že skrachuje alebo bude prepúšťať menšia firma oproti veľkým medzinárodným spoločnostiam. Z tohto dôvodu hrozí migrantom väčšie nebezpečenstvo stratiť zamestnanie oproti riziku domáceho obyvateľstva, ktoré pracuje vo väčších firmách.

Okrem typu firmy, v ktorej migranti pracujú je dôležitý druh pracovného pomeru, na základe ktorého pracujú. I tu je značný rozdiel medzi domácim obyvateľstvom a migrantmi. Veľa migrantov, najmä žien (40percent) pracuje na polovičný pracovný úväzok, pretože nemajú možnosť získať trvalý pracovný pomer, prípadne oň nemajú záujem, keďže sa starajú o rodinu. Aj u mužov-migrantov je častá práca na polovičný pracovný úväzok, ide však len o fiktívny kontrakt, pretože v skutočnosti mnohí pracujú na plný pracovný pomer, prípadne ešte viac. Ich zamestnávanie na polovičný pracovný pomer tak ušetrí zamestnávateľom finančné prostriedky na dane a odvody. Takýto druh pracovného pomeru je migrantovi vnútený (neplynú mu z neho výhody, ale len nevýhody), prípadne je uzavretý po dohode s migrantom, ktorého cieľom je návrat do krajiny pôvodu a uprednostní mierne zvýšenie platu a fiktívny polovičný pracovný pomer oproti plateniu odvodov štátu, ktoré po návrate do krajiny pôvodu nebude môcť využívať.

Na druhej strane rastie percento migrantov pracujúcich na trvalý pracovný pomer a klesá práca na dobu určitú. Dokonca u migrantov možno sledovať nižšie percento zamestnanosti na prácu na dobu určitú voči domácejmu obyvateľstvu (migranti majú kontrakt na dobu neurčitú v cca 40 percentách prípadov, zatiaľ čo Taliani len v niečo viac ako 25 percent). Vysvetlení je niekoľko. Po prijatí zákona La Bossi-Fini, ktorý viaže vydanie povolenia k pobytu na trvalý pracovný pomer, migranti majú oveľa väčší záujem o miesta s ponukou trvalého pracovného pomeru aj za cenu nižšej mzdy alebo kvality práce. Trvalý pracovný pomer im otvára bránu k iným výhodám ako napríklad používanie bankových služieb a pod. Keďže migranti pracujú väčšinou v menších firmách, tieto v porovnaní s veľkými firmami v prípade krízy môžu oveľa ľahšie prepúšťať. Čiže aj napriek väčšiemu percentu migrantov pracujúcich na trvalý pomer oproti Talianom, migranti nesú väčšie riziko straty zamestnania.

Podľa niekoľkých štúdií sú niektoré skupiny migrantov vystavené pozitívnej diskriminácii zo strany podnikov, ktoré ich zamestnávajú kvôli ich „veľkej chuti pracovať“, akceptácii zlých pracovných podmienok, nadčasov, zriedkavým absenciám v práci a možnosti vyplácania určitého percenta príjmu na čierno.⁶ Na druhej strane z výskumov vyplýva, že pokiaľ ide o lepšie zamestnania, podniky uprednostňujú Talianov a migrantov zamestnávajú len pokiaľ nenájdu vhodného kandidáta z domáceho obyvateľstva. K diskriminácii dochádza aj medzi jednotlivými skupinami migrantov, kedy vplyvom sociálnych sietí migrantov a zaužívaných stereotypov (napr. migrantky z Filipín sú najlepšimi opatrovatelkami a pod.) je určitá skupina migrantov preferovaná pred inou, a to i bez reálneho pozadia daných tvrdení.

Kvalita pracovných podmienok sa určuje aj na základe počtu úrazov pri práci. Podľa údajov z Inail, percentuálne zastúpenie migrantov na pracovných úrazoch neustále rastie a to zo 7,4% (8 % pre smrteľné úrazy) v roku 2001 až na 12,3% (13,2%) v roku 2004. Dôvodom tohto náhleho a vysokého rastu je niekoľko. Je pravdou, že väčšina migrantov je zamestnaná najmä v stavebníctve a iných nebezpečných povolaniach (o ktoré Taliani nemajú záujem) a teda percento úrazov u nich je väčšie, ale pravdou tiež ostáva, že zamestnávatelia si veľmi nepotrpia na poučenia o bezpečnosti v práci a neberú ohľad na jazykové rozdiely (čiže mnohí migranti im ani nerozumejú).⁷

⁶ Reyneri:Il consolidamento di un “mercato del lavoro parallelo. Una ricerca sugli immigrati disoccupati in Lombardia, in «Sociologia del lavoro», n. 101.2006

⁷ Giovine, F., Savino, T. e Valzania, A.:Immigrati in Toscana. Occupazione e sicurezza sul lavoro nell'industria diffusa, Firenze, Iripet.2005

Záver

Spomedzi ekonomických aspektov migrácie pre krajinu je jedným z najdôležitejších ukazovateľov integrácia migrantov na trh práce, ktorej sme sa v článku venovali.

Zistili sme, že síce navonok je situácia migrantov z pohľadu prístupu na trh práce v Taliansku veľmi dobrá, keďže títo nevykazujú zvýšenú mieru nezamestnanosti, avšak značné problémy možno nájsť v kvalitatívnom aspekte začlenenia migrantov. Ide najmä o problémy s neakceptáciou kvalifikácie získanej v zahraničí, o nemožnosť získať zamestnanie zodpovedajúce dosiahnutej kvalifikácii a v neposlednom rade o problémy bezpečnosti pri práci.

Zoznam použitej literatúry:

- Brandolini, A., Cipollone, P. e Rosolia, A. 2005. Le condizioni di lavoro degli immigrati in Italia, in Livi Bacci. 2005
- Caritas-Migrantes: Immigrazione Dossier Statistico 2007, XVII Rapporto sull'immigrazione. Roma. 2007
- Giovine, F., Savino, T. e Valzania, A.: Immigrati in Toscana. Occupazione e sicurezza sul lavoro nell'industria diffusa, Firenze, Irpet. 2005
- Ismu, Reyneri: La partecipazione al mercato del lavoro della popolazione straniera. I-IV trimestre 2005, in «Statistiche in breve», 27 marzo. 2006
- Ismu: L'immigrazione straniera in Lombardia. L'indagine regionale, edited by G. C. Blangiardo, Milano. 2004-2005
- Ismu: Undicesimo rapporto sulle migrazioni, Milano, Angeli. 2006
- Livi Bacci, M. (ed.) (2005), L'incidenza economica dell'immigrazione, Torino, Giappichelli.
- OECD (2005), Economic Surveys: Italy, Paris.
- Reyneri: La vulnerabilità degli immigrati, in C. Saraceno e A. Brandolini (a cura di), Disuguaglianze economiche e vulnerabilità in Italia, Il Mulino. Bologna. 2006.
- Reyneri: Il consolidamento di un "mercato del lavoro parallelo. Una ricerca sugli immigrati disoccupati in Lombardia, in «Sociologia del lavoro», n. 101. 2006

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Ľubomíra Károlyiová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**MOŽNOSTI A PRESPEKTÍVA OBCHODNEJ SPOLUPRÁCE
KRAJÍN REGIÓNU
JUŽNEJ ÁZIE A EURÓPSKEJ ÚNIE**

lubomira.karolyiova@euba.sk

Abstrakt

Región Južnej Ázie predstavuje v súčasnosti najväčší región sveta, ktorý je lokalizovaný na území viac ako 5 miliónov km² a tvorí ho viac ako 25% svetovej populácie.

Regionálny vnútorný a vonkajší rozvojový program sa snaží riešiť spoločné ekonomické problémy a vytvoriť otvorené ekonomické a obchodné prostredie. Okrem spolupráce s krajinami Ázie združených v rámci WTO, ASEAN, účastníkov ASEM a iných medzinárodných združení a organizácii je príkladom Združenie krajín Južnej Ázie pre regionálnu spoluprácu – SAARC a niekoľko dohôd a zón voľného obchodu v regióne.

Významným partnerom pre krajiny Južnej Ázie je Európska Únia – EÚ, ktorá dlhodobo regiónu poskytuje rozvojovú pomoc a buduje obchodné styky s krajinami regiónu na bilaterálnej aj multilaterálnej úrovni. Cieľom spolupráce je okrem pomoci rozvojovým krajinám vytvoriť prostredníctvom systému odbúravania colných bariér a spoločných dohôd atraktívne ekonomické prostredie pre európskych investorov.

Kľúčové slová: Región, spolupráca, partnerstvo, dohoda, investor, ekonomické prostredie

Abstract

Region of South Asia represent at present the biggest region of the world allocated in area more of then 5 bill square km occupied by more then 25% of world population.

The regional internal and external development program is looking forward to settle common economical problems and to establish open economical and trade area. Accept cooperation with Asia countries of WTO, ASEAN , members of ASEM a the other international associations and organizations, the example is South Asia Association for Regional Cooperation – SAARC and several Free trade Agreements and Areas in the Region.

The important partner of South Asia Countries is European Union- EU, providing long term development help as well as building of trade relations with countries of the region on bilateral and multilateral level. The goal of cooperation accept help to developing countries is to create through the system of reducing customs and tax barriers and common agreements attractive economical area for European investors.

Key words: Region, cooperation, partnership, agreement, investor, economical area

Obsah

1. Združenie krajín Južnej Ázie pre regionálnu spoluprácu – SAARC
2. Vhodné investičné oblasti a existujúce dohody o voľnom obchode v rámci SAARC
3. Spolupráca Európskej únie s jednotlivými členskými krajinami SAARC

4. Riešenie svetovej finančnej krízy
5. Záver

Cieľ práce

Cieľom práce je analýza doterajšieho vývoja spolupráce Európskej únie s krajinami regiónu Južnej Ázie a predstavenie možností a oblastí jej ďalšieho rozvoja najmä z pohľadu riešenia ekonomických následkov svetovej finančnej krízy.

1. Združenie krajín Južnej Ázie pre regionálnu spoluprácu - SAARC

Združenie krajín pre regionálnu spoluprácu SAARC bolo založené 8.12.1985.

Toto združenie vzniklo z dôvodu záujmu dlhodobého vytvorenia spoločnej ekonomickej základne smerujúcej k zlepšeniu ekonomickej situácie jednotlivých krajín v regióne, ich vzájomnej podpore a spolupráci pri rešpektovaní svojich kultúrnych, etnických a náboženských rozdielov.

Zakladajúcimi členmi boli: India, Pakistan, Srí Lanka, Nepál, Bhután, Bangladéš a Maldivská republika. V roku 2007 sa k členským krajinám pripojil Afganistán.

Stáli pozorovatelia sú:

Austrália, Čína, Európska Únia, Irán, Japonsko, Mauricius, Barma- Myanmar, Južná Kórea a USA.

Počas 15. Summitu v roku 2008 prejavilo záujem o členstvo v združení SAARC Turecko.

Regionálne združenie SAARC sa stalo z hľadiska počtu obyvateľov a rozlohy najväčším regionálnym združením sveta. Celková plocha rozlohy predstavuje 5 130 746 km² a počet obyvateľstva je viac ako 1,5 mld obyvateľov.

Po získaní nezávislosti a odpútania sa od kolonializmu sa tieto krajiny rozhodli spoločne napredovať a udržať si svoju ekonomickú a politickú nezávislosť. Uvedomili si, že tieto ciele dosiahnu skôr spoločne ako jednotlivo. Spoločná ekonomická spolupráca sa od svojho vzniku rozvíjala na mnohých prevzatých, alebo podobných ekonomických cieľoch podľa vzoru budovania Európskej Únie.

Rozdielom sú však okrem iného základné životné podmienky v jednotlivých krajinách, riešenie hladu, chudoby, potravinovej krízy, vysokého výskytu chorôb a podobne, ktoré tento vývoj do značnej miery ovplyvňujú a zároveň aj povzbudzujú k potrebe ich riešenia.

2. Vhodné investičné oblasti a existujúce dohody o voľnom obchode v rámci SAARC

2.1 Investičné oblasti podnikania vyplývajú predovšetkým z potrieb rozvoja jednotlivých krajín v rámci celého regiónu.

Jedná sa predovšetkým o nasledovné oblasti:

1. Poľnohospodárstvo a potravinársky priemysel
2. Budovanie infraštruktúry
3. Energetika

4. IT technológie
5. Školstvo, veda a výskum
6. Zdravotníctvo
7. Ochrana životného prostredia, likvidácia odpadov, znižovanie emisií
8. Rybolov
9. Cestovný ruch
10. Iné

Vzhľadom na veľké poveternostné rozdiely, hlavne vplyvom svetových klimatických zmien je v regióne dôležitá aj oblasť meteorológie.

2.2 Dohody o voľnom obchode

Najvýznamnejším výsledkami regionálnej spolupráce v ekonomickej oblasti sú dohody o voľnom obchode a na ich základe vytvorené zóny voľného obchodu.

Medzi najvýznamnejšie dohody o voľnom obchode v regióne Južnej Ázie patria:

1. Indo-Lanka Free Trade Agreement – uzatvorená medzi Indiou a Srí Lankou
2. SAFTA – South Asian Free Trade Agreement – uzatvorená medzi pôvodnými členskými krajinami SAARC
3. Dohoda o voľnom obchode uzatvorená medzi Pakistanom a Srí Lankou
4. Ďalšie bilaterálne dohody o voľnom obchode v rámci členských krajín SAARC

Uvedené dohody tvoria základ pre vnútornú a vonkajšiu obchodnú politiku regiónu, aj keď zdanlivo niektoré z nich sú bilaterálne. Je to hlavne z dôvodu eliminácie vplyvu niektorých politických konfliktov medzi štátmi. Veľmi významnú úlohu zohrávajú pre zahraničných investorov, ale aj pri vlastnej exportnej a importnej politike – riešenie vývozných množstevných obmedzení a podobne. Spoločná politika smeruje k vytvoreniu bezcolnej únie, ktorú predpokladá do roku 2016. Zaujímavé sú tiež úvahy o spoločnej mene.

Pre zahraničných investorov má veľký význam možnosť vstupu na územie zóny voľného obchodu, kde si môžu v rámci vytvorenia spoločných podnikov s domácimi subjektami

vyprodukovať tovar alebo služby, ktoré následne nadobudnú charakter výrobkov alebo služieb vyrobených v rámci domáceho trhu, a následne týmto spôsobom budú podstatne znížené dovozné clá pri dovoze mnohých výrobkov do krajín regiónu, ktoré sú obvykle veľmi vysoké.

Záujem o vytvorenie dohôd a zón voľného obchodu v regióne má aj Európska únia. Príkladom sú rokovania s najvyspelejšou krajinou regiónu – Indiou.

Kľúčové míľniky medzi EÚ a SAARC:

1996 - podpísanie Memoranda o porozumení a spolupráci
 1999 - uzatvorenie dohody o pomoci EÚ pri vývoze tovarov a technickej podpore pre založenie Dohody SAFTA.

3. Spolupráca Európskej únie s jednotlivými členskými krajinami SAARC

Európska komisia definovala svoje strategické ciele regionálneho programu pre Áziu na roky 2007 – 2013. Tento dokument sa vzťahuje aj na všetky krajiny združenia SAARC. Strategické ciele a priority sa prejednávajú v rámci spoločného dialógu ASEM-

Asia-Europe-Meeting. **Strategický dokument** pojednáva o spolupráci so SAARC na strane 11 a obsahuje 3 základné body spolupráce:

a.. Vytvoriť účinejší a silnejší mechanizmus podľa pri využití skúseností EÚ pre Dohodu

o voľnom obchode SAFTA

b. Podpora EÚ a sektorový dialóg o komunikácii a záujmoch v jednotlivých krajinách SAARC vo vybraných oblastiach:

- regionálna integrácia
- energetika a životné prostredie
- ochrana a redukcia nebezpečných vírusových chorôb
- doprava vrátane civilnej leteckej prepravy
- výskum a veda

c. Civilná letecká doprava

3.1. Afganistán

Základné charakteristiky spolupráce:

- podpora bezpečnej, stabilnej, prosperujúcej a demokratickej krajiny
- základná dohoda bola uzatvorená v roku 2005 – spoločná deklarácia
- hlavné body strategickej spolupráce sú uzatvorené v Strategickom dokumente EÚ pre roky 2007 – 2013
- spoločné ciele o spolupráci boli tiež uzatvorené v Londýne , Jan. 2006 na obdobie 5 rokov
- EÚ podporilo národný rozvoj Afganistánu na konferencii v Paríži, 12.6.2008 – vytvorenie právneho systému, eliminácia výroby narkotík, pomoc v oblasti zdravotníctva

3.2. Bangladěš

Základné charakteristiky spolupráce:

- oficiálne spoločné vzťahy sa datujú v roku 1973
- prvá spoločná dohoda o spolupráci bola uzatvorená v roku 2001
- súčasné prioritou charakterizuje Strategický dokument EÚ pre roky 2007 – 2013, kde sa okrem iného sa osobitne hovorí o ekologickom prostredí a pomoci v oblasti analýzy životného prostredia s ohľadom na pokles morskej hladiny – Bangladeš, Maldivy

3.3. Bhután

Základné charakteristiky spolupráce:

- veľmi úzka spolupráca od roku 1982
- osobitná pozornosť EÚ v rámci Millenium Development Goals
- pozorovanie volieb v krajine v roku 2008

3.4. India

Základné charakteristiky spolupráce:

- India predstavuje ako jedna z najrýchlešie sa rozvíjajúcich svetových ekonomík prioritné záujmy spolupráce EÚ v oblasti Južnej Ázie
- výraznejšie ciele boli vytvorené dohodou o strategických cieľoch na r. 2002 - 2006

- od roku 2006 zahájené rokovania o vytvorení zóny voľného obchodu – FTA EÚ-India, konkretizované v júni 2007 – odbúravanie colných bariér, netarifných bariér, vytvorenie podmienok zdravej konkurencie, verejnej súťaže a transparentnosti
- významné dohody v rámci ASEM a ASEAN

3.5. Maldivská republika

Základné charakteristiky spolupráce:

- dlhodobá spolupráca v oblasti cestovného ruchu, rybolovu a ekológie
- začiatok spolupráce sa datuje od roku 1981
- v súčasnosti hlavné ciele obsahuje Strategický dokument EÚ pre roky 2007 – 2013
- EÚ poskytuje výhody v rámci GSP
- pomoc EÚ v oblasti sledovania ekológie s ohľadom na zachovanie archipelágu v súvislosti s poklesom hladiny mora

3.6. Nepál

Základné charakteristiky spolupráce:

- podpora EÚ v oblasti dosiahnutia demokracie v krajine
- aktívna účasť na mierovom procese
- hlavné ciele spolupráce obsahuje Strategický dokument EÚ pre roky 2007 – 2013

3.7. Pakistan

Základné charakteristiky spolupráce:

- EÚ je pre krajinu najvýznamnejším obchodným partnerom
- EÚ poskytla významnú asistenciu Pakistanu pri jeho začlenení sa do dohody voľného obchodu SAFTA v hodnote 3 mil Eur, prvá liberalizácia v rámci SAFTA začala pre Pakistan v roku 2006
- v rámci GSP cca 20% vývozu do EÚ je má nulový tarif a ostatné tovary majú preferenčné dohodnuté tarify

3.8. Srí Lanka

Základné charakteristiky spolupráce:

- základ tvorí Dohoda o obchodnej spolupráci z roku 1975
- pokračovanie implementácie a rozšírenia dohody bolo v roku 1995 vytvorením spoločnej dvojstrannej komisie, ktorá zasadá pravidelne v Bruseli a alternatívne v Colombe každý rok
- EÚ poskytuje takmer 100% výhod v rámci GSP
- EÚ sa aktívne zúčastňuje na riešení konfliktnej situácie v krajine
- EÚ je najväčším obchodným partnerom krajiny – r. 2005
- významná pomoc pre oblasti postihnuté tsunami v roku 2004

4. Riešenie svetovej finančnej krízy

4.1. Trade Facilitation Action Plan – TFAP

Počas europskeho samitu ASEM sekcie týkajúcej sa obchodu a investícií – Senior Officials meeting on Trade and Investment – SOMTI - v Bruseli, 25.7.2008 bol vypracovaný

a dohodnutý akčný plán na odbúranie netarifných bariér a prezentácia možností a perspektív zvýšenia spolupráce regionov na bilaterálnej a multilaterálnej úrovni. Boli špecifikované konkrétne ázijské teritoria, ale základné myšlienky sa dotýkajú aj ostatných ázijských krajín.

4.2. ASEM 7 – Peking 2008

24. Oktobra 2008 sa uskocnilo 7. zasadnutie ASEM v Pekingu. Na zasadnutí boli deklarované obavy vyplývajúce zo svetovej finančnej krízy. Vedúci predstavitelia zúčastnených štátov sa dohodli na spoločnej koordinácii zabezpečenia kontinuálneho financovania projektov – za účasti MMF ako mandátneho partnera na riešenie finančných problémov vo svete.

Konferencia sa dohodla na vytvorení spoločného mechanizmu vzájomnej výmeny informácií v oblasti menovej a finančnej politiky, pragmatickej spolupráci na kontrole a manažmente vo finanšnom sektore a v monitoringu finančného riziku s cieľom zabezpečiť stabilitu ekonomického rozvoja.

Záver

V súčasnom období svetovej finančnej krízy, ktorá vyvolala následne svetovú hospodársku krízu je nevyhnutné pre každú spoločnosť, krajinu alebo regionálne združenie konsolidovať svoje prirodzené možnosti rozvoja. Je nevyhnutné vyvinúť maximálne úsilie na prekonanie krízy, a preto je dôsledná proexportná politika, spoločné obchodné a ekonomické programy, vzájomná koordinácia a spolupráca medzi všetkými krajinami sveta a jej bezpečnosť východiskom k riešeniu problémov.

Zdroje:

www.ec.europa.eu, www.chamber.lk,
www.maldives.mv, dailynews.com
vládne materiály Srí Lanka, Maldives, India

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

prof. Ing. Christiana Kliková, CSc.

OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA
SLEZSKÁ UNIVERZITA V KARVINĚ

JE KONKURENCESCHOPNOST ZEMĚ ZÁVISLÁ NA JEJÍ SVOBODĚ?

klikova@opf.slu.cz

Abstrakt

Liberální ekonomové předpokládají, že ekonomická svoboda zemí podmiňuje růst ekonomické úrovně a růst konkurenceschopnosti zemí. Příspěvek je zaměřen na ověření platnosti obou těchto předpokladů.

Klíčová slova: Ekonomická svoboda, ekonomická úroveň, konkurenceschopnost

Abstract

The liberal economists suppose that economic freedom of countries implicates the growth of economic level and competitiveness of countries. This paper is focused on the validation of both of these assumptions.

Key words: Economic freedom, economic level, competitiveness

Úvod

Většina liberálních ekonomů zastává v současnosti názor, že zvyšování ekonomické svobody je těsně spojeno s růstem ekonomické úrovně i se zvyšováním konkurenceschopnosti země. Jinými slovy to tedy znamená, že rozmach ekonomické svobody implikuje rozvoj celkové efektivity země.

Podívejme se, jak jsou tyto předpoklady ve skutečnosti naplněny.

1. Měření ekonomické svobody

Velikost ekonomické svobody země určíme prostřednictvím indexů ekonomické svobody, které jsou konstruovány na základě mnoha dílčích ukazatelů, získaných ze statistických šetření či šetření názorů respondentů. Index ekonomické svobody tedy ukazuje, nakolik stát do ekonomiky země zasahuje a nakolik se jí snaží regulovat.

Metodika určování indexů je známá, přičemž indexy ekonomické svobody publikují dvě významné světové organizace: Fraser Institute v Kanadě a Heritage Foundation ve Washingtonu, USA.

Vzhledem k tomu, že Index ekonomické svobody v letech 2006-2008 prostřednictvím Fraser Institutu není sledován, budeme pro naši potřebu využívat pouze údaje o ekonomické svobodě, zjišťované Heritage Foundation, které k dispozici jsou.

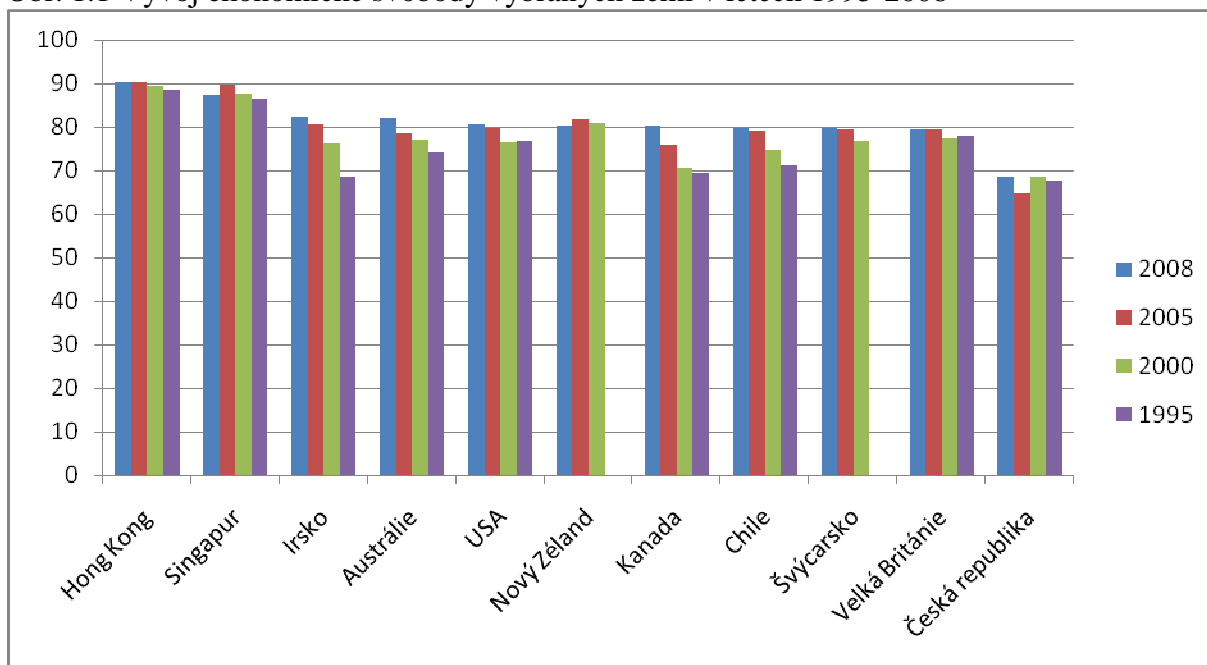
Index ekonomické svobody Heritage Foundation je sestavován každoročně pro 10 kategorií, přičemž každá z nich se pohybuje v rozmezí 0 % (nejnižší) až 100 % (nejvyšší úroveň ekonomické svobody); výsledný index je potom vypočítán jako průměr jednotlivých dílčích hodnocení. V roce 2008 bylo takto hodnoceno 157 zemí světa v kategoriích:

- *svoboda podnikání,*
- *svoboda obchodu,*

- *fiskální svoboda,*
- *státní správa,*
- *monetární svoboda,*
- *svoboda investování,*
- *svoboda finančního trhu,*
- *korupce,*
- *svoboda práva a justice,*
- *svoboda trhu práce.*

Vývoj ekonomické svobody od roku 1995¹ v 10 nejsvobodnějších zemích světa roku 2008 je zachycen na obrázku 1.1; pouze Hong Kong a Singapur jsou v celém hodnoceném časovém období stálicemi: Hong Kong jako první, Singapur jako druhá nejsvobodnější země. Tabulku doplňují i data za Českou republiku, která jsou zde uvedena pro ilustraci stavu a vývoje ekonomické svobody ČR.

Obr. 1.1 Vývoj ekonomické svobody vybraných zemí v letech 1995-2008

Pramen: <http://www.heritage.org/index/countries.cfm>, 29. 11. 2008

Z obrázku je patrné, že největšího vzestupu ekonomické svobody dosáhlo Irsko, které bylo v roce 1995 hodnoceno na 20. místě z celkového počtu 101 zemí s hodnotou 68,52 procentních bodů; v roce 2008 zaujímalo 3. pořadí ze 157 zemí světa s hodnotou 82,35 procentních bodů.

Také v Kanadě došlo v uvažovaném období k růstu ekonomické svobody: zatímco v roce 1995 zaujímala 18. místo s hodnotou 69,45 procentních bodů, v roce 2008 to již bylo 7. pořadí mezi sledovanými zeměmi s hodnotou 80,18 procentních bodů.

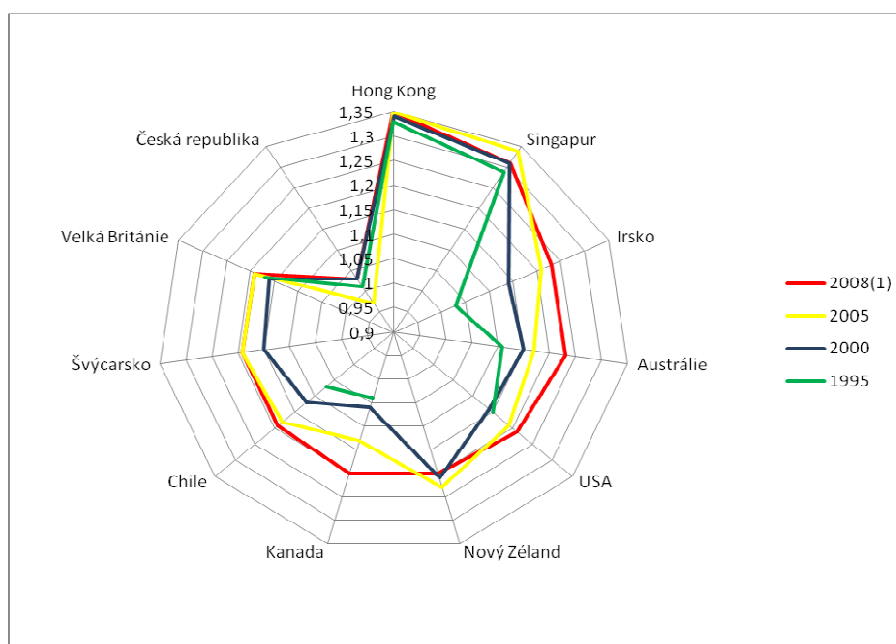
Česká republika se v roce 2008 umístila na 37. místě ze 157 zemí světa; nejhoršího umístění však dosáhla v roce 2005: byla hodnocena „známkou“ 64,85 a ze 155 hodnocených zemí se umístila na 47. místě. Tato nepříznivá skutečnost byla ovlivněna především velikostí

¹ Ekonomická svoboda je pro naše účely sledována v pětiletých intervalech.

státní správy, která byla oceněna 15,9 procentními body ze sta, a s tímto hodnocením jsme se umístili na 149. - 150. pozici, současně s Izraelem. Důvodem byly zejména celkové vládní výdaje, které včetně spotřebních a transferových výdajů byly hodnoceny jako velmi vysoké (činily 42,9 % HDP).

V roce 2008 dosahoval průměrný evropský index ekonomické svobody 66,8 %; tato hodnota byla zvolena jako jednotková (základní), a k ní byly vztaženy indexy ekonomické svobody všech sledovaných zemí v jednotlivých letech. Výsledek je obsahem obrázku č. 1.2.

Obr. č. 1.2: Ekonomická svoboda a její vývoj

Pramen: <http://www.heritage.org/index/countries.cfm>, vlastní propočty, 29. 11. 2008

2. Ověření přijatých předpokladů

2.1 Předpoklad č. 1: Země ekonomicky svobodnější dosahuje vyšší ekonomické úrovně.

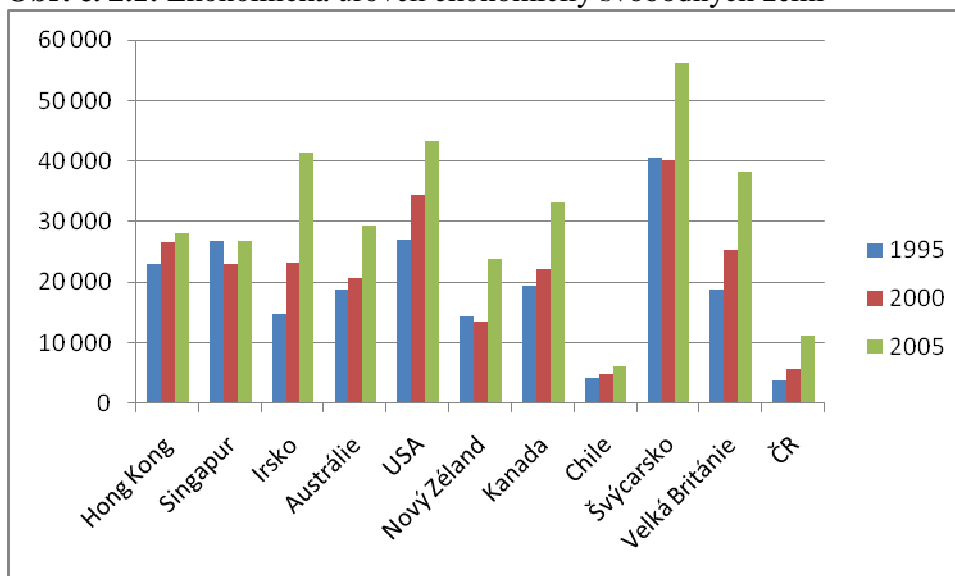
Ekonomickou úroveň země vyjadřujeme velikostí HDP na 1 obyvatele; tyto údaje jsou znázorněny v obrázku č. 2.1 (údaje za rok 2008 nejsou k dispozici).

Již při zběžném pohledu na obrázek je zřejmé, že se tato hypotéza plně nepotvrdila; nicméně ekonomicky svobodné země (vyjma Chile, které se svým vývojem vymyká) se drží na začátku pomyslného žebříčku zemí v nejvyšší dosažené ekonomické úrovni.

V roce 2005 dosáhlo nejvyšší ekonomické úrovně ze sledovaných zemí Švýcarsko, které se umístilo jako třetí ze všech 155 zemí, hodnocených světovou bankou; mezi TOP 10 figurují ještě USA (7) a Irsko (10); s výjimkou Chile, které skončilo jako 71. země, se všechny zbývající státy umístily do 31. pozice.

V roce 2000 se situace v podstatě opakovala, nejvyšší ekonomické úrovně z ekonomicky nejsvobodnějších států světa dosáhlo opět Švýcarsko.

Obr. č. 2.1: Ekonomická úroveň ekonomicky svobodných zemí

Pramen: World Development Indicators database, September 2008

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/0,,contentMDK:20535285~menuPK:1192694~pagePK:64133150~piPK:64133175~theSitePK:239419,00.html>

V roce 1995 se Švýcarsko umístilo na 2. místě mezi všemi 101 zeměmi, které světová banka v tomto roce sledovala. V první desítce se ještě umístily USA (7) a Singapur (9). Celkově se opět všechny země (kromě Chile, které je řazeno mezi tranzitivní země a skončilo jako 41.) umístily do 25. místa a všechny byly členy skupiny zemí s vysokými důchody.²

2.2 Předpoklad č. 2: Čím je země ekonomicky svobodnější, tím je konkurenceschopnější.

Konkurenceschopnost země je v současné době jedním z nejčastěji sledovaných a diskutovaných témat; přesto je její vymezení problematické. OECD například definuje konkurenceschopnost jako „schopnost korporací, odvětví, regionů, národů a nadnárodních celků generovat vysokou úroveň příjmů z výrobních faktorů i relativně vysokou úroveň jejich využití na udržitelné úrovni za současného vystavení mezinárodní konkurenci“.³ Jiná definice říká, že „konkurenceschopnost je schopnost země poskytovat svým občanům vysokou a stále rostoucí životní úroveň a zaměstnanost všem, kdo chtějí pracovat.“⁴ Globální ročenka konkurenceschopnosti (Global Competitiveness Report) definuje konkurenceschopnost jako soubor faktorů, politik a institucí, které determinují úroveň produktivity země a tím především determinují úroveň prosperity, která může být danou zemí dosažena.⁵ Takto vyjádřená konkurenceschopnost se opírá o tři základní pilíře, kterými jsou:

- kvalita makroekonomického prostředí,
- stav veřejných institucí země

² Světová banka rozděluje země podle výše GNI (GNP), připadajícího na jednoho obyvatele, do 4 skupin: země s nízkým důchodem, země s nižším středním důchodem, země s vyšším středním důchodem a země s vysokým důchodem, připadajícím na jednoho obyvatele.

³ Klvačová E. Konkurenceschopnost zemí a světových regionů: racionální cíl, nebo dobře ukrytá past?

⁴ Současná definice konkurenceschopnosti, která je používána Evropskou unií (tamtéž, str. 2)

⁵ Augusto Lopez-Claros, World Economic Forum, Executive Summary, The Global Competitiveness Report 2005-2006, str. xiv

- úroveň technologické připravenosti.

Konkurenceschopnost sledovaných zemí v roce 2005 a 2000, získaná prostřednictvím Global Competitiveness Reports, je uvedena v tab. č. 2.1 a v obrázku č. 2.2:

Tab. č. 2.1: Konkurenceschopnost nejsvobodnějších zemí světa v roce 2005 a jejich pořadí v letech 2000 a 2005

	2000 ¹	2005 ¹	2005 ²
Hong Kong	8	28	4,83
Singapur	2	6	5,48
Irsko	5	26	4,86
Austrálie	12	10	5,21
USA	1	2	5,81
Nový Zéland	20	16	5,09
Kanada	7	14	5,10
Chile	28	23	4,91
Švýcarsko	10	8	5,46
Velká Británie	9	13	5,11
Česká republika	32	38	4,42

Pramen: The Global Competitiveness Report 2005-2006. Palgrave Macmillan, 2005. 660 p.

ISBN: 1-4039-9844-2 viz. <http://www.weforum.org/>

The Global Competitiveness Report 2000 - http://www.cid.harvard.edu/archive/res/gcr_2000_overview.pdf

Poznámka:

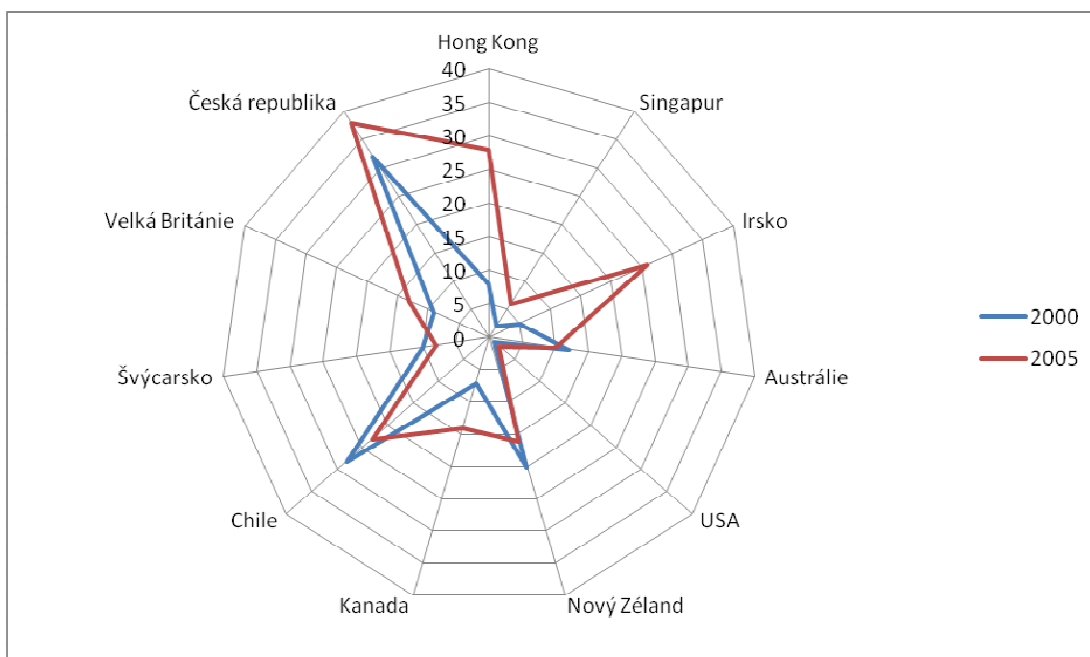
1 znamená pořadí země v konkurenceschopnosti v roce 2000 nebo 2005

2 znamená index konkurenceschopnosti (GCI)

Při posuzování pořadí konkurenceschopnosti uvažovaných zemí v období 2000 - 2005 je zarážející, že kromě Austrálie, Nového Zélandu, Chile a Švýcarska, které si své pořadí v roce 2005 vylepšily, všechny ostatní státy si pohoršily (včetně ČR). Markantní je toto zhoršení pozice zejména u Hong Kongu, jenž se z 8. příčky, kterou obsadil při hodnocení konkurenceschopnosti v roce 2000, propadl až na 28. pozici v roce 2005.

Obr. č. 2.2: Vývoj pořadí konkurenceschopnosti nejsvobodnějších zemí světa v letech 2000 a 2005

Pramen: The Global Competitiveness Report 2005-2006. Palgrave Macmillan, 2005. 660 p.

ISBN: 1-4039-9844-2 viz. <http://www.weforum.org/>

The Global Competitiveness Report 2000

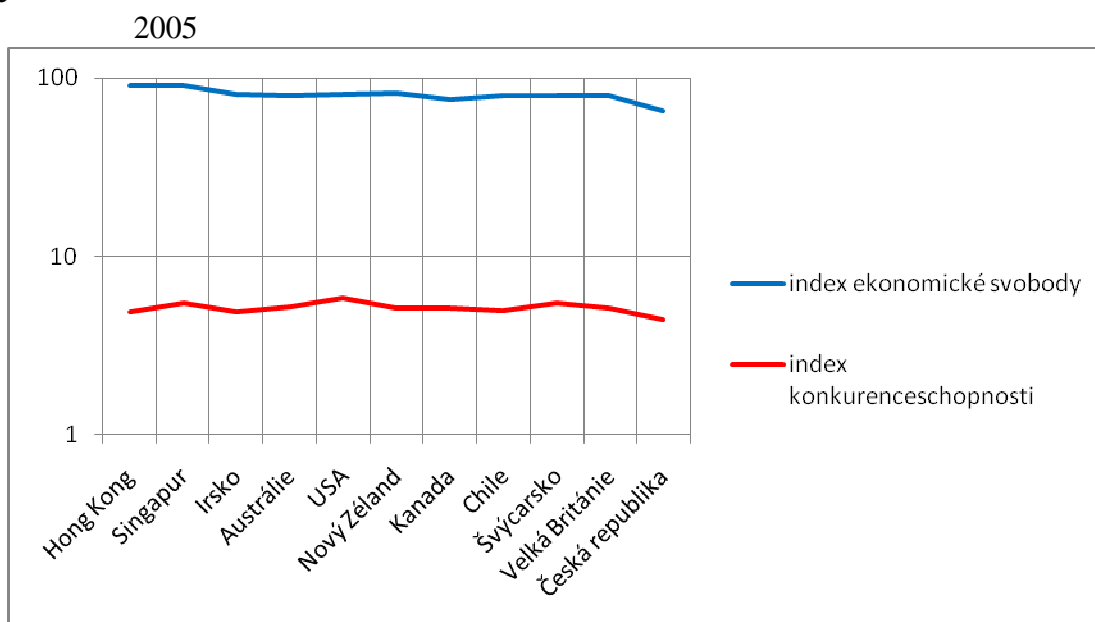
http://www.cid.harvard.edu/archive/res/gcr_2000_overview.pdf

Obdobnou situaci můžeme pozorovat také u Irska; zde došlo k propadu z 5. pozice v roce 2000 na 26. místo v roce 2005.

Určitým vysvětlením této situace může být značně odlišný počet sledovaných zemí: zatímco v roce 2000 se jednalo o 59 států, v roce 2005 již byla konkurenceschopnost posuzována ve 117 zemích.

I přesto však můžeme konstatovat, že ekonomicky svobodné země patří ke státům, které jsou hodnoceny jako konkurenceschopné: pokud opět budeme abstrahovat od Chile, umístily se tyto státy na pomyslném žebříčku konkurenceschopnosti v roce 2000 do 20. místa, v roce 2005 do 28. místa všech hodnocených zemí, jak ostatně vyplývá i z obrázku č. 2.3:

Obr. 2.3: Index konkurenceschopnosti 10 ekonomicky nejsvobodnějších zemí (a ČR) v roce

Pramen: <http://www.heritage.org/index/countries.cfm>, 29. 11. 2008
<http://www.weforum.org/>, 29. 11. 2008

Závěr

Závěrem můžeme konstatovat, že předpoklad, týkající se závislosti konkurenceschopnosti na ekonomické svobodě země se potvrdil; ekonomicky nejsvobodnější země světa jsou poměrně silně konkurenceschopné.

Druhý předpoklad, dotýkající se vzájemné korelace mezi ekonomickou úrovní země a ekonomickou svobodou však již tak zřetelně potvrzený není; nicméně všechny ekonomicky nejsvobodnější země (kromě Chile) se umístily ve skupině zemí s vysokým GNI (t. zn. v zemích, ve kterých připadá na jednoho obyvatele za rok „vysoký“⁶ objem GNI). Kromě toho se jako zcela oprávněná jeví domněnka, že výše ekonomické úrovně země je ovlivňována i jinými faktory, než pouze ekonomickou svobodou.

Pro větší průkaznost zde uvedených souvislostí však bude třeba vzájemný vztah mezi jednotlivými charakteristikami a ekonomickou svobodou zemí dynamizovat a faktograficky obsáhnout delší časovou řadu.

Literatura

BEACH WILLIAM W. a KANE, T. 2007 *Index of Economic Freedom*. Chapter 3, USA, 2007

GARELLI S. *Top Class Competitors (How nations, firms, and individuals succeed in the new world of competitiveness)*. John Wiley & Sons, Ltd. 2006.

GNI per capita, Atlas method. viz.

<http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/GNIPC.pdf>

Index of Economic Freedom 2008. A Product of The Heritage Foundation and The Wall Street Journal. viz: <http://www.heritage.org/research/features/index/countries.cfm>

KLIKOVÁ CH. *Index of Economic Freedom and Competitiveness of Selected Countries*. Sborník z mezinárodní konference „5th International Symposium on Business Administration“, CANAKKALE-Turkey: 2008. ISBN 978-975-8100-78-1

KLVAČOVÁ E. *Konkurenceschopnost zemí a světových regionů: racionální cíl, nebo dobře ukrytá past?* viz. http://nb.vse.cz/icre/students/mo431/03_07.pdf

SLANÝ A. a kol. *Konkurenceschopnost české ekonomiky (vývojové trendy)*. Brno: Masarykova univerzita, CVKS, 2006. 375 s. ISBN 80-210-4157-9

The Global Competitiveness Report 2005-2006. Palgrave Macmillan, 2005. 660 p.

ISBN: 1-4039-9844-2 viz.

http://www.weforum.org/pdf/Gcr/GCR_05_06_Executive_Summary.pdf

World Development Indicators database, September 2008. viz. http://ddp-ext.worldbank.org/ext/ddpreports/ViewSharedReport?&CF=&REPORT_ID=1336&REQUEST_TYPE=VIEWADVANCED&HF=N

⁶ Protože obecně se objem GNP každoročně mění, mění se každoročně i objem „vysokého“ GNP, který připadá na jednoho obyvatele; proto není dost dobře možno vyjádřit ho jedním číslem.

Kontakt:

Obchodně podnikatelská fakulta SU v Karviné
Univerzitní nám. 1934/3
733 40 Karviná

Ing. Marcel Kordoš, PhD.

FAKULTA SOCIÁLNO-EKONOMICKÝCH VZŤAHOV
UNIVERZITA ALEXANDRA DUBČEKA V TRENČÍNE

EKONOMIKY USA A EÚ V RÁMCI SVETOVEJ HYPOTEKÁRNEJ KRÍZY

kordos@tnuni.sk

Abstrakt

Krízy v najsilnejšej ekonomike sveta za posledné storočie mali vždy väčší či menší dopad na svetovú a teda aj európsku ekonomiku. Tým viac to platí v dnešnom globalizovanom svete, v ktorom jednotlivé finančné trhy sú navzájom úzko prepojené a pokles výkonu ekonomiky v jednej krajine vplýva na hospodárstvo ďalších krajín. Príčinou krízy hypoték v USA bol prudký nárast počtu hypotekárnych úverov pre domácnosti s nízkymi príjmami. Minimálna zmena úrokovej sadzby, spôsobí pri veľkom zaťažení domácností, neúmerný nárast splátok a úvery sa predražujú. Kríza sa objavila na finančných trhoch "najsofistikovanejších" ekonomík, jej dôsledky najskôr pocítia USA a do istej miery aj Európa a Japonsko. Ekonomovia upozorňujú, že hypotekárna kríza ešte nie je prekonaná a jej následky vyvrcholia až v roku 2009.

Kľúčové slová: hypotekárny trh, svetová ekonomika, Medzinárodný menový fond, Federálny rezervný systém, úroková sadzba, hospodársky rast, Európske spoločenstvo.

Abstract

In the last century the crises in the strongest world economy have always had bigger or smaller impact on the world as well as European economy. Moreover this issue refers to the current world economy globalization processes in which particular financial markets are linked to each other and economies' performance decrease in one country affects the economy of other countries. The reason of the mortgage crisis and failure of the mortgage market in the US was the swift increase of the mortgage credits and loans for homes with low income. The least change of the interest rate by the enormous charge of households creates huge increase of instalment and credits are being made more expensive. The crisis has emerged on the most sophisticated financial markets, its effects were firstly distinctive in the US and later on not much in the EU and Japan markets. The economists warn that the mortgage crisis has not been accomplished yet and its consequences will culminate in 2009.

Key words: mortgage market, international economics, International Monetary Fund, Federal Reserve System, interest rate, economic growth, European Communities.

Do akej miery tento stav ovplyvní aj ekonomiku Európskych spoločenstiev?

Americká ekonomika ako najväčšie hospodárstvo sveta má v časoch globalizácie dosah na všetky trhy. Spojené štáty tak svoje problémy nechtiac exportujú do sveta. Analytici sa však zhodujú, že naša ekonomika má dobré perspektívy a dosahy krízy v USA na Európu resp. Slovensko môžu byť skôr nepriame. Či už je kríza zažehnaná, ako tvrdia niektorí ekonómovia, alebo pôjde o podobné ekonomické zemetrasenie ako v tridsiatych rokoch minulého storočia, ukáže až čas. Západoeurópske trhy sú **americkou finančnou krízou**

ovplyvnené viac, pretože miestne banky viac investujú v zámorí a aj obchodná výmena je čulejšia. Ak by sa utlmil rast v krajinách eurozóny, mohlo by to znamenať aj určitú stratu trhov pre Slovensko.

Hypotekárna kríza a americká ekonomika

Americká ekonomika je v recesii

Americká ekonomika sa nachádza v najdlhšej recesii od skončenia 2. svetovej vojny. Správa amerického Národného úradu pre ekonomický výskum (NBER) totiž ukázala, že [USA](#) sú v recesii už rok. Podľa ekonómov možno súčasnú situáciu prirovnať k Veľkej hospodárskej kríze. Podľa NBER sa pokles hospodárstva začal už v decembri 2007. Výskumy ekonomických cyklov NBER sa považujú za oficiálne hodnotenie stavu americkej ekonomiky. USA boli podľa NBER naposledy v recesii od marca do novembra 2001. V ekonomike nenastane definitívny obrat, pokiaľ sa neuvolnia úverové trhy.

Správa NBER znamená, že USA boli prvou ekonomikou, ktorá zaznamenala kontrakciu. Pokles ekonomickej aktivity Japonska a eurozóny začal až v 2. kvartáli 2008. Súčasná recesia vo všetkých troch regiónoch je tu tiež prvý raz od skončenia 2. svetovej vojny. Podľa NBER trvala expanzia americkej ekonomiky 73 mesiacov - od novembra 2001. Ďalej sa uvádza, že pokles ekonomickej aktivity v roku 2008 spĺňa meradlá pre recesiú.

NBER využíva pri svojom hodnotení, či sa rast hospodárstva dostal do negatívneho pásma, kľúčové mesačné indikátory ekonomickej aktivity, ako sú napríklad zamestnanosť, priemyselná produkcia, reálne osobné príjmy, maloobchodné a veľkoobchodné tržby, a nespolieha sa iba na údaje týkajúce sa kvartálneho poklesu hrubého domáceho produktu (HDP). Konkrétne v USA zamestnanosť dosiahla vrchol v decembri 2007 a odvtedy klesá. Osobné príjmy sa začali znižovať v 1. kvartáli 2008 a priemyselná produkcia dosiahla vrchol v januári 2008.

NBER definuje recesiú ako výrazný pokles ekonomickej aktivity rozšírený naprieč ekonomikou, ktorý trvá viac ako niekoľko mesiacov a je očividný na údajoch týkajúcich sa produkcie, zamestnanosti, reálnych príjmov a ďalších indikátoroch. Najväčšie recesie v USA od roku 1945 trvali 16 mesiacov a skončili sa v marci 1975 a novembri 1982. Veľká hospodárska kríza trvala 43 mesiacov od augusta 1929 do marca 1933. Je možné to vzhľadom na dĺžku prirovnať k Veľkej hospodárskej kríze. Vyzerá to tak, že svetová ekonomika kvôli vysokým cenám energií smerovala k miernej recesii. Kríza finančného sektora ju však prehĺbila.

Recesia sa neustále prehĺbuje. Výrobná aktivita v USA sa v novembri 2008 prepadla najviac za ostatných 26 rokov. Index výrobnjej aktivity, ktorý každý mesiac zverejňuje Inštitút manažmentu zásob, klesol v novembri na hodnotu 36,2 bodu, čo je najnižšia úroveň od roku 1982. Hranica 50 bodov oddeľuje rast výrobnjej aktivity od poklesu. A revidované údaje o americkom HDP ukázali v 3. kvartáli jeho zníženie o 0,5 %.

Dolár potápa Ameriku

Americká ekonomika s najväčším počtom nositeľov Nobelových cien za ekonomiku akoby strácala dych. Hoci ešte stále má najbohatšieho človeka planéty, počet jej miliardárov v prvej desiatke sa neustále znižuje. Zatiaľ nedochádza k poklesu aktív v naturálnom vyjadrení, ale v peňažnom je to čoraz horšie.

Dôvod?

Klesajúci kurz amerického dolára k euru, jenu, ale napokon aj českej a slovenskej korune.

Príčina?

Americký systém života založený na kupovaní takmer všetkého na dlh, ktorý sa v podobe domáceho dopytu podieľa na hrubom domácom produkte takmer 70 percentami,

stráca svoju likviditu. Dochádza k narastajúcemu deficitu obchodnej bilancie, ktorý sa americká centrálna banka snaží vyriešiť poklesom základnej úrokovej sadzby. Tým sa má podporiť americký export a znížiť zahraničné dovozy.

Dôsledky?

Znižovanie úrokovej sadzby, ktorou sa majú vyriešiť dôsledky úverovej krízy hypotekárneho trhu, vedie k poklesu záujmu investorov o americký dolár, čím sa znižuje jeho výmenný kurz. To následne vedie k znižovaniu devízových zásob dolárov v jednotlivých krajinách v prospech iných silnejších mien a postupnej strate pozície svetovej rezervnej meny.

Dolár má po prvá raz za posledných 90 rokov celkom určite konkurenta – euro. Môže to mať dôležité, dokonca užitočné, účinky na svetovú ekonomiku. Americký dolár bol kráľom medzi menami od čias prvej svetovej vojny, keď vystriedal na tróne libru. Jeho primát prežil veľkú infláciu v 70. rokoch a obrovské rozkolísanie vonkajšej hodnoty počas osemdesiatych a deväťdesiatych rokov. Avšak teraz je po prvý raz slabý, keď je jeho možný súper silný.

Posun v úlohe dolára je jednoducho pomalý. Okrem toho pokles externej hodnoty dolára bol strmý a prudký. Oproti euru klesol dolár o 40% zo svojho vrcholu na konci januára 2002. Neznamená to však, že dolár je na smrteľnej posteli. Americké kapitálové trhy zostávajú veľké a likvidné, aj keď povest' Wall Street bola úverovým obmedzením poškodená. Prvenstvo dolára už nie je, najmä do budúcnosti, garantované.

Osvedčené recepty nepomáhajú

Politika americkej centrálnej banky dostať ekonomiku smerom nahor cestou znižovania úrokových sadzieb zatiaľ neprináša očakávané výsledky. Dolár stále klesá, čo môže viesť k znižovaniu dolárových devízových rezerv v ostatných centrálnych bankách, a to bude ďalší úder pod pás americkej ekonomiky.

Posledná iniciatíva amerického prezidenta, ktorý pred koncom svojho posledného funkčného obdobia vyslovil o americkú ekonomiku obavy, ponúka ďalšie riešenia v podobe daňových úľav, ktorými sa vraj má zvýšiť spotreba a vytvoriť nové pracovné miesta. V tejto súvislosti je zaujímavé, prečo americkej ekonomike nepomáhajú bankovní poradcovia zo Svetovej banky a z Medzinárodného menového fondu, ktorí sa doteraz pasovali za záchrancov finančných kríz všade na svete, ale doma nie sú akceptovaní?

Napokon zistíme, že aj v krajine neobmedzených možností bude záchranou terajšej krízy finančného trhu len zoštatnenie jeho problémových subjektov a diverzifikácia svetových rezervných mien aj v prospech Eura, čo veru pre Slovensko nie je tá najhoršia správa.

To, že sa americká ekonomika dostane v dôsledku krízy do recesie, potvrdzuje americká investičná banka Goldman Sachs. Podľa jej analýz recesia postihne ekonomiku USA už tento rok. Ekonomika Veľkej Británie taktiež zápasí s problémami. Začiatkom januára sa oslabila britská libra na historické minimum oproti euru. Americký dolár sa dlhodobo prepadá na historické minimum.

Hypotekárna kríza a EÚ

Krízy v najsilnejšej ekonomike sveta za posledné storočie mali vždy väčší či menší dopad na svetovú a teda aj európsku ekonomiku. Tým viac to platí v dnešnom globalizovanom svete. Hoci je ešte predčasné situáciu dramatizovať a ekonomické ukazovatele eurozóny sú na dobrej úrovni, pokiaľ sa situácia v USA čoskoro nestabilizuje, v relatívne krátkom čase by sa mohla výraznejšie prejaviť aj v EÚ, ktorá je najväčším obchodným partnerom USA

Finančné trhy sú navzájom úzko prepojené. Pokles v jednej krajine vplýva na hospodárstvo ďalších krajín. Komisia si v snahe vyriešiť problémy vyplývajúce zo súčasného finančného chaosu stanovila za cieľ zlepšiť transparentnosť, postupy riadenia rizika a

oceňovanie finančných nástrojov. Práca Komisie v oblastiach, ako sú hypotekárne úvery a vzdelávanie spotrebiteľov, by mala prispieť k dosiahnutiu tohto cieľa. Okrem toho sa objavilo aj mnoho nových otázok, ktoré sa budú musieť preskúmať. Musíme byť schopní lepšie lokalizovať riziká na finančných trhoch, hľadať vhodné metódy oceňovania cenných papierov, zabezpečiť, aby nebankovní investori riadne riadili svoje riziká, a preskúmať, akú úlohu zohrávajú ratingové agentúry v čase krízy. Ministri financií EÚ vyzvali Komisiu, aby na týchto oblastiach začala pracovať do konca roka 2008.

Eurozóna, do ktorej by malo od januára budúceho roku patriť aj Slovensko, sa stala najväčšou ekonomikou sveta. V minulom roku pätnásť štátov používajúcich jednotnú európsku menu totiž tvorilo vyšší hrubý domáci produkt ako doposiaľ dominujúce Spojené štáty americké. Za zmenou na čele rebríčka je neustále klesajúca americká mena.

Americký dolár klesá oproti euru v časoch hrozby recesie v USA. Proti nemu hrajú aj opatrenia centrálnej banky Fed, ktorá znižuje úrokové sadzby. Dolár sa tak stáva menej atraktívnym, keďže investori chcú mať peniaze úročené viac, ako ponúkajú americké banky či cenné papiere. Navzdory „účtovnému“ víťazstvu bude ekonomika eurozóny čeliť v tomto roku čoraz naliehavejšej finančnej kríze. Tvrdí to vo svojej najnovšej štvrtročnej správe Európska komisia. Hlavnými brzdami vývoja bude spomalenie hospodárstva USA, rastúce ceny ropy a vysoký kurz eura. Eurozóna naďalej čelí „silnému protivetru, vrátane pretrvávajúcej neistoty týkajúcej sa trvania a konečných nákladov na finančnú krízu, oslabovania americkej ekonomiky a rastúcich cien komodít,“ povedal eurokomisár pre otázky ekonomiky a meny Joaquin Almunia.

Za posledný rok sa euro oproti doláru posilnilo o 18 %, čo znevýhodňuje vývoz do USA, ktoré sa potácajú na okraji ekonomickej recesie. Ceny ropy nad 100 dolárov za barel zvyšujú náklady spoločností a hypotekárna kríza zvyšuje náklady na úvery. Komisia minulý mesiac (február 2008) znížila odhad ekonomického rastu eurozóny na 1,8 percenta z novembrovej prognózy 2,2 percenta. Odhad inflácie zároveň stúpol o pol percentuálneho bodu na 2,6%. Do akej miery bude eurozóna zasiahnutá výkyvmi na finančných trhoch je zatiaľ ťažko odhadnúť. Niektoré výsledky sú dokonca optimistickejšie, ako očakávania. Podnikateľská dôvera v Nemecku, najväčšej krajine eurozóny, tretí mesiac za sebou rastie. Nezamestnanosť zostáva na rekordne nízkych siedmich percentách.

Podľa komisie bude eurozóna ťažiť z vysokého rastu na rozvíjajúcich sa trhoch, čo môže byť čiastočnou protiváhou dosahu amerického spomalenia. Zároveň sa môže spoľahnúť na pevné základy svojej ekonomiky, vrátane dobrej dynamiky trhu práce, zdravej ziskovosti a húževnatých investícií. Ekonomický rast sa však evidentne spomaľuje. Medziročne vo štvrtom štvrtroku na 2,2 z 2,6 percenta. Príčinou je menšia spotreba domácností.

Porovnanie ekonomického rastu USA a eurozóny:

USA

Počet obyvateľov: 304 miliónov

Inflácia: 4% (február 2008, medziročná)

Úroková sadzba: 2,25%

Tab. č. 1: Medziročný rast HDP v USA

HDP	1,6	2,5	3,6	3,1	2,9	2,2	1,7	2,6
Rok	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009

(2008,2009 – odhad)

Zdroj: <http://www.bea.doc.gov> – Úrad ekonomických analýz Min. Obchodu USA

Eurozóna

Počet obyvateľov: 320 miliónov

Inflácia: 3,3% (február 2008, medziročná)

Úroková sadzba: 4%

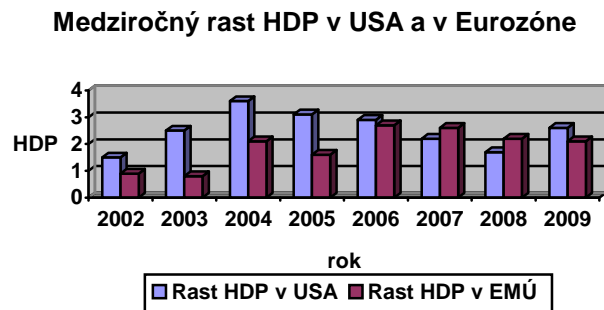
Tab. č. 2: Medziročný rast HDP v Eurozóne

HDP	0,9	0,8	2,1	1,6	2,7	2,6	2,2	2,1
Rok	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009

(2008,2009 - odhad)

Zdroj: <http://www.bea.doc.gov> – Úrad ekonomických analýz Min. obchodu USA

Graf č. 1: Porovnanie medziročného rastu HDP v USA a Eurozóne

Čo sa týka teda konkrétne Európy, dopady krízy badať aj tu. Objem poskytnutých hypotekárnych úverov vo Veľkej Británii dosiahli v decembri 2007 dvojnásobné minimum a maloobchodný predaj v tomto období zaznamenal pokles na 11-mesačné minimum.

Španielsko očakáva tak isto pokles stavebnej aktivity v súkromnej sfére o takmer 25%, pričom 18% HDP je tvorených práve stavebným sektorom.

Dôležitá je aj skutočnosť, že jedny z najväčších strát zaznamenali práve európske banky- HSBC bank a švajčiarska USB. V prípade potvrdenia týchto trendov môže nastať problém pri financovaní dlhu USA (ten už prekročil 9 triliónov USD), keď jeho najväčšími veriteľmi je práve Japonsko, Čína, Veľká Británia a krajiny exportujúce ropu. Tie môžu v ťažkých časoch výrazne znížiť nákupy amerických aktív a dlhu.

Na rozdiel od FEDu a Bank of England je však predseda Európskej Centrálnej Banky, Jean Claude Trichet, zásadne proti radikálnemu znižovaniu úrokových sadzieb, keďže jeho hlavnou prioritou je udržanie inflácie pod kontrolou. Aj Medzinárodný Menový Fond v súvislosti s uvedenými skutočnosťami znížil predpokladaný odhad rastu hospodárstva USA v roku 2008 na 1,5% a rast globálnej ekonomiky z úrovne 4,7% v roku 2007 na 3,0%.

Potreba stimulovať európsku politiku

Na potrebe stimulácie európskej ekonomiky sa dnes v Bruseli zhodli začiatkom decembra 2008 ministri financií členských krajín Európskej únie, ktorí sa zaoberali plánom na obnovu hospodárstva predloženým minulý týždeň Európskou komisiou. Dokument sa na koncom roka 2008 dostane na stôl európskym lídrom na summite EÚ.

Dvojročný plán na roky 2009-2010 má byť koordinovanou reakciou EÚ na ekonomickú krízu, pričom celkový navrhovaný objem financií na podporu hospodárstva únie je 200 miliárd eur (6,025 bilióna Sk), čo predstavuje 1,5 % ročného hrubého domáceho produktu (HDP) EÚ. Z celkovej sumy má pripadať 170 miliárd eur (5,12 bilióna Sk) na ekonomické stimuly zo strany členských krajín, ďalších 30 miliárd eur (903,78 miliardy Sk) má ísť rovnakým dielom z rozpočtu EÚ a od Európskej investičnej banky (EIB). Plán obsahuje krátko- a dlhodobé opatrenia na obnovu ekonomiky, zohľadňujúc pritom východiskovú pozíciu jednotlivých krajín. EK nepredpokladá prijatie rovnakých opatrení vo všetkých členských štátoch, ale ich koordinovaný postup.

Dohoda sa tak dosiahla v tom, že balík by mal byť v objeme 1,5 % HDP, pričom si krajiny vyberú zo širokej škály daňových a fiškálnych opatrení na poskytnutie fiškálnych stimulov. EK v pláne navrhuje takisto urýchlenie reforiem v rámci Lisabonskej stratégie pre rast a rozvoj, vrátane podpory vytvárania nových pracovných miest, urýchlenie prechodu k vedomostnej a nízkouhlíkovej ekonomike, podporu investícií do vedy, výskumu a rozvoja, ako aj podporu energeticky efektívnych služieb a tovarov, či pomoc malým a stredným podnikom.

Súčasťou plánu je aj uplatňovanie maximálnej flexibility, ktorú umožňuje revidovaný Pakt stability a rastu EÚ. Ten nariaďuje krajinám držať deficit verejných financií pod 3 % HDP. Flexibilita znamená, že EK začne konať za porušenie tohto pravidla v prípade, ak prekročenie tohto limitu nebude iba tesné a dočasné. Takisto sa bude flexibilita uplatňovať pri stanovovaní termínov, dokedy treba deficit znížiť pod stanovenú hranicu.

Záver - možné riešenie

Súčasný problém by bolo možné riešiť podobne ako „Ázijskú krízu“ koncom 90.-tych rokov, kedy Medzinárodný Menový Fond odporučil výrazne znížiť štátne výdavky, zvýšiť úrokové sadzby a nechať zákony trhu pracovať aj za cenu bankrotu nefungujúcich finančných inštitúcií.

Dopady boli samozrejme tvrdé, ale postupom času sa dostavila stabilizácia, následný zdravý rast hospodárstva. K zavedeniu takýchto opatrení je však v prvom rade potrebná politická vôľa.

Momentálne si len ťažko vieme predstaviť takú vládu USA, ktorá by uskutočnila spomenuté zmeny v hospodárstve a prinútila by širokú strednú vrstvu poriadne utiahnuť opasky. FED namiesto toho opäť agresívne znižuje úrokové sadzby, zvyšuje zadlženie krajiny a zachraňuje inštitúcie štátnymi zdrojmi, ktoré nie sú kryté žiadnym reálnym výkonom.

Je možné, že to opäť raz vyjde, vláda znovu niečo vymyslí a priemerný americký spotrebiteľ si bude zase môcť dovoliť život na úver. Konečný účet však raz bude musieť niekto zaplatiť.

Literatúra

- [1] Cihelková E. a kol.: Světová ekonomika - základný nárys a nový vývoj, VŠE, Praha, 2003. ISBN 80-7079-966-8
- [2] Filip J., Mečár M., Rosenberg M.: Svetová ekonomika na začiatku 21. storočia, IRIS, Bratislava 2005. ISBN 80-890 18-95-5
- [3] Mečár M., Zorkóciová O., Rosenberg M.: Koncepcia obchodnej politiky Slovenskej republiky po vstupe do EU, Zborník z konferencie : Socialno-ekonomické riadenie, teória a prax, Ruská federácia, Iževsk 2005

- [4] Janíková, D.: Aktuálne trendy v rozvoji Slovenskej spoločnosti. Zborník referátov z medzinárodnej konferencie organizovanej KREZaPM FSEV TnU AD v Trenčíne – „Moderné prístupy k riadeniu ľudských zdrojov“. Trenčín, 2006. ISBN: 8075-118-8
- [5] <http://www.bea.doc.gov> – Úrad ekonomických analýz Min. Obchodu USA
- [6] <http://www.ustr.gov> – Úrad obchodného predstaviteľa USA (Office of the U.S. Trade Representative)
- [7] <http://www.tda.gov> – Agentúra pre obchod a rozvoj (Trade and Development Agency)
- [8] Finančné noviny, číslo 60, 27. marca 2008, str. 1
- [9] www.ekonomika.hnonline.sk
- [10] www.ec.europa.sk
- [11] www.openiazoch.zoznam.sk
- [12] www.rmsfinport.sk
- [13] www.ekonomika.sme.sk
- [14] www.ekonomika.etrend.sk

Kontakt:

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 3
911 50 Trenčín

**OCENA PRZEPŁYWÓW KAPITAŁOWYCH MIĘDZY PAŃSTWAMI
UNII EUROPEJSKIEJ**

helenak@zim.pcz.czest.pl

Abstract

EU law treats liberalization of capital flow as a factor that is conducive to increased competition. While dismantling limitations to capital flow, the states expect a more dynamic economic development, both in quantitative (economic growth) and qualitative terms (increase in competitiveness level in the market).

Capital in the form of direct investment is commonly seen as the most beneficial and safest form of outside capital. This is connected with long-term nature which brings necessity to apply ‘hit and run’ strategies consisting in sudden invasion and withdrawal after reaching transitional profits. The motivation for direct foreign investments varies and it is often connected with strengthening of competitive position in companies. The factors that motivate investors include the need for winning over, maintain and expand to new markets. Direct foreign investments do not mean only financial means but also modern technologies, new management and organizational methods, opportunities of being included in international distribution channels. All these components constitute the chance of EU businesses to catch up with international competition. Most of the countries realize the importance of foreign investment for maintaining and stimulation of economic growth. Flow of direct foreign investment, both within the EU and worldwide in 2000-2007 are characterized with high fluctuations. After record year 2000 a considerable decrease in inflow of direct capital was observed while in 2003 this downward tendency was inhibited and insignificant rise in direct investments occurred.

The paper attempts to assess capital flow to EU member states with consideration of direct foreign investment.

Wstęp

Jednym z najistotniejszych elementów globalizacji rynków finansowych jest międzynarodowy przepływ kapitału. Z wymianą międzynarodową kapitału związanych jest szereg korzyści. Do najważniejszych należą takie korzyści jak: możliwość sfinansowania projektów inwestycyjnych w krajach, które nie dysponują oszczędnościami krajowymi, czy też zmniejszenie ryzyka inwestycji poprzez dywersyfikację.

Międzynarodowe przepływy kapitałów przybierają różne formy; są to:

- lokaty na rynku walutowym – krótkookresowe lokowanie kapitału na zagranicznym rynku w formie depozytów krótkoterminowych oraz niektórych papierów wartościowych w celu osiągnięcia zysku większego niż możliwy do osiągnięcia w kraju,
- kredyty handlowe – kredyty udzielane przez eksportera importerowi, związane bezpośrednio z wymianą towarową i wpływające na zwiększenie konkurencyjności danego towaru,
- inwestycje portfelowe – długookresowe lokaty w zagraniczne papiery wartościowe,
- kredyty finansowe – postawienie do dyspozycji kredytobiorcy określonych środków finansowych bez ograniczenia przez kredytodawcę sposobu ich spożytkowania,

- zagraniczne inwestycje bezpośrednie – podejmowane od podstaw samodzielnej działalności gospodarczej lub też przejmowanie kierownictwa już istniejącego przedsiębiorstwa (korporacje transnarodowe).

Przegląd przepisów odnośnie napływu kapitału do państw członkowskich Unii Europejskiej

Przepływy kapitału między państwami Unii Europejskiej podlegały liberalizacji na przestrzeni kolejnych lat. Początkowo, na mocy traktatu rzymskiego, państwa członkowskie zostały zobowiązane do zniesienia ograniczeń w przepływie kapitału wyłącznie w stopniu koniecznym do zapewnienia prawidłowego funkcjonowania wspólnego rynku (art. 67, ust 1 traktatu rzymskiego), w tym zniesienia dyskryminacji wynikającej z narodowości, miejsca zamieszkania lub miejsca inwestowania kapitału. Co więcej, państwa Wspólnoty miały „starać się” nie wprowadzać nowych ograniczeń. Uzyskały natomiast prawo stosowania środków ochronnych w razie wystąpienia zakłóceń na rynku kapitałowym. Zgodnie z w/w postanowieniami, inwestycje bezpośrednie zaliczone zostały do transakcji kapitałowych, ¹które miały być zliberalizowane bezwarunkowo.

Formalnie proces liberalizacji przepływów kapitałowych między państwami Unii Europejskiej zakończył się 1 lipca 1990 roku wraz z wejściem w życie dyrektywy 88/361/EWG i realizację pierwszego etapu unii gospodarczej i walutowej. W połowie lat 90-tych przepisy o swobodzie przepływu kapitału w ramach UE nie funkcjonowały we wszystkich państwach członkowskich. Były sytuacje, w których operacje finansowe dokonywane z udziałem innego państwa członkowskiego wymagały uprzedniej zgody władz krajowych. Kontrola przepływów kapitałowych realizowana była najczęściej poprzez kontrolę dewizową exchange control; regulowały ją przepisy ograniczające lub zabraniające pewnego rodzaju transakcji i obejmujących zakupy za granicą, transfer odsetek i dywidend za granicą oraz inwestowanie za granicą.

Trwałą podstawę prawną dla swobody przepływu kapitału stworzył traktat z Maastricht (Traktat o Unii Europejskiej – TUE), w którym zawarto postanowienia art. 67, ust. 1 traktatu rzymskiego oraz dyrektywy 88/361/EWG. Zgodnie z postanowieniami TUE, stosowanie jakichkolwiek ograniczeń w przepływie kapitału między państwami członkowskimi jest zakazane, z wyjątkiem sytuacji nadzwyczajnych.

Inwestorzy z państw członkowskich UE mają również zagwarantowaną swobodę prowadzenia działalności gospodarczej na terytorium pozostałych państw członkowskich (art. 43), w tym zakresie tworzenia agencji, oddziałów i filii przedsiębiorstw. Obejmuje ona zarówno podejmowanie i prowadzenie działalności gospodarczej na własny rachunek, jak również zakładanie przedsiębiorstw, w tym spółek i zarządzanie nimi, na warunkach obowiązujących podmioty własne państwa przyjmującego. Rada i Komisja uzyskały prawo do podejmowania działań na rzecz znoszenia procedur i praktyk administracyjnych wynikających z prawa krajowego bądź umów zawartych wcześniej między państwami członkowskimi, jeśli ich utrzymanie w mocy stanowiłoby przeszkodę dla swobody prowadzenia działalności gospodarczej.

Podkreślić należy, że wprowadzanie ograniczeń w swobodzie przepływu kapitału musi być uzasadnione koniecznością przestrzegania innych swobód zagwarantowanych w TUE lub wynikać z ogólnych wyjątków dotyczących praw własności, na przykład, zachowywanie przez władze krajowe specjalnych praw kontrolnych w prywatyzowanych przedsiębiorstwach, bezpieczeństwa narodowego, na przykład ograniczenia w inwestowaniu w firmy produkujące wyposażenie dla wojska i/lub szeroko pojętego interesu ogólnego

---

¹ Wersja skonsolidowana Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską, Dziennik Urzędowy UE C.321 E/39, 29.12.2006

Bariery narodowe w przepływie kapitału mogą wynikać z wyjątków specyficznych przewidzianych w TUE. Pozwalają one na stosowanie przepisów prawa podatkowego traktujących odmiennie podatników ze względu na miejsce ich zamieszkania/siedzibę lub miejsce inwestowania kapitału; inwestycje realizowane za granicą są zazwyczaj traktowane mniej korzystnie pod względem podatkowym. Co więcej przewidują one możliwość wprowadzania ograniczeń ze względów związanych z nadzorem ostrożnościowym nad instytucjami finansowymi, a także w przypadkach uzasadnionych względami porządku, bezpieczeństwa i zdrowia publicznego i statystycznej kontroli transferu. Ograniczenia w przepływie kapitału nie mogą być wprowadzane ze względów ekonomicznych. Nie mogą też stanowić arbitralnej dyskryminacji ani ukrytego ograniczenia w swobodnym przepływie kapitału i muszą być adekwatne do założonych celów.

Część państw które przystąpiły do UE już po wejściu w życie traktatu z Maastricht, stosuje ponadto ograniczenia wynikające z wynegocjowanych okresów przejściowych, między innymi w zakresie nabywania second home i ziemi rolnej.

Intensyfikacja przepływu kapitału między państwami członkowskimi UE spowodowała, że część z nich zaczęła coraz częściej wprowadzać ukryte bariery dla inwestycji, w postaci specjalnych środków pozwalających na monitorowanie i/lub kontrolowanie przepływu kapitału. Istotnego znaczenia nabrała instytucja „złotej akcji” Dającej pakiet przywilejów związany ze szczególnym statusem akcjonariusza np. Skarbu Państwa. Do tej grupy ograniczeń należą również procedury autoryzacyjne w przypadku zamiaru nabywania udziałów w wysokości przekraczającej określony limit, prawo weta przy podejmowaniu ważnych decyzji takich jak fuzje, przejęcia przez ciała zarządzające, czy też zakaz nabywania większej niż wyznaczony limit ilości akcji uprawniających do głosowania na walnym zgromadzeniu akcjonariuszy. Procedury autoryzacyjne dla inwestycji w prywatyzowanych przedsiębiorstwach i przyznawane władzom krajowym prawo weta przy podejmowaniu niektórych ważnych decyzji np. wybór na stanowiska dyrektorów obowiązują również niekiedy w stosunku do firm krajowych.

Z dotychczasowych doświadczeń wynika, że stosowanie w niektórych państwach członkowskich UE instytucji „złotej akcji” przyczyniło się nie tylko do opóźnienia liberalizacji sektorów pożytku publicznego między innymi energetycznego, usług pocztowych i telekomunikacyjnych na szczeblu wspólnotowym, ale także do zahamowania prywatyzacji narodowych państwowych firm w tych sektorach. Dążąc do zmiany tej sytuacji, Komisja Europejska zaproponowała kilka lat temu dyrektywę o przejęciach, uważając, że przejęcia firm, dokonywane nawet wbrew woli rady nadzorczej przejmowanej spółki, są korzystne dla gospodarki UE. Dyrektywa mała na celu ograniczenie możliwości stosowania środków ochrony rodzimych firm przed konkurencją.

Komisja Europejska krytykuje wprowadzanie ograniczeń dyskryminujących podmioty z innych państw członkowskich, stojąc na stanowisku, że firmy te nie powinny być dyskryminowane ze względu na narodowość, co więcej powinny mieć swobodę nabywania udziałów kontrolnych w firmach innych państw członkowskich jak również korzystać z przysługujących im z tego tytułu prawa głosu. Na takich samych warunkach jak obywatele państwa członkowskiego, w którym przedsiębiorstwo ma siedzibę.

Komisja dopuszcza możliwość stosowania przez państwa członkowskie tzw. ograniczeń niedyskryminujących, czyli stosowanych zarówno w stosunku do podmiotów krajowych, jak i pochodzących z innych państw członkowskich, pod warunkiem, że będą oparte na obiektywnych, stałych ogólnie znanych kryteriach, a także będą uzasadnione interesem ogólnym. Względny interesu narodowego nie stanowią w opinii Komisji Europejskiej.² wystarczająco przejrzystego kryterium dla uzasadnienia ograniczeń w przepływie kapitału.

---

² Commission communication on certain legal aspects concerning intra EU investment, DzUrz WE C220 z 19.07.1997

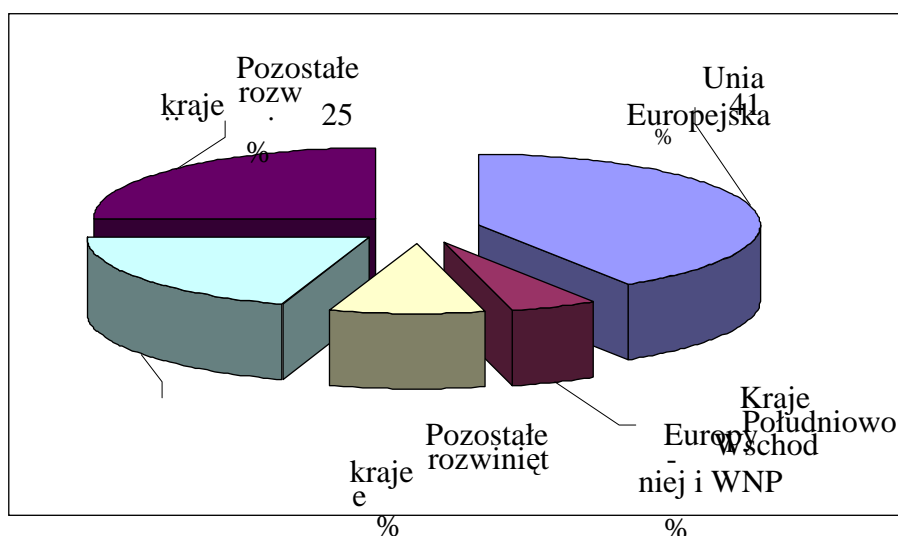
Wiąże się to bowiem z dużym prawdopodobieństwem dyskryminacji inwestorów spoza danego państwa.

Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych do Unii Europejskiej w latach 2002-2006

Z przeglądu danych odnośnie wartości światowego napływu inwestycji wynika, że w 2006 roku Unia Europejska była pod tym względem liderem; do UE napłynęło 41% światowej wartości bezpośrednich inwestycji. Do Azji napłynęło 20% światowej wartości bezpośrednich inwestycji, do pozostałych krajów rozwiniętych 25%, do pozostałych krajów rozwijających się 9% a do krajów Europy Południowo- Wschodniej i Wspólnoty Niepodległych Państw łącznie 5% .(wykres 1).

Wykres 1. Struktura światowego napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych w 2006 roku

Source; World Investment Report 2007

Ogólna wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych do UE-25 wynosiła w 2006 roku 584.1 mld euro; w porównaniu do takiej samej wielkości z 2004 roku w okresie trzech lat miał miejsce wzrost o 147%. Najwięcej kapitału w formie bezpośrednich inwestycji zagranicznych zainwestowano w a Wielkiej Brytanii (112,8 mld. euro). W porównaniu do wartości tych inwestycji z 2004 roku był to wzrost o 157%. Wysoki udział bezpośrednich inwestycji zagranicznych odnotowano w Luksemburgu i Francji. W Luksemburgu inwestycje te wynosiły blisko 100mld. euro (Wzrost w stosunku do 2004 roku o około 54%. We Francji wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych wynosiła około 65 mld. euro, co stanowiło 11% ogólnej sumy bezpośrednich inwestycji zagranicznych EU. Znaczny udział bezpośrednich inwestycji zagranicznych wśród państw EU odnotowano też w Belgii (8,5%), Niemczech (5,8%) i Włoszech (5,3%).

Tabela 1; Wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych napływających do EU-25 w latach 2001-2006 (w mld. euro)

Country	2001		2002		2003		2004		2005		2006	
	intra EU	extra EU	intra EU	extra EU	intra EU	extra EU	intra EU	extra EU	intra EU	extra EU	intra EU	extra EU
UE-25 including	403	146	360	126	233	125	180	56,7	444	127	428	156
UE-15	384	142	339	123	233	1223	59,5	52,9	416	123	b.d.	b.d.
Austria	5,2	0,9	0,3	0,6	4,1	2,3	2,3	0,8	7,3	1,6	5,2	-0,7
Belgium	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	26,7	2,9	26,7	8,4	22	5,6	47	2,9
Denmark	7,2	3,5	4,1	1,1	0,6	1,7	b.d.	b.d.	6,6	3,8	4,5	-1,6
Finlandia	b.d.	b.d.	7,9	0,7	2,2	0,8	2,2	0,3	1,7	0,1	3,9	0,3
France	53,4	8,2	39,9	12,2	27	10,6	24,5	1,7	52	13,2	50	14,4
Greece	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Hiszpana	27	4,7	23,4	18,2	15,7	7,2	17,8	2,2	18,2	1,9	16	0,3
Holandia	30,6	27,4	19,5	7,1	18,6	0	6,9	-3,2	13,5	4,8	2,3	4,1
Irlandia	b.d.	b.d.	14,4	16,4	21,5	1,3	3,4	-12	16,8	0,87	-1,6	0,9
Luksemburg	b.d.	b.d.	104	18,9	43,1	36,6	43,9	19,8	70,1	23,4	75	25,2
Germany	9,4	10,2	46,5	10,3	19	9,7	-9	1,6	26,8	2,1	19	15
Portugal	6,7	0,2	1,7	0,2	16	6	-0,3	2,2	4,1	-0,9	5,2	0,6
Sweden	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	2,1	2,3	5	4,4	2,2	6,1	9,8	12
Great Britain	28,2	30,6	25	0,5	7,9	6,9	38,9	63	106	50	59	54,3
Italy	13,1	3,5	12,2	3,3	13,3	1,3	11,1	2,5	14,2	1,9	28	2,8
UE-10												
Czech Republic	b.d.	b.d.	8,5	0,6	0,1	1,1	3,2	0,8	8,9	0,4	4,2	0,6
Cyprus	0,5	0,6	0,5	0,7	0,6	0,2	6	0,3	0,5	0,4	0,3	0,9
Estonia	0,5	0,1	0,3	0	0,7	0,1	0,6	0,2	2,2	0	1,3	0
Lituania	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	0,1	0,1	0,5	0,2	0,6	0,2	2,4	-0,9
Latvia	0,1	0,3	0,2	0,1	0,2	0,1	0,4	0,2	0,4	0,2	1	0,4
Malta	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	0,2	0,1	0	0,5	0,2	1,2
Poland	5,9	0,5	4,2	0,1	3,2	1	9,4	0,6	6,8	1,5	13	1,8
Slovakia	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	1,7	0,2	2,5	-0,1	1,6	0,3	2,9	0,4
Slovenia	b.d.	b.d.	0,6	0,4	0,3	0,6	0,5	0,1	0,6	0	0,5	0
Hungary	3,2	1,2	2	1,1	2,6	0,7	2,1	16	5,9	0,3	8,4	8,2

Source; Compiled by the author on the basis of Eurostat.

W nowych państwach EU (EU-10) wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych w 2006 roku wynosiła 46 mld. euro, co stanowi jedynie około 7,8% inwestycji ogółem. W stosunku do roku 2004 wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych w 2006 roku wzrosła w tych państwach prawie dwukrotnie. Najwięcej bezpośrednich inwestycji zagranicznych miało miejsce na Węgrzech (16,6 mld. euro) i w Polsce (15 mld euro) co stanowiło odpowiednio 2,8% i 2,6% inwestycji ogółem.

Podkreślić należy, że wśród bezpośrednich inwestycji zagranicznych realizowanych na terytorium EU-25 dominowały inwestycje między państwami członkowskimi i stanowiły 75% ich ogólnej wartości. Jedynie w nielicznych przypadkach napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych z krajów trzecich przekraczał wartość inwestycji pochodzących z państw członkowskich. W 2006 roku na kraje te przypadało 94% napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych do EU-25. Około 80% inwestycji wewnątrz unijnych trafiło do krajów strefy euro.

Analizując strukturę bezpośrednich inwestycji zagranicznych stwierdzić należy, że w 2006 roku najwięcej bezpośrednich inwestycji zagranicznych pochodzących z państw członkowskich UE zrealizowano w Luksemburgu; wartość ich wynosiła 75 mld euro, co stanowi 14,% ogólnej sumy tych inwestycji. W Wielkiej Brytanii wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych stanowiła 14% ich ogólnej wartości, a we Francji stanowiły one 12%.

Inwestycje zrealizowane przez UE-10 stanowiły jedynie 3% inwestycji wewnątrz ugrupowania. W grupie państw UE-10 najwięcej bezpośrednich inwestycji zagranicznych zrealizowano w Polsce (13,2 mld euro) i na Węgrzech (8,4 mld euro), co stanowiło odpowiednio 3% i 2% inwestycji wewnątrz UE-25. W ciągu ostatnich kilku miesięcy opublikowano szereg raportów oceniających kraje pod względem ich atrakcyjności jako miejsca lokowania bezpośrednich inwestycji zagranicznych. W większości z nich Polska jest oceniana jako jeden z pięciu najbardziej atrakcyjnych dla inwestorów krajów na świecie. Różnica między odsetkiem badanych, którzy wybrali Polskę jako kraj preferowany do inwestycji (15%), a takich, którzy planują ulokowanie w nim konkretnych projektów inwestycyjnych (8%), wskazuje na to, że wizerunek Polski jako kraju potencjalnej lokalizacji inwestycji jest lepszy niż rzeczywiste warunki oferowane inwestorom. Ośrodek badawczy Economist Intelligence Unit prognozuje, że inwestycje zagraniczne w Polsce powinny stopniowo wzrastać. Nie należy spodziewać się jednak napływu inwestycji porównywalnego z rekordowym rokiem 2000, kiedy to przekroczył 9 mld USD. EIU prognozuje, iż w 2008 roku inwestycje zagraniczne w Polsce wyniosą 6,1 mld USD. Stopniowy wzrost napływu inwestycji jest zależny od warunków inwestycyjnych panujących w Polsce; konieczne są działania zmierzające do poprawy klimatu inwestycyjnego.

Skala bezpośrednich inwestycji zagranicznych ulega częstym zmianom co jest charakterystyczne dla tego typu inwestycji. Niejednokrotnie dużą ich część stanowią duże jednorazowe transakcje, co prowadzi do znacznych wahań w rocznym napływie tych inwestycji do poszczególnych krajów. Podkreśla się, że z dużą ostrożnością należy podchodzić do danych dotyczących napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych w stosunkowo niewielkich państwach EU. Wartość napływu i odpływu jest tam silnie związana z transferem kapitału wewnątrz międzynarodowych holdingów finansowych które mają swe siedziby w tych krajach. Kapitał ten stanowi de facto tzw. kapitał w tranzycie i nie wywiera wpływu na realną gospodarkę tych krajów.

Według szacunków Economist Intelligence Unit, w latach 2005-2008 w UE przewidywany jest wzrost bezpośrednich inwestycji zagranicznych w średniorocznym tempie 11%.

Bibliografia

1. Hawawini G., Viallet c., *Finance for Executives. Managing for Value Creation*, South-Western, Cincinnati **2002**.
2. Hill Ch.W.I., *International Business Competing in the Global Marketplace*, 2nd ed. Irwin McGraw-Hill, Boston **1998**.
3. Kościelniak H., *Organizational and Financial Aspects of Functioning of Polish Companies*, The Publishing Office of Czestochowa University of Technology, Czestochowa **2008**.
4. Rozkwitalska M., *Zarządzanie międzynarodowe*, Difin, Warszawa 2007.
5. Wysokińska Z., *Konkurencyjność w międzynarodowym i globalnym handlu technologiami*, PWN, Warszawa **2001**.

Kontakt:

Czestochowa University of Technology
42-200 Częstochowa
Ul. Armii Krajowej 19 B
Poland

Mgr. Janka Kottulová

FAKULTA MANAGEMENTU
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

**PROBLÉMY FINANCOVANIA SPOLOČNEJ ZAHRANIČNEJ A
BEZPEČNOSTNEJ POLITIKY EURÓPSKEJ ÚNIE**

janka.kottulova@fm.uniba.sk

Abstrakt

Zložitosť Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (SZBP) sa naplno odráža aj v jej financovaní. To, hoci počas svojej existencie prešlo značným vývojom, čelí početným problémom a nejasnostiam. Základným problémom vplyvujúcim na financovanie SZBP je nejednoznačné vymedzenie aktivít SZBP v kontexte vonkajších vzťahov Únie, ako aj problematické vymedzenie inštitucionálnych kompetencií vo vzťahu k SZBP a jej financovaniu. Tieto črty sa premietajú aj do zníženia transparentnosti a možnosti kontroly financovania SZBP. Ďalšími problematickými oblasťami sú flexibilita a dlhodobá udržateľnosť financovania a prerozdelenie bremena pri financovaní operácii s vojenskými a obrannými dôsledkami. Napokon je to samotný objem financovania SZBP, ktorý napriek tomu, že ma neustále rastúcu tendenciu, nedostatočne zodpovedá ambíciám, ktoré Európska Únia deklaruje vo vzťahu k jej postaveniu ako globálneho aktéra.

Kľúčové slová: Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika EÚ, financovanie SZBP, financovanie EÚ, rozpočet EÚ,

Abstract

Complexity of Common Foreign and Security Policy (CFSP) is fully reflected in its financing which has to encounter numerous problems. Essential problem consists in an ambiguous delimitation of CFSP activities in the context of the EU external relations and problematic distribution of institutional competences related to CFSP and its financing. Both characteristics contribute to the lowered transparency and reduce possibilities of control over the CFSP financing. Other problematic areas are flexibility and long-term sustainability of financing and burden sharing in case of operations with military and defence consequences. Finally, it is also an available budget, that even if it is growing constantly, does not correspond adequately with the declared ambitions of EU as a global player.

Key words: Common Foreign and Security Policy, Financing of CFSP, Common foreign and Financing of the EU, EU Budget

Financovanie Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (ďalej SZBP) naplno odráža zložitosť tejto politiky ako takej. Tá osciluje medzi veľkorysými vyhláseniami o potrebe posilnenia globálnej úlohy Únie vo svete a reálnymi opatreniami, ktoré často odrážajú nevôľu členských štátov vzdať sa v tejto oblasti čo i len malej časti svojich právomoci. Aj preto je objem rozpočtu SZBP v porovnaní s financovaním iných spoločných únijských politík pomerne malý, nijako však nezanedbateľný a jeho čerpanie bolo od počiatku predmetom početných medziinštitucionálnych sporov a muselo čeliť mnohým problémom a nejasnostiam, ktoré neraz poznačili efektivitu samotných aktivít SZBP. Cieľom tohto

príspevku je poskytnúť stručný prehľad o týchto a ďalších problémoch, ktoré sa najčastejšie zmieňujú v súvislosti s financovaním SZBP.

FINANCOVANIE SZBP – ZÁKLADNÉ VÝCHODISKÁ

Financovanie Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (ďalej SZBP) upravuje článok 28 Zmluvy o Európskej únii. Výdavky ktoré vzniknú v súvislosti s vykonávaním SZBP sú financované z rozpočtu Európskej únie s výnimkou prípadov, ak Rada rozhodne inak.

S ohľadom na rozčlenenie výdavkov na ich administratívnu a operatívnu časť možno uviesť, že

- **administratívne výdavky**, ktoré vzniknú v súvislosti s aktivitami SZBP, idú na ťarchu rozpočtu Európskych spoločenstiev,
- **operatívne výdavky** sú financované na ťarchu rozpočtu Európskych spoločenstiev, s výnimkou prípadov, keď Rada jednomyseľne rozhodne inak. V prípadoch, keď sa tieto výdavky neúčtujú na ťarchu rozpočtu Európskych spoločenstiev, ponosú ich členské štáty podľa kľúča hrubého národného produktu, pokiaľ Rada nerozhodne jednomyseľne inak,
- **operatívne výdavky vyplývajúce z operácií s vojenskými alebo obrannými dôsledkami nie sú** financované z rozpočtu Európskych spoločenstiev

Inštitucionálne kompetencie vo vzťahu k SZBP a jej financovaniu vymedzujú úijné zmluvy, a medziinštitucionálne dohody, ktoré definujú vzťahy v otázkach riadenia a legislatívneho spolurozhodovania. Zároveň stanovujú mechanizmy spolupráce v otázkach rozpočtu pre dané obdobie (nemena pritom rozpočtové právomoci, ako ich definujú zmluvy.)

Rada EU prijíma spoločné akcie, ktoré tvoria právny základ aktivít SZBP. V ich rámci rozhoduje aj o finančných mechanizmoch financovania akcií (rozpočet / príspevky členských štátov). Do financovania SZBP zasahuje aj prostredníctvom účasti na rozpočtovej procedúre. Zároveň riadi administratívne výdavky financované z vlastného administratívneho rozpočtu.

Európsky parlament má na financovanie SZBP vplyv predovšetkým prostredníctvom uplatňovania svojich právomoci pri schvaľovaní rozpočtu. Výdavky na SZBP sú klasifikované ako tzv. nepovinné výdavky a o ich konečnej výške rozhoduje Parlament. Parlament má zároveň právomoc odmietnuť rozpočet ako celok. Mediiinštitucionálna dohoda zároveň zaväzuje Radu ku každoročným konzultáciám s Parlamentom a stanovuje aj informačnú povinnosť Rady a Komisie voči tejto inštitúcii.

Európska komisia je vykonávateľom rozpočtu. Riadi operatívne výdavky financované zo všeobecného rozpočtu, rozpočtové transfery, záväzky a platby. **Členské štáty** financujú operatívne výdavky operácií s vojenskými a obrannými dôsledkami a operatívne výdavky civilných operácií, ak tak rozhodne Rada.

V rámci rozpočtu Európskej únie sú aktivity SZBP financované v rámci Hlavy 19 (Vonkajšie vzťahy), subsekcie B-8. Rozdelenie rozpočtu v rokoch 2007 a 2008 zobrazuje nasledujúca tabuľka.

Tabuľka č. 2 Rozpočet SZBP v roku 2008 (v EUR)

Hlava Kapitola Článok Pokožka	Položka	Rozpočtové prostriedky 2008		Rozpočtové prostriedky 2007	
		Závazky ¹	Platby	Závazky	Platby
19 03		1.8 SZBP			
01	19 03 Monitorovanie a vykonávanie mierových bezpečnostných procesov	5 000 000	4 000 000	21 000 000	16 800 000
02	19 03 Nešírenie zbraní a odzbrojenie	16 000 000	11 000 000	22 500 000	20 800 000
03	19 03 Riešenie konfliktov a iné stabilizačné opatrenia	167 850 000	100 000 000	15 900 000	10 000 000
04	19 03 Núdzové opatrenia	15 000 000	12 000 000	23 900 000	15 000 000
05	19 03 Prípravne a následne opatrenia	4 000 000	3 320 000	3 200 000	2 600 000
06	19 03 Osobitní splnomocenci EU	17 000 000	12 000 000	14 000 000	11 200 000
07	19 03 Policajné misie	60 000 000	37 000 000	55 700 000	44 000 000
	Kapitola 19 03 – Súčet	284 850 000	179 320 000	159 200 000	120 400 000

Zdroj: Konečné prijatie všeobecného rozpočtu Európskej únie na rozpočtový rok 2008: Vonkajšie vzťahy In: Úradný vestník Európskej únie L 71 zo 14. 3.2008

Časť rozpočtu SZBP môže byť financovaná prostredníctvom tzv. nástroja flexibility.²³ V roku 2008 boli prostredníctvom tohto nástroja vyčlenené prostriedky vo výške 70 miliónov EUR. Tieto prostriedky boli určené predovšetkým pre aktivity Únie v Kosove a na palestínskych územiach.

Na financovanie spoločných nákladov spojených s operáciami s vojenskými a obrannými dôsledkami bol v roku 2004 vytvorený stály finančný mechanizmus Athena. Príjmy Athény pozostávajú z príspevkov hradených zúčastnenými a prispievajúcimi členskými štátmi, prípadne prispievajúcimi tretími štátmi na základe kľúča hrubého národného produktu. Ostatné náklady operácii s vojenskými a obrannými dôsledkami sú financované na základe princípu “costs lie where they fall” (náklady sú financované, tam kde vzniknú), teda sú financované jednotlivými štátmi, zúčastňujúcimi sa akcie.

¹ Závazky pokrývajú celkové náklady na zákonné záväzky zahrnuté do rozpočtu v priebehu finančného roku. Platby sú prostriedky určené na splácanie zákonných záväzkov zahrnutých do rozpočtu v bežnom finančnom roku a / alebo v predchádzajúcom finančnom roku. (Dostupné zo stránky Ministerstva financií SR < <http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=3968>>)

³ Nástroj flexibility umožňuje financovanie jednoznačne špecifikovaného výdavku v príslušnom rozpočtovom roku, ktorý by nebolo možné financovať v rámci rozpočtových stropov, určených medziinštitucionálnou dohodou “

PROBLÉMY FINANCOVANIA SZBP

1. Vymedzenie pôsobnosti SZBP v kontexte vonkajších vzťahov únie a viaczdrojové financovanie

Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika je oblasťou s komplexnými väzbami na iné zložky vonkajšej politiky EÚ a preto je zložité jednoznačne vyčleniť tie operácie a úlohy ktoré spadajú výsadne pod SZBP.

Ako uvádzajú Holscheidt a Broekelmann, trojpilierová štruktúra môže vyvolávať dojem zdanlivej jasnosti najmä v otázkach financovania však so sebou prináša predovšetkým ťažkosti.⁴ Vonkajšie vzťahy Únie predstavujú komplexný celok a viaceré činnosti realizované v rámci SZBP, môžu byť zastrešované aj rôznymi komunitárnymi programami.

Financovanie mnohých akcií aj napriek tomu, že svojim charakterom prislúchajú k SZBP sa priebežne čiastočne, či úplne presunulo na komunitárnu časť rozpočtu, ktorý jednak disponuje omnoho väčším objemom prostriedkov, ako aj jednoduchšími rozhodovacími mechanizmami (nevyžaduje sa konsenzus členských štátov), prípadne sú financované tak z komunitárneho piliera, ako aj SZBP. Príkladom takýchto aktivít sú akcie zamerané na rozvoj a konsolidáciu demokracie, podpora a pozorovanie volieb, odmínovanie, demobilizácia, odzbrojovanie a reintegrácia, či budovanie inštitúcií, demobilizácia, odzbrojenie a reintegrácia, vláda zákona a rešpektovanie ľudských práv.⁵

Názorným príkladom, v ktorom sa naplno premieta previazanosť aktivít SZBP s inými oblasťami externých aktivít EÚ je aj **financovanie civilných operácií krízového manažmentu**.

Krízový manažment sa so zavedením Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky (EBOP), stal jednou z dominantných aktivít SZBP. Schopnosť rýchlo a efektívne reagovať na vznikajúcu krízu a zabrániť jej ďalším možným dôsledkom je jedným zo základných predpokladov udržania nielen európskej, ale i globálnej bezpečnosti. Únia ma na riešenie takýchto situácií k dispozícii celý rad nástrojov tak civilného, ako i vojenského charakteru. Nie všetky spadajú priamo do pôsobnosti SZBP, mnohé sú v kompetencii prvého piliera. Riešenie krízových situácií si však zvyčajne vyžaduje kombináciu týchto nástrojov. Takýto komplexný prístup sa premieta aj v samotnom financovaní, ktoré býva uskutočňované často z viacerých zdrojov. Bendiekova a Whitney-Steelova vo svojom príspevku na tému financovania SZBP identifikujú nasledujúce zdroje financovania:⁶

Operácie krízového manažmentu civilného charakteru môžu byť financované z nasledujúcich zdrojov:

⁴ HÖLSCHIEDT, S. – BRÖKELMANN, C.: Finanzierung der Gemeinsamen Aussen und Sicherheitspolitik, 2004 [online] 10.2.2007. Dostupné z:

<<http://www.finanzreform.de/cms/upload/pdf/2004-02Holscheidt,DieFinanzierungderGASP04-01-04.pdf>>

⁵ Special Report No 13/2001 on the management of the common foreign and security policy (CFSP), together with the Council's replies and the Commission's replies, článok 9

⁶ BENDIEK, A.- WHITNEY-STEEL, H.: The Finacing of the EU's Common Foreign and Security Policy. [online] Jún 2006 Dostupné z:

<http://www.swp-berlin.org/en/common/get_document.php?asset_id=3085>, s. 3

- Rozpočet EU , obsahujúci aj rozpočet SZBP
- Európsky rozvojový fond
- Ad hoc misie, financované mimo rozpočtu EU, z príspevkov členských štátov, ak tak jednomyseľne rozhodla Rada .

Operácie krízového manažmentu s vojenskými a obrannými dôsledkami môže byť financované z nasledujúcich zdrojov:

- Mechanizmus Athena
- Financovanie členskými štátmi na základe princípu „náklady su hradené tam, kde vzniknú“ (costs lie where they fall)
- Financovanie z rozpočtu agentúr
- Administratívny prepočet nákladov – spolufinancované zo strany súkromných spoločností, medzinárodných inštitúcií a EU

V rámci financovania z komunitárnej časti rozpočtu EÚ (teda mimo rozpočtu SZBP) , pritom ešte existujú nasledujúce možnosti:

- Mechanizmus rýchlej reakcie
- Geografické a sektorové programy EU
- Nástroj stability

Široká paleta finančných nástrojov tak na jednej strane umožňuje určitú flexibilitu, na strane druhej však spôsobuje „nejednoznačnosť, ktorá vedie k nemožnosti vytvorenia stálych procedúr a vynucuje si prehodnotenie od akcii k akcii, čo výrazne znižuje transparentnosť celého procesu financovania“⁷

2. Inštitucionálna štruktúra SZBP

Hlavný problém v inštitucionálnom prerozdelení kompetencií vo vzťahu k SZBP a k jej financovaniu spočíva predovšetkým vo vzájomnom nesúlade týchto kompetencií.

O samotnej akcii a finančných zdrojoch, ktoré budú na ňu využité rozhoduje Rada, ich vykonávateľom je však Komisia. Komisia je zároveň tou inštitúciou, ktorá ma informačnú povinnosť voči Parlamentu avšak opätovne bez toho aby mala nejaký vplyv na rozhodovanie v týchto otázkach. Parlament síce má vplyv na konečnú podobu rozpočtu, keďže ide o nepovinné výdavky, nepodieľa sa však na samotných rozhodnutiach o konkrétnych akciách a ich financovaní. Ešte obmedzenejšia je úloha Parlamentu v prípade operácii vojenského charakteru. Práve inštitucionálne spory, prameniace z tohto prerozdelenia kompetencií sa stali mnohokrát brzdou rozvoja SZBP. Rada často v snahe obísť komisiu a Parlament využívala také možnosti financovania, aby obmedzila dosah týchto inštitúcií, ako napríklad financovanie z vlastného administratívneho rozpočtu alebo financovanie členskými štátmi. Parlament na druhej strane v snahe prinútiť Radu k väčšej kooperácii často tlačil objem rozpočtu nadol, tak aby museli by prostriedky čerpané z iných kapitol.⁸

Tieto inštitucionálne „trenice“ sa nepodarilo vyriešiť ani po dlhých rokoch fungovania SZBP. Aj v konečnom znení rozpočtu pre rok 2007 Parlament dôrazne požaduje Radu aby

⁷ Special Report No 13/2001 on the management of the common foreign and security policy (CFSP), together with the Council's replies and the Commission's replies In: Official Journal C 338 30.11.2001

⁸ MONAR, J.: The Finances of the Union's Intergovernmental Pillars: Tortuous Experiments with the Community Budget. In: *Journal of Common Market Studies*, roč. 35, marec 1997, s.55-78

umožnila zastúpenie Európskeho parlamentu vo všetkých etapách rozhodovacieho procesu.⁹ Rovnako komisia argumentuje, že ako inštitúcia ktorá je vo väčšine prípadov zodpovedná za implementáciu opatrení by mala byť väčšmi zainteresovaná aj v rozhodovaní o nich. Ďalším argumentom v prospech väčšej váhy Komisie v procese tvorby spoločných akcií je aj skutočnosť, že Komisia zastrešuje početné komunitárne programy v oblasti vonkajších vzťahov a je vhodné a nevyhnutné zabezpečiť čo najväčšiu komplementaritu a konzistentnosť operácií realizovaných v rámci komunitárnych programov s operáciami uskutočňovanými v rámci SZBP.

3. Transparentnosť a kontrola financovania SZBP

Výdavky v Oblasti SZBP, financované zo všeobecného rozpočtu Únie, podliehajú rovnako ako výdavky v iných oblastiach činnosti EU rozpočtovej kontrole. Špecifické postavenie a štruktúra SZBP ako aj viaczdrojovosť jej financovania si však vyžadujú aj vytvorenie iných mechanizmov. Tie sú obsiahnuté aj v Medziinštitucionálnej dohode medzi EP, Radou a Komisiou o rozpočtovej disciplíne a riadnom finančnom hospodárení.

Vždy, keď Rada prijme rozhodnutie v oblasti SZBP, ktoré je späté so vznikom výdavku, zašle bezodkladne a v každom prípade do piatich pracovných dní po prijatí konečného rozhodnutia Európskemu parlamentu odhad predpokladaných nákladov („finančný výkaz“). Raz za štvrt' roka Komisia informuje rozpočtový orgán o vykonávaní akcií SZBP a o finančných prognózach na zostávajúcu časť roka.¹⁰ Medziinštitucionálna dohoda zároveň zaväzuje Radu ku každoročným konzultáciám s Parlamentom a stanovuje aj informačnú povinnosť Rady a Komisie voči tejto inštitúcii. Práve nedostatočná ochota Rady plniť si svoju informačnú povinnosť bránila efektívnej kontrole financovania SZBP a Medziinštitucionálna dohoda z roku 2006, by sa mohla stať tým nástrojom, ktorý povedie k zlepšeniu tejto situácie.

Z hľadiska demokratickej kontroly však ostávajú problematickými najmä zmiešané činnosti SZBP zahŕňajúce výdavky plynúce tak z civilných činností, ako aj z činností s vojenským či obranným dosahom. Okrem možnosti financovania z oboch pilierov sa tu pridružuje aj financovanie členskými štátmi a možnosť využívania administratívneho rozpočtu Rady. Obe tieto formy financovania sa vyznačujú nižšou mierou možnosti kontroly. Najmä v oblasti výdavkov na operácie s obrannými a vojenskými dôsledkami (mechanizmus Athena) vzniká pomerne neštandardná situácia, keď príslušne výdavky nemusia prechádzať zložitými schvaľovacími procedúrami v národných parlamentoch, ale neprechádzajú ani kontrolou Európskeho parlamentu. Vzniká tak výrazný demokratický a kontrolný deficit¹¹

4. Rýchlosť a flexibilita financovania

Najmä v operáciách krízového manažmentu je schopnosť rýchlej reakcie nevyhnutným predpokladom úspešnosti. Jednou z príčin pomerne dlhej doby prípravy jednotlivých akcií sú aj zložité rozhodovacie procedúry. Správa dvora audítorov z roku 2001 však poukazuje aj na neprimerane dlhý čas, ktorý uplynie od samotného rozhodnutia po poukázanie finančných zdrojov. Práve čas medzi rozhodnutím Rady a prvou uskutočnenou

⁹ Konečné prijatie všeobecného rozpočtu Európskej únie na rozpočtový rok 2007.-Hlava 19: Vonkajšie vzťahy In: *Úradný vestník Európskej únie* L 77, 16.3.2007

¹⁰ Medziinštitucionálna dohoda medzi Európskym parlamentom, Radou a Komisiou o rozpočtovej disciplíne a riadnom finančnom hospodárení. In: *Úradný vestník Európskej únie* C 139, 14.6. 2006, článok 42

¹¹ HÖLSCHIEDT, S. – BRÖKELMANN, C.: Finanzierung der Gemeinsamen Aussen und Sicherheitspolitik, 2004 [online] 10.2.2007. Dostupné z:

<<http://www.finanzreform.de/cms/upload/pdf/2004-02Holscheidt,DieFinanzierungderGASP04-01-04.pdf>>

platbou, je indikátorom rýchlosti, ktorou môže byť akcia uskutočnená a správa poukazuje, že tento býva často neprimerane dlhý. Správa uvádza, že v rokoch 1997 až 1999 bol priemerný čas medzi rozhodnutím Rady a uskutočnením prvej platby 173 dní.¹² S otázkou flexibility je spojená aj možnosť získania dodatočných zdrojov, napr. vytvorením dodatkového či opravného rozpočtu. Takýto krok si vyžaduje tradičnú rozpočtovú procedúru, ktorej pomerne dlhé trvanie, nevyhovuje potrebám krízového financovania. Samotná SZBP nedisponuje nástrojmi ako je Mechanizmus rýchlej reakcie RR. Ešte zložitejšia je situácia v prípade operácii vojenského charakteru, kde je vylúčené rozpočtové financovanie a musí byť zabezpečené príspevkami členských štátov.

5. Dlhodobá udržateľnosť financovania

Operácie väčšieho rozsahu majú zvyčajne dlhšie trvanie, ktoré je náročne vopred určiť. Aby však bola udržaná efektívnosť týchto operácií a tak aj kredibilita, musí byť zabezpečené hladké financovanie po celú dobu ich trvania. Podobne ako pri vyššie zmienenom probléme platí, že tá môže byť ohrozená zdlhavými rozhodovacími procedúrami, medziinštitucionálnymi spormi, či neschopnosťou členských štátov nájsť konsenzus.

6. Prerozdelenie bremena

Najmä v súvislosti s financovaním operácií s obrannými a vojenskými dôsledkami viacerí autori poukazujú na problém nerovnomerného prerozdelenia bremena financovania. Spoločné náklady sú zvyčajne financované príspevkami členských štátov na základe kľúča HND. Veľké štáty tak prirodzene prispievajú väčším dielom. Zároveň však väčšinou poskytujú aj prevažnú časť personálu a vybavenia a sú zaťažené dvojnásobne. Výška týchto príspevkov však nie je kompenzovaná žiadnym špeciálnym statusom. To spôsobuje, že mnohé veľké členské štáty (ako napr. Nemecko) sú zdržanlivé vo financovaní na základe kľúča HNP¹³

Na druhej strane nie je systém financovania vychádzajúci z princípu „náklady sa hradia tam kde vzniknú“, výhodný ani pre malé štáty, ktoré by chceli aktívne prispievať k operáciám, keďže sa pre nich financovanie takýchto operácií stáva príliš nákladným

7. Objem financovania

I keď Únia neustále zdôrazňuje posilnenie svojej globálnej úlohy nie je táto skutočnosť naplno premietnutá do objemu rozpočtových prostriedkov a to aj napriek skutočnosti, že rozpočet SZBP znamenal v posledných rokoch pomerne vysoký nárast a v roku 2007 dosiahol rekordných 284 850 000 milióna EUR, čo je historicky najvyššia suma od počiatku fungovania SZBP. Táto suma však stále predstavuje len necelé 4% výdavkovej kapitoly „EÚ ako globálny partner“. Jej podiel na celkovom rozpočte je teda stále v desiatinných číslach. Ostáva otáznym či je takýto rozsah financovania aktivít SZBP dostatočný pre naplnenie ambícií EÚ pôsobiť ako rozhodujúci a silný globálny hráč.

ZÁVER

Čoraz intenzívnejšie sa vynárajúca potreba po väčšej jednote členských štátov v oblasti Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ vedie aj k prehodnocovaniu efektivity jej

¹²Special Report No 13/2001 on the management of CSFP, článok 45

¹³ MISSIROLI, A.: Financing ESDP (Analysis), April 2003 Dostupné na <<http://www.iss-eu.org/new/analysis/analy053.html>>

nástrojov a mechanizmov. Rovnako je tomu aj v otázke financovania aktivít SZBP. Zvláštny charakter SZBP, či už ide o mimoriadnu politickú citlivosť tejto oblasti, alebo špecifické nároky flexibilitu a udržateľnosť realizovaných opatrení, kladie na jej financovanie mimoriadne vysoké nároky. Súčasný obraz financovania SZBP týmto nárokom zodpovedá len čiastočne a je poznačený početnými problémami. Riešenie týchto problémov je jedným z predpokladov efektívnejšej a silnejšej SZBP a tá jednoznačne musí patriť medzi priority Únie . A to nielen preto, aby Únia posilnila svoj hlas vo svete, ale predovšetkým preto, aby bola schopná zaistiť bezpečnosť svojich občanov. A tú v dnešnom prepojenom svete nemožno dosiahnuť ináč, ako snahou o udržanie bezpečnosti v globálnom meradle.

LITERATÚRA

- KÖNIG, P. - LACINA L. a kol.: *Rozpočet a politiky Evropske unie*. Praha: C. H. Beck, 2004. 374 s. ISBN 80-7179-846-0,
- BENDIEK, A.- WHITNEY-STEEL, H.: *The Finacing of the EU's Common Foreign and Security Policy*. [online] Dostupné z <http://www.swp-berlin.org/en/common/get_document.php?asset_id=3085> (15.8.2007)
- Communication from the Commission to the Council and the European Parliament - Financing of civilian crisis management operations. 2001 [online] Dostupné z:<http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=COMfinal&an_doc=2001&nu_doc=647> (4.10.2007)
- HÖLSCHIEDT, S. – BRÖKELMANN, C.: *Finanzierung der Gemeinsamen Aussen und Sicherheitspolitik*, 2004 [online] Dostupné z: <<http://www.finanzreform.de/cms/upload/pdf/2004-02Holscheidt,DieFinanzierungderGASP04-01-04.pdf>> (14.9.2007)
- *Konečné prijatie všeobecného rozpočtu Európskej únie na rok 2006*, Hlava 19: Vonkajšie vzťahy In: *Uradný vestník Európskej únie* L 78 z 15.3. 2006
- *Konečné prijatie všeobecného rozpočtu Európskej únie na rok 2008*, Hlava 19: Vonkajšie vzťahy In: *Uradný vestník Európskej únie* L 71 zo 14.3.2007
- MISSIROLI, A.: *Euros for ESDP: Financing EU operations*, Jún 2003. [online] Dostupné z <<http://www.iss-eu.org/occasion/occ45.pdf>> (15.8.2007)
- MISSIROLI, A.: *Financing ESDP (Analysis)*, April 2003. Dostupné z <<http://www.iss-eu.org/new/analysis/analy053.html>> (15.8.2007)
- MISSIROLI, A.: *Ploughshares into swords: More Euros for ESDP?*. [online] Dostupné z <http://www.isn.ethz.ch/5isf/5/Papers/Missiroli_paper_VI.3.pdf> (15.2.2007)
- MONAR, J.: *The Finances of the Union's Intergovernmental Pillars: Tortuous Experiments with the Community Budget*. In: *Journal of Common Market Studies*, roč. 35, marec 1997, s.55-78
- PAWERA, R.: *Manažment európskej bezpečnosti*. Bratislava: Eurounion, 2004. ISBN 80-88984-71-8
- *Special Report No 13/2001 on the management of the common foreign and security policy (CFSP), together with the Council's replies and the Commission's replies* In: *Official Journal C* 338 30.11.2001, s 1-40
- WOODBRIDGE, J.: *Breaktrough in ESDP Funding*. In: *European Security Review* č.13, júl 2002, [online] Dostupné z: <http://www.isis-europe.org/ESR13.pdf> (4.10.2007)

Kontakt:

Katedra ekonómie a financií
Fakulta managementu UK
Odbojárov 10
820 05 Bratislava

Ing. Luděk Kouba, Ph.D.

PROVOZNĚ-EKONOMICKÁ FAKULTA,
MENDELOVA LESNICKÁ A ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V BRNĚ

NOVÁ INSTITUCIONÁLNÍ EKONOMIE A DVA MODELY INSTITUCIONÁLNÍ TRANSFORMACE CPE VE STŘEDNÍ EVROPĚ

kouba@mendelu.cz

Abstrakt

Cílem tohoto příspěvku je provést komparaci dvou alternativních modelů institucionální změny – transferu formálních institucí na příkladu německého integračního procesu a evoluce formálních institucí na příkladu transformace České republiky. Sjednocením Německa získala bývalá centrálně plánovaná ekonomika NDR kompletní institucionální rámec (formální instituce) vysoce vyspělé kapitalistické ekonomiky SRN. Podle sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu založených na formálním pojetí institucí tak východní Německo získalo předpoklady pro dynamický ekonomický rozvoj. Předložená případová studie však ukazuje, že v nových spolkových zemích došlo k dlouhodobému úpadku ekonomické aktivity. Selhání východoněmecké transformace vyniká ve srovnání s Českou republikou coby reprezentantem skupiny ostatních středoevropských zemí. Důsledkem je zpochybnění obecnosti sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu založených na formálním pojetí institucí.

Klíčová slova: instituce, nová institucionální ekonomie, transformace

Abstract

The aim of the paper is to compare two alternative models of institutional transformation (transfer of institutions, evolution of institutions) in the former centrally planned economies in the central Europe. Centrally planned GDR's economy obtained a complete institutional framework (formal institutions) of a highly developed capitalist economy of the FRG in the moment of Germany's reunification in 1990. According to the social-economic approaches to the growth theory based on formal conception of institutions, there were created conditions for dynamic economic development in East Germany. However, this case study shows that the economy of East Germany got stuck in a long-term stagnation. The failure of East German transition is more obvious in comparison with the Czech Republic or other Central European countries. This implies a challenge to generality of social-economic approaches to the growth theory based on formal conception of institutions.

Keywords: institutions, new institutional economics, transition

Transformační proces ve střední a východní Evropě¹ představuje ve světových dějinách mimořádně zajímavý příklad institucionální změny. Zásadními systémovými změnami prošel v historicky velmi krátkém časovém údobí nejen politický, ekonomický i právní systém těchto zemí (formální instituce), ale postupně se měnily také etické a kulturní hodnoty, morálka a způsob myšlení lidí (neformální instituce). Pro novou institucionální ekonomii představuje transformace středoevropského regionu ideální případovou studii, na níž lze diskutovat relevanci jednotlivých konceptů. Vedle této skutečnosti však transformační proces bývalých centrálně plánovaných ekonomik nabízí ještě

---

¹ V rámci tohoto textu budeme dále hovořit o regionu *střední Evropy*.

další specifický případ – proces sjednocení Německa.

Ve 20. století můžeme pozorovat hned několik případů, kdy se relativně homogenní země (ekonomický systém, ekonomická úroveň, obyvatelstvo, přírodní podmínky atd.) rozdělily na dva nezávislé státní celky následně se vyvíjející zcela divergentním způsobem – Východní a Západní Německo, Severní a Jižní Korea, po dlouhou dobu i Čína a Tchaj-wan. Tyto případy využívají představitelé sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu založených na formálním pojetí institucí již tradičně jako typické příklady, na nichž lze působivě argumentovat sílu klíčových institucionálních myšlenek. Prosperita Západního Německa, Jižní Korey i Tchaj-wanu, které si ponechaly relativně demokratické politické instituce a hlavně kapitalistické ekonomické instituce, i dlouhodobý úpadek socialistických centrálně plánovaných ekonomik Východního Německa, Severní Korey a do 80. let 20. století i Číny jsou nezpochybnitelné.

Sjednocení Německa, k němuž došlo na přelomu 80. a 90. let minulého století, naopak představuje unikátní experiment. Jedná se o sloučení dvou zemí se zcela odlišným politickým, ekonomickým a právním systémem a v neposlední řadě také s výrazně rozdílnou ekonomickou úrovní do jednoho celku. Tento experiment byl navíc realizován v horizontu měsíců v podstatě bez jakýchkoliv přípravných a adaptačních mezidobí.² Je proto zarážející, že takovéto přitažlivé téma dosud nebylo v rámci nových institucionálních směrů pojednáno.

Vrátíme-li se k úvodní myšlence transformace centrálně plánovaných ekonomik jako příkladu institucionální změny, nabízí se zde pro novou institucionální ekonomii dosud neuchopená příležitost zajímavé komparativní analýzy. V rámci transformačního procesu středoevropských ekonomik totiž díky německému integračnímu experimentu nalezneme dvě diametrálně odlišné podoby přeměny institucionálního systému³.

Pro všechny země regionu s výjimkou bývalé NDR znamenal proces vytváření formálních institucí inspirovaných ideály liberální demokracie a slučitelných s principy tržní ekonomiky postupný, a mnohdy značně bolestivý, evoluční proces. Naopak součástí bezprecedentně rychlého integračního procesu obou rozdělených částí Německa bylo i okamžité zasazení kompaktního institucionálního rámce vyspělé západoněmecké tržní ekonomiky do prostředí podstatně méně rozvinuté východoněmecké centrálně plánované ekonomiky.

Lze tedy mluvit o dvou pozorovaných alternativách institucionální změny – o *transferu* (transplantaci, xeroxu) formálních institucí v případě bývalé NDR a o *evoluci* formálních institucí v případě všech ostatních transformujících se zemí střední Evropy.

Je zřejmé, že i mezi touto skupinou ostatních transformujících se ekonomik existovaly často značné rozdíly ve zvolených transformačních strategiích v rámci škály šoková terapie – gradualistický přístup. Odlišnost nenapodobitelného německého transferu formálních institucí od evolučního procesu institucionálních změn ve všech ostatních zemích regionu je však zásadní.⁴ Z těchto důvodů budou všechny transformující se země regionu s výjimkou NDR vnímány jako celek v rámci evolučního utváření institucionálního prostředí.

Jako zástupce této skupiny zemí byla pro účely další analýzy zvolena Česká republika. Západní část bývalého Československa sdílela na konci 80. let s tehdejší NDR řadu podobných charakteristik: jednalo se o dvě sousední geograficky blízké země se srovnatelným

---

² Porovnejme například s rychlostí i dosaženým stupněm evropských integračních procesů.

³ Pojmy institucionální systém, institucionální rámec, institucionální prostředí jsou v tomto textu používány jako synonyma k pojmu formální instituce.

⁴ Pro ilustraci tohoto evolučního charakteru uveďme alespoň příklad ekonomicky klíčového zákona o konkurzu a vyrovnání, který byl v ČR v letech 1993 až 2003 celkem 21krát novelizován (Žídek, 2006, str. 253). Realizovaná transformační strategie České republiky je přitom obecně vnímána jako jedna z nejvíce radikálních.

počtem obyvatel, dvě nejvyspělejší ekonomiky východního bloku s podobnou ekonomickou strukturou (dominantní pozice průmyslu a ve srovnání s ostatními socialistickými státy malý podíl zemědělství na HDP); obě ekonomiky trpěly i v rámci východní bloku nejsilnější regulací ekonomiky s nejmenším podílem soukromého sektoru; obyvatelstvo obou zemí mělo relativně kvalitní vzdělání, zejména technické, blízkou kulturu a historii atd.

V dalším textu se tedy budeme zabývat komparací dvou alternativních modelů institucionální transformace – transferu formálních institucí na příkladu německého integračního procesu a evoluce formálních institucí na příkladu transformace České republiky coby reprezentanta skupiny všech ostatních transformujících se ekonomik střední Evropy.

Závěrem je nutné upozornit, že pro přesné postižení povahy institucionálních změn ve střední Evropě by bylo na místě hovořit spíše o *urychlené*, resp. *cílované* evoluci formálních institucí. Zatímco ve vyspělých tržních ekonomikách euroatlantického prostoru se institucionální prostředí vyvíjelo celá desetiletí, výrazná většina reforem realizovaných v rámci transformačního procesu byla v zemích středoevropského regionu dílem poslední dekády 20. století. Tato *evoluce* navíc jednoznačně konvergovala k institucionálnímu prostředí tržní ekonomiky západního typu; v této souvislosti lze v literatuře objevit také pojem *imitace* institucí. Vzhledem k jednoznačnému odlišení tohoto procesu od okamžitého převzetí západních formálních institucí bývalou NDR budeme v dalším textu používat pojem *evoluce* formálních institucí.⁵

Porovnání institucionálního prostředí bývalé NDR a ČR

Z tématické literatury a dostupných statistik je patrný značně odlišný charakter transformace institucionálního prostředí v obou sledovaných zemích a následně i rozdílná hodnocení jejich kvality. Transfer západoněmeckých formálních institucí umožnil v nových spolkových zemích mimořádně rychlé vytvoření standardního institucionálního prostředí vyspělé tržní ekonomiky. Přes rozporuplnost privatizačního procesu lze říci, že bývalá NDR disponovala prakticky od počátku 90. let výhodami fungujícího systému soudů, predikovatelného právního prostředí, garantovaných vlastnických práv a vynutitelnosti smluvních vztahů.

Naopak Česká republika procházela od počátku 90. let obdobím utváření institucionálního prostředí, často cestou pokusů a omylů. Mimořádné tempo přijímání nové legislativy i praxe neustálých novelizací vyvolávaly nejistotu v očekávání ekonomických subjektů. K otázce ochrany vlastnických práv uvádí M. Sojka ještě v roce 2000 (str. 229), že ani po deseti letech transformace „nejsoú práva soukromého vlastnictví v některých významných ohledech zaručena“. Reforma socialistického právního řádu není ukončena dodnes, viz např. kontroverzní nový zákoník práce z roku 2006; na zásadní změny nadále čekají obsáhlé pasáže občanského zákoníku, trestní řád, v ekonomické oblasti zůstává evergreenem stále ne zcela funkční zákon o konkurzu a vyrovnání.

Kvalita právního a institucionálního prostředí České republiky se stala přinejmenším od poloviny 90. let předmětem kontroverzních diskusí, kde nalezneme jak její obhájce, např. Klaus (1999), Schwarz (2003), Tříška (2002), relativně neutrální hodnocení, např. Havel (2004), Sokol (2002), i výrazné kritiky, např. Mlčoch (2000), Sojka (2000). Reprezentativní přehled této diskuse shrnuje Žídek (2006).

Podíváme-li se na tuto debatu z určitého nadhledu lze souhlasit s J. Havlem (2004, str. 737),

---

⁵ Pro úplnost je nutné konstatovat i ten fakt, že v literatuře bývají pojmy transplantace či xerox často používány při obecné charakteristice institucionálních reforem v celém regionu. V rámci naší analýzy, kdy se pohybujeme uvnitř této skupiny středoevropských zemí, je však diferenciací mezi východoněmeckým převzetím – transferem formálních institucí a budováním – evolucí formálních institucí v ostatních zemích natolik výrazná, že byla zvolena tato terminologie.

který uvádí: „Porovnáme-li ovšem výsledky okolních států, pokud jde o institucionální stránku rozvoje, jsou v zásadě srovnatelné ... .“ Stejně tak je nesporné, že institucionální prostředí bývalé NDR se od České republiky i všech ostatních transformujících se zemí střední a východní Evropy výrazně odlišovalo. Přes postupné změny formálních institucí v České republice platí, že v případě dvojice sledovaných zemí existují zřetelné rozdíly i dnes, což dokládá porovnání údajů z databáze Světové banky za rok 2006 (tabulka 2).

V souvislosti s kvantitativním hodnocením institucionálního prostředí je potřeba učinit dvě obecné metodické poznámky. Všechny dostupné datové zdroje sledují institucionální prostředí dnešní SRN jako celku. Vzhledem k transferu institucionálního prostředí ze západní části Německa na území nových spolkových zemí, ke kterému došlo hned v roce 1990, lze tyto údaje využít pro ilustraci skutečnosti, jak je vnímána kvalita formálních institucí bývalé NDR ve sledovaném transformačním období.

Poznámka druhá se týká skutečnosti, že při konstrukci hodnotících ukazatelů kvality institucionálního prostředí jsou kombinována tvrdá i měkká data. Použití měkkých dat je vzhledem k charakteru institucí nevyhnutelné, na druhou stranu je tato skutečnost zdrojem oprávněné kritiky s ohledem na vypovídací schopnost takto konstruovaných ukazatelů. Je na místě vyjádřit pochybnost o smysluplnosti využití těchto údajů v korelačních, resp. regresních analýzách. Zdůrazněme, že v tomto textu jsou zmiňované ukazatele využity pouze jako ilustrační. Pro úplnost rovněž dodejme, že různé datové zdroje využívající odlišnou metodologii poskytují v případě tohoto typu hodnocení formálních institucí velmi podobné výsledky.

Tabulka 2: Vybrané institucionální ukazatele ČR a SRN za rok 2006

Vybrané institucionální ukazatele	ČR	SRN
Vynutitelnost smluvních vztahů (pořadí)	57	29
procedury (počet)	21	30
čas (dny)	820	394
náklady (% nároku)	14,1	10,5
Zahájení podnikání (pořadí)	74	66
procedury (počet)	10	9
čas (dny)	24	24
náklady (% důchodu na obyvatele)	8,9	5,1
minimální kapitál (% důchodu na obyvatele)	36,8	46,2
Ukončení podnikání (pořadí)	113	28
čas (roky)	9,2	1,2
náklady (% majetku)	15	8
míra návratnosti (%)	18,5	53,1
Registrace vlastnictví (pořadí)	58	42
procedury (počet)	4	4
čas (dny)	123	40
náklady (% hodnoty majetku)	3,0	4,5
Placení daní (pořadí)	110	73
Zaměstnávání pracovníků (pořadí)	45	129
Udělování licencí (pořadí)	110	21
Dostupnost úvěrů (pořadí)	21	3
Ochrana investorů (pořadí)	83	83
Zahraniční obchod (pořadí)	41	7

„Ease of doing business“ (celkové pořadí v databázi zemí)	52	21
---	----	----

Zdroj: The World Bank – Doing Business 2007

Poznámky k metodice:

Databáze Světové banky obsahuje údaje za 157 zemí v 10 skupinách ukazatelů, údaje v jednotlivých skupinách jsou v databázi dále členěny. Všechny skupiny ukazatelů jsou uvedeny v tabulce včetně pořadí obou zemí. U vybraných skupin ukazatelů v tabulce jsou uvedeny i další údaje.

Z údajů, které shrnuje tabulka 2, vyplývá přetrvávající kvalitativní převaha Německa vůči České republice v případě vybraných formálních institucí, které představují z pohledu sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu založených na formálním pojetí institucí důležité determinanty úspěšného ekonomického rozvoje. Výrazné rozdíly jsou patrné v klíčové kategorii vynutitelnosti smluvních vztahů (394 dní v SRN proti 820 dnům v ČR) a především ukončení podnikatelské činnosti (1,2 roku v SRN oproti průměrným 9,2 roku v ČR) – tento údaj dokumentuje dlouhodobou nefunkčnost úpadkového zákonodárství v České republice.

Alternativní hodnocení institucionální kvality poskytuje Světové ekonomické fórum jako součást indexu GCI (Global Competitiveness Index, index globální konkurenceschopnosti).

Tabulka 3: GCI za rok 2006

Vybrané institucionální ukazatele	ČR	SRN
GCI – hodnota	4,74	5,58
GCI – pořadí	29	8
1. pilíř GCI: instituce – hodnota	3,84	5,69
1. pilíř GCI: instituce – pořadí	60	7

Zdroj: World Economic Forum – Global Competitiveness Report 2006-2007

Poznámky k metodice:

Hodnota indexů: 1 – nejhorší, 7 – nejlepší.

Světové ekonomické fórum konstruuje index GCI v současné době u 125 zemí.

Index sestává z 9 pilířů v pořadí: instituce; infrastruktura; makroekonomika; zdravotnictví a primární vzdělávání; vyšší vzdělávání a podnikové vzdělávání; efektivnost trhů; technologická vybavenost; sofistikovanost podnikání; inovace.

První pilíř indexu GCI – instituce – obsahuje údaje o ochraně vlastnických práv, etice a korupci, neefektivnosti vládního sektoru, výši transakčních nákladů na zajištění bezpečnosti podnikání, ochraně práv minoritních akcionářů atd.

Údaje z databáze Světového ekonomického fóra v zásadě odpovídají výsledkům Světové banky. I celková pozice SRN v pořadí zemí podle indexu GCI je lepší než pozice ČR, výrazně hůře ovšem vyznívá pro Českou republiku relativní hodnocení institucionálního prostředí (60. pozice ČR mezi sledovanými zeměmi přibližně odpovídá 52. pozici v pořadí sestavovaném Světovou bankou).

Uvedená data za rok 2006 ukazují, že i po 16 letech od zahájení transformačního procesu disponuje Německo (a tedy i jeho východní část) lépe hodnocenými formálními institucemi než Česká republika. Vzhledem k evolučnímu charakteru vzniku institucionálního prostředí

v ČR a tedy i k jeho postupnému zlepšování lze dedukovat: v pro transformaci klíčových 90. letech 20. století byla převaha kvality institucionálního prostředí na území bývalé NDR, která převzala západoněmecké formální instituce již v roce 1990, ještě výraznější než v současnosti.

Významně lépe hodnocené institucionální prostředí na území bývalé NDR mělo být podle sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu založených na formálním pojetí institucí klíčovým předpokladem pro vyšší hospodářskou dynamiku a rychlejší konvergenci vůči západní části Německa, popř. dalším vyspělým zemím západní Evropy. Realita však byla jiná, než očekávali nejen stoupenci institucionální hypotézy založené na formálním pojetí institucí.

Porovnání ekonomického vývoje bývalé NDR a ČR v letech 1990-2005

Všechny bývalé centrálně plánované ekonomiky střední Evropy prošly na počátku 90. let transformační recesí. Zatímco v tehdejší Československu poklesla úroveň produkce na 87 % úrovně roku 1989, východoněmecká ekonomika zaznamenala nejhlubší pokles v německé historii. HDP v nových spolkových zemích poklesl na přibližně dvě třetiny výchozí úrovně. Celkový počet odpracovaných hodin v ekonomice se snížil z devíti miliard na méně než polovinu. Propad průmyslové produkce dosáhl dna v roce 1992, a to na úrovni 31 % roku 1989. Pro porovnání – během Velké hospodářské krize ve 30. letech 20. století se pokles průmyslové produkce v Německu zastavil na 59 % úrovně roku 1928 (Dale, 2004, str. 297).

Po překonání transformační recese nastartovaly obě ekonomiky rychlý hospodářský růst. Hospodářství východní části Německa dosahovalo v letech 1992-1994 vyšší dynamiky než ekonomika česká. Pouze toto krátké období však mohlo naznačovat potvrzení platnosti sledované institucionální hypotézy založené na formálním pojetí institucí. Navzdory skeptikům, kteří upozorňovali, že růst je tažen masivními investicemi spolkové vlády především do zanedbané infrastruktury. Po roce 1995 se však konvergenční proces východoněmecké ekonomiky v podstatě zastavil.

Tabulka 4: Makroekonomické ukazatele ČR, nových a starých spolkových zemí

Rok	Změna HDP (%)			Míra nezaměstnanosti (%)		
	ČR	NDR	SRN	ČR	NDR	SRN
1990	-1,2	-15,6	5,7	0,7	-	7,2
1991	-11,6	-22,7	5,1	4,1	10,3	6,3
1992	-0,2	6,2	1,7	2,6	14,8	6,6
1993	0,1	8,7	-2,6	3,5	15,8	8,2
1994	2,2	8,1	1,4	3,2	16,0	9,2
1995	5,9	3,5	1,4	2,9	14,9	9,3
1996	4,0	1,6	0,6	3,5	16,7	10,1
1997	-0,7	0,5	1,5	5,2	19,5	11,0
1998	-0,8	0,2	2,3	7,5	19,5	10,5
1999	1,3	1,8	2,1	9,4	19,0	9,9
2000	3,6	1,2	3,1	8,8	18,8	8,7
2001	2,5	-0,6	1,1	8,9	18,9	8,3
2002	1,9	0,2	0,1	9,8	19,2	8,5
2003	3,6	-0,3	-0,1	10,3	20,1	9,3
2004	4,2	1,3	1,6	9,5	20,1	9,4
2005	6,1	-0,2	1,0	8,9	20,6	11,0

Zdroje: ČSÚ, Hunt (2006a), ESF (2007), MPSV ČR, Bundesagentur für Arbeit

Poznámky k metodice:

NDR – nové spolkové země, SRN – staré spolkové země;

V případě HDP je Berlín započítán do východní části Německa s výjimkou let 1990 a 1991, kdy jsou obě části Berlína započteny odděleně, a roku 2005, kdy je Berlín započítán v rámci starých spolkových zemí.

V případě měření ekonomické výkonnosti nových spolkových zemí je třeba vzít do úvahy několik specifík: především zařazení Berlína (dříve východní a západní část) a dlouhodobě vyšší úroveň důchodů než produkce, což je dáno vyšší pravidelných transferových plateb. Z těchto důvodů existuje v případě HDP bývalé NDR několik alternativních datových řad.

V ČR i v Německu se jedná o registrovanou míru nezaměstnanosti; ta je v případě obou zemí vyšší než alternativní ukazatel konstruovaný podle metodiky Eurostatu.

Budeme-li hodnotit výkonnost české a východoněmecké ekonomiky v prvních patnácti letech po zahájení transformačního procesu, jednoznačně lépe se v tomto směru vyvíjelo hospodářství České republiky. Mírnější transformační recese na počátku 90. let a od roku 1999 akcelerující hospodářský růst se promítly do relativního zlepšení pozice české ekonomiky, která v roce 2005 přesáhla výchozí úroveň roku 1989 přibližně o čtvrtinu. Od poloviny 90. let nekonvergující východoněmecké hospodářství se v témže roce pohybovalo jen nepatrně nad úrovní před začátkem transformace.

J. Hunt (2006a, str. 3) uvádí, že podle údajů OECD byla úroveň HDP na obyvatele v České republice v roce 2004 pouze o 13 % nižší než v nových spolkových zemích (včetně sjednoceného Berlína). Hunt dále upozorňuje (2006b, str. 3), že pokud budou pokračovat růstové trendy z let 1999-2005, Česká republika předstihne v ukazateli HDP na obyvatele bývalou NDR do roku 2013. Vzhledem k tomu, že se česká ekonomika stále nachází ve fázi silné hospodářské konjunktury, tempo růstu v roce 2006 i 2007 se pohybovalo na úrovni 6,5 % a i do budoucna jsou prognózy pro českou ekonomiku v evropském kontextu relativně pozitivní, probíhá konvergenční proces ještě rychleji. Dodejme, že životní úroveň Východních Němců zůstává vzhledem k pokračujícím masivním transferům ze západních spolkových zemí nadále vyšší; v roce 2003 dosahoval HDP na obyvatele v bývalé NDR (včetně Berlína) 67 % západní úrovně, zatímco disponibilní příjem byl na 82 procentech (Hunt, 2006b, str. 3).

Ještě markantněji vyznívá odlišná pozice obou sledovaných zemí při komparaci vývoje trhů práce. Míra nezaměstnanosti představuje na území nových spolkových zemí nejbolestivější problém od samého počátku transformace a údaje v tabulce 4 – registrovaná míra nezaměstnanosti v nových spolkových zemích od roku 1997 kolísá okolo 20% úrovně – dokladují, že se jej dlouhodobě nedaří řešit. Ani po všeobecném poklesu nezaměstnanosti v důsledku vrcholu evropské hospodářské konjunktury v letech 2006 až 2007 se rozdíl na trzích práce obou sledovaných zemí nesnížily. Nezaměstnanost na východě Německa (v posledním roce kolem 15 %) zůstává oproti ČR na přibližně trojnásobné úrovni. Jednoznačně hovoří rovněž údaje o míře ekonomické aktivity. Zatímco v České republice se úroveň zaměstnanosti pohybuje na přibližně 90 procentech úrovně roku 1989, na území bývalé NDR dosahuje tento podíl pouhých 60 %. V této souvislosti zmiňme alespoň skutečnost, že podíl zaměstnanosti v průmyslu (bez stavebnictví) činil v roce 2004 v České republice 30,1 %, ve starých spolkových zemích 22,2 %, ovšem v nových spolkových zemích pouze 15,0 %. K tomu poznamenejme, že nové spolkové země nejsou ani turistickým regionem, ani kupříkladu finančním či výzkumným centrem, tzn. že takto extrémně nízké zastoupení průmyslu není přirozeně kompenzováno určitým dominujícím odvětvím v rámci

sektoru služeb.

Dodejme, že volba České republiky jako zástupce evolučního vývoje institucí ve střední Evropě byla volbou *konzervativní* v tom smyslu, že ve sledovaném období 1990-2005 byla hospodářská dynamika ČR oproti ostatním zemím středoevropského regionu nižší. Při vědomí této skutečnosti o to více vynikne negativní ekonomický vývoj NDR. Na druhou stranu ale připomeňme, že byla volba ČR také volbou *korektní*, neboť obě sledované země byly nejbohatšími zeměmi bývalého východního bloku. S ohledem na vypovídací schopnost formulovaných závěrů by tedy bylo poněkud zavádějící porovnávat hospodářskou dynamiku NDR se znatelně chudším Polskem či Slovenskem, jejichž průměrná tempa hospodářského růstu byla zejména v průběhu 90. let *logicky* vyšší.

Závěr: zpochybnění obecné platnosti závěrů sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu založených na formálním pojetí institucí

Proces transformace ve střední a východní Evropě představuje pro ověřování konceptů nové institucionální ekonomie jedinečnou příležitost. Model centrálně plánované ekonomiky historicky neobstál a země středoevropského regionu stály na počátku 90. let 20. století před úkolem ekonomické transformace. Jednou z nejobtížnějších oblastí transformace bylo vybudování institucionálního prostředí v souladu s demokratickými principy fungování společnosti i potřebami tržní ekonomiky.

Proces institucionální změny ve střední a východní Evropě ovšem nabídl stoupencům nové institucionální ekonomie ještě jeden unikátní experiment – sjednocení socialistické centrálně plánované ekonomiky NDR a kapitalistické tržní ekonomiky SRN, ke kterému došlo v roce 1990, tedy v historicky krátké době necelého roku od symbolického pádu Berlínské zdi. Bývalá NDR tímto krokem převzala formální instituce vyspělého západoevropského státu. Na rozdíl od německého transferu formálních institucí budovaly všechny ostatní transformující se země regionu institucionální prostředí převážně evoluční cestou, byť se jednalo v historickém kontextu o evoluci významně urychlenou a cílovanou směrem k tržní ekonomice západního typu.

Provedená případová studie umožňuje diskutovat tezi „formální instituce jsou fundamentální příčinou ekonomického růstu“, která explicitně či implicitně vyplývá z řady institucionálních příspěvků k teorii růstu vzniklých v 90. letech minulého století a na počátku 21. století. Údaje prezentované v textu dokladují, že východoněmecká ekonomika disponovala po celé transformační období významně lépe hodnocenými formálními institucemi, což platí zejména v případě klíčových atributů vymezení a vynutitelnosti vlastnických práv. Podle logiky sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu založených na formálním pojetí institucí by měla bývalá NDR dosahovat dlouhodobě znatelně *lepší* ekonomické výkonnosti než ČR. Výsledky jsou však opačné: zatímco HDP České republiky byl v roce 2005 přibližně o čtvrtinu vyšší než před začátkem transformace, ekonomika bývalé NDR se pohybovala jen nepatrně nad svou výchozí úroveň; rovněž ukazatele hospodářské dynamiky hovoří jasně ve prospěch České republiky. Podobně jednoznačně vyznívá situace na trzích práce: pomínemeli období extrémně nízké nezaměstnanosti v ČR do roku 1996, v období 1997 až 2005 se nezaměstnanost v ČR pohybovala v intervalu 7-10 %, na území bývalé NDR v rozmezí 18-21 %. O dlouhodobé ztrátě produkčního potenciálu nových spolkových zemí svědčí velmi nízká úroveň zaměstnanosti (pouze 60 % úrovně roku 1989), která koresponduje s bezprecedentním úpadkem východoněmeckého průmyslu (zaměstnanost v průmyslu činí pouhých 15 %). Východoněmecká ekonomika je nadále zcela závislá na finančních transferech ze Západu. Dale (2004, str. 303) v této souvislosti hovoří o vzniku *duální* ekonomiky, kde vedle sebe existují „relativně prosperující Západ a východní „Mezzogiorno“;

trvale závislé na nepřetržitých fiskálních transferech.“

Vzhledem k tomu, že obě země sledované v této případové studii, Česká republika a bývalá Německá demokratická republika, vykazovaly před začátkem transformace velmi podobné charakteristiky (geografické umístění, velikost ekonomiky, ekonomická úroveň, ekonomická struktura, vysoká míra regulace, minimální podíl soukromého sektoru, úroveň vzdělanosti atd.), prezentované výsledky lze interpretovat jako *zpochybnění* těch přístupů sociálně-ekonomické teorie růstu, které zdůrazňují úlohu výhradně formálních institucí jako fundamentální determinanty ekonomické výkonnosti. Tento závěr nic nemění na skutečnosti, že formální instituce mají svůj nezastupitelný význam. „Formalisté“ věrohodně argumentují příklady rozdělených zemí i dalších centrálně plánovaných ekonomik, kde ztráta klíčových formálních institucí vedla k trvalému hospodářskému úpadku. Příklad relativně neúspěšné společenské i ekonomické transformace bývalé NDR však oslabuje obecnou platnost závěrů sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu založených na formálním pojetí institucí, neboť ukazuje, že mechanický transfer západních institucí sám o sobě, pokud nejsou splněny další podmínky, nedokáže zajistit dlouhodobý ekonomický rozvoj. *Formální instituce tedy nelze izolovaně vnímat jako nejdůležitější faktor, fundamentální příčinu, resp. postačující podmínku dlouhodobého hospodářského růstu.*

Literatura

- Arbeitsmarkt, Arbeitslosigkeit, Arbeitsförderung. Sozialpolitik aktuell in Deutschland. Dostupné: <www.sozialpolitik-aktuell.de/tabellen_arbeitsmarkt.shtml#III> 8. 1. 2007.
- Bortel, L.: Ekonomická analýza práva (Law and economics). *Národohospodářský obzor*, ESF MU, Brno, 2005, č. 2.
- Busch, U., Müller, Ch.: The new German transfer problem. Sonderausdruck aus: *Jahrbuch für Wirtschaftswissenschaften*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2005, svazek 56, sešit 3.
- Cepl, V.: Bottlenecks in the transformation of Eastern Europe. 2000. Dostupné: <www.cepl.eu/bottleneck.htm> 3. 10. 2006.
- Dale, G.: Between State Capitalism and Globalisation, The Collapse of the East German Economy. Peter Lang AG, Bern, 2004.
- Doing Business 2007. The World Bank. Dostupné: <www.doingbusiness.org/> 3. 1. 2007.
- Frey, D.: The Unification of Germany from the Standpoint of a Social Psychologist. In Kurz, H., D.: *United Germany and the New Europe*. Edvard Elgar, 1993.
- Havel, J.: Budování institucí v České republice. *Politická ekonomie*, 2004, č. 6.
- Hunt, J.: The Economics of German Reunification. 2006a. Dostupné: <www.cireq.umontreal.ca/personnel/hunt.html> 6. 1. 2007.
- Hunt, J.: Is the Transition in East Germany a Success? 2006b. Dostupné: <www.aicgs.org/documents/jhunt06.pdf> 6. 1. 2007.
- Jacoby, W.: Institutional Transfer: Method or Mirage? Záznam přednášky, Carnegie Endowment, 5. 10. 2001. Dostupné: <www.carnegieendowment.org> 5. 12. 2006.
- Jonáš, J.: Trpký plod spontánního vývoje. *Ekonom* 1999, č. 4.
- Kadeřábková, A., a kol.: Ročenka konkurenceschopnosti České republiky 2005. Praha: Linde, 2005.
- Kalmbach, P.: On Alternative Strategies of Wage Policy in Eastern Germany. In Kurz, H., D.: *United Germany and the New Europe*. Edvard Elgar, 1993.
- Kigyóssy-Schmidt, E.: Introduction of New Institutional Conditions and Legal Regulations into Former Centrally Run Economies: The Case of East Germany. In Kurz, H., D.: *United*

- Germany and the New Europe*. Edvard Elgar, 1993.
- Kitschelt, H., Streeck, W.: From stability to stagnation: Germany at the beginning of the twenty-first century. In *Western European Policy*, 2003. Dostupné: <www.highbeam.com/doc/1G1-111648184.html> 2. 1. 2007.
- Klaus, V.: Země, kde se již dva roky nevládne. Praha: CEP, 1999.
- Kornai, J.: Velká transformace střední a východní Evropy: úspěch a zklamání. *Politická ekonomie*, 2006, č. 4.
- Kouba, K., Vychodil, O., Roberts, J.: Privatizace bez kapitálu. Praha: Karolinum, 2005.
- Kurz, H., D.: Distributive Aspects of German Unification. In Kurz, H., D.: *United Germany and the New Europe*. Edvard Elgar, 1993.
- Law in transition online 2006. EBRD, 2006. Dostupné: <www.ebrd.com/country/sector/law> 3. 1. 2007.
- Lerch, V.: Stav východoněmeckého konvergenčního procesu. *Ekonomická revue*. VŠB TU Ostrava, 2004, č. 3.
- Mlčoch, L., Machonin, P., Sojka, M.: Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989. Nakladatelství Karolinum, Praha 2000.
- Padgett, S.: Organizing Democracy in Eastern Germany, Interest Groups in Post-Communist Society. Cambridge University Press. Cambridge, 2000.
- Preuss, U. K.: German Unification: Political and Constitutional Aspects. In Kurz, H., D.: *United Germany and the New Europe*. Edvard Elgar, 1993.
- Ročenka Hospodářských novin 2000. Praha: Economica, 2000.
- Schwarz, J.: Transformace, reforma a třetí cesta. *Politická ekonomie*, 2003, č. 3.
- Sojka, M.: Deset let po česku: transformace, nerovnost, integrace. In Mlčoch, L., Machonin, P., Sojka, M.: *Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989*. Nakladatelství Karolinum, Praha 2000.
- Sokol, T.: Změny právního systému mezi lety 1998 a 2002. In *Ročenka hospodářských novin 2002*. Praha: Economica, 2002. Dostupné: <<http://hn.ihned.cz/index.php?p=50R002>> 11. 1. 2007.
- Statistická ročenka České republiky 2004. ČSÚ, 2005. Dostupné: <www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/kapitola/10n1-04-_2004-0100> 11. 1. 2007
- Statistická ročenka České republiky 2006. ČSÚ, 2007. Dostupné: <www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/publ/10n1-06-_2006> 11. 1. 2007.
- The Global Competitiveness Report 2006-2007. The World Economic Forum. Dostupné: <www.weforum.org/en/initiatives/gcp/index.htm> 3. 1. 2007.
- Tříška, D.: Východiska, cíle a principy kuponové privatizace. In *Sborník textů Kuponová privatizace*. Praha: CEP, 2002.
- Výkazy a rozbory zaměstnanosti v České republice. Integrovaný portál MPSV. Dostupné: <<http://portal.mpsv.cz/sz/stat>> 3. 1. 2007.
- Wiesenthal, H.: German unification and „model Germany“: an adventure in institutional conservatism. 2003. Dostupné: <www.accessmylibrary.com> 12. 12. 2006.
- Žídek, L.: Transformace české ekonomiky. 1989-2004. Praha: C. H. Beck, 2006.

Výsledky uvedené v příspěvku jsou součástí výzkumného záměru VZ MSM 6215648904 „Česká ekonomika v procesech integrace a globalizace a vývoj agrárního sektoru a sektoru služeb v nových podmínkách evropského integrovaného trhu“, tématického okruhu 01

„Makroekonomická a mikroekonomická výkonnost české ekonomiky a hospodářsko-politická opatření vlády ČR v podmínkách evropského integrovaného trhu“ realizovaného za finanční podpory ze státních prostředků prostřednictvím MŠMT.

Kontakt:

Ústav ekonomie
Provozně-ekonomická fakulta
Mendelova lesnická a zemědělská univerzita v Brně
Zemědělská 1
613 00 Brno

**MONETARY HARMONISATION IN DEVELOPING COUNTRIES -
THE CASE OF THE WAMZ (WEST AFRICAN MONETARY ZONE)**

borgstra@vse.cz
jakub.krc@vse.cz

Abstract

This article examines the interrelation between the harmonisation of monetary policy and the macroeconomic stability of five developing economies that do not ex ante fulfil the conditions of an optimum currency area (OCA). The OCA theory has been most frequently applied in recent years concerning introduction of the Euro and further monetary integration in the European Union. The European monetary integration has become an inspiration for other economies including developing countries. This study deals with the member countries of WAMZ, a regional economic community (REC) in Sub-Saharan Africa. Since the establishment of WAMZ in 2000 its members worked to establish a monetary union with the further aim to merge with the members of the already existing WAEMU (West African Economic and Monetary Union). Our paper covers the period of 2001-2007 and presents the economic performance and fulfilment of convergence criteria by each member state of WAMZ.

Key words: Optimum Currency Area (OCA), West African Monetary Zone (WAMZ), Regional Economic Community (REC), convergence criteria

Abstrakt

Tento článek se zabývá vzájemným vztahem mezi harmonizací monetární politiky a makroekonomickou stabilitou pěti rozvojových zemí, které nesplňují podmínky optimální měnové oblasti (OCA) ex ante. OCA teorie byla poslední dobou nejvíce aplikovanou v souvislosti se zaváděním Eura a s postupující monetární integrací v rámci EU. Monetární integrace EU se stala inspirací pro ostatní ekonomiky včetně rozvojových zemí. Tato studie pojednává o členech WAMZ, regionálního hospodářského uskupení sub-saharské Afriky. Od jeho vzniku v roce 2000 se členské státy WAMZ snažily o založení monetární unie s cílem jejich pozdějšího sloučení s členy již existující monetární unie, WAEMU (Západoafrická monetární a hospodářská unie). Náš článek představuje hospodářský vývoj a plnění konvergenčních kritérií jednotlivými členskými státy WAMZ během období 2001-2007.

Klíčová slova: Optimální měnová oblast (OCA), Západoafrická monetární zóna (WAMZ), regionální hospodářské uskupení (REC), konvergenční criteria

1 Introduction

Based on the performance of five Sub-Saharan economies within the WAMZ (West African Monetary Zone) this article examines if developing countries can benefit from common efforts in terms of common and harmonised monetary policies even if they do not ex ante fulfil the conditions of an Optimal Currency Area (OCA). The paper tries to analyse if the harmonisation of monetary policy has had any positive impact in terms of sustained economic growth, fiscal balance, improvement of intra-regional trade and exchange rate stability.

The second chapter discusses different OCA theories. A task that was questioned by many researchers since the OCA theory was introduced by Mundell (1961). He characterised the conditions under which a region could benefit from forming a common monetary union sharing a single currency. We also present theories about the OCA and its implementation among economies with different levels of trade openness and macroeconomic stability. The theory of fulfilment of convergence criteria *ex ante* or *ex post* is also discussed.

The third chapter presents the historical background of the introduction of the WAMZ being one of two sub-regional economic communities within ECOWAS (Economic Co-operation of West African States). Inspired by the results from monetary integration in the Francophone sub-region of WAEMU, the member states of WAMZ is working for deeper economic integration. The whole process aims to eventually establish a common monetary union for the whole of ECOWAS.

The fourth chapter analyses the current economic performance of the WAMZ member states. The preparedness for introducing a monetary union in the WAMZ, conditioned on achieving the primary and secondary convergence criteria, is also analysed. It is based on statistical data for the period 2001-2007. Concerning discussion of presented OCA theories we try to analyse if the development of the WAMZ economies is to gain from the monetary harmonisation process. The last chapter concludes.

2 Theory of an Optimum Currency Area

An OCA is a geographical region in which it would maximise economic efficiency to have the entire region share a single currency. The theory of the OCA was introduced by Mundell (1961). He was the first who presented the advantages of creating a monetary area with a single currency among the participating economies. A common monetary area and single currency should eliminate the costs of exchange rate transactions, maximise the economic efficiency and stimulate the intra-trade within the area. Strong intra-trade links, similar business cycles and internal openness were the main assumptions for a successful monetary union. He also believed that it is possible to eliminate the effect of shocks from national monetary and fiscal policy. At the same time Mundell admitted that the OCA could differ from the actual currency area that could cause an inability of the floating exchange rate regime to cushion the shock and bring the countries back to their economic equilibrium. Concerning this fact he stressed the importance of labour mobility, nominal flexibility and fiscal transfers. Later on Mundell (1973a, 1973b) presented his new monetarist view on the OCA arguing that “if countries can adopt a common currency without a substantial change in their purchasing parities, then they gain better allocation of capital, since they will get rid of the uncertainty in their exchange rates. Foreign reserves will have to increase less than proportionally with the size of the economy. Then, under asymmetric shocks in countries with a common currency, there will not be a decline in output, because the costs of absorbing the shocks will be effectively spread over time” (Komárek L., Čech Z. and Horvát R. (2003: 3)).

Since our paper analyzes the case of developing and not developed countries we present the OCA theory adjusted for flexible and fixed exchange rates within the region. The other interesting question in the case of developing economies is how important is the fulfilment of all economic conditions for creating a monetary union *ex ante*?

Despite the fact that the classic OCA theory refer to the developed European countries, Mundell (1961) described the case of restricted small national or regional labour or industry mobility across some developing countries. These economies could according to him experience asymmetrical shocks. In these cases he believed in the advantage of a flexible exchange rate. Bayoumi and Eichengreen (1997a,b and 1998) suggested a model of exchange rate variability taking into account a multiple interdependency of the economies. The flexibility of exchange rates was negatively perceived by McKinnon (1963). He argued that if

countries move from closed to open economies, flexible exchange rates become less effective for controlling their external balance and it can negatively affect the internal price stability. Even Kenen (1969) claimed that fixed exchange rates and the diversification of member economies could withstand asymmetric shocks in a monetary area.

Concerning the issue of the fulfilment ex ante of the convergence criteria of an OCA, Frankel and Rose (1998a,b) believed that the greater the trade integration the higher the correlation of business cycles among countries. This fact would help the economies to complete the monetary integration. They also claimed that member countries do not have to fulfil the OCA criteria ex ante. Monetary unions can ex post cause business cycles to become more symmetric among member countries.

McKinnon (1994) believed in intra-regional diversification as an important instrument to limit economic shocks in specialised economies. He argued that the intra-trade enables the risk-sharing with unhurt economies of the monetary integration.

The predictions of Bayomi and Eichengreen (1997 and 1998) is that countries with symmetric shocks and high trade linkages tend to have stable exchange rates. It means that, the more member countries fulfil the OCA criteria among themselves, the lower the exchange rate variability will be among them.

3 Establishment of the WAMZ

WAMZ is a monetary zone established in 2000 by five West African Anglophone countries: Gambia, Ghana, Guinea, Nigeria and Sierra Leone. These countries form one of two sub-groupings of the West African regional economic community ECOWAS (Economic Community of West African States). The second sub-grouping under ECOWAS is created by eight Francophone countries of the West African region called WAEMU (West African Economic and Monetary Union). The intention to create the WAMZ among the five Anglophone economies came from the Francophone ECOWAS members. While ECOWAS was established in 1975 as the economic community including all West African states, its Francophone member countries (Benin, Burkina Faso, Cote d' Ivoire, Guinea-Bissau, Mali, Niger, Senegal and Togo) have already operated with the common currency CFA franc (Communaute Financiere Africaine) since 1945. The different levels of achieved economic integration has resulted in a slow economical integration in the ECOWAS as a whole (Nielsen and Zouhon, 2007). This fact gave the Francophone members of ECOWAS the impuls to strengthen the cooperation between themselves. The main incentive of this decision was to accelerate the economic cooperation within the already existing Franc Zone (FZ) where the common currency CFA franc existed. Owing to the higher level of integration reached among the Francophone countries, the integration in the ECOWAS community as a whole was speeded up. In 1994 the members of the FZ introduced their monetary union, WAEMU. This way was seen more effective in a situation when there were large economic differences among member countries. In 1999 the WAEMU members adopted a regional Pact of convergence, stability, growth and solidarity aiming to strengthen their macroeconomic level and economic growth. The following year the WAEMU countries introduced a customs union. It eliminated the tariffs on intra-regional trade and set up a common external tariff (CET) on imports from third countries. The Anglophone non-WAEMU countries afterwards established the WAMZ with the aim to establish their own monetary union introducing a single currency by December 2009. The plan was that the WAMZ currency, Eco, would later slowly merge with the CFA franc. Because of the different level of economic integration in WAMZ compared to WAEMU the WAMZ members defined their own convergence criteria that were less strict than those of WAEMU.

3.1 ERM (Exchange Rate Mechanism)

With the view to introduce a common currency, the WAMZ member countries obliged themselves to stabilise their exchange rates by participating in the ERM system. The membership in the ERM should protect members from competitive devaluations that could affect trade and growth. It should stabilise the macroeconomic development and contribute to the convergence process necessary for adopting the common currency. While all the Anglophone economies have had their currencies convertible to the USD they decided to band their national currencies within the ERM to the USD. The WAMZ member states are now obliged to guarantee a fluctuation band for their central rates of national currencies against the USD. The recommended fluctuation margin is $\pm 15\%$. The planned WAMZ common currency, the Eco, should be launched in December 2009.

4 WAMZ economic performance

A membership in a monetary union causes a country the loss of the option to apply monetary policy unilaterally, but fiscal policy can be used. Flexible parameters for regulating the national economy include labour and capital mobility and wage flexibility, parameters that can be used to handle the asymmetric shocks. However owing to the lack of statistical data of these parameters our analysis presents the economic performance of WAMZ member states focussing on the development of the following economic indicators: Supply and demand shocks correlation of WAMZ economies towards Nigeria, correlation of economic growth and inflation among WAMZ economies and exchange rate depreciation. Finally, we look at the results of the fulfilment of convergence criteria. We are aware of differences of economic levels among the member states and assume that each economy will have diverse reactions to trade shocks and monetary harmonisation.

The economic development among WAMZ countries differ. Partly because of a difference in political stability and partly because of the openness of their economies and their trade orientation. Four of the members, The Gambia, Ghana, Guinea and Sierra Leone are characterised by rather similar export products and poor diversification of trade. All countries export almost the same primary commodities like cocoa, coffee, diamonds and belong to the oil-importing countries (see Tab 1). Regarding the political stability Ghana represent the most open economy. The Gambia, Guinea and Sierra Leone suffer from political instability and undemocratic systems. Nigeria is the second strongest economic leader not only in this sub-region but in the whole Sub-Saharan Africa. It stands for more than 50% of the WAMZ GDP. As the main oil producer in the Sub-Saharan Africa it also has the highest GDP per capita. Nigeria benefited from increasing oil prices in the last years. On the other hand, Nigeria's political instability does not contribute to the country's economic performance. According to the KOF index of economic globalisation (see Tab 1) only two of the WAMZ economies were ranked among 100 most open economies in the world, Ghana occupied place number 85 and Sierra Leone place number 97. This fact proves there is a potential for a higher degree of economic openness and consequently more intra-trade among the members.

Tab 1 WAMZ trade commodities, DGP p.c. and KOF Index of Economic Globalisation

Country	Export items	Import items	GDP p.c.	KOF index of EG
The Gambia	cotton, peanuts, fish, palm kernels	fuel, eq. for transport, M, F	380	----
Ghana	bauxite, cocoa, diamonds, F, gold, coffee, timber, tuna, aluminium	chemicals products, oil, F, fuel, M,	341	place 85
Guinea	fish, bauxite, gold, diamonds, coffee	M, T, metals, petroleum, eq. for transport, F	380	----
Nigeria	petroleum, cocoa, rubber	M, chemicals, transport eq., F	629	----
Sierra Leone	diamonds, coffee, cocoa, fish	F, minerals, chemicals, M, transport eq.	248	place 97

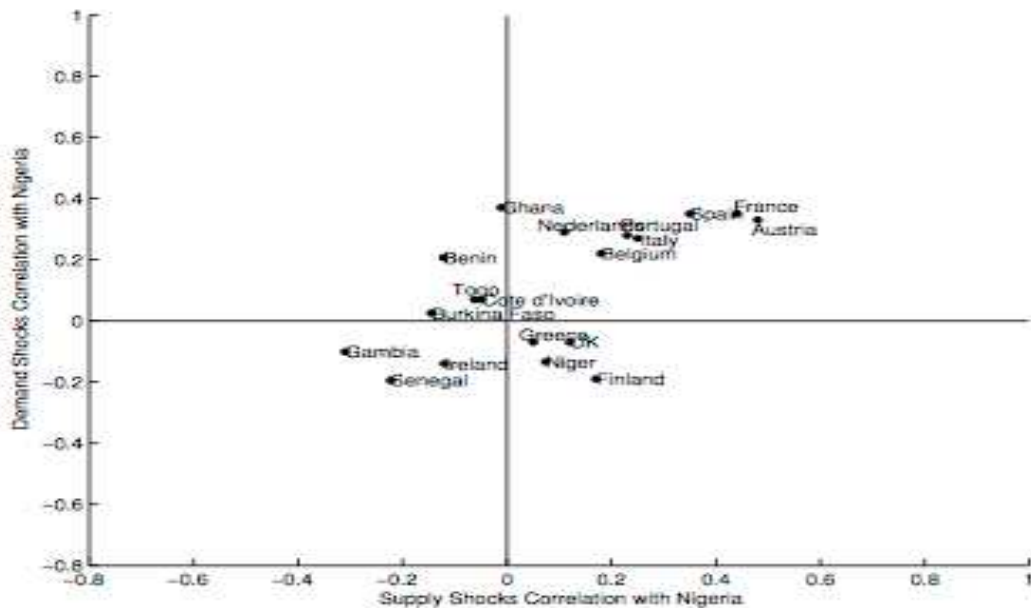
Source: IMF (2008): GDP p.c. in USD, KOF Index of Economic Globalisation (2008): <http://globalization.kof.ethz.ch>

Abbreviations: eq. = equipment, M = machinery, F = food, T = textile

Demand and supply shocks correlation with Nigeria

Looking at the available data of demand and supply shocks, the only positive correlation with Nigeria within the WAMZ is seen in case of Ghana (see Figure 1). Ghana shows a positive correlation with Nigeria concerning demand shocks and just a weak correlation in supply shocks. It is clear that a higher correlation of trade shocks with Nigeria exist between some EU countries than West African economies and Nigeria. The data elaborated by Houssa (2004: 19) shows the data of only three WAMZ economies. Despite of the limited data concerning the WAMZ economies he assumes that the low correlation of trade shocks between the WAMZ economies and Nigeria is a result of a low level of convergence achieved in this monetary zone. For example in case of the inflation rate criterion, the WAMZ obliges members to an inflation rate that is only lower than 10%, while WAEMU members already fulfil the inflation criterion that is supposed to be lower than 3%. As mentioned later, three of the WAMZ members have not achieved the inflation criterion by 2007. The low correlation of trade shocks could be also explained by the Frankel and Rose theory. They argue that a low level of trade integration within a region causes a lower correlation of business cycles.

Figure 1 Aggregate Demand and Supply Shocks Correlations with Nigeria

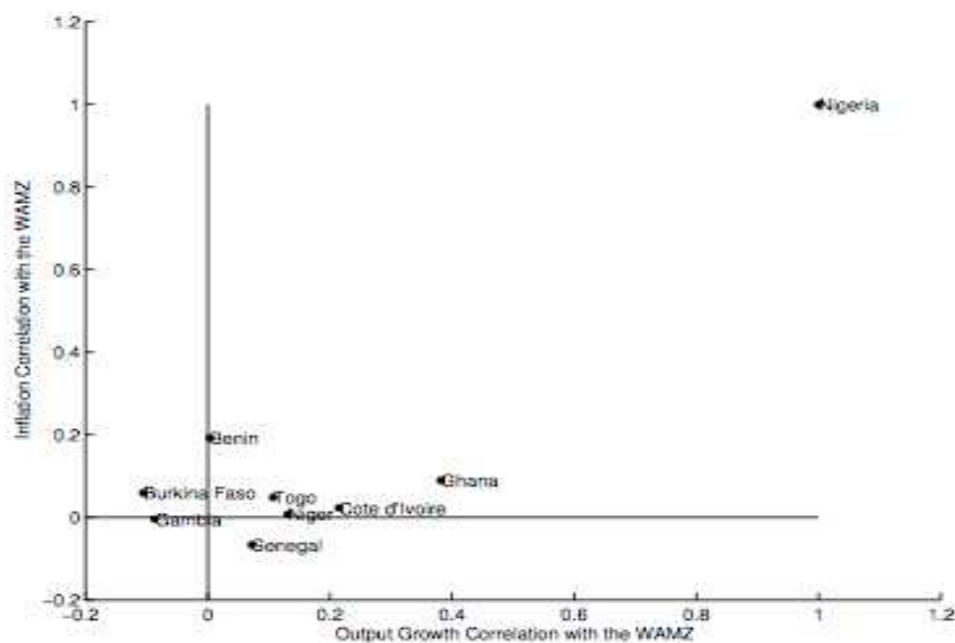

Source: Houssa (2004)

Correlation of output growth and inflation with the aggregate WAMZ

A weak convergence within the WAMZ results also in negative correlations of output growth and inflation with the aggregate WAMZ. According to Houssa (2004: 21) only two economies within the WAMZ economies, namely Nigeria and Ghana show just a weak but positive inflation and growth correlation with the aggregate WAMZ as well as with WAEMU economies like Togo, Cote d'Ivoire and Benin (see Figure 2). This could be again explained by WAMZ higher level of inflation rates compared to the inflation level achieved by WAEMU and lower level of achieved economic integration.

Figure 2 Correlation of Output Growth and Inflation with the Aggregate WAMZ

Source: Houssa (2004)

According to Nnanna (2004:11) vulnerability within the WAMZ to terms of trade shocks reflect different size of terms of trade shocks in the member countries. Terms of trade shocks were found generally uncorrelated between Nigeria and the rest of the WAMZ countries. Nigeria remains the second strongest economy of the Sub-Saharan Africa while the rest of the WAMZ consists of small economies. There is therefore a higher mutual similarity of terms of trade shocks among these small economies and their dissimilarity to Nigeria. A tighter correlation of trade shocks between Nigeria and Ghana than the rest of the WAMZ can be explained by closer trade links since they are geographically closer trade partners. Another important aspects are that Ghana represents the only democratic state in WAMZ with a strong support of openness to trade and tighter links to the strongest economy of the region.

Trade linkages

According to Balolgun (2007:12) the tightest trade linkages are between Nigeria and Ghana followed by the bilateral trade of Nigeria with Guinea and Guinea with Sierra Leone. Generally, the trade linkages among the members are not significant. According to the Bank of Ghana (2007) the share of WAMZ intra-trade remains very low. In 2006 the WAMZ

intra-trade reached only 5-8% compared to the WAEMU's share of 20% in the same year. Based on these data we could assume that the mobility of labour and capital remain low too.

Fulfilment of convergence criteria

The WAMZ has primary and secondary convergence criteria. All statistical data concerning both primary and secondary criteria on the WAMZ and country level are from a WAMI (West African Monetary Institute) report from October 2007.

The primary convergence criterias states that the fiscal deficit (excluding grants) should not exceed 4 percent of the GDP, the inflation should be inferior to 10 percent, the monetary financing of the current period of fiscal deficit has to reach maximally 10 percent of the previous period's fiscal revenue and gross external reserves need to cover at least 3 months worth of imports. The overall zone-wide development of the primary convergence criteria has been satisfactory and was improved since 2003. According to WAMI all of the primary criteria were fulfilled by WAMZ in June 2007 on the zonal level (see Tab 2).

The WAMZ's zonal fiscal balance excluding grants reached a surplus of 0,1% of the GDP in June 2007. For the first time this criteria was on country level fulfilled by four member states. Only Ghana has until now not improved its fiscal deficit position. Since 2001 Ghana doesn't remains within the convergence threshold and its last fiscal deficit result in 2007 was 11% of GDP.

The main success was achieved in decreasing inflation under the required 10%. This criterion was reached on the zonal level first in 2007. Until 2007 the inflation rate has been the only criteria that was not fulfilled by WAMZ member states (see Tab 2). According to WAMI (2007) data the individual performance of WAMZ members shows that three of WAMZ members (Ghana, Guinea and Sierra Leone) have not achieved the required level of inflation. While Ghana's inflation rate lies at 10,7% that is 0,7% over the required level, Sierra Leone exceeds the criteria by 2%. In case of Guinea the inflation rate remains a longterm problem. Since 2003 Guinea struggles with very high inflation rates. In 2006 the inflation rate reached the highest level at 39,1%. In the first half of 2007 Guinea's inflation decreased to 18,3%. The difference in inflation rates between WAMZ member states could undermine the bilateral competitiveness under a fixed exchange rate regime.

The criteria of budget financing by the Central Bank, only Sierra Leone did not fulfil. The country failed twice since 2006. Its Central Bank financed the country's budget by 11,8% of previous tax revenue. But results of all economies indicate that this criterion could be reached by all members.

The last primary criterion, gross external reserves is in overall beeing met. The entire zone could finance 15,6 months with its external reserves. On the country basis it was not satisfactorily managed by Ghana and Guinea. While all other economies have in the long term held their reserves at the level of at least 3 months worth of import Guinea has since 2003 not been able to increase its reserves. According to WAMI report Ghana has always achieved the required reserves coverage with the exception of the first half of 2007. At that time its reserves were covered only by 2,8 months worth of imports.

The secondary convergence criterias states that the fiscal budget should be equal or larger than 20 percent of country's nominal GDP, the wage bill that should be equal or lower than 35% of the fiscal budget, the public investments needs to be equal or higher than 20% of the fiscal budget, the real interest rate higher than zero and finally the exchange rate stability and the relevance of the introduced ERM. The secondary convergence criteria were not completely fulfilled on the zonal basis. WAMZ has not achieved the effort of tax revenue and positive real interest rate criteria.

The fiscal budget or tax revenue has not reached the requirement of more than 20% of nominal GDP in three member countries. All of them Guinea, Nigeria and Sierra Leone have showed a poor performance since 2001. All of them reached approximately half of the stated ratio. Ghana has slightly fulfilled the criterion since 2003. The Gambia managed to break the 20% level in 2006 by the slight margin of 0,4 %.

The secondary convergence criterion that was most unsatisfactorily managed on the zonal level was the real interest rate. In June 2007 only Nigeria achieved the requirement reaching the interest rate of 1% for the first time since 2001. The best performance of this criterion has had The Gambia accomplishin the criteria since 2004 with the exception of June 2007.

The wage bill criteria has not been met by Ghana and Sierra Leone since 2001. Ghana exceeded the requirement by its level of 48% fiscal budget and Sierra Leone by 61%.

The criterion of public investment is achieved thanks to the positive performance of Nigeria, the most important economy of the zone and Ghana, the second strong WAMZ economy. The other members have difficulties with fulfilling the requirement. Their level of public investment struggles along 5% of fiscal deficit.

In case of the exchange rate stability only Guinea did not accomplish the ERM criterion of exchange rate fluctuation +- 15%. Since 2005 Guinea's currency has fluctuated above 50%. All other WAMZ economies has succesfully fulfilled this criterion since 2004 (WAMI: 2007).

Tab 2 WAMZ status of compliance with the primary and secondary convergence criteria

Primary convergence criteria of WAMZ		2003	2004	2005	2006	2007
Budget deficit excl grants (in % of nominal GDP)	< or = 4	2,8	2	1,5	2	-0,1
Consumer price inflation rate (in %)	< 10	22,1	11,53	13,4	10	8,4
Budget deficit financed by CBF	< or = 10	30,6	0	0	0	0
Gross reserves (in month of imports)	> or = 3	5,3	9,7	13,2	20,3	15,6
Secondary convergence criteria of WAMZ						
Fiscal budget (in % of nominal GDP)	> or = 20	12,1	15,2	19,4	15,4	10,4
Wage bill (in % of fiscal budget)	< or = 35	30,8	25,6	21,2	22,7	30,2
Public investments (in % of fiscal budget)	> or = 20	48,4	28,4	38,2	38	40,9
Real Interest Rate	> 0	-18,7	-7,2	-10,1	-8,6	-3,4

Source: WAMI (June 2007)

5 Conclusion

Developing countries in Africa have taken the European model of economic integration as an example for their own integration. But the theory representing a monetary integration was created on the assumptions characterised for developed and open economies. The father of the OCA theory, Mundell, accounted for the introduction of a monetary union among very close open economies with established strong intra-trade linkages and similar business cycles. These conditions are not typical for WAMZ economies. The WAMZ members have differing levels of economic development and except Ghana all of them are politically unstable countries with a low level of openness or trade. So far, their trade linkages remain low which seems to be the reason why the correlation low regarding trade shocks between their members. There is only a closer but weak correlation between Nigeria and Ghana. While Nigeria represents the strongest economy of the region and Ghana, Nigeria's closest trade partner of the region, represents the most democratic and trade oriented economy. Any strong correlation between the growth and inflation has not been found within the aggregate WAMZ either. The reason may be still poor convergence among the members.

Despite of the facts mentioned above, the goal of the WAMZ economies to introduce their own monetary union in December 2009 comes slowly to the end. As it happened in the case

of the WAEMU members, the monetary union within the WAMZ might be soon introduced even though their member states do not fulfil the OCA criteria. But the monetary harmonisation in the WAMZ has as well as in the case of WAEMU showed a positive impact on WAMZ macroeconomic stability. WAMZ members showed their improvement of macroeconomic performance as well as in completing convergence criteria. From the WAMZ establishment in 2000, all members have strived to fulfil the stated criteria. For the region as a whole, all primary convergence criteria have been met after 2006. In case of the secondary convergence criteria, further efforts are needed to fulfil the criteria of fiscal budget and real interest rate that only Guinea did not meet. On the individual national basis, only Nigeria and Gambia fulfilled all primary criterias while the other economies fulfilled two primary criterias. In case of the secondary criterias, Nigeria already fulfilled five of six criterias, followed by Ghana and The Gambia accomplishing three criterias and Sierra Leone and Guinea fulfilling only one criterion.

Today, the WAEMU represents the most integrated REC in Africa despite the fact that the convergence among its members were successively reached ex post. It is clear that the WAMZ monetary union will not fulfil the OCA criteria ex ante either. But there are considerable evidence that the introduction of a common currency in the WAMZ might contribute to a deeper economic integration with more intensified trade links and further economic convergence that should contribute to the sustained economic development of the region.

References

- WAMI (2007), WAMZ Macroeconomic and Convergence Report and Performance Scorecard for June 2007, Zonal Report
- Komárek L., Čech Z. and Horvát R. (2003), Optimum Currency Area Indices - How Close is the Czech Republic to the Eurozone?, Working paper, ČNB
- Mundell R., (1961), A Theory of Optimum Currency Areas, American Economic Review, 51, Nov. 1961
- Mundell R., (1973a), Uncommon Arguments for Common Currencies, In: Johnson H.G. and Swoboda A. K., The Economics of Common Currencies, Allen and Unwin, pp. 114-132
- Mundell R., (1973b), A Plan for a European Currency, In: Johnson H.G. and Swoboda A. K., The Economics of Common Currencies, Allen and Unwin, pp. 143-172
- Frankel J., and Rose A. K., (1998a), Is EMU More Justifiable Ex Post than Ex Ante?, European Economic Review, 41, pp. 563-570
- Frankel J., and Rose A. K., (1998b), Endogeneity of the Optimum Currency Criteria, Economic Journal, 108, pp. 1009-1025
- Bayoumi T. and Eichengreen B. (1997a), Optimum Currency Areas and Exchange Rate Volatility: Theory and Evidence Compared, In: Cohen B.: International Trade and Finance, New Frontiers for Research: Essay in Honor of Peter B. Kenen, Cambridge University Press
- Bayoumi T. and Eichengreen B. (1997b), Exchange Market Pressure and Exchange Rate Management: Perspectives from the Theory of OCA, In: Blejer M.I., Frenkel J.A., Leiderman L and Razin A.: Optimum Currency Areas: New Analytical and Policy Developments, IMF
- Bayoumi T. and Eichengreen B. (1998a), Ever Closer to Heaven? An Optimum-Currency-Area Index for European Countries, European Economic Review, 41, pp. 761-770

- Bayoumi T. and Eichengreen B. (1998b), Exchange Rate Volatility and Intervention: Implications of the Theory of OCA, Journal of International Economics, 45 No.2, pp. 191-209
- Balolgun E. D. (2007), Effects of Exchange Rate Policy on Bilateral Export Trade of WAMZ Countries, Department of Economics, University of Lagos, Nigeria
- Houssa R. and Leuven K.U. (2004), Monetary Union in West Africa and Asymmetric Shocks: A Dynamic Structural Factor Model Approach, CSAE WPS/2004-17
- Nnanna O. J. (2006), Economic and Monetary Integration in Africa
- Bank of Ghana (2007), Re-denomination is not inconsistent with introduction of ECO, <http://ghanacedi.gov.gh/index1.php?linkid=227&archiveid=323&page=1&adate=30/08/2007>

Kontakt:

Vysoká škola ekonomická
Náměstie W. Churchilla 4
130 67 Praha

PhDr. Irah Kučerová, PhD.

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
UNIVERZITA KARLOVA V PRAHE

ENERGETICKÁ ŠACHOVNICE EVROPSKÉ UNIE

kucerovi@mbox.fsv.cuni.cz

Abstrakt:

Kontrola přístupu ke zdrojům, především těm energetickým je klíčovou podmínkou odolnosti, bezpečnosti. Země Evropské unie jsou ze 70 % závislé na dovozech energetických surovin. Dominantní typy energetických surovin se nachází v politicky nestabilních oblastech.

Bezpečnost ekonomická, sociální, politická regionu je výslednicí geostrategických a geoeconomických tahů po energetické šachovnici, kde se střetávají zájmy hráčů z různých pozic – zemí EU jako čistých importérů a států exportujících energetické zdroje do Evropy.

Abstract:

The resource access control, especially that of energy resources, is a key condition of resistance and security. The EU countries depend on imports of energy resources by 70 %. Dominant types of energy reserves are situated in politically unstable regions.

Economic, social and politic security of the region is a result of geo-strategic and geo-economic moves on energy chessboard with interference of players interests from different positions. The “chessmen” are the EU countries as net importers and states exporting energy resources to Europe.

Klíčová slova: energetická bezpečnost, geostrategie, přístup ke zdrojům, energetická politika EU

Úvod

Je-li šachovnice průměrem pro střet zájmů a jejich následný zápas, pak se skvěle hodí pro ilustraci vícedimenzionálních vztahů mezi energetickou poptávkou a nabídkou, resp. mezi jejich aktéry. Prosperita evropské společnosti stojí a padá s výkonností hospodářství. Pilířem, či spíše krevním oběhem ekonomické činnosti jsou energie, jichž se Evropě nedostává v potřebném množství. Geostrategie evropské energetiky je determinována na jedné straně mírou energetické závislosti a na straně druhé rizikovostí oblastí, z nichž Evropa energie dováží.¹ Právě „nesoulad mezi výskytem rentabilně těžitelných paliv a oblastmi jejich spotřeby vystupuje problém zajišťování zdrojů z hlediska hospodářsko-politické kontroly nalezišť, těžby, dopravy a obchodu.“²

Pro využití modelu šachovnice mějme definována šachová pole jako země EU₂₇ s jejich energetickou závislostí a na opačnou barvu políček dosadíme exportérské země energií. Pak šachovými figurkami budou vztahy politické, bezpečnostně-strategické, ideové aspekty a proti nim budou stát figury energetického mixu zemí EU. Jestliže šachová hra neobsahuje prvek náhody, geostrategickou partii pak rozhodují negociační schopnosti a strategické

---

¹ Cordesman, 2000

² Fárek, 2008: str. 19

znalosti hráčů-politiků. Budeme doufat, že cílem mezinárodní energetické partie není ani pat, ani mat, ale naopak Nashova rovnováha.

Energetická situace zemí EU

Závislost Evropy na dovozech surovin včetně energetických je nadpoloviční vůči spotřebě, a to při rostoucí tendenci. Je pravda, že země ES byly schopné racionalizovat svou spotřebu energií v důsledku obou ropných šoků v sedmdesátých letech, nicméně ekonomický růst je vždy přímo úměrný zvýšené spotřebě energií. Připočítáme-li k tomu i bezprecedentní rozšíření EU celkem o dvanáct zemí po roce 2000, promítl se tento kvantitativní nárůst členské základny i do zvýšené importní závislosti. Uvědomíme-li si, že se jednalo o dvanáct výrazně podprůměrných ekonomik s minimem vlastních energetických zdrojů, je ona závislost tímto umocněna. K tomu přistupují ještě environmentální závazky EU, jež se pojí mj. také k energetice, pak v zájmu snížení emisí jsou uzavírána ložiska mnohých energetických nalezišť, aniž by jejich redukce byla kompenzována razantnějším rozvojem alternativních energií.

Zasedání Evropské rady v roce 2000 v Lisabonu se stalo mezníkem pro formulaci nových cílů EU pro další dekádu. V souvislosti s vyhlášením Lisabonské strategie byl vyhlášen i program energetické politiky EU do roku 2010 – tzv. **Evropský prostor energií** formulovaný v zelené knize z listopadu 2000³. Model energetické politiky stojí na třech pilířích adekvátně lisabonské strategii, a to energetická bezpečnost, konkurenceschopnost a environmentální udržitelnost. Projekt Evropského energetického prostoru znamená vlastně jednostrannou implementaci Kjótského protokolu z roku 1997 Unii. Kromě toho zcela v duchu „Lisabonu“ i idey vnitřního trhu znamená v tomto dokumentu takový přístup k energetice, kdy je těžiště přeneseno ze strany agregátní nabídky na stranu agregátní poptávky. Tzn. reálně ve prospěch spotřebitele. I to je chápáno Evropou jako součást boje proti globálnímu oteplování...⁴ Konkrétně byly formulovány cíle energetického vývoje v čtyřech hlavních liniích, a to:

- kombinovat dovozy s vlastním zásobami tak, aby celkový import energetických zdrojů klesl na 50% podíl (ještě v roce 2003 kryl import 70 % spotřeby energií!)
- zvyšovat ekonomickou efektivnost energetiky s odkazem na nutnost razantní liberalizace, jež by měla zvýšením konkurenčního tlaku vést k racionalizaci
- ochrana životního prostředí
- posílit význam obnovitelných zdrojů, jež by se měly podílet 12 % na celkové spotřebě, u elektřiny 22 % v roce 2010.

Tento program energetické politiky Unie odpovídá lisabonské strategii vytvořit do roku 2010 z EU nejkonkurenceschopnější ekonomiku světa. Evropská rada na summitu v Göteborgu v červnu 2001 schválila strategii udržitelného rozvoje jako součást lisabonského procesu, a to i v souvislosti s rozvojem energetiky a dopravy⁵. Ovšem konkurenceschopnost je přímo úměrně spojena na jedné straně s úsporami, na straně druhé s růstem produktivity způsobené zvýšením kapitálové intenzity, ale rovněž může být podnícena technologickou změnou.⁶

Podařilo se prakticky liberalizovat trh s uhlím a ropou v EU, stále pokulhává zatím trh s elektřinou a plynem. Jako velký úspěch je hodnoceno sjednocení energetických sítí. Od října 2004 funguje v Evropě jednotná energetická soustava, a to včetně balkánských států⁷. Pokus o ovlivnění energetické budoucnosti je spojen s mezinárodním projektem ITER - reaktor pro

³ Towards a European strategy for the security of energy supply, COM(2000)769

⁴ Postoj byl umocněn další aktivitou Komise, a to návrhem tzv. inteligentní energie na léta 2003-2006, a to ve smyslu posílení role finálních spotřebitelů z hlediska rozhodování o druhu a množství spotřeby.

⁵ Zasedání ER ve dnech 15. a 16. června 2001 v Göteborgu, ÚMV Praha 2001, s.3

⁶ Marhoulová, 2007

⁷ To odpovídá Úmluvě k Evropské energetické chartě a 45 participujících států.

termojadernou fúzi. V září 2006 padlo rozhodnutí o stavbě tzv. umělého slunce (ITER) do 2016 a na tomto projektu participuje vedle EU i Čína, Indie, Rusko, Jižní Korea, Japonsko, USA. Jedná se tedy o mimořádný příklad možné spolupráce s těmi největšími technologickými konkurenty. A také spotřebními konkurenty – jen pro vyjasnění.

Spojení energetických cílů s ekologickými požadavky - v tomto bodě se pravděpodobně projevují nejvýraznější diference mezi jednotlivými státy, neboť pojetí ekologie a životního prostředí je velmi rozmanité. Energetická politika v tomto bodě se dociluje prostřednictvím nejmenšího společného jmenovatele u ekologické standardizace s tím, že Společenství se nebrání tomu, aby jednotlivé státy stanovily pro sebe sama standardy vyšší. Ovšem za předpokladu, že to nebude narušovat fungování vnitřního trhu. A to je vlastně meritum celé „komunitarizace“: jsou stanoveny hranice, na kterých se dohodnou všichni členové, ale je možná i užší spolupráce. Přesně toto platí i u energetiky. Dokonce i u tolik a tak často diskutované jaderné energetiky.⁸ Ovšem o komunitarizaci energetické politiky nelze přesně hovořit, neboť „ačkoliv bylo její řešení jedním z prvořadých úkolů členských států na začátku padesátých let, zůstala v rámci EHS pouze v rovině spolupráce“⁹, a to i v době sílícího nátlaku Ruska jako hlavního energetického dodavatele EU po roce 2005.

Ovšem situace se mění, neboť zdrojová bezpečnost Evropy nemůže být dostatečně zabezpečena jen národními přístupy, naopak strategická závislost Evropy na dovozech energií zvyšuje její citlivost na mezinárodním prostředí, což opětovně prokázala tzv. plynová krize ze začátku roku 2006. Ta se sice primárně týkala Ukrajiny, Moldávie, Gruzie – tedy nečlenských států EU, ale sekundárně se promítla i do snížení dodávek plynu z Ruska i do mnoha členských zemí Unie. Analogická situace se objevila s dodávkami ropy Ukrajině na začátku roku 2007, opětovně 2008, kdy Rusko v prvním případě skutečně přestalo dodávat ropu, což postihlo i jiné evropské státy včetně Německa, neboť přes Ukrajinu proudí ropovodem Družba ropa až do střední Evropy. V únoru 2008 ke krizi nedošlo, Moskva se s Kyjevem včas dohodla na splácení ukrajinského dluhu. Ostatně baltské republiky čelí jistému energetickému vydírání ze strany Ruska již několik let, kdy pod záminkou havárií či plánovaných bezpečnostních odstávek ropovodu jim jsou zastavovány dodávky ropy.

Znovu po plynové krizi 2006 byl položen akcent na vyšší zdrojovou diverzifikaci energetických surovin. Mimo jiné, Komise reagovala na to urychlením kompletace Zelené knihy energií¹⁰ z února 2006, jež by měla dovést členské státy k energetické stabilizaci a udržitelného rozvoje za předpokladu verifikovatelnosti dosavadních extrapolací, neboť energetická závislost EU na vnějších zdrojích se bude nadále poměrně výrazně zvyšovat. Z dnešních (2006-2007) 50 % dovozů energií stoupne dovozní závislost až k 70 % v roce 2030, z toho přes 90 % spotřeby ropy a 80 % spotřeby plynu bude muset být saturováno dovozy. V současné situaci bilance vypadá podobně: ropná závislost dosahuje 82 %, dovozní závislost u plynu 60 %.¹¹ Je třeba si také uvědomit, že rozšiřováním členské základny se dovozní závislost jen prohlubuje.

---

⁸ Na konci roku 2002 schválila EK direktivu o bezpečnostních standardech pro jaderná zařízení, která vychází z požadavků Mezinárodní agentury pro atomovou energii (MAAE).

⁹ Fiala, P.-Pitrová, M., 2003: str. 439

¹⁰ A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy, COM(2006)105 final

¹¹ GP: COM(2006)105 final, Karayini, M. (2002)

Tab. č. 1: Dovožní závislost energií EU - energetický mix (% podílu spotřeby)

Typ energie	1990	2010	2030
Ropa	80	86	95
Plyn	46	64	84
Pevná paliva	18	48	63
Celkem	44	56	67

Zdroj: EC: European Energy and Transport, Trends to 2030 – update 2007

Poměrně vysoká čísla predikované dovožní závislosti v tabulce skrývají ještě jeden aspekt evropské energeticko-ekologické politiky, a to vysoký tlak ochránců přírody na uzavírání některých těžebních ložisek a hlavně na neprolomení stávajících těžebních limitů. Při tak akcelerující spotřebě energií pro zajištění hospodářského růstu rozšířené EU jde o velmi žhavě diskutované otázky, neboť v méně vyspělých částech planety se naopak těžba zvyšuje. Ovšem pro Evropu a její lisabonskou strategii je další vývoj svázán s přijetím energeticko-klimatického balíčku, což je plánováno na prosinec 2008.

Pak je tu ještě cenová stránka ropné spotřeby EU. Po příznivých – pro importující Evropu - 90. letech, kdy cena ropy klesla až k 11 USD/barel v roce 1997, se cenový vývoj zcela otočil po roce 2001.¹² Ceny ropy překračující hranici 100 USD/barel jsou nejvyšší v historii. Jen v letech 2002-2005 se ceny ropy víc jak dvojnásobily¹³.

Tab. č. 2: Vývoj cen ropy v roce 2008 (USD/barel)

Měsíc 2008	leden	Březen	Květen	Červenec	Září	Listopad
Cena	98	112	134	147,4	107	63
Změna ceny v %	11,4	27,3	52,3	67,8	21,6	-28,4

Zdroj: www.ihned.cz, FinWeb.cz 27. 10. 2008, vlastní výpočty

Legenda: Ceny se týkají American Light Oil a jde o průměrné ceny za daný měsíc

Změna ceny ropy (%) k prosinci 2007, kdy se pohybovala kolem 88 USD/barel, tzn. že v listopadu 2008 klesla cena k prosinci 2007 o víc jak 28 %.

Tabulka by měla zřetelně ukázat na skokový vývoj cen ropy, jež kulminovala v polovině roku na hodnotě těsně pod 150 dolarů, tzn. skoro o 68 % navíc. Důvody tak explozivního¹⁴, ale přesto vlastně krátkého růstu cen jsou mnohé. Bezesporu jde především o progresivně

¹² Problém ovšem se např. týká Británie, která právě v 90. letech mimořádně zvýšila těžbu a export, což vedlo k vyčerpání zásob při podhodnocených cenách.

¹³ World Crude Oil Prices. Energy Information Administration. www.eia.doe.gov, (17/02/2008)

¹⁴ Je zajímavé, že v odborných kruzích se vlastně nemluví o ropném šoku, přestože např. vývoj mezinárodních vztahů v roce 1991 vedl k úvahám o potenciálním třetím ropném šoku., který se nakonec nepotvrdil. Proč ne letos, když jenom během podzimu 1973 vzrostly ceny ropy Mediterranean Light 21' o 38,75 % a během 10 měsíců roku 2008 u American Light se cen dostala o 52 % výše?? Asi větší připravenost států, vyšší ochota k jednání, tzn. i vyšší vědomost o reálných vazbách a možnostech – ale je to jen osobní názor autorky...

rostoucí poptávku v Číně, Indii a dalších nově industrializovaných ekonomikách, pokračující napětí na Blízkém východě, sílícímu sebevědomí Ruska a jeho ochota měnit dočasné koalice ad hoc, několik ničivých hurikánů v Mexickém zálivu, ale také jde dle mého názoru o jistou formu sebenaplňujících se krizí. Ani bych v tomto případě nekladla větší podíl na daném vývoji na bedra OPECu, který se samozřejmě snaží využít převisu poptávky, jako spíše na propojení masmédií a různých analytických skupin. Proč např. Goldman Sachs 7. března 2008, kdy se obchodovala ropa za nějakých 106 dolarů, zveřejní svou predikci, že se ropa brzy může dostat na hranici až 200 dolarů a následně cena ropy kontinuálně stoupá od nějakých 107-108 USD/barel až k nejvyššímu bodu obratu 147,4 USD/barel? A naopak – Merrill Lynch 10. června snižuje svůj odhad na průměrnou cenu ropy v druhé polovině 2008 na 115 dolarů, později dokonce 2. října předpokládá pokles cen ropy až k 50 dolarům¹⁵, a cena ropy se dle obou prognóz kupodivu nakonec vyvíjí. Qui bono? Nemůže v tom mj. hrát roli i insider trading?

Poslední léta sílí v EU hlasy volající po dalším rozvoji jaderné energetiky jako nezbytného pilíře evropské energetické bezpečnosti. Došlo k prolomení plánů na bezjadernou budoucnost, které se zatím zuby nehty drží snad už jen Rakousko¹⁶. „Jaderná energetika představuje levný, spolehlivý a bezpečný zdroj energie neemitující skleníkové plyny... V současné době navíc dochází k renesanci jaderné energetiky všude ve světě... Jaderná energetika je i součástí procesu utváření nové energetické politiky... Evropa je dnes světovým lídrem v oblasti jaderné energetiky, a to nejen v jejím využívání, ale i v exportu a vývoji nových technologií...Evropská komise si je vědoma toho, že bez jaderné energetiky jako součástí energetického mixu není schopna naplnit své ambiciózní cíle pro léta 2020 a 2050.“¹⁷

Evropská unie v zatím koordinované energetické politice se k otázkám bezpečnosti vyjadřuje poměrně konkrétně. K energetické bezpečnosti¹⁸ přispívá i velikost strategických rezerv zdrojů – tzv. security margin. Evropská unie zavazuje své členské státy povinně k minimálním nouzovým rezervám na 90 dní průměrné spotřeby celé ekonomiky, ČR od března 2007 navyšuje své strategické rezervy na 100 denní objem spotřeby.¹⁹

Dalším materiálním faktorem energetické bezpečnosti je transportní infrastruktura, tedy produktovody – ať již z technického hlediska nebo po stránce ochrany před možným teroristickým cílem. Evropská unie považuje tzv. síťovou bezpečnost za jednu z oblastí, které musí podléhat standardizaci, tzn. že na principu de minimis budou určité bezpečnostní normy závazné pro všechny členské státy²⁰. Pro kontrolu bezpečnostních standardů bude vypracován nový Společný mechanismus tranzitního systému.²¹ Příklad několika black-outů, kterými některé evropské regiony v posledních letech prošly, poukazují na vážnost situace. V listopadu 2008 byla Česká republika jen krůček před elektrickým black-outem, kdy v Německu začal vát silný víchř a roztočil větrné elektrárny, což způsobilo přetlak elektřiny. problém byl v tom, že ČEZ počítala s exportem cca 200 MGW a místo toho se k nám valilo kolem 1700 MGW elektřiny z Německa, což ohrozilo naši přenosovou soustavu – jasný signál, že evropská energetická politika musí při liberalizaci trhu s energiemi řešit i kapacitní otázky přenosových soustav.²²

¹⁵ www.bloomberg.com, poslední přístup 2.10.2008

¹⁶ Rakousko v tomto roce slaví 30 let po referendu, které odmítlo dokončit téměř provozuschopnou jedinou jadernou elektrárnu Zwentendorf.

¹⁷ tzv. Pačesova zpráva – pracovní verze, str.150-152

¹⁸ Kučerová,I., 2007 (A)

¹⁹ Euro 13/2007

²⁰ Piebalgs,A. (2007): SPEECH/07/70

²¹ Community transmission system operators mechanism

²² www.ihned.cz, 13.11.2008, LN 14.11.2008

K otázce energetické bezpečnosti EU spíše makroekonomického a strategického charakteru jsou zcela zásadní vztahy mezi Evropskou unií a Ruskem. Jsme si navzájem velmi důležitými partnery, neboť pozice EU v ruském exportu energetických zdrojů je dána 50% podílem na celkovém zahraničním obchodě Ruska. Je sice pravda, že EU se snaží dlouhodobě o diverzifikaci své energetické dovozní závislosti, a že „do Evropské unie dodává ropu v současné době téměř 30 států. Z tohoto pohledu se jedná o velkou disperzi dodávek. Z pohledu regionů však pochází více než 35 % importu ropy do Evropské unie z prostoru bývalého Sovětského svazu.“²³ Je také pravda, že Rusko dává po roce 2005 jasně najevo, že Evropa není jediným zájemcem a pokud bude vyvíjet neadekvátní nátlak, nebo-li nutit Rusko do pozic, které Rusko nemá zapotřebí, tak se může energetická velmoc obrátit na spolupráci směrem k Číně, Indii... EU a Rusko jsou dvě mocnosti, které se především v energetice vzájemně potřebují, znamená to vzájemnou podmíněnost a předpoklad win-win situation, ale spíš to v posledních letech připomíná pat. Pro energetickou bezpečnost EU a zároveň exportní stabilitu Ruska je nutná transparentnost vztahů. EU chce a musí diversifikovat teritoriálně své dovozy, analogicky Rusko logicky odpovídá na rostoucí poptávku odjinud – pokud to bude vzájemně transparentní, pak další dohody mohou probíhat v rámci tržních kulis a klasické hospodářské soutěže, aniž by byly akcentovány znaky nátlaku. Na obou stranách nejde vlastně o nic jiného než o projevy regionalismu, kdy si jednotliví aktéři vyznačují faktory a jejich hranice v teritoriálním i institucionálním rozměru.

Budoucí evropská energetická politika, pokud má být úspěšná, musí být postavena na několika předpokladech. V první řadě jde o bezpečný přístup k surovinám, tzn. úsilí o transparentní, zřetelně vymezené vztahy k dodavatelům – k exportujícím zemím i firmám. V rámci poněkud heterogenní EU²⁷ tzn. především akcent na jednotný postup uvnitř EU, na sjednocení vnějšího stanoviska vůči dodavatelům.

V současné době tak především vyvstává do popředí nezbytný konsensus mezi členskými státy EU o prioritách vůči Rusku jako hlavnímu partnerovi. Kromě toho jedním ze strategických dimenzí je i technický stav přepravní infrastruktury – na jedné straně Rusko nutně potřebuje evropský kapitál, evropské investice do údržby a rozvoje stávající sítě, na straně druhé Rusko nechce nikoho pustit na svůj dvorek, protože chrání své rodinné stříbro – nebo-li snaží se udržet energetický sektor pod svou kontrolou²⁴. Do značné míry jde ale o morální hazard, kdy asymetričnost informací a jejich volatilita může být hádankou, kdože je principalem a kdo agentem... Jinak Rusko zisky z exportu totiž rozpouští hlavně uvnitř ekonomiky²⁵, nízká úroveň reinvestic do rozvoje a údržby infrastruktury je pro Rusko signifikantní. Energetická bezpečnost není jen otázka kvantity, resp. cen ropy a plynu, ale je nutný dialog mezi členskými státy EU o prioritách, diverzifikaci, tzn. o kvalitě včetně sociálního rozměru pro obyvatelstvo.²⁶ Energetická bezpečnost je tak šachovou partií mezi exportéry a importéry s hracími kameny míry závislosti a cen energií. Na sklonku 90. let se začíná hovořit o tzv. „nové velké hře“ jako replice k původnímu soupeření Británie a carského Ruska o střední Asii, kterou zpopularizoval Rudyard Kipling²⁷, a to v duchu Brzezinského

---

²³ Vošta, 2007: str. 284

²⁴ Putin ještě v roli prezidenta podepsal v květnu 2008 zákon o strategickém průmyslu, který omezuje zahraniční investice do klíčových ekonomických sektorů jako těžby ropy a plynu, letecké techniky nebo masmédií. Těch strategických sektorů je 42. Pokud zahraniční investor bude chtít získat nadpoloviční podíl firmy, musí podléhat speciálnímu schvalovacímu řízení.

²⁵ jen ke konci října 2008 mělo Rusko zhruba 200 mld. USD zisků z prodeje ropy, a to v Rezervním fondu sloužícím jako polštář státního rozpočtu(134mld.) a Národním fondu bohatství (63 mld.), in www.ihned.cz, 1.11.2008

²⁶ Prague European Energy Forum, 24.10.2008

²⁷ tzv. Great Game, k níž se Z.Brzezinski vrací

úvah²⁸ o ropovodech a plynovodech. The New Great Game je od roku 2003, 2006 spojována mj. s projektem Nabucco – plánem výstavby plynovodu z kaspické oblasti do Evropy, který by se vyhnul Rusku.

Návrh Lisabonské smlouvy²⁹ nemluví o společné energetické politice, ačkoliv v posledních dvou-tří letech je hodně diskutována, ale zařazuje ji do sdílených kompetencí. Rozhodování o struktuře energetických zdrojů bude i nadále v kompetenci členských států, pro daňovou praxi bude zapotřebí konzultace s Evropským parlamentem. Lisabonská smlouva obsahuje doložku o solidaritě v případě vážných problémů v zásobování – evidentně poučení z nátlaku Ruska vůči některým státům EU v průběhu roku 2006, 2007 – Polsko, Estonsko, Lotyšsko. Nicméně v uspokojování energetických potřeb dochází mezi členskými státy verbálně více ke spolupráci³⁰, reálně pak často spíše k nekooperativnímu jednání – viz např. projekt Nord Stream³¹, který by vlastně závislost EU na ruském plynu ještě více zvýšil. Problém tkví v preferenci národních zájmů některých členských zemí EU a ochotě zajistit si benefity i na úkor ostatních zemí Společenství.

Energetická budoucnost evropských zemí, její zatím praktikované zajištění odpovídá hře s nenulovým součtem³², nebo ke konceptu herních sad³³, který nakonec nejvíce směřuje ke kompromisnímu řešení. Tedy ne nejefektivnějšímu, ale v rámci tak širokého partnerství, jako je Unie sdružující 27 států, k nejméně kontroverznímu při značné míře utility.

Slovy Václava Bartušky, velvyslance pro energetickou bezpečnost se chováme značně difúzně a bezradně - výsledkem je, že Alžír diktuje Španělsku, Libye Itálii a Rusko východní Evropě..., přičemž umíme donutit Microsoft, Boeing či Intel k ústupkům, resp. je umíme úspěšně pokutovat, ale bojíme se Gazpromu.³⁴

Závěr

Energetické potřeby ať už na straně poptávky (= Evropská unie) nebo na straně nabídky (= Rusko, OPEC, středoasijské republiky) jsou nejen ekonomickou hrou, ale i více strategickou, politickou. Přesto přese všechno, jsem přesvědčená, že jsou primárně ekonomickou partií: strategické tahy po šachovnici patří ke hře, politické hlášky jakbysmet. Ale těžiště hry spočívá v klasické input-output analýze, kdy exportéři potřebují země závislé na jejich dodávkách, a importéři potřebují stabilní dodávky. Vyjasnění takovýchto vztahů by podle mě přispělo k celkovému užitku - zisku - výhře obou stran- hráčů. Z našeho pohledu Evropská unie je královnou, která „pouze“ chce dostatečnou a stabilní nabídku surovin ze strany svých obchodních partnerů - regina servat colore, bohužel pro EU je vždy aktér nabídky ve výhodě, a tím je „král“ nebo ropná „věž“. Král-Rusko může ve své ropné politice uvažovat o jakémkoliv partneru, ale stejně nemůže zvolit cestu po šachovnici takovou, která by ho ohrozila, musí se rozhodovat logicky na základě dělby ekonomické i politicko-strategické,

²⁸ Brzezinski, Z. (1999)

²⁹ The Lisbon Treaty, 2007/C 306/01

³⁰ „Musíme mít přístup odpovídající nové realitě – EU si nemůže dovolit mít i nadále 25 různých a nekoordinovaných politik.“ J.Barosso, Fearful EU aims to take energy policy from governments. The Times (UK), 9 March 2006

³¹ 51 % Rusko, 2 x 20 % Německo: BASF a E.ON, 9 % Gasunie z Nizozemska, tzn. dělbu zisku mezi Rusko a pouze dva členské státy EU

³² Teorie her, kdy politická realita umožňuje do rozhodování zapojit i úvahy o vyjednávání, kompromisu, dohody, případně manévrování vedené vidinou maximalizace zisku (užitku).

³³ Manévrování aktérů politické hry, tzn. vzájemných vztahů, při ochotě akceptovat takový výsledek, který v dané chvíli není nejvýhodnější, ale potenciálně může být vítězstvím – byť ne zcela úplným.

³⁴ Bartuška, V.: HN 12.11.2008, s.11

tzn. je-li EU pro Rusko hlavním odběratelem energií, nesmí dovést hru k matu. Na druhou stranu, krále nemůžeme v šachu porazit, což pro Evropskou unii znamená nutnost pevného a transparentního partnerství s Ruskem a OPECem...Příměr šachové věže s ropnými věžemi je mimořádně signifikantní – výkonnost ropných věží jako reprezentantů ropného průmyslu ovlivní veřejné finance dané země skutečně příznivě, zvýší zaměstnanost, ale – zastaví se před vlastní figurkou, např. rozhodnutí o změně těžební kvóty, o přesměrování dodávek do jiných zemí, regionů světové ekonomiky. Důležité pro majitele „věží“ je, že cizí figurky – např. kontrakty na dodávky můžou vyhodit. To vnáší do energetické šachovnice mnohé impulsy, jež mění partii často zcela nečekaně.

Zbigniew Brzezinski ve Velké šachovnici³⁵ přemýšlí jak si Spojené státy „dokážou poradit“ s Eurasií – jak je vidět, nedokážou to ani USA, ani EU, přestože jejich ekonomický potenciál by tomu napovídal. Ovšem u primárních surovin je síla na straně nabídky.

Seznam použité literatury:

Bartuška, V. (2008): HN 12.11.2008

Cordesman, A. (2000): Geopolitics and Energy in the Middle East, Senior Fellow for Strategic Assessment Center for Strategic and International Studies, www.csis.org/media/csis/pubs/geo_energy_me%5B1%5D.pdf

Fárek, J. (2008): Strukturální proměny světové energetiky a jejich geopolitické souvislosti, Mezinárodní politika, č.2, str. 19

Hubbert, M.K. (1949): Energy from Fossil Fuels, Science, vol. 109, no. 2823 (February 4, 1949)

Karayini, M. (2002): European Energy Policy for Caspian Region. A single multilateral program of economic assistance for Central Asia and Caucasus, The Times of Central Asia 31.1.2002

Kučerová, I. (2007): Energetická konkurenceschopnost EU a strategické zájmy, Proceedings International Conference „Increasing Competitiveness or Regional National and International Markets, VŠB-TU Ostrava 2007

Litera, B. (2006): Současná situace a výhledy spotřeby, těžby a přepravy energetických surovin v Evropě a zemích postsovětského prostoru do roku 2020 in Energie pro Evropu, Praha Eurolex Bohemia

Mabro, R. (2007): The Oil Weapon - Can It Be Used Today?, Harvard International Review, Economics of National Security, Vol. 29 (3)

Marhoulová, E. (2007): Působení informačních a komunikačních technologií na hospodářský růst, LEF TU Liberec, září 2007

Piebalgs, A. (2007): Energy for Changing World: The New European Energy Policy, SPEECH/07/70

Vošta, M. (2007): Ropa a zemní plyn v kontextu energetické náročnosti EU, EU a Střední Evropa, VŠE Praha 2007/2, str. 279-294

Yergin, D. (1982): Global Insecurity: A Strategy for Energy and Economic Renewal, NY Houghton Mifflin

A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy, COM(2006)105 final EC: European Energy and Transport, Trends to 2030 – update 2007

Euro, 13/2007

GP: COM(2006)105 final

Prague European Energy Forum, 24.10.2008

The Lisbon Treaty, 2007/C 306/01

Towards a European strategy for the security of energy supply, COM(2000)769

---

³⁵ Brzezinski, Z. (1999): str. 38

World Crude Oil Prices. Energy Information Administration. www.eia.doe.gov, (17/02/2008)
World Energy Council, Survey of Energy Resources 2007
Zasedání ER ve dnech 15. a 16. června 2001 v Göteborgu, ÚMV Praha 2001

Kontakt:

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Smetanovo náměstí 6
110 00 Praha 1

Andrzej KUPICH

WYŻSZA SZKOŁA HUMANITAS
SOSNOWIEC, POLSKA

TOWARDS GAS SECURITY ISSUE IN EUROPE

Abstract

Natural gas is a valuable natural energy resource, moreover it is the cheapest source of hydrogen for large chemical synthesis. In this sense, gas cannot be replaced by anything else. It is indicated that the position of natural gas in European, world and global economy will be stronger and more important. Simultaneously, unequal geographical placement of gas resources bears some problems connected with energy security, especially in Central Europe. The response to it were efforts undertaken by individual countries (including Poland) in favor of diversification. So far they have not brought expected results. The main obstacle was too high and necessary expenditures. In relations with gas monopolies there is also a lack of necessary trust. To solve all these problems it could be useful to initialize and establish All-European Gas and Gas Pipelines Community. The contribution presents the project of such organization – its aims, range and rules of functioning.

Key words: gas security; european union; energy policy; gas pipelines.

Gaz ziemny jest cennym surowcem energetycznym, ale jednocześnie jest to najtańsze źródło wodoru dla wielkiej syntezy chemicznej. W tym sensie gazu nie można zastąpić niczym innym. W pozostałych zastosowaniach (np. jako paliwo) gaz ma substytuty, ale jako surowiec dla przemysłu nie ma właściwie alternatywy.

Wszystko wskazuje na to, że pozycja gazu ziemnego w gospodarce europejskiej, światowej i globalnej będzie coraz silniejsza i ważniejsza. Dlatego, niezależnie od pewnego politycznego i ekonomicznego ryzyka, gaz ziemny jest stale uważany za najbardziej perspektywiczny nośnik energii. Predestynuje go do tego wielkość zasobów naturalnych, prostota i efektywność wykorzystania oraz własności energetyczne. Jest rzeczą zrozumiałą, że intensywność i zasięg wykorzystania będą też zależne od istniejącej i powstającej sieci gazociągów oraz położenia złóż gazowych. O popycie w ostatecznym rachunku zadecyduje cena, po jakiej firmy będą mogły go nabywać.

Uwarunkowania rozwoju energetyki gazowej.

Całkowite zapotrzebowanie na energię będzie wypadkową oddziaływania kilku zarówno tradycyjnych jak nowych czynników. Podstawowym czynnikiem będzie tradycyjnie cena zdeterminowana nakładami niezbędnymi do pozyskiwania źródeł energii. Te zaś będą zależne przede wszystkim od ich dostępności. Szacuje się, że do roku 2030 zużycie gazu ziemnego na świecie może wzrosnąć do 5 bln. m³. Zaspokojenie takiego popytu będzie wymagało olbrzymich inwestycji, wg Międzynarodowej Agencji Energetycznej (IEA) sięgających nawet 100 mld. USD rocznie. Ta sama Agencja zakłada jednocześnie, że udział gazu ziemnego w wytwarzaniu energii elektrycznej na świecie wzrośnie ponad dwukrotnie z 15% w 2002 r. aż do 1/3 ok. 2030 r. Stanie się tak m.in. z powodu coraz szerszego używania gazu ziemnego w elektrowniach wykorzystujących odnawialne źródła energii (wiatrów, słońca itp.), bowiem tylko w ten sposób można będzie zapewnić ciągłość ich eksploatacji.

Źródła gazu ziemnego są rozmieszczone bardzo nierównomiernie. Stwarza to wielkie problemy związane z jego transportem lądowym lub morskim. Najbardziej

rozpowszechniony transport gazu ziemnego rurociągami wymaga wielkich nakładów inwestycyjnych. Niemniejsze inwestycje są potrzebne także w przypadku przewozu gazu skroplonego (LNG) drogą morską. Kosztowne jest także magazynowanie gazu ziemnego.

Największe zasoby gazu ziemnego znajdują się w Rosji (ok. 33% zasobów światowych) i w krajach Zatoki Perskiej (27%). Są to źródła oddalone od Europy o 3000-5000 km. Państwa europejskie posiadają też własne zasoby, ale są one z reguły niewielkie. Jako drugie, co do wielkości, źródła gazu znajdują się na Morzu Północnym i należą do Norwegii. O ile jednak zasoby gazu ziemnego w Rosji są praktycznie (tzn. przy uwzględnieniu zasobów jeszcze nie eksploatowanych) niewyczerpywalne (choć coraz droższe) to złoża norweskie czy brytyjskie są znacznie skromniejsze i mogą ulegać szybkiemu wyczerpywaniu (jak pokazuje to przykład Wielkiej Brytanii). Problem ten można zilustrować przy pomocy następujących danych:

- eksploatowane złoża gazu ziemnego w Rosji wynoszą ok. 50 bilionów m³, a źródła potencjalne (rozpoznane) aż 230 bilionów m³ - jest to ponad 50% więcej od wszystkich obecnie eksploatowanych zasobów światowych;

- rezerwy gazu ziemnego w Norwegii i Holandii wynoszą łącznie ok. 4 bln. m³;

- polskie złoża są aktualnie szacowane na ok. 150 mld m³.

Europejskie bezpieczeństwo gazowe i problem dywersyfikacji.

Kwestia bezpieczeństwa energetycznego była i pozostaje przedmiotem troski poszczególnych krajów jak i organów Unii. Stało się szczególnie wyraźne – nie bez usilnych wysiłków naszego kraju – w ostatnim czasie. W marcu 2007 r. Rada Europejska, jako najważniejszy organ Unii przyjęła Pakiet Energetyczny oraz uchwaliła odpowiedni Plan Działania. Powstanie tych dokumentów, podobnie jak wcześniejszej tzw. Białej i Zielonej Księgi nt. energetyki, jest świadectwem zrozumienia wagi problemów energetycznych i ryzyka wynikającego z uwarunkowań geostrategicznych. Uświadomiono sobie również i to, że niska konkurencyjność UE wobec USA spada m. in. z powodu stale rosnącej zależności od dowozu energii.

Pewne nadzieje kraje naszego regionu wiążą z pakietem energetycznym i związanym z nim „Planem Działania” przyjętym przez UE. Dokumenty te przewidują m. in. „ustanowienie mechanizmu reagowania kryzysowego, zwiększenie strategicznych rezerw gazu oraz wewnątrzunijnych połączeń międzysystemowych (tzw. interkonektorów) oraz dywersyfikację kierunków dostaw, rozbudowę infrastruktury przesyłowej i prowadzenie spójnej zewnętrznej polityki energetycznej. Na razie w tych planach jest więcej deklaracji niż konkretów.”¹.

Pokrycie unijnego zapotrzebowania jest coraz bardziej utrudnione. Wiąże się to ze spadkiem własnego wydobycia w ramach UE oraz rosnącym popytem na gaz. Na tej podstawie przewiduje się, że zależność Unii od importu gazu wzrośnie z 40% w 2006 r. do 90% w roku 2020.

Liberalizacja rynku gazowego obowiązująca od roku 2007 wymaga lepszej harmonizacji wspólnej polityki energetycznej UE. Tym bardziej, że właściwie tylko rozwój energetyki gazowej pozwoli realnie zmniejszyć emisję CO₂ o pożądane 20%. Jednym z powodów braku realnych postępów w koordynacji polityki energetycznej jest bardzo duże zróżnicowanie występującej zależności importowej, a także różny udział gazu ziemnego w bilansie energetycznym poszczególnych krajów. Do najbardziej zależnych należą przede wszystkim małe kraje. Ekspertki podkreślają jednak, że w przyszłości może dojść do istotnych zmian w tym zakresie. Stanie się tak nie tylko z powodu rosnącego popytu na gaz, ale

¹ Ernest Wyciszkievicz; „Propozycja polityki energetycznej dla Europy”, Biuletyn PISM, nr 5 (419) 2007 r.

również ze względu na stopniowe zmniejszanie się wydobycia gazu ziemnego w Norwegii i Holandii.

Największym dostawcą gazu do krajów europejskim jest Rosja, z którą Europa jest połączona wielkogabarytowymi gazociągami. Ostatnio jednak stosunki energetyczne FR z krajami UE stają się coraz bardziej skomplikowane, głównie z powodu jej nowych ambicji strategicznych. Pewna komplikacja wynika również z tego, że gazociągi muszą pokonywać coraz większe odległości dzielące miejsca wydobycia od odbiorców gazu. Niezależnie od tego ocenia się, że udział Rosji w unijnym imporcie gazu zwiększy się o połowę do 250 mld. m³. W ten sposób FR utwierdzi swoją pozycję czołowego dostawcy gazu ziemnego do krajów UE. Te prognozy potwierdza również Światowe Forum Energetyczne, które w perspektywie do roku 2030 dla rosyjskiego gazu nie widzi alternatywy.

Udział importu gazu z Rosji w ogólnym przywozie gazu do niektórych państw Unii Europejskiej waha się od ok. 40% w Niemczech oraz ok. 30% we Francji i Włoszech aż do 70 % w Polsce² i 77% w Austrii. Pozostały zachodnioeuropejski import gazu pochodzi z Morza Północnego i Afryki Północnej (Algierii). Ostatnio poważnym dostawcą stają się również kraje Azji Środkowej. Dlatego można powiedzieć, że główne państwa Europy Zachodniej mają zapewniony bezpieczny stopień dywersyfikacji. Być może z tego właśnie powodu (aczkolwiek nie tylko) państwa te nigdy nie spotkały się z problemem przerwania dostaw gazu z Rosji. Stąd też firma Gazprom, główny eksporter rosyjskiego gazu, uważana jest w tych państwach za bardzo dobrego i pewnego partnera.

W Polsce głównym dostawcą gazu ziemnego jest również Rosja. Nie jest wykluczone, że może tak być nadal gdyż wysiłki na rzecz wyraźniejszej dywersyfikacji nie przyniosły spodziewanych rezultatów. Nie ma chyba realnych perspektyw na budowę gazociągu (o wielkiej przepustowości) z Norwegii bądź otrzymywania gazu z Południa. Jednocześnie już dzisiaj eksperci stwierdzają, że w perspektywie wieloletniej zapotrzebowanie na gaz ziemny może znacznie wzrosnąć (będzie to oczywiście zależało od kierunków rozwoju energetyki, sposobu ogrzewania mieszkań itp.). Wydobycie własne (ponad 4 mld m³) i nawet mocno zwiększony import z Rosji mogłyby nie zaspokoić rosnącego popytu. Powstanie przestrzeń na dodatkowy import gazu ze źródeł alternatywnych (np. norweskich, gazociągiem NETRA). W takim przypadku może się też okazać niezbędność budowy nowego gazociągu łączącego sieci Polski i Niemiec. Rozważana jest również przebudowa węzła łączącego gazociąg jamalski z niemieckim, tak aby umożliwić przesył gazu także w kierunku odwrotnym tzn. z Niemiec do Polski.

Na podstawie trendów światowych, prognozowanych do roku 2030³ trzeba się liczyć, że w naszym kraju popyt na gaz może się nawet podwoić. Oznaczałoby to wzrost zapotrzebowania na gaz ziemny do ok. 25 mld m³. W takiej sytuacji import z Federacji Rosyjskiej byłby relatywnie mniejszy, a stopień dywersyfikacji większy. Byłby to pewien postęp w zapoczątkowanym procesie dywersyfikacji, ale mimo wszystko niewystarczający. Oznacza to, że tzw. bezpieczny poziom (tzn. ok. 30%) zależności, od jednego zagranicznego dostawcy gazu, nie zostałby osiągnięty. Trzeba będzie szukać innego rozwiązania tego kluczowego problemu. Ku temu zmierza opracowywana obecnie nowa wersja rządowej polityki energetycznej RP.

Warto jednak przy tym podkreślić, że doświadczenia zachodnioeuropejskie pokazują, iż dywersyfikacja może być także korzystna dla dostawców gazu, dzięki niej zwiększa się również popyt na gaz, co w przypadku Gazpromu też nie jest bez znaczenia. W ciągu najbliższych 15 lat Rosja zamierza zwiększyć eksport gazu o 65-70%. Wymaga to olbrzymich inwestycji. Do tego będą potrzebne znaczne kapitały i nowoczesne technologie. To wszystko Rosja może znaleźć właśnie w Europie i dlatego w założeniach polityki

² www.rynekgazu.pl

³ World Energy Outlook 2007, www.mg.gov.pl

energetycznej FR przewiduje się wzrost wywozu gazu do Europy. Ma temu sprzyjać m. in. budowa tzw. Gazociągu Północnego (Nord Stream), ułożonego na dnie Bałtyku i prowadzącego do Niemiec. Jest to jednak sprzeczne z wcześniejszym porozumieniem dotyczącym budowy gazociągu Jamal II przez terytorium Polski⁴.

Zwiększeniu eksportu rosyjskiego gazu do Europy Zachodniej mają też służyć inne wielkie projekty podejmowane z udziałem Gazpromu. Należy do nich m. in. wspólne przedsięwzięcie firmy rosyjskiej i „Edison Company” w zakresie rozwoju przedsiębiorstw zajmujących się transportem gazu we Włoszech. Przewidziany jest także dominujący udział Gazpromu w budowie nowych magistrali gazowych w regionie Bałkanów. Rosyjski gigant gazowy opracowuje też projekty nowych generacji technologii i urządzeń do przesyłu gazu.

Wiadomo też, że wraz z postępem reform rynkowych w Rosji wewnętrzne ceny gazu będą zbliżone do cen eksportowych. Eksport gazu przestanie być cenowo konkurencyjny, w rezultacie przedsiębiorstwa wydobywcze będą coraz bardziej zainteresowane nie tylko rynkiem zewnętrznym. Taka tendencja nasili się jeszcze bardziej, gdy gospodarka rosyjska utrzyma się na ścieżce dynamicznego wzrostu. W takiej sytuacji może nastąpić rozejście się celów makroekonomicznych i mikroekonomicznych występujących na poziomie przedsiębiorstw. Nie powinno to zagrozić realizacji rosyjskich dostaw gazu, ale trzeba brać pod uwagę możliwość wystąpienia pewnych perturbacji. Zaostrza to problem konieczności dywersyfikacji i źródeł zaopatrzenia w tych krajach gdzie stopień uzależnienia od dostaw rosyjskiego gazu jest znaczny.

Wynika z tego, iż energetyka gazowa wymaga przede wszystkim rozległej sieci gazociągów. Europa w zasadzie taką sieć posiada. Była ona jednak kształtowana głównie w okresie podziału naszego kontynentu na Europę Zachodnią i Europę Wschodnią. W rezultacie sieci gazociągowe i wielkie magistrale gazowe znajdujące się na terytorium Europy Zachodniej praktycznie nie są zintegrowane z siecią Europy Wschodniej. Nie oznacza to oczywiście, że kraje zachodnioeuropejskie nie korzystają z rosyjskiego gazu. Jest on przecież dostarczany w dużych ilościach - gazociągami przechodzącymi głównie przez Ukrainę i Słowację oraz przez Białoruś i Polskę - do sieci zachodnioeuropejskiej, ale systemy nie są w pełni połączone.

Jednocząca się Europa wymaga ukształtowania jednolitej infrastruktury, w tym również energetycznej. Należy dążyć do łączenia systemów, ukształtowanych niezależnie od siebie, w podzielonej Europie niedawnej przeszłości.

Koncepcja innego rozwiązania kwestii bezpieczeństwa gazowego.

Wydaje się, że złożony problem łączenia sieci przesyłowych, a zwłaszcza dywersyfikacji źródeł zaopatrzenia można by skutecznie rozwiązywać poprzez powołanie do życia **Ogólnoeuropejskiej Wspólnoty Gazu i Gazociągów (OWGiG)**. Można sądzić, iż przyjęcie odpowiedniego statutu OWGiG umożliwi też bezpieczne stosowanie zasady dostępu do sieci energetycznych stron trzecich (TPA) oraz przestrzeganie innych zasad zawartych w Traktacie Europejskiej Karcie Energetycznej.

Łączenie systemów energetycznych, a zwłaszcza gazowych, może mieć wręcz symboliczne znaczenie. Dzięki temu będzie można w sposób naturalny przewyciężyć obecne, niemal całkowite, uzależnienie Europy Środkowej i częściowo Wschodniej od dostaw rosyjskiego gazu. Jednocześnie przed Rosją otworzy się w ten sposób ogromny rynek całej Europy. Szczególne znaczenie będzie miało łączenie tzw. megawęzłów (hubs), jakie się ukształtowały już na Ukrainie i w Austrii oraz we Włoszech, a zaczynają się kształtować w

---

⁴ Szerzej zob. Andrzej Kupich, W kwestii bezpieczeństwa gazowego w Europie. „De Doctrina Europea” V/2008, Sosnowiec 2008.

Danii oraz w pewnym stopniu, w Polsce. Może to również przybliżyć Europę do utworzenia prawdziwie „transeuropejskiej” sieci europejskiej (Transeuropean Energy Network - TEN).

Połączony system wydobywania i przesyłania gazu powinien skutecznie wyeliminować problem dywersyfikacji źródeł zaopatrzenia i zapewnić bezpieczeństwo energetyczne wszystkim jego uczestnikom. Zostałyby w ten sposób spełnione wymogi Światowej Konferencji Energetycznej i Traktatu Europejskiej Karty Energetycznej. W przyjętych dokumentach, uznając suwerenność państw i ich suwerenne prawa do posiadanych zasobów energetycznych, zalecono wszystkim rządów konieczność zapewnienia:

- efektywnego wykorzystania własnych zasobów energetycznych;
- działania mechanizmów rynkowych i racjonalnego wykorzystania kapitału w sektorach energetycznych;
- równoważenia interesów odbiorców i inwestorów bez dyskryminacji rodzajów i pochodzenia własności;
- racjonalności wytwarzania i użytkowania energii zgodnie z interesami kraju i polityką ochrony środowiska w skali Europy i świata.

Spełnienie tych wymogów i zaleceń w dziedzinie gazownictwa będzie łatwiejsze, jeżeli zostaną połączone wysiłki wszystkich krajów europejskich, które posiadają na swoim terytorium zasoby gazu lub magistrale gazociągowe.

W przypadku gazu utworzenie takiego organizmu międzypaństwowego, łączącego kraje posiadające złoża i kraje posiadające magistrale przesyłowe, jest jedynie zasadne. Tylko w takim związku wszyscy jego uczestnicy będą równoprawni i tylko taki związek nie będzie nikomu zagrażał. Wymogi te może spełnić „Ogólnoeuropejska Wspólnota Gazu i Gazociągów”.

Cele Wspólnoty:

- * ujednoczenie i integracja magistrali gazowych znajdujących się na terytorium krajów stanowiących OWGiG;
- * utworzenie systemu gwarantowanego rynku poprzez zapewnienie ciągłych dostaw gazu do poszczególnych krajów w ilościach wynikających z potrzeb rozwojowych i uzgodnionych w wieloletnich umowach i porozumieniach;
- * kształtowanie optymalnego systemu wydobywania, transportu i składowania gazu, zapewniającego stabilny wzrost gospodarczy;
- * uzgadnianie polityki inwestycyjnej i sprzyjanie realizacji wielkich projektów inwestycyjnych;
- * uzgadnianie polityki handlowej, cenowej i tranzytowej;
- * eliminowanie (nawet poprzez nakładanie sankcji) wszelkich praktyk monopolistycznych i porozumień kartelowych w sektorze wydobycia i przesyłu gazu;
- * monitorowanie dostaw gazu;
- * zarządzanie kryzysowe;
- * zapewnienie skutecznego przestrzegania ustaleń Traktatu Europejskiej Karty Energetycznej.

Zasięg, zakres i zasady działania Wspólnoty.

Członkami Wspólnoty będą mogły być wszystkie państwa europejskie wydobywające i przesyłające gaz ziemny.

OWGiG powinna powstawać na podstawie odpowiednich deklaracji rządowych poszczególnych państw. Państwami założycielskimi powinny być przede wszystkim te kraje, które są eksporterami gazu oraz przez które przechodzą największe gazociągi. Oznacza to, że wśród tych państw znalazłyby się przede wszystkim: Polska, Rosja, Ukraina, Norwegia, Wielka Brytania, Holandia, Dania, Niemcy, Francja, Włochy, Kazachstan, Turkmenia, Azerbejdżan i Gruzja. Grupa krajów

inicjacyjnych i założycielskich została ustalona w drodze konsultacji. Wspólnota będzie otwarta dla wszystkich zainteresowanych krajów europejskich, które kryteria będą ustalone w Akcie Założycielskim OWGiG.

Podstawowym zadaniem OWGiG będzie integracja systemów energetyki gazowej i kształtowanie optymalnego systemu ogólnoeuropejskiego, w perspektywie działającego na zasadach Wspólnego Rynku.

Szczególnego podkreślenia wymaga proponowany ogólnoeuropejski charakter Wspólnoty i udział w niej Federacji Rosyjskiej. Wszystkie wcześniej inicjowane projekty z reguły nie obejmowały Rosji i - z różnych powodów - kończyły się na etapie ich zgłoszenia.

Organy Wspólnoty będą uczestniczyły w kształtowaniu polityki cenowej tak, aby była ona korzystna zarówno dla producentów, jak i odbiorców. Jest oczywiste, że polityka cenowa, o której mowa, dotyczyłaby jedynie eksportu, gdyż ceny dla bezpośrednich odbiorców (wewnętrzne) będą przedmiotem ustaleń poszczególnych państw.

Przedmiotem uzgodnień polityki cenowej będą też stawki tranzytowe. Jest rzeczą oczywistą, że ceny eksportowe i opłaty tranzytowe gazu ziemnego będą kształtowały się wokół cen światowych, ale muszą jednocześnie uwzględniać koszty wydobycia, gwarancje dostaw, programy inwestycyjne, zasady finansowania wielkich projektów, itp.

Podstawową zasadą działania OWGiG będzie eliminowanie wszelkich przejawów dyskryminacji państw będących producentami lub odbiorcami gazu, a nawet stosowanie sankcji wobec wszystkich podmiotów nieprzestrzegających Europejskiej Karty Energetycznej, a zwłaszcza wykorzystujących swoją pozycję na rynku gazu. Dotyczy to zarówno wytwórców, jak i przekaźników gazu.

Ważną zasadą działania Wspólnoty będzie zapewnienie dostawcom gazu dostępu do wszystkich głównych odbiorców bez względu na ich charakter (energetyka, odbiorcy przemysłowi, gospodarstwa domowe).

Organy OWGiG będą miały prawo przeprowadzania okresowej, a w uzasadnionych przypadkach również stałej, koordynacji dostaw gazu. W okresach szczególnych trudności, związanych zwłaszcza z klęskami żywiołowymi, Wspólnota będzie mogła utworzyć Centralną Dyspozycję Mocy. Podjęcie takiej decyzji zostanie zastrzeżone dla najwyższego organu OWGiG.

Konsultacje i uzgodnienia w ramach OWGiG mogłyby też obejmować niektóre elementy polityki energetycznej poszczególnych państw. Wymiana informacji i doświadczeń w tej dziedzinie jest szczególnie ważna ze względu na konieczność ustalenia optymalnego zapotrzebowania na nośniki energii pierwotnej. Działalność OWGiG powinna być prowadzona w ścisłej współpracy z Komisją Europejską i niektórymi innymi organizacjami międzypaństwowymi – Wspólnotą Niepodległych Państw, Europejskim Obszarem Gospodarczym itp. W pracach organów OWGiG powinni też uczestniczyć przedstawiciele europejskich banków międzynarodowych (EBOR, EBI) i Banku Światowego. Grupy robocze OWGiG będą omawiały projekty rozbudowy obiektów wydobycia gazu, rozbudowy magistrali gazowych i magazynów służących składowaniu rezerw gazu ziemnego.

Inicjatywa na rzecz utworzenia OWGiG powinna zostać przekazana zainteresowanym rządów, a przede wszystkim tym, które mogą stać się założycielami nowej organizacji. Zebrane opinie posłużyłyby opracowaniu projektów odpowiednich dokumentów prawnomiędzynarodowych. W przypadku potwierdzonego zainteresowania zostaliby wyznaczeni krajowi koordynatorzy oraz pełnomocni przedstawiciele do Grupy Inicjatywnej, która wraz z ekspertami poszczególnych krajów i ekspertami międzynarodowymi (Komisji Europejskiej, EBRD, EBI itp.) podejmie działania przygotowawcze do pierwszej Konferencji Generalnej OWGiG. Wcześniej można by się pokusić o zwołanie Konferencji Bezpieczeństwa

Gazowego Europy. Wyraźnym celem takiej Konferencji powinno być jednak nie kolejne omawianie problemów, lecz powołanie proponowanej Wspólnoty.

Kontakt:

Wyższa Szkoła Humanitas
ul. Kilińskiego 43
41-200 Sosnowiec
Polska republika

Mgr. Miroslav Kupkovič

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**"STATUS QUO ANTE, STATUS QUO"
(SLOVENSKO-MAĎARSKÉ VZŤAHY)**

kupkovic@euba.sk

Abstrakt

Príspevok si všíma slovensko-maďarské vzťahy v minulosti a v súčasnosti. Minulosť je prezentovaná vzťahmi v rakúsko-uhorskej monarchii, v ktorých prevládajú jednoznačne odnárodňovacie, maďarizačné tendencie. Obdobie po 1. svetovej vojne (medzivojnové) charakterizujú zo strany Maďarska iredentistické tendencie. Dobu tesne pred vypuknutím 2. svetovej vojny a počas nej vymedzuje Viedenská arbitráž - odtrhnutie značnej časti Slovenska a jej pripojenie k Maďarsku.

K slovu sa znovu dostáva maďarizácia. Doba po 2. svetovej vojne, počas totalistických režimov v Maďarsku a na Slovensku, je charakterizovaná predovšetkým nenápadnou ale dôslednou asimiláciou polmiliónovej slovenskej národnostnej menšiny v Maďarsku a jej zdecimovaním na dnešných približne 10 tisíc príslušníkov. [Otázky spojené s Benešovými dekrétmi a ich dopade na maďarskú národnostnú menšinu budú obsahom iného príspevku.]

Po páde totality v oboch štátoch prichádza z maďarskej strany k znovuoživeniu nacionálne preexponovaných požiadaviek voči Slovensku vyúsťujúcich až do nastolovania otázky autonómie. Tu je iniciatívne predovšetkým Maďarsko, či už vládna koalícia ale predovšetkým opozícia (FIDESZ). Negatívne vyvrcholenie vzájomných vzťahov zaznamenávame v súčasnosti, keď v Maďarsku sa otvorene objavujú neofašistické tendencie a vládna koalícia je proti nim v defenzíve. Tento stav prekračuje hranice a nachádza živnú pôdu v špičkách menšinovej politickej reprezentácie maďarskej menšiny na Slovensku – SMK.

Abstract

The contribution is dealing with Slovak – Hungarian relations in the past and at present. The past is presented by the relations in the Austro-Hungarian monarchy in which explicitly denationalizing, hungarizing trends prevail. The period after World War I (among two world wars) is characterized from the Hungarian side by irredentistic tendencies. The period close to breaking out World War II and during it emanates from the Vienna Arbitration, severing a great deal of Slovakia and its annexing to Hungary. Hungarization again appears. The period after World War II, during totalitarian regimes in Hungary and Slovakia, is characterized first of all by inconspicuous but consequential assimilation of a half million Slovak minority in Hungary which caused the present state – approximately, only 10 thousand Slovaks living there.

After the fall of totalitarianism in both states, nationalist, exaggerated demands from the Hungary towards Slovakia came again into existence. They resulted in even the issue of autonomy. Here especially Hungary is initiative, either government coalition but first of all opposition (FIDESZ). Nowadays, we have recorded negative culmination, when in Hungary neofascist trends appear and government powers act on the defensive. This situation has crossed the borders of Hungary and finds the sympathizers in the dealing political representation of the Hungarian minority in Slovakia – SMK.

Pojem Stredná Európa obsahuje okrem základného geografického aspektu aj aspekt národný, politický a kultúrny. Dôležitým a významným je i časový faktor a geopolitické zmeny, ktoré tu prebiehali a realizujú sa v novodobej histórii.

Z vyššie uvedených dôvodov možno pojem Stredná Európa interpretovať a chápať odlišne – a to na začiatku 20. storočia; krátko po prvej svetovej vojne; v medzivojnovom období; na konci 30. rokov; počas druhej svetovej vojny; v rokoch studenej vojny a v období po roku 1989 do súčasnosti.

V ďalšom texte sa pokúsim predstaviť Strednú Európu na pozadí historických dejov v Habsburskej monarchii počas jej trvania i v obdobiach po jej rozpade a vzniku nástupníckych štátov na jej pôvodnom teritóriu, v kontexte s tým i slovensko – maďarskými vzťahmi.

„Habsburská monarchia na počiatku 20. storočia totiž vôbec nebola vysnívanou krajinou mnohokultúrnosti, kultúrneho pluralizmu a vzájomnej tolerancie. Národy monarchie síce žili v jednej ríši, nie však spoločne, skôr len vedľa seba a mnohokrát proti sebe, pretože niektoré národy panovali a odnárodňovali, iné boli viac či menej utláčané či aspoň obmedzované vo svojom vývoji či dokonca odnárodňované“.¹

Kým v Predlitavsku sa v oficiálnej politike darilo udržiavať dôraz skôr na viacnárrodný charakter Rakúska, v Zalitavsku, v uhorskej časti monarchie sa presadzoval tlak na jej politickú a kultúrnu nacionalizáciu. Dosiaľ tu žijúce národy sa stali akýmsi pomyselným terčom obludného a bezprecedentného procesu v dovtedajších európskych dejinách a to procesu kreovania jednotného, homogénneho národa v tomto priestore. Maďarského národa. Tento proces duchovnej genocídy je najvýstižnejšie vysvetlený v krátkosti v každom Slovníku cudzích slov v hesle – maďarizácia.

Bohužiaľ tento proces nebol ukončený vedno s rozpadom rakúsko-uhorskej monarchie jej porážkou v prvej svetovej vojne. Nezmyslotoľnosť európskej historickej praxe ani po aplikácii Versailleského systému mierových zmlúv, ktorá znamenala zahájenie novej etapy dejín nielen Strednej Európy ale Európy vôbec. Existoval naďalej i keď na dobu skoro dvadsiatich rokov v latentnej podobe, preoblečený do iredentistického hávu. Mníchovský diktát v roku 1938 znamenal pre Maďarsko signál zbaviť sa komplexu Trianon krokmi, ktoré by uvádzali do každodennej praxe a obnovovali v tejto časti Európy pomery, vládnuce tu v dobách pred Trianonom. Viedenská arbitráž a čo nasledovalo po nej sú myslím dostatočne známe skutočnosti. Odtrhnutie značnej časti územia Slovenska a pripojenie k Maďarsku, nastolenie teroru, vyhnanie veľkého počtu slovenského pôvodného obyvateľstva z týchto oblastí a tvrdá, neúprosná maďarizácia. To však nebol koniec. Implementovanie takéhoto spôsobu vlády pokračovalo na Zakarpatskej Ukrajine, v rumunskom Sedmohradsku i v severnej časti bývalej Juhoslávie – Vojvodine.

Druhá svetová vojna skončila, ale história následne registruje vznik ďalšej konfrontácie v medzinárodných vzťahoch ako v európskom tak i celosvetovom kontexte – studenú vojnu. V strednej, východnej a sčasti južnej Európe nastupujú totalitné režimy. Platí to samozrejme i pre Maďarsko. U nášho južného suseda sa v tejto dobe (dobe totality) udial v Európe dovtedy nevydaný jav. Za štyridsať rokov totality, za vlády ideológie internacionalizmu sa Maďarsku podarilo vytvoriť hegemonný národný štát cestou nenápadnej, ale dôslednej asimilácie tam žijúcich národnostných menšín. Z trištvrte až milióna občanov Maďarska, hlásiacich sa k národnostným menšinám po skončení druhej svetovej vojny ich zostalo v súčasnosti dvadsať až štyridsaťtisíc. Európske dejiny za toto obdobie nezaznamenali

---

¹Valenta, J.: Visegrád, střední Evropa a jejich perspektivy. In: Kučerová, S. a kol.: Bilance a výhledy středu Evropy. Brno, 2000

na území Maďarska žiadnu tisíc- ani storočnú katastrofu (vojnu, epidémiu, zemetrasenie), ktoré by so sebou priniesla tak extrémne vysoký počet strát obyvateľstva. Títo občania sa cestou maďarizácie (asimilácie) presunuli z menšinového statusu na stranu väčšinového – maďarského obyvateľstva.

Rozpad komunistického bloku, pád totalitných režimov na prelome 80-tych a 90-tych rokov 20. storočia v strednej Európe sa negatívne prejavil vo vzťahoch Maďarska so susednými štátmi, v ktorých žijú rôzne početné maďarské národnostné menšiny (vyjmúc Rakúsko). Prichádzalo k oživeniu nacionálne preexponovaných požiadaviek. Tieto akoby priestor strednej Európy v mnohých náznakoch navracali do obdobia 30-tych rokov 20. storočia. Ukázalo sa, že otázka postavenia maďarskej menšiny v susedných štátoch zohrávala a zohráva kľúčovú otázku maďarskej vnútornej a zahraničnej politiky.

Nacionalizmus až šovinizmus spájame predovšetkým s prvou demokratickou vládou a jej predsedom Antallom (1990 – 1992) (15 miliónový maďarský národ) a vládou FIDESZU predsedu Orbána (1998-2002). Dosvedčuje to prijatie zákona o Maďaroch žijúcich v susedných štátoch (2001), známy aj ako zákon o zahraničných Maďaroch alebo aj ako Krajanský zákon. Cieľom bola integrácia maďarského národa, zjednotenie ponad existujúce hranice, vytvorenie právneho vzťahu medzi maďarským štátom a maďarskými národnostnými menšinami a to formou tzv. maďarských preukazov, ktoré túto väzbu potvrdzovali. Dotknuté susedné krajiny (Chorvátsko, Juhoslovanská zväzová republika, Rumunsko, Slovinsko a Slovensko) sa stavali proti jeho prijatiu ako aj proti jeho realizácii s tým, že má ako diskriminačný, tak aj exteritoriálny charakter. Nová vláda (socialistov a liberálov) novelizovala tento zákon, ale z obsahového hľadiska sa jednalo o "kozmetické úpravy". Keďže sa nenaplnil a nedosiahol zmysel krajanského zákona, hľadalo sa akési náhradné, zástupné riešenie. FIDESZ spolu so Svetovým zväzom Maďarov prostredníctvom petičnej akcie dosiahol vypísanie a konanie celoštátneho referenda o udeľovaní maďarského štátneho občianstva príslušníkom maďarských národnostných menšín žijúcich v susedných krajinách. Opäť tu išlo o pokus presadenia národnej integrácie formou vytvorenia právnej väzby príslušníkov maďarských národnostných menšín na maďarský štát. Zostalo len pri pokuse, pretože referendum v decembri 2004 bolo neplatné, keďže sa nedosiahla 50%-ná účasť. V snahe "zobrať vietor z plácht" opozícií vláda socialistov a liberálov začiatkom roku 2005 vyslovila podporu pre realizáciu kultúrnej autonómie pre zahraničných Maďarov v susedných krajinách. Zdá sa, že zostalo len pri myšlienke. Unikátnou bola aj snaha tejto vlády realizovať etnické ciele ekonomickejšími prostriedkami prostredníctvom integrácie maďarského národa v európskom ekonomickom rámci tzv. programom a fondom Rodná zem (Domovina).

Strata možnosti spolupodieľania sa na výkone politickej moci (po ôsmich rokoch) na Slovensku znamenala výmenu vedenia SMK na jej kongrese v marci 2007 a nastúpenie otvorene konfrontačného kurzu a to nastolovaním otvárania Benešových dekrétov, nastolovaním autonomistických úvah, náznakov riešenia kosovskej problematiky ako precedensu. Keď na tieto snahy zareagovala vláda i celé slovenské parlamentné spektrum prijatím uznesenia Národnej rady SR o nedotknuteľnosti Benešových dekrétov, tak Maďarsko zareagovalo odvolaním všetkých oficiálnych vládných návštev a stretnutí so slovenskými partnermi. Stop oficiálnym stykom, ale tzv. súkromné návštevy dvoch najvyšších predstaviteľov Maďarska na Slovensku a to predsedníčky parlamentu i prezidenta a predovšetkým jeho politické útoky voči Slovensku mali náznaky cielenej provokácie. Provokácie sa preniesli aj na pôdu Európskeho parlamentu a to v podobe ohováračských protislovenských vystúpení maďarských europoslancov za Slovenskú republiku A. Duka Zolyomiho a E. Bauerovej. Takéto postoje a činy vedúcich politických predstaviteľov maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku aj vystúpenie europoslancov v Európskom parlamente za túto menšinu, sú na hranici lojality so slovenskou štátnosťou a ohrozením národnoštátnych záujmov Slovenskej republiky.

Tento rok, rok 2008, je v Maďarsku zatiaľ vyvrcholením negatívnych javov. Otvorene sa manifestujú neofašistické tendencie. K polovojenským Maďarským gardám pribudla Národná stráž, ktorej príslušníci preniesli svoju činnosť prvýkrát mimo Maďarska, na naše územie ako účasť na slávnosti pripomenutia si 60. výročia Viedenskej arbitráže. Tu ide už nielen o iredentu v slovných vystúpeniach a v médiách a tlačovinách s iredentistickým obsahom v rámci hraníc Maďarska, tu ide o bezprecedentné narušenie suverenity jedného zo štátov Európskej Únie. Konat' by mala Rada Európy a Európska únia. Malo by ísť o demaskovanie cieľov neofašistických síl v Maďarsku, kde pod plášt'íkom ochrany ľudských práv a slobôd pre akýsi mýtický, vyvolený národ sa hrubo porušujú, ba priam pošľapávajú práva a slobody susedných národov. Vracia sa na scénu európskych dejín politika Übermenschu v retro podobe ?

Literatúra:

- [1] Šatava, L.: Národnostní menšiny v Evropě. Praha: Ivo Železný, 1994
- [2] Gabal, I.: Etnické menšiny v střední Evrope. Praha: G plus G, 1999
- [3] Lid'ák, J.: Medzinárodné vzťahy – Medzinárodná politika. Bratislava: SOFA, 2000
- [4] Mannová, E.: Historické dimenzie kolektívnych identít v strednej Európe. In: Historický časopis 5/2003
- [5] Kurucz, M.: Národná integrácia v maďarskej zahraničnej politike. In: Medzinárodné vzťahy 2/2005
- [6] Šutaj, Š.: Slovensko-maďarské vzťahy, maďarská menšina na Slovensku, problematika občianstva a Euro ústava. In: Európske občianstvo a národná identita. Prešov, 2006
- [7] Kupkovič, M.: Európske menšiny na začiatku 21. storočia. In: Identifikácia bezpečnostných rizík v medzinárodných vzťahoch na začiatku 21. storočia. Bratislava: Ekonóm, 2006
- [8] Kupkovič M.: Exteritoriálne požiadavky a nároky v menšinovej národnostnej politike – potencionálny zdroj bezpečnostných rizík v stredovýchodnej Európe. In: Bezpečnostné riziká v medzinárodných vzťahoch na začiatku 21. Storočia. Bratislava: Ekonóm, 2007
- [9] Kučerová, S.a kol.: Bilance a výhledy středu Evropy. Brno, 2000
- [10] Bibó, I.: Bída malých národu. Praha, 1997
- [11] Pražák, R.: Maďarsko. Praha, Libri, 2005

Monitoring tlače:

SME,
Hospodárske noviny,
Hospodárske noviny,
Mladá fronta DNES, Slovo,
Literárny (dvoj)tyždenník.

Kontakt:

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc. – PhDr. Vladimír Srb

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

MEDZINÁRODNÁ MIGRÁCIA A RADIKALIZÁCIA POLITICKEJ SCÉNY V KRAJINÁCH EURÓPSKEJ ÚNIE.¹

lidak@euba.sk

Abstrakt

Príspevok upozorňuje na fakt, že v posledných rokoch na vývoj vnútro politickej situácie v jednotlivých krajinách Európskej únie, má podstatný vplyv problematika medzinárodnej migrácie, postoj širokej verejnosti k prisťahovalctvu a zároveň malá integrovanosť niektorých prisťahovalcov do západoeurópskych liberálnych spoločností. Dôsledkom uvedeného javu je profilácia radikálnych populistických politických smerov a politikov, čo sa prejavuje v súčasnej politickej praxi nárastom intolerancie, xenofóbie, nacionalizmu a tiež rasizmu. Autor poukazuje na príčiny tohto stavu, na zmeny v zložení elektorátu tradičných politických strán, na nárast sympatizantov a voličov radikálnych a extrémistických politických subjektov. Problematika imigrácie je dnes hlavný motív a katalyzátor radikalizácie európskej politickej scény.

Abstract

This proceeding points out the fact that international migration influences, during the last few years, the approach of citizen of particular European countries to immigrate and their integrity in to original society. Hand by hand with this fact, goes very low try to be integrated into liberal west European countries by a lot of immigrants. The result is the creation of radical and populist political movements and politicians. And this can be seen in contemporary political praxis by intolerance, xenophobe, and nationalism or racism. The author shows the reason of this situation, which are the changes of electors of traditional political parties as well as the growth of radical and extreme political subjects. The problem of migration is today's great topic and catalyst for radicalization of European political scene.

Základným problémom, ktorý má v poslednom desaťročí podstatný vplyv na vnútro politickú situáciu v jednotlivých krajinách Európskej únie, je medzinárodná migrácia, postoj k prisťahovalctvu ako takému a k jednotlivým skupinám prisťahovalcov. Tradičný model multikulturalizmu, uplatňovaný v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch 20. storočia, ktorý uznáva legitimitu kultúrnej a sociálnej rôznorodosti etnických menšín, je postupne doplňovaný programom individuálnej integrácie prisťahovalcov. Táto zmena je spôsobená getoizáciou a malou integrovanosťou niektorých prisťahovalcov do západoeurópskych liberálnych spoločností. Medzi imigrantmi je značné množstvo moslimov a prejavy radikálnych foriem islamu sú v zjavnom rozpore s liberálnym myslením a hodnotami Európanov. Niektoré násilne prejavy motivované radikálnym islamom, najmä po útokoch z 11. septembra 2001 v USA, 11. marca 2004 v Madride a 7. júla 2005 v Londýne, vzbudzujú u domáceho autochtónneho obyvateľstva všeobecný strach z prisťahovalcov v spoločnosti. Všetky krajiny západnej Európy v súčasnosti vo svojich integračných politikách hľadajú

---

¹ Štúdia bola spracovaná v rámci riešenia projektu VEGA 1/0408/08 – Medzinárodná migrácia v európskom kontexte.

rovnováhu medzi imperatívom asimilácie prisťahovalcov do svojho občianskeho národa a uznaním ich slobody udržiavať a kultivovať zvláštne väzby zdedené v krajinách svojho pôvodu.

Je potrebné, pri hodnotení súčasného stavu v uvedenej problematike si uvedomiť, že po skončení studenej vojny na začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia, sa podobne ako postkomunistické krajiny aj krajiny západnej Európy, presnejšie môžeme hovoriť o členských krajinách Európskej únie, ocitli v procese zmien, ktoré nemajú dejinnú obdobu.

Krajiny západného sveta, sú od začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia konfrontované s prenikavými politickými, sociálnymi a hospodárskymi zmenami. Aj tu došlo k procesom dezintegrácie a individualizácie, ktoré boli spojené s ešte väčšími konfliktami identity a stratou orientácie. K tomu sa pridružujú rôzne krízové javy v podobe hospodárskych ťažkostí, zvyšujúcej sa nezamestnanosti a chudoby, respektíve strachu z nich, v podobe erózie tradičných sociálnych životných súvislostí a v rovine politickej v podobe nespokojnosti s politikou etablovaných strán vo vláde a v opozícii a s postupným uvoľňovaním straníckeho spojenia voličov s týmito stranami.²

Nejednotné až antagonistické názory na riešenie týchto problémov v etablovaných politických smeroch, v náväznosti na povrchné znalosti a záujmy širokej verejnosti, umožňujú profiláciu radikálnych populistických politických smerov a politikov, ktorí podstatným spôsobom menia podobu európskeho politického spektra. Je potrebné zdôrazniť, že základom populizmu je predovšetkým negatívne vymedzovanie sa voči cudzincom, voči iným náboženstvám a kultúram, proti bankám a vysokým štátnym úradníkom, proti establishmentu v jednotlivých krajinách alebo proti bruselskej byrokracii. Populisti využívajú a stále častejšie skôr zneužívajú akúkoľvek tému k získaniu volebných preferencií alebo k ich ďalšiemu posilneniu. Populizmus sa vyznačuje zjednodušenými súdmi, stanoviskami, sloganmi a heslami. Rovnako zjednodušené sú riešenia, ktoré populizmus ponúka. Nejde o ucelené programy, ale skôr o súhrn kategorických stanovísk. Rozhodujúce slovo a kľúčová úloha je vyhradená vodcom, ktorí v súčasnej dobe dokážu vyberať témy a voliť argumenty, ktoré zaberajú u stále veľkej časti obyvateľstva krajín Európskej únie. Vyvolávajú a zneužívajú pocity strachu a neistoty, podnecujú nenávisť k cudzincom. V konečnom dôsledku môžeme základnú podstatu populistických politikov vyjadriť slovami, že hovoria a robia čokoľvek, čo im prinesie preferencie a hlasy voličov.

Uvedené tendencie nezostali bez vplyvu na domáce politické prostredie jednotlivých európskych krajín. Táto tendencia sa prejavila v priebehu deväťdesiatych rokov na výsledkoch parlamentných volieb vo väčšine západoeurópskych štátov postupnou orientáciou doprava. Je potrebné poznamenať, že to nemusí byť vždy krajne pravicové správanie. Príklon voličov k pravici, respektíve k extrémnej pravici má teda svoju historickú logiku.³

² Pozri: Stöss, R. : Die extreme Rechte in der Bundesrepublik - Ursachen - Gegenmaßnahmen. Opladen 1998.

³ Rozdiel medzi extrémizmom a radikalizmom je možné vymedziť v používaní odlišných prostriedkov ale predovšetkým v stanovených cieľoch. Extrémisti neváhajú použiť na dosiahnutie svojich zámerov aj násilie, naopak radikalisti používajú všetky dostupné legálne prostriedky i napriek tomu, že niektoré sa nachádzajú na samom okraji ústavného rámca. Zásadný rozdiel je ale nutné vidieť v cieľoch, ktoré extrémisti a radikalisti sledujú, čo im vtláča určitý charakter politickej opozície. Pri troche zjednodušenia sa dá konštatovať, že extrémisti stelesňujú fundamentálnu a ideologickú opozíciu, ktorá nehodlá zmeniť iba vládu, ale celý politický systém, t.j. pravidlá politickej demokratickej hry. Naproti tomu radikalisti usilujú o zmeny v rôznych oblastiach demokratickej spoločnosti, ktoré sa dajú realizovať politickými reformami pri zachovaní existujúceho politického systému. Z toho vyplýva, že radikalizmus predstavuje legálnu opozíciu voči danej vláde s tým, že existencia takejto opozície je nutnou podmienkou fungovania každej skutočnej demokracie. Pri presadzovaní radikálnych cieľov sú využívané neštandardné populistické a akčné metódy politickej práce, sú však rešpektované základné demokratické mechanizmy výkonu moci a monopol štátu na používanie fyzického násillia. Radikalizmus nedosahuje hranice extrémizmu. Danics, Š.: Radikalismus – extremismus – antisystemovost. In: Srb, V., Hirtlová, P.(eds): Radikalismus a jeho projevy v současném světe. Kolín 2007, s. 54-56.

Viacerí autori sa zhodujú v tom, že súčasné úspechy radikálnych a krajne pravicových politických strán v západnej Európe je možné vnímať len v širších súvislostiach meniacej sa „cleavage“ hierarchie v rámci postindustriálneho vývoja v západnej Európe. M. Klíma uvádza, že postindustriálny vývoj transformujúci sociálne a politické vzťahy, časovo sa zhodujúci s rozpadom komunistického sveta a zároveň s krízovými javmi vo svetovom hospodárstve, vytvára unikátnu situáciu plnú ostrých rozporov. Individualizácia politiky, rôznosť a prekrývanie subnárodných, národných a nadnárodných záujmov, vedie k diverzifikácii záujmov. Dochádza k istému prepletaniu až zmäteniu záujmov, ktoré tráti navyknutú hierarchickú usporiadanosť. V takom prostredí sa produkuje a uvoľňuje istá sociálna energia, ktorá sa prejavuje v podobe nekonvenčných politických strán. Negatívom tohto sociálneho kriticizmu je šírenie nacionalizmu, rasizmu a dezintegrácie, aby následne došlo k oživeniu krajne pravicových strán.⁴

Politické strany vo všeobecnosti sa teda od začiatku deväťdesiatych rokov musia vyrovnávať s faktom, že nie je možné sa spoliehať na lojalitu a voličskú podporu v ustálených trajektóriách, tak ako to bolo možné v predchádzajúcich rokoch, kedy strany sústredzovali svoju pozornosť na mobilizáciu rovnakých segmentov spoločnosti. Postupne zaniká takzvaná doživotná, respektíve dedičná stranícka voľba, t.j. väzba voličov na určitý politický subjekt. V západnej Európe došlo v posledných rokoch k pomerne radikálnej zmene v politickej socializácii, kedy namiesto kolektívneho vnímania politiky, začína prevažovať vnímanie individuálne. Sociálna fragmentácia vyúsťuje do rozdrobenia tradičných voličských preferencií a tvorby nových voličských vzorov. Politické strany stáli a aj naďalej stoja pred úlohou prispôbiť sa premenám v profile západoeurópskych spoločnosti. Túto úlohu doposiaľ nezvládli príliš úspešne a nezabránili dezintegrácii svojich tradičných táborov a ani rastúcej podpore politických subjektov, najmä radikálneho a extrémistického zamerania, ktoré ťažia z tejto dezintegrácie.⁵ Neustále klesá krivka volebnej účasti, pokračuje generačná zmena v politickej socializácii, ktorá vykazuje neochotu istej časti mladých ľudí participovať na verejnom politickom živote. Všetky tieto údaje naznačujú tendenciu slabnutia politickej identifikácie s veľkými a etablovanými politickými stranami a tendenciu vzniku a ukotvovania malých, respektíve na jedno použitie vzniknutých politických subjektov s antiliberálnym a antisystémovým zameraním.

Zaujímavé pre všetky extrémne pravicové strany je ich tvrdenie, že svojim sociálnym cítením stoja pri ľavici. Vo všeobecnosti preberajú voličskú základňu ľavicovým stranám a získavajú hlasy v priemyselných oblastiach, v robotníckych štvrtiach, ich stúpenkami sa stávajú najmä mladí ľudia.⁶ K politickej profilácii a k získavaniu popularity využívajú predovšetkým to, že dávajú nerealistické sľuby trvalého blahobytu pre všetkých, požívajú paušalizujúcu kritiku ľavice a neoliberalizmu. Rovnako zaujímavé sú údaje týkajúce sa získavania pozícií v prostredí malých a stredných podnikateľov, kde uvedené strany začínajú konkurovať kresťanským demokratom.

Sociálny profil voličov extrémne pravicových strán je stále relatívne heterogénny, ale za posledných desať rokov došlo aj tu k istým zmenám. V zastúpení pohlaví jednoznačne dominujú muži. Toto zastúpenie možno v politickej praxi vnímať predovšetkým v Nemecku, v Nórsku, vo Švédsku, v Rakúsku a vo Francúzsku. Odhliadnuc od pár výnimiek (Dánsko), extrémne pravicové politické strany sú zväčša mužskou záležitosťou. Vo všeobecnosti sa

⁴ Klíma, M.: Pravicový extremismus a nestabilita na politické scéně západní Evropy. In: Mezinárodní politika, č. 2/1993, s.4-5.

⁵ Kořán, M.: Pokračující pluralizace rakouského stranického systému: interpretace voleb do Národní rady 2006. In: Mezinárodní politika, č. 11/2006, s. 27.

⁶ V súboji o prezidentské kreslo v roku 2002 vyradil v prvom kole J. M. LePen socialistického premiéra L. Jospina a stal sa voličom robotníkov (17,1% v prvom kole).

udáva, že muži sú viac náchylní na pragmatické a agresívne ideológie charakterizujúce extrémne pravicové strany.

Pokiaľ sa týka veku, väčšina extrémnych politických strán nachádza podporu u mladých voličov. Tento trend je evidentný v Rakúsku, v Dánsku, v Taliansku, ale aj vo Francúzsku. Zastúpenie mladších vekových kategórií nie je prekvapivé, keďže vo všeobecnosti platí, že mladí ľudia sú viac nezávislí a kritickejší voči tradičným spoločenským hodnotám.

Vzdelanostná úroveň voličov týchto politických subjektov signalizuje, že väčšina voličov nemá žiadne, popripade iba základné vzdelanie, čo je dôsledkom socio-ekonomickej situácie danej spoločenskej vrstvy. Rastie tiež počet stredne vzdelaných voličov technického zamerania, ktorí vnímajú práve problém imigrácie ako kľúčový faktor ohrozenia ich postavenia na trhu práce. Tento trend je možné pripísať dôsledkom postindustriálnej spoločnosti, ktorá svojim rýchlym napredovaním postihuje práve ľudí s nízkou vzdelanostnou úrovňou a tým ohrozuje ich sociálne istoty a bezpečnosť. To všetko ale neznamená, že tieto subjekty nenachádzajú podporu u vysokoškolsky vzdelaných ľudí a v radoch inteligencie. Viacerí autori hovoria v tejto súvislosti o proletarizácii volebného elektorátu extrémne pravicových strán na teritóriu Európy. A keďže pravica je tradične považovaná za silu, ktorá dôslednejšie bráni národné záujmy, príklon radového voliča k týmto stranám sa dá vysvetliť aj obavou vzrastajúcej časti verejnosti v západnej Európe, že ich krajina začína strácať kontrolu nad vlastným osudom.

Keďže občan je voličom, na túto situáciu a najmä na odliv voličskej základne, reagujú aj tradične ľavicové strany napríklad vo Francúzsku, v Nemecku a vo Švédsku. Svoje programy, namiesto hľadania iných alternatív riešenia tohto problému, prispôbujú voličským náladám. Extrémna pravica svojou agendou nepriamo núti „štandardné strany“ zostrovať nielen rétoriku, ale veľakrát aj praktické kroky v reálnej politike. Niekedy sa za ľavicovou nálepkou objavuje pravicová orientácia. Aj oslabené komunistické strany stratili značnú časť svojho elektorátu v prospech xenofóbneho pravicového tábora. Typickým príkladom môže byť Francúzsko a Dánsko.

Politickými dôsledkami imigrácie je teda nárast intolerancie, xenofóbie, nacionalizmu a tiež rasizmu v západných demokraciách. Na politickej scéne krajín Európskej únie sa objavujú pravicovo populistické agresívne politické subjekty, v programoch ktorých sú zakomponované národné akcenty a v politickej aktivite európskych politických strán sa objavujú prvky hrubého nacionalizmu. Nacionalizmus v krajinách Európskej únie vyrastá zo zosilňovania spoločenského napätia medzi rôznymi skupinami obyvateľstva, čo je badateľné najmä v krajinách s vyšším počtom prisťahovalcov. Verejnosť týchto krajín je konfrontovaná s príliš rýchlymi zmenami a nedokázala si zatiaľ vyprodukovať obranný mechanizmus.

Rastie počet politických strán a hnutí, ktoré požadujú, aby štát začal plniť svoju základnú funkciu - obrany národných záujmov, žiadajú od štátu opatrenia na ochranu privilégií vlastného obyvateľstva. Paradoxná vec, demokratické spoločnosti žiadajú ohraničenie tej istej demokracie, pre vybrané a čiastočne odlišné spoločenské skupiny. Zákony a opatrenia požadované širokou verejnosťou vyspelých krajín vedú vlády k prijímaniu takýchto právnych noriem v takmer všetkých krajinách Európskej únie. Vo Veľkej Británii bol začiatkom deväťdesiatych rokov prijatý zákon o štátnej príslušnosti, respektíve zákon upravujúci prisťahovalectvo, ktorý síce nepodnecuje k rasovej nenávisti, ale zahrňuje v sebe prirodzene vžitú predstavu a túžbu po spoločnosti ľudí navzájom si podobných. V pozadí stojí konzervatívne stanovisko o tom, že mnohokultúrne, respektíve mnohonárodnostné štáty nie sú zdrojom politickej stability, pretože im chýba kultúrna a sociálna súdržnosť, ktorú môže vytvoriť len silný pocit identity.⁷

⁷ Gbúrová, M.: Na ceste k politike štandardu. Prešov 2000, s. 193.

Požiadavka Európy bez multietnických spoločností, nenávisť voči prisťahovalcom, cudzincom a Židom sa pre etnické menšiny dnes stáva čím ďalej tým viac každodennou skutočnosťou, s ktorou sa v bežnom živote stretávajú. Žiaľ po prvý raz od tridsiatych rokov 20. storočia sa v Európe začína veľmi tvrdým spôsobom prejavovať potláčaný antisemitizmus.

Krajiny Európskej únie i jej novoprijatí členovia, stoja pred problémami spojenými s prisťahovalectvom a v tejto súvislosti aj s akceptáciou určitej časti imigrantov. Dlhodobé neriešenie sociálnych problémov, odcudzenie demokratických inštitúcií, ktorým občania prestávajú dôverovať, neschopnosť riešiť prijateľným spôsobom problémy predovšetkým nelegálnej imigrácie a prisťahovalectva, to všetko vytvára živnú pôdu pre rast radikalizmu a extrémizmu. Rastie počet krajne pravicových politických subjektov, ktorých programy sú postavené na odpore voči migrantom, moslimom, černochoom, Židom atď. Súčasná krajná pravica v západoeurópskych podmienkach je veľmi heterogénnou straníckou rodinou. Ideovo-politický odstup medzi ňou a umiernenou pravicom sa oproti minulosti zmenšil a vzájomná deliaca hranica sa stala menej zreteľnou. Prispelo k tomu aj prevzatie tém krajnej pravice umiernenými pravicovými stranami. Holandská Kresťanskodemokratická výzva alebo nemecká Kresťanskosociálna únia sa dnes profilujú na požiadavkách prísnej kontroly a regulácie medzinárodnej migrácie. Krajná pravica v Európe má svoje nesporne „tvrdé“ jadro, ktoré reprezentujú francúzsky Front National, britská BNP alebo nemecká NPD. V krajinách Európskej únie vzniká istý začarovaný kruh, kde na jednej strane stojí potreba až nutnosť integrovať migrantov do spoločnosti, medzi populáciu, ktorá je xenofóbne zameraná. Na druhej strane neintegrovania a neintegrovateľní cudzinci a prisťahovalci akoby spätne potvrdzovali xenofóbne názory. Hrozí vznik ostrej špirály, ktorú je potrebné zastaviť. Politické subjekty často reagujú na existujúce problémy tak, že čiastočne preberajú témy krajnej pravice a tým ju vlastne legitimizujú. Radikalizmus, pravicový extrémizmus a s tým spojená antiimigračná rétorika, populizmus, šikovné balansovanie na hrane antisemitizmu a xenofóbie, je súčasťou politického spektra aj v ostatných krajinách Európskej únie, vrátane nečlenského Švajčiarska a Nórska. Populistické strany a hnutia sa v niektorých smeroch a témach zhodujú, alebo sa veľmi podobajú a naopak sú svojbytné v tom, že reagujú na konkrétne, špecifické podmienky svojich krajín. Zameriavajú sa na tie oblasti a segmenty života spoločnosti, v ktorých sa hromadí nespokojnosť a to sa snažia využiť vo svoj prospech. Čo je pre tieto smery významné, to sú jednoduché návrhy a východiská, rýchle riešenia, ktoré v radoch širokej verejnosti nachádzajú odozvu a takpovediac zaberajú. Problematika imigrácie vo všeobecnosti je dnes teda v prípade extrémnych pravicových strán hlavný motív a katalyzátor ich volebných úspechov a teda hlavnou príčinou radikalizácie domácej politickej scény.

Prisťahovalectvo a imigráciu musíme vnímať v období globalizácie ako normálny a permanentný fenomén, ktorý nie je možné zrušiť, ale je potrebné ho riadiť. Treba ale zdôrazniť aj ten moment, že vývoj európskej politiky nie je charakterizovaný iba radikalizáciou, ale aj snahou o kľudný život a bezpečnosť obyvateľstva jednotlivých krajín Európskej únie, čo môže niektoré excesy radikalizácie zmierniť.

Literatúra

Barát, P.: *Korelácia politického a ideového radikalizmu*. In: Srb. V., Hirtlová, P. (eds): *Radikalismus a jeho projevy v súčasnom svete*. Kolín 2007.

Dančák, B., Fiala, P. (eds): *Nacionalistické politické strany v Evropě*. Brno 1999.

Dvořáková, V.: *Strany radikální pravice*. In: Politologická revue, roč. 3, č.1.

Danics, Š.: *Radikalismus – extremismus –antisystémovost*. In: Srb, V., Hirtlová, P.(eds): *Radikalismus a jeho projevy v současném světě*. Kolín 2007.

Gbúrová, M.: *Na ceste k politike štandardu*. Prešov 2000.

Klíma, M.: *Pravicový extremismus a nestabilita na politické scéně západní Evropy*. In: *Mezinárodní politika*, č. 2/1993.

Kořán, M.: *Pokračující pluralizace rakouského stranického systému: interpretace voleb do Národní rady 2006*. In: *Mezinárodní politika*, č. 11/2006.

Koziak, T.: *Niektoré aspekty postkomunistickej skúsenosti: fenomén nacionalizmu a reakcia Západu*. In: *Politické vedy*, č. 3/2001.

Mikulčíková, A.: *Podoby pravicového extrémizmu v SRN – programatika, činnosť a stratégia nemeckej NPD*. In: Srb, V., Hirtlová, P.(eds): *Radikalismus a jeho projevy v současném světě*. Kolín 2007.

Stöss, R. : *Die extreme Rechte in der Bundesrepublik - Ursachen - Gegenmaßnahmen*. Opladen 1998.

Kontakt:

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

PhDr. Vladimír Srb
srb@vspsv.cz

Ing. Beata Lipková, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

BILANCIA INTEGRÁCIE ES/EÚ Z POHLADU OBCHODNEJ VÝMENY NA JEDNOTNOM TRHU

beata.lipkova@euba.sk

Abstrakt

Článok prezentuje vývoj vnútorného obchodu ES od roku 1958 po posledné rozšírenia EÚ. Globalizácia a internacionalizácia ekonomík pokrýva širokú škálu medzinárodných ekonomických vzťahov a zahŕňa tiež medzinárodný obchod. Rast obchodu na jednotnom trhu Európskej únie ukazuje zvyšujúcu sa závislosť ekonomík členských štátov. Najväčší vnútorný trh, ktorý sa v súčasnosti formuje, vykazuje veľkú rôznorodosť zúčastnených ekonomík. Po posledných dvoch vlnách rozšírenia o dvanásť nových členských štátov vykazuje EÚ vysoký objem vnútorného obchodu. V roku 2006 dosiahol export v rámci jednotného trhu hodnotu takmer 2,5 biliónov eur, zatiaľ čo importy vnútri Únie dosiahli hodnotu takmer 2,4 biliónov eur. Vnútorný obchod tvoril v roku 2006 približne dve tretiny celkového obchodu (vnútorného a zahraničného) EÚ. Súčasne je Únia najväčším otvoreným trhom na svete, kde zastáva pozíciu najväčšieho svetového exportéra a druhého najväčšieho svetového importéra.

Kľúčové slová: vnútorný obchod, vonkajší obchod, jednotný trh, rozšírenie, obchodná bilancia, podiel

Abstract

The paper presents EC internal trade development from 1958 to the last EU enlargements. Globalization and internationalization of economies cover a very wide range of world economic relations and also include international trade. Growth in European Union internal trade illustrates the growing interdependence of the member state's economies. Today forming the world's largest internal market is rich in the diversity of its economies. After two waves of enlargements the EU grew by twelve member states and displays the impressive volume of internal European trade. Total EU 27 intra exports in 2006 amounted to close to EUR 2.5 Trillion, while total EU intra imports rose to close to EUR 2.4 Trillion. Internal EU trade was equivalent to approximately two thirds of total (intra + extra) EU trade in 2006. At the same time the EU has grown into the world's largest open market playing the role of the world's main exporter and the second world's importer.

Key words: intra trade, extra trade, single market, enlargement, trade balance, share

Úvod

Jedným z hlavných cieľov vytvorenia EHS v roku 1958 bolo rozvíjanie obchodu medzi členskými štátmi. V súčasnosti vnútrokomunitárny obchodný obrat prevyšuje obrat s tretími štátmi o viac ako 40 %. Podiel Európskej únie na zahraničnom obchode každého členského štátu meria jeho stupeň integrácie do jednotného trhu. Od vytvorenia EHS sa tento podiel zvyšuje. Od roku 1958, keď predstavoval podiel vnútrokomunitárneho obchodu (import + export) v rámci jednotného trhu na zahraničnom obchode členských štátov 36,2 %,

sa tento ukazovateľ v roku 1972 zvýšil na 54,6 %¹. K tomuto prudkému nárastu dochádzalo v čase, keď sa v 60. rokoch 20. storočia prelínala ekonomická prosperita s účinkami voľného obchodu. V 70. rokoch minulého storočia pod vplyvom ropných šokov došlo v dôsledku prudkého rastu ceny ropy k zvyšovaniu dovozu z tretích krajín. Výnimkou boli Veľká Británia, Írsko a Dánsko, u ktorých naďalej rástol podiel dovozu z ES, pretože tieto krajiny nedovážali ropu z OPEC-u. K ďalšiemu nárastu vnútrokomunitárneho obchodu došlo v polovici 80. rokov 20. storočia. V roku 1991 dvanásť členských štátov ES realizovalo medzi sebou 60 % obchodu. Tento vývoj sa vysvetľuje rozmachom priemyselnej kooperácie, rozšírením ES o Grécko, Španielsko a Portugalsko, ako aj znásobením vnútrofirémnych tokov v dôsledku rozšírenia priemyselných zoskupení v rámci jednotného trhu. Podiel vnútrokomunitárneho obchodu sa zvyšoval aj po rozšírení EÚ na pätnásť členských štátov a v roku 1999 dosiahol 63 %.²

Stupeň obchodnej integrácie a jej vývoj boli v jednotlivých krajinách rozdielne. Vysoký stupeň obchodnej integrácie vykazujú krajiny Beneluxu už od roku 1958, čo súvisí s ich geografickou polohou, ktorá z nich robí križovatku Európy. Vysoký podiel obchodnej integrácie zaznamenalo Írsko, ktoré si udržiavalo svoje obchodné väzby na Veľkú Britániu, aj keď v 90. rokoch 20. storočia došlo v určitému poklesu v dôsledku zriaďovania amerických a japonských firiem v tejto krajine. Grécko, ktoré bolo začlenené do európskeho obchodného priestoru pridružením v roku 1962, zaznamenalo už od 60. rokov 20. storočia značne konštantnú mieru obchodnej integrácie (viac ako 50 %). Pričlenenie tejto krajiny k ES znamenalo akceleráciu jej obchodnej integrácie, ktorá však napriek tomu dosahovala len priemernú hodnotu. Obchodná integrácia Portugalska súvisela³ s jeho obchodnými vzťahmi s Francúzskom, NSR, Veľkou Britániou a so susedným Španielskom. V prípade Španielska a Portugalska sa výrazná orientácia týchto krajín na jednotný trh v druhej polovici 80. rokov 20. storočia prejavila aj v dôsledku stimulovania dopytu vnútrokomunitárnymi investíciami (štrukturálne fondy a prostriedky z EIB⁴). Najväčší pokrok v orientácii na obchodnú výmenu v rámci jednotného trhu zaznamenalo Francúzsko, ktoré malo úzke obchodné väzby na svoje kolónie a v roku 1958 bol podiel obchodnej integrácie v rámci EHS na jeho zahraničnom obchode 29,6 %⁵. Relatívne skromná miera integrácie Nemecka je paradoxná v súvislosti s významom tejto krajiny v obchode Spoločenstva, čo súviselo s rovnako dôležitou úlohou krajín EZVO a východnej Európy v obchode tejto krajiny. Veľká Británia si zachovávala úzke vzťahy s Commonwealthom, s USA a so škandinávskymi krajinami. Napriek tomu sa však jej miera obchodnej integrácie na jednotnom trhu zvyšuje, hlavne pokiaľ ide o export. Dánsko rozvíja svoj obchod hlavne so severskými krajinami a jeho miera integrácie sa zvýšila hlavne po vstupe Švédska a Fínska do ES.

Sektorová skladba obchodnej výmeny v rámci jednotného trhu zodpovedala ekonomicky vyspelým krajinám. Od roku 1958 sa prudko zvýšil podiel výrobkov spracovateľského priemyslu, ktorý z polovice vnútrokomunitárneho exportu vzrástol na viac ako štyri pätiny, z ktorých podstatnú časť tvoria stroje a dopravné zariadenia. Tento vývoj sa uskutočňoval skôr na úkor poľnohospodárskej produkcie, surovín a energií, keďže členské štáty ES len v malej miere zdrojmi surovín, preto podiel obchodu s nimi nemôže byť vysoký. Okrem toho došlo v niektorých krajinách k pozdvihnutiu úrovne poľnohospodárstva (napr. v Nemecku), čo prispelo k zníženiu dovozu poľnohospodárskej produkcie.

---

¹ Gauchon, P.; Hamon, D.; Mauras, A. La Triade dans la nouvelle économie mondiale. 1992. s. 306

² Tamtiež

⁴ Európska investičná banka

⁵ Gauchon, P.; Hamon, D.; Mauras, A. La Triade dans la nouvelle économie mondiale. 1992. s. 306

Bilancia obchodnej výmeny na jednotnom trhu po rozšírení o krajiny strednej a východnej Európy

Analýza obchodnej výmeny, ktorá sa realizuje v rámci jednotného trhu EÚ v porovnaní s obchodnou výmenou EÚ s tretími krajinami v súčasnosti ukazuje, ako sa vzájomný obchod medzi členskými štátmi podieľa na celkovej obchodnej výmene Európskej únie. Podiel exportov realizovaných členskými štátmi v rámci jednotného trhu v roku 2006 na hodnote celkového exportu EÚ (intra⁶ + extra⁷) predstavuje 68,2 percent. V prípade importu do EÚ predstavuje tento podiel 64,0 percent. Celkové intra exporty členských štátov EÚ 27⁸ dosiahli v roku 2006 hodnotu 2,5 biliónov eur, zatiaľ čo hodnota celkových intra importov predstavovala hodnotu 2,4 biliónov eur. Obchod v rámci jednotného trhu teda zodpovedá približne dvom tretinám celkového obchodu Únie.

Tab. 1: Podiel vzájomného obchodu členských štátov na celkovom obchode EÚ v roku 2006 (mld. eur)

	EXPORT			IMPORT		
	extra + intra	intra	% intra	extra + intra	intra	%intra
EÚ 27	3659,9	2494,7	68,2	3775,9	2415,2	64,0
Belgicko	292,3	224,1	76,7	280,4	201,4	71,8
Bulharsko	11,7	7,1	60,7	15,4	9,4	61,0
Česká republika	75,6	64,8	85,7	74,2	59,7	80,5
Dánsko	73,7	52,4	71,1	68,1	49,2	72,2
Nemecko	891,3	564,8	63,4	733,8	463,2	63,1
Estónsko	7,8	5,1	65,4	10,7	8,0	74,8
Írsko	86,8	55,0	63,4	58,1	39,7	68,3
Grécko	16,5	10,5	63,6	50,6	28,9	57,1
Španielsko	170,2	121,1	71,2	261,8	161,7	61,8
Francúzsko	394,9	258,7	65,5	431,6	298,6	69,2
Taliansko	327,0	197,4	60,4	348,4	198,2	56,9
Cyprus	1,0	0,7	70,0	5,5	3,8	69,1
Lotyšsko	4,9	3,6	73,5	9,2	7,0	76,1
Litva	11,3	7,2	63,7	15,4	9,7	63,0
Luxembursko	18,2	16,3	89,6	21,2	14,9	70,3
Maďarsko	60,0	47,5	79,2	62,4	43,8	70,2
Malta	2,1	1,1	52,4	3,2	2,2	68,8
Holandsko	369,3	292,3	79,5	331,9	165,2	49,8
Rakúsko	108,9	78,4	72,0	109,2	87,0	79,7
Poľsko	88,3	69,7	78,9	101,1	73,8	73,0
Portugalsko	34,5	26,7	77,4	53,2	40,2	75,6
Rumunsko	25,8	18,1	70,2	40,7	25,8	63,4
Slovinsko	18,5	12,7	68,6	19,3	15,0	77,7
Slovensko	33,4	29,0	86,8	35,7	26,9	75,4
Fínsko	61,3	35,1	57,3	54,8	35,0	63,9
Švédsko	117,3	70,4	60,0	101,2	70,5	69,7
Spojené kráľovstvo	357,3	224,9	62,9	478,8	276,4	57,7

Zdroj: Eurostat a vlastné prepočty

⁶ obchod intra – obchodné výmeny uskutočňované v rámci jednotného trhu

⁷ extra – obchodné výmeny realizované s tretími krajinami

⁸ v štatistike je zahrnutá aj obchodná výmena Bulharska a Rumunska, ktoré do EÚ vstúpili 1.1.2007

Analýza ďalej ukazuje, že všetky členské štáty EÚ realizujú viac ako polovicu svojej obchodnej výmeny na jednotnom trhu. V prípade exportov vykazujú podľa údajov z roku 2006 najväčšiu závislosť na vnútornom obchode EÚ Luxembursko, Česká republika, Slovensko, Portugalsko, Poľsko, Holandsko, Maďarsko, Belgicko a Estónsko (viac ako 75 %). Len v prípade Malty a Fínska je podiel exportov z týchto krajín do iných členských štátov Únie nižší ako 60 percent. Na druhej strane okrem Veľkej Británie, Grécka a Holandska všetky krajiny vykazujú podstatne vyššiu závislosť v prípade dovozov z jednotného trhu.

Teritoriálna štruktúra obchodu členských štátov EÚ na jednotnom trhu

Najvýznamnejšie postavenie v obchodnej výmene realizovanej členskými štátmi v rámci jednotného trhu (intra obchod EÚ) má Nemecko. V roku 2006 smeroval z Nemecka do ostatných členských štátov EÚ tovar v hodnote 564,8 miliárd eur, čo predstavuje 22,6-percentný podiel tejto krajiny na exportoch v rámci jednotného trhu. Rovnako si Nemecko zachováva pozíciu najvýznamnejšieho importéra v porovnaní s ostatnými štátmi EÚ s 19,2-percentným podielom, ktorý predstavuje hodnotu dovezeného tovaru vo výške 463,6 miliárd eur.

Tab. 2 : Teritoriálna štruktúra obchodu na jednotnom trhu EÚ v roku 2000 a 2006 (mld. eur)

	intra obchod v r.2000				intra obchod v r. 2006				export	import
	exporty	%	importy	%	exporty	%	importy	%	zmena v %	
EÚ 27	1805,763	100	1725,93	100	2494,68	100	2415,18	100	38,2	39,9
Belgicko	156,548	8,7	136,152	7,9	224,063	9	201,363	8,3	43,1	48
Bulharsko	2,951	0,2	3,748	0,2	7,129	0,3	9,431	0,4	141,6	151,6
Česko	27,063	1,5	26,022	1,5	64,789	2,6	59,738	2,5	139,4	129,6
Dánsko	39,185	2,2	35,605	2,1	52,398	2,1	49,193	2	33,7	38,2
Nemecko	386,622	21,4	340,141	19,7	564,768	22,6	463,154	19	46,1	36,2
Estónsko	3,033	0,2	3,257	0,2	5,08	0,2	7,969	0,3	67,5	144,7
Írsko	54,277	3	35,006	2	54,97	2,2	39,691	1,6	1,3	13,4
Grécko	7,885	0,4	23,526	1,4	10,545	0,4	28,939	1,2	33,7	23
Španielsko	91,092	5	114,512	6,6	121,128	4,9	161,716	6,7	33	77,5
Francúzsko	229,953	12,7	246,951	14,3	258,686	10,4	298,642	12	12,5	20,9
Taliansko	160,206	8,9	157,695	9,1	197,426	7,9	198,164	8,2	23,2	25,7
Cyprus	0,261	0	1,985	0,1	0,746	0	3,787	0,2	185,8	90,8
Lotyšsko	1,633	0,1	2,576	0,1	3,553	0,1	7,035	0,3	117,6	173,1
Litva	2,882	0,2	3,112	0,2	7,166	0,3	9,683	0,4	148,6	211,2
Luxembursko	7,869	0,4	10,243	0,6	16,328	0,7	14,918	0,6	107,5	45,6
Maďarsko	25,527	1,4	23,027	1,3	47,473	1,9	43,766	1,8	86	90,1
Malta	0,902	0	2,241	0,1	1,07	0	2,146	0,1	18,6	-0,5
Holandsko	205,247	11,4	125,941	7,3	292,284	11,7	165,246	6,8	42,4	31,2
Rakúsko	54,792	3	62,832	3,6	78,415	3,1	87,047	3,6	43,1	38,3
Poľsko	27,914	1,5	36,602	2,1	69,674	2,8	73,832	3,1	149,6	101,7
Portugalsko	21,522	1,2	33,065	1,9	26,722	1,1	40,155	1,7	24,2	21,4
Rumunsko	8,137	0,5	9,294	0,5	18,167	0,7	25,815	1,1	123,3	177,8
Slovinsko	6,848	0,4	8,449	0,5	12,653	0,5	14,948	0,6	84,8	76,9
Slovensko	11,498	0,6	9,7	0,6	28,968	1,2	26,879	1,1	151,9	177,1
Fínsko	31,486	1,7	24,963	1,4	35,151	1,4	35,029	1,5	11,6	140,3
Švédsko	56,888	3,2	53,957	3,1	70,448	2,8	70,501	2,9	23,8	130,7
Spoj. kráľ.	183,544	10,2	195,33	11,3	224,873	9	276,388	11	22,5	41,5

Zdroj: Eurostat + vlastné výpočty

Na rozdiel od obchodnej výmeny s tretími krajinami sa užšia integrácia v rámci jednotného trhu prejavuje tým, že väčší vplyv na cezhraničnú obchodnú výmenu majú aj krajiny s menším ekonomickým rozmerom akými sú Holandsko a Belgicko. Export Holandska na jednotný trh

EÚ bol v roku 2006 druhý najvyšší po Nemecku. Dosiahol hodnotu 292,3 miliárd eur, čo predstavuje 11,7-percentný podiel na vnútornom exporte EÚ. Belgicko zaujalo v exportoch na jednotnom trhu 5. miesto spolu s Veľkou Britániou.

Aj v prípade analýzy importov z ostatných krajín EÚ sa ukazuje podobný trend. Belgicko bolo na 4. mieste s 9,0 -percentným podielom na importoch realizovaných vnútri EÚ pred Talianskom (8,2 %) a Holandskom, ktoré bolo šiestym najväčším importérom (6,8 %) spomedzi členských štátov EÚ.

Celkovo vzrástol v roku 2006 export v rámci jednotného trhu o 38,2 % oproti roku 2000 a o takmer 40 % vzrástol vnútorný import. Z nových členských štátov Únie dosiahli v oblasti vnútorných exportov najvyšší podiel Poľsko (2,8 %), Česká republika (2,6%), Maďarsko (1,9%) a Slovensko (1,2%). Rovnako tieto krajiny dosahujú v rámci nových členských štátov najvyššie podiely vo vnútorných importoch – Poľsko 3,1%, ČR 2,5 %, Maďarsko 1,8%, Slovensko a Rumunsko 1,1%. Všetky nové členské štáty Únie s výnimkou Malty, ktorá má vzhľadom na malý rozmer svojej ekonomiky a geografickú polohu špecifické postavenie, zaznamenali v priebehu rokov 2000-2006 niekoľkonásobné zvýšenie objemu obchodu na jednotnom trhu EÚ. V prípade Slovenska sa intra exporty zvýšili v uvedenom období o 152% a intra importy o 177%. Teritoriálna štruktúra vzájomného obchodu členských štátov je uvedená v tabuľke 2.

Komoditná štruktúra obchodnej výmeny na jednotnom trhu

Analýza komoditnej štruktúry obchodu na jednotnom trhu EÚ ukazuje, že najväčší podiel na vnútornom obchode majú stroje a dopravné zariadenia. Táto tovarová skupina sa na exportoch v rámci intra obchodu EÚ podieľala v roku 2006 až 40 percentami. Na druhom mieste sú ostatné spracované výrobky (28%), za ktorými nasleduje export chemikálií (15%), potraviny (8%), energetické produkty (6%) a surové materiály (3%). Komoditná štruktúra exportov a importov realizovaných na jednotnom trhu a ich podiel na celkovom (extra+intra) exporte a importe sú uvedené v tabuľkách 3 a 4.

Tab. 3: Komoditná štruktúra intra exportu a jej podiel na celkovom exporte EÚ v r. 2006 (mld. eur)

Tovarová klasifikácia	intra export	extra export	podiel intra v %
Potraviny	200,947	57,962	77,6
Surové materiály	80,443	28,551	73,8
Energetické produkty	155,225	58,749	72,5
Chemikálie	358,786	184,622	66,0
Stroje a dopr. zariadenia	973,150	508,985	65,7
Ostatné sprac. výrobky	691,323	294,496	70,1
Spolu	2494,676	1165,223	68,2

Zdroj: Eurostat + vlastné výpočty

Podiel jednotlivých členských štátov na intra exportoch závisí od niekoľkých faktorov, akými sú prírodné danosti, geografická poloha, náklady na prácu, priemyselná tradícia a špecializácia. Podiel extra exportov na celkových exportoch Únie dosiahol v roku 2006 68,2 %, pričom najnižší podiel tvorili stroje a dopravné zariadenia (65,7 %) a najvyšší podiel

tvorili potraviny (77,6%). Surové materiály predstavujú kategóriu objemného tovaru, ktorý sa prednostne exportuje na kratšie vzdialenosti v rámci Únie. Naproti tomu, tovary, ktoré sú exportované ďalej mimo EÚ, ako sú stroje a dopravné zariadenia, ako aj chemikálie (66%) vykazujú nižší podiel na celkovom export, čo zodpovedá väčšej špecializácii EÚ na medzinárodných trhoch v týchto produktoch.

Tab. 4: Komoditná štruktúra intra importu a jej podiel na celkovom importe EÚ v r. 2006 (mld. eur)

Tovarová klasifikácia	intra import	extra import	podiel intra v %
Potraviny	198,270	67,918	74,5
Surové materiály	84,576	63,223	57,2
Energetické produkty	159,467	339,753	31,9
Chemikálie	363,406	109,025	76,9
Stroje a dopr.zariadenia	909,645	410,863	68,9
Ostatné sprac. výrobky	642,985	341,393	65,3
Spolu	2415,175	1360,662	64,0

Zdroj: Eurostat + vlastné výpočty

V prípade importov sú surové materiály a energetické produkty jedinými tovarovými skupinami, ktorých podiel importovaný z jednotného trhu je nižší v porovnaní s importami z tretích krajín. V kontraste s exportom, nižšia váha EÚ jako zdroja týchto importov poukazuje na relatívne nízku vybavenosť produktmi týchto tovarových skupín. Vysokú závislosť na dovozoch energetických produktov z tretích krajín vykazujú nové členské štáty, napr. Litva importovala v r. 2006 z jednotného trhu len 3,7 % a Rumunsko 7,8 % týchto produktov, ale napríklad aj Taliansko (8,9%), Grécko (6,3%) a Španielsko (11,5%). V importe energetických produktov Slovenska tvorí podiel dovozu z jednotného trhu 27 %.⁹

Záver

Členské štáty Európskej únie vykazujú vysokú závislosť na vzájomnom obchode, čo vyplýva zo zavedenia voľného pohybu tovaru, ktorý je základnou ekonomickou slobodou uplatňovanou na jednotnom trhu. Súčasne členské štáty profitujú z blízkosti exportných trhov, integrovaných dopravných sietí a po rozšírení Únie o krajiny strednej a východnej Európy zohráva dôležitú úlohu aj odstránenie politických rizík obchodu.

Napriek intenzite tovarovej výmeny v rámci jednotného trhu má Európska únia kľúčové postavenie aj vo svetovom obchode. Po historicky najväčších rozšíreniach v roku 2004 a 2007 sa Únia stala najväčším otvoreným svetovým trhom, čo potvrdzuje jej postavenie najväčšieho svetového exportéra s 18%-ným podielom na svetových exportoch pred USA (12,4%) a Čínou (10,5%) a druhého najväčšieho importéra s 19%-ným podielom po USA (22,5%)¹⁰.

Literatúra

Gauchon, P.; Hamon, D.; Maura, A. La Triade dans la nouvelle économie mondiale. 2002. Preses Universitaires de France, 1992, Paris. ISBN 2 13 053116 4

⁹ Panorama of European Union trade – Data 1999-2006, s.43

¹⁰ Tamtiež

European Communities, 2008. External and intra-European Union trade. Statistical yearbook – Data 1958-2006. ISBN 978-92-79-07299-4

European Communities, 2007. Panorama of European Union trade. Data 1999-2006. ISBN 978-92-79-05826-4

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

MEDZINÁRODNÁ MIGRÁCIA A REMITENCIE

lipkova@euba.sk

Abstrakt

Medzinárodná migrácia, výhody a nevýhody pre krajiny pôvodu, a pre cieľové krajiny, remitencie, význam remitencií pre krajiny pôvodu migrantov, makroekonomický význam, význam pre rodiny migrantov - zvyšovanie životnej úrovne, zvyšovanie úspor, zlepšenie kvality života, najväčší prijímatelia remitencií – India, Čína., Mexiko, remitencie – priame zahraničné investície a zahraničná rozvojová pomoc

Abstract

International migration, benefits and disadvantages for home countries and host countries, remittances, importance of remittances for home countries, macroeconomic impact, importance for migrant families – growth of life standard, growth of savings, improvement of life quality, biggest receivers – India, China, Mexico, remittances – foreign direct investment and foreign development aid.

* * *

Medzinárodná migrácia pracovnej sily je historický fenomén, ktorý sa vyvíja v závislosti na zmenách ekonomických a spoločenských podmienok v hostiteľských i materských krajinách migrantov. Okrem politických podmienok sú to častejšie podmienky ekonomické, ktoré motivujú emigrantov k trvalému alebo dočasnému vysťahovalectvu.

Geograficky je medzinárodná migrácia determinovaná smerom z chudobných štátov Juhu do bohatých štátov Severu. Ide predovšetkým o toky migrantov z Ázie, Afriky, Latinskej Ameriky a Karibiku a štátov východnej Európy do USA, krajín západnej Európy. Významným prijímateľom pracovných migrantov je i Rusko najmä z krajín SNŠ:

Súčasný charakter medzinárodnej migrácie je silne ovplyvnený liberalizáciou vo svetovej ekonomike, najmä v integračných zoskupeniach, predovšetkým v Európskej únii, ktorá má vo všeobecnosti zabezpečiť svojim občanom voľný pohyb v jednotlivých členských štátoch, či už sa to týka ich usadenia alebo pracovných aktivít.

Medzinárodná migrácia a jej ekonomické, sociálne a kultúrne následky majú svoje výhody i nevýhody pre materskú i hostiteľskú krajinu.

Postavenie materských krajín sa v tejto súvislosti skúma väčšinou z aspektu výhod, ktoré ich ekonomikách a jednotlivcom emigrácia ich občanom prináša. Aj keď nevýhody tiež nie sú zanedbateľné. Vo všeobecnosti možno pokladať za nevýhody najmä pokles kvalifikovanej a vysokokvalifikovanej pracovnej sily na celkovom počte zamestnaných a negatívny dopad na ďalší vývoj ekonomiky, kde chýbajú kvalifikované pracovné sily. Tak napríklad z krajín Strednej Ameriky polovica občanov so stredoškolským vzdelaním pracuje v zahraničí. Kvalifikovaná pracovná sila najmä v hospodársky menej vyspelých krajinách nenachádza primeranú odmenu, a preto odchádza za lepším ohodnotením do krajín s vyššou ekonomickou úrovňou. Túto

skutočnosť treba pokladať jednoznačne za hlavné negatívum odlevu pracovnej sily v zoostalých krajinách.

Zdá sa, že pozitív je na prvý pohľad pre materskú krajinu podstatne viac. K základným pozitívam treba určite zaradiť znižovanie miery nezamestnanosti, aj keď pracovná sila, ktorá opúšťa krajinu vzhľadom ku svojej kvalifikácii, nemusí byť ani trhu práce svojej materskej krajiny ohrozená. Často však tomu tak je.

Jednoznačne za hlavné pozitívum emigrácie pre krajinu pôvodu migrantov treba označiť prílev dodatočných finančných prostriedkov - remitencií, ktoré transferujú pracovníci v zahraničí do svojich materských krajín.

Remitencie sú klasickým fenoménom vo svetovej ekonomike. V súvislosti s pracovnou migráciou v 19. storočí prúdili významné toky finančných prostriedkov z rozvinutých štátov, najmä z USA a štátov západnej Európy do ázijských a afrických krajín, ale i do krajín južnej a východnej Európy a podporovali ich hospodársky rast a zvyšovanie životnej úrovne rodinných príslušníkov migrantov.

Základný ekonomický princíp toku remitencií vo svete je v podstate jednoduchý. Rozvinuté krajiny potrebujú prácu migrantov a rodiny migrantov potrebujú peniaze, ktoré emigranti zarábajú v zahraničí. Medzinárodná migrácia sa v zásade opakuje už desiatky rokov - milióny ľudí emigrujú na „Sever“ a miliardy dolárov putujú na „Juh“. Napríklad v roku 2006 pracovalo v USA 12,6 milióna imigrantov z krajín Latinskej Ameriky a do svojich materských krajín poslali 45 miliárd USD remitencií¹. Závazky voči rodinám sú hybnou silou remitencií rodín rozdelených migráciou, ktorých členovia žijú v dvoch krajinách a prispievajú súčasne rozvoju ekonomík v dvoch krajinách a rozvoju kultúry v dvoch krajinách. Migranti sa stávajú naraz súčasťou trhu práce nielen v cieľových krajinách, ale i v mnohých krajinách pôvodu migrantov na celom svete.

Remitencie predstavujú najzreteľnejšiu väzbu medzi migrantmi a ich materskými krajinami. Významne sa podieľajú na svetových finančných tokoch. Okrem často zásadného podielu na devízovom príjme pre štát pôvodu migrantov sú veľmi významnou príjmovou položkou rodinného rozpočtu migrantov. Ako doplnkový príjmový zdroj majú remitencie pozitívne účinky na rozvoj lokálnych ekonomických aktivít, na úspory a na vytváranie nových pracovných miest.

Remitencie predstavujú v súčasnosti druhý najvýznamnejší - po priamych zahraničných investíciách - zahraničný zdroj finančných prostriedkov pre menej rozvinuté štáty. Ich objem ďaleko presahuje objem poskytovanej zahraničnej rozvojovej pomoci pre menej rozvinuté štáty. V roku 2005 dosiahol dokonca objem remitencií do rozvojových štátov z rozvinutých štátov hodnotu 167 mld USD, objem priamych zahraničných investícií 166 mld USD a zahraničnej pomoci 78,8 mld USD.²

Pre rozvinuté štáty predstavoval odliv remitencií napríklad v roku 2002 1% z ich HDP³. Pre mnohé rozvojové štáty však predstavujú remitencie významný zdroj financovania ich ekonomík. Pokiaľ ich meriame ako podiel na HDP, u niektorých chudobných štátov sú to až dvojciferné čísla (v roku 2002) ako napríklad: Haiti (20%), Jamajka (14%), Salvador (14%), Honduras (11%), Nikaragua (9%), Dominikánska republika (9%), Guatemala (7%), Ekvádor (6%).⁴

Rovnako možno objem remitencií porovnať s objemom exportu, keď opäť v roku 2002 u Haiti remitencie predstavovali 156% objemu exportovaného tovaru,

---

¹ Sending Money Home, Interamerican Development Bank, www.iadb.org/mif

² Svetová banka, www.thefilter.blogs.com

³ Remittances: International Payments by Migrants, Congress of the United States, May 2005

⁴ Remittances: International Payments by Migrants, Congress of the United States, May 2005

u Salvadoru 51%, u Gautemaly 41%, u Jamajky 37%, u Dominikánskej republiky 35%, u Hondrusaru 29% a u Ekvádoru 25%.⁵

Niektoré africké, ázijské a dokonca i európske štáty sú tiež významnými recipientami remitencií a tieto predstavovali v sledovanom roku u Lesota až 40% HDP, Libanonu 23% HDP, Moldavska 15% HDP, Jordánska 17% HDP, Bosny a Hercegoviny 15% HDP, a napríklad u Gruzínska 7% HDP.⁶

V rovnakom sledovanom období u vyššie uvedených stredoamerických a latinskoamerických krajín prevyšoval objem remitencií objem priamych zahraničných investícií v Haiti 100 násobne, v Gautemale 14 násobne, v Salvadore 9 násobne, v Hondurase 5 násobne, na Jamajke 2,35 násobne, v Nikarague dvojnásobne, v Dominikánskej republike dvojnásobne, v Kolumbii 1,2 násobne a v Ekvádore 1,1 krát.⁷ V tom istom období rozvojové krajiny prijali 22 násobne viac finančných prostriedkov v podobe remitencií než predstavovala rozvojová pomoc, ktorú im poskytli vyspelé štáty.

Krajiny pôvodu remitencií sú predovšetkým rozvinuté, resp. bohaté krajiny. Sumárne od roku 1990 do súčasnosti najväčší objem remitencií smeroval z USA a Saudskej Arábie, nasledovali rozvinuté západoeurópske štáty ako Nemecko, Švajčiarsko, Francúzsko, Belgicko. Absolútne najväčšími recipientmi remitencií boli India, Mexiko, Filipíny, Egypt a Turecko.⁸ V roku 2008 smerovalo do Indie 45 mld USD, do Číny 34,5 mld USD, do Mexika 26,2 mld USD, na Filipíny 18,3 mld USD, do Poľska 11 mld USD, do Nigérie 11 mld USD, do Egypta 9,5 mld USD, do Rumunska 9 mld USD, do Bangladéša 9 mld USD a do Pakistanu 7 mld USD.⁹

Objem remitencií závisí od charakteru migrantov. Vo všeobecnosti ekonomický dôvod pre emigráciu možno bližšie špecifikovať. Mnohí emigranti odchádzajú za prácou do zahraničia, aby zarobili peniaze napríklad na začatie vlastného podnikania alebo na výstavbu rodinného domu. V týchto prípadoch je objem úspor transferovaných do materskej krajiny vyšší v porovnaní so situáciou migrantov, ktorí sú trvale usídlení v hostiteľskej krajine. Objem remitencií u jednotlivých druhov migrantov klesá s dĺžkou pobytu v cieľovej krajine a s ich vekom a tiež v situácii, keď sú nasledovaní do cieľovej krajiny rodinnými príslušníkmi.

Remitencie majú okrem priaznivého účinku na platobnú bilanciu materskej krajiny migrantov i mnohé parciálne pozitívne účinky. Vo všeobecnosti znižujú chudobu (v roku 2008 sa vďaka znížila chudoba u 35% rodín migrantov v Mexiku)¹⁰ a zvyšujú ekonomickú i životnú úroveň v krajine pôvodu migrantov. Zlepšujú sociálne podmienky života rodinných príslušníkov migrantov, zvyšuje sa vzdelanostná úroveň detí migrantov, zlepšujú sa ich bytové podmienky, zlepšuje sa zdravotná strotlivosť o rodinných príslušníkov, rozvíja sa rodinné podnikanie apod.

Vo vybraných šiestich štátoch východnej Európy a strednej Ázie (Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Gruzínsko, Kirgizsko, Rumunsko a Tadžikistan) použili prijímatelia remitencií tie prostriedky na nákup potravín a odevov (30%), vzdelávanie (15%), opravu bytov (13%), úspory (12%), výdavky na zdravotníctvo (7%), investovanie do vlastného podnikania (2%), nákup pozemkov (2%).¹¹

⁵ Tamtiež

⁶ Migrant, Remittances and Development: Myths, Rhetoric and Realities, IOM, 2006, ISBN 978 92 9068 294 3

⁷ Tamtiež

⁸ Migrant Remittances and Development: Myths, Rhetoric and Realities, IOM, 2006, ISBN 978 92 9068 294 3

⁹ www.youthink.worldbank.org/issues/employment/migration

¹⁰ www.youthink.worldbank.org/issues/employment/migration

¹¹ Results from a Worlds Bank survey

Okrem uvedených parciálnych pozitívnych účinkov remitencií v závislosti od ich rozsahu môžu ovplyvňovať devízový kurz národnej meny, keď prílev devízových prostriedkov a ich následná výmena za národnú menu vedú k revalvácii národnej meny, čo však súčasne zhoršuje pozíciu exportérov. Na druhej strane sa zvyšuje dopyt do výrobkov zo zahraničia a zvyšuje sa objem importu, čo môže čiastočne vyrovnávať tlak na výmenný kurz národnej meny k zahraničným menám.

V súvislosti s medzinárodnou migráciou sa často vyskytuje otázka a hľadajú sa odpovede, či sú imigranti pre hostiteľskú krajinu bremenom alebo výhodou. Vo všeobecnosti sa hlása téza, že imigranti predstavujú pre hostiteľskú krajinu dodatočné ekonomické, sociálne a kultúrne náklady. Súčasne treba zdôrazniť, že imigranti predstavujú dodatočný zdroj ekonomického rastu v cieľovej krajine. Otázke vplyvu imigrantov na hostiteľskú krajinu sa však v tomto príspevku nebudeme podrobnejšie venovať.

Cieľom príspevku bolo poukázať na kvantitatívny i kvalitatívny význam remitencií na ekonomický rast v krajine pôvodu migrantov a dokumentovať ho štatistickými údajmi.

Zoznam použitej literatúry

1. Migrant, Remittances and Development: Myths, Rhetoric and Realities, IOM, 2006, ISBN 978 92 9068 294 3
2. Migration and remittances: Eastern Europe and the former Soviet Union, Event Report S01/07
3. Remittances: International Payments by Migrants, Congress of the United States, May 2005
4. Sending Money Home, Interamerican Development Bank, www.iadb.org/mif
5. Svetová banka, www.thefilter.blogs.com
6. www.youthink.worldbank.org/issues/employment/migration

Kontakt:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Ladislav Lysák, DrSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

SOCIÁLNE MEGATRENDY PRVÝCH DEKÁD 21. STOROČIA – MIGRÁCIA

lysak@euba.sk

Abstrakt

Príspevok rekapituluje príčiny, faktory, typy a dôsledky migrácie ako jedného z najrýchlejšie sa stupňujúcich megatrendov.

Pokračujúci nárast svetovej populácie, urbanizácia, industrializácia spolu s ekologickými a ekonomickými faktormi a v súčasnosti sa širokospektrálne prehlbujúca globálna kríza utvárajú morálne, sociálne a materiálne predpoklady pre tento mohutný megatrend.

Prevažne pozitívne sú vnímané efekty migrácie pre migrantov a ich rodiny. Avšak prínosy migrácie spravidla nebývajú rovnaké pre ekonomiky jednotlivých štátov.

Z toho vyplýva potreba hlbších sociologických a ekonomických analýz pre odhaľovanie pozitívnych poznatkov jednotlivých štátov o dôsledkoch migrácie.

Abstract

The article summarises the reasons, factors, types and implications of migration, the fastest growing megatrend at present time.

Continuing growth of the world population, urbanisation, industrialisation, together with the ecological and economical factors and recently widely spreading global crisis give a moral, social and material foundation for this immense megatrend.

Mostly positive effect of migration for migrants and their families has been noticed. Nevertheless not as much so obvious is the potential effect for the economies of individual countries.

Deep sociological and economical analysis is required to uncover the budding positive opportunities for particular nation state as an implication of migration.

Kľúčové slová: megatrendy, migrácia – vývoj, faktory, rozsah, dôsledky, perspektívy koordinácie.

Úvod

Zväčšujúci sa rozsah informácií aj počet seriózných štúdií o megatrendoch na začiatku 21. storočia zvyšuje v súčasnej turbulentnej spoločenskej situácii snahu pokúsiť sa o selekciu kľúčových dlhodobých celosvetových tendencií v sociálnej oblasti, či presnejšie v *sociálno-ekonomickej oblasti*. Vychádzame pritom z princípu, že na základe poznania zásadných pohybov, smerovania vývoja aktívnych činiteľov svetového vývoja bude možné plnšie poznanie megatrendov aj v ďalších oblastiach. A v konečnom dôsledku aj hľadanie metód na modifikáciu neželaných dôsledkov niektorých megatrendov, resp. u niektorých podporu ich žiaducich účinkov.

Pri všeobecne akceptovanom poznaní, že kľúčovým/univerzálnym megatrendom prvých dekád 21. storočia je globalizácia (čím nevyklúčujeme aj jej modifikácie) je zrejmé, že v sociálnej oblasti sa medzi dominantné radia predovšetkým

a/ radikálne demografické zmeny v prvej polovici 21. storočia

- v ekonomicky vyspelejších štátoch – degres v počte obyvateľstva,
- v rozvojových štátoch - prolongácia dynamického prírastku obyvateľov,
- rozširovanie štátov so stúpajúcou priemernou dĺžkou života /vyšším podielom ľudí vo vyšších vekových kategóriách (starnutie), vyžadujúce výrazné zvyšovanie produktivity práce skupín v produktívnom veku,
- urbanizácia – presun do miest – vysídľovanie vidieka;

b/ diferenciácia: nárast priepastných rozdielov - third worldisation - napriek demokratizácii, liberalizácii – medzi jednotlivcami, skupinami, štátmi, regiónmi.

c/ **migrácia** - dobrovoľná, nútená - vnútroštátna, medzinárodná - živelná, koordinovaná.

V tomto príspevku koncentrujeme pozornosť na významný megatrend – *migráciu*. Pre plnšiu analýzu tohto javu, ktorý páve v čase nastupujúcej globálnej krízy nadobúda, z hľadiska makroekonomického i v národohospodárskych súvislostiach mimoriadny význam, nemôžeme obísť aspoň stručnú charakteristiku kľúčových faktorov globálnych migračných tendencií.

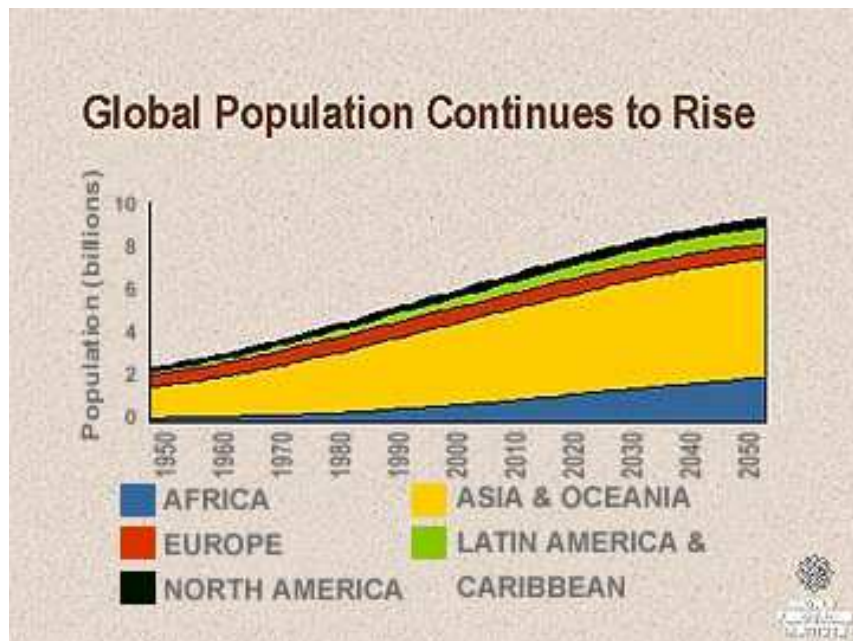
I. Kľúčové faktory zvyšovania rozsahu migrácie

1. Diferencovaný vývoj počtu obyvateľstva v ekonomicky vyspelých a v rozvojových štátoch a celkový prudký rast svetovej populácie

Podľa štatistík OSN, OECD i národných štatistických inštitúcií počet obyvateľov v ekonomicky vyspelých štátoch všeobecne, najmä však v Severnej Amerike a Európe ale aj na ostatných kontinentoch znateľne klesá. To platí v plnej miere aj o Slovenskej republike.

Na druhej strane, vyššia pôrodnosť v rozvojových štátoch, v ktorých žijú 4/5 svetovej populácie, si zvyšovanie prírastku obyvateľstva zachováva vysokú dynamiku. V najväčšom rozsahu sa to týka ázijského kontinentu. Takže v dôsledku vysokého prírastku obyvateľstva v rozvojovom svete sa v prvej polovici 21. storočia predpokladá *výrazné zvýšenie počtu obyvateľov našej planéty*. Zreteľne to môžeme dedukovať z grafu č. 1.

Graf č. 1

2. Urbanizácia

Počiatky urbanizácie Z doteraz poznaných historických dokumentov ide o obdobie okolo roku 3000 pred Kristom. V tom období začali vznikať v údoliach veľkých riečnych tokov: Nílu v Egypte, Tigrisu a Eufratu na území dnešného Iraku, Gangy a Yamuny na území Indie a dnešného Pakistanu najstaršie mestá v histórii. Na obranu pred nepriateľom a na rozsiahle poľnohospodárske práce pri záplavách a budovaní zavlažovacích systémov, sa obyvateľstvo dedín a osád sústreďovalo do väčších celkov – miest. Tie sa formovali postupne z väčších dedín a koncentrovalo sa v nich obyvateľstvo z okolitých oblastí. Mestá sa postupne stali i hlavnými strediskami vzdelania, vedy, umenia a kultúry. Spočiatku mali mestá obmedzenú veľkosť, v závislosti od zdrojov vody, potravín. Rozdiely medzi mestom a vidiekom boli obrovské. Obyvatelia vidieka len veľmi zriedka prichádzali do styku s inými obyvateľmi miest než s niekoľkými štátnymi úradníkmi či kupcami.

Urbanizácia Slovenska

Urbanizácia Slovenska je, napriek mnohým zhodným črtám s ostatnými štátmi Strednej Európy, dôsledkom neexistencie vlastnej štátnosti (od zániku Veľkej Moravy do roku 1918). So všetkými ekonomicko-sociálnymi a inými dôsledkami. V stredoveku ju veľkej miere poznačili osmanské výboje. Rabovanie kráľovských a banských miest tak Osmanmi, ako aj dlhé desaťročia mnohými povstaniami (kuruci, labanci atď.) spôsobovalo sťahovanie šľachty, remeselníkov raz na naše územie a v prípade odchodu Osmanov odliv naspäť na juh a západ od nášho územia

Slovenská republika

je v súčasnosti druhým štátom v Európskej únii s najnižšou mierou urbanizácie. V roku 2003 to bolo 57,4 percenta. V priebehu nasledujúcich tridsiatich rokov by sa mal počet obyvateľov slovenských miest zvýšiť na 65 percent. V iných štátoch Európskej únie by malo v tom čase žiť v mestách až 80 percent ich obyvateľstva. Pokračujúca vnútroštátna migrácia

do miest je stimulovaná väčším množstvom pracovných príležitostí ale aj vyššou kvalitou života. Podľa materiálov hlavného mesta SR Bratislava, by sa mal počet jej obyvateľov do roku 2030 zvýšiť približne o tretinu. Významným prínosom v tomto smere by mala byť pripravovaná výstavba rozsiahleho technologického parku, v ktorom sa majú sústrediť kvalifikované sily z blízkeho i širšieho okolia Bratislavy. Súčasťou tohto programu je aj projekt Twin City so šiestimi významnými firmami pôsobiacimi súčasne v Slovenskej republike aj v Rakúsku. Ambiciózne predstavy smerujú dokonca k vytvoreniu súmestia Viedeň – Bratislava, čo, prirodzene, vyvoláva opodstatnené obavy z možných rizík v tak citlivej prihraničnej oblasti.

Iné tendencie predpokladajú niektoré úvahy Slovenskej akadémie vied, podľa ktorých, vzhľadom na aktuálny pokles prírastku obyvateľov by mohol počet obyvateľov Bratislavy klesnúť zo súčasných 425 tisíc do roku 2025 na 399 tisíc obyvateľov.

3. Industrializácia

Znamenala koncentráciu výroby do stále väčších celkov, vyžadujúcich rastúci počet kvalifikovaných pracovných síl. To znamenalo *rozsiahlu migráciu z vidieka do priemyselných centier*, t. zn. zásadný posun v urbanizácii. Kým v roku 1800 bol Londýn jediným mestom na svete, ktorého počet obyvateľov presiahol milión, v r. 1900 viac ako milión obyvateľov už dosiahlo deväť miest. Urbanizácia síce priniesla kvalitatívne zlepšenie a predĺženie ľudského života, vážnym problémom mestského obyvateľstva však bola preľudnenosť a zlé hygienické podmienky ich okrajových štvrtí.

Industrializácia prispela výraznou mierou aj k migrácii medzinárodnej, vrátane interkontinentálnej migrácie.

4. Informatizácia

Začiatok 21. storočia Už v prvej dekáde 21. storočia došlo k historickému prelomu v urbanizácii, dnes viac ako polovica svetovej populácie býva v mestách. Procesy vnútroštátnej migrácie sa tým ale nekončia. Naopak. V dôsledku nástupu informatizácie sa v mnohých štátoch prehlbuje mestsko-mestská a vidiecko-vidiecka migrácia obyvateľstva. Sťahovanie ľudí z vidieka do miest je ale trvalý globálny trend. Napriek istému protiprúdu a snahe mestského obyvateľstva unikáť z ruchu veľkomiest do víkendových, či letných sídiel v blízkosti miest, tento trend pokračuje.

5. Ekologické faktory

Nesporne najvýznamnejším z nich je *oteplovanie*. Odborná i ostatná literatúra prináša o dôsledkoch tohto megatrendu dostatok dôkazov, že ide o jeden z kľúčových globálnych problémov. V jeho dôsledku stúpa *acidifikácia/*okysličovanie ovzdušia, *deforestácia/* hynutie stromov, *desertifikácia/*zvyšovanie rozsahu púštnych plôch, zvyšuje sa *množstvo ale aj ohromný rozsah škôd zo živelných pohrôm/* tsunami, veterné smršte, zemetrasenia a mnohé ďalšie.

Následkom ekologických faktorov zvyšuje sa migrácia obyvateľstva z najviac ohrozených oblastí, najmä z oblastí pobrežných ale aj v dôsledku roztápania ľadovcov a stúpania hladiny morí. Tak vnútroštátna ako aj medzinárodná migrácia.

II. Medzinárodná/medzištátna migrácia

Medzinárodná (v podstate medzištátna) migrácia je jav starý ako ľudstvo samo. Jeho rozsah sa na všetkých kontinentoch stupňoval s potrebami narastajúceho počtu obyvateľstva

a uspokojovaním jeho zvyšujúcich sa potrieb a záujmov. Výrazný nárast migrácie prinášali dávne rozsiahle výboje, objavy nových kontinentov, kolonizácia, priemyselná revolúcia – industrializácia a v priebehu ostatných dekád ekonomické a sociálne záujmy štátov s diferencovaným stupňom ekonomickej štruktúry a meniacich sa potrieb vedomostnej spoločnosti.

Kvantitatívny globálny vzostup migrácie na prelome tisícročí je signifikantný. Podľa štúdií Svetovej banky za príslušné obdobia stúpol počet medzinárodných migrantov zo

76 miliónov v roku 1960 na

82 miliónov v r. 1970 a

do roku 2000 vzrástol viac ako dvojnásobne – na 174.9 milióna ľudí.

Odvtedy sa tempo migrácie čiastočne zmiernilo, takže v súčasnosti jej rozsah je okolo 200 miliónov ľudí.

Treba nám pritom ale brať do úvahy faktický stav, keď údaje OSN i Svetovej banky a ďalších inštitúcií sú značne poddimenzované o *veľký počet ilegálnych migrantov*. Nepochybne do Spojených štátov, no aj do mnohých európskych štátov, členov OECD. Zrejme, možno v nižšej miere, sa to týka aj ilegálnej migrácie na ďalších kontinentoch.

V silne zjednodušenej podobe môžeme dospieť ku konštatácii, že v ostatných dekádach sa *migračné megaprúdy redukujú na jeden mohutný – dominantný*, ktorý utvárajú kvantá migrujúcej kvalifikovanej pracovnej sily z *chudobnejších štátov za výhodnejšími pracovnými a sociálnymi podmienkami, ktoré im môžu ponúknuť spravidla ekonomicky bohatšie štáty*.

Napriek istým diferenciam v hodnotení dôsledkov medzinárodnej migrácie dochádza k prevahe pozitívneho vnímania tohto trendu (pokiaľ neide o drasticky nútenú). Všeobecne sa uznáva, že z migrácie profitujú všetky tri na nej zúčastnené strany:

- > migranti a ich rodiny,
- > štáty pôvodu migrantov/vysielajúce
- > štáty prijímajúce migrantov a ich rodiny.

Problém je v miere úžitku pre jednotlivé skupiny z migrácie. Najmä štátov chudobnejších, ktoré na vzdelanie kvalifikovaných emigrujúcich pracovníkov vynaložili nemalú časť nákladov, podstatná časť efektov z ich činnosti ale plynie prijímajúcim štátom. Na tieto kategórie sa ustálila i osobitná terminológia.

Brain gain – imigrácia kvalifikovaných a talentovaných osôb do prijímajúcich štátov, označovaný tiež ako “*reverse brain drain*”, ktorí časť svojich príjmov vo forme remitencií presúvajú do vysielajúcich štátov.

Brain drain - emigrácia kvalifikovaných a talentovaných osôb z vysielajúcich (domovských, spravidla chudobnejších rozvojových, resp. tranzitívnych) štátov do iných štátov, ktoré nedisponujú alebo vyčerpali svoje zdroje kvalifikovanej pracovnej sily.

Business migrant – *podnikateľskí migranti* – osoby, ktorým je umožnený vstup do prijímajúceho štátu na určité obdobie a na vopred dohodnuté miesto s domácim sponzorom, resp. zamestnávateľom, spravidla ide o špecialistov, alebo manažérov.

Zdravotnícka migrácia

Presnejšie - *migrácia za zdravím*. Obrovský nárast cien liekov, ale pre rozkolísané sociálne systémy aj zdravotnej starostlivosti celkove, prináša veľa problémov najmä sociálne slabším skupinám obyvateľstva. A začína zasahovať aj do kategórie stredných vrstiev obyvateľstva. Zdravie sa presúva aj v sociálne orientovaných tranzitívnych ekonomikách (bývalých tzv. socialistických štátoch) do kategórie tovarov. Ale prináša, napr. aj v USA, maloobchodnú revolúciu, predaj liekov a maloobchodný predaj súvzťažných produktov v klinikách. Kým v roku 2006 ich bolo sotva 200, do konca roku 2008 svižne stúpol na takmer tisícku. Tento atraktívny model zainteresoval aj silných obchodných hráčov, akými sú CVS (veľký farmaceutický reťazec), Wal-Mart, po Revolution Health, ktorú sformoval Steve Case, spoluzakladateľ AOL. Pri ponuke lacnej a príjemnej starostlivosti takéto inštitúcie zvýšili drahé poskytovanie zdravotnej starostlivosti. Okrem tejto inovácie v systéme ochrany zdravia dochádza v USA i k druhému boomu – rozsiahlej migrácii do vzdialených destinácií za zdravím, ako sú Thajsko a India. Okolo 46 miliónov Američanov nie je zdravotne poistených a ďalšie desiatky miliónov len veľmi slabo. A keďže náročnejšie operácie sú v zahraničí 5 i viackrát lacnejšie a časovo dostupnejšie ako v USA, rozsah zahraničnej migrácie prudko rastie. Podľa odhadov zamestnávateľských a poisťovacích spoločností v roku 2009 na zdravotnú turistiku sa vydá 2 milióny ľudí a tento počet vzrastie do roku 2012 na 10 miliónov Američanov. Tento trend sa netýka len amerického kontinentu. Je známe napr., že stúpajú počty Britov i z ďalších európskych štátov smerujúcich do Maďarska na zubné a iné zákroky. Tak k nedávnym migrantom za zdravím z radov elít chudobnejších štátov pribudnú, aj v dôsledku rozhárajúcej sa globálnej krízy, ďalšie milióny z vyspelých štátov. Pre ne to bude znamenať veľké ekonomické straty, čo, zrejme zintenzívni tlaky na nevyhnutné zmeny zdravotníckych systémov.

Druhou zložkou rastúcej zdravotníckej migrácie je *migrácia lekárov a zdravotníckeho personálu*. Pôvodne ustálený rozsah tejto migrácie prudko vzrástol po rozpade bipolarity sveta. Výhodnejšie spoločenské podmienky vo vyspelých štátoch Západu a ich potreba i možnosti prilákali a lákajú tisíce zdravotníkov z rozvojových aj tranzitívnych štátov do západoeurópskych, severoamerických i blízkovýchodných kliník aj do súkromného sektoru. Otázne je, ako sa bude vyvíjať situácia po prehĺbení a pri dlhotrvajúcej globálnej kríze. A snou súvisiacimi radikálnymi zmenami v systémoch poisťovníctva a zdravotníctva.

III. Dôsledky migrácie

Migrácia a remitencie

Remitencie sú silným motívom a významným ekonomickým dôsledkom migrácie. Prinášajú výhody rodinám migrantov a zároveň ich domovským štátom. Pre mnohé chudobné štáty východnej Európy, strednej Ázie, strednej a južnej Ameriky predstavujú významný vonkajší zdroj príjmov. Týkalo sa to v značnej miere býv. Juhoslávie a od začiatku 90. rokov 20. storočia pomáhali remitencie riešiť ekonomické problémy v rozsiahlej miere - viac ako 10% HDP v Albánsku, Arménsku a Tadžikistane a vyše 20% HDP Moldavska a Bosny a Hercegoviny. Možno opodstatnene očakávať, že rozsiahla migrácia medzi tranzitívnymi ekonomikami Európy a Strednej Ázie, ako aj migrácia z týchto štátov bola a bude sa pravdepodobne naďalej stupňovať. A to v dôsledku klesajúcej pôrodnosti vo vyspelých štátoch Európy a ich rastúceho dopytu po mladej a kvalifikovanej pracovnej sile.

Migrácia do západoeurópskych štátov za ostatných 15 rokov výrazne stúpla. Západná Európa prijala 42% migrantov zo strednej a východnej Európy a tiež stále narastajúci počet migrantov z osamostatnených štátov bývalého Sovietskeho zväzu.

Ako je z tabuľky č. 1 (Správa svetovej banky <http://go.worldbank.org/BF05H7XOT0>)

medzi 10 najväčších prijímateľov migrantov patrí z najväčších svetových ekonomík popri USA, Francúzsko a Nemecko, no pozoruhodne významným prijímateľom z prvej desiatky je Ruská federácia, Ukrajina, Kazachstan a Poľsko.

Z ekonomického hľadiska je povšimnutia hodná *štruktúra prijímajúcich štátov*. Vo svetovej top desiatke Rusko je dokonca na druhom mieste. Je naďalej cieľom migrantov z ostatných štátov bývalého ZSSR, najmä z Kaukazu a zo strednej Ázie. Dá sa teda predpokladať, že na základe predchádzajúcich ekonomicko-sociálnych väzieb ide o dlhodobjší prolongujúci trend i po ich osamostatnení.

Kazachstan je prijímateľom migrantov z chudobnejších štátov strednej Ázie. Podobne to platí aj o migrantoch do Indie, ktorá má zároveň rozsiahlu emigráciu. Tak nízko, ako aj kvalifikovaných precovných síl. Napriek vedúcej pozícii v outsorcingu..

Tab. č. 1

10 najväčších prijímateľov migrantov	
Krajina	Po radie
USA	1
Ruská federácia	2
Nemecko	3
Ukrajina	4
Francúzsko	5
India	6
Saudská Arábia	7
Austrália	8
Kazachstan	9
Poľsko	10

V Slovenskej republike má vývoj migrácie a príliv remitencií tiež nezanedbateľný odraz v slovenskej ekonomike. Zreteľne nám to vyplynie z údajov Národnej banky SR za príslušné roky. V roku 2000 kompenzácie slovenských pracovníkov v zahraničí predstavovali 825 miliónov Sk./17,9 USD. Odvtedy sa táto suma permanentne zvyšovala a v roku 2006 dosiela 32,2 miliardy korún = 1,08 miliardy US dolárov. Je to istá forma ocenenia kvality vzdelania a spôsobilosti našich zdravotníkov obstať na svetovom trhu práce. Treba však brať do úvahy, že mnohí naši lekári i ostatní odborníci z oblasti zdravotníctva prijímajú a vykonávajú v zahraničí i pracovné miesta a funkcie, ktoré nezodpovedajú ich vzdelaniu a kvalite práce.

Žiaduce sú v tomto smere seriózne analýzy, ktoré by fundovane ukázali na skutočnosť že príjmy migrantov a remitencie sú len malou časťou hodnôt, ktoré náš pracovník v prijímajúcom štáte vyprodukuje, pôsobia tam ako katalyzátor hospodárskeho rastu. Naopak, u nás je to odliv istej časti potenciálu ľudského aj genetického a nedostatočného využitia tohto potenciálu na svojom území a na prospech zdravotnej starostlivosti o vlastné obyvateľstvo.

Predpoklady koordinácie migrácie

Vzhľadom na predpokladaný nárast migrácie silnejú snahy zainteresovaných štátov aj medzinárodných organizácií, vrátane EÚ, po úzkej koordinácii migrácie. Predpokladá sa, že to by malo viesť k tomu, aby migrácia bola prospešná tak pre vysielajúce ako aj

prijímajúce štáty a zároveň pre samotných migrantov. Toto je možné dosiahnuť legálnymi krokmi, ktoré rešpektujú práva migrantov a sú zároveň politicky a sociálne akceptovateľné pre štáty prijímajúce migrantov. Nasledovné kroky EÚ tieto predpoklady verifikujú.

Modrá karta

Štáty EÚ prikladajú koordinácii migrácie všeobecne a v niektorých kategóriách migrantov osobitne veľký význam. Je to zrejme i z toho, že návrh Európskej komisie na riešenie problémov s nedostatkom pracovných síl v Európskej únii prerokoval Európsky parlament už v novembri 2008 a podporil zavedenie tzv. *modrej karty* pre vysokokvalifikovaných pracovníkov z tretích štátov. Európsky parlament ale opodstatnene požadoval:

- a/ presnejšie definovanie podmienok používania modrej karty,
- b/ možnosť väčšej flexibility štátom pri aplikácii karty na ich podmienky,
- c/ aby zamestnanci s modrou nedostávali prednosť pred občanmi EÚ.

Podľa EP štáty EÚ majú mať povinnosť odmietnuť žiadosť o vydanie takejto karty v tých odvetviach, na ktoré sa pre pracovníkov z nových členských štátov EÚ ešte vzťahujú obmedzenia, stanovené pri vstupe do Únie.

Splnenie podmienok žiadateľom o modrú kartu nemá znamenať, že mu bude poskytnutá automaticky.

V prípade že žiadateľ je už vopred prijatý na pracovnú pozíciu v štáte únie a jeho príjem bude *minimálne 1,7-krát vyšší než priemerný hrubý príjem* v danom členskom štáte môže mu byť modrá karta vydaná. Plat žiadateľa tiež *nesmie byť nižší ako plat pracovníka na porovnateľnej pracovnej pozícii v danom štáte*.

Dôležitou podmienkou je aj *minimálne päťročná prax* v odbore alebo vysokoškolský diplom uznaný v EÚ.

Doba platnosti modrej karty bola stanovená na tri roky a je možné ju predĺžiť na ďalšie dva roky. Po troch rokoch odpracovaných v jednom štáte sa môže jej držiteľ presťahovať do iného štátu v rámci EÚ. Rovnako má právo do šiestich mesiacov od vydania karty požiadať úrady o povolenie na pobyt pre rodinných príslušníkov

Volanie po okružnej migrácii

Jedným z možných riešení migračných problémov je kombinácia krátkodobej migrácie s motiváciami k návratu, alebo *okružná migrácia*.

Okružná migrácia by umožnila migrantom stráviť istý čas v zahraničí bez toho, aby sa zvyšovala trvalá migrácia. Podľa Willema van Eeghena, vedúceho ekonóma Svetovej banky, sú potenciálne výhody okružnej migrácie nesporné.

- Prijímajúce štáty môžu pri aplikácii tohto modelu doplniť chýbajúce pracovné sily a udržiavať potrebnú konkurenciu na trhu práce, zvýšiť svoje príjmy a znížiť sociálne napätie a riziká, súvisiace s nekoordinovanou migráciou.

- **Vysielajúce štáty** si pri tomto modeli uchovávajú potenciálne pracovné zdroje a remitencie, o ktoré by za iných podmienok prišli.

- **Migrantom** sa utvárajú predpoklady rastu ich príjmov, zvyšovania ich kvalifikácie, t. zn. zvyšovanie príjmov a finančných úspor. Pritom sa im zachová možnosť udržiavať úzke spojenie so svojimi rodinami, platiť nižšie náklady spojené s remitanciami a vytvárať obchodné a investičné väzby medzi vysielajúcimi a prijímajúcimi štátmi.

Záver

Migrácia obyvateľstva, ako jeden z významných sociálnych megatrendov, si vyžaduje práve v období stupňujúcej sa globálnej krízy osobitnú pozornosť. Najmä ekonómov

a sociológov. V dôsledku tohto akútneho faktoru, no aj radu ďalších faktorov, uvádzaných v tomto príspevku bude sa jej rozsah zvyšovať. A možno očakávať aj výrazné zmeny jej štruktúry a tým aj dôsledkov na jednotlivé sociálne skupiny, štáty, regióny, svetové hospodárstvo i svetové spoločenstvo. V týchto súvislostiach sa zvyšuje význam medzinárodnej i vnútroštátnej koordinácie migrácie, ktorá môže byť prospešná všetkým zúčastneným, migrantom a ich rodinám, vysielajúcim aj prijímajúcim štátom.

Zoznam použitej literatúry

- Divinský, B.: Zahraničná migrácia v Slovenskej republike – stav, trendy, spoločenské súvislosti, Fridrich Ebert Stiftung, Bratislava 2005.
- Huntington, S. P. Stret civilizácií, Rybka Publisher, Praha 1996
- IOM-Medzinárodná organizácia pre migráciu: World Migration: Costs and benefits of international migration, Gečnava2005.
- IOM -Medzinárodná organizácia pre migráciu: World Migration 2008: Managing Labour Mobility in the Evolving Global Economy.
- Kohútová, M.: Slovensko a Slováci v novoveku, Filozofická fakulta, Trnavská univerzita Trnava 2008
- Lysák, L.: Globálne problémy a ich riešenie. In: Svetová ekonomika – Sektorový aspekt, EKONÓM, Bratislava 2007, s. 236-254.
- Migration Remittances and Development: A Review of Global Evidence
- Ondrušek, M.: Medzinárodná migrácia a Európska únia, dizertačná práca, obhájená na FMV EUBa 2008, 186
- Page, J., Plaza, S.: Migration Remittances and Development: A Review of Global Evidence, The World Bank, 2008
- SIRÁCKY, J.: Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí. Bratislava 1966
- Štatistický úrad SR, Štatistické ročenky 2000, 2005, 2007
- Všeobecná deklarácia ľudských práv, prijatá Valným zhromaždením OSN, 1948
- World Bank: Global Economic Prospects 2006: Economic Implications of Remittances and Migration, 2005

Internet

- www.oecd.org/dataoecd/30/49/41275933.pdf
- <http://go.worldbank.org/BF05H7XOT0>
- <http://www.minv.sk/koncepcia.htm>
- <http://go.worldbank.org/OG6XW1UPP0>

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Hugo KYSELKA
Ing.et.Ing. Florian MARGAN, Ph.D

DEMEX
HOLDING SLOVENSKE ELEKTRÁRNĚ LJUBLJANA

MAJOR WORLD AND EUROPEAN LNG FLOWS

f.margan@quick.cz

Abstrakt:

Ke konci roku 2006 bylo ze složité plynárenské soustavy čítající přibližně 1.900.000 km přepravních a distribučních plynovodů zemním plynem zásobováno přes 105 mil. odběratelů. V roce 2007 činila celková spotřeba zemního plynu v 25 státech Evropské unie 486 mld.m³ a podle prognóz dosáhne do roku 2020 přibližně 675 až 730 mld.m³. S cílem zajistit bezpečnost a kontinuitu dodávek pro tuto základní infrastrukturu evropské plynárenství vždy zaujímalo velmi aktivní postoj. Během nadcházejících dvou desetiletí bude třeba uzavřít nové smlouvy na přibližně 450 mld.m³ dováženého zemního plynu a 140 mld.m³ LNG. Na pozadí tohoto propadu v oblasti dodávek přitahují nejsilnější pozornost jak plynárenství samotného, tak i zákazníků a politiků nové plynovodní projekty, jako jsou například „Nord Stream, South Stream, či nejrůznější projekty LNG.

Klíčová slova: Makro a mikroekonomická analýza, role a strategický význam LNG ve světě a EU, též význam spolupráce EU, Ruska a ostatních států ve světě.

Abstrakt:

At the end of 2006, over 105 millions of customers were supplied by a complex gas system of around 1,900,000 km of transmission and distribution pipelines. In 2006 total consumption in EU 25 reached 486 billion cubic meters and the forecast for 2020 reaches 675 to 730 bcm and 140 billion cubic meters LNG. In order to ensure safety and continuity of supply for this fundamental infrastructure, the European Gas Industry has always shown a very pro-active attitude by producing internally. The European gas Industry is expecting an average annual growth of consumption in the range of +/-2.5% p.a. On the other hand the domestic production is steadily declining and existing contracts are expiring. During the next two decades round about 450 mld.m³ and 140 mld.m³ LNG of gas imports have to be reordered. Against the background of this supply gap new pipeline projects like Nord stream, South Stream as well as the various LNG projects are attracting highest attention of the industry itself, customers and politicians.

Key words: Macro and microeconomic analyze, role and strategic meaning of LNG in the world and EU, also importance of the co-operation between EU, Russia and other country on the World.

1. INTRODUCTION

The EU projects that gas imports will increase to 80 % of EU demand by 2030 while the IEA predicts that OECD European dependence on gas imports will increase to 65 % (percent)¹⁾. That is the reason why agrees with the EC assessment that, in relation to gas,

considering the present technology, it is better to diversify supply routes technologies, such as degasification plants and Liquefied Natural Gas (LNG) terminals ²⁾.

LNG is set to play an increasingly important role in gas transportation worldwide over the projection period, mainly to supply Asia-Pacific and Atlantic Basin markets. In volume terms, the biggest increase in imports is projected to occur in OECD Europe. Imports jump by 280 bcm between 2004 and 2030, reaching almost 490 bcm – equal to about two-thirds of inland consumption. North America, which is largely self-sufficient in gas at present, emerges as a major importer. By 2030, imports all which are in the form LNG meet 16 % of its total gas needs. Chinese gas imports also grow from around 1 bcm in 2004 to 56 bcm by 2030. The country's first LNG terminal, with a capacity of 3,7 million tones (6 bcm) per year was commissioned in 2006. Nonetheless, gas still meets only 5 % of Chinese energy needs by 2030, up from 3 % today.

Gas continues to be traded on a largely regional basis, as there are few physical connections now between the main regional markets of North America, Europe, Asia – Pacific and Latin America. But these markets are set to become more integrated as trade in **LNG expands**. This will open up opportunities for arbitrage, leading to a degree of convergence of regional prices. LNG accounts for almost 70 % of the increase in inter-regional trade. **Exports of LNG grow from 90 bcm in 2004 to 150 bcm in 2010 and 470 bcm in 2030** ³⁾. Much of the new liquefaction, shipping and regasification capacity that is due to come on stream by 2010 is either already being built or is at an advanced planning stage. Cumulative investment in gas-supply infrastructure, including upstream facilities, liquefaction plants, LNG tankers and regasification terminals, transmission pipelines and storage facilities, and distribution networks, is projected to amount to \$3.9 trillion (\$151 billion per year) over the period 2005-2030.

Two dimensions of European gas security which are only just beginning to receive the attention which they deserve are potential problems which can be caused by infrastructure breakdown, and the question of how to ensure the availability of adequate gas terminals and gas storage in liberalized markets. Over the next 10-15 years, European gas supply availability will be adversely affected by a combination of three factors:

- First, ongoing indigenous resource depletion,
- Second, political and geopolitical problems between Russia and CIS countries, within the Middle East/Caspian region and between these regions and EU countries,
- Third, the globalizing market for LNG in the Atlantic and Pacific Basin.

---

1. COMMISSION OF THE EU, Green paper, Bruxelles, 8.3.2006, COM(2006)105, SEC(2006)317, par.1

2. EUROPEAN PARLIAMENT, Working Document on Prospects for the Internal gas and electricity market 2004-2009, Committee on Industry, Research and Energy, DT/662867EN.coc, PE 388.364v02-00, 16.4.2007

3. IEA, World Energy Outlook 2006, Analysis of LNG and pipeline investment, p. 4, Political constraints and increasing global competition for LNG may limit the prospects for European gas supplies particularly after 2020 ⁴⁾.

SITUATION OF THE NATURAL GAS SECTOR

Total natural gas consumption in EU-27, has decreased by 1,5 % in 2007 in comparison to 2006, that is from **513** to **505 Bcm**. At the end 2007, the total number of gas customers rose by 1 % in comparison to 2006, to reach more than one 110 millions of customers. Although the natural gas markets of the different countries vary significantly, some general trends may explain this slight decrease: the most important factor is the weather, with a very mild beginning of 2007 across Europe. In some countries, high energy prices and increased energy efficiency also played a major role. Indigenous production in the EU-27 decreased by 7 % to 198 Bcm over the period, but still represents 38 % of total net supplies in 2007. The main external sources of supply were Russia with 24 %, Norway with 19 % and Algeria about 10 %.

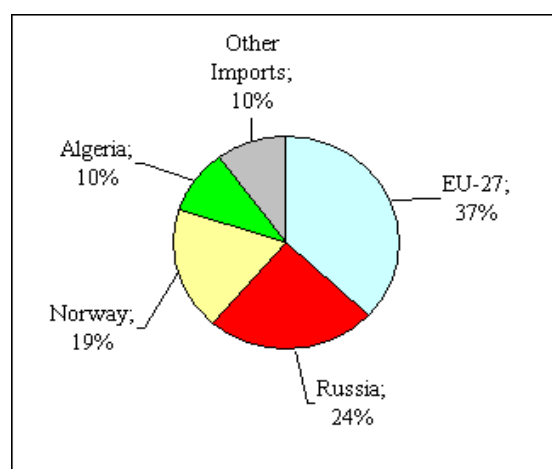
Graf 1: EU-27 gas supplies in 2007 ....432 Bcm

Gas demand EU-30:

2006	558 Bcm
2013	638 Bcm
2020	720 Bcm

CAGR = 1,8 %

The growth of EU-30 demand is mainly driven by thermoelectric requirements.

Source: E-ON, Ruhrgas, 2008, Bruxelles, Dr. Bernhard Reutersberg

Table 1: Gas supply in Europe:

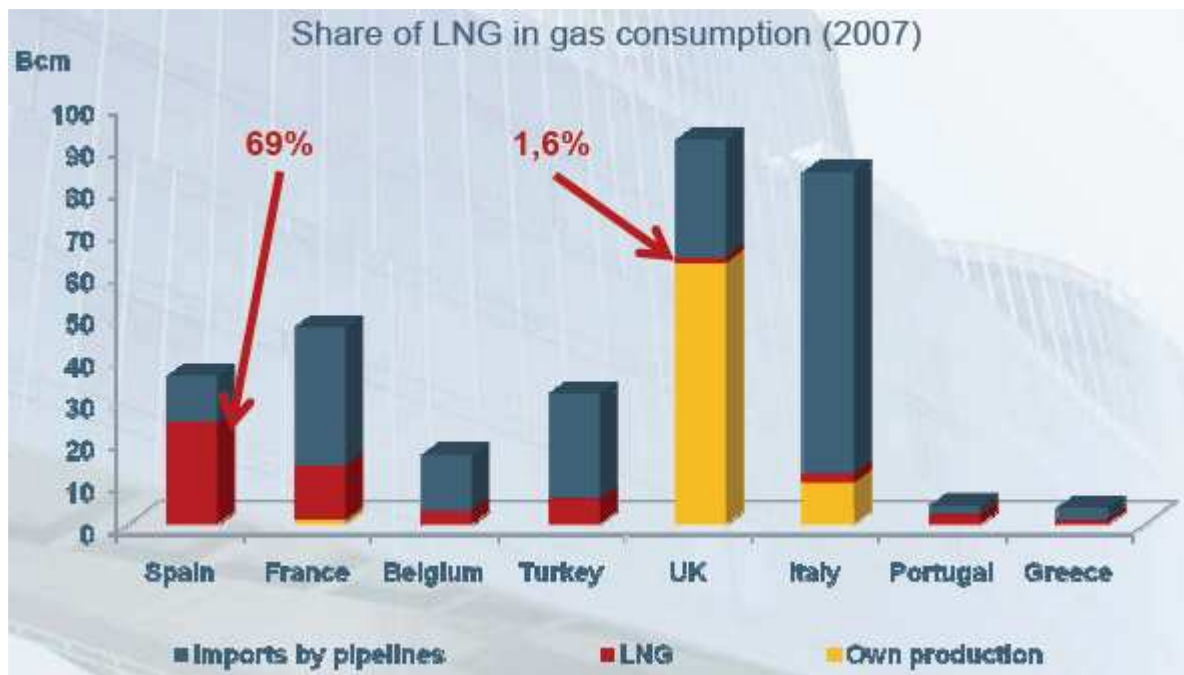
Bcm	2006	2020
Production	308	250
Current Gas Import requirements	250	250
Additional Gas Import requirements	0	220
TOTAL	558	720

Source: EDISON, Bruxelles, 2008

EU-30 gas production is foreseen by fall (in UK, Netherlands, Germany and Italy) from 308 Bcm/y in 2006 to 250 Bcm/y in 2020. European dependence from extra EU-30 gas imports will rise from current 45 % to approximately 65 % in 2020. In year 2020 import additional requirements is 220 Bcm/y⁵⁾. Urgent need to invest in new import infrastructures.

4. Jonathan STERN, The new security environment for European gas: worsening geopolitics and increasing global competition for LNG, Oxford Institute for Energy Studies, NG 15, October 2006, ISBN 1-901795-52-5.
5. EDISON, Estimated, Gas European Conference, Bruxelles, 25.9.2008

Graf 2: Share LNG in gas consumption in year 2007

Source: GasNatural, Brussel, 2008

LNG is expected to increase significantly in the coming years as a result of shrinking own production, higher demand and supply diversification.

2. GLOBAL LNG MARKET

A Brief History of LNG

- Early 20th Century – Liquefaction of gas to produce helium,
- 1938 – First peak – shaving plant in West Virginia,
- 1944 – First major LNG accident occurred in a Cleveland Ohio peak – shaving plant. 128 people killed,
- 1959 – Trial voyage of Methane Pioneer from USA Gulf to UK,
- 1964 – Camel plant in Algeria commissioned, first commercial LNG deliveries to UK,
- 1969 – First deliveries of LNG to Japan (from Kenai, Alaska),
- 2007 – Annual LNG trade 172,6 mt.

LNG growth prospects remain strong as it enhances both security of supply and liberalization in Europe and across the world. More and more countries are joining the LNG league, although reason vary between countries. In order that LNG unfolds its full effects for a more competitive and secure Europe, market balkanization has to be avoided through harmonization of policies and regulation.

LNG is becoming a global market, but the process may be more gradual than expected. LNG allows access to new sources of supply, distant from the traditional suppliers. Hence, it may increase competition worldwide among suppliers and it does not present the same bottlenecks problems as piped gas. However, the number of liquefaction plants is limited, the marginal costs are high and producing countries are achieving a greater control of the gas chain. European policy should:

- Support all initiatives to build liquefaction plants, specially in countries that have the potential to develop them,
- Speed up the development of EU energy internal market,
- Favour the building and security of supply.

What we see in EU. Different approaches between EU countries. In Spain, UK and Belgium, liberalization has been the key driver of LNG growth.

Country	Rations for policy promotion	Regas terminals Regulation
SPAIN	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Demand growth ▪ Increase competition 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Full regulated TPA without Exemptions, ▪ Easy to enter the market
UK	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Cover the decrease of domestic production, ▪ Allow supply diversification 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ All regas terminals exempted from TPA
BELGIUM	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Strategic hub location ▪ Transition to multishipper environment 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Regulated TPA with long term contracts

In the remaining countries security and diversification of supply have so far been more important.

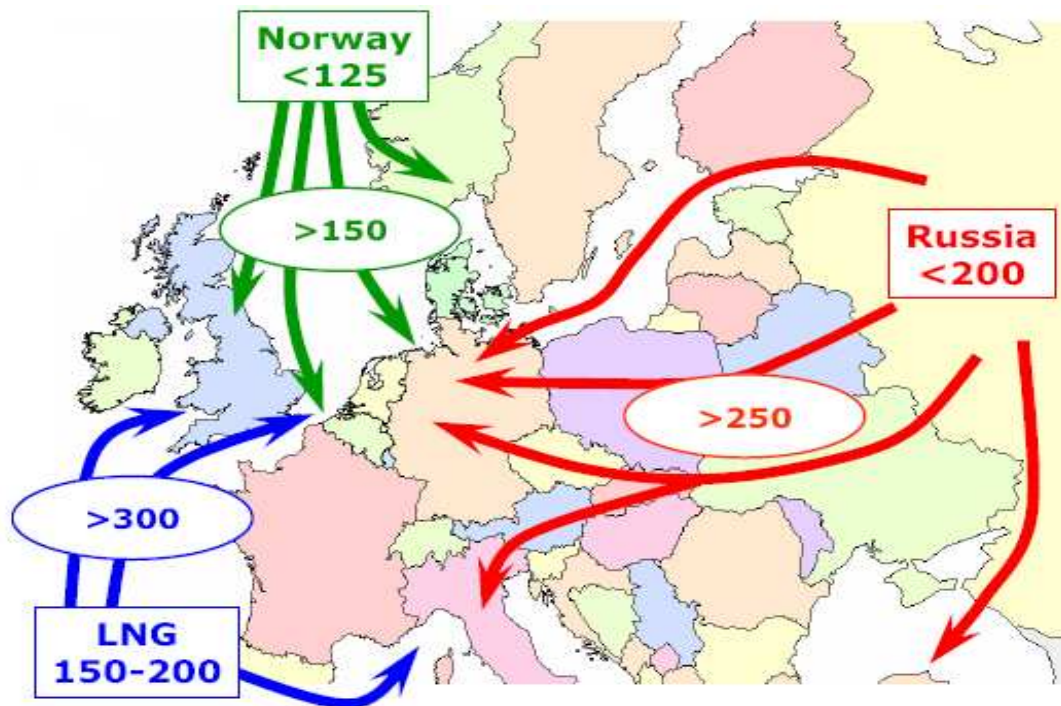
Market design has to make liberalization and security of supply reinforce one another. The role of LNG for a well functioning internal energy EU market will be on the rise but, unless the right policy regulation are implemented, consumers will pay higher bills at the expense of producing countries. Lack of internal market will make some countries pay an even higher price for their gas in order to feel safer. Harmonisation in regulations and permits will favour timely investment to come to the market. Certain exemptions and other entry barriers will strengthen incumbents positions in their home markets. Lack of a EU energy policy work at the advantage of producing countries. It is necessary to harmonise regulations in a way that enable a flexible access to LNG terminals across Europe.

- Quality of gas,
- Size of the ships,
- Use of slots,
- Short term access,
- Promote investment in new terminals while reducing exemptions to a minimum,
- Facilitate connection of LNG terminals to the gas grid so that lack of grid capacity does not impede building of the regas terminals and its use by 3rd parties,
- Facilitate exports of LNG among EU countries. For this, LNG flows through interconnections should be managed in an homogeneous way across Europe.

Some summary observations:

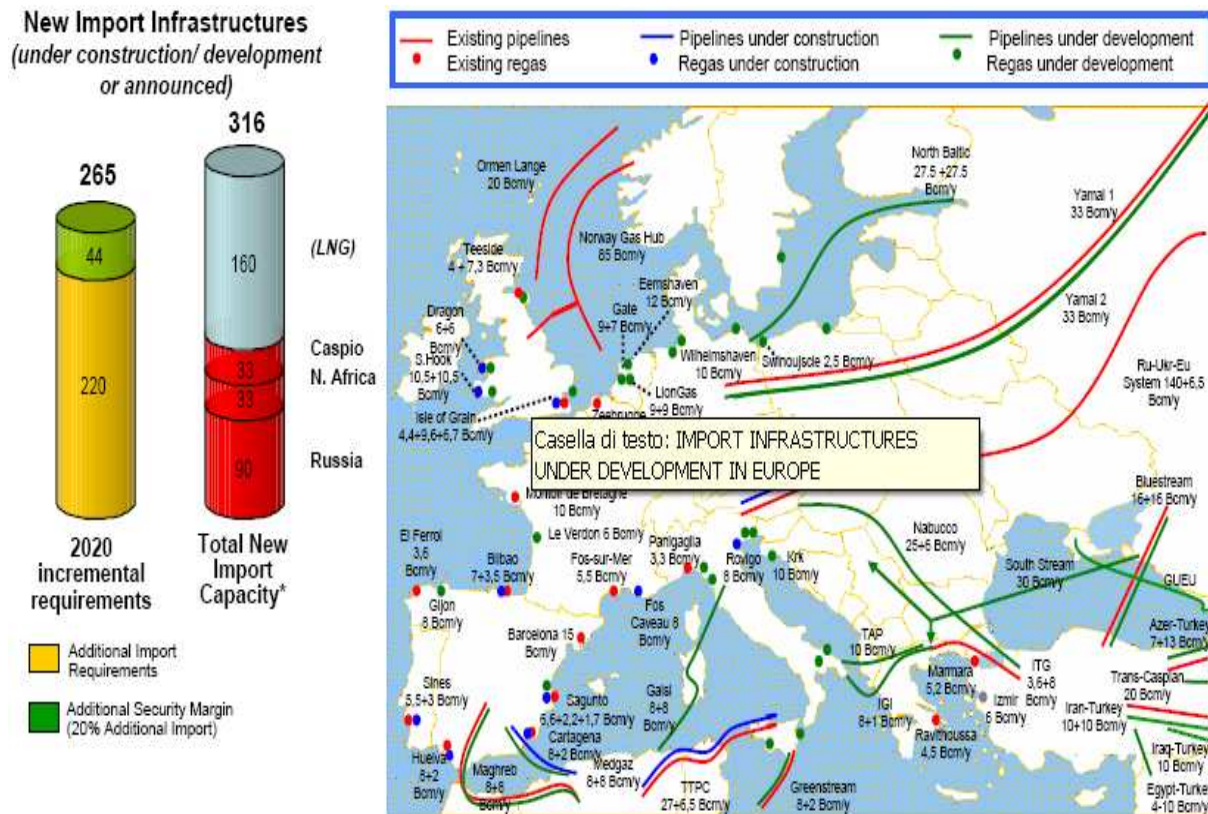
Demand growth still strong, both inside IEA and non member countries. Electricity and gas markets now strongly linked. Every OECD region imports more gas and LNG and LNG grows rapidly. North America and Japan import more LNG. Important is investing in new plant, and infrastructure. What about transport production and capacity?

Picture 1: Transport Production, Capacity 2008 in Bcm/y

Source: Gert GRAF, CEO, Gas Transport Services B.V., Gasunie 2008, Bruxelles 25.9.2008

Graf 3: Import Infrastructures under Development in Europe

Source: EDISON, Bruxelles 25.9.2008

Picture 2: Projected LNG regasification capacity in Europe under TPA exemption ⁶⁾

Source: GasNatural, Brussel, 2008

From picture we see following:

- 16 LNG operating in Europe for LNG, locating in 8 countries (1 TPA exempted in UK),
- 5 LNG Terminals under construction,
- 35 LNG Terminals proposed from what it:
  - 7 LNG plants in project with TPA exemption notified (UK, Italy and Nederland),
  - TPA exemption could hamper a level playing field in Europe.

Existing regasification capacity in Europe:

- 102 Bcm/year,
- Imports in 2006: 57,4 Bcm:
  - Spain ..... 47 % .....27,0 Bcm,
  - France..... 17 % ..... 9,7 Bcm,
  - Turkey ..... 12 % ... . 6,9 Bcm,
  - UK ..... 8 % ..... 4,6 Bcm,
  - Belgium, Portugal..... 5 % (each) ... 2,8 Bcm,
  - Italy ..... 4 % ..... 2,3 Bcm,
  - Greece ..... 2 % ..... 1,4 Bcm

6. GASNATURAL, Antonio BASOLAS, LNG: Security of supply and Liberalisation, Eurogas Annual Policy Conference 2008, Brussel, 25.9.2008

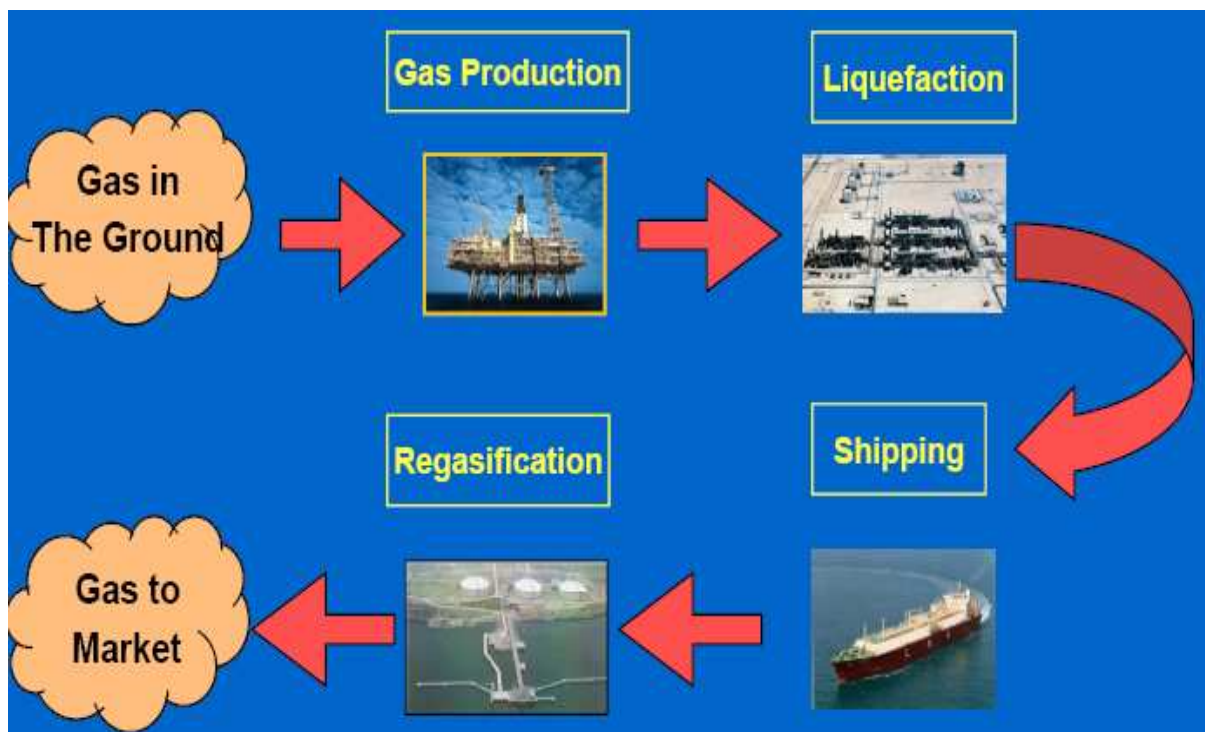
The European Union is a net importer of gas and its importation needs will increase because of:

- a growing consumption,
- a declining production

Investment in gas and LNG infrastructure is necessary to bridge this gap and reinforce security of supply. Many national markets are still dominated by incumbents who have booked long term most of the entry capacity. Investment in gas and LNG infrastructure is necessary to effectively open the internal gas market and connect the national markets. Investment in gas infrastructure is key to effective competition in the internal gas market and to security of supply⁷⁾.

This is already seen in rules on pipelines and LNG facilities. Importing is that the operators of gas transportation infrastructure must normally offer open access. However, long term usage and shipping contract are needed to support the financing required to build new facilities. These are allowed via exemption from open access rules, if shown to be necessary to get the infrastructure built and financed. Competitive concerns are addressed by requiring justification, an open season process, applying “use it or lose it” rules and setting limits on own use capacity⁸⁾.

Picture: 3: From instance scooter we see how is the process gas from the ground till gas to the market.

7. COMMISSION DE REGULATION DE ENERGIE, European background, Jacques André Troesch, Emart Energy conference, Amsterdam 22. November 2007

8. SIMMONS & SIMMONS, Patric WALLACE, The effect on future strategy, London, Emart Energy,

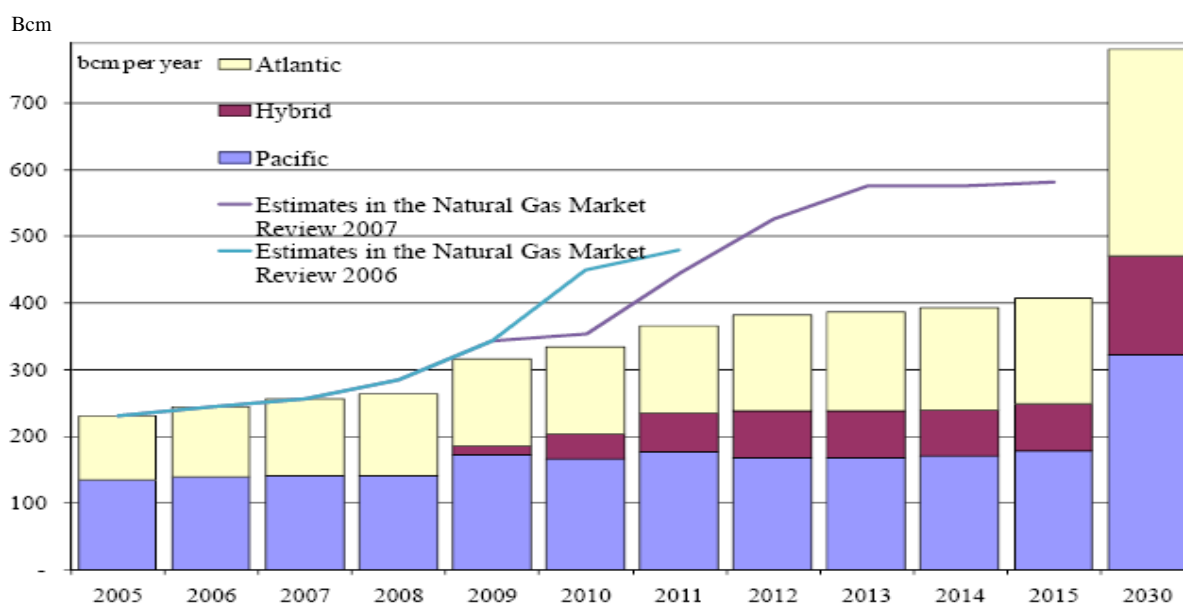

Table 2: Unprecedented – unbalanced expansion of business ⁹⁾!

YEAR	LIQUEFACTION	REGASIFICATION
2020	▪ RasGas II 5 ..... 6,4 Bcm	▪ Mugardos (3,6), Revithoussa (3,8 Bcm)
2007	▪ Equatorial Guinea ..4,6	▪ Teesside (4,0), Pyongteak 2 (4,3)
2020	▪ Snøhvit 5,6	▪ Zeebrugge + (4,5 Bcm)
2007	▪ Nigeria 6 5,6	▪ Northeast Gateway (4,1)
2020	▪ NWS 5..... 5,6	▪ Fos II (8,3), Spain (4,4), Rovigo (8)
2008	▪ Qatar 21,2	▪ Dragon (6.0), South Hook (10.6), Grain (8.7), Pyongtaek 2+ (4.3), Taichung (4.1), China (6.9), Dahej+ (8.2), Argentina (1.5), Brazil (4.8), Cove Point+ (8.3), Cameron (15.5), Freeport (15.5), Sabine Pass (26.9), Canaport (10.3), Costa Azul (10.3)
	▪ Sakhalin..... 13,1	
	▪ Tangguh 10.3	
	▪ Yemen 4,6	
	+ 80 Bcm (60 million tones) per year in two years - + 30 % → 330 Bcm per year	+ 180 Bcm per year in two years = + 30 % - 35 % → More than 700 Bcm per year

Is gas globalizing and what do we mean by this? We now, that distinct ways of gas pricing will remain, but more market players, higher prices, tighter balances, increased spot trading encourage global interactions.

- A secondary market (diversion) is developing. Global movement of cargoes accelerates, spot and short term sales of LNG reach 20 %,
- Increasing flexibility in trades and routes enable wider exchanges of LNG, improving resilience and security, major hub prices like Henry Hub influence these exchanges.

Graf 3: LNG Expected Global **Liquefaction** Capacity

Source: Natural gas, Market Review 2008, Bruxelles 25.9.2008

Table 3: Liquefaction Capacity – 2008 (in mtpa)

ASIA PACIFIC	MIDDLE EAST	ATLANTIC BASIN	TOTAL
<u>Operating</u>			
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Alaska (Kanai) 1.3 ▪ Brunel 7.2 ▪ Indonesia (Bontang) 22.6 ▪ Indonesia (Arun) 3.5 ▪ Malaysia Satu 8.1 ▪ Malaysia Dua 7.8 ▪ Malaysia Tiga 7.4 ▪ Australia (NWS) 12.2 ▪ Australia (Darwin) 3.6 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Abu Dhabi 5.7 ▪ Quatargas 10.0 ▪ Quatar (ResGas) 20.7 ▪ Oman 11.0 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Algeria (Arzew) GL1Z, 2, 4 17.3 ▪ Algeria (Skikada) 2.9 ▪ Libya (Marsa El Brega) 0.6 ▪ Trinidad&Tobago 15.7 ▪ Nigeria 22.3 ▪ Egypt (Damietta) 0.5 ▪ Egypt (Idku)Trains 1&2 7.2 ▪ Equator Guniea 3.8 ▪ Norway (Snøhvit) 4.1 	198.8
<u>Under Construction</u>			
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Russia (Sakhalin) 9.6 ▪ Indonesia (Tangguh) 7.6 ▪ Australia NWS Train5 4.4 ▪ Malaysia Dua Debottle 1.5 ▪ Peru LNG 4.4 ▪ Australia (Pluto) 4.3 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Rasgas III 15.6 ▪ Quatargas II 15.6 ▪ Quatargas III 7.8 ▪ Quatargas IV 7.8 ▪ Yemen LNG 6.7 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Angola LNG 5.2 ▪ Algeria (Skikda Rabuild) 4.5 	95.0

Source: Andy Flower 2008, London

Table 4: Planned Liquefaction Capacity – 2008¹⁰⁾ (in mtpa)

ASIA PACIFIC	MIDDLE EAST	ATLANTIC BASIN	TOTAL
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Indonesia (Tangguhi) 3.8 ▪ Indonesia (Padung) 2.0 ▪ Indonesia (Senkang) 2.0 ▪ Australia (Pluto)T2/3 8.6 ▪ Australia (Ichtys) 6.0 ▪ Australia (Gorgon) 15.0 ▪ Australia (Browse) 10.0 ▪ Australia (Sunrise) 5.0 ▪ Australia (Pilbara) 6.0 ▪ Australia (Gladstone) 4.0 ▪ Australia (Gladstone) 1.3 ▪ Russia Sakhalin T3 4.8 ▪ PNG (Elk) 9.0 ▪ PNG (Hides) 6.3 ▪ PNG (Elk) 9.0 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Iran (Pars LNG) 10.0 ▪ Iran (Persian LNG) 16.0 ▪ Iran (Iran LNG) 10.7 ▪ Iran (Qeshm LNG) 3.5 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Libya Revamp 2.6 ▪ Libya (Ras Lanuf) 4.0 ▪ Russia (Shtokman) 15.0 ▪ Egypt (Idku) T3 3.6 ▪ Egypt (Damietta) T2 5.0 ▪ Venezuela 9.4 ▪ Algeria (Gassi Touil) 4.0 ▪ Nigeria (Brass) 10.0 ▪ Nigeria LNG T7 8.5 ▪ Nigeria LNG T8 8.5 ▪ Nigeria OK LNG 22.0 ▪ Equatorial Guinea T2 4.4 ▪ Trinidad&Tobago 3.0 ▪ Trinidad&Tobago TX 5.2 	237.5

TOTAL (Operating + Under Construction + Planned) = 532.3 mtpa Expected Production in 2008 = **184.0 mt**

Natural gas liquefaction is expensive and it is the main reason for increased natural gas prices in those areas of consumption relying absolutely on LNG¹¹⁾. On the supply side, adjusting for risk most noticeably reduces production in Iran and, to a lesser extent, in Russia. Interesting is that the risk premium in Iran is smaller than in Russia. Iran has less infrastructure already in place and hence the higher required return has a larger effect on overall export capacity¹²⁾. Russia, however, continues to play a pivotal role in the global natural gas market. It supplies large amounts of gas to consuming markets in both the Atlantic and Pacific basin by both pipeline and LNG. As the base case, East Siberian gas begins flowing into Northern China at the beginning of the 2010s and eventually into the Korean peninsula. Furthermore, in the 2030s, northeast Asian demand again grows sufficiently to draw supply from as West Siberia. In contrast to the base case, however, the reference case indicates the construction of a pipeline linking West Siberia much earlier, allowing East Siberian supplies to flow west from 2012 to the mid-2020s. This development reflects in part a response to a reduced supply of pipeline gas from Iran into Europe.

Another contributing factor is the increased supply of LNG from Australia, particularly during the decade from 2020-2030. Much of this Australian gas is shipped to Northeast Asia as higher required returns in Russia generally raise prices in those markets. For example, Russia sees its exports grow more slowly, whereas Australia, a relatively low-risk supplier, exports more natural gas earlier in the model time horizon. In addition, Canada exports to the United States are more robust for a longer period. This occurs because LNG imports into the United States (Pacific and Atlantic Coasts) are noticeably lower after adjusting for risk. When equity returns are uniform, as in the base case, substantial LNG supplies come from high-risk regions such as Iran, Nigeria, Angola and Venezuela. Higher risk delays investment into regions, which in turn reduces LNG supply.

That means, in contrast to the United States, LNG imports into China are slightly higher in the reference case. Raising the required returns on investing in pipelines from Russia to China makes LNG more attractive at the margin. This is particularly so when a relatively low-risk supplier, such as Australia, can supply LNG to China at a relatively low-cost. In fact, Australia gains a larger overall market share of LNG exports at the expense of Iran, Nigeria and Angola – all relatively high-risk areas. In an intertemporal equilibrium, projects in the latter countries are delayed until prices rise sufficiently to allow investments to earn the higher required rates of return. As the costs of LNG production and transport continue to fall, more countries will develop their gas resources and join the likes of current exporters Indonesia, Algeria, Malaysia and Australia. Why Do Countries Import LNG?

- No other source of gas supply:
  - Japan, Korea, Taiwan, Spain, Portugal, Dominican Republic, Puerto Rico
- LNG supplements pipeline gas:
  - India, China, France, Italy, Turkey, Greece, Mexico.
- LNG widens gas supply options:
  - UK, Belgium, USA,
- LNG provides security of supply:
  - Singapore, Brazil, Chile, Poland

Table 5: Major exporters (figures are for “net trade”) ¹³⁾

MAJOR EXPORTERS	In mld. m ³			
	2003	2010	2020	2030
Qatar	19	78	126	152
Algeria	64	76	114	144
Iran	0	5	31	57
Libya	1	2	13	34
Egypt	0	10	19	28
Iraq	0	1	7	17
TOTAL	84	172	310	432

Table 6: Gas Export Projections Middle East and North Africa (includes UAE, Kuwait and Saudi Arabia)

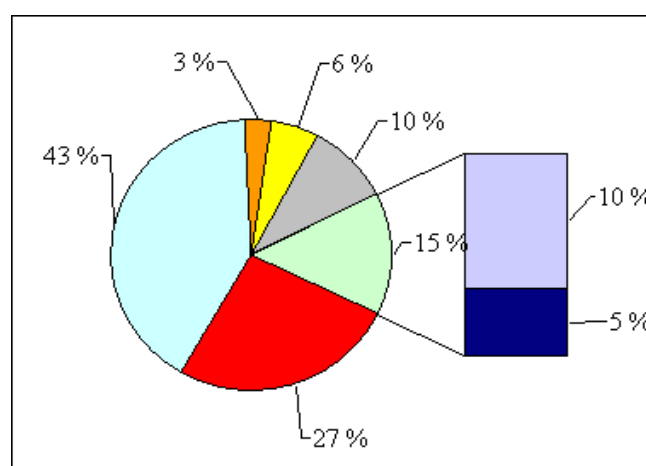
	TOTAL EXPORTS (Bcm)			
	2003	2010	2020	2030
Middle East	34	102	185	244
North Africa	63	86	143	200
TOTAL	97	188	327	444

Source: IEA, World Energy Outlook 2005, Paris OECD 2005

Table 7: Import LNG by Europe in year 2006 v %

Production in Europe	39 %
Gazprom	27 %
Norway	15 %
- Statoll/Petoro	10 %
- Other	5 %
Import LNG	10 %
Sonatrach by the pipeline	6 %
Other	3 %
TOTAL:	57,4 mld.m³

Current capacity LNG

Infrastructure in EU = **102,0 mld.m³**

Source: CEDIGAZ, Emart Energy, Amsterdam 2007

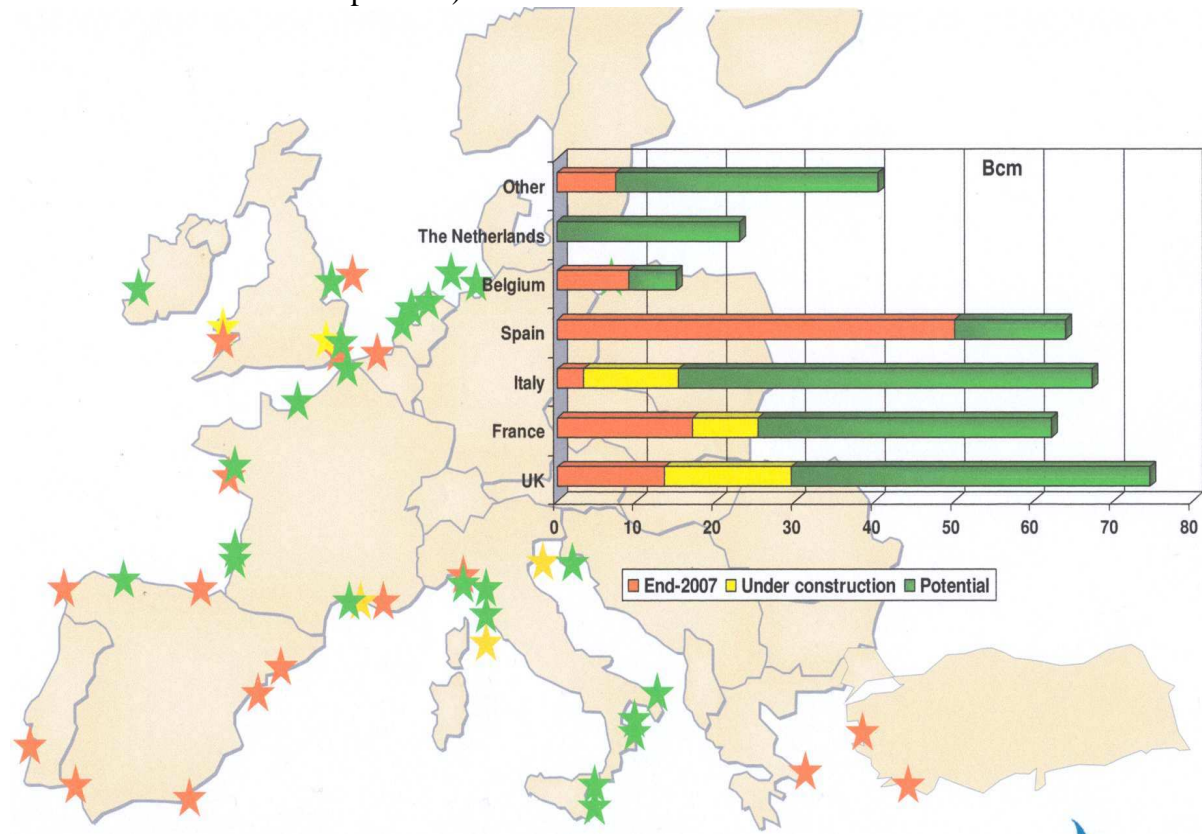
European LNG Terminal Capacity in 2008:

	Capacity in mtpa
Operating	82
Under Construction	50
Planned	120 +

TOTAL	250 +
Imports 2007	41

13. OXFORD INSTITUTE FOR ENERGY STUDIES, Jonathan STERN, The new security environment for European Gas: Vorsening geopolitics and increasing global competition for LNG, October, NG 15,2006, p.10

Graph 4: Planned additional regasification capacities in Europe: About 250 mld.m³/year (in construction and planned)

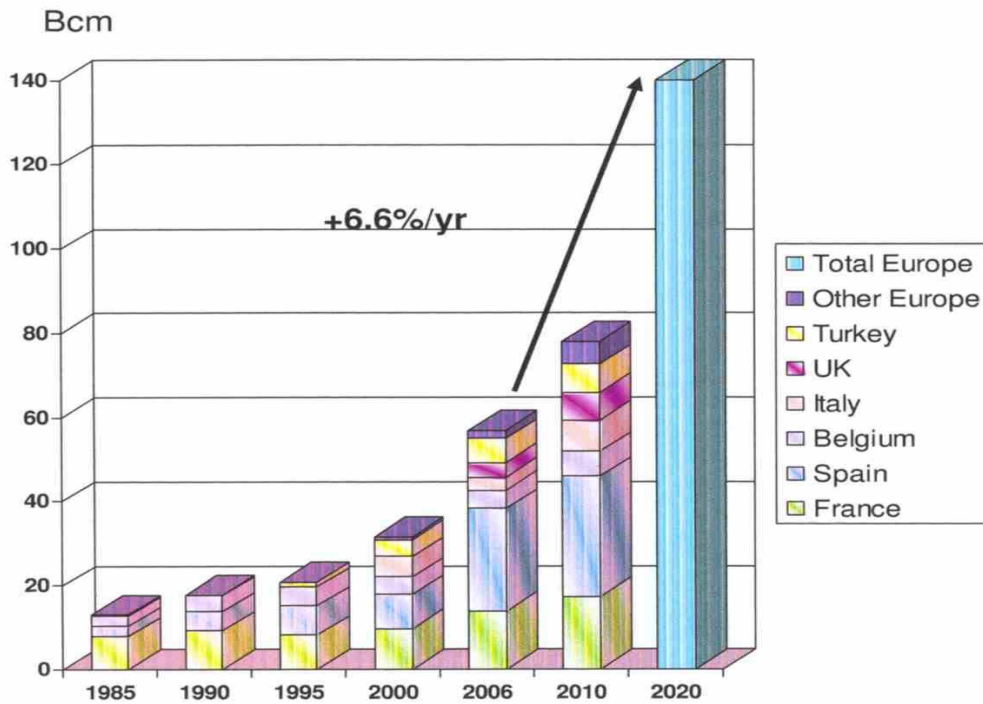

Source: CEDIGAZ, Emart Energy 2007, Amsterdam, 22 November 2007

Other: Portugal, Greece, Poland, Germany, Ireland, Sweden, Lithuania, Croatia, Cyprus,...

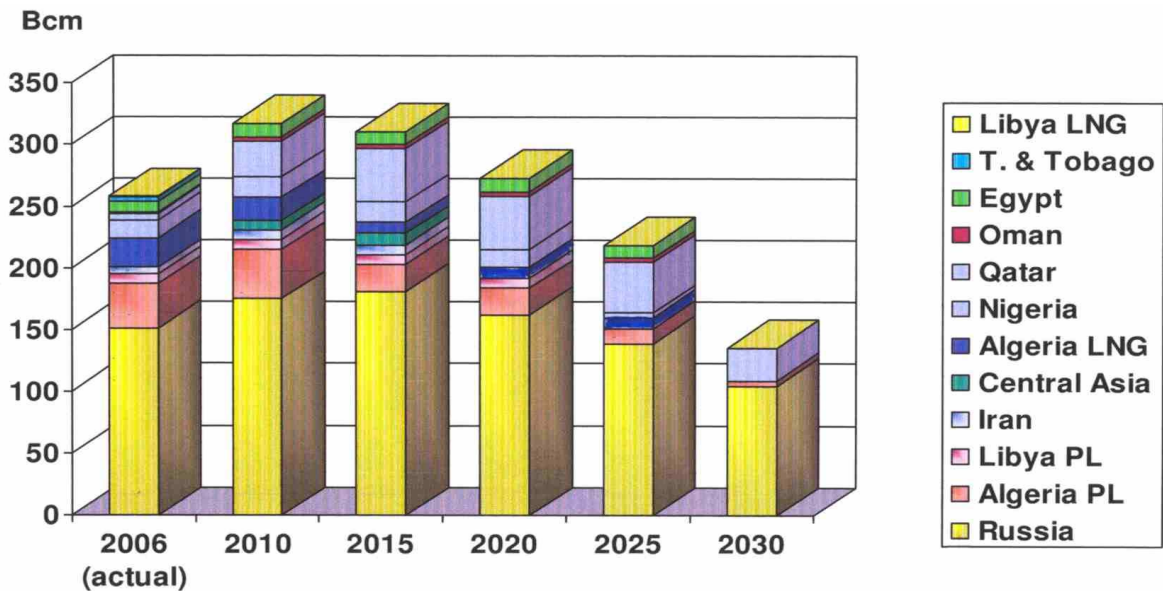
POTENTIAL LNG DEMAND PROSPECTS IN EUROPE AND WORLDWIDE

Graph 5: A growing share for LNG in European gas supplies

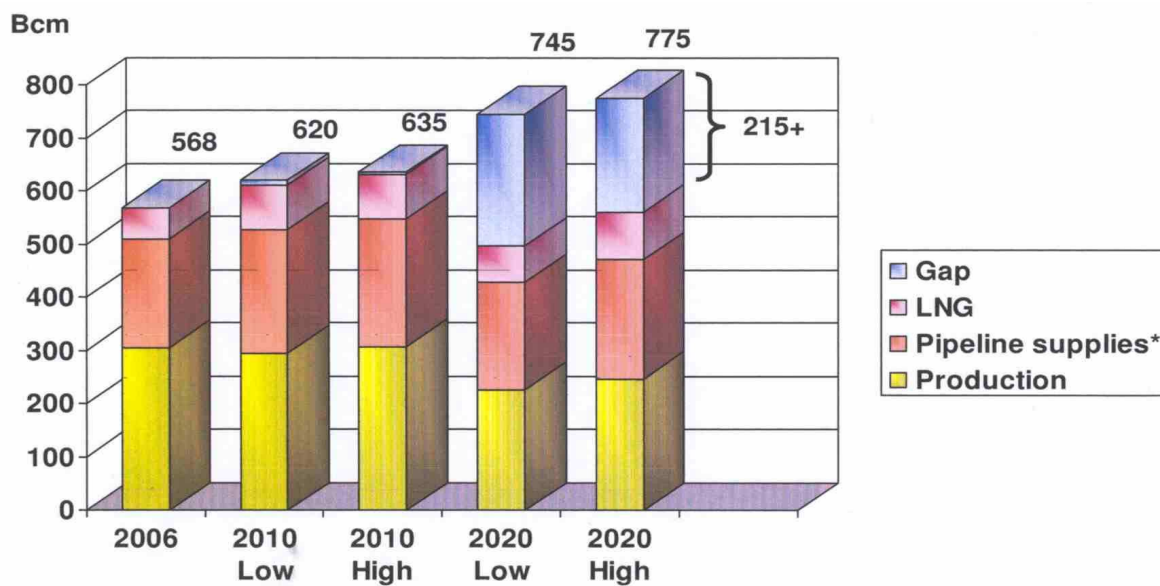
- By 2020, LNG could represent about 40 % of total world gas trade,
- LNG imports in Europe might grow an average of 6,6 % year,
- Its share of European gas supplies might reach 18 to 20 %

Graph 6: Pipeline gas and LNG purchased volumes for the European market includes purchased volumes, and signed agreements

Source: CEDIGAZ, 2007

Graph 7: Supply and demand balance in Europe 2020 Outlook

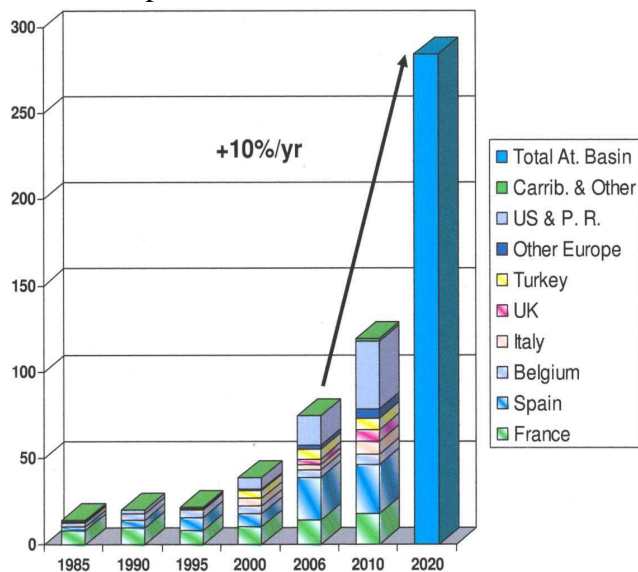
Source: CEDIGAZ 207

Europe: EU-27, Norway, Switzerland, Turkey & Central Europe. High scenario includes purchased volumes, and existing contract extensions. EU- Dependence from outside supplies estimation 65 % by 2020

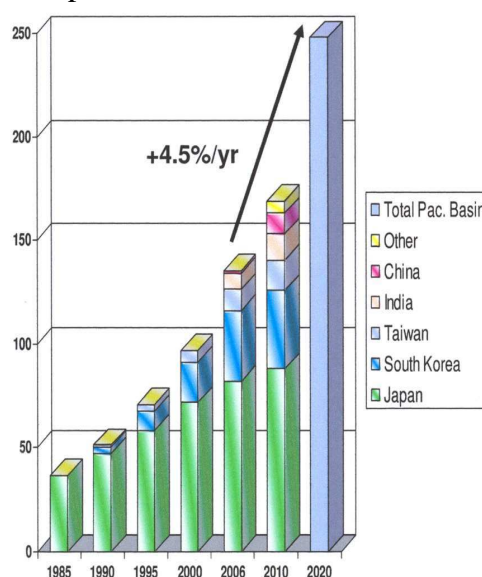
Challenges in supplying the world gas market:

- Looming constraints on supply as dependence of major consuming regions grows.
- Major exporting countries give priority to the development of gas on their local markets (Indonesia, Oman, Trinidad & Tobago, Egypt,...). Gas is often sold to local industries at low, subsidized prices.
- Caution about further export developments (Qatar has set a moratorium on new export projects up to 2012),
- Recurrent security of supply concerns (transit issues, cartelization of supply...).

Graph 8: Atlantic Basin

Graph 9: Pacific Basin

New trends in LNG receiving facilities for an example new trends in regasification will impact the market:

- New actors building – capacities: electricity producers, independent companies,
- New partnerships including producing companies,
- Smaller, easier to develop and less costly offshore unit concepts to by-pass local opposition,
- LNG flexibility as a means to optimize supplies among the terminals.

LNG a commodity for the European market?

- The growth of LNG trade is driving a global market for gas with the emergence of price convergence, reducing the isolation of the three regional markets.
- Will LNG become a commodity, having a significant impact on gas trading? A positive answer is conditioned by the construction of new infrastructures, regasification capacities but also transportation networks, trans-border interconnections and storage facilities.
- Challenges ahead:
  - Huge investments will be required to build infrastructures,
  - More global harmonization of the Pan-European gas system

3. CONCLUSION

Market competition and pricing will always have an impact on security. Traditionally this pricing has been managed in the west through the more competitive market infrastructure and the greater pricing transparency afforded by the plethora of trading platforms, both OTC and exchange. The emergence of more pricing transparency in the producing region of the Middle East and Asia, which is the main market for these new exchanges, will have an increasing impact on pricing dynamics in the west as this region becomes ever more dependent on imports from the Middle East. In the longer-term this impact may be partly subordinated by increased development of new energy technology to reduce import dependence and mitigate the impacts of climate change, but in the short to medium term the west may well have to address its gas supply security policies.

Interesting is that the competition for supply for example in Asia, buyers have shown they will pay the price needed to secure supplies. In Spain and Turkey, buyers have also been prepared to compete for cargoes to meet demand. In some markets, LNG contracted on a long term basis can not be diverted since there are no replacement supplies to meet local demand: Italy, Greece, Southern France, Portugal, Puerto Rico, New England. N.W. Europe and North America compete on price for remaining supplies.

BIBLIOGRAPY

1. David G. VICTOR, Amy M. JAFFE and Mark H. HAYES, Natural Gas and Geopolitics from 1970 to 2040, Cambridge University Press, 2006, ISBN-13: 978-0-521-86503-6
2. EDISON, Estimated, Gas European Conference, Bruxelles, 25.9.2008
3. COMMISSION DE REGULATION DE ENERGIE, European background, Jacques André Troesch, Emart Energy conference, Amsterdam 22. November 2007
4. COMMISSION OF THE EU, Green paper, Brussel, 8.3.2006, COM(2006)105, SEC(2006)317, par.1

5. CWC School for Energy - London, Andy FLOWER, LNG – Understanding the Strategic and Commercial Fundamentals, An Overview of LNG, Bruxelles 25.9.2008
6. CEDIGAZ, Global LNG Market, Strong Investment in gas infrastructures to meet gas demand, Emart Energy Conference 2007, Amsterdam, 22 November 2007
7. EUROPEAN PARLIAMENT, Working Document on Prospects for the Internal gas and electricity market 2004-2009 , Committee on Industry, Research and Energy, DT/662867EN.coc, PE 388.364v02-00, 16.4.2007
8. GASNATURAL, Antonio BASOLAS, LNG: Security of supply and Liberalisation, Eurogas Annual Policy Conference 2008, Brussel, 25.9.2008
  9. Gert GRAF, CEO, Gas Transport Services B.V., Gasunie 2008, Bruxelles 25.9.2008
10. IEA, World Energy Outlook 2006, Analysis of LNG and pipeline investment,
11. Jonathan STERN, The new security environment for European gas: worsening geopolitics and increasing global competition for LNG, Oxford Institute for Energy Studies, NG 15, October 2006, ISBN 1-901795-52-7
12. Natural Gas Market Review 2008, Didier HOUSSIN, director IEA, Energy markets and Security, Bruxelles 25.9.2008
13. OXFORD INSTITUTE FOR ENERGY STUDIES, Jonathan STERN, The new security environment for European Gas: Vorsening geopolitics and increasing global competition for LNG, October, NG 15, 2006,
14. Prof. Peter BALAŽ, PhD, Energy and its Impact on Economic Growth in the World Economy, ISBN 978- 80-89085-82-8, Bratislava, 2008
15. SIMMONS & SIMMONS, Patric WALLACE, The effect on future strategy, London, Emart Energy Conference, Amsterdam 2007

Kontakt:

Ing.et Ing. Florian MARGAN, Ph.D
 Ševčíkova 2728/7
 130 00 Praha 3
 Tel: +420 257 311 210

Ing. Hugo KYSELKA
 Na Zátorce 43/9
 160 00 Praha 6

Ing. Eva Marhoulová, Ph.D.

METROPOLITNÍ UNIVERZITA PRAHA

**WHERE IS THE LINK BETWEEN KNOWLEDGE AND
INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN
GLOBALIZING ECONOMY?**

marhoulova@mup.cz

Abstract

Competitiveness of the economies is to a large extent determined by the macroeconomic performance. That is why modern economic theories focus on the impact of knowledge on economic growth. Knowledge is understood as a resource which cannot be consumed on the contrary knowledge is developed. The critique of the barriers of knowledge economy points out the lacking cooperation between research centres and businesses, underdeveloped technology transfer and low motivation of research workers to commercialize and implement the research work in business. These aspects are closely connected with the high qualified labour force and life long learning in use of technologies for innovation. The aim of the paper is to consider the impact of several steps made in order to introduce the knowledge based economy particularly regarding the aspects of knowledge and ICT. The paper deals with the different ways how the Czech and the Slovak republic are trying to introduce knowledge economy. As the knowledge framework consist of four pillars: an economic and institutional regime, an educated and skilled population, an efficient innovation system, information and communication technologies (ICT) the paper analysis these in both economies. Regarding the quickly changing character of globalized economy the principles of knowledge economy do not always apply for the businesses as well as public sector.

Keywords: Knowledge, ICT, knowledge economy, knowledge management, competitiveness

Abstrakt

Konkurenceschopnost je do značné míry determinována makroekonomickou výkonností ekonomik. Moderní ekonomické teorie se proto zaměřují na dopad znalostí na ekonomický růst. Znalosti jsou chápány jako zdroj, který se nespotřebovává, naopak znalosti se rozvíjejí. Kritici přechodu ke znalostní ekonomice upozorňují na nedostatečnou kooperaci mezi výzkumnými centry a komerční sférou, nedostatečně rozvinutou technologii a chybějící technologický transfer stejně jako nízkou motivaci pracovníků výzkumu a vývoje ke komercializaci výsledků a jejich implementaci do praxe. Tyto aspekty jsou úzce spojeny s vysoce kvalifikovanou pracovní silou a celoživotním vzděláváním v oblasti technologií, které se využívají pro zavádění inovací. Cílem příspěvku je zaměřit se na dopad kroků, které vedou k zavedení znalostní ekonomiky zejména aspekty znalostí a informačních a komunikačních technologií (ICT). Příspěvek se zabývá odlišnou cestou České a Slovenské republiky v přijímání znalostní ekonomiky. Znalostní ekonomika je založena na čtyřech pilířích: ekonomickém a institucionálním režimu, vzdělané a vyškolené populaci, efektivním inovačním systémem a informačních a komunikačních technologiích. Avšak s ohledem na rychle se měnící charakter globalizované ekonomiky nemohou bez výjimky platit principy znalostní ekonomiky jak v komerční sféře, tak ve veřejném sektoru.

Klíčová slova: Znalosti, ICT, znalostní ekonomika, znalostní management, konkurenceschopnost

The four pillars of the knowledge economy

Globalisation is an uneven and ongoing process which neither provides advantages to all social groups and regions nor reduces disparities. While some parts of the economy are at the core of the current trends, others have been marginalized.

The leading view of economic and social change assumes that the developed countries are in the middle of a knowledge revolution, driven by the application of new technologies. Innovation holds the key to the competitive advantage of countries and the welfare of individuals. Consequently, in a global economy the prosperity depends on the skills, knowledge and intellectual capital of those capable of creating and developing innovations. The knowledge economy builds on four pillars:¹

- Economic and institutional regime
- Education and skills
- Information and communication infrastructure
- Innovation system

The country's economic and institutional regime needs to provide incentives for the efficient use of existing and new knowledge and the prosperous business. The people need education and skills. A dynamic information infrastructure is required to ease the effective communication, dissemination and processing of information. All this leads to a country's innovation system. There are companies, research centres, universities and other organizations which are capable of working with the growing stock of knowledge and adapting it to local conditions. What is more, these companies need to use the increasing knowledge volume to innovate, create new technology, and advance current processes. In this scenario, education becomes central to economic policy because through education the knowledge and creativity is maintained and advanced. This is necessary for innovation.

Primary the new role of knowledge in society is an explosion of information and knowledge and a greatly increased value for knowledge which should help people get what they want. The table shows the major implications of the global knowledge economy for the skills and learning strategies of young people, particularly graduates.

---

¹The global competitiveness report. Available at <<http://www.weforum.org/pdf/GCR08/GCR08.pdf>> cited 3.11.2008 page 1

Table Nr. 1 Knowledge, skills and learning

Demands from society	Required skills	Learning strategies
Knowledge as commodity	Knowledge construction	Inquiry, project learning
Rapid change, renewal	Adaptability	Learning to relearn, on-demand learning
Information explosion	Finding, organizing, retrieving information, ICT usage	Multidatabase browsing exercises
Poorly organized information	Information management, ICT utilization	Database design and implementation
Incompletely evaluated information	Critical thinking	Evaluation problem solving
Collectivization of knowledge	Teamwork	Collaborative learning

Resource: International Handbook of Information Technology in Primary and Secondary Education Joke M. Voogt, Gerald A. Knezek, Springer, 2008, ISBN 0387733140

Another characteristic of the knowledge society is a much faster pace of change. The second row suggests that people need adaptation skills and access to on-demand information systems. It is necessary to be highly mobile and switch among the jobs. It is required the prospective worker is able to learn the much he already knows.

Attempts to standardise knowledge work and make it routine is also being driven by the increasing trend towards business outsourcing. Standardisation is a necessary pre-condition for using an efficient labour division either in the form of relocation complex work to developing economies or a readiness to supply high skilled workers willing to work for relatively low wages.

Knowledge work can be characterized by a high degree of variety and exceptions and requires a high level of skill and expertise. Knowledge work requires that knowledge is continuously revised and permanently improved. Knowledge workers gain more and more influence in organizations because businesses regard knowledge and their holders as key resources. Knowledge workers are increasingly supported by advanced information and communication technology. This is reflected by an increase in the amount of information technology capital invested as well as the new established role of a Chief Knowledge Officer in the organizations. Businesses are transformed into knowledge-based businesses. Knowledge intensive organizations, such as bio-technology firms and software companies, are characterized by a high proportion of highly qualified staff.

Globalisation and sustainable development in theory

The new economic theories tended to build further a dynamic production function approach. Knowledge (its special form technology) and nature are regarded together with labour and capital as factors of production. If the form of the production function can be formulated, it is possible to analyse the contribution of increases in each of the factors of production and improvements in their efficiency to economic growth and development. More and more the simplified perspective of production function has been challenged.

A primary trend in the last decades has been the fast rate of change. This trend reflects a combination of changes in technology and education at the company level as well as national and international level. Change and learning are two sides of the same coin.² The speed up of the changes makes organizations consider the new ways to solve the problems. However this requires new skills.

Some authors point out the new resources in economy. Kučerová regards the quality of resources. Quality and availability of education and health care are important to have a qualified and healthy labour force. “Even these only widen the primary resource – labour, the world shift to globalization makes these resources independent.”³ Kučerová also understands information is a revolutionary resource, particularly accessing the information.

“Thanks to existence of external effects influencing technological changes, it is possible to reach higher rate of sustainable growth. This assumes the preference of future consumption to current consumption and identifying the investment with higher revenues (scientific and technological knowledge and human capital).”⁴

The new theories of regional development recognised that the competitive advantage implied the ability and capacity of regions to facilitate the generation, acquisition, control and application of knowledge and information, in the interests of innovation and marketing. The spatial interrelationships between organisations were recognised as critical – for example, participation in information and research networks, supply chains, SME cooperation, government–industry links.⁵

In recent years the link between geographically different parts of the world has noticeably increased and this has also multiplied the learning opportunities. The major policy objectives of innovation policy need to contribute to the learning capability of firms, knowledge institutions and people. This is to highlight the importance of the human resource development as a result of new company structure and network formation. The new role for knowledge intensive business services and universities consist of promotion learning.

Learn how to learn

Technological innovation and the adoption of new learning methods make us modify the ways of learning. The point in teaching on the other hand is to introduce new contents, tools and methods, and to deal with a heterogeneous group of learners.

Increased competitiveness and the need to improve diversify the training offered by training organisations. Education in private companies, especially small and medium enterprises is strongly affected by globalization change. Unmerciful competition calls for well trained, highly efficient staff who are able to make a productive contribution towards innovation. Public demand for greater efficiency and upgraded services requires qualified

---

² The Globalizing Learning Economy, Autor: Daniele Archibugi, Bengt-Åke Lundvall. Oxford University Press, 2001. ISBN 0199241090. page 274

³ Kučerová, I. Koncept regionální odolnosti Evropy. In Sborník z III. Kongresu českých politologů. Olomouc. 2006. Available at <<http://www.cspv.cz/index.php?str=kongres>>. Page 448

⁴ Nedomlelová, I. Critical view the contribution of endogenous growth theory. In Shaping a New Strategic Position of the Slovak Republic in a Transforming and Globalizing World. VEGA 2008. Faculty of Political Sciences and International Relations. Matej Bel University in Banská Bystrica.

⁵ Čajka, P. Rýsová, L. Present Trends of Regional Policy. ČAJKA, P., RÝSOVÁ, L.: Present Trends of Regional Policy. In: Zborník z medzinárodnej konferencie „Geopolitical Importance of Central Europe (V4) and its Prospects“. Scientific Script Vol. 5. Banská Bystrica: FPV a MV UMB, 2002, ISBN 80-8055-732-2. Page 240

staff in public administration who can flexibly adapt to new roles, and the capacity to adopt information technologies to meet that demand.

There is a shift away from the traditional study-work sequence; the formation of one's cultural background is not something that can be encapsulated within schooling alone any more. The learning background must be spread throughout one's whole working life.

The main reason why learning has become more important is the link between learning and change. Quick change implies a need for fast learning.

A learning economy is an economy where the ability to learn is crucial for the economic success of individuals, firms, regions and national economies. "Learning" refers to building new competencies and establishing new skills and not just to "getting access to information".⁶

In traditional education, the learner cannot make the choice of what he is going to learn so as to be satisfied. On the whole, this is one of the main factors of the failures in many training programmes. ICT changes all this and makes the challenge to people. On the one hand the learning is tailor-made to the learner, because of the individual ways of learning. This is called individual component of learning. On the other hand ICT provides the exchange possibility between the learners. This represents the social component of learning.

As far as social activities are concerned, the importance of ICT lies in the greater possibilities for communication offered by the network, both in terms of the number of learners available and the different types of communication available. As online discussion develops, it naturally brings about interactive formation of shared objectives. The possibility of studying the experience of others and of comparing it with own experience helps to explain individual objectives what is more the ICT communication may result in advancing the objectives and adding new elements that were not initially considered.

Successful innovative company

Generally our information resources are poorly organized and poorly evaluated. As a result of that, the focus is paid to organizing and managing information and information and communication technology skills. Furthermore it is necessary to learn collaboration skills and spend more time working in teams. ICT refers in principle to all technologies which are used for processing information and communication. The scope of ICT is dynamic and continuously changes with the creation of new technologies. Technology is not only hardware any more, it includes software as well. The changes in ICT not only change the skill requirements for students, but also they impact society and research priorities on ICT and education internationally.

Success of an organization is more and more dependent on its capability to create an effective environment for knowledge creation and implementation. It depends on the ability of the organization to recruit talented labour force. Employers require workers with the necessary skills to collaborate, work in teams, and share information across global networks, so as to analyze issues from a multidisciplinary perspective. Within international networks, employers seek for individuals who have the capacity to effectively interact with others across cultures and languages.

Connectivity and cultural identity are becoming main assets as the globalisation encourages information networks. Innovation skills require new skills which should be

---

⁶ OECD (2000), *Knowledge management in the learning society*, Paris.

provided not only by schools and training centres but also by open learning centres and companies.

- Communication – construction logical arguments, reasoning from diverse evidence and sensitivity
- Life skills – life skills consist of ethics, leadership, accountability and self-direction as well as advanced personal productivity and responsibility
- Computer and internet literacy – ICT literacy
- Regular training in information technologies
- Specialised education and training for a wide range of information society tasks
- Critical thinking – students have to learn to evaluate knowledge critically

The main change is:

- To redefine what is important to learn, because of a open access to information
- To redraft the social relationships in family and social life as there is a possibility

The emergence of e-enterprise requires a complex process of organisational change and of learning new practices. E-production is based on flexible manufacturing systems and new forms of work organisation, which further on generate innovation. The biggest change takes place in the organisation, the coordination among services, the processes, up-dating the management tools.

However it is not only business to take the challenge of technological and organisational change. Website can help to improve the relationship with the clients. E-commerce means using the computer in relationship with the clients. Human resources management can be improved by a better identification and organisation of competences required by the task or project. Regular training in information technologies becomes a basic need. Strategic management takes the challenge to coordinate the progress.

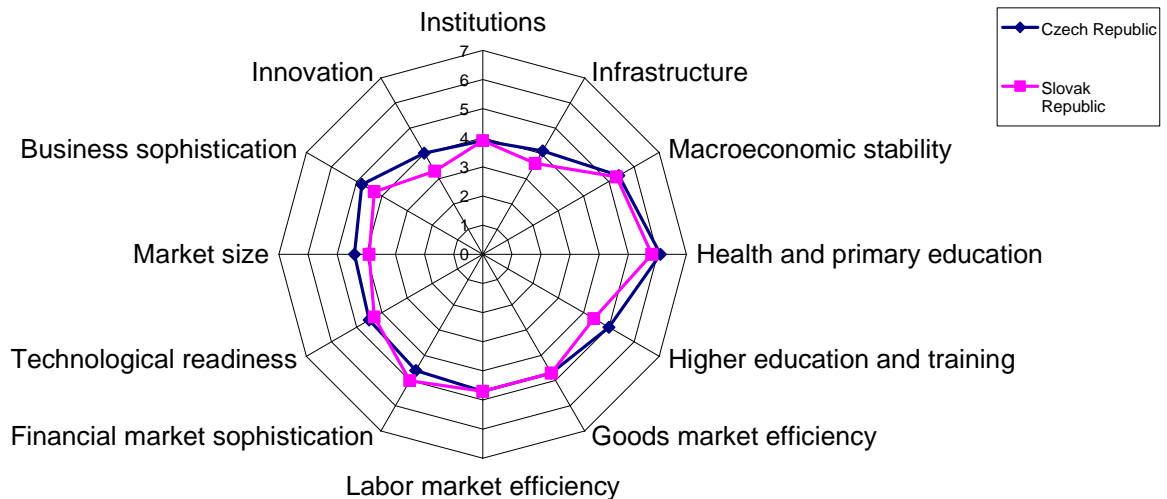
Knowledge economy in Czech Republic and Slovak Republic

Strangely the Global competitiveness report [1] compares the Czech Republic with innovation driven economies whereas the Slovak Republic is compared with the economies in transition from efficiency driven to innovation driven. Concerning the knowledge economy, Slovak Republic has a competitive advantage in three factors: Quality of math and science education, Internet access in schools and Extent of staff training. The Czechs add two more: local availability of research and training services and quality of the educational system.

As shown in the graph, a much better competitive position has the Slovak republic in technological readiness as it keeps competitive in four figures: firm-level technology absorption, FDI and technology transfer (rank 3 among 134 economies!), mobile telephone subscribers, internet users and personal computers. The Czech Republic ranked seven in the number of telephone subscribers and thirteen in FDI and technology transfer, which are its only two competitive advantages.

Graph: Global competitiveness stage of development in Czech Republic and Slovak Republic

Global competitiveness stage of development

Resource: The global competitiveness report. Available at <http://www.weforum.org/pdf/GCR08/GCR08.pdf>

However both countries are competitive as to availability of scientist and engineers, the Czech Republic has an outstanding position of being competitive in five out of seven indicators. These are in addition capacity for innovation, quality of scientific research institutions, company spending on R&D, surprisingly often criticised university industry research collaboration. The Slovak republic only got one competitive advantage.

Conclusion

The aim of the paper has been to answer the question: Where is the link between knowledge and information and communication technologies in globalizing economy? The ICT provides a comfortable background for knowledge creation.

To conclude, knowledge management is simply viewed as the next step of the development of organizational information processing. What data management tools and methods and what information logistics and ICT infrastructures are required to build knowledge management systems? Knowledge management is not about implementing an additional task into an already existing organization, it is about changing the organization processes in accordance with the knowledge management rules.

Literature:

The global competitiveness report. Available at <http://www.weforum.org/pdf/GCR08/GCR08.pdf>

European Policies for a Knowledge Economy. Maria João Rodrigues. Edward Elgar Publishing, 2004. ISBN 1840649771.

Knowledge Management Systems: Information and Communication Technologies for Knowledge Management, Ronald Maier, Springer, 2004, ISBN 3540205470

International Handbook of Information Technology in Primary and Secondary Education Joke M. Voogt, Gerald A. Knezek, Springer, 2008, ISBN 0387733140

Nedomlelová, I. Critical view the contribution of endogenous growth theory. In Shaping a New Strategic Position of the Slovak Republic in a Transforming and Globalizing World. VEGA 2008. Faculty of Political Sciences and International Relations. Matej Bel University in Banská Bystrica

Globalisation and the Knowledge Economy. Phillip Brown and Hugh Lauder.
<http://jppsg.ac.uk/socsi/resources/wrkpaper43.pdf>

OECD (2000), *Knowledge management in the learning society*, Paris.

Posouzení priorit a formulace doporučení pro tvorbu implementačních opatření v oblasti podpory rozvoje znalostní ekonomiky pro přípravu národních programových dokumentů available at <http://www.strukturalni fondy.cz/uploads/old/1140449409.posouzeni_priorit_final_cz.pdf>

Kučerová, I. Koncept regionální odolnosti Evropy. In Sborník z III. Kongresu českých politologů. Olomouc. 2006. Available at <<http://www.cspv.cz/index.php?str=kongres>>. Page 448

Čajka, P. Rýsová, L. Present Trends of Regional Policy. In: Zborník z medzinárodnej konferencie „Geopolitical Importance of Central Europe (V4) and its Prospects“. Scientific Script Vol. 5. Banská Bystrica: FPV a MV UMB, 2002, ISBN 80-8055-732-2. Page 240

Kontakt:

Metropolitní univerzita Praha, o.p.s./Metropolitan University Prague
Katedra ekonomie/Department of Economics
Dubečská 900/10
100 31 Praha 10
Česká republika/Czech Republic

Ing. Andrej Markovič

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

Medzinárodná migrácia: aktuálna výzva pre EÚ

ictpartner@mail.t-com.sk

Abstrakt

Príspevok je zameraný na analýzu vybraných populačných charakteristík v EÚ. Spoločná migračná politika ako faktor udržateľného hospodárskeho rozvoja je definovaná prostredníctvom jej aktuálnych nástrojov. Dôležitým faktorom imigračnej politiky je zabezpečenie vzájomnej kompatibility majoritnej a migrantskej časti populácie.

Abstract

This article is focused on the analyses of some fact on EU population. Common migration policy as a factor of the sustainable growth is defined through its actual tools. One of the important factors of immigration policy is creation of the mutual compatibility between majority population and immigrants.

1. Medzinárodná migrácia

V dobe globalizácie svetového hospodárstva bolo podľa štatistík Svetovej komisie pre medzinárodnú migráciu v roku 2005 v pohybe približne 200 miliónov ľudí, čo je ekvivalent populácie Brazílie alebo troch percent z celkovej svetovej populácie. Migrácia ovplyvňuje makroekonomickú situáciu tak v krajinách vysielajúcich migrantov, ako aj v krajinách, ktoré sa stávajú ich novým dočasným alebo trvalým domovom. Jej vplyv je najviac citeľný v situácii na pracovnom trhu, hospodárskom raste a prerozdeľovaní príjmov.

Samotný pojem medzinárodná migrácia môžeme zjednodušene definovať ako pohyb osôb z jednej krajiny cez hranice štátu do druhej krajiny. Slovenská autorka Jurčová¹ definuje pojem migrácia ako „zmeny v stave obyvateľstva, vychádzajúce z priestorového pohybu, pri ktorom dochádza k zmene trvalého (obvyklého) pobytu obyvateľa“ alebo „pohyb cez hranice administratívnej jednotky, pri ktorom dochádza k zmene trvalého pobytu osoby“. Pojem medzinárodná migrácia definuje v krátkosti ako „migrácia, pri ktorej sa prekračujú hranice štátu“. Podľa definície Medzinárodnej organizácie pre migráciu² medzinárodná migrácia je „pohyb osôb, ktoré opúšťajú krajinu svojho pôvodu alebo trvalého pobytu s úmyslom usadiť sa natrvalo alebo dočasne v inej krajine“. Pre definíciu migrácie z časového hľadiska je najpoužívanejším rozhodujúcim kritériom časový horizont 12 mesiacov – migrácia trvajúca dlhšie ako 12 mesiacov je označovaná ako trvalá alebo permanentná. Migrácia trvajúca 3 až 12 mesiacov je označovaná ako dočasná migrácia.

Nárast konfliktov, vplyv globalizácie, zväčšovanie priepasti medzi bohatou a chudobnou časťou sveta, znovu utváranie sociálno-ekonomicko-politickej rovnováhy svetového hospodárskeho systému, zvyšujúci sa tlak na prístup k vzácnym zdrojom

---

¹ JURČOVÁ, D. (2005). Slovník demografických pojmov. Bratislava: INFOSTAT, 2005. [cit. 2005-12-28]. Dostupné na internete <<http://www.infostat.sk/vdc/sk/index.html>>

² IOM. (2005). World Migration 2005: Costs and benefits of international migration. Geneva: IOM, 2005. 494 s. ISBN 92-9068-209-4. s.460

a strategickým surovinám, rozvoj informačných technológií a dopravy, to všetko je stimulom silnejúceho tlaku na rast medzinárodnej migrácie.(Ondrušek, M. 2008 s. 1)³

Medzinárodná migrácia je v súčasnosti aktuálnou a diskutovanou témou vo vedeckej i politickej diskusii najmä pre jej širokospektrálne dôsledky a možný masívny dosah. Táto problematika neobchádza ani EÚ ako jedného z hlavných globálnych hráčov na globálnom trhu ľudského kapitálu. Je možné skonštatovať, že „Medzinárodná migrácia ako proces určujúci budúcu prosperitu sa dotýka Európy kľúčovým spôsobom.“ (Ondrušek, M. 2007, s. 140)⁴

„Dôležitosť a potreba skúmania, predikcie a riadenia migrácie neobchádza ani jej hospodársky najvyspelejšiu časť, Európsku úniu, ako integračné zoskupenie s migračnými predpokladmi, ale i potrebou.“ (Ondrušek, M. 2007, s. 140)⁵

„Je zrejmé, že pri existencii súčasnej interdependencie vnútroštátnych i medzinárodných vzťahov je vplyv medzinárodnej migrácie ako na jednotlivcov, tak i na štáty, prípadne celé integračné zoskupenia výrazný. Každé zrealizované rozhodnutie migrovať má konkrétny vplyv a dosah na široký okruh spolu aktérov medzinárodnej migrácie.“ (Ondrušek, M. 2008 s. 27)⁶

2. Medzinárodná migrácia: aktuálna výzva pre Európsku úniu

Oproti často rozšírenému obrazu „plnej lode“ žije v členských štátoch Európskej únie (bývalá EÚ-15 s cca 380 miliónmi obyvateľov) asi 21 miliónov ľudí s inou ako štátnou príslušnosťou krajiny pobytu. Toto zodpovedá 5,5 % podielu na celkovom počte obyvateľov. Tu si treba uvedomiť, že veľká časť „cudzincov“ sú občania iných európskych štátov – tak doterajších a nových členov únie, ako aj „tretích krajín“ Európy (štáty, ktoré nie sú členom EÚ) ako je Švajčiarsko, Nórsko alebo Ukrajina. So vstupom krajín východnej a strednej Európy do EÚ sa zvyšuje práve podiel občanov únie na počte migrantov. Najdôležitejšie krajiny pôvodu migrantov v EÚ sú Turecko (asi 2,7 milióna) a nástupnícke krajiny Juhoslávie (asi 1,9 milióna)⁷.

Pri pohľade do minulosti ešte pred sto rokmi bola Európa vystáhovalecký kontinent. V rozpätí rokov 1847 – 1914 emigrovalo len z Nemecka 4 milióny obyvateľov na vystáhovaleckých lodiach do „Nového sveta“, predovšetkým do Spojených štátov amerických. Až po druhej svetovej vojne, s príchodom hospodárskeho rastu v západnej Európe 50.-tych rokov, sa stávajú krajiny vtedajšieho Európskeho spoločenstva cieľovými krajinami migrácie. Pristáhovalci podstatne prispeli k hospodárskemu rastu západnej Európy. Dohody o námezdných robotníkoch v prípade Nemecka a imigrácia z bývalých kolónií v prípade Francúzska a Veľkej Británie položili napriek neskoršiemu zastaveniu najímania pracovníkov a iným reštriktívnym opatreniam základy pre neskoršie pristáhovalectvo.

V dôsledku konfliktov v rôznych oblastiach sveta, ako aj pádu Berlínskeho múru v roku 1989, vyskočili údaje o žiadateľoch o azyl na začiatku 90.-tych rokov nahor. Následkom bola zmena kurzu v azylovej politike viacerých členských štátov EÚ. Toto bolo na úrovni Európskej únie sprevádzané prijatím dohody zo Schengenu a Dublinu. Keďže úspešné ukončenie azylového konania sa čoraz viac sťažovalo, hľadali potenciálni migranti iné cesty, ako sa dostať do EÚ – prejavom danej skutočnosti bol predovšetkým nárast

³ Ondrušek, M.: Medzinárodná migrácia a Európska únia Dizertačná práca 2008

⁴ Ondrušek, M.: Medzinárodná migrácia ako prorastový katalyzátor hospodárskeho rastu Európskej únie v Almanach: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky roč. II č. 1/2007 s 139 - 150

⁵ tamtiež

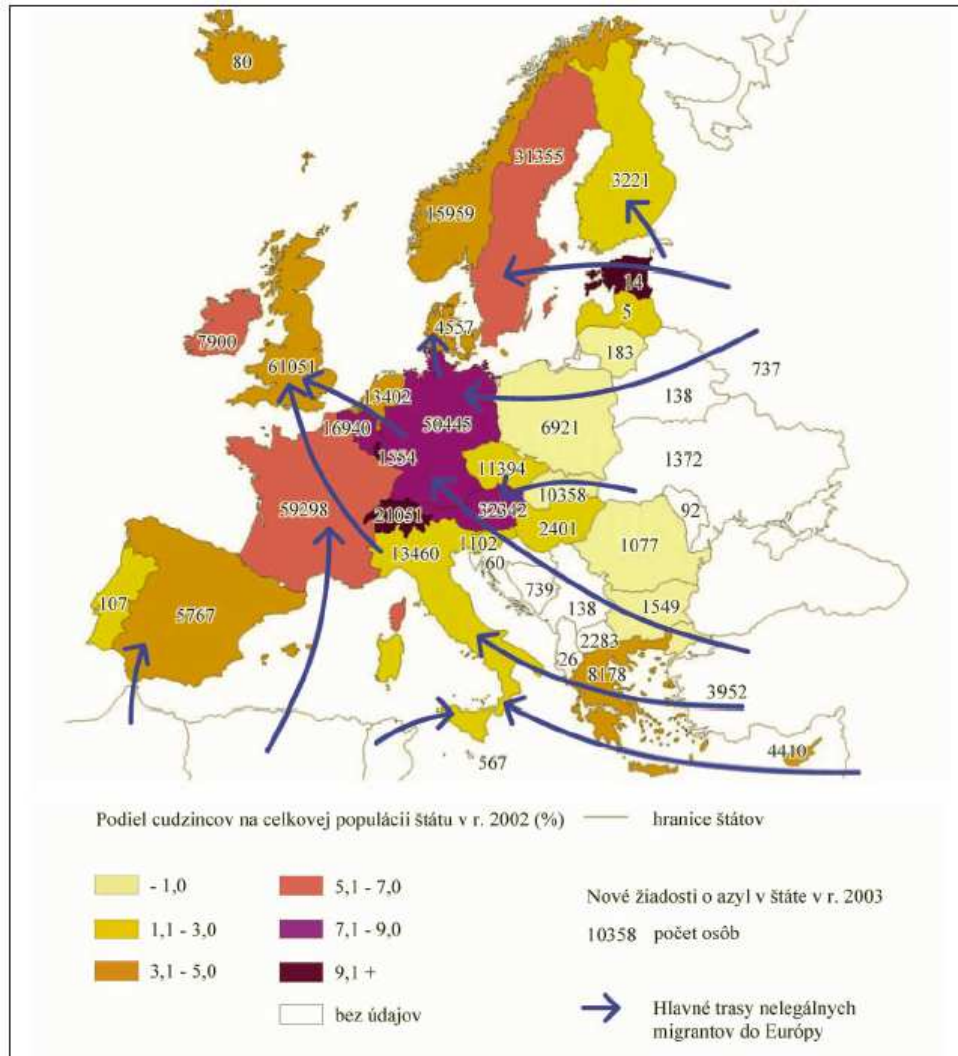
⁶ Ondrušek, M.: Medzinárodná migrácia a Európska únia DP s. 27 2008

⁷ Alscher, S.: Migration nach Europa und Europäische Migrationspolitik, Bundeszentrale für politische Bildung, internet: <http://www.bpb.de>

ilegálneho prístahovalectva. V tomto kontexte sa stali koncom 90.-tych rokov aj južné štáty EÚ ako Španielsko, Taliansko a Grécko cieľovými krajinami migrácie .

Smery migračných tokov na začiatku 21. storočia v teritóriu štátov Európy ilustruje nasledovná mapa.

Mapa č.1: Smery migračných tokov v Európe na začiatku 21. storočia

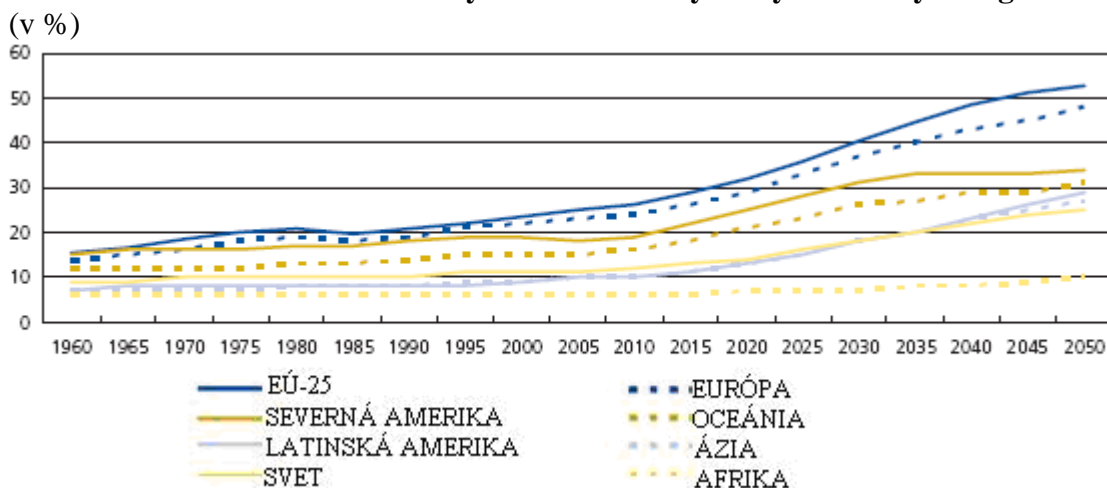
Zdroj: Divinský, 2005

Ak sa stotožníme s tvrdením, že hlavným motívom migračných pohybov je ekonomický motív po zanalyzovaní postavenia EÚ vo svetovom hospodárstve môžeme skonštatovať vysokú imigračnú atraktivitu tohto regiónu pre imigrantov z menej rozvinutých svetových regiónov. Hlavné otázky v súvislosti s javom medzinárodnej migrácie na teritóriu EÚ spočívajú v identifikácii reálnej imigračnej alebo emigračnej potreby, možných prínosov a rizík, prípadne, prípadne možností aktívneho a efektívneho manažmentu prebiehajúcich súčasných i budúcich migračných pohybov do prípadne z EÚ. Ak hovorím o ekonomickej atraktivite EÚ tá je podložená relatívne stabilným hospodárskym rastom, nízkou mierou inflácie, i napriek určitým problematickým obdobiam i relatívne nízkou mierou nezamestnanosti. Politická a bezpečnostná príťažlivosť EÚ v očiach migrantov spočíva v jej stabilnom postavení a váhe v systéme medzinárodných vzťahov, v bezpečnostnej i politickej stabilite. Sociálna príťažlivosť spočíva v relatívne vysokej životnej úrovni a veľkej miere sociálneho zabezpečenia, ktorú poskytujú systémy sociálnej ochrany v členských krajinách

EÚ. nemenej podstatná je i garantovaná náboženská sloboda a relatívne dobrý stav prírodných zdrojov a prístup k vode v porovnaní s niektorými svetovými regiónmi.

Ak chcem identifikovať migračnú potrebu je potrebné vykonať analýzu populačného vývoja a vekovej štruktúry spoločnosti. Následne vykonať analýzu pôsobenia migrantov na trhoch práce.

Graf č. 1: Miera závislosti na starých ľuďoch vo vybraných svetových regiónoch

Zdroj: Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07

Z grafu vidieť rastúcu závislosť hospodárstva EÚ na starých ľuďoch. Pri zachovaní tohto trendu možno očakávať štrukturálne najmä kvantitatívne problémy na trhoch práce členských krajín EÚ. Tak isto je možné pri extrapolácii ďalšieho vývoja rátať so zhoršovaním vekovej štruktúry obyvateľstva. To môže viesť k problémom s udržateľnosťou dôchodkových systémov.

Pri ďalšom pohľade na zmieňovaný graf jasne vidieť, že proces starnutia a rastu závislosti ekonomiky na starých ľuďoch sa v EÚ nedeje izolovane. Z grafu vidieť, že ide o celosvetový jav.

Tabuľka č. 2: Populácia podľa vekových skupín v roku 2005

(v % z celkovej populácie)

	0 – 14 rokov	15 – 24 rokov	25 – 49 rokov	50 – 64 rokov	65 – 79 rokov	Na d 80 rokov
EÚ-25	16, 4	12, 7	36, 6	17, 9	12, 5	4,0
EÚ-15	16, 3	12, 2	36, 6	17, 9	12, 8	4,2
Eurozóna	15, 8	12, 1	37, 0	17, 9	13, 1	4,2
Slovensko	17, 1	16, 1	37, 9	17, 3	9,3	2,4

Zdroj: Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07

Načrtnuté závery potvrdzuje i tabuľka 1 z ktorej môžeme vidieť zlú vekovú štruktúru spoločnosti v EÚ. Konkrétne problematickým sa javí fakt, posunom v čase dostávame zhoršujúcu sa situáciu v segmente mladej a stredne starej pracovnej sily EÚ-25. Tu dôjde k poklesu so súčasných 48,6% na zhruba 29,1%. Tak isto i v ukazovateli najužitočnejšej a najefektívnejšej pracovnej sily teda vo vekovom rozmedzí od 25 – 64 rokov môžeme

očakávať pokles zo súčasných 54, 5 % na niečo viac ako 49, 3% no a v neposlednej rade kritickým sa javí nárast záťaže systémov sociálneho zabezpečenia vplyvom nárastu starých ľudí zo súčasných 16,5% na zhruba 30,4%. Ďalším posunom v čase sa situácia môže ešte zhoršovať

Tieto údaje poukazujú na reálnu potrebu korekcie populačného vývoja. Stotožňujem sa s názorom Ondruška, že „riešenie sa skrýva v kombinácii podpory riadenej migrácie a podpory rodiny.“ (Ondrušek, M. 2008 s. 59)⁸ Rovnako tak súhlasím s konštatovaním, že „pri podpore rodiny by nemalo ísť len o viazanosť zvyšovania príjmov na počet detí v opatere, čo by robilo zo starostlivosti o dieťa „obchod“. (Ondrušek, M. 2008 s. 59)⁹

V roku 2006 podľa Eurostatu predstavovala výška remitencií, ktoré posielali migranti z krajín EÚ-27 vyše 26 miliárd eur. To je o tri miliardy viac ako v roku 2005. Medzi členskými krajinami sa takto presunulo 6,8 miliardy eur. Zvyšok – 19,2 miliardy – šlo mimo EÚ. Konštatuje to správa Eurostatu. Najviac peňazí takto odišlo zo Španielska, Británie, Talianska, Nemecka a Francúzska (spolu viac ako 85% celkovej sumy EÚ-15). Slovensko zaradil Eurostat do skupiny „ostatných“ – trinástich členských krajín, kde boli remitencie podľa odhadov nižšie ako 0,1 miliardy.

Zaujímavé sú údaje, odkiaľ a kam presne peniaze migrantov smerujú. Na základe odhadov ich skúma štúdia Nadácie pre štúdiá aplikovanej ekonomiky, financovaná Európskou komisiou. Podľa nej boli v roku 2004 hlavnými európskymi finančnými koridormi remitencií Nemecko – Turecko , Francúzsko – Maroko , Francúzsko – Portugalsko , Španielsko – Maroko, Španielsko – Kolumbia, Nemecko – Poľsko , atď.

Tabuľka č. 3: Remitencie pracovníkov z EÚ-27 v roku 2006

(v miliárdach eur)

	spolu	v rámci EÚ	mimo EÚ
Španielsko	6,8	1,2	5,6
Veľká Británia*	5,9	1,2	4,7
Taliansko	4,4	1,1	3,2
Nemecko	2,9	0,9	2,0
Francúzsko*	2,4	1,1	1,4
Holandsko*	0,8	0,2	0,6
Portugalsko	0,6	0,1	0,5
Rakúsko*	0,6	0,4	0,2
Grécko*	0,5	0,1	0,5
Belgicko*	0,3	0,1	0,2
Dánsko	0,2	0,1	0,2
Írsko*	0,5	0,4	0,1
Česká republika	0,1	0,1	0,1
Luxembursko	0,1	0,1	0,0
Iné*	0,1	0,1	0,1
EÚ-27*	26,0	6,8	19,2

Zdroj: Eurostat

*odhad Eurostat

Na základe tabuľky č. 3 vidieť, že z hľadiska krajín smerovali v roku 2006 remitencie z EÚ-27 najviac do nečlenských európskych krajín, podľa odhadov Eurostatu hlavne severnej Afriky (4,4 miliardy), subsaharskej Afriky (3,2 miliardy) a Latinskej Ameriky (2,9 miliardy eur). Občania EÚ zas podľa európskeho štatistického úradu poslali z práce mimo Únie v 2006 domov 9 miliárd eur. Aj z týchto čísel vidieť, aký veľký vplyv má medzinárodná migrácia a najmä medzinárodná mobilita pracovných síl.

⁸ Ondrušek, M.: Medzinárodná migrácia a Európska únia Dizertačná práca Bratislava: FMV EU 2008.

⁹ tamtiež

3. Spoločná migračná politika ako faktor udržateľného hospodárskeho rozvoja

Napriek voľnému pohybu osôb v rámci EÚ (upravenému v dohode zo Schengenu) existovali doteraz len náznaky spoločnej migračnej politiky v rámci EÚ. V Amsterdamskej zmluve (účinná od mája 1999) bola po prvý krát zmluvne zakotvená harmonizácia imigračnej politiky. Miesto dovtedy uplatňovanej medzištátnej kooperácie sa imigračná politika stala jednou z politík Spoločenstva. Na summite vo fínskom Tampere (október 1999) boli prijaté prvé smernice a ciele pre vytvorenie spoločnej migračnej politiky. K tomu patrí vytvorenie „Spoločného európskeho azylového systému“ na základe Ženevskej konvencie a spoločný postup proti ilegálnemu prisťahovalectvu. Problém ilegálneho prisťahovalectva bol hlavnou témou aj na summite v Seville (jún 2002) a Tesalonikách (jún 2003). Predpokladá sa užšia spolupráca medzi orgánmi pohraničnej stráže členských krajín a vytvorenie spoločnej databázy pre európske víza.

Výsledky summitu v Tampere boli vyhodnotené v priebehu roku 2004. O pokračovaní iniciatívy naštartovanej spomínaným summitom sa rozhodlo na Európskej rade v novembri 2004, jej nová verzia je známa pod názvom „Haagsky program“¹⁰ - je to päťročný plán vytvorenia priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti v EÚ. Tento plán počíta s realizáciou viacerých dôležitých zmien.

V oblasti azylovej politiky, imigrácie a hraničných kontrol predpokladá Haagsky program realizáciu nasledujúcich kľúčových opatrení:

- vytvorenie spoločného azylového systému so spoločnou procedúrou a jednotným statusom osoby, ktorá získa azyl alebo ochranu do roku 2009,
- zavedenie opatrení pre zabezpečenie možnosti legálne pracovať v EÚ pre cudzincov v súlade s požiadavkami pracovného trhu,
- vytvorenie európskej siete zabezpečujúcej úspešnú integráciu migranta do hostiteľskej spoločnosti,
- budovanie partnerstiev s tretími krajinami s cieľom posilniť ich azylový systém, predchádzanie nelegálnej migrácií a implementácia presídľovacích programov,
- politiky vracania ilegálnych imigrantov do krajiny pôvodu,
- vytvorenie a sprevádzkovanie Schengenského informačného systému (SIS), ktorý zaznamenáva odmietnutia vstupu pre žiadateľov o azyl, zatykače, informácie o hľadaných osobách i ukradnutých predmetoch,
- zriadenie Európskej agentúry pre riadenie operačnej spolupráce na vonkajších hraniciach (európska agentúra kontroly hraníc),
- zriadenie fond Spoločenstva pre ochranu vonkajších hraníc,
- spoločná vízová politika, zavedenie biometrických údajov do vízového informačného systému.

V oblasti spravodlivosti a bezpečnosti sa Haagsky program zameriava na nasledovné kľúčové opatrenia:

- informačná politika medzi všetkými krajinami EÚ (bezpečnostné ohrozenia iného členského štátu musia byť oznámené okamžite),
- identifikácia faktorov, ktoré prispievajú k fundamentalizmu a zapojenia sa jednotlivcov do teroristických aktivít,
- zlepšenie fungovania a využitia existujúcich inštitúcií EÚ: Europol, Eu police Office, Eurojust, EU judicial cooperation body,

Domnienka, že prostredníctvom výhradne reštriktívnych opatrení je možné výrazne redukovať prisťahovalectvo sa ukazuje ako chybná. Týmito opatreniami sa nezabráni

¹⁰ Viac k téme „Haagsky program“ pozri napr.: <http://www.euractiv.com/en/security/hague-programme-jha-programme-2005-10/article-130657> (23.3.2008)

existencii faktorov ako ekonomická, sociálna a politická atraktivita štátov EÚ na jednej strane a narastajúca chudoba, občianske vojny, ničenie životného prostredia, prenasledovanie v krajinách pôvodu imigrantov na strane druhej. Reštriktívne opatrenia zvyšujú počet ilegálnych imigrantov a z ilegálnej migrácie sa stáva výnosný obchod.

Štáty Európskej únie pochopili až priebehu posledných rokov, že sa stali kvôli demografickým faktorom (nízka pôrodnosť, starnutie populácie a z toho vyplývajúce problémy s dôchodkovým systémom atď.) závislými na prisťahovalectve. Túto skutočnosť potvrdzuje medzi inými aj štúdia súkromného amerického ústavu Population Reference Bureau¹¹, z ktorej vyplýva, že počet obyvateľov Európy by mal do roku 2050 klesnúť o osem percent zo súčasných 728 miliónov na 668 miliónov, teda o 60 miliónov ľudí.

Situácia, keď sa staré členské štáty obávajú prílevu pracovnej sily z chudobnejších nových členských štátov únie, vôbec nie je nová. Vtedajší členovia Európskej únie uplatnili sedemročné prechodné obdobie aj v prístupových zmluvách s Gréckom v roku 1981 a Španielskom a Portugalskom o päť rokov neskôr. Podľa prezidenta Hamburského inštitútu medzinárodnej ekonomiky Thomasa Staubhaara¹² sa oprávnenosť takého strachu nepotvrdila. V prípade Španielska a Portugalska sa dokonca prechodné obdobie skracovalo. Podľa šéfa inštitútu tzv. južné rozširovanie EÚ potvrdzuje, že integrácia do jednotného vnútorného trhu je najlepším transformačným nástrojom. Pôsobí antiimigračne. Hlavným dôvodom je zvyšovanie ekonomickej úrovne v domovskej krajine. Španieli a Gréci za prácou do zahraničia takmer neodchádzajú. Rast životnej úrovne urobil z týchto tradičných emigrantských krajín podľa T. Staubhaara dokonca cieľové krajiny migrácie.

Problematickou môže byť skutočnosť, že „pri súčasnom vývoji ani zvýšená podpora rodinnej politiky v strednodobom horizonte neprinesie zásadné zmeny vo vývoji populačných ukazovateľov a hoci podpora imigračných tokov môže prekonať nesúlad medzi aktuálnym stavom a štruktúrou populácie v priestore a čase, kľúčovou a najproblematickejšou je otázka zachovania vnútornej kompatibility hodnôt a vzorcov správania sa migrantských komunit a väčšinovej populácie v dlhodobom horizonte (viac ako dve – tri generácie).“ (Ondrušek, M. 2008 s. 59)¹³

„Nemenej dôležitým aspektom medzinárodnej migrácie je aspekt socio-kultúrny, pri ktorom medzinárodná migrácia vystupuje ako katalyzátor jednak vzájomného obohacovania sa a ovplyvňovania nielen individuálnych migrantov, ale nezriedka i celých kultúr. Tieto procesy môžu byť pri vzájomnej akceptácii hodnôt a vzorcov správania sa migrantskej a väčšinovej časti populácie v dotknutých krajinách veľmi prospešné.“ (Ondrušek, M. 2008 s.36)¹⁴

„Často však do popredia vyvstáva otázka vzájomnej kompatibility či rozpornosti hodnôt, ktorá môže viesť k exklúzii a nepokojom.“ (Ondrušek, M. 2008 s. 36)¹⁵ „Dôležitou sa javí otázka jasného určenia a prijatia platnosti noriem väčšinovej spoločnosti pri súčasnom nepotláčaní unikátnosti migrantských kultúr.“ (Ondrušek, M. 2008 s. 36)¹⁶

Stotožňujeme sa s názorom, „že „je dôležité zákonne ustanoviť kľúčové hodnoty väčšinovej domovskej spoločnosti a oboznámiť s nimi migrantov ešte pred umožnením vstupu na teritórium imigračnej krajiny tak, aby každý, kto má úmysel usídlieť sa v danej krajine jasne vedel, čo ho čaká a aké normy a vzorce správania a hodnoty musí prijať za

¹¹Hospodářské noviny, 19.8.2004 (Do roku 2050 ubude v Evropě podle americké studie 60 miliónů lidí, čtk)

¹²Trend, 19.2.2004 (Horníková, Z. – Schönweiser, R.: Strach voličov tlačí europátnátku k zatváraníu trhov práce)

¹³ tamtiež

¹⁴ tamtiež s. 36

¹⁵ tamtiež

¹⁶ tamtiež

svoje, stotožniť sa s nimi. Čo všetko z jeho pôvodnej kultúry je v danej krajine akceptované, prípadne, čoho sa bude musieť v danej krajine vzdať. Ak by dané krajiny jasne deklarovali kľúčové hodnoty a striktno vyžadovali ich dodržiavanie, mohli by sa migranti lepšie rozhodnúť, či im daná krajina vyhovuje alebo nie, a či sú schopní a ochotní sa prispôbiť jej hodnotám a právnym normám.“ (Ondrušek, M. 2008 s. 36)¹⁷

Negatívny vplyv zanedbania zachovania kompatibility hodnôt migrantskej a majoritnej časti populácie sa prejavuje najmä vo vyspelých starých členských krajinách EÚ, ktoré sa boria s rastom sociálneho napätia vplyvom sociálnej exklúzie veľkej časti migrantskej populácie. Pôvod týchto ťažkostí možno hľadať v 50 60 rokoch, kedy dochádzalo vplyvom dlhotrvajúceho hospodárskeho rastu k masívnej podpore pracovnej migrácie bez zvažovania následkov práve v socio-kultúrnej oblasti. Je zrejmé, že pri súčasnej prepojenosti jednotlivých ekonomík svetového ekonomického systému a pri dosahu dopadov medzinárodnej migrácie by tento proces nemal byť neriadený. Mnohokrát živelná povaha migračných pohybov sťažuje schopnosť dotknutých subjektov pripraviť sa na prípadne negatívne dôsledky tohto javu. Tak isto nepripravenosť zodpovedných zložiek spoločnosti na migračné pohyby spôsobuje neúplné využitie pozitívnych efektov, ktoré plynú z medzinárodnej migrácie ako ekonomicky prorožovovo pôsobiaceho procesu. Z načrtnutých skutočností vyplýva potreba uplatňovania migračného manažmentu. Stotožňujeme sa s nasledujúcim názorom: „Migračný manažment by mal byť zo strany rozhodovacích a výkonných inštitúcií súbor logicky, časovo a funkčne po sebe nasledujúcich krokov a opatrení, ktoré monitorovaním súčasného stavu a potrieb, predikovaním budúceho stavu a potrieb a aktívnym pôsobením v intenciách premeny súčasného stavu na stav želaný v otázkach kvantitatívnych a kvalitatívnych parametrov vývoja medzinárodnej migrácie dokázali permanentne zabezpečovať dynamický súlad medzi potrebným počtom a štruktúrou migrantov a stavom skutočným.“ (Ondrušek, M. 2006, s. 7)¹⁸

Záver

Analýzou vybraných populačných charakteristík EÚ sme potvrdili potrebu podpory medzinárodnej migrácie, resp. imigrácie do EÚ. Dôležitým faktorom úspešného manažmentu imigrácie smerom do únie je schopnosť zachovávať, prípadne nastoliť vnútornú súdržnosť, vzájomnú kompatibilitu majoritnej a migrantskej časti populácie. Okrem potreby podpory imigrácie do EÚ sa v príspevku podarilo dokázať i relatívne vysokú pravdepodobnosť zvyšovania imigračného tlaku z nečlenských krajín EÚ. Ako reálna vyvstáva potreba priebežnej aktualizácie nástrojov imigračnej politiky a zabezpečenie ich promptnejšej aplikácie po ich schválení. Nemenej dôležitou sa javí kontinuálna starostlivosť o migrantov v intenciách zmiernenia negatívnych dopadov migrácie na samotných migrantov tak, aby boli schopní sa plnohodnotne začleniť do majoritnej spoločnosti a prispievať k rozvoju a napredovaniu EÚ. O aktuálnosti tejto témy pre väčšinu krajín EÚ nasvedčujú čísla z dostupných zdrojov, podľa ktorých len Francúzsko a Fínsko majú predpoklady na zabezpečenie demografického rastu.

Zdroje:

Alscher, S.: Migration nach Europa und Europäische Migrationspolitik, Bundeszentrale für politische Bildung, internet: <http://www.bpb.de>

---

¹⁷ tamtiež

¹⁸ Ondrušek, O.: Medzinárodná migrácia hrozba či príležitosť pre Európsku úniu? in CD Recenzovaný zborník príspevkov Mezinárodní Bařova Doktorandská Konference 2006

BOERI, T. - BRÜCKER, H. – PORTES, R. (2005). It makes economic sense to open borders. In: Financial Times, roč. 2005, 2005, č. 10.06.2005

DIVINSKÝ, B. (2005). Zahraničná migrácia v Slovenskej republike - stav, trendy, spoločenské súvislosti. 1.vyd. Bratislava: Výskumné centrum pre zahraničnú politiku, 2005. 216 s. ISBN 80-89149-04-9

EUROSTAT. (2002). European social statistics – Migration. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2002. 73 s. ISBN 92-894-4327-8

EUROPEAN COMMUNITIES. Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07 Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007. ISBN 92-79-02489-2 pp 393

Financial Times, 10.6.2005 (Bruecker, T. – Portes, R.: It makes economic sense to open borders)

GCIM. (2005). Migration in an interconnected world: New directions for action. [cit. 2005-12-28]. Dostupné na internete <<http://www.gcim.org>>

GEDDES, A. Immigration and European integration. Towards fortress Europe?. London : Manchester University Press, 2000. 196 s. ISBN 0-7190-5689-6

Hospodárske noviny, 19.8.2004 (Do roku 2050 ubude v Európe podľa americkej štúdie 60 miliónov ľudí, čtk)

IOM. (2005). World Migration 2005: Costs and benefits of international migration. Geneva: IOM, 2005. 494 s. ISBN 92-9068-209-4

ILO (2004): Towards a Fair Deal for Migrant Workers in the Global Economy, Medzinárodná organizácia práce, Geneva

JURČOVÁ, D. (2005). Slovník demografických pojmov. Bratislava: INFOSTAT, 2005. [cit. 2005-12-28]. Dostupné na internete <<http://www.infostat.sk/vdc/sk/index.html>>

KALM, S.: Migration Control Policies as Spatial Organization – Mobility, Power and Geopolitical Imaginations, Akademiet for Migrationsstudier i Danmark, Aalborg: 2005

LIPKOVÁ, Ľ. (2000). Medzinárodné hospodárske vzťahy. 1. vyd. Bratislava: SPRINT, 2000. 238 s. ISBN 80-88848-54-7

ONDRUŠEK, M.: Medzinárodná migrácia ako prorastový katalyzátor hospodárskeho rastu Európskej únie v Almanach: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky roč. II č. 1/2007 s 139 – 150, Bratislava : Ekonóm 2007, 188 s. ISSN 1337-0715

ONDRUSEK, O.: Medzinárodná migrácia hrozba či príležitosť pre Európsku úniu? in CD Recenzovaný zborník príspevkov Mezinárodní Baťova Doktorandská Konference 2006, Zlín : Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2006 s. 1 -9 ISBN 80-7318-384-6

ONDRUŠEK, M.: Medzinárodná migrácia a Európska únia Dizertačná práca Bratislava: FMV EU 2008. – 186 s.

PFLUGBEIL, S. (2005). Auswirkungen der internationale Migration auf die Bundesrepublik Deutschland. Dizertačná práca. Regensburg: WF der Universität Regensburg, 2005. 257 s.

SKELDON, R. Migration & Development a Global perspective. Edinburg : Adison Wesley Longman Limited, 1997. 253 pp ISBN 0-582-23960-5

STALKER, P. (2001). Stalkers Guide to international migration. [cit. 2005-12-18]. **Dostupné na internete** <<http://www.pstalker.com/migration> >

Trend, 19.2.2004 (Horníková, Z. – Schönweiser, R.: Strach voličov tlačí europátnásku k zatváraniu trhov práce)

WORLD BANK. (2006) Economic Implication of Remittances and Migration 2006. Global Economic Prospects No. 34320. Washington: Office of the Publisher, 2006. 182 s. ISBN 08213-6344-1<http://www.euractiv.sk/mobilita/clanok/migranti-v-eu-poslali-domov-asi-26-mld-eur>

JUDr. Halina Martyniv, PhD.

KATEDRA MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

VÝZNAM ZÁSAD MEDZINÁRODNÝCH OBCHODNÝCH ZMLÚV PRE UNIFIKÁCIU MEDZINÁRODNÉHO OBCHODU

martyniv@dec.euba.sk

Abstrakt

Zásady medzinárodných obchodných zmlúv UNIDROIT sú kodifikáciou všeobecných zásad zmluvného práva. Rastúci význam Zásad UNIDROIT je spojený so skutočnosťou, že predmetná kodifikácia sa nachádza v procese stáleho rozvoja, ktorý zohľadňuje najvýznamnejšie inovácie úpravy medzinárodného obchodu.

Abstrakt

Principles UNIDROIT show codification of the general principles of the contractual law. [Ascending](#) authority of these Principles is connected by that this codification is in process of permanent development considering the most significant innovations in regulation of international trade.

Kľúčové slova: Haagska konferencie medzinárodného súkromného práva, Medzinárodný ústav pre zjednotenie súkromného práva UNIDROIT, medzinárodný obchod, medzinárodné zvyklosti

Úvod

Medzinárodný ústav pre zjednotenie súkromného práva UNIDROIT je jednou z najvýznamnejších organizácií v oblasti medzinárodného práva súkromného. Základným cieľom činnosti UNIDROIT je aktívna práca nad harmonizáciou a unifikáciou rôznych oblastí súkromného práva. Hlavnými organmi ústavu sú Valné zhromaždenie, ktoré tvoria zástupcovia členských štátov, Správna rada a Prezident. Výkonným organom UNIDROIT je Sekretariát.

V súčasnosti UNIDROIT završuje práce nad Dohovorom o unifikácii hmotnoprávných noriem pre určité práva k cenným papierom v správe sprostredkovateľa. Potreba vypracovania predmetného dohovoru sa stala aktuálnou v 90 rokoch v dôsledku rastu počtu medzinárodných obchodných zmlúv, predmetom ktorých sú cenné papiere. Problémom v tomto prípade je odlišnosť vnútroštátnej právnej úpravy platnosti uvedených zmlúv, preto veľmi naliehavou je otázka určenia práva upravujúceho zmluvu predmetom ktorej sú cenné papiere.

O dôležitosti uvedeného problému svedčí skutočnosť, že ďalšia medzinárodná organizácia - Haagska konferencia medzinárodného súkromného práva už prijala medzinárodný Dohovor o rozhodnom práve pre určité práva k cenným papierom v správe sprostredkovateľa. Haagsky dohovor však obsahuje kolíznu úpravu uvedeného problému, ponúkajúc iba kolízne spôsoby určenia rozhodného práva.

Jedným z najdôležitejších smerov činnosti UNIDROIT je vypracovanie univerzálneho nadnárodného systému právnej úpravy medzinárodného obchodu. V priebehu niekoľkých desaťročí sa UNIDROIT venuje prácam nad systematizáciou poznatkov o výklade a použití

dohovorov v oblasti medzinárodného obchodu. Pozornosť sa okrem iného sústredila aj na prax použitia medzinárodných unifikovaných dokumentov, najmä na Dohovor OSN o zmluve o medzinárodnej kúpe tovaru z roku 1980.

Zásady UNIDROIT- nástroj nezmluvnej unifikácie práva medzinárodných obchodných zmlúv

Koniec XX. začiatok XXI. storočia zaznamenali intenzívny rozvoj zahraničnoobchodných vzťahov a prehĺbenie integračných procesov, ktoré sa prejavujú vo všetkých odvetviach svetového spoločenstva. Hlavným smerom uvedeného rozvoja sa stáva vytvorenie jednotného trhu tovarov, služieb a kapitálu. Medzinárodný obchod ako jeden z najdôležitejších prvkov ekonomického rozvoja všetkých štátov získava stále väčší význam. Medzinárodný obchod má podstatný podiel na svetovej hospodárskej spolupráci. Veľkú pozornosť problémom úpravy medzinárodných obchodných vzťahov venujú nielen samotné štáty, ale aj medzinárodné organizácie.

Zároveň existuje vážny rozpor medzi globálnou povahou medzinárodných obchodných vzťahov a právnym mechanizmom prednostne upravujúcim obchodné vzťahy. Predmetná situácia vyvoláva rad problémov, najdôležitejším z ktorých je vytvorenie jednotných pravidiel pre účastníkov zahraničnoobchodných vzťahov.

Uskutočnili sa pokusy o vytvorenie jednotnej právnej úpravy predmetného odvetvia, ktoré avšak nevedli k hmatateľným výsledkom. Príčinou je samotná metóda úpravy-prostredníctvom unifikácie vnútroštátneho právneho poriadku. Ako ukazuje prax unifikácie, tento proces je veľmi zložitý a zdĺhavý, predpokladá zhodu vôle zaujatých štátov, v rámci ktorej riešenie praktických otázok, ktoré majú všeobecný význam bolo veľmi zložitú.

Nedostatočne efektívnou sa ukázala aj kolízna metóda právnej úpravy. Po prvé, pri jej uplatnení sa použijú normy vnútroštátneho právneho poriadku. Po druhé, v oblasti obchodných vzťahov sa odkazuje na použitie práva jednej zo zmluvných strán a účastníci obchodného vzťahu strácajú rovnoprávne postavenie.

Výsledkom mnohoročných hľadání spôsobov riešenia daného stavu sa stala príprava Medzinárodným ústavom pre zjednotenie súkromného práva UNIDROIT dokumentu, pri vypracovaní ktorého bolo rozhodnuté zanechať tradičnú metódu medzinárodnoprávnej unifikácie a vypracovať zbierku ustanovení, určených priamo účastníkom medzinárodných obchodných vzťahov. Predmetný dokument získal názov Zásady medzinárodných obchodných zmlúv (ďalej len - Zásady UNIDROIT).

Základom vytvorenia predmetného dokumentu bolo použitie porovnávacej právnej analýzy noriem, upravujúcich medzinárodné obchodné zmluvy v rôznych právnych systémoch. Predmetná metóda (ktorú profesor A.S. Komarov označil ako „neformálna unifikácia“) dovolila nájsť všeobecné spôsoby riešenia konkrétnych otázok zmluvného práva a sformulovať ustanovenia, ktoré najviac zodpovedajú požiadavkám právnej úpravy medzinárodných obchodných vzťahov.

Zásady UNIDROIT sú ukázkovým príkladom nezmluvnej unifikácie práva medzinárodných obchodných zmlúv. Uvedený dokument má veľký praktický význam. Jeho používanie vedie k odstráneniu rozporov medzi internacionálnou povahou medzinárodných zmlúv a ich vnútroštátnou právnou úpravou, ktorá existuje v rôznych štátoch.

V priebehu krátkeho obdobia sa Zásady UNIDROIT ocitli v centre pozornosti právnikov celého sveta. Veľmi rýchlo text článkov a ich výklad bol preložený do anglického, francúzskeho, čínskeho, talianskeho, portugalského, nemeckého, ruského, slovenského a španielskeho jazyka a sprístupnený diskusií na mnohých seminároch a konferenciách.

Zásady UNIDROIT ako nástroj nezmluvnej unifikácie v porovnaní s prostriedkami zmluvnej unifikácie prinášajú určité výhody pre právnú úpravu obchodných vzťahov s cudzím prvkom:

- po prvé, Zásady UNIDROIT sú dokumentom, ktorý na jednej strane využíva právne a technické riešenia, ktoré boli použité, napríklad v Dohovore OSN o zmluve o medzinárodnej kúpe tovaru (ďalej Viedenský dohovor), a na druhej strane obsahuje ustanovenia upravujúce otázky, ktoré Viedenský dohovor neupravuje (ako príklad môžeme uviesť Hlavu o neplatnosti Zmluvy (čl. 3.4-3.9 a 3.10 Zásad).
- po druhé, Zásady UNIDROIT stanovujú pravidla, ktoré napomáhajú doplneniu vnútroštátnych právnych poriadkov novými prístupmi a de facto nevyžadujú ich zmenu
- po tretie, Zásady UNIDROIT majú nezáväzný charakter. Subjekty právnych vzťahov v oblasti medzinárodného obchodného majú možnosť samostatne sa rozhodnúť o použití resp. nepoužití Zásad UNIDROIT, ktoré v konečnom dôsledku bude závisieť od ich presvedčivosti a autority.

Obsah Zásad UNIDROIT svedčí o tom, že predmetný dokument ponúka najlepšiu úpravu mnohých otázok, úprava ktorých v právnych poriadkoch rôznych štátov je nedokonala.

V otázkach obsahu Zásady UNIDROIT na rozdiel od „lex mercatoria“ sú systematické, ustanovenia Zásad UNIDROIT sú presné a súvislé, ich základom sú porovnávací a funkčné metódy. Analýza praxe použitia Zásad UNIDROIT napomáha dospieť k záverom, že Zásady UNIDROIT postupne nadobúdajú štatút obchodných zvyklostí.

Osobitný význam má tento dokument pre medzinárodné rozhodcovské konanie. Podľa súčasných tendencií jeho rozvoja rozhodcovia majú široké pole pôsobnosti v prípade použitia medzinárodných zvyklostí a iných neformálnych prameňov a v prípade, keď sa strany rozhodnú, že sa ich zmluva bude spravovať normami, ktoré majú medzinárodnú povahu a zmluva obsahuje iba všeobecné odvolanie sa na medzinárodné zvyklosti, rozhodcovia môžu použiť pri rozhodovaní Zásady UNIDROIT.

Ako obchodné obyčaje ustanovenia Zásad UNIDROIT sa môžu používať nielen medzinárodnými rozhodcovskými súdmi, ale aj slovenskými rozhodcovskými súdmi.

Miesto Zásad UNIDROIT v systéme unifikácie práva medzinárodného obchodu

Súčasný proces globalizácie medzinárodných hospodárskych vzťahov podmienil určité smery rozvoja medzinárodného obchodného práva. Jeden z nich sa spája s vývojom procesu jeho unifikácie.

Skúmajúc proces unifikácie medzinárodného obchodného práva, môžeme definovať štyri etapy unifikácie:

- Prvá etapa predstavuje stredovek, keď na jednej strane neexistoval centralizovaný štát a právo, a na druhej strane sa rozvíjali a upevňovali vzťahy medzi mestami a štátnymi útvarmi. Charakteristickým pre toto obdobie je nadriadenosť práva. V mestách platil systém obyčajových pravidiel správania sa v oblasti obchodných vzťahov - lex mercatoria (v preklade znamená - obchodné právo).
- Druhá etapa predstavuje vznik a upevnenie národných štátov a v tejto súvislosti aj vznik národného práva, úlohou ktorého bolo stanovenie jednotných pravidiel vo vnútri štátu. V oblasti úpravy obchodných vzťahov sa prejavuje úsilie štátu cestou prijatia kolíznych noriem podriaďiť obchodné vzťahy vlastnému, národnému právu. Medzinárodné súkromné právo upravovalo medzinárodné obchodné vzťahy prostredníctvom pravidiel prijatých v každom štáte. V západoeurópskych štátoch úlohou medzinárodného súkromného práva sa stalo určenie rozhodného práva, ktoré sa použije v konkrétnom prípade. Obdobie rastu významu vnútroštátneho práva viedlo k postupnému rozpadu všeobecných pravidiel lex mercatoria a ich recepcií do vnútroštátneho obchodného a občianskeho práva.

- Tretia etapa unifikácie predstavuje obdobie internacionalizácie spojenej so skutočnosťou, že obchodné vzťahy prekročili nielen štátne, ale aj kontinentálne hranice. Rozvoj medzinárodných ekonomických vzťahov smeruje od vnútroštátnej k medzinárodnej úrovni, odohráva sa v rámci spolupráce štátov a získava právnu úpravu v medzinárodnom práve prostredníctvom medzinárodných zmlúv, vrátane dohôd upravujúcich rôzne otázky práva medzinárodného obchodu (Viedenský dohovor 1980). V tomto období sa po prvýkrát v histórii unifikácie objavila nezmluvná metóda unifikácie, výsledkom ktorej boli vypracované UNCITRAL modelové zákony o medzinárodnej obchodnej arbitráži z roku 1985, o medzinárodných transferoch, o elektronickom obchode z roku 1994 a iné. Najvýznamnejším príkladom procesu unifikácie sa stali Zásady UNIDROIT.
- Štvrtá etapa unifikácie sa začala koncom XX. st. a charakterizuje ju zníženie úlohy medzinárodnoprávnej unifikácie a rozvoj autonómnej úpravy medzinárodných obchodných vzťahov. Na rozdiel od tretej etapy unifikácie, výsledkom ktorej bola zmluvná medzinárodnoprávna úprava medzinárodných obchodných vzťahov, štvrtú etapu charakterizuje rozvoj nezmluvnej unifikácie práva medzinárodných zmlúv.

Uvedený jav je výsledkom vplyvu ekonomických a právnych skutočností. V súčasnosti vo svetovej praxi vznikla situácia, keď prakticky chýbajú právne nástroje schopné „lokalizovať“ určitú zmluvu. Aj najčastejšie používané nadviazanie prostredníctvom hraničného určovateľa najužšieho vzťahu k právnemu poriadku neprináša žiadané výsledky, nakoľko veľmi často sa miesto plnenia nachádza na území jedného štátu, predmet zmluvy na území iného a platby sa realizujú z územia tretieho štátu. V prípade, keď sa podarí „nadviazať“ na normu určitého vnútroštátneho právneho poriadku v mnohých prípadoch sa prejavuje neschopnosť vnútroštátnych právnych noriem upravovať všetky otázky medzinárodných obchodných zmlúv.

S rozvojom medzinárodných ekonomických vzťahov sa stále viac prejavuje rozpor medzi medzinárodnou povahou zahraničnoobchodných zmlúv a vnútroštátnou povahou ich úpravy. Na túto skutočnosť upozornil vo svojom vystúpení T. Popeski na II. Kongrese porovnávacieho práva, ktorý sa konal v Ríme v roku 1976 pod patronátom UNIDROIT: nedostatočnosť súčasnej úpravy zahraničného obchodu, veľký počet právnych poriadkov upravujúcich právne vzťahy (napr. pri dodaní tovaru pozemnou prepravou tovar prechádza cez hranice niekoľkých štátov a v každom z nich sa dostáva pod inú právnu úpravu).

Medzinárodný obchod s jeho ekonomickými, sociálnymi a technickými zložkami a jeho požiadavkami sa rozvíja v medzinárodnej atmosfére, preto aj akty prostredníctvom ktorých sa realizuje presahujú národné hranice. Vzťahy vznikajúce v procese internacionalizácie potrebujú medzinárodné prostriedky regulácie, ktoré sa v značnej miere odlišujú od prostriedkov upravujúcich vnútroštátne právne vzťahy. Predmetné vzťahy sa snažia vyhnúť suverenite národného zákona a preukázať svoje právo na vytvorenie právnych hraníc, ktoré potrebuje medzinárodný obchod pre svoj rozvoj.

V súvislosti s uvedeným sa výrazne prejavuje tendencia orientácie zmluvných strán na nové spôsoby úpravy ich obchodných vzťahov. Realizujúc princíp autonómie vôle, zmluvné strany môžu odmietnuť voľbu určitého práva, ktoré by mohlo upravovať ich vzťahy. V prípade, keď sa účastníci chcú vyhnúť celkovému alebo čiastočnému použitiu vnútroštátneho právneho poriadku majú na výber viaceré riešenia používané v medzinárodných zmluvách. Zmluvné strany môžu urobiť odkaz na použitie zásad medzinárodného práva verejného, všeobecné právne zásady, medzinárodné obchodné zvyklosti alebo na lex mercatoria.

Použitá literatúra:

1. BERGER K. P.: The Relationship Between the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts and the New Lex Mercatoria Tribunals // UNIFORM LAW REVIEW, REVUE DE DROIT UNIFORME. Vol. 5. 2000.
2. BONELL M. J.: Unidroit Principles as Means of Interpreting and Supplementing Uniform Law in International Arbitration Practice // DeCita. 2.2004.
3. BORTOLOTTI, F.: The UNIDROIT Principles and the Arbitral Tribunals // UNIFORM LAW REVIEW, REVUE DE DROIT UNIFORME. Vol. 5. 2000.
4. TOTH O.: The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts as the Governing Law - Reflections in Light of the Reform of the Rome Convention in: Cashin-Ritaine E. / Lein E. (eds.), The UNIDROIT Principles 2004 - Their Impact on Contractual Practice, Jurisprudence and Codification (ISDC Colloquium - 8/9 June 2006), Schulthess, Zürich 2007, pp. 201-213.

Kontakt:

Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b
852 35 Bratislava 5

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

POZNÁMKY K „POSTGLOBÁLNEMU“ PORIADKU

marton@euba.sk

Abstrakt

Autor charakterizuje modernu a postmodernu v období globalizácie. V globalizácii nepostačujú národné rámce v oblasti politiky, ekonomiky, kultúry, štátu. Je potrebné prehodnotiť aj východiská spoločenských vied. Krízy a konflikty súčasnosti poukazujú čoraz viac na potrebu reforiem v svetovej politike a ekonomike, potrebu vytvorenia nového poriadku, ktorý by prekonal súčasnú podobu globalizácie.

Kľúčové slová: moderna, postmoderna, druhá moderna, ekonomická racionalita, národné, globálne

Abstract

In this paper author deals with the characteristic of modernism and postmodernism. From the point of view of globalization national prospects of politics, economy, culture and state are not sufficient any more. It is required to revalue the basis of social science. Crises and conflicts refer to the necessity of world politic and economic reform, necessity to create new order which will be able to prevail over current predominant phenomena – globalization.

Key words: Modernism, postmodernism, second modernism, economic rationality, national, global

Túžba človeka po istote patrí k základným existenciálnym túžbam človeka. V sociálnej rovine sa prejavuje mimo iného aj snahou o konštituovanie čo najstabilnejšieho sociálneho poriadku, či už je to ordo amoris, Boží poriadok hierarchizovaný, stabilizovaný a sankcionovaný Bohom, alebo poriadok, ktorý verí v možnosť dokonalého usporiadania sveta na báze ľudského rozumu. Žijeme však v dobe, ktorá je charakterizovaná vysokou mierou neistoty, rizika. Dokonca pojem rizika sa stáva centrálnym pojmom v jednej z najznámejších koncepcií súčasnosti – koncepcie rizikovej spoločnosti U. Becka, ale má významné miesto i v iných konceptoch interpretácie súčasnej situácie. Ekologické riziká, riziká plynúce z chudoby, rastúcej sociálnej nerovnosti, rozmazanie hraníc vojny a mieru, terorizmus, reflexie rôznych kríz, ktoré sprevádzajú západnú civilizáciu už od 19. storočia ako kríza kultúry, či najnovšie finančné a hospodárske krízy,... Z nich najmä tá, ktorú prežívame spochybnila tak účinne ako snáď nič doteraz základnú paradigmu hospodárskeho usporiadania, neoklasickú, neoliberalnú paradigmu ekonómie.

Idea neoliberalizmu, po historickom znovuoživení a posilnení v druhej polovici 20. storočia, prispela k pádu totalitných režimov, pričom otvorila i isté pole nežiadúcim aktivitám a po rozpade bipolarity sveta a rastu ekonomických problémov, i zosilneniu viacerých extrémnych hnutí, ktoré sa v rôznej podobe vynárajú zo starého, zanikajúceho sveta ideológií. Napriek pozitívam revitalizácie neoliberalizmu, ktorý, najmä po období studenej vojny, priniesol aj posilnenie priestoru pre slobodu, demokraciu, ľudské práva, súčasná finančná

a hospodárska kríza poukazuje na to, že tak ako sa historicky opotrebovali idey nacionalizmu, komunizmu, reálneho socializmu, osvietenstva, etc., práve tak sa opotrebovala aj ideológia neoliberalizmu najmä v jej podobe pretendujúcej na univerzálne a absolútne riešenie problémov. Neoliberalizmus triumfujúci najmä po páde železnej opony a konci studenej vojny (Fukujamova koncepcia konca dejín a harmonického demokratického, neoliberalného raja, do ktorého sa postupne dostanú všetci) sa stal v tomto období rozhodujúcou silou, ktorá stanovovala politické i etické normy. Pod hrozbou exkomunikácie je stále znova a znova upevňovaný kult všetko riešiaceho svetového trhu. Odmenou za plnenie príkazov tejto viery má byť odstránenie chudoby, sociálnej exklúzie, etc. Nastáva obdobie akéhosi nového blahobytu, spravodlivosti, ktoré rieši sociálne problémy a robí ideu sociálneho štátu zbytočnou, pretože trh postupne naplní všetky sociálne projekty a sny ľudstva.

V tejto globálnej hre trhu, ktorej sekundujú národné politiky formovaním politických noriem, ktoré napomáhajú pri optimalizácii liberalizácie hospodárstva (deetatizácie, deregulácie trhu pracovných síl, sociálneho poistenia, etc.) vystupujú v rámci národných politických arén. Vo svojej sebaaprezentácii však aktéri globálneho trhu tvrdia, že trh je jediným možným efektívnym riešením globálnych problémov a legitímnym predstaviteľom globálnych hodnôt. Prejavuje sa to najmä v spomínanom odstránení chudoby, kde globálni hráči presvedčajú, že jedine ich hra prináša pre aktérov win – win situácie.

Impozantná sila transnacionálnych aktérov vzbudzuje presvedčenie o legitímnosti ich postupov a reálnosti ideológie, ktorou zdôvodňujú svoje kompetencie a legitimitu. „Čaro“ tejto utópie sa stráca jednak jednoduchým nazretím do štatistík, ktoré svedčia o raste chudoby, o prehlbovaní nerovnomernosti vývoja, raste počtu chudobných v najbohatších štátoch sveta, ako aj s neúspechmi, ktoré zaznamenáva v období kríz, globálnych deformácií a konfliktov. Nadnárodní aktéri sa „vyvážajú“ zo systému národných ekonomík a vytvárajú globálne štruktúry. Z národných štátov sa stávajú exekutívne orgány neoliberalného svetového trhu a jeho aktérov. Pravidlá stráži MMF, ktorý kontroluje a aplikuje neoliberalne normy hospodárenia na národnej, či komunálnej rovine. Štát má realizovať politické reformy, ktoré ho zoštíhli, uvoľnia prekážky obchodu, trhu pracovnej sily a budú vyvíjať tlak na občanov na zvýšenie výkonnosti. Ciele globálnych finančných trhov sa takto stávajú základnou orientáciou vnútornej, národnej politiky. Politicky a ideologicky je táto orientácia na otvorenosť zdôvodňovaná príslubom participácie národa na bohatstve. To, čo vystupuje ako nepolitická, neutrálna, „čisto ekonomická“ požiadavka racionálneho a nevyhnutného konania je vlastne globálna reformná svetová politika.

Svet bez hraníc propagovaný v tejto reformnej politike, je svetom bez hraníc pre mobilný kapitál. Dokonca je možné povedať, že situácia kedy proti medzinárodnému finančnému kapitálu, transnacionálnym korporáciám stoja národné štáty ako aktéri na medzinárodnom svetovom trhu, je pre mobilný kapitál vyhovujúca, pretože vo väčšine prípadov nepredstavujú národné štáty rovnocenného aktéra. Ich exklúzia zo svetového hospodárstva je jednoduchá – kapitál tam nebude investovať, Táto predstava sveta ako je realizovaná v dnešnom globalizujúcom sa svete je dlhodobo neudržateľná. Existujú i argumenty, ktoré silne spochybňujú schopnosť sebareprodukcie neoliberalného režimu. Medzi ne patrí napr. spomínaný rast chudoby, nerovnomernosti v spoločnostiach ale i medzi nimi, z čoho pramenia konflikty a rôzne riziká. Významným rizikom je aj finančná nestabilita zvyšovaná ekonomickou svetovou rizikovou spoločnosťou (Beck 2007). Prejavom sú regionálne finančné krízy, ale aj svetová finančná kríza, ktorú práve prežívame.

Ďalším aspektom súvisiacim s globalizačnými procesmi a mobilitou kapitálu je i znižovanie veľkosti daní, ktoré platia nadnárodné spoločnosti a znižovanie schopnosti vlád vymáhať ich. Vznikajú rozpory medzi slobodou a kapitalizmom, demokraciou a trhom.

Znížený príjem štátov z daní sťažuje financovaných obecných statkov a dobier. Bez daní neexistuje kvalitná infraštruktúra, vzdelanie, problematická je aj zdravotná starostlivosť. Zdanenie vystupuje i ako prijatie zodpovednosti voči spoločenstvu a bez neho nie je fungujúca verejnosť a bez nej nie je ani legitimita aká je očakávaná v demokracii. Na tieto problémy „Svätá trojica deregulácie, liberalizácie a privatizácie“ (Beck 2007) nemá riešenie.

V realite, ale aj v jej reflexii v spoločenských vedách, v konaní politikov, či v chápaní vlastnej národnej a kultúrnej identity sa preplietajú postupy a kategórie, ktoré sa sformovali z perspektívy národných štátov, národných ekonomík, národných kultúr a politikov so scenármi nového, s formovaním nových paradigiem, ktoré vznikajú ako prejav reflexie nedostatočných rámcov, východísk a kategórií vzniknutých z perspektívy národných rámcov na interpretáciu nového, alternatívneho, ktorého hľadanie sa už dávnejšie stalo nielen nevyhnutnosťou, ale aj reálnou súčasťou výskumu v mnohých spoločenských vedách, ako aj hľadania nových riešení a prístupov vo sfére financií, politiky a iných sfér života spoločnosti.

Nie je prekvapujúce, a udialo sa to už v dejinách ľudského myslenia mnohokrát, že nové javy sa pokúšame vysvetliť starou paradigmou a extrapolovať ju i na nové javy. Explanácia novej reality starými kategóriami poukazuje na ich hranice a potrebu nových kategórií, či aspoň zmeny ich obsahu. Často tým vytvárame zdanie, že niečo riešime a v spoločenských vedách, ale aj v sfére politiky, či ekonomiky, je to o to silnejšie, že staré východiská sú spojené so silnými ekonomickými, politickými, či individuálnymi záujmami existujúcich mocenských štruktúr. Nová realita však presahuje staré scenáre a uniká im. Prejavuje sa to u hercov na scéne domácej, či svetovej politiky, ktorí musia bezprostredne reagovať na nové javy a presvedčiť občanov, že dokážu zvládnuť nové procesy a javy. Podobne je to i v ekonomike a ekonómii, kde sa na nové mutácie „chorôb“ predpisujú tie isté lieky, ktoré chorobu vyvolali. Prejavuje sa to napr. v mnohých reakciách na svetovú finančnú krízu, kde sa k jej riešeniu pristupuje z pozícií tých istých kategórií a mnohí analytici považujú za riešenie na „prebytok“ voľnosti trhu ešte viac trhu. (Prítom často sa súčasne na záchranu krachujúcich bánk, priemyselných podnikov dožadujú pomoci od štátu, ktoré čo najviac upierajú úlohu v ekonomike a snažia sa minimalizovať dane – v ideálnom prípade na nulu. Strata dôvery jedných finančných inštitúcií, či priemyslových gigantov voči druhým a sebe navzájom poukazuje na istú „zacyklenosť“, či nedostatočnosť inštitúcií a inštitútov slobodného trhu, pričom obnovu dôvery má garantovať štát (garancia vkladov, úvery pre podnikateľov, záchranné balíčky,...).

Tieto situácie už nie sú riešiteľné kategóriami a postupmi národného štátu. Už neexistuje výlučný scenár kolektívneho konania na svetovej scéne určený národnými štátmi a systémom medzinárodných zmlúv a vzťahov, už to nie je hra striktno determinovaná a vypočítateľná, nie je to straight jacket, či single exit z teórie hier, ale čoraz menej vypočítateľná hra, v ktorej hrá čoraz viac aktérov, staré herné pravidlá sú čoraz viac spochybňované, organizácie a inštitúcie sú dynamicky premenlivé. Stará hra na istotu, suverenitu v rámci národného štátu je silne narušená. Moderný štát je budovaný ako územný štát, ako národný štát, ktorý je suverénny a autonómny. Je zdôvodnený právom národov na sebaurčenie a rieši úlohy práva, spravodlivosti, bezpečnosti a blahobytu na svojom území, rozlišuje sa to, čo je vo vnútri a čo je vonku – za hranicami, sociálne nerovnosti sú analyzované len dovnútra štátu. Moderný štát je spojený s industrializáciou, trhovým hospodárstvom, demokraciou, formovaním národnej kultúry, národných jazykov a literatúr. V hodnotovej oblasti dominuje exklúzia, vymedzenie my a oni, partikularita prevažuje nad univerzálnosťou. Je tu snaha presadiť jednotnú národnú kultúru, ktorá sa homogenizuje na národnej báze, na báze väčšiny voči menšine. Kľúčovými pojmami sa stávajú pojmy kultúrnej a etnickej asimilácie a integrácie (Beck 2007).

Modelom sveta je hierarchicky usporiadaný, vnútorne koherentný celok, kde dominuje moderný typ racionality, prevláda mechanický typ pohybu, atomizmus. Podobne je tomu i v teóriách spoločnosti, v ekonómii, v chápaní mechanizmov trhu, ktoré dosahujú rovnováhu v ľubovoľnej pozícii kontinua, bez toho aby sa menili podsystémy a vzťahy (Černík,...1997). Atomizmus sa prejavuje i v chápaní práce a kapitálu, ako oddelených entít, ktoré sa v procese produkcie nemenia. Vzťahy sa usporadúvajú cez neviditeľnú ruku trhu, ktorá je chápaná ako prírodný zákon. Tento, v podstate, kvantitatívistický model sveta, do ktorého je uzavretá i klasická ekonómia, keď zdôrazňuje len pozitívnu ekonómiu, nemá vo svojich základoch schopnosť prekonať dualizmus racionality a normativity. Sociálny svet, sociálne vzťahy, etické hodnoty a normy, sociálne postoje,... ich premenlivá dynamika ostáva mimo schopnosti vyjadriť celostne vnútorne diferencovanú jednotu racionality a morality, sociálneho sveta človeka a spoločnosti.

Kríza novovekej racionality s dominanciou rozumu, s vierou v jeho neobmedzené možnosti sa začína dostávať do problémov zoči-voči nezvládnutým problémom človeka a prírody, vo vzťahu k ekologickým, sociálnym, politickým problémom, ktorým je človek nútený čeliť už od 19. storočia. Ekonómia uchopuje niektoré z týchto problém v pojme negatívnych externalít, ktorých odstraňovanie však nie je motivované zvnútra ekonomického mechanizmu, ale vonkajším tlakom cez tlak verejnosti a legislatívnych noriem.

Jednou z masívnych, veľmi rôznorodých a často ťažko uchopiteľných reakcií na tieto problémy je veľmi rôznorodý prúd myslenia, ktorý býva označovaný ako postmodernizmus. Tento prúd obsahuje „bezbrehý“ postmodernizmus, ale aj to, čo sa niekedy označuje ako jej racionálne jadro. J. Habermas chápe postmodernu skôr ako nezavŕšený projekt moderny, ktorý sa snaží o jej naplnenie inými prostriedkami, v iných sociálnych a kultúrnych vzťahoch. (Habermas 1991) J. F. Lyotard však naopak tvrdí, že projekt moderny je v postmoderne likvidovaný, pretože veľké narácie o emancipácii o slobode ľudstva sa nenaplnili, čoho dôkazom Osviečením, ktorým sa končí osvietenstvo, vek rozumu (Lyotard 1991). Veľmi častým vymedzením postmoderny, a nielen filozofickej, je radikálna pluralita. Postmoderna, podľa W. Welscha, nie je antimodernou, ale patrí k moderne ako jej transformácia. Forma je modernou, ktorá sa zbavila novovekých prímiesí (Welsch 1994). V zásade však i koncepcia radikálnej plurality neprekonáva dichotómiu jedného a mnohého, pretože čas veľkých projektov skončil, pretože tie skončili s totalitarizmom a násilím. Diskurz v rámci novovekej racionality, ktorá predpokladá homogénny a nemenný základ vedie k zdôrazňovaniu jedného, t.j. jednoty alebo plurality. Z vývinového aspektu je však potrebné zohľadniť aj možnosť vytvorenia nového celku novej jednoty, s iným vnútorne dynamickým základom.

Na rozdiel od toho čím by sme mohli charakterizovať modernu v rámci národného celku ako metodologického východiska, postmoderna preferuje postpolitický názor na svet, zrušenie hraníc, stav, ktorý už nie je stabilný, ale premenlivý a ako ho charakterizuje Z. Baumann – tekutý, vzniká globálny kultúrny priemysel, kultúra je zbavená hraníc, stav, ktorý je charakterizovaný pluralitou bez hierarchií, univerzálnou koexistenciou kultúrnych rozdielov, otvorenými identitami, či už u jednotlivcov alebo spoločnosti, relativizmus hodnôt je univerzálny, etické hodnoty a postoje sú neporovnateľné, existujú kultúrne rozpory v globálnom kapitalizme, etc. Snáď najvýznamnejšie tu dominuje nihilistické východisko.

Výsledkom postmodernej situácie je radikálna pluralita kultúr, odesencializované identity, relativizmus hodnôt, pluralitné identity, pospolitické názory na svet, pluralita nehierarchizovaných racionalít, etc. na jednej strane, na druhej strane je tu však jedna racionalita, ktorá sa presadzuje a seba prezentuje ako univerzálna a v tomto univerzalistickom geste vystupujú plurality, či už na rovine individuality alebo spoločnosti skôr ako komplementárne, ich konanie akoby dostávalo zmysel cez presadenie ekonomickej racionality

v jej neoliberalnej podobe, v podobe globálneho trhu. Táto racionalita je seba prezentovaná ako spontánna sila, ktorá dokáže uviesť do harmónie národné usporiadanie ekonomík s nadnárodnými procesmi.

Na úrovni národných štátov rozhoduje v kľúčovej miere o ich exklúzii, chudobe zapojenie do svetového trhu, o čom ale nerozhodujú legitímne zvolení politici, ale „niekto“ zvonku. Na jednej strane je tu globálna moc kapitálu, financií inštitucionalizovaná v nadnárodných organizáciách a na druhej strane nezvládnuté sociálne, civilizačné, ekologické a iné súvislosti, ktoré vytvárajú pocit ohrozenia. A práve pocit ohrozenia vedie k možnosti podpory svetovej verejnosti konceptu novej organizácie svetovej ekonomiky, iného pohľadu na možnosť vytvorenia toho, čo U. Beck nazýva „kozmpolitným štátom“, ktorý predpokladá rozvinutie občianskej (svetoobčianskej) spoločnosti ako protiváhy svetovej globálnej finančnej moci. Aj keď vo svete kde sú médiá väčšinou ovládané finančným kapitálom a produkujú obraz človeka, ktorý je uzavretý vo svete konzumu, nie je jednoduché presadzovať iné hodnotové preferencie ako tie, ktoré vychádzajú z hodnôt konzumu, zverejňovanie rizík súčasného vývoja hospodárstva, politiky, vedy, ale aj každodenného života, vytvára veľký tlak na zodpovedné konanie a prijatie zodpovednosti za vývoj aj pri veľkých transnacionálnych korporáciách, ktoré obvykle presúvajú zodpovednosť na politikov.

Je potrebné vytvoriť taký model vzťahu štátu a svetového spoločenstva, ktorý dokáže rešpektovať pluralitu, bude akceptovať nový vzťah univerzálneho a partikulárneho kde univerzálne nebude znamenať likvidáciu partikulárneho, ale bude jeho podmienkou, formovať novú typológiu nadnárodných foriem života, rešpektovať druhého, ktorý je inkluzívne prítomný v doteraz exkluzívnom hodnotovom systéme atď.

Tento pohyb k premene je možné pozorovať už dnes. Ktorý konkrétny model usporiadania vzťahov, či scenár vývoja, nadobudne prevahu je veľmi ťažké spoločenským vedám určiť. Vedomie zodpovednosti, ktoré prekračuje úzke ekonomické, národné, či štátne hranice, vedie k utváraniu projektov, ktorý by mali vytvárať nové svetoobčianske, či kozmpolitné tradície. Pritom kozmpolitný projekt by, podľa U. Becka nemal byť uzatvorený v starých kategoriálnych schémach. Napr. ľudské práva sa stali predmetom ideologických bojov v studenej vojne..

Stáva sa potrebným vytvoriť nový systém hodnôt, novú paradigmatu civilizácie, ktorá by bola schopná vytvoriť celoplanetárne základy pre fungovanie sveta. Takýto systém však nie je legitimizovateľný cez obmedzené rámce národného štátu, národnej kultúry. Reformné projekty, idey by mali byť sprevádzané reformnou praxou svetovej politiky. Niektoré kroky reforiem, resp. aspoň ich potreba, je už všeobecne uznávaná. Ide napr. o potrebu reformy Svetovej banky, WHO, OSN a i., o posilnenie inštitúcií a dohôd, ktoré reagujú na globálne problémy ako je napr. Kjótsky protokol, Medzinárodný trestný tribunál a i. Do kategórie vízií skôr patria napr. úvahy o svetovom občianstve, resp. svetovom parlamente, aj keď svetová verejnosť sa postupne vytvára. I na úrovni OSN vyšla správa Komisie pre politiku svetového poriadku The Commission on Global Governance – Our Global Neighbourhood. Nejde pritom o svetovú vládu (Government), ako to niektorí pochopili, ale o svetové usporiadanie, poriadok (Governance). I táto vízia predpokladá zachovanie národných štátov ako aktérov. Napriek istému nepochopeniu, krízy, konflikty aj odpor voči globalizácii, či neoliberalizmu, podporujú globalizáciu a vytvárajú nový horizont uvedomovania si globalizácie. Postupne sa vytvára nový horizont myslenia o globalizácii, ktorý prekonáva súčasný, keď je na jednej strane globalizovaný obchod, financie, ktoré si vytvorili i vlastné nadnárodné inštitúcie a, na druhej strane, individualizovaní aktéri, ktorí sú iba realizátormi spontánneho pohybu globálneho mobilného kapitálu, ktorý sa pohybuje v intenciách ekonomickej racionality. Aj protesty proti globalizácii, uvedomovanie si negatívnych externalít už dostáva globálny charakter, ktorý

postupne cez jednotlivé oblasti vytvára tlak na transnacionalizáciu inštitúcií národného štátu, informačných systémov a právneho poriadku. Zložitou je aj otázka koexistencie národných kultúr a problém vytvorenia istého spoločného hodnotového systému.

Je nepochybné, že je potrebné vytvárať isté projekty, scenáre budúcnosti, ktoré by však vychádzali z reálnych tendencií a reálnych problémov. Starosť o budúcnosť, ako jedna zo základných charakteristík človeka, nemôže byť opretá iba o čistý, teoretický rozum, ktorý by produkoval nejakú ideu, ktorá sa má uskutočniť, akési *das Sollen*, ale, ako zdôrazňuje i J.Habermas, aj o záujem, ktorý si podriaďuje rozum. A práve cez uvedomenie si prejavov globálnych problémov, kríz a konfliktov v každodennom živote jednotlivca, v živote spoločnosti, budeme participovať na vytváraní svetovej verejnosti, na uvedomení si paradoxov, že národné potreby a záujmy je už potrebné riešiť nadnárodne, že istá strata autonómie a časti suverenity, môže byť naopak cestou k jej posilneniu, a t p.

Pochopiteľne, z povahy spoločenskej skutočnosti vyplýva, že nijaký scenár sa nerealizuje automaticky. Ponechanie vývoja na jednorozmernú, redukcionistickú technickú a ekonomickú racionalitu, by v podmienkach globalizácie len ďalej stupňovalo problémy a riziká, ktorým dnes spoločnosť čelí. Preto sú legitímne projekty, ktoré hľadajú nové usporiadania spoločnosti, nový svetový poriadok. S istotou však možno povedať len toľko, že ani tieto „nové poriadky“ nebudú definitívne a vnútorne úplne harmonické. Poriadky v rámci novej paradigmy civilizácie však budú musieť byť ešte otvorenejšie, dynamickejšie, pritom však zrejme budú, podobne ako v „prvej moderne“ produkovať tendencie k rovnováhe, k stabilizácii. Minimálnou podmienkou pre rôzne projekty a scenáre by však malo byť aby ponúkali riešenia čo najbližšie k realite a k existujúcim problémom.

Literatúra

BECK, U.: Riziková spoločnosť. Na ceste k jinej moderne. Praha, Slon 2004.

BECK, U.: Moc a protiváha moci v globálnom veku. Nová ekonomie svetovej politiky. Praha, Slon 2007.

ČERNÍK, V., VICENÍK, J., VIŠŇOVSKÝ, E.: Historické typy racionality. Bratislava, IRIS 1997.

HABERMAS, J.: Moderna – nedokončený projekt. In *Za zrkadlom moderny*. Bratislava, Archa 1991

KŮNG, H.: Světový étos pro politiku a hospodářství. Praha, Vyšehrad 2000.

LYOTARD, J. F.: Postmoderná situácia. In *Za zrkadlom moderny*. Bratislava, Archa 1991.

MÁRTON, M.: Poznámky k ekonomickej racionalite, hodnotám a ku globalizácii. *Ekonomický časopis* 53. Bratislava SAV 2005, č.7.

WELSCH, W.: Naše postmoderní moderna. Praha, ZVON 1994.

Kontakt:

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b
852 35 Bratislava

Mgr. Boris Mattoš

KATEDRA MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

SLOVENSKÝ PROTOKOL A JEHO OSOBITOSTI

mattos@euba.sk

Abstrakt

Cieľom článku bolo poukázať na osobitosti slovenského protokolu v kontexte chýbajúcich pravidiel pre riešenie niektorých protokolárnych podujatí.

Súčasťou článku je tiež prehľad o prijatých pravidlách, tzv. protokolárnych poriadkov: Zásady diplomatického protokolu v Slovenskej republike (1993), Jednotný štátny protokol v Slovenskej republike (1995), Pravidlá diplomatického protokolu v Slovenskej republike (2007). Prvý dokument založil istú tradíciu, druhý zaviedol jednotnú protokolárnu prax a tretí jednotnú prax zrušil a hoci oficiálne hlásal vytvorenie flexibilného a jednoduchého protokolárneho poriadku, v skutočnosti pri niektorých ceremoniálnych úkonoch došlo dokonca k jeho skomplikovaniu.

V kontexte prijatých pravidiel a noriem je potrebné konštatovať, že v slovenských podmienkach výrazne absentuje dokument, ktorý by upravoval pravidlá štátneho protokolu. Platné protokolárne pravidlá upravujú len niektoré jeho zložky. Vzhľadom ku skutočnosti, že takýto komplexný dokument nebol doteraz prijatý, nie je nikde zakotvené riešenie niektorých významných protokolárnych podujatí, o ktorých sa pojednáva v článku: reprezentačné priestory, vyznamenania, inaugurácia hlavy štátu, lety vládnym špeciálom, pozvánky a účasť na najvyšších protokolárnych podujatiach. Prijatie takéhoto komplexného dokumentu je dôležité pre celkovú dôstojnú reprezentáciu štátu najmä vo vzťahu k zahraničiu.

Abstract

Main message of the article under the title “Slovak protocol and his particularities” is to point out deficiency in documents related to the state protocol.

There is mentioned a list of ratified protocol rules in Slovakia: *Principles of diplomatic protocol in the Slovak Republic* (1993), *United state protocol in the Slovak Republic* (1995), *Rules of diplomatic protocol in the Slovak Republic* (2007). The first document opened a tradition, the second one has introduced a tradition of united protocol practice and the third one has broken this tradition. His main goal was to create a flexible and easy protocol rules; in fact he just complicated many ceremonial processes.

In this context is necessary to underline, that in Slovak conditions is missing a document, which would deal with complex rules of state protocol. In valid documents is to find just regulation of some protocol principles, not complexity of state protocol. Missing are for example rules for: Inauguration of the President of the Slovak Republic, Decorations, Invitations to the highest diplomatic events etc. To adopt such complex document of state protocol principles is in particular very important for respectable representation of the state towards outside of the country.

Terminologická nejednotnosť

Úvodom je potrebné poukázať na terminologický chaos, ktorý často panuje pri odbornom pojmosloví, keď sa témou rozhovoru, alebo diskusie stáva protokol. Pomerne často dochádza k tomu, že sa pojem zamieňa s etiketou. Aký je rozdiel medzi nimi? **Etiketa** – to sú

bežné pravidlá slušnosti, ktoré človek používa vo svojom kultúrnom prostredí v každodennom styku a ktoré mu kontakt s ľuďmi uľahčujú. Etiketa má niekoľko základných princípov prednosti – napríklad starší má prednosť pred mladším, žena pred mužom, nadriadený pred podriadeným. **Protokol** sa síce opiera o etiketu, ale chápu sa ním všeobecne uznávané pravidlá (zdvorilosti), ktoré sa uplatňujú v medzinárodnom styku na oficiálnej úrovni. Protokol sa odvíja v prvom rade od postavenia, ktoré človek reprezentuje, napríklad bez ohľadu na vek a pohlavie. Nedodržanie protokolu sa považuje nielen za urážku osoby, ale aj krajiny, ktorú reprezentuje.

Protokolárne poriadky

Súhrn medzinárodných noriem a iných špeciálne vypracovaných alebo tradíciou prijatých pravidiel a zvyklostí, ktorými sa v každom štáte po formálnej stránke riadi styk oficiálnych predstaviteľov, osobitne na úrovni hlavy štátu, predsedu parlamentu a predsedu vlády so svojimi zahraničnými partnermi, ako aj s tým súvisiaci priebeh rôznych oficiálnych ceremoniálov a protokolárnych aktov predstavujú protokolárne poriadky. Protokolárne pravidlá sa prijímajú v záujme zabezpečenia jednotného výkladu a praktickej realizácie diplomatického protokolu v rôznych oblastiach medzinárodných stykov.

V priebehu 15 rokov existencie Slovenskej republiky (1993-2008) boli prijaté celkovo tri dokumenty upravujúce protokolárne náležitosti v Slovenskej republike:

- *Zásady diplomatického protokolu v Slovenskej republike* (1993);
- *Jednotný štátny protokol v Slovenskej republike* (1995);
- *Pravidlá diplomatického protokolu v Slovenskej republike* (2007).

Vznikom Slovenskej republiky 1. januára 1993 boli prijaté aj relevantné dokumenty týkajúce sa diplomatického protokolu. Pod uznesením Vlády Slovenskej republiky č. 5 z 12. januára 1993 k návrhu Zásad diplomatického protokolu v Slovenskej republike vláda schválila *Zásady diplomatického protokolu v Slovenskej republike* s pripomienkami prijatými na rokovaní vlády. Vláda uložila podpredsedovi vlády a ministrom zahraničných vecí v spolupráci s vedúcim Kancelárie prezidenta Slovenskej republiky, vedúcim Kancelárie Národnej rady Slovenskej republiky a vedúcim Úradu vlády Slovenskej republiky zabezpečiť realizáciu prijatých zásad diplomatického protokolu v Slovenskej republike¹.

O dva roky neskôr, v roku 1995, prebiehalo pripomienkové konanie k dokumentu, ktorý mal za cieľ zjednotiť protokolárnu prax v Slovenskej republike. Predkladateľom bol minister zahraničných vecí Slovenskej republiky, ktorý materiál predložil na rokovanie vládneho kabinetu. Vláda Slovenskej republiky prerokovala a schválila *Jednotný štátny protokol v Slovenskej republike* dňa 13. júna 1995². Dokument nahradil platné *Zásady protokolu v Slovenskej republike*. V dôvodovej správe sa uvádzalo, že skúsenosti získané z uplatňovania dovtedajších protokolárnych zásad v kontexte dôkladnejšieho poznania platných protokolárnych zvyklostí v zahraničí – vyvolali potrebu ich zásadného prehodnotenia novelizácie a vypracovania komplexnejšieho dokumentu. Na vypracovaní materiálu aktívne spolupracovali protokolárne útvary Kancelárie prezidenta SR, Kancelárie NR SR a Úradu vlády SR.

Jednotný štátny protokol v porovnaní so *Zásadami diplomatického protokolu v Slovenskej republike* priniesol predovšetkým tieto zmeny:

¹ Číslo materiálu 4676/1992 <http://www.government.gov.sk/uznesenia/1993/0112/uz_0005_1993.html >

² Uznesenie vlády Slovenskej republiky z 13. júna 1995 č. 429. http://www.government.gov.sk/uznesenia/1995/0613/uz_0429_1995.html >

- rozšírenie všeobecných zásad upravujúce napr. počet členov delegácie a sprievodu;
- rozšírenie protokolárneho poriadku pri oficiálnom a neoficiálnom vítaní a rozlúčke v pracovných dňoch i v dňoch pracovného pokoja;
- rozšírenie princípu reciprocitu;
- špecifikácia výmeny darov a pod.;
- zníženie úrovne účasti na vítaniach a rozlúčkach v zásade o jeden stupeň;
- zjednodušenie protokolárneho poriadku pri jednotlivých typoch návštev;
- zjednodušilo sa používanie názvoslovnia a vypustené boli niektoré nesprávne pomenovania uvádzané v Zásadách diplomatického protokolu SR (napr. úplné a neúplné vojenské pocty³)
- zachované boli určité slovenské tradície a zvyklosti.

Za najväčšie problémy bolo označené financovanie zahraničných návštev v Slovenskej republike. Tento problém sa osobitne prejavoval napríklad pri uskutočňovaní zahraničných stykov členov vlády, štátnych tajomníkov a predsedov ústredných orgánov štátnej správy Slovenskej republiky⁴. Z uvedeného dôvodu bolo do uznesenia Vlády Slovenskej republiky k prijatému dokumentu pridané odporúčenie ministrovi zahraničných vecí, aby v spolupráci s podpredsedom vlády a ministrom financií a vedúcou Úradu vlády Slovenskej republiky vyhodnotil doterajší systém financovania vrcholných zahraničných návštev v Slovenskej republike a pripravil návrh na financovanie z jedného miesta už od roku 1996⁵.

Uznesenie Vlády Slovenskej republiky z 13. júna 1995 k návrhu *Jednotného štátneho protokolu v Slovenskej republike* odporučilo ministrovi zahraničných vecí Slovenskej republiky pripraviť a predložiť na rokovaní vlády návrh zákona Národnej rady Slovenskej republiky o *Jednotnom štátnom protokole v Slovenskej republike*. K prijatiu zákona nedošlo.

O dvanásť rokov neskôr, v roku 2007, na návrh ministra zahraničných vecí⁶ Vláda Slovenskej republiky prerokovala a schválila dňa 27. júna 2007 návrh pravidiel diplomatického protokolu v Slovenskej republike⁷. Materiál pod názvom *Pravidlá diplomatického protokolu v Slovenskej republike* nahradil *Jednotný štátny protokol v Slovenskej republike* z roku 1995.

Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky v predkladacej správe vyjadrilo stanovisko, že *Jednotný štátny protokol v Slovenskej republike* z roku 1995 je v mnohých aspektoch už prekonaný. Predkladaný dokument si za cieľ kládol vytvorenie flexibilného a jednoduchého jednotného protokolárneho rámca a pravidiel na zaisťovanie správneho chodu a poriadku pri formálnych stykoch oficiálnych predstaviteľov Slovenskej republiky s ich zahraničnými partnermi. Zdôraznené bolo, že schválením návrhu pravidiel diplomatického protokolu v Slovenskej republike nevznikne jediný protokol, ktorý by centralizovane zabezpečoval výkon diplomatického protokolu pre všetkých ústavných činiteľov. Návrh podľa uvedenia v predkladacej správe v plnom rozsahu rešpektuje kompetencie ústavných inštitúcií a ústavných činiteľov a nemá v úmysle spochybňovať z nich vyplývajúcu decentralizáciu zabezpečovania diplomatického protokolu. Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky načrtlo isté posilnenie pozície Diplomatického protokolu MZV SR ako hlavného gestora dodržovania pravidiel diplomatického protokolu na Slovensku. V tomto

³ Ide o pocty s pochodom a bez pochodu jednotky čestnej stráže.

⁴ Na uvedené ustanovenie platilo uznesenie Vlády Slovenskej republiky č. 98/95.

⁵ Odporúčenie B. 2.b) v rámci uznesenia Vlády Slovenskej republiky z 13. júna 1995 číslo 429.

⁶ Číslo materiálu: UV-11288/2007.

⁷ Uznesenie vlády Slovenskej republiky z 27. júna 2007 č. 553.

kontexte je koncipovaný úvod návrhu pravidiel diplomatického protokolu v Slovenskej republike.⁸

Schválený dokument síce oficiálne hlásal vytvorenie flexibilného a jednoduchého protokolárneho poriadku, ale na druhej strane pri niektorých ceremoniálnych úkonoch došlo v porovnaní s predchádzajúcim dokumentom dokonca k jeho rozšíreniu. Ako príklad možno uviesť nástupný oficiálny rozlúčkový alebo privítací ceremoniál pri oficiálnych a pracovných návštevách Prezidenta Slovenskej republiky v zahraničí:

Nastúpenie predstavitel'ov podľa štátneho protokolu v SR (1995):	Nastúpenie oficiálnych predstavitel'ov podľa <i>Jednotného štátneho protokolu v SR (1995):</i>	Nastúpenie oficiálnych predstavitel'ov podľa <i>Pravidiel diplomatického protokolu v Slovenskej republike (2007)</i>
podpredseda NR SR	podpredseda NR SR	podpredseda NR SR
podpredseda vlády SR	podpredseda vlády SR	podpredseda vlády SR
minister zahraničných vecí SR	minister zahraničných vecí SR	minister zahraničných vecí SR
minister obrany SR	minister obrany SR	minister obrany SR
vedúci Kancelárie prezidenta SR	vedúci Kancelárie prezidenta SR	vedúci Kancelárie prezidenta SR
náčelník Vojenskej kancelárie prezidenta SR	náčelník Vojenskej kancelárie prezidenta SR	náčelník Vojenskej kancelárie prezidenta SR
riaditeľ Diplomatického protokolu MZV SR	riaditeľ Diplomatického protokolu MZV SR	riaditeľ Diplomatického protokolu MZV SR
riaditeľ sekretariátu a protokolu Kancelárie prezidenta SR	riaditeľ sekretariátu a protokolu Kancelárie prezidenta SR	riaditeľ sekretariátu prezidenta SR
		riaditeľ odboru zahraničnej politiky Kancelárie prezidenta SR
		zástupcovia diplomatickej misie navštevovaného štátu

K ďalším zmenám v *Pravidlách diplomatického protokolu v Slovenskej republike*:

- hlavy štátov na letisku oficiálne vítali prezident, podpredseda parlamentu a vlády, ministri zahraničných vecí, obrany, vnútra, členovia kancelárie prezidenta, primátor hlavného mesta a ďalší - dnes sa na letisku nevíta, privítanie sa odohráva v skromnejšej zostave na nádvorí prezidentského paláca;

- podľa nových pravidiel by sa mali výrazne obmedziť náklady, ktoré zahraničným delegáciám hradí slovenská strana. Doteraz bolo pri návšteve ministra zahraničných hradené ubytovanie a strava piatim ľuďom a poskytnutý neobmedzený počet áut. Po zmene pravidiel bude zabezpečené ubytovanie a strava len trom členom delegácie a dve autá. Pri návšteve cudzej hlavy štátu budú uhradené náklady najviac 11 členom delegácie a poskytne sa im päť áut.

- do protokolárneho poradia boli zapracované nové funkcie, ktoré medzičasom pribudli ako napríklad ombudsman, župani, europoslanci a pod. Bývalí prezidenti boli do protokolárneho poradia zaradení až od roku 2001, hoci funkčné obdobie prvého prezidenta sa skončilo v roku 1998.

V kontexte prijatých pravidiel a noriem je potrebné konštatovať, že v slovenských podmienkach výrazne absentuje dokument, ktorý by upravoval pravidlá štátneho protokolu.

⁸ Predkladacia správa k materiálu z rokovania Vlády Slovenskej republiky k materiálu *Návrh pravidiel diplomatického protokolu v Slovenskej republike*
<[http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/C02B3ABD1B428EF2C12573010046EFF6/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/C02B3ABD1B428EF2C12573010046EFF6/$FILE/Zdroj.html)>

Platné protokolárne pravidlá sú len jednou zložkou štátneho protokolu a keďže takýto dokument nie je prijatý, nie sú riešené ani niektoré významné protokolárne podujatia uvedené v ďalšej časti príspevku.

Výzvy slovenského protokolu

Súčasná protokolárna prax na Slovensku zápasí s mnohými výzvami. Mnohé situácie boli dôkazom toho, že pre absenciu jednotných pravidiel, napríklad v rámci štátneho protokolu, nie je presne definovaný postup, ako mnohé protokolárne podujatia organizovať tak, aby vykazovali ucelený protokolárny rámec, mali jasné a transparentné pravidlá a pri ich ďalšej organizácii pôsobili dojmom zachovania kontinuity. Z viacerých výziev, ktoré čakajú na svoje protokolárne doriešenie, uveďme aspoň päť (poradie, v ktorom sú uvedené, nepoukazuje na ich hierarchickú dôležitosť):

Reprezentačné priestory

Pre účely usporiadania najvyšších protokolárnych podujatí nie sú momentálne k dispozícii dôstojné reprezentačné priestory. Využívané boli a sú tieto priestory:

- *Primaciálny palác* - prvé sídlo hlavy štátu, je od roku 1995 sídlom primátora hlavného mesta Slovenskej republiky;

- *Prezidentský palác - Grassalkovičov palác* – aktuálne sídlo hlavy štátu - je priestorovo veľmi limitovaný, väčšie podujatia nie je možné v týchto priestoroch organizovať;

- *Bratislavský hrad* - od roku 2008 minimálne na tri roky v rekonštrukcii – zostáva v správe Kancelárie NR SR;

- *Budova Slovenskej filharmónie* - dôstojný priestor, ale z protokolárneho hľadiska nespĺňa potrebné požiadavky; možno ho použiť len ad hoc (budova bola využitá napríklad pri inaugurácii Prezidenta Slovenskej republiky, organizácii parlamentného zhromaždenia NATO, banketu pri príležitosti návštevy kráľovnej Alžbety II.);

- *Miestodržiteľský palác* – zrekonštruovaný priestor využívaný na ubytovanie hláv štátov a predsedov vlád, je v správe Úradu vlády Slovenskej republiky; nevýhoda: limitujúce priestory;

- *Budova bývalého ROH – Istropolis* – priestor postavený na organizovanie zjazdov ROH, občasne využívaný priestor pri organizovaní rôznych konferencií, na protokolárne podujatia nevyhovujúci priestor;

- *Nová budova SND* – priestor naposledy využitý dňa 8.1.2009 – slávnostné podujatie pri príležitosti prijatia jednotnej európskej meny – euro, na ktorom sa zúčastnili najvyšší predstavitelia členských štátov Európskej únie a európskych inštitúcií; jeho nevýhodou je nedostavaný priestor v okolí;

- *Hotel Bôrik* – priestor využívaný na ubytovanie delegácií (napr. ruský prezident počas summitu Bush - Putin), organizovanie medzinárodných konferencií a pod. Zrekonštruovaný priestor má však svoje limity.

Nádejou na vyriešenie danej situácie by bolo využitie *Zámku v Rusovciach* po jeho majetkovo-právnom vysporiadaní a najmä po vykonaní rozsiahlej rekonštrukcie. Ústavný súd Slovenskej republiky koncom novembra 2008 rozhodol, že zámok nepatrí Rádu sv. Benedikta so sídlom v Komárne, ale zostáva vo vlastníctve Správy zariadení Úradu vlády Slovenskej republiky⁹. Tento priestor by bol z viacerých dôvodov veľmi vhodným priestorom pre štátnu reprezentáciu. Súčasne by sa sprevádzkovaním tohto priestoru vyriešil problém ohľadne chýbajúcej rezidencie hlavy štátu, keďže vila zakúpená pre hlavu štátu bolo skôr núdzovým

⁹ Kaštieľ v Rusovciach zostáva v rukách štátu <<http://www.bratislavskenoviny.sk/103940/obnova-mesta/kastiel-v-rusovciach-zostava-v-rukach-statu>>

riešením, keď bolo potrebné ubytovať hlavu štátu, ktorá nepochádzala z Bratislavy a nemohla využívať svoje ubytovacie kapacity.

Vyznamenania

Ďalšou výzvou, ktorú by bolo potrebné vyriešiť sú štátne vyznamenania. Keďže nie sú prijaté jasné pravidlá, nastávajú pri ich udeľovaní situácie, ktoré sú následne podrobované kritike. Takým bolo napríklad odovzdanie najvyššieho štátneho vyznamenania prezidentovi Kazachstanu v novembri 2007. Informáciu o odovzdaní štátneho vyznamenania sa oficiálne predstavitelia slovenských médií z Kancelárie prezidenta Slovenskej republiky nedozvedeli, informácie prenikli až cez kazašské médiá¹⁰. V médiách bolo odovzdanie štátneho vyznamenania označené ako chyba, z protokolárneho hľadiska treba poznamenať, že akceptácia kazašskej hlavy štátu bola vyjadrená samotným pozvaním tejto hlavy štátu na návštevu Slovenskej republiky.

V médiách sa poukazovalo aj na ďalšie pochybenia: Ako príklad možno spomenúť vyznamenanie hokejového brankára Vladimíra Dzurillu, ktorý dostal *Pribinov kríž in memoriam*, avšak podľa Zákona o vyznamenaniach mal dostať *Rad Ludovíta Štúra*, ktorý sa udeľuje za športové zásluhy¹¹. *Pribinov kríž* sa zapožičiava občanom Slovenskej republiky, ktorí sa významne zaslúžili o hospodársky, sociálny alebo kultúrny rozvoj republiky. *Rad Ludovíta Štúra* sa zapožičiava občanom Slovenska, ktorí sa mimoriadnym spôsobom zaslúžili o demokraciu a ľudské práva, obranu a bezpečnosť alebo za mimoriadne zásluhy v oblasti politiky, riadenia a správy štátu, rozvoja hospodárstva, vedy a techniky, kultúry, umenia, školstva, športu a za mimoriadne významné šírenie dobrého mena SR v zahraničí.

V súčasnosti sú udeľované tieto vyznamenania:

- *Rad Bieleho dvojkríža* – udeľuje sa cudzincom za rozvoj vzťahov so Slovenskom pri príležitosti návštevy (prijatia) v SR, resp. mu ho odovzdáva hlava štátu osobne počas svojej návštevy v zahraničí;

- *Rad Andreja Hlinku* – udeľoval sa do 1.1.2003 za zásluhy o vznik Slovenskej republiky;

- *Rad Ludovíta Štúra* – udeľuje sa k 1. septembru za zásluhy o demokraciu, ľudské práva, obranu, politiku, hospodársky rozvoj, vedu, školstvo, kultúru, umenie, šport, sociálnu oblasť alebo za šírenie dobrého mena Slovenska v zahraničí;

- *Kríž M. R. Štefánika* – udeľuje sa k 1. januáru za nasadenie vlastného života na obranu Slovenska;

- *Pribinov kríž* – udeľuje sa k 1. januáru za hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj.

Podľa informácií zverejnených v tlači koncom roku 2008 by sa počet štátnych vyznamenaní mal rozšíriť o *Medailu prezidenta*. Štátne vyznamenanie by sa malo udeľovať občanom, ktorí sa zaslúžili o riadenie a správu štátu, rozvoj vedy, školstva, športu či sociálnej oblasti¹².

Z hľadiska jednotlivého a najmä objektívneho postupu by bolo potrebné zriadiť komisiu, ktorá by posudzovala podnety na udelenie štátnych vyznamenaní, a ktorá by zisťovala, či navrhnutá osobnosť spĺňa podmienky na ich udelenie. Súčasný systém je dosť kontroverzný a ocenenia osobností sú následne spochybňované, čo určite k dôstojnej štátnej reprezentácii neprospieva.

Inaugurácia hlavy štátu

¹⁰ Nazarbajev dostal najvyššie slovenské štátne vyznamenanie <<http://www.sme.sk/c/3601485/nazarbajev-dostal-najvyssie-slovenske-statne-vyznamenanie.html>>

¹¹ Ivan Gašparovič vyznamenal bývalého hokejového brankára v rozpore so zákonom Dzurillu ocenili protizákonne <<http://www.sme.sk/c/3659810/dzurillu-ocenili-protizakonnie.html>>

¹² Gašparovič chce dávať medailu <<http://www.sme.sk/c/4048983/gasparovic-chce-davat-medailu.html>>

Priebeh inaugurácie prezidenta Slovenskej republiky nie je formálne protokolárne zakotvený v žiadnom dokumente. Úlohou protokolu je okrem iného starať sa aj o istú kontinuitu. Na Slovensku prebehli 3 inaugurácie hlavy štátu (1993, 1999 a 2004), ich ceremoniálny priebeh bol značne odlišný. Najviac sa tradícii vymykala inaugurácia z roku 1999, ktorá predstavovala pompézny ceremoniál takmer na úrovni korunovanej hlavy štátu. Inaugurácia z roku 2004 v porovnaní s predchádzajúcimi tiež zaznamenala mnohé protokolárne zmeny, kedy napríklad na toto slávnostné podujatie neboli pozývaní najvyšší predstavitelia susedných štátov. V roku 2009 sa bude konať ďalšia inaugurácia, pravidlá stále neboli prijaté.

Lety vládny špeciálom

Za účelom realizácie návštev najvyšších politických predstaviteľov krajiny v zahraničí sa štandardne používajú tzv. vládne špeciály. Tejto tradícii sa viac krát vyhol predseda vlády Slovenskej republiky, ktorý niekoľko svojich oficiálnych ciest zrealizoval bežnou komerčnou linkou. Ako dôvody sú spomínané najmä ekonomické. Ako sa však v tejto súvislosti v tlači vyjadrili viacerí odborníci, ústavní činitelia môžu cestovať komerčnými linkami napríklad v rámci Európy, ale rozhodne nie do vzdialenejších destinácií. K takejto situácii došlo vo februári 2007, kedy sa uskutočnila cesta predsedu slovenskej vlády do Čínskej ľudovej republiky. Ako sa viacerí odborníci vyjadrili, realizácia cesty do Pekingu bežnou linkou môže u partnerov vzbudzovať skôr dešpekt, akoby krajina nebola schopná patrične vybaviť najvyšších štátnych predstaviteľov¹³.

Komerčná preprava navyše sťažuje aj ochranu politikov a logistiku návštevy. V minulosti preto dochádzalo k zmätkom, program návštev sa prispôboval cestovnému poriadku, rokovania boli kratšie, ako by bolo treba alebo naopak lietadlo plné cestujúcich čakalo hodinu na politika, ktorý si doma zabudol pas.

Riešením by bolo zakúpenie menšieho lietadla na krátke vzdialenosti a väčšieho na vzdialenejšie destinácie, kde je možné na palubu vziať aj predstaviteľov tlače.

Pozvánky a účasť na najvyšších protokolárnych podujatiach

Jedna z ďalších oblastí, ktorá vykazuje vážne protokolárne pochybenia súvisí s neúčastou najvyšších štátnych predstaviteľov na významných protokolárnych podujatiach, resp. opomenutím pozvať niektorých predstaviteľov na tieto podujatia. Príkladom môže byť slávnostný banket pri príležitosti návštevy jej veličenstva kráľovnej Alžbety II. Na uvedenom podujatí sa nezúčastnili predseda vlády SR a predsedu NR SR, hoci v hlavnom meste boli prítomní a nemali iný mimoriadny program.¹⁴ Ďalšou chybou bolo, že na banket neboli pozvaní napríklad bývalí prezidenti Slovenskej republiky a bývalí predsedovia vlády Slovenskej republiky, naopak pozvanie dostali: bývalý hokejista, tréner futbalovej reprezentácie, prezident hokejového zväzu, riaditeľ Železiarní Podbrezová, šéf Mercedesu Slovakia atď.

Kritizovaná je tiež účasť ústavných činiteľov na recepciách „problémových krajín“. Príkladom bola účasť predsedu vlády, jedného z ministrov vlády a poslancov vládnej strany na oslavách kubánskej revolúcie. Takéto prípady slovenský protokol nerieši, jednotne nie sú upravené pravidlá kým a na akej úrovni je štát zastúpený na recepciách. Ak by takéto pravidlá boli schválené, dali by sa napríklad, podľa ministra zahraničných vecí Slovenskej republiky Jána Kubiša, z rozsahu a úrovne zastúpenia na príslušnej recepcii vyvodzovať ďalekosiahle závery¹⁵.

¹³ Číne Fico ukázal, akí sme chudáci <<http://www.sme.sk/c/3148427/cine-fico-ukazal-aki-sme-chudaci.html>>

¹⁴ Neprišli za kráľovnou <<http://www.sme.sk/c/4142663/neprišli-za-kralovnou.html>>

¹⁵ Kubiš: Ísť na recepciu Kuby nepovažujem za vhodné <<http://www.sme.sk/c/3671798/kubis-ist-na-recepciu-kuby-nepovazujem-za-vhodne.html>>

Záver

Na Slovensku chýba štátny protokol, ktorý by presne určoval ako v istých situáciách postupovať. V článku sú pre ilustráciu spomenuté len niektoré z nich. Vo všeobecnosti platí, že ak pravidlá chýbajú, nastupuje improvizácia. V roku 2007 bol prijatý nový protokolárny poriadok, ktorý však namiesto zjednodušenia, niektoré ceremoniálne úkony zbytočne rozšíril a mnohé, ako je uvedené na príkladoch aj v tomto článku, vôbec neriešil. Pokiaľ sa danej situácii nebudú venovať odborníci a nebude prijatý relevantný dokument, bude platiť to, čo vystihuje nasledujúci citát: “Krajina, ktorá zistí, že nemá štátny protokol až vtedy, keď čaká návštevu britskej kráľovnej, je provinčná.¹⁶“.

Použitá literatúra:

1. Kováč, M., Mattoš, B.: Etiketa a spoločenské správanie. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2003. ISBN 80-225-1657-0.
2. Mattoš, B.: Nedoriešený exprezident. In: Týždenník Domino-fórum č. 33. ISSN 1335-4426.
3. Mattoš, B.: Význam štátneho a diplomatického protokolu pre vonkajšiu reprezentáciu štátu. Zborník prác IV. medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov EDAMBA na Ekonomickej univerzite v Bratislave. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm 2001, s. 163-165, ISBN 80-225-0586-2.
4. Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky: Diplomatická prax 1998.
5. Tóth, Ľ. a kol.: Diplomatický protokol. Vydavateľstvo Ekonóm 2004. ISBN 80-225-1866-2.

Internetové zdroje:

Bratislavské noviny - www.bratislavskenoviny.sk

Denník SME - www.sme.sk

Kancelária Prezidenta SR - www.prezident.sk

Úrad vlády Slovenskej republiky – www.vlada.gov.sk

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska 1/b

852 35 Bratislava 5

---

¹⁶ Stípkčec Mariána Leška: Nepozvaní <http://www.sme.sk/clanok_tlac.asp?cl=3659810>

Ing. Lukáš Melecký

EKONOMICKÁ FAKULTA VŠB-TU OSTRAVA

**METODICKÁ A DATOVÁ ZÁKLADNA PRO HODNOCENÍ
REGIONÁLNÍ KONKURENCESCHOPNOSTI V PODMÍNKÁCH EU**

lukas.melecky@vsb.cz

Abstrakt

V posledních letech se problematika měření a hodnocení konkurenceschopnosti dostává do popředí zájmu řady ekonomických analýz. Konkurenceschopnost patří zcela určitě mezi slova, která se v současné době užívají velmi často. Navzdory vysoké frekvenci užívání tohoto výrazu zůstává faktem, že jen málokdo dokáže přesně vymežit, co se pod pojmem konkurenceschopnost skrývá. V tomto ohledu je nezbytné zabývat se zejména regionálním rozměrem konkurenceschopnosti a metodikou měření konkurenceschopnosti ve vztahu k regionům. Příspěvek se zabývá vymezením teoretických východisek a přístupů ke konkurenceschopnosti se zaměřením na regionální konkurenceschopnost. Práce mapuje základní metodické přístupy jež je možné využít pro hodnocení konkurenceschopnosti států a regionů. V závěru práce je pozornost zaměřena na dostupnost dat vhodných pro sestavení modelu hodnocení konkurenceschopnosti regionů v podmínkách Evropské unie.

Klíčová slova: Evropská unie, konkurenceschopnost, regionální konkurenceschopnost, model konkurenceschopnosti, měření a hodnocení konkurenceschopnosti, dostupnost regionálních statistických dat

Abstrakt

In last few years, the topics about measuring and evaluation of competitiveness are in the front of economic interest. Competitiveness belongs to one of the most used words. In spite of high frequency of usage this expression, hardly anybody can exactly explain the right meaning of the word “competitiveness”. That is why is very important to be concerned with the regional proportion of competitiveness and deal with methodology of the measuring regional competitiveness. The paper brings an overview of the most used theoretical approaches on competitiveness and maps basic methodological approaches for evaluation of competitiveness in the scale of national and regional competitiveness. By the end of this paper, available sources of regional statistical data convenient for evaluation of the regional competitiveness are surveyed.

Key words: European Union, competitiveness, regional competitiveness, model of competitiveness, measuring and evaluation of competitiveness, availability of regional statistical data

1. Úvod

Vstup České republiky do Evropské unie znamenal na poli veřejných politik vzestup zájmu o regionální politiku Evropské unie, která je dnes v nejširší rovině vnímána jako politika hospodářské a sociální soudržnosti v kontextu využívání fondů EU. Tradičním cílem regionální politiky je snižování rozdílů mezi regiony. Paralelně s tímto cílem se však v Evropské Unii v posledním desetiletí prosazuje programová podpora konkurenceschopnosti.

Tento vývoj dokumentují také tři cíle regionální politiky EU platné v programovacím období 2007 – 2013: cíl „Konvergence“, cíl „Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost“ a cíl „Evropská územní spolupráce“. Termíny „soudržnost“ a „konkurenceschopnost“ jsou však v rámci evropské integrace pojímány poněkud různorodě a s určitou nejednoznačností. Konkurenceschopnost můžeme chápat na různých úrovních, a to na úrovni mikroekonomické (firemní) nebo na úrovni makroekonomické (ekonomiky jako celku). Mezi oběma úrovněmi je však rozdíl. Ve svém původním významu se pojem konkurenceschopnost vztahoval pouze na firmy a firemní strategie. Konkurenceschopnost firem je pak odvozována od konkurenční výhody, kterou firmy získaly svými způsoby výroby a působením na trzích ve srovnání se svými soupeři na trhu. Konkurenceschopnost je také často spojována s otázkou, jak zvýšit ekonomický blahobyt a distribuci bohatství.¹ Evropská unie spojuje otázky konkurenceschopnosti i s problematikou sociálně-ekonomické soudržnosti. Koncept soudržnosti v EU a jeho praktická realizace v podobě politiky soudržnosti EU se tak stává klíčovou otázkou současnosti. Je zřejmé, že sladění do jisté míry protichůdných cílů soudržnosti a konkurenceschopnosti není jednoduchou záležitostí. V tomto ohledu je nezbytné zabývat se zejména regionálním rozměrem konkurenceschopnosti a metodikou měření konkurenceschopnosti ve vztahu ke státům a regionům.

2. Teoretické vymezení konkurenceschopnosti

2.1 Pojetí konkurenceschopnosti

Hned v úvodu této části příspěvku je nutné upozornit na řadu problémů spojených s vymezením pojmu konkurenceschopnost. Tento pojem je primárně vztahován na podnikatelskou sféru. Ani zde však není interpretace zcela jednoznačná. Tato skutečnost vyplývá z toho, zda jej chápeme v absolutním či relativním smyslu. Dříve než se však začneme zabývat vymezením konkurenceschopnosti z hlediska jednotlivých úrovní a přístupů podívejme se na stručný vývoj přístupů k pojetí konkurenceschopnosti z historického hlediska.

Klasičtí ekonomové vyhodnocovali konkurenceschopnost mezi národy na základě statistik o základních výrobních faktorech jako je půda, kapitál, přírodní zdroje a pracovní síla. Ve 20. století k lepšímu chápání konkurenceschopnosti přispěli zejména *Joseph Schumpeter*, který zdůrazňoval klíčovou úlohu podnikatele pro další rozvoj, *Robert Solow* novou teorií ekonomického růstu a *David Romer* úlohou technického pokroku jako endogenního faktoru rozvoje a se základním významem inovací a znalostí v ekonomice. Jedním z nejvýznamnějších autorů, který přispěl k rozpracování teorie konkurenceschopnosti je *Michael E. Porter*, který v roce 1990 v knize „Konkurenceschopnost národů“ (1990) propojil konkurenceschopnost s produktivitou a položil základy tzv. „mikroekonomické teorie konkurenceschopnosti“ (Porter, 1990) s modelem diamantu, ve kterém definoval její hlavní determinanty. Poslední výzkumné práce v oblasti konkurenceschopnosti zdůrazňují úlohu

---

¹ Jednu z vhodných definic konkurenceschopnosti nabídla Evropská komise v roce 1999 ve zprávě „Six Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the European Union“ (1999): „Národní konkurenceschopnost je schopnost produkovat zboží a služby, které vyhovují podmínkám mezinárodních trhů a současně schopnost dosahovat vysokých a udržitelných příjmů. Obecněji je to schopnost generovat vysoké příjmy i vysokou zaměstnanost (kvalitu i kvantitu pracovních míst) v podmínkách externí konkurence“. Jiná definice je uvedena ve zprávě Evropské komise o konkurenceschopnosti (European Competitiveness Report, 2000): „Ekonomika je konkurenceschopná, pokud se jeho obyvatelstvo těší trvale vysoké a rostoucí životní úrovni a trvalé vysoké zaměstnanosti.“ blíže viz např. (SKOKAN, 2005).

znalostí jako stále významnějšího faktoru pro dosažení konkurenceschopnosti ve společnosti postavené na znalostech.

V dobách předcházejících globalizaci, bylo jedním z klíčových úkolů národních států tvořit *pravidla hospodářské soutěže* pro ekonomické subjekty působící na svém území, dohlížet na to, aby soutěž probíhala regulérně a sankcionovat subjekty, které pravidla hospodářské soutěže porušovaly. Úkolem států bylo plnit vůči podnikům, působícím na jeho území normotvornou funkci pro hospodářskou soutěž. Jakkoli se pravidla hry hospodářské soutěže tvořila vždy pod vlivem ekonomických subjektů domácích i zahraničních, odpovědnost za ně zůstávala na národních státech. Globalizace tento druhu „dělby práce“ mezi státy a podniky zrušila resp. převrátila naruby. Národní státy přestávají být tvůrci pravidel hospodářské soutěže a stávají se účastníky soutěže o přízeň ekonomických subjektů, především zahraničních investorů. Právě v tomto duchu je třeba chápat pojem konkurenceschopnosti ekonomik, jakkoli jednotlivé definice konkurenceschopnosti mohou problém proměny státu z tvůrce pravidel hry pro hospodářské soutěže v účastníka soutěže o přízeň zahraničních investorů poněkud zakrývat. Velká ekonomická encyklopedie nabízí následující definici konkurenceschopnosti: „Konkurenceschopnost ekonomiky je pojem, který syntetickým způsobem vyjadřuje schopnost země proniknout svým zbožím a službami na zahraniční trhy a z mezinárodní směny získávat komparativní výhody. Nejde o úzce vymezený jev, který by bylo možné měřit jednotlivým ukazatelem konkurenční schopnosti, jde o komplexní skutečnost, jejíž některé složky lze kvantifikovat, jiné nikoliv a to proto, že se jedná o složky kvalitativní neměřitelné povahy...“

Konkurenceschopnost se v období globalizace stává měřítkem úspěšnosti firem, regionů a států. Je to pojem, který můžeme chápat v různých významech a rovinách. Někdy se týká cen a nákladů, jindy kvality nebo úrovně inovací, v případech států pak dosahování určité životní úrovně. Ve všech případech však znamená, že jedna organizace, oblast (území) nebo stát má potenciál být určitým způsobem a z ekonomického hlediska výkonnější, než jiná (viz např. Charles, Bownworth 1997). Řada organizací jako např. OECD, Světové ekonomické fórum (WEF), Institut světového řízení (IMD) nebo Evropská unie se snaží pravidelně hodnotit konkurenceschopnost států, případně svých regionů a analyzuje faktory, které konkurenceschopnost ovlivňují, aby zajistily její dosaženou úroveň a zejména růst. Definicí konkurenceschopnosti na různých úrovních a z různých pohledů se budeme zabývat v následujícím textu.

2.2 Konkurenceschopnost firem a konkurenceschopnost území

Pojem konkurenceschopnost se dá chápat na různých úrovních, a to zejména na úrovni *mikroekonomické* (firemní) nebo na úrovni *makroekonomické* (ekonomiky jako celku). Mezi oběma úrovněmi je však rozdíl. Ve svém původním významu se pojem konkurenceschopnost vztahoval pouze na firmy a firemní strategie. Konkurenceschopnost firem je pak odvozována od *konkurenční výhody*, kterou firmy získaly např. svými způsoby organizace, výroby a působením na trzích ve srovnání se svými soupeři na trhu a vztahuje se na schopnost firmy udržet svou pozici na trhu. To znamená současně dosahovat několika cílů: firma musí dodávat výrobky přiměřené kvality, včas a za konkurenční cenu. Navíc musí zpravidla být schopna poskytovat dostatečně diverzifikované výrobky, aby uspokojila různou poptávku a musí být schopný rychle reagovat na změny v chování poptávky. Mimo to je úspěch firmy závislý na její inovační kapacitě, schopnosti vytvářet efektivní marketingový systém, budovat svou značku apod.²

² Komplexnímu pohledu na konkurenceschopnost se věnuje např. Enright (1996).

Konkurenceschopností podniků (firem) můžeme tedy rozumět schopnost poskytovat výrobky a služby stejně nebo efektivněji než jejich významní konkurenti. Znamená to mít trvalý úspěch na mezinárodních trzích bez ochrannářských opatření a bez subvencí. Měřítkem konkurenceschopnosti firmy v obchodovatelném zboží její ziskovost, exportní ukazatelé (např. objem exportu k celkovým tržbám) a podíl na globálním a regionálním trhu. U neobchodovatelných zboží je velmi obtížné její měření, protože neexistuje přímý test tržní výkonnosti. Měřítkem konkurenceschopnosti v takovém případě bývá ziskovost firmy, náklady a kvalita.

Zatímco o pojmu konkurenceschopnosti firem se moc nediskutuje, o pojmu *národní nebo regionální konkurenceschopnost* se vedou četné odborné diskuse. Základním problémem je, zda území (města, regiony či státy) mezi sebou soutěží nebo zda konkurenceschopnost je nepřiměřené označení pro hodnocení zdraví a úspěšnosti ekonomiky. Známý americký ekonom Paul Krugman odsuzuje používání pojmu „*národní konkurenceschopnost*“ s tím, že území nejsou firmy, a proto spolu nesoutěží tak, jako firmy. Na druhé straně se pojem konkurenceschopnosti států, regionů či měst stále více objevuje při hodnocení jejich ekonomiky, prosperity, blahobytu či dosažené životní úrovně. Ideovým východiskem prakticky všech hodnocení je *paradigma neoliberalismu* s jeho požadavkem na co největší otevřenost národních ekonomik a minimalizaci role národních států. Země jsou hodnoceny především podle toho, zda národní státy příliš nebrání volnému vstupu zboží a zejména kapitálu na své území, zda příliš neaspirují na vlastní výkon podnikatelské funkce ve státních podnicích, zda uskutečnily nebo uskutečňují důsledně privatizaci, zda nezasahují trhu do tvorby cen, zda nezdaňují příliš podnikatelské aktivity apod. (blíže viz Kováčová, 2003). Autoři takovýchto multikriteriálních hodnocení se paradigmaticností svých východisek, respektive využíváním národních států k naplnění svého základního cíle tj. maximalizace zisku většinou netají. S. Garelli, ředitel projektu světové konkurenceschopnosti a duchovní otec „Světové ročenky konkurenceschopnosti“, se s většinovým názorem, že státy by měly tvořit pravidla hry pro podniky – soutěžitele a nikoli být soutěžiteli v rámci pravidel vyhlášených podniky – vyrovnává jednoduše následujícím tvrzením: „...Někteří vědci tvrdí, že soutěžit nemají státy nýbrž podniky. Není pochybnosti o tom, že konkurenceschopné podniky jsou hlavním motorem konkurenceschopnosti země. Ale v posledních letech vzrostla ekonomická odpovědnost vlád do takové míry, že je prostě nemožné ignorovat vliv, který mají státy na moderní ekonomiky. Státy mění prostředí, v nichž podniky působí, a ovlivňují tak jejich konkurenceschopnost. Významná část konkurenceschopnosti určitých zemí dnes plyne z agresivních incentivních politik uskutečňovaných s cíle přilákání zahraničních investorů. Excelentním příkladem tohoto druhu je Irsko...“³.

Lze říci, že území spolu skutečně soutěží v tom, aby vytvářela, přitahovala, udržela a podporovala ekonomické entity – firmy i jednotlivce, kteří budou generovat nová pracovní místa, nové příležitosti a tím i bohatství. **Konkurenceschopnost států** můžeme tedy shrnout jako schopnost jeho občanů dosahovat vysoké a rostoucí životní úrovně. Ve většině států je životní úroveň určena produktivitou, s jakou jsou využívány zdroje státu. Pro měření se používá výstup ekonomiky na jednotku práce nebo kapitálu. Vysoké a rostoucí životní úrovně všech občanů může být dosaženo trvale nepřetržitým zvyšováním produktivity v existujících firmách nebo úspěšným vznikem nových podniků s vyšší produktivitou. Oficiální definici konkurenceschopnosti národa předkládá Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), která ji definuje jako „stupeň nebo rozsah, v jakém může země v podmínkách otevřeného a spravedlivého trhu produkovat výrobky a služby, které obstojí na mezinárodních

---

³ IMD, 2001.

tržích a současně udrží a zvýší reálné příjmy svých obyvatel v dlouhém období“⁴. Dlouhá perspektiva vyžaduje, aby se braly v úvahu také ekologické důsledky a intenzita využívání zdrojů s ohledem na udržitelný růst, možnosti a kapacitu ekosystémů území státu.

Mezinárodní konkurence se stává stále intenzivnější. Nižší náklady na dopravu a komunikace, snížené bariéry obchodu, šíření nových technologií – to jsou všechno faktory, které konkurenci posilují. To vyvolává nevídaný tlak na všechny účastníky ekonomických procesů v zemi. Státy se však nemohou mezinárodní konkurenci vyhnout. Žádný stát není soběstačný, a to platí zejména pro státy malé. Proto má význam postavit téma zvyšování konkurenceschopnosti do popředí zájmu a hledat faktory a cesty jejího zvyšování, neboť jak uvádí ve své teorii Michael Porter (1998) opravdu konkurenceschopné jsou ty státy, jejichž firmy úspěšně soutěží na mezinárodních tržích se silnou národní měnou. Konkurenceschopnost se podle Portera totiž týká výkonnosti, která je získána a ne vypůjčena.

2.3 Koncept regionální konkurenceschopnosti

Podobné závěry, jaké platí pro konkurenceschopnost států platí i pro konkurenceschopnost regionů. Kritická debata o tzv. teritoriální (národní, regionální) konkurenceschopnosti se týká vztahu mezi konkurenceschopností firem a jejich vlivu na konkurenceschopnost států, regionů, resp. ekonomiky, ve které jsou firmy umístěny. Nelze totiž jednoznačně tvrdit, že teritorium je konkurenceschopné, obsahuje-li dostatek konkurenceschopných firem. Konkurenceschopnost státu, regionu není jen prostým součtem úsilí a výsledků těchto firem ve státě či regionu, ale důsledkem činností ostatních institucí a organizací, které jsou s firmami v interakci a také důsledkem dalších faktorů, které v daném teritoriu působí. (Skokan 2005). **Konkurenceschopnost území** patří mezi makroekonomické pojmy a je mnohem hůře a nejednoznačně definována. Krugman (1994) např. tvrdí, že mezi oběma koncepty konkurenceschopnosti je velký rozdíl. Konkurenceschopnost firmy má jasně definovanou spodní mez, kdy přestává existovat: „Jestliže si firma nemůže dovolit platit své zaměstnance, dodavatele, držitele obligací, pak skončí s podnikáním. Neboli řekneme-li, že firma není konkurenceschopná, přestane existovat....To však neplatí pro země, ty nemohou „vypadnout“ z podnikání, nemají tedy jasně definovanou spodní mez, kdy přestávají být konkurenceschopné. Pro národy, státy a regiony není měřítkem jejich udržitelnost na trhu, není to ani bilance zahraničního obchodu, protože obchodní přebytek může nastat i v dobách ekonomické krize a naopak.“

V posledním období, jak uvádí např. Třetí či Čtvrtá zpráva o ekonomické a sociální soudržnosti Evropské unie (únor 2004, červen 2007) a řada jiných oficiálních pramenů Evropské komise, se stále více v odborných kruzích začíná pojem **regionální konkurenceschopnosti** stále více zdůrazňovat. Proč hovoříme stále více o konkurenceschopnosti na úrovni regionů či měst ve srovnání s konkurenceschopností státu? Je k tomu hned několik důvodů:

- Regiony se v globální ekonomice stále více stávají hnacími silami „motory“ ekonomiky. V Evropě se dokonce mluví o regionech – lokomotivách rozvoje, protože v celosvětovém měřítku dochází ke koncentraci a specializaci ekonomických aktivit, tj. k tzv. klastrování.
- Současné ekonomické základy území (lokalit, regionů) jsou ohroženy přesunem výrobních aktivit do míst s lepšími podmínkami a přitom nejde jen o podmínku

---

⁴ GARELLI, 2002.

levnější pracovní síly, neboť v poslední době se tento trend týká i vědecko-výzkumných aktivit, mezinárodních call center apod.

- Na regionální úrovni neexistují automatické a efektivní kompenzační a regulační mechanismy jako na úrovni státu. Naopak migrace mobilních faktorů, kapitálu a práce se mohou stát pro regiony hrozbou. Na rozdíl od států, které mohou soutěžit na základě principu komparativní výhody, regiony nemají předem definovanou roli v mezinárodní dělbě práce a soutěží na základě principu absolutní výhody.
- Konkurenceschopnost regionů ovlivňuje také regionalizace veřejných politik. Dochází k postupnému přesunu koordinačních a rozhodovacích aktivit na regionální úroveň, kdy regiony sehrávají stále významnější úlohu v ekonomickém rozvoji států. Příkladem je přístup národních vlád ve Velké Británii, Rakousku, ale také ve Francii, Německu apod.

Z výše uvedených důvodů nelze makroekonomický koncept konkurenceschopnosti států plně aplikovat na regionální úroveň. Předcházející diskuse vede k tomu, že regionální konkurenceschopnost můžeme charakterizovat pomocí určitých růst. Prvními třemi obecnými rysy konkurenceschopnosti regionu zcela jistě jsou:

- a) Pozice sektorů měřená pracovními silami v sektorech,
- b) dovednost pracovní síly měřená rozsahem hladiny dosaženého vzdělání a práceschopným obyvatelstvem,
- c) fyzická a sociální infrastruktura měřená hladinou základní infrastruktury a dopravní dostupnosti,
- d) výkonnost veřejného sektoru daná výkonností veřejných institucí a inovačními kapacitami,
- e) výkonnost v produktivitě měřená vztahy mezi příjmy a zaměstnaností.

Mezi produktivitou a zaměstnaností lze vypočítat široký komplex vztahů. Jsou zde i jiné faktory, které samy ovlivňují nebo další, které naopak působí na produktivitu a zaměstnanost. Pro potřeby analýzy konkurenceschopnosti v regionech bývá často doporučováno rozložit celkovou produktivitu měřenou HDP na obyvatele na tři následující elementy:

$$\frac{HDP}{populace} = \frac{HDP}{zamestnani} * \frac{zamestnani}{osoby\ v\ produktivním\ věku} * \frac{osoby\ v\ produktivním\ věku}{populace}$$

(1)

Praktická použitelnost tohoto modelu k měření a porovnávání konkurenceschopnosti regionů je vcelku vysoká. Většina autorů s v rámci uvedeného modelu shoduje na tom, že je vhodné vyloučit poslední element z dalších analýz, protože přispívá relativně málo ke změně HDP na obyvatele. Výkonnostní konkurenceschopnost regionu se tak rozpadá jen na dvě části: pracovní produktivita a míra zaměstnanosti. Každý úspěšně konkurenceschopný region by se tak měl vyznačovat vysokou úrovní produktivity, udržitelným růstem příjmů a vysokou zaměstnaností⁵.

Z celkového přístupu k pojetí konkurenceschopnosti lze konstatovat, že v interpretaci pojmu konkurenceschopnost se postupně prosazuje systémové chápání v intencích

---

⁵ blíže např. Malinovský, 2002.

všeobecného participativního modelu, ve kterém jsou různé typy konkurenčních výhod firem chápány jako výsledek multidimenzionálního spolupůsobení tržních a společenských sil. Podle Viturky (2007) je např. možné, posuzovat faktory ovlivňující konkurenceschopnost na čtyřech systémových úrovních: úroveň meta (rozvojová orientace společnosti), makro (stabilní rámec ekonomického rozvoje), mezo (jednotlivé politiky a instituce orientované na posilování konkurenceschopnosti) a mikro (firmy a jejich seskupení). V duchu uvedeného všeobecného modelu je možné sestavit následující produkční funkci, která se opírá o mikroekonomickou teorii konkurenceschopnosti:⁶

$$Y = M [a, z_1, z_2] f(I, K, L) \quad (2)$$

Y = úroveň produkce (celkový výstup)

K = celkový objem fyzického kapitálu

L = objem práce

M = multifaktorová proměnná s faktorovými komponentami

A = úroveň technického rozvoje

Z₁ = makroekonomické tj. územně volné faktory konkurenceschopnosti

Z₂ = regionální, tj. územně vázané faktory konkurenceschopnosti

I = inovační potenciál firem (měřitelný např. výdaji firem na výzkum a vývoj)

Na základě tohoto uvedeného modelu pak můžeme regionální konkurenceschopnost chápat jako výsledek společného úsilí o co nejproduktivnější využívání vnitřních zdrojů rozvoje v interakci s využíváním vnějších zdrojů a rozvojových příležitostí, cíleného na trvale udržitelné zvyšování produkčního potenciálu regionů.

3. Metodika hodnocení konkurenceschopnosti

3.1 Hodnocení makroekonomické konkurenceschopnosti

V průběhu posledních desetiletí došlo na poli vymezení makroekonomické konkurenceschopnosti k výraznému posunu. Zatímco dříve bylo na ni nahlíženo především jako na jisté synonymum exportní výkonnosti, dnes převažuje širší vymezení, kde je kladen důraz na zvyšování příjmů obyvatel. Podle modernějšího pojetí je tedy konkurenceschopnou taková ekonomika, která vykazuje vysokou životní úroveň, na níž participuje co nejvíce obyvatel země. Právě sociální faktory spolu s ekologickými jsou dnes také součástí hodnotících kritérií konkurenceschopnosti. V rámci konkrétního měření makroekonomické konkurenceschopnosti se stalo v posledních letech trendem rozlišovat několik oblastí mezi které patří např. cenové a nákladové indikátory či obchodní výkonnost a mnohé další ukazatele, které jsou zpravidla součástí multikriteriálních hodnocení.⁷ O tom, v kolika disciplínách jsou národní státy nuceny soutěžit, vypovídají nejlépe právě multikriteriální komplexní indikátory, které zahrnují škálu dílčích ukazatelů z celé řady oblastí, a to nejen čistě ekonomických. Velkou výhodou takto vzniklých ukazatelů je jejich komplexnost. Zahrnují totiž takřka vše, co je použitelné a to je zároveň určitou jejich slabinou, neboť se spoléhají nejenom na měřitelná (tvrdá) data, ale také na různé kvalitativní jevy (měkká data), které je nutné sledovat na základě dotazníkových šetření.

Sledováním konkurenceschopnosti zemí se zabývá celá řada institucí, nicméně nejvíce uznávanými jsou ročenky konkurenceschopnosti dvou organizací. První je Světové ekonomické fórum (*World Economic Forum – WEF*), které pravidelně každoročně vydává

⁶ VITURKA, 2007, s. 639.

⁷ blíže viz Slaný, 2006.

Global Competitiveness Report. Každoročně poskytuje srovnání konkurenceschopnosti národních ekonomik již od roku 1979. Dnes zahrnuje hodnocení Světového ekonomického fóra celkem 131 zemí, jež jsou hodnoceny pomocí 90 různých indikátorů. Na základě těchto indikátorů byl zkonstruován souhrnný index „globální“ konkurenceschopnosti a řada parciálních indexů. WEF využívá souhrnného indexu rozděleného do dvou částí: indexu růstové konkurenceschopnosti (*Growth Competitiveness Index - GCI*) a indexu mikroekonomické konkurenceschopnosti (*Microeconomic Competitiveness Index - MICI*). První dílčí index, GCI, hodnotí pozici zemí z makroekonomického hlediska a charakterizuje jejich růstové vyhlídky, odrážející kvalitu celkového rámce ekonomických aktivit v následujících pěti letech. Druhý index, MICI, hodnotí kvalitu institucí, tržních struktur a hospodářských politik podporujících efektivní využití stávajících zdrojů v národní ekonomice. Klade tedy důraz na stávající produktivní potenciál na mikroekonomické úrovni. Index růstové konkurenceschopnosti je tvořen třemi skupinami proměnných, které jsou považovány za hybné síly růstu ve střednědobém a dlouhém období. Jsou jimi: technologie, veřejné instituce a makroekonomické prostředí. Index mikroekonomické konkurenceschopnosti hodnotí podmínky určující udržitelnou úroveň produktivity v pozorovaných zemích. Zdrojem je sofistikovanost firem a jejich operačních postupů a strategií a kvalita mikroekonomického podnikového prostředí. Druhou známou ročenku konkurenceschopnosti publikuje Mezinárodní institut pro rozvoj managementu v Lausanne (*International Institute for Management Development - IMD*). Ten již od roku 1989 vydává *World Competitiveness Yearbook*, který poskytuje komplexní zprávu o konkurenceschopnosti zemí, hodnotí a analyzuje, jak národní prostředí vytváří a dále podporuje podmínky pro konkurenceschopnost podniků. Hodnocení je založeno na tvrdých a měkkých datech. Stanovuje pořadí 61 národních a regionálních ekonomik. Využívá přitom 312 kritérií rozdělených podle faktorů ovlivňujících konkurenceschopnost do čtyř skupin: ekonomická výkonnost, efektivnost vlády, efektivnost podniků, infrastruktura.

3.2 Hodnocení regionální konkurenceschopnosti

V rámci přístupů k hodnocení regionální konkurenceschopnosti bývají nejčastěji používány přístupy desagregace souhrnných komplexních makroekonomických ukazatelů. Existují však i metodiky odlišné a s vyšším tvůrčí hodnotou. Jednou z takovýchto metodik hodnocení regionální konkurenceschopnosti je metodika podle Viturky (2007), která je orientována na dlouhodobý časový horizont. Hlavním cílem je, obdobně jako u hodnocení makroekonomické konkurenceschopnosti, strukturované vyhodnocení konkurenčního potenciálu regionů, posuzovaného na základě *kvality podnikatelského prostředí, využití lidských zdrojů a inovačního potenciálu firem* jež jsou uvedeny v rovnici (2). Hlavní výhody tohoto přístupu tkví, ve srovnání s přístupem desagregace makroekonomických ukazatelů (WEF, IMD), ve vyšší explanační schopnosti, posilující přímé vazby na formulování programových cílů regionální politiky. Praktický význam komponenty vázaných faktorů konkurenceschopnosti tj. kvality podnikatelského prostředí (dále KPP) pro hodnocení konkurenceschopnosti regionů vyplývá ze skutečnosti, že odpovídající nabídka představuje hlavní oblast ve které mezi sebou regiony skutečně soutěží ve snaze vytvářet co nejlepší podmínky pro rozvoj podnikatelských aktivit. Vybrané faktory KPP jsou členěny do šesti hlavních skupin:⁸

- *obchodní faktory* poskytující informace o tržním prostředí jednotlivých regionů včetně potenciálů zahraniční a domácí poptávky,
- *pracovní faktory* poskytující všeobecné informace o celkové úrovni a kvalitě regionální nabídky pracovních sil,

⁸ VITURKA, 2007, s. 641.

- *regionální a lokální faktory* poskytující základní informace o rozvinutosti podnikatelské a znalostní báze,
- *infrastrukturální faktory* poskytující informace o technických předpokladech integrace jednotlivých regionů do světové ekonomiky,
- *cenové faktory* představující specifické indikátory úrovně poptávky a nabídky na regionálních trzích územně vázaných výrobních faktorů (trh práce a trh nemovitostí)
- *environmentální faktory*, poskytující vybrané informace vztahující se ke kvalitě života s významnými vazbami na podnikatelské prostředí.

Na první komponentu navazuje územně volněji vázaná komponenta *využití lidských zdrojů*, jehož úroveň odráží míru strukturálního přizpůsobení regionální ekonomiky rozhodujícím trendům a procesům indukovaných především na vyšších hierarchických úrovních socioekonomických systémů. V tomto směru lze za nejkompexnější ukazatel strukturálního přizpůsobení považovat *míru nezaměstnanosti*, která interpretuje existující nerovnováhy na trhu práce. Jako doplňkový ukazatel v rámci této metodiky může být použita *ekonomická citlivost* vyjádřená jako strukturální podíl odvětví, ve kterých země dlouhodobě ztrácejí konkurenceschopnost.

Přístupy k hodnocení regionální konkurenceschopnosti se potýkají s neexistencí jistého mainstreamu respektive jednotné metodiky pro sledování a hodnocení konkurenceschopnosti. Hodnocení konkurenceschopnosti regionů je tak značně determinováno výběrem zvolené územní úrovně regionu. To platí obzvláště v podmínkách Evropské unie v rámci nomenklatury územních statistických jednotek (NUTS). Neméně významnou úlohu při hodnocení regionální konkurenceschopnosti sehraává i délka posuzovaného období, periodicita dat a zejména výběr vhodných konkrétních faktorů. V rámci realizovaného projektu GAČR „*Makroekonomické modely české ekonomiky a dalších zemí EU*“ je pozornost věnována strukturálnímu makroekonomickému modelování segmentů ekonomik Evropské unie s využitím panelových dat a zkoumání fixních a náhodných efektů. Za tímto účelem je nezbytné v další fázi výzkumu analyzovat konkurenceschopnost vybraných evropských ekonomik v souladu s konvergenčním procesem. Pozornost zaměřujeme především na zkoumání výkonnosti ekonomik pomocí vybraných ukazatelů v oblasti ekonomické dynamiky, vnitřní rovnováhy a vnější rovnováhy. Výkonnost státu je přitom považována v rámci návrhu konceptu modelu hodnocení regionální konkurenceschopnosti za zdroj konkurenceschopnosti. V závěrečné části příspěvku se stručně zaměříme na datovou dostupnost a vhodnost datové základy pro sestavení modelu hodnocení regionální konkurenceschopnosti.

4. Datová základna pro vytvoření modelu hodnocení regionální konkurenceschopnosti

Návrh a formulace modelu hodnocení regionální konkurenceschopnosti je závislá na dvou aspektech. Za prvé by měl mít vytvořený model dostatečnou oporu v národním účetnictví členských států EU a také v „evropských“ souhrnných statistikách. Jedině tak může mít model dostatečný ekonomický význam. Za druhé jsme při formulaci regionálního modelu konkurenceschopnosti limitováni stávajícím, relativně malým počtem regionálních ukazatelů, které jsou sledovány a bezprostředně odrážejí vývoj v regionech Evropské unie a byly by srovnatelné s dostatečnou vypovídací schopností. Pro sledování a hodnocení konkurenceschopnosti v evropském měřítku se jeví jako nejvhodnější využití stávající opory systému národních účtů ESA 1995, který je základním východiskem pro národní účetnictví. V systému ESA 1995 jsou zahrnuty také regionální účty. V rámci mapování dostupnosti dat je nutné nejdříve zvolit nejnižší územní jednotku za kterou je možné získat srovnatelná data. V rámci Evropské unie poskytuje regionální data zejména *Evropský statistický úřad* (Eurostat). Dostupnost a délka časových řad publikovaných regionálních dat však přímo

úměrně klesá s územně menší regionální jednotkou v rámci klasifikace NUTS. Nejnižší územní jednotkou, jež poskytuje regionální informace je úroveň NUTS 3 tedy v případě ČR se jedná o kraje. Na úrovni NUTS 3 se však setkáváme s problémem nedostatečné propracovanosti regionálního účetnictví a k dispozici je jen velmi málo ukazatelů s rozdílnou délkou časových řad a pouze roční periodicitou. Souhrn takovýchto ukazatelů není dostatečný pro konstrukci zobecněného modelu hodnocení regionální konkurenceschopnosti. Pro účely návrhu modelu hodnocení regionální konkurenceschopnosti ve vybraných zemích EU se tedy územní úroveň NUTS 3 jeví jako nevhodná a je tedy nutné provést analýzu datové základny na územní jednotce s vyšší mírou agregace – NUTS2. V rámci databáze ukazatelů Eurostatu jsou regionální data na úrovni NUTS2 zastoupeny již četněji a data jsou relativně srovnatelná napříč členskými státy Společenství.

V rámci hodnocení regionální konkurenceschopnosti je také nutno čelit rozdílnému postavení institucionálních jednotek v regionu. Pro účely regionálních účtů jsou rozlišovány dva druhy institucionálních jednotek – jednoregionální a víceregionální. *Jednoregionální jednotky* soustřeďují a uskutečňují svůj ekonomický zájem v jednom regionu (např. domácnosti, organizace místní a ústřední vlády apod.). *Víceregionální jednotky* naproti tomu uskutečňují svůj ekonomický zájem ve více než jednom regionu (např. neziskové organizace sloužící domácnostem při zabezpečování jejich potřeb nebo malý počet společností v monopolním postavení. Metodologický problém tedy spočívá v tom, jak podchytit transakce víceregionálních jednotek, a jak je následně rozdělit mezi regiony, v nichž působí.

V rámci hledání konceptu návrhu modelu pro hodnocení regionální konkurenceschopnosti bylo podrobena zkoumání několik dostupných databází, z nichž nejobsáhlejší je databáze *EcoWin* společnosti Reuters, jež byla zkoumána na Ústavu teorie informace a automatizace Akademie věd ČR. Databáze *EcoWin* obsahuje 16 dílčích modulů databází soustředěných do jedné aplikace. Přehled jednotlivých modulů databáze *EcoWin* je uveden v příloze č. 1. Data je možné členit dle jednotlivých zemí, kategorií, regionů či z pohledu klíčových (main) ekonomických ukazatelů. Výhodou databáze *EcoWin* je nastavení filtrace dat. Nevýhodou a slabinou této databáze je rozdílná délka časových řad jednotlivých ukazatelů a především dosti malé zastoupení regionálních dat na zvolené úrovni NUTS2. V rámci alternativní zdrojů dat byla podrobena průzkumu statistická databáze OECD zahrnující čtyři základní dílčí datové moduly. Databáze OECD zahrnuje data s variabilní periodicitou a nejkompaktněji jsou zastoupeny ukazatele makroekonomické výkonnosti (OECD Main Economic Indicators).

5. Závěr

Konkurenceschopnost se stala pojmem, jemuž se již dnes nelze vyhnout. Ve stejném tónu a se stejnou vážností můžeme toto říci o regionální konkurenceschopnosti, jejíž měření je v současné době metodicky nejednotné a otevírá tak cestu pro vlastní nezávislý přístup v této oblasti. V rámci analýzy datové základny a hledání vhodných nezávislých proměnných pro konstrukci návrhu modelu hodnocení regionální konkurenceschopnosti je nutné provést ve sledované oblasti makroekonomické výkonnosti srovnání „srovnatelného“ a v následné specifické analýze usilovat o nalezení vhodných a relevantních makroekonomických zdrojů konkurenceschopnosti. Toto je cesta ke konstrukci návrhu obecného modelu regionální konkurenceschopnosti, který bude nutné následně podrobit ekonometrické verifikaci na souboru vybraných ukazatelů makroekonomické výkonnosti ve vzorku zvolených členských států Evropské unie.

Použitá literatura:

1. GARDINER, B. – MARTIN, R. – TYLER, P. *Competitiveness, Productivity and Economic Growth across the European Regions* [online]. January 2004. Dostupné z: <http://www.camecon.co.uk/economic_intelligence_services/eu_regional/downloadable_files/Regional%20Comp12Feb%20copy.pdf>.
2. GARELLI, S. Competitiveness of Nations: The Fundamentals. In *World Competitiveness Yearbook 2002*. Luusanne: IMD International, 2002.
3. CHARLES, D. - BEWNNNEWORTH, P. *The Competitiveness Project. North East Regional Competitiveness Report 1997*. University of Newcastle upon Tyne: Center for Urban & Regional Development Studies. Dostupné z: <<http://www.ncl.ac.uk/~ncurds>>.
4. INSTITUTE FOR MANAGEMENT DEVELOPMENT. *The World Competitiveness Yearbook 2001* [online]. 2008. Available on www: <<http://www.imd.ch/research/publications/wcy/index.cfm>>.
5. KLVAČOVÁ, E. – MALÝ, J. – MRÁČEK, K. *Základy evropské konkurenceschopnosti*. Praha: Professional publishing, 2007. 105 s. ISBN 978-80-86946-54-2.
6. KLVAČOVÁ, E. *Vstup České republiky do EU: Oslabení nebo posílení role státu?* Praha: VŠE a Institut integrace ČR, 2003. ISBN 80-86419-55-X.
7. KRUGMAN, P. Competitiveness: A Dangerous Obsession. In *Foreign Affairs*, March/April 1994, p. 28 – 44.
8. MARTIN, R. *Thinking about Regional Competitiveness: Critical Issues* [online]. University of Cambridge, October 2005. Available on www: <<http://www.intelligenceeastmidlands.org.uk/uploads/documents/89137/RonMartinpaper1.pdf>>.
9. MALINOVSKÝ, J. Evropská koncepce regionální konkurenceschopnosti a aktivity. In *Regionální politika kandidátských zemí před vstupem do Evropské unie*. Ostrava: VŠB-TU Ostrava, 2002. s. 102 – 112. ISBN 80-248-0186-8.
10. NEVIMA, J. Ekonometrický model konkurenceschopnosti. In *IMEA 2008. The 8th Annual Ph.D. Conference*. Liberec, 15. – 16. May 2008. [CD ROM]. Liberec: Technical University of Liberec, 2008. s. 1 – 10. ISBN 978-80-7372-331-6.
11. *OECD* [online]. SourceOECD - The OECD's Online Library of Statistical Databases, Books and Periodicals. 2008. Dostupné z: <<http://lysander.sourceoecd.org/vl=2067869/cl=14/nw=1/rpsv/home.htm>>.
12. PORTER, M. E. *On Competition*. Boston: Harvard Business School Press, 1998.
13. PORTER, M. E. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press, 1990.
14. REUTERS. *Databáze EcoWin* [online]. 2008. Dostupné z: <<http://www.ecowin.com/>>.
15. SKOKAN, K. Konkurenceschopnost regionů a faktory jejího růstu. In *Konkurenceschopnost firem*. Ostrava: EkF VŠB-TU, 2005. ISBN 80-902713-6-7.

16. SLANÝ, A. a kol. *Konkurenceschopnost české ekonomiky*. Brno: ESF MU, CVKS. 2006. 373 s. ISBN 80-210-4157-9. Dostupné z: <
http://www.econ.muni.cz/centrum/konkurenceschopnost_ceske_ekonomiky.html>.
17. VITURKA, M. Konkurenceschopnost regionů a možnosti jejího hodnocení. In *Politická ekonomie*, 2007, č. 5, s. 637 – 658. ISSN 0032-3233.

Příloha č. 1

Přehled disponibilních zdrojů dat pro návrh modelu hodnocení regionální konkurenceschopnosti

Modul	Zdroj dat	Nahlížení dat (View)	Využitelnost dat
EcoWin Economic (Souhrnná makroekonomická data)	http://www.ecowin.com/databases/ecowin/	Země (106) – panelová data Kategorie Světové regiony (35) Klíčové indikátory	Využitelnost pro analýzu základních makroekonomických indikátorů
EcoWin Financial (Data pro analýzu kapitálových trhů a finanční statistika globální ekonomiky)	http://www.ecowin.com/databases/ecowin/	Země (106) – panelová data Kategorie Světové regiony (35) Klíčové indikátory	Využitelnost pro analýzu vybraných finančních ukazatelů kapitálového trhu
BEA (Bureau of Economic Analysis) (ekonomika USA)	U.S. Department of Commerce (USA) http://www.bea.gov/	Státy USA Klíčové indikátory	Využitelnost pouze pro případné srovnání s vybranými zeměmi EU
DG ECFIN (Economic and Financial DG)	http://ec.europa.eu/dgs/economy_finance/index_en.htm	země EU27 – panelová data žádné kategorie	Nevhodné pro výzkum
EUROSTAT	http://epp.eurostat.ec.europa.eu	Pouze kategorie dat V rámci kategorie „Regions“ dostupná regionální data (GDP, trh práce, obyvatelstvo..)	Využitelná data v rámci ESA 95, regionální data pro NUTS2, čtvrtletní údaje
IMF DOTS (Direction Of Trade Statistics)	Mezinárodní měnový fond – obchodní statistika http://www.imf.org/external/np/sta/index.htm	Země (186) – panelová data	Využitelná čtvrtletní data (perioda 7 let) export, import
IMF IFS (International Financial Statistics service)	Mezinárodní měnový fond – finanční statistika http://www.imfstatistics.org/imf/	Země (186) – panelová data	Na webových stránkách placený přístup EcoWin - možnost stažení dat zdarma !
IMF WEO (World Economic Outlook Database)	Mezinárodní měnový fond http://www.imf.org/EXTERNAL/PUBS/FT/WEO/2006/02/DATA/INDEX.ASPX	Země Světové regiony	WEO – rozšířenost informací EcoWin - dostupnost uceleného aktualizovaného souboru dat v rámci IMF WEO
INSEE BDM (Institut National de la Statistique et des Études)	http://www.insee.fr/en/bases-de-donnees/default.asp?page=indices.htm	pouze francouzská ekonomika	Nevhodné pro výzkum

Économiques)			
NTC Economics Ltd.	Soukromá společnost http://www.ntceconomics.com/	země Sektorová data (sektor výroby, služeb, stavebnictví...) Purchasing Managers Index	Nevhodné pro výzkum
OECD ANA (OECD's Annual National Accounts)	OECD – roční statistika národních účtů http://www.sourceoecd.org/rpsv/statistic/s18_about.htm?jnlissn=16081188	Země OECD Zaměření na finanční účty a hlavní makroekonomické agregáty	Využitelnost pro analýzu základních makroekonomických indikátorů
OECD EO (OECD Economic Outlook)	OECD – Economic Outlook http://www.oecd.org/departement/0,3355,en_2649_34109_1_1_1_1_1,00.html	Země OECD Zaměření na krátkodobé analýzy hospodářské politiky, růstu HDP, cenovou stabilitu apod.	Využitelnost pro analýzu hlavních makroekonomických trendů v zemích V4
OECD MEI (OECD Main Economic Indicators)	OECD – hlavní makroekonomické ukazatele www.oecd.org/std/mei	země OECD integrační seskupení (NAFTA, EU15, Eurozóna...)	Využitelnost pro analýzu základních makroekonomických indikátorů v zemích V4!
OECD QNA (OECD's Quarterly National Accounts)	OECD – čtvrtletní statistika národních účtů http://www.oecd.org/departement/0,3355,en_2649_34261_1_1_1_1_1,00.html	země OECD integrační seskupení (NAFTA, EU15, Eurozóna...)	Využitelnost pro analýzu základních makroekonomických indikátorů
The Economist Poll of Forecaster (Economic and Financial Indicators)	Makroekonomické prognózy http://www.oecd.org/dataoecd/0/13/18635847.htm	Země (13) + Eurozóna Vybrané makroekonomické ukazatele	Nevhodné pro výzkum – příliš zkratkovité, stručné

Zdroj: UTIA AV Praha. EcoWin Reuters, 2008; vlastní zpracování

Kontakt:

VŠB-TU Ostrava,
Ekonomická fakulta,
Katedra evropské integrace
Sokolská 33
701 21 Ostrava

Ing. Radoslav MIZERA

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**VZŤAH VEDY A VÝSKUMU A POTRIEB HOSPODÁRSKEJ
PRAXE**

radoslav.mizera@euba.sk

ABSTRAKT

V nami predkladanom článku sa jednak zaoberáme všeobecným pohľadom na vedu a výskum a aktuálnym pohľadom na vedecko-výskumný priestor v rámci EÚ, pričom sa snažíme zdôrazniť potrebu vedecko-výskumných aktivít pri identifikovaní nielen ekonomických cieľov, ktoré sa pretavujú do aplikovaného výskumu, ale i spoločensko-environmentálnych cieľov, ktoré sú stále doménou základného výskumu. V druhej kapitole sme uviedli vlastný – nový – model toku informácií (v procese vedy a výskumu) a zároveň sme zovšeobecniili tento model do podoby rovnice, ktorá vyjadruje (meria) efektívnosť vedecko-výskumného procesu.

KLÚČOVÉ SLOVÁ: Veda a výskum, Európska únia, udržateľný rozvoj, efektívnosť vedecko-výskumného procesu.

ABSTRACT

In the presented article we focus on the general view on research and development, while we also examine the actual developments in regard to the common European research area. We try to emphasize the necessity to take into consideration not only economic aspects of the research, which will further reflect in the applied research, but also broader societal and environmental aspects, which are more domain of the basic research. In the article we also introduced our own model of the information flow in the process of research and development and furthermore we generalized this model into an equation that measures the effectiveness of research and development process.

KEY WORDS: Research and development, European Union, sustainable development, effectiveness of the research and development process.

ÚVOD

Slovné spojenie *veda a výskum* „skloňujeme pomerne často vo všetkých pádoch“. Najmä v prípade, keď sa snažíme poukázať na rezervy v konkurencieschopnosti slovenského hospodárstva alebo na nedostatočnú účasť štátu na hospodársky prospešných aktivitách. Práve do posledne spomenutej kategórie by sme napríklad mohli zaradiť posilňovanie vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva, či zvyšovanie kvality života obyvateľstva prostredníctvom lepšej dostupnosti vedeckých poznatkov potrebných k naplneniu životných cieľov jednotlivcov. Rovnako ale predstavuje posilnená vedecko-výskumná báza významný východiskový bod pre podnikateľské a verejnoprospešné subjekty, ktoré uplatňovaním nových poznatkov v trhovom prostredí posilňujú svoju konkurenčnú schopnosť, čím v konečnom dôsledku zvyšujú spoločenské prínosy plynúce z ich hospodárskych aktivít.

Podnikateľské subjekty, ako hlavní aktéri v oblasti hospodárskej praxe, sú na prísune nových a kľúčových poznatkov doslova „závislé“, lebo vo väčšine prípadov nedisponujú vyhovujúcimi fondmi pre vedecko-výskumné bádanie. I keď finančne posilnené podniky si dokážu vytvoriť dostatočné vedecko-výskumné kapacity pre vlastné potreby a ciele, všeobecná dostupnosť poznatkov býva v takomto prípade obmedzená podľa práv duševného vlastníctva.

Úloha štátu, pod ktorého aparát spadajú i verejné vedecko-výskumné inštitúcie, sa nedá v súčasnosti v oblasti vedy a výskumu plne substituovať na súkromnú sféru. Dokonca sa potvrdzuje tvrdenie, že výskum pod vedením štátnych inštitúcií môže byť po splnení určitých podmienok aspoň rovnako efektívny ako výskum, ktorý je priamo financovaný zo súkromných zdrojov. Ďalším argumentom, ktorý obhajuje aktívnu pozíciu štátu, je poznávanie a skúmanie takých javov, ktorých ekonomický prínos je dlhodobý, nepriamy a často pre podniky orientované na dosahovanie zisku aj nedostatočne motivujúci. Veľa tým, ku ktorým patria napríklad klimatické zmeny, je nutné skúmať koordinovane, za účasti viacerých aktérov, štátov, atď. Popritom je ich prínos badateľný viac v spoločenskej, ako v užšie vymedzenej ekonomickej oblasti. Napriek tomu náš názor sa neprikláňa k jednej, či druhej strane. V práci sa naopak snažíme obhájiť spoločné pôsobenie verejných a súkromných aktérov v oblasti vedy a výskumu, ktoré sa prejavuje napríklad v zakladaní spoločných iniciatív a platforiem.

Nami skúmaná téma je výsostne aktuálna najmä v prípade koncipovania inovačnej, vedecko-výskumnej, priemyselnej či klastrovej politiky, a to nie len v rámci Európskej únie, ale i v prostredí národných hospodárstiev, integračných celkov a svetového hospodárstva. Cieľom predkladaného článku je objasniť v úvode načrtnuté postuláty či hypotézy a celkovo zhodnotiť význam vedy a výskumu pre oblasť hospodárskej praxe.

Stručné načrtnutie problematiky vedy a výskumu

Investície do vedy a výskumu sú veľmi dôležité pre dosahovanie ekonomického rastu a zodpovedajú približne za polovicu nárastu ekonomického outputu v prepočte na obyvateľa (Stiglitz – Wallsten, 1999, s. 53). Investície do vedy a výskumu majú v tomto ponímaní vysokú návratnosť a ekonomickú efektívnosť. Pokiaľ ide o rozdielne pôsobenie ekonomických agensov v oblasti vedy a výskumu, rozlišujeme tzv. *základný výskum*, ktorý je prevažne financovaný vládou a *aplikovaný výskum* alebo výskum zameraný na produkty, ktorý je naopak vo väčšej miere financovaný podnikateľskými subjektami. Napriek tomu vlády významne prispievajú financovaním vedecko-výskumných aktivít k ekonomickému rastu, lebo trhové zlyhania nútia firmy, ktoré často konajú vo vlastnom záujme, investovať do vedy a výskumu menej ako by to spoločnosť vyžadovala. Ekonomická teória osobitne vysvetľuje, prečo firemné investície nedosahujú optimálnu úroveň, ale úroveň vyššiu alebo menšiu. Empirický výskum naopak dokazuje, že súkromný sektor investuje výrazne menej ako je optimum, a to približne o jednu štvrtinu¹. Bez určitej „trhovej nápravy“ (napr. tvorba vhodného investičného prostredia, prepájanie verejného a súkromného výskumu, zvyšovanie dostupnosti finančných prostriedkov pre potreby vedy a výskumu, poskytovanie informácií

---

¹ I keď výnosy z investícií do vedy a výskumu sú v prípade podnikateľských subjektov vysoké, približne na úrovni 20 – 30 percent, spoločenská užitočnosť takýchto investícií je často oveľa väčšia, niekedy až na úrovni 50 percent i viac. To môžeme vysvetliť najmä z pohľadu tzv. efektov prelievania (angl. spillovers), keď výsledky výskumu a vedeckého bádania nie sú dostupné iba ich iniciátorovi, ale naopak i ďalším subjektom. Efekty prelievania ďalej znamenajú, že investor získa späť iba časť z celkových výnosov z investície, ktorá bola zdrojom nových poznatkov. Z toho dôvodu sú podnikateľské subjekty ochotné investovať do vedy a výskumu menej, ako v prípade, keby nadobudli všetky výnosy z nimi iniciovanej investície. (Tamtiež)

o celospoločenských prínosoch konkrétnych vedecko-výskumných aktivít a určovanie trendov rozvoja) by takáto situácia pretrvávala permanentne.

Vo všeobecnosti môžeme povedať, že *technologický pokrok a zmena* sú vnímané ako hlavné zdroje rastu produktivity výrobných faktorov z dlhodobého hľadiska. Zavádzanie nových technológií umožňuje využívať kapitál a prácu efektívnejšie a takto ušetrený kapitál a práca môžu byť ďalej využité v inom výrobnom procese. Preto spoločenský prínos technologickej zmeny ako výsledku výskumných aktivít a vedeckého bádania nespočíva len v optimalizácii a v zefektívňovaní výrobného procesu, ale i vo zvyšovaní celkovej úrovne hospodárskeho outputu a v jeho skvalitňovaní.

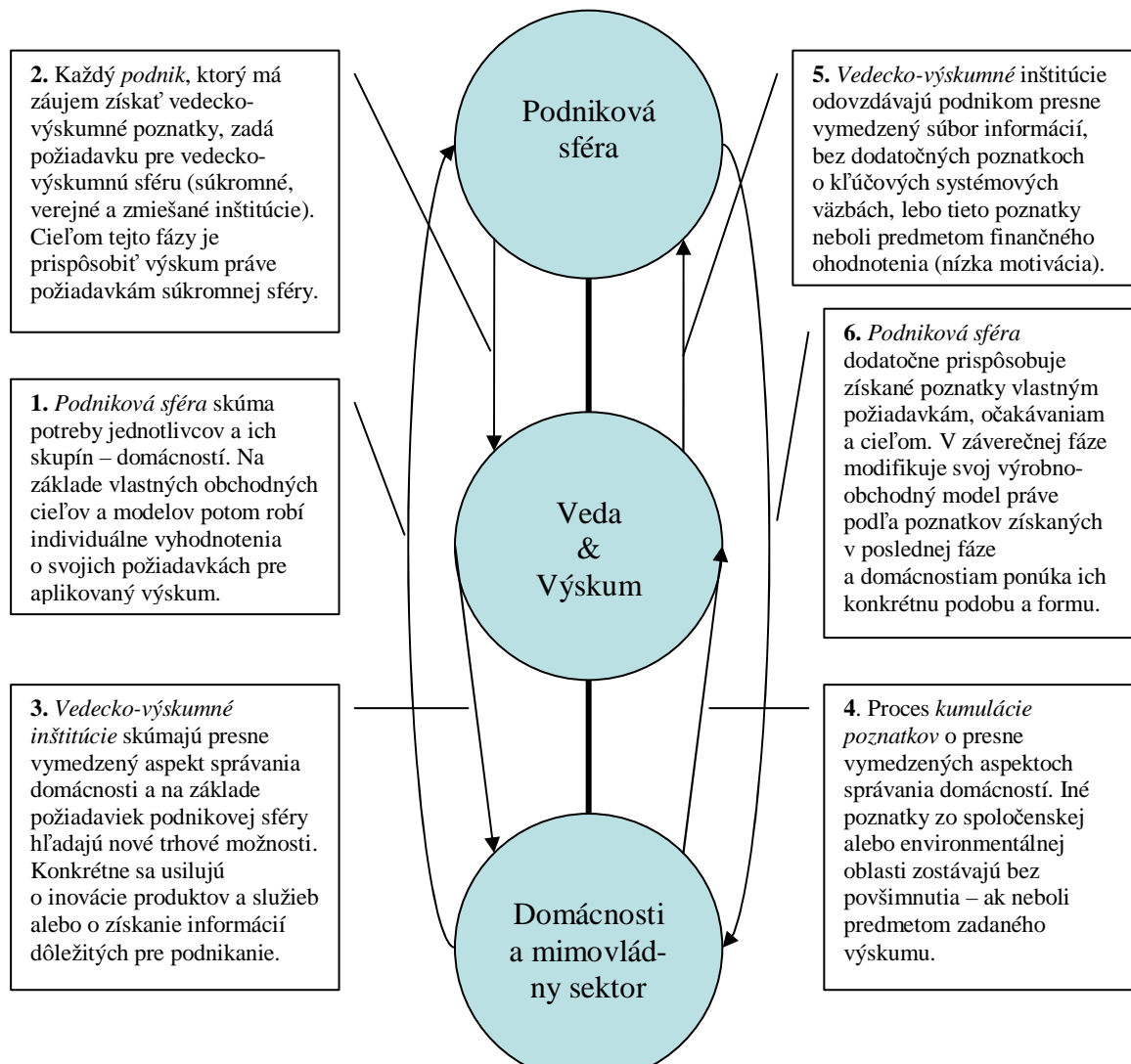
Veda a výskum teda predstavujú cez prizmu ekonómie „kreatívnu prácu uskutočňovanú na systematickej báze za účelom zvýšenia množstva poznatkov a ich použitia na vytváranie nových aplikácií“ (OECD, 1993, s. 29).

Význam a dôležitosť vedy a výskumu pre potreby hospodárskej praxe

V tejto časti práce sa zameriavame na skúmanie väzieb medzi jednotlivými agensmi v procese generovania a uplatnenia vedecko-výskumných procesov. Nami koncipovaná syntéza a model inovácií poukazujú na kľúčové väzby medzi jednotlivými prvkami modelu: domácnosti, podniky, štátne a súkromné inštitúcie vedecko-výskumného charakteru a iné, prevažne mimovládne organizácie. Prv než predstavíme model, položíme si súbor otázok, na ktoré môžeme v zjednodušenej podobe pomocou modelu odpovedať:

Do akej miery zodpovedá proces generovania vedecko-výskumných poznatkov potrebám hospodárskej praxe? Kto sú kľúčoví agensi v procese uplatnenia vedecko-výskumných poznatkov? Aké väzby v rámci modelu môžeme identifikovať? Aký je priebeh jednotlivých interakcií medzi agensmi a aké konečné ciele každý z nich sleduje?

Schéma č. 1 – Tok informácií v „tradičnom“ modeli

Pri horeuvedenom – tradičnom – modeli môže dôjsť k veľkej celkovej miere skreslenia užitočnosti poznatkov, ktorá je závislá od priemernej miery skreslenia prenosu poznatkov medzi jednotlivými článkami – parameter b (napr. medzi podnikom a vedecko-výskumnou inštitúciou) a od celkového počtu väzieb n (v nami uvedenej schéme je ich presne 6).

Ďalším faktorom dodatočného skreslenia je požiadavka súkromného subjektu o určité vymedzenie predmetu výskumu, čím výskum nezahŕňa širšie oblasti (napr. sociálno-environmentálne súvislosti spolu so súvislosťami ekonomickými), ale len presne vymedzený jav alebo objekt (zväčša ekonomického rázu), ktorého celkový prínos nie je nutne čisto spoločenský. Výskum býva kvôli tejto deformácii skreslený a často neodborne zadaný. Faktor všeobecného skreslenia výskumu uvádzame ako parameter a .

Nami zadané parametre môžeme uviesť v rovnici (ide o jednoduchú formu rovnice v dôsledku použitia priemerných veličín skreslenia), ktorá definuje *mieru efektívnosti (relevantnosti) daného vedecko-výskumného procesu (EVP)*. Hodnota 1 predstavuje maximálnu hodnotu (efektívnosť vedecko-výskumného procesu je maximálna) a hodnota 0 naopak predstavuje minimálnu hodnotu (efektívnosť vedecko-výskumného procesu je minimálna).

$$\boxed{EVP = a \cdot b^n},$$

- kde
- EV – efektívnosť vedecko-výskumného procesu
  - a – faktor všeobecného skreslenia výskumu a faktor *neodbornosti* zadania výskumu
  - b – priemerná miera skreslenia
  - n – počet po sebe nasledujúcich fáz celého procesu, resp. počet väzieb procesu.

Napr. ak do vzorca dosadíme namiesto parametru a hodnotu 0,5 (zadanie výskumu je značne skreslené, lebo dosahuje len polovičnú hodnotu oproti maximálnemu stavu), a namiesto parametru b hodnotu 0,9 (priemerná miera skreslenia prenosu poznatkov v každej fáze je 10 %, lebo len 90 % ich predchádzajúceho množstva zostáva zachovaných), pri počte väzieb 6,

$$\text{potom } EVP = a \cdot b^n = (0,5) \cdot (0,9^6) = (0,27),$$

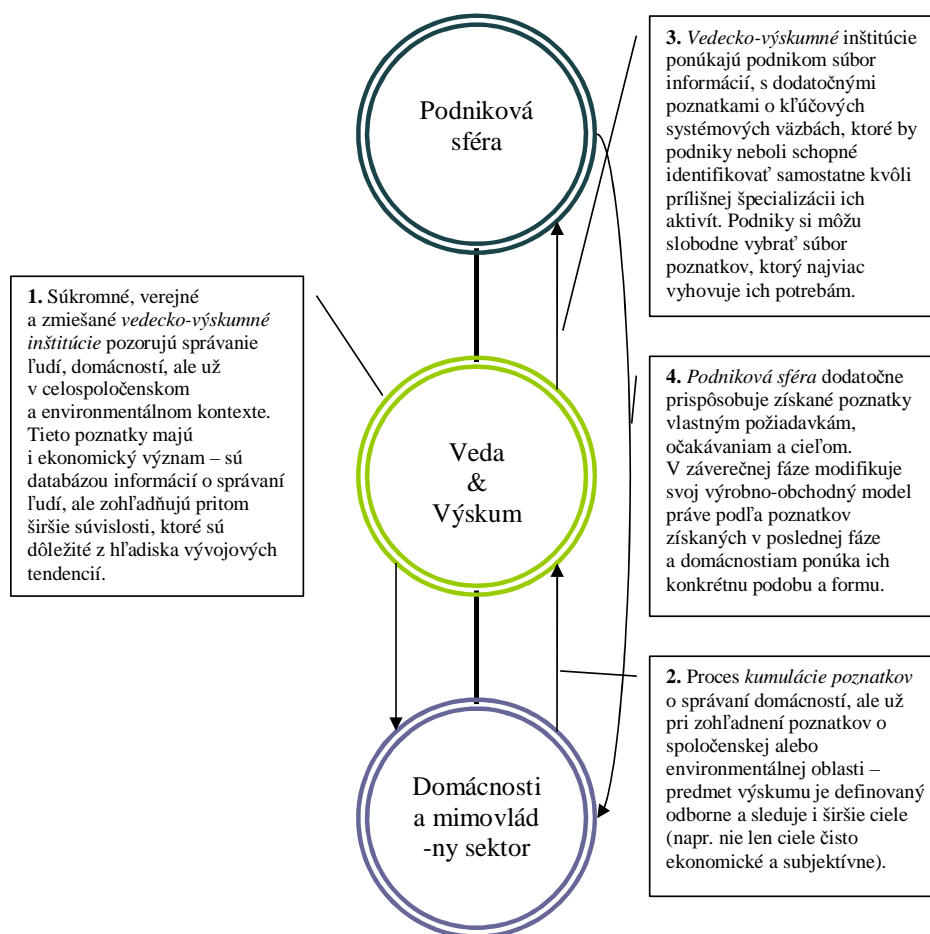
kde hodnota 0,27 predstavuje nízku mieru efektívnosti daného vedecko-výskumného procesu, z čoho nám vyplýva záver, že tradične ponímaný proces generovania vedecko-výskumných poznatkov môže dosahovať značnú mieru skreslenia, pokiaľ hodnotíme najmä celospoločenské prínosy takéhoto výskumu.

Pri nami koncipovanom modeli vedecko-výskumného procesu je počet celkových väzieb menší, konkrétne sme identifikovali 4 hlavné väzby ($n = 4$). Ak parameter b dosahuje rovnakú hodnotu ($b = 0,9$), pre zvýšenie efektívnosti daného vedecko-výskumného procesu je kľúčový najmä parameter b . Za predpokladu, že iniciátorom celého procesu sú vedecko-výskumné inštitúcie a ak tieto sledujú nie len úzko vymedzené ekonomické ciele, ale i širšie sociálno-environmentálne súvislosti, potom hodnota parametru a je väčšia (my si zvolíme pre ilustráciu $a = 0,75$). Po dosadení nami zvolených hodnôt dostaneme:

$$EVP = a \cdot b^n = (0,75) \cdot (0,9^4) = (0,49),$$

kde nami zvolený model dosahuje takmer dvojnásobnú efektívnosť oproti predošlému modelu.

Schéma

č. 2 – Tok informácií v “novom“ modeli²

Európsky vedecko-výskumný priestor a udržateľný rozvoj

Podľa Vladimíra Iru (2002) sa *vedné disciplíny* reorientujú smerom k hodnoteniu sociálnych, environmentálnych a technických problémov a smerom k prognózovaniu pravdepodobných budúcich vývojových tendencií. I keď veda ako taká nie je ujednotená vo svojom pojmovom a metodologickom aparáte, čo výrazne oslabuje schopnosť interdisciplinárneho prenosu poznatkov, súčasné globálne problémy a potreba udržateľného rozvoja sú impulzom k náprave týchto závažných nedostatkov. Kvalita života a životného prostredia budú preto hlavným východiskom vedeckého bádania.

Základný výskum je zdrojom poznatkov pre *výskum aplikovaný*, preto je nutná jeho finančná podpora a rovnako treba venovať pozornosť identifikácii prielomov vo vedeckom poznaní. Európska veda by navyše mala nájsť v najbližších rokoch rovnováhu medzi sociálnymi a prírodnými vedami a zároveň by mala dbať o dôslednú komunikáciu

² Zároveň môžeme nasledovne odpovedať na otázky, ktoré sme si položili na začiatku kapitoly. Efektívnosť procesu generovania vedecko-výskumných procesov závisí od niekoľkých kľúčových faktorov, ktoré bližšie uvádza nami navrhnutá rovnica na predošlej strane. Ako kľúčových aktérov sme identifikovali podniky, domácnosti, vedecko-výskumné inštitúcie a mimovládny sektor. Podľa nás je ale v celom procese kľúčové postavenie vedecko-výskumných inštitúcií, ktoré majú byť prvotným zdrojom poznatkov a ktoré majú stanoviť výskum samostatne (s ohľadom nie len na ekonomické, ale i celospoločenské a environmentálne ciele). Podniky, pre svoju neschopnosť identifikovať širšie väzby a súvislosti, nezohrávajú úlohu iniciátora, ale užívateľa. Napriek tomu sú nepostrádateľné, lebo pretavia množstvo poznatkov do konkrétnych výrobných-obchodných vzorcov.

s verejnosťou pri tlmočení výsledkov výskumu. Relatívne postavenie EÚ v celosvetových vedecko-výskumných aktivitách pritom zaznamenáva pokles³. Na vzostupe je napr. Čína, kde je už v súčasnosti pri hodnotení jednotlivých štátov druhý najväčší počet vedcov po USA.

EÚ si uvedomuje *prínosy koordinácie vedy a výskumu na celoeurópskej úrovni*. Vytváranie vedecko-výskumných sietí môže obohatiť Európu o prístup k novým poznatkom, ktoré sa „neuzatvárajú“ v sieťach národných, ale migrujú a stávajú sa súčasťou *celoeurópskeho inovačného systému* (priestoru). Rozdielne názory a pohľady vedcov z iných štátov a zosúladienie ich aktivít s prioritami EÚ, ktoré sú presne zadefinované v rámcových *programoch pre vedu, výskum a inovácie*⁴, by mali zvýšiť pridanú hodnotu vedy a výskumu v podobe užitočných výsledkov. Globálne problémy a fenomén kvality života sú hlavnými kritériami týchto programov.

ZÁVER A HLAVNÉ ODPORÚČANIA

Vývojové tendencie vo svetovom hospodárstve nanovo definujú celý proces generovania vedecko-výskumných procesov. Pri dynamike zvyšovania investícií do vedy a výskumu, čo meriame podielom týchto výdavkov na hrubom národnom produkte, nebude dôležitá len ich absolútna hodnota, ale i efektívnosť takýchto investícií. V nami predkladanom článku sa jednak zaoberáme všeobecným pohľadom na vedu a výskum (1. kapitola) a aktuálnym pohľadom na vedecko-výskumný priestor v rámci EÚ (3. kapitola), pričom sa snažíme zdôrazniť potrebu vedecko-výskumných aktivít pri identifikovaní nielen ekonomických cieľov, ktoré sa pretavujú do aplikovaného výskumu, ale i spoločensko-environmentálnych cieľov, ktoré sú stále doménou základného výskumu. Základný výskum je preto kľúčový z pohľadu udržateľného rozvoja a hľadania odpovedí na dlhodobé výzvy a je rovnako i významným zdrojom poznatkov pre zvyšovanie konkurencieschopnosti podnikov vo svetovom hospodárstve, resp. národno-štátnych ekonomických komplexov v dlhodobom časovom rámci.

V druhej kapitole sme uviedli vlastný – nový – model toku informácií (v procese vedy a výskumu) a zároveň sme zovšeobecnilí tento model do podoby rovnice, ktorá vyjadruje (meria) efektívnosť vedecko-výskumného procesu. Podľa nás a na základe uvedených modelových situácií je postavenie vedy a výskumu v procese generovania poznatkov pre hospodársku prax kľúčové, lebo práve v tomto článku reťazca sa celý proces iniciuje. Navrhujeme celý proces koncipovať práve podľa tejto skutočnosti, kde podniky prijímajú poznatky od vedecko-výskumných inštitúcií (tie môžu byť rovnako súkromného charakteru) na základe širšie koncipovaných cieľov (napr. podľa kritéria udržateľnosti), no nie sú počiatočnými iniciátormi, vychádzajúc z individuálne stanovených cieľov. Samostatné rozhodovanie podnikov je stále nevyhnutné pri výbere súboru informácií (vedecko-

³ Až ¾ doktorandov z EÚ, ktorí študujú v USA, mienia po skončení štúdia ďalej pôsobiť v USA. Výdavky USA na vedecko-výskumné aktivity v EÚ rastú každoročne trikrát pomalšie ako výdavky USA na vedu a výskum v Číne. I keď najväčšiu intenzitu výdavkov na V&V zaznamenávajú v posledných rokoch dva štáty EÚ, menovite Švédsko s takmer 4 % HDP a Fínsko s takmer 3,5 % HDP v roku 2003 (OECD 2005, str. 70 – 71), súhrnné výdavky EÚ-25 (1,6 % HDP) a EÚ-15 (1,9 % HDP) sú ani nie ich polovicou. Rovnako dôležitým aspektom pri hodnotení vedy a výskumu v EÚ zostáva kvalita výstupov v podobe komerčne úspešných inovácií, podiel súkromných výdavkov na celkovom financovaní V&V, úspešnosť aplikovaného výskumu či zamestnanosť v prepočte na 1000 obyvateľov. Tu dosahuje EÚ horšie výsledky ako USA a Japonsko, navyše pri poddimenzovanom financovaní týchto aktivít. Zmeniť by sa preto mal celý prístup EÚ a jej obyvateľov k podnikaniu a k inováciám, ako k hlavným cieľom hospodárskych aktivít (veda a výskum nie je cieľ sám o sebe ale len prostriedok na dosiahnutie želaného cieľa), čím sa posilní i zdroj nápaditosti, a to veda samotná.

⁴ V súčasnosti došlo k zadefinovaní priorit i výšky finančných prostriedkov siedmeho rámcového programu (7.RP), ktorý bude prebiehať v rokoch 2007 – 2013. Finančné prostriedky majú byť v porovnaní so 6.RP až 4krát vyššie. Ďalej sa očakáva zvýšená podpora participácie MSP i zavádzanie nových modelov financovania (napr. PPP a rizikový kapitál).

výskumných poznatkov), ktoré potom začlenia do svojich výrobných-obchodných modelov. Naším hlavným odporúčaním je preto posilniť postavenie vedy a výskumu absolútne a zároveň tento proces zefektívniť podľa nami navrhnutého – nového – modelu toku informácií.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Commission of the European Communities: *European Competitiveness Report 2004*. Brussels, 8.11.2004, SEC(2004)1397

Commission of the European Communities: *Fostering structural change: an industrial policy for an enlarged Europe*. Brussels, 20.4.2004, COM(2004)274 final

Ira, Vladimír, 2002: Výskum, vývoj a udržateľný rozvoj spoločnosti. In: *Životné prostredie*, roč. 36, 2002, č. 2, s. 79 – 81.

OECD, 1993: *The Measurement of Scientific and Technological activities: Standard Practice for Surveys of Research and Experimental Development- Frascati Manual*. Paris : OECD, 1993.

OECD, 2005: *OECD in Figures: 2005 Edition*. Paríž : OECD, 2005, .92 s. ISBN 92-64 01304-0

Stiglitz, Joseph E. – Wallsten, Scott J., 1999: Public-Private Technology Partnerships. In: *American Behavioral Scientist*, Vol. 43 No. 1, September 1999, s. 52-73.

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska 1/b

852 35 Bratislava

CENTROPE AKO ZNALOSTNÝ A INOVATÍVNY EURÓPSKY REGIÓN

mojzis@euba.sk

Abstrakt

Autor v článku analyzuje profil výskumno-vývojového a vzdelávacieho sektora regiónu Centrope. Poukazuje na dôležitosť vedomostnej a inovačnej základne, ako hlavného faktora konkurencieschopnosti mesta alebo regiónu a prezentuje základné štatistické údaje charakterizujúce výskum, vývoj a vzdelávanie v centrách daného regiónu. Definuje štyri základné oblasti (odvetvia), na ktoré sa orientuje výskum a vývoj v regióne Centrope a predstavuje najnovšie rozvojové projekty technologických parkov, ktoré predstavujú koncentrované prostredie, pre rozvoj inovatívnych odvetví a pre spoluprácu v rámci výskumného sektora. Autor následne uvádza závery, v ktorých zdôrazňuje väčšie prepojenie súkromného a verejného sektora, vytvorenie spoločných mechanizmov pre transfer know-how a spoluprácu vzdelávacích inštitúcií.

Abstract

Author analyses the profile of research, development and education sector in the Centrope region. He stresses the importance of knowledge and innovation base, as a main factor of competitiveness of cities or regions and presents main statistical data characterising the R&D sector in the region. Author defines four main areas (industries), on which the R&D in Centrope concentrates and presents most recent development projects of technology parks, which represent a concentrated environment for the development of innovative industries and for the cooperation in R&D. Author then presents conclusions in which he stresses better connections between private and public R&D institutions, creation of mutual mechanisms for know-how transfer and better cooperation of education institutions.

Jedným z odporúčaní OECD pre región Viedeň-Bratislava bola orientácia na rozvoj inovatívnych odvetví a na rozvoj výskumných a vedeckých kapacít.¹ Práve toto odporúčanie bolo pretavené do rozvojových priorít tak mesta Viedeň, ktoré dominuje v regióne ako centrum biotechnológií a farmácie, ale aj Bratislavy, ktorá sa v súčasnosti orientuje na vytvorenie silného výskumného sektora v oblasti obnoviteľných zdrojov energie. Trojuholník Viedeň - Bratislava - Brno je klastrom vzdelávacích, výskumných a vedeckých organizácií, ktorý zabezpečuje pre región Centrope vysoko kvalifikovanú pracovnú silu a vytvára vysoký potenciál v oblasti výskumu a vývoja. Spolu so širším územím Centrope, kde sa v mestách ako Győr, St. Pölten, Krems an der Donau a Trnava, nachádzajú ďalšie vzdelávacie centrá národného významu, tak región Centrope predstavuje vysoký potenciál pre tvorbu širokej a dobre rozvinutej vedomostnej základne v rôznych prioritných odvetviach.

Inovačná a vedomostná základňa sú všeobecne uznávaným faktorom zaručujúcim dlhodobú konkurencieschopnosť regiónov, pretože vytvárajú prítiažlivé sily pre podnikateľské

---

¹OECD: *Vienna-Bratislava: Territorial Review*. Paris: OECD, 2003. 159s. ISBN 92-64-10468-2

subjekty.² Vedomosti sú taktiež jedným zo zdrojov rastúcej kvality života, ktorá je rovnako dôležitým predpokladom pre rozvoja a udržanie si vzdelanej populácie. Preto musí byť rozvoj inovačnej kapacity prvoradou prioritou každého regiónu.³

Lídrom vo výskume, vývoji a vzdelávaní je Rakúsko, ktoré naň vynaložilo v roku 2006 2,49% HDP, nasledované Českou republikou, ktorej výdavky v roku 2006 dosahovali 1,55% HDP a rástli najrýchlejšie spomedzi štyroch krajín tempom 9,2%. Naopak Slovensko dosiahlo v roku 2006 negatívny vývoj, keď výdavky poklesli o 3,9%.⁴ Maďarsko vynaložilo v tom istom roku na výskum a vývoj rovné 1% hrubého domáceho produktu. Najmenšie výdavky na výskum a vývoj zaznamenalo Slovensko, ktoré dosahuje aj najmenšiu rastovú dynamiku tohto ukazovateľa.⁵

Z hľadiska štruktúry financovania možno pozorovať najvýraznejšiu prevahu verejného sektora na Slovensku (60,1%) a o niečo menšiu v Maďarsku (55,2%). V Rakúsku sú aj súkromné aj verejné zdroje pomerne vyrovnané s miernou prevahou súkromných výdavkov na úrovni 53,6% celku. Najvýraznejšia prevaha súkromných zdrojov financovania výskumných a vzdelávacích aktivít je v Českej republike (66,6%).

Najviac zamestnancov meraných v FTE (Ekvivalent plného úväzku) pracuje v sektore výskumu, vývoja a vzdelania v Rakúsku (49 377,1), nasledovanom Maďarskom (25 971), ČR (24 101) a Slovenskom (15 027,9).⁶

Viedeň, Bratislava a Brno sú centrami vzdelanosti nadregionálneho a národného (v prípade Viedne medzinárodného) významu. Vo Viedni dominuje Viedenská univerzita (Universität Wien), ktorá je najväčšou vzdelávacou inštitúciou v Centrepe s približne 72 000 študentmi⁷. Okrem nej sídli na rakúskej strane Centrepe ďalších 9 univerzít, z ktorých najvýznamnejšie sú taktiež vo Viedni a sú to Technická univerzita vo Viedni, Viedenský univerzita ekonómie a manažmentu, Lekárska univerzita vo Viedni alebo Viedenská univerzita prírodných zdrojov a aplikovaných spoločenských vied. Okrem vysokých škôl sú v Rakúsku dynamicky rastúce odborné vysoké školy (z nem. Fachhochschule), ktoré sú zamerané na prípravu odborníkov priamo pre podnikateľský sektor podľa predmetných odvetví. Okrem toho na rakúskej strane Centrepe sídli množstvo výskumných inštitútov vrátane Rakúskej akadémie vied s jej 51 ústavmi a organizáciami ako Ludwig Boltzmann Society orientovaná na ľudskú medicínu, Rakúske výskumné centrum Seibersdorf⁸ a Výskumné centrum Arsenal vo Viedni, ktoré sú najväčšími výskumnými centrami v celom regióne a pokrývajú široké spektrum skúmaných oblastí (biotechnológie, genetika, materiály, IT, nanotechnológie, energetika, biomedicína a pod.). V rakúskych regiónoch a predovšetkým vo Viedni sa taktiež nachádza viac ako 250 neuniverzitných výskumných a vzdelávacích organizácií.⁹

²KNIGHT, R.: Knowledge-based Development: Policy and Planning Implications for Cities. In: *Urban Studies*, roč. 32, 1995, č. 2, s. 225-260. ISSN 00420980

³SKOKAN, K.: *Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji*. Ostrava: Repronis, 2004. 159 s. ISBN 80-7329-059-6

⁴Štatistiky pre výskum a vývoj ŠÚSR: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=1797>, 15.8.2008

⁵Sektorové údaje pre výskum a vývoj:

ŠÚSR: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=1797>, 15.8.2008

ŠÚČR: <http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/publ/1005-06-2006>, 15.8.2008

Statistik

Austria:

http://www.statistik.at/web_de/statistiken/forschung_und_innovation/globalschaetzung_forschungsquote_jaehrlich/index.html, 15.8.2008

a KSH: http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/tab13_04_01iec.html, 15.8.2008

⁶Tamže

⁷Stránka Viedenskej univerzity: <http://www.univie.ac.at/universitaet/>, 15.8.2008

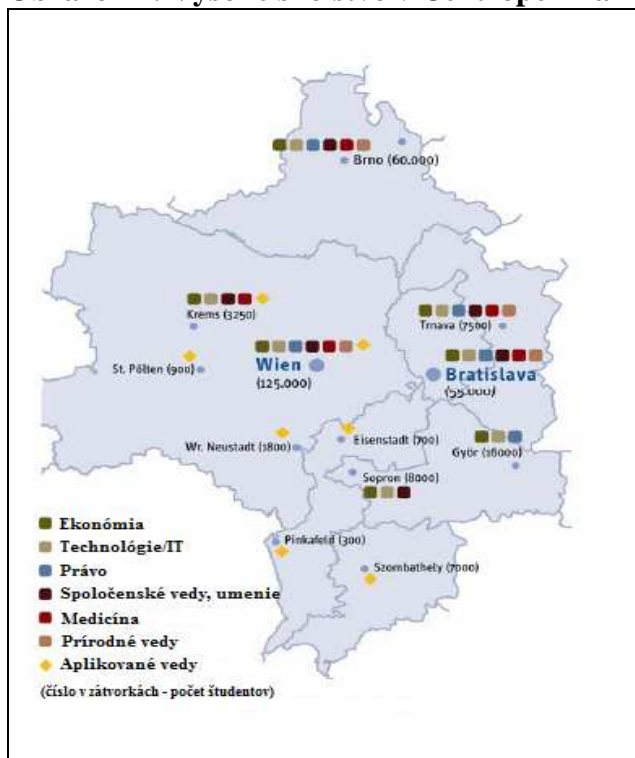
⁸Stránka výskumného centra: <http://www.arcs.ac.at/>, 15.8.2008

⁹Zdroj: Informačný portál iniciatívy Centrepe: http://centrope.info/baernew/topics/Region_Science, 16.8.2008

Bratislava predstavuje najdôležitejšie centrum vzdelanosti, vedy a výskumu na Slovensku a nachádza sa v nej 8 z 20 slovenských univerzít a sídlo Slovenskej akadémie vied s väčšinou jej výskumných ústavov. Najväčšími a najdôležitejšími sú Univerzita Komenského (28 861 študentov)¹⁰, Slovenská technická univerzita (priemerne 19 000 študentov)¹¹ a Ekonomická univerzita v Bratislave (viac ako 14 000 študentov)¹². Rovnako sa rozmáha aj súkromný vzdelávací sektor, ktorý sa zameriava predovšetkým na manažment, ekonómiu a právo.

Brno je po Prahe druhým najdôležitejším centrom vzdelania a vedy v Českej republike, pričom silnú tradíciu má v prírodných vedách, medicíne a v technických oboroch. Najväčšou univerzitou v meste je Masarykova univerzita (42 205 študentov)¹³, nasledovaná Brnianskou technickou univerzitou (Vysoké učení technické v Brne) a Mendelovou univerzitou agronómie a lesného hospodárstva. Česká akadémia vied má v Brne 15 výskumných ústavov s prevažným zameraním na prírodné vedy. Okrem týchto organizácií sa v Brne dynamicky rozvíja súkromný výskumný sektor orientujúci sa na aplikovaný výskum v tradičných odvetviach ako chémia, textilie, strojárstvo a elektrotechnika. Rovnako sa rozvíjajú aj polytechnické vysoké školy.

Obrázok 1: Vysoké školstvo v Centrope – zameranie vzdelávacích organizácií

Zdroj:

www.centrope.com/static/files/centropenew/Stoeckl_Wollansky_Business_Location_Centrop_e_Conference.pdf (upravené autorom)

Ďalšími centrami vzdelanosti sú mestá Győr, Krems an der Donau, Sopron, St. Pölten a Trnava. Podľa uvedeného prehľadu je zrejmé, že Centrope ponúka svetovým investorom

¹⁰Výročná správa o činnosti univerzity komenského v Bratislave za rok 2007. Elektronický dokument [online]. Dostupné na internete: < <http://www.uniba.sk/index.php?id=63>>, 16.8.2008

¹¹Stránka Slovenskej technickej univerzity v Bratislave: http://www.stuba.sk/new/generate_page.php?page_id=1, 16.8.2008

¹²Stránka Ekonomickej univerzity v Bratislave: <http://www.euba.sk/o-univerzite/historia/>, 16.8.2008

¹³Stránka Masarykovej univerzity v Brne: <http://www.muni.cz/general/statistics>, 16.8.2008

vysokokvalifikovanú pracovnú silu a vzdelanú populáciu, ktorá je predpokladom pre udržateľnú konkurencieschopnosť a ktorej udržanie si v regióne je kľúčovou prioritou pre všetky správne subjekty. Okrem vzdelávacích organizácií je Centrope (a predovšetkým jeho hlavné populačné centrá) centrom vedy, výskumu a vývoja. Členské regióny a mestá generujú väčšinu alebo aspoň významnú časť národných výstupov v oblasti výskumu a vývoja.

Možno pritom definovať nasledujúce kľúčové oblasti výskumu a vývoja, ktoré sú pre regióny v Centrope prioritné a ktoré sa rozvíjajú najdynamickejšie:

1. Biotechnológie, medicína, farmácia a lekárska technika – Centrom je Viedeň, kde sídli viac ako 140 firiem v tomto sektore, kde pracuje 13 500 ľudí, z toho 4000 vo výskume¹⁴. Vo Viedni taktiež vzniklo prvé medzinárodné výskumné centrum v Centrope s názvom „Biocenter Vienna“¹⁵. Ďalším centrom v tejto oblasti je Brno a to hlavne prostredníctvom Masarykovej univerzity, Mendelovej univerzity a Veterinárnej a farmaceutickej univerzity v Brne. Juhomoravský kraj sa snaží podporovať výskum v tejto oblasti a zriadil na to JIC (Juhomoravské inovačné centrum). Na Masarykovej univerzite vzniká Biotechnologické centrum INBIT, ktoré bude pôsobiť ako inkubátor pre inovatívne firmy v obore.¹⁶
2. Automobilový priemysel – centrom pre výskum spojený s automobilovým priemyslom má byť v budúcnosti Bratislava a Győr., v ktorých sa priamo alebo v ich okolí nachádzajú najväčšie produkčné kapacity odvetvia v rámci Centrope. Projekt CEPIT, ktorého cieľom je vybudovanie vedecko-technologického parku v Bratislave má jedno z hlavných zameraní práve výskum pre toto odvetvie. Rovnako aktívna je aj spolupráca automobilových producentov a univerzít v Bratislave. V Györi bolo na Univerzite Istvána Széchenyiho vytvorené Regionálne výskumné centrum pre elektroniku vozidiel.
3. Obnoviteľné energetické zdroje a environmentálne technológie – Centrom pre environmentálne technológie je rakúska spolková republika Burgenland, kde bolo založené Európske centrum obnoviteľných energií v obci Güssing. Jeho iniciatívou bola okrem iného aj iniciatíva v rámci Centrope s názvom Recycling Network CENTROPE, zameraná na recykláciu elektronického odpadu. Rovnako Bratislava stanovila ako prioritu v rámci podpory výskumu a vývoja odvetvie obnoviteľných zdrojov energií, ktoré chce podporovať v parku CEPIT.
4. Informačné technológie – IT majú svoju základňu v Burgenlande a v Bratislave a v rámci Centrope už vznikli viaceré projekty, centrá a klastrové iniciatívy, ktoré sa snažia podporovať ich rozvoj. Príkladom je neziskové združenie Biterap na Slovensku, ktoré podporuje rozvoj e-governance v štáte a združuje zástupcov viacerých lokálnych aj medzinárodných IT firiem.¹⁷

Napriek tomuto vymedzeniu hlavných centier pre jednotlivé odvetvia možno pozorovať podobné zameranie v celom Centrope a to aj vďaka geografickej blízkosti a postupnému prepájaniu výskumných ústavov a centier do sietí a klastrov.

Vo Viedni, Bratislave aj v Brne boli, sú alebo budú realizované projekty zamerané na podporu výskumu a vývoja. Vo Viedni vznikajú klastrové iniciatívy v oblasti IT a biotechnológií a silné zastúpenie má aj farmaceutický priemysel. V Brne vzniká centrum informačných technológií a v Bratislave je realizovaný projekt vytvorenia vedecko-technologického parku CEPIT, ktorý je orientovaný mimo iných odvetví na obnoviteľné

¹⁴Stránka iniciatívy Centrope: http://centrope.info/baernew/topics/Region_Science, 16.8.2008

¹⁵Stránka biocentra Viedeň: <http://www.univie.ac.at/gem/>, 12.8.2008

¹⁶Zdroj: <http://www.jic.cz/rozvoj-inovacniho-prostredi-v-jihomoravskem-kraji/projekty-inkubatory-inbit-a-ti-ii.html>, 12.8.2008

¹⁷Stránka združenia Biterap: http://www.biterap.sk/?mmenu=c&s_page=2, 12.8.2008

zdroje energie a biotechnológie. CEPIT predstavuje prvý ucelený projekt výstavby komplexného vedecko-výskumného parku na Slovensku a môže výrazným spôsobom posilniť pozíciu Bratislavy v oblasti vytvárania integrovaného prostredia pre vytvorenie prepojení výskumu a vývoja s podnikateľským sektorom, ktoré je základným predpokladom pre dlhodobu udržateľnú konkurencieschopnosť akéhokoľvek regiónu.¹⁸ Prezencia ďalších parkov a plánovaný rozvoj ďalších v Brne a vo Viedni vznik tohto integrovaného prostredia ešte viac umocňuje.

Technologické parky sú zatiaľ doménou rakúskych regiónov, ktoré majú s ich zakladaním dlhoročné skúsenosti. Projekty parkov sú postavené na partnerstve súkromného a verejného sektora na regionálnej alebo miestnej úrovni, ktoré spolupracujú pri ich rozvoji. V Bratislave projekt CEPIT pripravuje rakúsko-nemecké investičné konzorcium CEPIT Holding spolu s magistrátom mesta.

Vo Viedni je pripravovaný projekt ASPERN, na ktorého realizácii sa podieľa Viedenský fond pre podporu hospodárstva (WWFF), ktorý je zriaďovateľom realizačného konzorcia Wien 3420 Aspern Development a.s.¹⁹ V Brne vzniká projekt pre Český technologický park Brno za účasti mesta, kraja, Technickej univerzity v Brne a predstaviteľov súkromného sektora.²⁰

Tieto parky spolu v súčasnosti súperia o prilákanie výskumných kapacít firiem, ako aj súkromných výskumných organizácií v odvetviach spojených s v regióne silnými odvetviami. Úspech a konkurencieschopnosť týchto parkov bude závisieť od efektívnosti ich rozvoja, ktorý je daný efektívnosťou miestnej alebo regionálnej samosprávy pri spolupráci so súkromným sektorom a pri vyjednávaní so zainteresovanými stranami. Rovnako dôležité je následné manažovanie parku takým spôsobom, aby sa z neho nestal tradičný priemyselný park, ale aby mohol dlhodobu plniť úlohu výskumného centra. Kľúčovým je pritom prepojenie vzdelávacieho a výskumného sektora.

Záver

Z uvedených skutočností možno vyvodiť záver, že región Centrope má vysoký potenciál stať sa inovatívnym a vedomostným uzlom európskeho významu v dynamických odvetviach, ako je elektrotechnika, výroba automobilov, medicína, farmácia alebo IT, ako aj v nových perspektívnych odvetviach, ako sú biotechnológie a obnoviteľné zdroje energie.

Okrem úspešného zrealizovania rozvojových zámerov technologických parkov bude kľúčové vytvorenie kooperačnej základne a vytvorenie mechanizmov transferu know-how pre tento región. Rovnako dôležitá bude harmonizácia výstupov vzdelávacieho procesu a intenzívna spolupráca univerzít a vysokých škôl. Ďalším dôležitým faktorom úspechu bude vytvorenie prepojení súkromných a verejných výskumných a vývojových kapacít, čo je vitálne predovšetkým z hľadiska financovania a prispôsobenia výskumu a vývoja potrebám podnikateľského sektora. Musí byť kladený dôraz na aplikovaný výskum, ktorý predovšetkým v nových členských štátoch zaostáva za krajinami, ako je Rakúsko.

Napriek tomu, že región ako celok môže ťažiť z prepojenia výskumných aktivít, je prirodzené, že stále budú existovať konkurenčné sily, ako sa jednotlivé mestá budú snažiť vytvoriť najlepšie podmienky pre prilákanie výskumných subjektov a inovatívnych firiem. Preto je nutné, aby aj jednotlivé mestá, ako Bratislava, Brno alebo Trnava vytvárali vlastnú rozvojovú koncepciu a aby tlačili na centrálnu vládu, s cieľom posunúť výskumu a vzdelania na vyššiu prioritnú priečku.

Ďalšie obdobie ukáže, ktoré mestá sú najschopnejšie generovať podmienky pre rozvoj silnej vedomostnej základne a pre prilákanie a udržanie si vysoko kvalifikovaných

¹⁸Hlavná stránka projektu CEPIT: <http://www.cepit.info/home/>, 12.8.2008

¹⁹Stránka konzorcia zodpovedného za rozvojový projekt: <http://www.flugfeld-aspern.at/>

²⁰Hlavná stránka Českého technologického parku v Brne: <http://www.technologypark.cz/cz/index.html>

pracovných síl. Na to musia vytvoriť nie len vhodné podmienky pre fungovanie výskumných ústavov, vzdelávacích inštitúcií a inovatívnych firiem, ale aj vysoko kvalitné životné podmienky pre najkvalitnejšiu pracovnú silu, ktorá je pri ich posudzovaní extrémne náročná. K stratégii podpory výskumu, vzdelávania a inovácií tak pribúda aj stratégia zvyšovania kvality života, ktorá musí zahŕňať vytváranie kvalitných životných podmienok pre obyvateľov miest. Pracovné podmienky, kvalita životného prostredia, kultúra a možnosti tráviť voľný čas, verejné služby pre občanov, prístupná samospráva s dobrým menom, kvalitné vzdelávanie a zdravotníctvo, dopravná dostupnosť, informatizácia. To všetko musí mesto a región riešiť, pokiaľ sa chce stať skutočným inovatívnym uzlom v dnešnom svete.

Použitá literatúra

1. Informačný portál iniciatívy Centropo:
http://centrope.info/baernew/topics/Region_Science, 16.8.2008
2. Jihomoravské inovační centrum:
<http://www.jic.cz/rozvoj-inovacniho-prostredi-v-jihomoravskem-kraji/projekty-inkubatory-inbit-a-ti-ii.html>, 12.8.2008
3. KNIGHT, R.: Knowledge-based Development: Policy and Planning Implications for Cities. In: *Urban Studies*, roč. 32, 1995, č. 2, s. 225-260. ISSN 00420980
4. KSH (Maďarský štatistický úrad):
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/tab13_04_01iec.html, 15.8.2008
5. OECD: *Vienna-Bratislava: Territorial Review*. Paris: OECD, 2003. 159s. ISBN 92-64-10468-2
6. SKOKAN, K.: *Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji*. Ostrava: Repronis, 2004. 159 s. ISBN 80-7329-059-6
7. Statistik Austria:
http://www.statistik.at/web_de/statistiken/forschung_und_innovation/globalschaetzung_forschungsquote_ja_ehrlich/index.html, 15.8.2008
8. Stránka Viedenskej univerzity: <http://www.univie.ac.at/universitaet/>, 15.8.2008
9. Stránka výskumného centra: <http://www.arcs.ac.at/>, 15.8.2008
10. Stránka Slovenskej technickej univerzity v Bratislave:
http://www.stuba.sk/new/generate_page.php?page_id=1, 16.8.2008
11. Stránka Ekonomickej univerzity v Bratislave: <http://www.euba.sk/o-univerzite/historia/>, 16.8.2008
12. Stránka Masarykovej univerzity v Brne: <http://www.muni.cz/general/statistics>, 16.8.2008
13. Stránka biocentra Viedeň: <http://www.univie.ac.at/gem/>, 12.8.2008
14. Stránka združenia Biterap: http://www.biterap.sk/?mmenu=c&s_page=2, 12.8.2008
15. Stránka projektu CEPIT: <http://www.cepit.info/home/>, 12.8.2008
16. Stránka konzorcia zodpovedného za rozvojový projekt: <http://www.flugfeld-aspern.at/>
17. Stránka Českého technologického parku v Brne:
<http://www.technologypark.cz/cz/index.html>
18. ŠÚSR: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=1797>, 15.8.2008
19. ŠÚČR: <http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/publ/1005-06-2006>, 15.8.2008

20. Výročná správa o činnosti univerzity komenského v Bratislave za rok 2007. Elektronický dokument [online]. Dostupné na internete: < <http://www.uniba.sk/index.php?id=63>>, 16.8.2008

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b
852 35 Bratislava

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

MEDZINÁRODNÝ TERORIZMUS A ĽUDSKÉ PRÁVA

mraz@euba.sk

Abstrakt

Vzťah medzi terorizmom a ľudskými právami je zložitý a nejednoznačný. Do veľkej miery záleží od vymedzenia oboch pojmov. Hoci sa spravidla javí antagonisticky, bolo by zrejme zjednodušením vidieť tu iba spor medzi stúpenkami účinných opatrení proti terorizmu a obhajcami ľudských práv.

V prípade medzinárodnej spolupráce pri potlačovaní terorizmu je tiež potrebné dbať na princíp legality a ochrany ľudských práv. V tomto zmysle musia štáty vykladať a realizovať svoje medzinárodné zmluvné záväzky týkajúce sa extradície, právnej pomoci, azylu a pod. Z pohľadu medzinárodného práva je nielen možné, ale aj nutné bojovať proti terorizmu pri dodržiavaní ľudských práv.

Kľúčové slová: Terorizmus, ľudské práva, prevencia terorizmu, metódy a praktiky terorizmu, terorizmus ako zločin proti ľudskosti, terorizmus ako vojnový zločin, obmedzovanie ľudských práv, opatrenia proti terorizmu, právna kvalifikácia protiteroristických opatrení.

Abstract

The relationship between terrorism and human rights is complicated and ambiguous. It depends largely from the definition of both expressions. Although it generally seems antagonistic, it would be a simplification to see only an argument between proponents of effective measures against terrorism and human rights advocates.

In the case of international cooperation for terrorism suppression it is necessary to consider the principle of legality and protection of human rights. In this sense individual states have to interpret and execute their obligations resulting from international treaties about extradition, legal help, asylum etc. From the viewpoint of international law it is not only possible, but also necessary to fight against terrorism and respect human rights at the same time.

Keywords: Terrorism, human rights, terrorism prevention, terrorism methods and practices, terrorism as crime against humanity, terrorism as war crime, human rights constraint, measures against terrorism, legal classification of anti-terror measures.

1. Medzinárodný terorizmus a ľudské práva

V súčasnosti je málo tém, ktoré by boli tak často predmetom diskusie (politickej, ideologickej i právnej), ako v prípade terorizmu a ľudských práv. Nie je tomu tak náhodou. Po teroristických útokoch z 11. septembra 2001 sa boj proti terorizmu dostal medzi priority vo väčšine štátov. Súčasne sa štúdiom tohto fenoménu začala zaoberať náuka, a to tak v oblasti sociálnych vied (najmä politológie a medzinárodných vzťahov), tak v oblasti práva. Dlhší čas sa udržiava v centre pozornosti sociálnych vied a špecificky právnej vedy téma ľudských

práv. Možno povedať, že prinajmenšom od 2. polovice 20. storočia sa ľudské práva stali nenahraditeľnou súčasťou modernej právno-politickej diskusie. Dokonca sa niekedy hovorí o vzniku filozofie ľudských práv a politickej ideológie ľudských práv, a to popri pozitívno-právnej úprave ľudských práv na vnútroštátnej i medzinárodnej úrovni.

Zároveň s prijímaním opatrení smerujúcich k prevencii a postihu terorizmu na národnej a medzinárodnej úrovni sa však celkom oprávnene kladie otázka súladu týchto opatrení s ochranou ľudských práv. Často sa uvádza, že terorizmus predstavuje závažné porušenie ľudských práv, a preto je treba s ním účinne bojovať. Použité prostriedky však môžu byť niekedy sporné. Ako ukazuje vývoj v posledných rokoch, v mnohých demokratických štátoch sa objavil – domnelý či skutočný – spoločenský dopyt po vyššej bezpečnosti, a to i za cenu určitého obmedzenia slobody občanov. Argumenty k tejto debate (a nielen v tejto debate) sú antagonistické. Každá strana sa snaží dosiahnuť hegemonne postavenie tým, že ovládne terminológiu. Prijatím významov daných používaným výrazom je do značnej miery predurčená sila argumentov. Terorizmus musí byť chápaný ako zlo, ohrozujúce jednotlivca, spoločnosť a štáty, ako aj ich mierovú koexistenciu a spoluprácu. Preto je boj proti terorizmu chápaný ako právo i povinnosť štátov. Čím účinnejšie sú protiteroristické opatrenia, tým lepšie štát plní svoje funkcie, chráni bezpečnosť svojich občanov, a tak aj ich ľudské práva. Ľudské práva nie sú chápané ako absolútne, ale predpokladajú interpretáciu, ktorá berie do úvahy najmä spoločenské podmienky. Naopak z pozície ochrancov ľudských práv sú tieto práva chápané ako základné a nedotknuteľné hodnoty. Opatrenia štátu v boji proti terorizmu sú problematické, pretože samotný pojem terorizmu nie je presne definovaný. To umožňuje štátom až príliš veľkú flexibilitu a pod zámienkou ochrany bezpečnosti vedie k postupnému obmedzovaniu ľudských práv a slobôd, ktoré nemožno ospravedlniť.

Je však treba upozorniť na nutnosť rozlišovať diskusiu o vzťahu medzi bezpečnosťou (bojom proti terorizmu) a ľudskými právami vedenou z hľadiska *medzinárodných vzťahov* a diskusiu vedenú z hľadiska *medzinárodného práva*. Jazyk medzinárodných vzťahov, resp. jazyky jednotlivých teórií medzinárodných vzťahov, ktoré patria do sféry politológie, sa zásadne líši od jazyka medzinárodného práva. Práce z oblasti medzinárodných vzťahov sa snažia popisovať a zrozumiteľne vysvetľovať – avšak len v rámci jazyka danej teórie – určitý problém. Medzinárodné právo síce tiež vychádza zo spoločenskej reality, nemôže však konkrétne fakty len pasívne prijímať a popisovať, ale má nevyhnutne aj normatívnu funkciu. Jazyk práva je jazykom oprávnení a povinností, vyjadruje „to, čo má byť“. Medzinárodné právo tak štrukturálne predstavuje určitý univerzálny „jazyk“, v rámci ktorého sa jedine môže viesť právna argumentácia, prípadne právno-teoretická debata o danom probléme medzinárodných vzťahov. Popritom umožňuje, aby bola táto debata zrozumiteľná bez ohľadu na konkrétny obsah argumentov, právno-teoretické východiská, resp. politické postoje autorov.

Táto časť práce bude skúmať vytýčený problém z hľadiska medzinárodnoprávneho. Najprv sa zameria na otázku, či je možné posudzovať terorizmus ako porušenie najzákladnejších ľudských práv, ktoré by v určitých prípadoch mohlo byť kvalifikované a trestané ako zločin proti ľudskosti. Ďalšie časti budú zamerané na zložité problémy dodržiavania ľudských práv v rámci boja proti terorizmu. Tu je možné odlíšiť najprv situáciu ľudských práv v rámci štátu, ktorý vykonáva na svojom území určité teroristické opatrenia, ktoré môžu viesť k obmedzovaniu práv a slobôd jednotlivcov. Štáty zostávajú viazané medzinárodnými prostriedkami na ochranu ľudských opráv, ktoré však za určitých okolností dovoľujú ich obmedzenie. Niektoré obmedzenia možno uskutočniť aj bez formálnej derogácie cestou výkladu ľudských práv a ich výnimiek. Napriek špecifickým podmienkam, ktoré vznikajú pri uplatňovaní protiteroristických opatrení, je treba dbať na právny rámec zásahov do ľudských práv a šetriť ich podstatu.

Ešte zložitejšie a v niečom odlišné problémy vyvoláva boj proti terorizmu a jeho nositeľom, ktorí sa (hoci len z časti) odohráva mimo územia štátu, ktorého orgány tieto opatrenia vykonávajú. Na rozdiel od predchádzajúcich opatrení plošnej povahy tu môže ísť o ciele opatrenia proti jednotlivcom či skupinám podozrivým z terorizmu, od ich priamej likvidácie, cez zatýkanie, výsluchy, prepravu až po relatívne dlhodobé väznenie. Odhliadnuc od iných medzinárodnoprávných problémov, ktoré môžu vyvolávať exteritoriálne aktivity štátnych orgánov podieľajúcich sa na potlačovaní terorizmu, ani v týchto prípadoch neprestávajú byť štáty viazané svojimi medzinárodnoprávnymi záväzkami na ochranu ľudských práv.

2. Terorizmus ako porušenie ľudských práv

2.1. Expozícia problému

Otázka, či možno posudzovať teroristické akty tiež ako porušovanie ľudských práv, nie je zďaleka triviálna. Naopak, jej zodpovedanie závisí do značnej miery na zodpovedaní iných zásadných otázok. Pomyselná rovnica terorizmus = porušenie ľudských práv sa tak javí ako rovnica o dvoch neznámych. Jej platnosť alebo neplatnosť tak závisí od toho, ako budú definované obe premenné.

Ako je známe, doteraz nebola dosiahnutá všeobecná definícia terorizmu. Pretože táto problematika je predmetom inej časti tejto práce, nie je potrebné zachádzať do podrobností. Možno len konštatovať, že sa v zmluvných dokumentoch proti terorizmu – od čiastkových definícií v sektorových dohovoroch cez pokus o všeobecnejšie vymedzenie v *Medzinárodnom dohovore o potlačovaní financovania terorizmu* (1999)¹ až po definíciu v pripravovanom komplexnom dohovore (*comprehensive convention*) o medzinárodnom terorizme² - prejavuje základný trend depolitizácie a kriminalizácie terorizmu. Pre tieto zmluvné definície, resp. návrh definície je typické, že ponímajú terorizmus ako trestný čin, ktorého sa môže dopustiť jednotlivec („každá osoba“), resp. skupina jednotlivcov. Zhoda bola dosiahnutá pri vymedzení samotnej skutkovej podstaty. Na druhej strane mimoriadne citlivým a sporným bodom zostáva rozlíšenie terorizmu od legitímneho boja národov (vrátane ozbrojeného boja) proti cudzej okupácii, agresii a kolonializmu za oslobodenie a sebaurčenie v súlade so zásadami medzinárodného práva. Podobne spornou (hoci z časti prepojenou) otázkou je vylúčenie činov spáchaných v rámci ozbrojeného konfliktu, na ktoré sa vzťahujú pravidlá medzinárodného humanitárneho práva.

Aj keď sa zdá, že prinajmenšom z hľadiska zmluvného medzinárodného práva trestného predstavuje terorizmus individuálny trestný čin, neznamená to *a priori* vylúčenie existencie paralelného konceptu terorizmu ako medzinárodne protiprávneho správania, ktoré možno pripísať štátu alebo nejakému hnutiu (povstaleckému, národnooslobodzovaciemu, a pod.). V minulosti sa v náuke vykryštalizoval popri pojme medzinárodného terorizmu (individuálneho, terorizmu s medzinárodným prvkom) tiež pojem štátneho terorizmu.

¹ Text pozri UN Doc. A/RES/54/109 (1999). Tento dohovor vstúpil do platnosti dňa 10.4.2002

² Porovnaj čl. 2 návrhu; in: UN Doc. A/C.6/55/1 (28.8.2000), s. 3:

„1. Každá osoba spácha trestný čin v zmysle tohto Dohovoru, ak sa táto osoba, akýmkoľvek prostriedkami, protiprávne a úmyselne dopustí konania s cieľom spôsobiť:

a) smrť alebo vážnu telesnú ujmu ktorejkoľvek osobe;

b) vážnu škodu štátu alebo vládne zariadeniu, systému verejnej dopravy, komunikačnému systému alebo súčasť infraštruktúry s úmyslom spôsobiť rozsiahle zničenie takéhoto miesta, zariadenia alebo systému, alebo ak takéto zničenie bude viesť alebo pravdepodobne bude viesť k veľkej hospodárskej strate;

pokiaľ účelom tohto konania, vzhľadom k jeho povahe či kontextu, je zastrašiť obyvateľstvo, alebo donútiť vládu alebo medzinárodnú organizáciu niečo vykonať alebo sa zdržať nejakého konania.“

V súčasnosti sa skôr hovorí o štátom podporovanom terorizme (State sponsored terrorism). Spravidla sa rozlišuje medzi individuálnym a štátnym terorizmom, a v rámci druhého pojmu sa potom ďalej rozlišuje medzi vládnym terorom a štátom podporovaným terorizmom. Niektoré analýzy vedú k záveru, že rozdiel medzi oboma formami štátneho terorizmu je bezvýznamný, pretože obe predstavujú porušenie noriem medzinárodného práva, ktoré sa štátu pripisujú pre účely zodpovednosti.

Pokiaľ možno druhú premennú, t.j. koncept ľudských práv, je potrebné rozlišovať medzi ponímaním filozoficko-ideologickým a ponímaním z hľadiska medzinárodného práva. V prvom ponímaní sa o ľudských právach často uvažuje ako o prirodzených právach, ktoré patria každému jednotlivcovi a ktoré majú absolútnu, nescudziteľnú povahu. Oproti tomu, z hľadiska právneho (vrátane medzinárodnoprávneho) nemá zmysel uvažovať o ľudských právach nad rámec určitého právneho vzťahu. Na úrovni medzinárodnoprávnej ide dokonca o dva typy vzťahov: jednak o záväzok založený štátmi a pôsobiaci erga omnes (v obyčajovej úprave) alebo erga omnes partes (v rámci mnohostranných zmlúv), ktorého obsahom je dodržiavať (respect) a zaistiť (ensure) uznané ľudské práva, ako aj o vzťah medzi štátom a jednotlivcami, ktorí sa nachádzajú na jeho území a podliehajú jeho jurisdikcii.

V tomto právnom zmysle slova sa jednotlivec môže dovoľávať ľudských práv, resp. namietat ich porušenie len voči štátu. Všeobecne sa teda úprava ľudských práv nevzťahuje na prípady, kedy sa zásahu proti životu, zdraviu, dôstojnosti či majetku jednotlivca dopustí iný jednotlivec (súkromná osoba, ktorá nekoná v mene alebo so súhlasom štátu). Výkladom kontrolných orgánov pôsobiacich na základe jednotlivých zmluvných inštrumentov (najmä Európskeho súdu pre ľudské práva a Výboru pre ľudské práva) však možno dôjsť k záveru, že štáty majú tiež pozitívne povinnosti v zmysle ochrany ľudských práv aj proti porušovaniu zo strany súkromných osôb, t.j. povinnosti prevencie a represie takýchto činov.

Táto situácia sa však podstatne líši od prípadov, keď sa porušovania ľudských práv neľudskými činmi teroru dopúšťajú osoby, ktoré tak konajú s vedomím či podporou štátu, resp. v rámci uskutočňovania určitej politiky štátu alebo nejakej organizácie. Preto je možné rozlíšiť dva problémové okruhy: jednak povinnosť štátu chrániť ľudské práva podriadených jednotlivcov aj prostredníctvom preventívnych opatrení proti terorizmu, jednak akty terorizmu, ktoré predstavujú systematické či masové porušovanie ľudských práv, kvalifikované ako zločin proti ľudskosti.

2.2. Prevencia terorizmu ako ochrana ľudských práv?

Ako už bolo uvedené vyššie, všeobecné dohovory o ľudských právach, ako sú Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (1966), Európsky dohovor o ľudských právach (1950) a Americký dohovor o ľudských právach (1969), zakotvujú povinnosti zmluvných štátov dodržiavať a zaisťovať chránené práva.³ Táto povinnosť zahŕňa ako negatívny záväzok neporušovať ľudské práva, tak pozitívny záväzok zaistiť ich ochranu.

Tento pozitívny záväzok je ustálené vykladaný súdnymi a mimosúdnymi orgánmi na kontrolu ľudských práv tak, že zahŕňa povinnosť predchádzať porušovaniu, v prípade ich spáchania zaistiť vyšetrovanie a stíhanie zodpovedných osôb.⁴ V prípade, že páchatelmi porušenia ľudských práv nie sú štátne orgány, ale súkromné osoby, štátu sa pripisuje zodpovednosť, pokiaľ zanedbal potrebnú opatrnosť alebo starostlivosť (due diligence) pri prijímaní rozumných opatrení, ktoré môžu zaistiť účinnú prevenciu či represiu. Je pochopiteľné, že zodpovednosť štátov za porušenie ľudských práv súkromnými osobami

³ Pozri čl. 2 ods. 1 Paktu, čl. 1 Európskeho dohovoru a čl. 1 Amerického dohovoru.

⁴ Porovnaj napr. rozsudok Inter-amerického súdu pre ľudské práva vo veci Velásquez Rodríguez v. Honduras, Merits, 29.7.1998, Series C, No. 4; rozsudok Európskeho súdu vo veci Assenov v. Bulharsko, 28.10.1998, AECHR Reports 1998-VIII.

(teroristami či páchatel'mi bežnej kriminality) musí mať svoje hranice. V prípade, že štát prijal všetky rozumné a dosiahnuteľné opatrenia na prevenciu, príp. represiu takýchto činov, nebude zodpovedať za porušenia, ku ktorým napriek tomu zo strany súkromných osôb došlo.

V Judikatúre príslušných zmluvných orgánov na kontrolu ľudských práv zatiaľ chýba výslovná aplikácia uvedenej koncepcie pozitívnych záväzkov na ochranu obetí teroristických útokov. Vzťah ľudských práv a terorizmu bol však reflektovaný v niektorých dokumentoch *soft law*. Aj tu sa však odraz terorizmu a ľudských práv vyvíjal. Najprv sa v dokumentoch OSN, najmä rezolúciách Valného zhromaždenia, vzťah medzi ľudskými právami a terorizmom objavuje dosť zriedkavo. Celkom pravidelne sa zmieňuje nutnosť dodržiavania ľudských práv v boji proti terorizmu, ale len výnimočne sa chápe terorizmus ako dôsledok⁵ alebo príčina⁶ porušovania ľudských práv.

Určitú zmenu priniesla až Svetová konferencia o ľudských právach vo Viedni (1993) kde bol vzťah medzi terorizmom a ľudskými právami uznaný, čo sa premietlo do textu § 17 Viedenskej deklarácie a Akčného programu: „činy, metódy a praktiky terorizmu vo všetkých jeho formách a prejavoch, ako aj prepojenie v niektorých krajinách s obchodom s drogami, sú činnosti smerujúce k podkopávaniu ľudských práv, základných slobôd a demokracie, ohrozujúce územnú celistvosť, bezpečnosť štátov a destabilizujúce legitímne vytvorené vlády.“⁷

Od roku 1993 začalo VZ OSN na základe debaty v Treťom výbore prijímať rezolúcie pod názvom „Ľudské práva a terorizmus“, čo svedčí aj o určitom vývoji v prístupe k teroristickým aktom spáchaným neštátnymi aktérmi. V preambule niektorých rezolúcií sa objavilo vážne znepokojenie Valného zhromaždenia z „hrubého porušovania ľudských práv páchaného teroristickými skupinami“.⁸ Z hľadiska klasickej doktríny ľudských práv, založenej na záväzkoch štátov voči jednotlivcom, ide pochopiteľne o kontroverzné ustanovenie. Objavujú sa však aj alternatívne prístupy, ktoré akcentujú aplikovateľnosť ľudskoprávných záväzkov aj medzi jednotlivcami vo vzťahu k neštátnym aktérom.

Taktiež Komisia OSN pre ľudské práva sa začala od r. 1994 zaoberať otázkou vzťahu ľudských práv a terorizmu a prijímať k nej rezolúcie v podobnom duchu ako Valné zhromaždenie. V roku 1997 potom Subkomisia na podporu a ochranu ľudských práv (predtým Subkomisia na prevenciu diskriminácie a ochranu menších) zvolila osobitného spravodajcu pre terorizmus (grécku profesorku K. Koufa) s cieľom spracovať komplexnú štúdiu o ľudsko-právnych aspektoch terorizmu.

Možno preto konštatovať (a závery medzinárodných ľudskoprávných orgánov to potvrdzujú), že každý štát má nielen právo, ale aj povinnosť prijať preventívne a represívne opatrenia na ochranu svojho obyvateľstva pred terorizmom. Medzinárodné inštrumenty a orgány na ochranu ľudských práv však venujú podstatne väčšiu pozornosť otázke dodržiavania týchto práv v rámci boja proti terorizmu (pozri nižšie).

2.3. Terorizmus ako zločin podľa medzinárodného práva?

Kvalitatívne inú otázku predstavuje zaradenie niektorých teroristických aktov medzi zločiny podľa medzinárodného práva. Aj keď to nebudú typické prípady, nemožno vylúčiť kvalifikáciu niektorých závažných foriem terorizmu za zločiny proti ľudskosti. Dôležitým aspektom v tejto súvislosti môže byť posúdenie, či je terorizmus zločinom už podľa obyčajového medzinárodného práva.

⁵ Pozri napr. rez. VZ OSN 44/29 (4.12.1989), § 9

⁶ Pozri napr. rez. VZ OSN 40/61 (9.12.1985), § 9

⁷ Pozri napr. UN Doc. A/CONF.157/23 (25.6.1993), Part I, § 17.

⁸ Pozri napr. rez. VZ OSN 59/195 (20.12.2004).

2.4 Terorizmus ako zločin proti ľudskosti

Pri skúmaní tejto otázky je potrebné venovať pozornosť štatútom a judikatúre doterajších trestných tribunálov. Je zaujímavé, že jeden z prvých pokusov o vytvorenie medzinárodného trestného súdu bol spojený so snahou o postih terorizmu. V rámci Spoločnosti národov bol vypracovaný a v r. 1937 podpísaný Dohovor o predchádzaní a potlačovaní terorizmu a spolu s ním aj Dohovor o zriadení medzinárodného trestného súdu, ktorý bol určený práve na postih zločinov terorizmu. Ani jeden z týchto dohovorov však pre nedostatok ratifikácií nikdy nevstúpil do platnosti.

Určitú zmienku o terorizme možno nájsť v materiáloch Medzinárodného vojenského tribunálu v Norimbergu (MVT), a to tak v dokumentoch a prejavoch obžaloby, ako aj v rozsudku. V časti rozsudku venovanej zločinom proti ľudskosti MVT sa uvádza: „pokiaľ ide o zločiny proti ľudskosti, niet žiadnej pochybnosti, že politickí oponenti boli v Nemecku pred vojnou vraždení a mnohí z nich boli držaní v koncentračných táborech vo veľmi hrozných a krutých podmienkach. Politika teroru bola organizovaná a systematická.“⁹ MVT tak našiel v politike štátneho teroru uplatňovanej proti civilistom v Nemecku (politickým oponentom a Židom) znaky skutkovej podstaty zločinu proti ľudskosti, avšak väčšina týchto činov bola spáchaná pred vypuknutím vojny (1939), a vzhľadom na podmienku *war nexus* bola mimo rámca jeho jurisdikcie. Podľa definície obsiahnutej v čl. 6 c) Štatútu MVT k tomu, aby naplnil zločiny proti ľudskosti, by uvedené činy spáchané pred vojnou museli byť spáchané pri vykonávaní alebo v súvislosti s nejakým zločinom pod jurisdikciou tribunálu.

Určitú oporu možno nájsť aj v štatútoch a rozhodnutiach súčasných trestných tribunálov *ad hoc*. Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu prinajmenšom v prípade Krstić konštatoval, že teror či terorizovanie civilného obyvateľstva predstavuje zločin proti ľudskosti, a to najmä naplnením skutkovej podstaty perzekúcie a iných neľudských činov.¹⁰

Podľa niektorých názorov terorizmus už možno považovať za zločin podľa obyčajového medzinárodného práva. Napriek tomu nemožno namietat' jednak doposiaľ neexistujúcu zhodu na všeobecnej definícii terorizmu, jednak fakt, že sa aj napriek opakovaným návrhom zločin terorizmu nedostal medzi zločiny uvedené v Rímskom štatúte Medzinárodného trestného súdu (MTS).

Hoci sa o to niektoré štáty pri príprave Rímskeho štatútu usilovali, teroristické akty neboli nakoniec zaradené medzi zločiny, ktoré patria do jurisdikcie MTS. Nešlo len o chýbajúcu definíciu terorizmu, veď podobne sa nepodarilo zatiaľ dospieť k definícii agresie, ale tento zločin bol napriek tomu v čl. 5 ods. 1 (d) uvedený, aj keď podľa čl. 5 ods. 2 nie je aplikovateľný. Hlavným koncepčným dôvodom boli pochybnosti o obyčajovej povahe tohto zločinu. Okrem toho nie všetky prípady teroristických činov dosahujú závažnosti, ktorá sa predpokladá pre zločiny podľa medzinárodného práva. Zložité problémy vyvoláva aplikovateľnosť zmlúv proti terorizmu, ktoré ukladajú určité povinnosti zmluvným štátom (vrátane kriminalizácie a úpravy jurisdikcie vo vnútroštátnom práve), ako bezprostredného právneho základu pre trestnú zodpovednosť jednotlivcov. Medzi ďalšie dôvody patrili obavy z politizácie činnosti Súdu.

⁹ Pozri International Military Tribunal, Judgement: The Law Relating to War Crimes and Crimes against Humanity (<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/judlawre.htm>).

¹⁰ Pozri ICTY, *Prosecutor v. Krstić*, Trial Chamber Judgment of 2 August 2001, Cse No. IT-98-33, par. 607: „The trial Chamber characterises the humanitarian crisis, the crimes of terror and the forcible transfer of the women, children and elderly at Potocari as constituting crimes against humanity, that is, persecution and inhuman acts.“

V dôsledku uvedených pochybností a ako určitý kompromis bola Rímskou konferenciou v rámci jej Záverečného aktu prijatá rezolúcia E, podľa ktorej môže Zhromaždenie zmluvných strán zaradiť terorizmus do Štatútu MTS, ako náhle sa dospeje k prijateľnej definícii.¹¹ Vhodnou príležitosťou by mohla byť hodnotiaca konferencia (Review conference), ktorá bude zvolaná podľa čl. 123 Štatútu sedem rokov po jeho vstupe do platnosti (t.j. v r. 2009)

Hoci teda terorizmus či teroristické akty ako také nemožno považovať za samostatný zločin podľa medzinárodného práva, niektoré najzávažnejšie prípady terorizmu by mohli byť napriek tomu zaradené pod iné skutkové podstaty, a to ako zločiny proti ľudskosti. Článok 7 Rímskeho štatútu MTS však začlenil do definície zločinu proti ľudskosti to, že ktorýkoľvek z uvedených činov musí byť spáchaný „ako súčasť rozsiahleho alebo systematického útoku zameraného proti civilnému obyvateľstvu, pri vedomí existencie takéhoto útoku.“¹² Práve takéto činy totiž predstavujú legitímnu záležitosť pre medzinárodné spoločenstvo ako celok. Pri splnení všeobecnej podmienky „rozsiahleho alebo systematického útoku proti civilnému obyvateľstvu“ by sa tak teroristické činy vošli do niektorej skutkovej podstaty (napr. vraždy, únosu a pod.) zločinov proti ľudskosti. Okrem toho prichádza do úvahy podradiť terorizmus pod iné podobné neľudské činy, spôsobujúce úmyselne veľké utrpenie alebo závažné telesné zranenie alebo poškodenie zdravia (čl. 7 ods. 1 (k)).

Všeobecnú podmienku v článku 7 je však treba interpretovať vo svetle vysvetlenia obsiahnutého v čl. 7 ods. 2 (a), že musí ísť o opakované páchanie vymenovaných činov v súlade s politickou líniou štátu alebo nejakej organizácie („a State or organizational policy“). Nejde však o požiadavku, že by útok musel byť súčasne rozsiahly a systematický, stačí naplnenie aspoň jedného zo znakov. V praxi bude však často náročné obe kritériá od seba oddeliť. Isté je to, že čl. 7 Štatútu predpokladá značnú závažnosť konania a vylučuje z definície ojedinelé či náhodné činy. Vzhľadom na túto podmienku by však nešlo o prípady individuálneho terorizmu, ale len o najzávažnejšie formy medzinárodného terorizmu, či už organizovaného štátom, alebo nejakou organizáciou (napr. typu Taliban alebo Al-Qaida)

Pre tento názor možno nájsť podporu v niektorých výrokoch Medzinárodného trestného tribunálu pre bývalú Juhosláviu vo veci *Tadić*¹³ a *Kupreskić*¹⁴. Zdá sa preto, že také prípady ako útoky líbijskych agentov proti civilným lietadlám (*Lockerbie*) či teroristické útoky na USA z 11.09.2001 by mohli byť kvalifikované ako zločiny proti ľudskosti.¹⁵

2.5. Terorizmus ako vojnový zločin.

V prípade činov spáchaných počas ozbrojeného konfliktu (medzinárodného alebo vnútroštátneho) je možné niektoré z nich (napr. terorizovanie civilného obyvateľstva či branie

¹¹ UN Doc. A/CONF.183/10 (1998): „Regretting that no generally acceptable definition of the crimes of terrorism and drug crimes could be agreed upon for the inclusion within the jurisdiction of the Court.“

¹² „For the purpose of this Statute, „crime against humanity“ means any of the following acts when committed as part of a widespread or systematic attack directed against any civilian population, with knowledge of the attack...“(A/CONF.183/9, 17 July 1998)

¹³ ICTY, Prosecutor v. Tadić (Case No. IT-94-1-T) Opinion and judgment, 7 May 1997, par. 654: „The prosecution in its pre-trial brief argues that under international law crimes against humanity can be committed on behalf of entities exercising *de facto* control over a particular territory but without international recognition or formal status of a „de jure“ State, or by a terrorist group or organization.“

¹⁴ ICTY, Prosecutor v. Kupreskić (Case No. IT-95-16-T) Judgment, 24 January 2000, par. 552: „the need for crimes against humanity to have been at least tolerated by a State, Government or entity is also stressed in national and international case-law. The crimes at issue may also be State sponsored or at any rate may be part of governmental policy or of an entity holding *de facto* authority over a territory.“

¹⁵ Opačný názor však porovnaj W. A. Schabas, C. Oliver, Is terrorism a crime against Humanity?, in: *Terrorism, Victims and International Criminal Responsibility*, SOS Attentats, Paris, 2003, str. 270-276.

rukojemníkov) považovať za vojnové zločiny v zmysle článku 8 Rímskeho štatútu.¹⁶ Tieto prípady budú skôr výnimočné.

Je však treba poznamenať, že – na rozdiel od iných tribunálov – Štatút Medzinárodného trestného tribunálu pre Rwandu (*ICTR*) a Štatút Špeciálneho súdu pre Sierra Leone (*SCSL*) obsahujú ako čiastkovú skutkovú podstatu akty terorizmu. V oboch prípadoch ide o ustanovenia pod písm. (d) v článku 4 Štatútu *ICTR* a článku 3 Štatútu *SCSL*, ktoré zhodnou formuláciou pokrývajú „porušenie článku 3 spoločného pre Ženevské dohovory a Dodatokový protokol II“. Hoci zatiaľ chýba judikatúra, stojí za povšimnutie, že *SCSL* zahájil v r. 2003 stíhanie dvoch osôb obvinených z teroristických činov podľa čl. 3(d) Štatútu.

Vzhľadom na špecifickú povahu vojnových zločinov, ktoré predstavujú závažné porušenia medzinárodného humanitárneho práva, ktorého pravidlá sa zásadne uplatňujú len v rámci ozbrojeného konfliktu (medzinárodného alebo vnútroštátneho), by sa článok 8 Štatútu *MTS* mohol uplatniť len na obmedzený okruh aktov teroru spáchaných v rámci ozbrojeného konfliktu. Preto sa zdá byť vhodnejšie skúmať kvalifikované prípady terorizmu *sub specie* zločinov proti ľudskosti, ktoré už dnes nepredpokladajú existenciu ozbrojeného konfliktu.

Nemožno vylúčiť ani zriadenie *ad hoc* tribunálov na stíhanie osôb podozrivých zo zložitých a politicky citlivých prípadov medzinárodného (najmä štátom podporovaného) terorizmu. Ako ukazuje príklad Škótskeho súdu v Holandsku (*Kamp van Zeist*, 1999-2002), v určitých prípadoch môže mať takýto súdny proces výhody oproti stíhaniu pred národnými súdmi v štáte páchatel'a alebo obetí. Napriek tomu však pôjde aj tu skôr o výnimočné prípady, kým postih väčšiny teroristických činov, akokoľvek je požadovaný zmluvnými inštrumentmi medzinárodného trestného práva, sa aj naďalej musí realizovať na vnútroštátnej úrovni.

Záver

Vzťah medzi terorizmom a ľudskými právami je zložitý a nejednoznačný. Do veľkej miery záleží od vymedzenia oboch pojmov. Hoci sa spravidla javí antagonisticky, bolo by zrejme zjednodušením vidieť tu iba spor medzi stúpcami účinných opatrení proti terorizmu a obhajcami ľudských práv.

Na jednej strane možno argumentovať, že terorizmus ničí alebo ohrozuje hodnoty, ktoré sú súčasne vyjadrené vo forme ľudských práv a slobôd. V tomto zmysle je ochrana jednotlivcov pred terorizmom povinnosťou štátov, ktorá zároveň korešponduje s ich pozitívnymi záväzkami na zaistenie ľudských práv, a to aj vo vzťahu k neštátnym aktérom. V prípade individuálneho terorizmu sa však štáty zhostia tejto povinnosti prijatím odpovedajúcich preventívnych a represívnych opatrení. Špecifickým prípadom sú také porušenia, ktoré možno kvalifikovať ako zločiny proti ľudskosti podľa Štatútu Medzinárodného trestného súdu. Vzhľadom na definíciu tohto zločinu, ktorý predpokladá rozsiahly alebo systematický útok proti civilnému obyvateľstvu, uskutočnený v súlade s politikou štátu alebo nejakej organizácie, sa pre túto kvalifikáciu hodia skôr niektoré akty štátneho alebo štátom podporovaného terorizmu.

Na druhej strane je nespochybniteľný argument, že ani boj proti terorizmu nesmie byť vedený akýmkoľvek prostriedkami, ale musí rešpektovať právny rámec, vrátane medzinárodnoprávnej ochrany ľudských práv. Pritom tieto pravidlá nemožno aplikovať mechanicky. Opatrenia proti terorizmu sa môžu v niektorých aspektoch odchyliť od medzinárodne stanovených štandardov ľudských práv. Musí to však byť v rámci legality. Samotné medzinárodné dohovory o ľudských právach predvídajú jednak určité výnimky, ako aj možnosti derogácie z niektorých ľudských práv, a to v prípade mimoriadnej situácie, ktorá

¹⁶ Bližšie porovnaj P.Šturma, J.Nováková, V.Bílková, *Mezinárodní a evropské instrumenty proti terorismu a organizovanému zločinu*, C. H. Beck, Praha, 2003, str. 71-77.

ohrozuje štátnu existenciu. Takéto pozastavenie účinnosti niektorých práv však musí byť nevyhnutné a primerané, ako aj vykonané v súlade s podmienkami danej zmluvy.

Nederogovateľné ľudské práva sa musia aplikovať za každých okolností. Ostatné ľudské práva, pokiaľ neboli obmedzené v súlade s derogačnou klauzulou, sa aplikujú predovšetkým na území štátu, ktorý uskutočňuje protiteroristické opatrenia, ale tiež na osoby nachádzajúce sa v jeho jurisdikcii mimo vlastného územia. Takto sa ľudské práva musia rešpektovať aj počas ozbrojeného konfliktu (najmä v prípade okupácie), aj keď sa tu navyše ako *lex specialis* aplikuje medzinárodné humanitárne právo.

V prípade medzinárodnej spolupráce pri potlačovaní terorizmu je tiež treba dbať na princíp legality a ochrany ľudských práv. V tomto zmysle musia štáty vykladať a realizovať svoje medzinárodné zmluvné záväzky týkajúce sa extradície, právnej pomoci, azylu a pod. Z pohľadu medzinárodného práva je nielen možné, ale aj nutné bojovať proti terorizmu pri dodržiavaní ľudských práv.

Zoznam použitej literatúry

3. BONANATE, L.: Mezinárodní terorismus. Praha: Columbus 1997
4. BRZYBOHATÝ, M.: Terorismus I. Praha: Police History 1999
5. BRZYBOHATÝ, M.: Terorismus II. Praha: Police History 1999
6. BRZYBOHATÝ, M. a kol.: Terorismus a my. Základy sebeobrany. Praha: Computer Press 2001
7. BANGO, D. a kol.: Problémy odhaľovania a vyšetrovania terorizmu. Bratislava: Akadémia Policajného zboru 2005
8. DAVID, V., MALENOVSKÝ, J.: Mezinárodně právní aspekty potlačování mezinárodního Terorismu. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1983
9. ENCYKLOPÉDIE SVĚTOVÝ TERORISMUS: Od starověku až po útok na USA. Praha: Svojtka & Co. 2001
10. HUNTINGTON, S.P.: Sřet civilizací. Praha: Rybka publishers 2001
11. KLAVEC, J.: Terorismus ako politický fenomén. Bratislava: Univerzita Komenského 2004
12. KREJČÍ, O.: Mezinárodní politika. Praha: Ekopress 2001
13. KULAŠIK, P. a kol.: Slovník bezpečnostných vzťahov. Bratislava: Úrad pre stratégiu rozvoja spoločnosti, vedy a techniky SR 1998
14. LUKÁŠEK, L.: Fenomén mezinárodního terorismu ve světle současného mezinárodního práva. Západočeská univerzita Plzeň 1999
15. STERBA, J. P.: Terrorism and International Justice. New York: Oxford University Press 2003
16. STRMISKA, M.: Smrtonosné vlastenectví, Etnicko-politický terorismus v Baskicku a Quebecu. Masarykova univerzita Brno, Mezinárodní politologický ústav 2001
17. STRMISKA, M.: Terorismus a demokracie. Pojetí a typologie subverzního teroristického násilí v soudobých demokraciích. Brno: Masarykova universita 2001
18. ŠEDIVÝ, J.: Nové paradigma terorismu. Praha: ÚMV 2001
19. TICHÝ, L. a kol.: Evropské právo, Praha: C. H. Beck, 2004

Kontakt:

Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b
852 35 Bratislava

JUDr. Ivana Mrázová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**FORMOVANIE MIGRAČNEJ POLITIKY SLOVENSKEJ
REPUBLIKY.**

mrazova.ivana@gmail.com

Abstrakt:

Autorka sa v článku venuje koncepcii migračnej politiky SR, v ktorej sú definované čiastkové politiky migračnej politiky SR ako aj nástroj realizácie migračnej politiky. Ďalej sa zaoberá nelegálnou migráciou, prevenciou a bojom s ňou. Do popredia stavia spoluprácu medzi štátmi a ochranu štátnych hraníc.

Kľúčové slová: medzinárodná migrácia, koncepcia migračnej politiky SR, Dublinský dohovor, Schengenský dohovor, legálna a ilegálna migrácia, azyl, integrácia migrantov

Abstract:

In the article the author addresses instruments for realization of migration policy as well as conception of the Slovak Republic migration policy, which defines partial goals of the aforementioned one. The author also addresses illegal migration, its prevention and fight. Cooperation between states and protection of state borders are highlighted.

Key words: international migration, conception of the Slovak Republic migration policy, The Dublin Convention, The Schengen Convention, legal and illegal migration, asylum, integration of migrants

Širokospektrálnosť problematiky má za následok reálnu potrebu existencie viacerých čiastkových politík. Ďalším nevyhnutným predpokladom pre efektívny management medzinárodnej migrácie je existencia jasného a akceptovaného legislatívneho rámca, ktorý upravuje danú problematiku, transparentný priebeh a efektivita celkovej azylovej procedúry, široká informačná báza prepojená na medzinárodné inštitúcie, zaoberajúce sa problematikou migrácie ako celku, ale i jej čiastkovými prejavmi. V neposlednom rade je nevyhnutná existencia priechodných a včas a reálne použiteľných komunikačných kanálov tak, aby sa dosiahla efektívna koordinácia a kooperácia všetkých relevantných zložiek zúčastňujúcich sa na riešení problémov spojených s procesom medzinárodnej migrácie a udeľovania azylu.

Koncepcia migračnej politiky SR ako kľúčový dokument upravujúci migračnú problematiku v SR má v sebe obsiahnuté i definovanie čiastkových politík migračnej politiky a môže povedať, že v celku dostatočne pokrýva migračnú multidimenzionalitu. V Koncepcii migračnej politiky SR sú definované nasledovné čiastkové politiky migračnej politiky SR:

- Politika v oblasti medzinárodnej spolupráce.
- Politika v oblasti legálnej migrácie a sociálnej integrácie prisťahovalcov a azylantov do spoločnosti.
- Politika v oblasti prevencie a boja s nelegálnou migráciou.
- Politika v oblasti udeľovania azylu a pobytu cudzincov.

- Politika v oblasti spolupráce a koordinovania postupov orgánov štátnej správy a samosprávy a ostatných subjektov podieľajúcich sa na realizácii migračnej politiky.
- Politika v oblasti dodržiavania ľudských práv a slobôd vo vzťahu k cudzincom a v oblasti predchádzania nežiaducich javov spojených s prejavmi xenofóbie a rasovej intolerancie.

Ako hlavné nástroje realizácie Migračnej politiky sme identifikovali nasledovné:

- Spolupráca medzi inštitúciami
- Legislatíva
- Inštitucionálna oblasť
- Ľudské zdroje
- Financovanie

Politika v oblasti medzinárodnej spolupráce je vo veľkej miere definovaná už samotnou prístupovou zmluvou SR k EÚ. V tejto sa SR zaviazala akceptovať i realizovať medzinárodné dohovory i v oblasti úpravy medzinárodnej migrácie, ktoré sa pristúpením k EÚ inkorporovali ako pevná súčasť právneho poriadku SR.

Ďalšie smerovanie aktivít v tejto oblasti je uskutočňované v zmysle rešpektovania záverov zo zasadnutia Európskej rady v roku 1999 v Tampere, a ďalších zasadnutí v Helsinkách, Solúne a Seville. Kľúčovým v tejto oblasti sa javí najmä Haagsky program, ktorý je zameraný na politiku posilňovania slobody, bezpečnosti a spravodlivosti v EÚ.

Významnou zložkou Haagskeho programu sú opatrenia smerujúce ku vytvoreniu garancií základných ľudských práv a minimálnych procedurálnych záruk, regulovania migračných tokov a kontroly na vonkajších hraniciach únie, boja proti cezhraničnému organizovanému zločinu a terorizmu.

Najvýznamnejším faktorom vyžadujúcim si zintenzívnenie medzinárodnej spolupráce členských krajín EÚ po našom vstupe do Schengenského priestoru je podľa nás samotné reálne vytvorenie voľného pohybu ako osôb tak pracovných síl.

Slovenská republika realizovala opatrenia na zabezpečenie vonkajšej hranice EÚ, ako i intenzifikovala a zvýšila efektivitu využívania Schengenského informačného systému. Uplatňuje Dublinské nariadenie (nariadenie Rady ES č. 343/2000) a zjednotila postupy pri aplikácii opatrení vyplývajúcich zo smernice Rady 2003/9/ES o minimálnych štandardoch pre prijímanie žiadateľov o azyl.

Dôležitou sa stala regionálna spolupráca a spoločná harmonizácia multilaterálnych opatrení upravujúcich problematiku medzinárodnej migrácie v intenciách vytvorenia a reálneho uplatňovania jednotnej azylovej procedúry a spoločného systému ovplyvňovania a managementu medzinárodnej migrácie v zmysle zvyšovania pozitívnych efektov plynúcich z medzinárodnej migrácie a navodzovania rovnomerného a udržateľného sociálno-ekonomického rozvoja EÚ ako celku.

„Uvedené aktivity realizovať v previazanosti na európsku politiku susedstva, ktorá poskytuje strategický rámec pre účinné posilnenie spolupráce a dialógu o migrácii a pre iniciovanie nových opatrení v tejto oblasti za použitia finančných zdrojov Európskej únie.“¹

„Nevyhnutnosťou je i spolupráca s regionálnymi inštitúciami pri monitorovaní údajov súvisiacich s migračnými tokmi s cieľom prijímať konkrétne opatrenia na riešenie medzinárodnej migrácie a posudzovania jej príčin.“²

¹ <http://www.minv.sk/mumvsr/koncepcia.htm>

² Tamtiež

„Zjednocovanie národných migračných politík vyžaduje aj skutočnosť, že dosiaľ okrem bilaterálnych a regionálnych dohôd a zmlúv nie je jednoznačne definovaný komplexný a harmonizovaný systém, na základe ktorého by krajiny Európskej únie efektívne spolupracovali v riadení medzinárodnej migrácie.“³

Politika v oblasti legálnej migrácie a sociálnej integrácie prisťahovalcov a azyľantov do spoločnosti musí rešpektovať nielen legislatívne právane a politické dohovory a nariadenia, ale musí vychádzať aj zo sociálno-ekonomickej situácie v štáte. Pre už zmieňovanú širokospektrálnosť problémov súvisiacich s medzinárodnou migráciou môžeme konštatovať, že prvotným predpokladom úspechu zmieňovanej politiky je vytvorenie adekvátneho ako právneho tak i sociálno-ekonomického prostredia v spoločnosti, ktoré by prispievalo k skvalitneniu a k zintenzívneniu spolupráce medzi všetkými zainteresovanými subjektmi, ktoré sa podieľajú na vzniku a riešení problémov vyplývajúcich z existencie medzinárodnej migrácie i na samotnej migračnej politike SR.

Je potrebné vypracovať akčný plán riešenia problematiky legálnej migrácie, ktorý by zahŕňal odporúčania zo zelenej knihy EÚ o migrácii pracovných síl akcentujúc pritom záver, že určovanie objemu a prijímania medzinárodných migrantov podlieha právomoci jednotlivých členských štátov.

Z načrtnutých faktov logicky vyvodzujeme záver, že je a bude nevyhnutné zamerať sa na zlepšovanie podmienok, ktoré sa týkajú zamestnávania, vzdelávania, ubytovania a zdravotného, či sociálneho zabezpečenia migrantov tak, aby sa navodila atmosféra a predpoklady vzájomnej znášanlivosti a kohézie migrantskej a väčšinovej populácie.

Vo svetle spomenutých potrieb, berúc do úvahy prierezovosť problematiky považujeme za potrebné vytvoriť medzirezortnú inštitúciu alebo aspoň pracovný tím, ktorý by sa skladal z odborníkov zo všetkých relevantných oblastí spoločensko-ekonomického života, ktoré sa výraznou mierou spolupodieľajú na aktívnom managemente medzinárodnej migrácie a riešení problémov začleňovania sa migrantov do majoritnej spoločnosti, prípadne vytvorením podmienok bezproblémového návratu do domovskej krajiny, ak nenastali dôvody pre udelenie azylu či pracovného povolenia.

Okrem vytvárania podmienok pre ľahší priebeh azylového konania a následné jednoduchšie začleňovanie sa migrantov do spoločnosti najmä vďaka včasnému a dostatočnému poskytovaniu informácii, či vytvárania predpokladov osvojovania si znalostí základných právnych a ekonomických zvyklostí je dôležité vytvárať prostredie pre ľahšie osvojovanie si a akceptáciu jazyka, hodnôt a tradícií našej spoločnosti, aby sa eliminovali možnosti vzniku sociálnej aj kultúrnej exklúzie.

Na riešení spomenutého problému by sa mali aktívne zúčastňovať ako štátne zložky vzdelávacieho systému a kultúrnych inštitúcií tak i mimovládny sektor.

Politika v oblasti prevencie a boja s nelegálnou migráciou je špecifická svojím presahom do sektoru šedej a čiernej ekonomiky, ktorej súčasťou sa nelegálni migranti stávajú. Pri realizácii tejto politiky je nutné brať do úvahy špecifiká nelegálnej migrácie ako javu poškodzujúceho ekonomiky zúčastnených krajín. Rovnako dôležité je prispôbiť kroky tejto politiky transkontinentálnemu a regionálnemu rozptylu zdrojových kľúčových krajín nelegálnej migrácie na teritórium Slovenskej republiky. V súčasnosti väčšina nelegálnych migrantov pochádza z krajín chudobnej Afriky prípadne časti Ázie a Stredného východu. Značný je aj migračný pohyb z bývalých krajín ZSSR. Za základné príčiny nelegálnej migrácie môžeme označiť politický a vojenský útlak a rozdiely v životnej úrovni.

Špecifickým znakom nelegálnej migrácie namierenej do Slovenskej republiky je snaha nelegálnych migrantov o zneužívanie vstupu do azylového konania za účelom legalizácie pobytu v SR a vytvorenia tak možnosti o nelegálny prechod do bohatších krajín EÚ. SR bola

---

³ Tamtiež

často prezentovaná len ako tranzitná krajina nelegálnej migrácie. Pravdou je, že stále ňou je, avšak je dôležité poukázať na to, že vstup do EÚ a stabilizácia sociálno-ekonomických podmienok v SR jej územie zatriktívni pre nelegálnych migrantov natoľko, že v poslednom čase sme svedkami transformácie Slovenskej republiky z tranzitnej krajiny nelegálnej migrácie na krajinu cieľovú.

Zlepšenie situácie na tomto úseku vyžaduje predovšetkým kvalitnú ochranu štátnej hranice v zmysle požiadaviek vyplývajúcich zo Schengenského dohovoru. Prehĺbilo sa monitorovanie azylových zariadení a ich okolia, pružné reagovanie na aktuálnu vnútornú a medzinárodnú situáciu, a na základe spoločných postupov zainteresovaných subjektov na realizácii migračnej politiky eliminovanie rizikových faktorov migrácie prejavujúcich sa v páchaní trestnej činnosti, terorizme, prevádzachtve, obchodovaní so ženami a deťmi.⁴

V oblasti prevencie nelegálnej migrácie môžeme identifikovať využívanie možností uplatňovania zákona č. 403/2004 Z.z. o európskom zatýkacom rozkaze a o zmene a doplnení niektorých zákonov ako reálnu implementáciu Rámcového rozhodnutia Rady o európskom zatýkacom rozkaze a vydávacom konaní medzi členskými štátmi do právneho poriadku Slovenskej republiky.

Dôsledné využívanie možností tohto zákona je nápomocné pri eliminácii negatívnych prejavov nelegálnej migrácie.

Podľa nás je vhodné daný zákon skombinovať s navýšením trestov pri dokázaných prípadoch ľudského prevádzachtva a dôslednejším a flexibilnejším uplatňovaním postupov vyplývajúcich z jednotnej vízovej politiky EÚ.

Boj s nelegálnou migráciou považujeme za kľúčovú časť migračnej politiky SR, ktorá by sa mala ďalej rozvíjať v zmysle vytvárania podnetov k legálnej migrácii a rastu vzájomnej spolupráce SR s členskými štátmi EÚ pri riešení problémov vyplývajúcich z existencie nelegálnych migračných pohybov.

Dôležitým sa v tomto smere javí nastúpený proces budovania a prepojenia informačných systémov s ostatnými krajinami EÚ ako i zavádzanie elektronických pasov, prípadne pasov s biometrickými údajmi.

Politiku v oblasti udeľovania azylu a pobytu cudzincov v najväčšej miere upravuje zákon č.480/2002 Z.z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Za hlavný problém azylovej problematiky na Slovensku možno považovať zneužívanie azylového konania za účelom ďalšieho nelegálneho pohybu do bohatších krajín EÚ.

Najmä z tohto dôvodu, napriek rastúcemu počtu žiadostí o udelenie azylu je počet konečných rozhodnutí o udelení či neudelení azylu naďalej nízky.

Ďalším výrazným problémom je určenie pôvodu, národnosti, veku a ďalšej komunikácie s migrantmi, keďže väčšina nemá pri sebe ani doklady ani nedisponuje dostatočnými jazykovými zručnosťami.

To vytvára priestor pre predlžovanie a zneužívanie azylovej procedúry. Ako protiopatrenie by podľa nás malo nasledovať zvýšené angažovanie dostatočného počtu jazykovo odborne i ľudsky erudovaných sociálnych pracovníkov, ktorí by boli schopní pozitívne ovplyvňovať proces udeľovania azylu v zmysle pomoci jednak samotným migrantom, ale i pracovníkom štátnej správy v zmysle skrátenia a skvalitnenia azylovej procedúry.

Považujeme za dôležité poukázať na dôležitosť istého zjednocujúceho orgánu, ktorý by komplexne prehodnocoval žiadosti migrantov zo všetkých relevantných aspektov. Ako dôležitý medzikrok sa javí výber a zjednotenie kľúčových hodnotiacich ukazovateľov tak, aby hodnotenie žiadostí migrantov odzrkadľovalo jednak novodobé potreby SR ale i medzinárodné záväzky SR voči krajinám EÚ.

---

⁴ <http://www.minv.sk/mumvst/koncepcia.htm>

Spomínané aktivity treba vykonať so zreteľom na prehlbujúce sa zjednocovanie migračnej legislatívy v členských krajinách EÚ smerujúce k integrácii a zriadeniu Európskeho úradu na zabezpečenie spoločného európskeho azylového systému po roku 2010.

Politika v oblasti spolupráce a koordinovania postupov orgánov štátnej správy a samosprávy a ostatných subjektov podieľajúcich sa na realizácii migračnej politiky vychádza z reálnej potreby zabezpečenia efektívnej komunikácie medzi zúčastnenými subjektmi riešenia migračnej problematiky. V koncepcii migračnej politiky SR je zakotvená, ako koordinačný orgán pri plnení cieľov Koncepcie migračnej politiky SR, pracovná skupina pod gesciou ministerstva vnútra.

Nezastupiteľnú úlohu hrajú vláda a ostatné orgány ústrednej štátnej správy najmä vo vytváraní primeraných materiálno-technických, personálnych a finančných prostriedkov a podmienok riešenia otázok medzinárodnej migrácie. Je pri tom dôležité poukázať na nutnosť zakomponovania princípov a ustanovení, ktoré vyplývajú z novotvoriacej sa jednotnej migračnej politiky EÚ do každodennej aplikačnej praxe.

Priestor pre ďalšie zlepšovanie systému udeľovania azylu a starostlivosti o cudzincov vidíme najmä v efektívnejšom využívaní európskych finančných prostriedkov napr. z fondov ako sú Európsky utečenecký fond, Európsky sociálny fond prípadne ďalšie. To vytvára priestor pre aktivizáciu neziskových mimovládnych organizácií, ktoré sú dôležitou súčasťou efektívneho riešenia migračnej problematiky.

Politika v oblasti dodržiavania ľudských práv a slobôd vo vzťahu k cudzincom a v oblasti predchádzania nežiaducich javov spojených s prejavmi xenofóbie a rasovej intolerancie. Právnym základom tejto čiastkovej migračnej politiky je ústava, kde sú zakotvené také základné práva ako je právo na život, osobná bezpečnosť a sloboda, či právo na azyl bez ohľadu na národnosť, či príslušnosť k etnickej minorite, sociálny pôvod, rasu pohlavie, jazyk, politické či náboženské presvedčenie. Rovnaké práva ako majú domáci obyvatelia sú priznané aj azylantom a cudzincom. SR akceptuje medzinárodné dokumenty upravujúce základné ľudské práva ako napr. Všeobecná deklarácia ľudských práv⁵, či Charta pre novú Európu⁶

Za zásadný dokument ovplyvňujúci posilňovanie bezpečnosti, slobody a spravodlivosti na teritóriu EÚ, vo vzťahu k problematike medzinárodnej migrácie v súčasnosti, môžeme pokladať tzv. Haagsky program⁷.

Cieľom tohto kľúčového dokumentu je zdokonalenie politiky EÚ a jej členských štátov v oblasti garancie základných práv, minimálnych procedurálnych záruk, v prístupe k spravodlivosti, regulovaniu migračných tokov a potláčaní hrozby terorizmu.

Situáciu a následné riešenia problémov dodržiavania ľudských práv a slobôd komplikuje existencia viacerých negatívnych javov a relatívne vysoká premenlivosť migračných tokov v jednotlivých členských krajinách EÚ.

Môžeme konštatovať, že k najvýraznejším negatívnym javom patrí skutočnosť, že v medzinárodnej pracovnej migrácii dochádza k pretrvávajúcemu zvyšovaniu počtu žien a zároveň k neustálemu pretrvávaniu ich diskriminácie, vystavovaniu a ich sexuálnemu zneužívaniu.

Taktiež je potrebné venovať zvýšenú pozornosť narastajúcemu problému obchodovania s ľuďmi a v spolupráci s medzivládnyimi organizáciami a zainteresovanými medzinárodnými organizáciami vytvoriť mechanizmus na jeho prevenciu a pomoc obetiam tohto javu.

V neposlednom rade by sa mal klásť dôraz aj na elimináciu a ráznejší postih rasovo či nábožensky motivovaných zločinov. V tomto smere môže zohrať dôležitú úlohu i informačná,

⁵ Všeobecná deklarácia ľudských práv, prijatá Valným zhromaždením OSN v roku 1948

⁶ Charta pre novú Európu bola podpísaná na konferencii KBSE v Paríži v roku 1990

⁷ Haagsky program schválený Európskou radou 5.novembra 2004

osvetová a výchovná kampaň na školách, či vykonávaná prostredníctvom neziskových mimovládnych organizácií.

Záver:

Možno skonštatovať, že nutnosť zásadných zmien v migračnej politike Slovenskej republiky vyplýva aj z potreby širšej zainteresovanosti a efektívnejšej koordinovanosti jednotlivých štátnych orgánov, či príslušných miestnych orgánov štátnej správy a samosprávy.

Zoznam použitej literatúry:

- BAINES, D. Emigration from Europe 1815 – 1930. London : Macmillan, 1991 ISBN: 0521557836 pp 95
- CASTLES, S., MILLER, M. J. The Age of migration: international population movements in the modern world. London : Macmillan, 1993. ISBN 1-57230-900-8 pp 338
- DICKEN, P. Global shift: the internationalization of economic activity. 2nd. edn. London: Paul Chapman, 1992 ISBN: 1412929555 pp. 688
- DUSTMANN, C. The Impact of EU enlargement on migration flows. UK Home Office Report 25/03 2003 Home Office Research, Development and Statistics Directorate Communication Development Unit, London 73 s. ISBN 1 84473 055 7
- dostupné na: <http://www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs2/rdsolr2503.pdf>
- GEDDES, A. The Politics of Migration and Immigration in Europe London : Athemum press Limited, 2003 217 s. ISBN- 10-0-7619-5668-9
- GIDDENS, A. A contemporary critique of historical materialism vol. 1 Power, property and the state. London : Macmillan, 1981 320 s. ISBN 0333625544
- GRIGG, D. E G Rawenstein and the „laws of migration“. Journal of Historical Geography 1977 3(1): ISSN: 0305-7488 s. 41-54
- HOLBORN, L. Refugee migration in the twentieth century. In F D Scott (ed.) World migration in modern times. Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall 1968 s 153 – 159 ASIN: B000HHMTIC
- KARAS, V., KRÁLIK, A. Európske právo. Bratislav: Iura Edition 2004 436 s. ISBN 80-8078-001-3, str.277
- KRITZ, M., LIM, L. L., ZLOTNIK, H. International migration systems: a global approach. Oxford : Clarendon Press, 1992 368 s. ISBN-10: 0198283563
- LIPKOVÁ, Ľ.: Medzinárodné hospodárske vzťahy. Bratislava : Ekonóm 2006, str.338 414 s. ISBN 80-89085-55-5
- MUUS, P. International migration and the European Union, trends a consequences, European Journal on Criminal Policy and Research, 9 No. 1, ISSN 0928-1371 pp. 31-49

Kontakt:

Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b
852 35 Bratislava

Ing. Boris Navrátil, CSc.

EKONOMICKÁ FAKULTA
VYSOKÁ ŠKOLA BANSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA

**ČESKÉ PŘEDSEDNICTVÍ EU V KONTEXTU AKTUÁLNÍCH CÍLŮ
EVROPSKÉHO INTEGRAČNÍHO PROCESU**
Boris.Navratil@vsb.cz

Abstrakt

Po očekávaném vstupu Lisabonské smlouvy v platnost se bude EU moci plně soustředit na řešení konkrétních výzev, zejména usměrňování globalizace, včetně řešení důsledků světové finanční krize, a zlepšení růstu a konkurenceschopnosti Unie, včetně snadnějšího vytváření nových pracovních příležitostí. Pro členské země, které se v pravidelném rytmu střídají v předsednické roli EU, jde o mimořádnou výzvu, kterou se musí snažit vyslyšet. Předsednické země jsou sdruženy do *předsednických triád*. V případě vstupu Lisabonské smlouvy v platnost získá role předsednictví svoji novou podobu. Největší inovací bude zrušení šestiměsíčního rotačního principu předsednictví a jeho nahrazení volbou předsedy Evropské rady. Hlavní motto českého předsednictví v první půli roku 2009 *Evropa bez bariér* je odrazem nečekaně citlivého vnímání překážek, kterým musel evropský integrační proces v minulosti čelit a které jej mohou účelově doprovázet a tudíž komplikovat jeho vývoj v současnosti i v budoucnosti. K odstranění vnitřních a vnějších bariér integračního rozvoje bylo formulováno pět priorit. Hlavním cílem Česka musí být zajištění kompetentního předsednictví, které přispěje k naplnění unijních integračních cílů a přitom realisticky zohlední i postavení a zájmy Česka v EU.

Abstrakt

After the Lisbon Treaty adoption the European Union will solve important concrete challenges, including impacts of the world financial crisis and new regulation requirements. The Czech Republic will participate in these targets as the presidential country of the European Union. Motto of the Czech presidency is *EUROPE WITHOUT BARRIERS*. Five priorities were formulated to this purpose. The main task for the Czech presidency is qualified performance of this role for fulfilling the integration aims with respect for the Czech concerns in the European Union.

Úvod

V nadcházejících letech se Evropská unie po očekávaném vstupu Lisabonské smlouvy v platnost bude moci plně soustředit na řešení konkrétních výzev, které se přímo dotýkají občanů, jako je:

- usměrňování globalizace v jejich zájmu, včetně řešení důsledků světové finanční krize;
- zlepšení růstu a konkurenceschopnosti a snadnější vytváření většího počtu pracovních příležitostí a kvalitnějších pracovních míst, což přispěje k sociální soudržnosti;

- zdokonalení vnitřního trhu; zastavení změny klimatu; řešení energetické problematiky a problémů životního prostředí; řešení udržitelného zemědělství; posílení bezpečnosti Evropy pro její občany;
- řešení výzev i příležitostí, které přináší migrace; posílení evropské bezpečnostní a obranné politiky,
- regionální spolupráce a vztahů se sousedními zeměmi; a dosažení pokroku v procesu rozšiřování,
- jakož i prosazování významnější celosvětové úlohy a silnějších nástrojů Evropy.

Náročnost výše uvedených úkolů je mimořádnou výzvou nejen pro evropské unijní instituce, ale v neméně míře pro členské země, které se v pravidelném rytmu střídají v předsednické roli EU.

1. Předsednictví EU – pouze dočasná výzva pro politickou reprezentaci i státní správu?

Jednotlivé členské země Evropské unie střídavě předsedají Radě EU. Nejde jen o formální záležitost, ale je to jeden z nejdůležitějších nástrojů, jakým mohou členské země ovlivnit tvář a chod EU. Funkční období předsednictví trvá šest měsíců a členské státy jej vykonávají na základě principu rovnosti a rotace. Pořadí, na jehož základě se země v předsednictví střídají, stanovila Rada pro všeobecné záležitosti a vnější vztahy na svém zasedání dne 13. prosince 2004. Pořadí bylo určeno až do roku 2020 a při jeho stanovení bylo dbáno na střídání zemí podle řady hledisek, mj. podle jejich velikosti, délky členství v EU, resp. v eurozóně, ale třeba i podle geografické polohy. Česko tuto příležitost dostane již v nejbližších týdnech (jako druhá z nově přijatých zemí), Slovensko si počká až do druhé poloviny roku 2016 (jako osmá ze skupiny EU-12).

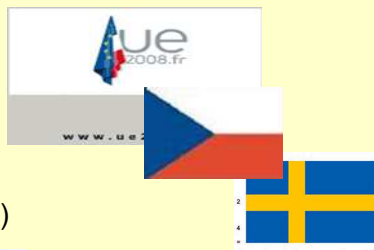
Stát, který předsedá Radě EU, má významné pravomoci. Svolává a řídí zasedání Rady EU, zastupuje Radu EU při jednání s ostatními institucemi EU a organizuje formální a neformální zasedání Evropské rady. Vystupuje jako mluvčí Evropské unie ve vztazích k třetím zemím nebo mezinárodním organizacím a reprezentuje společenství v zahraničí. Plní také roli vyjednavče v Radě EU, kde působí jako mediátor mezi členskými státy při rozhodování kvalifikovanou většinou. Od roku 1974, kdy vznikla Evropská rada, je význam funkce předsednictví obohacen také o možnost iniciace agendy EU.

Od ledna 2007 jsou předsednické země sdruženy do tzv. *předsednických triád*, které během svého rok a půl trvajícího mandátu tvoří předsednický tým (tři země, které se po sobě střídají ve funkci předsednictví). Země tria mají od roku 2007 povinnost vedle svého šestiměsíčního programu předložit Evropskému parlamentu také program osmnáctiměsíční, který odráží cíle všech tří spolupracujících států a je v platnosti po celou dobu předsednictví těchto zemí. První osmnáctiměsíční program vytvořily na období leden 2007 - červen 2008 Německo, Portugalsko a Slovinsko. V červnu 2008 byl představen program tria Francie, Česká republika a Švédsko. Není bez zajímavosti, že instituce předsednictví v Radě EU získá v případě vstupu Lisabonské smlouvy v platnost svoji novou podobu. Největší inovací bude zrušení šestiměsíčního rotačního principu předsednictví a jeho nahrazení volbou předsedy členy Evropské rady na období 30 měsíců s možností jednoho prodloužení. Ten převezme od předsednického státu funkci organizace práce Evropské rady a reprezentace Unie navenek. Zástupci členských států EU budou nadále zajišťovat předsednictví jednotlivých složení Rady EU (s výjimkou Rady pro zahraniční věci). Touto modifikací předsednictví se Unie snaží dosáhnout větší viditelnosti, koherence a kontinuity činnosti Rady EU.

Trio předsednictví 2008-2009

- **Francie** (červenec - prosinec 2008)
- **Česko** (leden - červen 2009)
- **Švédsko** (červenec - prosinec 2009)

Nicolas Sarkozy

Mirek Topolánek

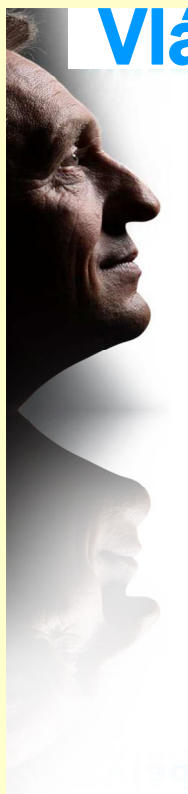
Fredrik Reinfeldt

Členské státy v Prohlášení č. 9 (*Prohlášení k čl. 16 odst. 9 Smlouvy o Evropské unii o rozhodnutí Evropské rady týkající se výkonu předsednictví Rady*), připojeném k Lisabonské smlouvě však deklarují, že stojí o zachování skupiny tří předsedajících států na dobu 18 měsíců. Státy v rámci tohoto tria předsednictví samy rozhodnou, zda se ve své funkci předsedy Rady EU budou střídat po šesti měsících, nebo mezi sebe předsednická místa v jednotlivých formacích Rady rozdělí rovnoměrně na celou dobu 18 měsíců.

2. Evropa bez bariér

Hlavní motto českého předsednictví je odrazem nečekaně citlivého vnímání překážek, kterým musel evropský integrační proces v minulosti čelit a které jej mohou účelově doprovázet a tudíž komplikovat jeho vývoj v současnosti i v budoucnosti. Jejich existence totiž nedovoluje plně využít potenciálu jednotlivých členských států i Unie jako celku.

Vláda pro budoucnost

- **pro Evropu bez bariér**

„Během půlročního předsednictví v Evropské unii se zaměříme na přibližování starých a nových zemí a na zvyšování konkurenceschopnosti Unie. Ukážeme Českou republiku jako moderní a sebevědomou zemi, která dokáže aktivně moderovat diskusi v EU a přispívat k hledání řešení.“

- **pro evropskou měnu**

„Vláda i nadále udrží zdravé veřejné finance. Bude snižovat schodek státního rozpočtu a realizovat nezbytné reformy pro budoucnost České republiky. Dle střednědobého výhledu České republiky se očekává deficit veřejných rozpočtů v roce 2011 v metodice ESA 95 ve výši 1,2% HDP. To nám také umožní co nejdříve a bez rizika pro životní úroveň občanů přijmout společnou evropskou měnu euro.“

Vnější bariéry, jejichž odstraněním lze dosáhnout celkově větší vnější otevřenosti Evropské unie, lze spatřit:

- v nízké míře liberalizace obchodu se třetími zeměmi,
- v nedostatečně fungující energetické politice Unie,
- ve zpomalené dynamice rozšiřování EU,
- v překážkách transatlantické ekonomické spolupráci,
- ve zpomalení tvorby společné migrační a azylové politiky EU.

Vnitřní bariéry jsou zhmotněny:

- přetrvávající existencí přechodných období pro omezení volného pohybu pracovníků,
- dalšími překážkami v oblasti volného pohybu zboží, služeb, osob i kapitálu na vnitřním trhu Unie,
- problematickým fungováním vnitřního trhu s energiemi,
- nadměrným financováním tradičních politik (zvláště společné zemědělské politiky), bránících vyšším investicím do růstově orientovaných politik (na podporu inovací a konkurenceschopnosti)

- složitostí regulatorního prostředí, které může dále bujet i v souvislosti s aktuálními snahami o ozdravná opatření v podmínkách celosvětové hospodářské a finanční krize i na unijní úrovni.

3. Pět priorit českého předsednictví

V návaznosti na motto “Evropa bez bariér” si Česko stanovilo pět priorit, z nichž klíčovou roli má **konkurenceschopnost a otevřenost** Evropské unie. Toho je možno dosáhnout jen koordinovaným úsilím o reformy v duchu modifikované Lisabonské strategie jak z národní, tak unijní úrovně.

Jedním z bezpečnostních rizik, která Evropskou unii stále výrazněji ohrožují, jsou problémy se zabezpečením **udržitelné a bezpečné energetiky**. Jde nejen o zajištění zdrojů, bezpečnosti energetických přeměn, přepravy, distribuce a zabezpečení dodávek konečným spotřebitelům, ale i o udržení konkurenceschopnosti a v nemenší míře i o ochranu klimatu a životního prostředí.

Vzhledem k tomu, že klíčovým nástrojem pro uskutečňování unijních politik je **Evropský rozpočet**, jeví se jako nevyhnutelná **jeho revize** jak z hlediska jeho příjmové (zrušení zdroje založeného na DPH), tak i výdajové strany (zejména co se týče společné zemědělské politiky a korekce poskytované Velké Británii).

Další prioritou je tradičně zahraničně politická dimenze integrační spolupráce. Evropská unie v době českého předsednictví naplní svou **rolí globálního partnera** tím, že se primárně zaměří na posilování transatlantických vztahů, na rozvoj zemí západního Balkánu a východní Evropy a jejich přibližování se Evropské unii.

Odstraňování bariér v Evropě je podmíněno zefektivněním spolupráce policejních i soudních orgánů a institucí působících v oblasti azylu a migrace. Jen tak se **evropský prostor** může stát **svobodným a bezpečným** a všem občanům zajistí rovný přístup k jejich právům.

4. Bruselení po česku a závěr

V nadpisu nejde o překlep, ale o „nejtrefnější“ synonymum Českého předsednictví Evropské unie 2009, které je trochu v kontrastu se seriózně vybranými prioritami (viz výše). „*Je to poetický, jednoslovný výraz, jehož výhodou je jeho hravost i obtížná přeložitelnost,*“ soudí česká vláda a doplňuje tak dosavadní *oslazovací* propagační kampaň, které naštěstí v zahraničí rovněž nelze porozumět.

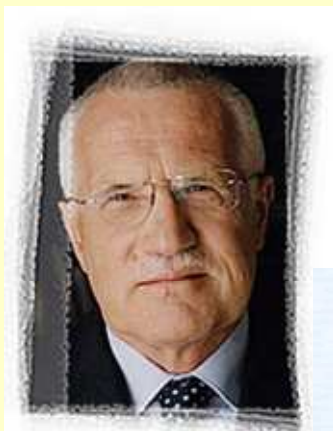
Na závěr si lze jen přát, aby česká politická scéna, včetně nejvyšších ústavních činitelů, překonala své dosavadní furiantství a našla odvahu k systémovému přístupu a vážně míněnému zvládnutí role, kterou Česku ostatních 26 členů Unie s důvěrou chce svěřit. Hlavním cílem Česka by totiž skutečně mělo být zajištění kompetentního předsednictví, kterým bychom přispěli k naplnění unijních integračních cílů a přitom realisticky zohledňovali i postavení a zájmy Česka v EU.

V šprýmovním duchu dosavadní oficiální kampaň je možno dodat, že „*komu se nelení, tomu se zelení*“, ale také „*neříkej hop, dokud jsi nepřeskočil*“.

EU2009.CZ

EKONOMICKÁ FAKULTA VŠB-TU OSTRAVA

**Věřme, že naše
představitelé dobrá
nálada neopustí po
celý příští půlrok !**

37

LITERATURA

1. Dočkal V., Fiala, P., Kaniok, P., Pitrová, M. *Česká politika v Evropské unii*. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-4076-9.
2. *Prioritní oblasti předsednictví České republiky v Radě Evropské unie v prvním pololetí roku 2009*. Praha: Útvar místopředsedy vlády pro evropské záležitosti, 2007.
3. *České předsednictví EU 2009 – otázky a odpovědi*. Praha: Úřad vlády ČR, 2008. ISBN 978-80-87041-30-7.
4. <http://www.euroskop.cz/112/sekce/ceske-predsednictvi-2009/>.

Kontakt:

VŠB-TU Ostrava
Ekonomická fakulta
Sokolská 33
701 21 Ostrava 1

Ing. Miloš Ondrušek, PhD.

FAKULTA PREVÁDZKY EKONOMIKY DOPRAVY A SPOJOV
ŽILINSKÁ UNIVERZITA

Medzinárodná migrácia v podmienkach SR

milos.ondrusek@fpedas.uniza.sk

Abstrakt

Príspevok je zameraný na analýzu populačného a ekonomického vývoja v SR ako promigračných činiteľov. Ďalej analyzujem vybrané migračné charakteristiky ako legalnej tak i nelegálnej migrácie. Následne sa venujem analýze vybraných charakteristík azylovej procedúry. Záverom poukazujem na rast významu migrácie do aj zo SR a potrebu uplatnenia realne aplikovateľného a efektívneho migračného managementu

Abstract

The paper is focused on the analyzing of the demographical and economic development of Slovak republic as the promigrative factors. Next I analyze the selected characteristics of legal and illegal migration. Next I focus my self on the analyzing the selected characteristics of asylum procedure. At the end I state the increasing of the importance of emigration and also immigration from and to the Slovak republic. I also state the need of application of functional migration management.

Fenomén medzinárodnej migrácie neobchádza ani Slovenskú republiku ako krajinu prechádzajúcu transformáciou zo zdrojového na cieľové teritórium medzinárodnej migrácie. Vývoj medzinárodnej migrácie v SR bol v minulosti daný skôr historicko- politickým vývojom, kde kľúčovou bola príslušnosť k socialistickému tábora, ako ekonomickým a hospodárskym rastom krajiny. Slovensko, ako malá krajina s dlhou históriou, ale zatiaľ ešte len s krátkou kapitolou svojej samostatnej existencie, častokrát bolo nútené aj v zásadných otázkach prijímať opatrenia, ktoré boli skôr odrazom záujmov silnejších mocností, ktoré mali v danom teritóriu zásadný vplyv. Až obdobie novodobej samostatnosti (1.1.1993) postavilo našu krajinu pred reálnu potrebu samostatne a zodpovedne čeliť nielen rôznym záväzkom z minulosti, ale i zodpovedne a s vlastnou tvárou rozhodovať o aktuálnych výzvach dneška.

Jednou z najaktuálnejších výziev je okrem ekonomickej, politickej a bezpečnostnej stability a medzinárodnej kooperácie i problematika medzinárodnej migrácie či pracovnej mobility.

Ako sme už spomenuli, po vzniku Slovenskej republiky 1.1.1993 boli novovzniknuté orgány mladého rodiaceho sa štátu postavené pred riešenie nových výziev. Medzi takéto patrilo aj zodpovedné riešenie otázok medzinárodnej migrácie.

Tento proces naberal na váhe a intenzite práve vďaka odstráneniu emigračno imigračných bariér, ktoré boli politicky motivované minulým režimom. Atraktivitu a emigračno imigračný potenciál Slovenskej republiky zvýšilo i začleňovanie sa do euro-transatlantických štruktúr a s tým spojené jasné vymedzenie medzinárodných pozícií Slovenska v politicko-ekonomicko-bezpečnostnej dimenzii medzinárodných vzťahov.

Práve vstup do EÚ predstavoval zásadný krok, ktorý zvýšil imigračnú atraktivitu Slovenskej republiky v očiach migrantov z tretích krajín. Pričlenenie sa a procesy politicko-ekonomickej integrácie s jedným z ekonomicky najrozvinutejších hospodársko-politických zoskupení na svete, ktoré je kľúčových aktérom súčasnej globálnej ekonomiky podčiarklo

výzvy spojené s efektívnym zvládaním migračných tlakov, ktoré sú na Slovensko, ako krajinu ležiacu na vonkajšej hranici EÚ, vyvíjané najmä z tretích krajín (prevažne Ázie a Afriky či krajín bývalého Sovietskeho zväzu).

Môžeme teda skonštatovať, že zásadným faktorom pri formovaní migračnej politiky novodobej Slovenskej republiky bolo začleňovanie sa do EÚ, čo sa prejavilo i v inkorporovaných zásadách, hodnotách a princípoch, ktoré sa stali stavebnými prvkami migračnej politiky SR po roku 1993.

Pre ilustráciu promigračných činiteľov a samotný vývoj migračných charakteristík uvádzam nasledujúce tabuľky. Ak sa zamyslíme nad podstatou migračných pohybov je možné identifikovať jako hlavné faktory rozdiely v ekonomických, ekologických politický, náboženských a bezpečnostných podmienkach v dotknutých krajinách. Pričom najčastejším motívom býva motív ekonomický, ktorý však často dotvára kombinácie viacerých zo zmieňovaných motívov. Slovenská republika prechádza obdobím populačnej zmeny čo dokazujú i čísla a projekcie populačného vývoja SR.

Tabuľka č. 1: Populačná projekcia

(k 1. januáru, v miliónoch obyvateľov)

	2005	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
EÚ-25	458,5	464,1	467,3	469,3	470,1	469,4	467	463	457,3	449,8
EÚ-15	384,5	390,7	394,7	397,5	398,8	398,7	397,3	394,6	390,3	384,4
Eurozóna	310,2	315,1	317,9	319,4	319,7	318,9	317,1	314,3	310	304,4
Belgicko	10,4	10,6	10,7	10,8	10,9	11	11	11	11	10,9
Česká rep.	10,2	10,1	10	9,9	9,8	9,7	9,5	9,3	9,9	8,9
Dánsko	5,4	5,5	5,5	5,5	5,6	5,6	5,6	5,5	5,5	5,4
Nemecko	82,6	82,8	82,9	82,7	82,1	81,1	79,9	78,4	76,7	74,6
Estónsko	1,3	1,3	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1
Grécko	11,1	11,3	11,4	11,4	11,4	11,3	11,2	11,1	10,9	10,6
Španielsko	42,9	44,6	45,3	45,6	45,6	45,4	45,1	44,6	43,9	42,8
Francúzsko	60,2	61,5	62,6	63,6	64,4	65,1	65,7	66	65,9	65,7
Írsko	4,1	4,3	4,6	4,8	4,9	5,1	5,2	5,3	5,4	5,5
Taliansko	58,2	58,6	58,6	58,3	57,8	57,1	56,3	55,3	54,2	52,7
Cyprus	0,7	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	0,9	1	1	1
Lotyšsko	2,3	2,2	2,2	2,1	2,1	2	1,9	1,9	1,9	1,9
Litva	3,4	3,3	3,3	3,2	3,1	3,1	3	3	2,9	2,9
Luxembursko	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Maďarsko	10,1	10	9,8	9,7	9,6	9,5	9,4	9,2	9,1	8,9
Malta	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Holandsko	16,3	16,7	17	17,2	17,4	17,6	17,7	17,6	17,5	17,4
Rakúsko	8,1	8,3	8,4	8,4	8,5	8,5	8,5	8,4	8,3	8,2
Poľsko	38,1	37,8	37,4	37,1	36,8	36,5	36,1	35,4	34,5	33,7
Portugalsko	10,5	10,7	10,8	10,8	10,7	10,7	10,6	10,4	10,2	10
Slovinsko	2	2	2	2	2	2	2	2	1,9	1,9
Slovensko	5,4	5,3	5,3	5,3	5,2	5,2	5,1	5	4,9	4,7
Fínsko	5,2	5,3	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,3	5,2
Švédsko	9	9,2	9,4	9,6	9,8	9,9	10	10,1	10,1	10,2
Veľká Británia	59,9	60,9	61,9	62,9	63,8	64,4	64,7	64,7	64,6	64,3
Bulharsko	7,7	7,4	7,1	6,8	6,5	6,2	5,9	5,6	5,4	5,1
Rumunsko	21,7	21,3	20,9	20,3	19,7	19,2	18,8	18,3	17,8	17,1

Zdroj: Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07

Ako vidieť z tabuľky č. 1. populačná projekcia eurostatu predpovedá úbytok populácie SR. Tento úbytok bude negatívne pôsobiť na štruktúru obyvateľstva a pracovnej sily. To bude vyvíjať tlak na systémy sociálneho a dôchodkového zabezpečenia. Pri pohľade na zobrazenú tabuľku treba brať do úvahy komplexné prepojenie ekonomiky SR na ekonomiky ostatných členských štátov EÚ. Ak sa naplnia projekcie úbytku populácie a stárnutie pracovnej sily i v ostatných členských krajinách negatívny populačný trend bude znásobený realizovanou emigráciou pracovnej sily zo SR. Tá bude vyvolaná zvýšenou potrebou pracovnej sily na trhoch práce ostatných vyspelejších a ekonomicky a sociálne bohatších členských krajín EÚ, ktoré sa budú snažiť prilákať pracovnú silu práve z menej rozvinutých ekonomík novodobopristúpených krajín EÚ. Zobrazený vývoj zadáva predpoklady pre rast významu podpory medzinárodnej migrácie ako nástroja na korekcie negatívneho populačného vývoja.

Tab.č. 2: Vývoj vybraných ekonomických ukazovateľov SR

Revidované údaje HDP stálych cenách vypočítané reťazením objemov k referenčnému roku 2000		1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Index	886 937	925 887	926 177	938 755	970 685	0016 812	1064 956	1119 862	1193 169	1294 539	1 429 471
Index		104,4	100,0	101,4	103,4	104,8	104,7	105,2	106,5	108,5	110,4	
Miera nezamestnanosti v %					19,2	18,5	17,4	18,1	16,2	13,3	11,0	
index miery zamestnanosti 100% = rovnaké obdobie predchádzajúceho roka						100,2	101,8	100,3	102,1	103,8	102,4	

Zostavené autorom na základe údajov zo Štatistického úradu SR¹

Vývoj vybraných ekonomických ukazovateľov potvrdzuje stabilitu a ekonomickuprosperitu, ktorá by mohla byť lákadlom pre imigrantov z menej rozvinutých

¹ pozri <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=19>

štátov s nižšou životnou úrovňou. z tabuľky č. 2 možno vypozaorovať rastúci trend vývoja HDP i relatívne stabilný nárast zamestnanosti a dosť významný pokles nezamestnanosti. To spolu s členstvom v EÚ zadáva predpoklady náastu imigračnej atraktivity SR

Tabuľka č. 3: Zahraničné sťahovanie obyvateľov SR v rokoch 2000 -2006

Rok	2000	2001	20002	20003	2004	2005	2006
Prist'ahovaní	2274	2023	2312	2603	4460	5276	5589
Vyst'ahovaní	811	1011	1411	1194	1586	1873	1735
Migračné saldo	1463	1012	901	1409	2874	3403	3854
Objem sťahovania	3085	3034	3723	3797	6046	7149	7324

Zdroj: ŠÚ SR, 2001-2007²

Z tabuľky č. 3 môžeme vypozaorovať rastúci trend vývoja celkového objemu sťahovania z 3085 osôb v roku 2000 na 7324 osôb v roku 2006, čo len zdôrazňuje narastajúcu váhu dôležitosti medzinárodnej migrácie i v podmienkach SR.

Ďalším významným trendom je rast aktívneho migračného salda z hodnoty 1409 osôb v roku 2003 na 3854 osôb v roku 2006. To hovorí o rastúcej atraktivite SR v očiach migrantov. Tento stav je spôsobený najmä stabilizáciou domácej sociálno-ekonomicko-politickej situácie, priaznivým hospodárskym vývojom, ako i reálnym začlenením sa do euroatlantických štruktúr. Najvýznamnejší vplyv na rast atraktivity nášho územia z hľadiska migračných pohybov mal podľa nás vstup SR do EÚ. Z prezentovaných údajov jednoznačne vyplýva potreba zvýšenia pozornosti i finančného, hmotného a ľudského zainteresovania pri riešení problémov a usmerňovaní jednotlivých komponentov medzinárodnej migrácie v intenciách navodenia predpokladov pre reálne profitovanie z týchto významne pôsobiacich procesov.

Tabuľka č. 4: Päť najdôležitejších krajín podľa počtu evidovaných prist'ahovaných do SR v rokoch 2000 -2006

2000		2002		2004		2006	
Štát	Poč et prist'ahovaných	Štát	Poč et prist'ahovaných	Štát	Poč et prist'ahovaných	Štát	Poč et prist'ahovaných
Česká rep.	1268	Česká rep.	749	Česká rep.	987	Česká rep.	1164
Ukraina	161	Srbsko / Č.H.	217	Ukraina	335	Nemecko	674
USA	108	Ukrajina	148	Nemecko	333	Poľsko	644
Nemecko	74	USA	123	Rumunsko	325	Maďarsko	342
Kanada	73	Vietnam	122	Srbsko / Č.H.	276	Rakúsko	317

² Divinský, B.: Zahraničná migrácia v Slovenskej republike: Vývojové trendy od roku 2000, 2007 s. 8

Zdroj: ŠÚ SR, 2001-2007³

Z tabuľky č. 4 môžeme vysledovať dominantné postavenie prisťahovalcov z Českej republiky, ktoré je dané najmä geografickou i kultúrnou blízkosťou. Významné miesto zastávajú i Ukrajina a Nemecko. Pri celkovom pohľade na zobrazené dáta môžeme skonštatovať, že dominantným zdrojovým teritóriom sú zväčša krajiny na európskom kontinente a menší vplyv majú prisťahovalci z USA. Postavenie prisťahovalcov z Ázie bolo zanedbateľné, avšak spomínaný trend sa začína meniť v zmysle narastania podielu prisťahovalcov z ázijských krajín. Zaujímavým sa javí i rastúci podiel prisťahovalcov zo starých členských krajín EÚ (najmä Nemecko, Rakúsko, Taliansko, V. Británia). Čo sa týka rodovej štruktúry, sme svedkami nárastu váhy prisťahovaných mužov 63% oproti 37% žien v roku 2006⁴ Z hľadiska vekovej štruktúry dominujú muži vo veku 30-34, resp. 25-29 rokov, u žien majú primárne postavenie ženy vo vekovej skupine 20 – 24 rokov. Z hľadiska vzdelanostnej štruktúry dominujú stredoškolsky vzdelaní imigranti s maturitou.⁵ Medzi hlavné motívy prisťahovania do SR patrí najmä nasledovanie rodinného príslušníka, uzavretie manželstva, prípadne migrácia za prácou.⁶ Zaujímavosťou však je fakt, že až 71% prisťahovaných uvádzajú iné dôvody, kde však možno predpokladať najmä skrytý motív migrácie za prácou.⁷

Tabuľka č. 5: Päť najdôležitejších krajín podľa počtu evidovaných vystáhovalých zo SR v rokoch 2000 -2006

2000		2002		2004		2006	
Štát	Počet prisťahovaných	Štát	Počet prisťahovaných	Štát	Počet prisťahovaných	Štát	Počet prisťahovaných
Česká rep.	310	Česká rep.	449	Česká rep.	662	Česká rep.	706
Nemecko	131	Nemecko	219	Nemecko	229	Nemecko	235
Rakúsko	97	Rakúsko	212	Rakúsko	175	Rakúsko	168
USA	44	Kanada	82	Švajčiarsko	85	USA	95
Švajčiarsko	35	USA	70	Kanada	84	Kanada	76

Zdroj: ŠÚ SR, 2001-2007⁸

Z hľadiska vystáhovalectva zo SR dominujú najmä Česká republika, Nemecko, Rakúsko, ktoré si stabilne držia dominantné postavenie cieľových krajín slovenskej emigrácie. Tieto sú nasledované tiež významnými teritóriami ako sú Švajčiarsko, USA, Kanada a Veľká Británia ako imigračné teritórium sa napriek významným imigračným pohybom nedostala ani do prvej 5 najdôležitejších krajín podľa počtu vystáhovalých zo SR. Napriek tomu zastáva stabilné miesto v druhej peťke relevantných krajín. Z teritoriálneho pôsobenia emigračných tokov sa dá vypozať koncentrácia na ČR a ekonomicky vyspelejšie staré členské krajiny EÚ. Najmä spomínané Nemecko a Rakúsko. Druhým najvýznamnejším kontinentom, ktorý je vystavený účinkom emigračných tokov zo SR je po

³ Zostavené autorom na základe údajov z ŠUSR 2001 - 2007

⁴ Pozri Divinský, B.: Zahraničná migrácia v Slovenskej republike: Vývojové trendy od roku 2000, 2007 s. 9

⁵ Tamtiež

⁶ Tamtiež

⁷ Tamtiež

⁸ Zostavené autorom na základe údajov z ŠUSR 2001 - 2007

Európe najmä americký kontinent, a to hlavne USA a Kanada. Celkovo môžeme za sledované obdobie pozorovať nárast počtu emigrantov do najvýznamnejších cieľových krajín. To tiež zvyrazňuje potrebu zefektívnenia migračného managementu v podmienkach Slovenskej republiky. V rodovej štruktúre vysťahovalcov zo SR dominujú s dvojtretinovým podielom ženy.⁹ Z hľadiska vekovej štruktúry dominuje skupina 25-29 a 30–34 ročných emigrantov.¹⁰ Vo vzdelanostnej štruktúre, opäť ako pri imigrantoch, dominujú emigranti so stredoškolským vzdelaním s maturitou, pričom podiel vysokoškolsky vzdelaných emigrantov je len asi jedna pätina celkového počtu vysťahovaných zo SR.¹¹ Čo sa týka motívov emigrácie môžeme povedať, že dominujú motívy spojené so získavaním výhodnejšej alebo lepšie platenej práce a motív uzavretia manželstva s cudzokrajným príslušníkom, či nasledovanie rodinného príslušníka do emigrantskej krajiny.¹²

Významným komponentom migračných charakteristík je prehľad o počte a štruktúre občanov daného štátu, ktorí dlhodobo pracujú v zahraničí. Tieto štatistiky poskytujú i čiastkový obraz o schopnosti občanov SR presadiť sa v konkurenčnom prostredí cudzích krajín a byť aktívnym prispievateľom k rozvoju blahobytu spoločnosti v cieľových krajinách. Nefinančné zisky plynúce pre SR z týchto procesov vystupujú vo forme nových poznatkov, zručností, skúseností a návykov, ktoré môžu byť transférované do domácej ekonomiky po návrate zamestnancov z cudziny. Finančné efekty okrem odbremenenia systémov sociálneho zabezpečenia od tej časti zamestnancov v cudzine, pre ktorú domáca ekonomika neprodukuje dostatok pracovných miest, a nie je teda schopná ich kvalifikovane využiť, spočívajú napr. v remitenciách, ktoré pracovníci v zahraničí posielajú z rôznych príčin domov. Čo sa týka rodovej štruktúry občanov zamestnaných v zahraničí v rokoch 2000 až 2006, dominujú výrazne muži, v roku 2006 110000 mužov oproti 58 700 ženám, pričom dochádza k narastaniu celkového počtu občanov SR zamestnaných v zahraničí z 56 700 v roku 2000 na 168 800 v roku 2006. Adekvátne tomuto nárastu rastie i podiel týchto zamestnaných v zahraničí na celkovom počte zamestnaných občanov SR. Kým v roku 2000 tvorili občania SR zamestnaní v cudzine len 2,67% na celkovom počte zamestnaných občanov SR, v roku 2006 tento ukazovateľ predstavoval už 7,24%

Tabuľka č. 6: Štruktúra Slovákov pracujúcich v zahraničí podľa veku, dosiahnutého vzdelania a cieľovej krajiny koncom r. 2006 (prvé číslo v stĺpci označuje počet v tisícoch, druhé podiel z celkovej sumy v percentách)

Veková skupina	15-24		25-44		45-59		60+		Spolu	
		43,6	25,8	94,4	55,9	30,2	17,9	0,7	0,4	168
Druh vzdelania	základné		učňovské		SŠ s maturitou		VŠ		Spolu	
	7,5	4,4	63,3	37,5	80,8	47,9	17,2	10,2	168,8	100
Cieľová krajina	ČR		V. Británia		Maďarsko		Rakúsko			
	70,7	41,9	25,5	15,1	19,6	11,6	12,3	7,3		
	Nemecko		Írsko		Taliansko		ostatné*		Spolu	
	9,1	5,4	8,8	5,2	6,9	4,1	15,9	9,4	168,8	100

Zdroj: Divinský 2007¹³

*=zväčša USA, Holandsko, Slovinsko, Grécko, Francúzsko

⁹ Divinský, B.: Zahraničná migrácia v Slovenskej republike: Vývojové trendy od roku 2000, 2007 s. 10

¹⁰ Pozri tamtiež

¹¹ Tamtiež

¹² pozri tamtiež

¹³ Divinský, B.: Zahraničná migrácia v Slovenskej republike: Vývojové trendy od roku 2000, 2007 s. 25

Z hľadiska vekovej štruktúry občanov SR zamestnaných v zahraničí koncom roka 2006 dominovala veková skupina 25–44 ročných pracovníkov s 55,9% podielom na celkovom počte pracovníkov SR pracujúcich v zahraničí. Druhou najvýznamnejšou vekovou skupinou boli pracovníci vo veku od 15 do 24 rokov, ktorí tvorili 25,8 % z celkového počtu občanov SR pracujúcich v zahraničí. V súbte obe skupiny pracovníkov tvorili 81,7 % občanov SR pracujúcich v zahraničí. Tento stav sa nám javí ako alarmujúci najmä pre skutočnosť, že zmieňované dve vekové skupiny tvoria základ produktívnej pracovnej sily, ktorej zdravá štruktúra je prvotným predpokladom udržateľnosti hospodárskeho rastu, populačného vývoja i systémov dôchodkového a sociálneho zabezpečenia. Načrtnutý stav zadáva dôvody pre reálne zavádzanie korekčných opatrení hospodárskej a sociálnej politiky v zmysle lepšej alokácie a využívania zdrojov v intenciách tvorby pracovných miest, ktoré by pomohli slovenskej ekonomike efektívnejšie využívať jej vedomostný a ľudský potenciál.

Z pohľadu vzdelanostnej štruktúry môžeme z predchádzajúcej tabuľky vyčítať dominanciu stredoškolsky vzdelaných pracovníkov s maturitou 47,9 % a pracovníkov s učňovským vzdelaním 37,5. Tento stav s prihliadnutím na nižšiu uplatniteľnosť nižších stupňov vzdelania na slovenskom trhu práce môžeme interpretovať sčasti pozitívne, keďže z veľkej časti išlo pravdepodobne o pracovníkov, ktorí si neboli schopní nájsť uspokojujúce zamestnanie, a preto by predstavovali v krátkodobom horizonte istú záťaž pre hospodárstvo SR. Otázny sa tento náhľad javí v strednodobom horizonte. Čo sa týka cieľového teritória v zahraničí zamestnaných občanov SR, v roku 2006 pracovníci rozdelili svoje preferencie výrazne v prospech Českej republiky a Veľkej Británie, pričom možno hovoriť o dvoch, sčasti rozdielnych motívoch výberu cieľovej krajiny:

Pri voľbe Českej republiky pracovníci pravdepodobne prihliadali okrem ekonomických i na sociálno–kultúrne kritériá a geografickú blízkosť krajín, zatiaľ čo v prípade Veľkej Británie výrazne prevažovali možné ekonomické zisky z pôsobenia v danej krajine (v tom čase s najsilnejšou menou v Európe i vo väčšine sveta).

Tabuľka č 7: Objem remitencií do SR v období 2000 -2006(v miliónoch)

Rok/ Kompenzácie pracovníkov	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
v USD	7,9	2,5	4,2	5,7	26,7	42,9	83,3
v SKK	25	089	095	655	6987	9250	200

Zdroj: štatistiky Národnej banky Slovenska¹⁴

O rastúcom vplyve procesov medzinárodnej migrácie na slovenskú ekonomiku hovorí i predchádzajúca tabuľka č.7, ktorá zachytáva vývoj objemu remitencií plynúcich do SR v období rokov 2000 a 2006. Z tabuľky č. 7 môžeme vypočítať výrazne rastúci objem remitencií do SR, ktorý v roku 2000 tvoril 825 miliónov SKK a v roku 2006 až 32200 mil.

Rastúci objem remitencií možno chápať celkom pozitívne v zmysle zvyšovania schopnosti spoločnosti pripravovať čoraz väčšiu časť populácie dostatočne kvalitne na to, aby sa stále viac a viac presadzovala na zahraničných trhoch práce. Pozitívom tohto procesu je i rast plynúcich zdrojov pre ekonomiku SR. Avšak, treba si uvedomiť, že remitencie sú len malou časťou z bohatstva, ktoré daný pracovník v zahraničí vyprodukuje, a ktoré

¹⁴ Divinský, B.: Zahraničná migrácia v Slovenskej republike: Vývojové trendy od roku 2000, 2007 s. 44

multiplikatívne ďalej pôsobí v cudzej ekonomike ako katalyzátor hospodárskeho rastu. Zásadnou sa teda javí otázka reálnej schopnosti ekonomiky využívať vlastnú populáciu, ktorá doma nemá vytvorené adekvátne podmienky pre vytváranie spoločenskej a ekonomickej hodnoty na porovnateľnej úrovni ako je tomu v niektorých zahraničných ekonomikách. To vedie k odlevu ľudského i genetického potenciálu zo slovenskej ekonomiky a multiplikatívne pôsobí v smere znižovania potenciálneho hospodárskeho rastu krajiny. Načrtnutý proces ešte výraznejšie pôsobí v segmente vysokokvalifikovanej pracovnej sily a v oblasti vedy a výskumu, kde hovoríme o už spomínanom fenoméne odlevu mozgov. Z istého uhla pohľadu by sa lákanie schopných pracovníkov a vedcov na lepšie podmienky v cudzine dalo prirovnať k ťaženiu ľudského kapitálu. To navodzuje viaceré otázky o oprávnenosti a spravodlivosti tohto javu, ale i o možnostiach brániť sa mu, prípadne zmierniť jeho dôsledky. Tento jav výrazne nezasahuje len Slovensko a ostatné jednotlivé členské krajiny EÚ, ale prostredníctvom globálnej súťaže o ľudský kapitál postihuje EÚ ako celok. Najvýznamnejším aktérom zmieňovaného boja o kvalifikovanú pracovnú silu a produktívny vedecký potenciál sú USA. Na úrovni EÚ by podľa nás stálo za úvahu po expertnej analýze vytvoriť systém akéhosi odškodňovania materských krajín za pôsobenie vedcov prilákaných do inej krajiny. Toto by následne zabezpečilo aspoň čiastočné prerozdelenie nákladov a ziskov, ktoré sú spojené s výchovou a vzdelávaním a následným cezhraničným pôsobením tohto segmentu pracovnej sily. (Čiastočnú paralelu možno nájsť v systéme prestupového odstupného, ktoré dostávajú hokejové, prípadne futbalové kluby a v ktorom sú zahrnuté aspoň čiastočné náklady na starostlivosť, výchovu športovca i čiastočný možný ušlý zisk.)

Významnú zložku migračných charakteristík tvorí oblasť nelegálnej migrácie. Jej význam je daný najmä charakterom tohto procesu, ktorý sa deje neoficiálnymi kanálmi a za častého porušovania ľudských práv a zákonných noriem tranzitných a cieľovej krajiny. Neoficiálny charakter nelegálnej migrácie spôsobuje vyššiu živelnosť tohto javu a jej ťažšiu predikovateľnosť, a tým i problematický management. Okrem toho je nelegálna migrácia zdrojom viacerých negatívnych javov (rast kriminality, rast podielu šedej a čiernej ekonomiky, daňové úniky a iné spoločenské bremená atď’).

Tabuľka č. 8: Dynamika počtu zadržaných nelegálnych migrantov v SR v období 2000 -2006

Migranti/Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Tranzitujúci	-	-	-	-	8 334	5 178	41 29
Pobytoví	-	-	-	-	2 612	2 871	34 91
Spolu	6 062	1 5548	1 5235	12 493	1 0946	8 049	76 20

Zdroj: štatistiky Úradu hraničnej a cudzineckej polície P- PZ¹⁵

Tabuľka č. 9: Nelegálni migranti v SR v rokoch 2000 -2006

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
zo SR	3 823	1 0773	1 0252	61 04	4 578	2 239	15 83
do SR	2 239	4 775	4 983	63 89	3 756	2 939	25 46
Spolu	6 062	1 5548	1 5235	12 493	8 334	5 178	41 29

¹⁵ Divinský, B.: Zahraničná migrácia v Slovenskej republike: Vývojové trendy od roku 2000, 2007 s. 30

Zdroj: štatistiky Úradu hraničnej a cudzineckej polície P- PZ¹⁶

Vyššie uvedené tabuľky č. 8 a č. 9 zachytávajú vývoj počtu nelegálnych migrantov na území Slovenskej republiky v období rokov 2000 až 2006. Z prezentovaných údajov môžeme skonštatovať, že vývoj počtu nelegálnych migrantov na území SR v sledovanom období mal turbulentnú povahu s výrazným nárastom v roku 2001 zo 6062 nelegálnych migrantov na 15548 nelegálnych migrantov a postupne klesal až na počet 4129 nelegálnych migrantov v roku 2006. Daný vývoj bol determinovaný ako ekonomickým vývojom krajiny, tak i jej reálnym začlenením do EÚ a vytváraním prísnejších protimigračných bariér na jej vonkajšej hranici. Tak isto je možné skonštatovať pokles počtu tranzitných a rast vplyvu pobytových migrantov. Dané ukazovatele sa modifikovali z hodnôt 8334 tranzitných migrantov a 2612 pobytových migrantov v roku 2004 na hodnoty 4129 a 3491 tranzitných a pobytových migrantov v roku 2006. Spomínané skutočnosti vytvárajú potrebu analyzovať vplyv načrtnutej zmeny v oblasti nelegálnej migrácie na samotné potreby zabezpečenia prevencie a starostlivosti o migrantov v intenciách ich pozitívneho využitia pre spoločenský a ekonomický rozvoj.

Tabuľka č. 10: Nelegálni migranti v SR podľa najdôležitejších krajín pôvodu v rokoch 2000 -2006

2000			2002			2004			2006		
Štát	et	Poč	Štát	et	Poč	Štát	et	Poč	Štát	očet	P
	b	osô		b	osô		b	osô		sôb	o
Afga nistan	9	119	Afga nistan	8	278	India	9	217	Mold avsko	855	1
India	0	109	Čína	6	243	Rusko	1	215	Ukra jina	326	1
Rum unsko		939	India	2	243	Čína	9	145	India	185	1
Srí Lanka		490	Irak	4	165	Moldavs ko	6	107	Rusk o	32	7
Čína		413	Bang ladéš	5	130	Gruzíns ko		950	Čína	96	3

Zdroj: štatistiky Úradu hraničnej a cudzineckej polície P- PZ¹⁷

Z hľadiska tritoriálneho rozloženia zdrojových krajín nelegálnej imigrácie do SR dominuje ázijský kontinent a krajiny bývalého Sovietskeho zväzu. Medzi hlavné krajiny pôvodu teritória nelegálnej imigrácie do Slovenskej republiky patria najmä, India, Čína, Rusko, Ukrajina, Afganistan a Moldavsko. Daná skutočnosť zvyrazňuje reálnu potrebu zabezpečiť ochranu slovensko – ukrajinskej hranice, ktorá je zároveň vonkajšou hranicou Schengenského priestoru i EÚ.

Tabuľka č. 11: niektoré charakteristiky azylovej procedúry v SR v r. 2000 -2006

Rok	Žiadatelia o azyl	Udelený azyl	Neudelený azyl	Zastavené konanie	V riešení
2000	1556	11	123	1366	400
2001	8151	18	130	6154	2248
2002	9743	20	309	8053	3609
2003	10358	11	531	10656	2769

¹⁶ Divinský, B.: Zahraničná migrácia v Slovenskej republike: Vývojové trendy od roku 2000, 2007 s. 32

¹⁷ Divinský, B.: Zahraničná migrácia v Slovenskej republike: Vývojové trendy od roku 2000, 2007 s. 32

2004	11395	15	1592	11782	775
2005	3549	25	827	2930	542
2006	2849	8	861	1940	604

Zdroj: štatistiky Migračného úradu Ministerstva vnútra SR¹⁸

V otázke azylovej problematiky môžeme skonštatovať, že azylová migrácia sa v sledovanom období rokov 2002 – 2006 vyvíjala relatívne turbulentne, avšak s dvoma jasnými, časovo odlišenými trendami. Prvé obdobie pred vstupom Slovenska do EÚ, ktoré bolo charakteristické rastom počtu žiadateľov o azyl a v podstate i rastom počtu udelených azylov (až na rok 2003). A obdobie druhé po vstupe SR do EÚ, ktoré je charakteristické sprísňovaním hraničných kontrol na vonkajšej východnej hranici SR i vytváraním iných protimigračných bariér. V tomto období došlo k náhlemu zníženiu počtu žiadateľov o azyl z 11395 v roku 2004 na 2849 žiadateľov o azyl v roku 2006. V kategórii udeleného azylu došlo k relatívne stabilnému vývoju s výkyvom v roku 2006, kedy došlo k udeleniu azylu len v 8 prípadoch oproti 25 prípadom v roku 2005.

Záver

Záverom je možné skonštatovať, že na analýzy čiastkových charakteristík novodobého migračného vývoja v SR sme potvrdili rastúcu váhu a vplyv ako legálnej, tak i nelegálnej migrácie. Môžeme potvrdiť, že pri súčasnom demografickom vývoji SR potrebuje ako podporu a reformu rodinnej politiky, tak i efektívny migračný management. Skúmaním predmetnej problematiky sme dospeli k nevyhnutnosti skvalitnenia hmotných i ľudských zdrojov v inštitúciách zainteresovaných do riešenia primárnych i sekundárnych problémov vyplývajúcich z reálneho pôsobenia migračných tlakov a pohybov, a to obojsmerne, teda v smere do i zo Slovenskej republiky.

Použitá literatúra

DIVINSKÝ, B. Zahraničná migrácia v Slovenskej republike – stav, trendy, spoločenské súvislosti. Bratislava : Friedrich Ebert Stiftung, 2005. ISBN 80-89149-04-9 pp 216

DIVINSKÝ, B. Zahraničná migrácia v Slovenskej republike – Vývojové, trendy, od roku 2000. Bratislava : Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku n. o. 2007. pp 68

EUROPEAN COMUNITIES. Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07 Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007. ISBN 92-79-02489-2 pp 393

Ekonomické a demografické štatistické údaje Štatistického úradu SR dostupné na <http://portal.statistics.sk>

Kontakt:

Katedra železničnej dopravy
Fakulta prevádzky ekonomiky dopravy a spojov
Žilinská univerzita v žiline

¹⁸ Divinský, B.: Zahraničná migrácia v Slovenskej republike: Vývojové trendy od roku 2000, 2007 s. 34

Piotr Pachura

KATEDRA STRATEGIE RIADENIA, FAKULTA MANAŽMENTU,
CZESTOCHOVA UNIVERSITY OF TECHNOLOGY (POLITECHNIKA
CZĘSTOCHOWSKA)

CLUSTERS AND INNOVATIVE NETWORKS IN THE EU REGIONAL DEVELOPMENT

piotrpachura@o2.pl

Abstract:

Most concepts entered into the systemic trend towards innovativeness are based on regional network interactions in a spatial sense. They incorporate units representing the sphere of business, institutional and the scientific and research environment. The development of regions based on knowledge and innovativeness constitutes a level for related models of learning regions, local innovative environment, clusters, or finally, regional systems of innovation. Converging assumptions of these concepts are particularly reflected in the policies of regional development realized by EU member countries.

The models exposing the role of knowledge and innovation to a large extent get their inspiration from the evolutionary output of economics, evolutionary theory of technological changes, as well as new theories of innovation assuming a non-linear nature of the process of innovation¹. This topic was initially undertaken by the Nordic school which introduced the term of the learning economy. According to it, the keys to these processes are learning and transferring knowledge, sharing knowledge and creating innovation, interaction and trust arising from the cultural context and the local environment. The Nordic school also underlines that the spatial essence of the proximity of firms and units facilitates the accumulation of knowledge and the associated innovation, as well as the transfer of knowledge between players of a given location. This particularly refers to tacit knowledge that is based on experience. The pro-development element is also emphasized here in the form of a system of relations. "Innovation and knowledge are systemic and collective and only operate in the complex system of firms connected together in a network of interaction and institutions. Therefore, the role of social networks and local institutions is decisive in this process"². As a result of research on such a system on a national scale, the term of the national system of innovation was introduced which subsequently as a result of further work evolved in the direction of the concept of a regional system of innovation.

The motive of the local system that favours the creation of knowledge and innovation was developed in the research work carried out within the framework of the GREMI group (*Groupe de Recherche Européen sur les Milieux Innovateurs*), which introduced *the model of the local innovative environment* as an incubator of innovation and the self supporting "knowledge machine". The main assumption of the concept of the innovative environment is

---

¹ Olejniczak K., „Apetyt na grona? Koncepcja gron oraz koncepcje bliskoznaczne w teorii i praktyce rozwoju regionalnego”(Appetite for a community? Concept of community and similar concepts in theory and practice of regional development), *Studia Regionalne i Lokalne*(Regional and Local study), No. 2(12)/2003, pages 59-60.

² Asheim B.T., Isaksen A., “*Localised Knowledge, Interactive Learning and Innovation: Between Regional Networks and Global Corporations*” [in:] Vante E., Taylor M., edit. “*The Networked Firm in a Global World. Small Firms in New Environment*, Aldershot, Ashgate 2000; [from:] Olejniczak K., „Apetyt na grona?(Appetite for a community?..), as above, page 60.

the claim that the source of innovation is not that of enterprises, but first and foremost the local environment where it functions. The innovative environment was defined as a structure or in other words, a complex network of mainly informal social relations that exist on a defined area and is determined by the sense of belonging, local culture and customs. This type of structure of an organic nature strengthens local innovativeness and the collective process of learning³. Innovativeness is seen as the integration of information and resources by the local environment. One of the elements of the innovative environment is that of the strong territorial and institutional structures, which create an instrument which is essential for the process of managing and creating an environment associated with learning. The most important point of interest in innovative environments is the maintenance of local synergies. From this, the territory is seen as both the reason and the effect of the synergies of players and the collective processes of learning⁴. Further work on the concept of the innovative environment bore fruit in the appearance of a more profound and practical use of the theories of regional systems of innovation.

Further approaches emphasizing the fact that the factors of competitiveness of enterprises first and foremost emerge in conditions of regional development and are referred to as *learning regions*. The dominating role of knowledge in regional development was observed by such authors as: Florida, Morgan, Cooke, Lundvall, who led to the spread of the notion of a learning region in literature. The main driving force of the learning region is that of constant innovation and the ability to adapt to changing market conditions. This means the role of public authorities whose opinion should be stimulated by all the factors responsible for the development of science, research, improvement of personnel and the application of high technology in the enterprises of the learning region⁵.

According to OECD, the model of the learning region guides the direction in which the regions should strive towards with the aim of a successful reaction to the challenges resulting from the emerging learning economies. For the learning region, the key is the ability to be flexible and maintain interaction including the exchange of knowledge between various units of the region in the face of changing economic conditions. A learning region is characterized by regional institutions which facilitate individual and organizational learning through the coordination of flexible networks of economic and political units⁶. The *regional network creating the learning region* is not confined to economic units, but also includes social, political and institutional players where the transfer of information and knowledge is a natural and frequent process. According to Jewtuchowicz, in the concept of the learning region, the key is to show in what way the region can get involved in globalization, initiating various processes of learning on the basis of a defined area which is a dynamic and changing system⁷.

---

³ Olejniczak K., „Unia Europejska i Organizacja Współpracy i Rozwoju Gospodarczego wobec grom” (European Union and Organisation of Cooperation and Economic Development with regard to the community) Szultka S., edit. „Klasy. Innowacyjne wyzwania dla Polski” (Clusters. Innovative challenges for Poland), IBNGR, page 19.

⁴ Keeble D., Wilkinson F., “*Collective Learning and Knowledge Development in the Evolution of Regional Clusters of High Technology SMEs in Europe*”, Regional Studies, No 33 (4)/1999, page 303.

⁵ Florida R., „*The Learning Region*” [w:] Acs Z.J., edit., “*Regional Innovation, Knowledge and Global Change*”, Pinter, New York 2000, [za:] Grosse T.G., „*Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*”, Studia Regionalne i Lokalne (Survey of theoretical concepts of regional development, -Regional and Local study) No. 1 (8)/2002, page 31.

⁶ “*Cities and Regions in the New Learning Economy*”, OECD, Paris 2001, page 24.

⁷ Jewtuchowicz A., „*Region uczący się (Learning region)*” [w:] “*Innowacje i transfer technologii. Słownik pojęć*”, (Innovation and Technology Transfer. Dictionary of concepts) PARP, Warszawa 2005, page 139.

The concept of a learning region is based in a particular way on the assumptions of dynamic models of the interactive process of innovation. The process approach to innovation grew on the basis of criticism regarding the traditional linear model of innovation “pushed through” by science or “pulled along” by the market. Innovations are understood as an interactive process emerging between firms and the scientific infrastructure, while also between producers and users at the inter-organizational level and between firms and the wider institutional environment. Therefore, the process of innovation should be seen as an interactive process of learning, in which a large role is played by institutional mechanisms⁸.

The basic attribute of a learning region can be acknowledged as the *regional innovative network* which is a successful mechanism of collective learning and generation of innovation. The networks constitute the main source of learning⁹. According to the accepted interactive model of innovation, the processes of innovation in the region take place through networking rather than within the framework of hierarchical structures and markets. Therefore, for the realization of the concept of a learning region, as in the case of the systems of innovation and clusters, key significance is given to the regional dimension of the phenomenon of networking.

Innovation networks concentrate formally independent organizations within the framework of long term relations, bringing with them an exchange of information, an interactive process of learning and direct interaction. In economic categories these networks can be defined as “constellations” of untraded interdependencies, as well as “constellations” of social relations. The network forms of management are preferred to markets and hierarchical structures as they provide more flexibility and are a more long lasting and effective base for the coordination of joint action which can not be found in the invisible market relations¹⁰. It is worth paying attention to the fact that despite the justified link and similarity between innovative networks and the innovative environment, the afore-mentioned concepts should be differentiated. The innovative network is the organizational arrangement of cooperation and exchange which is established with the aim of the development of knowledge, goods and services. However, the innovative environment is the existing ability of a region in a more institutionalized dimension which leads to the development of innovative networks¹¹.

Lundvall and Borrás in undertaking the problematics of the innovative networks clearly indicate the significant meaning of the defined social norms in the process of networking. In the opinion of the authors, innovative networks can only develop in the presence of the required minimum level of mutual trust. As a consequence, it is acknowledged that innovative networks are always socially conditioned. Networks work best as innovative social systems in a situation where various areas of tacit knowledge of a regional nature are used such as the following: association, enterprise and the organization of the business

---

⁸ Lundvall B.A., „*National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*”, Printer, London 1992, [from:] Morgan K., “*The Learning Region: Institutions, Innovation and Regional Renewal*”, *Regional Studies*, Vol. 31.5/1997, page. 493.

⁹ Okoń-Horodyńska E., „*Jak budować Regionalne Systemy Innowacji*”, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową (How to build Regional Innovation Systems”-Research Institute on Market Economy) Warszawa 2000, page 18.

¹⁰ Lundvall B.A., Borrás S., “*The globalising learning economy: implications for innovation policy*”, Report based on contributions from seven projects under the TSER programme, Commission of the European Union, December 1997, page 105.

¹¹ Lundvall B.A., Borrás S., as above, page. 107.

environment. This occurs because the exchange of tacit knowledge requires greater trust and cultural understanding which is developed thanks to geographical proximity¹².

This is also why according to Cooke, the catalysts of innovative networks should be non-profit type organizations, as they usually enjoy the most trust. Organizations such as for example, agencies of regional development are to fulfill the function of a regional animator responsible for facilitating interactive processes between enterprises and the R&D area¹³. This is confirmed by the justification of the accepted claim of the important role of social capital and non-economic interdependencies in the coordination of procedures in the regional economy.

Innovative networks take on a more or less formal nature and are identified by the organizational structures which are focused on the generation of innovation. It is possible to distinguish categories of innovative networks based on more formalized agreements on cooperation such as *joint ventures* that are regulated by agreements referring to as jointly realized R&D work or trading agreements regarding the exchange of the results of research work. Innovation networks also arise from the financial involvement of enterprises in the form of direct investment or licencing of technology. A lower market dimension is adopted by innovative networks as a result of joint research associations and also networks as an aim of participating in research programmes financed by public funds. Networks that are maintained thanks to an informal exchange of knowledge between enterprises through the means of scientists and engineers who are employed there are of an informal nature¹⁴.

A particular category of innovative networks is that of institutionalized mechanisms of R&D interaction involving partners of the industrial and scientific sectors. It is possible to add the scientific and technological centres, technological incubators and technology transfer centres. This type of innovative network of interaction is aimed at first and foremost the stimulation of transferring knowledge from the R&D sector to the industrial sector and with relation to this, they provide many mechanisms facilitating the process of transferring and commercializing knowledge.

Using the flows of knowledge in a spatial dimension as a mechanism which stimulates the innovative ability of a region is also emphasized from the perspective of creating effective systems of innovation. The concept of innovative systems constitutes a higher level of development in terms of the concept of innovative networks, the learning region, the local innovative environment and clusters. This is to a greater extent based on the theory of systems and the role of social networks in the flow of knowledge and the creation of innovation in the region. The afore-mentioned terms are attempted to be combined as one presenting it as successive stages in the development of the region in question – from the innovative cluster to the learning region, right up to the highest forms of development in the shape of a regional system of innovation¹⁵. The learning region is seen as a particularly effective type of regional

---

¹² Lundvall B.A., Borrás S., as above, page 106.

¹³ Cooke P., “*The New Wave of Regional Innovation Networks: Analysis, Characteristics and Strategy*”, Small Business Economics, No. 8/1996, page 166.

¹⁴ Pyka A., “*Innovation networks in economics*”, European Journal of Innovation Management, Vol. 5, No. 3/2002, page 161.

¹⁵ Cooke P., Uranga M.G., Etxebarria G., “*Regional Innovation Systems: Institutional and Organizational Dimensions*”, *Research Policy*, nr 26/1997, [za:] Olejniczak K., „Apetyt na grona? Koncepcja gron oraz koncepcje bliskoznaczne w teorii i praktyce rozwoju regionalnego”, *Studia Regionalne i Lokalne*, Nr 2(12)/2003, page 66.

system of innovation¹⁶. A regional system of innovation is based on flexible network arrangements which generate the basis for innovativeness in the economy of the region¹⁷. It is necessary to remember that the idea of a regional system of innovation grew on the basis of the concept of the system of innovation in a wider sphere, defined on a national scale and described as a *national innovation system*¹⁸.

The concept of regional systems of innovation is based in its assumptions on the evolutionary theories of technological changes. K. Morgan justifies the afore-mentioned theory by distinguishing two fundamental aspects which enable the observation of the relation between the theory of evolutionary economics and the idea of the system of innovations¹⁹:

- ❖ Innovation is an interactive process that occurs between enterprises and scientific infrastructure, between various functions in an enterprise, between producers and users at an inter-organizational level and between enterprises and the wide institutional environment. That is why innovation should be seen as the interactive process of learning in which an important role is to be played by a range of institutional mechanisms.
- ❖ Innovation is formed by various types of institutional rules and social norms. The idea of an institution is understood in the categories of repetitive behavioural and custom patterns, conventions and routine. All these norms help in the regulation of economic life by reducing uncertainty in activities.

On the basis of the afore-mentioned assumptions a wide concept of the system of innovation has been created taking account of both the dimension of the economic process of innovation, as well as the social nature of this process. From this aspect such a system is interaction and cooperation of various categories of regional interested parties in the process of creating and using knowledge. The necessary condition for the effective functioning of the system is the existence of a well formed social network between all the players taking part in the regional processes of innovation.

As already stated, within the framework of the characteristics of networks of innovation and the concepts of learning regions and also the concept of an innovation system based on the assumption that the interdependencies between the players of the process of innovation have an impact on its dynamism and as a result have an impact on the competitiveness of the given location. This system is dynamic and involves constant evolution and one of the most important factors that influence its development is the ability of learning in the case of particular units and the system itself as a whole. Innovation arising from within the framework of a system is the result of interaction and feedback between the players dealing with creating, transferring and using different types of knowledge²⁰. That is why the number

---

¹⁶ „*Cities and Regions in the New Learning Economy*”, OECD, Paris 2001, page. 24.

¹⁷ Stawasz E., Głodek P., Matusiak K.B., „*Identyfikacja zmian zachodzących pomiędzy podmiotami w regionalnym systemie innowacji w województwie śląskim w latach 2002 – 2006*”, dokument opracowany w ramach projektu „Jednostka Zarządzająca Regionalnym Systemem Innowacji w województwie śląskim”, Katowice 2006, page. 4.

¹⁸ Patrz: Lundvall B.A., „*Why Study National Systems and National Styles of Innovation?*”, *Technology Analysis & Strategic Management*, Vol. 10, No. 4/1998.

¹⁹ Morgan K., „*The Learning Region: Institutions, Innovation and Regional Renewal*”, *Regional Studies*, Vol. 31.5/1997, page 493.

²⁰ Szultka S., Tamowicz P., Mackiewicz M., „*Regionalne Strategie i Systemy Innowacji. Najlepsze Praktyki. Rekomendacje dla Polski*”, Niebieskie Księgi (Regional Strategy and Innovation Systems. Best Practices-The Blue Book) 2004, Nr 12, IBNGR, Gdańsk 2004, page 7.

of institutions involved in the functioning of the system of innovation and the increasing amount of channels for providing access to external sources of knowledge is essential. In the process of creating and distributing knowledge within the framework of the system such units become involved as: colleges, R&D units, technology transfer centres, technological centres, institutions of the business environment etc. The effectiveness of gaining and using the knowledge of these institutions has an impact on the successes of these enterprises²¹.

Therefore, the regional system of innovation should be seen in the categories of cooperating organizations involved in the processes of creating, diffusion and using knowledge and innovation in the region in question. The system of innovation in a regional dimension is a "public and private forum of interaction in the world of business, local and state administration, scientific and research and educational institutions, as well as supragovernmental institutions facilitating the activation of local factors of growth and better use of resources"²². The system of innovation is the flexible socio-economic arrangement of wide ranging connections, which is capable of using local resources and factors determining the processes of production appropriately to the specifics of the regional market. It is necessary to underline that it is not possible to define one universal model of such a system²³.

Within the framework of the system of innovation, innovative enterprises enter mutual interactions with their suppliers, clients, as well as competitors in creating at the same time one of the pillars of the system – the sphere of entrepreneurs. Enterprises simultaneously cooperate with the sphere of science and research which is mainly responsible for the creation of new knowledge about market potential. This sphere includes the wide spectrum of R&D institutions and colleges, which are the source of technological services, scientific solutions, as well as advisory services and education. The third pillar of the system of innovation, or in other words, its sub-system creates the institutions of local and regional development which fulfill the functions of its own type of catalyst for the whole system. The institutional base of the system is created by organizations that are not focused on profit and realize the programme of supporting regional entrepreneurship. They support the transfer and commercialization of technological knowledge, create the mechanisms that are friendly towards the formation of new innovative enterprises and can also grant financial aid at an increased risk on behalf of innovative enterprises.

Literature:

Asheim B.T., Isaksen A., *"Localised Knowledge, Interactive Learning and Innovation: Between Regional Networks and Global Corporations"* [in:] Vante E., Taylor M., edit. *"The Networked Firm in a Global World. Small Firms in New Environment"*, Aldershot, Ashgate 2000

"Cities and Regions in the New Learning Economy", OECD, Paris 2001

Cooke P., *"The New Wave of Regional Innovation Networks: Analysis, Characteristics and Strategy"*, Small Business Economics, No. 8/1996

Cooke P., Uranga M.G., Etxebarria G., *"Regional Innovation Systems: Institutional and Organizational Dimensions"*, *Research Policy*, nr 26/1997, [in:] Olejniczak K., *"Apetyt na*

---

²¹ Szultka S., Tamowicz P., Mackiewicz M., as above, page. 7.

²² Stawasz E., Głodek P., Matusiak K.B.

²³ As above.

grona? *Koncepcja grom oraz koncepcje bliskoznaczne w teorii i praktyce rozwoju regionalnego*”, *Studia Regionalne i Lokalne*, Nr 2(12)/2003

Florida R., „*The Learning Region*” [in:] A.Z.J., edit., „*Regional Innovation, Knowledge and Global Change*”, Pinter, New York 2000, [in:] Grosse T.G., „*Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*”, *Studia Regionalne i Lokalne (Survey of theoretical concepts of regional development,-Regional and Local study)* No. 1 (8)/2002

Keeble D., Wilkinson F., „*Collective Learning and Knowledge Development in the Evolution of Regional Clusters of High Technology SMEs in Europe*”, *Regional Studies*, No 33 (4)/1999

Lundvall B.A., „*Why Study National Systems and National Styles of Innovation?*”, *Technology Analysis & Strategic Management*, Vol. 10, No. 4/1998

Lundvall B.A., „*National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*”, Printer, London 1992, [from:] Morgan K., „*The Learning Region: Institutions, Innovation and Regional Renewal*”, *Regional Studies*, Vol. 31.5/1997

Lundvall B.A., Borrás S., „*The globalising learning economy: implications for innovation policy*”, Report based on contributions from seven projects under the TSER programme, Commission of the European Union, December 1997

Morgan K., „*The Learning Region: Institutions, Innovation and Regional Renewal*”, *Regional Studies*, Vol. 31.5/1997,

Okoń-Horodyńska E., „*Jak budować Regionalne Systemy Innowacji*”, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową,(How to build Regional Innovation Systems”-Research Institute on Market Economy) Warszawa 2000

Olejniczak K., „*Unia Europejska i Organizacja Współpracy i Rozwoju Gospodarczego wobec grom*”(European Union and Organisation of Cooperation and Economic Development with regard to the community) Szultka S., edit. „*Klasy. Innowacyjne wyzwanie dla Polski*”(Clusters.Innovative challenges for Poland), IBNGR

Pyka A., „*Innovation networks in economics*”, *European Journal of Innovation Management*, Vol. 5, No. 3/2002,

Stawasz E., Głodek P., Matusiak K.B., „*Identyfikacja zmian zachodzących pomiędzy podmiotami w regionalnym systemie innowacji w województwie śląskim w latach 2002 – 2006*”, Katowice 2006

Szultka S., Tamowicz P., Mackiewicz M., „*Regionalne Strategie i Systemy Innowacji. Najlepsze Praktyki. Rekomendacje dla Polski*”, Niebieskie Księgi (Regional Strategy and Innovation Systems. Best Practices-The Blue Book) 2004, Nr 12, IBNGR, Gdańsk 2004,

Kontakt:

Czestochowa University of Technology

42-200 Częstochowa

Ul. Armii Krajowej 19 B

Poland

Dr. Mgr. Lubomír Pána, Ph.D.

VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ, O.P.S. ČESKÉ
BUDEJOVICE

GAZPROM A MEZINÁRODNÍ POLITICKÉ VZTAHY

pana@vsers.cz

Abstrakt

Gazprom je hlavním subjektem plynárenského odvětví Ruska, prakticky monopolistou v těžbě, přepravě a exportu plynu. Stává se průsečíkem zájmu center a regionů, nejrůznějších větví moci, různých místních elit, podnikatelských sil a politických kruhů. Podíl Gazpromu na světových zásobách plynu činí 17 %, na ruských 60 %. Hraje důležitou roli v rozvoji obchodně ekonomických vztahů se státy SNS i západní Evropou, která vystupuje jako největší spotřebitel ruského plynu. Existují reálné perspektivy rozšíření ruských dodávek plynu jak co do objemu, tak i do počtu zemí.

Klíčová slova: Gazprom, plynovody, zemní plyn, Ruská federace, Evropská unie

Abstract

Gazprom is a main subject of gas company sector of Russia, in practice monopolist in the mining, transportation and exportation of gas. It is becoming an intercept point of interests of centres and regions, various branches of power, various local elites, business and political sphere. Portion of Gazprom in world gas reserves amounts 17 %, in russian 60 %. It plays an important role in development of business-economical relations with states of SNS and west Europe, which presents the biggest consumer of russian gas. There exist real perspectives of spreading of russian gas supplies both as the capacity and as the number of countries.

Key words: Gazprom, gas lines, earth gas, Russian Federation, European Union

Velké korporace v ruských podmínkách

Velké korporace, které zaujímají vedoucí postavení v ruské ekonomice jsou současně vlivnými účastníky společensko-politického života jak jednotlivých zemí, tak i celého globalizujícího se světa. Proto se korporace mohou posuzovat nejen jako hospodářské, ale také jako sociální a politické instituce. Co se týče korporace jako politické instituce, tak politická role velkých korporací není veličinou konstantní a je předem předurčena velikostí korporačního byznysu. K nezanedbatelným činitelům politického potenciálu velkých korporací, zvláště v ruských podmínkách, se řadí takzvaný administrativní zdroj, který je obvykle chápán jako neformální styk top managementu a zplnomocněných zástupců státní moci. Pokud současný vrcholový manažer chce odpovídat požadavkům ruské skutečnosti, musí mít současně vlastnosti profesionálního ředitele, efektivního PR vedoucího a, což je neméně podstatné, politického činitele.

V Rusku proto účast „velkého byznysu“ v politice není vstupem oligarchů do moci jako takové, je třeba ho posuzovat jako jednotný proces sjednocující veřejnou a stínovou politiku (i když v realnosti čitelná hranice mezi nimi není). V osnově většiny vážných politických rozhodnutí Moskvy leží hospodářské a korporační zájmy, jelikož lidé řídící zemi jsou v mnohém její vlastníci. Významní úředníci Kremlu a nejvíce vlivní ministři jsou ve

správních radách nejrůznějších státních korporací a jsou zainteresováni v jejich rozvoji a rentabilitě.¹

K nezanedbatelným činitelům politického potenciálu velkých korporací, zvláště v ruských podmínkách, se řadí takzvaný administrativní zdroj, který je obvykle chápán jako neformální styk top managementu a zplnomocněných zástupců státní moci. Často je tlak administrativy natolik velký, že nechává stranou všechny další zdroje politického vlivu korporace. Nicméně dokonce v těchto případech právě souhrn těchto zdrojů vytváří oporu, bez které administrativní zdroj buď ztrácí svou sílu, anebo se mění z korporálního na nějaký jiný, čistě osobní respektive kvaziprofesionální.²

Specifickou ruskou formou stálé komunikace vedení hlavních představitelů v různých tržních odvětví s úředníky vlády a administrací prezidenta je účast těchto posledních v radách ředitelů společností, které mají ten či onen podíl státního majetku (Gazprom, "Lukoil" (do r. 2005), "Alrosa", "Aeroflot", "Transněft" a mnoho dalších). Prakticky všichni úředníci sociálně-hospodářských resortů a také mnozí úředníci administrace prezidenta a vlády jsou členy, či dokonce předsedy rad ředitelů podobných společností. Jsou vyzváni hájit zájmy státu, ale zároveň mají možnost uskutečňovat neformální součinnosti a zajišťovat dorozumění, které je velice cenné.

Již samotný osobnostní charakter (příčemž oboustranný) administrativního zdroje korporace vytváří to, že se tento zdroj stává nejméně stálým a současně nerovnoměrně rozloženým mezi množinu korporálních hráčů. Velká je jeho závislost na stavu politických institucí a na pravidlech hry, které v nich v tuto chvíli vládou.³

Vznik a historie Gazpromu

Monopolistou v dodávkách ruského plynu do zahraničí je Gazprom, který vlastní veškeré distribuční cesty potřebné pro tyto dodávky. Podle kapitalizace zaujímá 6. místo mezi plynárenskými společnostmi světa. Ruská federace má klíčovou úlohu jako dodavatel energetických zdrojů a představuje obrovský význam pro zásobování energetickými nositeli Evropy, států SRN a ve výhledu Asie a USA. Gazprom je pak nejdůležitějším energetickým dodavatelem pro mnoho bývalých sovětských států a největším dodavatelem na trhu plynu západní Evropy. Vystupuje jako monopol při exportu energetických zdrojů a je vlastníkem celého systému plynovodního a ropného potrubí v Rusku a spoluvlastníkem v potrubních systémech v zahraničí. Dnes je Gazprom moderní, otevřená, dynamicky se rozvíjející společnost. Za posledních pět let daňové odvody činí téměř 20% rozpočtu země.

Objevení velkých ložisek plynu na Sibiři, na Uralu a v Povolží v 70. a 80. letech udělaly SSSR jedním z největších těžitelů zemního plynu. V červenci r. 1989 prezident Mikchail Gorbačov sloučil ministerstva ropného a plynárenského průmyslu (jako součást svých ekonomických reforem) do jednotného odvětví a vznikla nová organizace Gazprom. Samostatný sovětský plynárenský průmysl byl znovu vytvořen na začátku 90. let před rozpadem SSSR. V září 1990 rada ředitelů Gazpromu diskutovala o transformování Gazpromu do akciové společnosti. V letech 1991-92 se uskutečnila jednání mezi Ruskem, Ukrajinou a Běloruskem o vytvoření akciové společnosti s podílem všech tří států. V prosinci r. 1992 Viktor Černomyrdin (předseda vlády) napomohl rychlému posílení hospodářského vlivu Gazpromu, který od státu obdržel značné daňové úlevy.

---

¹ Více o ruských ekonomických elitách Pána, L. - Sociologický portrét hospodářské elity v Ruské federaci. In *Medzinárodné vzťahy 2007. Aktuálne právne, kultúrne a sociálne otázky medzinárodných vzťahov*, Ekonom, VŠE Bratislava, 2008, s. 575-582

² Kirillov, S. Ju, *Korporativnoe graždanstvo. Poisk putej effektivnogo vzaimodějstvija biznesa i obščestva*, Moskva 2003, s. 30

³ Peregudov, S. P., *Krupnaja korporacija kak subjekt publichoj politiki*, GU VŠE, Moskva 2006, s. 31

Předsedou rady ředitelů byli postupně jmenováni: v roce 1996 Alexandr Kazakov, předseda Ruského komitétu státního majetku, v roce 1997 Farit Gazizullin, nový předseda Ruského komitétu státního majetku, v roce 1998 Viktor Chernomyrdin, v roce 2000 Dmitrij Medvěděv, vedoucí administrace prezidenta Ruské federace. V roce 2001 skončil Rem Vyakhirev ve funkci předsedy představenstva a stal se předsedou rady ředitelů a Dmitrij Medvěděv se stal jeho zástupcem. Předsedou představenstva se stal Alexej Miller. Současným předsedou rady ředitelů je Viktor Zubkov, první náměstek předsedy vlády Ruské federace.

V letech 2001-2003 Vladimír Putin aktivně reformoval vedení Gazpromu. Těmto reformám aktivně pomáhali bývalý ministr financí Ruska Boris Fjodorov a ředitel Hermitage William Brauder. Gazprom se tak stal jednou z největších plynárenských společností ve světě s několika základními směry činnosti - průzkumné geologické práce, těžba, přepravování, uschování zpracování a realizace plynu i jiných uhlovodíků. Gazprom je největší akciová společnost v Rusku a má více jak 500 tisíc akcionářů. Vlastníkem kontrolního balíku akcií „Gazpromu“ je stát - 50,002 %.⁴

Ekonomická, sociální a politická činnost Gazpromu

Gazprom má nejbohatší zásoby přírodního plynu ve světě. Jeho podíl na světových zásobách plynu činí 17 %, na ruských 60 %. Zásoby plynu Gazpromu se odhadují na 29,85 trln. m³, a jejich běžná cena se odhaduje na 182,5 mld. dolarů. Gazpromu patří největší plynovodní systém ve světě – Jednotný systém zásobování plynem. Jeho délky činí 156,9 tis. km s 268 kompresních stanic, se silou agregátů 44,8 mln m³. Rozšiřuje se geografická činnost Gazpromu. V roce 2006 vytěžil 556 m³, v roce 2007 548,6 m³ a v roce 2008 plánuje 561 m³. Podíl Gazpromu na světové produkci plynu je 17,37 %.

V průběhu posledních dvaceti let se ve světě projevil prudký posun ve vývoji technologií přepravujících plyn, je dáována přednost zkapalněnému plynu před potrubním. Celkem se ve světě uskutečňuje 29% příhraničních dodávek přírodního plynu formou zkapalněného plynu. Proto také od r. 2005 společnost uskutečňuje dodávky zkapalněného přírodního plynu do USA a od r. 2006 do Velké Británie, Japonska.

Růst hodnoty společnosti v posledních letech zajistil OAO Gazprom prvenství podle úrovně tržní kapitalizace mezi evropskými společnostmi a druhé místo podle tohoto ukazatele mezi největšími energetickými společnostmi světa.

Skupina Gazprom se jako vertikálně integrovaná energetická společnost skládá z OAO Gazprom (mateřské společnosti) a jeho dceřiných společností, provádějící těžbu, přepravu, zpracování a prodej plynu, ropy a jiných uhlovodíků, podzemní uchovávání plynu a také její druhy činnosti včetně technické kontroly potrubních systémů, vrtání ropných a plynových vrtů, dodávek zařízení, výroby teplo a elektroenergie, vědecko-výzkumných a zkušebně-konstruktérských prací, zpracování informací a poskytování bankovních služeb.

Činnost Gazpromu v daném segmentu se uskutečňuje přes těžařské dceřiné společnost, které vedou průzkum a dobývání ložisek uhlovodíků. Vrtné práce se provádějí společnostmi patřícími do skupiny Gazprom: OOO Burgas, OOO Gazflot, specializovanými útvary OOO Kavkaztransgaz a OOO Kaspj-Gazprom a také nepatřícím do skupiny dodavatelskými zeměvrtnými organizacemi. Přepravu a přečerpávání přírodního plynu přes magistralové plynovody a jeho dodávku do regionů zajišťuje 17 dceřiných společností.

Prodej přírodního plynu na vnitřním trhu provádí OOO Mažregiongaz a také víc než 60 ruských regionálních organizací. Na zahraničních trzích působí Gazprom export, Gazprom Germania, ZMB GmbH, ZMB (Schweiz) AG, Gazprom Marketing a Trading.

Gazprom se zabývá také například výstavbou, opravami, rekonstrukcemi a technickými kontrolami Jednotného systému zásobování plynem, technologické spojení,

---

⁴ <<http://www.gazprom.ru/>>

výroba elektrické energie, uskutečnění vědecko-výzkumných a zkušebně-konstruktérských prací, bankovní činnost – do skupiny patří AB Gazprombank (ZAO) obsluhující většinu bankovních operací Gazpromu na vnitřním trhu kromě výpůjček.

Gazprom značně investoval do evropských, zejména německých, plynárenských společností (a takové společnosti zase investovaly do Gazpromu). Nicméně se zdá, bohužel pro Rusko, že Gazprom nemá kapitály pro nezbytné investice do geologického průzkumu, vývoje nalezišť zemního plynu a infrastruktury. Klíčovým problémem pro Gazprom se stal fakt, že Rusko spotřebovává většinu plynu, který produkuje.

Vývozní infrastruktura zůstává kritickou oblastí pro Gazprom a celý plynárenský průmysl. Existující přepravní a rozvodné sítě naléhavě potřebují investice. Přes 70% vysokotlakových plynárenských potrubí Ruska byly uvedeny do provozu před rokem 1985, průměrné stáří hlavních potrubí Gazpromu je 22 let a odhadovaných 14% potrubí jsou za hranicemi své životnosti, které působí značné ztráty při přepravě a také zvýšenou spotřebu energie. Dalším problémem je to, že se Gazprom nechová jako každá velká korporace, čili neorientuje se na minimalizaci nákladů, zvýšení zisku a dividendů svých akcionářů. Gazprom se nezajímá o žádné dividendy. Zajímá se o aktiva, která lze za všech okolností ze společnosti vyčlenit a „zužítkovat“.

Z ekonomického hlediska jsou nejpalčivějším problémem Gazpromu nevýrobní náklady. V současné době výrobní cena těžby plynu na Jamalu činí 14-17 dolarů za 1000 kubických metrů a cena přepravy plynu do centrálního regionu Ruska činí kolem 9 dolarů. Výrobní cena tak nepřesahuje 23-26 dolarů.

Více než polovinu poptávky po přírodním plynu uspokojuje Evropa pomocí ruských dodávek. Předpokládalo se, že se k r. 2030 ruský podíl v evropském importu v absolutním vyjádření zdvojnásobí. Nicméně dnes je těžké nezpochybňovat schopnost Ruska dodržovat a zvyšovat objem dodávek plynu. Evropští analytici zdůrazňují, že se větší část ruské ropy a plynu těží z malého množství velkých, ale již starých ložisek. V mezinárodní energetické agentuře se domnívají, že pro to, aby dodrželo alespoň nynější úroveň dodávek, Rusko musí použít nové naleziště.

Podle informace mezinárodní energetické agentury ztrácí společnost 30 mld. m³ přírodního plynu ročně kvůli absenci dostatečného financování. Ztráty porovnatelné s pětinou ruského exportu do Evropy jsou spojovány s nedostatky v technologiích a se zastaralou přepravní infrastrukturou, která se dost často stává příčinou úniku a vznícení.

Co se týče problému exportu, tak se ho Rusko bude snažit vyřešit skrze nákupy levného středoasijského plynu z Turkmenistánu, Uzbekistánu a Kazachstánu a díky vlastní monopolní tranzitní pozici za nadsazenou cenu prodává západním spotřebitelům.

Kdo kromě samotného Gazpromu bude schopen předvídat, zda bude skutečně možné dodat dostačující objemy zemního plynu? Dosud možná, že je oprávněný předpoklad, že nejbližší evropští partneři Gazpromu – E.ON Energie AG a BASF AG – budou informováni. Předpokládáme, že Gazprom v případě výrobních nedostatků nejdříve bude zásobovat ty zákazníky, se kterými vstoupil do vzájemně ziskové dlouhodobé smlouvy. Lze očekávat, že velké společnosti kvůli vysoké spotřebě plynu vstoupí do takových smluv, v obavách, že Gazprom nebude schopen v budoucnu splnit všechny poptávky zemního plynu. Tak došlo k tomu, že oba E.ON a BASF prodloužili své kontrakty s Gazpromem na několik desetiletí dopředu. E.ON Ruhrgas AG, jehož zástupce Burkhard Bergmann sedí jak v řídicím výboru E.ON AG tak i ve správní radě Gazpromu, 29. srpna 2006 podepsal kontakt o dodávkách 400 mld. m³ plynu pro období do r. 2036. Dceřiná společnost BASF, Winterhall AG, již v červenci v r. 2006 podepsala, navíc k předchozím dlouhodobým smlouvám, které jsou ještě v platnosti, kontrakt o dodávkách 90 mld. m³ zemního plynu pro období r. 2014-2030. Bylo by nerozumné nepředpokládat, že právě kvůli nedostatkům plynu ze zimy r. 2006 si evropské firmy zajistily dodávky dopředu pomocí uzavřených dohod.

V České republice je Gazprom přímo zastoupen společností Vemex, s.r.o.⁵ Gazprom dodává Evropě polovinu plynu. Česku kryje dokonce přes 70 procent veškeré jeho spotřeby. A objem dodávek se bude ještě zvedat. Do roku 2020 chce firma zvýšit dodávky do Evropy na 250 miliard kubíků plynu ročně. Tím její podíl na trhu stoupne na třetinu. Česká republika má jistotu dodávek. Gazprom dále v současné době posílil pozici na českém trhu. Jeho zastoupení Vemex bude mimo jiné odebírat plyn, který vytěží Moravské naftové doly – MND. Vemex v roce 2006 vstoupil na český plynárenský trh a již v roce 2007 dodal do sítě 250 mln. m³ a v roce 2008 více než 800 mln. m³.

Vztah Gazpromu a ruské zahraniční politiky

Na mezinárodní úrovni mimo SNS není zřejmá žádná interdependence mezi strategií Gazpromu a ruskou zahraniční politikou. V této oblasti vede Gazprom nezávislou politiku, která je ve shodě s trhem a hledá spolupráci s tranzitními a odběratelskými státy v Západní Evropě. Aktivita společnosti jsou stále více směřovány k mezinárodním obchodním zvyklostem a neliší se významně od ostatních energetických společností operujících na mezinárodních trzích. Jednou ze zřetelných pozůstatostí minulého období je drsnější tón, který převažuje ve vyjednáváních mezi Gazpromem a novými členy EU kvůli nedůvěře ke Gazpromu, která se v těchto státech dodnes zachovala, zvláště v Polsku. Vezmeme-li v úvahu události na Ukrajině v lednu r. 2006 otázka zní, zda se taková nedůvěra může objevit i v dalších odběratelských zemích.⁶

Spoléhání západoevropských států na Rusko nedosahuje takové intenzity, zejména, vezmeme-li v úvahu evropskou domácí energetickou těžbu. O tom, že se Rusko snaží aktivně využívat svého dominantního postavení na trhu energetických zdrojů pro dosažení politických cílů, není pochyb. Konkurence na energetickém trhu snižuje nejenom ceny energetických zdrojů, ale také politickou váhu Ruska.

Přístup k plynovým zásobám z jiných zdrojů než z Ruska má podle plánu EU zajistit plynovod Nabucco, jehož výstavba se začala plánovat v r. 2007. Předpokládalo se, že plyn bude plynout přes nové potrubí z Kaspického regionu, hlavně z Ázerbajdžánu a Turkmenistánu, přes Turecko do Bulharska, Rumunska, Maďarska a nakonec do Rakouska, odkud bude distribuováno mezi zbývající evropské spotřebitele. „Pokud existuje projekt, který je schopen zbavit Evropu závislosti na Rusku, tak tím je Nabucco,“⁷ poznamenali experti. Nabucco má startovat z turecko-gruzínské hranice (kam už plynovod z Baku vede) a přes Turecko, Bulharsko, Rumunsko a Maďarsko pokračovat až do Aumgartenu na rakousko-slovenské hranici. Nicméně koncem 90. let, kdy padly jen první zmínky o Nabucco, Moskva začala výstavbu svého plynovodu Modrý potok pod Černým mořem do Turecka. Po ukončení výstavby Rusko prohlásilo nový plán, který předpokládá výstup tohoto plynovodu z Turecka do Evropy (Modrý potok 2). Modrý potok 2 bude ruský a kaspický plyn dopravovat z ruského pobřeží přes Černé moře do Bulharska, a dále pak s jednou trasou pokračující do Řecka a Itálie a druhou přes Srbsko, Maďarsko a Rakousko či Slovinsko do severní Itálie. Ruský projekt se prokázal jako hlavní konkurent pro Nabucco.

Brzy začala Moskva přetahovat investory z evropského projektu. Podle plánu pro výstavbu Nabucca se mělo stát hlavním rozdělovacím energetickým střediskem Evropy Rakousko. Rusko přislíbilo tuto výhodnou strategickou úlohu Maďarsku, pokud by souhlasilo zúčastnit se projektu prodloužení Modrého potoka. Politika „rozděl a panuj“ přinesla své výsledky. Bez ohledu na to, že maďarská ropoplynárenská společnost MOL je členem konsorcia Nabucco, v červnu r. 2006 MOL podepsala smlouvu s Gazpromem o kladení potrubí z Turecka přes Balkán do Maďarska. Poté, co Turecko vyjádřilo nezáměr o nový

⁵ www.vemex.cz

⁶ více Fayziyev, F. „Gazprom“ a jeho role na politické scéně Ruské Federace

⁷ BBC, Nabucco gas pipeline is approved, z 27. 6. 2006, in <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/5121394.stm>.

projekt a otevřeně podpořilo alternativní Nabucco, směr potrubí se prudce změnil. Nové potrubí (už s názvem Jižní potok) bylo rozhodnuto vést bezprostředně z Ruska do Bulharska pod Černým mořem a do jeho financování zapojit Evropskou unii. V Bulharsku jak se očekává se Jižní potok rozdělí na dvě potrubí. Jeden z nich půjde přes Srbsko a Maďarsko do Rakouska, druhý přes Řecko na jih Itálie.

Podle představ autorů projektu se plyn přes toto potrubí musí přepravovat z východního Kaspického pobřeží mořským dnem do Ázerbajdžánu, dále do Turecka a odtud (například pomocí téhož Nabucca) evropským spotřebitelům.

Strategické záměry Gazpromu

Odborníci tvrdí, že Moskva podniká vše, aby uzavřela státům EU přístup k levnějším energetickým zdrojům. V roce 2006 Gazprom dokonce vyjednával o spolupráci s alžírskou společností Sonatrach, druhým největším dodavatelem plynu na evropský trh po Rusku. Není třeba uvádět, do jaké míry tato okolnost znepokojila evropské spotřebitele.

Experti se shodují na jednom: aby bylo možné zvíkat pozice takového energetického obra jako Rusko, Evropa by se musela vzdát vnitřní konkurence v plynárenském odvětví a vstupovat jednotně.

Během dvou posledních let uzavřel Gazprom smlouvy s italskými, francouzskými a holandskými ropno-plynárenskými společnostmi, které umožňují Rusku docílit nejvýhodnějších podmínek a značných výnosů.

Návštěva prezidenta Putina v únoru r. 2008 v Bulharsku a jeho dohody o dodávkách energie do Evropy dále upevnily dominantní postavení Ruska jako dodavatele zemního plynu a ropy na evropský kontinent. Nyní Evropská unie odebírá z Ruska polovinu svých potřeb zemního plynu a 30% ropy a lze předpokládat, že se po výstavbě nových plynovodů a ropovodů, jež byly dohodnuty, tento podíl dále zvýší.

V nejbližší budoucnosti se nerýsuje žádná možnost, jak tento faktický ruský monopol zvrátit. Tak jako se nepodařilo Washingtonu zmařit v květnu r. 2007 dohody středoasijských producentů plynu s Ruskem, tak ani nyní nezabránil tlak USA na Bulharsko a Rumunsko, kde se dnes budují americké vojenské základny, tomu, aby s Ruskem v této záležitosti spolupracovaly.

Putin dohodl s Kazachstánem o dodávkách ropy do Novorosijska, které se bude odtud přepravovat tankery do Burgasu v Bulharsku pro plánovaný ropovod do Alexandropouli v Řecku. Plynovod Jižní potok spolu s výstavbou plynovodu pod Baltským mořem Severní potok nejenom umožní Rusku zvyšovat dodávky do Evropy, ale zbavuje ho také obavy, že by provoz na pozemních plynovodech přes Ukrajinu a Polsko mohl být narušován zásahy států, kterými prochází.

Jak Ruská federace a potažmo Gazprom diverzifikují svůj systém dopravy ropy ke klientům? Hlavní trasy plynovodů od ložisek zemního plynu v Západní Sibiři na exportní trhy Západní Evropy procházejí přes Ukrajinu (více než 80 % celkového objemu exportovaného plynu). Pro zvýšení spolehlivosti diverzifikace tras dodávek ruského „modrého zlata“ pro export uskutečňuje firma Gazprom rozsáhlé projekty k přepravě plynu. V současné době byla dokončena stavba plynovodu „Jamal – Evropa“ (s kapacitou více než 30 mld. m³ plynu za rok). Další důležitou exportní tepnou Gazpromu se stal plynovod „Modrý proud“ – Blue Stream, který byl uveden do provozu na konci roku 2002 a je určený pro přímé dodávky plynu do Turecka a je vedený po dně Černého moře (s kapacitou až 16 ml. m³ ročně).

Principiálně novou trasou exportu ruského plynu do Evropy se stane plynovod „Severní proud“ – North Stream (projektovaná kapacita dvou větví plynovodu má činit 55 mld. m³ ročně). Tato tepna na přepravu zemního plynu bude procházet na dně Baltského moře a na její cestě nebudou tranzitní státy, což umožní snížit náklady na přepravu plynu a vyloučit možná politická rizika.

Projekt „Jižní proud“ – South Stream (s projektovanou kapacitou 30 mld. m³) má za cíl rovněž upevnit energetickou bezpečnost Evropy. Počítá se s tím, že předpokládaná mořská trasa plynovodu bude zahrnovat dno Černého moře od ruského až k bulharskému pobřeží. Pro pozemní trasu z Bulharska se počítá s dvěma možnými variantami – jedna na severozápad a druhá na jihozápad.

Ruská federace, Irán a Katar („velká plynová trojka“) přijali společný postup ke společné práci nad projekty v oblastech, od geologického průzkumu a těžby, až po rozdělování a marketing. Rozhodnutí o založení „trojky“, to je pro Ruskou federaci logické řešení se zohledněním toho, že Rusko, Irán a Katar vlastní dohromady 60% celosvětových zásob plynu. Na otázku redaktora ruské televize, 1. kanálu Co si myslíte o reakcích na ustavení trojky v Evropě? A. Miller odpověděl: „Reakci na trojku my hodnotíme na „trojku“. Myslím si, že reálná praktická práce třístranného dialogu ukáže, že není čeho se bát. V posledním čase se na Západě snaží demonizovat země, které těží energetické suroviny, zejména země, které těží zemní plyn. Tak to vidíme a slyšíme ve vztazích ke Gazpromu. Myslím si, že není potřeba se bát člověka z plynovou pistolí. Plynová pistole je pouze na plyn.“⁸

Gazprom v dalším období bude realizovat tyto své strategické záměry:

Získávání zdrojů (geologický průzkum, příprava na těžbu a těžba) poloostrova Jamal; jednotný plán těžby a transportu ve Východní Sibiři a na Dálném východě s cílem možného exportu plynu na čínský trh; získávání zdrojů (geologický průzkum, příprava na těžbu a těžba) ruského arktického šelfu; vstup na trhy Čínské lidové republiky; získání a využívání nalezišť ropy a plynu v centrální Asii (Uzbekistán, Kazachstán, Turkmenistán); zabezpečit větší podíl zkapalněného plynu na vývozu; rozšíření soustavy plynovodů „střední Asie – centrum“ a vybudování kaspického plynovodu; získání nalezišť ropy a plynu v zahraničí (šelfové zóny Indie a Vietnamu, Venezuely a Libye); vybudování plynovodu Severní proud a dokončit plynovod z urengojských nalezišť z okresů t'umenské oblasti do města Toržok, což zlepší situaci spotřebitelů severozápadní oblasti Ruska a také pomůže zabezpečit exportní dodávky plynovodem Jamal - Evropa.

Závěr

Závěrem lze konstatovat, že Gazprom je hlavním subjektem plynárenského odvětví Ruska, prakticky monopolistou v těžbě, přepravě a exportu plynu. Stává se průsečíkem zájmů center a regionů, nejrůznějších větví moci, různých míst elit, politických sil a podnikatelských kruhů. Jeho schopnost smířit tyto různé zájmy, najít nutné kompromisy, zapůsobit na místní lektorát je pro Gazprom nadmíru důležité. Dodávky přírodního plynu z Ruska jsou rozváděny přes rozvinutý systém plynovodů do zemí SNR a jiných zahraničních států. Protože má Rusko největší zásoby přírodního plynu (již nyní ve stoupajícím množství dodávek do zemí různých kontinentů, přičemž existují skutečné perspektivy dalšího rozvoje těchto dodávek jak tradičním západním, tak i jižním a východním směrem), ruský plyn se stává objektem mezinárodních zájmů.

Gazprom vlastní veškeré distribuční cesty potřebné pro dodávky ruského plynu do zahraničí. Nejvíce ovlivňuje činnost Gazprom situaci v postsovětském prostoru. Ukrajina, Bělorusko, Zakavkazské republiky, Moldavsko a dokonce Pobaltí jsou zabezpečeny hlavně ruským plynem a země Střední Asie jsou závislé na Rusku v otázkách přepravy jejich plynu na světovém trhu i do dalších zemí SNS. Existuje snaha podporovaná externími silami zeslabit energetickou závislost na Rusku, jeho plynu a plynovodech, uskutečnit alternativní varianty zasahující do ekonomických a politických zájmů Ruska, které zároveň podniká

⁸ http://www.gazprom.ru/comments/2008/11/010000_32004.shtml. Rozhovor Alexeje Millera pro první kanál ruské televize, poskytnutý 1. 11. 2008.

vlastní úsilí pro neutralizaci. Důležitou roli hraje to, že Gazprom rozšiřuje pro Rusko možnosti manévrování. Jako formálně nezávislá obchodní organizace, zaměřující se na ziskovost své činnosti, bere na sebe výčitky vůči Rusku ze strany SNS. Důležitá role Gazpromu je v rozvoji obchodně-ekonomických vztahů se západní Evropou, která vystupuje jako největší spotřebitel ruského plynu. Existují reálné perspektivy rozšíření ruských dodávek plynu jak co do objemu, tak i co do počtu zemí, i když se zde objevují protisměrné faktory.

Jak jsme si ukázali, v uplynulých třech letech produkce a přeprava plynu stagnovala. Je proto otázkou, zda se ambiciózní strategické záměry zasahující téměř do celého světa podaří Gazpromu naplnit, zejména v podmínkách současné celosvětové krize.

Literatura:

FAYZIYEV, K., „Gazprom“ a jeho role na politické scéně Ruské Federace, VŠE: Praha 2008. Diplomová práce.

KIRILLOV, S. Ju, *Korporativnoe graždanstvo. Poisk putej effektivnogo vzaimodějstviya biznesa i obščestva*, Moskva 2003.

MILLER, A. Rozhovor pro první kanál ruské televize, poskytnutý 1. 11. 2008. http://www.gazprom.ru/comments/2008/11/010000_32004.shtml.

PÁNA, L. Sociologický portrét hospodářské elity v Ruské federaci. In *Medzinárodné vzťahy 2007. Aktuálne právne, kultúrne a sociálne otázky medzinárodných vzťahov*, Ekonom, VŠE Bratislava, 2008, s. 575-582, ISBN 978-80-225-2576-3.

PANOŠKIN, V., ZYGAR, M. *Gazprom. Novoje russkoe oružie*. Zacharov: Moskva, 2008, 256 s. ISBN 978-5-8159-0789-8.

PEREGUDOV, S. P., *Krupnaja korporacija kak subjekt publičnoj politiki*, GU VŠE, Moskva 2006.

Unie tlačí na Turecko v projektu Nabucco. *Právo* 11. listopadu 2008, s. 17.

Webové stránky společnosti Gazprom, <http://www.gazprom.ru/>.

Kontakt:

Dr. Mgr. Lubomír Pána, Ph.D.

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s. České Budějovice, Česká republika
Žižkova 6

370 01 České Budějovice

+42038611683

RNDr. Janka Pásztorová, PhD.

OBCHODNÁ FAKULTA
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VÝVOJOVÉ TRENDY TRVALO UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA ENERGETICKÝCH SYSTÉMOV

pasztoro@euba.sk

Abstrakt

Spotreba energie rastie na celom svete, najmä v Číne a Indii. Približne deväťdesiat percent emisií skleníkových plynov v Európe možno pripísať energetike. Súčasný ekonomický rozvoj v takom tempe využívania fosílnych palív nie je trvalo udržateľný. Snaha vyrábať energiu v dostatočnom množstve, ekonomicky efektívne a ohľaduplne k životnému prostrediu je doteraz nedosiahnutou metou. Východiskom je zvyšovanie energetickej efektivity v oblasti výroby energie ako aj jej konečnej spotreby (v domácnostiach, priemysle a doprave) a zároveň zvyšovanie dodávky energie z domácich zdrojov, t.j. nárast podielu nových a obnoviteľných zdrojov energie s cieľom zabezpečiť diverzifikáciu a trvalú udržateľnosť ekonomického rozvoja tak, aby bol prospešný pre jednotlivcov ako aj pre spoločnosť.

Úvod

Jedným z kľúčových faktorov súčasného ekonomického rastu je dostatok energetických zdrojov. Spotreba energie rastie na celom svete, najmä v Číne a Indii. Približne deväťdesiat percent emisií skleníkových plynov v Európe možno pripísať energetike. Ekonomický rozvoj v takom tempe využívania fosílnych palív nie je trvalo udržateľný. Otázky energetickej bezpečnosti sú riešené najmä liberalizáciou trhov s energiou, diverzifikáciou zdrojov a prepravných trás pre energonosiče, efektívnym využívaním zdrojov a posilnením konkurencie na trhoch s energetickými zdrojmi. V širších súvislostiach býva energetická bezpečnosť zabezpečená opatreniami na úrovni jednotlivých štátov a medzinárodných spoločenstiev, s cieľom zabezpečiť stabilné dodávky energie pri prijateľných a stabilizovaných cenách, garantovať ochranu kritickej energetickej infraštruktúry a preukázať pripravenosť štátu efektívne reagovať na krízové situácie.

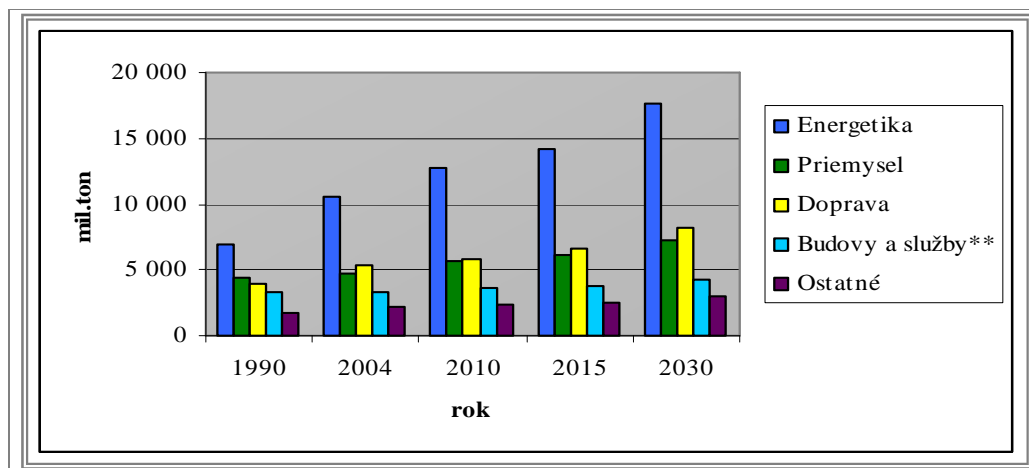
V analýzach vývoja spotreby a dodávky energie rôznych medzinárodných organizácií sa vychádza z nasledujúcich východiskových predpokladov (Kolektív, 2007, str. 13):

*0 spotreba primárnej energie, elektrickej energie a fosílnych palív bude rásť aj napriek predpokladanému poklesu energetickej náročnosti o 1,4% ročne (EÚ, IEA), 1% ročne (WEC, IIASA)

*1 aj o 50 rokov budú dominovať v štruktúre dodávok energie fosílna palivá

*2 výrazne sa zvýšia emisie CO₂ v jednotlivých sektoroch (graf.č.1)

Graf č.1 Emisie CO₂ vo svete podľa sektorov s výhľadom do r. 2030 (mil. Ton)

Pozn.: ** zahŕňa aj poľnohospodárstvo a verejný sektor

Zdroj: spracované na základe údajov IEA, *World Energy Outlook 2006*. [online]. 100 s .ISBN 92-64-10989-7. [cit. 2008-04-02].Dostupné na: <<http://www.worldenergyoutlook.org/2006.asp>>

Trendy v Európskej únii

Európska únia so 492 miliónmi spotrebiteľov predstavuje druhý najväčší trh s energiou na svete a zároveň svetovú jedničkou v riadení dopytu, v podpore využívania obnoviteľných zdrojov energie a vo vývoji nízkouhlíkových technológií.

Podľa výpočtov Európskej komisie, pri súčasných trendoch, závislosť EÚ na importe energie vzrastie zo súčasných 50 percent na 65 percent do roku 2030, pričom sa očakáva nárast predovšetkým zemného plynu z 57 percent na 84 percent a ropy z 82 percent na 93 percent. Európa bude závislá od dovozu viac ako dnes, dokonca aj vtedy, keď sa dosiahnu ciele politiky týkajúcej sa obnoviteľných energií. Za závažné riziko je považovaná významná až úplná závislosť niektorých členských štátov EÚ na importe plynu od jedného dodávateľa (tab. č.1), pričom z historických, či geografických dôvodov sú jednotlivé členské štáty vo svojich dodávkach napojené na rôzne regióny, z čoho následne vyplývajú aj rôzne energetické záujmy.

Závislosť vybraných členských štátov na dovoze zemného plynu z Ruska

Tab. č.1

Rakúsko	82%	Grécko	82%	Poľsko	91%
Bulharsko	100%	Maďarsko	81%	Rumunsko	100%
Estónsko	100%	Lotyšsko	100%	Slovensko	100%
Fínsko	100%	Litva	100%	Česká republika	74%

Zdroj: EU Energy Policy Data Commission Staff Working Document. 15.1.2007, str.46-72 SEC(2007)

Európska únia má významnú geografickú polohu, disponuje (Nórsko) alebo je obklopená (Ruskom, regiónom Stredného východu, severnej Afriky, strednej Ázie) takmer 80% svetových zásob uhľovodíkových zdrojov. Jej strategickým dodávateľom energií je Rusko, svetový líder v produkcii a zásobách zemného plynu (27% svetových zdrojov). EÚ je zároveň strategickým odberateľom Ruska. Hlavné záujmy Európskej únie vo vzťahu k Rusku sú

založené na dlhodobom stabilnom a ekonomicky výhodnom energetickom partnerstve, ktoré zohľadňuje:

- jednotnú politiku EÚ
- princípy energetickej Charty
- diverzifikáciu dodávok.

Energetická politika, ako jedna z prioritných oblastí EÚ je postavená troch hlavných výzvach :

- boj s klimatickými zmenami,
- podpora rastu a zamestnanosti,
- obmedzenie vonkajšej závislosti EÚ od dodávok plynu a ropy.

Pre zabezpečenie udržateľnejšie dodávky energie Komisia stanovila v novom akčnom pláne EÚ pre energetickú bezpečnosť a solidaritu päť aktuálnych oblastí:

1. účinnejšia podpora projektov na vybudovanie požadovanej infraštruktúry, aby bolo možné dovážať energiu aj z tretích krajín
2. znižovanie závislosti od dovozu efektívnym využívaním vlastných zdrojov energie, obnoviteľných ako aj fosílnych.
3. solidarita, a to vrátane krízových mechanizmov EÚ, ktorými sa dá reagovať na možné prerušenie dodávok
4. zlepšenie energetickej účinnosti predovšetkým úsporou energií v mnohých oblastiach, najmä posilnením právnych predpisov o energetickej účinnosti budov a výrobkov využívajúcich energiu a teda posilnením úlohy certifikátov o energetickej výkonnosti.
5. . zvýšenie vplyvu EÚ v oblasti vývoja energetiky na medzinárodnej úrovni, prostredníctvom budovania spoľahlivých partnerských vzťahov v oblasti energií s dodávateľmi, tranzitnými krajinami ďalšími veľkými spotrebiteľmi energií.

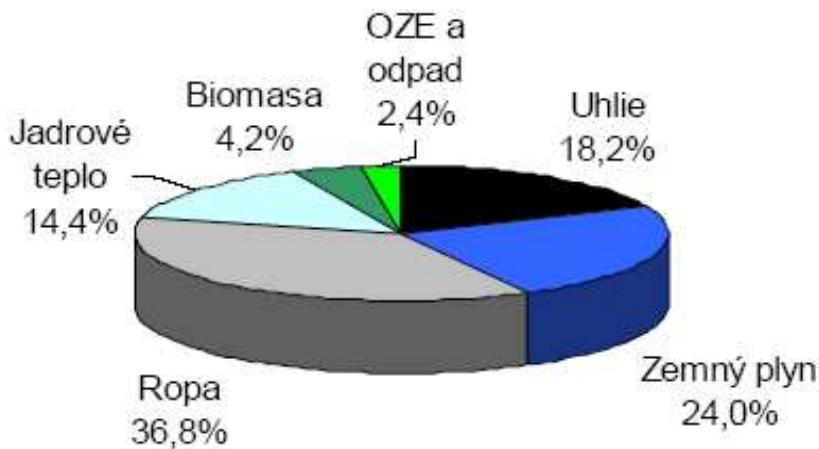
Tradičná závislosť na exporte energií zo zahraničia, rastúci globálny dopyt po energiách a otázka klimatických zmien tvoria hlavné body agendy energetickej bezpečnosti EÚ.¹ V roku 2007 vzrástli ceny energií v Európskej únii v priemere o 15 %, pričom sa importovala energia s nákladmi cca 700 EUR na každého občana EÚ.

---

¹Henningsen, J: *Rising to the energy challenge: key elements for an effective EU strategy*. EPC Issue Paper č.51, 2006. str.5

Graf. č.2

Súčasný energetický mix EÚ27

zdroj: Novák, J.: *Obnoviteľné zdroje energie v Stratégii energetickej bezpečnosti SR*. [online] [citované 2008-11-10]. Dostupné na <http://www.tur.vlada.gov.sk/data/files/4256.pdf>

Súčasná štruktúra energetického mixu EÚ je založená na fosílnych palivách (graf č.2) Trvalo udržateľný, konkurencieschopný, bezpečný energetický systém majú zabezpečiť nasledovné „20-20-20“ záväzky a ciele v oblasti zmeny klímy

- zvýšenie energetickej účinnosti EÚ o 20 % do roku 2020;
- 20% podiel obnoviteľných zdrojov na spotrebe energie do roku 2020;
- 20% zníženie emisií skleníkových plynov do roku 2020
- 10% podiel biopalív (za podmienky vývoja ich druhej generácie).

Obnoviteľné zdroje energie

Súčasný energetický plán EÚ kladie dôraz na obnoviteľné zdroje energie. Celosvetovým priekopníkom v oblasti technológií obnoviteľných energií s dlhoročnými skúsenosťami je Nemecko. Švédsky región Kalmar prisľúbil, že do roku 2050 alebo skôr sa stane úplne nezávislým na fosílnych palivách, španielsky región Navarra sa zaviazal, že do roku 2010 bude vyrábať 75% energie z obnoviteľných zdrojov. Predpokladaný vývoj v SR je naznačený v tab. č.2

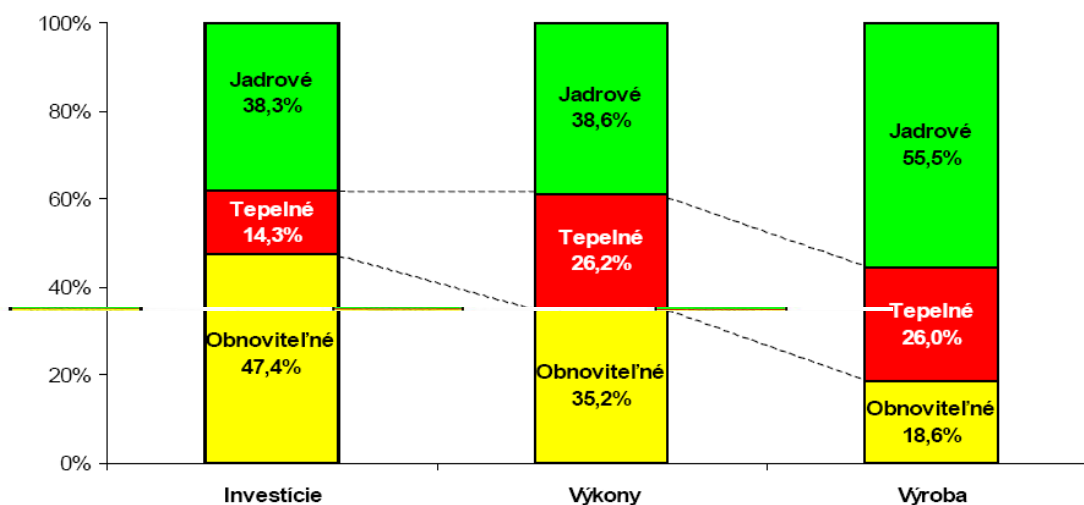
Tab. č.2

Energetický mix SR (%)

	súčasnosť	r. 2010	r.2030
Obnoviteľné zdroje	4	6	21
Jadrová energia	25	23	29
ropa	18	20	17
Zemný plyn	31	28	18
Uhlie	22	23	15

Zdroj: spracované podľa údajov [online] [citované 2008-11-10]. Dostupné na <http://www.tur.vlada.gov.sk/data/files/4256.pdf>

Okrem klasického budovania slnečných kolektorov v Stredomorí, veterných v oblasti Severného mora sa počíta s ekologickým využívaním uhlia nemenej zaujímavou zmenou je nový pozitívny vzťah k jadrovej energii. Za veľmi dôležité sa považuje i budovanie energetickej infraštruktúry a to aj pri využívaní obnoviteľných zdrojov. Problémom ostáva vysoká investičná náročnosť obnoviteľných zdrojov energií (graf č.3), ktoré sa podieľajú na polovici investícií do nových prírastkov kapacít pričom výroba nepokryje ani pätinu.

Graf č.3 Investičná náročnosť obnoviteľných energií

Zdroj: [online] [citované 2008-11-10]. Dostupné na <http://www.tur.vlada.gov.sk/data/files/4256.pdf>

Obnoviteľné zdroje energie sú definované, ako zdroje neustále sa doplňujúcej energie, ktorá má rôzne formy, je priamo alebo nepriamo čerpaná zo Slnka alebo z tepla generovaného hlboko vo vnútri Zeme.² Definícia zahŕňa energiu produkovanú z malých vodných zdrojov a oceánu, slnka, vetra, geotermálnych zdrojov, biopalív a vodíka získaných z obnoviteľných zdrojov a biomasy. Možnosti využitia obnoviteľných zdrojov energie sú rôzne.

² Podľa Renewable Energy Working Party (REWP) v rámci Medzinárodnej energetickej agentúry (IEA)

Vykurovanie a ochladzovanie: solárny ohrev vody, vykurovanie alebo ochladzovanie budov, teplo zo spaľovania biomasy, geotermálne ohrievanie, geotermálne pumpy.

Elektrina: z veternej energie, zo slnečnej energie, z malých vodných elektrární, zo spaľovania biomasy, v prípade vhodných zdrojov z geotermálnej energie a v budúcnosti aj väčšie využívanie energie mora

Pohonné hmoty: rozsiahlejšie využitie drevnej a poľnohospodárskej biomasy na výrobu palív (v súčasnosti najrozšírenejší je biotetanol a biodiesel)

Chemikálie: produkty z biomasy dokážu nahradiť ropu a zemný plyn v množstve produktov

Úvahy o obnoviteľných zdrojoch energie vo výrobe energie odštartovala energetická kríza začiatkom 70. rokov, po ktorej sa USA a ďalšie vyspelé krajiny začali hľadať možnosti diverzifikácie výroby elektrickej energie, tepla a pohonných hmôt využitím iných zdrojov ako fosílnych palív. Rovnako ako o zdrojoch sa začala diskusia nielen s ohľadom na životné prostredie ale aj na ich samotnú ekonomickú efektívnosť.

Obnoviteľné zdroje energie, ako čistejšia, rôznorodejšia a účinnejšia energia bude prínosom pre európske dodávky energií a hospodárstvo. Ich využívanie môže prispieť, k vzniku nového silného priemyselného odvetvia a následne k zníženiu závislosti krajín od dovozu energetických zdrojov a navyše k výraznému zníženiu negatívnych dopadov výroby elektrickej energie na životné prostredie a stabilizuje regionálne ekonomické, sociálne a kultúrne štruktúry ako aj demokratické inštitúcie.

Záver

Globálne otepľovanie je dlhodobým problémom a takým bude aj riešenie. Závislosť na fosílnych palivách, najmä v energetike, doprave, ale aj iných odvetviach priemyslu a poľnohospodárstva je stále vysoká, ale je potrebné myslieť na budúcnosť a budúce generácie, ako aj na ochranu životného prostredia. Problematika ohľadne obnoviteľných zdrojov energie je veľmi zložitá a náročná a je obrovskou výzvou pre výskum a vývoj technológií v oblasti spracovania ropy, pre konštruktérov automobilov, pestovateľov plodín, ale aj užívateľov motorových vozidiel, ktorých efekty budú enviromentálne prospešné a nákladovo prístupné.

Použitá literatúra:

Henningsen, J: *Risting to the energy challenge: key elements for an effective EU strategy*. EPC Issue Paper č.51, 2006.

Kolektív: *Obnoviteľné zdroje energie 1*. Bratislava: 2007, Renesans176 s.ISBN 80-969777-0-3

EU Energy Policy Data Commision Staff Working Document. 15.1.2007

<http://www.economy.gov.sk>

<http://ekonomika.etrend.sk/>

<http://eur-lex.europa.eu>

<http://www.tur.sk>

<http://www.worldenergyoutlook.org>

Kontakt:

Katedra medzinárodného obchodu
Obchodná fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
Bratislava

Doc. PhDr. René Pawera, PhD.

FAKULTA MANAGEMENTU
UNIVERZITA KOMNĚSKÉHO V BRATISLAVE

**USA, RUSKO, EÚ, ČÍNA A SÚČASNÝ MANAŽMENT
MEDZINÁRODNEJ BEZPEČNOSTI**

rene.pawera@fm.uniba.sk

Abstrakt

Štúdium medzinárodnej bezpečnosti, jej manažérskych východísk sa opiera o skutočnosť, že medzinárodná bezpečnosť je jedným z najvýznamnejších fenoménov 21. storočia a 3. tisícročia. Je výsledkom činnosti bezpečnostného systému a bezpečnostnej architektúry v súčasných medzinárodných vzťahoch a to na základe vplyvov politických, ekonomických, sociálnych, etnických a duchovných hodnôt, vzťahov a podmienok. Tieto otázky sa dotýkajú všetkých oblastí života ľudskej spoločnosti a ich komplexnosť vyžaduje maximálnu pozornosť manažérskych štruktúr či už v oblasti obranného priemyslu, bezpečnostnej administratívy a praxe, alebo bežného života aktuálnych aktérov manažmentu.

KLúčové slová: *Manažment medzinárodnej bezpečnosti, cieľ bezpečnostnej politiky, Spoločný akčný plán EÚ - USA, Dohoda o partnerstve a spolupráci Rusko - EÚ, zameranie manažmentu bezpečnosti Európskej únie, zameranie bezpečnostného manažmentu Číny*

Abstract

The research of international security and its managerial standpoints emanates from the fact that international security is one of the most important features of the 21st century and 3rd millennium. It represents the result of activity of the security system and security architecture under current international relations and that is on the basis of political, economic, social, ethic and intellectual values, relations and conditions. These issues concern all areas of the life of human society and their complexity requires maximal attention of managerial structures, whether in the area of defense industry, security administration and practice, or common life of current persons involved in the management.

Key Words: International security management, security policy target, Common Action Plan EU-US, Agreement on Partnership and co-operation Russia-EU, EU security management focus, China security management focus

Úvod

Sme svedkami tvorby novej svetovej geopolitickej reality. Manažment tohto procesu nevyhnutne akceptuje, že sa postupne vytvorili nové väzby medzi Čínou, USA a Ruskou federáciou. Európska únia sa plne zaradila medzi významných aktérov svetovej zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Pokiaľ má tento manažment pôsobiť úspešne, mal by do medzinárodného súťaženia okrem svojich schopností vložiť ešte o čosi viac: úsilie o rast kvalít a objemov vlastných kapacít s cieľom komplementarity oboch brehov Atlantiku. Po naštartovaní ekonomickej integrácie v rámci procesov globalizácie sa do popredia dostáva integrácia v oblasti bezpečnostnej politiky.

Po druhej svetovej vojne prišla tzv. bipolárna éra, kde svet zostal rozdelený železnou oponou na dve sféry vplyvu, americkú a ruskú. Toto obdobie súperenia dvoch blokov znamenalo vznik prvej svetovej superveľmoci, ktorá najmä teraz je hlavnou ekonomickou, vojenskou, politickou, technologickou a kultúrnou silou súčasného sveta a ovplyvňuje všetko rozhodujúce dianie vo svete. Koniec minulého storočia uzatvoril kapitolu najkrvavejšej etapy dejín ľudstva a zdá sa, že za touto kapitolou by mohlo nasledovať definitívne ukončenie seba zničujúcich hrozieb pre ľudskú civilizáciu. Diktatúry sa postupne vytrácajú a pozvoľne sú uplatňované základné ľudské práva. Rozmáha sa vôľa k demokracii. Táto pozitívna vôľa, vôľa k právu a mieru však nemusí stačiť. V 3. tisícročí bude moderný svet konfrontovaný s ohrozeniami, ktoré ešte neidentifikoval.

Rusko-americké vzťahy a ich napojenie na vývoj na európskom kontinente, napriek svojej relatívne krátkej histórii dominantou mierou určujú bezpečnostný vývoj medzinárodného spoločenstva. Ďalšími kľúčovými aktérmi medzinárodnej bezpečnosti sa však postupne stávajú Európska únia a Čína.

USA

Štúdium zoznamu hlavných cieľov súčasnej bezpečnostnej politiky USA (USA stále predstavujú základnú silu NATO) ukazuje, že ide o štát s výnimočným postavením v systéme medzinárodnej bezpečnosti. Ochrana územia USA a amerických základní v zahraničí, schopnosť presunúť ozbrojené sily v potrebnom počte a kvalite do oblastí vojenských konfliktov, schopnosť účinne zničiť strategické ciele nepriateľa a demonštrovať, že na zemi neexistuje miesto, kde by USA v prípade odvety nezasiahli, zaručenie bezpečnosti informačných a komunikačných systémov, vývoj najmodernejších vojenských technológií a ich aplikácia a ochrana vesmíru a amerického potenciálu, ktorý je tam umiestnený, ukazuje, že postupne realizované ciele a orientácia bezpečnostnej stratégie USA výrazne vynikajú nad schopnosťami ostatného sveta.

EÚ a USA sú dlhodobými strategickými partnermi. Toto tvrdenie sa opiera o niekoľko desiatok rokov trvajúcej spolupráce. Fungovanie trhovej ekonomiky, podpora demokracie a politického pluralizmu, zvrchovanosť zákona sú charakteristickým príkladom východísk pre spoločenský chod oboch strán. Obe strany sa teda v uplynulom období často zhodli na akceptovateľnosti správania sa na medzinárodnej scéne (napr. rešpektovanie ľudských práv).

Pre samotné členské štáty EÚ ako aj pre EÚ ako celok, USA predstavujú a budú predstavovať dôležitého partnera a to isté platí aj pre USA vo vzťahu k členskými štátom EÚ a EÚ ako celku. Tieto blízke vzťahy však neznamenajú, že sú bezproblémové.

USA udržiavalo diplomatické vzťahy s EÚ a jej predchodcami od roku 1953. V roku 1961 bola založená Americká misia pri Európskych Spoločenstvách. Európska Komisia je reprezentovaná v USA Delegáciou vo Washingtone od roku 1954. Od roku 1971 má táto Delegácia plné diplomatické privilégia a imunity a reprezentuje Európsku Komisiu v rokovaníach s vládou USA.

Medzníkom vo vzťahoch EÚ - USA je Transatlantická deklarácia, Nová transatlantická agenda a Transatlantické ekonomické partnerstvo. *Transatlantická deklarácia* z roku 1990 definovala základné princípy lepšej vzájomnej spolupráce. Dohodlo sa na konaní pravidelných summitov a ministerských stretnutí.

V roku 1995 boli prijaté *Nová transatlantická Agenda a Spoločný akčný plán EÚ - USA*. Oba dokumenty predstavujú základný rámec partnerstva a zdôrazňujú nevyhnutnosť spoločných akcií v štyroch hlavných oblastiach (15):

- podpora mieru, stability, demokracie a rozvoja na celom svete;
- reakcia na globálne zmeny (ochrana životného prostredia, ochrana verejného zdravia a presadzovanie práva) ;
- podpora rozvoja svetového obchodu a podporovanie bližších ekonomických väzieb;

- *budovanie mostov cez Atlantik.*

EÚ a USA sa v rámci uvedených dokumentov spoločne zaviazali k mnohým konkrétnym úlohám. Tie pokrývajú oblasti od podpory politických a ekonomických modernizácií a reforiem, cez boj proti AIDS, pašovaniu drog, redukovanie obchodných bariér až po podporu vzťahov medzi univerzitami. Agenda je veľmi ambiciózna a ovplyvňuje všetky časti spoločnosti od veľkých firiem až po občanov.

Na pravidelných summitoch sa kontroluje implementácia prijatých dokumentov, diskutujú sa aktuálne problémy a stanovujú sa hlavné priority pre nasledujúce obdobie. Dôležitú úlohu zohráva pracovná skupina (pozostáva zo zástupcov USA, predsedajúcej krajiny EÚ a komisie), ktorá identifikuje a hodnotí oblasti potrebnej spolupráce. Výsledkom summitu v Londýne (1998) je vytvorenie *Transatlantického ekonomického partnerstva*, v rámci ktorého dochádza na jednej strane k odstraňovaniu technických bariér v spolupráci a na druhej strane je podporovaná ďalšia multilaterálna liberalizácia.

V Deklarácii prijatej na summite v Bonne (1999) *sa obe strany zaviazali k rovnoprávnemu partnerstvu v ekonomických, politických a bezpečnostných záležitostiach.* Bonnská Deklarácia je krokom vpred a načrtáva, ako EÚ a USA chcú formovať svoje vzťahy v priebehu nasledujúcej dekády.

Napriek rozvoju blízkych vzťahov EÚ - USA, mnohé kroky podniknuté USA v posledných desiatich rokoch vyvolali nespokojnosť na strane predstaviteľov EÚ i samotných členských štátov. EÚ vyjadrila svoj nesúhlas s nasledovnými postupmi USA:

- USA odmietajú splatiť dlh voči OSN (cca \$1.65 biliónov), čo obmedzuje schopnosť OSN konať.

- Výdavky USA na zahraničnú pomoc dramaticky klesajú v období, keď je rozpočet USA prebytkový a prudko stúpajú výdavky na obranu USA. V prepočte na obyvateľa USA poskytnú na zahraničnú pomoc približne 2,5-krát menej, ako ostatné krajiny OECD.

- Americká konfrontačná politika voči niektorým štátom (Irak, Irán, Severná Kórea) vyvolala mnohé neproduktívne napätia. Podľa názorov v EÚ, americká stratégia je málo efektívna a problémy, ktoré mala vyriešiť pretrvávajú.

- V EÚ panuje názor, že proizraelsky zameraná stratégia USA pre Stredný východ spomalila a nenapomohla snahám dosiahnuť mierovú dohodu akceptovateľnú všetkými zúčastnenými stranami.

- Odmietnutie USA podpísať a ratifikovať veľké množstvo dôležitých zmlúv a dohovorov, napr. Zmluvu o násilných mînach a Zmluvu o vytvorení Medzinárodného trestného tribunálu. *Zmluva o násilných mînach* z roku 1997 z obavy pred ich použitím v lokálnych konfliktoch v Afrike a Ázii zakazuje ich používanie. Iba USA, Čína a Rusko odmietli zmluvu podpísať. *Zmluvu o vytvorení Medzinárodného trestného súdu* doteraz podpísalo 139 štátov a ratifikovalo ju 79 z nich. USA sú jediným štátom, ktorý aktívne vystupuje proti vzniku Medzinárodného trestného tribunálu. Svoj odmietavý postoj oficiálne zdôvodňujú USA obavami, že žalobcovia tribunálu by sa mohli uchýliť k politicky motivovaným obžalobám. O tomto probléme sa USA rozhodli nerokovať s Európskou úniou, ale sústredia sa na bilaterálne rokovania s jednotlivými štátmi únie.

- K problematike Iraku neexistuje v EÚ oficiálna spoločná pozícia.

Predostreté problémy majú dve základné črty: unilaterálnosť USA a nejednotnosť EÚ v zahraničnej politike. Odzrkadľujú však aj skutočnosť, že Európa na rozdiel od USA vyniká svojou *vojenskou slabosťou*, a teda aj istou formou neschopnosti účinne konať. Nemôžeme stratiť zo zreteľa, že Američania už viac ako šesť desaťročí zaisťujú bezpečnosť Európy a aj v súčasnosti sa európsky prístup v otázkach bezpečnosti stále opiera o americké bezpečnostné záruky. Je skutočnosťou že celý európsky postmoderný blahobyť by nakoniec nemusel dlho prežiť, pokiaľ by vo svete, ktorý je mimo Európu naďalej plný bezpečnostných rizík, USA nepoužívali svoju silu. V uvedenej téze rezonuje vážnosť vnútroatlantických rozdielov.

Európania uprednostňujú multilateralizmus pred unilateralizmom. Zdôrazňujú politický rozmer bezpečnosti, zatiaľ čo Američania ponímajú bezpečnosť vo vojenskom slova zmysle. „Je načase prestať predstierať, že Európania a Američania zdieľajú spoločný pohľad na svet, či dokonca, že obývajú ten istý svet. V najdôležitejších otázkach týkajúcich sa sily – účelnosti sily, morality sily a želateľnosti sily – sa americké a európske pohľady rozchádzajú. Európa sa od sily odvracia alebo vyjadriac to trochu inak, posúva sa od sily do sebestačného (uzavretého) sveta zákonov, pravidiel a nadnárodných negociácií a spolupráce. Vstupuje do post-historického raja mieru a relatívnej prosperity... Zatiaľ Spojené štáty zostávajú uviaznuté v histórii, využívajúc silu v anarchickom hobbesovskom svete, v ktorom sú medzinárodné zákony a pravidlá nespoľahlivé, a v ktorom skutočná bezpečnosť, obrana a presadzovanie liberálneho poriadku ešte vždy závisí od vlastníctva a použitia vojenskej sily. To je príčina, pre ktorú sú dnes v hlavných strategických a medzinárodných otázkach Američania z Marsu a Európania z Venuše. Zhodnú sa v málo veciach a rozumejú si stále menej a menej.“ (Je známou skutočnosťou, že Javier Solana rozdal štúdiu analytika Róberta Kagana členom európskej strategickej komunity a pri jej štúdiu požiadal o zvýšenú pozornosť).¹

Európa zaostáva za USA a rozdiely vo výške vojenských rozpočtov USA a EÚ sú obrovské. USA plánujú v roku 2008 nárast vojenských výdavkov o 15%. EÚ, ktorá je „silnejšia“ než USA čo do počtu obyvateľstva (493 ku 280 miliónom), tak do výšky ročného HDP (10 ku 7 biliónom USD), vynakladá na bezpečnosť menej než polovicu toho, čo vyčleňujú USA (130 mld. USD ku takmer 300 mld. USD). Rozdiely narastajú aj v relatívnych hodnotách – USA vyčleňuje na obranu 2,8 percenta svojho celkového HDP, zatiaľ čo priemer európskeho partnera predstavuje iba 1,41 percenta. Vo výdajoch na hlavu je rozdiel ešte výraznejší: 1029 ku 323 eur.²

Je isté, že USA zaujímajú vo svetovom bezpečnostnom systéme dominantné postavenie. V európskom bezpečnostnom priestore si naďalej aj napriek faktu, že stiahli z Európy časť vojenskej sily, udržiavajú dominantné postavenie prostredníctvom NATO.

Strategické zameranie manažmentu bezpečnosti USA: USA budú naďalej podporovať NATO, s cieľom udržať jeho ústredné postavenie v rámci BA. Budú sa snažiť udržať súčasnú dominantnú pozíciu v medzinárodných vzťahoch a usilovať o rozširovanie amerického vplyvu a demokratického zriadenia aj mocenskými prostriedkami. Budú uplatňovať prioritu boja proti teroristickým skupinám a dynamizovať svoj vojenský potenciál sústavným technologickým rozvojom, nárastom vojenských výdavkov a pružnou modifikáciou stratégie.

Ruská federácia

V rámci BA však rezonujú na prelome tisícročia rôzne snahy a stratégie. Jedným z aktérov usilujúcich o isté zmeny v BA je *Rusko*. Čo sa týka postavenia Ruska – terajšie obdobie je obdobím vzostupu Ruska. Rusko prekonalo reálnu hrozbu dostať sa na úroveň druhej alebo tretej kategórie štátov. V súčasnosti platí, že Rusko je v ofenzíve, spôsobenej ekonomickým rastom spojeným s výraznými aktivitami na medzinárodnom poli. Rusko aktívne vplýva na proces rozširovania NATO a EÚ a usiluje sa presadiť vlastnú víziu BA. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že Rusko akceptuje realitu a je pre Západ partnerom s výhodou získania pomoci a úverov a s vplyvom na rozhodnutia v rámci BA.

V snaha o zabezpečenie stability a blahobytu v celej Európe, EÚ vyhlásila, že je otvorenou inštitúciou, do ktorej môže vstúpiť každá európska demokracia, pokiaľ bude dodržiavať spoločné zásady. Kvôli dobrým vzťahom so susedmi EÚ už viac ako desať rokov otvára perspektívu členstva aj ďalším krajinám a pomáha vyhovieť určeným podmienkam.

¹ EICHLER, J.: *Současné rozdíly mezi USA a jejich evropskými spojenci*. In.: *Mezinárodní politika* 10/2002.

² FUKUYAMA, F.: *The West may be cracking*. *Internationale Herald Tribune*, 9.8.2002.

Táto stratégia sa ukázala ako veľmi účinná, napriek tomu sa pomaly vyčerpáva. Preto EÚ musí teraz vypracovať stratégiu rozvoja nových vzťahov so susednými krajinami bez perspektívy členstva v strednodobom horizonte a zároveň vytvoriť *atmosféru susedského priateľstva*. Problém však spočíva v tom, že „efekt odmietnutia“ je zreteľný v nerovných vzťahoch s Ruskom, ktoré ani nechce vstúpiť do EÚ, ani byť vylúčené.

Výhodou, ktorú je potrebné v súčasnosti využiť, je, že aj NATO a EÚ pokladá spoluprácu s Ruskom za významnú, pretože pomáha riešiť najzávažnejšie problémy, ako je terorizmus a zastavenie lokálnych konfliktov. Okrem toho treba brať do úvahy najmä jeho status vlastníka raketo-jadrových zbraní, možnosti v oblasti surovinových zdrojov, vedecko-technickú oblasť, geopolitické postavenia na ázijskom kontinente.

Určujúcu úlohu pri budovaní politickej stabilnej mierovej Európy musí zohrať Európska únia. Jej úspech pri podpore demokratizačných slobôd, rešpektovaní ľudských práv a základných slobôd, ekonomickej rekonštrukcii, boja proti organizovanému zločinu, korupcii, terorizmu a všetkým kriminálnym a ilegálnym aktivitám však bude závisieť predovšetkým od postoja Ruska a jeho spolupráce.

Ak sa Európska únia nebude podieľať na úspešnom hospodárskom a politickom rozvoji Ruska, toto sa v budúcnosti môže stať najväčším zdrojom nestability v Európe. Po vstupe Fínska nadobudla EÚ prvú priamu hranicu s Ruskom a ďalším rozšírením Únie sa Rusko ešte viac priblížilo k členským štátom EÚ.

Jadrom vzťahov medzi EÚ a Ruskom je Dohoda o partnerstve a spolupráci, ktorá nadobudla účinnosť 1. decembra 1997. Dohoda vytvára politický, inštitucionálny a administratívny rámec na uľahčenie všetkých foriem dvojstrannej spolupráce vrátane pravidelných vrcholných schôdzok na vysokej úrovni. V júni 1999 bola podpísaná spoločná stratégia v otázke Ruska. Toto rozhodnutie nielenže signalizovalo novú fázu vo vzťahoch medzi Úniou a Ruskom, ale zároveň išlo o prvý zahraničnopolitický dokument, ktorý členské štáty EÚ schválili v rámci novej spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky. K tomu treba prirátat program Tacis, ktorý im od roku 1991 do roku 2003 poskytol technickú pomoc v hodnote 2,6 mld. eur na reformné projekty v Rusku.³

Stratégia EÚ, týkajúca sa spolupráce s Ruskom, sa zakladá na niekoľkých faktoroch vymenovaných v preambule a prvom článku dokumentu. Podľa mienky EÚ úplné nastolenie partnerstva medzi obidvomi stranami predpokladá pokračovanie a úspešné zavŕšenie politických a hospodárskych reforiem v Rusku. EÚ chce tento proces povzbudiť regionálnou spoluprácou, rozvojom pravidelného politického dialógu o bilaterálnych a medzinárodných otázkach a poskytnutím technickej pomoci pri zavádzaní ekonomickej reformy. Dohoda medzi EÚ a Ruskom má tieto hlavné ciele:

- poskytnúť rámec na politický dialóg;
- povzbudiť obchod, investície a hospodárske slobody;
- podporiť ruské snahy o upevnenie demokracie, rozvoj hospodárstva a zavŕšenie prechodu k trhovej ekonomike;
- poskytnúť základ pre hospodársku, sociálnu, finančnú a kultúrnu spoluprácu;
- poskytnúť náležitý rámec na postupnú integráciu Ruska do širšej oblasti spolupráce v Európe vrátane európskej bezpečnosti;
- vytvoriť podmienky na budúce zriadenie zóny voľného obchodu medzi EÚ a Ruskom, ako aj podmienky, ktoré so sebou prinesú slobodu zakladať podniky, spoločný rozvoj v oblasti služieb a voľný pohyb kapitálu.

EÚ sa usiluje uistiť Rusko, že bude mať v Európe svoje miesto, a nie ho dohnat' k izolacionizmu. Táto dominujúca snaha je jasne rozoznateľná a EÚ sa zaväzuje k tesnejšej spolupráci s Ruskom. K myšlienkam sledujúcim zlepšenie spolupráce v záujme posilnenia

³ www.europa.eu.int/comm/external_relations/

stability a bezpečnosti v Európe patrí aj možnosť vytvoriť trvalý mechanizmus politického a bezpečnostného dialógu.⁴

Keďže EÚ je značne závislá na dovážaných a energetických surovinách pochádzajúcich vo veľkej miere z bývalých sovietskych štátov a Ruska, jej nová stratégia je zameraná aj na dosiahnutie väčšej spolupráce pri rozvoji energetickej politiky. Vzhľadom na rast organizovanej zločinnosti za východnými hranicami Únie sa EÚ zameriava na boj s praním špinavých peňazí a na boj s nezákonným obchodovaním s drogami a ľuďmi. Problém Kaliningradu Únia rieši predovšetkým využívaním rôznych nástrojov – predovšetkým finančných. Kaliningrad využíva niekoľko fondov Európskej únie, ako napríklad TACIS a Interreg.

Rusko usilovne využíva uvedenú zahraničnú pomoc. Hlavným zameraním jeho zahraničnej politiky zostáva západný smer, aj keď naráža na skrytý odpor istej časti politickej a vojenskej elity. Integráciu do EBA uskutočňuje predovšetkým cez OBSE (výrazné úsilie) a RE. Zatiaľ nie je možné preceňovať ani snahu ruského prezidenta integrovať Rusko do euroatlantického spoločenstva. Rusko však spolupracuje s NATO. Podpísaním Zakladajúceho aktu medzi NATO a Ruskom o vzájomných vzťahoch, spolupráci a bezpečnosti (1997), NATO a Rusko inštitucionalizovali a posilnili svoje partnerstvo. Po kosovskej kríze sa v máji 2000 ministri zahraničných vecí členských krajín NATO a Ruska dohodli, že budú ďalej rozvíjať a zintenzívnia svoj dialóg v Stálej spoločnej rade. K situácii v Kosove sa spoločne NATO a Rusko dohodli plne uplatňovať rezolúciu Bezpečnostnej rady OSN č. 1244. Od tohto kroku sa darí relatívne úspešne spolupracovať v rámci vytvorených inštitúcií. Podľa Gleba Pavlovského považovaného za hlavného konštruktéra ruskej zahraničnej a bezpečnostnej orientácie má Rusko jeden svetový projekt: samotné Rusko. Tento projekt je civilizačnou zložitou porovnateľný so svetom, ktorý USA buduje pre seba.⁵ Toto tvrdenie sa nejaví ako izolacionalizmus a ani ako nacionalizmus. Skôr odráža realitu, že Rusko geopoliticky leží na hranici Európy a Ázie, východu a západu. Je preňho značne obtiažne stať sa harmonickou súčasťou tohto spoločenstva. Rusko stále spája prvky demokratické i autoritárske, nejednoznačnosť premien, ktorými prechádza s hodnotami značne komplikovaného ľudského potenciálu. Z hľadiska bezpečnosti rieši Rusko nielen problematiku zahraničnopolitickej orientácie ale aj problémy ruského vojensko-priemyselného komplexu a problému transformácie ozbrojených síl.

Strategické zameranie bezpečnostného manažmentu Ruska: Rusko znovu definuje svoje poslanie a ciele. Pri postupnej premene zo svetovej mocnosti na regionálnu veľmoc sa usiluje účasťou v OBSE, RE a partnerskými vzťahmi s NATO pôsobiť v rámci EBA. V Ázii sa snaží o politickú a ekonomickú dominanciu vojenskou prítomnosťou v Strednej Ázii, Moldavsku, Arménsku, Gruzínsku. V posledných rokoch sa Rusko považuje za strategického partnera EÚ – rozvíja bezpečnostnú spoluprácu s EÚ a v snahe zoslabiť vplyv USA v Európe podporuje formovanie obrannej politiky Európskej únie. Prejavuje záujem zvýšiť export energií na trhy EÚ.

EÚ

Myšlienka, že *Európska únia* by na európskej bezpečnostnej scéne mala hovoriť spoločným jazykom, je taká stará ako samotný proces európskej integrácie. Napriek tomu bolo napredovanie Únie pri tvorbe spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky v priebehu mnohých rokov oveľa pomalšie ako pri vytváraní spoločného európskeho trhu alebo spoločnej európskej meny. Geopolitické zmeny v Európe a vznikajúce regionálne krízy na

⁴ www.europa.eu.int/comm/external_relations/

⁵ PAVLOVSKIJ, G.: *Putin u nas odin*. Konservator 23.5.2003.

Balkáne a v iných častiach sveta podnietili členské štáty EÚ, aby znásobili svoje úsilie a Európa v budúcnosti mohla na širšej medzinárodnej scéne vystupovať a konať jednomyselne.

Z historického hľadiska sa prvý krok v tomto smere urobil v roku 1954. Pokus založiť Európske obranné spoločenstvo napokon zlyhal. V roku 1970 bola uvedená do života tzv. Európska politická spolupráca, v rámci ktorej sa členské štáty pokúšali koordinovať svoje postoje k aktuálnym zahraničnopolitickým otázkam. V jej rámci boli odovzdané mnohé spoločné vyhlásenia, neboli však prijaté žiadne spoločné akcie. Boli odsúdené akékoľvek násilné akty, podporovali sa iniciatívy OSN a rôzne iné mierové aktivity. Nepodarilo sa však hovoriť spoločným jazykom, pretože závery mohli byť prijímané iba jednomyselne.

Predchodkyňou súčasnej európskej bezpečnostnej a obrannej politiky bola v podstate až do polovice roku 1998 ZEÚ. Základným problémom ZEÚ a Európy vôbec bolo, aký charakter má mať európsky bezpečnostný systém. Či má byť samostatný, alebo má byť súčasťou NATO, teda prezentovať transatlantický charakter.

V uplynulých 15 rokoch vyvinula Európska únia úsilie, aby vyzdvihla svoju úlohu v zahraničnej a bezpečnostnej politike váhou svojej obchodnej a hospodárskej moci. Vzhľadom na regionálne konflikty, ktoré sa začali objavovať po roku 1989 a od určitého času tiež vzhľadom na nevyhnutnosť bojovať proti terorizmu, dospeli krajiny Európskej únie k presvedčeniu o potrebe vytvoriť formálny nástroj pre diplomatické snaženie a intervencie.

Ako problematická sa však ukázala otázka, ktoré kompetencie budú pri prijímaní rozhodnutí o kľúčových otázkach v oblasti zahraničnej a bezpečnostnej politiky v rukách Európskej únie a jej orgánov, a ktoré na druhej strane zostanú v rukách jednotlivých členských štátov. Napokon si členské štáty zachovali právomoc rozhodovania v najdôležitejších otázkach, hoci sa do týchto rozhodovacích procesov mohla angažovať tiež Európska komisia a v menšej miere aj Európsky parlament. Pri obzvlášť dôležitých rozhodnutiach sa však naďalej požaduje jednomyselnosť pri hlasovaní, čo bol zložitý proces už pri počte 15 členských krajín a určite to nebude jednoduchšie pri súčasnom počte 25 členských krajín.

Základná zásada Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky bola zakotvená v roku 1992 v Maastrichtskej zmluve. Zbytočne sa však Únia pokúšala ako sprostredkovateľ diplomatickou cestou prispieť k ukončeniu vojnových akcií. Bez európskych intervenčných kapacít mohli členské štáty Európskej únie intervenovať iba ako súčasť mierových síl OSN a následne pod velením Spojených štátov ako súčasť vojsk NATO. Poučenie z balkánskeho konfliktu nebolo zbytočné. Od tohto obdobia sa datuje aktivizácia činnosti EÚ tak na diplomatickej úrovni, ako aj v rovine samotnej vojenskej bezpečnosti.

Aby Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika dosiahla vyššiu diplomatickú údernú silu a priehľadnosť, Únia zriadila Úrad vysokého komisára pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku, po boku ktorého postavila štruktúry poskytujúce mu širokosiahlu podporu. Okrem iného má podporu politického štábu, ktorý pre neho vyhodnocuje krízové situácie a poskytuje mu včasné varovania, ďalej ho podporujú politický a bezpečnostno-politický výbor a tiež vojenský výbor. Súčasťou Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky sa stala Európska bezpečnostná a obranná politika (EBOP), ktorá s výhradou príslušných záverov môže vytvárať spoločné obranné štruktúry.

Európska únia môže v budúcnosti vytlačiť NATO na okraj záujmu a stať sa pre Európu najdôležitejšou inštitúciou. Súčasne však je možné, že sa do 15 rokov dostane do krízy ak nedôjde k zásadným ekonomickým a politickým reformám. Experti v tejto súvislosti predpovedajú, že do roku 2020 sa žiaden štát vo svete nevyrovná USA, hoci rastúci vplyv Indie a Číny zmení geopolitickú mapu planéty.

Strategické zameranie manažmentu bezpečnosti Európskej únie: Spoločnej európskej obrany má za cieľ zabezpečenie efektívnej a viacstrannej spolupráce, vybudovanie stabilného spoločenstva a včasné predchádzanie konfliktom a krízam. To umožní Európe identifikáciu

potenciálnych hrozieb pre svoju bezpečnosť, ktorá sa stane zároveň základom pre budúce spoločné konanie. Európa, sa tak stane aktívnejším, schopnejším a súdržnejším hráčom na svetovej scéne.

Čína

Medzinárodná BA registruje na prelome tisícročia výraznú zmenu pozície Číny. Zatiaľ čo Rusko bojuje s presunom do druhej alebo tretej kategórie štátov z pohľadu jeho úlohy v bezpečnostnom systéme, Čína štandardne rieši po stáročia rovnaký problém „veľkých“ stratégií. Vo vzťahu k ostatným aktérom manažmentu medzinárodnej bezpečnosti registruje každoročne vzrast svojho hospodárskeho a zahranično-politického vplyvu. Neusiluje sa zabrzdiť proces rozširovania NATO, alebo vplyv jednotlivých aktérov BA v rámci medzinárodnej bezpečnosti, naopak usiluje „iba“ o zvýšenie svojho vplyvu v Ázii.

Na rozdiel od Ruska, ktoré sa obrátilo viac na Západ, ale bezmocne protestuje proti vplyvu NATO v strednej Európe (Česko, Poľsko), Čína neprotestuje, ale tvrdo si udržiava svoje pozície v juhovýchodnej a východnej Ázii. Dlhodobý strategický záujem Číny je možné vnímať ako postupné vytlačanie vplyvu USA z Tchaj-wanu, Indočíny, Filipín. Prítom sa však Čína nenechá v žiadnom prípade vmanévrovať do priamej konfrontácie so záujmami Washingtonu a snaží sa pôsobiť dojmom regionálneho mierotvorcu.

Z hľadiska posudzovania jednotlivých aktérov manažmentu medzinárodnej bezpečnosti Čína kopíruje tendencie a snahy USA. Dôsledne ochraňuje územia, ktoré má pod vplyvom a pokúša sa ekonomicky, politicky, sociálne alebo kultúrne vplývať na záujmové priestory v zahraničí. Ozbrojené sily buduje tak, aby boli početne, technologicky schopné účinne pôsobiť v rámci jej strategických záujmov. Vyvíja najmodernejšie vojenské technológie spájané s kybernetickou vojnou a vesmírnymi technológiami, umiestňuje satelitnú techniku vo vesmíre, buduje vlastný, veľmi účinný navigačný systém.

Na rozdiel od EÚ nepochybuje o význame vlastnej vojenskej sily a nepotrebuje zjednocovať rozdielne regióny. Potenciálne regionálne krízy rieši razantne sa využitím prísneho justičného poriadku. Nikdy jej politicky nezlyhal politický systém, a ak prehrala v 19. storočí „ópiovú vojnu“, nebol to dôsledok politickej nejednoty, ale vojenskej slabosti, čo si Čína dostatočne uvedomila a desaťročiami overovanými skúsenosťami zvrátila. Európska únia nikdy nepredstavovala kontrastný región vo význame čínskej reality. Čína vehementne neodsudzuje násilné akty medzinárodnej bezpečnosti, ale ani nenalieha na mierové aktivity OSN. V uplynulých 15-tich rokoch vyvinula obrovské úsilie, aby vyzdvihla svoju úlohu v zahraničnej a bezpečnostnej politike, posilnila vplyv na regionálne konflikty a zdokonalila nástroje diplomatického snaženia a intervencie. V porovnaní so všetkými aktérmi manažmentu medzinárodnej bezpečnosti má Čína najrevolučnejší posun v smere hegemóna, k cieľu má však ešte stále ďaleko.

Údaje k jednotlivým agregátom charakterizujúcim čínsku spoločnosť sa rôznia, ale ak využijeme napríklad UN World Economic and Social Survey (NY) môžeme konštatovať, že posledný rast HDP dosiahol 11 % (priemerný medziročný rast) s tým, že v 70-tych rokoch bol 6% a v 80-tych a 90-tych rokoch prelomil hranicu 10%. Počet obyvateľstva (celkovo 1,33 mld.) v súčasnosti rastie iba o 1,2% medziročne. HDP na obyvateľa predstavuje v priemernom medziročnom raste 9,6% a teda 2 960 \$ (PPP: 9 700 \$). Inflácia klesla pod 3% (a v niektorých oblastiach je záporná). Ak niektoré zdroje tieto výsledky zahmlievajú údajmi o autokratickom riadení, porušovaní ľudských práv, nedodržiavaním zásad Kyotského protokolu a údajným nezvládaním vlastného rastúceho vplyvu, čínski predstavitelia menia image prípravou olympiády.

Problémy môže spôsobiť aj úsilie ostatných aktérov pribrzdiť čínsky export, čo sa však javí ako málo pravdepodobné. Naopak, zdá sa, že ekonomika smeruje k ešte vyššej rýchlosti napredovania. V samotnej Číne dochádza k výrazným zmenám, ktoré nachádzajú

odraz v vplyve na zmenu pomeru síl v medzinárodnej bezpečnosti. Mení sa tradičná rola médií a do čínskych domácností dorazilo satelitné vysielanie. Satelitné kanály priniesli nový druh správ a politických diskusií., ktoré prebiehajú v čínskom jazyku. Čína vydáva denník v jazyku anglickom (China Daily), ktorý je dostupný na internete. Výroba podstatnej časti komponentov informačných technológií zmenila prístup obyvateľstva Číny k elektronickým médiám a Internet má šancu stať sa kľúčovým komunikačným nástrojom širokej verejnosti pri neustálom znižovaní vplyvu ostatných aktérov medzinárodnej bezpečnosti na čínsku opozíciu. Čína uvažuje o úzkej spolupráci s Indiou. Snaží sa urovnať nevyriešený spor o himalájske teritórium Džammu a Kašmír (1962 - krátka vojna). V súčasnosti sa jej darí udržiavať pohraničný mier a navyše od roku 1964 postupne buduje s Indiou zónu voľného obchodu (2007 – 38 mld.\$ s cieľom 60 mld.\$ v roku 2010).⁶

Čína sa dynamicky aktivizuje aj v EÚ, o čom svedčia aktivity China Development Bank. Ak teda zväzíme, že sa nezastavuje rast HDP a stagnuje počet obyvateľstva, vidíme, že ekonomická úroveň Číny naďalej rýchlo rastie. Čína disponuje aktívnym saldom obchodnej bilancie a neustále rastú jej devízové rezervy (špeciálne sa zameriava na USD).

Napriek tomu existujú isté ekonomické riziká a limity. Prvým veľkým problémom sú neriešené regionálne rozdiely vidieka (0,8 mld. obyvateľov) a jeho značná chudoba. Silný sociálny kontrast vidiek – mesto a celková malá pozornosť poľnohospodárstvu a agropriemyslu, čomu nepomohol ani vstup do WTO. Nemalým problémom je reštrukturalizácie verejného sektoru, verejných financií a konkurencia zahraničných bánk pri vysokom stupni štátnej kontroly.

Čínske ozbrojené sily sa napriek úsiliu mnohých publicistov z krajín ostatných aktérov manažmentu medzinárodnej bezpečnosti stávajú stále viac akcieschopnými. Disponujú približne 25 mil. mužov v aktívnej službe. Čínske ozbrojené sily tak predstavujú početne najväčšiu armádu na svete. Tak ako sa z Číny stala priemyselná továreň sveta, obchodná veľmoc a ekonomický gigant, tak sa rozvíjal aj jej vojensko-priemyselný komplex porovnateľný dnes s tými najvyspelejšími. Čína využíva ruskú leteckú techniku, ktorú vyrába a zdokonaľuje o získané špičkové technologické vymoženosti, pri výrobe napr. počítačov IBM. Dnes už neplatí, že Čína vyrába a vyvíja už iba“ železo“, ale vyrába a vyvíja špičkové softvéry. Toto v reči vojenských analytikov znamená, že prešla z prepočtov palebnej sily, či štandardov na mori a vo vzduchu na riešenie strategickej kontroly informácií, disponovanie raketovo-jadrovým potenciálom (od r.1964) a prostriedkami kybernetickej vojny.

S ohľadom na skutočnosť, že Čína normalizovala vzťahy s USA (1972 prezident Nixon v Pekingu) a od 80. rokov kopíruje manažment Japonska a ázijských tigrov pri súčasne centralizovanej moci bolo Číne umožnené, aby vymenila lacnú pracovnú silu v megamanifaktúre Európy a USA za technológie a znalostnú ekonomiku tak, že v súčasnosti jej vojenské vysoké školstvo dosahuje úroveň „Army Command Leadership“, prezentuje sa ako námorná veľmoc so špičkovým ponorkovým a námorným potenciálom, vybaveným satelitnou navigáciou a raketami sa neobmedzeným doletom. V konvenčných silách nakupuje ročne konvenčné zbrane za 6-násobok Európskej obrannej a bezpečnostnej politiky. Starosti vojenským analytikom robí nielen spomenutý High-Tech otáznik, ale predovšetkým čínska vojenská doktrína zameraná na elektronický boj a vesmírne technológie.

Strategické zameranie bezpečnostného manažmentu Číny: Základným východiskom čínskej strategickej orientácie je obava pred unipolaritou sveta na čele s USA a vízia stabilizácie tohto stavu. USA podporujúce NATO, udržiujúc dominantnú pozíciu v medzinárodných vzťahoch môžu ľahko mariť čínske medzinárodné ambície. V dôsledku toho Čína usiluje o nárast vlastnej vojenskej sily netransparentnými vojenskými výdajmi, dynamizuje technologické schopnosti, zameriava sa na vesmírne technológie a razantnú

---

⁶Trend 2/2008, 17.01.2008, s.11

elektrokybernetizáciou priemyslu a celkový ekonomický rast. Jej problémy okolo Taiwanu, riešenie polarizácie sila – slabosť v medzinárodných vzťahoch, realizácia „veľkých“ stratégií a neexistencia vonkajšej podpory poukazujú, že superveľmocou by mohla Čína byť až o niekoľko desiatok rokov. Pri vytváraní medzinárodného bezpečnostného systému však Čína figuruje ako výrazný aktér už dnes.

Záver

USA je v dnešnom svete superveľmocou, schopnou viesť vojnu kdekoľvek, či už vojensky, technologicky, ekonomicky alebo politicky. Rusko, často v diplomatických kruhoch označované ako za nikdy tak slabé, alebo silné, ako sa javí, prešlo obrovskými zmenami od centrálne riadeného hospodárstva k trhovému hospodárstvu. Jeho pozícia na medzinárodnej scéne je neustále napádaná a jej význam znižovaný a to vo všetkých ohľadoch. Európska Únia je tesne po svojom historicky najväčšom rozšírení na prahu nových výziev, najmä bezpečnostných. Svojou súčasnou veľkosťou sa stáva hospodársky vyrovnaným partnerom USA. Stále však jasne zaostáva v obrane, zbrojení, rozviedke, technológiách. Čínska vojenská sila nekontrolovane narastá so stále vyššími netransparentnými vojenskými výdajmi. Zväčšujú sa jej ekonomické a vojenské schopnosti, pri neustálom technologickom raste zasahujúcom mimo iného aj oblasť vesmíru a špičkovej kybernetiky. Tento trend môže vyústiť do zrodu novej superveľmoci, podľa odborníkov však až po istom čase....

Literatúra:

- Armed Conflicts*. Project Ploughshare, Report 2003.
BRZEZINSKI Z. *Velká Šachovnica*, MF, Praha 1999.
DULEBA, A.: *Zahraničná politika Ruska*, ŠPÚ, Bratislava 2001.
EICHLER, J.: *Současné rozdíly mezi USA a jejich evropskými spojenci*. In.: *Mezinárodní politika* 10/2002.
FISHMAN, T.C. 2006. *China. inc. Jak Čína drtí Ameriku a svět*. Alfa Publishing,s.r.o., Praha 2006, s.221 – 235.
KNUTSEN, T.L.: *Dějiny teorie mezinárodních vztahů*. CSS, Brno 2005.
FUKUYAMA, F.: *The West may be cracking*. Internationale Herald Tribune, 9.8.2002.
KAGAN, R.: *Labyrint síly a ráj slabosti*. Lidové noviny, 2003
HANSON, D. V.: *Lovin' Europe by Leavin'*, In: *National Review*, 2004, [cit. 29-06-2006].
<http://www.nationalreview.com/hanson/hanson200404020835.asp>
KHOL, R.: *Nová dimenze evropské integrace: Společná bezpečnostní a obranná politika EÚ*, 2002. , *Evropská bezpečnostní a obranná politika. Národní perspektívy*, 2002
LIĎÁK, J.: *Medzinárodné vzťahy – medzinárodná politika*. SOFA, Bratislava 2000.
KOMORNÍK, J. a kol.: *Amsterdamská zmluva*. FM UK, Bratislava1999.
Návrh Zmluvy zakladajúcej ústavu pre Európu. Rím, 18. 6. 2003, CONV 850/03.
PAVLOVSKIJ, G.: *Putin u nas odin*. Konservator 23.5.2003.
PAWERA, R. 2004. *Manažment európskej bezpečnosti*. Eurounion, Bratislava 2004.
Trend 2/2008, 17.01.2008, s.11
www.europa.eu.int

Kontakt:

Fakulta managementu
Univerzita Komenského
Katedra ekonómie a financií
Odbojárov 10,
820 05 Bratislava

doc. PhDr. Oľga Plávková, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

KONTEXTY ZMIEN NA TRHU PRACOVNÝCH SÍL V EURÓPSKEJ ÚNII

plavkova@euba.sk

Abstrakt

Aktuálne problémy na európskom trhu práce súvisia s komplexným procesom civilizačných zmien v ekonomických, politických, sociálnych či kultúrnych formách usporiadania medzinárodných vzťahov a spôsobov spolužitia spoločností na prelome tisícročia. Proces radikálnej mobilizácie zachvacuje všetky sféry života: globálny tok ľudí, informácií, peňazí, objektov a rizík mení základné parametre svetovej ekonomiky, systému medzinárodných vzťahov, integračných celkov i národných štátov. Na globálnom (medzinárodnom) i národnom trhu práce ide o celkový nárast flexibility a produktivity. V pohyboch na trhu práce sa odohráva proces reštrukturalizácie pracovných miest a reštrukturalizácie kompetencií pracovných síl. Realizovaná mobilita je aj odpoveďou na distribúciu príležitostí na mobilitu, pretože pracovné trhy v národných ekonomikách ani pripravenosť na mobilitu a plnenie kritérií na pracovné miesta nemá vždy vplyv na zmenu postavenia jednotlivých profesií a jednotlivcov na globalizovanom trhu práce. Prístup k riešeniu zamestnanosti v rámci Európskej únie zjednocujú legislatívne princípy voľného pohybu pracovníkov, kľúčové priority politiky zamestnanosti a práva v oblasti sociálneho zabezpečenia. Cieľom Únie je zabezpečiť vzájomné skombinovanie a prepojenie flexibility na trhu práce so sociálnou istotou a aktívnou zamestnaneckou politikou.

Kľúčové slová: Európska stratégia zamestnanosti. Flexibilita trhu práce v EÚ.

Abstract

The current problems of European labour market are closely related to a complex process of civilisation changes in economic, political, social and cultural forms in which the international relations are ordered and also to changes in ways of co-living of various societies at the dawn of a new millennium. A process of radical mobilisation has reached all spheres of life: global movement of individuals, flow of information, money, objects and risks while changing fundamental parameters of the world economy, system of international relations, integration units and also national states. International movement of such a quite wide extent intervenes into structures and qualities of available labour sources worldwide, on European Union labour market and also on local (national) labour markets. In general, flexibility and productivity is growing at both global (international) and local labour markets. A process of restructuralization of jobs and restructuralization of workforces takes its place on the global (international) as well as national labour markets. Implemented mobility is also an answer to distribution of opportunities to mobility, because the national labour markets do not always influence the change in status of respective professions and individuals on the global labour market, neither readiness for mobility and fulfilment of the jobs criteria do. An approach aimed on solving employment within the European Union is united under legislative principles of free movement of workers, key priorities of labour politics and social security laws. The European approach is about creating a positive interplay between flexibility on the labour market and security and active labour politics.

Keywords: European Employment Strategy. Labour Market Flexibility.

Výsledkom kvalitatívnych a kvantitatívnych zmien v štruktúre a pravidlách fungovania predchádzajúceho modelu ekonomiky je nová ekonomika, v ktorej sú rozhodujúcim, ako i rozvojovým zdrojom, vedomosti. Ako konštatuje v tejto súvislosti S. Vojtovič,¹ stála inovácia výrobných technológií zdokonaľuje a zefektívňuje hospodársku výrobu, mení štruktúru sfér ekonomiky, znižuje výrobné náklady, atď., pričom sa zásadným spôsobom mení aj pomer síl vo svetovom hospodárstve. Od štátov s bohatými prírodnými zdrojmi ekonomická moc a prosperita prechádza ku krajinám, ktoré kontrolujú „výrobu vedomostí“, lebo hlavné bohatstvo teraz tvoria intelektuálne zdroje, hodnota vyrábanej produkcie sa určuje hodnotou zavádzanej do nej informácie.

Všetky sociálne a hospodárske zmeny, ktoré sa spájajú s novou ekonomikou, postindustriálnou spoločnosťou alebo treťou civilizačnou vlnou, sa prelínajú a premietajú do nových výziev pre udržateľný rast a technologický pokrok, pre manažment organizácií, pre individuálne a pracovné vlastnosti ľudí a prístupy k ich riadeniu a motivácii. Výrobné výstupy v novej ekonomike, na rozdiel od industriálnej ekonomiky, sa vytvárajú ľudskými schopnosťami a tvorivosťou, a preto sa hlavným výrobným faktorom v novej ekonomike stávajú schopnosti a zručnosti ľudí, ako neoddeliteľná vlastnosť ľudskej osobnosti. Význam a hodnota ľudského kapitálu, t. j. schopnosť človeka vytvárať nové poznatky (inovácie) a pretvárať získané poznatky na nové technológie, služby, tovary, systémy a metódy riadenia a pod. v novej ekonomike geometricky rastie. Zásadný význam má skutočnosť, že ľudský kapitál patrí do skupiny obnoviteľných výrobných zdrojov.

V novej ekonomike sa mení pozícia človeka v pracovnom procese: kým predtým bol prijímaný ako pracovná sila na rovnakej úrovni s ostatnými tradičnými výrobnými faktormi (pôda, stroje a technológie, surovina, materiály), čomu zodpovedalo aj terminologické pomenovanie „ľudské zdroje“, v novej ekonomike sa k nemu pristupuje ako k hlavnému výrobnému zdroju, do ktorého potom aj smerujú investície v podmienkach novej výroby. V tejto novej pozícii sa človek – pracovná sila na trhu práce uplatňuje, a je vyhľadávaný, nie ako sila na využitie ostatných výrobných faktorov, ale ako pracovná sila, ktorá samotná predstavuje hlavný zdroj tejto výroby, produktov a služieb. Táto zmena sa v teoretických konceptoch objasňujúcich filozofiu prístupu k ľudským zdrojom v súčasných organizáciách. S nástupom novej ekonomiky sa odstupuje od koncepcie personálneho riadenia (t. j. plánovania, analýzy pracovných miest, nábora a výberu pracovníkov, ich zamestnávania) a rozvíja sa (aj uplatňuje) kvalitatívne odlišná koncepcia strategického riadenia ľudských zdrojov, v ktorej sa ľudské zdroje vnímajú ako konkurenčná výhoda. V prístupe k zamestnancom je prvoradé investovať do schopností ľudí, t. j. vyhľadávať a získavať pracovníkov, schopných tvorivo pracovať, trvale im vytvárať podmienky pre kreatívnu prácu, a túto aj adekvátne odmeňovať.

Nové stratégie adaptácie pracovnej sily na trhu práce: flexibilita a mobilita

Teoretické práce zamerané na participáciu na trhu práce sa v súčasnosti sústreďujú najmä na dôsledky globalizácie a post-industrializácie na štruktúrach a fungovaní pracovného trhu. Globálnym trendom je odliv osôb bez kvalifikácie z trhu práce, pričom sa očakáva trvalé posilnenie tejto tendencie. V dôsledku zvýšenej súťaživosti na trhu práce sa možnosť získať zamestnanie výrazne diferencovala: výrazne vzrástlo aj riziko nezamestnanosti, ktoré postihuje najmä novonastupujúcu generáciu a pracovnú silu s krátkou pracovnou históriou (tzv. „entrants“). V štátoch, v ktorých fungujú interné pracovné trhy a princíp seniority, nie je riziko nezamestnanosti tak veľké, ako v ostatných.

¹ Vojtovič, S. 2006. Personálny manažment, s. 213.

Procesy transformácie a dôsledky globálnej ekonomickej súťaže vyžadujú vysokú mieru adaptácie ľudí na meniace sa požiadavky pracovných trhov, na možnosti a príležitosti, ktoré im trh práce poskytuje. V individuálnom rozmere možno stratégiu adaptácie na trh práce vidieť ako výsledok konfrontácie požiadaviek trhu práce, možností, ktoré tento trh ponúka, „ľudského kapitálu“, ktorým potenciálni zamestnanci disponujú, a vzorov správania, ktorými sú ovplyvnení.²

Za kľúčový koncept vysvetlenia stratégie adaptácie na trhu práce v ekonomickej teórii sa považuje teória racionálneho správania. Podľa tejto teórie hľadanie zamestnania závisí najmä na troch faktoroch: (1) objektívnej situácie na trhu práce (pomer medzi počtom nezamestnaných a voľných pracovných miest, podobnosť alebo rozdielnosť v štruktúre kvalifikačných, profesných, odvetvových charakteristikách, ale aj podobnosť priestorového rozloženia potenciálnych zamestnancov a voľných pracovných miest); (2) dostupnosti pracovných miest (ide o súvislosti, interpretované najmä v inštitucionálnych a segmentačných teóriách pracovného trhu, v ktorých sa dostupnosť pracovných miest odvíja aj od sociálnych stereotypov, preferencií na strane zamestnávateľov, selekcie na základe sociálnych diferenciácií subjektov, hľadajúcich prácu); (3) motivácii pracovnej sily (subjektívne očakávaná mzda, za ktorú je ochotný potenciálny zamestnanec prácu prijať a vykonávať).

V psychologických teóriách sa uplatňuje „teória očakávania“ (Vroom) a tzv. model očakávania, ktorý hovorí, že jednotlivci sa správajú určitým spôsobom, pretože očakávajú, že ich činnosť povedie k daným výstupom, a že tieto výstupy budú pre nich zaujímavé. Výstupmi môžu byť v prípade získania práce peniaze, istota, priateľstvo v pracovnom kolektíve, ďalšie výhody, možnosti využitia schopností a talentu, sympatie od iných.³ Ide o osobný prístup odvodený od potrieb, celkových postojov a rysov osobnosti; realita nie je podstatná, dôležité je ako človek sám vidí naplnenie svojich aspirácií v budúcom (získanom) zamestnaní, pracovnej pozícii.

Z pohľadu sociologických teórií vystupujú do popredia socio-kultúrne charakteristiky, hľadanie zamestnania sa poníma ako „sociálna výzva“, začlenenie sa do spoločnosti v určitej sociálnej pozícii, získanie statusu, prestíže v rámci profesie, potom aj správanie človeka je ovplyvnené modelmi, pravidlami, hodnotami, ktoré pomáhajú jednotlivcom v ich individuálnych rozhodnutiach.

Flexibilita pracovnej sily sa v literatúre chápe v užšom i širšom ponímaní. Pôvodný koncept flexibility sa vzťahoval na pružnosť pracovnej sily vo vzťahu k cene za prácu (odmeňovaníu), t. j. mzdová flexibilita. Širšia konceptualizácia flexibility pracovnej sily zahŕňa okrem toho aj ochotu k priestorovej mobilite, k rekvalifikácii, ale aj k prijatiu netradičných foriem pracovných činností, pracovnej doby či organizácie práce, t. j. pružnosť v osobnej pripravenosti reagovať na pracovné možnosti na trhu práce a ponúkané pracovné podmienky. V tomto kontexte rozlišuje T. Sirovátka päť typov flexibility:⁴ prvým je nominálna flexibilita, ktorá znamená ochotu prijať nižšiu mzdu, t.j. mzdová flexibilita, Druhým typom je flexibilita činností (ochota prechodu na iný druh zamestnania, aj na menej kvalifikované pracovné miesto). Tretí typ predstavuje časová flexibilita (ochota prijať nestabilné, dočasné zamestnanie alebo čiastočný úväzok). Štvrtý typ predstavuje flexibilita mobilitou (daná ochotou sťahovať sa za prácou, pracovať v týždenných, či niekoľko mesačných turnusoch mimo bydliska, dochádzať denne na dlhšou vzdialenosť). Piaty typ tvorí flexibilita iniciatívou (ochota založiť si živnosť, podnikat'). Výskum, uskutočnený s využitím tejto konceptualizácie ukázal, že v skupine nezamestnaných v českej spoločnosti je nápadne nízka najmä mzdová flexibilita, malá ochota ku sťahovaniu a prijatiu neistého zamestnania. Diferenciácia z hľadiska rôznych typov flexibility sa spájala s genderovou

² Sirovátka, T. 2002. Možnosti a strategie, s. 63.

³ Robbins, S., P., Coulter, M. 2004. Management, s. 402.

⁴ Sirovátka, T. 2002. Možnosti a strategie, s. 67.

charakteristikou (ženy boli ochotnejšie k časovej flexibilitate (prijať čiastočný úväzok, dočasnú prácu ako muži); s vekom (mladšie vekové skupiny výraznejšie inklinovali k flexibilitate mobilitou); s úrovňou kvalifikácie (ľudia s vyššou kvalifikáciou boli menej naklonení flexibilitate činností, ale zameriavali sa skôr na flexibilitu iniciatívou (ďalším vzdelávanie, pokus o samostatné podnikanie), kým nízko kvalifikované pracovné sily častejšie inklinovali k flexibilitate mobilitou (najmä k celotýždennému dochádzaniu za prácou).

V súčasnosti sa na vysvetlenie procesov na trhu práce používa tiež koncept sociálnej marginalizácie a sociálnej exklúzie, ktorý upozorňuje na spôsoby, akými sú ľudia „objektívne“ (neosobne) vylučovaní z ekonomického života, z obvyklého štandardu v danej spoločnosti, z politickej participácie, zo sociálneho styku, z imaginárnych komunít, akými sú národ alebo občianstvo v tom najvšeobecnejšom význame.⁵ Kľúčovým pre definovanie sociálnej exklúzie je, že vylúčení jednotlivci, i celé sociálne kolektivity, sa nepodieľajú rovnakou mierou ako ostatní na zdrojoch spoločnosti (hmotných aj nehmotných) a ich distribúciu, či redistribúciu, čo vedie k ich chudobe a sociálnej, či kultúrnej izolácii.

V štátoch EÚ sa sociálnou inklúziou rozumie proces, v rámci ktorého sú jednotlivci vytlačení na okraj spoločnosti a je im zabránené v prístupe na nej participovať v dôsledku svojej chudoby, nedostatku kompetencií (spôsobilosť) a príležitostí celoživotného vzdelávania alebo v dôsledku diskriminácie.⁶ Z hľadiska podôb vylúčenia môže ísť o ekonomické vylúčenie: je zdrojom chudoby a vylúčením zo životného štandardu a životných šancí obvyklých v spoločnosti či danej kolektivity. Sociálne vylúčenie zabráňuje zdieľať určité sociálne statusy či sociálne inštitúcie (zamedzenie v účasti na sociálnych, ekonomických, politických a kultúrnych systémoch, ktoré podmieňujú integráciu jedinca do spoločnosti). Politické vylúčenie je upretím občianskych, politických, ale aj základných ľudských práv a vylúčením z vplyvu na spoločnosť a vlastný osud. Kultúrne vylúčenie je odopretie práva jedinca či kolektivity participovať na kultúre spoločnosti a zdieľať jej kultúrny kapitál, vzdelanosť i hodnoty.⁷ Môže ísť aj o vylúčenie z bezpečia, v zmysle väčšieho rizika životných nehôd, vrátane rizika straty platenej práce či rizika staroby (A. Giddens), alebo aj v zmysle zvýšeného rizika ohrozujúceho životné prostredie (U. Beck). Z. Bauman prepája ekonomické vylúčenie s vylúčením z mobility. Za ekonomickým vylúčením stojí skutočnosť, že „všetko, čo je potrebné na uspokojenie požiadaviek trhu, dnes dokážu vytvoriť dve tretiny populácie a čoskoro bude stačiť iba jedna; všetci ostatní zostanú bez zamestnania, ekonomicky neužitoční a sociálne nadbytoční, nezamestnanosť v bohatých štátoch je „štrukturálna“: skrátka nie je dost' práce pre každého“.⁸ Vylúčenie z mobility je v koncepte Baumana meradlom spoločenského utrpenia, stupeň imobility súvisí so stratou voľnosti pohybu z nedostatku potrebných zdrojov; imobilitu preto považuje za základný rozmer neslobody v súčasnej dobe. Opakom je stupeň pohyblivosti, schopnosti účinného konania bez ohľadu na vzdialenosť. Voľnosť pohybu umožňuje absencia, či ľahko odvolateľná záväznosť záväzkov. Obidva aspekty mobility (t. j. stupeň imobility a stupeň pohyblivosti) vidí Bauman ako hlavné stratifikačné faktory ako v globálnom, tak aj v lokálnom rozmere.⁹

Mechanizmy sociálneho vylúčenia sú rôzne. Pokiaľ ide o vylúčenie z trhu práce, znamená ohraničenie životných šancí v jednom zo základných systémov určujúcich kvalitu života. Tu sa spravidla rozlišujú dve základné podoby sociálneho vylúčenia: (1) vylúčenie z platenej práce, t. j. nezamestnanosť a (2) vylúčenie z „dobrej“ práce, t. j. vytlačenie na sekundárny trh práce so všetkými negatívnymi dôsledkami v podobe prerušovania pracovnej

⁵ Mareš, P. 2002. Marginalizace, sociální vyloučení, s. 15.

⁶ Národný akčný plán sociálnej inklúzie 2004 – 2006, MPSV SR, 2004.

⁷ Mareš, P. 2002. Marginalizace, sociální vyloučení, s. 16.

⁸ Bauman, Z. 2004. Individualizovaná společnost, s. 184.

⁹ Bauman, Z. 2004. Individualizovaná společnost, s. 50 – 51.

kariéry, neistoty a dočasnosti pracovného miesta, straty perspektív, nízkeho mzdového ocenenia.

V sociálnej agende EÚ sa koncept sociálnej exklúzie používa ako protiklad voči pojmu sociálna inklúzia. Širší teoretický koncept sociálnej inklúzie predstavuje koncept zameraný na vytvorenie podmienok pre participáciu na ekonomickom, politickom i sociálnom živote.¹⁰ V súčasnosti sa diskutuje najmä zúženie problematiky inklúzie v dokumentoch venovaných európskej sociálnej politike na integráciu prostredníctvom trhu práce. Ako konštatuje D. Gerbery, sociálna inklúzia zabezpečovaná predovšetkým (alebo výlučne) prostredníctvom trhu práce vôbec nemusí rušiť deliacu čiaru medzi integrovanými a vylúčenými, pretože deliaca čiara nevedie len medzi svetom práce a svetom mimo nej, ale nájdeme ju aj na trhoch práce. Gerbery poukazuje na skutočnosť, že v konkurenčnom prostredí sa vylúčenie týka aj osôb na sekundárnom trhu práce, kde je slabá sociálna ochrana a ide o slabo platené miesta, ktoré teda nemusia prinášať podmienky na dobrú životnú úroveň. Osoby vystavené situácii sociálneho vylúčenia majú sťažnenú pozíciu pri hľadaní zamestnania, pretože ich „profil“ z hľadiska kvalifikácie, produktivity či flexibility ich už vopred vyraduje z konkurenčného boja o pracovné miesto s „integrovanými“ pracovníkmi s kontinuálnou pracovnou históriou.¹¹ Ako konštatuje K. Repková, ide tak o fenomén vylúčenia z trhu práce, ako aj vylúčenia na trhu práce, označovaného pojmom *working poor*.¹²

Z diskusie o politike sociálnej inklúzie vyplýva, že ani v rámci EÚ nie sú jednotné hľadiská na tento koncept. Najviac diskutovaná je konštrukcia sociálnej integrácie chápanej ako integrácia na trhu práce, pri ktorej sa neberie do úvahy veľká skupina tzv. špecifických kategórií, napr. osôb so zmenenou pracovnou schopnosťou. Najnovšie dokumenty posúvajú problém do roviny koherentnej politiky sociálnej inklúzie, ktorá je definovaná ako smerovanie k želanému stavu spoločnosti, k programom začleňovania (a nie ako predtým, nasmerovanie na zamedzenie určitého stavu, t. j. znižovanie rizika sociálneho vylúčenia).

Krátky exkurz do minulosti potvrdzuje, že členské štáty EÚ sa už v roku 2000 v Lisabone prihlásili k spoločnému budovaniu inkluzívnejšej Únie. Od roku 2001 sa v Únii uskutočňuje pravidelné monitorovanie 18 štatistických ukazovateľov chudoby a sociálnej exklúzie v štyroch kľúčových oblastiach: finančná chudoba, zamestnanosť, resp. nezamestnanosť, zdravie a očakávaná dĺžka života.¹³ Prvá Spoločná správa o sociálnej inklúzii bola vypracovaná v roku 2002. Definovala hranicu chudoby na úrovni 60 percent národného príjmového mediánu a vymedzila cieľ odstrániť do roku 2010 chudobu, týkajúcu sa asi 15 percent obyvateľov EÚ.¹⁴ Na jej základe sa spracúvajú Národné akčné plány sociálnej inklúzie vo všetkých štátoch Únie, orientované na uľahčenie účasti na zamestnanosti a prístupe všetkých ku zdrojom, právam, tovarom a službám; predchádzanie rizikám vylúčenia; pomoc najzraniteľnejším; mobilizáciu všetkých relevantných subjektov. Hlavným

---

¹⁰ Vízia SR do roku 2020 v tejto súvislosti uvádza, že o inklúzii a exklúzii možno uvažovať v troch rovinách: na úrovni jednotlivcov a sociálnych skupín v rámci spoločenstiev a komunít národných štátov, v rámci jednotlivcov a sociálnych skupín v rámci nadnárodných spoločenstiev a komunít a o inklúzii, a tiež o exklúzii, národných štátov v rámci a v procese integrácie. Koncept inklúzie obsahuje minimálne tri aspekty: prvým je inklúzia a participácia v zmysle úsilia o väčšie zapojenie občanov do rozhodovania od centrálnej po miestnu úroveň, pričom je dôležitý aktivizačný rozmer, t. j. nielen nárok zúčastňovať sa, ale skôr ide o to, aby sa občania aktívne zúčastňovali. Druhým aspektom je inklúzia a občianstvo - v zmysle Marshallovoho konceptu trojdimenzionálneho občianstva (politická, občianska a sociálna dimenzia občianstva) a jeho zaručovanie inštitúciami súčasných európskych národných štátov, podoba občianstva sa odvíja od podoby štátu. V treťom prípade ide o inklúziu a slobodu pohybu a ide o otázky, týkajúce sa slobody pohybu osôb, najmä prijímanie imigrantov a ich začlenenie na trhu práce. Podrobnejšie napr. Ošková, S. 2006. Sociálna inklúzia a exklúzia, s. 84.

¹¹ Gerbery, D. 2005. Politika sociálnej inklúzie v EÚ, s. 2.

¹² Repková, K. 2005. Výskum chudoby a sociálneho vylúčenia, s. 8.

¹³ Ošková, S. 2006. Sociálna inklúzia a exklúzia, s. 84.

¹⁴ Rusiňák, P. 2006. Sociálna politika, s. 290.

poslaním je prierezová integrácia politických opatrení cez všetky kľúčové oblasti: trh práce, sociálna ochrana, vzdelávanie, bývanie, verejné služby, rovnosť príležitostí, atď. Európska únia podnikla celý rad krokov smerujúcich k dosiahnutiu väčšej mobility na trhu práce. Podpora ľudského kapitálu a celoživotného vzdelávania patrí medzi najdôležitejšie rozmery jej zamestnaneckej a sociálnej politiky. Zvyšovanie efektivity trhu práce sa dotuje rôznymi projektmi, napr. Európsky sociálny fond, Európsky rok pracovnej mobility.¹⁵

Na strane pracovnej sily (pracovníkov) sa odohráva reštrukturalizácia odborných vedomostí a zručností vo všetkých profesiách. Proces permanentných zmien prebieha pod obrazom zmien v individuálnych kariérach (menia sa náplne práce, vykonávané funkcie, formy zamestnania, atď.). Podľa P. Mareša dominantné postavenie relatívne homogénnej a polokvalifikovanej práce (pracovnej sily) vyžadujúcej si iba zaučenie, výcvik, strieda dominantnosť heterogénnej, fragmentovanej a kvalifikovanej práce.¹⁶

Základným problémom na európskom trhu práce je nízka pripravenosť na zmenu pracovnej pozície u obyvateľstva „starých“ členských štátov EU.¹⁷ K väčšej mobilite sú pripravení najmä mladí ľudia „nových“ členských štátov, čím sa v súčasnosti realizovaná mobilita stáva jedným zo základných prostriedkov prekonania regionálnej nezamestnanosti v týchto štátoch EU. Realizovaná mobilita v zásade znamená využitie príležitostí na zmenu. V tej-ktorej spoločnosti je aj odpoveďou na otázku distribúcie príležitostí, rovnakej, resp. nerovnej distribúcie príležitostí na mobilitu. Pre pracovné sily v národných ekonomikách však ani mimoriadna kvalita osobnej pripravenosti na zmenu nemá vždy vplyv na zmenu postavenia jednotlivých profesií na trhu práce. Súvisí to s tým, že v danom regióne, štáte či odvetví sa pohyb na globálnom (medzinárodnom) trhu práce stáva ľahším, pretože dopyt po určitých profesiách (najmä spojených so spracúvaním informácií a identifikáciou problémov) má medzinárodný rozmer, kým iné, najmä menej kvalifikované profesie, sú často obmedzené len na národné, alebo aj len na lokálne trhy práce.¹⁸

V reakcii na zmeny v povahe práce a rastúcu nezamestnanosť v poslednom desaťročí došlo k zvýznamneniu vzdelávania ako faktora determinujúceho životné šance jednotlivca na trhu práce. Základná zmena smeruje od vzdelania orientovaného na obmedzený okruh vedomostí (selekcia potrebného okruhu poznatkov, vedomostí vopred) ku vzdelávaniu, založenému na otvorenom prístupe, čo umožňuje širokú voľbu foriem a kombinácií získavaných vedomostí. Odpoveďou je vznik nového typu tzv. portfóliových pracovníkov (portfolio workers). Portfóliový pracovník ponúka na trhu práce svoju pracovnú silu z pozície samostatného subjektu, skôr ako dodávateľ – partner, než zamestnanec, je schopný vykonávať súbežne viaceré pracovné aktivity a flexibilne reagovať na ponuku práce z rôznych hospodárskych organizácií/firiem, v rôznych povolaniach, k čomu má pripravené profesijné portfólio a široké vedomosti. V tejto súvislosti sa tiež začína používať aj pojem „vedomostný pracovník“ (knowledge worker), ako typ pracovníka budúcnosti, ktorý bude mať možnosť, vďaka širšiemu rozsahu vedomostí a zručností, reagovať na ponuku pracovných príležitostí kvalifikovanejšie a sebavedomejšie.¹⁹

Poznatky a skúsenosti napr. z Veľkej Británie potvrdili, že väčšina ľudí je stále ešte v zajatí tradičných predstáv o pracovných modeloch.²⁰ Očakávajú, že v ich zamestnaní pôjde

¹⁵ Rok 2006 bol Európskym rokom pracovnej mobility, s cieľmi zameranými na informovanosť občanov o právach pokiaľ ide o voľný pohyb na trhu práce, vytvorenie dobrých praktík v oblasti mobility, ale aj na získavanie poznatkov o motívoch a úskaliach súvisiacich s mobilitou na trhu práce.

¹⁶ Mareš, P. 2002. Nezamestnanosť jako sociální problém, s. 66.

¹⁷ Turman, A. 2006. Getting Europe to Work, p. 26.

¹⁸ Mareš, P. 2002. Nezamestnanosť jako sociální problém, s. 67.

¹⁹ Na trhu práce SR možno mobilitu typu portfóliových pracovníkov pripísať najmä strednej generácii. Na tento typ uplatnenia sú orientovaní aj súčasní študenti, hoci majú najlepšie predpoklady pre vedomostných pracovníkov.

²⁰ Foot, M., Hook, C. 2002. Personalistika, s.164 – 165.

o päťdňový pracovný cyklus, so zmluvne stanoveným počtom hodín pracovného týždňa, s výmerom dovolenky. Ako by si neuvedomovali, že už reálne funguje mnoho nových modelov pôsobenia na trhu práce, prispôbujúcich zmeneným požiadavkám podnikania. Rozmanitosť a zmena foriem pracovných miest a úväzkov predpokladá, že ľudia budú počas svojho pracovného života určité obdobie pracovať vo flexibilných podmienkach a určitú dobu podľa tradičného usporiadania. Ako konštatujú M. Fook a C. Hook, flexibilná pracovná sila je tu však viac kvôli tomu, aby boli lepšie uspokojené podnikateľské potreby formou nových spôsobov zamestnávania, pričom niekedy môže dôjsť aj k uspokojeniu individuálnych potrieb zamestnancov. K. Noorstrom a J. Ridderstrale²¹ v tejto súvislosti uvádzajú, že mnohým ľuďom stále robí problém skutočnosť, že už nebudú mať len jedno stále pracovné miesto, a že sa pracovné kariéry začínajú podobáť kariéram hercov – každý deň iná rola, v inej situácii. Pokiaľ ľudia nenájdu dost' síl, aby sa z tejto novej situácie v práci tešili, nebudú v práci ani úspešní, ani šťastní.

Strategické ciele európskej politiky zamestnanosti

Koordinácia cieľov v stratégii zamestnanosti v rámci európskej politiky zamestnanosti smeruje k základnému cieľu – opätovne dosiahnuť podmienky pre plnú zamestnanosť. V Únii došlo k zhode v tom, že opätovné dosiahnutie plnej zamestnanosti neznamená iba zameranie sa na zvýšenie počtu pracovných miest, ale je nutné zamerať sa aj na „lepšie“ pracovné miesta. S týmto cieľom sú definované spoločné prístupy na udržanie pracovných miest a vytváranie väčšieho množstva a lepších pracovných miest a zlepšenie kvality práce. Zároveň stojí v popredí nutnosť podporovať modernizáciu trhov práce a mobilitu pracovnej sily, aby sa ich prostredníctvom prekonali existujúce prekážky, a tým sa umožnila väčšia prispôbivosť zmene. Stratégia zamestnanosti v rámci Únie tieto problémy rieši stanovením cieľov v horizontálnej rovine zamestnanosti, kde sa očakáva, že zúčastnené štáty budú zabezpečovať pracovné príležitosti a poskytovať adekvátnu podporu tým, ktorí majú záujem o prácu. Členské štáty majú stanovené národné ciele, pričom sa očakáva, že v rámci Únie dôjde k zvýšeniu miery zamestnanosti tak, aby do roku 2010 všeobecná miera zamestnanosti dosiahla 70 percent, miera zamestnanosti žien 60 percent a miera zamestnanosti pre staršie osoby (vo veku 55 až 64 rokov) dosiahla 50 percent.²² Súčasne sa očakáva, že v rámci národných cieľov bude zabezpečený rozvoj podnikania a tvorby pracovných miest, podpora adaptability hospodárskych organizácií a ich zamestnancov a dôjde k posilneniu rovnosti šancí žien a mužov v participácii na trhu práce.²³

Utváranie globálneho (medzinárodného) trhu práce popri legislatívnych podmienkach participácie a pohybu na trhu práce významne poznamenáva tendencia mobility trhu práce. Základ tvorí nová medzinárodná deľba práce, pričom podstatnú rolu zohráva cena práce a ľudský kapitál.

Analýzy v oblasti celosvetového vývoja zamestnanosti po roku 1990 ukazujú, že hoci celková zamestnanosť rastie, tempo rastu pracovných miest je pomalšie, t. j. nedochádza aj k tvorbe nových pracovných miest. Ako konštatuje P. Staněk,²⁴ mnohé nástroje hospodárskej politiky, stimulujúce hospodársky rast, automaticky neznamenajú aj zvýšenie zamestnanosti a riešenie problému nezamestnanosti. Hoci v rokoch 1990-2002 vzniklo celkovo asi 20 miliónov nových pracovných miest, väčšinou išlo o pracovné miesta vyžadujúce nižšiu kvalifikačnú úroveň, a teda aj s nižšou cenou práce. Zároveň sa presadil trend vytvárať

²¹ Nordstrom, K. A., Ridderstrale, J. 2005. Funky Business, s. 145

²² Priviesť Európu do práce. Dostupné na : <http://www.euractiv.sk/>

²³ Vstup SR do EÚ z pohľadu zamestnanosti znamená, že vláda SR pravidelne vypracúva Akčný plán zamestnanosti v súlade s prioritami a cieľmi EÚ. Plnenie jeho priorit a opatrení je vyhodnocované v Spoločnej správe o zamestnanosti a Európska komisia adresuje SR odporúčania, potrebné pre zabezpečenie rovnováhy na trhu práce.

²⁴ Staněk, P. 2006. Globalizácia a zamestnanosť, s. 157.

pracovné miesta na skrátené pracovné úväzky, alebo s osobitnými formami časových režimov.

Nástup väčšej rozšírenosti práce na skrátený úväzok zvyšuje počet pracovných príležitostí. Nie vždy je však forma skráteného pracovného úväzku obojstranne vyhovujúca. Z pohľadu pracovníkov spravidla vyhovuje tým sociálnym, ktorí chcú byť aktívni na trhu práce, napr. ženy po materskej dovolenke, pracovníci ktorí kombinujú stály príjem napr. s poradenskou alebo pedagogickou činnosťou, starší zamestnanci). Zamestnávateľa si týmto spôsobom často udržiavajú kvalifikovanú pracovnú silu, do výcviku a vzdelávania ktorej investovali. Istou nevýhodou pre zamestnávateľov v tomto druhu zamestnávania je, že pracovníci na skrátený úväzok spravidla nie sú ochotní napr. v prípade nárazových prác pracovať dlhšie, než je ich štandardná pracovná doba (ako je tomu spravidla v prípade zamestnancov na plné úväzky). Pre zamestnávateľov znamená prijatie systému čiastočných úväzkov aj nutnosť prijať zvýšené opatrenia na zabezpečenie koordinácie výkonu práce na týchto pracovných miestach. Z hľadiska odmeňovania trend po roku 1990 ukazuje, že na týchto pracovných miestach cena práce klesá, a napr. v USA sa blíži k hranici príjmov na úrovni životného minima. To napr. tiež potvrdzuje poznatky z analýzy procesov sociálneho vylúčenia na európskom trhu práce, ako už bolo vyššie uvedené.

Podľa Spoločnej správy o zamestnanosti 2006/2007²⁵ z februára 2007 a Zelenej knihy: Modernizáciou pracovného práva v ústrety výzvam 21. storočia,²⁶ v roku 2006 už viaceré členské štáty EÚ implementovali v aktívnych politikách zamestnanosti *nové pravidlá flexicurity*. Efektívne skombinovanie pružnosti a istoty na trhu práce má umožniť pracovníkom „zaistený, resp. bezpečný“ prechod z jednej pracovnej pozície do inej, alebo plnú sociálnu ochranu počas práce vo flexibilnom pracovnom vzťahu (počas práce na dobu určitú, na skrátený pracovný úväzok, v (zatial) netypických podobách zamestnaní, ako sú homeworking či teleworking). Na pracovných trhoch v európskom priestore je z hľadiska implementácie konceptu flexicurity rozdielna situácia: severské štáty všeobecne majú flexibilnejšie pracovné trhy, vysokú úroveň aktívnej politiky zamestnanosti, celoživotného vzdelávania a sociálnej ochrany. Vo vyspelých západných štátoch sa politiky zamestnanosti viac sústreďujú na zvýšenie flexibility sociálnych kategórií na okraji trhu práce, aby znižovali vysoké riziko plynúce zo segmentácie trhu práce. Z ich hľadiska je treba efektívnosť politik zvýšiť, s uplatnením kombinácie nástrojov „mrkva“ a „bič“. V členských štátoch južnej Európy je situácia hodnotená ako silne segmentovaný pracovný trh, na ktorom je pomerne silne zastúpená a stále narastajúca kategória neregistrovanej práce, pričom je aj slabo rozvinutý systém celoživotného vzdelávania. V členských štátoch strednej a východnej Európy je trh práce vysoko segmentovaný medzi rigidne organizovanú prácu na pracovných pozíciách v tradičných sektoroch ekonomiky a pracovné pozície založené na silne liberalizovaných pracovných kontraktach v novej ekonomike, tiež je v nich vysoký výskyt neregistrovanej práce a slabo rozvinutý systém celoživotného vzdelávania.

Možnosti uplatnenia sa rôznych profesií na trhu práce významne ovplyvňuje skutočnosť, či je profesia žiadaná na medzinárodnom trhu práce, alebo je jej využitie ohraničené len národnými, alebo často len lokálnymi tržmi práce.²⁷ Zmeny na úrovni národných ekonomík sú orientované na prekonávanie hraníc národných ekonomík, a aj tu sa ukazuje ako podstatný proces tvorby nových pracovných miest. Tak na medzinárodnom, ako aj na národnom trhu práce, ide o celkový nárast flexibility a produktivity. Zamestnávateľa/firmy reštrukturalizáciou pracovných miest reagujú na stále sa zvyšujúci tlak na celkovú výkonnosť, konkurencieschopnosť či pripravenosť využiť všetky možnosti

²⁵ Joint Employment Report 2006/2007, Brussels, 23 February 2007, p. 13.

²⁶ COM (2006)708 final. Green paper: Modernising labour law to meet the challenges of the 21st Century. Commission of the European Communities, Brussels, 22.11.2006

²⁷ Mareš, P. 2002. Nezaměstnanost jako sociální problém, s. 67.

zapojenia sa do medzinárodnej siete výrobcov či dodávateľov služieb v danom odvetví. Ako konštatuje P. Staněk „väčšina silných korporácií sa zamerala na získanie trhu, na presun pracovne náročných výrob do oblastí s nižšími mzdovými nákladmi a na určité desagregovanie komponentov a výroby subkomponentov“.²⁸ Výsledkom je zmenená štruktúra pracovných miest, v ktorých sú rozhodujúce, kľúčové, pracovné miesta orientované len do hlavných oblastí činností a všetky ostatné menej dôležité činnosti sa presúvajú na servisných dodávateľov. Analýzy ukazujú, že od presunu manuálnej práce na začiatku outsourcingu sa postupne prešlo k outsourcingu duševnej práce. Tento posun však nesprievádzal porovnateľný rast v cene práce; v destináciách outsourcingu sú pracovné miesta s vysokokvalifikovanými pracovníkmi stále miestami s nízkymi mzdami, čo umožňuje väčšine firiem vo vyspelých štátoch redukovať vysoké náklady na úkor ľudských zdrojov. V súvislosti s realizáciou outsourcingu sa v súčasnosti naplno prejavila nezosúladenosť tohto procesu so vznikom nových pracovných miest v nových odvetviach činnosti vo vyspelých ekonomikách. V porovnaní s USA má Európska únia v tomto procese takmer dvojnásobne menšiu úspešnosť. Bude dôležité jeho efektívne zvládnutie aj z toho dôvodu, že v súčasnosti sa proces outsourcingu už posunul z nadnárodných korporácií aj na stredné a malé firmy. Problémom je aj to, že medzi novovytvorenými pracovnými miestami sú len v malej miere zastúpené pracovné miesta s vyššími kvalifikačnými nárokmi, a teda aj vyššou cenou práce. Celkovo je proces outsourcingu významným akcelerátorom zefektívnenia organizácií. Je to aj proces, prinášajúci nové hodnoty a prístupy do národných kultúr a prispieva k rozvoju globálneho vedomia obyvateľov.²⁹ Druhou stránkou je, že zároveň v mnohých štátoch prispieva k výraznému zostreniu konkurencie na trhu práce a sprísnenými pracovnými režimami pri realizácii výroby môže prispievať k rastu sociálneho napätia v hostiteľskej krajine, či lokalite. Ako trend nového tisícročia sa presadzuje tzv. *spätný outsourcing*, t. j. návrat outsourcingovaných pracovných miest do pôvodných teritórií alebo materských podnikateľských subjektov. Expanduje aj proces outsourcingu z rozvojových štátov, ktoré tento proces využívajú na budovanie celoplanetárnych obchodných sietí. Takto sa oblúkom vracia na teritórium USA a Európskej únie tovar, vyrábaný v outsourcingovaných firmách a nízkymi cenami zaplavuje americké a európskej trhy; v menšej miere už ale prichádza k expanzii pracovných miest z rozvojových štátov na tieto teritória.

Z hľadiska pracovných pomerov je významným trendom tohto tisícročia nástup tzv. *job-hopping* pracovných pomerov, založených na dobrovoľnom alebo nedobrovoľnom „poskakovaní“ z jedného pracovného miesta na iné pracovné miesto. Všeobecne je zhodnosť názorov v tom, že len asi polovica všetkých zárobkovo aktívnych ľudí bude v budúcnosti v trvalom/stálom pracovnom pomere. Na tieto zmeny trhu práce menej rýchlo reaguje pracovnoprávna legislatíva národných ekonomik. V prípade nových typov pracovníkov to vyžaduje nové formy riešenia pracovných zmlúv, pracovnej doby, definície miesta výkonu práce. Napr. kým dnes je najviac rozšírený pracovný pomer s plnou pracovnou dobou, portfóliový pracovník bude musieť mať dohodnutú individuálnu pracovnú dobu, upravené podmienky sociálneho zabezpečenia, atď. Vďaka informačným technológiám sa čoraz viac začína uplatňovať teleworking, ako spôsob dištančnej práce, pri ktorej sú využívané nové komunikačné technológie a výkon práce sa nespája s pracovným stolom v kancelárii. Iným typom nových pracovných pomerov je *homeworking*, ktorý predstavuje pracovný pomer a typ pracovných miest, na ktorých zamestnanci pracujú doma podľa dohodnutých podmienok v pracovnej zmluve a pracovnej dobe, ktorú si sami určujú. To všetko si vyžaduje špecifické formulovanie pracovných zmlúv, príp. výhod, sociálnej ochrany zamestnancov, atď.

Osobitnú formu účasti na trhu práce predstavuje práca na čiastočný úväzok. Pripravenosť trhu práce prijať pracovníkov na čiastočný pracovný úväzok bez finančných

²⁸ Staněk, P. 2006. Globalizácia a zamestnanosť, s. 158.

²⁹ Staněk, P. 2006. Globalizácia a zamestnanosť, s. 172.

sankcií je považovaná za významný determinant najmä participácie žien na trhu práce. O tom, že medzi krajinami na európskom trhu práce sú veľké rozdiely aj v tomto smere svedčí fakt, že v „starých“ členských štátoch EU je osem desatín práce na čiastočný úväzok realizovaných ženami, kým v nových členských štátoch je situácia v tomto smere hlboko pod priemerom EU.³⁰

Obvyklou praxou sa stane dočasná práca, ktorá podľa názoru odborníkov na ľudské zdroje zasiahne už nielen bežné profesie či pomocné práce, ale v stále väčšej miere i manažérov na všetkých úrovniach riadenia. Očakáva sa, že globálny trh práce bude saturovaný tromi typmi pracovných miest. Prvý typ budú tvoriť pracovné miesta v rámci jadrovej oblasti činnosti hospodárskych organizácií. Druhý typ vznikne outsourcingom aktivít, vykonávaných cez dodávateľské firmy. Tretí typ pracovných miest sa bude vytvárať v rámci tzv. flexibilnej práce, pozostávajúcej z aktivít, pomocou ktorých sa podnik môže rýchlejšie adaptovať na vývoj trhu. Aktivity na treťom type pracovných miest budú vykonávať vysokokvalifikovaní odborníci, angažovaní podnikom na dobu určitú.³¹

Pre úspešné pohyby na medzinárodnom trhu práce sa rozširuje využívanie štandardov spôsobilostí, ktoré zamestnancovi približujú kvalifikačný profil pracovného miesta a požiadavky na jeho spôsobilosť/kompetentnosť. Vo vzdelávacích programoch je dobrá prax špecifikovať vzdelávanie a výcvik na základe štandardov práce, spravidla vo forme výstupov, ktoré sú požadované na konkrétnych pracovných pozíciách. Zmyslom vzdelávania v hospodárskej organizácii je rozvíjať schopnosti jednotlivcov v pracovnej situácii a uspokojiť súčasné i budúce potreby organizácie. V organizačnej kultúre to napr. povedie k celkovej zmene v požiadavkách na zamestnancov, keď v súčasnosti zdôrazňovanú identifikáciu s organizáciou nahradí identifikácia zamestnanca s problémami, ktoré organizácia musí riešiť.

Základným nástrojom na reguláciu flexibility je sociálny dialóg o regulácii pracovných vzťahov medzi zamestnávateľmi a odborními. Zvyšovanie externej flexibility súvisí predovšetkým so mzdovou diferenciáciou. Na vnútrofirmy trhoch sa znovu hľadajú opatrenia, ktoré podporujú udržanie si kvalitných pracovníkov, a teda vytváranie novej podoby interných trhov práce. Najefektívnejším nástrojom, ktorý je tu uplatňovaný, je vytváranie databáz záujemcov o rozvoj vlastného potenciálu a kariérový rast.

S rastúcim významom vedomostí v spoločnosti, i v konkrétnych hospodárskych organizáciách, vzrastá dôležitosť kvality vzdelávania. Kým v minulosti sa dosť často hľadelo na investície do vzdelávania a tréningov v organizáciách ako na zbytočný luxus, v súčasnosti sa vzdelávanie berie ako integrálna súčasť dosahovania organizačnej efektívnosti.³² Menia sa formy podpory študujúcim, hľadajú a rozvíjajú sa nové formy dištančného štúdia, menia sa učebné pomôcky, viac sa posúva do popredia seba vzdelávanie vo vzťahu k požadovaným štandardom spôsobilostí. Všetko toto spolupôsobí ako významný motivačný faktor tak v kariérovej orientácii zamestnancov, ako aj v premene samotných organizácií, i celej spoločnosti, na „vzdelávajúce sa spoločenstvo“.³³

Európsky sociálny model zostáva základom pre vzdelanostnú ekonomiku; investovanie do vzdelania a nadobúdania vedomostí je jedinou efektívnou cestou k udržaniu konkurencieschopnosti Únie na svetových trhoch. Americký model k tomu dodáva, že konkurencia v 21. storočí si žiada viac: už nejde len o to poskytovať príležitosti dobrých pracovných miest alebo vynikajúce produkty, vynikajúce služby alebo možnosti kariéry. Tento proces si vyžaduje viac – chopiť sa príležitosti riskovať, porušovať pravidlá a vytvárať nové pravidlá. Podľa nášho názoru čas ukáže, či sa americká filozofia emocionálnej

³⁰ Valentová, M. 2004. Balancování rodinného života a pracovní kariéry, s. 54.

³¹ Stýblo, J. 2001. Lidský kapitál v nové ekonomice, s. 40.

³² Foot, M., Hook, C. 2002. Personalistika, s. 209.

³³ Mumford, A. 2004. Individuálne a organizačné učenie sa, s. 77.

ekonomiky,³⁴ t. j. produkcie kvalitných tovarov a služieb a spolužitia, racionálne kalkulujúca s emocionálnymi vedľajšími nákladmi, uchyťí trvalejšie aj v európskej komunite.

Použitá literatúra

BAUMAN, Z. 2004. *Individualizovaná spoločnosť*. Praha: MLADÁ FRONTA. 2004. ISBN 80-204-1195-X.

COM (2006)708 final. Green paper: Modernising labour law to meet the challenges of the 21st Century. Commission of the European Communities, Brussels, 22.11.2006

FOOT, M., HOOK, C. 2002. *Personalistika*. Praha: Computer Press, 2002. ISBN 80-7226-515-6.

GERBERY, D. 2005. Politika sociálnej inklúzie v EÚ. In: *Koncepcia sociálnej inklúzie – vybrané otázky. Rodina a práca 2/2005*. Bratislava: SVPR, s. 1 – 5.

joint Employment Report 2006/2007, Brussels, 23 February 2007, p. 13.

MAREŠ, P. 2002. Marginalizace, sociální vyloučení. In: *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno : FSS MU, Georgetown, 2002, s. 9 – 23.

MAREŠ, P. 2002. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: SLON, 2002. ISBN 80-86429-08-3.

Národný akčný plán sociálnej inklúzie 2004 – 2006, MPSV SR, 2004.

NODSTRÔM, K., A., RIDDERSTRÄLE, J. 2005. *Funky Business*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2005. ISBN 80-247-1067-6.

OŠKOVÁ, S. 2006. Sociálna inklúzia a exklúzia. In: STANEK, V. a kol. *Sociálna politika*. Bratislava: SPRINT – vfra, 2006, s. 82 – 86.

Priviesť Európu do práce. Dostupné na : <http://www.euractiv.sk/>

REPKOVÁ, K. 2005. Výskum chudoby a sociálneho vylúčenia – vybrané syndrómy, mýty a paradoxy. In: *Koncepcia sociálnej inklúzie – vybrané otázky. Rodina a práca 2/2005*. Bratislava : Stredisko pre výskum práce a rodiny, s. 6 – 9.

ROBBINS, S., P., COULTER, M. 2004. *Management*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2004. ISBN 80-247-0495-1.

RUSIŇÁK, P. 2006. Sociálna politika. In: LIPKOVÁ, L. a kol. *Európska únia*. Bratislava: SPRINT – vfra, 2006, s. 283 – 384.

SIROVÁTKA, T. 2002. Možnosti a strategie nezaměstnaných při hledání práce. In: *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: FSS MU, Georgetown, 2002, s. 63 – 76.

STANĚK, P. 2006. Globalizácia a zamestnanosť. In: STANEK, V. a kol. *Sociálna politika*. Bratislava: SPRINT – vfra, 2006, s. 157 – 174.

STÝBLO, J. 2001. *Lidský kapitál v nové ekonomice*. 1. vyd. Kamil Mařík – PROFESSIONAL PUBLISHING. 2001. ISBN 80-86419-12-6.

TURMANN, A. 2006. *Getting Europe to Work. The Role of Flexibility in Tapping the Unused Potential in European Labour Markets*. CEPS Working Document, No. 250/September 2006. [elektronická verzia]. Dostupné na: <<http://www.ceps.be/>>

VALENTOVÁ, M. 2004. Balancování rodinného života a pracovní kariéry v kontextu analýzy pozice žen na pracovním trhu. In: *Rozšířená Evropa: předpoklady, důsledky, problémy. Sociální studia*. Brno: FSS MU, 2004, č. 1, s. 49 – 92.

VOJTOVIČ, S. 2006. *Personálny manažment. Historické súvislosti vzniku a rozvoja*. Bratislava: IRIS, 2006. ISBN 80-89018-98-X.

---

³⁴ Nordstrom, K. A., Ridderstrale, J. 2005. *Funky Business*, s. 205.

Kontakt:

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Zuzana Potužáková, Ph.D.

METROPOLITNÍ UNIVERZITA PRAHA

PROBLEMATIKA VYSOKÉ NEZAMĚSTNANOSTI MLADÝCH V EU A JEJÍ ŘEŠENÍ NA ÚROVNI VYBRANÝCH ČLENSKÝCH STÁTŮ V KONTEXTU LISABONSKÉHO PROCESU

potuzakova@mup.cz

Abstrakt:

Lisabonský proces se z velké části věnuje problematice trhů práce a sleduje vývoj indikátorů zaměstnanosti a nezaměstnanosti v členských státech. Ačkoliv indikátor míry nezaměstnanosti mladých nepatří mezi tzv. Lisabonská kritéria, jedná se o vážný problém, kterému věnují členské státy v rámci Strategie poměrně velký prostor. Cílem článku je porovnat na základě analýzy Národních reformních programů vybraných členských států EU opatření aplikovaná s cílem snížení nezaměstnanosti mladých.

Klíčová slova: Evropská Unie, Lisabonský proces, míra nezaměstnanosti mladých

Abstract:

The Lisbon process focuses detail on the topic of labour markets and the development of employment/unemployment indicators in the EU Member States. Despite the fact that the youth unemployment does not belong to the so called "Lisbon criteria" it is a crucial problem in many economies. Member States focus on solution of this problem quite closely. The aim of the paper is, based on the analysis of the National Reform Programmes of the particular Member States, compare the tool used to reduce the youth unemployment.

Úvod

Lisabonský proces, nazývaný i Lisabonská strategie, byl odstartován v roce 2000 na summitu Evropské rady s poměrně ambiciózními cíly. Do roku 2010 se EU měla stát „nejkonkurenceschopnější a nejdynamičtější znalostní ekonomikou, schopnou udržitelného hospodářského růstu s více a lepšími pracovními místy a s větší sociální soudržností“¹. Právě ambicióznost projektu spolu s jeho značnou šíří byla pravděpodobně jedním z hlavních důvodů, proč se v průběhu prvních tří let dosáhlo jen minimálního pokroku. V roce 2004 EU na základě zprávy „Facing the Challenge“ Kokovy High Level Group² zúžila cíle Strategie na tzv. „Growth and Jobs“, tedy ekonomický růst a pracovní místa. Toto rozhodnutí jen dokazuje, jakou prioritou jsou pro EU fungující trhy práce.

---

¹ http://consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00100-r1.en0.htm [10.102008]

² http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/kok_report_en.pdf [10. 10. 2008]

Co se týče hodnotících dokumentů, které se věnují Strategii, na unijní úrovni se jedná zejména o každoroční Council Conclusions, které se tradičně tvoří na jarních summitech. Na úrovni členských států se od roku 2000 publikovaly každoročně tzv. National Action Plan (národní akční plány), které hodnotily pokrok Strategie v roce minulém a stanovily cíle na rok další. Od roku 2005 Národní akční plány nahradily tzv. National Reform Programmes se stejným cílem.

Jak již bylo řečeno výše, Lisabonský proces se ze značné části věnuje problematice trhů práce a sleduje vývoj indikátorů zaměstnanosti a nezaměstnanosti v členských státech. Cílem článku je na základě analýzy Národních reformních programů vybraných členských států EU porovnat opatření aplikovaná s cílem snížení nezaměstnanosti mladých. V první části se článek věnuje porovnání aktuální míry nezaměstnanosti mladých v EU a soustředí se na členské státy, které dosahují v případě tohoto indikátoru nejlepších výsledků. V druhé části článku se soustředíme na nástroje a opatření, aplikovaná při řešení tohoto druhu nezaměstnanosti ve Středoevropském prostoru.

1. Míra nezaměstnanosti mladých v EU

Míra nezaměstnanosti mladých nepatří mezi indikátory, které členské státy plní v rámci tzv. Lisabonských kritérií³. Jistý závazek však pro členské státy v rámci Strategie vyplývá pouze ze závěrů jarního summitu v roce 2006. Ten vznesl požadavek, aby do konce roku 2007 každému nezaměstnanému mladému člověku po ukončení školy bylo nabídnuto místo nebo dodatečné vzdělávání do 6 měsíců⁴. Tento krok má být spolufinancován prostřednictvím Evropského sociálního fondu. Výše nezaměstnanosti mladých je v mnoha členských státech ale dlouhodobě na takové úrovni, že vyžaduje mnohá opatření v rámci aktivní politiky zaměstnanosti. Toto téma je v EU od roku 2005 zahrnuto v tzv. European Youth Pact⁵. Dokument zahrnuje 3 oblasti aktivit: zaměstnanost a integraci; vzdělání a mobilitu; a skloubení rodinného a profesního života. Zmíněná témata jsou již částečně zahrnuta v Lisabonské strategii, Evropské strategii zaměstnanosti a programu Education and Training 2010 a zastřešují na unijní úrovni různé projekty jako př. Evropský rok mobility (2006) nebo iniciativa Working Holidays.

Co se týče samotného indikátoru míry nezaměstnanosti mladých, je jedním z mnoha, který poukazuje na rigiditu pracovních trhů v EU a na rozdělení pracovních trhů na insidery a outsidersy. Mladí lidé po ukončení vzdělávání často nemohou najít své první pracovní místo. Příčinou je jednak kompatibilita vzdělávacího systému s požadavky trhu práce, ale i již zmíněná nízká flexibilita trhu. Pokud na trzích práce panuje příliš vysoká ochrana zaměstnanců, spojená s vysokými náklady na propuštění ze strany firem, je z hlediska zaměstnavatele najímání nových zaměstnanců příliš rizikové, a tudíž se snaží vystačit si s již zaměstnanou pracovní silou. Míru nezaměstnanosti mladých v EU v roce 2007 ilustruje tabulka č. 1.

Jak je z tabulky patrné, míra nezaměstnanosti mladých byla v roce 2007 v EU v průměru o 5% vyšší než v USA, kde se již začínaly projevovat první dopady hypoteční krize. Obecně v celé EU míra nezaměstnanosti mladých až na výjimky převyšuje celkovou míru nezaměstnanosti. Je to způsobeno i konstrukcí indikátoru. Míra nezaměstnanosti se vypočítá jako podíl nezaměstnaných v dané věkové skupině k podílu ekonomicky aktivních,

³ Mezi tzv. Lisabonská kritéria patří míra celkové zaměstnanosti (cíl 70% do roku 2010), míra zaměstnanosti žen (cíl 60% do roku 2010) a míra zaměstnanosti starších pracovníků (cíl 50% do roku 2010). Více viz http://ec.europa.eu/growthandjobs/european-dimension/index_en.htm [10.10.2008]

⁴ http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/89013.pdf [10.10.2008]

⁵ <http://europa.eu/scadplus/leg/en/cha/c11081.htm> [10.10.2008]

tzn. zaměstnaných i nezaměstnaných. Ve věkové skupině 15-24 let je, vzhledem k setrvání ve vzdělávacím systému, v porovnání se věkovou skupinou 25-64 let relativně malý podíl ekonomicky aktivních osob, proto tato míra dosahuje vyšších hodnot.

I když zohledníme konstrukci indikátoru, musíme konstatovat, že míra nezaměstnanosti mladých byla v některých členských státech velmi vysoká. V Řecku, Rumunsku a v Polsku v roce 2007 přesahovala 20%; v Belgii, Francii a Švédsku se této hodnotě blížila. Relativně nízkých hodnot dosahoval tento indikátor naopak v Nizozemí (6%), Dánsku (8%) a Rakousku (9%). Situace je proto specifitější o skutečnost, že nelze nalézt vztah mezi výší míry nezaměstnaností mladých a celkovou mírou nezaměstnanosti. Nízká míra celkové nezaměstnanosti automaticky neznamená i nízkou míru nezaměstnanosti mladých. Vysokých hodnot dosáhl indikátor i ve státech, které měly celkovou nezaměstnanost pod průměrem EU. Příkladem takových států mohou být skandinávské ekonomiky (Švédsko: 6,1%, Finsko: 6,9% nezaměstnaných v roce 2007) i Velká Británie (5,3% nezaměstnaných v roce 2007).⁶

Tab. č. 1. - Míra nezaměstnanosti mladých ¹ v roce 2007, v %			
Stát	Míra nezam.	Stát	Míra nezam.
USA	10,1	Lotyšsko	10,7
EU-25	15,1	Litva	8,2
EU-15	14,7	Lucembursko	15,5
Belgie	18,8	Maďarsko	18,0
Bulharsko	15,1	Malta	13,8
ČR	10,7	Nizozemsko	5,9
Dánsko	7,9	Rakousko	8,7
Německo	11,1	Polsko	21,7
Estonsko	10,0	Portugalsko	16,6
Irsko	9,2	Rumunsko	20,1
Řecko	22,9	Slovinsko	10,1
Španělsko	18,2	SR	20,3
Francie	19,4	Finsko	16,5
Itálie	18,3	Švédsko	19,1
Kypr	10,1	V. Británie	14,3

Pramen: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdec460> [10.10.008]

¹ Míra nezaměstnanosti mladých je definována jako procento nezaměstnané populace ve věkové skupině 15-24 let, přičemž definice nezaměstnanosti vychází z definice ILO.

Co se týče států Středoevropského prostoru, byla nejlepší situace v ČR (11%). O rok dříve však indikátor dosahoval 17%. Došlo zde ke značnému poklesu z hodnot, které byly relativně stabilní od roku 1999⁷ a je otázkou, zda se jedná o vybočení z trendu nebo o celkové zlepšení situace. V ostatních státech se míra nezaměstnanosti mladých pohybovala nad průměrem EU, v Maďarsku dosahovala 18%, v SR a Polsku více než 20%.

V následující části článku se proto zaměříme na analýzu národních reformních programů dvou členských států (Dánska a Nizozemí), jejichž míra nezaměstnanosti mladých

⁶ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsiem110> [10.10.2008]

⁷ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdec460> [10.10.2008]

dosahuje v EU nejnižších hodnot a pokusíme se stanovit příčiny úspěchu v této oblasti, které by byly využitelné a aplikovatelné i v ekonomikách Střední Evropy.

2. Opatření v Nizozemí a Dánsku

Celková ekonomická situace v Nizozemí i situace trhu práce těží z reformy z 90. let, proto i míra nezaměstnanosti mladých dosahuje na evropské poměry velmi nízkých hodnot (6% v roce 2007). Národní reformní program Nizozemska z roku 2007⁸ se problematikou míry nezaměstnanosti mladých zabývá na dvou místech. V první řadě vyjmenovává národní programy, které se zabývají opatřeními na eliminaci nezaměstnanosti mladých. Ta vycházejí z faktu, že míra nezaměstnanosti imigrantů z nečlenských států EU a Nizozemců, se značně liší v neprospěch imigrantů a většina opatření je směřována právě na tuto cílovou skupinu. Pro porovnání, v roce 2005 byla míra nezaměstnanosti mladých imigrantů 23% oproti 7% z řad Nizozemců⁹. Vláda na rok 2008 využila pro řešení systém několika „obálek“ s různou výší finančních prostředků; integraci imigrantů a osob na okraji společnosti, ze které pochází část mladých nezaměstnaných v objemu 170 milionů eur, programy na zvyšování míry zaměstnanosti ve výši 747 milionů eur a eliminaci překážek pro vstup na trh práce ve výši 1,2 mld. eur¹⁰.

Dále se nizozemský dokument zabývá podrobně situací mladých na trhu práce. Zde je nutné konstatovat, že značná část nástrojů, která se obecně doporučují na eliminaci tohoto problému, již Nizozemí implementovalo v předchozích letech. Jedná se zejména o systém rekvalifikací, preventivní program „Aanval op de uitval“ proti předčasnému ukončení školní docházky a programy na zlepšení jazykových schopností¹¹. Na těchto programech spolupracují školy, sociální pracovníci, místní samospráva i podniky. Právě v podnicích získávají nezaměstnaní první praktické zkušenosti, které jim následně umožňují získat lepší pozici při hledání zaměstnání. Kooperace více zainteresovaných stran na řešení problému je pravděpodobně klíčem k úspěchu. Nizozemská agenda „Youth Unemployment Task Force“, která fungovala do roku 2007, splnila svůj cíl. Podle údajů nizozemského statistického úřadu klesl počet mladých nezaměstnaných v zemi od roku 2004 z 65 000 na méně než 30 000 v roce 2006¹².

V případě Dánska bylo řešení problému nezaměstnanosti mladých zasazeno do rámce tzv. nordického modelu pracovních trhů¹³. Ten spočívá v nízké míře ochrany zaměstnanců, vysoké míře ochrany v případě nezaměstnanosti a finanční podpoře obyvatel s nízkými příjmy. Dalším významným aspektem jsou vysoké investice do vzdělání a výzkumu. Skandinávské země tak dosahují vysoké míry zaměstnanosti v rámci Lisabonských kritérií a mají velmi malý podíl populace žijící pod hranicí chudoby. Tento fakt je nicméně vyvážen skutečností, že míra populace, zaměstnaná ve státním sektoru se, stejně jako daňová zátěž, pohybuje nad průměrem EU.

Dánský národní reformní program se v případě řešení vysoké míry nezaměstnanosti mladých soustředí na prevenci v podobě vzdělávacích programů, aby populace byla schopná

⁸ http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/nrp2007/NL_nrp_en.pdf [11.10.2008]

⁹ NRP Netherlands 2007, str. 48

¹⁰ NRP Netherlands 2007, str. 12

¹¹ NRP Netherlands 2007, str. 50

¹² tamtéž

¹³ http://www.oecd.org/document/12/0,3343,en_2649_34487_40654476_1_1_1_1,00.html [11.10.2008]

čelit konkurenci na globálním trhu práce. Do roku 2010 má proto 85% mladých Dánů dokončit sekundární vzdělání a 95% do roku 2015. Dále má do roku 2015 50% mladých dokončit terciární vzdělání, zároveň se má snížit věk ukončení vysokých škol¹⁴. Tato opatření lze označit za poměrně ambiciózní a je tedy otázkou, do jaké míry budou naplněna.

Co se týče aktuálních opatření na snížení míry nezaměstnanosti mladých, stejně jako v Nizozemí zde existuje rozdíl mezi mírou nezaměstnanosti Dánů a imigrantů z nečlenských zemí EU¹⁵. Je nutné podotknout, že v Dánsku je míra nezaměstnanosti mladých nižší než celková míra nezaměstnanosti, což je v podmínkách EU výjimečné. Dánská vláda využívá pro řešení nezaměstnanosti mladých na úrovni místní správy systém mentorů, kteří spolupracují s mladými nezaměstnanými a kooperace s podniky, kde mladí získávají první pracovní zkušenosti. Další iniciativou jsou kurzy základů dánštiny pro imigranty, které umožňují větší integraci do společnosti. Všechny tři zmíněné oblasti jsou zde navzájem propojené.

Ačkoliv, jak již bylo řečeno výše, v porovnání s ostatními členskými státy je míra nezaměstnanosti mladých velmi nízká, částky na její řešení jsou poměrně velkorysé. Dánská vláda zřídila tzv. Globalizační fond¹⁶, který má za cíl pomoci obstát dánské ekonomice při globalizaci světové ekonomiky. Objem financí ve fondu pro rok 2007 byl 2 mld. dánských korun a má se do roku 2012 navyšovat až na 10 mld. dánských korun. Největší objem, zhruba polovina částky, je vždy určen na vývoj a výzkum. Na cíle „dokončení sekundárního vzdělání mladých“ a „zvýšení podílu mladých s terciárním vzděláním“ je určena každoročně třetina objemu fondu. Další položky tvoří „inovace a podnikání“ a celoživotní vzdělávání dospělých“.

Pokud si shrneme opatření v obou ekonomikách, můžeme konstatovat, že v obou případech byla klíčová kooperace více stran na řešení problému nezaměstnanosti mladých v kombinaci s možností získání prvních praktických zkušeností a dodatečného vzdělávání či rekvalifikace. Jistý vliv má bezesporu aspekt vysokého objemu financí, vyhrazených na daný problém. Ten je v obou zemích zesílen o fakt, že se mladí nezaměstnaní rekrutují z řad imigrantů z nečlenských zemí EU. Pro Středoevropské ekonomiky, které dosud, díky své nižší ekonomické úrovni, nejsou cílovými zeměmi pro imigranty, mohou opatření Dánska a Nizozemí představovat do jisté míry návod na řešení situace, která je v budoucnu, byť v nižší míře, pravděpodobně nemine.

3. Středoevropské ekonomiky a míra nezaměstnanosti mladých

Jak již bylo řečeno v části první, míra nezaměstnanosti mladých ve Středoevropských ekonomikách se dlouhodobě pohybuje nad průměrem EU a v roce 2007 dosahovala od 18% do 22 % s výjimkou ČR, kde v daném roce nastal prudký pokles indikátoru na 11%. Otázkou tedy je, zda se jedná o celkové zlepšení situace nebo o vybočení z trendu, na situaci má pravděpodobně dopad i vysoké tempo růstu ekonomiky z let 2006-07. V ČR stejně jako i v ostatních státech platí, že míra nezaměstnanosti mladých souvisí s dosaženým vzděláním. Aktivity jsou tedy zaměřeny převážně na skupiny mladých nezaměstnaných se základním vzděláním nebo vyučené. Národní reformní program ČR zmiňuje je přímo v otázce snížení míry zaměstnanosti mladých program První příležitost, který funguje plošně od roku 2004¹⁷.

---

¹⁴ NRP Denmark 2007, str. 15

¹⁵ NRP Denmark 2007, str. 46

¹⁶ NRP Denmark 2007, str. 9

¹⁷ NRP ČR 2007, str. 40

Tento program spočívá v naplňování dohodnutých zprostředkovacích a poradenských aktivit, které vedou k zaměstnání nebo ke zvýšení zaměstnatelnosti. Jak dále konstatuje program, v průběhu dvou let došlo k poklesu mladých uchazečů o práci, kteří jsou déle než 6 měsíců v evidenci úřadů práce a to z 34% v roce 2003 na 29,5% v roce 2005¹⁸. Dále je v programu zmínka o nabídce možnosti mladým nezaměstnaným získat praktické zkušenosti v podnicích. Tato iniciativa však měla pouze regionální charakter a nebyla prováděna plošně v celé ČR. Problematika vysoké nezaměstnanosti mladých je zmíněna i v části Aktivní politika zaměstnanosti v souvislosti s čerpáním z operačního programu Rozvoj lidských zdrojů a Evropského sociálního fondu¹⁹. Tyto programy mají za cíl requalifikovat ohrožené skupiny na trhu práce. U mladých nezaměstnaných je cílem i návrat do školského systému a dokončení nejnižšího stupně vzdělání.

V případě Slovenska proběhly výrazné reformy trhu práce již v letech 2002-03, které se týkaly všech skupin na trhu práce. Tyto reformy v podobě zvýšení flexibility pracovních právních vztahů a snadnějšího najímání a propouštění zaměstnanců snížily míru nezaměstnanosti všech skupin včetně mladých lidí, dále aspektem bylo i zprůhlednění systému vyplácení sociálních dávek. Nezaměstnanost mladých dosahovala v roce 2001 téměř 40%²⁰, pokles na poloviční hodnoty během 6 let lze tedy označit za výrazný. Slovenský Národní reformní program je v případě konkrétních opatření na řešení míry nezaměstnanosti mladých relativně stručný.

Zmiňuje zejména reformy v oblasti vzdělávacího systému a to v podobě „Koncepce státní politiky ve vztahu k dětem a mládeži v SR na roky 2008-13“ a novelu vysokoškolského zákona pro roka reformu maturit²¹. Prevencí budoucí míry nezaměstnanosti mladých se měla v roce 2008 zabývat koncepce na integraci dětí se zdravotním postižením a z romského prostředí, program však nezmiňuje podrobnější formu integrace. Dále jsou v programu obsaženy obecně teze o aktivnějším zapojení regionů, místní správy a zaměstnavatelů na řešení tohoto problému a zefektivnění nástrojů a opatření na snížení nezaměstnanosti mladých v rámci aktivní politiky zaměstnanosti²².

Pro další období měl být schválen operační program Zaměstnanost a sociální inkluze, který měl za cíl podpořit růst zaměstnanosti, snížit nezaměstnanost a pomoci osobám ohrožených vyloučením z trhu práce. Na operační program je navázána i novela zákona o službách zaměstnanosti, která má vytvořit legislativní podmínky pro realizaci priorit operačního programu.

Maďarský národní reformní plán se problematikou nezaměstnanosti mladých zabývá na několika místech a soustředí na všechny skupiny na trhu práce, potencionálně ohrožené nezaměstnaností. V případě skupiny mladých, program zmiňuje iniciativu START, který funguje od roku 2006 s cílem pomoci mladým lidem získat pracovní zkušenosti a tím zlepšit jejich pozici při hledání prvního pracovního místa²³. Jak program konstatuje, za období 18 měsíců našlo práci díky tomuto programu 41 tisíc mladých lidí. Díky své úspěšnosti má být program rozšířen na další skupiny obyvatel (dlouhodobě nezaměstnaní, skupina pracovníků nad 50 let). Maďarská vláda se obecnou mírou nezaměstnanosti snaží snížit i reformou

---

¹⁸ tamtéž

¹⁹ NDP ČR 2007, str. 38

²⁰ <http://www.eurofound.europa.eu/areas/qualityoflife/eurlife/index.php?template=3&radioindic=19&idDomain=2> [12.10.2008]

²¹ NDR SR 2007, str. 11

²² NRP SR 2007, str. 10

²³ NRP Hungary, 2007, str. 38

sociálních dávek a podpory v nezaměstnanosti. V případě že, si nezaměstnaný aktivně hledá práci, získává obě složky podpory v nezaměstnanosti, podporu za aktivní hledání pracovního místa a vlastní podporu v nezaměstnanosti ²⁴.

Dále došlo v Maďarsku k reformám sociálních dávek, které mají zatraktivnit zaměstnání. Součet výše sociálních dávek nesmí od roku 2007 minimální mzdu. Tato opatření se týkají všech skupin obyvatel, mají nicméně efekt i na skupinu mladých nezaměstnaných. Maďarská vláda jako opatření ke snížení budoucí míry nezaměstnanosti spustilo před dvěma lety i program Viaticum²⁵, který má za cíl podpořit studenty ze sociálně slabých rodin a hradit náklady na mentory ve školách. Můžeme tedy konstatovat, že je zde patrná snaha skloubit více nástrojů na řešení problému vysoké nezaměstnanosti mladých, přičemž všechny zmíněné programy již několik let fungují a plní svou funkci.

Situace polského trhu práce lze považovat ve Středoevropském prostoru i v rámci EU nejvážnější. Polsko se dlouhodobě potýká s problémem vysoké míry nezaměstnanosti a nízké míry zaměstnanosti. Po roce 2004, kdy některé členské státy EU-15 otevřely své pracovní trhy, došlo v Polsku k výraznému poklesu nezaměstnanosti při velmi mírném růstu míry zaměstnanosti, což značí spíše strukturální a institucionální problémy trhu práce než neochotu k návratu na pracovní trh²⁶. Polský národní reformní program z roku 2006 rozděluje opatření na základní a specifická²⁷. V první rovině jmenuje základní služby institucí pracovního trhu jako aktivní podpora a asistence při hledání zaměstnání, rekvalifikace nebo využití EURES, evropského portálu pracovní mobility.

Do druhé skupiny řadí polská vláda zaměstnání v rámci veřejných prací nebo projekty hrazené z veřejných prostředků na podporu zaměstnanosti. Dalším nástrojem je finanční motivace pro obyvatele, kteří se účastní dodatečného vzdělávání. V národním reformním programu je dále zmíněna podpora mladých nezaměstnaných v případě rekvalifikačních kurzů a půjčky mladým do 25 let, v případě vysokoškolských studentů do 27 let, při zakládání firem. Na univerzitách byly již v minulosti zřízeny tzv. Career Offices, které mají studentům pomáhat při nalezení prvního pracovního místa.

Jak konstatuje dále dokument, podle dat polského statistického úřadu poklesla míra nezaměstnanosti mladých od roku 2005 o 5%. Vzhledem k nové možnosti pracovat v zahraničí je však otázka, kolik mladých nezaměstnaných se uplatnilo v Polsku a kolik odešlo pracovat za hranice státu. V dalších letech Polsko plánovala pokračovat v již zavedených opatřeních jako dodatečná rekvalifikace, pomoc při hledání pracovních míst a kooperace úřadů práce s ostatními institucemi. Polský národní reformní program v oblasti míry nezaměstnanosti mladých téměř nezmiňuje konkrétní programy ani objem financí určený k řešení tohoto problému.

Závěr

---

²⁴ NRP Hungary 2007, str. 40

²⁵ NRP Hungary 2007, str. 50

²⁶ Potužáková, Z. Trendy struktury zaměstnanosti a konkurenceschopnosti v kontextu Lisabonského procesu, doktorská disertační práce, str. 105

²⁷ NRP Poland 2006, str. 40

Pokud porovnáme nástroje a opatření pro snížení nezaměstnanosti mladých v Nizozemí a Dánsku se skupinou Středoevropskou, je patrné, že stále existují prvky, které by bylo možné z obou starých členských států převzít. Jedná se zejména o spolupráci na řešení nezaměstnanosti mezi sociálními pracovníky, úřady práce, místními podniky a školami. Za velmi přínosnou lze považovat možnost získání prvních praktických zkušeností v podnicích, která následně zvyšuje možnost získání pracovního místa. Oba státy zmiňují konkrétní programy, které se řešením problému zabývají. Vzhledem k ekonomické rozvinutosti obou států jsou i částky věnované na řešení problémů trhů práce nepoměrně vyšší. Dánsko klade značný důraz i na vzdělanost obyvatelstva a stanovilo si v tomto ohledu relativně ambiciózní cíle.

V případě Středoevropských ekonomik dosud není obvyklá spolupráce více institucí na řešení tohoto problému, je zde, např. v Polsku, jmenováno méně konkrétních programů a objemu financí na jeho řešení. Některá opatření budou teprve implementována, jejich vliv bude tedy zřejmý až v příštích letech. V ČR, Maďarsku i Polsku lze pozorovat snahu pomoci mladým nezaměstnaným se získáním prvních praktických zkušeností v podnicích, při získávání rekvalifikace nebo podporu při hledání prvního pracovního místa. Problematika nezaměstnanosti mladých je ve všech zkoumaných ekonomikách zařazena do širšího rámce zvyšování zaměstnanosti a snižování nezaměstnanosti a na to navazujících operačních či jiných programů. Tato opatření, cílená obecně na zlepšení podmínek na trhu práce v podobě novel zákoníků práce nebo reforem sociálních systémů mají pochopitelně dopad i na tuto konkrétní skupinu. Ve všech středoevropských národních reformních programech je rovněž zmíněna vazba vzdělávacího systému a nezaměstnanosti mladých. Dosažené vzdělání má na tento typ nezaměstnanosti značný vliv.

Na rozdíl od členských států EU-15 se tyto ekonomiky nepotýkají s problémem vysoké míry nezaměstnanosti imigrantské populace z nečlenských zemí EU. S rostoucí ekonomickou úrovní se bude ale pravděpodobně nutně zabývat i tímto typem nezaměstnanosti. Pokud se zaměříme na dlouhodobý vývoj tohoto indikátoru ve středoevropských ekonomikách, můžeme konstatovat, že mezi roky 2006 a 2007 došlo ve všech těchto státech s výjimkou Maďarska k prudkému poklesu míry nezaměstnanosti mladých a to v průměru o 5-7%. Jelikož v letech 2006-07 dosahovaly ČR, SR i Polsko nadprůměrných temp růst HDP, vyvstává otázka, zda je tento pokles zapříčiněn opatřeními uvedenými v národních reformních programech nebo zvýšenou poptávkou po pracovní síle. Na tuto otázku bude možné zodpovědět na základě vývoje indikátoru míry nezaměstnanosti mladých v příštích letech, kdy se obecně očekává pokles temp hospodářského růstu.

Použité zdroje:

1. European Council in Lisbon 2000, Presidency Conclusions, Lisbon, 23-24th March 2000, dostupný na http://consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00100-r1.en0.htm
2. European Council in Brussels 2006, Presidency Conclusions, Brussels, 23-24th March 2006, dostupný na: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/89013.pdf

3. National Reform Programme Česká Republika 2007, dostupný na:
http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/nrp/CZ_nrp_cs.pdf
4. National Reform Programme Denmark 2007 dostupný na:
http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/nrp2007/DA_nrp_en.pdf
5. National Reform Programme Hungary 2007, dostupný na:
http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/nrp2007/HU_nrp_en.pdf
6. National Reform Programme Netherlands 2007 dostupný na:
http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/nrp2007/NL_nrp_en.pdf
7. National Reform Programme Poland 2006, dostupný na:
http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/nrp/PL_nrp_en.pdf
8. National Reform Programme Slovensko 2007, dostupný na:
http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/nrp2007/SK_nrp_sk.pdf
9. OECD (2007), Education at Glance 2007, Paris, ISBN 9789264032880
10. POTUŽÁKOVÁ, Z.(2008), Trendy struktury zaměstnanosti a konkurenceschopnosti v kontextu Lisabonského procesu, doktorská disertační práce, Praha

Kontakt:

Metropolitní univerzita Praha, o.p.s./Metropolitan University Prague
Katedra ekonomie/Department of Economics
Dubečská 900/10
100 31 Praha 10
Česká republika/Czech Republic

PhDr. Hana Pravdová, PhD.

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

MÉDIÁ A MEDZIKULTÚRNE VZŤAHY

hp.kaplna@gmail.com

Abstrakt

Cieľom štúdie je mapovať súčasnú teoretickú reflexiu problematiky globalizačných trendov v súdobej mediálnej kultúre. Nové trendy v mediálnej produkcii anticipujú výrazný posun k prehodnoteniu doterajších názorov na globalizáciu mediálnej kultúry, ako i na východiskové tézy o kultúrnej diverzite. V kontexte s pôsobením súdobej mediálnej kultúry štúdia okrajovo reflektuje tiež fenomén kultúrneho imperializmu. Autorka vymedzuje a charakterizuje tie faktory, ktoré zohrávajú určujúcu úlohu pri tvorbe mediálnych obsahov a posolstiev. Cieľom príspevku je tiež pomenovanie základných prvkov a podmienok ich uplatňovania pri kreovaní špecifických procesov v súdobej mediálnej praxi.

Kľúčové slová: Masové media, globalizácia, postdemokracia, kultúrny imperializmus

Abstract

The study aims to map present-day theoretical reflection of the issue of globalisation trends in current media culture. New trends in media production anticipate a marked move towards the re-evaluation of existing opinions on globalisation of media culture, as well as on the outcome theses on cultural diversity. In the context of the influence of current media culture the study marginally reflects the phenomenon of cultural imperialism. The authoress delimits and characterizes those factors which play decisive role at the production of media contents and messages. The aim of the paper is also to name basic components and conditions of their implementation at the creating of specific processes in current media practice.

Key Words: Mass medium, globalisation, postdemocracy, cultural imperialism

Úvod

Úroveň mediálnej kultúry je determinovaná stavom (početnosť, informačné dosahy, obsahy, ich kvantita a kvalita) masových médií. Tie sú formované vo vzťahu s ekonomickými, kultúrnymi i politickými reáliami v rámci teritória svojej pôsobnosti. Tri posledné desaťročia starého milénia a päť rokov milénia nového možno označiť ako obdobie prudkého rozvoja privátneho podnikania v mediálnom priemysle vďaka úspešnému ťaženiu neoliberalnej politiky nielen v USA, Európe a Japonsku, ale aj v mnohých krajinách na iných kontinentoch (Južná Amerika, Afrika, Ázia, Austrália). Masové médiá sú fyzicky schopné ponúknuť tematicky identické, i keď žánrovo rôznorodé a po formálnej stránke rozmanité mediálne produkty veľkému množstvu príjemcov. Väčšina teoretikov tento fakt považuje za veľmi relevantný faktor pri kreovaní súdobej mediálnej kultúry. Z hľadiska potrieb

mediálneho publika slúžia mediálne produkty nielen k informovaniu, potvrdeniu alebo vyvrátenia názorov, ale sú tiež dôležitým prostriedkom pri využívaní voľného času, najmä konzumom zábavných žánrov a formátov. Masové médiá majú aj z týchto dôvodov obrovskú symbolickú, a tým i faktickú moc, vďaka ktorej môžu významným spôsobom ovplyvňovať a formovať sociokultúrnu realitu.

Globalizačné trendy v mediálnej sfére

Bádatelia na poli mediálnych štúdií sa zhodujú v tom, že v druhej polovici minulého storočia a v súčasnosti sa mediálna scéna dostala do područia globalizačných trendov. Globalizácia v mediálnej oblasti nie je však objavným fenoménom druhej polovice minulého storočia. Už v druhej polovici 19. storočia sa v oblasti masovej komunikácie udiali zmeny, ktoré podmienili ďalší, systematicky organizovaný vývoj v celosvetovom meradle. J. B. Thompson vymedzuje tri základné medzníky v chronológii ich vývoja, vedúce k postupnej komunikačnej a mediálnej globalizácii. Prvým je rozvoj podmorských káblových systémov, podporovaný európskymi imperiálnymi mocnosťami. Za druhý medzník považuje zakladanie medzinárodných spravodajských agentúr a ich prerozdelenie teritoriálneho pôsobenia. Tretím je ustanovenie medzinárodných organizácií, zaoberajúcich sa pridelovaním kmitočtov elektromagnetických vln. (Thompson, 2003, s. 168)

Tak ako všetky oblasti podnikania majú tendenciu ku koncentrácii a monopolizácii, či rôznym formám integrácie, aj mediálny priemysel má ambíciu vytvárať obrovské, korporatívne impériá, prekračujúce hranice štátov a pôsobiť v nadnárodných dimenziách. V rámci vytvárania mediálneho prostredia je taktiež rozhodujúca tendencia k diverzifikácii ponuky i vlastníckych vzťahov. Na základe hľadania spoločných znakov jednotlivých druhov korporatívnych impérií možno na jednej strane vymedziť základné medzníky globalizácie komunikačných tokov a na strane druhej určiť tri základné sféry, ktoré sú v súčasnosti pre mediálny priemysel charakteristické. Sú nimi transformácia mediálnych inštitúcií v obrovské mediálne koncerny, ďalej globalizácia komunikačných procesov a prudký rozvoj elektronicky sprostredkovaných komunikačných procesov.

Podobne ako jednotlivé segmenty globálneho trhu, aj segment mediálneho trhu v celoplanerárnych rozmeroch, má oligopolnú povahu. Je dôsledkom snáh mediálnych korporácií, ako napríklad AOL, Time Warner, Disney, Bertelsman, Murdoch, Sony, Vivendi Universal, atď., väčšinou so sídlom v Spojených štátoch amerických, o ovládnutie celého mediálneho trhu. Trhu bez hraníc, legislatívnych obmedzení, či trhu, zloženého z čo najväčšieho počtu recipientov - konzumentov. Vedľa týchto mamutích firiem existuje mnoho menších firiem. Tie sa medzi sebou delia o tzv. sekundárny trh programov špeciálnych záujmov, ktoré sa veľkým korporáciám nevyplatia. „Celosvetovo sa točí kolotoč skupovania koncernov na plné obrátky. Kapitálovo silnejšie koncerny získavajú hudobné, televízne a filmové koncerny. Tie menšie vytvárajú nadnárodné produkčné spoločenstvá a vznikajú koprodukcie. Mediálne koncerny investujú miliardy do nových distribučných foriem, akými sú digitálna satelitná technika a internet/multimédiá. Kapitál na nákup a investície prichádza z úspešných mediálnych odvetví (služby online, káblová televízia, noviny, časopisy) a iných oblastí (telefónne spoločnosti, elektrokoncerny, koncerny s nápojmi, hotelové reťazce, komunikačná technika a zbrojársky priemysel), ktoré si sľubujú od fúzií racionalizačné a synergetické efekty a zároveň sú ochotné dlhodobo investovať do nových technológií.“ (Prokop, 2005, s. 344-345)

Paradoxom ostrého konkurenčného boja medzi nadnárodnými mediálnymi koncernami je ich spoločné prijatie tzv. „konformnej stratégie.“ Jej cieľom nie je zruinovať rovnako silných, globálne pôsobiacich konkurentov, ale uzavrieť s nimi tiché spojenectvá a pakty tak, aby to bolo výhodné pre všetky zainteresované strany. D. Prokop v tomto kontexte

hovorí o existencii mediálnych koalícií v rámci stabilizovaného systému mediálno-oligopolného kapitalizmu. Vyčleňuje základné nástroje, ktorými sa dosahuje stabilizácia vzťahov medzi konkurenčnými koncernami. V prvom rade ide o organizačné prostriedky, ako napríklad skupovanie podielov, vlastnícka spoluúčasť, či vytváranie spoločných, zastrešujúcich zväzov. V druhom rade je to potreba spoločného postupu s využitím politických prostriedkov. Takéto situácie možno odhaliť v prípadoch, keď zastrešujúce zväzy lobujú v prospech mediálnych koncernov. V treťom rade sa mediálne koncerny snažia pri zavádzaní technológií o zjednotenie spoločných štandardov, aby sa účelovo vyhli vzájomnej súťaži, ktorá by mohla ruinať všetky zainteresované strany. V ďalšom rade ide o vzájomné dohody o formulovaní rôznych morálnych kódexov, aby včas paralyzovali a potlačili kritiku zo strany verejnosti. Cieľom je eliminovať všetko, čo by mohlo pobúriť a vyburcovať najmä vplyvné publiká k rôznym verejným akciám, či protestom (takými publikami sú napríklad cirkev, pedagógovia, rodičia, nefajčiari, atď.). To by mohlo v konečnom dôsledku viesť k ohrozeniu trhových záujmov koncernov. Medzi bazálne trhov-strategické záujmy patrí v prvom rade objem získaných reklamných balíkov a reklamné komunikáty, adresované cieľovému publiku. Podmienkou úspechu je, aby bol mediálny trh transparentný, jasne podelený a predvídateľný, a aby reklamné komunikáty mali jasne pomenovaných a charakterizovaných príjemcov. To je dôvod, prečo koncerny spoločne financujú rôzne druhy sociologických výskumov, prečo dochádza k detailnej segmentácii trhu, prečo sa publikum rozdeľuje na rôznorodé cieľové skupiny. V poslednom rade sú to prostriedky, ktoré sú tiež výslednicou výskumu potrieb publika. Ide o kreovanie formátov, obsahov a posolstiev, konvenujúcich jednotlivým cieľovým skupinám a ich schopnosť uspokojiť záľuby i záujmy cieľového príjemcu. (Prokop, 2005, s. 348)

Všetky fakty nasvedčujú tomu, že vo sfére tvorby produkcie i vo sférach distribúcie, určovania cien a reklamných stratégií majú na poli globálnych mediálnych trhov veľkú výhodu tzv. veľký hráči. Môžu nimi byť iba nadnárodné, či multinacionálne mediálne korporácie, disponujúce s dostatočným ekonomickým a ľudským potenciálom. Načrtnuté vývojové trendy signalizujú, že stratégie sieťovania planéty mediálnymi impériami sú úspešne realizované a že v súčasnosti sa proces pohlcovania slabších silnejšími blíži k svojej finálnej fáze. Je evidentný pokračujúci boj nadnárodných mediálnych korporácií o teritóriá, publiká a reklamné balíky a o stabilizáciu pozícií v teritóriách svojej pôsobnosti. Evidentné sú tiež vzájomné, pragmatické dohody medzi oligopolnými mediálnymi hráčmi o spoločnom postupe hlavne voči vládnej moci a cieľovým publikám. Je zrejmé, že súčasná fáza globalizácie mediálnych koncernov sa bude vyvíjať aj naďalej, až kým nedospeje k uspokojivému prerozdeleniu sfér pôsobnosti a do štádia ich vzájomnej, konformnej dohody. Na jednej strane bude znamenať konečné prerozdelenie sfér pôsobnosti mediálnych koncernov. Je pravdepodobné, že na strane druhej bude znamenať dotvorenie (právne i mentálne) dokonale komercializovaného publika. To si bude u dominantných mediálnych hráčov poctivo platiť za všetky pre neho potrebné a zaujímavé služby a stane sa jediným dôvodom existencie komerčného sieťovania planéty mediálnymi impériami.

Čoraz väčšia koncentrácia a monopolizácia mediálnych konglomerátov otvára viaceré problémy, ako napríklad: finančná stratégia premrštených alebo dumpingových cien, unifikovaná podoba mediálnych produktov, ktoré nezvratne podľahli trendom štandardizácie a hybridizácie, ďalej kvantita produkcie na úkor jej kvality, rôzne nekalé formy hospodárskej súťaže, či zneužívanie monopolného postavenia na poli inzercie, distribúcie, atď. Dominantné postavenie nadnárodných masmediálnych konglomerátov, šíriacich mediálnu produkciu, zodpovedajúcu monetárnym normám kvantity a kritériám jednotného diktátu kultúrnych imperatívov, sa tiež považuje za smrteľnú hrozbu pre samotné základy demokracie i kultúrnu identitu jednotlivých národných spoločenstiev. Keďže majú masové médiá obrovskú symbolickú moc, je nepochybné, že vďaka svojmu vplyvu môžu ovplyvňovať verejnú

mienku, preferovanie istých hodnôt, ponúkať vzory, normy a spoluvytvárať životné postoje jednotlivcov a ich spôsob života.

Mediálne korporácie verzus demokracia

Jedným z najväčších problémov, ktoré otvára globalizácia a monopolizácia mediálnej moci, je rozpor medzi ideálom politického pluralizmu a parlamentarizmu a praktikami reálnej vládnej moci, ovládanej korporatívnymi záujmami. Aj preto bude podľa G. Monbiota najzávažnejším konfliktom, črtajúcim sa v 21. storočí, zápas medzi korporáciami a demokraciou. Tvrdí, že čím viac bude rásť vplyv obchodných spoločností na národné vlády a medzinárodné inštitúcie, tým menej budú ľudia pripravení čeliť moci veľkého biznisu a stratia svoje elementárne demokratické práva. (Monbiot, pozri Balanyá, Doherty, Hoedeman, Maanit, Wesselius, 2003) Ukazuje sa, že táto vízia vývoja demokracie v novom miléniu má svoje racionálne opodstatnenie a dostáva reálne kontúry. Súdobé demokracie sa začínajú odchyľovať od demokratických ideálov v dôsledku pôsobenia zmenených ekonomických a spoločenských i kultúrnych podmienok. Dianie v politike, ekonomike a spoločnosti nás každým dňom utvrdzuje v tom, že zmena ekonomických pravidiel v dôsledku globalizačných procesov zákonite prináša i zmenu demokratických pravidiel.

Popredný americký futuroológ F. Fukuyama vníma problém fungovania demokracie ako neustále prebiehajúci a zdokonaľujúci sa obrodný proces. Podľa neho je štát demokratický iba vtedy, keď „poskytuje svojim občanom právo zvoliť si vládu v pravidelných, tajných pluralitných voľbách, na základe všeobecného a rovného volebného práva dospelých.“ Zmieňuje sa tiež o praktikách, ktoré spochybňujú úroveň demokracie, keď tvrdí, že „demokratické procedúry môžu byť manipulované elitami a nie vždy odrážajú vôľu, či skutočné záujmy ľudí.“ (Fukuyama, 1992, s. 60) Tomuto problému však neprpisuje väčší význam. Na konci starého milénia vníma problém uplatňovania demokracie hlavne v dvoch polohách: Na jednej strane ako prirodzený dôsledok zlyhania autoritárskych a socialistických ideológií a na strane druhej ako prirodzený a zákonitý vzostup liberálnej demokracie a jej sprievodcu ekonomického liberalizmu.

Optimistickú a zjavne centristicko proamerickú Fukuyamovu optiku nazerania na demokraciu, nerozlučne spätú s ekonomickým a politickým neoliberalizmom, nemilosrdne narúša koncepcia C. Croucha. Na základe analýzy situácie v ekonomicky vyspelých spoločnostiach na začiatku nového milénia hovorí o existencii nového fenoménu - postdemokracie. Pojem postdemokracia predstavuje podľa neho reálny životný fenomén, vykazujúci typické znaky. Prvým je skutočnosť, že vôľa ľudu odovzdávaná z legitímnej voľby nie je vlastne voľbou získaná, ale je tvorená (predovšetkým prostredníctvom masových médií a politických kampaní). Druhý znak poukazuje na spätosť politiky a ekonomiky. Politická sféra je ovládaná ekonomickými záujmami a nepriamo i záujmami veľkého biznisu nadnárodných korporácií. Tretím znakom je fakt, že dochádza k masovej depolitizácii prostredníctvom rastúcej sociálnej atomizácie a degenerovaného individualizmu. Ako štvrtý znak označuje krízu reprezentácie, prejavujúcu sa v mediálnom zobrazovaní spoločenského a politického diania, v ktorom obrazy prezentované médiami nezodpovedajú realite. Piaty znak poukazuje na zásadné problémy, ktoré vždy riešil a mal by aj naďalej riešiť štát. Problémy sa ale prenášajú na súkromné firmy, vzdalujúce politický systém od záujmov ľudí. Šiestym znakom je skutočnosť, poukazujúca na nové praktiky vládnej moci. Realizácia vládnej moci je čoraz menej zreteľnejšia a čitateľnejšia, pretože sa stráca jej transparentnosť. (Crouch, pozri Petrusek, 2006, s. 252-253)

Pojem postdemokracia nie je síce etablovaný vo vedeckej reflexii a spoločenskej praxi tak ako pojem demokracia, možno ho však považovať za reprezentanta politicko-ekonomických zmien, ktoré sa udiali v druhej polovici minulého storočia. V ich kontexte je

potrebné zobrať na zreteľ čitateľnú stratégiu a dôsledky expanzie nadnárodných korporácií, ako i znaky politickej praxe, tzn. spôsoby získavania a výkonu moci, uplatňované v pluralitných demokraciách. Synergia a dôsledky týchto faktorov ma vedú k názoru, že obdobie transformácie politiky v ekonomicky vyspelých, západných krajinách, nie je iba magickou formulou tzv. „postmiléniového“ veku. Je formulou celého obdobia existencie globalizačných procesov. Z tohto aspektu možno iba súhlasiť s D. Prokopom, ktorý veľmi jednoznačne a podľa môjho názoru i veľmi výstižne charakterizuje základné znaky ekonomicko-politickej situácie, modelovanej na pozadí globalizačných procesov. Tvrdí, že dôsledkom globalizácie je celkové oslabenie politiky. Je tomu tak okrem iného preto, lebo keynesiánska sociálna štátna politika mala priestor na realizáciu najmä v národných štátoch. Kapitál akcionárov a koncernov však už prestal byť odkázaný na národné priestory. „Národy už nemajú význam, dôležité sú medzinárodné trhové regióny - Amerika, Európa, - Ázia je po finančnej kríze z roku 1998 oslabená – a priemyselné regióny, regióny služieb, ktoré si svojimi výhodami navzájom konkurujú. Celosvetovo operujúce priemyselné koncerny posilňujú svoju moc. Keď ide o nízke mzdy a odbúravanie sociálnych vymožeností, môžu manažéri vydierať politikov i odbory a podnikateľské zväzy, pričom hrozia v permanentných reklamných kampaniach presunutím sídiel celých priemyselných odvetví. Taktiež anonymní investori na peňažných a akciových trhoch môžu stiahnu svoje peniaze z [jednej meny](#) alebo z jednej krajiny.“ (Prokop, 2005, s. 336)

Moc kapitálu spôsobila, že nadnárodné koncerny sú právne rovnocenné demokraticky zvoleným predstaviteľom národných štátov napriek tomu, že nie sú volené podľa demokratických pravidiel. D. Prokop z toho vyvodzuje iba ťažko spochybniteľné súdy. Globalizácia, ktorú reflektujeme na začiatku 21. storočia, je v konečnom dôsledku politikou antireformy. Cieľom antireformy je praktický a reálny návrat ku kapitalizmu laissez-faire 19. storočia, čo možno najväčšia eliminácia sociálneho kapitalizmu, umŕtvenie spoločenských dialógov a kompromisov o mzdách, daniach, sociálnych dávkach, privatizácia zdravotníctva, či dôchodkových fondov. Antireforma protežuje vypovedanie všetkých spoločenských zmlúv a predstavuje koniec celoplošného blahobytu masovej spoločnosti. Antireforma, presadzovaná v globálnych rozmeroch sa snaží obmedziť moc odborov, odstrániť dotácie ohrozeným priemyselným odvetviám (oceliarstvo, lodenice, lesníctvo, poľnohospodárstvo). Jej snahou a primárnym cieľom je tiež privatizácia štátnych podnikov (železnice, pošta, plynárne, elektrické závody, vodárne a nemocnice). Podľa D. Prokopa, nie je vôbec rozhodujúce, či politika antireformy ľuďom prináša úžitok, pretože skutočný úžitok z nej majú iba bohatí. (Prokop, 2005, s. 337-338)

Uvedené fakty naznačujú, že kritika stavu súdobých demokracií vyplýva z reflexie zmeny fungovania ich jednotlivých mechanizmov a inštitúcií. Do popredia skúmania sa dostávajú otázky verejného záujmu v konfrontácii so záujmom privátnym, narastajúca sociálna a majetková nerovnosť v rámci sociálnej stratifikácie spoločnosti a z nej vyplývajúca zvýhodnená pozícia finančných elít v zápase o moc. Ďalej sú to otázky absencie kontroly politickej moci, deformovania demokratických postulátov rolou peňazí, otázky vyplývajúce z vysokej miery korupcie a politického klientelizmu a vplyvu propagandistickej mašinérie prostredníctvom volebných kampaní a masových médií na myslenie a rozhodovanie voliča.

Mechanizmus získavania a kupovania hlasov, podporovaný rôznymi premyslenými manipulačnými stratégiami a taktikami propagandy, však odporuje základným postulátom demokratických ideálov. Existencia pluralitnej, demokratickej spoločnosti, v ktorej väčšinou hlasov volení zástupcovia istých názorových skupín presadzujú programové ciele, slúžiace k prospechu všetkých, je z hľadiska fungovania mechanizmov klientelizmu, politickej korupcie a mediálnej manipulácie spochybňovaná. To, čo vyvoláva celý rad otázok a pochybností je totižto vytváranie ilúzie demokracie a cieľavedomé ovplyvňovanie verejnej mienky mediálnou propagandou, koncipovanou na základe predstáv a cieľov držiteľov faktickej moci

– kapitálovej elity. Z tohto pohľadu možno súhlasiť so závermi N. Chomského, podľa ktorého sa stala „propaganda pre demokraciu tým, čím kyjak v totalitnom štáte.“ (Chomsky, 2001, s. 52) V duchu Chomského východisk I. Dubnička upozorňuje na význam úlohy masových médií v procese získavania reálnej moci v štáte. Masové médiá označuje za najúčinnější prostriedok manipulácie a ovplyvňovania verejnej mienky. Za základ manipulácie považuje „využitie všetkých druhov hromadných oznamovacích prostriedkov, rôznych dezinformačných kampaní, virtuálnej reality s cieľom získať dôveryhodnosť. Tieto prostriedky sa využívajú na to, aby pritiahli človeka na stranu manipulujúceho a ponúkli mu už vyformovaný názor na svet alebo na riešenie nastoleného problému. To čo príjemca vidí, číta alebo počuje, môže byť prefiltrovaná a upravená informácia.“ (Dubnička, 2007, s. 177)

Demokracia - vláda ľudu - sa stáva v duchu takejto praxe skôr ideologickým sloganom, ako v praxi naplneným ideálom. Za sloganom sa skrývajú praktiky skutočných držiteľov faktickej moci - elít, disponujúcich finančným kapitálom a celým aparátom profesionálov, rozmiestnených v rôznych politických, mediálnych, vládnych, finančných, občianskych a obchodných inštitúciách. Prostredníctvom tejto výbavy je možné vytvárať akceptovateľnú fikciu demokracie ako spoločnosti, v ktorej sa ľudia podieľajú na rozhodovaní. Máloktoľ účastník tejto „hry“ si však uvedomuje, že je iba súčasťou kolosálnej mediálnej hry, slúžiacej k vytváraniu ilúzie ideálneho fungovania demokratického, pluralitného štátu.

Kultúrne dôsledky pôsobenia médií

Z predchádzajúceho textu vyplýva, že masové médiá zohrávajú kľúčovú úlohu pri stabilizácii a etablovaní postdemokratických režimov, opierajúcich sa o neoliberalnú ideológiu a jej praktiky pri získavaní a výkone moci. Spôsoby možno identifikovať v činnosti kruhov, ktoré sa významným spôsobom podieľajú na presadzovaní spoločného ideologického programu. D. Korten vymedzuje tri kľúčové sily, vytvárajúce politickú alianciu: ekonomických racionalistov, trhových liberálov a predstaviteľov obchodných spoločností. „Ich cieľom je presadzovať spoločný ideologický program s takým dogmatickým zápalom, ktorý je typický pri vedení náboženských vojen.“(Korten, 2001, s. 72) V prípade ekonomických racionalistov ide o profesionálnych ekonómov neoklasickej školy ekonómie. Vychádzajú z predpokladu, že motivácia jednotlivcov je zištná a v prípade ak sa im poskytne dostatočná sloboda, ich zištné konanie bude v konečnom dôsledku spoločensky prospešné. Vkladom trhových liberálov do koalície je filozofia morálky, založená na individuálnych právach. Je veľmi príťažlivá hlavne pre tých, ktorí nedôverujú silnému štátu a vlastníctvo považujú za základ všetkých prirodzených práv. Systém trhového liberalizmu tak dáva dominantnej ideológii morálnu legitimitu. Predstaviteľmi obchodných spoločností sú manažéri, právnici, poradcovia, špecialisti na public relations, investori. Súhlasia s intelektuálnou tradíciou, zdôvodňujúcou oslobodenie inštitúcií trhu od obmedzujúcej moci štátu, ako aj s filozofiou, zbavujúcou obchodné spoločnosti morálnej zodpovednosti za mnohé spoločenské a ekologické dôsledky svojej činnosti. Podľa D. Kortena tieto tri skupiny tvoria silnú politickú alianciu. Spája ju intelektuálna tradícia, morálna filozofia a politický záujem. Pôsobenie aliancie má znaky korporatívneho libertarianizmu, „pretože jeho dôsledkom je uprednostnenie práv a slobôd obchodných spoločností pred právami a slobodami jednotlivcov.“(Korten, 2001, s. 72-73)

Jedným z najúčinnějších prostriedkov presvedčovania potenciálnej voličskej základne o správnosti neoliberalnej doktríny, je prísľub naplnenia ideálu blahobytu, zosobneného v konzumnom spôsobe života. Z týchto dôvodov sa ideológia globálneho blahobytu, generujúca ideál konzumnej kultúry, stali obsahom a posolstvom mediálnych produktov, šírených a prijímaných v globálnom meradle. Aby globalizované symboly spotrebiteľských predmetov, alebo rôznoodej produkcie a služieb (od upratovateľskej služby po hudobné

nahrávky) boli akceptované a prijímané, musia spĺňať tiež kritériá istých kultúrnych štandardov. Podľa V. Gažovej transkulturalita, ktorá kreuje model nového, uniformovaného svetoobčana a zároveň tiež predpokladá integráciu kultúr a kultúru integrácie, garantuje etablovanie a prijímanie formálnych znakov globalizovaného životného štýlu. Ten je charakterizovaný kultúrnym imperializmom, vkusovou hybridáciou a neutralizujúcou eklektickosťou, prostredníctvom ktorých potláča význam jednotlivých národných a lokálnych kultúr a vytvára tak prostredie na prijímanie a vytváranie univerzálnych znakov a obsahov. (Gažová, 2001, s. 24) Transkulturalita tak iba reflektuje súdobú situáciu, v ktorej sa nachádza väčšina spoločností. Celý rad faktorov, ako napríklad migračné pohyby zväčša z ekonomických dôvodov, rýchly rozvoj masovokomunikačných systémov, iniciuje neprehľadné prepájanie a zosieťovanie rôznorodých kultúr. „Odlišné spôsoby, štýly či formy spoločenského života sa nekončia na štátnych hraniciach. Definovanie odlišnosti medzi vlastným a cudzím už často nie je možné.“ (Gažová, 2001, s. 26)

Vývoj v jednotlivých kultúrach nasvedčuje tomu, že ich autonómnosť sa stala dejinným faktom, ktorý prekročil horizont svojho vývoja a na scénu nastúpila globálna kultúra. Jej krédom je mnohosť jednotlivostí pospájaných nesmiernym množstvom spoločných, všeobecne akceptovaných atribútov, vzorov, noriem a hodnôt, ktoré v tejto spleti rôznorodostí stratili pôvodný význam. To, čo je tradičné a autonómne, to sa stalo iba akousi nič nehovoriacou floskulou, mŕtvou paradigmatom, či iba inšpiráciou pre filmových a televíznych scenáristov i producentov. Dôležitosť a význam sa kladie na to, čo je spoločensky akceptované, na to, čo zohráva v prežívaní jedinca v transkultúrnom prostredí rozhodujúcu úlohu – na uniformitu kultúrneho prostredia, umožňujúcu jedincovi bezkonfliktný život korešpondujúci s prevládajúcimi životnými štandardmi. V tomto duchu zohráva transkulturalita významnú úlohu pri modelovaní konzumnej kultúry v globalizovaných rozmeroch a projektovaných mozgovým trustom výrobných, reklamných, mediálnych a obchodných stratégií spotreby a dáva jej štandardizovaný rozmer uniformovaných rôzností.

Pomenovania týchto javov odborná verejnosť pozná pod pojmi ako napríklad „dallasifikácia“, „mcdonaldizácia“, alebo „coca-colizácia.“ Coca-Cola ako symbol reklamnej expanzie a rafinovanej stratégie pri získavaní konzumentských duší, hrdinovia rodinného klanu texaských farmárov a veľkopodnikateľov z kultového televízneho seriálu Dallas a systém rýchleho stravovania McDonald, ktorý v sedemdesiatych rokoch minulého storočia raketovo vyštartoval z USA do celého sveta, sa stali prototypmi ďalších, viac či menej rozvinutejších foriem okupácie konzumentského prostredia a vnucovania kultúrnych noriem a životného štýlu pre takmer všetky oblasti ľudskej praxe a myslenia v ďalších desaťročiach. Dominanciu si pri ofenzívnom globalizačnom ťažení na získavanie konzumentských duší úspešne zachováva tzv. západná, anglo-americká kultúra, ktorá vďaka zväčšujúcemu sa politickému, finančnému, obchodnému a mediálnemu vplyvu jej reprezentantov nielenže prenikla do myslenia jednotlivých národných kultúr, ale intenzitou, jednoduchosťou a teatralnosťou svojho kultúrneho hegemonizmu ho začala formovať na svoje potreby a účely.

„Coca-colizácia“, „mcdonaldizácia“, a „dallasifikácia“, zasiahli všetky sféry spoločenského, kultúrneho, ba i politického života a prostredníctvom imperatívov IN a OUT určili presné regule životného štýlu i myslenia. IN sa stal imperatívom z dielne stratégií životného štýlu, ktorým sa hodnotí to, čo sa smie, musí, môže, a naopak OUT je imperatív, ktorý odsudzuje a zakazuje spoločensky neakceptované javy - čo sa nesmie, nemôže, kategoricky vylučuje. V bulvárnych amerických a západoeurópskych časopisoch sa v osemdesiatich rokoch dvadsiateho storočia začali objavovať jednoznačné pomenovania toho, čo je nové a čo je staré, čo je nemoderné, spiatočnicke, čo nekonvenuje tzv. modernému, súčasnému štýlu doby. IN znamená, že životný štýl, obliekanie, česanie, strihanie, maľovanie sa, správanie, je v poriadku, pretože rešpektuje trendy doby, riadené dizajnéromi v oblasti

módy, showbiznisu, stravovania, trávenia voľného času atď. OUT je známkou nedomodnosti, dekadencie a odsúdeniahodného správania sa jednotlivcov, skupín, societ, či ich myslenia a názorov, ktoré sú v príkrom rozpore s rôznymi komerčnými aktivitami subjektov, určujúcich hodnoty, vzory a diktujúcich štýl doby.

Imperatívu IN sa nepodriaďujú iba adolescenti poskakujúci a zvrťajúci sa v rytme syntetizovanej anglo-americkej hudby na megadiskotékach, oblečení v džínsach, tričkách a obutí v topánkach známych, reklamnými kampaňami dobre spropagovaných značiek, fajčiari značkových cigarety, pijúci značkové alkoholy pod vplyvom siete zakázaných, ale na každom rohu dostupných drog a vyznávajúci neviazaný sex, ktorý je ich malým božstvom od čias amerických „detí kvetov“, a ktorý je zároveň aj v súlade s filozofiou IN aktuálny od šesťdesiatych rokov minulého storočia až dodnes. Imperatívu IN sa poslušne podriaďujú aj starší ľudia, v dopoludňajších a podvečerných hodinách napríklad nedečkavo čakajúci na ďalšie a ďalšie diely nekonečných amerických seriálov, ktoré sa svojou jednoduchosťou až prízemnosťou, či rafinovanosťou zvrátov pointovaných príbehov vkrádajú do ich svetaskúsených, osamelých, alebo nostalgických duší. Mladí, starší i tí najstarší pri televíznych obrazovkách, v kinách, na automobilových pretekoch, burzách, futbalových zápasoch, mítingoch politických strán, ochrancov zvierat, alebo feministických hnutí pijú nealkoholické nápoje v štýle Coca-Coly, pojedajú rôzne druhy ochutených zemiakových lupienkov alebo kukuričných pukancov. Imperatív IN má dosah aj na najmladšiu generáciu – školopovinné deti. Tie terorizujú rodičov neprimeranými finančnými požiadavkami, ktoré ich majú emancipovať, alebo zvýhodňovať v kolektíve. Dnes viacerí psychológovia poukazujú na diskrimináciu detí ich vlastnými rovesníkmi iba preto, lebo pochádzajú zo slabšie situovaných rodín a ich rodičia nemajú dostatok finančných prostriedkov na to, aby im mohli poskytnúť značkové veci, ktorými sa môžu stať akceptovanými členmi skupiny. Medzi deťmi existujú klasifikačné pravidlá na báze „značkových vecí“, pôvodu a životných perspektív, utvrdzovaných v naordinovanom životnom štýle, šitom na mieru detí tak vyšších spoločenských kategórií ako aj detí pochádzajúcich z menej solventných rodín. Imperatív IN a postrach diktatúry tabuizovaného OUT formuje správanie všetkých sociálnych vrstiev a vekových kategórií. Zasiahli celú populáciu, pretože ich filozofia zhmotňuje komerčné praktiky doby vo všetkých oblastiach a prejavoch ľudskej činnosti. Imperatív IN je modlou postindustriálnej spoločnosti a metódou úspechu ľudí zo sveta výroby, reklamy, obchodu a politiky. Postrach tabuizovaného OUT postmoderny nahradil postrach tabu náboženských dogiem tradičných spoločností a stal sa „superdogmou“ životného štýlu doby druhej polovice minulého storočia a začiatku nového milénia. (Pravdová, 2003, s. 98 - 99)

Sociokultúrna realita za prahom nového milénia ma utvrdzuje v tom, že masmediálne korporácie sa vďaka svojej ekonomickej sile, dominantnému postaveniu na národných i celosvetových mediálnych trhoch a vďaka vlastníctvu prostriedkov, technológií i metodiky na výrobu verejnej mienky a formovania dominantných foriem spôsobu života, stali kľúčovými držiteľmi symbolickej, a tým i faktickej moci. Zároveň generovali tri zásadné reakcie na prienik transkultúrnych prvkov, ktoré možno identifikovať v jednotlivých kultúrach.

Prvým dôsledkom prieniku inokultúrnych prvkov je ich bezvýhradné preberanie, otvorenie sa mediálnemu kultúrnemu imperializmu, ktorého výsledkom je akceptácia kultúrnej reality, nesúcej atribúty transkultúrnych presahov. Predstavuje plejádu rozmanitých foriem a rôznorodých podôb kultúrnych prejavov, nesúcich pečať stereotypnosti a homogénosti. Vznikajú syntézou rôznych prvkov a štylizujú sa do jednotnej, alebo jednotných uniformít, ktoré nachádzajú živnú pôdu vo všetkých vekových kategóriách, avšak najviac u mladších.

Protikladne oproti princípom a spôsobom kultúrneho imperializmu možno identifikovať radikálne antagonistické postoje. Bázou kultúrneho antagonizmu je apriórne odmietanie všetkého cudzieho, iného, netradičného. Radikalizuje v dvoch rovinách. Prvou je

odpor proti arogantnosti a ignorantstvu mediálneho imperializmu, ktorý zatracuje a podceňuje všetky prejavy nepochopenia. Druhou rovinou je neprijateľnosť foriem, obsahov a posolstiev, pretože pôsobia zväčša veľmi rozkladne a zničujúco voči pôvodným kultúram. Tieto postoje možno nájsť najmä v kultúrach, ktoré sa všetkými prostriedkami bránia sekularizácii. Spájajú ju s exportovaním západných hodnôt a a západného spôsobu života.

Tretí spôsob reakcie je zmierlivý a kreatívny. Spochybňuje jednoznačnosť dvoch predchádzajúcich alternatív. Ráta s tvorivým prístupom jednotlivcov k ponúkanej kultúre a s výrazným vplyvom domáceho, sociokultúrneho prostredia. Dochádza v ňom k prehodnocovaniu inokultúrnych obsahov a posolstiev. J. B. Thompson zdôrazňuje, že ich prispôsobujú svojmu každodennému životu a využívajú rôzne zdroje, aby im dali zmysel a urobili ich súčasťou svojho života. V tomto procese prisvojovania si produktu ho často transformujú podľa svojich kultúrnych potrieb. (Thompson, 2004, s. 142) Mediálna prax však dokazuje, že takýto prístup k importovanej mediálnej kultúre je viacej akademickou fikciou, ako spoločenskou realitou.

Záver

Globalizačné procesy v mediálnej oblasti odštartovala transformácia mediálnych inštitúcií v obrovské mediálne koncerny ďalej globalizácia komunikačných procesov a prudký rozvoj elektronicky sprostredkovaných komunikačných procesov. Masové médiá získali obrovskú symbolickú moc. Vďaka svojmu vplyvu môžu ovplyvňovať verejnú mienku, preferovať isté hodnoty, názory, ponúkať vzory, normy a spoluvytvárať životné postoje jednotlivcov a ich spôsob života. Globalizácia a monopolizácia mediálnej moci posilňuje rozpor medzi ideálom politického pluralizmu a parlamentarizmu a praktikami reálnej vládnej moci, ovládanej korporatívnymi záujmami. Demokracia sa stáva skôr ideologickým sloganom, ako v praxi naplneným ideálom. Za sloganom sa skrývajú praktiky skutočných držiteľov faktickej moci, disponujúci finančným kapitálom a celým aparátom profesionálov rozmiestnených v rôznych politických, mediálnych, vládnych, finančných, občianskych a obchodných inštitúciách. Prostredníctvom tejto výbavy vytvárajú akceptovateľnú fikciu demokracie ako spoločnosti, v ktorej sa ľudia podieľajú na rozhodovaní. Účinným prostriedkom presvedčovania potenciálnej voličskej základne o správnosti neoliberalnej doktríny, je príslub jej saturovania konzumného spôsobu života. Z týchto dôvodov sa ideológia globálneho blahobytu, generujúca ideál konzumnej kultúry, stali obsahom a posolstvom mediálnych produktov, šírených a prijímaných v globálnom meradle. Transkulturalita zohráva v tomto procese významnú úlohu. Tvorí skelet konzumnej kultúry, ktorý je projektovaný mozgovým trustom výrobných, reklamných, mediálnych a obchodných stratégov spotreby a dáva mu štandardizovaný rozmer uniformovaných rôzností. Mediálni stratégovia kladú dôraz na to, čo je spoločensky akceptované, na to, čo zohráva v prežívaní jedinca v transkultúrnom prostredí rozhodujúcu úlohu – na uniformitu kultúrneho prostredia, umožňujúcu jedincovi bezkonfliktný život, korešpondujúci s prevládajúcimi životnými štandardmi. V tomto procese zohrávajú dôležitú úlohu imperatívy IN a OUT, ktoré dohliadajú na to, aby sa odporúčania dizajnérov životného štýlu a ideológov, kódované v mediálnych produktoch, stali smerodajné pre väčšinu recipientov.

Literatúra:

BALANYÁ, B., DOHERTY, A., HOEDEMAN, O., MAANIT, A., WWSSELIUS, E.: *Odvrátená strana Európskej unie. Evropa v režii nadnárodných korporácií*. Košice: PARADIGMA.SK 2003.

BARNET, J.R., MULLER, E.R.: *Global Reach: The Power of the Multinational Corporation*. New York: Simon and Schuster 1990.

- DUBNIČKA, I.: Humanizácia a dehumanizácia človeka. In: *Mediálne kompetencie v informačnej spoločnosti*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM 2007.
- FUKUYAMA, F.: *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers 2002.
- GAŽOVÁ, V. : *V osídľach multikulturalizmu*. In : Multikulturalita, Interkulturalita, Transkulturalita. *ACTA CULTUROLOGICA*. zv. 6, Bratislava 2001
- GAŽOVÁ, V.: *Perspektívy kulturológie*. Bratislava: ACTA CULTUROLOGICA, 2003.
- HOLTON, R.: Globalizace. In: Harrington, A. a kol.: *Moderní sociální teorie*. Praha: Portál, s.r.o 2006.
- HUNTINGTON, P., S.: *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rubka Publishers 2001.
- Chomsky, N.: *Pohľady zvnútra. Kontrola prostredníctvom médií*. Bratislava: Kubko Goral 2001.
- JIRÁK, J., KOPPLOVÁ, B.: *Médiá a spoločnosť*. Praha: Portál, s.r.o. 2003.
- McQUAIL, D.: *Úvod do masovej komunikácie*. Portál, s.r.o., Praha 1999.
- PETRUSEK, M.: *Spoločnosť pozdnej doby*. Praha: Sociologické nakladateľstvá 2006.
- PRAVDOVÁ, H.: *Mediálna kultúra v procese globalizácie*. Bratislava: ACTA CULTUROLOGICA 2003.
- PROKOP, D.: *Boj o médiá. Dejiny nového kritického myslenia o médiách*. Praha: Karolinum 2005.
- THOMPSON, B. J.: *Médiá a modernita. Sociálna teória médií*. Praha: Karolinum 2004.
- Zasepa, T., Ilowiecky, M.: *„Moc a nemoc médií.“* Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, Veda 2003.

Kontakt:

Katedra kulturológie
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Gondova ul.2
818 01 Bratislava

Mgr. Klaudia Pytel'ová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

OBSAH A FORMY ZODPOVEDNOSTI ŠTÁTU

kpytelova@centrum.sk

Abstrakt

Všetky štáty a medzinárodné organizácie sú povinné dodržiavať medzinárodné právo. Každé porušenie medzinárodného práva subjektom medzinárodného práva (bez ohľadu na rozsah a povahu porušenia) zakladá jeho medzinárodnoprávnu zodpovednosť. Štáty ako primárne subjekty medzinárodného práva požívajú plnú medzinárodnoprávnu subjektivitu, z ktorej vyplýva ich plná medzinárodná zodpovednosť. Zodpovednosť štátu je vzorovou formou zodpovednosti na medzinárodnom poli. Kategória zodpovednosti je zodpovednosťou za medzinárodné protiprávne konanie štátu.

Kľúčové slová: zodpovednosť štátu, medzinárodné protiprávne konanie, prvky zodpovednosti štátu, obsah zodpovednosti štátu.

Abstract

All states and international organizations are liable for following the international law. Every breach of the international law by any subject of international law (regardless of the range and nature of the breach) leads to its international legal liability. States, as the primary subjects of international law enjoy full international law subjectivity that results in their full international liability. The state responsibility is a sample pattern of liability in the international field. The liability category is the responsibility for international wrongful act of a state.

Key words: state responsibility, international wrongful act, elements of state responsibility, content of international responsibility.

Klasifikácia a charakterizácia pojmu zodpovednosť štátu

Zodpovednosť podľa medzinárodného alebo vnútroštátneho práva?

Pojem zodpovednosti štátu (State responsibility) môžeme používať len v súvislosti s porušením medzinárodného práva, teda so správaním, ktoré je medzinárodne protiprávne, teda sa vyžaduje určité nedodržanie medzinárodného záväzku, ktorý je platný a záväzný. „Zodpovednosťou štátu rozumieme povinnosť štátu niesť právne následky za porušenie medzinárodného práva.“¹ Spor medzi dvoma štátmi, ktorý sa týka porušenia medzinárodnej povinnosti – a to buď obyčajovej alebo vyplývajúcej zo zmluvy, vytvára medzinárodnoprávnu zodpovednosť, ktorá vedie k reparácii minulého porušenia alebo ku ukončeniu medzinárodného protiprávneho konania v budúcnosti. Nie však všetky nároky voči štátu majú za následok založenie medzinárodnej zodpovednosti, aj keď je medzinárodné právo v danom prípade relevantné. Napríklad ak je štát žalovaný na vnútroštátnom súde kvôli uzatvoreniu určitého obchodu, medzinárodné právo pomáha určiť aký je rozsah súdnej imunity obžalovaného štátu, a taktiež úroveň vynútenia, ale základná povinnosť vyplýva z platného

---

¹ Mráz, S.: Medzinárodné právo verejné. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB 2007. S. 128.

vnútroštátneho práva. Teda existuje rozdiel medzi štátnou zodpovednosťou za porušenie medzinárodného práva, a štátnou zodpovednosťou za porušenie vnútroštátneho, národného práva.

Zodpovednostné požiadavky sa kedysi prezentovali len medzi štátmi na medzinárodnej medzivládnej úrovni. Menej používaným spôsobom bolo dovolávanie sa zodpovednosti pred medzinárodným súdom, resp. pred medzinárodným tribunálom. Obe tieto formy aj naďalej ostávajú využívané, avšak okruh možností sa rozšíril. Napríklad v niektorých prípadoch sa jednotlivcom alebo spoločnostiam umožňuje prístup predniesť medzinárodné zodpovednostné požiadavky voči štátu pred medzinárodným tribunálom (napríklad jednotlivec sa môže dovolávať svojho práva zakotveného v Európskom dohovore o ľudských právach, ktoré bolo porušené, a to pred Európskym súdom pre ľudské práva). Za určitých okolností je možné, aby medzinárodné požiadavky „zdomácneli“, a princípy subsidiarity a komplementarity naznačujú zvyšujúcu sa rolu vnútroštátnych súdov v realizácii a vynútení medzinárodného práva.

Typológia zodpovednosti štátu

Vnútroštátny právny systém často rozlišuje typy alebo stupne zodpovednosti, ktoré sa odlišujú v závislosti od porušeného záväzku – napríklad – zločin, prietupok, delikt, prečin. V medzinárodnom práve neexistujú všeobecné rozdiely podobného charakteru. Arbitrážny súd sa v prípade Rainbow Warrior vyjadril, že „všeobecné princípy medzinárodného práva zahŕňajúce zodpovednosť štátu sú v rovnakej miere platné v prípadoch porušenia zmluvnej povinnosti, teda na poli medzinárodného práva nie je rozdiel medzi kontraktuálnou a deliktuálnou zodpovednosťou, takže akékoľvek porušenie akéhokoľvek medzinárodného záväzku zo strany štátu, zapríčiňuje vznik zodpovednosti štátu v medzinárodnom meradle“². Spomínaný tribunál v danej veci sa zároveň vyjadril (rovnako ako Medzinárodný súd v prípade Gabčíkovo-Nagymaros), že ak ide o porušenie zmluvného záväzku, všeobecná obrana platná podľa práva zodpovednosti štátu sa využíva spoločne s pravidlami zmluvného práva (ktoré sú zakotvené vo Viedenskom dohovore o zmluvnom práve z roku 1969). Ale plnia rozdielne funkcie. Pravidlá zmluvného práva určujú, kedy je zmluvný záväzok platný a účinný, a čo to znamená, teda ako sa to interpretuje. Pravidlá zaoberajúce sa zodpovednosťou štátu určujú aké sú legálne následky takeého porušenia. Vnútroštátny právny systém rozlišuje občiansku od trestnej zodpovednosti, na rozdiel od medzinárodného práva, kde existuje nepoužívaná teória, resp. žiadna prax povoľujúca trestné následky porušenia medzinárodného práva, do úvahy prichádzajú iba medzinárodné.

Komisia medzinárodného práva (ILC) vypracovala návrh zodpovednosti štátu, ktorý bol prijatý v roku 1996, a ktorý sa usiloval vysvetliť pojem medzinárodných zločinov („international crimes“) štátov. Návrh nepredvídal skutočnosť, žeby štáty mohli byť pokutované alebo inak potrestané – a žiaden štát nebol obvinený z trestného činu pred medzinárodným súdom, aj v prípade ak bolo konanie štátu typicky trestné, najmä v súvislosti s agresiou alebo genocídou. Avšak isté obmedzujúce dôsledky boli stanovené. Napríklad, v prípade spáchania zločinu štátom, sa všetky ostatné štáty považovali za poškodené, a teda sa mohli dovolávať zodpovednosti.

Prvky zodpovednosti štátu

V roku 2001, ILC vydala návrh upravujúci zodpovednosť štátu, pričom zodpovednosť zostáva aj naďalej nedifrencovaná, teda sa nerozčleňuje ako je to vo vnútroštátnom práve, na občiansku a trestnú zodpovednosť. „Medzi základné prvky správania štátov v systéme medzinárodnej zodpovednosti patrí subjektívny prvok spočívajúci v tom, že určité správanie

² Rainbow Warrior (France/New Zealand), (1990).

možno pričítať štátu, a objektívny prvok spočívajúci v tom, že takýmto konaním štát porušuje svoje medzinárodné záväzky“.³

Daný návrh ustanovuje, že každý medzinárodný protiprávny čin zakladá medzinárodnoprávnu zodpovednosť štátu (čl.1). Medzinárodným protiprávnym činom štátu je správanie pozostávajúce z konania alebo opomenutia konania,

- a) ktoré možno pripísať štátu podľa medzinárodného práva,
- b) a ktoré spôsobilo porušenie medzinárodného záväzku štátom (čl.2).

Charakterizácia aktu štátu ako medzinárodne protiprávneho sa spravuje medzinárodným právom. Takáto charakterizácia nie je ovplyvnená charakterizáciou aktu ako protiprávneho podľa vnútroštátneho práva (čl.3). Zároveň sa štát nemôže dovoliavať vnútroštátneho práva s úmyslom vyhnúť sa medzinárodnej zodpovednosti.

Naplnenie týchto podmienok je adekvátnym základom pre medzinárodnú zodpovednosť, ako je to stále potvrdzované medzinárodnými súdmi a tribunálmi. V niektorých prípadoch sa však môže žalovaný štát dovoliavať, že jeho konanie je ospravedlniteľné a oprávnené, napríklad konanie v sebaobrane alebo v situácii, kedy nastala force majeure (vis maior, vyššia moc). V medzinárodnom práve takáto obrana alebo ospravedlnenie sú označované ako okolnosti vylučujúce protiprávnosť. Teda zodpovednosť štátu nastupuje len v tom prípade, ak tomu nebránia dané okolnosti.

Pripísanie konania, resp. opomenutia konania – štátu

Hoci sa štát ako taký, zdá pre jeho občanov – reálnym pojmom, v skutočnosti ide o právnú abstrakciu, podobne ako pojem obchodných spoločností vo vnútroštátnom práve, za ktoré konajú ich orgány alebo splnomocnené osoby. Pravidlá „pripísania“ špecifikujú konanie, ktorých subjektov, resp. osôb môže založiť zodpovednosť štátu. Len najvyšší predstavitelia štátu (hlava štátu alebo vláda, minister zahraničných vecí a diplomati za určitých okolností) majú základnú právomoc, na základe ktorej môže vzniknúť záväzok štátu. Určenie, ktoré štátne orgány a v akom rozsahu sú oprávnené konať za štát a zaväzovať štát, sa nachádza vo vnútroštátnom práve. Iné štátne orgány, aj tí na lokálnej, resp. regionálnej úrovni, môžu sa dopustiť spáchania medzinárodného protiprávneho aktu, ktoré bude pripísané štátu, ak prekročia rozsah ustanovený normami vnútroštátneho práva – napríklad ak sa policajné, resp. vojenské zložky dopustia mučenia väzňov.

Jasným príkladom pripísania správania štátu bolo konanie štátnych tajných agentov proti ďalším štátnym agentom iného štátu, a to prípad potopenia lode Greenpeace – Rainbow Warrior v Aucklande, dňa 10. júla 1985. Francúzska vláda následne priznala, že výbušniny boli na lodi nastražené agentmi Generálneho riaditeľstva vonkajšej bezpečnosti, konajúcimi na základe rozkazu. Nový Zéland požadoval a aj získal – ospravedlnenie a kompenzáciu za narušenie suverenity.⁴ Je potrebné si uvedomiť, že škoda spôsobená Novému Zélandu, je úplne odlišná od škody, ktorá vznikla Greenpeaceu ako nevládnej organizácii a holandskému občanovi, ktorý bol zabitý výbuchom.

Na druhej strane, štát normálne negarantuje bezpečnosť cudzích štátnych príslušníkov na svojom území alebo zabezpečenie ich majetku alebo úspechu ich investícií. Štát je vo všeobecnosti zodpovedný len za správanie jeho orgánov alebo štátnych predstaviteľov. Čisto súkromné konanie fyzických osôb, alebo právnických osôb nemôže založiť zodpovednosť štátu, hoci štát môže byť za istých okolností zodpovedný za neschopnosť predísť, resp. zabrániť takémuto konaniu alebo potrestať osobu na základe individuálnej zodpovednosti. Rozsah štátnej zodpovednosti za oficiálne akty je značne široký a definícia „orgánu štátu“ komplexná a úplná. Zodpovednosť nie je viazaná iba na centrálnu exekutívu, ale

³ Klučka, J.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť). Bratislava: Iura Edition 2008. S. 183.

⁴ Rainbow Warrior (France/New Zealand), (1990).

zodpovednosť štátu môže založiť aj akt federálneho, provinčného alebo lokálneho štátneho orgánu. V princípe, koncept „orgánu“ zahŕňa zákonodárny zbor, vládnych predstaviteľov a súdy všetkých stupňov.

Konanie alebo opomenutie konania iného než štátneho orgánu sú pripísateľné štátu (aj v prípade ak prekročia svoju právomoc), ak im štát poskytuje právomoc k danému konaniu (bol v určitých konaniach zverený výkon štátnej moci). Štát môže niesť zodpovednosť za správanie, ktoré je jasným prekročením právomoci, ak štátny predstaviteľ využil svoje oficiálne postavenie. Napríklad, v prípade Caire, francúzsky štátny občan bol zastrelený členmi mexickej armády, po tom, čo im odmietol vydať peniaze. Súdny tribunál sa vyjadril, že konanie štátnych predstaviteľov – členov mexickej armády, ktorým prekročili právomoc, je pripísateľné štátu – „kompetentní predstavitelia a orgány musia používať silu, moc a metódy vhodne a primerane vo vzťahu k ich právomoci“.⁵ Za daných okolností zodpovednosť štátu bola založená „s ohľadom na fakt, že konali v rámci im zverenej právomoci a využili prostriedky vyplývajúce z mocenskej povahy ich postavenia“.

Štát nie je zodpovedný za konanie davu alebo súkromných osôb. Ich konanie bude pripísateľné štátu len ak by konali na základe poverenia alebo pod kontrolou štátu alebo ak by štát prijal ich konanie za vlastné. V prípade Tehran Hostages, sa Medzinárodný súd vyjadril, že hoci študenti, ktorí obsadili americké veľvyslanectvo v Teheráne, nekonali ako agenti Iránu, ale dodatočné nariadenie Ayatollaha Khomeini schválilo okupáciu veľvyslanectva. Militanti, zosnovatelia invázie a väzňatelia rukojemníkov sa týmto nariadením stali agentmi Iránskeho štátu, a za ich konanie sa stal medzinárodne zodpovedný štát.⁶

Rovnako bude štát zodpovedný ak sa predstavitelia dohodnú s davom (so skupinou osôb) alebo sa bude podieľať na davových násilnostiach. Avšak, medzinárodné tribunály vo všeobecnosti vyžadujú jednoznačné dôkazy dosvedčujúce existenciu takejto dohody. Mimo toho, konanie, ktoré nie je pripísateľné štátu, pretože sa neuskutočnilo jeho orgánmi, môže založiť zodpovednosť štátu, ak štát zlyhá v zabezpečení záväzku predísť danému konaniu. Napríklad, v spomenutom prípade Tehran Hostages, Irán porušil špeciálny záväzok, na základe ktorého mal povinnosť poskytnúť ochranu veľvyslanectvu, konzulárnym úradom a personálu. Teda medzinárodná zodpovednosť štátu vznikla skôr než schválil konanie okupujúcich študentov.

Podľa článku 8 návrhu Komisie, správanie osôb alebo skupín osôb je pripísateľné štátu, ak osoba alebo skupina osôb koná za štát na základe jeho inštrukcií alebo pod jeho dohľadom alebo kontrolou. Vládny princíp nezávislej zodpovednosti: štát je zodpovedný za jeho vlastné akty, teda za akty orgánov alebo štátnych predstaviteľov, a nie za konanie súkromných osôb, pokiaľ neexistujú špeciálne okolnosti zaručujúce pripísanie správania štátu.

Štát bude zodpovedný za správanie povstaleckého hnutia, ak sa následne stane vládou daného štátu (alebo ak ide o hnutie bojujúce za odštiepenie a vznik nového štátu, a ak nový štát aj vznikne). Ide o vyjadrenie, ktoré je zakotvené v článku 10 daného konceptu. Napríklad, v prípade Yeager – bezprostredne po revolúcii v Iráne 1979, žiadateľ bol zadržovaný „revolučnou armádou“ a neskôr bol evakuovaný z krajiny. Súdny tribunál sa vyjadril, že hoci revolučná armáda nebola uznaná vnútroštátnym právom ako časť štátneho aparátu, oni v podstate vykonávali verejné funkcie v čase absencie predchádzajúceho štátneho aparátu – Irán bol zodpovedný za dané konanie.⁷

Porušenie medzinárodného záväzku štátom

⁵ Caire case (1929).

⁶ United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment, ICJ Reports 1980.

⁷ Yeager (1987).

Druhým elementom zodpovednosti je porušenie medzinárodnej povinnosti štátu. Tu je prvým rozdielom štátna zodpovednosť vznikajúca v kontexte priamo previnenia štátu k inému štátu, a štátna zodpovednosť vznikajúca v kontexte diplomatickej ochrany (ujma spôsobená cudzincovi alebo na jeho majetku). Relevantné záväzky môžu byť obsiahnuté v zmluve, porušením ktorej sa zakladá priamo zodpovednosť štátu inému štátu. Veľa problémov, ktoré vznikajú v kontexte diplomatickej ochrany (požiadavka národnosti, nedostatok lokálnej nápravy) nevzniká v kontexte priameho sporu jedného štátu s iným. Existuje tu len jeden problém, a to, či správanie pripisateľné štátu B spôsobilo legálne poškodenie štátu A porušením medzinárodného práva. Ak sa tak stalo, potom je založená zodpovednosť – prima facie.

Požiadavka porušenia medzinárodného záväzku štátom je jasná a jednoznačná. Avšak vzniká množstvo otázok: napríklad – otázky príčiny, pojmov ujmy, a časový faktor (pravidlá zahŕňajúce ne-retroaktivitu medzinárodného práva a akty pokračujúce v čase). Medzinárodné právo je odlišný systém, oddelený od národného právneho systému. V rámci vlastných termínov v prípade konfliktu existuje mimo národného práva a bez ohľadu na postoje nazerania zo strany vnútroštátneho práva.

Samozrejme, správanie štátu môže pozostávať z konania aj z opomenutia konania, porušenie medzinárodného záväzku štátom je relatívne bežné. Napríklad, v prípade Tehran Hostages, medzinárodný súd sa vyjadril, že zodpovednosť Iránu bola založená „neakciou“ autorít, na základe ktorej nevykonala „vhodné kroky“.

Zavinenie, poškodenie/škoda

Existujú debaty o tom, či v rámci medzinárodného práva existuje zavinenie. Debaty sa vedú medzi jednou skupinou, ktorá tvrdí, že medzinárodné právo vyžaduje zavinenie štátu spôsobujúce, resp. vyvolávajúce zodpovednosť a na druhej strane existujú tí, ktorí sú zástancami objektívnej zodpovednosti. Prípadové právo má tendenciu podporovať objektívnu školu. Napríklad v prípade Caire, arbitrážny tribunál prehlásil, že „doktrína objektívnej zodpovednosti“ štátu je zodpovednosťou za akty štátnych orgánov alebo iných orgánov, ktorí môžu zavinenie preniesť na štát.⁸ Avšak existuje aj iný výrok súdu, s iným obsahom. V prípade Corfu Channel, sa Medzinárodný súd vyjadril, že: „skutočnosť, že Albánska vláda musela vedieť o kladení mín, sa im nemôže klásť za vinu, len z dôvodu, že mínové pole objavené v albánskych teritoriálnych vodách“⁹. V tomto prípade bola založená albánska zodpovednosť, a to z dôvodu porušenia medzinárodného záväzku, na základe ktorého mala varovať lode plávajúce úžinov o prítomnosti mín (opomenutie konania). Podľa článkov 2 a 12 návrhu Komisie – medzinárodné právo zodpovednosti štátu nevyžaduje zavinenie k tomu, aby konanie alebo opomenutie konania mohlo byť charakterizované ako medzinárodne protiprávne.

Podobne, existuje aj intenzívna debata zahŕňajúca rolu škody alebo poškodenia v rámci práva medzinárodnej zodpovednosti štátu. Niektorí autori prehlasujú, že štát musí byť poškodený nejakou formou skutočnej škody alebo poškodenia, aby bola zodpovednosť založená. V návrhu Komisie sa nenachádza všeobecná požiadavka škody alebo poškodenia k tomu, aby nastali následky zodpovednosti. Za určitých okolností, len samotné porušenie záväzku bude dostatočné na vyvolanie zodpovednosti, ako príklad možno uviesť dokonca aj nepatrný zásah do nedotknuteľnosti veľvyslanectva alebo konzulárnej misie. Na druhej strane, napríklad v prípade znečistenia riek je nevyhnutné dokázať značný vplyv na životné prostredie alebo na iné použitie vodného toku, predtým než bude založená zodpovednosť.

---

⁸ Caire case (1929).

⁹ Corfu Channel, Merits, Judgement, ICJ Reports 1949.

Obsah medzinárodnej zodpovednosti

Po spáchaní medzinárodného protiprávneho aktu, vznikajú určité sekundárne záväzky. Článok 30 návrhu Komisie určuje dve hlavné kategórie, záväzky ukončenia protiprávneho stavu a reparácie. Ide o povinnosť zodpovedného štátu prestať so svojím protiprávnym správaním a poškodenému štátu poskytnúť plnú náhradu spôsobenej škody. V prvom rade je zodpovedný štát povinný ukončiť svoje protiprávne konanie. Ďalším riešením vznikutej zodpovednosti štátu môže byť opätovné obnovenie právneho vzťahu (ktorý bol ohrozený alebo poškodený porušením záväzku) alebo prísľub ďalšieho pokračovania pôvodného plnenia. Toto sa využíva najmä v prípadoch, v ktorých porušenie povinnosti nezapríčinilo veľkú škodu, pričom sa to netýka zabezpečenia ochrany veľvyslanectiev a ochrany životného prostredia.

Druhým záväzkom zodpovedného štátu je povinnosť vykonať nápravu protiprávneho stavu, čo však neznamená, že môže ignorovať svoj budúci záväzok. Porušením povinnosti nezaniká pôvodná dohoda, povinnosť pokračuje a štát je naďalej viazaný príslušným primárnym záväzkom a musí ho plniť. V niektorých prípadoch a za určitých okolností, zodpovedný štát musí poskytnúť náležité záruky a garancie neopakovania daného konania.

Tento fakt bol zakotvený Medzinárodným súdom v prípade LaGrand, v ktorom USA nedodrжали notifikačnú povinnosť ustanovenú v čl. 36 Viedenského dohovoru o konzulárnych stykoch. Súd sa vyjadril, že „záväzok USA zaistiť implementáciu daného článku sa musí brať v úvahu, rovnako ako pranie Nemecka požadujúce všeobecnú garanciu neopakovania“.¹⁰

Otázka nápravy vzniká hlavne v prípade, keď nastáva skutočná škoda alebo poškodenie a podľa medzinárodného práva zodpovedný štát je zaviazaný uskutočniť plnú reparáciu následkov porušenia. „Plná náprava spôsobenej škody sa uskutočňuje buď navrátením do pôvodného stavu (*status quo ante*), ďalej kompenzáciou alebo satisfakciou, a to buď jednotlivo alebo v ich vzájomnej kombinácii, pričom spôsob a rozsah ich použitia sa odvíja od potreby zabezpečenia plnej náhrady škody podľa okolností konkrétneho prípadu“.¹¹

Stály dvor sa v prípade *Factory at Chorzów* vyjadril, že „zodpovedný štát musí odstrániť všetky následky svojho protiprávneho konania a obnoviť stav, ktorý by s najväčšou pravdepodobnosťou bol existoval, ak by nedošlo k jeho protiprávnemu konaniu“.¹²

Navrátenie do pôvodného stavu nie je vždy možné, a z toho dôvodu, v prípadoch, v ktorých bola spôsobená majetková škoda sa vyžaduje kompenzácia (v peňažnej forme), a v prípadoch nemajetkovej škody je náhradou – satisfakcia.

Záver

V podstate sa zodpovednosť štátu využíva hlavne v rámci bilaterálnych sporov, bez širších následkov pre iných alebo pre medzinárodný systém ako celok. V druhom rade sa používa na problematické vzťahy medzi štátmi, pričom sú oddelené vzťahy štátu s fyzickými osobami alebo právnickými osobami. Zodpovednosť štátu v rámci medzinárodného práva predstavuje vzorovú formu zodpovednosti. Zodpovednosť štátu vzniká v prípade, ak sa štát dopustí medzinárodne protiprávneho konania. Pripísanie konania, resp. opomenutie konania a porušenie medzinárodného záväzku tvoria dva hlavné elementy štátnej medzinárodnej zodpovednosti. Štát ako plnoprávny subjekt na medzinárodnom poli s plnou medzinárodnoprávnou zodpovednosťou je povinný v prípade, ak poruší medzinárodný záväzok, je povinný ukončiť protiprávny stav a plne nahradiť spôsobenú škodu.

¹⁰ LaGrand (Germany/United States of America), Judgment, ICJ Reports 2001.

¹¹ Klučka, J.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť). Bratislava: Iura Edition 2008.

¹² *Factory at Chorzów*, Jurisdiction, Judgment No 8, 1927.

Literatura

- Azud, J.: Medzinárodné právo. VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 2003.
- Čepelka, Č. – Šturma, P.: Mezinárodní právo veřejné. Eurolex Bohemia, Praha 2003.
- Klučka, J.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť). Bratislava: Iura Edition 2008.
- Malenovský, J.: Mezinárodní právo veřejné (obecná časť). Edice učebnic Právnickéj fakulty Masarykovy univerzity v Brne. Nakladatelství Doplněk, Brno 1997.
- Mráz, S.- Poredoš, F. – Vršanský, P.: Medzinárodné verejné právo. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, Bratislava 2005.
- Mráz, S.: Medzinárodné právo verejné. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB 2007.
- Potočný, M. – Ondřej, J.: Obecné mezinárodní právo v dokumentech. C.H.Beck, Praha 2000.

Kontakt:

Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava

Ing. Leonid Raneta

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**ŠTRUKTURÁLNE ZMENY V PODNESTERSKEJ MOLDAVSKEJ
REPUBLIKE**

raneta@dec.euba.sk

Abstrakt

Podnesterská Moldavská republika ako neuznaný štát existuje vo veľmi ťažkých ekonomických podmienkach. Osobitosťou tohto regiónu je ten fakt, že sa nachádza najbližšie zo všetkých konfliktov post sovietskeho priestoru ku hraniciam Európskej únie. Oneskorený privatizačný proces, v tomto regióne, priťahuje pozornosť investorov nielen zo štátov SNŠ ale aj z iných časti sveta.

Abstract

Transnistrian Moldovan republic as an unacknowledged state exists in highly uncertain economic conditions. The specialty of this region is its geographical location, which is the nearest to the borders of the European Union from all the conflicts of the post – soviet space. Delayed process of privatization, in this region, attracts the interest of investors not only from CSI but from all over the world.

Kľúčové slova: privatizácia, hospodárstvo, komoditná štruktúra obchodu, Podnestersko, Moldavsko

Podnesterská Moldavská republika (ďalej len PMR) je veľmi komplikovaným a jedinečným javom. Osobitosťou tohto regiónu je ten fakt, že sa nachádza najbližšie zo všetkých konfliktov post sovietskeho priestoru ku hraniciam Európskej únie a v osnove konfliktu nie sú zabudované etnické alebo náboženské protirečia. Môžeme povedať, že konflikt existuje na základe politickej konjunktúry vo svete, dnes však, sú očividne aj ekonomické záujmy angažovaných strán na konflikte.

„Sebarealizácia“ novej neuznávanej republiky ako autonómneho ekonomického subjektu, „Podnesterský ekonomický priestor“, bolo začaté ešte v roku 1990. V tomto regióne je koncentrované približne 30% priemyselného komplexu a výrobnjej infraštruktúry celého Moldavska (energetických, plynových a dopravných systémov). Adaptácia hospodárstva PMR na sebestačnosť počas 90. rokov bola realizovaná v podmienkach existencie direktívneho modelu centrálného riadenia, ktorý zostal od sovietskych čias.

Konfrontácia s „pravým brehom“ (Moldavska republika) a politická izolácia regiónu, zabezpečilo pomalú transformáciu v oblasti vlastníckych vzťahov. Pre Podnestersko, počas tranzitívneho obdobia od sovietskeho modelu vlastníctva a riadenia k trhovej ekonomike, hlavným kritériom zabezpečovania funkčnosti ekonomiky a jej integráciu do globálnej ekonomiky, je reformovanie vlastníckych vzťahov a zabezpečovanie štátom, jednotných pravidiel hospodárenia a konkurencie.

1. Stručný popis hospodárstva PMR, komoditná a geografická štruktúra obchodu

Najmenej 20% podnikov Podnesterská patria potravinárskemu priemyslu, pri tom musíme povedať, že po rozpade Sovietskeho zväzu, tieto podniky zostali bez surovinovej základne ktorá by korešpondovala kapacitám, pre ktoré boli budované. Takmer polovica všetkých ekonomických subjektov sú angažovaní v poľnohospodárstve – a sú stratoví. Sektor služieb pokrýva približne 12-19 % ekonomiky.

Počas posledných 15 rokov sa znížil počet ekonomický aktívneho obyvateľstva, kvôli permanentnému zhoršovaniu pracovnej motivácie, najmä cez neadekvátne ohodnotenie pracovnej sily. Región sa transformoval z exportéra potravín v importéra. V ekonomike Podnesterska sa sformoval tak nazývaný „hospodársky lokomotív“, ktorý je zodpovedný za: 50% priemyselnej výroby, 60% exportu (prínos devízových príjmov) a väčšinu daňových príjmov, to sú odvetvia metalurgického, energetického a ľahkého priemyslu. Všeobecne hospodárstvo PMR stagnovalo počas celého obdobia existencie, HDP v priemere klesal o 30% za rok.

Náznaky stabilizácie ekonomiky PMR, po prvé, sa objavili v roku 2001, keď hrubý domáci produkt HDP vyrástol o 11%, priemyselná výroba o 9% a priame investície o 15,6%. Nadeje na stabilný a pozitívny rast však sa nerealizovali a v roku 2002 bolo zaregistrované zníženie HDP o 3%. Napriek tomu rok 2004 bol jeden z najúspešnejších rokov za cele post – sovietske obdobie. Pozitívna konjunktúra surovinových trhov, dovolila Moldavskému metalurgickému závodu v Rybnitse zabezpečiť 60% celkového exportu, podľa štatistiky PMR zahraničný obchod v roku 2004 vyrástol do úrovne 1,3 mld. USD čo je prírastok o 26,1% v porovnaní s minulým obdobím, export vyrástol o 23,7% a import o 27,9%.

Z vyššie uvedeného je zrejme to že komoditná štruktúra exportu PMR je veľmi úzkeho zamerania, najväčšiu časť exportu tvorí metalurgický priemysel (valcované čierne kovy, podiel na exporte: 2000 – 52,1%, 2001 – 45,4%, 2002 – 57,7%, 2003 – 48,5% a 2004 – 61,4%), druhé umiestnenie má textil a výrobky z textilu (exportuje sa do Nemecka a Talianska), elektrická energia (exportuje sa do Moldavskej republiky), obuvníctvo (Nemecko), stroje prístroje a zariadenia (najmä RF a Ukrajina) a potravinársky priemysel.

Geografická štruktúra exportu je široká, exportujú sa výrobky do takmer 90 štátov celého sveta. Na druhej strane, obchodno – ekonomické vzťahy sú dočasné a veľmi často sú ovplyvňované zmenami podmienok ako exportu tak aj importu. Napríklad v roku 2001, po zavedení zo strany USA antidampingových opatrení, clo vo výške 232%, na valcovaný tovar, bol poškodený export do tejto krajiny. Po tomto úkone export do USA sa znížil zo 70,9 mil. USD v roku 2000 do 6,1 mil. USD v roku 2004. Geografia exportu sa tiež zmenila, dnes smerovanie tovarových tokov je najmä do Ruskej federácie, Taiwan, Portugalsko a Alžírsko. Štáty SNŠ sú najdôležitejšími obchodnými partnermi PMR, od roku 2000 do roku 2004 podiel štátov SNŠ na celkovom exportu vzrástol od 39,4% na 42%. Export z Podnesterska tiež smeruje aj do štátov Európskej únie napríklad: v roku 2000 približne 19,3% od celkového exportu smerovalo do EÚ, v roku 2003 až 33,3%.

Počas celého obdobia existovania, Podnestersko má tradičné negatívne saldo obchodnej bilancie s Ruskou federáciou, faktický RF, každý rok, poskytuje PMR úver približne 50-90 mil. USD, ktorý dovoľuje regiónu udržiavať svoju makroekonomický stabilitu. V komoditnej štruktúre exportu do RF dominantou položkou sú „čierne kovy a tovary z nich“ (produkcia Moldavského metalurgického závodu v Rybnitse) – 63,7%, „stroje prístroje a zariadenia“ – 15,3% a „potravinárske výrobky“ – 10,3%, všetky údaje sú za rok 2004.

Špecifickým riešením Colného komitétu RF, v aprílu roku 2003, bol otvorený colný sklad „Suzemki“ (Brjanská oblasť) pre skladovanie a expedíciu šrotu pre potreby metalurgického závodu v Podneskersku.

V komoditnej štruktúre importu z Ruskej federácie, dominujú paliva, najmä prírodný plyn, ktorý je dodávaný za lacnejšiu cenu než je trhovú, čo dodáva konkurencieschopnosti tovarom podnesterského priemyslu, znižuje to tiež náklady na vykurovanie pre obyvateľstvo.¹

2. Privatizácia v PMR

Za začiatok reformovania vlastníckych vzťahov v PMR môžeme považovať rok 1991, v ktorom bol schválený zákon „Ohľadom odštátňovania a privatizácie“. V tomto období procesy privatizácie v PMR prebehali súbežne s procesmi privatizácie v Ruskej federácii, Ukrajine a Moldavskej republike. Realita tejto privatizácie ukázala že bývalé štátne podniky boli len transformované na akciové spoločnosti. Veľké štátne podniky – zároveň najvýkonnejšie hospodárske subjekty regiónu sa stali takým spôsobom akciovými spoločnosťami, ako príklad: Moldavský metalurgický závod (Молдавский металлургический завод), Elektromaš (Электромаш), Moldavizolit (Молдавизолит), PHBO (ПХБО), Moldavská tepelná elektrárň v Kučiurgane (Молдавская ГРЭС), Chladiarenský závod (Рефрижераторный завод) a iné.

Výrazného efektu tento úkon neprinesol, pretože majetok vo forme akcii sa nachádzal najmä v rukách štátu a jedna časť sa rozdelila spomedzi pracovníkov kolektívu. Samozrejme že kolektív, kvôli objektívnym príčinám (z dôvodu ekonomickej situácie), nemohol prinášať priame investície do spoločnosti, na druhej strane, reforma odštátňovania takmer sa nedotkla malých a stredných podnikov, ktoré sú osnovou každej trhovej ekonomiky.

Berúc do ohľadu deštruktívne procesy ktoré prebiehali, počas privatizácie v Ruskej federácii na začiatku 90. rokov, zákonodarný organ „Najvyšší soviety PMR“, v roku 1995, pozastavil výkon zákona „O odštátnení a privatizácie“. Za týchto podmienok, podniky v PMR sa stále nachádzali v štátnom vlastníctve, ale podmienky hospodárenia a konkurencie na zahraničných trhoch boli trhovými. Ako výsledok neefektívneho riadenia Chladiarenský závod pozastavil hospodársku činnosť a išiel do konkurzu, Moldavizolit sa maximálne priblížil ku konkurznému stavu. Aby zachrániť najväčšie podniky, PMR vykonáva bezprecedentné kroky na zlepšenie situácie (preferencie, daňové prázdniny, napríklad: PHBO bol oslobodený od daní na dobu 5 rokov, Moldavský metalurgický závod a iné závody dostávajú preferencie).

Koncom 90. rokov bolo vykonané úverové usporiadanie v rámci celého priemyslu PMR, ale ani to nepomohlo zamedziť stratovému hospodáreniu ktoré je spôsobené štátnym vlastníctvom.

Za týchto podmienok je predaný akciový balík Moldavského metalurgického závodu, výnimočným riešením Najvyššieho soviety PMR (štátu zostava 10 percent akcií), pri tom rozpočet nedostáva takmer žiadne peniaze pretože závod je odpredaný za úvery (poznámka: Industrialnaia 1, PSČ 5500 Rybnitsa, Moldavsko (PMR), <http://www.aommz.com>).

Uvedomujúc si negatívne skúsenosti minulých rokov v oblasti odštátňovania ekonomiky, Najvyšší soviety PMR prijal v roku 2000 novelu zákona „O odštátnení a privatizácie“ a tiež bol schválený zákon „Štátny program privatizácie na roky 2001-2002“. Výsledkom tejto privatizačnej činnosti bolo to, že do roku 2004, rozpočet PMR dostal 57 mil. USD a boli predané 37 objektov, medzi ktorými aj strategické objekty, ako napríklad:

---

¹www.iamik.ru

Moldavská tepelná elektrárň Kučiurgan (29 mil. USD). Vo väčšine prípadov, priamo alebo nepriamo, vlastníkm sa stávali ruské spoločnosti ako súkromné, tak aj štátne. Pre zabezpečovanie vyššieho stupňa právnej ochrany v roku 2004 bola použitá metóda dvojitého predaja (jeden vlastník predal inému „pocitivému“ vlastníkovi). Táto metóda bola použitá v prípade dvoch najväčších objektov: Moldavská tepelná elektrárň v Kučiurgane – novým vlastníkom sú Ruske energetické siete („PAO EЭC“) a Moldavský metalurgický závod v Rybnitse – novým vlastníkom je rakúsko – ukrajinská spoločnosť „Hares Group“.

V tomto období v spoločnosti narastal odpor voči privatizácii a napriek tomu že už existoval legislatívny rámec, privatizačný proces nepokračoval. V roku 2003 Prezident PMR prijal rozhodnutie o reorganizovaní výkonných orgánov privatizačného procesu – 1. apríla 2003 roku bola zrušená „Štátna sprava výkonu privatizácie“. Následne boli stanovené konkrétne ciele, podľa ktorých, v rámci procesu privatizácie, je potrebné vykazovať reálne výsledky.

Ministerstvo hospodárstva vykonalo reorganizačnú a prípravnú činnosť, ktorá vyústila do spracovania nového legislatívneho rámca, či že pochopiteľného a stabilného mechanizmu odštátňovania. Počas rokov 2001-2004, taký pochopiteľný mechanizmus neexistoval a spolu s tým, nebol ani legislatívny fundament pre privatizačnú činnosť.

Podmienky a legislatívne normy v oblasti odštátňovania boli prerobené aby korešpondovali novým reáliám a aby vytvárali rovnováhu medzi záujmami potenciálnych investorov a štátom. Nasledovné kroky boli vykonané pre to aby zabezpečiť funkčnosť procesu privatizácie:

1. začiatkom roka 2003, bol prijatý zákon PMR „O trhu s cennými papiermi,
2. v júli roka 2003, bola prijatá novela zákona PMR „O odštátňení a privatizácii“,
3. v februári roka 2004, bol prijatý nový zákon PMR „O akciových spoločnostiach“,
4. v marci roka 2004, bol prijatý nový zákon PMR „O výkone oceňovania“,
5. v novembri roka 2004, bola prijatá novela zákona PMR „Štátny program odštátňovania a privatizácie na roky 2001-2004“, činnosť ktorého bola rozšírená aj na rok 2005
6. v súčasnosti platí zákon „Štátny program odštátňovania a privatizácie PMR na roky 2005-2006“.²

Zohľadňujúc skúsenosti z minulosti, v rámci štátom vlastnených podnikov, boli objavené tendencie znižovania produktivity práce a celkových kvantitatívnych ukazovateľov. Boli stanovené nasledovné príčiny:

- a. nedostatok finančných prostriedkov v štátnom rozpočte pre investičnú činnosť,
- b. fyzicky a morálne zastarané stroje prístroje a zariadenia v rámci štátnych podnikov,
- c. žiadny záujem domácich a zahraničných investorov investovať do štátnych podnikov.

Na zlepšenie situácie a riešenie vyššie uvedených problémov bolo potrebné vykonanie určitých krokov, ktoré aj boli zabudované do cieľov privatizačného procesu, na príklad:

- a. zabezpečenie realizácie vlastníckeho práva pre spoločenské organizácie a produkty ich činnosti, pri pomoci rôznorodých foriem vlastníctva,
- b. zabezpečovanie existencie likvidných aktívov v rámci štátnych podnikov, ktoré by mohli byť využité potenciálnymi investormi,
- c. zvyšovanie konkurencieschopnosti štátnych podnikov na vnútornom a medzinárodných trhoch,

² Zákon: „Štátny program odštátňovania a privatizácie PMR na roky 2005-2006“, „Súpis objektov pripravených na privatizáciu v rokoch 2005 – 2006“ a „Súpis privatizovaných objektov od 2002 do 2005“

- d. zvyšovanie peňažných tokov do štátneho rozpočtu pri pomoci zvyšovania výroby, nie zvyšovaním daňového tlaku,
- e. vytvorenie vhodných podmienok pre rozvoj konkurencie a trhu s cennými papiermi.

2.1 Osobitosti privatizácie v PMR

Proces privatizácie v Podnestersku nie je vykonaný prostredníctvom kupónovej privatizácie, ako to bolo v Ruskej federácii a Moldavskej republike, ale prostredníctvom priameho predaja realizovaného štátom. Peňazí od privatizačnej činnosti plynú do štátneho rozpočtu alebo do príslušných fondov.

Na privatizačnom procese sa môže zúčastniť aj pracujúci kolektív alebo nájomca, pri všeobecných rovnakých podmienkach, majú však predkupné právo za začiatočnú cenu a tiež majú právo odkúpiť objekt na splátky. Prezidentovi PMR je vyhradené právo podať návrh na schvaľovanie Najvyššiemu soviету PMR o poskytnutí peňažnej odmeny úspešne pracujúcim kolektívom, na objektoch vyhradených pre privatizáciu, do výšky 24 % od peňažných prostriedkov získaných privatizáciou príslušných objektov.

Potenciálni investori, pri kúpe štátneho majetku, dostávajú podmienky investovania na najbližšie 3 – 5 rokov.

Odštatňovanie strategických a významných podnikov sa odohráva podľa špeciálnych (osobitných) projektov, ktoré majú záväzné podmienky investičnej činnosti, medzi ktorými môžeme zdôrazniť nasledovne:

1. zanechanie priemyselného zamerania odštatňovaného majetku,
2. realizácia investícií na modernizáciu a opravu objektov,
3. zanechanie kvantity pracovnej sily na tej istej úrovni najmenej jeden rok po privatizácii,
4. zabezpečovanie garantovaných trhov surovín (komponentov) a trhov realizácie produkcie,
5. vyplatenie úverovej zadlženosti, najprv voči pracovnému kolektívu a ostatné zadlženosti, v súlade s platnými právnymi normami, zmluvami a stanovami arbitrážneho sudu.

Objekty ktoré boli privatizované, najmenej ráz do roka sú kontrolované príslušnou komisiou s cieľom overenia výkonu dohodnutých podmienok.

Prioritou politiky Ministerstva ekonomiky PMR a Najvyššieho soviету PMR, v oblasti realizácie „Štátneho programu odštatňovania a privatizácie“, je vykonanie marketingových výskumov s cieľom objavovania potenciálnych investorov pre objekty začlenené do privatizačného programu. V prípade záujmu potenciálneho investora, je naštartovaný privatizačný proces toho ktorého objektu. Pre každý objekt privatizácie je stanovená procedúra trhového oceňovania.

V súčasnosti privatizácia štátneho majetku zostáva prioritou sociálnej a ekonomickej politiky, je zdrojom financovania pre rozpočet a zdrojom investícií pre ekonomických subjektov.

Práve preto Ministerstvo ekonomiky PMR robí všetko aby tieto finančné toky mali stálu podobu. Dlhodobými cieľmi privatizácie sú: zvyšovanie efektivity privatizovaných objektov, kvantitatívny nárast výroby, zvyšovanie zamestnanosti obyvateľstva, mobilizácia finančných prostriedkov od privatizačného procesu, budovanie podmienok pre slobodnú podnikateľskú činnosť, vytvorenie sociálno-zameranej trhovej ekonomiky.

Napriek pesimistickým prognózam je očividne, že investor má záujem o Podnestersko. Príkladom môže slúžiť predaj závodu „Moldovakabel“ v meste Bender, ktorý bol predaný

hospodárskemu subjektu „Sevkabel“ zo Sankt-Petersburgu a tiež predaj závodu „Pribor“ ruskej štátnej spoločnosti „Saljut“. Vyššie uvedený príklad nemá precedens na post sovietskom priestore, pretože vlastníkom sa stalo Ruska federácia a riešenie bolo prijaté oficiálnymi orgánmi RF (priama účasť ruských štátnych podnikov na privatizácie v jednej z nepriznaných republík na post sovietskom priestore).

Počas roka 2005, v Podnestersku boli privatizované 41 štátnych podnikov a 171 objektov mestského vlastníctva. Najväčšie objekty privatizované počas roka 2005 boli: Tepelná elektrárň Kučjurgan (29 mil. USD) „Tirotext“ (22,9 mil. USD), „Závod vín a koňakov v meste Rybnitsa“, „Litmaš“ pekáreň v mestách Tiraspol (1,2 mil. USD), Rybnitsa a Bender. Počas celého obdobia aktívnej privatizácie do 1 januára 2006 boli predané 68 objektov štátneho majetku. Investori ktorí kúpili podniky v PMR zainvestovali do obnovy a rozvoju 114,3 mil. USD oproti naplánovaných 70,2 mil. USD. Proces aktívnej privatizácie začal v roku 2002. Objekty sa predávajú na aukciách alebo podľa individuálnych projektov.³

Parlament Moldavskej republiky v októbri roku 2004 prijal zákon ohľadom privatizácie na ľavom brehu rieky Dnestier, ktorý deklaruje privatizáciu v PMR nelegitímnu, zákon platí od 1 januára 2005 roku.⁴

Medzi Kišinevom a Tiraspolom je ostrá konfrontácia okolo otázky privatizácie v Podnestersku. Táto tematika nie je vyriešená a pravdepodobne do budúcnosti zostane ostrou. Ceny predaja podnikov v PMR sú nižšie reálnej hodnoty (bez započítavania politických riskov a napätí), kvôli dvom hlavným príčinám:

1. po prvé tvrda pozícia Kišineva, ktorá odvracia záujem investorov,
2. po druhé politické zmeny na Ukrajinskej politickej aréne (oslabenie skupiny blízkych ex – prezidentovi Kučme).

Ukrajina je dôležitou pre PMR tým, že export produkcie z PMR je možný len cez územie Ukrajiny, na druhej strane Metalurgický závod v meste Rybnitsa patrí skupine biznismenov „Hares Group“ – blízkych V. Janukovičovi a L. Kučmovi.

Neoficiálne by sme mohli povedať že privatizácia v PMR je vykonaná tromi spôsobmi:

1. Predaj podnikov vlastným, „vnútorným“, blízkym ku vláde biznismenom a oligarchom, to je prípad závodov topánok „Tigina“ a „Floare“, závodu metalo - litografie v meste Tiraspol (o ktorý má záujem jedná z najväčších amerických korporácií v odbore), závod „Moldavizolit“ a tiež je to prípad „telekomov“ – „Transtelkom“ a „Interdneserkom“.
2. Predaj podnikov investorom registrovaným v „of shore“ o ktorých nie je pochopiteľné kto je majiteľom. Najkrajším príkladom je predaj strategického objektu pre PMR – „Tepelná elektrárň Kučjurgan“ za 29 mil. USD rusko-belgickému „Sent Gidon Invest“.
3. Predaj podnikov renomovaným spoločnostiam, ktoré majú záujem o investovanie do regiónu ne všímajúc si konflikt s Kišinevom. Napríklad: predaj „Buket Moldavii“ ruskému obchodnému domu „Aroma“, rusky gigant „Sevkabel“ kúpil „Moldovakabel“ a závod „Pribor“ z mesta Bender bol kúpený ruskou štátnou spoločnosťou „Salut“ – čím sa faktický stal súčasťou ruského obranného priemyslu.

V súčasnosti privatizačná činnosť je osnou financovania štátneho rozpočtu čo dovoľuje vládu elite zvyšovať platy a dôchodky aby zamedzil nepokojom.

Záver

³ <http://nr2.kiev.ua/83086.html>

⁴ www.basa.md

Privatizácia v PMR sa rozbehla s oneskorením, kvôli špecifickým politickým a bezpečnostným podmienkam tohto regiónu. Širšie chápanie medzinárodno – politického kontextu, dovoľuje nám konštatovať že Podnestersko je objektom aktívneho pôsobenia zahranično – politickej činnosti nielen Ruskej federácie ale aj iných hráčov angažovaných do procesov prebehajúcich v tomto regióne.

Za významný fakt považujeme skutočnosť účasti veľkých ruských spoločností na privatizácii v PMR, najmä zdôrazňujeme účasť štátnych podnikov Ruskej federácie na privatizačnom procese v PMR. Silným faktorom je aktívne angažovanie vládnych štruktúr RF do procesu stabilizácie makroekonomickej situácie v regióne, ako napríklad vytvorenie špecifických colných skladov, na území Ruskej federácie, a finančná pomoc zo strany RF. Sú to všetky náznaky serióznosti krokov RF po ceste ochraňovania vlastných zahranično – politických a ekonomických záujmov v kontexte realizácie zahraničnej politiky v regióne.

Na druhej strane v podmienkach neexistencie medzinárodnej subjektivity Podnesterska (PMR nie je oficiálne priznaným štátnym útvarom), vzniká otázka právnej legitimity privatizačného procesu. Práve kvôli existencii veľkých politických riskov ceny predávaného štátneho majetku sú atraktívne investorom, ktorí sú ochotní znášať väčšie riziko z investícií, kvôli väčším príjmom.

Vznik nového privatizačného programu v PMR a vypracovanie pochopiteľných mechanizmov odštátňovania dodávajú serióznosti zámerom vláducej elity pokračovať v procese transformácie hospodárstva a odštátňovania napriek protestom oficiálneho Kišineva a neexistencie medzinárodnej právnej subjektivity samotného PMR.

Použitá literatúra

www.iamik.ru

Zákon: „Štátny program odštátňovania a privatizácie PMR na roky 2005-2006

<http://nr2.kiev.ua/83086.html>

www.basa.md

www.kp.md

Kontakt:

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava

DISCUSSION ON THE FUTURE OF EUROPE AND ITS CRITICS

---

riedelr@wp.pl

Abstract:

Debating is both a method of generating ideas as well as coming to consensus with potential or real opponents, partners, stakeholders. Both of those important functions of debate are discussed in the presented article, as a perspective to observe the discussion on the future of Europe. Its critics claim it is ineffective for many reasons, among them: the European citizens are not included, the integration is too much elitist concept, or lack of interest of the so called everymen. The list of questions that need to be answered by integrating Europe is expanding, together with every new wave of enlargement, every new challenge emerging from global context. Therefore it is not just a theoretical paper criticizing the poor level of debate on the future of Europe. It is a paper that tries to draw the readers' attention to the critical importance of the reasons why the debate does not work and does not bring answers, conditional for taking the decisions. The method of debating and decision taking that was tried in the formula of a convention failed. The situation in which the process of European integration is steered by the politicians, and therefore is an elitist one has come to its own natural borders. However, the inclusion of the Europeans into the democratic process is going to be much more problematic than just preparing an appropriate legal framework. Nevertheless, building public discourse, stimulating the process of integration is conditional for the successful future of Europe.

European integration is an open process. We do not know exactly where it leads. So far it has been an economic – social – political process of creating a community of member states. This has changed in the 90. XX c. when the Europeans became UE citizens and the ambition of the union expanded from being the community of the states, to being the community of the people. Certainly not only ambition was the motivation behind. From the perspective of time, and having in mind the present and coming challenges, we clearly see how much important it became that the Europeans get involved. The problem is that so far they have not got involved. There are many examples to be pointed to support this statement, among them the most important are: declining participation in EU Parliament elections or the failure of the EU constitution ratification process.

While the politicians and the bureaucrats are arguing about the half-measures that will or would be implemented, it is necessary to point the fundamental shortcoming and danger resulting in such a situation. And in the author's opinion it is the poor level of a public discourse on European matters. European debate is not only important for stimulating the integration of the European continent society. Effective debate on the future of Europe is crucial for the European Union for two important reasons. Firstly, to overcome the current crisis – brought up by the failure of EU constitution ratification process and accompanying phenomena. Secondly, as it is the only way to answer key questions that arise with the globalization pressure. Both of the reasons are highly interrelated, and both of them result in the necessity that the Europeans face – the necessity to find solutions to unanswered challenges that cumulated over the years (Morgan, 2004).

With the fall of Communism in Eastern Europe in 1989 and the founding of the "European Union" in 1992 with the Maastricht Treaty, endowing the European Community with new and stronger competences in a wide range of areas (e. g. in the field of foreign affairs, security and defence), two questions gained renewed urgency: the definition of EU

borders and that of the political legitimacy of the Union in the eyes of its citizens - the 'glue' that unites all Europeans and keeps the Community together. Debates about European identity have intensified in the context of EU enlargement and the EU Constitutional Treaty (see also: Risse, 2005). First the Communities and now the Union moves its borders, among others more and more to the East – being now at the so called Huntington's line (separating Latin civilization from the Orthodox one).¹ Certainly there are many reasons for which united Europe should look to the East. One of them is the demographic crisis. Eastern Europe may become a type of demographic reservoir, for the aging West. Europe is alive until European values evolve in its inhabitants hearts. Europe is reaching as far as its values resemble positive emotions². Certainly there are much more urgent topic for discourse. Despite of the time passing, and more members on the board, the union did not managed to propose renewed ways of proceedings, the institutional, legal, political framework, that would be acceptable for all members and would constitute a system (Grosse 2006). The separate room for a debate is the so called depth of integration. Common European law is not replacing state's law systems (civil, business, administrative, etc.) Should it be like this also in the future? Today every country combats the unemployment in its own way, based on it sown resources, policy. Is this possible to do it so also in the future? The same with research and development and many other spheres (Oleksy, 2003).

The above mentioned are just a subjective selection of subjects that need urgent debating and decisions. The objective of this article is not to prepare another list of topics – at this phase it is only important to point the key issues and underline their importance. Consequently, I would like this selection to be a kind of background for further analysis. A context that creates the necessary pressure the reader should feel while going through the text. As it is not just a theoretical paper criticizing the poor level of debate on the future of Europe. It is a paper that tries to draw the readers' attention to the critical importance of the reasons why the debate does not work and does not bring answers, conditional for taking the decisions. Conditional for Europe to cope with its weight and to become a player in the global context.

The critics concerning the way in which the debate on the future of Europe has been developing is justified. Open exchange of ideas that leads to generate concepts of integration for tomorrow has failed. It has failed for many reasons, however one of them seems to be critically important and consequently is going to be discussed in this article. It is the failure of democratic opinion building as a result and parallel phenomenon of public debate. Democratic opinion building that is the process that takes place in a political system and is connected to many parallel processes, that are also going to be covered.

To a high degree the integration process in Europe after the second world war was an elitist one. From the very beginning the European people were not directly involved. This has been changing and one could give a number of milestones like for example: electing the EU Parliament deputies or EU citizenship. However, taking into account the contemporary standards of democracy, which the societies of the member states are used to, it is too far from it. No matter how strong the discussion on democratic deficit is – it is interesting to see how the European citizens perceive the democratic process within the Union.

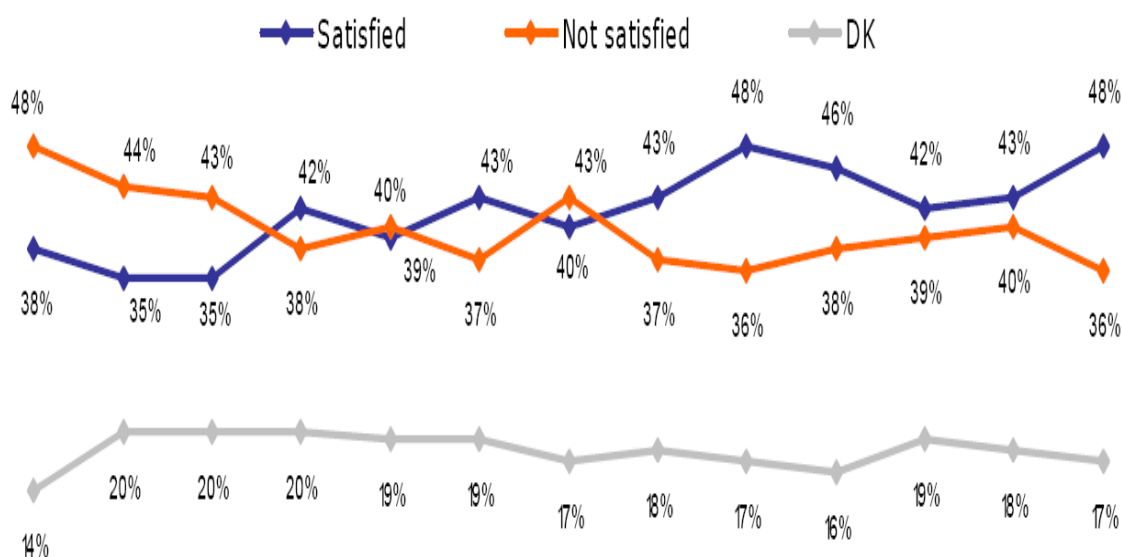
---

¹ If we follow the pattern proposed by Huntington, closing the way to the East could mean surrender to the 'clash of civilizations' destiny.

² Therefore a good answer to the question if the Russians (for example) are Europeans is – those, who want.

Satisfaction with the way democracy works in the European Union % EU

Sp. 1995	Aut. 1997	Sp. 1998	Sp. 1999	Aut. 1999	Sp. 2000	Aut. 2000	Aut. 2001	Aut. 2002	Sp. 2003	Aut. 2003	Sp. 2004	Aut. 2004
EB43	EB48	EB49	EB51	EB52	EB53	EB54	EB56	EB58	EB59	EB60	EB61	EB62

entity that is democratic itself. This issue has its own rich literature and is widely discussed beyond this article. No matter if there is a democracy deficit or in within the European Union, the EU citizens' satisfaction with the way democracy within this institution works is improving. It does not mean the democratic process is improving, just the way the European perceive it. Through the analyzed decade the satisfaction improved significantly – 10%, and the dissatisfaction declined even more –12%. What is interesting, at the same time, the Europeans are less and less eager to participate in EU Parliament elections. The attendance is going down consequently beginning from 1979, when the first elections took place. Direct elections to the EU Parliament are the major arguments of those authors who underline the institutional aspect of democratic process. The above presented tendency differs from one state to another, without observable scheme for a group of countries having similar characteristics (for example new member states, old ones).

With the process of time, Western Europe integrated implementing new treaties that were negotiated and agreed on the intergovernmental level. It used (and is still using) intergovernmental conference as a method of treaty building. After the consensus on the council level, the new treaty was ratified by the parliamentary background or – relatively exceptionally – in a referendum. This has changed, after the Nice Treaty – so called enlargement treaty. From that time it was generally claimed that the EU structure needs a reform that will adjust it both to the widened territory as well as to the challenges that appear in the global context. The idea to develop such a new (constitutional) treaty was a Convention, which became the major institutional platform for European debate. The mainstream of conceptualizing the future form of integrated Europe took place within the frame of the Convention for the Future of Europe. It produced a document that – in spite of or against initial intentions – did not answer most of the concerns that European system faces. Not being fully satisfied with the method of intergovernmental conference, the political decision makers intended to refresh the treaty building procedure. The convention method involved wider spectrum of stakeholders, was much more transparent and introduced innovative ways of proceeding. Nevertheless, the result was a treaty proposal (as the

Convention replaces just the conventional preparatory phase), that caused serious tensions on the intergovernmental level and – as appeared later on – not only there (Mik, 2005).

The two above mentioned problems (elitism of the integration process building and failure of the convention as a method of treaty building) have a common denominator which is lack of public interest. Many surveys carried out all over Europe, provide enough evidence to prove how little European citizens know about the integration process. What are the reasons for such a phenomenon are a potential subject for a separate further investigations. At this point it is only important to realize what it means and what are the consequences for the social communication at the European level.

One of the possible answers is that there is no such an entity as the Europeans – in the meaning of socio – political system. We cannot expect European democracy to develop as soon as there is no European *demos*(Pettit, 2005). Formal attributes of democracy can be provided by up – down process, for instance an international treaty that establishes tribunal guarantying EU law protection. This is however not enough for the democracy to function. It needs much more from the bottom – up sphere, like for instance a European media platform, which is practically non-existent (Habermas, 2005).

The European discussion is dominated by the national (state) interest (Kranz, 2006). This is one of the barriers in building the European perspective. And this perspective is needed not only for cosmopolitan minds, it is a necessity when one thinks about the global challenges we are meeting, and growing global challenges that we are going to meet tomorrow. The same counterproductive effects are brought about by a number of factors that constitute the political culture of each member state – both on the side of the political class as well as the society.

European citizens do not know much about integrational process, both the general concepts as well as detailed issues.

The European Union currently consists of twelve Member States	Each year, there is a Europe Day in all the countries of the European Union	The European Union has its own anthem
% FALSE	% TRUE	% TRUE

EU25	58%	41%	36%
-------------	------------	------------	------------

BE	74%	49%	40%
DK	60%	31%	32%
DE	60%	47%	28%
EL	70%	52%	33%
ES	59%	38%	37%
FR	72%	45%	38%
IE	57%	32%	22%
IT	39%	44%	33%
LU	85%	54%	53%
NL	60%	21%	13%
AT	64%	45%	54%
PT	65%	49%	40%
FI	67%	76%	27%
SE	66%	41%	35%
UK	41%	17%	22%
CY	80%	69%	55%
CZ	54%	26%	19%
EE	62%	56%	49%
HU	64%	47%	60%
LV	54%	63%	50%
LT	51%	60%	48%
MT	66%	57%	65%
PL	67%	48%	72%
SK	60%	43%	53%
SI	70%	46%	65%

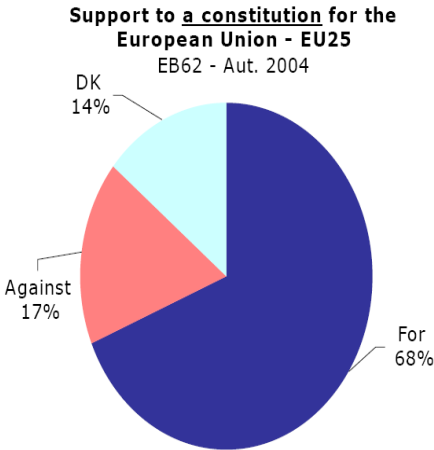
BG	21%	53%	44%
RO	21%	59%	44%
TR	26%	34%	29%
HR	44%	53%	34%
CY(n)	61%	40%	36%

Eurobarometer 62. Public Opinion in the European Union. Brussels, May 2006

Presented above data is just a selected example – out of many gathered in every new edition of Eurobarometer – of how poor is the level of knowledge about even basic facts connected with the integration. Knowing the number of member states, the fact that there is a Europe Day or UE anthem belong to a primary education. Again the level of knowledge does not improve with the duration of membership. Certainly analyzing the reasons and characteristics of such a condition of knowledge and interest could be an interesting topic for a further investigation, however for this paper the most important aspect is the consequence of such a state.

The question that arises naturally in this context is: “Is this a ground for a satisfactory debate?”. Certainly not. Nobody can afford a comprehensive test of knowledge in this field that would cover representative group of the Europeans, however we can only imagine the competences of so called an average UE citizen in this area. This picture unfortunately is not very optimistic. One can fall into even deeper pessimism when realizes that the many of those citizens took part in a referendum on Constitutional Treaty. I do not mean only those, who voted in France and the Netherlands, where the ratification series stopped.³ I seriously mean also those in Spain, for example, who voted “Yes”. I have not heard many complains about the level of knowledge of the Spanish, whereas the opinion pools showed their competences were not higher than those voters in Paris or Amsterdam. Academic paper is not a place to unveil hypocrisy, however one cannot ignore the fact, that there were serious proposals to repeat the voting after some time in France and Holland. Nobody demanded it in Spain, and the reasons for doing so were the same. Just the result was different. The history of European integration is not free from socio-technic maneuvers that were implemented to keep the process going: for instance the Irish referendum on the Nice Treaty.⁴ From the perspective of time it is interesting to observe how optimistic were the surveys of public opinion on the Constitutional Treaty before it failed in some referenda.

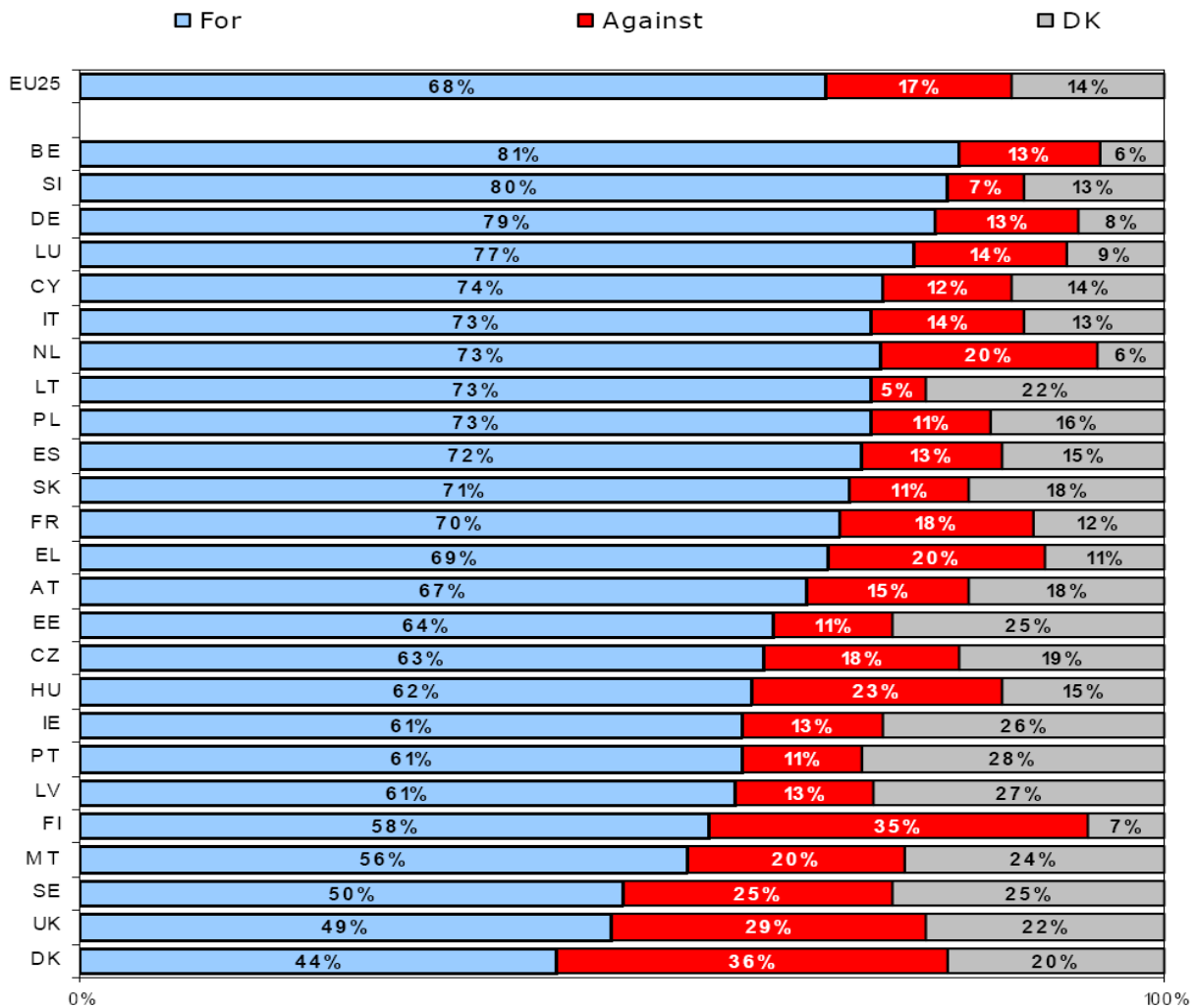
Eurobarometer 62. Public Opinion in the European Union. Brussels, May 2006

³ It has been widely discussed in daily and weekly press, that the voting was not on the body of the treaty (which nobody read). This voting was to have an internal politics context (France) or was - in political practice – voting about other integration issues, but not the Constitutional Treaty. (Holland)

⁴ In the first round the Irish voters said no to the treaty, however after some months (and a certain portion of political marketing methods), when repeated, the answer was positive.

Support to a Constitution for the European Union

The data presented are taken from official UE publication and the surveys are carried on with the best practice methodology. The Eurbarometer was published in May 2005, but the data collected a couple of months earlier. Especially interesting are the results from France and the Netherlands, where in May and June 2005 the voters said no to the Constitutional Treaty. As can be seen, the Dutch belonged – according to Eurobarometer - to one of the most enthusiastic nations in Europe towards the Constitution. 73% (5% over the EU average) supported the idea of implementing it. France was not much worse – 70% of the French found it a good idea. Only 18% (Fr) and 20% (NI) were against. As we know more than 50% of the Dutch and the French voted against, in result. The interpretation of the data can be extremely different. During those months (from the collection of the data to the referendum) the public opinion could change. The team of sociologists could make a mistake of methodological nature. The answers could be not honest – it was politically correct to answer “Yes”, while deep inside their hearts the two nations were against, etc. What the survey is teaching us, is that we do not have a satisfactory level of debate and communication in general in Europe, but also have difficulty with the diagnosis phase – where we are. What we know, what we want, where we want to go, if we want to go, and if we want to go together. Additional question that grows beside, but is of critical importance to the analyzed matters is: “Should there be organized referendum consulting the people whether the state should ratify an international treaty or not”. Having those restrictions in mind for quite a long time, I

believe that especially now⁵, it is time to express them openly, and draw conclusions for the future. It is also extremely important from the point of view of the main discussed problem – how to effectively stimulate debate in Europe, that would involve the European citizens and result in a more democratic decision making. Each member state can ratify the new treaty, as every other international treaty, according to its own rules. Therefore some countries decide on the parliamentary way (for example Germany), others decide on a referendum (France). Those who are in favor of referendum, claim that this method brings more legitimacy to the decisions taken. Every day we practice the representative democracy, and when it comes to really important issues, the society needs to be consulted. The direct form of democracy makes the people more involved. They become more interested, know more about the public sphere. The pre-referendum period is naturally filled with debate. And finally, last but not least – among others, as there are many more arguments – the responsibility for the decision is at the society's side. Nobody would dare say – it is “they” who took the decision.

Consequently, the referendum supporters criticize the parliamentary method to be highly politicized. It can result in the new treaty coming somehow “through the back door”. It petrifies the European project to be an elitist one. The opponents of a referendum claim that direct democracy is functioning well in a small scale (ancient Greek polis, or Swiss canton). Our systems are mainly based on indirect democracy. We choose our representatives, and – from our taxes – pay them relatively well, so that they play their role. Direct democracy is not better than representative one. On the contrary, people (the average voters), mostly not being specialist in international law, are not prepared to such decisions. Their level of knowledge and general competences in this field are poor enough to leave this responsibility to those who represent the citizens and are supposed to be competent. So far experience with referenda on international treaties showed how easily they become politicized and have nothing to do with a public debate. Instead of bringing increase of knowledge, better understanding of arguments, they quite often bring about simplistic slogans and misleading argumentation. And parliamentary method seems to be more effective as decision making process is a continuity, which has its logics, dynamics, and its rationality.

The above mentioned, is discussed in the context of Constitutional Treaty (and later Lisbon Treaty) ratification failure, however this problem is actual also for other situations. To the same degree the citizens of Poland and most other candidate countries, were not prepared (in terms of competences) to accept in a form of referendum the accession treaties. The public debate accompanying the pre-referendum period was highly unsatisfactory from meritorious point of view, and – despite of many governments attempts – did not bring better understanding of the process.

The question how to stimulate debate to generate ideas about the future form of European integration remains unanswered. In the last decade, across Europe we could observe a number of different approaches, some governments decided on promotional campaign, others – more educational and informative one. What kind of campaign – if any – should be implemented, an informational one or promotional one - this is not a rhetorical question – even though (at first sight) it might look like. After a series experience we have the empirical knowledge, that no matter what kind of action the government decided to take, the result was not satisfactory. Just to point two quite extreme examples – the promotional campaign in pre-accession period in Austria 1993 – 1994, or intended to be informational actions taken in France before the Constitutional Treaty referendum in 2005 (for instance: sending to each house-hold the text of the treaty). No matter what was the nature of the undertakings, each

---

⁵ The time of reflection on the Constitutional Treaty or Lisbon Treaty should be invested also to discuss this problem.

and every result had its shortcomings and justified critics – from the accusation of manipulation to the accusation for being too passive. Many claim that even though this crisis is – to a large degree – associated with the Constitutional Treaty, it has little to do with the text of the treaty (Barcz, 2006). It is a statement that is both true and wrong. True – as the EU citizens knew very little, or nothing about the body of the treaty. This is one of the major arguments against organizing a referendum in cases like this. Wrong – as in terms of the institutional structure, decision making process, formulating instruments for developing EU policies, this treaty concentrated most of the weaknesses that appeared in the functioning of the union last years. Unfortunately, instead of having a debate involving the European citizens that could result with a visionary project for Europe – accepted and welcomed, the period of reflection is going to be wasted for political maneuvers.

In June 2006 on the Council's summit the Europe's leaders have decided that something, whether it's the old constitution, a new one or a simple treaty, will be back in two years' time. EU leaders have set 2008 as a target for making changes to the EU rule book, which are needed for further expansion. The summit decided that the foreseeable future of the Constitutional Treaty is going to consist of two stages. Firstly, the Germans, who are holding the presidency in the first half of 2007 prepared a detailed report analyzing the so far ratification process and proposing potential ways of proceeding. The alternatives would probably comprise of one claiming the act is dead, another one suggesting implementing it with a limited number of countries, renewing ratification, writing a new treaty, etc. After that the Union enjoyed another twelve months called period of reflection. And in the second half of 2008, when the presidency is held by France (where the troubles with ratification started), it was planned to be the time of decision. Having a presidency, the French found it more acceptable to take a second chance in ratification (even a parliamentary option – even with a modified version of the treaty). And another advantage of such a solution is that Jacques Chirac is not the president of France any more – as we know, French citizens, voting against the European constitution, very often expressed their disappointment with their president (Niklewicz, 2006).

In conclusion, it is important to state that the formula of Convention failed. It showed some positives, which were already pointed in the introductory part of this article. However, the major goal of the Convention was to replace – at the preparatory phase – the method of intergovernmental conference. And many observers claim, that in its final part it transformed itself in an intergovernmental conference (with even less democratic legitimization) where a number of states' interests were played. (Barcz, 2006). Another important issue that needs to be stated in the conclusion is the international level of the debate – the inter-member states dimension. The way the debate was led between the so called new and old member states was highly unsatisfactory. The so far leaders and at the same time founders of the integration process had difficulties in finding themselves in the new situation – in which they were to conduct a partner dialog with the new-comers. The situation in which the process of European integration is steered by the politicians, and therefore is an elitist one has come to its own natural borders. For the first 30 – 40 years of its existence, the Communities, could be – for many political and social reasons – conducted by political leaders and their vision. Contemporarily, the international context has changed, the global challenges that emerged are so far going, the process has gone so far and touches the EU citizens in so concrete and direct way that the Europeans themselves need to be included. EU matters are hardly perceived as foreign matters. The democracy deficit – must be dealt effectively, not just by half-measures, or on academic level. The democratic standards in majority of the member states are developed to such a degree, that so important decisions cannot be taken above 'voters heads' any more.

The inclusion of the Europeans into the democratic process is going to be much more problematic than just preparing an appropriate legal framework. A number of surveys show how much the real politics is perceived mainly or only on the national (state) level. There were also a number of occasions in which EU citizens represented a lack of interest in integration matters and sometimes even lack of citizen-instinct. The poor level of knowledge on EU issues is also well known and measured. These and many other reasons are enough motivation to start thinking about a debate that will involve the European people and create a democratic, political platform on the continental level. From such a perspective the debate and its qualities seem to be both the reason as well as the result of the discussed problem. Therefore it is important to conclude that much more effort need to be put on European, as well on states' level (in central, regional and local dimension) to built a public discourse, stimulating the process of integration. No matter how costly or difficult it is - it is conditional for the successful future of Europe. Without political, economic and systemic vision – accepted by the European people, born in a democratic process, Europe will not meet its potential.

Literature

- J. Barcz, Prawno – polityczne ramy debaty nad przyszłością EU. W: „Sprawy Międzynarodowe, styczeń – marzec 2006
- T. G. Grosse, Czy jest możliwy przełom instytucjonalny w Unii Europejskiej. Sprawy Międzynarodowe, styczeń – marzec 2006
- J. Habermas, Czy Europie potrzebna jest konstytucja? Nowa Europa, 2005, nr 1
- C. Mik, Legitymizacja demokratyczna Unii Europejskiej w świetle traktatu konstytucyjnego. w: J. Barcz (red.) Demokracja i wzmocnienie legitymacji Unii Europejskiej. Warszawa 2005
- J. Kranz, Unia Europejska – zrozumienie konieczności i konieczność zrozumienia. Sprawy Międzynarodowe, styczeń – marzec 2006
- G. Morgan, The Idea of a European Superstate. Public Justification and European integration. Princeton – Oxford 2004
- K. Niklewicz, Niemcy i Francja uratują konstytucję?. Gazeta Wyborcza 20.06.2006
- J. Oleksy, Tygiel czy społeczeństwo otwarte. Unia i Polska 2003
- Ph. Pettit, Two-dimensional Democracy, National and International. Institute of International Law and Justice. Working Paper, 2005, nr 8
- T. Risse, Neofunctionalism. European identity, and the Puzzles of European Integration. Journal of European Public Policy. 2005, vol.12
- K. Wojtyła, Gdzie znajduje się granica Europy?, Ethos 4 (28) 1994

Kontakt:

Institute of Political Science University of Opole
Collegium Civitas
ul. Katowicka 89
45-061 Opole

Dr. Miloslav Rosenberg, PhD.

OBCHODNÁ FAKULTA
EKONOMICKÁ UNIVERZITA BRATISLAVA

**REGIONÁLNA SPOLUPRÁCA MEDZI RUSKOU FEDERÁCIOU
A EURÓPSKOU ÚNIOU**

miloslav.rosenberg@gmail.com

Abstract

Russian Federation achieved significant success in economy transformation, which created basis for successful cooperation with EU on regional and neighbourhood policy. Legislative rules, acts and reforms support regional development and decrease disparities. Actual regional policy gradually creates conditions for more effective participation of regions, cities, inhabitants and also enterprises on socio-economical development of federal economy. This facts creates adequate platform for regional Russia-EU cooperation.

1. Charakteristika Ruskej federácie

Ruská federácia (RF) je významným euro ázijským ekonomickým komplexom svetového hospodárstva, tvoriaci dôležitú súčasť geobezpečnostného, geopolitického i geoekonomického, globalizačného ale i regionálneho usporiadania svetového hospodárstva. Rozlohou je RF 1,5 krát väčšia ako Európa a 1,79 krát väčšia ako USA, plochou rozprestierajúca sa v strednej a východnej Európe. Strednej Ázii, Ďalekom východe a Pobaltsku. Podnebie na severe krajiny sa vyznačuje tuhými zimami pod vplyvom Severného ľadového oceána, severným miernym podnebím na pevnine, kontinentálnym miernym podnebím na západe krajiny, na Sibíri s dlhotrvajúcimi zimami a východ krajiny je výrazne pod vplyvom monzúnov.

Na území RF sa nachádzajú takmer všetky strategické suroviny avšak nerovnomerne rozložené v jednotlivých pásmach, od vhodných pre ťažbu až po najdrsnejšie podmienky. Z počtu obyvateľov 141,38 mil. s priemerným vekom 38,2 rokov (muži 35, ženy 41,5) s vekovou štruktúrou 0-14 rokov 14,6% 15-64 rokov 71,1%, 65 a viac rokov 14,4%. Obyvateľov v produktívnom veku je 74,22 mil. tj. 52,49% a súčasnú pracovnú silu tvorí 75,1 mil. obyvateľov, ktorí pôsobia 60,5% v službách, 28,8% v priemysle a 10,8% v poľnohospodárstve s HDP na obyvateľa 14.600 USD. HDP RF je 1,286 biliónov USD a podľa sektorovej štruktúry je nasledovný podiel: služby 56,3%, priemysel 39,1% a poľnohospodárstvo 4,6%. Export RF tvoria komodity- ropa, zemný plyn, drevo a produkty z dreva, kovy, chemikálie a vojenská produkcia. Denná produkcia ropy je 9,87 mil. barelov, spotreba ropy je 2,916 mil. barelov, export 5,08 mil. barelov a import 100 tisíc barelov. Denná produkcia zemného plynu je 656,2 m³, spotreba 610 mld. m³, export 182 mld. m³ a import 37,5 mld. m³.

Podľa národnostného zloženia obyvateľstvo RF tvoria 79,8% Rusi, 3,8% Tatári, 2% Ukrajinci, 1,1% Čuvači, 1,2% Baškovia, 0,8% Bielorusi, 0,7% Moldavci a 8,1% iné národnosti.

2. Federálne usporiadanie Ruskej federácie

Federálne usporiadanie RF je tvorené 83 subjektmi: 21 republík, 9 krajov, 46 oblastí, 2 federálne mestá, 1 autonómna oblasť, 4 autonómne okruhy. Uvedených 83 subjektov je súčasne usporiadaných do 7 federálnych okruhov a 12 ekonomických regiónov. Ekonomické

regióny RF tvoria: Centrálny ekonomický región, Centrálny černoziemský ekonomický región, Východo-sibírsky ekonomický región, ekonomický región Ďalekého Východu, Severný ekonomický región, Severokaukazský ekonomický región, Severozápadný ekonomický región, Volžský ekonomický región, Uralský ekonomický región, Volžsko-Viatský ekonomický región, Západosibírsky ekonomický región, Kaliningradský ekonomický región. Z pohľadu ekonomického vývoja subjektov daného federálneho okruhu môže federálny okruh patriť do viacerých ekonomických regiónov a ekonomický región môže patriť do viacerých ekonomických zón.

V Ústave RF z roku 1993 sú ustanovené základné princípy zákonodarného usporiadania federálnych vzťahov. V roku 1999 boli prijaté zákony realizácie federálnych vzťahov v riadení federálneho štátu, postavenia subjektov federácie. Dôležitou súčasťou federálneho usporiadania štátu sú reformy zamerané na prechod dominantného dirigizmu, vertikálneho usporiadania riadenia štátu a regiónov k uvoľňovaniu právnej moci pre regióny.

Nariadením prezidenta RF z 28. 6. 2007 č. 825 „o hodnotení efektívnosti činnosti orgánov výkonnej moci, subjektov RF bolo stanovených 48 ukazovateľov.

Nariadením prezidenta RF z 28. 4. 2008 č. 607 „o hodnotení efektívnosti činnosti orgánov výkonnej miestnej samosprávy a mestských okruhov, regiónov a obcí sú stanovené právomoci subjektov federácie. Podľa uvedených nariadení sú rozdeľované finančné prostriedky stimulačnej časti Federálneho fondu finančnej podpory regiónov od roku 2008. Tento princíp ešte zachováva prevahu federálneho hodnotenia miestnych a mestských, obecných predstaviteľova nižšej úrovne ich hodnotenia zdola. Systém federálneho inštitucionálneho usporiadania umožňuje rozhodovať o kľúčových otázkach centralizovane a nie na regionálnej úrovni.

Na riešenie ekonomickej disparity medzi regiónmi boli spracované koncepcie a projekty zameraných riešeniach geografických, prírodných a klimatických, sociálnych rozdielov medzi regiónmi. Na 10 ekonomicky najvyspelejších regiónov pripadá 52% tvorby HDP a na 10 najmenej vyspelých regiónov iba 1%. Vláda RF 11. 10. 2001 č. 717 prijala Federálny cieľový program „Znižovanie rozdielov v sociálne – ekonomickom vývoji regiónov RF na rok 2002 – 2010 s perspektívou do roku 2015 s kontrolnými úlohami ale s nízkym finančným rozpočtom z prostriedkov Federálneho fondu finančných prostriedkov na podporu regiónov na konkrétne investičné programy z 367,5 mld. rb v roku 2006 na 538,8 mld. rb v roku 2007. Uvedené finančné prostriedky sú z federálneho rozpočtu RF, boli určené pre regióny nejde o finančné prostriedky jednotlivých regiónov, z časti určený pre regióny, nejde o finančné prostriedky jednotlivých regiónov. Perspektívne však dotácie z federálneho rozpočtu budú sa znižovať a na realizácie investičnej politiky sa budú vo väčšej miere podieľať regióny z vlastných zdrojov.

Reformy zamerané na postavenie miestnych samospráv na prechodné obdobie od 1. 1. 2006 do 1. 1. 2009 majú za cieľ vytvorenie jednotného modelu organizácie a riadenia vzťahov federálnych orgánov a subjektov federácie. Vytvorená koncepcia makro - regiónov je novým modelom ruského federálneho usporiadania, nových mechanizmov slobodného, iniciatívneho spolunažívania subjektov RF a vytvorenia konkurenčného prostredia, prilákania nových investícií a riešenia rozhodujúcich otázok sociálno - ekonomického rozvoja.

3. Sociálno – ekonomický rozvoj RF

K ekonomickým regiónom, v ktorých sa nachádzajú fosílna palivá, uhlie bridlice a rašelina: Centrálny ekonomický región – hnedé uhlie, Východosibírsky ekonomický región – hnedé a čierne uhlie, Severný ekonomický región – čierne uhlie, Ekonomický región Ďalekého Východu – čierne uhlie, Severokaukazský ekonomický región – čierne a hnedé uhlie, Severozápadný ekonomický región – rašelina a bridlica, Volžský ekonomický región – bridlica.

K ekonomickým regiónom v ktorých sa nachádzajú strategické energetické zdroje ropa a plyn patria: Severný ekonomický región, Severokaukazský ekonomický región, Volžský ekonomický región a Záposibírsky ekonomický región.

K ekonomickým regiónom bohatým na hydroenergetické a geotermálne zdroje a drevo patria: Východosibírsky ekonomický región – hydroenergia a drevo, Ekonomický región Ďalekého Východu: hydroenergia, geotermálne zdroje a drevo, Severný ekonomický región – bohaté vodné zdroje a drevo, Volžský ekonomický región – hydroenergia, Volžsko-Viadský ekonomický región a Záposibírsky ekonomický región – vodné zdroje a drevo.

K ekonomickým regiónom bohatým na rudy patria: Centrálny ekonomický región – fosfor, Centrálny černoziemský ekonomický región – železná ruda, Východosibírsky ekonomický región – železná ruda, farebné kovy, grafit a azbest, Ekonomický región Ďalekého Východu – farebné kovy, zlato, platina a diamanty, Severný ekonomický región – železná, niklová a medená ruda, bauxit, Severozápadný ekonomický región – bauxit a fosforidy, Volžský ekonomický región – chemické suroviny (síra a kuchynská soľ), Uralský ekonomický región – železná ruda, farebné kovy a chemické suroviny (draselné soli), Záposibírsky ekonomický región – polymetalické rudy.

Nová regionálna politika Ruskej federácie

Od rozpadu Sovietskeho zväzu sa v ekonomickej politike RF vyskytovali riadiace a ekonomické nedostatky, ktoré smerovali k:

- 1) disproporciám a nerovnomernému sociálno-ekonomickému vývoju regiónov a spôsobovali ekonomické zaostávanie,
- 2) obmedzovanie finančných zdrojov zo strany federálnej vlády na rozvoj regiónov a súčasne aj práv miestnych riadiacich orgánov,
- 3) narastanie finančnej podpory niektorých zaostávajúcich regiónov formou štátnych dotácií, čo malo negatívny dopad na ich ekonomický rozvoj a spôsobovalo prehĺbovanie ich zaostalosti.

Nová regionálna politika vlády RF (od nástupu Putina za prezidenta) sa zamerala na dlhodobý sociálno-ekonomický rozvoj RF za mobilizácie regionálnych zdrojov ekonomického rastu, formovania rozvoja regionálnych výrobných klastrov vo vybraných regiónoch a od roku 2007 aj zmenami v daňových a rozpočtových pravidlách. Podľa prognózy do roku 2015 a pripravovanej ekonomickej stratégie bude federálna vláda investovať do rozvoja ekonomiky RF 400 mld. USD, pričom rozhodujúca časť je zameraná na modernizáciu nerastno-surovinového komplexu v ekonomickom regióne Východná Sibir a v Ekonomickom regióne Ďaleký Východ v hodnote 150 mld. USD. Do roku 2025 na investície do prieskumu a získavania nových surovinových zdrojov sa predpokladá vynaložiť v RF celkovo 1 119 mld. USD a náklady do ťažby a prvotné spracovanie surovín 3 445 mld. USD. Aj keď v súčasnom období ruská vláda v podpore regionálneho rozvoja so zameraním na sociálno-ekonomické vyrovnávanie dôchodkov aj ekonomicky slabších regiónov na úkor vyspelejších regiónov a nie úplnou štrukturálnou formou podpory rozvoja regiónov tj. vysoká pridaná hodnota bude

prevažne vytváraná v ekonomicky vyspelých regiónoch, ekonomicky zaostalejšie regióny budú prinútené k ekonomickému rozvoju podľa úrovne regionálnych zdrojov k zvyšovaniu podielu na konkurencieschopnosti vlastným pričinením.

Koncepcia dlhodobého sociálno – ekonomického rozvoja RF do 2050

Dlhodobý sociálno – ekonomický rozvoj RF je spracovaný v dvoch fázach a to koncepcie do roku 2020 a stratégie do roku 2050. Koncepcia dlhodobého sociálno – ekonomického rozvoja RF do roku 2020 (i keď so špecifikom strednodobého charakteru) je zameraná do dvoch oblastí:

- 1./ rozvoj kreatívnych schopností ľudských zdrojov s dosiahnutím kreatívnej osobnosti
človeka (tu zohráva významnú úlohu výchova v rodine a v škole, cez celoživotné vzdelávanie.
- 2./ do oblasti hodnotového zamerania ľudských zdrojov na získavanie schopností občanov reagovať na podmienky zabezpečovania kvality života jednotlivcov, regiónov i celej spoločnosti.

Cieľom tejto koncepcie je dosiahnutie dlhodobých záujmov štátu, rodinných občanov pre rozvoj celoživotného vzdelávania, získavania vysokokvalifikovaných ľudských zdrojov schopných produkovať vyššiu pridanú hodnotu v hmotných i nehmotných činnostiach, dosiahnutia skvalitňovania služieb vrátane sociálnych a postupné zapájanie občanov na podieľaní financovania.. Súčasťou cieľa je dosiahnutie konkurencie schopnosti občanov regiónov i federálnej ekonomiky pri efektívnom využívaní prírodného bohatstva, zdrojov energie s environmentálnym prístupom k pôde, k surovinám, k energiám, k ovzdušiu a k vode. Súčasťou dlhodobej koncepcie je aj zabezpečenie trhových nástrojov, ekonomických nástrojov, regulovania ekonomických aktivít občanov, podnikateľov, regiónov a celej spoločnosti v prospech blahobytu budúcich pokolení.

Úlohou štátu pri realizácii dlhodobej koncepcie je zvyšovanie podielu strednej vrstvy ruskej spoločnosti a znižovanie podielu obyvateľstva s najnižším životným príjmom. Koncepcia predpokladá, že sa bude zvyšovať počet obyvateľov s vyššou životnou úrovňou (vlastnenie osobného auta, bankového konta, drahších dovolení v zahraničí) a to z 25% v roku 2006 na 30%, v roku 2010, na 45% v roku 2015, až 50% v roku 2020.

K realizácií zámerov koncepcie do roku 2020 sú ústavné záruky finančného zabezpečenia tak zo strany federálneho rozpočtu ako aj podielu regiónov a občanov k dosiahnutiu:

- 1./ aktívnej účasti občanov na realizácii ústavných záruk a likvidácii prekážok k zvyšovaniu účasti občianskej spoločnosti na riešení cieľov koncepcie
- 2./ dosiahnutie štátom garantovanej účasti občanov na plánovanie a realizáciu osobného

rozvoja s cieľom dosiahnutia zvyšovania materiálneho i duchovného charakteru blahobytu

- 3/ aktívnej účasti občanov na strategickom plánovaní a spolufinancovaní dlhodobého vývoja konkurencie spoločnosti v takých oblastiach akými sú: energetická bezpečnosť, ekonomický a sociálny rozvoj regiónov, miest a firiem.

Stratégia RF do roku 2050 predpokladá, že ročné tempá rastu HDP za obdobie 2005 – 2050 bude 4,6% pri 0,5 % úbytku ekonomicky činného obyvateľstva. HDP na jedného obyvateľa narastie 9,6 krát a dosiahne súčasnú úroveň USA a 50% úrovne HDP na obyvateľa USA v roku 2050. Predpokladá sa dosiahne ťažba ropy 20 mil. ton a plynu 31 trilión metrov kubických.

Ruská ekonomika do roku 2050 sa bude vyvíjať v dvoch etapách:

- 1 etapa: prechod od dobiehajúcej sa ekonomiky k rozvinutej ekonomike
2 etapa: prestavba inštitucionálneho systému

4. Ruská federácia a Európska únia

Ruská federácia a členské štáty EÚ sú členmi Rady Európy a Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe – OBSE. Medzi Ruskou federáciou (RF) a EÚ je podpísaná Dohoda o partnerstve a spolupráci (Partnership and Cooperation Agreement – PCA), obsahovo zameraná na oblasti politického dialógu, obchodovania s tovarmi a službami, finančnú a právnu spoluprácu, vzdelávanie, vedy, technológie, jadrová a vesmírna spolupráca, ochranu životného prostredia, dopravy, kultúry, podnikania a investícií, prevencie nelegálnych činností a pravidiel pri urovnávaní sporov. Dohoda o partnerstve a spolupráci sa realizuje prostredníctvom inštitucionálneho zabezpečenia, summitu vlád, stálej partnerskej rade, Výboru pre parlamentnú spoluprácu, stretnutia odborných komisií, Akčného plánu EÚ – Rusko, prijatých dohôd/ Dohoda o satelitnej spolupráci, Dohoda o spolupráci v oblasti vedy a technológií, Dohoda o vízovej pomoci, Dohoda o readmisii a ďalších dohôd. Pre krajiny Spoločenstva nezávislých štátov vytvorila EÚ program technickej pomoci TACIS (Technical Assistance for Common Independent States) pre podporu prechodu na trhové hospodárstvo, posilňovanie vznikajúcej demokracie a vytváranie zásad právneho štátu. Podpora bola zameraná na vytvorenie nových inštitúcií a účinných systémov zákonodarnej, výkonnej ako i súdnej moci, skvalitnenie vzťahov partnerstva RF s EÚ. Ruská federácia bola najväčším príjemcom 40% finančných prostriedkov (mil. EUR) ročne. Koncom roku 2006 bol ukončený program TACIS a od 1. 1. 2007 na obdobie rokov 2007-2013 Európska komisia v rámci európskej susedskej politiky prostredníctvom Nástroja európskeho susedstva a partnerstva (European Neighbourhood and Partnership Instrument – ENPI) vyčlenila 12 mild. EUR, čo je o 45% nárast finančných prostriedkov.

Významnými pre spoluprácu EÚ a RF sú prijaté stratégie. Spoločná stratégia EÚ pre Rusko schválená Európskou radou 4. 5. 1999 je zameraná na konsolidáciu a demokraciu, právneho štátu a verejných inštitúcií v Rusku, integrácia Ruska do spoločného európskeho hospodárskeho a sociálneho priestoru, spolupráca pri posilňovaní stability a bezpečnosti v Európe, spoločné výzvy na európskom kontinente.

Stratégia Ruskej federácie pre EU prerokovaná na helsinskej vrcholovej schôdzi v decembri 1999 s platnosťou na 10 rokov je zameraná na oblasti:

Politického dialógu, rozvoj obchodu, investícií a hospodárskych vzťahov, podporu politických a hospodárskych slobôd, upevnenie demokracie, zavŕšenie prechodu na trhovú ekonomiku, rozvoj hospodárskej sociálnej, finančnej a kultúrnej spolupráci, na postupnú integráciu Ruska do najširšej oblasti spolupráce v EÚ, na budúce zriadenie zóny voľného obchodu medzi EÚ a RF. Na summite v St. Peterburgu v máji 2003 sa EÚ a Ruská federácia v rámci Dohody o partnerstve a spolupráci v rámci Dohody o partnerstve a spolupráci zaviazali na skvalitňovanie spolupráce vytvorením štyroch spoločných priestorov:

- 1) Spoločný priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti (The Common European Economic Space)
- 2) Spoločný priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti (The Common Space of Freedom, Security and Justice,
- 3) Spoločný priestor v oblasti vonkajšej bezpečnosti (The Common Space of Cooperation in the Field of External Security),
- 4) Spoločný priestor pre výskum a vzdelávanie, vrátane kultúrnych aspektov (The Common Space of Research and Education, including Culture).

Energetická spolupráca EÚ a Ruskej federácie je jednou z kľúčových oblastí hospodárskej spolupráce, nakoľko EÚ je importuje z RF 30% z celkového importu ropy a 50% z celkového importu plynu EÚ. Energetická závislosť EÚ na importe z tretích krajín narastie z 30% v roku 2000 na 70% v roku 2030. EÚ dovezie 66% spotreby uhlia, 90% spotreby ropy a 80% plynu (z toho 60% z RF).

V energetických zdrojoch je pre členské krajiny EÚ strategickým partnerom RF. Energetický dialóg EÚ a RF je zameraný na vytvorenie vzájomnej výhodnej energetickej stratégie: Európska stratégia pre udržateľnú konkurencieschopnú a bezpečnú energiu s cieľom dosiahnutia liberalizácie energetického trhu, znižovanie závislosti od importu energetických surovín, znižovanie spotreby energie, a zvyšovania obnoviteľných zdrojov.

Ruská federácia je pre členské krajiny EÚ strategickým partnerom v energetických zdrojoch a EÚ pre RF strategickým obchodným partnerom pre ruskú produkciu. EÚ a RF podpísali 19 bilaterálnych dohôd v rámci hospodárskej spolupráce, investícií a obchodu.

Perspektívy hospodárskej, vedecko-technickej spolupráce medzi regiónmi EÚ a RF je v sektoroch: ťažba surovín a energetika, hutníctvo a kovovýroba, informačné technológie a telekomunikácie, dopravná infraštruktúra a dopravné prostriedky, chémia, investičné strojárstvo, obuvnícky priemysel, stavebníctvo, kozmický priemysel, ropný a plynárenský priemysel.

Zdroje

Glazev S.: O strategii ekonomičeskogo rozvitija Rossii, Voprosy ekonomičeskie, čl 5/2007, s. 30 – 21

Narišken S.: Inovacionnaja sostavljajuščaja investicionnyh processov. Voprosy ekonomie, čl. 5/2007

Gavrilov I., Beljakov I.: Gosudarstvennaj poddvižka premyšlennogo exporta v Rossii, str. 108 119 3/2007

Bašmakov I.: Energetika Rossii: strategija investicii ili strategija effektivnosti, Voprosy ekonomiky 8/2007, str. 104 – 121

Kimel'man S., Andrjušin S.: Syrevaja sostavljajusčaja regional'noj ekonomiki Rossii, Voprosy ekonomiky, 96/2007, 116 – 1132

Rosenberg M.: Postavenie Ruskej federácie vo svetovom hospodárstve, KDP 2007 Common Strategy of the European Union of 4 June 1999 on Russia [online] http://ec.europa.eu/external-relations/cecca/com_strat/russia_99.pdf Common Strategy Paper 2007-13 Russia /online/http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc2007_03_02_energy_leaflet_en.pdf EU-Russia Common

Spaces/online/http://ec.europa.eu/external_relations/russia/intro/index.html<http://www.finam.ru/analysis/forecasts/00856/default.asp>

Koncepcija – 2020, Voprosy ekonomiky 8/2008 s 138 Voprosy ekonomiky 2006 -7

Summary

Russian Federation achieved significant success in economy transformation, which created basis for successful cooperation with EU on regional and neighbourhood policy. Legislative rules, acts and reforms support regional development and decrease disparities. Actual regional policy gradually creates conditions for more effective participation of regions, cities, inhabitants and also enterprises on socio-economical development of federal economy. This facts creates adequate platform for regional Russia-EU cooperation.

Príspevok je súčasťou VEGA I/0184/08, zodpovedný riešiteľ Dr. Miloslav Rosenberg PhD

Kontakt:

Katedra medzinárodného obchodu
Obchodná fakulta
Ekonomická univerzita Bratislava
Dolnozemska 1/a
85235 Bratislava

Ing. Petr Rozmahel, Ph.D.

PROVOZNĚ EKONOMICKÁ FAKULTA
MENDELOVA LESNICKÁ A ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V BRNĚ

**VYBRANÉ ASPEKTY KONVERGENCE ČESKÉ REPUBLIKY
A DALŠÍCH KANDIDÁTSKÝCH ZEMÍ K EUROZÓNĚ**

rozi@mendelu.cz

Abstrakt

Článek je zaměřen na problematiku vhodného načasování zavedení eura v zemích střední a východní Evropy (CEECs), které konvergují k ekonomikám zemí eurozóny. Příspěvek posuzuje dosavadní proces cenové a reálné konvergence české ekonomiky a vybraných CEECs k zemím eurozóny a zabývá se otázkou, zda případné brzké zavedení eura v ČR potažmo dalších kandidátských zemích nepřinese negativní dopady např. v podobě nežádoucích inflačních impulsů. Výsledky předpovídají pokračující proces cenové konvergence prostřednictvím kladných inflačních diferenciálů (tzv. inflačního kanálu) v dohánějících ekonomikách po přijetí eura. Uvedený inflační faktor však nemůže být z principu považován za zdroj inflačního šoku.

Klíčová slova: reálná a cenová konvergence, měnová integrace, euro

Abstract

The paper focuses on the task of an appropriate timing of the Euro adoption in the Central and Eastern European Countries (CEECs) that converge towards the Eurozone economies. The processes of a recent price and real convergence processes are assessed in the text. The goal of the paper is to shed some light on a question whether premature euro adoption in the Czech Republic and other selected candidate countries could have negative impacts e.g. undesirable inflation pressures. The results assume a continuing price convergence process through the positive inflation differentials (inflation channel) after the Euro adoption in the catching-up economies. Such an inflation factor can not be principally considered a source of an inflationary shock.

Key words: real and price convergence, monetary integration, Euro

Úvod

Jednou ze strategických otázek každé vlády ČR z posledních několika funkčních období bylo stanovení závazného termínu přijetí eura. V souvislosti s řešením celosvětové finanční krize a také v návaznosti na blížící se přijetí eura ve Slovenské republice se téma vstupu ČR a také dalších zemí střední a východní Evropy (CEECs)¹ stává opět aktuálním. Jedním z kritických argumentů zpochybňujících přínosy brzkého zavedení eura bylo možné zpomalení procesu reálné konvergence díky nutnosti plnit maastrichtská kritéria podmiňující vstup kandidátské země do eurozóny. Jedná se o riziko, že snaha o dodržení konvergenčních kritérií popř. následné převzetí eura zpomalí ekonomický růst u „dohánějících zemí“. Na počátku tisíciletí se tímto problémem v české literatuře zabývají např. práce Janáčkové

---

¹ Central and Eastern European Countries

(2002), Dědka (2003) či Janáčka (2004). Současné argumenty zastánců tzv. pomalé varianty přijetí společné měny či dokonce odpůrců zavedení eura se soustředí na riziko možného inflačního šoku způsobeného předčasným přijetím eura. Důvodem je uzavření jednoho z transmisních kanálů cenové konvergence po přijetí eura, kterým je posilování nominálního měnového kurzu. Přibližování srovnatelných cenových hladin tzv. dohánějících ekonomik k průměru eurozóny pak bude probíhat pouze inflačním kanálem, tj. prostřednictvím kladného inflačního diferenciálu. Jak však ukazuje příklad Slovenska, které lze považovat jednoznačně za dohánějící ekonomiku s pokračujícím procesem cenové a reálné konvergence, existují také názory, že výše uvedené hrozby nejsou postaveny na reálném základě. Příspěvek posuzuje dosavadní proces cenové a reálné konvergence české ekonomiky a vybraných CEECs k zemím eurozóny a zabývá se otázkou, zda případné brzké zavedení eura v ČR potažmo dalších kandidátských zemí nepřinese negativní dopady na nové členské země např. v podobě nežádoucích inflačních impulsů.

Reálná a cenová konvergence ČR a vybraných kandidátských zemí k eurozóně

Vývoj reálné konvergence představuje proces přibližování se k zemím Evropské unie v úrovni produktivity a HDP na hlavu². Reálná konvergence je považována za základní podmínku efektivního začlenění přistupujících zemí mezi ostatní členské země a podílení se plně na těžení výhod popř. sdílení nákladů s ostatními členy eurozóny. Janáčková (2002, s. 759) k významu reálné konvergence doslova uvádí: „*reálná konvergence je základním ekonomickým zájmem dnešních kandidátských zemí*“ a dále „*...reálná konvergence je podmínkou jejich (kandidátských zemí – pozn.) úspěšného, nekonfliktního fungování uvnitř evropské unie a eurozóny*“.

Hodnoty v tabulce 1 vypovídají o současném vývoji konvergenčního procesu ekonomické úrovně kandidátských zemí k průměru eurozóny. Vstupním ukazatelem je HDP na jednoho obyvatele. Všechny vybrané země dlouhodobě konvergují k eurozóně až na výjimky v jednotlivých dílčích obdobích. Kromě dalších faktorů ekonomického růstu, mezi které patří příliv přímých zahraničních investic motivovaný dostupností kvalifikované a přítom levné pracovní síly, je důležitou determinantou indikované konvergence současná stagnace největších členských zemí eurozóny a především Německa. Nejvyšší ekonomické úrovně vzhledem k eurozóně dosahuje z analyzovaných zemí Slovinsko, které je od počátku roku členem eurozóny.

---

² V současné odborné literatuře neexistuje všeobecný konsensus o tom, které ukazatele reálné konvergence je možno považovat za vhodné z hlediska co možná nejkompaktnějšího posouzení reálné výkonové a strukturální podobnosti ekonomik a dynamiky procesu přibližování ekonomické úrovně. Kromě aplikace často používaných ukazatelů zahrnujících vývoj HDP na obyvatele, produktivity práce, nákladů práce, úrovně zaměstnanosti, vývoje maloobchodních tržeb apod. se v současné době stává stále populárnější aplikace kritérií definovaných v rámci teorie optimálních měnových oblastí (tzv. teorie OCA). Zde lze odkázat na práce Mundella (1961), McKinnona (1963) či Kenena (1969) popř. v svém novodobém vývoji, kde lze uvést studie Tavlase (1993), Bayoumiho a Eichengreena (1993), Mongelliho (2002) a dalších.

1.9.1.1.1 Tab.1: Konvergence ekonomické úrovně kandidátských zemí k eurozóně

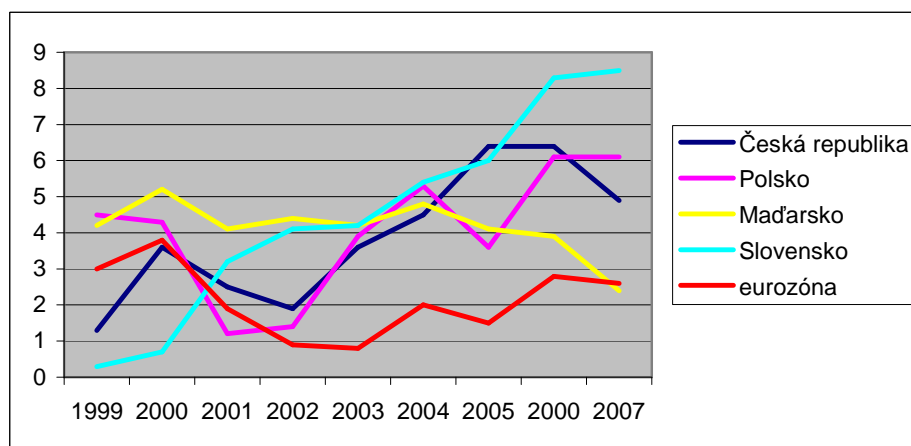
Země / rok	1 999	2 000	2 001	2 002	2 003	2 004	2 005	2 006	2 007
Eurozóna (12 zemí)	1 00	1 00	1 00	1 00	1 00	1 00	1 00	1 00	1 00
Česká republika	6 0,8	6 0,1	6 1,9	6 2,5	6 5,7	6 7,9	6 8,8	7 0,7	7 4,0
Maďarsko	4 6,8	4 9,2	5 1,8	5 4,6	5 6,6	5 7,1	5 7,7	5 8,7	5 7,5
Polsko	4 2,5	4 2,4	4 1,9	4 2,9	4 3,7	4 5,7	4 6,1	4 7,3	4 8,6
Slovensko	4 4,2	4 4,0	4 6,0	4 8,0	4 9,6	5 1,6	5 4,5	5 7,6	6 2,2
Slovinsko ^e	6 9,5	6 9,0	6 9,3	7 1,9	7 3,4	7 6,9	7 8,1	7 9,4	8 0,5

Pramen: Eurostat

^e Slovinsko je od 1.1. 2007 členem eurozóny.

Dalším dokladem pokračujícího procesu přibližování ekonomické úrovně je vývoj ročního tempa růstu HDP. Jak vyplývá z obr. 1, také vyšší průměrný roční růst HDP v České republice a dalších ekonomikách aspirujících na přijetí eura dokládá o procesu dohánění životního standardu zemí směrem na západ od nás. Přesto, že v souvislosti s celosvětovou finanční krizí došlo k přehodnocení odhadů temp růstu HDP jednotlivých evropských ekonomik i celé eurozóny, je zřejmé, že v důsledku očekávané stagnace eurozóny, budou země CEE vykazovat kladné růstové diferenciály.

Obr. 1 Tempo růstu HDP v % ve vybraných dohánějících ekonomikách a eurozóně

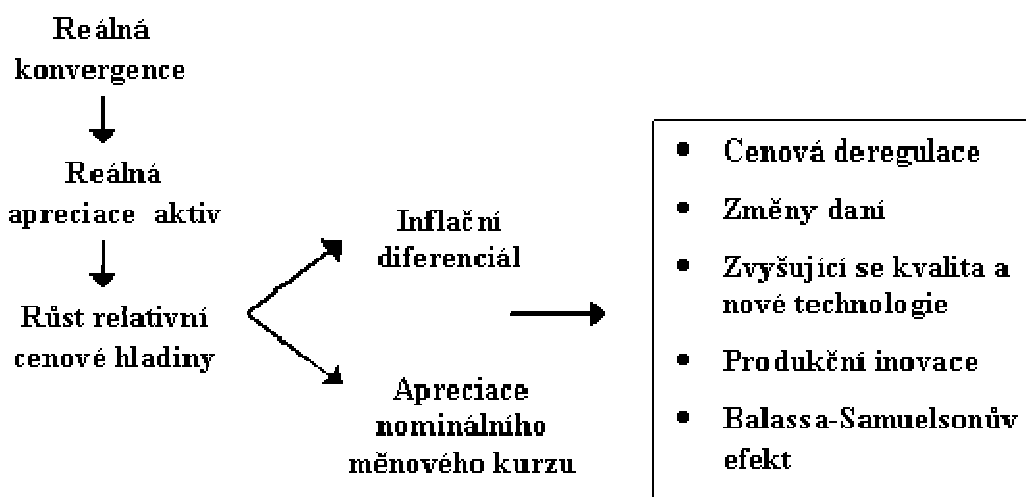
Pramen: Eurostat

Vztah cenové a reálné konvergence

Přibližování ekonomické výkonnosti u dohánějících zemí s sebou přináší tlak na reálné zhodnocování měny. K reálné apreciaci aktiv projevující se růstem relativní cenové hladiny dochází prostřednictvím kladných inflačních diferenciálů popř. nominální apreciací měny. Dle Janáčkové (2002) existuje několik hlavních zdrojů reálné apreciacie. Jedná se o vyšší míru

inflace, která je v tranzitivních ekonomikách spojena s nápravou relativních cen, cenovými deregulacemi, daňovými úpravami a také procesem dohánění v technologické a ekonomické úrovni. Na reálném zhodnocování měny se podílí také nízká výchozí úroveň relativních cenových hladin v současných kandidátských státech. Nezanedbatelným příspěvkem je i růst relativní cenové hladiny způsobený výrobkovými inovacemi, zvyšováním kvality produktů přístupujících zemí a také změna v jejich vnímání spotřebiteli ostatních členských států. Vztah mezi reálnou aprecií a růstem relativní cenové hladiny je znázorněn na obr. 2. Ačkoliv růst cen způsobený zvyšováním kvality a výrobkovými inovacemi je tzv. fiktivní inflací a neměl by být de facto považován za inflaci, je v současné době nemožné statisticky odlišit podíl fiktivní inflace v rámci příslušného cenového indexu. Z tohoto důvodu je také cenová stabilita charakterizována Evropskou centrální bankou v podobě dvouprocentní inflace, čemuž odpovídá odhadovaná fiktivní inflace v zemích eurozóny. Balassa-Samuelsonův efekt je dalším dlouhodobým zdrojem reálné aprece. Současné empirické studie existenci Balassa-Samuelsonova efektu vesměs nezpochybňují, nicméně shodují se na jeho relativně malém vlivu, resp. nízkém příspěvku k celkové inflaci v dohánějících zemích. Např. Schadlerová a kol. (2005) sumarizují výsledky některých prací zabývajících se odhadem podílu B-S efektu na inflaci v kandidátských zemích, přičemž příspěvek k celkové inflaci odhadují v rozmezí 1–2 % ročně (1,6 % pro ČR).

Obr. 2 Ventily reálné aprece aktiv

Jak vyplývá z výše uvedeného textu, s procesem dohánění ekonomické úrovně souvisí také proces přibližování srovnatelných cenových hladin. Vývoj srovnatelné cenové hladiny vybraných CEE států je uveden v tabulce 2.

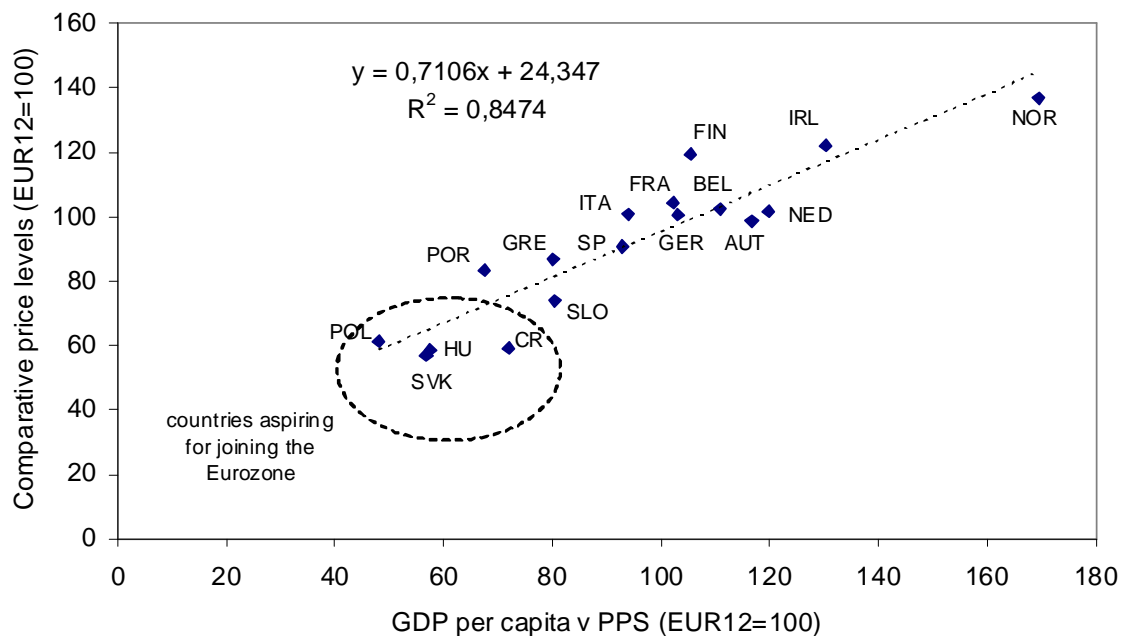
Tab. 2 Cenová konvergence (vyjádřená pomocí vývoje srovnatelných cenových hladin soukromé spotřeby domácností) kandidátských zemí k eurozóně

Země / rok	1 999	2 000	2 001	2 002	2 003	2 004	2 005	2 006	2 007
Eurozóna (12 zemí)	1 00	1 00	1 00	1 00	1 00	1 00	1 00	1 00	1 00
Česká republika	4 5,4	4 7,8	4 9,4	5 6,4	5 2,6	5 2,9	5 6,5	5 9,1	6 1,3
Maďarsko	4 6,0	4 8,9	5 2,3	5 6,7	5 6,2	5 9,3	6 1,5	5 8,4	5 8,8

Polsko	5	5	6	6	5	5	6	6	6
Slovensko	0,7	7,6	4,0	0,5	2,5	1,3	0,0	1,2	0,8
Slovinsko	3	4	4	4	4	5	5	5	5
	9,6	4,1	2,9	4,3	8,9	2,9	4,3	6,7	7,1
	7	7	7	7	7	7	7	7	7
	2,4	2,5	3,0	3,5	3,6	2,6	3,5	3,8	3,8

Srovnání vývoje ekonomické úrovně a cenové hladiny poukazuje na existující vzájemnou korelaci mezi těmito ukazateli, což dokládá také graf regresní analýzy popisující vztah mezi úrovní cenové hladiny a ekonomické úrovně vybraných kandidátských a členských zemí vzhledem k průměru eurozóny (obr. 3).

Obr. 3 Ekonomická úroveň v PPS a srovnatelná cenová hladina v eurozóně a vybraných

kandidátských zemích (rok 2006)

Pramen: Eurostat, vlastní výpočty

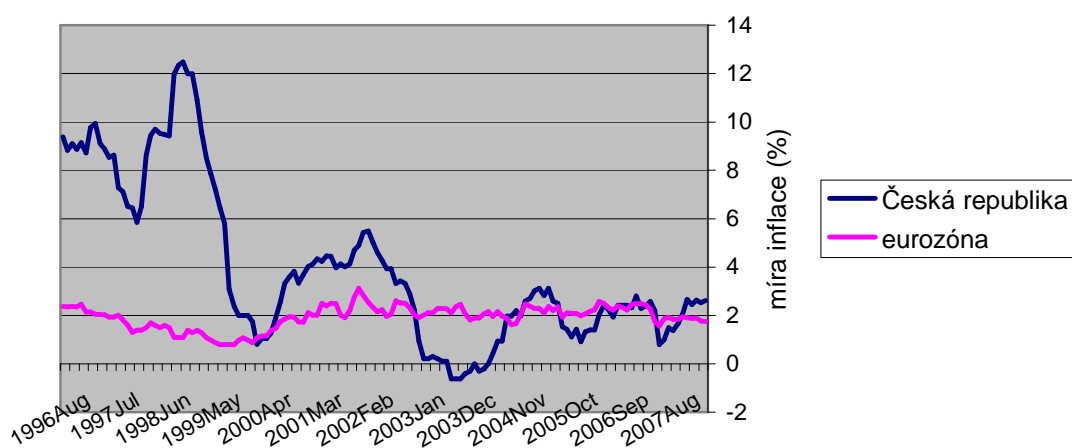
Pozn.: Do analýzy nebylo zahrnuto Lucembursko pro své extrémní hodnoty HDP na obyvatele v PPS vyplývající ze specifické povahy ekonomiky ve vztahu k počtu obyvatel v rámci eurozóny.

Z obrázku je patrné, že Česká republika leží pod úrovní regresní přímky, čili že patří mezi země, jejichž cenová hladina je podhodnocena relativně k dosažené ekonomické úrovni. To v podstatě znamená, že životní standard obyvatel (měřeno velikostí reálného bohatství připadajícího na jednoho obyvatele) je relativně vyšší v porovnání s úrovní teoreticky odpovídající srovnatelné cenové hladině. K vyrovnávání cenových hladin kandidátských a současných vyspělých členských ekonomik dochází v současné době dvěma kanály. Prvním z nich je vyšší domácí inflace v dohánějící ekonomice v porovnání s ekonomikou „doháněnou“ (tzv. inflační diferenciál) a druhý umožňuje proces cenového přiblížení formou zhodnocování nominálního měnového kurzu.

Aktivní kurzový kanál cenové konvergence v České republice

Proces cenové konvergence je podporován doháněním ekonomické úrovně kandidátských zemí k eurozóně, kdy reálná apreciacie domácích aktiv související s kladným růstovým diferencíalem zvyšuje domácí cenovou hladinu a snižuje tak mezeru srovnatelných cenových hladin (CPL gap). V případě české ekonomiky lze v současné době identifikovat dva zásadní aspekty cenového přibližování. Prvním z nich je desinflační politika České národní banky uplatňovaná v rámci režimu cílování inflace a druhým je výrazné zhodnocování nominálního měnového kurzu. Česká národní banka cíluje inflaci od roku 1998. Současný inflační cíl je stanoven mírou inflace ve výši 3 % (± 1 %), přičemž od roku 2010 se jedná o hodnotu 2 % (± 1 %).

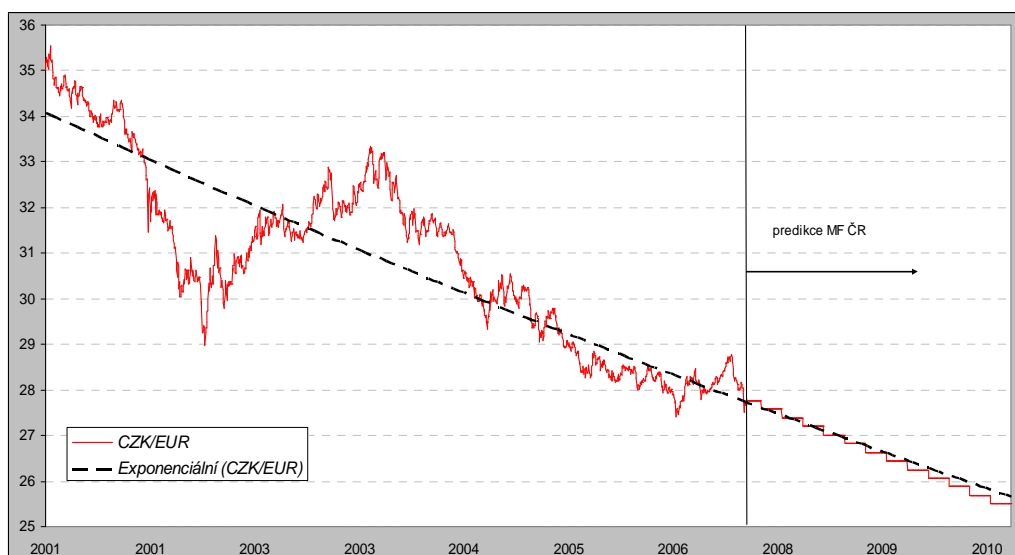
Obr. 4 Vývoj míry inflace (vyjádřené % přírůstkem HICP) v ČR a eurozóně

Pramen: Eurostat

Obrázek 4 ukazuje na zvyšující se podobnost měř inflace v České republice a eurozóně, zejména ke konci analyzovaného období. V posledním období je ČNB úspěšná v plnění svých inflačních cílů a plní tak závazek cenové stability. Nízká průměrná inflace a probíhající proces reálné a cenové konvergence však mají významný dopad na vývoj nominálního měnového kurzu. Obrázek 5 ilustruje celkový trend apreciacie nominálního měnového kurzu české koruny vzhledem k euru, která představuje hlavní kanál cenového přibližování české ekonomiky k eurozóně. Nominální měnový kurz CZK/EUR průměrně ročně zhodnocoval o 4 % v období 2000 do 2006.

Obr. 5 Zhodnocování nominálního měnového kurzu

Zdroj: Ministerstvo financí ČR

Soudobé trendy vývoje inflace v ČR a měnového kurzu CZK/EUR dokládají o probíhajícím procesu měnové konvergence téměř výhradně přes tzv. kurzový kanál. Po vstupu do eurozóny, s čímž souvisí uzavření kurzového kanálu, však bude k dalšímu cenovému přibližování docházet prostřednictvím inflačních diferenciálů a z tohoto pohledu tedy současná nízká cenová úroveň představuje do budoucna jeden z potenciálních inflačních faktorů. Uvedený stimul by však neměl být jednoznačně interpretován, jako důvod oddálení vstupu ČR do eurozóny. Dohánění cenové úrovně může představovat dlouhodobý proces, kdy mírné inflační diferenciály pramení z vyššího tempa růstu produktivity práce oproti zbytku eurozóny.

Zajímavým podnětem k diskusi je v tomto směru porovnání se státy, které v procesu integrace do struktur Hospodářské a měnové unie zvolily cestu opačnou tj. cestu fixování měnového kurzu. Jedná se o baltské země Estonsko a Litvu a z ostatních evropských zemí např. Bulharsko, které provádějí svoji měnovou politiku v rámci režimu Currency Board (měnový výbor). Po období relativně rychlého snížení míry inflace po zavedení tohoto režimu následuje období vysokého ekonomického průměrného ročního růstu HDP ve výši 6,2 % v Bulharsku, 7,1 % v Estonsku a 8,8 % v Litvě doprovázeného opět vysokými měrami inflace ve výši 11,7 %, 11,3 % a 5,8 % v uvedených státech za rok 2007. Otázkou zůstává jak budou uvedené konvergující země za daných podmínek schopny plnit maastrichtské kritérium cenové stability.

Závěr

Česká ekonomika společně s dalšími vybranými ekonomikami zemí střední a východní Evropy kandidující na vstup do eurozóny patří mezi země konvergující s vyšším průměrným růstem HDP oproti eurozóně. Společně s procesem reálné konvergence probíhá také proces přibližování srovnatelných cenových hladin, jehož intenzita je umocněna kladnými diferenciály růstu HDP. Hypotéza brzkého vstupu kandidátských ekonomik do eurozóny poukazuje na možná rizika spočívající s vyšší domácí inflací v nových členských zemích související s nedokončeným procesem reálné a cenové konvergence. Sbližování cenových hladin bude po přijetí eura umožněno pouze prostřednictvím kladných inflačních diferenciálů, neboť kanál apreciacie nominálního měnového kurzu po vstupu do eurozóny zanikne. Příklad

České ekonomiky ukazuje na dosavadní cestu sblížení cenových hladin přes kurzový kanál při snaze udržovat dlouhodobě nízkou a stabilní inflaci blízko cíli Evropské centrální banky. Tento fakt sám osobě představuje výhodu relativně bezproblémového plnění inflačního maastrichtského kritéria včetně kritéria stability devizového kurzu, kdy apreciacie není v rozporu s definicí kurzové stability. Otázkou však zůstává vývoj domácí inflace po vstupu do eurozóny v konvergujících zemích. K riziku cenového šoku zmíněnému v úvodu příspěvku je nutné uvést, že proces dohánění cenových hladin prostřednictvím inflačního kanálu nemůže náhlý cenový šok. Jedná se o proces dlouhodobý, jehož potenciální škodlivost souvisí spíše s možností negativního ovlivnění inflačních očekávání obyvatelstva při omezených možnostech řízení cenové stability po ztrátě autonomie měnové politiky centrální banky. Významná v tomto smyslu bude zřejmě strategie prevence před jednorázovými cenovými šoky způsobenými neodůvodněným zdražováním a zaokrouhlováním obchodníků z titulu přechodu na euro.

Literatura

1. BAYOUMI, T., EICHENGREEN, B. Shocking Aspects of European Monetary Integration. In TORRES, F. and GIAVAZZI, F.(eds.). *Adjustment and Growth in the European Monetary Union*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, p.193-230.
2. DĚDEK, O. Převzetí eura: brzda nebo motor reálné konvergence? *Politická ekonomie*, 2003, roč. 51, č. 4, s. 505–515.
3. JANÁČEK, K. Evropská měnová unie a rizika pro reálnou konvergenci. *Politická ekonomie*, 2004, roč. 52, č. 4, s. 435–449.
4. JANÁČKOVÁ, S. Rozšiřování eurozóny: některá rizika pro dohánějící země. *Politická ekonomie*, 2002, roč. 50, č. 6, s. 759–779.
5. KENEN, P. The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View. In: MUNDEL, R., SWOBODA, A. (eds.). *Monetary Problems in International Economy*. Chicago: University of Chicago Press, 1969.
6. MONGELLI, P. F. New Views on The Optimum Currency Area Theory: What is EMU Telling Us? ECB, April 2002, Working Paper No. 138.
7. MUNDELL, R.. A Theory of Optimum Currency Areas. *The American Economic Review*, 1961, vol. 51, no. 4, p. 657-665.
8. SCHADLER, S. et al. *Adopting the Euro in Central Europe: Challenges in the next step in European Integration*. International Monetary Fund. Occasional Paper 234, 2005.
9. TAVLAS, G. S. The „New“ Theory of Optimum Currency Areas. *The World Economy*, 1993, no. 4, p. 663-685.

Článek byl zpracován v rámci výzkumného projektu 402/08/P494 Posouzení procesu konvergence České republiky a dalších kandidátských ekonomik k eurozóně za finanční podpory Grantové agentury ČR.

Kontakt:

Provozně ekonomická fakulta
Mendelova lesnická a zemědělská univerzita v Brně
Zemědělská 1
613 00 Brno

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA

Zastupiteľský úrad v systéme orgánov štátu pre zahraničné styky

rusinak@euba.sk

Abstrakt

Príspevok je venovaný postaveniu a funkciám diplomatickej misie v procese realizácie diplomatických vzťahov. Autor komentuje funkcie diplomatickej misie, tak ako sú uvedené v základných dokumentoch medzinárodného práva. Článok je zároveň príspevkom v rámci projektu aplikovaného výskumu „Politicko-právne, ekonomické a bezpečnostné aspekty fungovania zastupiteľského úradu SR“, ktorý rieši výskumný tím na FMV EU v Bratislave, realizovaný na FMV Ekonomickej univerzity v Bratislave ako riešiteľskom pracovisku.

Kľúčové slová: diplomatická misia, zahraničné orgány štátu pre medzinárodné styky, funkcie diplomatickej misie, štát, Viedenský dohovor, medzinárodné právo

Abstract

The article deals with the position and functions of the diplomatic mission in the process of application of diplomatic relations. The article is at the same time an contribution to a projekt of the applied research „Political, legal, economic and security aspects of a functionong the Slovak Embassy“, vchich has been carried out by a team of reserchers in the Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava.

Úvod

Zastupiteľské úrady sú súčasťou stálych diplomatických orgánov štátu v zahraničí, t.j. tých orgánov, ktoré sú kompetentné konať v mene svojho štátu, trvalo ho zastupovať v zahraničí, alebo vykonávať iné zverené funkcie, súvisiace s realizáciou zahraničnej politiky štátu. Ich zriaďovanie, činnosť a právne postavenie upravuje medzinárodné právo s cieľom zabezpečiť na ich činnosť podmienky primerané významu a postaveniu. Z hľadiska rozsahu kompetencie možno zahraničné orgány štátu pre medzinárodné vzťahy deliť na diplomatické a nediplomatické a z hľadiska trvania ich kompetencie na stále a dočasné.

Historické aspekty vzniku stálej diplomatickej misie

Aj keď sa s existenciou sporadických prípadov dlhodobjšieho diplomatického zastúpenia stretávame aj v období do konca 14. storočia, konštituovanie stálych diplomatických misií (predchodcov dnešných zastupiteľských úradov) je odrazom intenzifikácie kontaktov medzi štátnymi útvarmi z obdobia renesancie. Prínos renesančnej epochy k vývoju diplomacie spočíva predovšetkým v modernom vymedzení pozície diplomatického zástupcu a stáleho diplomatického zastúpenia, vychádzajúc a rozvíjajúc najlepšie tradície antickej a byzantskej diplomatickej školy. Ich zárodkom sa stala činnosť tzv. baiulov (konzulov), spoločných správcov talianskych kolónií vo východných teritóriách (napr. v Jeruzaleme a Carihrade), ktoré plnili aj diplomatické funkcie. Prisudzujúc všeobecne talianskej renesančnej epoche prvenstvo pri ustanovení stálej (rezidenčnej) modernej diplomatickej misie sa historické pramene i dostupné bibliografické zdroje rozchádzajú v identifikácii prvenstva konkrétneho mestského štátu a konkrétnych osôb. Juraj Králik napr. vo svojom diele Letokruhy diplomacie považuje za prvého rezidenčného vyslanca Nicodema da Pontremoli, zástupcu Janova vo Florencii (v roku 1450), ktorý zotrval na svojom mieste 17

rokov a za prvú stálu rezidentúru raného novoveku – misiu vyslanca Gondesalviho de Pueblo, španielskeho ministra – rezidenta panovníka Jána II. Aragonského v Londýne (1464)¹. Ľubor Bystrický v práci *Základy diplomacie* považuje za pravdepodobne prvý, historicky doložený prípad rezidenčného vyslanca istého Bartolina de Codelupi vyslaného v auguste 1375 do Milána svojím pánom Lodovicom Gonzagom z Mantovy, aby z jeho poverenia uzavrel sobáš medzi Agnesou Visconti a jeho synom Francescom. Na dvore milánskeho vládcu sa zdržiaval do júna 1379. Prvú formálne stálu diplomatickú misiu zriaďuje, podľa Ľ. Bystrického, Miláno v roku 1455 v Janove a prvú trvalú misiu vymenúva Benátska republika v roku 1495². K prvenstvu Milána pri zriaďovaní stálych misií sa prikláňa aj český autor Stanislav Myslíl³ s odkazom na prácu významného nemeckého historika O. Krauske. Do konca 15. storočia vyslalo Miláno svojho rezidenta na habsburský i francúzsky kráľovský dvor, Benátky povýšili svojich baiulov na vyslancov – rezidentov takmer v celej západnej Európe a Florencia nadviazala diplomatické styky s Francúzskom a Španielskom. Portugalský diplomat a historik José Calvet de Magalhães vo svojom diele *Manual Diplomático* považuje za skutočného iniciátora nového systému veľvyslancov-rezidentov, a teda aj stálych diplomatických zastúpení, milánskeho vládcu Giangaleazo Viscontiho, ktorý vyslal svojho stáleho vyslanca v období od mája 1425 do júla 1432 na dvor kráľa Žigmunda Luxemburského.⁴ Do roku 1513 vymenoval pápež svojich nuncií na všetkých panovníckych dvoroch v západnej Európe. Do konca prvej polovice 16. storočia aj v dôsledku meniacej sa politickej situácie (proces zrodu západoeurópskych mocností, rozširovanie protestantizmu, sekularizácia vlády a upevňovanie suverenity panovníkov, turecká invázia) vznikla takmer kompletná sieť stálych diplomatických misií v strednej a západnej Európe a do konca 16. storočia aj v Rusku a v Ázii. Za predchodcu stáleho rezidenta možno považovať aj legátov, ktorých posielali panovníci k Svätej stolici. Princíp reciprocity v prípade stálych rezidencií sa začal aplikovať až v druhej polovici 17. storočia.

Kreovanie a funkcie diplomatickej misie

Zriaďovanie diplomatických misií je obsahovým naplnením tzv. legačného (diplomatického) práva.⁵ V právnej teórii sa stretávame s nejednoznačnými stanoviskami k spôsobu uplatnenia tohto práva i jeho obsahu. Napr. S. Myslíl sa prikláňa k tvrdeniu, že „zásadná povinnosť výmeny vyslancov je všeobecne tak právom ako aj povinnosťou každého suverénneho štátu“ a na strane druhej strane odmietanie diplomatických stykov znamená stavať sa buď proti medzinárodnému spoločenstvu alebo z neho vylučovať iné štáty.⁶ V bipolárne rozdelenom svete sme boli svedkami istých pokusov obmedziť výkon tohto práva najmä sankciami proti určitým štátom. Napĺňanie legačného práva sa však v dobe globalizácie javí ako nevyhnutnosť existencie a prosperity štátu v medzinárodnom systéme. Prikláňame sa preto k názoru o aplikácii práva bez následnej povinnosti, ktoré štáty realizujú, v súlade s čl. 2 Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch, na základe vzájomnej dohody. Kreovanie diplomatickej misie tvorí spravidla súčasť nadviazania diplomatických stykov ako dôsledku uznania štátu, pričom moment nadviazania stykov a zriadenia stálej diplomatickej misie môže byť totožný s uznaním štátu, môže sa však realizovať neskôr, a to buď vyslovene alebo

¹ Králik, J.: *Letokruhy diplomacie*. Bratislava: IURA EDITION, 2003, s. 97.

² Bystrický, Ľ.: *Základy diplomacie*. Bratislava: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, s. 16.

³ Myslíl, S.: *Diplomatické styky a imunity: se zvlášťím zřetelém k výsledkům Vídeňské kodifikační konference konané v roce 1961*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1964, s.31.

⁴ Magalhães, C., J., de: *Manual Diplomático*. Lisabon: Editorial Bizancio, 2001, s.29.

⁵ Legačné právo, t.j. právo vysielat' diplomatických zástupcov do iných štátov (aktívne právo) a prijímať diplomatických zástupcov cudzích štátov (pasívne právo) je výrazom a súčasťou suverenity štátu
Myslíl, S.: *Diplomatické styky a imunity: se zvlášťím zřetelém k výsledkům Vídeňské kodifikační konference konané v roce 1961*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1964, s.104.

mlčky. Súhlas s nadviazaním diplomatických stykov zahŕňa v sebe, ak nie je ustanovené inak, aj súhlas s nadviazaním konzulárnych stykov.

Základné pramene medzinárodného diplomatického (legačného) práva, t.j. Viedenský dohovor o diplomatických stykoch z roku 1961, Viedenský dohovor o konzulárnych stykoch z roku 1963 a Viedenský dohovor o zastúpení štátov v ich stykoch s organizáciami univerzálnej povahy z roku 1975 naznačujú 6 základných funkcií diplomatickej misie: zastupiteľskú, ochrannú, informačnú, rozvojovú, vyjednávaciu a administratívno-správnu. Bez zámeru o ich zoradenie podľa významu ide v podstate o zásadné činnosti, vykonávané v diplomatickej praxi všetkých členských štátov OSN. Na intenzitu ich výkonu vplyvajú pritom rôzne iné faktory, napr. intenzita vzájomných vzťahov, právny poriadok vysielajúceho i prijímajúceho štátu i celková úroveň medzinárodných vzťahov v regionálnom či svetovom kontexte.

Zastupiteľská funkcia (čl.3 ods.1, písm. a) Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch) je často krát spájaná, najmä u laickej verejnosti, s reprezentačným zastúpením diplomatických zástupcov na spoločenských podujatiach, resp. protokolárnych podujatiach, na ktorých je účasť oficiálnych diplomatických predstaviteľov očakávaná prijímajúcim štátom. Ide však v tomto prípade predovšetkým o činnosti, počas ktorých diplomatický zástupca, primárne a spravidla vedúci diplomatickej misie, musí v mene vysielajúceho štátu vystupovať počas negociácií so zástupcami prijímajúceho štátu, tlmočiť stanoviská svojho štátu a prijímať v tejto súvislosti príslušné rozhodnutia a záväzky. Právnym ale i praktickým problémom v diplomatickej praxi sa javí identifikácia subjektu, ktorý diplomatický zástupca zastupuje a reprezentuje. Idea zastúpenia hlavy štátu (panovníka) bola aktuálna v obdobiach existencie monarchistických štátov, nie je však súčasťou chápania moderného štátu. Posun v tejto otázke zaznamenávame už v tzv. Havanskej konvencii z roku 1928, ktorá vo svojej preambule vymedzuje, že diplomatický zástupca nereprezentuje v žiadnom prípade osobu hlavy štátu ale svoju vládu. Viedenský dohovor o diplomatických stykoch v čl. 3 ods.1, písm. a) jasne vymedzuje, že funkciou diplomatickej misie je „zastupovať vysielajúci štát v štáte prijímajúcom“. Diskusie na túto tému sa objavujú najmä v súvislosti s postavením veľvyslancov Jej Veličenstva, kráľovnej Veľkej Británie a Severného Írska. Na uvedenie skutočnosť upozorňuje napr. britský autor Geoffrey Moorhouse, podľa ktorého je britský veľvyslanec človek, ktorého ho zahraničný protokol považuje ako osobného vyslanca svojho monarchu.⁷ Je možné v tejto súvislosti súhlasiť so J. Magalhãesom, podľa ktorého je táto idea fikciou, pretože reálne sa neopiera ani o zásady medzinárodného práva ani ústavného práva Veľkej Británie. Veľká Británia je navyše signatárom Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch, ktorý, ako sme už vyššie naznačili, vymedzuje štát, ako inštitúciu, ktorú diplomatická misia zastupuje.⁸ Britskí diplomati v konečnom dôsledku nepreberajú medzinárodné záväzky v mene panovníčky, ale v mene britského štátu a na strane druhej dostávajú inštrukcie na výkon činnosti od svojej vlády a nie od panovníčky.

Obsah a rozsah informačnej (spravodajskej) funkcie diplomatickej misie závisí predovšetkým od požiadaviek a inštrukcií vysielajúceho štátu. Ten sa pritom opiera o dikciu čl.3, ods.1 písm.d) Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch, umožňujúceho diplomatickej misii zisťovať všetkými zákonnými prostriedkami podmienky a vývoj v prijímajúcom štáte a podávať o nich správy vláde vysielajúceho štátu. Informácie, ktorými diplomatický zástupca disponuje, pochádzajú z diplomatických kontaktov, realizovaných predovšetkým prostredníctvom diplomatických rozhovorov a diplomatických rokovaní. Najvýznamnejším prejavom aktivít diplomatického zástupcu sú jeho kontakty s

⁷ Moorhouse, G.: The Diplomats – The Foreign Office Today. Lopndýn: Jonathan Cape, 1977, s. 242

⁸ Magalhães, C., J., de: Manual Diplomático. Lisabon: Editorial Bizancio, 2001, s. 34.

predstaviteľmi prijímajúcej krajiny⁹. „Bez diplomatických kontaktov niet diplomacie“¹⁰, uvádza významný ruský diplomat a teoretik V. I. Popov. Existencia systematických kontaktov umožňuje realizovať funkcie zahraničného zastúpenia vysielajúceho štátu v štáte prijímajúcom (predovšetkým prostredníctvom diplomatickej misie) v rozsahu vymedzenom diplomatickým právom. Ide najmä o možnosť zisťovať legálnymi prostriedkami informácie o podmienkach a vývoji v prijímajúcom štáte a podávať o nich správy orgánom vysielajúceho štátu.

Tézu o prioritnom význame diplomatických kontaktov pre samotnú existenciu diplomacie ako nástroja zahraničnej politiky štátu zvyrazňujú aj samotné názvy troch základných medzinárodno-právnych dokumentov upravujúcich diplomatické právo - Viedenského dohovoru o *diplomatických stykoch*, Viedenského dohovoru o *konzulárnych stykoch*, príp. Viedenského dohovoru o zastúpení štátov v *ich stykoch* s organizáciami univerzálnej povahy. V širšom zmysle slova je možné považovať za diplomatické také kontakty, ktoré majú dôveryhodný charakter (kontakty bez predbežného podozrenia), sú zmysluplné (prinášajú konkrétne, aj keď nie vždy okamžité výsledky) a sú systematicky vytvárané a udržiavané (majú stabilný, pevný charakter, ide nie o jednorazové kontakty, ale o kontakty pravidelné, kontinuálne, dlhodobé)¹¹.

Z obsahového hľadiska ide teda pri realizácii diplomatických kontaktov o získavanie, poskytovanie a následne spracovávanie údajov obsahujúcich buď informáciu o faktoch, udalostiach a rozhodnutiach, resp. informáciu, ktorá sa stáva predmetom posúdenia počas negociácií a ktorá spravidla vyústi do prijatia medzinárodnej dohody bilaterálneho resp. multilaterálneho charakteru. „Od nepamäti platí, že správna a včasná informácia je základom správneho rozhodovania“¹². Využívanie informácií sa v tejto súvislosti odrazilo aj v postupnom vytváraní foriem a techník diplomatických stykov. V súvislosti s naplňaním tejto funkcie diplomatickej misie sa v praxi stretávame s viacerými ťažkosťami. Z vyššie uvedenej dikcie Viedenského dohovoru zrejme, že za diplomatickú informáciu sa považuje iba taká, ktorá je získaná legitímnym, teda zákonným spôsobom. Mnohé zahraničné služby, osobitne tie, ktoré reprezentujú mocnosti, pokrývajú štatútom diplomatického zástupcu osoby, pôsobiace pre spravodajské služby. Zber informácií v týchto prípadoch prekračuje právny poriadok prijímajúceho štátu. „V otázke, čo je „zákonným“, teda dovoleným prostriedkom, sú smerodajné právne predpisy prijímajúceho štátu“¹³. Samotné formy diplomatických kontaktov (stykov), počas ktorých sú informácie získavané a podávané, sú realizované spravidla na základe obyčajového práva, zvyklostí, zdvorilostí a etikety, s prihliadnutím na špecifiká jednotlivých štátov, príp. regiónov.

Diplomatické rozhovory sú založené na premise dôvery. Účastníci rozhovoru kontaktujú svojich partnerov s úmyslom poskytnúť, resp. získať pravdivú, dôveryhodnú informáciu. Diplomacia ako umenie lži, chytráctva a úskoku, praktizovaná v minulosti a často krátko vnímaná aj zo strany širokej verejnosti ako práca diplomatov, nemá v modernej diplomacii opodstatnenie. Dôveryhodnosť ako základná zásada diplomacie je zakotvená už v samotných poverovacích listinách veľvyslancov, v ktorých hlava vysielajúceho štátu poveruje výkonom tejto funkcie osobu s odôvodnením, že schopnosti, nadanie a zásluhy

⁹ Podstatnú časť práce diplomatického zástupcu ako aj osôb pôsobiacich v rámci vnútorných orgánov štátu v oblasti medzinárodných stykov, tvorí práca s informáciou. Zhruba rovnaký podiel činnosti diplomatického zástupcu predstavuje získavanie a zber informácií prostredníctvom diplomatických kontaktov, rozhovorov a negociácií a ich následné spracovanie a prezentácia vo forme vnútrorezortnej resp. protokolárnej diplomatickej korešpondencie.

¹⁰ Popov, I., V.: *Sovremennaja diplomatija. Teorija i praktika*. Moskva: Meždunarodnize otnošenija. Jurajt, 2006, s.152

¹¹ Tamtiež, s.153

¹² Bystrický, L.: *Základy diplomacie*. Bratislava: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, s.47.

¹³ Tóth, L., Horváthová, K.: *Hospodárska diplomacia. Bilaterálne vzťahy*. Bratislava: Sprint viera, 2006.s. 55.

dezinovaného veľvyslanca sú preňho zárukou, že splní svoje vysoké poslanie takým spôsobom, aby získal *dôveru* prijímajúcej hlavy štátu a súhlas a schválenie vysielajúcej hlavy štátu. Hlava vysielajúceho štátu prosí s týmto presvedčením zároveň hlavu prijímajúceho štátu, aby prijala dezinovaného veľvyslanca a venovala plnú *dôveru* všetkým informáciám, ktoré veľvyslanec poskytne menom hlavy štátu a menom samotného štátu.

Zmyslom a obsahom diplomatických kontaktov je však nielen získavať, spracúvať a podávať takéto informácie inštitúciám vysielajúceho štátu, ale plniť aj funkciu zastupiteľskú, súčasťou ktorej je poskytovanie relevantných informácií týkajúcich sa vzťahov medzi vysielajúcim a prijímajúcim štátom, resp. medzinárodnou organizáciou, pri ktorých sú zriadené diplomatické misie. Umožňujú štátom nedostať sa do medzinárodnej izolácie, vyvolávať záujem o príslušnú krajinu a v neposlednom rade vytvárať atmosféru dôvery medzi aktérmi medzinárodných vzťahov (výkon tzv. verejnej diplomacie).

Druhým vážnym problémom napĺňania spravodajskej funkcie diplomatickej misie je spracovanie mediálnej informácie. V súvislosti s rozvojom informačných technológií, ktoré sa významne využívajú aj v diplomatickej praxi, stráca informácia, pochádzajúca z médiá svoj niekdajší význam najmä z hľadiska aktuálnosti. Mediálne informácie z prijímajúceho štátu a o prijímajúcom štáte si vďaka internetu môže dnes prečítať aj diplomat pôsobiaci v ústredí. Úlohou a povinnosťou diplomatickej misie a jej zamestnancov, dôverne poznajúcich atmosféru prostredia, v ktorom pôsobia, je vyťažiť vnútorný obsah takejto informácie, skrytý tak povediac medzi jej riadkami. Mediálne informácie zostávajú teda aj naďalej veľmi dôležitým zdrojom poznania, netreba ich ignorovať, treba ich viac analyzovať.

Ústretovosť a dôvera voči partnerovi nie sú iba fenoménom vzťahu reprezentantov (osôb či inštitúcií) dvoch štátov. Sú významné aj pre subjekty rovnakého štátu. Dilemou pre diplomatického zástupcu zostáva často krát obsah poskytnutej informácie. Iba jasné uvedomenie si kompetencií môže prekonať dilemu rozhodnutia, podľa ktorého je treba poslať do ústredia (napr. MZV, MH, ústavným činiteľom) relevantnú informáciu, alebo informáciu, ktorú chcú tieto inštitúcie počuť, príp. ktorá sa bude páčiť.

Obsahom negociačnej (vyjednávacej) funkcie diplomatickej misie, založenej na pomerne abstraktne vymedzenej formulácii čl. 3 ods.1 písm.c) Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch (viest' rokovania s vládou prijímajúceho štátu) sú z užšieho hľadiska tzv. negociácie formálneho charakteru (kontakty medzi zástupcami dvoch alebo viacerých štátov resp. medzinárodných organizácií so zámerom, resp. cieľom dosiahnuť písomnú zmluvu o riešení nejakého špecifického problému bilaterálneho alebo multilaterálneho charakteru), resp. v širšom chápaní negociácie neformálneho charakteru, za ktoré možno považovať všetky kontakty medzi predstaviteľmi štátov alebo medzinárodných organizácií so zámerom (cieľom) získať stanovisko k rôznym otázkam bilaterálneho alebo multilaterálneho záujmu. Kým v prvom prípade sa, v zmysle medzinárodného zmluvného práva očakáva a vyžaduje špeciálne zmocnenie od ústavným inštitúcií vysielajúceho štátu, v druhom prípade sa za všeobecné zmocnenie považuje odovzdanie poverovacích listín veľvyslanca. Negociačná funkcia sa javí ako typicky prierezová činnosť diplomatickej misie a diplomatických zástupcov, prebiehajúca, rovnako ako funkcia informačná, predovšetkým prostredníctvom diplomatických rozhovorov a diplomatických kontaktov. Vyššie uvedená formulácia čl. 3, ods.1 písm.c) a čl. 41 ods.2 Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch logicky naznačuje subjekty, ktoré sú kompetentné viesť rokovania a najmä prijímať rozhodnutia a záväzky (pravidla sú to vlády prijímajúceho štátu, ktoré vedú takéto rokovania ako subjekty najvyššej výkonnej moci). V širšom slova zmysle, aj vplyvom zaužívej praxe, chápeme teda pod pojmom vláda nielen samotný kabinet ministrov, ale všetky inštitúcie spadajúce do okruhu exekutívy daného prijímajúceho štátu, osobitne ministerstvo zahraničných vecí, príp. iné ministerstvo, na ktorom sa môžu dohodnúť, alebo ich

prostredníctvom“. V prípade absencie spoločnej dohody možno teda pri striktnnej aplikácii tohto ustanovenia viesť rokovania iba s ministerstvom zahraničných vecí prijímajúceho štátu. Diplomacia je však liberálnejšia. Diplomacie misie rokujú a udržiavajú kontakty aj s inými orgánmi prijímajúceho štátu. Takúto prax možno však realizovať iba vtedy, ak prijímajúci štát výslovne alebo mlčky takúto prax berie na vedomie.¹⁴ Diplomacie misie, vedú, teda, oficiálne rokovania so zástupcami vládnych inštitúcií, na strane druhej, minimálne v štátoch považovaných za demokratické, udržiavajú diplomatické kontakty a vedú diplomatické rozhovory aj s mimovládnyimi inštitúciami (tretím sektorom, opozičnými politickými subjektmi, zástupcami podnikateľskej sféry, osobnosťami a inštitúciami z rôznych odvetví spoločenského života.

Ochranná funkcia diplomatickej misie patrí k jej ťažiskovým činnostiam. Obsahom ochrannej funkcie diplomatickej misie je, v zmysle čl. 3 ods. 1, písm. b) Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch a čl. 5 Viedenského dohovoru o konzulárnych stykoch ochrana záujmov vysielajúceho štátu v štáte prijímajúcom a ochrana štátnych príslušníkov, fyzických osôb, ako aj právnických osôb v prijímajúcom štáte. Vo vzťahu k štátu ide predovšetkým o ochranu pred nesplnením záväzkov prijímajúceho štátu vyplývajúcich spravidla z uzavretých bilaterálnych ale i multilaterálnych zmlúv, príp. o ochranu majetkových a iných práv vysielajúceho štátu v štáte prijímajúcom. Vo vzťahu k štátnym príslušníkom ide o ochranu osobných, vrátane majetkových práv tak fyzických osôb ako aj právnických osôb vysielajúceho štátu trvalo alebo dočasne zdržujúcich sa na území štátu prijímajúceho. Právnu podstatou a právnu prioritou uvedenej ochrany je ochrana záujmov v rozsahu dovolenom medzinárodným právom. Výkon tejto funkcie diplomatickej misie je spravidla podstatnou súčasťou tzv. konzulárnej agendy, realizovanej zväčša intervenciou konzulárneho úradníka v prípade nelegálneho zásahu lokálnych autorít do práv štátneho príslušníka vysielajúceho štátu alebo pri priamej konzulárnej pomoci takémuto občanovi v prípade ohrozenia jeho života, zdravia a majetku, napr. v ochrane záujmov mladistvých a iných osôb, nemajúcich plnú spôsobilosť, ktoré sú štátnymi príslušníkmi vysielajúceho štátu, v rozsahu stanovenom zákonmi a predpismi prijímajúceho štátu, najmä v prípadoch, v ktorých sa vzhľadom na tieto osoby požaduje poručníctvo alebo opatrovníctvo; v zastupovaní štátnych príslušníkov vysielajúceho štátu alebo v zabezpečovaní ich vhodného zastúpenia pred súdmi a inými orgánmi prijímajúceho štátu pri zachovaní praxe a procesných predpisov platných v prijímajúcom štáte s cieľom dosiahnuť dočasné opatrenia na ochranu práv a záujmov týchto štátnych príslušníkov v súlade so zákonmi a predpismi prijímajúceho štátu v prípadoch, v ktorých vzhľadom na neprítomnosť alebo z iných dôvodov uvedení štátni príslušníci nie sú schopní včas sa ujať svojich práv a záujmov; v doručovaní súdnych a mimosúdnych dokumentov, alebo vo vybavovaní vyžiadaní alebo poverení na vykonanie dôkazu pre súdy vysielajúceho štátu v súlade s platnými medzinárodnými dohodami alebo, pokiaľ takéto medzinárodné dohody neexistujú, iným spôsobom, ktorý je v súlade so zákonmi a predpismi prijímajúceho štátu, a pod.

Súčasťou konzulárnej agendy je aj realizácia tzv. administratívno-správnej funkcie diplomatickej misie. Ide o činnosti, umožňujúce fyzickým osobám a právnickým osobám vysielajúceho štátu, ktoré sa v prijímajúcom štáte zdržujú dočasne alebo trvalo, využiť svoje práva, resp. splniť svoje povinnosti vo vzťahu k vlastnému, teda vysielajúcejmu štátu. Ide o činnosti civilného charakteru napr. pri vydávaní cestovných pasov a cestovných dokumentov občanom vysielajúceho štátu a víz alebo príslušných dokumentov osobám, prajúcim si cestovať do vysielajúceho štátu; vo vykonávaní funkcie notára, civilného matrikára a podobných funkcií a vo výkone niektorých funkcií administratívnej povahy za predpokladu, že to nie je v rozpore so zákonmi a predpismi prijímajúceho štátu; v ochrane

¹⁴ Tóth, E. a kol.: Úvod do diplomacie. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2009, s.48

záujmov štátnych príslušníkov vysielajúceho štátu, fyzických i právnických osôb, vo veciach dedičských na území prijímajúceho štátu, a to v súlade so zákonmi a predpismi prijímajúceho štátu, v ochrane záujmov mladistvých a iných osôb, nemajúcich plnú spôsobilosť, ktoré sú štátnymi príslušníkmi vysielajúceho štátu, v rozsahu stanovenom zákonmi a predpismi prijímajúceho štátu, najmä v prípadoch, v ktorých sa vzhľadom na tieto osoby požaduje poručníctvo alebo opatrovníctvo, pri výkone volebného práva, resp. pri pomoci lodiam a lietadlám a ich posádkam, v prijímaní hlásení týkajúcich sa plavby lodí, kontrolovania a vidovania lodných dokumentov a bez toho, že by bola dotknutá právomoc orgánov prijímajúceho štátu, vo vyšetrovaní všetkých nehôd, ku ktorým došlo počas plavby a v riešení sporov každého druhu medzi kapitánom, dôstojníkmi a námorníkmi, pokiaľ to povoľujú zákony a predpisy vysielajúceho štátu.

Rozvojová funkcia diplomatickej misie má tiež prierezový charakter a je veľmi úzko spätá so zastupiteľskou a vyjednávacou funkciou. Je založená na istom impulze či iniciatíve na podporu priateľských vzťahov medzi vysielajúcim a prijímajúcim štátom a rozvojom ich hospodárskych, kultúrnych a vedeckých stykov, v súlade s čl. 3 ods.1 písm. e) Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch¹⁵ a čl. 5 písm. b) Viedenského dohovoru o konzulárnych stykoch. Takto chápaná funkcia diplomatických misií spočíva v podpore a rozvíjaní vzťahov, získavaní a podávaní informácií, sprostredkúvaní kontaktov medzi obchodnými a podnikateľskými subjektmi a subjektmi v oblasti vedy, techniky a kultúry prijímajúceho a vysielajúceho štátu, nie však v bezprostrednom obchodovaní alebo inom podnikaní. Ide historicky o najstaršie činnosti diplomatických misií späté s niekdajším postavením konzula a v súčasnosti o oblasti, ktoré svojim charakterom nútia diplomatických zástupcov konať rýchlo a razantne s cieľom dosiahnuť konkurenčnú výhodu vo vzťahu k prijímajúcemu štátu. Jej výkon je základným predpokladom pre rozvíjanie bilaterálnych vzťahov medzi štátmi, resp. štátom a medzinárodnou organizáciou. Popri právnom rámci prijímajúceho a rozsahu inštrukcií štátu vysielajúceho predstavuje výkon tejto funkcie najširšie pole pôsobnosti pre iniciatívu diplomatických zástupcov a v konečnom dôsledku je výrazom úspešnosti nielen diplomatickej misie v krajine pôsobenia ale aj dôveryhodnosti a úspešnosti štátu, ktorý zastupuje.

---

¹⁵ Zaradenie takto formulovanej funkcie do Viedenského dohovoru inicioval Jaroslav Žourek, československý zástupca v Komisii OSN pre medzinárodné právo, ktorá bola poverená Valným zhromaždením OSN vypracovať návrh kodifikácie diplomatického práva, realizovaný neskôr prijatím dvoch Viedenských dohovorov.

Zoznam použitých bibliografických odkazov

Bystrický, L.: *Základy diplomacie*. Bratislava: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006. ISBN 80-7165-544-9

Králik, J.: *Letokruhy diplomacie*. Bratislava: IURA EDITION, 2003. ISBN 80-89047-51-3.

Magalhães, C., J., de: *Manual Diplomático*. Lisabon: Editorial Bizancio, 2001. ISBN 972-53-0107-2.

Myslil, S.: *Diplomatické styky a imunity: se zvlášťím zretelem k výsledkům Vídeňské kodifikační konference konané v roce 1961*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1964.

Moorhouse, G.: *The Diplomats – The Foreign Office Today*. Londýn: Jonathan Cape, 1977.

Popov, I., V.: *Sovremennaja diplomatija. Teorija i praktika*. Moskva: Meždunarodnže otnošenija. Jurajt, 2006. ISBN 5-7133-1158-9.

Tóth, L. a kol.: *Úvod do diplomacie*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2009. ISBN 978 80-225-2683-8.

Tóth, L., Horváthová, K.: *Hospodárska diplomacia. Bilaterálne vzťahy*. Bratislava: Sprint vfra, 2006. ISBN 80- 89085-61-X.

Kontakt:

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Dolnozemska 1

852 35 Bratislava

PhDr. Zuzana Slušná, PhD.

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

KULTÚRA AKO PRÍLEŽITOSŤ PRE DIALÓG

zuzana.slusna@fphil.uniba.sk

Abstrakt

Kultúrna animácia (niekedy sociokultúrna animácia) je medzinárodne akceptovaný termín, zastrešujúci množstvo aktivít, ktorými animujeme, „oživujeme“, dynamizujeme našu každodennú kultúru. Animátor pomáha ľuďom tvoriť a oslavovať ich vlastnú kultúru, slobodne čerpajúc z mýtov, etnického alebo historického dedičstva, ktoré ľudí viaže do spoločenstva. Kultúra je nazeraná ako priestor seba-uplatnenia, vyjadrenia a realizácie hodnôt, teda ako neustále transformujúci sa a živý priestor.

Kľúčové slová: kultúra, kultúrna animácia, dialóg

Abstract

Cultural animation from the French animation socio- culturel, is a term that has gained increasing use internationally to describe community arts work which literally animates, or "gives life to," the our everyday lives and culture. The animateur helps people create and celebrate their own culture, drawing freely on the particular aspirations, myths, ethnic or historical heritage that bind them as a community. Culture is here defined as a space for self-realisation, for expression and realisation of values – a living space, which is undergoing constant transformation.

Key words: culture, cultural animation, dialog

Animácia je svojou podstatou kreatívnou stratégiou, ktorej pomenovanie má základy v latinskom slove anima – duša. Kultúrna a sociálna animácia je v súčasnosti komplexným a uceleným súborom stratégií, zameraných na povzbudzovanie, oduševňovanie a motivovanie ľudí k účasti na dianí okolo seba, rovnako v sociálnom ako aj v kultúrnom živote. Má korene v dialógu. Jej popularita a momentálna „módnosť“ vychádza z jednej z bazálnych charakteristík kultúry: naučiteľnosti a osvojiteľnosti. Kultúrni a sociálni animátori sú si vedomí, že participácia na aktivitách spoločenstva, spoločnosti aj lokality je osvojiteľnou kompetenciou, a preto adekvátnymi animačnými aktivitami **ovplyvňujú kvalitu sociálneho života lokálnej komunity**. Všeobecným cieľom animátorov je priblíženie sa stavu, kedy (aj prostredníctvom animačných aktivít) bude na kultúre participovať čo najširšia časť občianskej spoločnosti.

Animácia je špecifická tým, že má svoje korene medzi konkrétnymi ľuďmi: adresnosť aktivít je daná tým, že vyplývajú z konkrétnych potrieb a záujmov lokálnej komunity. Hoci pri ich projektovaní zohľadňujeme a rešpektujeme požiadavky, potreby a ciele národných a nadnárodných stratégií, na konkrétnej realizačnej rovine ich prispôbujeme potrebám a situácii v lokalite, snažíme sa rešpektovať sociálne a kultúrne vedomie konkrétnych ľudí.

Množstvo odborníkov v súvislosti s prebiehajúcimi procesmi atomizácie, individualizácie vykoreňovania a rozkladu tradičných sociálnych celkov zdôrazňuje

funkčnosť a nezastupiteľnosť foriem sociálnych vzťahov, ktoré majú základ v priamych kontaktoch.

Sociálne spoločenstvo, v ktorom kontakty prebiehajú „z očí do očí“ je spojené pocitom prináležitosti, jeho členovia konkrétne vzorce vnímajú akoby boli prirodzené. Aj ono sa svojím spôsobom, podobne ako kultúra, rodí v/z dialógu. Predstava, že sociálne štruktúry prezentované metaforou „z očého očí“ vznikajú samé od seba, len tým, že jednotlivci existujú blízko vedľa seba a že ich nie je potrebné budovať, udržiavať a zabezpečovať, je jedným z najväčších omylov, ktorých sa profesionáli pôsobiaci v kultúre môžu dopustiť. Človek spolu s novou adresou nezíska automaticky intenzívny pocit spolupatričnosti a prináležitosti. Bohužiaľ, nie vždy padá vina na plecia jednotlivca. Odborníci upozorňujú, že nemožnosť hlbšieho začlenenia sa môže vyplývať priamo z vnútornej štruktúry a formálnych náležitostí samotného priestoru. Oblíbeným príkladom bývali socialistické betónové sídliská. Ale ani postmoderné presklené obytné komplexy často vo svojich obyvateľoch nezbudzujú pocity súľadnosti, spolupatričnosti a zodpovednosti. Svet, v ktorých sa susedia tvárou v tvár nikdy nestretnú a jednotlivci na sebe nosia masku bez konkretizovateľnej tváre, sú prostrediami, v ktorých bujnejú sociálne patologické javy: prehľbujúce sa odcudzovanie a silnejúca anonymita.

Priestory po celom globalizujúcom sa svete sa navzájom začínajú čoraz viac podobať a strácajú svoju originálnosť a jedinečnosť. Mestá sa do svojej novej podoby nemenia samé od seba, samovoľne či dobrovoľne, ale s priamou účasťou ľudských subjektov. Neutralizácia prežívania zážitkov z miesta a času v konečnom dôsledku vyúsťuje do zmien hĺbkových vrstiev, teda samotného jadra kultúry. Upozorňuje na ne aj francúzsky antropológ Marc Augé. Konštatuje, že čas a priestor sú kultúrne podmienené štruktúry: príznaky, cez ktoré tieto fenomény vnímame, si človek vytváral vždy v priamej väzbe k sebe, k svojmu bezprostrednému okoliu a k svojej (sociálnej, kultúrnej, etnickej, náboženskej ...) skupine. Priestor symbolizačnými aktivitami a rituálmi získaval nový status: jeho humanizovaním (napríklad kľčovaním stromov cieľom získať pôdu pre pestovanie plodín) a symbolizačnými aktivitami (vztýčením hraníc svojho obývaného územia) v konečnom dôsledku vytvoril ten typ priestoru, pre ktorý používame výraz kultúrna krajina. Augé vníma transformáciu okolitého prostredia na kultúrnu krajinu predovšetkým cez symbolizačné akty realizované v troch základných dimenziách: vo vzťahu k dejinám, k bezprostrednému okoliu a k sebe navzájom (AUGÉ 2000:9).

V zložitej sieti mestských štvrtí, zákutí a výkladných skriň objavil priestory, charakteristické a zároveň desivé svojou prázdnotou, hoci sú, paradoxne, plné ľudí. Nazýva ich ne-miestami (*non-lieux*). Následne konštatuje, že kultúrne bytie človeka sa spája so špecifickým typom priestoru, ktorý nazýva **miestom** (*lieux*). Miesto vnímame nielen cez geometrické a priestorové konštanty, ale najmä cez praktiky s ním zviazané. Poľudšťujú ho naše každodenné aktivity spojené s praktikovaním priestoru, pretože život jedinca nemá význam nadobúda komplexnejší význam až v kontexte komunikačných udalostí. Balvan pri frekventovanej ceste dostáva meno, viaže sa s ním príbeh alebo miestna legenda. Špecifikom priestoru je teda to, že ho môžeme opísať, že s objektmi, ľuďmi a udalosťami sú zviazané hlboko uložené a ukotvené významy. Miesto je teda priestorom, v ktorom je človek prítomný aj vo svojej neprítomnosti, obýva ho predovšetkým tým, že ho naplní konkrétnymi individualizovanými významami: dáva mu dejiny, individualitu a identitu, spája s ním svoju pamäť a zároveň ho môže vnímať ako garanta vlastnej stability a pamäte. Miesta teda umožňujú identifikáciu individuálnu ako aj kolektívnu, sú pluralitné a ich neodmysliteľnou súčasťou je hustá sieť osobných svetov a interakcií.

Miesta vznikali v dialógu medzi človekom a priestorom. Radim Palouš zdôrazňuje, že podstatou dialógu nie je odovzdanie si informácií, ale vzťah, ktorý počas prenosu medzi jednotkami vzniká. Analytici spoločnosti upozorňujú, že dôležitosť tohto vzťahu sa z vedomia

ľudí vytráca. Kultúra ale od počiatkov vyžadovala aktívnu spoluúčasť. Človek nesmie rezignovať na jednu zo svojich kľúčových charakteristík, nesmie sa stať len pasívnym prijímateľom ponúkaných tovarov a služieb. Na margo stavu, v ktorom sa kultúra a spoločnosť už nachádzajú, Scott Lash (1993) konštatuje, že súčasná kultúra **preferuje** konzum pred produkciou a materiálne pred kultúrnym, túto zmenu navrhuje vnímať ako súčasť procesov transformácie sociálnych štruktúr a nahrádzania modelov modernej spoločnosti.

Novodobé po-moderné spoločenstvá neformuje len zdieľaný záujem (verejný záujem) alebo spoločné a kolektívne zdieľateľné vlastnosti (LASH 1993: 157-160). Spoločenstvo s intenzívnymi sociálnymi kontaktmi sa vyznačuje životným štýlom, ktorý musíme charakterizovať minimálne cez tieto tri základné dimenzie: zdieľané významy, praktiky a záväzky. (LASH 1993: 161). Konštatuje, že pre „spoločnosti neskorej doby“ (PETRUSEK 2006) je špecifické to, že ich dynamika a ďalší rozvoj závisia od svojou podstatou kultúrnych inštitúcií (inštitúcie ukotvené v kultúrnom a informačnom priemysle, v médiách, vede a vzdelávaní).

Človek sa preto musí vrátiť späť k svojim začiatkom, kultúru musí vnímať ako to, čo zaisťuje a umožňuje jeho bohatý a plnohodnotný život a čo zároveň vyžaduje jeho vedomú účasť. Animácia je stimulovanie mentálneho, fyzického a emočného života ľudí na danom území, ktoré rozširuje skúsenosť, zvyšuje mieru sebarealizácie, sebavyjadrenia a uvedomenia si prináležitosti ku komunite (SIMPSON 1989: 54). Práve tu spočíva význam a popularita tejto metódy pre celú spoločnosť: všetky **aktivity v kultúre predstavujú zároveň zámerné a cieľavedomé pôsobenie na človeka** v najrôznejších, aj najkaždodennejších oblastiach ľudskej činnosti. pretože sú v konečnom dôsledku nasmerované na **celkový rozvoj osobnosti ľudí**.

Aj podnikateľským prostredím preferované vlastnosti (inšpiratívnosť, kreativnosť, predstavivosť, zodpovednosť, hravosť, podnikavosť, cieľavedomosť) človeka povyšujú nad stroje a objavujú sa ako vyžadované kvality (príznačky kultúrneho človeka) už v staroveku.

Vhodnými aktivitami môžeme človeka ako individuum aj ako tvorcu sociálnych kolektívov stimulovať k intenzívnej účasti a záujmu na dianí v lokalite alebo regióne. Rovnako môžeme obyvateľov určitého územia nabádať k záujmu o zveľadovanie lokality nielen na úrovni hospodárskej a technologickej, ale aj sociálnej a kultúrnej. Aktivity môžu byť cieleňé k zlepšeniu kvality okolitého prírodného prostredia (kvalita zelene, čistota okolia, rešpektovanie chránených lokalít), k poznaniu minulosti a osobitostí regiónu, v ktorom žijeme (upevnenie vedomia identity a spolupatričnosti), na zlepšovanie a upevňovanie sociálnych interakcií medzi jednotlivcami aj odlišnými kultúrnymi skupinami. Animačné aktivity teda môžeme využiť v procesoch „vrastania“

„Kultivovaný človek“ ale aj kultivovaný priestor naďalej zostávajú globálnou a univerzálnou hodnotou. Jednou zo stratégií, vďaka ktorej sa aj inak pasívny prijímateľ môže zmeniť na aktívneho participujúceho uvedomením si svojej zodpovednosti za svet okolo seba, rovnako za prírodu aj kultúru, sociálny aj kultúrny priestor, ponúka práve dialóg.

POUŽITÁ LITERATÚRA

APPADURAI, A.: *Modernity at Large: Cultural Dimension of Globalization*. Minneapolis: UMP, 1996, ISBN-10: 0816627932

AUGÉ, M.: *Antropologie současných světu*. Brno: Atlantis, 1999, ISBN: 80-7108-154-X

AUGÉ, M.: *Non-places. An Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. London: Verso, 1995, ISBN-10: 1859840515

BECK, U. – GIDDENS, A. – LASH, S.: *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetic in Modern Social Order*. Stanford: Stanford University Press, 1994, ISBN-10: 0804724725

ČORNANIČOVÁ, R. – CHOMOVÁ, S. – STRELKOVÁ, J. – TAZBERÍK, J.: Revitalizácia kultúrneho života v miestnych a regionálnych podmienkach. Metodický materiál k projektu kultúrno-historickej a spoločenskej topografie Slovenska. Bratislava: NOC, 2005, ISBN 80-7121-255-5

CHOMOVÁ, S., ed.: Aktuálne problémy v miestnej a regionálnej kultúre. Bratislava: NOC, 2002, ISBN 80-7121-255-3

LEWELLEN, T. C.: Anthropology of Globalization: Cultural Anthropology Enters the 21st Century. Westport: Bergin & Garvey, 2002, ISBN-10: 0897897404

SIMPSON, J. A.: Sociocultural animation. IN: TITMUS, C. J., ed.: Lifelong education for adults. An International Handbook. Oxford: Pergamon Press, str. 54-57, ISBN-10 80308511

SLUŠNÁ, Z. – STRELKOVÁ, J.: Animácia kultúrnych činností. Bratislava: NOC, 2006, ISBN 80-7121-263-6

SLUŠNÁ, Z.: Vybrané problémy v oblasti kultúry. IN: CHOMOVÁ, S., ed.: Vademékum pracovníka v kultúre. Bratislava: NOC, 2007, ISBN 80-7121-274-1, str. 7 – 41

Kontakt:

Univerzita Komenského
Filozofická fakulta
Katedra kulturológie
Štúrova 9
818 01 Bratislava

doc. PhDr. Karol Sorby, DrSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

NÁVRAT ISLÁMU DO POLITIKY ALEBO RADIKÁLNY ISLÁM

Kaorkaso@savba.sk

Abstrakt

Od začiatku 70. rokov islámsky svet zažil nástup politicky aktívnych muslimských skupín, ktoré sa postavili proti súčasným politickým režimom vo všetkých muslimských krajinách a volali po obnove pôvodných zásad islámskeho štátu. Skutočnosť, že sa takýto jav otvorene prejavil v muslimskom svete neznamena, že neexistoval už predtým. Dejiny islámu boli svedkom viacerých aktivistických hnutí tak v intelektuálnej ako aj v praktickej forme. Od 70. rokov sa tento aktivistický jav začal pociťovať zásadným spôsobom v domácej i regionálnej politike. S víťazstvom islámskej revolúcie v Iráne v roku 1979 a so zavraždením Anwara as-Sádáta v roku 1981 nadobudol medzinárodné rozmery.

Abstract

Since early 1970s, the Islamic world has been experiencing the emergence of politically active Islamic groups that oppose the political regimes, in their present forms, in all Islamic countries, and that call for a return to the original principles of the Islamic state. The fact that such a phenomenon clearly manifested itself in the Islamic world does not mean that it did not exist before that period. Actually, Islamic history has witnessed numerous activist movements, in both intellectual and practical form. In the early 1970s, this activist phenomenon began making itself felt in fundamental ways within local and regional politics. It assumed an international dimension with the success of the Islamic revolution in Iran in 1979 and the assassination of Anwar as-Sadat in 1981.

Kľúčové slová: fundamentalizmus; šari'a; islám ako viera i spôsob života; protispoločnosť; modernizačné trendy v isláme; islám v politike;

Už od 11. storočia je islám oddelený od štátnej politiky, od mechanizmu a výkonu štátnej moci. Jeho zjavené sväté právo (*šari'a*) bolo obmedzené na usmerňovanie osobného postavenia a spoločenských záležitostí. Vládcovia – kalifovia, sultáni, menší miestni pohlavári, despotovia – legitimizovali svoju autoritu v očiach veriacich tým, že poskytli náboženským učiteľom a právnikom (*ulamá'*) voľnú ruku, aby viedli komunitu veriacich a rozhodovali v otázkach súkromného a rodinného života a v spoločenskom poriadku. Autoritu legitimizovali tiež tým, že bránia komunitu veriacich proti hrozbám a útokom zvonka – z bezbožného prostredia. Ich autorita však spočívala hlavne na svetskej moci – na meči – ale snažili sa vládnuť v súlade s náboženským právom, hlavne dekrétmi, nariadeniami a príkazmi, hoci ustanovenia *šari'y* často porušovali.

Až do začiatku 19. storočia *sunnitskí* učenci teológie a práva prijímali a racionalizovali odlúčenie svetskej moci islámskeho vladára od rozhodovania vo veci viery. Uvedomovali si, že iba prorok Muhammad mohol zlučovať obe funkcie. Dokonca bezprostrední následníci svetskej autority proroka nad komunitou muslimov si nemohli robiť nároky na prorockú

funkciu; iba na svetské vodcovstvo a duchovné vychovávateľstvo veriacich. Znalci islámskeho práva, neschopní vážne ovplyvniť svetskú moc, sa uspokojili s privilegovaným postavením, ktoré im ponúkol vládca, ako ochrancovia božieho slova, ako učítelia, učenci a sudcovia. Čoskoro prijali odluku viery a moci. Na základe interpretácie koránu, *sunny* (tradície) a *hadísov* (rozprávania o činoch a výrokoch proroka), zostavovali obširne právnické príručky, formulovali tézy, že poslušnosť voči vládcovi, dobrému alebo zlému, nábožnému alebo hriešnikovi, je lepšia ako *fitna* (anarchia, neporiadok). Inými slovami, legitimizovali *status quo*. To sa rovnalo formálnemu požehnanu politického kvietizmu v isláme.

Čo sa týka predpokladanej prevahy božieho zákona, právnici ho oportunisticky vyhlásili za ideálny štandard pre život a správanie muslima; mal však zostať ideálom v tomto poblúdenom a hriešnom svete až do príchodu očakávaného mesiáša (*mahdí*), ktorý ho uplatní v celej šírke a úplnosti a nastolí vládu spravodlivosti a práva. To bol typický stredoveký kompromis medzi skutočnosťou (svetská moc) a ideálom, umožňujúci spolunažívanie medzi svetskou mocou oddelenou od božieho zákona. Takýto stav možno sledovať takmer počas celého trvania islámskych dejín. Takáto pohodlná, aj keď stagnujúca a nejednoznačná pozícia islámu voči svetskej moci fakticky nebola na prekážku, pokiaľ ríšu islámu a jej územie spravoval muslimský vládca alebo vládcovia, ktorí ho mohli brániť proti jeho nemuslimským nepriateľom. Keď však koncom 18. a začiatkom 19. storočia hospodársky, vojensky a technicky vyspelejšia Európa začala ohrozovať islám a prenikať na jeho územie, úpadok a konečná porážka posledného veľkého muslimského štátu, Osmanskej ríše, sa stala reálnou hrozbou.

Ani islámsky politický systém ani jeho vrcholné náboženské authority sa nedokázali vyrovnáť s touto modernou „bezbožnou“ hrozbou. Tento vývoj však nastolil potrebu vyrovnáť sa s modernizačnými prúdmi „bezbožného pôvodu“ a tento neodbytný problém znepríjemňoval život muslimských vládcov i komunit. Problém modernizácie bol sprevádzaný hlbokou psychickou traumou, keď muslimovia boli svedkami toho, že ich najdokonalejšie náboženstvo – ktoré po mnoho storočí víťazilo na bojiskách a dovoľovalo svojim prívržencom pokračovať vo vlastnom nerušenom spôsobe života a tváril sa ľahostajne k tomu, čo robia neveriaci – bolo teraz neschopné zastaviť tento nový bezbožný prúd. Veď v minulosti porazili Byzantíncov a Peržanov (Sásánovcov) na východe, dobyli Španielsko, Sicíliu a Balkán a dostali sa až k bránam Viedne v srdci strednej Európy na západe. A teraz, v trinástom a štrnástom muslimskom storočí sa ocitli v najhoršej kríze či skúške (*mihna*) v ich dejinách, keď podľahli neveriacim a dostali sa pod ich priamu alebo nepriamu nadvládu.

Muslimovia sa postavili na odpor: v roku 1798 mamlúci v Egypte Napoleonovi a v roku 1882 rodení Egyptania Britom; v rokoch 1830 – 1848 emir °Abdalqádir v Alžírsku Francúzom; v rokoch 1885 – 1899 Muhammad Ahmad zvaný al-Mahdí a jeho následník °Abdalláh v Sudáne Britom; Turci odporovali Rusom temer jedno storočie, ale bezvýsledne. Dokonca aj tam, kde sa im podarilo uniknúť priamej európskej nadvláde, boli nútení prijať Európanov a európske spôsoby na účinnejšie vedenie verejných záležitostí. Moderné armády modelované podľa európskej vojenskej organizácie, ich výcvik, technika a zbrane nahradili tradičné muslimské armády. Popri tradičných školách, ktoré riadili náboženské inštitúcie, sa otvárali svetské štátne školy, vyučujúce predmety modernej vedy, cudzie jazyky a spoločenské vedy. Vynorila sa nová vrstva európsky vzdelaných a pripravených štátnych úradníkov, aby nahradila tradičné skupiny pri službe vládcovi a pomáhali mu vládnuť. Prijímali sa nové zákony, vznikali súdy a inštitúcie modelované podľa európskych právnych a politických systémov. Rozširovali a upevňovali sa hospodárske a diplomatické vzťahy s Európou, ktoré prinášali so sebou nové kultúrne a politické myšlienky a inštitúcie. Tieto sa napodobňovali a prijímali, ale vyžadovali si sekulárne úpravy spoločenského správania a dokonca nové postoje a vnímanie skutočnosti.

Islám, alebo prinajmenej jeho ochrancovia a interpreti, stáli bezmocní a bezradní voči

tomuto sekulárnemu útoku bezbožných cudzincov. Vynorili sa muslimskí reformátori, zúfalo sa snažiaci dokázať prevahu islámu nad kresťanstvom a sklbiť jeho učenie s požiadavkami modernej doby – čo bola neuskutočniteľná úloha. Tým, že trvali na islámských tradíciách, nedokázali preklenúť existujúcu priepasť a skončili ako apologeti islámu. Preto začiatkom 20. storočia nová sekulárna „buržoázia“ štátnych úradníkov, statkárov, kupcov a vojakov vyhrala v súťaži o vedenie spoločnosti. Čím silnejšou sa stala ústredná vláda a čím účinnejšia kontrola štátu nad krajinou a spoločnosťou, tým slabšie zostali tradičné konzervatívne náboženské skupiny. Ony postupne stratili svoju ústrednú úlohu dokonca aj ako arbitri osobného správania sa muslimov a spoločenského poriadku. Čoskoro už neboli ničím viac ako platení služobníci nového sekulárneho štátu.

Zatiaľ čo muslimskí reformátori, ktorí sa snažili modernizovať islám pod tlakom európskej expanzie neuspeli, tak tí, ktorí pôsobili v oblastiach nedotknutých európskym vírusom sa presadili. *Muhammad ibn ʿAbdalwahháb* v Arábii koncom 18. storočia využitím autority puritánskych stredovekých teológov, viedli hnutie za návrat k očistenému islámu, založeného striktno na učení koránu a *sunne* proroka, zbaveného od stáročných nánosov. Hnutie však zostalo obmedzené na Arabský polostrov a osobitne na oblasť Nadždu. Saʿúdovský dom prevzal toto učenie a *wahhábovský* islám sa stal oficiálnym rítom islámu v kráľovstve Saudskej Arábie vytvorenom v 20. storočí. Až do objavenia ropy tento puritánsky islám odolával prenikaniu cudzích „bezbožných“ vplyvov.

Od 19. storočia bol islám na ústupe, zatlačaný kombináciou európskej nadvlády a miestnym sekulárnym štátnym vývojom. Pád Osmanskej ríše v roku 1918 tento trend ešte urýchlil. Po liberálno-ústavných a parlamentno-politických pokusoch v Egypte a na Blízkom východe čoskoro nastúpili ideologické hnutia sekulárneho nacionalizmu, panarabizmu a neskôr socializmu. Vládcovia a vlády slovne podporovali islám, najmä tí, ktorí potrebovali legitimizovať svoju autoritu v očiach prevažujúcej masy svojich muslimských poddaných. No sekulárna forma štátnej moci oslovila iba veľmi malú elitu „moderných“ mužov, ale nenašla odozvu v širokej verejnosti, ktorá naďalej žila svoj život na základe tradičných náboženských hodnôt. Táto väčšina sa držala osvedčených tradícií a počúvala príkazy a rady svojich náboženských učiteľov. Vládcovia a nová sekulárna elita, na druhej strane, jednoducho obchádzali alebo ignorovali otázku náboženstva. Islámu síce vzdali formálny hold tým, že ho učinili oficiálnym náboženstvom štátu alebo tým, že *šarʿu* uznali za jeden zo zdrojov práva, ale štát riadili v duchu sekularizmu. Rozpornosť a laxnosť predstaviteľov sekulárneho štátu a novej sekulárnej inteligencie podkopali samotný sekularizmus, lebo po odchode koloniálnych vládcov z islámskych krajín sa európsky vplyv znížil a sekularizmus stratil príťažlivosť. Následný neúspech jeho predstaviteľov a obhajcov – štátnych nacionalistov, arabských nacionalistov a socialistov – brániť islámsky „národ“, komunitu veriacich v druhej polovici 20. storočia proti novému cudziemu neveriacemu nepriateľovi, Izraelu, ďalej oslabil ich pozíciu a podnietil tradičné islámske sily pochybovať či sú oprávnení vládnuť.

Návrat islámu do politiky má byť radikálnym všeliekom. Islám, ktorý bol vyhostený z politiky silami modernizmu, predstavovaného najprv koloniálnymi pánmi a potom vojenskými režimami, v čom im pomáhal defetizmus a ustrašenosť učencov (ʿulamáʿ) a indiferentnosť modernistov (zaujatých kultúrnymi a spoločenskými otázkami), sa tak mal vrátiť do politickej arény. Muslimské bratstvo, ktoré založil učiteľ základnej školy, Hasan al-Banná v egyptskej Ismáʿíliji ako charitatívnu a náboženskú organizáciu v roku 1928, sa postupne stalo najväčším masovým islámskym nábožensko-politickým hnutím, s ktorým bolo treba počítať. Jeho zasahovanie do egyptskej politiky a širšie aj do politiky susedných arabských štátov počas druhej svetovej vojny bolo také intenzívne, že znamenalo vážnu hrozbu pre bezpečnosť následných egyptských režimov, vrátane vojenského po roku 1952. Vodca egyptskej revolúcie Džamál ʿAbdannásir, po viacerých teroristických činoch členov hnutia nakoniec rozpustil Bratstvo, nechal odsúdiť a popraviť jeho vodcov a

nechal internovať a prenasledovať tisíce jeho členov a sympatizantov. Džamál °Abdannásir mohol uspieť so svojím programom iba dovtedy, kým mohol demonštrovať, že jeho socializmus znamená lepší život pre masy a že panarabizmus prináša slávu a moc Egyptu. Takto mohol pokračovať v požiadavkách na islám, v ktorý masy verili, ale nemohol spochybníť základné jadro viery a rituálnych zvyklostí. Muslimská opozícia doma bola dočasne upokojovaná tvrdou protiizraelskou orientáciou režimu a odmietaním zásahov Západu, čo boli postoje, ktoré ochotne prijímal každý muslimský horlivec.

Na rozdiel od starých „modernizujúcich“ muslimských reformátorov z konca 19. a začiatku 20. storočia, Muslimské bratstvo presadzovalo radikálnejší revolučný program, založený nie na reforme islámu, ale na návrate k základnému učeniu jeho prvých hlásateľov, v prípade potreby aj násilím. Islám sa mal stať výlučnou základňou vládnutia a politického systému, t. j. alternatívou voči existujúcemu spoločensko-politickému systému. Väznenie, mučenie a prenasledovanie si však vybrali svoju daň a prinútili staré vedenie Bratstva robiť kompromisy so sekulárnym štátom. Na druhej strane perzekúcia a utrpenie vyvolali nový ideologický a organizačný vývoj v Bratstve, ktorý bol oveľa radikálnejší v pohľade na formu súčasnej islámskej spoločnosti, štátu a vládnutia. Označili ho za neislámsky a bezbožný (džáhilíja), s ktorým treba neúprosne bojovať, zničiť ho a nahradiť pravým islámskym systémom.

Tieto nové štruktúry Bratstva odmietli dlhotrvajúce odlúčenie náboženstva od moci, islámsku spoločnosť a štát, starý kvietizmus konzervatívnych tradičných náboženských učiteľov, ktorí sa poslušne podrobili sekulárnej štátnej autorite. Islám a muslimovia podľa týchto nových puritánov a „kalvinistov“ medzi veriacimi, musia byť prenesené späť do centra politiky s výhľadom na obnovenie islámskej ríše, zbavenej od cudzích, bezbožných a iných neislámskych deformácií. Navyše hlásatelia a prívrženci tejto novej viery radikálneho islámu musia odmietnuť nakazenú spoločnosť okolo seba ako skorumpovanú a neislámsku. Musia vytvoriť proti-spooločnosť, ktorá bude viesť hnutie za návrat pravého islámu, nefalšovaného a neznečisteného vírusom bezbožného modernizmu. Toto sú noví radikálni *sunnitskí* muslimovia, ktorých organizácie možno nájsť v Egypte, Sýrii, Libanone a inde v arabskom muslimskom svete. Existuje však aj taký typ zástancu návratu k pravému islámu, ktorý využíva zvukové a obrazové nosiče, ale priamo neparticipuje na alternatíve násilia. Sú to dobre známi a populárni kazatelia, ktorí majú poslucháčov aj severnej Afrike a južnom Francúzsku.

Spôsob akým radikálni muslimovia skonštruovali ideológiu pre *sunnitskú* vzburu proti vrchnosti je intelektuálne zaujímavý a keď si uvedomíme stáročnú tradíciu politického kvietizmu, je tento proces rozhodujúci. ústrednú úlohu v tomto procese mal Sajjid Qutb, ideológ radikálneho krídla Muslimského bratstva. Bol to on, kto poskytol ideologicko-teoretické odôvodnenie *sunnitskej* revolty proti svetskej autorite. Ovplyvnený indicko-pakistanským teológmi (napr. al-Mawdúdím), Sajjid Qutb rozvinul svoju koncepciu *džáhilíje* (barbarskej, neislámskej spoločnosti), kde sa uplatňuje nadvláda človeka nad človekom namiesto nadvlády boha nad človekom. Ideologické zdôvodnenie tohto *modu operandi* možno nájsť v spisoch stredovekého teológa a filozofa Ibn Tajmíju, ktorý mal najväčší vplyv na politickú teóriu nových radikálov. Ibn Tajmíja tvrdil, že umma nemusí mať bezpodmienečne jedného vodcu (imám) a že keď si to historické podmienky vyžadujú (napr. pri existencii viacerých muslimských štátov), určite musí byť väčší počet imámov, za predpokladu, že sa nájdú vhodní jednotlivci. Sajjid Qutb sformuloval jasnú teóriu práva na odpor voči nezákonným vládcov, ktorí neuplatňujú zásadnú časť *šar°íty*, tak ako svojho času muslimskí Mongoli.

Muslimskí radikáli vychádzajú z pochmúrnej diagnózy, že islám je chorý a preto sa treba poponáhľať. Ak náhlenie nutne nevedie k násilnostiam, vedie k rozchodu s – a skoro vždy istému druhu revolty proti – súčasnou muslimskou spoločnosťou a politickému

zriadeniu. Oba postoje sa prelínajú; oba sú založené na Mawdúdího teórii, že islám sa dostal do stavu barbarského (džáhilíja), praví muslimovia sa nachádzajú vo vojnovom stave s odpadlíkmi a že džihád je iba obrannou odpoveďou na „zničujúcu vojnu“, ktorú odpadlíci vedú proti islámu. Praví muslimovia, predvoj (*talí'a*) ako ich nazýva Qutb, sú a musia byť oddelení od okolitej bezbožnej spoločnosti ako istý druh „protispoločnosti“. Protispoločnosť je „mikrospoločnosť“ tvoriaca uzavretú štruktúru aj keď si zachováva isté spojivo so spoločnosťou ako celkom. Protispoločnosť musí byť uzavretá, aby sa vyhla rozkladu, musí zabrániť prenikaniu cudzích vplyvov, ale musí zostať dostatočne otvorená a agresívna, aby mohla stiahnuť zvonka všetko čo nemôže sama vytvoriť. Musí nasledovať sen, že nakoniec sa stane väčšinou. Bojuje, aby rozbila starú spoločnosť s nádejou, že sa stane jej následníkom.

Sajjid Qutb vo svojej teórii odporu proti bezbožnej vláde tvrdí, že všetko zlo súčasnej islámskej spoločnosti pramení z modernizácie, keď zákony a vláda človeka nahradili zákony a vládu boha. Hlavnou charakteristikou modernizácie je sekularizmus: moderný štát, ktorý plne kontroluje občiansku spoločnosť so svojimi novými idolmi ekonomického rastu a rozvoja, ktoré sú obsiahnuté aj v koncepciách nacionalizmu, panarabizmu a socializmu. Oficiálne náboženské autority sa podriadil bezbožnému sekulárnemu štátu a podporujú ho, preto treba bojovať aj proti nim. Jedinou správnu odpoveďou na to je rebélia, vedená predvojom pravých veriacich, tzv. protispoločnosť. Rebélia nadobudne formu *džihádu* (svätej vojny), ktorá kvôli blahu komunity vyžaduje obeť a martýrium. Táto základná Qutbova formulácia bola ďalej rozvinutá, pozmenená a v istých prípadoch, radikalizovaná – ak je to možné – jeho žiakmi Šukrím Mustafom zo *Spoločnosti muslimov* (známejšia pod menom *attakfír wa-l-hidžra*), Abdassalám Faradž z organizácie *al-Džihád*, Sálíh Sirríja a ďalší. Títo mladí žiaci Sajjida Qutba mali spoločné to, že všetci pochádzali z miest a že boli absolventmi vysokoškolského štúdia prírodných a technických vied. Vychádzajúc zo spisov svojho majstra, ďalej rozvinuli svoju vlastnú politicko-ideologickú platformu do plánu činnosti.

Niektorí radikálni vodcovia by chceli premeniť vlastný štát na muslimský štát, a to dôsledným uplatňovaním *šarí'y*.

Protištátne a násilné aktivity týchto nových skupín v rokoch 1974 – 1981 siahali od krvavého útoku na Vojenskú technickú akadémiu v Káhire, cez únos a zabitie bývalého ministra vlády a zrážky s armádou a políciou v Strednom a Hornom Egypte, až po zavraždenie prezidenta Anwara as-Sádáta. Tieto nové militantné skupiny a ich aktivity predstavovali zlom medzi novými radikálnymi islámskymi skupinami a staršou materskou organizáciou, Muslimským bratstvom. Bola to manifestácia návratu islámu do centra politiky, ako smernice pre politickú činnosť a ich akcie upozornili na konfrontáciu medzi militantným islámom a sekulárnym štátom, medzi pravou vierou a mocou, medzi prorokom a faraónom – ako to dramaticky opísal Giles Keppel vo svojej knihe *Muslimský extrémizmus v Egypte*.

Radikáli tvrdia, že treba opustiť postupy starých právnikov, ktorí dávali prednosť poriadku pred anarchiou alebo chaosom (*fitna*), aby bolo možné vykoreniť bezbožnosť. Džihád, ktorý jeden z radikálnych ideológov nazval „skrytou povinnosťou“ (*al-farída al-ghá'iba*) má v tomto procese zásadný význam. Keďže človek je nástrojom boha pri realizácii jeho vôle, musí odmietnuť kvietizmus a stránenie sa politiky. Keď mocný moderný štát ovládne spoločenský život, stará kvietistická pasívna tradícia väčšiny *sunnitských* muslimov, ktorí s ním uzavreli kompromis, už nie je platná a prežitie islámu môže garantovať iba uchopenie moci cnostnými, bezúhonnými muslimami. To čo radikálni muslimovia obratne uviedli do islámskej politickej diskusie je zmluvná teória vlády, ktorá umožní disidentstvo a vzburu. Zároveň však odmietajú sprievodné javy súčasnej politiky ako je hospodárska politika otvorených dverí, ekonomický rast a rozvoj, ktoré so sebou prinášajú konzumné prejavy, moderné modly egoizmu a nečestne získané bohatstvo, uvoľnenosť mravov, rozklad rodiny, elektronické médiá a príliv neveriacich cudzincov; skrátka, materializmus modernej vedy a techniky a stále väčší sekularizmus. Hoci reálna možnosť muslimských radikálov

dostať sa k moci je vzdialená, treba stále počítať s ich potenciálnymi možnosťami verbovania zo širšieho mora jednoduchých veriacich, ktorých prof. Sivan nazýva „konzervatívna periféria radikalizmu“, zvlášť po roku 1967 keď návrat radikalizmu do islámu nadobudol široké rozmery.

Je to skutočné hrozivý obraz a perspektíva neveštiaca nič dobré. Tak ako katolicizmus a kalvinizmus v stredovekej Európe, radikálny islám, určite môže zvýšiť a očistiť duchovnú úroveň muslimov, ale môže tiež ľahko obmedziť slobodné využívanie rozumu a predstavivosti. Môže postrčiť muslimskú spoločnosť späť do področia kolektívnej náboženskej tradície, ktorej výhody sú obmedzené iba na niekoľkých vybraných. Definitívne zabije ľudskú zvedavosť, posla nových vedomostí a *umma* môže celkom dobre zahynúť. Radikálny islám, akokoľvek šľachetné sú jeho úmysly môže – svojimi nepružnými koncepciami zbožnosti, spravodlivosti a pravdy – viesť ku krutej represii. Muži dávajúci voľný priechod svojmu rozumu, budú označovaní za satanov, ich práva a ľudskosť popieraná, podobne ako v prípade inkvizície, lebo fanatizmus majúci v rukách moc, je tajným zlom, ktoré môže postihnúť celý národ.

Ak arabizmus a sekularizmus nedokázali poskytnúť základňu pre sociálny protest proti systému, ktorý sa ukazuje ako chorľavý, tak sa to nepodarilo ani islámu ako spoločenskej sile po viacero storočí. V tejto súvislosti, najlepšia práca napísaná za posledné dva roky, sú dve knihy egyptského veľvyslanca Husajna Ahmada Amína: „Sprievodca smutného muslima“ (*Dalíl al-muslim al-hazín*) a „O výzve uplatňovať šari‘u“ (*Hawla ad-da‘wa ilá tatbíq aš-šari‘a*). V týchto dvoch mimoriadnych knihách autor poukazuje na deprimujúcu ignoranciu islámskych textov a histórie tak radikálnymi muslimami ako aj tradicionalistickými učiteľmi náboženstva. Odvážne, jasne, erudovane a analyticky pripomína obom skupinám, že neexistuje zlatá cesta k pozemskému spaseniu; že jeden môže brániť tak islám, náboženskú tradíciu ako aj toleranciu potrebnú na prispôsobenie záujmov človeka na tomto svete. Viera, tvrdí, musí byť oslobodená od dogmy.

LITERATÚRA

- ABÚ al-CHAJR, ‘Abdarrahmán: *Zikrajátí ma‘a džamá‘at al-muslimín*. (Moje spomienky na Spoločnosť muslimov). Kuvajt, Dár al-buhús al-‘ilmíja, 1980.
- ANSARI, Hamied N.: “The Islamic Militants in Egyptian Politics”. *International Journal of Middle Eastern Studies* XVI/1, March 1984.
- ‘AWDA, ‘Abdalqádir: *Al-islám wa awdá‘uná as-sijásíja*. (Islám a naše politické pomery). Káhira 1978.
- BEATTIE, Kirk J.: *Egypt During the Sadat Years*. New York, Palgrave 2000.
- BLACK, Antony: *The History of Islamic Political Thought*. Edinburgh University Press 2001.
- EL-AFFENDI, Abdulwahhab: *Islamic Movements: Establishment, Significance and Contextual Realities*. In: kol.: *Islamic Movements. Impact on Political Stability in the Arab World*. The Emirates Center for Strategic Studies and Research (Abu Dhabi, UAE) 2003.
- HAJKAL, Muhammad Hasanajn: *Charíf al-ghadab. Qissat bidája wa nihájat ‘asr Anwar as-Sádát*. (Jeseň hnevu. Príbeh začiatku a konca éry Anwara as-Sádáta). Bejrút 1988.
- HAMRÚŠ, Ahmad: *Charíf ‘Abdannásir*. (Jeseň ‘Abdannásira). Bejrút 1984.
- HANAFÍ, Hasan: *Ad-dín wa at-tanmíja fí Misr*. (Náboženstvo a rozvoj v Egypte). In: IBRÁHÍM, Sa‘daddín (ed.): *Misr fí rub‘ qarn, 1952 – 1977*. (Štvrt’storočie Egypta, 1952 – 1977). Bejrút 1981.
- HANAFI, Hasan: *Political Islam: Between Thought and Practice*. In: *Islamic Movements. Impact on Political Stability in the Arab World*. The Emirates Center for Strategic Studies and

Research 2003.

- HEPER, Metin and Raphael ISRAELI (ed.): *Islam & Politics in the Modern Middle East*. London, Croom Helm 1984.
- HIRO, Dilip: *War Without End. The Rise of Islamist Terrorism and Global Response*. London, Routledge 2002.
- IBRAHIM, Saad Eddin: “Anatomy of Egypt’s Militant Islamic Groups”. *International Journal of Middle Eastern Studies*, XII/4, December 1980.
- IBRAHIM, Saad Eddin: „An Islamic Alternative in Egypt: The Muslim Brotherhood and Sadat“. *Arab Studies Quarterly*, IV/1 – 2, 1982.
- ISMAEL, Tareq Y.: *The Arab Left*. Syracuse, Syracuse Univ. Press 1976.
- ISMAEL, Tareq Y. and Jacqueline S. Ismael: *Government and Politics in Islam*. New York, St. Martin’s Press 1985.
- ISRAELI, Raphael: *Man of Defiance. A Political Biography of Anwar Sadat*. Totowa, New Jersey, Barnes & Noble Books 1985.
- ISRAELI, Raphael (ed.): *The Public Diary of President Sadat*. Part Three. *The Road of Pragmatism* (June 1975 – October 1976). Leiden, E. J. Brill 1979.
- KEPEL, Giles: *The Prophet and the Pharaoh: Muslim Extremism in Egypt*. London, Saqi Books 1985.
- KROPÁČEK, Luboš: *Islámský fundamentalismus*. Praha, Vyšehrad 1996.
- MENDEL, Miloš: *Islámská výzva. Z dějin a současnosti politického islámu*. Brno, Atlantis 1994.
- MORTIMER, Edward: *Faith and Power: The Politics of Islam*. London, Faber 1982.
- QUTB, Sayyid: *Milestones*. International Islamic Federation of Students Organizations 1978.
- SIVAN, Emmanuel: *Radical Islam: Medieval Theology and Modern Politics*. New Haven and London, Yale University Press 1985.
- SORBY, Karol ml.: *Arabi, islám a výzvy modernej doby*. Bratislava, Slovak Academic Press 2007.
- VATICIOTIS, P. J.: *The History of Egypt. From Muhammad Ali to Mubarak*. London, Weidenfeld and Nicolson 1985.
- VATICIOTIS, P. J.: *Islam and the State*. London, Croom Helm 1987.
- WATERBURY, John: *The Egypt of Nasser and Sadat. The Political Economy of two regimes*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press 1983.
- WILKINSON, Paul: *Social Movements*. New York, Praeger Publishers 1971.

Kontakt:

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných politických vzťahov
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Mgr. Paulína Stachová

FAKULTA MANAGEMENTU

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

**PRÍSTUPNOSŤ TRHOV PRÁCE V „STARÝCH“ ČLENSKÝCH
ŠTÁTOCH EÚ PRACOVNÍKOM Z NOVÝCH ČLENSKÝCH ŠTÁTOV
EÚ**

paulina.stachova@fm.uniba.sk

Abstrakt

Členstvo Slovenskej republiky v Európskej únii prinieslo občanom SR veľa výhod, najmä v podobe štyroch slobôd vnútorného trhu. Napriek tomu, že SR je už piaty rok plnohodnotným členským štátom Únie, nemôžu jej občania dosiaľ využívať výhody vnútorného trhu v plnej miere. Nové členské štáty neboli pri vstupe do Únie automaticky zapojené do všetkých politík Únie a napríklad otázka voľného pohybu pracovníkov je stále jednou z citlivých tém. Rok 2009 môže byť v týchto súvislostiach prelomový, keďže v ňom dôjde k prehodnoteniu uplatňovania prechodných opatrení.

Kľúčové slová: Voľný pohyb pracovníkov. Mobilita. Migrácia. Uplatňovanie prechodných opatrení.

Abstract

Membership of the Slovak republic in the European Union brought to Slovak citizens a lot of advantages, especially in the area of four freedoms of internal market. Even though the Slovak republic is the EU's member state for the fifth year now, Slovak citizens do not have the possibility to use all advantages of internal market fully. New member states of the EU have not been fully involved in all Union's politics until now and the issue of free movement of workers is steadily one of the sensitive themes. Within the context of this, the year 2009 can be important because it would be a year of re-evaluation of transitional measures.

Key words: Free movement of workers. Mobility. Migration. Application of transitional measures.

Úvod

Slovenská republika (ďalej aj „SR“) sa vstupom do Európskej únie (ďalej aj „Únia“ alebo „EÚ“) 1. mája 2004 stala oficiálne plnohodnotným členom tohto zoskupenia. Napriek tomu, že odvtedy uplynuli už viac ako štyri roky reálne sa nedá o plnohodnotnom členstve vo všetkých oblastiach hovoriť. Príkladom na to je oblasť voľného pohybu pracovníkov, keďže Slovenská republika zatiaľ ostáva v pozícii krajiny, ktorej občania čelia v niektorých štátoch Únie prechodným opatreniam.

Článkom 39 Zmluvy o Európskom spoločenstve sa upravuje voľný pohyb pracovníkov. Uvádza sa tu: „zabezpečí sa voľný pohyb pracovníkov v rámci Spoločenstva; voľný pohyb pracovníkov zahŕňa zrušenie akejkoľvek diskriminácie pracovníkov členských štátov na

základe štátnej príslušnosti, pokiaľ ide o zamestnanie, odmenu za prácu a ostatné pracovné podmienky...“.

Voľný pohyb pracovníkov je teda základným právom, ktoré dovoľuje občanom jedného členského štátu Európskej únie pracovať v inom členskom štáte za rovnakých podmienok ako občania tohto členského štátu.

S voľným pohybom pracovníkov úzko súvisí pojem „migrácia“, čiže sťahovanie, pohyb, presun, premiestnenie, premiestňovanie.¹ V odbornej literatúre sa uvádza dokonca pojem „zahraničná migrácia“ ako „*druh priestorovej mobility obyvateľov, ktorej podstatou je pohyb osôb cez hranice štátov s úmyslom usadiť sa v druhej krajine na určité obdobie*“ (Divínsky, 2007).

Dôležitým, z hľadiska voľného pohybu pracovníkov, je aj pojem „mobilita pracovníkov“. „Mobilitu pracovníkov“ možno zadefinovať ako schopnosť flexibilne meniť pracovné miesto. Treba však upozorniť, že mobilita pracovnej sily nevyžaduje len pripravenosť pracovníkov, ale aj špecificky prispôsobené systémy sociálneho zabezpečenia, formy vzdelávania a zodpovedných zamestnávateľov.

Zásada voľného pohybu pracovníkov vlastná Európskej únii teda umožňuje zamestnať sa v ktorejkoľvek krajine EÚ, ale aj v Nórsku, na Islande a v Lichtenštajnsku (v krajinách známych aj ako krajiny Európskeho hospodárskeho priestoru - EHP²) alebo vo Švajčiarsku. Napriek tomu, že tieto krajiny v uplynulých rokoch zlepšovali podmienky pracovnej mobility, v inom členskom štáte ako je krajina pôvodu, žijú a pracujú toho času len asi 2 % európskych občanov.

Pri posledných rozšíreniach Európskej únie (v rokoch 2004 a 2007) nebolo možné automaticky zapojiť nové členské štáty do všetkých politík Únie. Pôvodné členské krajiny sa s novými ešte v rámci prístupových rokovaní dohodli na dočasných opatreniach a prechodných obdobiach v určitých politikách Únie. Tieto sú pre každú novú členskú krajinu vymedzené v Zmluve o prístupí k Európskej únii a v Akte o podmienkach prístupu. Problematika slobodného pohybu pracovníkov je práve jednou z „citlivých tém“. Krajiny sa napokon dohodli, po súhlase Európskej komisie, na uplatňovaní prechodných opatrení podľa modelu 2 + 3 + 2 roky.³ Prechodné obdobia sa týkajú len ôsmich z desiatich členských krajín prístupých do Európskej únie roku 2004, ktoré sa zvyknú označovať ako „EÚ-8“ (Česká republika, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Poľsko, Slovenská republika a Slovinsko) a dvoch krajín prístupých do EÚ roku 2007 (Bulharsko, Rumunsko). S Cyprom a Maltou, pre ich malú rozlohu a relatívnu ekonomickú silu, neboli dohodnuté žiadne prechodné obmedzenia voľného pohybu pracovníkov.

¹ Definícia podľa Ivanová-Šalingová, M. *Malý slovník cudzích slov*. Bratislava, 1972. str. 398.

² Európsky hospodársky priestor (EHP, 1994) bol vytvorený vzájomnou dohodou predstaviteľov Európskych spoločenstiev a predstaviteľov Európskeho združenia voľného obchodu - EZVO (Nórsko, Island, Lichtenštajnsko a Švajčiarsko) s cieľom vytvoriť hospodársky priestor, v rámci ktorého by sa členské krajiny EZVO začlenili do vnútorného trhu Európskej únie a mali tak podiel na štyroch ekonomických slobodách. Švajčiarsko zatiaľ nie je súčasťou EHP a svoju spoluprácu s Európskou úniou riadi na základe vzájomných dohôd.

³ Pre krajiny, ktoré vstúpili do EÚ 1. mája 2004 (EÚ-8) končí prechodné obdobie najneskôr 30. apríla 2011, pre Bulharsko a Rumunsko, ktoré vstúpili do EÚ 1. januára 2007 končí prechodné obdobie najneskôr 31. decembra 2013.

Uplatňovanie prechodných opatrení v období od 1. mája 2004 do novembra 2008 v pôvodných členských krajinách EÚ (EÚ 15)

Belgicko

Po veľkom rozšírení Európskej únie roku 2004 zaviedlo Belgicko voči príslušníkom pristúpených členských krajín EÚ-8 prechodné opatrenia. Podobne sa zachovalo aj po rozšírení Únie roku 2007, keď voči príslušníkom Bulharska a Rumunska taktiež zaviedlo prechodné opatrenia.

Znamená to, že obyvatelia nových členských krajín Únie, ktorí chcú pracovať v Belgicku musia požiadať o pracovné povolenie. Pracovné povolenia sa budú vyžadovať do 30. apríla 2009 (s možnosťou predĺženia). Samotný uchádzač o zamestnanie pochádzajúci z nových členských krajín Európskej únie sa formálne nepodieľa na postupe vybavovania povolenia. Žiadosť podáva na príslušnom úrade jeho zamestnávateľ.

Pri predlžovaní povinnosti pracovného povolenia po uplynutí prvých dvoch rokov (1. mája 2006) sa zohľadnila skutočnosť, že v niektorých profesiách či regiónoch chýbajú pracovné sily, ktoré je potrebné doplniť. Pokiaľ ide o pracovné miesto v „nedostatkových“ profesiách, vzťahuje sa na príslušníkov nových členských krajín zrýchlený postup udeľovania pracovného povolenia, ktoré by malo byť vydané do 5 dní od podania žiadosti. Pravdaže platí, že povolenie na zamestnanie bude udelené iba vtedy, ak sa na pracovnom trhu nenachádza vhodný uchádzač, ktorý by v primeranom časovom rámci mohol nastúpiť na dané pracovné miesto, a to aj po absolvovaní potrebnej odbornej prípravy.

Dánsko

Dánsko zaviedlo pre príslušníkov nových členských krajín prechodné opatrenia v súvislosti s hľadaním si zamestnania na jeho pracovnom trhu. Štátni príslušníci krajín EÚ-8, ako aj Bulharska a Rumunska, musia mať pracovné povolenie a povolenie na pobyt, pokiaľ chcú pracovať v Dánsku. Nesmú nastúpiť do zamestnania kým povolenie na pobyt a prácu nezískajú. Výnimku tvorí pracovná ponuka firmy, ktorá dostala vopred povolenie na zamestnávanie štátnych príslušníkov krajín EÚ-8 a Bulharska a Rumunska, ktorá umožňuje začať pracovať hneď po zaregistrovaní pracovného pomeru na cudzineckom úrade.

Pracovné povolenie je možné získať len pre pracovné ponuky s minimálne 30 hodinovým týždenným úväzkom, pričom musia byť splnené podmienky v súlade s kolektívnymi zmluvami alebo inými platnými predpismi. Povolenie na pobyt a pracovné povolenie sa zvyčajne vydávajú najviac na jeden rok. Ak osoba zmení zamestnanie, musí požiadať o nové povolenie.

Od 1. júla 2002 sa aj v Dánsku uplatňujú osobitné predpisy na povolania, v ktorých je nedostatok pracovníkov (jobkort-ordning), napríklad vysokokvalifikovaní pracovníci z oblasti prírodných vied a techniky, lekári a zdravotné sestry. Týmto skupinám pracovníkov možno vydať povolenie na pobyt a na prácu až na tri roky.

Dánska vláda navyše uplatnila reštrikcie aj na prístup k sociálnemu zabezpečeniu. Tieto legislatívne opatrenia zakotvuje Zákon o cudzincoch (*Aliens Act*).

Fínsko

Pri veľkom rozšírení Únie roku 2004 sa Fínsko rozhodlo uplatňovať prechodné opatrenia voči voľnému pohybu pracovníkov. Bolo však prvou krajinou, ktorá oznámila zrušenie týchto obmedzení a otvorenie svojho trhu práce ku koncu dvojročného prechodného obdobia, teda k 30. aprílu 2006. Od tohto dátumu môžu občania členských krajín EÚ-8 vo Fínsku pracovať bez pracovného povolenia. Príslušníci Bulharska a Rumunska, ktoré pristúpili do EÚ 1. januára 2007, môžu od vstupu do Únie taktiež vo Fínsku pracovať bez obmedzení. Fínske otvorenie pracovného trhu súvisí zrejme aj s faktom, že táto krajina nie je

vystavená masovým vlnám pracovnej migrácie. Zamestnávanie občanov krajín EÚ-8 a Bulharska a Rumunska je však potrebné nahlasovať na fínskom úrade práce z dôvodu registrácie.

Francúzsko

Francúzsko v snahe ochrániť svoj pracovný trh zaviedlo obmedzenia voči zamestnancom z nových členských krajín EÚ-8, identický postup zvolilo aj v prípade Bulharska a Rumunska. Znamená to, že pracovníci z nových členských krajín potrebujú na prácu vo Francúzsku pracovné povolenie.

Keďže francúzsky pracovný trh nie je otvorený, žiadateľ o zamestnanie nemôže prísť do Francúzska individuálne a zapísať sa na francúzskom pracovnom úrade. Pokiaľ ide o prijímanie do zamestnania, iniciatíva je len na francúzskom podniku, ktorý môže zverejniť ponuku a hľadať kandidátov mimo Francúzska.

Francúzski zamestnávateľia však môžu využiť zjednodušený postup prijatia pracovnej sily zo zahraničia pre 61 povolání rozdelených do siedmich veľkých profesijných oblastí⁴ (stavebníctvo a verejné práce; hotelierstvo, reštaurácie a stravovanie; poľnohospodárstvo; mechanika, kovospracujúci priemysel a iný priemysel; spracovateľský priemysel; obchod a predaj; čistota). Pri týchto povolaniach nie sú služby pracovnej sily zo zahraničia v rozpore so situáciou na trhu práce vo Francúzsku.

Grécko

Grécko bolo taktiež jednou z krajín, ktoré 1. mája 2004 zaviedli prechodné opatrenia voči pracovníkom z krajín EÚ-8. Po uplynutí dvojiročného prechodného obdobia však obmedzenia trhu práce voči pracovníkom z týchto krajín zrušili. Od 1. mája 2006 majú teda záujemcovia o prácu z nových členských štátov rovnocenné postavenie ako záujemcovia zo starých členských štátov. Môžu sa zaregistrovať na úrade práce a využiť pomoc poskytovanú pri hľadaní zamestnania.

Po ďalšom rozšírení Únie roku 2007 sa však Grécko rozhodlo uplatňovať prechodné opatrenia voči záujemcom o prácu z Bulharska a Rumunska. Jedným z dôvodov pre toto rozhodnutie bola geografická blízkosť krajín a tiež historická skúsenosť s imigráciou občanov pochádzajúcich z týchto dvoch štátov.

Holandsko

Holandsko pôvodne, ako väčšina starých členských štátov EÚ, zaviedlo roku 2004 obmedzenia voči pracovnej sile z krajín EÚ-8. V priebehu prvej - dvojiročnej fázy prechodného obdobia však postupne reštrikcie uvoľňovalo prostredníctvom zjednodušovania procedúr na získanie pracovných povolení vo vybraných sektoroch, až nakoniec 1. mája 2007 otvorilo svoj pracovný trh pre príslušníkov krajín EÚ-8 úplne. Občania krajín EÚ-8, ktorí však chcú ostať v Holandsku dlhšie ako tri mesiace, sa musia zaregistrovať na holandskom imigračnom a naturalizačnom úrade (IND).

Pôvodná snaha holandskej vlády chrániť domáci pracovný trh pramenila najmä z faktu, že Holandsko registruje viac než tri milióny cudzincov žijúcich na svojom území. K rozhodnutiu zrušiť obmedzenia zrejme prispelo aj to, že z tohto počtu pochádza z krajín EÚ necelých 192 tisíc.

Pre príslušníkov Bulharska a Rumunska uchádzajúcich sa o prácu v Holandsku však zatiaľ platia rovnaké obmedzenia, ako počas prvých troch rokov členstva v EÚ platili pre občanov krajín EÚ-8. To znamená, že až na niektoré dočasné výnimky v odvetviach, kde je

⁴ Presný zoznam týchto profesií je možné nájsť na <http://ec.europa.eu/eures/main.jsp?acro=free&lang=sk&countryId=FR&fromCountryId=BG&accessing=0&content=1&restrictions=1&step=2>

nedostatok pracovných síl, pre občanov týchto krajín zatiaľ neplatí sloboda pohybu pracovníkov. O pracovné povolenie pre príslušníka z daných krajín musí požiadať holandský zamestnávateľ. Pre tento postup neexistujú výnimky. Pracovné povolenie bude udelené, ak sa na trhu práce v Holandsku a v ostatných členských štátoch nebudú nachádzať iní vhodní uchádzači.

Počas prvého polroka 2008 populácia Holandska narástla takmer o 30-tisíc, pretože viac ľudí do Holandska prišlo ako opustilo krajinu. Situácia je tu v poslednom období taká, že z každých troch migrantov dvaja pochádzajú z Európy. Najviac imigrantov za prvý polrok 2008 prišlo z Poľska (6900), po ktorom nasledovalo Bulharsko (2600) a Rumunsko (1200).⁵

Írsko

Írsko patrilo spolu so Spojeným kráľovstvom Veľkej Británie a Severného Írska a Švédskom, k prvým krajinám, ktoré sa rozhodli otvoriť pracovný trh voči občanom pochádzajúcim z krajín EÚ-8. Svoj pracovný trh teda sprístupnilo hneď pri rozšírení Európskej únie o nové členské štáty roku 2004. Tento krok sa ukázal z ekonomického hľadiska ako správny a pre Írsko prospešný.

Írsko sa však rozhodlo zaviesť prechodné opatrenia na mobilitu pracovníkov z Bulharska a Rumunska. V praxi to znamená, že záujemcovia o prácu z týchto krajín pracovné povolenie potrebujú. Vydaniu pracovného povolenia predchádza „test trhu práce“, teda preukázanie, že dané pracovné miesto nie je možné obsadiť štátnym príslušníkom starších členských krajín EÚ ani krajín EHP. O pracovné povolenie pre potenciálneho zamestnanca musí požiadať zamestnávateľ.

Rozhodnutie zaviesť dočasné opatrenia bolo zrejme ovplyvnené aj postojom britskej vlády, ktorá pri poslednom rozšírení Únie roku 2007 zaviedla obmedzenia voči občanom dvoch prístupujúcich krajín. Medzi Veľkou Britániou a Írskom existuje totiž tzv. Spoločné cestovné územie (*Common Travel Area*) a preto sa obe krajiny snažia svoje migračné politiky harmonizovať.

Luxembursko

Luxembursko zaviedlo prechodné opatrenia pre príslušníkov krajín EÚ-8 v čase vstupu týchto krajín do Európskej únie. Podobné opatrenia zaviedlo aj voči občanom Bulharska a Rumunska v čase ich vstupu do Únie. Tieto opatrenia vyžadovali získanie pracovného povolenia na prácu v krajine. Od 1. novembra 2007 sa však Luxembursko rozhodlo liberalizovať svoj pracovný trh voči príslušníkom krajín EÚ-8. Pre občanov Bulharska a Rumunska zostala naďalej v platnosti nutnosť získať pracovné povolenie.

V niektorých odvetviach (poľnohospodárstvo, vinohradníctvo a sektor hotelierskych a reštauračných služieb) sa aj občanom Bulharska a Rumunska udeľujú pracovné povolenia na základe minimálneho a zjednodušeného postupu. Požiadavka pracovného povolenia však aj v týchto odvetviach ostáva v platnosti.

Nemecko

Nemecko spolu s Rakúskom sú krajiny, ktoré sa najviac obávajú otvoriť svoje pracovné trhy a preto využívajú od samého začiatku v najväčšej miere prechodné opatrenia. Rovnako ich plánujú využívať v maximálnej možnej dĺžke (teda do roku 2011 pre krajiny EÚ-8 a do roku 2013 pre Bulharsko a Rumunsko).

V novembri 2007 Nemecko pristúpilo k čiastočnému zjednodušeniu vydávania pracovných povolení pre zamestnancov z nových členských štátov EÚ vo vybraných

---

⁵ Tlačová správa: More immigrants than emigrants, <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/69BEEC7E-453C-4C53-B91F-D49023EB344D/0/PB08e055.pdf>

profesiách (napr. automobiloví, lodní, strojní, či elektrotechnickí inžinieri). V krajine aj naďalej platia dodatočné reštrikcie na niektoré služby, čím Nemecko zamedzilo voľne podnikat' v daných sektoroch aj samostatne zárobkovo činným osobám.

Občania nových členských krajín sa zatiaľ môžu v Nemecku zamestnať len na základe spolkovým úradom práce vydaného pracovného povolenia, pretože zamestnávateľia ich môžu zamestnať len ak takéto povolenie vlastní.

Portugalsko

Portugalsko uplatňovalo prechodné obmedzenia prístupu na svoj trh práce počas začiatočného dvojročného obdobia, kedy príslušníci krajín EÚ-8 potrebovali na prácu v Portugalsku pracovné vízum. Od 1. mája 2006 je však portugalský trh práce otvorený pre občanov krajín EÚ-8.

Dokonca občania krajín EÚ-8, ktorí sa preukážu potvrdením o bydlisku v Portugalsku, sú oprávnení zúčastňovať sa kurzov odbornej prípravy a rôznych programov pre zamestnanosť a podujatí organizovaných Inštitútom pre zamestnanosť a odbornú prípravu (Instituto de Emprego e Formação Profissional - IEFP), a to za rovnakých podmienok, aké platia pre iných občanov Spoločenstva. Ak budú chcieť túto ponuku využiť, musia sa prihlásiť na miestnom orgáne pre pracovné záležitosti a musia mať povolenie na pobyt vydané cudzineckým úradom.

Občania Bulharska a Rumunska, ktorí sa chcú v Portugalsku zamestnať, potrebujú počas prvých dvoch rokov od 1. januára 2007 pracovné vízum (ak chcú v krajine pracovať obmedzený čas) alebo povolenie na pobyt (ak chcú pracovať dlhší čas).

Počas tohto obdobia majú občania Bulharska a Rumunska právo neobmedzene vstúpiť do Portugalska na prvé tri mesiace bez potreby špeciálneho povolenia a majú legálny pobyt v Portugalsku za predpokladu, že sú študenti, samostatne zárobkovo činné osoby alebo dôchodcovia a za predpokladu, že môžu preukázať prostriedky na živobytie.

Na získanie pracovného víza musia občania najprv získať prísľub pracovnej zmluvy v Portugalsku. Iniciatíva musí vychádzať od portugalského zamestnávateľa, ktorý musí vyjadriť záujem o najímanie zahraničných pracovníkov (menovite Rumunov alebo Bulharov) Inštitútu pre zamestnanosť a odbornú prípravu (IEFP).

Portugalsko zaviedlo prechodné opatrenia voči občanom Bulharska a Rumunska zrejme z podobných dôvodov ako Taliansko. Veď jazyková blízkosť rumunských občanov je prirodzeným predpokladom na zvýšený záujem o prácu v krajine s románskym jazykom.

Rakúsko

Rakúsko je krajina, ktorá podobne ako Nemecko, uplatňuje nepretržite od rozšírenia Európskej únie roku 2004 prechodné obmedzenia. Dosiaľ teda neotvorila svoj pracovný trh pre príslušníkov krajín EÚ-8 a samozrejme ani Bulharska a Rumunska. Znamená to, že pracovníci z týchto krajín môžu v Rakúsku pracovať len na základe pracovného povolenia, o ktoré žiada príslušné úrady rakúsky zamestnávateľ. Rakúsko plánuje prechodné obmedzenia uplatňovať v maximálnej možnej dĺžke.

Spolu s Nemeckom patrí Rakúsko medzi krajiny, ktoré zaviedli aj reštrikcie na poskytovanie služieb vo vybraných sektoroch (teda reštrikcie voči samostatne zárobkovo činným osobám).

Rakúska vláda sa začiatkom roka 2008 rozhodla pre postupné, sektorálne otváranie trhu práce vo vybraných profesiách, akými sú napríklad domáce opatrovateľské služby či stavebníctvo, vrátane príbuzných hospodárskych odvetví, výroba oceľových konštrukcií a konštrukcií z ľahkých kovov, záhradnícke služby apod.

Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska

Spojené kráľovstvo patrilo medzi tri pôvodné členské krajiny EÚ, ktoré od prvého dňa otvorili svoj pracovný trh občanom všetkých desiatich prístupujúcich krajín do Únie roku 2004. Znamená to, že občania krajín EÚ-8 môžu voľne vstúpiť na britský trh práce a hľadať si prácu. Ich povinnosťou je však zaregistrovať sa do jedného mesiaca od začatia práce v Spojenom kráľovstve do Systému registrácie pracovníkov (WRS) na Ministerstve vnútra Spojeného kráľovstva. WRS teda slúži ako registrácia migrujúcej pracovnej sily na území Spojeného kráľovstva. Pracovníci pri opustení krajiny nemajú povinnosť sa zo systému „odregistrovať“.

Okrem systému registrácie sa novelizáciou zákona o zamedzení nelegálnej práce zaviedli zmeny týkajúce sa dokumentov, ktoré zamestnávateľa v Spojenom kráľovstve musia kontrolovať, aby sa vyhli zamestnaniu nelegálnych pracovníkov.

V prípade Bulharska a Rumunska, ktoré do Únie vstúpili roku 2007, sa Spojené kráľovstvo rozhodlo zaviesť prechodné obmedzenia vstupu na trh práce. Občania týchto dvoch krajín teda potrebujú pre svoje pôsobenie na britskom trhu práce pracovné povolenie.

Britská vláda sa prostredníctvom svojich nariadení snaží taktiež obmedziť na stanovenú úroveň počet pracovníkov s nízkou kvalifikáciou v oblasti poľnohospodárstva a spracovania potravín. Kvalifikovaní pracovníci budú môcť aj naďalej pracovať na území Spojeného kráľovstva za predpokladu, že splnia podmienky udelenia povolenia na pobyt alebo v rámci programu „Highly Skilled Migrant Programme“ (program pre vysoko kvalifikovaných prisťahovalcov).

Španielsko

Španielsko uplatňovalo prechodné opatrenia voči príslušníkom z krajín EÚ-8 počas prvého dvojročného obdobia. Svoj pracovný trh teda pre pracovníkov z týchto krajín otvorilo 1. mája 2006.

Voči občanom Bulharska a Rumunska sa Španielsko rozhodlo uplatniť rovnakú politiku. Na prvé dva roky ich členstva v Únii teda zaviedlo prechodné obmedzenia, čo znamená, že príslušníci týchto krajín potrebujú na prácu v Španielsku pracovné povolenie. Vydanie pracovného povolenia sa priamo viaže na získanie pracovnej ponuky a žiada oň zamestnávateľ.

Švédsko

Švédsko patrilo medzi krajiny, ktoré plne liberalizovali svoj pracovný trh od samého začiatku. Hneď pri rozšírení EÚ roku 2004 sa rozhodlo nezavádzať žiadne prechodné obmedzenia ako ochranu svojho trhu práce, ale svoj trh otvoriť úplne. Podobne sa zachovalo aj pri vstupe Bulharska a Rumunska roku 2007. K osobám z nových členských štátov, ktoré hľadajú prácu, sa vo Švédsku teda prístupuje rovnako ako k pracovníkom zo starých členských štátov EÚ. To znamená, že sú oprávnení sa zaregistrovať na úradoch práce a majú nárok na pomoc pri hľadaní práce.

Švédsko si svoj prístup k otvoreniu trhu práce mohlo dovoliť aj vzhľadom na fakt, že v rámci starých členských štátov EÚ patrí medzi krajiny, ktoré pracovná migrácia zasiahla v najmenej možnej miere (podobne je na tom Fínsko).

Taliansko

Taliansko sa pri veľkom rozšírení Únie roku 2004 rozhodlo zaviesť prechodné opatrenia a teda obmedziť prístup na svoj trh práce pre príslušníkov ôsmich nových členských krajín. Na tento účel zvolilo kombinovanú politiku pracovných povolení a kvót. Kvóta bola stanovená na maximálne 20 000 zamestnancov z krajín EÚ-8 ročne. Výmena vlády viedla v Taliansku aj k zrušeniu prechodných opatrení voči občanom krajín EÚ-8 od 27. júla 2006.

Voči Bulharsku a Rumunsku, aj vzhľadom na jazykovú blízkosť jednej z krajín, sa talianska vláda rozhodla pri ich vstupe do Únie zaviesť dočasné obmedzenia.

Prechodné opatrenia sú teda založené na systéme pracovných povolení a kvót. Kvóty pre zahraničných zamestnancov však, vzhľadom na zložitú prihlasovaciu procedúru, ostávajú nenaplnené.

V niektorých odvetviach sa pracovné povolenia nevyžadujú. Patria sem poľnohospodárstvo, hotelierstvo a cestovný ruch, domáce práce, poskytovanie opatrovateľských služieb, stavebníctvo, inžinierstvo, manažérske a vysoko kvalifikované práce a najmä sezónne práce.

Pracovná mobilita a slovenskí pracovníci

Vnútrotný trh Európskej únie priniesol aj občanom SR možnosť uplatňovať štyri základné slobody: voľný pohyb osôb, tovaru, služieb a kapitálu. Hoci ani po štyroch rokoch členstva nemôžu občania novo pristúpených členských krajín (EÚ-8, Bulharsko a Rumunsko), a teda ani Slovania, naplno využívať slobodu voľného pohybu osôb, zohráva táto možnosť významnú úlohu z hľadiska vývoja trhu práce celej Európskej únie, ale aj trhov práce jednotlivých krajín, vrátane Slovenskej republiky.

Odhady počtu slovenských občanov pracujúcich v súčasnosti v zahraničí sa značne líšia. Len od roku 2000 sa však tento počet výrazne zvýšil zo 49,3 tisíc na približne 200-250 tisíc v roku 2008. Pracovná migrácia slovenských občanov súvisí okrem iného s vývojom na slovenskom trhu práce - odzrkadľuje aktuálnu situáciu. Je preto väčšia na východe krajiny, keďže ide o regióny s vyššou mierou nezamestnanosti. Jednotlivé kraje k nej neprispievajú rovnomerne.

V rámci cieľových destinácií slovenských pracovných migrantov nie sú všetky európske krajiny zastúpené v rovnakej miere. Najpreferovanejšie sú susedná Česká republika, Veľká Británia, Írsko, Rakúsko a Maďarsko.

Záver

K dnešnému dňu krajinám EÚ-8, vrátane Slovenska, otvorilo svoj pracovný trh desať štátov pôvodnej európskej pätnástky. Belgicko, Dánsko a Francúzsko sú momentálne označované ako krajiny s tzv. polootevoreným pracovným trhom (v určitých odvetviach zjednodušili procedúru vydávania pracovných povolení, vo zvyšných odvetviach sú však stále striktné pravidlá udeľovania pracovných povolení). Nemecko a Rakúsko sú posledné dve krajiny s uzatvoreným pracovným trhom (aj keď v niektorých odvetviach zavádzajú zjednodušenia).

V súvislosti s ďalším otváraním pracovných trhov zohrá zrejme dôležitú úlohu Česká republika, keďže bude predsedáť Európskej únii práve v čase prehodnocovania uplatňovania prechodných opatrení v rámci krajín EÚ. Česká republika sa ujme predsedníctva v prvom polroku 2009 a na toto obdobie si zvolila motto „Európa bez bariér“. Zdá sa teda, že rok 2009 bude dôležitým míľnikom z hľadiska liberalizácie pracovného trhu Únie, ale na konkrétne kroky je potrebné počkať.⁶

Iste bude veľkou výhodou pre slovenských občanov, keď budú môcť čím skôr uplatňovať slobody vnútorného trhu EÚ v plnej miere. Bude to však výhoda aj pre Slovenskú republiku a jej ekonomiku? Ak aj zvyšné krajiny otvoria voči občanom SR svoje pracovné trhy, zvýšia tým Slovákom možnosti uplatniť sa v zahraničí a veľmi pravdepodobne sa tým zvýši aj počet slovenských pracovných migrantov. Bude sa teda o migrácii slovenských pracovníkov do zahraničia hovoriť ako o „príležitosti“ alebo ako o „probléme“ pre slovenskú ekonomiku?

---

⁶ Príspevok bol odovzdaný 8.12.2008.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- Divínsky, Boris. *Labor market – migration nexus in Slovakia: time to act in a comprehensive way*. Bratislava : International Organization for Migration, 2007. 229 s. ISBN 978-80-89158-17-1
- Divínsky, B. – Popjaková, D. *Koľko Slovákov pracuje v zahraničí? (Jeden expertný odhad)*, 2007. [online] [cit. 10.11.2008] Dostupné z: http://www.infostat.sk/vdc/sk/pris/Divinsky_Popjakova.doc
- Európsky portál pre pracovnú mobilitu – EURES: <http://ec.europa.eu/eures/main.jsp?&countryId=&accessing=0&content=1&restrictions=0&step=0&acro=free&lang=sk>
- Európska komisia: Zamestnanosť a sociálne záležitosti – Voľný pohyb pracovníkov: http://ec.europa.eu/employment_social/free_movement/enlargement_en.htm#first
- Home Office Border and Immigration Agency (2007): *Accession Monitoring Report. A8 Countries. May 2004 – March 2007*, [online] [cit. 11.11.2008] Dostupné z: http://ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/aboutus/reports/accession_monitoring_report/report11/may04mar07.pdf?view=Binary
- Ivanová – Šalingová. *Malý slovník cudzích slov*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1972. 624 s. 67-227-72
- Nováčková, Daniela. *Základy európskeho práva a vnútorný trh Európskej únie*. Bratislava: EUROUNION, 2004. 293 s. ISBN 80-88984-58-0
- portál Euractiv
- Tlačová správa: More immigrants than emigrants, [online][cit. 11.11.2008] Dostupné z: <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/69BEEC7E-453C-4C53-B91F-D49023EB344D/0/PB08e055.pdf>
- Világi, Aneta, Zsolt, Gál, Bilčík, Vladimír. *Analýza k voľnému pohybu pracovníkov v EÚ*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n.o., 2008. 48 s. [online] [cit. 11.11.2008] Dostupné z: http://www.sfpa.sk/sk/programy/RC_SFPA/vyskumne-programy/program_es/
- Zmluva o založení Európskeho spoločenstva – konsolidované znenie (Úradný vestník C 321E z 29. decembra 2006)

Kontakt:

Univerzita Komenského v Bratislave
Fakulta managementu
Katedra ekonómie a financií
Odbojárov 10
820 05 Bratislava

JUDr. PhDr. Ivo Svoboda, Ph.D.

Ing. Alena Opletalová

UNIVERZITA OBRANY BRNO
UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

HARMONIZACE DAŇOVÉHO SYSTÉMU ČR S EU

Dr.Svoboda.Ivo@seznam.cz
alena.opletalova@upol.cz

Abstrakt:

Článek pojednává o harmonizaci, přizpůsobování a přibližování daňového systému ČR k daňovému systému dle pravidel Evropské unie, resp. o přibližování legislativy ČR v oblasti daňové k pravidlům daňového systému, který byl přijat zeměmi Evropské unie. Hlavním cílem harmonizace daní v Evropské unii je docílit, aby daně nepředstavovaly překážky ve volném pohybu osob, kapitálu, zboží a služeb mezi jednotlivými státy za současného naplnění účelu vybírání daní.

Klíčová slova: Daňová kvóta, Daňový systém, Evropská unie, Komunitární právo, Nepřímé daně, Přímé daně.

Abstract:

This article deals with harmonisation of tax system, as well as harmonisation of legislation in the Czech Republic in accordance to EU law. The main goal of tax harmonisation in EU is to simplify free movement of persons, capital, goods and services among several states, together with answer the purpose of tax collection.

Key words: Tax quota, tax system, European union, EU law, indirect taxation, assessed taxes

S daňovým systémem souvisí velmi řada právních předpisů v podobě zákonů, vyhlášek Ministerstva financí České republiky, nařízení vlády. Jejich výčet by se dal odhadnout počtem výrazně větším, než jedno sto předpisů. Charakteristickým rysem legislativní úpravy daňové problematiky v České republice je také téměř neuvěřitelné množství novelizací. Tyto změny v sobě zahrnují i objektivní základ, a to potřebu řešit pravidla v návaznosti na ekonomický vývoj státu a dále nezbytnou postupnou harmonizaci českého právního řádu s legislativou Evropské unie.

Rozdíly v historickém formování daňových systémů jednotlivých evropských států se velmi výrazně projevíly uvnitř Evropské unie v okamžiku, kdy bylo potřebné zahájit harmonizaci v oblasti daní. Významným krokem bylo vydání 6. Direktivy o harmonizaci daní (1977), jejíž záměrem (smyslem) bylo uvést postupně do souladu daňové systémy (i jednotlivé daně) členských států.

Realizace této směrnice narazila v praxi na velmi významný odpor – znamenala zásah nejen do suverenity jednotlivých států, ale dotýkala se ve svém výsledku výše a struktury veřejných rozpočtů. Harmonizační úsilí v oblasti daní podpořilo teprve zavedení „**jednotného**

trhu” v roce 1993. Jednotný trh, tedy **reálná ekonomická praxe**, vyžaduje jednotný a současně jednodušší systém zdaňování. Současný vývoj harmonizace daňových

soustav se tedy dá charakterizovat jako proces respektování přirozených ekonomických potřeb všech zúčastněných subjektů.

Postupná harmonizace má kromě direktiv základ i ve schválených „programech” Evropské unie, kterými jsou:

- Fiscal programme 1998 – 2002,
- Fiscal programme 2003 – 2007.

Integrační tendence v Evropě byly završeny založením Evropského společenství – Evropské unie a postupnou realizací základních principů Evropského společenství – Evropské unie. Tím se také otevřel jednotný vnitřní trh Evropské unie. Integrace je však složitý a dlouhodobý proces propojování kultury, národních politik a především ekonomiky jednotlivých členských států. V průběhu integrace se ukázaly mnohé problémy, vystávající zejména z odlišností v jednotlivých státech a to zejména v otázkách legislativy. Mezi jednu ze základních otázek patří systém daní, která je hned po národní suverenitě nesporně nejdiskutovanější. V následujícím textu bychom chtěli informovat o některých základních principech tvorby daňového systému EU, o dosažených výsledcích a o stavu přizpůsobování, resp. přizpůsobení daňové legislativy ČR legislativě EU.

Integrační postup EU v daňové oblasti se zakládá na takových opatřeních, které by rušily nerovné podmínky pro konkurenci v jednotlivých členských státech. Základy této integrace byly položeny již ve smlouvě o EHS z roku 1958. Smlouva zavazovala členské státy především k tomu, že nepodrobí výrobky jiných členských států vyššímu vnitřnímu zdanění jakéhokoli druhu, než tomu, jemuž jsou podrobeny podobné výrobky domácí. Obecný zákaz diskriminace podle čl. 6 Smlouvy ES pokrývá oblast přímých daní, tedy např. daně z příjmu. Výchozí krok k harmonizaci daní byl učiněn již v roce 1968 přechodem prvních členských států ES ze systému daně z obratu na systém daně z přidané hodnoty. Na tento systém postupně přistoupily i všechny nově příchozí členské země.

Sbližování daňových systémů se neopírá o úplnou unifikaci, ale předpokládá se, že daňové systémy budou dlouhodobě směřovat k uplatňování stejných principů daní a sazeb. Cílem tohoto systému je snaha vyhnout se deformacím jednotného vnitřního trhu. Daňové právo zůstává do značné míry v kompetenci členských států, avšak při přijímání daňových předpisů musí být zohledněno komunitární právo, které má zvláštní charakter, jelikož EU je nadstátní organizací a je nadřazeno národním právům jednotlivých členských států a nemá charakter mezinárodního práva v té podobě, jak ho obecně chápe právní věda.

K zásadním krokům v oblasti daňové legislativy došlo při sjednocení zdanění úspor, silniční daně a v principu DPH.

V oblasti nepřímých daní nastaly první změny v roce 1968. Ukázalo se, že změny DPH nemohou být provedeny jednorázově, ale postupně. Byla zavedena přechodná opatření obsahující zejména rozhodnutí o používání pouze jediné standardní sazby DPH a jedné či dvou sazeb snížených, ustanovení minimální standardní sazby DPH a stanovení minimální snížené sazby. Harmonizace DPH v ES vychází ze 6. direktivy z roku 1977. V oblasti základu DPH podléhá harmonizaci každý prodej zboží a služeb (s některými výjimkami finančních a právních služeb, u kterých lze jen obtížně určit co je vlastně základem daně). V oblasti harmonizace DPH se projevuje značná aktivita o její uskutečnění. Bohužel však skutečnost je

ta, že rozpětí sazby DPH se pohybuje od 15 do 25 %. Harmonizace DPH spočívá především ve stanovení standardní sazby (min. 15 %), vyšší sazby nejsou povoleny a naopak snížené sazby mohou být pouze dvě (min. 5 %), které se vztahují jen na zboží uvedené v direktivě. Navíc se také provádí každé dva roky revize těchto snížených sazeb, které jsou uvaleny na vyčleněné zboží a služby.

Obdobná situace jako u DPH je i u spotřebních daní uvalovaných na alkoholické nápoje, tabákové výrobky a minerální oleje. Zde je však sjednocování ještě obtížnější, protože v mnoha členských zemích tvoří tyto daně významnou položku v zajišťování jejich rozpočtových příjmů. Naléhavost sjednocování či výrazného sblížení daňových politik roste úměrně s pokračující internacionalizací ekonomik členských států, s jejich rostoucí propojeností jak na trzích zboží, tak na trzích kapitálových, protože spotřební daně mají významný cenotvorný účinek a výrazně se na cenách podílejí. Direktiva EU říká, že nesmí být v členských zemích platit jiná spotřební daň než z minerálních olejů a energetických produktů, piva, vína, alkoholu a tabáku.

Harmonizace v oblasti spotřebních daní se koncentruje na vyrovnávání výše sazeb tak, aby nebyly vládní daňovou politikou zvýhodňováni domácí výrobci nižšími nebo nulovými sazbami. V minulosti udržované vysoké rozpětí spotřebních daní (i DPH) mezi některými, zvláště sousedními státy, vyvolávalo dlouhodobě neudržitelnou situaci. Například spotřební daň na alkohol byla v první polovině devadesátých let v Dánsku o 189 % vyšší než v Německu, spotřební daň na benzín v Německu byla o 140 % vyšší než v Lucembursku apod. Důsledky spojené se „spotřební turistikou“, která s tím byla vyvolána jsou zřejmé, nehledě na úniky z příjmů státních rozpočtů. Od 1. 1. 1993 byla schválena dohoda členských států o minimálních sazbách vybraných spotřebních daní, přičemž u některých se objevuje sazba v nulové výši. To je způsobeno právě nemožností uskutečnění harmonizace v této oblasti daní.

Otázka přímých daní, tedy zdanění důchodů a příjmů, zůstává nadále otevřená. K zásadním krokům došlo v oblasti zdaňování úspor, zdaňování těžkých nákladních vozidel a silniční daně. Bohužel otázka harmonizace přímých daní neprobíhá tak hladce, jak se původně předpokládalo. Jako příčinu lze identifikovat skutečnost, že členské země se nechtějí vzdát své suverenity v oblasti stanovení základů a sazeb důchodových daní (daní z příjmů) a vnímají tyto kroky jako přílišné ovlivňování národních záležitostí. Harmonizace přímých daní se tedy stává víceméně politickým problémem. V zemích EU také existuje zásadní rozdíl ve vnímání a pojetí zdanitelného zisku. Je různě koncipován v souvislosti se základem daně (účetní zisk vs. daňový zisk).

Návrh směrnice pro zdaňování úspor publikovala Evropská komise již v roce 1998. Příjem z úspor jednotlivců je zdaňován v zemi rezidence příjemce příjmu a v zemi zdroje. Všechny členské státy zdaňují úspory rezidentů buď progresivní sazbou, nebo srážkovou daní.

Vklady nerezidentů však nejsou v některých zemích zdaňovány, například v Dánsku, Lucembursku či Nizozemí, popřípadě jsou zdaněny velmi nízkou poměrnou sazbou. Tím však může vzniknout nebezpečí deformace vnitřního kapitálového trhu EU. Pro investory kapitálu je v těchto podmínkách výhodnější investovat peníze do bank v zemích, kde není zavedena daňová povinnost pro nerezidenty. Úspory na daních z těchto investic mohou být vyšší než zisky po zdanění v zemích s vyšší úrokovou sazbou, ale s daňovou povinností pro nerezidenty. To však vede k nerovnoměrnému rozložení kapitálu.

Jako specifická, nicméně velmi důležitá je oblast silniční dopravy. Daň z vozidel je uplatňována v zemi registrace vozidla na ročním základě a je diferencována podle charakteristiky vozidla, tedy výkonu motoru, celkové váhy vozidla, počtu náprav a podobně. Směrnicí 93/89/EHS byly zavedeny minimální hodnoty daně z vozidel v EU. Tato směrnice také upravuje mýtné a poplatky za použití silnic. Spotřební daň z paliv je upravena směrnicí 92/82/EHS. Jedná se o největší příjem ze zdanění nákladních vozidel a je aplikována ve všech zemích EU.

Česká republika se postupně harmonizuje s legislativou pro DPH a spotřební daně. Toto přizpůsobování vedlo k vytvoření systému DPH, který je podobný *acquis* Společenství. Systém spotřebních daní se však v řadě oblastí liší. Od vypracování Posudku Komise v roce 1997 byla další harmonizaci legislativy pro DPH a spotřební daně byla přiřazena pouze malá priorita. V červenci 1998 byl novelizován zákon o spotřebních daních zvýšením daňových sazeb pro ropu a tabákové výrobky, včetně cigaret. Po vydání Pravidelné zprávy Komise v roce 1998 byl vytvořen speciální program pro kontrolu nároku na vrácení DPH, který vstoupil v platnost v roce 1999. Současný stav vývoje legislativy v oblasti DPH v ČR má tendence, resp. snahu dalšího bližšího sblížení a harmonizace DPH s legislativou EU.

Posudky Komise na stav přejímání *acquis communautaire* z roku 1999 předpokládají, že přizpůsobování národního práva jednotlivých států komunitárnímu právu již nebude v daňové oblasti způsobovat větší potíže. Pokud jde o systém nepřímých daní, předpokládá se, že se ve střednědobém období uvede u všech států do souladu s právem komunitárním. Komise se domnívá, že komunitární úprava zdanění podniků a úmluva o daňové spolupráci budou přejaty v okamžiku přistoupení.

EU prostřednictvím Evropské komise se snaží o posílení v oblasti ochrany životního prostředí. Právě z tohoto důvodu došlo v roce 2003 ke schválení direktivy o zdanění energetických produktů a energie. Na základě této směrnice došlo ke stanovení minimálních sazeb ekologických daní. Dá se říci, že nejvyšší výnos z ekologických daní tvoří příjem z daní ukládaných na pohonné hmoty.

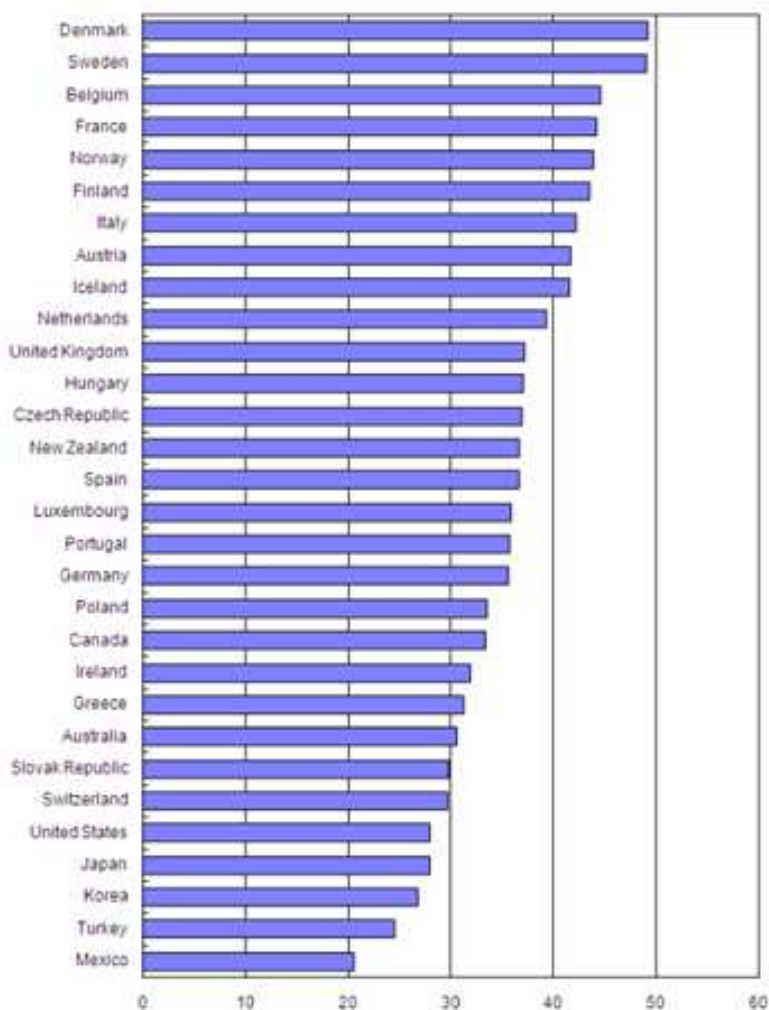
V souvislosti s různým daňovým zatížením subjektů v jednotlivých zemích je žádoucí uvést také porovnávací ukazatel. Pro srovnání daňového zatížení a v čase a i pro mezinárodní srovnání a analýzy se používá ukazatel tzv. daňová kvóta, který se udává v procentech. Obecně tvoří daňovou kvótu poměr příjmů z daní a hrubý domácí produkt. Do daňové kvóty se většinou zahrnují kromě klasických daní také příspěvky na sociální zabezpečení resp. pojištění a vinné veřejné zdravotní pojištění, dále cla a zpravidla i místní a regionální daně – tzn. všechny příjmy, které mají daňový charakter. Potom se tato daňová kvóta označuje tzv. souhrnnou neboli složenou daňovou kvótou.

Údaje o výši daňové kvóty pravidelně analyzuje Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD). Dalším institutem, který se mimo jiné zabývá analýzou daňové kvóty, je Eurostat. Příspěvek používá informace publikované OECD, ale také ze stránek Eurostatu, s ohledem na aktuálnější data. Z důvodu používání rozdílné metodiky pro výpočet HDP se mohou údaje prezentované jednotlivými institucemi lišit. Výše HDP je v zemích EU obvykle stanovena dle metodiky ESA 95 (Evropského statistického úřadu), tedy na aktuální bázi.

Průměrná celková daňová kvóta v zemích EU27 v metodice Eurostatu se za rok 2005 zvýšila na 39,6 % HDP, tedy oproti roku 2004 o 0,4 procentního bodu. Celková daňová kvóta ČR mezi těmito

roky klesla ze 36,8 % HDP na 36,3 % HDP a je tak 3,3 procentního bodu pod průměrem zemí EU27. Mezi roky 1995 až 2005 byla celková daňová kvóta v ČR v podstatě stabilizována (36,2 resp. 36,3 % HDP). K největšímu snížení celkové daňové kvóty mezi roky 1995 až 2005 došlo v zemích EU27 na Slovensku (z 39,6 na 29,3 %), a Estonsku (z 37,9 na 30,9 %). K největšímu nárůstu ve sledovaném období došlo naopak na Kypru (z 26,7 na 35,6 %) a na Maltě (z 27,3 na 35,3 %). Údaje roku 2007 uvádí následující graf, který je zveřejněn na webových stránkách OECD a jsou z něj patrné rozdílné daňového zatížení v jednotlivých zemích.

Chart A. Total tax ratio as percentage of GDP, 2006 (page 48)

Sjednocení daňových soustav jednotlivých členských států EU je dlouhodobý proces. I když v řadě dílčích opatření a směrnic EHS již došlo k výrazným pokrokům, stále existují u některých zemí nevyřešené dílčí oblasti daňového systému.

Literatura

- KUBÁTOVÁ, K. *Daňová teorie a politika*. Praha: ASPI, 2006. 279 s. ISBN 80-7357-205-2.
KUBÁTOVÁ, K. *Harmonizace daní v Evropské Unii*. Daně, 1998, č. 7-8, Praha: ORAC, s. r. o.
ŠREIN, Z. *Daňová legislativa EU*. Ekonom, 1997, č. 42.

Kontakt:

JUDr. PhDr. Ivo Svoboda, Ph.D.
Univerzita obrany Brno
Fakulta ekonomiky a managementu
Kounicova 65, 612 00 Brno

Ing. Alena Opletalová
Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta
Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc

Ing. Soňa Svorenová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

POSTOJ SLOVENSKÝCH PARLAMENTNÝCH STRÁN KU VZNIKU SAMOSTATNÉHO KOSOVA

sona.svorenova@euba.sk

Abstrakt

V príspevku sa zaoberám návrhom na vznik samostatného Kosova a jeho následnou realizáciou. Analyzujem hlavne reakcie jednotlivých slovenských parlamentných politických strán na tento vývoj. Skúmam tiež, ako boli reakcie jednotlivých strán reflektovali ich vnútroštátnu agendu.

Abstract

In my article I research the plan of independent Kosovo, and its realization. I analyze the reactions of Slovak political parties on this foreign policy development. I research, how the reactions of our parties were influenced by their interior affairs agenda.

1. Úvod

Azda málokterá téma zahraničnej politiky tak rezonovala na domácej politickej scéne ako postavenie Kosova v geopolitickom priestore. O vstupe Slovenska do Európskej únie vládol v spoločnosti aj medzi politickými stranami široký konsenzus, o vstupe do Schengenského priestoru sa nediskutovalo vôbec, skoré zavedenie Eura vo svojich volebných programoch zdôrazňovali všetky strany. Jediné momenty, kde sa ako-tak rozprúdila diskusia, bola téma európskej ústavnej zmluvy (KDH bolo proti) a lisabonská zmluva (tam však nešlo ani tak o zmluvu samotnú, ale o vnútropolitický boj). Preto je veľmi zaujímavé sledovať ako intenzívne politické strany rozoberali tému samostatného Kosova.

V priebehu niekoľkých rokov sa táto téma stále vracia. Prvýkrát sa tak stalo v roku 1999, keď vojenská operácia NATO proti Miloševičovmu režimu rozdelila slovenskú politickú scénu. Prvá Dzurindova vláda sa rozhodla podporiť spojenecký zásah a otvoriť slovenský vzdušný priestor pre lietadlá NATO. HZDS a SNS využili kosovskú krízu na mobilizáciu voličov v prospech svojich prezidentských kandidátov, najmä predsedu HZDS Vladimíra Mečiara. V roku 2007 slovenské parlamentné strany diskutovali o Ahtisaariho správe o Kosove. Vyvrcholenie nastalo 18.2. 2008, keď Srbská autonómna provincia Kosovo vyhlásila napriek odporu Belehradu nezávislosť. Nezávislosť Kosova postupne uznali USA a väčšina štátov EÚ, vrátane Francúzska, SRN a Veľkej Británie. Naopak, odmietavý postoj zaujali Slovensko, Cyprus, Rumunsko a Španielsko.

2. Ahtisaariho plán o Kosove a postoj politických strán

Hlavné motívy témy Kosova sú na Slovensku s odstupom rokov výrazne odlišné. Kým v roku 1999 dominoval istý antiamerikanizmus aj negatívny postoj Slovenska k NATO, v roku 2007, keď zástupcovia slovenských strán diskutovali v Národnej rade SR o Ahtisaariho správe o Kosove, argumenty podobného druhu už nezaznievali. Do popredia sa dostal iný prvok – zdôrazňovanie etnickej príbuznosti, kultúrno-jazykovej slovanskej blízkosti, slovensko-srbskej kultúrno-historickej vzájomnosti. Nezanedbateľným je aj to, že

mnohí slovenskí politici jednostranné vyhlásenie samostatného Kosova považujú za precedens, ktorý môže mať vplyv na rastúce tlaky k vytvoreniu autonómnej oblasti občanom maďarskej národnosti na Južnom Slovensku.

V pláne pre budúci štatút **Kosova**, ktorý vypracoval špeciálny vyslanec OSN pre Kosovo, **Martti Ahtisaari**, sa konštatuje, že nezávislosť pod dohľadom medzinárodného spoločenstva je „jedinou realizovateľnou možnosťou.“ Zároveň správa konštatuje, že obnovenie plnej srbskej autority nad týmto územím by mohlo spôsobiť „násilný odpor“ v regióne. Ahtisaariho odporúčania našli jednoznačnú podporu len v **USA**. Návrh podporilo rovnako aj **NATO**.

Keď sa v roku 2007 na pôde Národnej rady SR diskutovalo o tomto, proti boli všetky politické strany s výnimkou Strany maďarskej koalície. KDH síce neoperovalo otvorene „maďarskou“ kartou, dávalo však najavo sympatie k slovanským (kresťanským) Srbom. Výrazný posun v tejto otázke nastal najmä u SDKÚ-DS, ktorá v roku 1999 podporila vojenskú akciu NATO proti Miloševičovmu režimu, bezprostrednou príčinou ktorej bola politika represíí a vyhánania Albáncov z Kosova.

Minister zahraničných vecí Jána Kubiša k celej problematike 7. februára 2007 vyhlásil, že *"je to proces, ktorý ide len jedným smerom. Nemôžeme to zastaviť. Myslím si, že by to teraz bolo aj nebezpečné."* Pripomenul, že tak Bezpečnostná rada OSN ako aj kontaktná skupina pre Kosovo odsúhlasila také kroky, ktoré dávali len tento jeden smer. Pritom ešte deň predtým ministerstvo tvrdilo, že *"Slovensko je pripravené zaujať zásadné stanovisko k obsahu návrhu po definitívnom ukončení konzultačného procesu."*¹

Jednoznačný postoj podľa očakávaní zaujala Slovenská národná strana. *"Vyhradzujeme si právo mať aj odlišný politický názor. Z nášho pohľadu, aj z pohľadu medzinárodného práva, tento návrh zavádza neštandardné prvky, ktoré sú ospravedlňované mimoriadnou situáciou. Všetci si uvedomujeme, že to môže byť precedens aj pre ostatné etnické menšiny. Navyše ide o slovanskú krajinu a tento rozmer nemôžeme nechať nepovšimnutý."*²

Podľa podpredsedu KDH pre zahraničie Martina Fronca *"naše videnie je také, aby veci neboli urobené náhlivo a zabezpečili stabilitu v tomto regióne."* Podpredseda vládneho Hnutia za demokratické Slovensko Milan Urbáni povedal, že Ahtisaariho plán by mal byť prijateľný aj pre Belehrad. *"Keď nebude kompromis so Srbskom, nebude to riešenie do budúcnosti."* Samozrejme, Srbsko tento plán rezolútne odmietlo. Srbský premiér Vojislav Koštunica vyhlásil, že *„Ahtisaari nemá mandát na to, aby sa zaoberal štátnosťou Srbska a zasahoval do jeho zvrchovanosti a územnej celistvosti. Porušuje Chartu OSN tým, že podkopáva suverenitu Srbska ako člena OSN.“*

Dňa 10. októbra 2005 bola Slovenská republika zvolená za nestáleho člena Bezpečnostnej rady OSN (BR OSN) na obdobie rokov 2006 - 2007. Slovensko ako nestály člen BR OSN malo podľa medzinárodného práva kompetenciu priamo hlasovať o budúcom štatúte Kosova. 28. marca 2007 Národná rada Slovenskej republiky schválila Vyhlásenie k riešeniu budúceho štatútu srbskej provincie Kosovo. NR SR vyjadrila presvedčenie, že *„úplná a ničím neobmedzená nezávislosť provincie Kosovo nie je v záujme stability regiónu vystaveného dlhé roky tragédiám a krízam.“* Ako sa ďalej uvádza vo vyhlásení, všetky možnosti dialógu na dosiahnutie dohody neboli vyčerpané a pri riešení budúceho štatútu provincie Kosovo musí vychádzať z rešpektovania Charty Organizácie Spojených národov a

¹ Ministerstvo zahraničných vecí SR, aktualne.sk, 7.2.2007

² Predseda poslaneckého klubu SNS Rafael Rafaj

ostatných medzinárodných právnych noriem. NR SR očakáva od vlády Slovenskej republiky, že bude hľadať spoločné riešenie budúceho usporiadania pomerov na Západnom Balkáne v spolupráci s ďalšími členskými krajinami Európskej únie a s jasnou perspektívou integrácie krajín Západného Balkánu do Európskej únie.

Podľa dôvodovej správy, slovenský pohľad vychádza zo skutočnosti, „že stabilizácia regiónu Západného Balkánu je v bezprostrednom záujme SR.“ Faktormi určujúcimi slovenský postoj sú: nepripravenosť Kosova a Srbska na také riešenie, ktoré predpokladá nezávislosť provincie; a unikátnosť problému, ktorý ak by sa riešil cestou nezávislosti, vytvoril by precedens uplatniteľný v mnohých ďalších krajinách. Poslanci sa tak postavili proti riešeniu predpokladajúcemu samostatnosť provincie. Vyhlásenie podporilo 123 poslancov (z celkovo 142 prítomných). Návrh získal podporu všetkých koalíčných aj opozičných politických strán s výnimkou SMK, ktorej poslanci sa zdržali hlasovania. Strana maďarskej koalície predložila vlastný návrh, v ktorom deklaruje podporu Martti Ahtisaarimu, špeciálnemu splnomocnencovi Organizácie Spojených národov a Kontaktnej skupine v procese mierového riešenia budúceho postavenia Kosova. Za toho uznesenie hlasovalo len 18 poslancov za SMK.

3. Vyhlásenie nezávislosti Kosova

18. februára 2008 Srbská autonómna provincia Kosovo vyhlásila nezávislosť. To sa udialo aj napriek odporu Belehradu. Nezávislosť Kosova postupne uznali USA a väčšina štátov EÚ, vrátane Francúzska, SRN a Veľkej Británie.

Slovensko (spolu s Cyprom, Rumunskom a Španielskom) zaujalo okamžite negatívny postoj. Dalo by sa povedať, že v tejto otázke prakticky medzi všetkými politickými stranami zavládol konsenzus. Výnimkou je Strana maďarskej koalície, ktorá pokračuje v predchádzajúcej politike.

Podľa predsedu vlády SR Róberta Fica uznaním nezávislého štátu Kosovo došlo k hrubému porušeniu medzinárodného práva. *„Pokiaľ sa nenapraví hrubá chyba v medzinárodnom práve, ktorá sa stala, nemôžeme pristúpiť k uznaniu Kosova ako samostatného štátu, pretože jednostranné vyhlásenie odmietame.“*³

Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky vo svojom oficiálnom vyhlásení zobralo na vedomie jednostranné vyhlásenie nezávislosti Kosovom. „Slovenská republika zatiaľ neuvažuje, že by uznala Kosovo na základe tohto vyhlásenia.“ Ministerstvo je vo vyjadreniach oveľa diplomatickejšie ako predseda vlády: *„Pokračovanie v status quo však tiež nebolo riešením, ako to uznalo celé medzinárodné spoločenstvo.“* Čo sa týka ďalšieho vývoja, Slovensko bude podľa Jána Kubiša pozorne sledovať vývoj situácie v Kosove, v regióne a tak isto aj stanoviská medzinárodného spoločenstva a na tomto základe vyhodnocovať aj stanoviská. V prvom rade to závisí od toho, ako sa k vývoju bude stavať OSN a ako bude pracovať misia OSN UNMIK, alebo sú rôzne úvahy a jednou z úvah je, že UNMIK skončí v krátkej dobe a začne odovzdávať svoje právomoci či už orgánom Kosova alebo misii ako napríklad Európska únia EULEX a špeciálnemu predstaviteľovi Európskej únie. *„Budeme vidieť, ako bude tento proces pokračovať a samozrejme, na základe všetkých týchto procesov potom prijme ďalšie naše stanovisko.“* Tu vidieť jasný rozdiel medzi vyjadrením predsedu vlády, ktorý uznanie nezávislosti Kosova principiálne odmieta porušením medzinárodného práva a Ministerstvom zahraničných vecí, ktoré je skôr naklonené zmeniť neskôr svoj postoj na základe ďalšieho vývoja. Na druhej strane treba povedať, že diplomacia a zahraničná politika sú takým umením, ktoré musí brať do úvahy celé množstvo

³ Slovenský rozhlas, 23. 2. 2008

faktorov vrátane vnútornej politiky (viď. napríklad spojenie hlasovania o Lisabonskej stratégii s tlačovým zákonom).

Slovenský premiér neskôr pripustil, že Slovensko Kosovo neuzná možno nikdy, na čo reagoval minister zahraničných vecí slovami „*V oblasti diplomacie by sa nikdy nemalo hovoriť nikdy.*“⁴ Podľa Kubiša patrí Srbsko do EÚ a členstvo by bolo prospešné pre jeho občanov. V súvislosti s vyhláseniami zo strany niektorých srbských predstaviteľov, že Srbsko môže vstúpiť do EÚ len s Kosovom, si Kubiš myslí, že túto otázku si musia vyriešiť srbskí politici. „*Ja sa domnievam, že z nášho pohľadu Srbsko je budúcim prirodzeným členom Európskej únie a aj z pohľadu občanov Srbska toto by asi malo byť cieľom, veď nakoniec pre nás členstvo v únii prinieslo prospech a predpokladám, že takisto by to bolo prospešné aj pre občanov Srbska. Ale nakoniec je to ich voľba,*“ myslí si Kubiš.⁵

Napriek tomu, že Smer-SD sa vo svojom volebnom programe o Kosove nezmieňuje vôbec, z dominantnej pozície vo vláde a z pozície toho, že má ministra zahraničných vecí, je v určovaní zahraničnej politiky dominantný. Odmietavý postoj k vyhláseniu Kosova zaujal aj podpredseda vlády Dušan Čaplovič, ktorý viac-menej skĺzol mimo racionálnej argumentácie tým, že Kosovo prirovnal k Drogovu. „*To je môj názor. Každý vie o čo ide. Veľmi dobre vieme, kadiaľ prúdia do Európy drogy, obchod s bielym mäsom a zbrane.*“⁶ Podľa ďalšieho predstaviteľa Smeru-SD, predsedu zahraničného výboru v NR SR Borisa Zalu, je každé takéto vyhlásenie nezávislosti bez rozhodnutia OSN je nebezpečný precedens, pretože ho môžu zopakovať ďalšie separatistické krajiny. „*Môže povzbudiť extrémne sily v rámci národnostných menšín, ktoré sa budú usilovať ísť kosovskou cestou. Môžu vytvoriť veľmi radikálne prúdy, ktoré sťažujú politiku jednotlivých štátov a prispievajú k nestabilite v Európe alebo všade inde vo svete,*“ spresnil. Argumentáciu teda posunul viac do roviny, aké následky môžu z tohto kroku v budúcnosti vyplynúť. Hlavné dôvody na odmietavý postoj Slovenska ku Kosovu sú teda dva fakty: rozpor s medzinárodným právom a obavy o vytvorenie precedensu (a tým aj určitá paralela s južným Slovenskom).

Z vládnych strán sa otázke Kosovu venuje najmä **Slovenská národná strana**. Tá síce vo svojom volebnom programe otázku Kosova priamo nespomína, zato však hovorí „*o koncepcii dlhodobej spolupráce štátov slovanských národov*“. Z tohto skôr nacionálneho princípu vychádza aj vo svojom postoji k vyhláseniu samostatnosti. Predseda SNS Ján Slota reaguje tradične expresívne. Varoval, že uznanie nezávislosti Kosova môže viesť k ďalšej svetovej vojne. Jednostranné vyhlásenie samostatnosti tejto bývalej srbskej provincie, kde žije prevažne albánske obyvateľstvo, označil za diktát Spojených štátov.⁷ Prvá podpredsedníčka SNS Anna Belousovová uviedla, že Kosovo vzniklo ako štát v rozpore s medzinárodným právom a pod tlakom USA. Preto nej Slovensko v žiadnom prípade nemôže Kosovo uznať ako samostatný štát. Ide navyše o nebezpečný precedens a pripomenula, že už sa začali ozývať aj Maďari v Európe, pričom aj SMK má vo svojom programe autonómiu, tá pritom bola prvým krokom tiež v Kosove.⁸ SNS síce vo svojich postojoch používa tradične radikálnejšie nacionálne ladené formulácie, treba však povedať, že niektorí predstavitelia maďarskej národnosti im dávajú za pravdu. Predseda zahraničného výboru maďarského parlamentu Zs. Németh na tlačovej konferencii 14. januára 2008 vyhlásil, že „*prvýkrát v dejinách medzinárodnej diplomacie sa stane, že dôjde k vynúteniu teritoriálnej autonómie pre národnostnú menšinu.*“ Označil to za „*mimoriadne dobrú správu*“ pre maďarské spoločenstvá v Karpatskej kotline. Od tohto momentu sa podľa Zs. Németha „*kolektívne práva a*

⁴ TASR, 12.3. 2008

⁵ TASR, 10.3.2008

⁶ De Facto, TV JOJ 19.2. 2008

⁷ SITA, 17.2. 2008

⁸ TA3, 24.2. 2008

*autonómia národnostných menšín stávajú na najvyššej úrovni legitimizovaným právnym inštitútom a zahraniční Maďari a maďarská diplomacia by túto možnosť mali využiť“.*⁹

Kým Smer-SD a Slovenská národná strana sa v rámci strán vládnej koalície vyjadrili veľmi jasne, **Ludová strana - HZDS** už také aktívne nebolo. Vyjadrenia Vladimíra Mečiara k daniu v zahraničnej politike sa dajú nájsť len zriedkavo. Rovnako to platí aj o jeho postoji ku Kosovu. Vyhlásenie ku Kosovu prijalo Republikové politické grémium ĽS-HZDS s tým, že jednostranné vyhlásenie nezávislosti Kosova kosovskými autoritami je v rozpore so základnými zásadami charty OSN a zásadami medzinárodného práva. Preto nemôže Slovensko provinciu Kosovo akceptovať a uznať ako samostatný štát. Podľa slovenskej europoslankyne Ireny Belohorskej za ĽS-HZDS by k podobnej situácii, do akej sa dostalo Srbsko, mohlo dôjsť aj na Slovensku. *"Musím jednoznačne podporovať sebaurčenie národa, lenže tu je ďalší štát, Albánsko, ktoré je národom. Takže analogicky by mohla vzniknúť nejaká republika na južnom Slovensku, ktorá nepatrí ani tam, ani tam. Som zvedavá, ako sa budú stavať niektorí tí veľkí, ktorí s vyhlásením nezávislosti Kosova súhlasili, ak takéto isté právo na sebaurčenie použijú iné komunity v Európe."*¹⁰ Iné vyjadrenia predstaviteľov ĽS-HZDS ku problému Kosova sú marginálne.

Okrem vládnej koalície odmietla nezávislosť Kosova aj opozičná **SDKÚ-DS** a to aj napriek tomu, že predseda SDKÚ-DS a bývalý predseda vlády SR Mikuláš Dzurinda sa angažoval nielen pri podpore akcie NATO proti Juhoslávii v roku 1999, ale aj v procese demokratických premien v Srbsku a podporil zvrhnutie diktátora Miloševića. Argumentoval pritom potrebou zapojenia Srbska do európskej integrácie. Po jednostrannom vyhlásení nezávislosti Kosova však už bola argumentácia Mikuláša Dzurindu založená na úplne iných oporných bodoch: *„Medzinárodné spoločenstvo by nemalo vytvoriť nezávislý štát Kosovo proti vôli a bez súhlasu Srbska.“* Teda v súlade s medzinárodným právom. Prítom práve medzinárodné právo bolo v roku 1999 vstupom vojsk NATO porušené. Ešte zaujímavejšie ako slová Mikuláša Dzurindu je v súvislosti s Kosovom vyjadrenie bývalého ministra zahraničných vecí a podpredsedu SDKÚ-DS Eduarda Kukana. Podľa neho *"my uznáme nezávislosť Kosova, keď sa dohodne Priština s Belehradom"*. Myslí si ale, že *"keby sa do procesu rokovania o budúcnosti Kosova zapojili ťažké váhy svetovej politiky, bolo možné dosiahnuť prijateľnejší výsledok... Toto bola chyba medzinárodného spoločenstva. To bola chyba Američanov, americkej zahraničnej politiky."*¹¹ Prítom SDKÚ-DS bola vždy známa svojou silnou proamerickou zahranično-politickou orientáciou.

Namieste je otázka, či je to čiastočná zmena zahranično-politickej pozície SDKÚ-DS alebo len zmena taktiky spôsobená prechodom SDKÚ-DS do opozície. Pravdepodobný variant je aj to, že SDKÚ-DS len šikovne využila nejasnosť oficiálnej vládnej pozície (odlišný postoj ministra zahraničných vecí Jána Kubiša a Róberta Fica) na posilnenie svojej pozície na domácej politickej scéne. Ďalším faktorom môže byť aj národný princíp, ktorým všetky strany (vrátane súčasnej opozície) od roku 2006 začínajú operovať oveľa častejšie.

Jednou z mála politických strán, ktoré otázku nezávislosti Kosova malo priamo vo volebnom programe, je **Kresťansko-demokratické hnutie**. Ako sa v ňom uvádza: *„v zahraničnej politike SR voči Balkánu a v pôsobení SR ako nestáleho člena Bezpečnostnej rady OSN nebudeme podporovať nezávislosť Kosova.“* KDH túto vetu vo svojich vyjadreniach len povrdilo. Podľa Pavla Hrušovského *„Sme svedkami niečoho v politike doteraz nevídaného. Samostatné Kosovo vzniklo na základe vôle mocných a nie na základe*

⁹ Peter Weiss, Príčiny slovenskej opatrnosti sú širšie, Hospodárske noviny, 17.3.2008

¹⁰ TASR, 20.2. 2008

¹¹ TASR, 17.2.2008

vôle štátu, na ktorého území vznikol iný štát.“ Predseda KDH sa obáva, aby Kosovo neposlúžilo ako model, podľa ktorého v Európe začnú vnikať ďalšie štáty. *"To by bol začiatok konca."*¹². Oficiálny postoj KDH podporil aj jeho bývalý predseda a bývalý predseda vlády Ján Čarnogurský, ktorý je vo svojich postojoch známy svojou nekonformnosťou. Podporiť Srbsko je podľa neho našou morálnou povinnosťou: *"Srbi boli vždy na strane Slovenska aj Československa. Napríklad v období Mníchova v roku 1938 nikto okrem Srbov nezbieral dobrovoľníkov na pomoc Československu. Srbsko nás podporilo aj v roku 1968 pri okupácii armádami Varšavskej zmluvy."*¹³

Strana maďarskej koalície je jediná strana, ktorá podporuje nezávislosť Kosova, čo zdôrazňuje aj vo svojom volebnom programe: *„Nie je nám ľahostajné ani postavenie iných národností žijúcich v menšine, napríklad Kurdov v Turecku alebo kosovských Srbov. Riešenie otázky spomínaných kosovských Srbov vidíme v autonómnom územnom usporiadaní v rámci Kosova, postupne dospievajúceho k samostatnosti. Podľa nášho názoru osamostatňovanie sa Kosova za prítomnosti medzinárodnej účasti prispeje k vytvoreniu mieru na Balkáne.“*

SMK sa pokúsila v Národnej rade SR presadiť deklaráciu, v ktorej by sa uznanie Kosova nepodmieňovalo súhlasom Srbska. SMK zároveň ubezpečilo, že za odtrhnutím Kosova od Srbska nevidia súvislosť s južným Slovenskom ani precedens pre maďarskú menšinu. Podľa podpredsedu SMK Berényho ide najmä o iné náboženstvo, členstvo SR v EÚ či schengenskom priestore.¹⁴ SMK je presvedčená, že samostatné Kosovo je realitou a treba ho uznať. SMK argumentuje aj tým, že Kosovo treba uznať aj preto, aby sme sa nestali súčasťou rusko-srbskej zahraničnej politiky.¹⁵

Aj keď v otázke samostatnosti Kosova sa všetky parlamentné politické strany (okrem SMK) vzácné zhodujú, predsa len medzi nimi existuje niekoľko rozdielov, ktoré stoja za povšimnutie. V rámci vládneho Smeru-SD je to viac či menej viditeľná nezhoda medzi oficiálnym postojom predsedu vlády a ministra zahraničných vecí. Čo sa týka SDKÚ-DS, viditeľná je zmena rétoriky v porovnaní s rokom 1999 a akoby ústup z tradičnej proamerickéj orientácie. Pozície KDH a SNS sú rovnaké, Ľudová strana – HZDS sa k téme prakticky nevyjadrovalo.

Svoju rolu nepochybne zohrávajú aj sympatie Slovákov voči Srbom a čiastočne asi aj fakt, že Slovensko nie je jediné, kto nezávislosť Kosova neuznal. Všetko však nasvedčuje tomu, že nešlo tak ani o kosovský problém, ako skôr o fenomén vnútornej politiky. Mnoho slovenských politikov sa obáva autonomistických snáh maďarskej menšiny, čomu Strana maďarskej koalície výrazne napomáha.

Bez ohľadu na uvedené, pri probléme Kosova sa prvýkrát stalo, že Slovensko sa svojim postojom výrazne odlíšilo od postoja väčšiny ostatných krajín Európskej únie (samostatné Kosovo uznalo 23 z 27 členských krajín EÚ). I keď motívy oficiálnej pozície vlády SR a parlamentných politických strán je najmä vnútorná politika, je to výrazný posun v Slovenskej zahraničnej politiky.

---

¹² 20.2. TV Joj De facto

¹³ TASR, 5.4.2008

¹⁴ TASR, 22.2.2008

¹⁵ asvet.sk, 27.2. 2008

Použitá literatúra

Škovránková, E: Srbské mýty o Kosove, Zahraničná politika 4/2007, Bratislava, 2008

Lörincz, J: Vieme, čo chceme?, Zahraničná politika 4/2007, Bratislava, 2007

Marušiak, J: Analýza volebného programu Smer-SD

<http://www.infovolby.sk/index.php?base=data/euro/2004/analyzy/1086613007.txt>

Weiss, P: Príčiny slovenskej opatrnosti sú širšie, Hospodárske noviny, 17.3.2008

O Kosove je rozhodnuté, myslí si Kubiš

Pravda, 6.2.2008

[http://spravy.pravda.sk/o-kosove-je-rozhodnute-mysli-si-kubis-d83-
/sk_domace.asp?c=A070206_113905_sk_domace_p12](http://spravy.pravda.sk/o-kosove-je-rozhodnute-mysli-si-kubis-d83-/sk_domace.asp?c=A070206_113905_sk_domace_p12)

Kubiš: Najnovší vývoj v Srbsku nie je najšťastnejší

Sme, 10.3.2008

<http://www.sme.sk/c/3771389/Kubis-Najnovsi-vyvoj-v-Srbsku-nie-je-najstastnejši.html>

Slota: Kosovo môže viesť k ďalšej svetovej vojne

Sme, 21.2.2008

<http://www.sme.sk/c/3741043/Slota-Kosovo-moze-viest-k-dalsej-svetovej-vojne.html>

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vied a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita

Dolnozemska 1

852 35 Bratislava

Ing. Michal Ščepán

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

NOVÁ KONCEPCIA MEDZINÁRODNEJ ROZVOJOVEJ POMOCI

michal.scepan@euba.sk

Abstrakt

Rôzne formy polemiky týkajúcej sa metód a procesov asociovaných s rozvojovou pomocou ako aj jej východiskových predpokladov nie sú v žiadnom prípade novým prvkom diskusie o rozvojovej spolupráci. Desaťročia poskytovania rozvojovej pomoci priniesli len malé ovocie v podobe podpory hospodárskeho rastu rozvojových štátov. Centrum pozornosti sa preto začína presúvať na otázku efektivity a efektívneho partnerstva zúčastnených strán. Obzvlášť v posledných rokoch podniklo medzinárodné spoločenstvo významné kroky v otázkach nového rozvojového partnerstva a efektivity. Tento článok načrtáva obrysy novej architektúry systému rozvojovej pomoci na základe významných medzinárodných dokumentov prijatých ako donormi tak aj recipientmi rozvojovej pomoci.

Kľúčové slová: rozvojová pomoc, rozvojová spolupráca, rozvojové štáty, fórum na vysokej úrovni, efektívna pomoc, rozvojová agenda.

Abstract

Various forms of disputes concerning methods and processes associated with development assistance as well as its initial assumptions are in no way a new element of development cooperation debate. Decades of development aid provision brought only little fruit in form of economic growth support in developing countries. The focus of attention is therefore being shifted towards the issue of effectiveness and effective partnership of involved parties. Especially in the recent years international community has undertaken important steps handling issues of a new development partnership and effectiveness. This article outlines the new development aid system architecture on the basis of significant international documents signed by donors as well as recipients of development aid.

Keywords: development aid, development cooperation, developing countries, high level forum, aid effectiveness, development agenda.

1. Úvod

Rozvojová spolupráca v podobe, v akej ju poznáme dnes, prešla za dlhé obdobia svojho vývoja podstatnými charakterovými, kvantitatívnymi a kvalitatívnymi zmenami. Kým počiatky poskytovania rozvojovej pomoci sú poznačené takmer výhradne bilaterálnym prístupom k otázkam rozvoja medzi donorským štátom a recipientom rozvojovej pomoci, v posledných desaťročiach a v súčasnosti sa rozvojová spolupráca stala multilaterálnou iniciatívou so zapojením nových aktérov jednak v rovine suverénnych štátov, ako aj v rovine medzivládnych a mimovládnych organizácií. Rastúca komplexnosť systému poskytovania a prerozdeľovania rozvojovej pomoci, ako aj historické skúsenosti s rozvojovou agendou, nastoľujú niekoľko otázok pre úspešné a efektívne využívanie takejto pomoci a jej správneho nastavenia do budúcnosti. Historickým faktom totiž ostáva skutočnosť, že napriek dlhým desaťročiam poskytovania rozvojovej pomoci rozvojovým štátom, možno len v obmedzených

prípadoch pozorovať výraznejší rozvoj v recipientských štátoch a rozvojová pomoc zlyháva v naštartovaní ich hospodárskeho rozvoja. Ako vidno z grafu č. 1 pre región Afriky, ktorá je celosvetovo najkritickejšou oblasťou z pohľadu zaostávania rozvoja, nemožno rast objemov zahraničnej pomoci a priori asociovať s ekonomickou expanziou.

Graf č. 1: Porovnanie hospodárskeho rastu a mierv

Zdroj: EASTERLY, W.: *Can foreign aid buy growth?*
 <<http://www.nyu.edu/fas/institute/dri/Easterly/File/Easter>>

Z tohto pohľadu je preto dôležité identifikovať nielen príčiny zlyhania rozvojovej pomoci, ale aj faktory potrebné pre jej efektívne uplatnenie. Je jasné, že musí dôjsť k zásadnej zmene filozofie v poskytovaní rozvojovej pomoci. Nová koncepcia musí byť založená na jasne definovaných princípoch a partnerstve všetkých zúčastnených strán. Mala by však prekročiť svoj tieň a skutočne prejsť z roviny veľkolepých sľubov politikov k reálnym výsledkom pre ľudí. Podobnú iniciatívu vyjadrujú medzičasom už tri medzinárodné dokumenty.

2. Formovanie novej architektúry systému rozvojovej pomoci

2.1 Konferencia o financovaní rozvoja v Monterrey

Posun v otázkach efektivity rozvojovej pomoci sa rozbehol na Medzinárodnej konferencii OSN o financovaní rozvoja v Monterrey (Mexiko) v roku 2002. Konferencia mala formát medzinárodného fóra na najvyššej úrovni s cieľom zamerať pozornosť na kľúčové otázky vo vzťahu k rozvojovej politike medzinárodného spoločenstva prijaté vo forme Miléniových rozvojových cieľov na mimoriadnom summite OSN v septembri 2000 v New Yorku. Na tejto konferencii sa medzinárodná komunita zamerala hlavne na otázky zaostávania v plnení medzinárodných rozvojových záväzkov a spôsobmi navrhovania objemov rozvojovej pomoci. Popri otázkach mobilizácie domácich aj zahraničných zdrojov, využitia svetového obchodného systému pre rozvojové ciele, ako aj koherentného postupu finančných i nefinančných inštitúcií, vyzvali zástupcovia zúčastnených štátov a medzinárodných organizácií aj na vytvorenie „nového partnerstva medzi rozvojovými a rozvinutými štátmi“ s cieľom „zvýšiť efektívne využitie finančných prostriedkov.“¹ Táto konferencia predstavovala preto významný prelomový moment, nakoľko prebehla po prvýkrát

¹ Monterrejský konsenzus [online], článok 4. K dispozícii na
 <<http://www.un.org/esa/ffd/monterrey/MonterreyConsensus.pdf>>

v histórii OSN tzv. „quadrilaterálna diskusia“ za účasti predstaviteľov oficiálnych vládnych miest, významných multilaterálnych organizácií a programov OSN (Svetovej banky, MMF, WTO, UNDP, UNCTAD), reprezentantmi súkromného a podnikateľského sektora a v neposlednom rade zástupcami mimovládnych organizácií, zaangažovaných v procese poskytovania rozvojovej pomoci. Táto nová forma partnerstva našla následne uplatnenie aj v ďalších stretnutiach pre otázky rozvojovej pomoci a jej efektivity a vytvorila východiskovú základňu pre ďalší postup vo vytváraní nového efektívnejšieho systému realizácie globálnej rozvojovej agendy.

Rovnako po prvýkrát v histórii OSN bol na vrcholovej schôdzke prijatý dokument bez dodatočných úprav na samotnom fóre v podobe, ako ho pripravili zástupcovia účastníckych krajín na sérii predchádzajúcich rokovaní v sídle OSN v New Yorku. Monterreyský konsenzus ako významná politická deklarácia sa stal základným dokumentom pre ďalší postup zainteresovaných krajín v oblasti financovania rozvoja. Tento dokument vyjadruje odhodlanie a pripravenosť celého medzinárodného spoločenstva dosiahnuť stanovené Miléniové rozvojové ciele. Účastnícke krajiny vyjadrili súhlas podporiť tieto ciele mobilizovaním domácich zdrojov oficiálnej pomoci, finančných zdrojov multilaterálnych finančných inštitúcií, mobilizovaním prílevu súkromných investícií v prospech hospodársky zaostalých krajín pri súčasnom zvýšení efektívnosti vyčleňovaných zdrojov na rozvojovú pomoc.

Aj keď ťažiskom Monterreyskej konferencie bol naďalej dôraz na objem vynakladanej pomoci, pozornosť sa venovala aj otázkam efektivity týchto prostriedkov. Medzinárodná komunita si uvedomila, že ak má byť dosiahnutý kontinuálny pokrok v implementácii a dobrej správy vo veciach rozvojovej problematiky s ohľadom na efektívnu stránku problému, bude potrebná podpora najvyšších úrovní organizácií a štátov na oboch stranách subjektov rozvojovej spolupráce a nezaobíde sa bez aktívnej kooperácie súkromného a podnikateľského sektora ako aj mimovládnych združení. S týmto cieľom navrhla Svetová banka zvolať nové stretnutie na vysokej úrovni, kde by mohli vysokí predstavitelia donorských štátov a organizácií zhodnotiť proces harmonizácie poskytovanej pomoci, diskutovať o plánoch implementácie reforiem a zaviazat' sa k pokračovaniu začatej iniciatívy.

S týmto cieľom ponúkla vláda Talianska hostiť formálne prvé stretnutie na úrovni hláv štátov, vysokých predstaviteľov jednotlivých medzinárodných organizácií a mimovládnych zoskupení, ako aj donorskej komunity, pre ktoré sa zaužívalo pomenovanie Fórum na vysokej úrovni (angl. High level forum). Africká rozvojová banka, Ázijská rozvojová banka, Európska banka pre obnovu a rozvoj, Medziamerická rozvojová banka a Výbor pre rozvojovú pomoc (DAC) OECD súhlasili so spolufinancovaním tohto stretnutia spolu so Svetovou bankou a založili sekretariát, ktorý by mal do budúcnosti koordinovať podobné snahy. Toto stretnutie sa podarilo uskutočniť už nasledujúci rok pod názvom prvé Fórum na vysokej úrovni o efektívite pomoci v Ríme v roku 2003.

2.2 Prvé Fórum na vysokej úrovni v Ríme

Fórum v Ríme priamo nadviazalo na závery konferencie z Monterrey. Predmetom rokovaní však už v dominantnej miere bola efektivita vynakladanej rozvojovej pomoci. Za kľúčový a dominantný faktor znižujúci efektivitu rozvojovej pomoci bola na tomto stretnutí identifikovaná nedostatočná koordinácia rozvojových aktivít. Tento argument bol podporený skutočnosťou, že dochádza k výraznému nárastu celkového počtu, ako aj širokej škály požiadaviek donorov, foriem a podmienok prípravy, realizácie a monitorovania rozvojovej pomoci a spolupráce, ktoré vytvárajú zbytočne veľké transakčné náklady a koncentrujú úsilie administratívnych zložiek a limitovaných kapacít recipientského štátu na spomínané procesy (čím bránia ich zmysluplnejšiemu využitiu inde). Rovnako negatívne bola prezentovaná

skutočnosť, že záujmy a praktiky donorských štátov nie vždy korešpondujú s národnými rozvojovými prioritami a systémami recipientov, vrátane ich programov, rozpočtov, plánovacích období, verejných výdavkov a systémov finančného manažmentu.

Témy tohto stretnutia preto detailne pokrývali princípy tvoriace základ harmonizačných snáh. Nešlo však o unifikáciu jednotlivých rozvojových programov, iniciatív a praktík, ale iba o ich vyššiu harmonizáciu s cieľom dosiahnutia komplementarity a súladu ako v kontexte ich reálnych dopadov, tak aj vo fáze ich prípravy a realizácie. Ako povedal pri tejto príležitosti vtedajší prezident skupiny Svetovej banky, James D. Wolfensohn, „nikto z nás nechce byť koordinovaný, všetci chceme vlastný nezávislý pohľad, avšak musíme sa spojiť spôsobom, ktorý prinesie konzistentnosť a harmóniu.“² Pozornosť sa preto sústreďovala predovšetkým na donorov rozvojovej pomoci a zmenu ich koncepcie rozvojovej spolupráce v zmysle uvedených bodov. Paralelne sa však zdôrazňoval aj význam a úloha rozvojových štátov v procese rozvojovej spolupráce. Tie majú zaujať významnejšiu pozíciu a silnejšiu vedúcu úlohu v koordinácii rozvojovej pomoci, ako aj v budovaní kapacít pre takýto cieľ.

Výsledkom tohto stretnutia bola Rímska deklarácia o harmonizácii pomoci prijatá 25. februára 2003. V nej sa zaviazali jednotlivé donorské a recipientské štáty, ako aj zástupcovia medzinárodných rozvojových bánk a multilaterálnych organizácií podniknúť kroky s cieľom harmonizácie rozvojových aktivít a zjednotenia procedúr a postupov implementácie pomoci. Touto deklaráciou boli položené základy pre prehĺbenie reformných opatrení do budúcnosti, ktoré boli neskôr rozpracované detailnejšie. Ťažiskové momenty návrhu novej architektúry systému medzinárodnej rozvojovej pomoci sa opierali o tieto kľúčové body:

- Harmonizačné snahy majú byť adaptované na kontext, v ktorom sa recipientský štát nachádza a pomoc zo strany donorov má byť v súlade s národnými prioritami recipientského štátu
- Snahy o zosúladenie procedúr a praktík donorov majú byť rozšírené
- Je treba prehodnotiť a identifikovať spôsoby, ako adaptovať inštitucionálne a národné politiky, procedúry a praktiky s cieľom uľahčenia harmonizácie rozvojovej spolupráce
- Je treba zaviesť princípy a štandardy dobrej správy formulované rozvojovou komunitou³ ako základ pre širokú harmonizáciu rozvojovej spolupráce

2.3 Druhé Fórum na vysokej úrovni v Paríži

Ďalším významným krokom smerom k riešeniu otázky efektivity medzinárodného systému rozvojovej pomoci bolo druhé Fórum na vysokej úrovni v Paríži v roku 2005, ktoré priamo nadviazalo na závery Rímskej deklarácie o harmonizácii pomoci. Toto stretnutie hostila Francúzska vláda a zúčastnili sa ho vládni predstavitelia a ministri z 91 štátov, donorských organizácií a partnerských krajín, zástupcov z organizácií občianskej spoločnosti a súkromného sektora.

Tomuto stretnutiu však predchádzala séria piatich menších regionálnych zasadnutí v podobe workshopov po celom svete, kde došlo na regionálnej úrovni k stretnutiu rôznych aktérov rozvojovej spolupráce z partnerských štátov, donorskej komunity a občianskej spoločnosti. Tieto workshopy mali za cieľ vytvoriť partnerstvá medzi spomenutými aktérmi

---

² Prejav prezidenta Svetovej banky, Jamesa D. Wolfensohna, dňa 24. februára 2003 na Fóre vysokej úrovni v Ríme. Prepis k dispozícii [online] na <<http://go.worldbank.org/SUQOM1X3E0>>

³ Ako príloha Rímskej deklarácie o harmonizácii pomoci

rozvojovej spolupráce na regionálnej úrovni, umožniť vzájomnú výmenu názorov a skúseností, ako aj zhodnotiť celkový pokrok a identifikovať problémové oblasti do budúcnosti.

Fórum v Paríži opätovne potvrdilo zásady prijaté Rímskou deklaráciou a jeho aktéri vyjadrili úsilie hľadať riešenia pre nastolené problémové otázky. Vyvrcholením tohto stretnutia bol podpis Parížskej deklarácie o efektívite pomoci dňa 2. marca 2005, prijatej 35 donorskými štátmi, 26 multilaterálnymi donormi, 56 recipientskými štátmi a 14 pozorovateľmi z tretieho sektora. Účastníci Parížskeho fóra v tejto deklarácii zaväzujú svoje inštitúcie a štáty pokračovať v snahe o harmonizáciu, zosúlad'ovanie a výsledkovo orientované manažovanie rozvojovej spolupráce. Parížska deklarácia je vyjadrením medzinárodného konsenzu v otázke formulácie riešenia efektivity rozvojovej pomoci participáciou oboch strán rozvojovej spolupráce. Tento konsenzus je založený na piatich základných a vzájomne sa dopĺňajúcich princípoch, ktoré sú v podstate detailnejšou formuláciou záverov predošlej Rímskej deklarácie o harmonizácii pomoci:

- **Princíp vlastníctva** dáva recipientským štátom možnosť uskutočňovať efektívne vedenie a vytváranie ich vlastných rozvojových stratégií a politík, ako aj koordinovať rozvojové aktivity
- **Princíp zosúlad'ovania** vyžaduje od donorských subjektov upravovať ich celkovú rozvojovú podporu v súlade s národnými rozvojovými stratégiami, inštitúciami a procedúrami rozvojových štátov
- **Princíp harmonizácie** hovorí o harmonizovaní aktivít donorských subjektov medzi sebou
- **Princíp orientácie na výsledky** sústreďuje pozornosť rozvojovej spolupráce na rozhodovací proces s cieľom manažovania zdrojov v prospech vylepšenia výsledkov pomoci
- **Princíp spoločnej zodpovednosti** vytvára užšiu väzbu v rozvojovom partnerstve, pretože kladie zodpovednosť za úspechy aj neúspechy rozvojových aktivít na obe strany rozvojovej spolupráce

Tieto princípy tvoria východisko pre partnerské záväzky medzi donormi a recipientmi rozvojovej pomoci a na ich základe definuje Parížska deklarácia súbor 12 indikátorov efektivity rozvojovej pomoci prostredníctvom 56 záväzkov rozvojového partnerstva do roku 2010.⁴ Na strane recipientov rozvojovej pomoci zdôrazňujú tieto ciele dôležitosť operačných rozvojových stratégií, spoľahlivého systému verejného obstarávania a systému manažmentu verejných financií. Na strane donorských subjektov sa tieto ciele zameriavajú okrem iného na zosúladenie tokov rozvojovej pomoci s národnými prioritami, posilnenie kapacít recipientského štátu, zvýšenie miery predpovedateľnosti pomoci, zvýšenie podielu neviazanej pomoci, používanie všeobecných pravidiel a procedúr a zdieľanie analytickej práce.

Týmto presahuje Parížska deklarácia o efektívite pomoci predošlé dohody, pretože sa neobmedzuje iba na stanovenie všeobecných princípov, ale vytyčuje praktický a výsledkovo orientovaný plán na zlepšenie kvality a efektivity pomoci a jej dopad na medzinárodný rozvoj. Spomenutých 12 indikátorov je nástrojom na sledovanie a podporu pokroku v rámci širšieho súboru partnerských záväzkov. Hlavne však presadzuje model partnerstva založený na vyššej miere transparentnosti a zodpovednosti pri využívaní zdrojov rozvojovej pomoci. V medzinárodnej rovine stanovuje mechanizmus spoločnej zodpovednosti

---

⁴Text Parížskej deklarácie o efektívite pomoci [online] k dispozícii na <<http://www.oecd.org/dataoecd/11/41/34428351.pdf>>

oboch strán rozvojovej spolupráce voči sebe navzájom. Na lokálnej úrovni podporuje spoločné zhodnotenie pokroku v implementácii prijatých záväzkov voči efektívnosti pomoci využitím miestnych mechanizmov.

Až do prijatia Parížskej deklarácie o efektívnosti pomoci bol dôraz na zodpovednosť pri úspechu či neúspechu rozvojovej iniciatívy kladený predovšetkým na rozvojové štáty. Rozvojová pomoc je však účinnejšia a efektívnejšia, ak majú partnerské štáty možnosť vyššieho rozhodovania o vlastných rozvojových politikách a stratégiách. Z tohto dôvodu je princíp vlastníctva fundamentálnou zásadou celej Parížskej deklarácie.

2.4 Tretie Fórum na vysokej úrovni v Akre

Len celkom nedávnou udalosťou bolo v poradí tretie Fórum na vysokej úrovni 2-4. septembra 2008 v Akre (Ghana), ktoré malo za cieľ zhodnotiť pokrok vo vytýčených oblastiach a zhrnúť východiská pre pokračovanie rozvojových aktivít do budúcnosti. Podobne ako v predošlom prípade predchádzala aj tomuto stretnutiu séria workshopov na regionálnych úrovniach po celom svete. Tieto stretnutia a konzultácie ukázali, že v zmysle predošlých princípov preberajú rozvojové štáty stále vyššou mierou iniciatívu vzhľadom na vytváranie a vedenie vlastných rozvojových stratégií, ako aj agendy pre efektívnosť rozvojovej pomoci všeobecne. Väčšina týchto stretnutí bola zorganizovaná rozvojovými štátmi.

Tak ako na týchto regionálnych stretnutiach, potvrdili aj účastníci samotného Fóra svoje odhodlanie riešiť otázku novej architektúry systému rozvojovej pomoci. Zdôrazňovalo sa prijímanie hmatateľných zmien v udeľovaní rozvojovej pomoci a manažmentu celého rozvojového procesu, ktoré boli kľúčové pre zachovanie intenzity procesu naštartovaného Parížskou deklaráciou s cieľom prehĺbiť túto iniciatívu aj na stretnutí v Akre. Účastníci opätovne vyzývali k posilneniu národných rozvojových stratégií rozvojových štátov, k vyššej snahe ponúknuť predpovedateľný objem pomoci vzhľadom na rozpočet, k spoločnej spolupráci donorskej komunity s cieľom výrazne znížiť transakčné náklady a k zvýšenej angažovanosti na národnej úrovni s cieľom podporiť vzájomný vzťah zodpovednosti k opatreniam a výsledkom rozvojovej pomoci.

S cieľom rozšíriť a prehĺbiť Parížsku deklaráciu a jej ciele ako aj zámery bola prijatá na tomto stretnutí nová rozvojová agenda tzv. „Accra Agenda for Action.“ Akčná agenda z Akry vznikla ako výsledok spojenia rozvojových štátov, donorskej komunity vrátane tzv. „emerging donors“⁵, multilaterálnych inštitúcií, agentúr OSN, globálnych fondov a organizácií občianskeho sektora. Za východisko tejto deklarácie bol použitý prieskum v 54 rozvojových štátoch a konkrétne štúdiá zrealizovaná na 8 recipientoch rozvojovej pomoci a 11 donorských štátoch, ktoré pristúpili k Parížskej deklarácii. Výsledky prieskumu implementácie Parížskej deklarácie priniesli kritické zhodnotenie dosiahnutého pokroku a stanovili niekoľko kľúčových oblastí, kde je potrebné koncentrované úsilie globálnej komunity pre rozvojovú spoluprácu. Tieto oblasti sa stali ťažiskom Akčnej agendy z Akry a sústreďovali sa na nasledovné okruhy:

- **Predpovedateľnosť pomoci** – donorské štáty majú poskytnúť informácie o plánovaní pomoci pre dané partnerské štáty na 3 až 5-ročné obdobie vopred
- **Využívanie jestvujúcich systémov distribúcie** – systémy využívania a prerozdelenia rozvojovej pomoci v rozvojových štátoch majú byť využívané prednostne pred uplatnením vlastných systémov donorských štátov

---

⁵ Štáty, ktoré prešli hospodárskou transformáciou a stali sa z prijímateľov rozvojovej pomoci jej darcami

- **Podmienenosť** – donorské štáty majú prejsť od vlastných predpísaných podmienok ohľadne spôsobu a času použitia rozvojovej pomoci na podmienky založené na rozvojovej stratégii a cieľov samotných rozvojových štátov
- **Viazanosť** – donorské štáty majú uvoľniť reštrikcie na nákup tovarov a služieb z partnerského, teritoriálneho a časového hľadiska s cieľom umožniť zadováženie statkov najvyššej kvality a najlepšej ceny pre rozvojové štáty

V texte agende konštatujú zúčastnené štáty nedostatočný pokrok vo vytýčených oblastiach a vyzývajú k intenzívnejšiemu úsiliu smerom k naplneniu záväzkov Parížskej deklarácie, ak majú byť tieto dosiahnuté do roku 2010. Ďalšie, v poradí štvrté Fórum na vysokej úrovni je naplánované na rok 2011, ktoré ukáže, ako sa podarilo prijať záväzky dosiahnuť. Všeobecne však táto nová rozvojová agenda predstavuje mimoriadne dôležitý míľnik na ceste k efektívnejšej rozvojovej spolupráci, hlavne v oblasti zvyšovania efektivity.

3. Záver

História rozvojovej spolupráce prešla od výhradne bilaterálnych kooperačných vzťahov až ku globálnej multilaterálnej iniciatíve. V súčasnosti je ťažiskom problematiky efektivity rozvojovej pomoci. Reformné snahy sa však nesústreďujú iba na recipientov rozvojovej pomoci, ale v popredí rezonuje aj otázka prístupu donorských štátov k rozvojovej spolupráci. Dá sa povedať, že jednotliví aktéri rozvojového úsilia na strane donorskej komunity začali s procesom zmeny priamo vo vlastných radoch. Problém fragmentácie a transakčných nákladov vyvolaných nekonzistentným prístupom k otázkam rozvoja v rozvojových štátoch je však len časť iniciatívy pre zmenu architektúry systému poskytovania rozvojovej pomoci. Úloha a aktívna snaha rozvojových štátov je v celom procese nespochybniteľná, v kontexte súčasnej rozvojovej agendy však dostáva nové kontúry. V prvom rade by mali rozvojové štáty samé koncipovať vlastné rozvojové stratégie a nie odrážať darcovský entuziazmus bohatých štátov. V tejto úlohe je na národnej úrovni ich postavenie nezastupiteľné. Novú rozvojovú agendu, vyjadrenú poslednými multilaterálnymi dokumentmi prijatými na špecializovaných Fórach na vysokej úrovni, však treba vnímať v širších súvislostiach. Na polceste k referenčnému termínu pre dodržanie Miléniových rozvojových cieľov je preto dôležité klásť si otázky s cieľom zlepšiť a zefektívniť rozvojové snahy celej komunity rozvojovej spolupráce. Navzdory mimoriadne komplexnému charakteru otázok rozvoja však spomenutá iniciatíva predstavuje bezprecedentný posun smerom k aktívnemu a efektívnemu prístupu k rozvojovej problematike. Je zrejmé, že riešenie nastolených problémov nemôže byť záležitosťou medzinárodných diskusných fór. Takéto riešenie si vyžaduje predovšetkým aktívnu iniciatívu na lokálnej úrovni. Medzinárodné fóra však zohrávajú významnú úlohu v zmysle východiskovej koncepcie a koordinácie rozvojových iniciatív.

4. Použitá literatúra

- Akčná agenda z Akry [online]. K dispozícii na http://siteresources.worldbank.org/ACCRAEXT/Resources/4700790-1217425866038/ACCRA_4_SEPTMBER_FINAL_16h00.pdf
- EASTERLY, W.: *Can foreign aid buy growth?* In: Journal of economic perspectives [online], 2003, roč. 17, č. 3, str. 23-48. K dispozícii na <http://www.nyu.edu/fas/institute/dri/Easterly/File/EasterlyJEP03.pdf>

GIBSON, C. C. et al.: *The samaritan's dilemma : The political economy of development aid*. New York : Oxford university press, 2005. ISBN 0-19-927885-7

MARTINUSSEN, J. D. – PEDERSEN, P. E.: *Aid : Understanding international development cooperation*. London : Zed Books Ltd., 2003. ISBN 1-84277-039-X

Monterrejský konsenzus [online]. K dispozícii na <<http://www.un.org/esa/ffd/monterrey/MonterreyConsensus.pdf>>

OECD DAC: *Scaling Up: Aid Fragmentation, Aid Allocation and Aid Predictability (2008)* [online]. K dispozícii na <<http://www.oecd.org/dataoecd/37/20/40636926.pdf>>

OECD DAC: *2008 report on monitoring the Paris declaration : Making aid more effective by 2010* [online]. K dispozícii na <<http://www.oecd.org/dataoecd/58/41/41202121.pdf>>

Parížska deklarácia o efektívite pomoci [online]. K dispozícii na <<http://www.oecd.org/dataoecd/11/41/34428351.pdf>>

World Bank: *Aid Architecture : An Overview Of The Main Trends In Official Development Assistance Flows* [online]. Máj 2008. K dispozícii na <<http://siteresources.worldbank.org/IDA/Resources/Aidarchitecture-execsummary.pdf>>

World Bank: *Cutting the Red Tape : Better aid delivery through better donor cooperation* [online]. 21. február 2003. K dispozícii na <<http://go.worldbank.org/XUOO0TZF00>>

Portál venovaný tretiemu Fóru na vysokej úrovni v Akre o efektívite pomoci: <<http://www.accralf.net>>

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vied a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita Bratislava

**Globálna kríza 2008 (bezpečnostné a ďalšie súvislosti a dôsledky
v neekonomickom pohľade)**

skvrnda@euba.sk

Abstrakt:

Kritické teórie medzinárodných vzťahov ako východisko analýzy bezpečnostných a ďalších súvislostí a dôsledkov neekonomického pohľadu na globálnu krízu 2008. Základný rámec skúmania problémov je situácia v postmodernej spoločnosti globalizujúceho sa sveta. Päť možných koncepcií hľadania koreňov krízy. Globálna kríza 2008 zmení svet viac ako 11. september 2001 a rozpad bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov. Koniec neoliberalného sna o neobmedzenom raste. Vybrané bezpečnostné aspekty krízy vo svetle nového (širšieho) chápania bezpečnosti. Porušenie vzťahu medzi rastom a rozvojom ako jedna z možných príčin krízy. Štyri možné scenáre ďalšieho vývoja medzinárodných vzťahov a ich podmienenosť spôsobmi riešenia krízy.

Summary:

Critical theories of international relations as a starting point of analyze the security and other contexts and consequences global crises 2008 in non-economical view. Basic framework of issues researches is situation in post-modern society in globalizing world. A global crises 2008 changes the world more as 11th September 2001 and break up of bipolar system of international relations. End of neoliberal dream on unlimited growth. Selected security aspects of crises in the view of new (broader) concept of security. Rupture of relation between growth and development as potential causation of crises. Four potential scenarios next development of international relations and its conditionality of modalities the crises solution.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu VEGA č. 1/0826/08 Medzinárodné vzťahy v podmienkach postmodernej spoločnosti globalizujúceho sa sveta (sociologické a politologické aspekty sociálno-ekonomických a bezpečnostných problémov)

V príspevku načrtávame v rámci projektu VEGA č. 1/0826/08 Medzinárodné vzťahy v podmienkach postmodernej spoločnosti globalizujúceho sa sveta (sociologické a politologické aspekty sociálno-ekonomických a bezpečnostných problémov) neekonomický pohľad na súčasnú krízu, ktorú označujeme ako globálnu krízu 2008. Aj keď sa kríza pomenováva viacerými názvami (hypotekárna, finančná, hospodárska a pod.), zvyrazňujúcimi jej ekonomickú podmienenosť, ktorá je evidentná, považujeme za potrebné zaoberať sa pri tom tiež jej neekonomickými aspektmi, predovšetkým bezpečnostnými. Vidíme ich ako výsledok pôsobenia troch základných dimenzií fungovania spoločnosti – bohatstva, moci a poznania (v symbolickom vyjadrení ide o zlato, meč a knihu). Pri utváraní (zaistovaní) bezpečnosti v súčasnom svete sledujeme narastanie protirečivosti medzi nedeliteľnosťou a asymetriou bezpečnosti, spojenú s otázkou distribúcie bohatstva a moci, ktorá leží aj v základoch krízy.

Vzhľadom na to, že kríza je v počiatočnom štádiu a považuje sa za ekonomický (finančno-ekonomický) fenomén, je zatiaľ v medzinárodných vzťahoch viac mediálnou a politickou než teoretickou témou¹, ide o prvotnú (pracovnú, východiskovú) analýzu témy, ktorá môže mať len všeobecnú, značne abstraktnú podobu. Pri skúmaní problematiky sa opierame o kritické teórie medzinárodných vzťahov, ktoré chápeme v širšom kontexte kritických teórií v súčasnom sociálnom myslení.

Za základný rámec skúmania súčasných medzinárodných vzťahov považujeme situáciu postmodernej spoločnosti globalizujúceho sa sveta, kde dochádza k viacerým zmenám v stave a tendenciách ich vývoja, ktoré majú širší civilizačný rámec. Sociálno-ekonomickú a bezpečnostnú dimenziu tohto vývoja považujeme nielen za mimoriadne dynamicky a komplikovane pôsobiace fenomény, ale aj za faktory, ktorý veľmi silne vplyvajú na základnú otázku medzinárodnej politiky – aké je usporiadanie medzinárodných vzťahov, svetový poriadok. Pri ich utváraní a pôsobení prestávajú postupne platiť zásady, ktoré sú známe z uplynulých storočí, spojené s vestfálskym systémom. Už v druhej polovici 90. rokov sa začali objavovať úvahy o postvestfálskom systéme (často vo vzťahu k EÚ²), ktorého vytváranie súčasná kríza ďalej dynamizuje.

Situácia, ktorá sa vytvorila po skončení studenej vojny (rozpade bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov), sa často charakterizovala ako hegemonia USA, ktoré vyšli zo súperenia so ZSSR víťazne a zostali jedinou superveľmocou. Hodnotenie nasledujúceho vývoja sa dialo v duchu „západného triumfalizmu“. Už na konci prvého desaťročia vývoja sveta, v ktorom dominovali USA, sa začalo pochybovať o tom, či vôbec dokážu vyriešiť niektorý z vážnych problémov ekonomického, politického či vojenského charakteru v existujúcich medzinárodných vzťahoch.

Protirečivé hegemonistické pôsobenie USA vo svetovej politike v 90. rokoch vyvrcholilo na Balkáne náletmi na vtedajšiu Juhoslovanskú zväzovú republiku,³ ktoré sa označovali za humanitárnu intervenciu v prospech kosovských Albáncov. Za zásadnú zmenu medzinárodnej (svetovej) bezpečnosti sa vládnuca elita USA pokúšala vydávať udalosti 11. septembra 2001.

V súvislosti s pôsobením USA ako jedinej superveľmoci v medzinárodných vzťahoch poukázal K. Waltz po 11. septembri 2001 na významné okolnosti, ktoré sa v nich prejavovali:

- výrazná nerovnováha svetovej moci,
- existencia jadrových zbraní, z ktorých najviac bolo v rukách USA, ale aj stupňujúci sa záujem ďalších krajín o ich získanie,
- častý výskyt kríz na svete, z ktorých najviac bolo priamo alebo nepriamo komplikovaných USA⁴.

---

¹Z ekonomického hľadiska sa teoreticky téme globálnej krízy 2008 venovalo viacero príspevkov v decembrovom čísle ruského časopisu *Voprosy ekonomiky*. Ide najmä o úvodnú stať M. Jeršova „Krizis 2008 goda: „moment istiny“ dlja global'noj ekonomiky i novije vozmožnosti dlja Rossiji“ ako aj príspevky na túto tému L. Grigoreja a M. Salichova „Finansovij krizis-2008: vchoždenije v mirovuju recesiju“ a G. Popova „Ob ekonomičeskom krizise 2008 goda.“

²Pozri napr. Caporaso, J.: *The European Union and Forms of State: Westphalian, Regulatory or Post-Modern?* Journal of Common Market Studies. 34, 1996, č. 1.; Sperling, J. - Wagnsson, Ch. – Hallenberg, J.: *European Security Governance: The European Union in a Westphalian World*. Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge, 2009 a i.

³Bez toho, aby sme rozoberali túto chúlolistivú tému, položíme len rečnícku otázku, čo mala spoločné tzv. humanitárna katastrofa na Kosove s potrebou bombardovať všetky cestné a železničné mosty na srbskom úseku Dunaja od Bačky Polanky až po most na ceste medzi Smederevom a Kovinom? Len kvôli úplnosti pohľadu na problém doplníme, že tiež tzv. račacký incident z januára 1999, ktorý vtedajší vedúci Verifikačnej misie v OBSE v Kosove W. Walker (USA) označil za masaker, bol neskôr v nemeckých novinách spochybnený.

⁴Waltz, K. N.: *The Continuity of International Politics*. Booth, K. and Dunne, T.: *Worlds in Collision: Terror and the Future of Global Order*. London: Palgrave Macmillan, 2002, s. 350 – 353.

Kritika medzinárodnopolitického pôsobenia USA, ktoré sa po nástupe administratívy prezidenta Busha v roku 2001 stávalo čoraz kontroverznejšie, sa spočiatku uskutočňovala len v kritických teóriách medzinárodných vzťahov. Aktivity neokonzervatívcov najmä v súvislosti s koncepciou globálnej vojny proti terorizmu nadobúdali až fundamentalistický charakter, čo viedlo k tomu, že túto politiku začali kritizovať aj predstavitelia ďalších paradigiem a teórií, tentokrát už aj z neoliberalistických kruhov⁵. Za zmienku stojí aj list vyše 700 predstaviteľov teórie medzinárodných vzťahov predovšetkým z USA a západnej Európy z jesene 2003, ktorý označoval zahraničnú politiku prezidenta Busha za nebezpečnú a škodlivú. Časť teoretikov medzinárodných vzťahov z USA stále usilovne hľadá cesty ako dostať ich hegemoniu z úpadku a udržať ju aj v nových podmienkach⁶.

Hegemónia v chápaní teórie medzinárodných vzťahov⁷ predstavuje viacstrannú záležitosť, najmä politickú, vojenskú a ekonomickú. V súčasnosti k nej možno pridať aj kultúrnu, informačnú stránku. Dramatickú zmenu v hegemonii USA, ktorá sa podľa viacerých teoretikov medzinárodných vzťahov, blíži nezadržateľne ku koncu, znamenalo prepuknutie hypotekárno-finančno-hospodárskej krízy na konci leta 2008.

„Krizové udalosti, ktoré možno sledovať v americkom finančnom systéme v druhej polovici roka 2008 a ich odraz v mnohých krajinách, boli tak rozsiahle a opatrenia regulátorov v záujme stabilizácie situácie tak bezprecedentnými, že to dovoľuje principiálne pochybovať o efektívnosti amerického finančného modelu kapitalizmu a jeho schopnosti pôsobiť v podmienkach globálneho trhu. Rad základných prvkov finančného systému utrpel fakticky nenahraditeľné ujmy a on samotný, neschopný v budúcnosti fungovať v predchádzajúcej podobe bol čiastočne nacionalizovaný alebo postavený pod štátnu kontrolu. Pri tom kríza je ešte ďaleko od svojho konca a mimoriadne opatrenia zabezpečia len dočasnú stabilizáciu a nelikvidujú fundamentálne príčiny problémov, ktoré ju stvorili.“⁸

O koreňoch globálnej krízy 2008

Globálna kríza 2008 nevypukla náhodou a neočakávane. Na jej náznaky sa v rôznych podobách poukazovalo už na prelome rokov 2006 – 2007. Jej príčiny však spočívajú vo vzdialenejšej minulosti a v širších súvislostiach. Ak sa ich pokúsime hľadať, makrosociálne a historicko-sociologicky vidíme viaceré medzníky, od ktorých sa môžu odvíjať, pričom všetky súvisia s kritikou kapitalizmu a na ňom sa vytvárajúcom spôsobe distribúcie bohatstva a moci:

1. Zhruba pred 500 rokmi. Ide o pohľad, ktorý prezentuje teória sveto-ekonomiky a na ňom založenom sveto-systéme⁹.

2. V 18. – 19. storočí. Ide o pohľad, ktorý je spojený so vznikom západnej, modernej (industriálnej) spoločnosti, čo evokuje v rôznych podobách najmä návrat k Marxovi a marxizmu.

3. Na konci 19. storočia. Tu sa kladie dôraz na vznik imperialistického štádia vývoja kapitalizmu. Nejde vonkoncom len o leninskú teóriu imperialismu, ale najmä o jeho charakteristiku podanú J. A. Hobsonom¹⁰ a rozpracovanú aj marxistami R. Hilferdingom a R. Luxemburgovou.

⁵Pozri Hirsch, M.: *Bush and the World*, Foreign Affairs, 2002, č. 5.

⁶Brzezinski, Z.: *Second Chance. Three Presidents and the Crisis of American Superpower*. New York: Basic Books, 2007; Brzezinski, Z. – Scowcroft, B.: *America and the World*. New York: Basic Books, 2008; Zakaria, F.: *The Post-American World*. New York: W. W. Norton, 2008 a i.

⁷Pozri Griffiths, M. - O'Callaghan, T. - Roach, S. C.: *International Relations. The Key Concepts*. London: Routledge, 2008, 2nd ed., s. 139 – 140.

⁸M. Jeršov: „Krizis 2008 goda: „moment istiny“ dlja global'noj ekonomiky i novije vozmožnosti dlja Rossiji“. In *Voprosy ekonomiky*, 2008, č. 12, s. 4.

⁹Wallerstein, I. M.: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press, 2004.

¹⁰Hobson, J. A.: *Der Imperialismus*. Köln: Kepenhauer & Witch, 1968 (práca v origináli vyšla v roku 1902).

4. V 30. rokoch 20. storočia. Ide o návrat k situácii z veľkej hospodárskej krízy v 30. rokoch ale v inej historickej podobe, keď sa postupne odbúrali všetky opatrenia, ktoré sa vykonali na zabránenie jej opakovaniu.

5. Na koniec 40 rokov 20. storočia. Ide o výsledok procesov, pre ktoré sa vytvoril priestor vo vývoji svetovej ekonomiky a politiky, keď sa USA stali supervelmocou stojacou na čele západného bloku.

6. Na koniec 70. rokov minulého storočia. V nasledujúcom vývoji sa prejavila deformovanosť „reaganomiky“ a „tatcherizmu“, ktoré sa vydávali za jeden z faktorov, čo sa podieľal na páde socializmu v strednej a východnej Európe, ale išlo len o efemérnu fiktívnu i virtuálne ideu bez šance na dlhodobú realizáciu.

7. Na začiatok 90. rokov minulého storočia. Súčasná situácia predstavuje najmä tvrdý, krutý a nevyhnutný dôsledok neobmedzeného neoliberalizmu, ktorý bol spojený s globalizáciou na spôsoby USA.

Už z tohto náčrtu vidieť, že predpokladáme, že kríza zmení svet viac, ako ho zmenili 11. september 2001 i rozpad bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov. Vzniknutá situácia znamená koniec neoliberalného sna o neobmedzenom raste. V medzinárodných vzťahoch urýchlí návrat k multipolarite, ktorá však tentokrát nebude už len západná (európska) tak, ako bola pred prvou svetovou vojnou. Predpokladáme, že čím hlbšie tkvejú korene krízy (čím sú historicky vzdialenejšie), tým bude aj jej priebeh komplikovanejší a prekonanie či odstránenie následkov ťažšie. V tomto vidíme aj jej základnú bezpečnostnú dimenziu a dopady.

Obrazne možno uviesť, že „minulosť už nemá budúcnosť“. Súhlasíme s I. Wallersteinom, že dochádza ku koncu sveta tak, ako ho poznáme. Koniec-koncov aj F. Fukuyama mal so svojou víziou konca dejín určitým spôsobom pravdu, len sa pomýlil v akéroch, ktorých sa to dotýka, lebo netušil, že liberálne demokracie s trhovým hospodárstvom sa dostanú takto rýchlo do krízy.¹¹ Ak by sme sa ešte raz vrátili k I. Wallersteinovi, tak ten už v roku 1995 uvažuje o potrebe zmeny pohľadu za vtedajší liberalizmus¹².

O niektorých bezpečnostných aspektoch globálnej krízy 2008

V podmienkach krízy sa ocitajú v ťažkej pozícii rôzni analytici (najmä finanční), ktorých prognózy¹³ sa stávajú opatrnými a obsahujú viaceré neurčitosti. Tieto neurčitosti s rastom prvkov sociálno-ekonomickej destabilizácie, ktoré prináša kríza, ako aj z obáv z jej ďalšieho vývoja ju vnímane z hľadiska nového (širšieho) chápanie bezpečnosti aj ako bezpečnostný problém, ktorý môže nadobudnúť podobu hrozby.

Za jeden zo základných znakov nového (širšieho) chápania bezpečnosti považujeme, že za bezpečný možno považovať len ten subjekt, ktorý má zaistený rozvoj¹⁴. Z tohto hľadiska vidíme príčinu krízy v deformácii vzťahu medzi rastom a rozvojom, vo vzniku fenoménu totality spotreby spojeného s neoliberalným fetišom (ekonomického) rastu.

Rast predstavuje predovšetkým kvantitatívny proces zväčšovania, rozširovania a pod. Súvisí najmä so sociálno-ekonomickým chápaním spotreby. Rozvoj má kvalitatívny

---

¹¹Fukuyama, F.: *Koniec dejín a posledný človek*. Praha: Rybka Publishers, 2002 (práca v origináli vyšla v roku 1992).

¹²Wallerstein, I. M.: *After Liberalism*. New York: New Press, 1995. Dodávame, že štvrtá časť tejto publikácie má názov Smrť socializmu alebo kapitalizmus v smrteľnom ohrození?

¹³Podľa údajov v médiách sa svetovej ekonomike donedávna darilo skvelo. V roku 2006 dosiahla maximálny rast vo svojej histórii 5,7 % a rok 2007 s rastom 4,9 % bol tiež veľmi úspešný. Tento rast bol spojený predovšetkým so zapájaním nových veľkých hráčov skupiny BRIC, ale aj Mexika.

¹⁴Škvrnda, F.: *Nové chápanie bezpečnosti a jeho význam pre objasňovanie otázok súčasnej medzinárodnej bezpečnosti*. In F. Škvrnda – R. Pawera – P. Weiss: *Medzinárodná bezpečnosť*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2008, s. 21.

charakter, ktorý by mal viesť k takým zmenám, čo vytvárajú lepšiu situáciu ako bola východisková. Tiež má sociálno-ekonomický základ, ale zohľadňuje aj morálne, estetické a iné duchovnokultúrne fenomény. Na obmedzenosť a škodlivosť úzkeho konzumného chápania rastu sa ukazuje podľa nášho názoru v kontexte medzinárodných vzťahov už od roku 1972, keď vyšla práca Rímskeho klubu „Medze rastu“. V tom istom roku sa v Štokholme konala aj Konferencia OSN o životnom prostredí človeka.

Za názorný príklad vzťahu rastu a rozvoja možno považovať to, že tisíce iracionálnych a nelogicky¹⁵ sa správajúcich zákazníkov (konzumentov) síce výrazne prispievajú k rastu, ale automaticky to neznamená rozvoj ich samotných a už vonkoncom nie celej spoločnosti. V druhej polovici 20. stor. sa preto spočiatku v ekologicky orientovaných kruhoch, neskôr aj širšie začala prezentovať idea trvale udržateľného rozvoja (ďalej len TUR). Vo všeobecnosti je TUR taký spôsob ekonomického rastu, ktorý zosúladzuje hospodársky a spoločenský pokrok s plnohodnotným zachovaním životného prostredia. V roku 1987 bol TUR definovaný v tzv. Brundtlandovej správe¹⁶.

Pojem prešiel do širšieho spoločenského povedomia najmä po Konferencii OSN o životnom prostredí a rozvoji, ktorá sa konala v roku 1992 v Rio de Janeiru a je známa aj ako „Summit Zeme“. Na konferencii bol prijatý dokument Agenda 21, ktorý rozpracováva princípy TUR. V tom istom roku bolo v súvislosti s 20 ročným výročím správy Rímskeho klubu o Medziach rastu vydané jej pokračovanie – „Prekročenie medzí“, ktorá predpokladá vážne environmentálne problémy v rokoch 2020 – 2065.

Na programe dňa nie je riešenie problémov rozvoja vo vzťahu k ekologicky orientovanému TUR, ale zatiaľ len úzko ekonomické dimenzie vzťahu rastu a rozvoja. Z bezpečnostného hľadiska je symptomatické, že tento svet, najmä jadro jeho bohatstva a moci, ktoré spočíva v euroatlantickom priestore, sa samo ohrozilo zrejme viac, než sa to dosiaľ podarilo tým subjektom, ktoré sa označovali za jeho nepriateľov. Žiaľ, ide o súčasť rozsiahlejších problémov, ktoré sa nedotýkajú len euroatlantického priestoru a súvisia s tým, že ľudstvo sa začalo vo svojom vývoji ohrozovať viac, ako kedykoľvek predtým.

Potvrzuje sa aj oprávnenosť ďalšieho záveru (znaku) nového chápania bezpečnosti o tom, že rastie význam nevojenskej (nevojenských aspektov) bezpečnosti¹⁷, spomedzi ktorých vystupujú do popredia hrozby sociálno-ekonomického charakteru. Nedeliteľnosť a asymetria bezpečnosti sa prejavuje aj v tom, že ani najsilnejší a najbohatší štátni i neštátni aktéri nie sú automaticky imúnni voči pôsobeniu bezpečnostných hrozieb, ktoré majú multidimenzionálne podoby.

Ekonomické (sociálno-ekonomické) hrozby sú dnes vážnejšie (horšie) ako vojenské. Vzniká otázka či môže NATO prispieť k ekonomickej bezpečnosti SR a či skutočne pôsobí ako faktor vytvárania priestoru stability, o čom nás presviedčala vládna propagandistická kampaň, ktorá mala dosiahnuť väčšinovú podporu vstupu štátu do paktu jeho obyvateľstvom? Táto otázka zaznieva najmä na pozadí toho, že Island ako členský štát NATO sa ocitol pred štátnym bankrotom.

Iné podnety na uvažovanie v tomto smere prináša aj „nová studená vojna“ okolo dodávok ruského plynu cez Ukrajinu, ktorá je ďalšou podobou ekonomických hrozieb vzniknutých vo svetovom poriadku v podmienkach (upadajúceho) hegemonizmu USA. Aj bez konšpirologických úvah treba pripustiť, že v pozadí vzniknutej situácie stojí aj snaha

---

¹⁵V súvislosti s kritikou neoliberalizmu, ktorá je jednou z červených nití príspevku, možno poukázať na aktuálnosť záverov ekonóma a sociológa V. Pareta, ktorý považoval správanie väčšiny ľudí i elít za iracionálne a nelogické a objasňoval ho pojmami reziduí a derivácií.

¹⁶Brundtland report – správa bola pomenovaná po nórskej političke G. H. Brundtlandovej, vtedajšej predsedníčky Svetovej komisie pre životné prostredie a rozvoj OSN a knižne vyšla pod názvom Our Common Future (Oxford. Oxford University Press, 1987).

¹⁷Pozri Škvrnda, F., cit. práca, s. 20.

Ukrajiny o vstup do NATO¹⁸ a podpísanie dohody o strategickom partnerstve medzi Ukrajinou a USA.

Namiesto záveru – o možných cestách ďalšieho rozvoja krízy

Zásadný problém spočíva v tom, že žiadny aktér nevie, čo robiť, aby sa kríza prekonala. Jasné je len to, že niečo treba robiť a veci sa nesmú nechať ďalej voľne bežať. Vidieť až zúfalú snahu o kontinuitu (nedopustiť diskontinuitu). Ekonomický a finančný systém je tak narušený a nestabilný, že je obava niečo zásadne meniť. Čím je to podmienené – obavami z množstva zmien, ich zamerania, charakteru? Ide jednoznačne o koniec praxe ekonomického a politického neoliberalizmu, ktorý v euroatlantickom priestore dominoval necelých 20 rokov.

Ako základný spôsob riešenia problémov vytvorených krízou sa zatiaľ uplatňuje štátna intervencia. Nik iný ako štát, nie je schopný dnes zastaviť krízu – všemocnosť trhu sa naraz stratila. Dochádza k rehabilitácii štátu a prejavuje sa nový prvok jeho pôsobenia ako bezpečnostného aktéra, keď musí odstrániť trhové riziká, ak má ekonomika znovu začať fungovať. Objavuje sa aj ďalší bezpečnostný, vlastne vojenský spôsob prístupu k riešeniu problémov krízy, ktorý súvisí s tým, že stratégiou je zvíťaziť (vyriešiť krízu) za každú cenu, čo sa však v minulosti uplatňovalo len pri vedení veľkých (totálnych) vojen.

Ocitáme sa však v podmienkach, ktoré možno nazvať globálnou transformáciou. Problémom je však to, že ak na začiatku 90. rokov minulého storočia boli aktéri, ktorí mali záujem na získaní bohatstva v bývalých socialistických krajinách, jasní, v súčasnosti je situácia iná. Kríza vznikla nie preto, že by tu bol niekto, kto má záujem o bohatstvo (a moc zvonku), ale v dôsledku spôsobu riadenia a hospodárenia. Predpokladáme, že globálna kríza v nasledujúcich mesiacoch (rokoch) prerastie do najväčšej krízy v dejinách – megakrízy či metakrízy.

Charakter krízy a doterajší spôsob riešenia jej problémov preto vytvára otázky aj vo vzťahu k ďalšiemu vývoju globalizácie, ktorej doterajší priebeh je čoraz viac podrobovaný kritike. Vznikajú úvahy o hlbšom vzťahu medzi globalizáciou a krízou. Doterajší spôsob globalizácie ekonomicky spojený najmä s pôsobením globalizácie sa považuje za jednu z významných príčin prepuknutia krízy. V súvislosti s tým sa preukazuje aj oprávnenosť rozvíjania koncepcie (globálnej) rizikovej spoločnosti, v ktorej sa považujú za jednu z najväčších bezpečnostných hrozieb globálne finančné krízy¹⁹.

Úplne mimo záujmu pozornosti je zatiaľ otázka, nakoľko sa na vzniku finančnej krízy, najmä v USA, podieľal nárast vojenských výdavkov najmä od roku 2002. V roku 2007 v celosvetovom súhrne prekročili sumu (1 214 miliárd USD v stálych cenách z roku 2005), ktorá bola vyššia ako na konci studenej vojny (1 195 miliárd USD v stálych cenách z roku 2005)²⁰. Za rok 2008 sa predpokladá ďalší nárast týchto výdavkov, pričom časť autorov predpokladá, že najmä pod vplyvom krízy, by mohlo v roku 2009 dôjsť k prerušeniu trendu narastania vojenských výdavkov, ktorý sa začal v roku 1998.

Média, ktoré sa obávajú vlastných finančných ťažkostí (dá sa predpokladať, že im výrazne poklesnú príjmy z reklamy a sponzorstva), ľudí krízou nestrašia tak ako terorizmom, kde americké spravodajské služby vidia možnosť použitia ZHN teroristami už v najbližších 5

¹⁸Vo vývoji tejto dimenzie súčasných kríz v medzinárodných vzťahoch treba vidieť, že v podmienkach trhových vzťahov sa nemožno vôbec diviť ruským úvahám na tému, že keď Ukrajina chce byť členom NATO, ktoré sa k Rusku nesprávne eufemisticky povedané priateľsky, nemôže požadovať jadrným dychom aj iné (nižšie) ceny plynu ako ďalší členovia NATO. Jednou z črt pôsobenia USA v súčasných medzinárodných vzťahoch je uplatňovanie dvojitého metra – iného na seba a najbližších spojencov a iného na ďalších.

¹⁹Pozri Beck, U.: *World Risk Society*. Oxford. Polity 1999; Beck, U.: *Living in the World Risk Society*. Hobbouse Memorial Lecture at the London School of Economics, London, 15th February 2006.

²⁰*SIPRI Yearbook 2008: Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford: Oxford University Press, 2008.

rokoch. Kríza však sociálno-ekonomicky zasiahne oveľa väčšiu časť sveta a s ťaživejšími následkami, ako to učinil (globálny) terorizmus po skončení studenej vojny.

Príspevok uzavrieme náčrtom možných scenárov ďalšieho dopadu vývoja krízy na medzinárodné vzťahy (ich usporiadania), ktoré sa zameriavajú len ich hlavným smerom a neuvažujú o časovej dimenzii.. Zhrnieme ich do týchto štyroch podôb, v ktorých budú rozhodovať ekonomické, politické a vojenské aspekty:

1. Obnovenie pomerov z prelomu 20. a 21. stor. postavené na udržaní hegemonie USA. Išlo by v nej len o malé korekcie doterajšieho neoliberalizmu. Medzinárodné vzťahy by mali aj naďalej jediné centrum moci.

2. Výrazná zmena pomerov, spojená s rozvinutím nových spôsobov euroatlantickej spolupráce (integrácie), kde by došlo k posilneniu politického a ekonomického vplyvu EÚ na medzinárodné vzťahy. Vyžaduje rozsiahlu korekciu doterajšieho neoliberalizmu, ale zachová jeho základné črty. V medzinárodných vzťahoch budú viaceré centrá moci, ktoré sa však za určitých podmienok môžu spojiť do dvoch blokov – euroatlantického a východného (okolo ČĽR a RF), pričom nedôjde k takému stupňu ich konfrontácie ako v podmienkach studenej vojny.

3. Zásadná zmena pomerov, ktorá sa prejaví v odstránení základných črt neoliberalizmu, ktoré sa vytvorili najmä v posledných 20 rokoch. V medzinárodných vzťahoch sa vytvorí multipolarita, v ktorej budú centrami moci: ČĽR, EÚ, USA, možno aj RF, prípadne aj ďalšie štáty, či integračné zoskupenia.

4. Vytvorenie úplne novej konštelácie síl v medzinárodných vzťahoch (svetového poriadku), kde sa postupne oslabí vplyv Západu (euroatlantického priestoru). V medzinárodných vzťahoch bude pôsobiť multipolarita, ktorej jadro bude v Ázii – ČĽR, India, čiastočne RF. EÚ a USA zostanú tiež centrami moci, ale budú viac regionálneho ako globálneho charakteru.

Existujú pri tom aj viacero otázok, ktoré sú spojené s krízou a spôsob ich riešenia je zatiaľ veľmi hmlistý a hoci majú jednoznačne ekonomický charakter, podmieňujú aj ďalšie oblasti spoločenského života a vývoja ako aj medzinárodných vzťahov. Ide napr. o to, prečo sa západná Európa bojí krachu US dolára a nepodniká razantnejšie kroky, aby sa euro stalo hlavnou svetovou menou, prečo sa s nevoľou pozerá na výrazný pokles cien ropy, ktoré sú však stále vyššie ako boli pri agresii USA a ich spojencov voči Iraku?

Kontakt:

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA BRATISLAVA

O KRITICKÝCH TEÓRIÁCH V SÚČASNEJ VEDE O MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH

skvrnda@euba.sk

Abstrakt

Klasifikácia (typológia) paradigiem ako meritórna otázka charakteristiky vedy. Stručná charakteristika základných paradigiem v súčasných medzinárodných vzťahoch: neorealizmus, neoliberalizmus, scientizmus a kriticizmus. Kritické teórie v medzinárodných vzťahoch ako súčasť kritických teórií v sociálnom myslení a ich objasňovanie. Dve základné oblasti kritických teórií v súčasných medzinárodných vzťahoch: neomarxizmus (neomarxistické teórie) a postmodernistické teórie, koncepcie a idey. Základné neomarxistické teórie v súčasnej teórii medzinárodných vzťahov: teória sveto-systému, neogramsciánska teória a transnacionálny historický materializmus, teória závislosti. Podnety pre rozvoj neomarxistických kritických teórií medzinárodných vzťahov v podmienkach globalnej krízy.

Summary

The classification (typology) of paradigms as fundamental content issue of the science. Short characterization of basic paradigms in contemporary international relations: neorealism, neoliberalism, scientism and criticism. Critical theories in international relations as part of critical theories in social thought and their explanation. Two basic areas of critical theory in contemporary international relations: neomarxism (neomarxist theories) and postmodernist theories, concepts and ideas. Basic neomarxist theories in contemporary international relations: world-system theory, neogramscian theory and transnational historical materialism and theory of dependency. Impulses for development of neomarxist theories of international relations in conditions global crises.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu VEGA č. 1/0826/08 Medzinárodné vzťahy v podmienkach postmodernej spoločnosti globalizujúceho sa sveta (sociologické a politologické aspekty sociálno-ekonomických a bezpečnostných problémov)

V podmienkach narastajúcej zložitosti medzinárodných vzťahov, ktoré sú vyvolávané dynamikou protirečivého pôsobenia života v postmodernej spoločnosti globalizujúceho sa sveta, sa mení aj teória medzinárodných vzťahov. Postmoderna a globalizácia nastoľujú nielen nové témy či problémy, ktoré si vyžadujú reflexiu aj v teoretických a metodologických aspektoch skúmania súčasných medzinárodných vzťahov i tendencií ich vývoja. Nejde preto len o abstraktnú metateoretickú problematiku ale vzhľadom na to, že medzinárodné vzťahy sú v popredí záujmu politiky (politických aktérov) i médií a ovplyvňujú aj každodenný život ľudí, sú záležitosťou, ktorá súvisí tiež s možnosťami praktického uplatnenia poznatkov a záverov vedy o medzinárodných vzťahov pri riešení ich aktuálnych i perspektívnych problémov.

V príspevku sa zaoberáme vybranými problémami významnej časti teoretickej sebareflexie každej vedy – klasifikáciou (typológiou) jej paradigiem. Dotýka sa existencie

rozdielnych názorov, ideí, koncepcií, teórií, škôl, smerov a prúdov vo vedeckej disciplíne, ktorá je výrazná najmä v oblasti sociálnych vied a patrí aj k charakteristickým črtám teórie medzinárodných vzťahov, kde nadobúda vzhľadom na jej objekt, predmet a metódu špecifické aspekty.

Vyjdeme z konštatovania, že v rámci relatívne jednotnej teórie medzinárodných vzťahov (vedy, učenia o medzinárodných vzťahoch) existuje viacero parciálnych teórií. Klasifikácia a charakteristika tohto prvku teórie medzinárodných vzťahov v rôznych podobách a rozsahu predstavuje v súčasnosti akoby obligatórnu súčasť monografií, učebníc, študijných textov a pod.¹

Pri klasifikácii paradigiem v teórii medzinárodných vzťahov berieme do úvahy aj ďalšie črty tejto vedy, z ktorých zvýrazníme:

- interdisciplinárnosť – jadro teórie medzinárodných vzťahov sa považuje za politologické (súčasť politických vied), ktoré je spojené aj s ďalšími sociálnymi vedami – najmä s históriou, ale aj právom (medzinárodným), sociálnou filozofiou (filozofiou politiky), sociológiou (v ktorej existuje aj špeciálna teória – sociológia medzinárodných vzťahov), kulturológiou a pod.

- rozsah – do oblasti medzinárodných vzťahov sa v súčasnosti zaraďujú udalosti, ajvy a procesy od najširších („makrospoločenských“) až po „mikrospoločenské“ (štáty, národy, náboženstvá, politické strany, elity, vodcovia, médiá a pod.),

- aktuálnosť – v medzinárodných vzťahov vznikajú nové udalosti, javy a procesy (napr. v dôsledku globalizácie), ktoré nie sú dostatočne preskúmané, ale očakáva sa ne odpoveď.

Našu pozornosť zameriavame na paradigmu, ktorú pracovne vymedzujeme ako kritickú. Na označenie kritickej paradigmy v súčasnej teórii medzinárodných vzťahov sa používajú aj ďalšie pojmy. Ide najmä o revolucionizmus (radikalizmus)², postrevolucionizmus³, alternatívne prístupy⁴ a i.

Stručne o klasifikácii teórií medzinárodných vzťahov

Pri vymedzení kritických teórií sa opierame o vlastný náčrt klasifikácie teórií medzinárodných vzťahov, ktoré sme zaradili do štyroch základných skupín: liberalizmus (neoliberalizmus), realizmus (neorealizmus), scientistickej teórie a kritické teórie. Každá z týchto skupín teórií (paradigiem) je vo svojom vnútri ešte ďalej členená⁵.

Liberalizmus (neoliberalizmus) a realizmus (neorealizmus) charakterizujeme ako tradičné teórie medzinárodných vzťahov. Dnes už ide o vnútorne značne diferencované súhrny teórií, ktoré sa v súvislosti s tzv. neo-neo syntézou čoraz viac zblížujú⁶. V reálnych medzinárodných vzťahoch i svetovej politike priniesla viaceré problémy nielen praktického

¹Podrobnejšie pozri Škrvrnda, F.: *O vybraných aspektoch typológie paradigiem v súčasných medzinárodných vzťahoch*. In: *Medzinárodné vzťahy*. Vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, právne a kultúrne vzťahy FMV EU. VI, 2008, č. 1, s. 32 – 38.

²Barša, P. – Císař, O.: *Anarchie a řád ve světové politice. Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2008, s. 19. P. Barša poukazuje aj na to, že pri klasifikáciách teórií medzinárodných vzťahov a ich konfigurácii sa zachytávajú aj tri hlavné ideológie modernity – konzervativizmus, liberalizmus a radikalizmus.

³Knutsen, T. L.: *Dějiny teorie mezinárodních vztahů*, Brno: Bannister & Principal, 2005, s. 305 – 310;

⁴Smith, S. – Owens, P.: *Alternative approaches to international relations*. In: Baylis, J. – Smith, S. (eds.): *The Globalization of World Politics: An Introduction of World Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 285 – 287.

⁵Pozri Škrvrnda, F., cit. práca, s. 32 – 35. Uvedená klasifikáciu má pracovný charakter a v rámci grantu ju považujeme za východiskovú a bude ďalej precizovaná.

⁶Drulák, P.: *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2003, s. 50. P. Barša píše o tom, že ich konfrontácia sa premenila na konvergenciu (Barša, P. – Císař, O., cit. práca, s. 294). Ruský autor P. Cygankov uvádza, že v súčasnosti majú neoliberalizmus a neorealizmus viac spoločného ako rozdielneho (Cygankov, P. V.: *Teoriya meždunarodnyh otnošenij*. Moskva: Gardariki, 2003, s. 140).

ale aj teoretického charakteru washingtonská koncepcia neokonzervativizmu, ktorého pôsobenie možno vidieť v dvoch smeroch. Prvým je viac teoretický, spojený s tým, že ide o určitý druh politickej filozofie a druhým mimoriadne angažovaným až agresívnym, je záujmová skupina označovaná ako „neocons“, ktorá významne ovplyvnila viaceré kroky administratívy prezidenta Busha na začiatku 21. storočia⁷.

Tradičné teórie sú postavené predovšetkým na anglosaských teoretických základoch (tradíciách) a sú relatívne úzko spojené s praktickou, reálnou medzinárodnou politikou, najmä zahraničnou politikou štátov⁸. Pomerne málo sa v nich objavujú odkazy na súčasné i staršie práce francúzskych, nemeckých, ruských autorov a autorov z iných krajín.

Scientistické a kritické teórie považujeme za nové teórie medzinárodných vzťahov, ktoré sú relatívne menej spojené s činnosťou aktérov medzinárodnej politiky. Najdynamickejšie sa v posledných rokoch vyvíjajú kritické teórie. V slovenskej teórii medzinárodných vzťahov sa im venuje malá pozornosť a preto sa nimi budeme v rámci grantu VEGA č. 1/0826/08 Medzinárodné vzťahy v podmienkach postmodernej spoločnosti globalizujúceho sa sveta (sociologické a politologické aspekty sociálno-ekonomických a bezpečnostných problémov) viac zaoberať. Predložené úvahy považujeme za pracovné a mali by sa stať predmetom diskusie. Budeme radi všetkým podnetom a poznámkam, najmä kritickým.

V popredí výskumného záujmu teórie medzinárodných vzťahov po skončení studenej vojny je otázka usporiadania medzinárodných vzťahov, ktorá sa neraz interpretuje ako otázka nového svetového poriadku. Stručne preto poukážeme na vybrané otázky, ktoré v tejto súvislosti zvyčajne majú nami načrtnuté základné skupiny teórií (paradigiem) medzinárodných vzťahov.

Neoliberálna paradigma v teórii medzinárodných vzťahov stála v podobe idealizmu (liberalizmu) pri jej vzniku. Vychádza z preferovania morálky pred politikou a spája sa najmä so zvýraznením potreby rokovania, racionality, kooperácie a spolupráce v medzinárodných vzťahoch., kde prikladá zvýšenú pozornosť aj ich hospodárskej dimenzii. Poukazuje na význam pôsobenia medzinárodných organizácií i ďalších subjektov inštitucionálneho charakteru, ktoré môžu byť i vo vnútri štátov ako aj presadzovania hodnôt, ktoré sú označované za univerzálne (pričom sú ale založené na hodnotách preferovaných na Západe, v euroatlantickom priestore). Neoliberalizmus zjednodušene spojíme s líniou, ktorá bola prezentovaná v práci F. Fukuyamu o Konci dejín⁹. Fukuyama sa považoval za významného predstaviteľa neokonzervativizmu v zahraničnej politike USA, ale po roku 2003 sa od tejto platformy odklonil.¹⁰ Ku kritike neokonzervativizmu sa pripojili aj viacerí predstavitelia neoliberálnej paradigmy v medzinárodných vzťahoch.

Neorealistickej paradigmy nadväzuje na realizmus a možno ju považovať za najrozšírenejšiu a najviac rozpracovanú paradigmu v teórii medzinárodných vzťahov. Vychádza z preferovania politiky pred morálkou a zvyčajne zdôrazňuje úlohu štátu a jeho národného záujmu. Za rozhodujúci faktor používaný pri riešení problémov v medzinárodných vzťahoch považuje silu, v ktorej má nezastupiteľné miesto vojenská dimenzia. Zvýrazňuje význam donucovania v procesoch vytvárania usporiadania medzinárodných vzťahov majúciich anarchický charakter. Zjednodušene ho tiež spojíme s líniou prezentovanou v práci S. P.

---

⁷Pozri Friedman, M.: *The Neoconservative Revolution: Jewish Intellectuals and the Shaping of Public Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

⁸Možno to doložiť aj tým, že v oblasti teórie medzinárodných vzťahov najmä v USA sa častejšie stretávame s prácami autorov, ktorí sú priamo zapojení do politiky (či už vo výkonných funkciách alebo ako rôznych poradcov), než v iných oblastiach politických vied. Možno uviesť najmä práce Z. Brzezinskeho a H. Kissingera.

⁹Fukuyama, F.: *Koniec dejín a posledný človek*. Praha: Rybka Publishers, 2002 (práca v origináli vyšla v roku 1992).

¹⁰Fukuyama, F.: *America at the Crossroads: Democracy, Power, and the Neoconservative Legacy*. New Haven: Yale University Press, 2006; Fukuyama, F.: *After Neoconservatism*. The New York Times, 19. februára 2006.

Huntingtona o Zrážke civilizácií.¹¹ Neorealizmus sa stal hlavným vodítkom pri riešení problémov medzinárodných vzťahov po skončení studenej vojny a ešte viac do popredia sa dostal po udalostiach 11. septembra 2001. Za radikálne neorealistickej pohľad na usporiadanie medzinárodných vzťahov možno považovať Projekt pre nové americké storočie (Project for the New American Century – PNAC) – “think-thank”, ktorý sa navonok prezentuje ako nezisková vzdelávacia (edukačná) organizácia.¹²

Scientistická paradigma, ktorá sa rozvinula v 50. rokoch minulého storočia, je z hľadiska rozsahu v súčasných teóriách medzinárodných najmenšou skupinou. Jej ústredný problém stále predstavuje systém medzinárodných vzťahov a potreba jeho objektívneho skúmania založenom na exaktne vedeckých kritériách. Scientistická paradigma výrazne ovplyvnila teóriu medzinárodných vzťahov a jej prvky sa rôzne prejavujú vo všetkých ďalších paradigmách, ale ona samotná akoby bola na ústupe. Vo vzťahu k problému usporiadania medzinárodných vzťahov a nového svetového poriadku to možno ilustrovať na tom, že sa pripúšťa potreba jeho systémového charakteru a stanovenia kritérií na základe ktorých sa má utvárať a pôsobiť. V posledných dvoch desaťročiach sa však nevytvoril žiadny nový „scientistický“ model systému súčasných medzinárodných vzťahov.

Kritické teórie v medzinárodných vzťahoch sa začali rozvíjať v 80. rokoch minulého storočia. Tieto teórie nie sú kritické len k ďalším paradigmám, najmä neorealizmu a neoliberalizmu, ale aj k samotnej realite medzinárodnej politiky. Poukazujú nielen na potrebu kritického skúmania medzinárodných vzťahov, ale aj na potrebu zmeny ich usporiadania a riešenia problémov v nich. Vyúsťujú do pohľadu na usporiadanie medzinárodných vzťahov, v ktorom sa zvyrazňuje neudržateľnosť hegemonie USA a uvažuje sa o potrebe vytvárania nového spôsobu distribúcie moci a bohatstva založeného na multipolarizme.

O základnej charakteristike kritických teórií v súčasnej teórii medzinárodných vzťahov

Po rozpade bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov sa pohľad na ďalší rozvoj kritických teórií stal skeptickým až podceňujúci. P. Barša poznamenáva, že 80. roky 20. storočia boli v znamení „oslabovania vplyvu marxistickej ideológie, ktoré bolo dovŕšené zrútením sovietskeho bloku na konci tejto dekády. ... Nová ideologická atmosféra sa sprostredkovane odrazila i v teórii medzinárodných vzťahov. Upadajúca viera v radikálnu alternatívu oslabil neomarxistický pól v debate paradigmiem a uvoľnila väčší priestor duelu neorealizmu s neoliberalizmom.“¹³ T. L. Knutsen v polovici 90. rokov uvádza, že revolucionistická paradigma sa v dôsledku konca studenej vojny takmer zrútila, ale jej radikálny duch sa znovu objavil v postmodernej forme.¹⁴

V súčasnosti sa stretávame s infláciou rôznych fenoménov a koncepcií s predponou post- najmä pri klasifikácii názorov, ideí, koncepcií, teórií, škôl, smerov a prúdov v sociálnych vedách. V teórii medzinárodných vzťahov vzniká v tejto súvislosti aj otázka, ktorá kvalitatívne môže zmeniť viaceré jej základné témy a problémy. Spočíva v tom, či skončilo pôsobenie vestfálskeho systému medzinárodných vzťahov a dochádza k prechodu k postvestfálskej etape či epoche jeho vývoja? Vedomí si určitého zjednodušenia, považujeme najvýznamnejšie „post-“ fenomény a koncepcie za vyjadrenie postmodernity a v jej rámci vidíme aj pôsobenie kritických teórií v súčasných medzinárodných vzťahoch. V posledných

¹¹Huntington, S. P.: *Střet civilizací*. Praha: Rybka Publishers, 2001 (práca v origináli vyšla v roku 1997, ale predchádzal jej článok v časopise *Foreign Affairs* v treťom čísle v roku 1993).

¹²Pozri bližšie <http://www.newamericancentury.org> (navštívené 4. januára 2009)

¹³Barša, P. – Císař, O., cit. práca, s. 293 – 294.

¹⁴Knutsen, T. L.: cit. dielo, s. 305 – 306.

rokoch sa objavujú aj viaceré úvahy o „postamerickom“ svete, nielen medzi predstaviteľmi kritických teórií, ale aj medzi „proamerickými“ autormi.¹⁵

Postmodernu chápeme ako nové štádium vývoja súčasnej spoločnosti a postmodernizmus ako teoretické vyjadrenie reflexie javov a procesov v nej. Pri interpretácii postmoderny súhlasíme s autormi, ktorí ju charakterizujú ako situáciu zrodenú kultúrno-civilizačnou krízou západnej spoločnosti a spojenú s jej ontologickou vyčerpanosťou.

Postmodernizmus vnímame ako úsilie prekonať gnozeologické (epistemologické) vyčerpanie moderny, založené na spôsobe jej presadzovania v západnej (industriálnej) spoločnosti. K charakteristickým črtám postmodernizmu patrí, že odmieta univerzálnu či absolútnu pravdu, hovorí o konci veľkých rozprávání a o potrebe pluralizmu názorov. Hodnoty modernej západnej spoločnosti sa chápu ako relatívne a je spochybnený spôsob racionality, ktorým sa západná civilizácia snažila dosiaľ riešiť spoločenské problémy vo svojom vnútri i na celom svete. Postmodernizmus preferuje poznávanie fragmentov a detailov, pričom sa používajú jazykové hry, genealógia, dekonštrukcia a dvojité čítanie.

Ináč povedané pohľad na dnešný svet vyžaduje zmenu. Jej cieľom je lepšie (účinnnejšie) poznanie a riešenie problémov, ktoré nás trápia už dlhší čas, najmä posledné dve – tri desaťročia. Postmodernizmus znamená minimálne implicitne zaujať kritický postoj voči súčasnému prevládajúcemu spôsobu života a kultúre v euroatlantickej civilizácii.

Postmodernu však podľa skutočných postmodernistov postmodernisticky nemožno vlastne súhrnne vysvetliť, lebo tá nepozná univerzalitu, systémovosť a komplexnosť. Dá sa to uskutočniť len fragmentárne, s dôrazom na niektoré detaily. Vzniká preto jeden z veľkých paradoxov postmodernizmu, že postmodernu viac charakterizujú ucelene a systematicky najmä tí, ktorí nepripúšťajú jej existenciu a odmietajú ju. Existuje aj ďalší spôsob pohľadu na súčasnú spoločnosť a svet, ktorý je k nim kritický, vidí ich zmeny a tiež sa nehlási k postmoderne. Ide najmä o autorov, ktorí majú blízko ku kritickému myslieniu, teóriám a uvažujú tekutej moderne, o druhej (inej) moderne a pod., ako sú Z. Bauman, U. Beck a i.

Postmodernizmus nemožno označovať za nihilizmus, ako to robia jeho odporcovia. Vychádza z postulátu, že zmena v bytí i v myslení založená na gnozeológii a metodológii postmodernizmu môže prispieť k zlepšeniu situácie v spoločnosti i vo svete (v medzinárodných vzťahoch) viac, než to, čo sa robilo v minulých desaťročiach. Tento záver je razantnejší vtedy, ak uvedieme, že v súčasnosti asi ťažko nájdeme politický či sociálny subjekt, ktorý by tvrdil, že chce práve taký svet, aký je dnes (napr. s vojnami v Iraku, Afganistane, s humanitárnymi krízami v dôsledku ozbrojených konfliktov v Kongu, v Sudáne atď.), so všetkými vojenskými a nevojenskými bezpečnostnými hrozbami.

Aj globálna kríza, ktorá prepukla v roku 2008 nástojčivo postavila na program dňa otázku potreby riešiť problémy spoločenského života a vývoja vrátane usporiadania medzinárodných vzťahov a svetového poriadku novým spôsobom, hoci to ešte príliš v teórii nerezonuje. Musí ísť o zásadne odlišný spôsob, než poznáme z pôsobenia ničím neobmedzovaného politického a ekonomického neoliberalizmu, dovedeného do samozničujúcej podoby washingtonskými „neocons“.

Potvrdila sa aj oprávnenosť rozvíjania kritických teórií medzinárodných vzťahov a definitívne sa vyvrátili pochybnosti o zmysle socialistickej (radikálnej) ideológie, lebo sa ukázalo, že existujúci spôsob distribúcie moci a bohatstva vo svete generuje krízy. Globalizácia vedie ku globálnym krízam, ktoré sú ešte nepoznanými fenoménmi a pôsobia tiež na medzinárodné vzťahy, čo vyžaduje hľadať iné spôsoby riešenia problémov v nich, než poskytuje neo-neo syntéza realizmu a liberalizmu.

Pojem kritická teória je pojmom používaným v širšom rámci sociálnych vied s viacerými významami. Spravidla sa poukazuje na dve základné koncepcie kritickej teórie.

---

¹⁵Ide najmä o prácu F. Zakariu (ktorý bol aj žiakom S. P. Huntingtona) *The Post-American World* (New York: W. W. Norton, 2008).

Prvá je založená na kritickej teórii spoločnosti Frankfurtskej školy, ktorá má sociálnofilozofický a sociologický charakter.¹⁶ Pri hlbšom historickom skúmaní tohto fenoménu sa jeho korene hľadajú v práci K. Marxa „Kapitál. Kritika politickej ekonómie“, v niektorých prípadoch až u I. Kanta v „Kritike čistého rozumu“. Druhá sa spája s literárnym kriticismom, ktorým sa z dôvodu obsahu príspevku nebudeme zaoberať.

Ďalší pohľad na kritickú teóriu – novú kritickú teóriu – prezentuje U. Beck. Poukazuje na jej formovanie v súvislosti s vytváraním metodologického nacionalizmu v podmienkach „kozmpolitizmu“ ako pohľadu, ktorý je spojený s pôsobením globalizácie a hráča, ktorý by v týchto podmienkach mal pôsobiť – globálnej občianskej spoločnosti. Zvýrazňuje aj potrebu kritiky neoliberalizmu a spája ju s pohľadom na sociológiu sociálnych nerovností¹⁷. Problémom kritických teórií sa okrem filozofie a sociológie zaoberá aj právo¹⁸.

Kritické teórie v medzinárodných vzťahoch považujeme za súčasť kritických teórií v sociálnom myslení a objasňujeme ich v tomto kontexte. Význam takejto interpretácie vidíme v súvislosti s chápaním aktérov medzinárodných vzťahov a v spojení s nimi aj problému ich usporiadania a svetového poriadku. Pri skúmaní otázok bezpečnosti v teórii medzinárodných vzťahov, sa vytvorili kritické bezpečnostné štúdie,¹⁹ ktoré o. i. zvýrazňujú rastúci význam nevojenských aspektov medzinárodnej bezpečnosti a tiež vytvárajú podnety na zmenu pohľadov na distribúciu bohatstva a moci v súčasnom svete.

Kritické teórie sa v teórii medzinárodných vzťahov spravidla odvodzujú od Frankfurtskej školy a jej neomarxistickej orientácie.²⁰ Chápu sa aj širšie ako súhrn viacerých relatívne oddelených teórií, ktoré môžu byť medzi sebou rôzne prepojené a prelínať sa²¹. R. Devetak ukazuje, že od začiatku 80. rokov minulého storočia viacerí vedci, ako R. Ashley, R. W. Cox, A. Linklater, J. MacLean a M. Hoffman, sa začali zaoberať niektorými epistemologickými, ontologickými a normatívnymi otázkami, ktoré sa v tradičnej teórii medzinárodných vzťahov marginalizovali, a videli ich v širšom pohľade kritickej sociálnej teórie.²²

V zameraní kritických teórií v súčasných medzinárodných vzťahoch sa zvýrazňujú dve línie. Prvú predstavuje neomarxizmus (neomarxistické koncepcie). Druhou sú postmodernistické teórie, koncepcie a idey. Na toto spojenie poukazujú napr. P. Drulák²³ a A. Linklater²⁴. Okrem toho sa medzi kritické teórie spravidla zaraďujú najmä medzinárodná politická ekonómia, feminizmus a postkolonializmus.

Niekedy sa ku kritickým teóriám medzinárodných vzťahov pridávajú aj názory kritizujúce súčasnú podobu globalizácie a kritické názory spojené s politikou zelených. Tieto myšlienky však predstavujú viac prakticky orientované súhrny politických ideí a princípov

¹⁶Pozri Škola frankfurtská. In: *Sociologické školy, smery, paradigmata*. Praha: Slon, 1994. s. 135.

¹⁷Beck, U.: *Moc a protiváha moci v globálnom veku. Nová ekonomie svetové politiky*. Praha: SLON, 2007, s. 52-70.

¹⁸Bauman, R. W.: *Critical legal studies: a guide to the literature*, Boulder: Westview Press, 1996.

¹⁹Booth, K. (ed.): *Critical Security Studies And World Politics*. Boulder: Lynne Rienner, 2005; Williams, M. C. – Krause, K. (eds.): *Critical Security Studies: Concepts And Strategies*. London: Routledge, 1997.

²⁰Pozri Griffiths, M. - O'Callaghan, T. - Roach, S. C.: *International Relations. The Key Concepts*. London: Routledge, 2008, 2nd ed., s. 59; Linklater, A.: *Critical theory*. In: Griffiths, M.: *Encyclopedia of international relations and global politics*. s. 147 – 156.

²¹Pozri Devetak, R.: *Critical Theory*. In: Burchill, S. – Devetak, R. – Linklater, A. – Patterson, M. – Reus-Smith, Ch. – True, J.: *Theories of international relations*. London: Palgrave, 2001, 2nd ed., s. 155 – 180; Humrich, Ch.: *Kritische Theorie*. In: Schieder, S. - Spindler, M. (Hrsg.): *Theorien der internationalen Beziehungen*. Opladen: Leske und Budrich 2003, s. 421 – 448; Weber, C.: *International relations theory: a critical introduction*. London: Routledge 2001.

²²Devetak, R., cit. dielo, s. 155.

²³Drulák, P., cit. dielo, s. 110 – 133.

²⁴Linklater, A.: *Marxism*. In: Burchill, S. – Devetak, R. – Linklater, A. – Patterson, M. – Reus-Smith, Ch. – True, J., cit. dielo, s. 147 – 150.

ako ucelené teórie. Ich význam však vidíme v súvislosti s pôsobením antisystémových hnutí v súčasných medzinárodných vzťahoch, kde predstavujú jeden z druhov nešťátnych aktérov.

Stručne o zameraní neomarxistických teórií v medzinárodných vzťahoch.

Pri charakteristike neomarxizmu v teórii medzinárodných vzťahov sa rôznym spôsobom rieši jeho vzťah k marxizmu, ktorý je zložitejší ako vzťah medzi neorealizmom a realizmom či neoliberalizmom a liberalizmom. Poukazuje sa v prvom rade na to, že marxizmus bol pôvodne zameraný na inú oblasť sociálnej reality ako sú medzinárodné vzťahy. Marxizmus sa prvotne orientoval na vzťahy medzi triedami vo vnútri štátu a mimo neho v ekonomickom kontexte, ale zásadne ovplyvnil vývoj sociálneho myslenia i politickú prax.

V tomto zmysle existuje silná marxistická tradícia v sociológii i v politických vedách, ktorá sa premietla aj do medzinárodných vzťahov. G. Krell poukazuje na to, že marxizmus je širší ako zjednodušene interpretovaná teória komunistických strán a predstavuje otvorenú, vo svojom vnútri pluralistickú teoretickú tradíciu²⁵.

V súvislosti s tým považujeme za nedostatočne preskúmanú otázku vzťahu marxizmu a neomarxizmu v teórii medzinárodných vzťahov. Existujú autori, ktorí pripúšťajú, že najmä od 60. rokov minulého storočia sa vytvorila aj marxistická teória medzinárodných vzťahov²⁶. V rámci tzv. veľkých debát (najmä tretej) ovplyvnila aj realizmus a liberalizmus, resp. neorealizmus a neoliberalizmus. V tomto zmysle považujeme, najmä v podmienkach globálnej krízy za prínosný návrat k marxistickým teóriám (konceptiám) medzinárodných vzťahov zo 70. a 80. rokov minulého storočia a skúmanie ich teoretických a metodologických základov.

Zo všeobecnej charakteristiky neomarxizmu ako súhrnného označenia pre sociologicko-filozofické a ekonomické koncepcie zvýrazníme dve veľké oblasti, ktoré sa v ňom od 20. rokov 20. stor. vytvorili²⁷. Prvou je dialekticko-humanistická, ktorá bola inšpirovaná novoobjavenými prácami K. Marxa v 30. rokoch 20. storočia (Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844 a Rukopisy Grundrisse) a zameriavala sa na otázky odcudzenia a emancipácie a druhou scientistická. Okrem toho sa neomarxizmus venuje aj ďalším témam, medzi nimi aj teórii medzinárodných vzťahov.²⁸ Existenciu silnej a vplyvnej skupiny marxistických mysliteľov v súčasnosti možno vysvetliť najmä tým, že „reagujú na reálne problémy súčasnej kapitalistickej spoločnosti a hľadajú k nej alternatívu.“²⁹

K neomarxistickým teóriám³⁰ sa v súčasnej teórii medzinárodných vzťahov zaraďujú najmä:

- teória sveto-systému I. Wallersteina, ktorá sa v nich považuje za najvýraznejší smer³¹,
- neogramsciánska teória³², ktorú P. Barša spája aj s britským marxizmom³³ a transnacionálny historický materializmus, ktorý sa charakterizuje tiež ako blízky neogramsciánskej teórii³⁴,

²⁵Krell, G., cit. dielo, s. 267 – 275.

²⁶Griffiths, M. - O'Callaghan, T. - Roach, S. C., cit. dielo, s. 196 – 198; Linklater, A., cit. dielo, s. 129 – 154; Rupert, M.: *Marxism*. In: Griffiths, M. (ed.), cit. dielo, s. 518 – 528.

²⁷Jeho vznik sa spája najmä s dielom Gy. Lukácsa „Dejiny a triedne vedomie“ z roku 1923, ale aj s myšlienkami K. Korsch a A. Gramsciho.

²⁸Pozri Neomarxismus. In: *Sociologické školy, smery, paradigmata*. s. 132 – 135.

²⁹Tiež tam, s. 135.

³⁰Barša, P. – Císař, O., cit. dielo, s. 223 – 290; Cygankov, A. P., cit. dielo, s. 149 – 155; Hobden, S. – Jones, R. W.: *Marxist theories of international relations*. In: Baylis, J. – Smith, S. (eds.), cit. dielo, s. 225 – 250; Krell, G., cit. dielo, s. 266 – 310; Linklater, A.: *Marxism*. In: Burchill, S. – Devetak, R. – Linklater, A. – Patterson, M. – Reus-Smith, Ch. – True, J., cit. dielo, s. 129 – 154; Rupert, M.: *Marxism*. In: Griffiths, M. (ed.), cit. dielo, s. 518 – 528.

³¹Barša, P. – Císař, O., cit. dielo, s. 225.

- teória závislosti (regulácie), ktorá sa zameriava najmä na situáciu v Latinskej Amerike a ďalších častiach rozvojového sveta³⁵ a považuje ich za výsledok nespravodlivej distribúcie bohatstva a moci, pričom sa spája aj s ďalším kritickým rozpracovaním teórie imperializmu (neoimperializmom)³⁶.

Okrem týchto rozsiahlo rozpracovaných teórií existujú aj ďalšie, širšie sociálno-filozofické a sociologické pohľady na svet a jeho usporiadanie, ktoré vychádzajú z marxizmu, sú ním výrazne ovplyvnené a môžu sa zaradiť medzi neomarxistické (marxistické) teórie medzinárodných vzťahov. Na ilustráciu uvedieme dva príklady.

Prvým je postmarxizmus Ch. Tillyho, podľa ktorého treba pochopiť moderný systém suverénnych štátov nie ako prostý epifenomén kapitalizmu, ale ako „výsledok interakcie logiky kapitalistickej akumulácie s logikou vojny – teda istého spôsobu výroby a privlastňovania s istým spôsobom kontroly a používania násilia.“³⁷ Názory Ch. Tillyho, možno zaradiť medzi sociálnokritické aj v súvislosti s tým, že ešte v 80. rokoch minulého storočia uverejnil článok, v ktorom považoval vedenie vojen a budovanie štátu za určitý typ organizovaného zločinu³⁸.

Druhým je postimperializmus, ktorý M. Heinrich spája s dielom radikálnych teoretikov A. Negriho a M. Hardta *Ríša (Nový svetový poriadok)*³⁹. Práca vyvolala búrlivé diskusie a charakterizovala sa aj ako nová globalizačná teória a rehabilitácia slova komunizmus a pod. Viacerí myslitelia, medzi nimi aj súčasný slovinský marxista S. Žižek ju obrazne označili za prepísanie Komunistického manifestu pre 21. storočie.⁴⁰ Negri s Hardtom neskôr vydali prácu *Množstvo (Vojna a demokracia v imperiálnom veku)*⁴¹, ktorá tiež vyvolala ďalšie diskusie o vývoji súčasného sveta a spôsoboch riešenia problémov v ňom.

Predpokladáme, že v podmienkach narastania globálnej krízy sa bude zvyšovať záujem o kritické teórie neomarxistického (marxistického) zamerania v sociálnych vedách všeobecne a v teórii medzinárodných vzťahov zvlášť. Ešte raz zdôrazníme, že tieto teórie vidia problémy medzinárodných vzťahov, najmä ich usporiadania, z iného uhla pohľadu ako tradičné teórie medzinárodných vzťahov. V súvislosti s tým sa objavuje aj ďalšia aktuálna otázka – ako chápať zmeny, kontinuitu a diskontinuitu v súčasnej svetovej politike (medzinárodných vzťahoch), súvisiace nielen s globálnou krízou, ale aj s očakávaniami, ktoré svet a rôzni aktéri v ňom majú od nového prezidenta USA – B. Obamu.

Kritické teórie neomarxistického (marxistického) zamerania zvyčajne tvrdia, že riešenie problémov sveta za posledných 20 rokov od zániku bipolárneho usporiadania kvalitatívne nepostúpilo a že súčasný svet nie je bezpečnejší ako ten pred 20 – 25 rokmi. Ukazujú, že v pôsobení liberálne chápanej politiky, ekonomiky a kultúry v duchu modernej spoločnosti západného (industriálneho) typu sú mnohé slabé miesta, ktorých pokračovanie by svet mohlo ďalej destabilizovať.

---

³²Škvrnda, F.: *K základným aspektom neogramsciánskeho chápania hegemonie v súčasnej teórii medzinárodných vzťahov*. In: Almanach. Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky. I, 2006, č. 1, s. 34 – 56.

³³Barša, P. – Císař, O., cit. dielo, s. 251 - 272.

³⁴Krell, G., cit. dielo, s. 281 – 286.

³⁵Griffiths, M. - O'Callaghan, T. - Roach, S. C., cit. dielo, s. 71 - 72

³⁶Heinrich, M.: *Imperialismustheorie*. In: Schieder, S. - Spindler, M. (Hrsg.), cit. dielo, s. 293 – 298.

³⁷Barša, P. – Císař, O., cit. dielo, s. 273.

³⁸Tilly, Ch.: *War Making and State Making as Organised Crime*. In Evans, P. – Rueschenmeyer, D. and Skocpol, T. (Eds.): *Bringing the state back in* New York: Cambridge University Press, 1985, s. 169-191. Podľa <https://netfiles.uiuc.edu/rohloff/www/war%20making%20and%20state%20making.pdf> (navštívené 6. januára 2009).

³⁹Hardt, M. – Negri, A.: *Empire*. Cambridge: Harvard University Press, 2000 a

⁴⁰Žižek, S.: Have Michael Hardt and Antonio Negri Rewritten the Communist Manifesto For the Twenty-First Century? In *Rethinking Marxism*, Vol. 13, 2001, č. 3 – 4.

⁴¹Hardt, M. - Negri, A.: *Multitude: War and democracy in the age of Empire*, New York: Penguin, 2004.

Záverom

Na koniec parafrázujem známu myšlienku I. Wallersteina, že nastáva koniec sveta, tak ako ho poznáme. Ústredným bodom tohto „konca sveta“ je zánik hegemonie USA, ktorá je posledným štádiom asi 500 ročného cyklu dominancie európskeho kapitalizmu. To, čo príde, môže byť lepšie, ale aj horšie, ako to čo poznáme dnes. Možno ukázať aj na aktuálny komentár „Nový geopolitický poriadok, dejstvo prvé“⁴².

Rozvoj sociálnokritického myslenia, ktoré je úzko spojené s neomarxizmom (marxizmom) vidíme aj pri hľadaní ciest ako riešiť globálnu krízu z roku 2008. Západné sociálne myslenie kritizuje nie preto, že by chcelo zničiť spoločnosť či svet, čo boli vytvorené na tomto základe, ale ich chce zdokonaľiť, zlepšiť prostredníctvom sociálnej spravodlivosti.

Kontakt

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

---

⁴²Slovo, 10, č. 40, 15. september 2008.

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA BRATISLAVA

POZÍCIA INDIE VO SVETOVEJ POLITIKE A JEJ BEZPEČNOSTNÉ ASPEKTY

skvrnda@euba.sk

Abstrakt

Nová vlna rastu záujmu o Indiu. India ako súčasť skupiny BRIC. Demografický a ekonomický potenciál a multikulturalita Indie a ich vplyv na jej pôsobenie vo svetovej politike. Politická história Indie a jej vplyv na súčasnú indickú zahraničnú politiku a medzinárodné vzťahy. Tradície indického pôsobenia v Hnutí nezúčastnených krajín. Regionálne súvislosti indickej zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Základné faktory podmieňujúce bezpečnostnú pozíciu Indie vo svetovej politike. Historické korene terorizmu v Indii a jeho vývoj. Nová vlna terorizmu v Indii v 80. rokoch. Niektoré súvislosti teroristickej akcie v Mumbaji.

Summary

New wave of increasing interest on India. India as a part of BRIC groups. Demographic and economic potential and multiculturalism of India and their influence on India's acting in world politics. Political history of India and its influence on contemporary India's foreign policy and international relations. Tradition of India's acting in Non-aligned movement. Regional contexts of India's foreign and security policy. Historic roots of terrorism in India and its evolution. Basic determining factors of India's security position in world politics. New wave of terrorism in India in 1980's. Some contexts of terrorists cause in Mumbai.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu VEGA č.1/0862/08 Postavenie a perspektívy Indie vo svetovom hospodárstve

V ostatnom čase sme svedkami novej vlny narastania záujmu o Indiu ako aktéra medzinárodných vzťahov. Je spojená najmä so zaraďovaním Indie do skupiny BRIC, ktorá zatiaľ predstavuje predovšetkým ekonomický fenomén. Podľa medializovaných informácií by sa mal uskutočniť v júni 2009 v Jekaterinburgu prvý summit BRIC (nasledujúci deň po rokovaní summitu Šanghajskej organizácie pre spoluprácu), čo môžeme považovať za úsilie tejto špecifickej skupiny štátov, ktoré sa označujú aj za rýchlo sa rozvíjajúce ekonomiky, vystupovať koordinovane (multilaterálne) aj v rámci svetovej politiky, zrejme vo vzťahu k multilaterálnemu zoskupeniu štátov euro-atlantického regiónu, najmä USA a EÚ.

Vzhľadom na svoj demografický a ekonomický potenciál India objektívne vstupuje ako významný hráč do medzinárodného diania. Existuje viacero ďalších faktorov, ktoré zvyšujú význam poznávania Indie v podmienkach svetovej politiky na začiatku 21. storočia. Ide najmä o to, že sa charakterizuje aj ako najväčšia demokracia na svete, ktorá má špecifické črty (prežívanie kastovníctva, pôsobenie špecifických hodnôt, náboženské násilností v rôznych častiach krajiny a pod.) a preto sa niekedy označuje za „nezápadnú“. Poznamenáme, že na rozdiel od mnohých iných ázijských štátov sa v Indii po získaní samostatnosti v roku

1947 neuskutočnil pokus o vojenský prevrat (napr. na rozdiel od Pakistanu) a vojenská elita má na politický vývoj v krajine vplyv len v rámci ústavnoprávneho poriadku.

Ďalším faktorom je multikulturalita štátu, ktorá má národnostnú i náboženskú dimenziu a je výsledkom dlhého a protirečivého sociálno-ekonomického vývoja. India je okrem toho po Indonézii štátom s najväčším počtom obyvateľstva moslimského vierovyznania. Podľa rôznych údajov tvorí moslimovia viac ako 10 (niekedy až 13) % obyvateľstva Indie, čo môže predstavovať až 150 000 osôb.

India sa nepovažuje zatiaľ síce za veľmoc v medzinárodných politických vzťahoch, ale jej pôsobenie vo svetovej politike je výrazné, pričom má viac regionálny ako globálny charakter a súvisí najmä s jej vzťahmi so susednými štátmi (Pakistan a ČĽR). Ide však aj o aktivity, ktoré boli spojené s jej pôsobením v rámci Hnutia nezúčastnených krajín (ďalej len HNK). Po rozpade bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov došlo v zahraničnej politike Indie k zmenám. Vytvorili z nej významného a zaujímavého aktéra, ktorý sa však nedá jednoznačne charakterizovať. Časťou odborníkov sa India považuje za jedno z potenciálnych ázijských centier moci – centier „druhého“ rádu (po EÚ, ČĽR a USA, popr. RF).

V príspevku sa zameriame na východiskovú charakteristiku Indie ako aktéra medzinárodnej politiky, ktorú budeme odvíjať od jej historických aspektov. Zo špecifických faktorov podmieňujúcich bezpečnosť a bezpečnostnú politiku Indie poukážeme podrobnejšie na problematiku terorizmu v kontexte udalostí na konci novembra 2008 v Mumbaji.

Politická história Indie a jej vplyv na súčasnú indickú zahraničnú politiku a medzinárodné vzťahy

India predstavuje jednu z najstarších civilizácií, ktorá sa vyvíjala v podmienkach etnického a náboženského multikulturalizmu. Na indické územie sa uskutočnili mnohé invázie, z ktorých najťažšie následky mali nájazdy zo Strednej Ázie, moslimské invázie z Perzie a európsky kolonializmus, spojený najmä s Veľkou Britániou a čiastočne s Portugalskom, Holandskom a Francúzskom.

Za zlom vo vývoji politickej histórie Indie možno považovať rok 1857, v ktorom došlo k prvému povstaniu proti Britskej východoindickej spoločnosti. Neúspech tohto povstania viedol k zostreniu koloniálneho útlaku. Na začiatku 20. stor. sa ťažisko národnooslobodzovacieho hnutia proti Angličanom presunulo do Bengálska a viedlo k veľkým obetiam. Neskôr sa do popredia dostáva línia nenásilného protestu a občianskej neposlušnosti M. Gandhího, na základe ktorého vzniklo v roku 1942 hnutie „Quit India“ (Opust'te Indiu). V roku 1947 získava India nezávislosť¹.

Zahraničná politika Indie, ktorá predstavovala najväčší štát, kolonizovaný európskym kapitalizmom, sa až do začiatku 90. rokov významne spájala predovšetkým s HNK, ktoré sa začalo formovať v roku 1955 na konferencii v Bandungu a formálne vzniklo na konferencii v Belehrade 1961. Každé 3 roky sa koná konferencia hnutia. Zatiaľ posledná (XIV.) konferencia sa konala v roku 2006 v Havane. Nezúčastnenosť vyjadruje zameranie zahraničnej politiky štátov, ktoré stoja mimo mocenských najmä vojenských blokov² ako aj snahu prispieť k mierovému rozvoju svojich členov i sveta. HNK sa niekedy označuje aj ako Hnutie neangažovaných krajín.

¹Podrobnejšie pozri Strnad, J. – Filipický, J. – Holman, J. – Vavroušková, S.: *Dějiny Indie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, 2. vyd.; Zbavitel, D., Krása, M., Marková, M.: *Indie a Indové (Od dávnověku k dnešku)*. Praha: Vyšehrad, 1997.

²Pozri Vychodil, F.: *Hnutí nezúčastněných zemí – vlivná síla světové politika*. Praha: Svoboda 1987. Hnutie má v súčasnosti 118 členských štátov. Pozri aj webovú stránku think-thanku International Institute for Non-Aligned Studies (IINS) - <http://www.iins.org>. Inštitút bol založený v roku 1980.

India ako prvý štát na svete formálne označila svoju zahraničnú politiku za nezúčastnenú. V Naí Dillí sa v roku 1983 konala aj VII. konferencia HNK. Dlhoročný indický premiér Dž. Nehrú³ sa spolu s prezidentom SFRJ J. Brozom Titom, egyptským prezidentom G. Násirom, ghanským prezidentom K. Nkrumahom a indonézskym prezidentom Sukarnom označuje za zakladateľa HNK.

Základné idey a líniu HNK vyjadrovalo 5 zásad mierových vzťahov – Panča šíla, ktoré boli prevzaté zo základných príkazov budhizmu a boli aplikované na mierové spolužitie štátov s rozdielnym politickým poriadkom. Boli sformulované v roku 1954 na stretnutí Dž. Nehrúa s vtedajším predsedom vlády ČLR Čou – en – lajom. Na konferencii v Bandungu v roku 1955 boli rozvedené do 10 zásad, ktoré sú známe ako Deklarácia na podporu svetového mieru a spolupráce (Bandunská deklarácia).

Aj v podmienkach svojej nezúčastnenosti India rozvíjala vzťahy so ZSSR a USA, ktoré prešli zložitým vývojom. India mala spravidla lepšie vzťahy so ZSSR, lebo USA sa viac zameriavali na Pakistan – suseda Indie. Najchladnejšie boli vzťahy medzi Indiou a USA na začiatku 70. rokov.

Okrem nezúčastnenosti sa pri pozícii a pôsobení Indie v medzinárodných vzťahoch poukazuje aj na ich regionálne dimenzie. Spravidla sa spájajú s južnou Áziou⁴, kam sa okrem Indie zaraďujú Bangladéš, Bhután, Maledivy, Nepál, Pakistan a Srí Lanka⁵. Podľa regionalizácie OSN sem patria aj Afganistan a Irán. S juhoázijským regiónom je spojený aj fenomén pôsobenia islamu, ktorý sa prejavuje aj v ďalších, ktoré s ním susedia (Blízky východ, stredná a juhovýchodná Ázia). Vo všetkých týchto regiónoch sú aj vážne sociálno-ekonomické problémy, čo z nich činí rozsiahlu oblasť, v ktorej môžu pôsobiť rôzne prvky napätia, kríz a konfliktov. Ide teda o jeden z najzložitejších veľkých regiónov svetovej politiky, ktorej sa však v našej teórii medzinárodných vzťahov a bezpečnosti, zameraným na euro-atlantizmus a „NATOcentrizmus“ nevenuje pozornosť.

Ďalším významným prvkom indickej zahraničnej politiky je vlastníctvo jadrových zbraní, ktoré súvisí najmä so zmenami v medzinárodných vzťahoch po skončení studenej vojny a má aj širšiu ako len vojenskobezpečnostnú dimenziu. V máji 1998 India uskutočnila sériu piatich pokusných podzemných jadrových výbuchov na púšti v zväzovom štáte Rádžastán. V tom istom mesiaci sa uskutočnilo 9 pokusných podzemných jadrových výbuchov aj v Pakistane (na území provincie Balučistán), ktoré sa prezentovali ako reakcia na indické konanie. Podľa údajov v dobovej tlači bola uskutočnením indických pokusných výbuchov prekvapená aj CIA. Možno doplniť, že India uskutočnila jadrový výbuch v Pokaráne už v máji 1974 a vtedy uviedla, že to bolo pre mierové účely (test mal krycí názov Smejúci sa Budha). Vzhľadom na zložitú situáciu problému, ktorý získava vo vzťahu k medzinárodnej bezpečnosti aj niektoré nové aspekty⁶ sa jeho podrobnejšiemu výskumu budeme venovať v ďalšom období realizácie projektu.

Po skončení studenej vojny došlo k zmenám v zahraničnej a bezpečnostnej politike Indie. Jedna z najvýraznejších zmien vyústila do zblíženia s USA, ktoré vyvrcholilo podpisom kontroverznej dohody o obchode s jadrovými technológiami v októbri 2008. Dohoda má kontroverzný charakter minimálne v troch medzinárodnopolitických súvislostiach. Prvou je

³Džaváharlál Néhrú (14. 11. 1889 – 27. 11. 1964) bol indickým premiérom od 15. augusta 1947 nepretržite až do svojej smrti. Pozri aj Greguš, P.: *Prvý premiér nezávislej Indie: Štyridsať rokov od smrti Džavaharlála Nehru. Slovo, IV., 2004, č. 22*; Pilát, J.: *Džaváharlál Néhrú. Praha : Svoboda, 1967.*

⁴Pozri Belokrenickij V. J. – Moskalenko, V. N. – Šaumjan, T. L.: *Južna Azija v mirovoj politike.* Moskva: Meždunarodnyje otnošenija, 2003; Šilin, A. A.: *Strategičeskij balans v južnoj Aziji.* Moskva: Naučnaja kniga, 2004.

⁵Niekedy sa do južnej Ázie zaraďuje aj územie Tibetu v ČLR, čo však z teoretického hľadiska medzinárodných vzťahov považujeme za kontraproduktívne.

⁶Pozri Sotnikov, V. I.: *Jadernaja problema v indijsko-pakistanskich otnošenijach.* Moskva: Naučnaja kniga, 2003.

to, že India sa nepripojila k Zmluve o nešírení jadrových zbraní a preto s ňou takáto dohoda nemala byť podpísaná. Druhou je tá, že USA preukázali opäť dvojaký meter – Indii je dovolené to, kvôli čomu sa Irán ostrakizuje, pričom zrejme výrazne pôsobí skutočnosť, že USA strácajú dlhoročný vplyv v Pakistane, ktorý sa zo spojenca mení na hrozbu. Tretia súvisí s tým, že India sa dostáva do protirečenia aj s politikou HNK a so závermi jeho konferencie z Havany v roku 2006, ktorá poukazovala na diskriminačný postup USA a ďalších krajín, ktoré ich v tomto podporujú, voči Iránu.

Dohoda sa považuje aj za základ rodiaceho sa strategického partnerstva oboch krajín. Indická zahraničná politika v týchto podmienkach stratila prítlačivosť, ktorú mala pre rozvojové krajiny (Tretí svet), aj keď ani v minulosti nedosiahla tú úroveň ako mal príklad ČLR. Zároveň naznačuje meniacu sa pozíciu Indie vo svetovej politike a potreba počítat s ňou ako s potenciálnou veľmocou. Širší kontext vzťahov Indie a Pakistanu, ktorý pôsobí nielen vo väzbe na USA, sa prejavuje aj smerom k ČLR a Iránu.

Ku koncu 90. rokov minulého storočia sa objavili náznaky vytvárania osi Moskva – Peking – Naí Dillí, ktorej iniciátorom bol vtedajší ruský premiér J. Primakov. Napriek tomu, že táto os sa nakoniec nevytvorila (niekedy sa považovala najmä medzi ruskými autormi za úsilie o vytvorenie protiváhy hegemonii Washingtonu, ktoré predznamenalo návrat Ruska na svetovú politickú scénu), existujú stále prvky nadštandardnosti vo vzťahoch v rámci tohto trojuholníka. Práve platforma BRIC vytvára možnosti pre ich ďalšie rozvíjanie. Aj napriek dobrým vzťahom s USA sa India zaraďuje medzi štáty, ktoré podporujú vytvorenie multilaterálneho usporiadania súčasných medzinárodných vzťahov.

Náčrt bezpečnostných aspektov zahraničnej politiky Indie

India ako výrazne multikultúrny štát so zložitou sociálnou štruktúrou komplikovanou aj etnickými a konfesionálnymi prvkami zápasí s radom problémov vnútornej bezpečnosti, ktorými sa nebudeme zaoberať. Upriamime pozornosť len na vonkajšiu bezpečnosť, kde je dôležitý fakt, že India sa dostala počas svojej vyše 60 ročnej existencie po získaní nezávislosti do viacerých ozbrojených konfliktov so susednými štátmi. V roku 1962 došlo ku krátkej vojne medzi Indiou a ČLR. S Pakistanom sa dostala India do ozbrojených zrážok až štyrikrát, vždy kvôli sporom o územie Džammú a Kašmír. Bolo to v rokoch 1947, 1965, 1971 a 1999. Konflikt v roku 1999 sa nazýva aj Kargilskou vojnou.

Za tri uzlové body bezpečnosti a bezpečnostnej politiky Indie v súčasnosti považujeme:

1. Relatívne jednoducho legalizovaná pozícia Indie ako člena jadrového klubu – vlastníka jadrových zbraní, čo, ako sme už uviedli, vyžaduje samostatnú analýzu.
2. Pôsobenie Indie ako regionálnej veľmoci s dosahom do susedných regiónov⁷. India ako druhý najľudnatejší štát na svete udržiava vzťahy s ďalšími veľkými štátnymi aktérmi medzinárodných vzťahov. Jej vzťahy s USA, RF a ČLR majú aj rôzne bezpečnostné aspekty. Špecifické sú najmä vzťahy s RF a USA, v ktorých je výrazne prítomný moment obchodovania so zbraňami a vojenským materiálom, keď India patrí k jedným z najväčších importérov týchto komodít. Odlišné sú vzťahy Indie s EÚ, ktoré nemajú priamo vojenskobezpečnostný charakter. Z ďalších štátov, s ktorými India udržiava špecifické vzťahy vystupuje do popredia Pakistan. India má výrazný záujem na stabilite v regióne⁸, ktorý je podmienený aj situáciou v susedných regiónoch. Výraznú komplikáciu vytvára v širšom regióne vojna v Afganistane, ktorá

⁷Pozri Raja Mohan, C.: *India and the Balance of Power*. Foreign Affairs, 2006, č. 4 (July/August); Kumar, R.: *India as a Foreign Policy Actor – Normative Redux*, CEPS Working Document No.285, February 2008 <http://se1.isn.ch/serviceengine/FileContent?serviceID=PublishingHouse&fileid=A32EC91E-63FA-2868-8226-A2A02ABAEB71&lng=en> Navštívené 10. decembra 2008

⁸Možno poukázať aj na to, že India sa aktívne a vo veľkom rozsahu zapája do mierových misií OSN.

destabilizovala aj Pakistan. Pri určitom zjednodušení možno uviesť, že India ako regionálna veľmoc nemá blízkeho spojenca, ani výrazného nepriateľa. Najkomplikovanejšie vzťahy má s Pakistanom. Určité napätie, ktoré však v súčasnosti už nie je citeľné, existovalo vo vzťahoch s ČLR, pričom nie je vylúčené, že sa v niektorých detailoch môže prejavovať aj v budúcnosti, ale nemalo by predstavovať bezpečnostný problém.

3. Pôsobenie terorizmu v Indii, ktorého prítomnosť sa kruto prejavila koncom novembra pri udalostiach v meste Mumbaj.

O niektorých otázkach histórie a súčasnosti terorizmu v Indii

Terorizmus v Indii má žiaľ, podobne ako vo viacerých bývalých britských kolóniách pomerne silné korene, ktoré boli posilnené najmä umelým rozdelením územia Kašmíru. Treba vidieť aj okolnosť, že v indickej kultúre je k riešeniu niektorých sociálno-ekonomických problémov (aj násilia) iný vzťah, ako sa sformoval v západnej civilizácii pod vplyvom osvietenstva.

Moderný terorizmus v Indii vznikol na začiatku 20. stor. v Bengálsku a odvtedy prešiel zložitým vývojom.⁹ Napriek tomu, že do popredia národnooslobodzovacieho hnutia proti Angličanom sa dostala línia nenásilného protestu a občianskej neposlušnosti M. Gandhího, možno poukázať na krutú paradoxnosť terorizmu. Niekoľko mesiacov po uskutočnení svojho sna o nezávislosti Indie, 30. januára 1948, zahynul práve odporca terorizmu M. Gandhí – otec nenásilia, rukou hinduistického fanatika, ktorý nesúhlasil s oddelením Pakistanu od Indie. Atentát akoby symbolicky poukázal na nepekne dedičstvo z náboženského znesvárenia hinduistov a moslimov, ale aj ďalších pozostatkov britskej koloniálnej moci, ktorá prežíva aj začiatkom 21. stor. najmä v oblasti Džammú a Kašmíru.

Nová vlna terorizmu v Indii sa objavila na konci 70. rokov. Išlo najmä o sikhský terorizmus, ktorý pôsobil v Pandžábe, keď sa na jeho čelo postavil Džarnail Singh Bhindránvál. Vyzýval k návratu k ortodoxným hodnotám a k obrane pred hinduistami aj za cenu použitia násilia. V 80. rokoch došlo k vyostreniu napätia medzi Sikhmi a indickou vládou. Aktivizovali sa nielen sikhskí teroristi, ale aj vládne sily, ktoré v roku 1984 zaútočili (v operácii Modrá hviezda) na posvätné miesto Sikhov – Zlatý chrám v Amrítsare. Pri bojoch padlo viac ako 1000 ľudí, vrátane Bhindránvála. V roku 1986 Sikhovia obnovili svoju vládu nad chrámom, ale v roku 1988 indická armáda znovu na chrám zaútočila v operácii Čierny hrom, v ktorej sa nasadilo pri porovnaní s predchádzajúcou operáciou už výrazne menej síl a poklesla aj brutalita. O život prišlo okolo 30 ľudí.

V Pandžábe dominovali štyri veľké teroristické skupiny: Babbar Chalsa, Sila Bhindránválových tigrov, Chalistanská oslobodzovacia sila a Chalistanské komando. Bolo v nich však združených skoro 150 menších skupín. Okrem toho pôsobilo ďalších vyše 20 samostatných extrémistických skupín. Sikhskí teroristi zavraždili niekoľko významných politikov. Ich najvyššie postavenú obeť predstavovala v roku 1984 predsedníčka indickej ústrednej vlády Indira Gandhiová (dcéra Dž. Néhrúa), ktorú zastrelili jej sikhskí telesní strážcovia.

Existujú zložité súvislosti tamilského terorizmu na Srí Lanke a jeho väzieb na Indiu. Tamilci (sú hinduistického alebo kresťanského vierovyznania) žijú aj v indickom zväzovom štáte Tamilnád. Na prevažne sinhálsku a budhistickú Srí Lanku (predtým Cejlón) boli Tamilci čiastočne aj presídlení britskými kolonizátormi. Po osamostatnení Srí Lanky Sinhálci praktizovali politiku nadradenosti nad Tamilcami. Hlavnou silou tamilského terorizmu sa stalo hnutie Tigrov oslobodenia tamilského Eelamu (známa je jeho skratka LTTE - z

---

⁹Pozri Škvrnda, F.: *Terorizmus – najvýznamnejšia nevojenská bezpečnostná hrozba súčasnosti*. Trenčín: Digital Graphic, 2003, 2. vyd., s. 41 – 43.

anglického názvu Liberation Tigers of Tamil Eelam) založené v roku 1972. „Tigre“ spočiatku útočili najmä na Tamilcov, ktorí spolupracovali s vládou. V 80. rokoch začali ozbrojený boj aj proti vláde, ktorý získal znaky povstania. V roku 1991 zavraždili indického premiéra Radžíva Gandhího (syna I. Gandhíovej). K bojom s tamilskými teroristami na Srí Lanke dochádza aj na konci roku 2008.

Sikhský terorizmus sa postupne v Indii podarilo eliminovať. Vláda prikočila k realizácii programov prospešných pre sikhskú komunitu. Jadrom protiteroristickej ofenzívy sa však stala polícia. Jej postup proti teroristom (brutalita, mučenie, hromadné popravy) bol kritizovaný indickými i medzinárodnými organizáciami na ochranu ľudských práv. V apríli 1995 pri atentáte na vedúceho pandžábskeho ministra Beanta Singha zahynulo ďalších 11 osôb. Po roku 1995 došlo k výraznému poklesu sikhského terorizmu. V boji Sikhov s Indiou zomrelo viac ako 20 000 ľudí – civilistov, vojakov, policajtov i teroristov. Sikhovia najmä vzhľadom na svoje typické oblečenie boli v USA boli v prvých dňoch po 11. septembri 2001 neraz bezdôvodne napádaní ako moslimskí teroristi.

V 90. rokoch sa výrazne zaktivizoval terorizmus v Džammú a Kašmíre, najmä potom ako tam prišla časť mudžahedínov z Afganistanu a neskôr aj z iných štátov a regiónov. V Džammú a Kašmíre pôsobilo viac ako sto menších teroristických organizácií a skupín, ktorých príslušníci boli z vyše 20 krajín. Indická vláda podozrievala z ich podpory aj pakistanské tajné služby. Teroristi začali v druhej polovici 90. rokov unášať a zabíjať aj turistov zo západných krajín. V kašmírskych krvavej dráme sa odhaduje počet obetí až na 30 tisíc ľudí. Kašmírski separatisti zaútočili 13. decembra 2001 na indický parlament a zabili pri tom 7 ľudí. Pri samovražednom útoku teroristov na parlament zväzového štátu Džammú a Kašmír v októbri 2001 zahynulo 38 ľudí.

Podľa údajov Databázy globálneho terorizmu, ktoré pôsobí na Marylandskej univerzite¹⁰, bolo v Indii v rokoch 1970 – 2004 uskutočnených viac ako 4 108 teroristických útokov, pri ktorých zahynulo priamo najmenej 12 539 osôb. V tomto období sa India zaradila na šieste miesto medzi štátmi, kde sa najviac prejavoval terorizmus (za Peru, Kolumbiu, Salvador, Veľkú Britániu a Severné Írsko a Španielsko). Teroristické aktivity v Indii vyvrcholili v rokoch 1991 (1 184 zabitých) a 1992 (1 132 zabitých).

V súvislosti s teroristickými akciami v Mumbaji možno poukázať na viacero faktorov a ich súvislostí, ktoré rozdelíme do dvoch základných skupín, pričom vidíme ich vzájomnú previazanosť. Prvú skupinu tvoria faktory všeobecného charakteru a ich súvislosti, spojené s tým, že išlo o akt medzinárodného terorizmu. Druhú skupinu označíme za špecifické faktory a ich súvislosti viažuce sa k Indii a Mumbaju. Poznamenáme, že teroristická akcia v Mumbaji mala zvláštny charakter, ktorý dosť ťažko charakterizovať prostredníctvom paradigiem, používaných pri analýze medzinárodného (globálneho) terorizmu po 11. septembri 2001 či v kontexte bushovského chápania globálnej vojny s terorizmom. Toto považujeme aj za jeden z dôvodov, že indické štátne orgány neprivítali snahu spravodajských služieb USA podieľať sa na vyšetrovaní udalostí.

Náš pohľad sa zameriava viac na bezpečnostné súvislosti medzinárodných vzťahov ako na úzko bezpečnostnú (policajno-vojenskú) analýzu udalostí. Ak pôsobenie Indie ako aktéra medzinárodných vzťahov ťažko zavrieť do paradigiem používaných v anglosasky orientovanej teórii medzinárodných vzťahov, pre analýzu teroristickej akcie v Mumbaji to platí ešte viac.

Z hľadiska všeobecných faktorov poukážeme na to, že výber akcie v Mumbaji nebol náhodný. V pozadí môže byť viacero faktorov – veľkosť mesta (podľa neoficiálnych údajov ide o druhé najľudnatejšie mesto sveta – vyše 13, 5 mil. a širšia aglomerácia takmer 21 mil. obyvateľov – piata najväčšia na svete), hospodársky charakter (centrum indického

¹⁰Global Terrorism Database (GTD). Citované pod+a
<http://www.newsdesk.umd.edu/sociss/release.cfm?ArticleID=1797> (navštívené 10. 12. 2008).

finančnictva, obchodný, dopravný a priemyslový uzol) – ale najmä jeho multikultúrnosť i história, ktoré možno interpretovať rôznym spôsobom. V tomto zmysle mala akcia silne symbolický charakter, ktorý môže pôsobiť destabilizujúcim spôsobom viacerými smermi. V Mumbaji sa napríklad v roku 2004 konalo aj Svetové sociálne fórum, ale nachádza sa tam aj najväčšia bedárska štvrť v Ázii – Dharavi atď.

Zo špecifického hľadiska vidíme teroristickú akciu v spojení s tým, že v Mumbaji v posledných dvoch desaťročiach (1993 a 2006) došlo k dvom teroristickým činom s veľkým počtom obetí a že tu žiaľ existuje také čosi ako genius loci terorizmu. Pri tejto akcii zahynulo najmenej 163 ľudí (z toho bolo 30 cudzincov z 10 krajín)¹¹. Špecifické prvky boli spojené aj s tým, na ktoré ciele (objekty) sa v meste zaútočilo, ako aj s postupom indických bezpečnostných orgánov proti teroristom.

Akcia mala niektoré črty, ktoré viac pripomínali diverznú či sabotážnu činnosť špeciálnych jednotiek než „bežnú“ akciu teroristickej skupiny. Toto silne podporuje domnienky o prepojení teroristov so zahraničím. Indické orgány (podobne ako CIA) podozrievajú z účasti na akcii pakistanskú teroristickú skupinu Laškar e-Tajíba (Lashkar e-Tayyiba – Légia pravoverných), aj keď k atentátu sa prihlásila neznáma skupina mudžahedínov z Deccanu (Deccan Mujaheddin). Komplexnejšie zhodnotenie týchto faktorov a súvislostí sa však môže urobiť až vtedy, keď bude zverejnená oficiálna správa z vyšetrovania indickými orgánmi.

Doplníme, že v Indii je aktívny aj ďalší militantný extrémizmus. Ide o naxalitov – maoisticky orientovaných militantov, ktorí bojujú proti indickej vláde od roku 1967 najmä v západnom Bengálsku. Pomenovanie dostali podľa dediny Naxalbari, kde povstanie prepuklo. Opäť uvedieme príklad symptomatický pre washingtonský pohľad na terorizmus – tento subjekt nie je vôbec zaradený na zoznam teroristických organizácií.

Záverom

Na koniec poukážeme na jednu z dimenzií bezpečnosti Indie, ktorá zvyčajne zdôrazňuje význam jej skúmania ako aktéra svetovej politiky. Má značne abstraktný charakter a možno ju zhrnúť do otázky, či dôjde k boju o Indiu?

Tento boj nebude mať vojenský charakter (sprostredkovane však súvisí aj so zbrojným obchodom) a dotýka sa predovšetkým toho, kto získa Indiu na svoju stranu? Zatiaľ nie sú ani náznaky toho, že India by chcela vyvíjať vlastnú veľmocenskú politiku s vyhraným zameraním a získať silnejšiu (vplyvnejšiu) politickú pozíciu. V podstate ide o tri veľmoci, ktoré majú ambície viac spolupracovať s Indiou pri presadzovaní vlastných záujmov: USA, RF a ČĽR.

Nie je vylúčený ani variant, že dôjde k multilaterálnemu zblíženiu Indie s RF a ČĽR. Išlo by teda o východného centra moci v 21. stor., ktoré by súviselo zrejme so zásadnou zmenou v usporiadaní svetovej politiky. Globálna kríza môže priniesť svoje neočakávané následky aj v tomto smere.

Kontakt

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

---

¹¹Podľa niektorých zdrojov, ktoré sa zverejňovali najmä v prvých dňoch po uskutočnení teroristickej akcie sa uvádzali aj vyššie počty – až takmer k 200 obetiam.

Ing. Mária Škvrndová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

GLOBALNE INTEGROVANÝ PODNIK AKO ĎALŠÍ STUPEŇ VÝVOJA NADNÁRODNÝCH KORPORÁCIÍ

maria.skvrndova@gmail.com

Abstrakt

Cieľom príspevku je stručne popísať zmeny podnikateľského prostredia v podmienkach globalizácie, výzvy, ktoré toto zmenené prostredie prináša podnikom a najmä globálne pôsobiacim nadnárodným korporáciám. Autorka popisuje základy historického pôsobenia nadnárodných spoločností a ich charakteristické rysy. Ďalej sa venuje pojmu globálne integrovaný podnik a transformácii nadnárodných korporácií. Príspevok uzatvára krátka úvaha o príležitostiach, hrozbách a výzvach, ktoré čakajú či nadnárodné korporácie, či globálne integrované podniky.

Kľúčové slová: konkurencia, globalizmus, nadnárodné spoločnosti, globálne integrovaný podnik.

Abstract

Goal of this paper is to briefly describe changes in the business environment in the conditions of globalization, challenges, that the changed environment brings to enterprises, especially to globally active multinational corporations. Author describes basics of historical activities and characteristic features of multinational corporations. Farther elaborates on the concept of globally integrated enterprise and transformation of multinational corporations. Paper closes short reflection on opportunities, threats and challenges awaiting both multinational corporations and globally integrated enterprises.

Key words: competition, globality, multinational corporations, globally integrated enterprise.

Zmenené podnikateľské prostredie v podmienkach vytvárania globalizmu

Decentralizované a globálne podnikateľské prostredie od podnikov vyžaduje prispôsobenie spôsobov ich riadenia. Rozvinuté globálne riadenie zahŕňa presúvanie autonómie a rozhodovacích právomocí do satelitných spoločností, presun aktív do rýchlo sa rozvíjajúcich regiónov s cieľom budovania obchodných stykov, a rýchla expanzia na nové trhy, ako odpoveď na rýchlosť a rozsah v akom dokáže reagovať konkurencia.

Globalizácia, ako súbor ekonomických, kultúrnych, politických a sociálnych procesov smeruje k novej fáze obchodného a ekonomického rozvoja – globalizmu. Jednou z charakteristických črt globalizmu sú aj radikálne zmeny konkurenčného prostredia. Konkurencia prechádza do štádia, v ktorom spoločnosti súťažia „s každým z ktoréhokoľvek miesta planéty o čokoľvek“¹.

Doterajší model pôsobenia nadnárodných korporácií v podmienkach globalizácie spočíval v komerčnom toku najmä smerom z globálneho Západu¹:

- silné západné spoločnosti (predovšetkým z USA, Európy a Japonska) presunuli svoje výrobné kapacity do rozvojových krajín, s cieľom znižovania nákladov, a tým pádom predajných cien pre trhy svojich domovských krajín,
- zároveň začali predávať svoje produkty na miestnych trhoch krajín, do ktorých presunuli produkciu a takto rozšírili svoje odbytové trhy,
- miestne firmy v rozvojových krajinách zohrávali predovšetkým úlohu dodávateľov, maklérov a distribučných partnerov.

Už niekoľko rokov sme svedkami zmien, vylepšení a inovácií, v oblasti informačných technológií. Kvalita globálnych komunikácií sa zvyšuje a ich cena klesá, tým sa stávajú dostupnejšie pre neustále rastúcu skupinu podnikov. Spolu s liberalizáciou obchodu a rozširujúcou sa akceptáciou priemyselných štandardov sú najvýznamnejšími faktormi umožňujúcimi kvalitatívny posun v činnosti nadnárodných korporácií. Spoločnosti sa dnes prestávajú primárne zaoberať otázkami čo vyrábať, aké služby poskytovať, centrum ich pozornosti sa presúva k otázkam akým spôsobom vyrábať, či poskytovať služby.

Výzvou pre nadnárodné spoločnosti etablované v ekonomicky vyspelých krajinách západu sa stáva aj skutočnosť, že miestne firmy začínajú tvoriť efektívne štruktúry vedenia a riadenia, ktoré vyhovujú novej realite konkurenčného prostredia a tak sa stávajú ich konkurenciou.

Nadnárodné spoločnosti – krátka história a charakteristické črty

Existujú rôzne prístupy k stanoveniu obdobia vzniku nadnárodných spoločností. V extrémnom prípade by sa za nadnárodné spoločnosti dali považovať už sumerskí obchodníci, ktorí mali v krajine, do ktorej vyvážali svoje produkty aj vlastného sprostredkovateľa, zodpovedného za prevzatie, skladovanie a predaj tovaru. Talianske bankové domy medzinárodne pôsobiaci v 13. storočí by sa za určitých podmienok taktiež dali považovať za predstaviteľov nadnárodných korporácií.

Ďalším dôležitým bodom vo vývoji nadnárodnej spoločnosti sú Východoindická spoločnosť a Holandská východoindická spoločnosť, veľké spoločnosti, ktoré nielenže podnikali mimo hraníc svojho materského štátu, ale zároveň prevádzkovali zahraničný obchod v značnom objeme.

Historicky však za obdobie vzniku nadnárodných spoločností môžeme považovať koniec 19. až začiatok 20. storočia – obdobie po industriálnej revolúcii, ešte väčší rozmach následne umožnila revolúcia informačná (obdobie po druhej svetovej vojne). V prospech stanovenia tohto obdobia ako doby vzniku moderných nadnárodných spoločností hovorí aj skutočnosť, že do 19. storočia sa medzi nadnárodnými spoločnosťami objavovali obchodníci, bankári, individuálni investori, avšak žiadne výrobné podniky.

Obdobie medzi dvoma svetovými vojnami bolo charakterizované nárastom protekcionistických opatrení. Nadnárodné spoločnosti na tieto opatrenia reagovali zakladaním výrobných pobočiek v iných štátoch, čo im uľahčilo obchádzanie bariér vstupu na trhy týchto krajín. V tomto štádiu bola výroba decentralizovaná v rámci jednotlivých pobočiek, a niektoré

---

¹ SIRKIN, Harold L. et al.: GLOBALITY: Competing with Everyone from Everywhere for Everything. New York: Business Plus, 2008.

funkcie ako napríklad výskum a vývoj alebo dizajn produktov boli uskutočňované centrálnou materskou spoločnosťou. Napriek tomu boli spoločnosti v rámci jednotlivých krajín riadené a organizované ako samostatné jednotky.

Štruktúra nadnárodných spoločností môže nadobudnúť tri základné formy:

1. horizontálna integrácia – riadi výrobné jednotky lokalizované v rôznych krajinách, ktoré produkujú rovnaký alebo podobný výrobok (napr. Mc Donalds),
2. vertikálna integrácia – riadi výrobné jednotky, ktoré vyrábajú medziprodukt vstupujúci do výrobku vyrábaného v inej krajine (napr. Adidas),
3. diverzifikovaná korporácia – v rôznych krajinách vyrába rôzne, navzájom nezávislé produkty (napr. Hilton Hotels).

Novou formou nadnárodnej spoločnosti je mikro-nadnárodná spoločnosť. Podľa údajov Organizácie spojených národov, v roku 1990 existovalo okolo 30.000 nadnárodných spoločností, dnes ich je viac než 60.000 a zatiaľ čo počet nadnárodných spoločností neustále stúpa, ich veľkosť klesá². Na rozdiel od tradičných nadnárodných spoločností, ktoré na medzinárodné trhy prenikli spravidla prostredníctvom akvizícií a postupným pôsobením na trhoch susedných krajín, mikro-spoločnosti začínajú pôsobiť na medzinárodných trhoch v momente, keď sú založené.

Dôležitou skutočnosťou v ich prípade je, že dôvodom na internacionalizáciu pôsobenia nie je primárne znižovanie nákladov. Do zahraničia nepresúvajú len výrobu, ale často aj intelektuálne náročné činnosti a pokročilé technológie. Motiváciou pre založenie spoločnosti ako nadnárodnej je prispôbenie sa novému konkurenčnému prostrediu, snaha vykonávať činnosti (výroba, programovanie, obstarávanie, riadenie) na mieste, kde to je najefektívnejšie, bez ohľadu na fyzické hranice.

Globálne integrovaný podnik

Pojem globálne integrovaný podnik (globally integrated enterprise) použil v júni 2006 Sam Palmisano, predseda predstavenstva IBM vo svojom článku v časopise Foreign Affairs³. Tvrdí v ňom, že súčasné nadnárodné korporácie musia radikálne zmeniť svoje zmysľanie a naplno prijať fakt, že svet je integrovaný.

Posun od nadnárodnej spoločnosti ku globálne integrovanej spoločnosti sa odohráva na dvoch úrovniach. Jednou je otázka kde sa produkcia vyrába a druhou kto vyrába. Historicky firmy zakladali pobočky v blízkosti trhu, na ktorom plánujú výrobky predávať. Toto pravidlo platí aj pre globálne integrovanú spoločnosť, novým aspektom, ktorý berie do úvahy je však aj otázka, kde chce umiestniť výrobu tovarov/služieb, ktorými plánuje zásobovať celý globálny trh.

Čo sa týka výberu výrobcu tovaru/poskytovateľa služby, už skôr spomenuté klesajúce náklady a širšia dostupnosť najnovších informačných technológií a štandardné podnikateľské postupy dávajú globálne integrovaným podnikom možnosť presunúť množstvo činností, ktorým sa kedysi venovali sami na externých dodávateľov. Spoločnosť sa tak presúva z modelu súboru relatívne samostatných zahraničných pobočiek k modelu súboru špecializovaných komponentov (výroba, obstarávanie, výskum a vývoj, distribúcia, predaj, atď.). Firma sa tak stáva mimoriadne flexibilná v rozhodovaní, na ktoré činnosti sa chce zamerať, ktoré plánuje vykonávať prostredníctvom vlastných zdrojov a ktoré outsource-ovať.

² COPELAND, M. V.: How startups go global. Business 2.0 Magazine.

³ PALMISANO, S.: The Globally Integrated Enterprise. Foreign Affairs, 2006.

Pri tomto rozhodovaní firmy zďaleka nezohľadňujú len orientáciu na kľúčové aktivity, či nákladovú výhodnosť outsourcingu. Cieľom je čo možno najširšie otvorenie sa podniku, umožňujúce užšie a intenzívnejšie vzťahy so zákazníkmi, dodávateľmi a obchodnými partnermi, prostredníctvom aktívneho riadenia rôznych činností, odborných znalostí a schopností.

Výzvy budúcnosti

Prvou a najvýznamnejšou podmienkou úspešného medzinárodného pôsobenia akejkoľvek spoločnosti je globálna bezpečnosť a poriadok, bez ktorých nie je možná žiadna medzinárodná spolupráca. Spoločnosti budú investovať do globálneho produkčného systému jedine pod podmienkou, že existujúce geopolitické vzťahy sú schopné zaistiť stabilitu a trvácnosť ich investícií.

Hrozbou spojenou s rozvojom globálne integrovaného podniku môže byť aj skutočnosť, že čoraz viac ľudí získa rovnaký prístup k trhu a výrobným procesom. Na jednej strane to môže zvýšiť globálne bohatstvo a príležitosti, na druhej strane opodstatnené obavy zo straty zamestnania a nedostatku schopností uplatniť sa v zmenených podmienkach môžu prispievať k zvyšovaniu strachu a ohrozeniu globálnej integrácie. Jednou z najdôležitejších výziev budúcnosti v tomto smere bude schopnosť podnikov a spoločnosti zabezpečiť prísun vysoko hodnotných schopností a zručností.

V prípade, že sa nespokojnosť ľudí s globalizáciou nebude riešiť, bude len rásť. Rizikom je potom možnosť, že ľudia budú voliť vysoko protekcionistické vlády, ktoré sa budú snažiť uvaliť obmedzenia na pohyb pracovných síl, či presadiť opatrenia obmedzujúce obchod. Ešte horšou alternatívou môže byť tendencia rastu extrémnejších foriem nacionalizmu či xenofóbie.

Oponenti globalizácie vidia v nadnárodných spoločnostiach novú formu feudalizmu, kedy tieto nahrádzajú feudálnych panovníkov, kráľovstvá, kniežatstvá, či nezávislé mestá. Tentokrát však namiesto geografickej nadvlády prejavujú svoju moc prostredníctvom trhov, výrobkov, kontroly produkcie alebo monopolizáciou výroby základných potravín. Jednou zo základných politických otázok 21. storočia nepochybne bude, akým spôsobom sa vlády postavia k rastúcej sile nadnárodných korporácií.

Medzi výhody pôsobenia globálne integrovaných podnikov patrí, prostredníctvom presúvania pracovných pozícií do rozvojových krajín, rast množstva pracovných pozícií, zvyšovanie životnej úrovne (nadnárodné spoločnosti obvykle platia viac, než je priemerný príjem v danej krajine) a zlepšovanie pracovných podmienok. I keď konkrétne dôsledky pôsobenia globálne integrovaného podniku na znižovanie majetkovej a príjmovej nerovnosti medzi ekonomicky rozvinutými a rozvojovými krajinami je v tomto momente ťažko kvantifikovať.

Spoločnosti v rozvojových krajinách prostredníctvom sústredenia sa na kľúčové aktivity a outsourcing tých, na ktoré sa rozhodli nezameriavať môžu zvyšovať svoju efektivitu, uvoľňovať kapitálové zdroje, investovať ich do rastu a tak účinnejšie konkurovať spoločnostiam z ekonomicky rozvinutých krajín.

Ďalšou dôležitou oblasťou, ktorej je potrebné venovať sa v súvislosti s rastúcou integráciou, je ochrana intelektuálneho vlastníctva. Jeden trend je prísnejšia ochrana

v dôsledku pirátsva a nerešpektovania intelektuálneho vlastníctva, v protiklade k nemu stojí čoraz užšia spolupráca podniku so zákazníkmi a dodávateľmi.

Významnou oblasťou, ktorú bude musieť globálne integrovaná spoločnosť zabezpečiť je otázka zachovania kvality a dôvery v produkt podniku, keď sa na jeho výrobe nebude podieľať len firma a niekoľko dodávateľov, ale do procesu môže byť zapojených množstvo partnerov zabezpečujúcich pre podnik rôzne funkcie.

Do budúcnosti však neustále zostáva množstvo zásadných otázok nezodpovedaných. V súvislosti s aktuálnou kritickou situáciou na kapitálových trhoch firmy musia čeliť viacerým výzvam, ako je:

- zvyšovanie efektivity organizácie a znižovanie nákladov,
- prehodnotenie investičných programov – v dôsledku krízy môže nastať situácia, keď nedostatočný dopyt spôsobí znižovanie výroby a prebytok výrobných kapacít, takže firmy nebudú potrebovať investovať do rozširovania svojich výrobných kapacít,
- prehodnotenie presúvania výroby – úspory a výhody presúvania výroby do iných krajín môžu byť nižšie až negované meniacimi sa smermi tokov tovarov (napríklad nižší objem dovozu do USA) a rastúcimi prekážkami obchodu,
- adaptácia portfólia produktov – v období recesie sa mení nákupné chovanie smerom od luxusných a drahších produktov k lacnejším,
- zbavovanie sa činností, ktoré nie sú pre podnik kľúčové – zbavovanie sa nevýnosných, resp. nie kľúčových činností firmy sa na trhu spravidla stretáva s priaznivou reakciou. Osamostatnenie sa, štiepenie a zbavovanie častí podniku sú dobré prostriedky na upriamanie sa podniku na jeho kľúčové činnosti.

Spolu s rastom protekcionizmu, ktorý môžeme očakávať v období ekonomickej recesie, je otázne, ako sa tieto trendy prispievajú k transformácii nadnárodných korporácií na globálne integrované podniky.

Zoznam literatúry

SIRKIN, Harold L. et al.: GLOBALITY: Competing with Everyone from Everywhere for Everything. New York: Business Plus, 2008.

PALMISANO, S.: The Globally Integrated Enterprise. Foreign Affairs, 2006.

RHODES, D.: What the Crisis in the Credit Markets Means for Everyone Else. The Boston Consulting Group, 2008.

Kolektív autorov: Nations and Firms in the Global Economy: An Introduction to International Economics and Business. Cambridge university press 2006.

Jones, G.: Multinationals and Global Capitalism: From the Nineteenth to the Twenty-first Century, Oxford University Press, New York 2005

Rugman, A.M.: The Regional Multinationals – MNEs and „Global“ Strategic Management. Cambridge University Press, New York 2005

Internetové zdroje:

Wikipedia. <http://en.wikipedia.org>

COPELAND, M. V.: How startups go global. Business 2.0 Magazine. <http://money.cnn.com>

Kontakt:

Ľ. Fullu 26

841 05 Bratislava

doc. RSDr. Luboš Štancl, CSc.

FAKULTA EKONOMIKY A MANAGEMENTU
UNIVERZITA OBRANY BRNO

**HARMONIZACE HOSPODÁRSKÉ A OBRANNÉ POLITIKY
JAKO PŘEDPOKLAD POSILOVÁNÍ EKONOMICKÉ
BEZPEČNOSTI STÁTU**

lubos.stancl@unob.cz

Abstrakt

Stat pojednává o změnách ve sféře bezpečnosti a obrany státu, ke kterým došlo po rozpadu

blokového usporádání světa. Poukazuje na nové souvislosti mezi posilováním vojenské síly státu, jeho hospodářskou politikou a posilováním ekonomické bezpečnosti zeme v současných podmínkách globalizace. Pozornost je venována i hodnocení výdajů na obranu jako faktorů rozvoje národního hospodářství.

Abstract

This article deals with changes in the sphere of state security and defense that occurred after disintegration of the world blocks arrangement. It point out new links between strengthening of the state military power, its economic policy, and strengthening of state economic security in the nowadays conditions of globalization. Further, the article pays attention to appraisal of defense expenditures as a factor of development of the national economy.

Klíčová slova: Hospodářská politika, obranná politika, ekonomická bezpečnost, ekonomické zabezpečení obrany státu, vojenské výdaje, zbrojní průmysl, produkce vojenského určení, ekonomická analýza obrany.

ÚVOD

Bezpečnost je životním zájmem a odvěkým cílem, který provází lidstvo v celém jeho historickém vývoji. Zajištění bezpečné existence – jednotlivce, rodiny, národa a celého lidstva je i v současnosti imperativním požadavkem doby a cílem *bezpečnostní politiky* všech demokratických vlád světa.

V literatuře je možné se setkat s různými přístupy k vymezení pojmu bezpečnost resp. bezpečnost státu či národní bezpečnost. Pro potřeby následujících úvah vycházíme z pojetí bezpečnosti státu (národní bezpečnosti) jako *stavu, při kterém je zajištěna existence a svobodný rozvoj státu v mezinárodních podmínkách*.¹ Jde o stav, kdy daný stát je schopen efektivně minimalizovat možná ohrožení a zajišťovat ochranu svých zájmů před nejrůznějšími hrozbami – přírodními, vojenskými, ekonomickými, ekologickými apod. Bezpečnost státu tak představuje *základní předpoklad* uspokojování potřeb jistoty přežití, trvání, stability, identity a kvality životní úrovně.

---

¹ Takto je obsah pojmu *bezpečnost* vymezen např. v dokumentu „Bezpečnostní strategie ČR“. URL: <http://www.army.cz/files/8492/Bezpe_nostn__strategie__R_-_prosinec_2003.pdf>[cit.-2007-10-09]

Realizace cílů bezpečnostní politiky státu se opírá o aktivní *zahraniční politiku*, efektivní *obranou politiku*, propracovanou a vyváženou *hospodářskou politiku* a politiku v oblasti *vnitřní bezpečnosti*, které jsou *nástroji* prosazování cílů bezpečnostní politiky v jednotlivých sférách společenské praxe.² Uvedené sféry aktivní činnosti státu jsou vzájemně úzce spjaty

a současně na sobě závislé, přičemž každá z nich při realizaci bezpečnostní politiky využívá svých specifických prostředků a usiluje o dosažení svých dílčích cílů. Smyslem hospodářské politiky v rámci bezpečnostní politiky je *ekonomická bezpečnost*, která je jedním z prvků národní bezpečnosti státu předpokladem realizace cílů rozvoje společnosti.

Následující stať se zabývá problémem *harmonizace hospodářské a obranné politiky jako předpokladu posilování ekonomické bezpečnosti státu* - jednoho z cílů bezpečnostní politiky uskutečňované v podmínkách po rozpadu bipolárního rozdělení světa a vzniku kvalitativně nových hrozeb mírovému rozvoji lidského společenství. Bezpečnost obecně, a ani ekonomickou bezpečnost zvláště trh nezajistí. Jejich zajištění patří mezi hlavní priority státu, jehož vláda neusiluje o svůj „stranický blahobyť“, nýbrž o bezpečnost a blaho celého národa.

1. EKONOMICKÁ BEZPEČNOST PO ROZPADU BIPOLÁRNÍHO SVĚTA

Rozpad blokového uspořádání světa po roce 1989 měl významný dopad na mezinárodní bezpečnost. Nebezpečí vzájemného zničení obou protikladných stran v termojaderné válce bylo v podstatě odstraněno. To však neznamená, že otázky bezpečnosti se staly bezvýznamnými. Ukázalo se, že vznikly nejen nové hrozby (lokální, regionální války, terorismus) ale také, že nové podmínky ve světovém hospodářství zvyšují význam *ekonomických faktorů* při utváření bezpečnosti. To vyvolalo zvýšený zájem o řešení problémů ekonomické bezpečnosti.

V podmínkách blokového uspořádání světa byla nejdůležitějším nástrojem dosahování bezpečnosti bloků (velmocenských zájmů), či jejich členských států *vojenská síla*. Proto dominantní role v bezpečnostní politice náležela *obrané (vojenské) bezpečnosti*. Vzájemné ohrožení obou vojensko-politických bloků rozděleného světa bylo pocíťováno jako prvotní hrozba pro bezpečnost jejich států.

Rozpad bipolárního uspořádání světa a ukončení studené války znamenal nejen snížení reálnosti vojenských ohrožení, ale současně i devalvaci významu vojenské síly vůbec, což se mimo jiné projevilo v intenzivních projevech snižování vojenských výdajů a v poklesu světové produkce zbraní, jakož i v nebývalém poklesu hodnoty prodeje zbraní na světovém trhu zbraní. Současně tento rozpad bipolarity vytvořil nové podmínky pro realizaci bezpečnostních zájmů vůbec.

Podstatné rozdíly v ekonomické vyspělosti zemí a proces *globalizace ve světové ekonomice* vedly k tomu, že při realizaci svých bezpečnostních zájmů se ekonomicky vyspělé země začaly opět přiklánět ke staronovému druhu expanzivity, který se opírá o *ekonomickou sílu*. Z pohledu bezpečnosti států se takto do popředí dostávají otázky související s *ekonomickou bezpečností*, které nejsou v teoretické rovině dostatečně prezentovány.

---

² Je možné se setkat i s jiným členěním nástrojů bezpečnostní politiky. V některých případech se uvádí například také sociální politika či ekologická politika aj.

Podstatu ekonomické bezpečnosti, nehledě na její různá pojetí, lze stručně vyjádřit jako *stav vývoje národního hospodářského systému zaručující vysokou účinnost jeho fungování, včetně schopnosti překonávat vzniklá ohrožení*. To znamená, že hospodářství s touto charakteristikou zajišťuje uspokojování *základních potřeb* svých obyvatel na úrovni běžných světových standardů, vytváří podmínky pro *celkový rozvoj společnosti* a saturaci aktuálních společenských potřeb. Ekonomika současně disponuje nezbytnými zdroji, silami a prostředky *efektivní eliminace rizik a hrozeb* pro bezpečné fungování hospodářského systému. Ekonomická bezpečnost významnou měrou závisí i na schopnostech a výkonnosti *zahraničního obchodu* země, neboť v podstatě žádný stát nedisponuje všemi nezbytnými prostředky k zajištění fungování své ekonomiky. Základním prostředkem k dosažení těchto cílů, a tím posilování ekonomické a následně i celkové bezpečnosti, včetně obranné, je *ekonomický růst* (měřený např. růstem HDP resp. podílem HDP/obyvatele).

Z uvedeného vyplývá, že úroveň ekonomické bezpečnosti státu je determinována mnoha činiteli ekonomické, politické, ekologické či jiné povahy, faktory vnitřními i vnějšími. Některé působí pozitivně, jiné mají omezující vliv, některé ekonomickou bezpečnost naopak ohrožují.

Z vnitřního hlediska se jedná zejména o vklad domácích ekonomických podmínek do procesu posilování ekonomické bezpečnosti (vybavenost disponibilními výrobními faktory, přírodně-klimatické podmínky, úroveň vědeckotechnické a výzkumné základny, kvality lidského kapitálu). Vzhledem k současným globalizačním trendům, prosazujícím se ve světové ekonomice se velmi dynamicky zvyšují nároky na konkurenceschopnost a přizpůsobivost domácích hospodářských subjektů náhlým změnám ve vnějším hospodářském okolí. Je zřejmé, že zásadní význam pro utváření ekonomické bezpečnosti (a bezpečnosti státu vůbec) má v těchto podmínkách *hospodářská politika vlády* státu.

Není pochyb o tom, že ekonomika každého státu (národní ekonomiky) je neoddelitelnou součástí světové ekonomiky, představující pro ni vnější ekonomické prostředí, na kterém je více či méně závislá. Globální a regionální podmínky hospodářského vývoje v bližším či vzdálenějším okolí daného státu tak představují rozsáhlou množinu velmi různorodých faktorů významně ovlivňujících ekonomický vývoj a ekonomickou bezpečnost státu. Tyto *vnější faktory* mohou rovněž působit příznivě nebo i nepříznivě. Ekonomické postavení každé země ve světové ekonomice, její schopnost prosadit se na světových trzích, realizovat své ekonomické zájmy a obhajovat svou suverenitu ve vnějších ekonomických vztazích – to jsou jen některé projevy úrovně ekonomické bezpečnosti země z mezinárodního hlediska a současně i determinanty zájmu o posilování vojenské síly a formulaci obsahu obranné politiky státu.

Vývoj světového dění dokazuje, že i v současnosti zůstávají ozbrojené síly nezbytným institutem zabezpečování národní suverenity, demokracie a ekonomických zájmů jednotlivých států světa. To je podmíněné především tím, že efektivní řešení rozporů mezi státy použitím politických, ekonomických, diplomatických a dalších nevojenských prostředků je možné pouze za existence vojenské síly, tj. dobře vyzbrojených armád, které jsou schopné v libovolný moment být použity k jejich přímému předurčení. Formování a udržování moderních ozbrojených sil a posilování obrany státu není možné bez jejich odpovídajícího ekonomického zabezpečení. Tím se kruh vzájemné závislosti uzavírá a vzniká značně obtížný metodologický problém, související s odpovědí na otázku jaký je vztah vojenské bezpečnosti (obranu) a ekonomických možností státu, resp. jaký je vztah mezi obrannou a hospodářskou politikou státu a jak tento vztah rozporné jednoty ovlivňuje ekonomickou bezpečnost země?

Hledání odpovědi na uvedené otázky vyžaduje vrátit se k vlastní podstatě, obsahu, cílům a funkcím hospodářské a obranné politiky.

2. HOSPODÁŘSKÁ A OBRANNÁ POLITIKA – OBSAH, CÍLE A REALIZACE.

Klasik ekonomické teorie Adam Smith věnoval ve svém díle Bohatství národů nezanedbatelnou pozornost i problémům, týkajících se ekonomických otázek zabezpečení základních funkcí státu. V kapitole „O výdajích panovníka nebo republiky“ A. Smith vymezuje následující tři povinnosti panovníka:

- a) „bránit společnost před násilím a bezprávím ze strany jiných společností“³, tj. chránit společnost před vnějším napadením;
- b) „chránit pokud možno každého člena společnosti před bezprávím nebo křivdou ze strany některého jiného jejího člena“⁴;
- c) „povinnost budovat a udržovat takové veřejné instituce a veřejné stavby, které jsou sice společnosti jako celku nejvýš prospěšné, ale jsou takové povahy, že užitek z nich by jednotlivci nebo malé skupince lidí nikdy nemohl nahradit výdaje na ně vynaložené, a proto se ani nedá očekávat, že by je vybudoval a udržoval některý jednotlivec nebo skupina jednotlivců“⁵.

V současnosti můžeme tyto tři povinnosti definovat obsahem dvou základních funkcí státu:

- **funkce obranné (bezpečnostní)**, jejímž obsahem je zabezpečování obrany, bezpečnosti a práva. Jde tedy o oblast *mimoekonomických aktivit* státu;
- **funkce hospodářské**, jejímž obsahem jsou *ekonomické aktivity* státu jak v ekonomické, tak i v neekonomické oblasti.

Zvyšující se složitost praktické realizace hospodářské funkce státu vyžadovala všestranně zdůvodněná a vnitřně konzistentní hospodářsko-politická opatření, harmonizující aktivity státu v jednotlivých oblastech jeho činnosti. Hospodářská funkce státu se tak postupně stala východiskem rozvoje teorie hospodářské politiky. **Hospodářskou politiku státu** tak můžeme vnímat buď jako **vědní disciplínu**, tj. jako teorii hospodářské politiky a nebo, jako **praktickou činnost**, tj. tvorbu a realizaci praktické (procesní) hospodářské politiky.

Na rozdíl od hospodářské politiky, jejímž cílem je maximalizace blahobytu společnosti a každého jejího člena, obsahem **obránné politiky státu** je, v souladu s jeho zájmy definovanými bezpečnostní strategií země, *určovat a realizovat politické přístupy k poslání ozbrojených sil*.

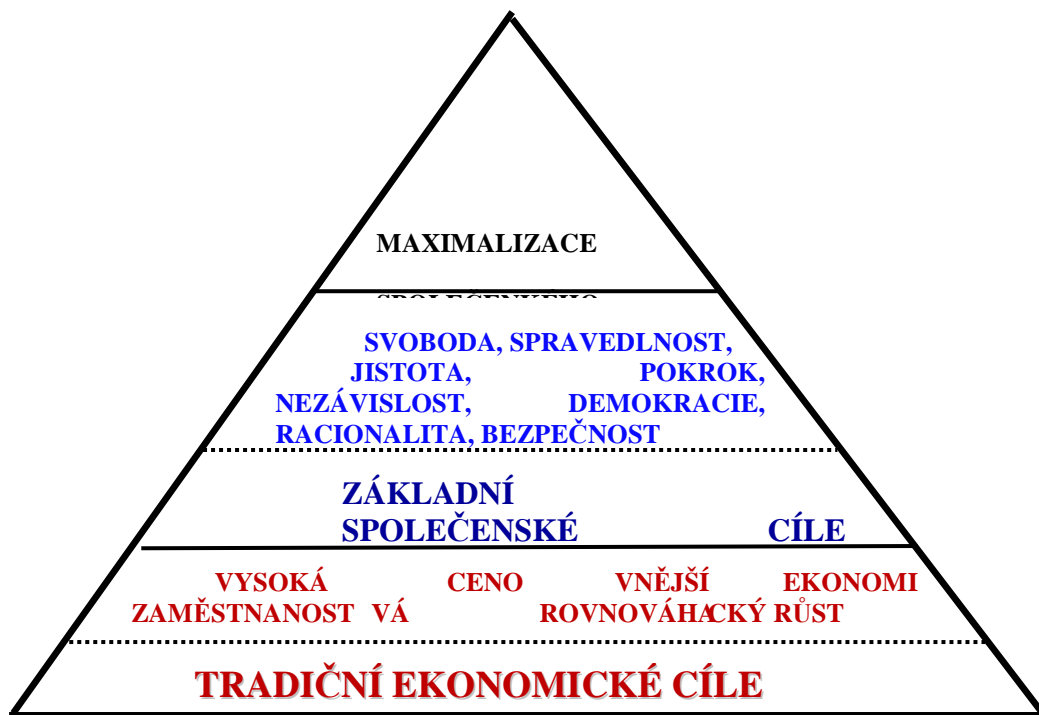
Obrázek č. 1 **Cíle hospodářské politiky**

³ SMITH, A. *Pojednání o podstatě a původu Bohatství národů*. Praha : Liberální institut 2001, s. 629.

⁴ Tamtéž, s. 630.

⁵ Tamtéž, s. 641.

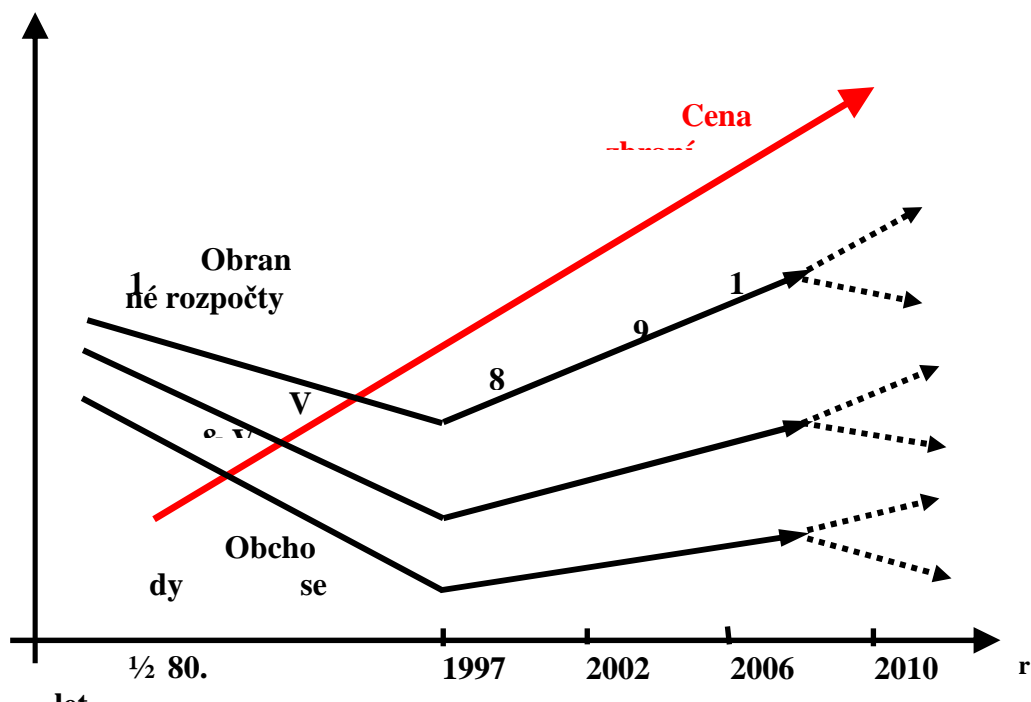
Pramen: URBAN, L. a kol. *Hospodářská politika*. Praha : VICTORIA PUBLISHING 1994, s. 15 (upravené).

Realizace obranné politiky, jako přirozené a trvalé součásti bezpečnostního úsilí státu, se uskutečňuje výstavbou ozbrojených sil a jejich všestranným zabezpečením, působením v mezinárodních organizacích a institucích a prosazováním národních zájmů prostřednictvím jejich činnosti a rozvojem vztahů s ostatními zeměmi. Je nepochybné, že zabezpečení cílů obranné politiky vyžaduje nemalé prostředky, které společnost musí alokovat do sféry obrany a bezpečnosti. Na tuto okolnost poukázal již A. Smith, když napsal: „První svou povinnost, povinnost chránit společnost před zvůlí a vpády, ... , může panovník plnit pouze skrze vojenskou moc. Avšak výdaje jak na přípravu této vojenské moci v době míru, tak na její použití v době války jsou za různého stavu společnosti, v různých obdobích rozvoje, velmi různé.“⁶ Jestliže počátek 90. let byl ve znamení celosvětového poklesu vojenských výdajů, v posledních letech se tyto opět zvyšují a již přesáhly svůj vrchol z období studené války. Tím se zostřuje problém vnitřního rozporu mezi cíli hospodářské politiky a cíli obranné politiky a zdroji potřebnými na jejich realizaci.

Obrázek č. 2

Současné trendy ve vývoji vojenských výdajů (v mld. USD, stále ceny r. 2005)

⁶ SMITH, A. *Pojednání o podstatě a původu Bohatství národů*. Praha : Liberální institut 2001, s. 615.

Pramen: vlastní

Ekonomickým zabezpečením obrany státu jako součásti obranné politiky vojensko-ekonomická teorie chápe *systém opatření* (a funkčních vztahů jeho strukturních prvků) *k zajištění obrany státu, zahrnujících tvorbu* (plánování, rozdělování) *materiálních, lidských a finančních zdrojů a jejich spotřebu ve sféře obrany*. Nedílnou součástí systému je i *evidence a kontrola toků zdrojů* ve sféře obrany jako předpoklad efektivnosti jejich užití.

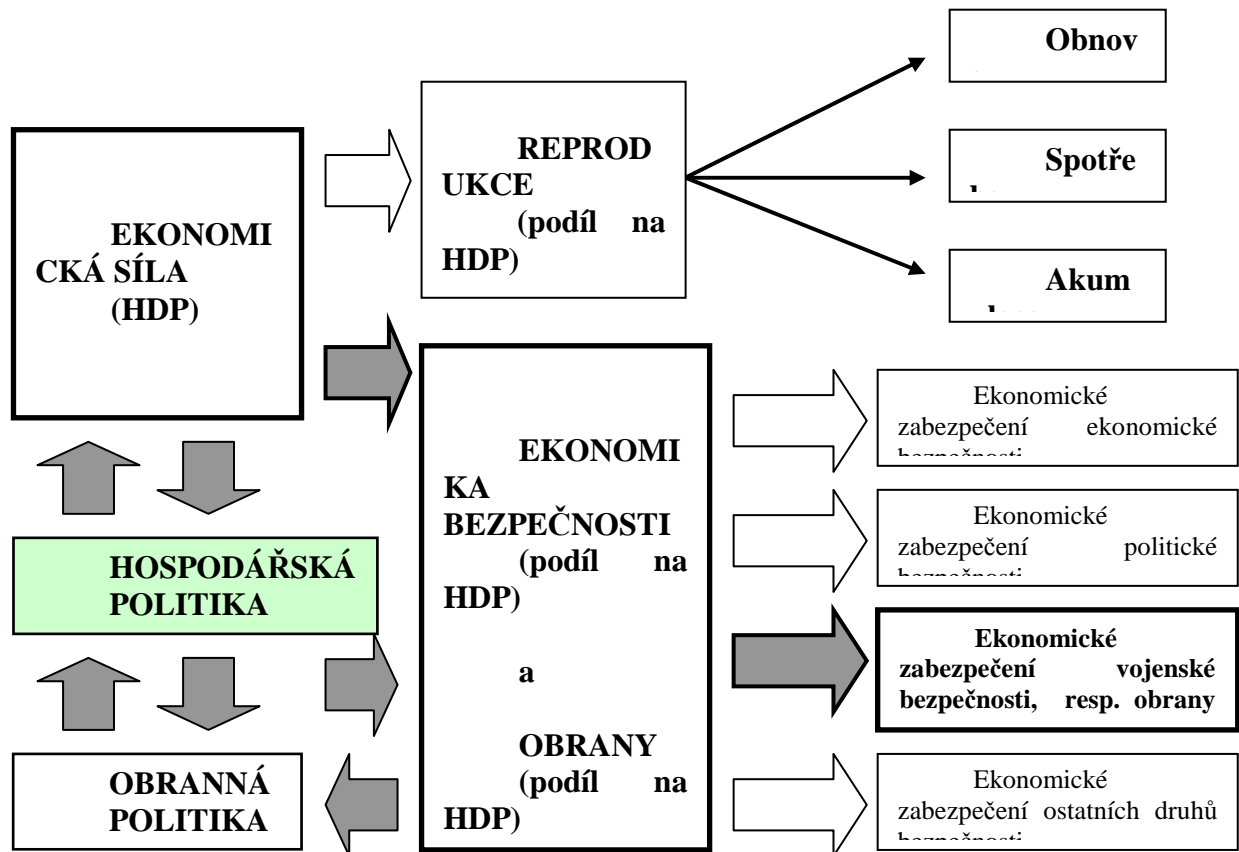
Ekonomické zabezpečení obrany libovolného státu vyžaduje v současných podmínkách alokaci nezanedbatelné části národních finančních, lidských i materiálních zdrojů do sféry obrany a bezpečnosti. Tím je do národního hospodářství implementována řada složitých vazeb, souvislostí a procesů, které „...mají velký vliv na stabilitu ekonomiky“.⁷ Je proto v zájmu společnosti snažit se o jejich koordinaci, která se však do jisté míry vymyká z rámce tržního mechanismu a vyžaduje určitou regulaci z jednoho společenského centra.

Na tomto místě je zcela nezbytné konstatovat, že problém *vzájemného vztahu ekonomického zabezpečení obrany a hospodářské politiky státu* patří v současnosti k poměrně opomíjeným problémům posilování ekonomické bezpečnosti, zajišťování obrany a vnitřní bezpečnosti státu. V minulosti se hospodářská politika státu ve vztahu k ekonomickému zabezpečení vyznačovala řadou specifických přístupů (požadavků a nástrojů jejich prosazování a kontroly, právních norem a ustanovení apod.), jejichž zdrojem byla potenciální možnost vzniku válečného střetnutí. Jeho předpokládaný charakter determinoval nejen úkoly, prostředky, formy a charakter obrany, ale i způsob jejího ekonomického zabezpečení. Radikální změna ekonomického mechanismu po roce 1989 a přechod k zabezpečování potřeb obrany v podmínkách tržního hospodářství a soukromého vlastnictví vyžaduje tvůrčím způsobem přistoupit k hledání nové architektury vzájemných vztahů mezi

⁷ HITCH, Ch. J., McKEAN, R. N. *The Economics of Defense in the Nuclear Age*. New York, 1960, cit. podle vydání z roku 1986, s. 5.

jednotlivými subjekty státní (veřejné) a soukromé sféry, které se na ekonomickém zabezpečování obrany podílejí. Podmínkou úspěchu této tvořivé činnosti je zevrubné studium nahromaděných zkušeností a poznatků z předchozího vývoje systému ekonomického zabezpečování obrany státu. Výchozím momentem tohoto studia by mělo být vytvoření si základní představy o možnostech a zaměření ekonomické analýzy obrany.

Obrázek č. 3
Vzájemná podmíněnost hospodářské politiky a ekonomiky bezpečnosti (obran) a alokace zdrojů

Pramen: vlastní

3. JEDNODUCHÝ MODEL EKONOMICKÉ ANALÝZY OBRANY

Mnozí, nejen vojenští ekonomové tvrdí, že „vojenská bezpečnost“ či „obrana“ je služba, kterou poskytuje stát s pomocí ozbrojených sil. Tuto službu však nevnímají a tudíž ani nezkoumají jako nějaký druh produkce, a proto odpovídající výdaje na její zabezpečení považují pouze za částky, které stát odnímá všem odvětvím a poskytuje je ve prospěch vojenské výstavby.

Je možné slyšet i mnohem radikálnější úvahy, jako například, že vojenská bezpečnost, zvláště ten její sektor, který se vztahuje k budování ozbrojených sil státu, stojí vůbec mimo jakýkoliv zájem ekonomické teorie. Zastánci těchto názorů sice hovoří o

lidských „potřebách“ (např. lásky, bezpečnosti, úcty a seberealizace) jako o hybné síle ekonomiky, ale dochází k závěru, že tyto potřeby nejsou předmětem zkoumání ekonomické teorie, neboť je není možné uspokojovat pomocí zboží a služeb.

Je zřejmé, že s těmito názory je nutné vést soustavnou polemiku, neboť v tržních podmínkách ty sféry činnosti, které se vyvinuly během sociální evoluce v současnosti produkují právě ty statky, po kterých je poptávka a aktivně se spotřebovávají. Právě v těchto souvislostech se již tradičně ozbrojené síly považují za spotřebitele daným společenstvím vyprodukovaných materiálních statků, a proto musí být vystaveny důkladné ekonomické analýze.

V roli poskytovatele specifické služby – „obrany“ je možné ozbrojené síly studovat jako specifické odvětví ekonomiky, představující přirozený monopol a vyžadující bezprostřední státní řízení. Podmínkou maximalizace efektu činnosti „odvětví obrany“ je všestranně zdůvodněný objem zdrojů, které jsou na zajištění obrany vyčleňované ze společenských fondů (vojenské výdaje). V opačném případě hrozí, že dojde k absenci výroby daného typu, které může vést až k zániku státu jako samostatného subjektu (vliv různé intenzivních forem pacifistického odzbrojování), nebo může dojít k nadvýrobě produkce „obrany“, tj. k militarizace ekonomiky, která vždy byla těžkým břemenem zatěžujícím společnost, ruiniujícím obyvatelstvo a hospodářství země.

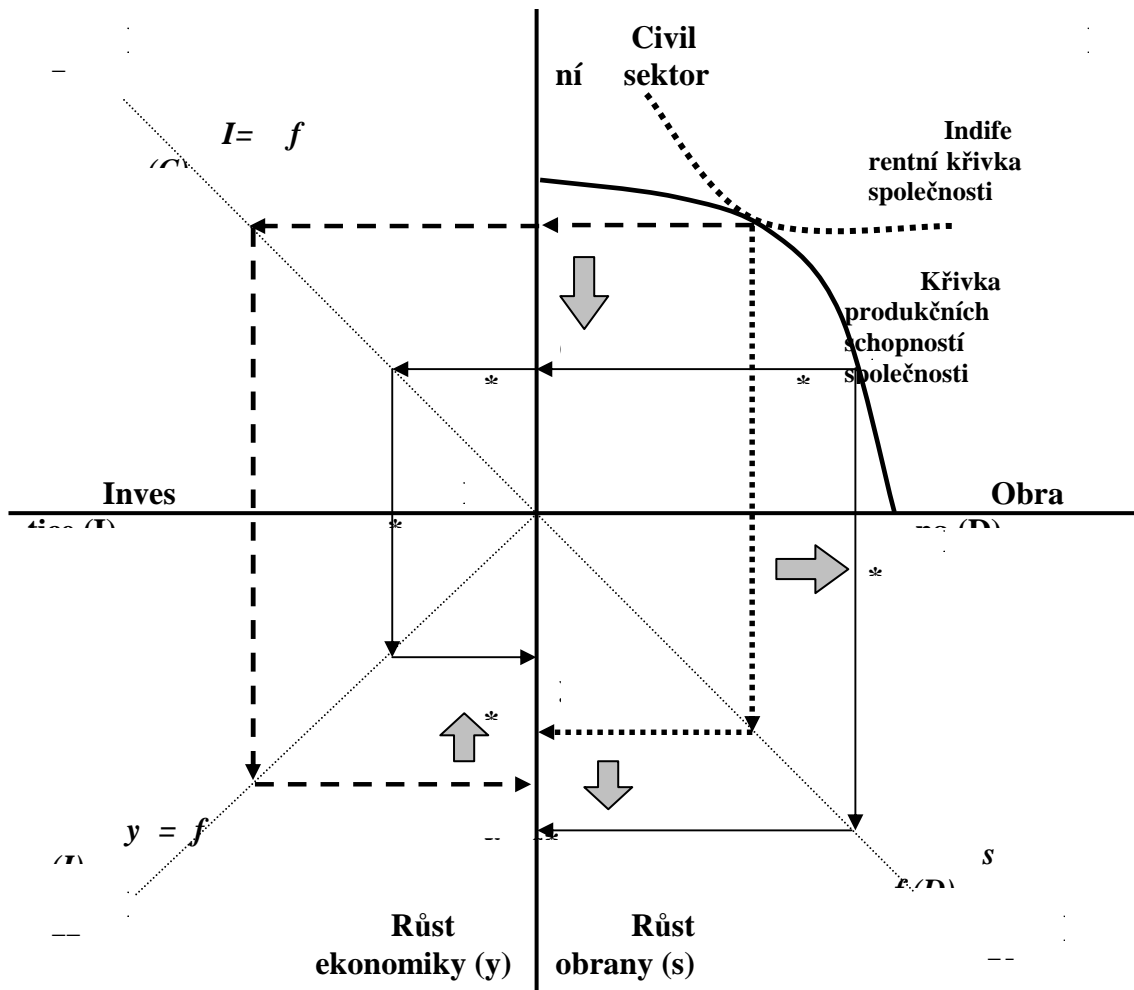
Na základě těchto úvah a požadavků na ekonomické zabezpečení obrany je možné formulovat dva základní vojensko-ekonomické a politické úkoly. Prvním úkolem je zdůvodnění racionální úrovně výdajů na obranu, tj. určení poměru v jakém bude společnost alokovat své disponibilní zdroje ve prospěch odvětví produkce civilních statků a služeb a ve prospěch „odvětví produkce obrany“. Toto zdůvodnění musí vycházet jak z potřeb budování obrany, tak z reálných možností ekonomiky. Jinými slovy, je nezbytné harmonizovat obrannou a hospodářskou politiku státu s reálnou kondicí národní ekonomiky.

Druhým úkolem je rozdělení vyčleněných zdrojů v rámci vlastního „sektoru obrany“, tj. jejich racionální rozdělení mezi strukturní prvky ozbrojených sil v souladu s jejich úkoly a následně jejich efektivní užití. Jednou z podmínek dosažení očekávaného úspěchu při řešení tohoto úkolů je aplikace metod a nástrojů ekonomického řízení do podmínek činnosti ozbrojených sil.

Uvedené problémy je možné demonstrovat pomocí jednoduchého modelu ekonomické analýzy obrany, který se skládá ze čtyř kvadrantů, přičemž III. a IV. kvadrant jsou kvadranty separátními (obr. č. 4).

V prvním kvadrantu tohoto modelu je demonstrován problém alokace zdrojů mezi civilní a obranný sektor. Křivka PPF znázorňuje hranici produkčních schopností společnosti, která demonstruje všechny možné alternativy rozdělení disponibilních zdrojů na produkci civilních statků (C) a obrany (D).

Obrázek č. 4
Jednoduchý model ekonomické analýzy obrany

Pramen: SANDLER, T. – HARTLEY, K. *The Economics of Defense*. Cambridge University Press: Cambridge 1995, s. 158. ISBN 05-21447-28-3 (upravené)

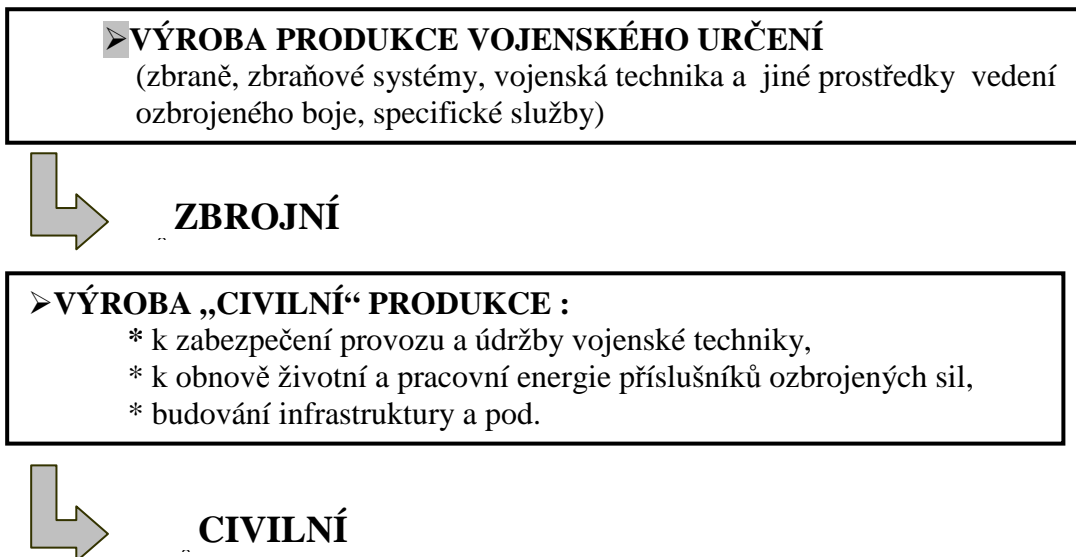
Křivky $I = f(C)$, $y = f(I)$ a $s = f(D)$ vyjadřují funkční vztahy mezi jednotlivými veličinami. Charakter těchto křivek determinuje skutečný dopad změny alokace zdrojů (např. posun po křivce PPF z bodu M do bodu M*) na jednotlivé sektory ekonomiky a možnosti jejich rozvoje. Zdrojem uvedené změny v alokaci zdrojů je v tomto modelovém případě zvýšení výdajů na obranu, tj. změna v ekonomickém zabezpečování obrany.

Již tento velmi jednoduchý model ekonomické analýzy obrany evokuje řadu otázek, týkajících se například často velmi diskutovaného problému vlivu zdrojů vyčleněných pro potřeby obrany na průmyslový rozvoj státu. Potřeby ozbrojených sil a budování obrany jsou uspokojovány nejen produkcí zbrojního průmyslu, ale jak znázorňuje obrázek č. 5, část potřeb je uspokojována i produkcí ostatních „nevojenských“ průmyslových odvětví, které se tak podílejí na transformaci obranných zdrojů (vojenských výdajů) v konkrétní užité hodnoty. Státní obranné zakázky tak představují významný stabilizační faktor pro hospodaření domácích průmyslových firem. Z tohoto pohledu je nutné rozvinout tvůrčí polemiku se zastánci značně zjednodušených a často negativisticky zbarvených názorů, odmítajících

uvažovat o možném pozitivním přínosu těchto zdrojů a jejich vlivu na rozvoj průmyslové základny, posilování vědeckotechnického rozvoje a ekonomické bezpečnosti.

Obrázek č. 5

Alokace zdrojů vyčleněných na obranu

Pramen: vlastní

Požadavek na hledání nových přístupů k problematice vojenských výdajů nabývá na aktuálnosti obzvláště v současnosti, kdy v souvislosti s prohlubující se syntézou ekonomiky, politiky a vojenství a zvyšující se závislostí zbrojní výroby na vojenských výdajích, které pod vlivem nových „technologií vedení soudobého boje“ neustále rostou, jsme konfrontováni s existencí řady často velmi nekonzistentních a rozporných názorů na hodnocení vlivu vojenských výdajů na hospodářskou politiku státu a jeho sociálně-ekonomický rozvoj. Proto je nutné bez předpojatostí přistoupit i k analýze pojetí vojenských výdajů nejen jako faktoru ovlivňujícího průmyslovou výrobu, ale jako *národohospodářského faktoru*, který má daleko hlubší a rozsáhlejší vliv na ekonomický vývoj. Teoretickým a metodologickým základem racionální diskuse o dopadech vojenských výdajů (a zbrojní výroby) na ekonomiku země je teorie ekonomiky obrany státu, která usiluje o aplikaci ekonomického konceptu efektivnosti na obranný sektor.

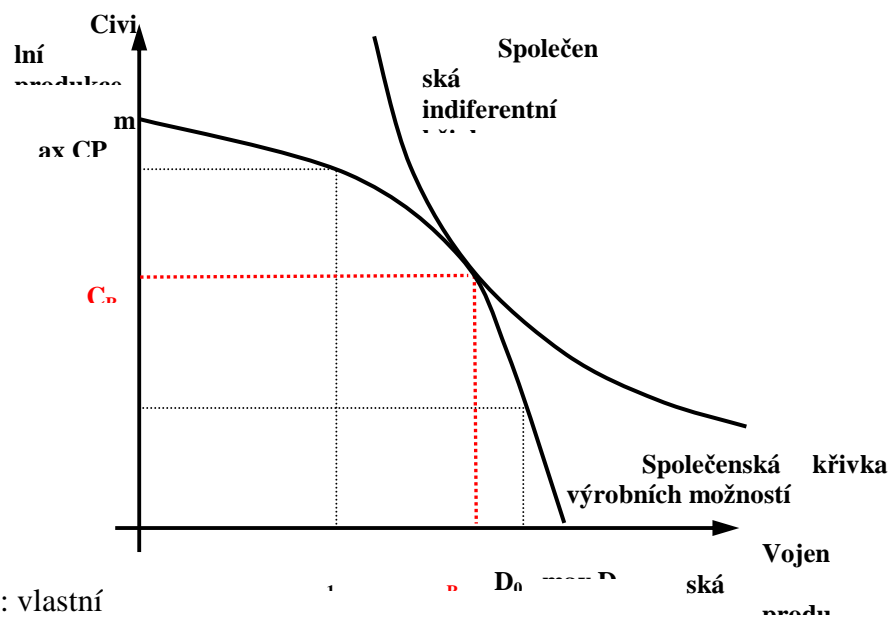
4. JAK URČIT OPTIMÁLNÍ VELIKOST VOJENSKÝCH VOJENSKÝCH VÝDAJŮ?

Přijmeme-li předpoklad reálné existence vnějšího ohrožení, a tudíž i nezbytnosti budování obrany je zřejmé, že problém vojenských výdajů a jejich vlivu na ekonomiku se stává především problémem určení optimální jejich velikosti. K demonstraci tohoto problému použijeme standardní graf znázornění produkčních možností ekonomiky (viz. obrázek 6).

Neúměrné, příliš vysoké vojenské výdaje (bod A) odnímají část ekonomických zdrojů nezbytných k řešení aktuálních sociálně-ekonomických úkolů, zvyšování životní úrovně obyvatel a nadměrně zatěžují ekonomiku. Příliš nízké vojenské výdaje (bod B) se mohou negativně odrazit na úrovni ekonomického zabezpečení obrany státu.

Racionální výdaje (bod R), alokované především do výroby technologicky vyspělých systémů zbraní a vojenské techniky, a také do produkce dvojího užití podle některých ekonomů stimulují rozvoj technologicky vyspělých výrob, vytváří pracovní místa a rozšiřují možnosti exportu. To má pozitivní vliv na ekonomiku a nachází svůj odraz ve změnách makroekonomických indikátorů typů hrubý domácí produkt, zaměstnanost, reálné důchody obyvatel, struktura průmyslové výroby apod.⁸

Obrázek 6
Hranice produkčních (výrobních) možností společnosti

Pramen: vlastní

Avšak ne všichni ekonomové, kteří se zabývají analýzou vlivu vojenských výdajů na ekonomický růst, zastávají názor, že vojenské výdaje mají pro-růstový charakter. Svědčí o tom diskuse, která byla zahájena počátkem 70. let minulého století a s přestávkami trvá dodnes. Kontroverzní a velmi bouřlivou diskusi odstartoval Emile Benoit, který ve své knize *Defence and Economic Growth in Developing Countries* (1973) přišel s důkazy, podporujícími tezi o pro-růstovém vlivu výdajů na zbrojení.⁹ Následné analýzy, které se opíraly o výsledky dosažené s použitím složitých a komplikovaných matematicko-statistických modelů pak poskytly důkazy jak ve prospěch tvrzení o pozitivním vlivu vojenských výdajů na ekonomický růst, tak i proti nim. V průběhu diskuse se postupně vydělily dva názorově protikladné tábory, jejichž spor pokračuje až do současné doby.

⁸ Problémem hospodářského růstu podporovaného vojenskými výdaji, tedy problémem tzv. „vojenského keynesiánství“ se poprvé teoreticky zabýval polský ekonom Michal Kalecki v roce 1943. Kalecki argumentoval tím, že kapitalisté a jejich političtí stoupenci nechtějí užívat metod klasického keynesiánství, protože dosažení plné zaměstnanosti prostřednictvím veřejných výdajů vytváří riziko, že se pracujícím a jejich odborům dostane příliš mnoho moci. Z jejich hlediska jsou mnohem efektivnějšími investicemi vojenské výdaje. Tento způsob využívání státních financí však vyžaduje určitou míru politického útlaku, kterého se nejlépe dosáhne apely na vlastenectví, vytvářením obav ze zahraniční hrozby a nakonec válkou. V roce 1943 demonstroval Kalecki svůj model vojenského keynesiánství na nacistickém Německu. Avšak tento koncept nefunguje pouze v podmínkách nacistické diktatury, nadšeně ho začala např. ve Spojených státech využívat neoliberalní pravice. Svě zastánce má i v současném Rusku. GUMBEL, A. How the war machina is driving the US economy. In *The Independent*, 06. 01. 2004. URL: <http://www.independent.co.uk/news/business/analysis-and-features/how-the-war-machina-is-driving-the-us-economy-578237.html> [cit.-2008-10-11]

⁹ BENOIT, Emile. *Defence and Economic Growth in Developing Countries*. Batson: D.C. Heath, Lexington Books, 1973.

Na straně jedné stojí autoři zastávající názor, že výdaje na zbrojení hospodářský růst zpomalují. Ti zpravidla analyzují vojenské výdaje jako alternativu soukromých investic do nevojenských odvětví. Na základě porovnání jejich efektivnosti se snaží dokázat, že vojenské výdaje mají negativní dopady na ekonomický růst, neboť vytěsňují produktivní soukromé investice a omezují tak rozvoj civilních sektorů ekonomiky. Někteří ekonomové se však domnívají, že je velmi obtížné, ba dokonce nemožné, analyzovat a zachytit statisticky významnou souvislost mezi vojenskými výdaji a nevojenskými investicemi.

Opačnou pozici zauímají autoři, kteří zastávají názor, že vojenské výdaje mohou ekonomický růst povzbudit. Do této názorové skupiny patří autoři, kteří poukazují na přímou závislost mezi vojenskými výdaji a zvláště strojírenskou a hutní výrobou, výrobou odvětví barevné metalurgie a dalšími odvětvími technologicky vyspělých výrob. Tito autoři argumentují, mimo jiné, tím, že před I. světovou válkou 1% zvýšení vojenských výdajů vedlo ke zvýšení průmyslové výroby ve Spojených státech o 1%, v Německu o 3% a ve Francii o 3,5%. Tyto dva naprosto protichůdné názory vyvolávají pochopitelně i protichůdné pohledy na efektivnost vojenských výdajů.

Prakticky všichni autoři, zabývající se problematikou vlivu vojenských výdajů na ekonomiku se shodují v tom, že existují faktory, které mají pozitivní vliv na ekonomický růst a zároveň i faktory, které na něj působí negativně. ***To ale znamená, že musí existovat určité optimum týkající se velikosti vojenských výdajů a „kvality“ jejich alokace.*** Nalezení tohoto optima je však více než obtížné. V současné zahraniční literatuře lze najít pokusy o jeho identifikaci, resp. pokusy o vzájemné propojení vojenských výdajů státu s jeho základními makroekonomickými ukazateli a o formulaci základních podmínek, napomáhajících jejich pozitivnímu vlivu na rozvoj ekonomiky.

Hodnocení vlivu vojenských výdajů na rozvoj ekonomiky nelze bez věrohodné kvantifikace vztahů mezi vojenskými výdaji a ukazateli ekonomického růstu. Tato kvantifikace může být provedena přímou a nepřímou formou. K ***přímým formám*** patří především statistické metody výpočtu hrubého domácího produktu (HDP). Pomocí nich je ukazatel HDP bezprostředně vztážen k vojenským výdajům a jeho závislost je vyjádřena přímou úměrou. To je dané tím, že v souladu s mezinárodními statistickými standardy se hodnota netržních služeb, jako součásti HDP, určuje výdaji na jejich poskytnutí. Přičemž přidaná hodnota je u netržních služeb vyjádřena souhrnem náhrad poskytnutých zaměstnancům a spotřeby fixního kapitálu.¹⁰

Ve vztahu k obranné sféře to znamená, že hodnota služeb obrany, zahrnovaná do hrubého domácího produktu, se vypočítává jakou *součet výdajů na nákup zbraní a ostatní bojové a speciální techniky, zabezpečení personálu, amortizaci základního kapitálu (budov kasáren, objektů a jejich vybavení atd.) a běžných materiálních výdajů*. Jinými slovy, v souladu s mezinárodní praxí všechny prostředky vynaložené na nákup zbraní a vojenské techniky a zajištění běžných potřeb života vojsk jsou považovány za výdaje na konečnou spotřebu společnosti jako celku a zahrnují se do HDP.

Z matematického hlediska tak existuje přímá úměra mezi tempy ekonomického růstu, jehož základním ukazatelem je růst HDP, a výdaji na obranu, zahrnujícími nákupy

---

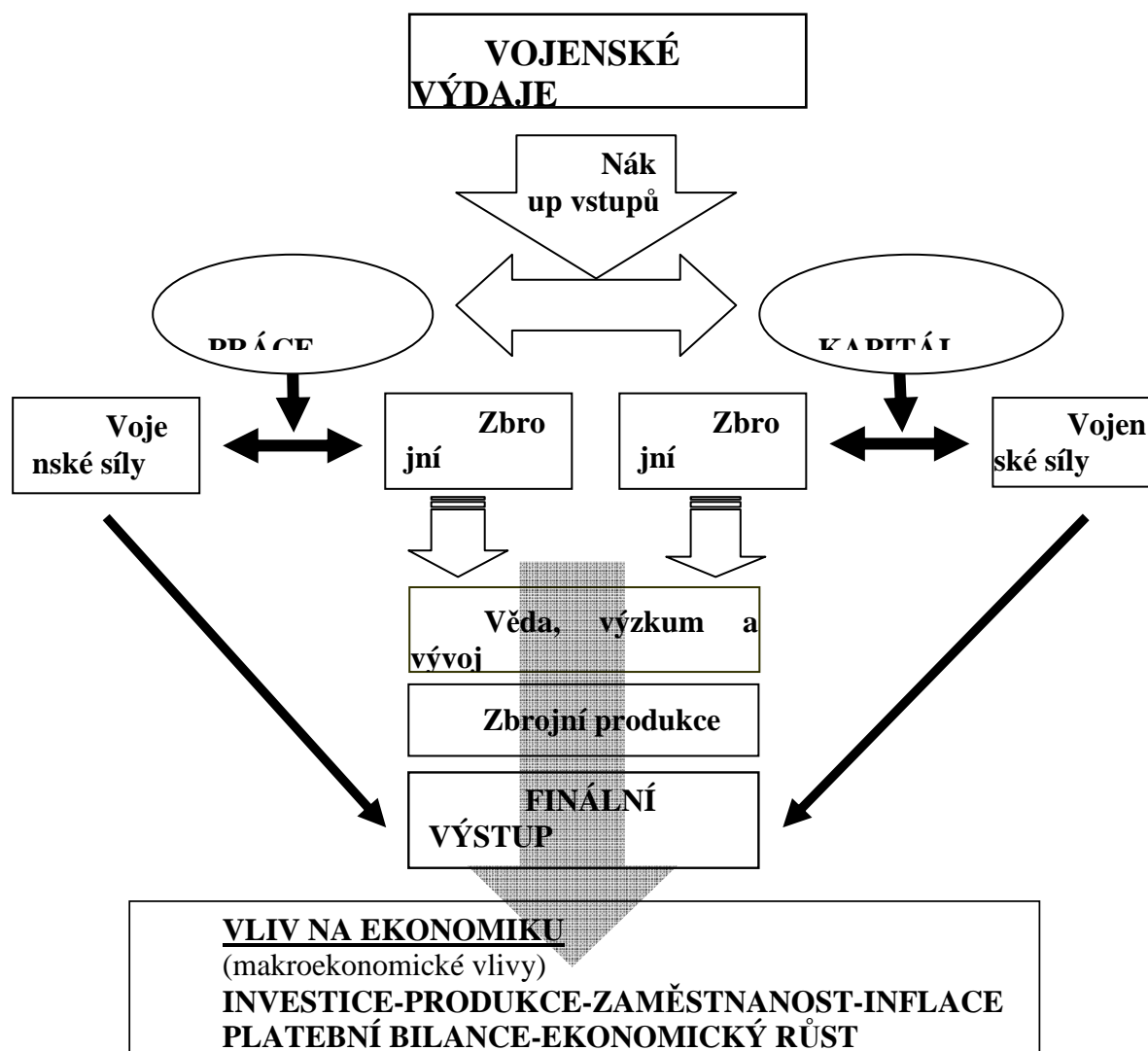
¹⁰ Poznámka: ČSU „Hrubý domácí produkt představuje souhrn hodnot přidaných zpracováním ve všech odvětvích činností považovaných v systému národního účetnictví za produktivní (tj. včetně služeb tržních i netržních)“. Jde o propočty v kupních cenách, za které jsou realizovány tržní výkony (tzn. včetně daní z produktů a bez dotací na produkty. Prvotní propočty je proveden v běžných cenách.

produkce vojenského určení veškeré peněžní náležitosti vojenských profesionálů a zaměstnanců rezortu obrany. Velké a rostoucí vojenské výdaje automaticky tak vyjadřují vysoký a rostoucí HDP.

Kromě přímé formy bezprostředního způsobu propojení vojenských výdajů s ukazateli ekonomického růstu je možné analyzovat jejich vliv i prostřednictvím jednotlivých komponent HDP. Zjednodušené schéma těchto vztahů znázorňuje obrázek 6.

Obrázek 6
Makroekonomický vliv vojenských výdajů na ekonomiku

Pramen: Hartley, K. *Economic Aspects of Disarmament as an Investment Process*. United Nations, New York, 1993, s. 7 (upravené).

Na rozdíl od statistiky je v reálné praxi uvedena závislost vojenských výdajů a ekonomického růstu *mnohem složitější*. I když vojenské výdaje se statisticky zahrnují do HDP, a tím ho zvyšují, nelze nevidět, že ty samé prostředky by mohly být použity společností k realizaci jiných cílů, a možná, z ekonomického pohledu, i efektivněji. Například, by mohly být investovány do výroby zboží a služeb s vysokou přidanou hodnotou. Z tohoto pohledu je možné hovořit o „obětované příležitosti“, resp. „nákladech příležitosti“.

Ze schématu vyplývá, že vliv vojenských výdajů na ekonomiku je nutné zkoumat v několika rovinách. Předně je to, jak již bylo zmíněno, určení jejich optimální velikosti, která determinuje rozsah veřejných zdrojů, tj. práce a kapitálů alokovaných ve prospěch obrany. Tyto zdroje představují bezprostřední vstupy vzájemně propojené sféry zbrojní výroby a sféry činnosti ozbrojených sil (výcvik a bojová a ostatní činnost).

5. ZBROJNÍ VÝROBA

Zkoumání vzájemného vztahu hospodářské politiky, obranné politiky a ekonomické bezpečnosti nelze bez respektování faktoru zbrojní výroby. Analýza vlivu zbrojní výroby na ekonomický růst představuje velmi složitý problém, neboť je nutné se zabývat zkoumáním řady vzájemně propojených oblastí užití zdrojů ve zbrojním průmyslu.

První oblast alokace zdrojů představuje vlastní výroba speciální vojenské produkce, tj. zbraní, zbraňových systémů, vojenské a speciální bojové a ostatní techniky. Vliv alokace zdrojů do této oblasti průmyslové výroby představuje nejvíce diskutovaný problém a jeho analýze je nutné věnovat větší prostor, než poskytuje tento příspěvek.

Kromě výroby zbraní se zbrojní průmysl podílí na výrobě tzv. *produkce dvojího použití*, do které jsou zahrnovány různé prostředky spojení, dopravy (letecké a kosmické systémy a aparáty, lodě, některé druhy automobilové techniky, včetně obrněné, která je využívána pro potřeby zajišťování bezpečnosti a pořádku atd.), a také stavby infrastruktury (cesty, letiště, kosmodromy, přístavy atd.).

Produkce dvojího určení, pokud není nakupována přímo jako zbraně a další produkce určena pro potřeby armády, *nevstupuje* do celkových výdajů na obranu. Avšak výdaje na její nákupy (nebo vybudování staveb) vynaložené ostatními spotřebiteli jsou součástí investic do základního kapitálu odpovídajícího odvětví. Tyto investice do základního kapitálu, v podobě akumulace (nikoliv spotřeby), vstupují do HDP a stávají se součástí národního bohatství. Tudíž, výdaje, např. na modernizaci satelitního systému navigace i tehdy, když se tato provádí ve prospěch a v zájmu obrany i komerčního použití, budou celé zahrnuty do HDP a přímo ovlivní tento ukazatel ekonomického růstu.

Kromě produkce zbraní a produkce dvojího určení řada obranných podniků vyrábí, v rámci svých různorodých *konverzních a jiných programů* nebo na základě vlastní iniciativy, čistě civilní produkci. K tomu využívá výrobní kapacity, technologie a zařízení, která jsou pořizována a budována pomocí prostředků získaných z realizace zdrojů alokovaných do výroby zbraní, bojové a ostatní speciální vojenské techniky.

Jedním z nejvážnějších argumentů ve prospěch zbrojní výroby a rozvoje zbrojního průmyslu je vývoj *nových technologií*. Jen během druhé poloviny 20. století se armáda stala „porodní bábou“ takových revolučních změn v technologiích, jaké představují satelitní spojení, navigace, reaktivní motory, polovodiče, optická elektronika. Oblast vývoje nových technologií přispěla k rozvoji jaderné energetiky, kosmického průmyslu, širokému využívání internetu atd.

Pozitivní roli *vojenského výzkumu* jen málokdo odmítá. Mnozí ekonomové ale namítají, že výzkumy uskutečňované v rámci vojenských programů jsou neefektivní nebo

alespoň méně efektivní, než výzkumy uskutečňované soukromými korporacemi, které jsou motivovány ziskem a řídící se komerčními zájmy. Je pravdou, že obchodní společnosti dokážou vcelku racionálně využívat peníze určené na vědecko-výzkumné, vývojové a konstrukční práce. Avšak komerční struktury zřídka financují projekty, které mají dlouhou dobu návratnosti vložených prostředků. Proto vývoj skutečně průlomových nových technologií, který vyžaduje někdy celá desetiletí vědeckého výzkumu a ověřování získávaných poznatků v praxi se může uskutečňovat *pouze za podmínky státní podpory*. Například, bylo nutné řadu let investovat státní prostředky do vývoje a praktického využívání reaktivních motorů ve vojenském letectví, než se tyto začaly používat u civilních letadel vyráběných soukromými korporacemi.

Pro úplnost je nutné dodat, že v tržní ekonomice je vývoj nových typů zbraní často uskutečňován i soukromými společnostmi. Ale toto se děje ale za peníze, které na tento vývoj poskytuje stát. Například, po skončení 2. světové války byla federální vláda USA prakticky jediným velkým zákazníkem a zadavatelem požadavků na výzkum a vývoj. Podle dostupných statistik jen za období od roku 1953 do roku 1997 financovala průměrně 48% všech výdajů na výzkum a vývoj. Vojenská témata v nich tvořila v průměru 58%. V jednotlivých letech tento ukazatel dosahoval až 70%. Protože velká část vědecko-výzkumných a vývojových prací byla realizována soukromými společnostmi, plynulo do jejich pokladen v průměru 51% všech vládních výdajů na vědu a výzkum. Zbývající část – 49% byla spotřebována vládním výzkumnými centry. Nevyvratitelným faktem je, že především v tomto období dosáhly Spojené státy technologické převahy v mnoha odvětvích a daleko předběhly evropské země, které nedokázaly na výzkum, včetně výzkumu vojenského, vynakládat tak velké prostředky.

Koeficient párové korelace

Vzájemnou souvislost vojenských výdajů a makroekonomických ukazatelů je možné považovat za regresivní závislost a k hodnocení stupně jejich vzájemného propojení využít *koeficient párové korelace*. Přitom se obecně uznává, že *za podstatnou souvislost* se považuje, když koeficient se nachází v intervalu 0,4-0,6, o *vysoké míře souvztažnosti* se hovoří při hodnotě koeficientu v intervalu 0,6-0,8. Pokud je jeho hodnota vyšší, je souvislost považována za *blízkou* k funkční závislosti. Uskutečněné propočty odhalují, že všechny koeficienty párové korelace mezi vojenskými výdaji a ukazateli průmyslové výroby např. v Rusku se blížily k hodnotě 0,8, tj. byly velmi vysoké. Podle očekávání, vůbec nejvyšší vzájemná souvislost byla mezi ukazateli vojenských výdajů a výrobou strojů a zařízení (0,85), poněkud nižší byla pro průmysl celkově (0,77) a zpracovatelský průmysl (0,79). Párová korelace mezi HDP a vojenskými výdaji je sice menší, avšak stále ještě podstatná – 0,57. Tato hodnota není považována za překvapující, neboť na HDP má, kromě vojenských výdajů, současně vliv mnoho dalších faktorů.¹¹

Na základě získaných výsledků lze usuzovat, že mezi vojenskými výdaji a ukazateli makroekonomického pohybu ekonomiky existuje ***dostatečně silná přímá závislost***.

---

¹¹ Blíže: LAVRINOV, G. A. O vlijaniji vojnyh raschodov na razvitije ekonomiki strany. In *Vojennaja mysl*, 2007, č. 12, s. 23.

ZÁVĚR

Analýza vybraných problémů alokace veřejných zdrojů do sféry obrany nevyvrací, ale ani neobhájí závěry o pozitivním vlivu vojenských výdajů na ekonomický rozvoj země. Její výsledky však umožňují vyslovit závěr, že k *zásadním a principiálním podmínkám*, při kterých mohou mít vojenské výdaje vliv na rozvoj ekonomiky země, náleží:

- *rozsah vojenských výdajů, který musí být dostatečně velký pro zajištění bezpečnosti země a současně musí být v souladu s finančními a ekonomickými možnostmi státu;*
- *podíl vojenských výdajů na státním rozpočtu by neměl významněji ovlivňovat objem výdajové stránky státního rozpočtu, výšku státního dluhu a současně nízký podíl bude minimalizovat vliv vojenských výdajů na inflaci;*
- *respektování racionálního vztahu mezi běžnými výdaji na zabezpečení činnosti vojsk a výdaji na nákup a vývoj nových typů zbraní, speciální techniky a výzbroje;*
- *racionalizace a zvyšování efektivity zbrojní výroby a využívání jejích technologií k produkci technologicky vyspělé nevojenské produkce;*
- *efektivnost vojenských výdajů a zbrojní výroby bude tím vyšší, čím více bude soulad mezi obrannou průmyslovou politikou a hospodářskou politikou státu.*
- *harmonizace obsahu a zaměření hospodářské politiky a obranné politiky je jedním z nezbytných předpokladů posilování ekonomické bezpečnosti země a zajišťování uspokojování potřeb jejích obyvatel.*

Problematika místa zbrojní výroby v hospodářské politice a vlivu vojenských výdajů na ekonomickou bezpečnost a ekonomický rozvoj země představuje velmi rozsáhlé spektrum dílčích problémů, které zde nemohly být v plné šíři ani vzpomenuty, natož řešeny. Mimo pozornost byl ponechán například vliv exportu zbraní, hlubší analýza vlivu investic a spoluúčasti státu na zbrojní výrobě atd. Na své řešení čeká i problém harmonizace obranné průmyslové politiky, obranné politiky a hospodářské politiky státu, jejích nástrojů a metod v podmínkách tržní ekonomiky.

Úkoly ekonomického zabezpečení cílů obranné politiky představují objektivně neoddelitelnou součást obsahu hospodářské politiky a naopak, realizace cílů obranné politiky musí přispívat k vytváření podmínek pro naplňování cílů vytyčovaných hospodářsko-politickými programy. Zohledňování uvedených souvislostí hospodářské a obranné politiky v praxi předpokládá důslednou koordinaci přípravy obsahu odpovídajících programových a dalších dokumentů vlády a jí řízených dotčených ministerstev, správ, institucí a organizací.

Je proto nezbytné, aby úkoly a opatření, tvořící průnik hospodářské a obranné politiky se vyznačovaly:

- * dlouhodobým charakterem a komplexností;
- * vysokou mírou stability (a současně i nezbytnou mírou flexibility a variability);
- * vybilancovaností ve vztahu k zajišťování cílů ekonomického a sociálního rozvoje společnosti a potřeb ekonomického zabezpečování obrany.

Formulace a koordinace úkolů „obraně-hospodářské politiky“ je jedním z předpokladů zvyšování efektivnosti zdrojů vyčleňovaných na obranu a snižování zátěže veřejných financí při zabezpečování plnění úkolů obrany, a tím i posilování ekonomické bezpečnosti státu.

Čas od času se především v zahraniční literatuře objevují úvahy na téma ekonomických dopadů demilitarizace a vlivu snižování vojenských výdajů na ekonomický růst a kondici ekonomiky vůbec. Obzvláště v souvislosti s razantním poklesem světových vojenských výdajů na přelomu tisíciletí se v rozvinula poměrně široká diskuse na téma možných očekávaných přínosů tzv. „mírové dividendy“. Její výsledky lze výstižně charakterizovat názvem statě M. D. Intriligatora: „Mírová dividenda: mýtus nebo realita?“.¹²

Rozsah tohoto příspěvku však neumožňuje věnovat se zevrubněji problému „mírové dividendy“, který nelze oddělit od souboru otázek vlivu vojenských výdajů na ekonomický rozvoj státu, posilování jeho ekonomické bezpečnosti, tj. problémům, které se v současnosti stále častěji stávají předmětem badatelského úsilí nejen vojenských ekonomů. To svědčí o tom, že je stále intenzivněji pocíťována potřeba jejich systematictějšího řešení, které by mělo přinést svůj vklad posilování obrany a ekonomické bezpečnosti.

LITERATURA

BENOIT, E.. *Defence and Economic Growth in Developing Countries*. Batson: D. C. Heath, Lexington Books, 1973

HARTLEY, K. *Economic Aspects of Disarmament as an Investment Process*. United nations, New York, 1993.

HITCH, Ch. J., McKEAN, R.N. *The Economics of defense in the Nuclear Age*. New York, 1960.

21.

INTRILIGATOR, M. D. The Peace Dividend: Myt hor Reality? In *The Peace Dividend* (Edited by GLEDITSCH, N. P., BJERKHOLT, O., CAPPELEN, A., SMITH, R. P. & DUNNE, J. P.). Amsterdam, Elsevier Science B.V. 1996, s. 2 – 13. ISBN 0-444-82482-0

LAVRINOV, G. A. O vlijaniji vojennych raschodov na razvitije ekonomiki strany. In *Vojennaja mysl*, 2007, č. 12, s. 19-24. ISSN 0236-2058.

SANDLER, T. – HARTLEY, K. *The Economics of Defense*. Cambridge University Press: Cambridge 1995, s. 158. ISBN 05-21447-28-3

SMITH, A. *Pojednání o podstatě a původu Bohatství národů*. Praha : Liberální institut 2001, s. 641. ISBN 80-86389-15-4

---

¹² INTRILIGATOR, M. D. The Peace Dividend: Myt hor Reality? In *The Peace Dividend* (Edited by GLEDITSCH, N. P., BJERKHOLT, O., CAPPELEN, A., SMITH, R. P. & DUNNE, J. P.). Amsterdam, Elsevier Science B.V. 1996, s. 2 – 13. ISBN 0-444-82482-0

URBAN, L. a kol. *Hospodářská politika*. Praha : VICTORIA PUBLISHING 1994, s. ISBN 80-85865-01-7

Bezpečnostní strategie České republiky.

http://www.army.cz/files/8492/Bezpe_nostn_strategie_R_-_prosinec_2003.pdf

[cit.-2008-10-09] GUMBEL, A. How the war machina is driving the US economy. In *The Independent*, 06. 01. 2004. URL: <http://www.independent.co.uk/news/business/analysis-and-features/how-the-war-machine-is-driving-the-us-economy-578237.html> [cit.-2008-10-11]

Kontakt:

Katedra ekonomie
Fakulta ekonomiky a managementu
Univerzita obrany Brno
Kounicova 65
612 00 Brno

Ing. Michaela Štefančíková

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

BEZPEČNOSTNÉ HROZBY SÚČASNÉHO SVETA

michaelastefancikova@googlemail.com

Abstrakt

Bezpečnostné hrozby súčasného sveta sú zložitým vnútorne diferencovaným fenoménom, ktorého jadro sa výrazne posunulo smerom do nevojenských relácií. Ochorenia spôsobujúce väčšinu predčasných úmrtí sú častým následkom rizikových faktorov ako sú hlad, chudoba a zhoršujúci sa stav životného prostredia. Zranenia a kolektívne ozbrojené násilie sa v porovnaní s nimi podieľajú na svetovej mortalite nízkou mierou. Napriek tomu pozorujeme prudký nárast svetových vojenských výdavkov. Zbrojenie v kontexte bezpečnostnej dilemy odčerpáva veľké množstvo zdrojov. Možnosti využitia vojenských postupov na elimináciu súčasných bezpečnostných hrozieb sú relatívne malé. Skutočné hrozby sú zatlačené do úzadia na úkor hrozieb podnecovaných neistotou a strachom a podmienených asymetrickými dopadmi globalizácie.

Kľúčové slová: Bezpečnostné hrozby, nevojenské bezpečnostné hrozby, globalizácia, bezpečnostná dilema, zbrojenie

Abstract

Current Security threats are a complicated and diversified phenomenon, which stress more on unmilitary elements. The main causes leading to premature deaths in the world are connected to risk factors as hunger, poverty and environmental problems. Injuries and collective violence compared to them share only a minor burden of the whole world mortality. However, the entire world military expenditure is rising rapidly. Armaments in relation to security dilemma draw away huge amount of sources. The possibilities of military measures to eliminate current security threats are relatively low. Real threats are driven back in the shadow of the threats supported by uncertainty and fear and fueled by asymmetric impacts of globalization.

Key words: Security threats, unmilitary security threats, globalization, security dilemma, armaments

Článok vychádza zo štúdie E. Skons zameranej na rizikové faktory, ktorým je vystavený život súčasného človeka a z teoretických prevažne kritických bezpečnostných prameňov. Zámerom je vsadenie rizík do teoretického rámca bezpečnosti, zdôraznenie nevojenského charakteru bezpečnostných hrozieb súčasnosti a ich posadenie do vzťahu s vojenskou hrozbou, ozbrojeným násilím a množstvom pozornosti a prostriedkov, ktoré sú im v globále venované.

Bezpečnostné hrozby sú subjektívnou kategóriou. Ako také vyplývajú zo subjektívnych vnemov objektu a teda ním im prisudzované priority sa s ohľadom na jeho charakter, prostredie ap. môžu líšiť od priorít ostatných objektov. Škvrnda definuje bezpečnostné hrozby ako „udalosti, javy a procesy spravidla súhrnného, viacstranného charakteru, ktoré pôsobia relatívne dlhodobo a môžu negatívne vplývať na sociálne subjekty,

najmä na ich moc a bohatstvo, destabilizovať ich, spôsobiť im škody ap.“¹ V pojmovom aparáte hrozba zastrešuje ohrozenia a riziká. Škvrnda identifikuje riziko ako potenciálne a ohrozenie ako aktuálne pôsobiace nebezpečenstvo, z čoho vyvodzuje potrebu analýzy bezpečnostných hrozieb v kontexte neustáleho dynamického pohybu a vývoja bezpečnostnej situácie smerom od rizík k ohrozeniam.² K špecifickým hrozbám prítomnosti Booth zaradzuje eróziu lokálnych kultúr a ekonomík, rozšírenie pandémie, rast radikalizmu a terorizmu, nedodržiavanie ľudských práv, politické oslabenie, environmentálnu degradáciu a ekonomický pokles, príp. kolaps.³

Bezpečnostné hrozby súčasného sveta je potrebné vnímať v kontexte postupujúcich globalizačných procesov a vývoja tzv. postmodernej spoločnosti. Po skončení studenej vojny sa akcent bezpečnostných hrozieb presunul od vojenských smerom k nevojenským hrozbám. Svet sa zrýchlil a jeho dynamika sťažuje náčrt dlhodobých prognóz stavu a vývoja bezpečnostných hrozieb.⁴ Chápanie bezpečnostných hrozieb by malo zohľadňovať ich komplexnosť, nedeliteľnosť a asymetriu. Podľa Škvrndu sa globalizácia sveta „...ocitla v štádiu, keď sa bezpečnostné fenomény v „scvrkávajúcom“ sa priestore i čase natoľko prepojili, že nie je možné ich vnímať ani riešiť ináč ako v systémovej, komplexnej podobe.“⁵ Globalizácia v súvislosti s celoplošnou projekciou kapitalistického hospodárstva prispieva k otvorenosti národných ekonomík suverénnych štátov a tým zvyšuje ich zraniteľnosť voči vonkajším vplyvom. Nová kvalita bezpečnostného prostredia daná pôsobením a vývojom globalizácie umožnila vznik tzv. globalizačným hrozbám, ktorých špecifikum spočíva v tom, že neprichádzajú zvonku, ale sú produktom vnútorných procesov.⁶ Dnešné hrozby je náročné identifikovať v „čistej“ podobe, pretože pôsobia v zložitých formách prepojení. Ich dopady môžu destabilizovať veľmi široké prostredie. Navyše sú zložito vnútorne diferencované, ich dosah môže dosiahnuť až globálny rozmer a najmä v počiatočnom štádiu pôsobenia sú tieto hrozby ťažko rozpoznateľné.⁷ Pri definícii nového kvalitatívneho obsahu bezpečnostných hrozieb nie je možné abstrahovať od dynamických civilizačných procesov súčasnej spoločnosti. Masový konzum prevažne západných demokracií nemôže byť vzorom pre ostávajúce 2/3 ľudskej populácie koncentrovanej v rozvojových krajinách a je pravdepodobne neudržateľným vzorcom rozvoja vyspelého sveta. Dopady globalizácie naplňajú svet vyšším počtom porazených ako víťazov. Od toho sa odvíja i asymetrické pôsobenie bezpečnostných hrozieb, ktorými zväčša najmenej trpia tí, ktorí ich z veľkej časti vytvárajú. .

Bezpečnostné hrozby ako mnohostranný a vnútorne diferencovaný fenomén podliehajú rôznym druhom klasifikácií. Na základe stratégií eliminácie bezpečnostnej hrozby Škvrnda rozlišuje vojenský, nevojenský a zmiešaný typ bezpečnostnej hrozby.⁸ V klasickom ponímaní boj s priamou formou ohrozenia kolидуje s nasadením ozbrojených síl, čo vysvetľuje delenie na vojenské a nevojenské hrozby. Narastajúca komplikovanosť vývoja spoločenských procesov podmieňuje vznik tzv. zmiešaných hrozieb.⁹ Diskusia nastáva v kontexte hrozieb a nástrojov na ich elimináciu. V náväznosti na členenie hrozieb medzi vojenské, nevojenské a zmiešané je potrebné poukázať na zmenu vzťahu vojenských a nevojenských elementov bezpečnosti po skončení studenej vojny. Masové používanie organizovaného násillia pri riešení politických problémov môže byť uplatňované v boji s čisto vojenskými hrozbami. Avšak pri riešení problematiky nevojenských bezpečnostných hrozieb ako napr. hlad,

¹ Škvrnda, F., Pawera, R., Weiss, P.: Medzinárodná bezpečnosť, Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2008.s. 29

² Tamtiež

³ Booth, K.: Theory of World Security, New York: Cambridge University Press, 2007, s.

⁴ Škvrnda, F., Pawera, R., Weiss, P.: Medzinárodná bezpečnosť, Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2008.

⁵ Tamtiež

⁶ Tamtiež

⁷ Tamtiež

⁸ Škvrnda, F., Pawera, R., Weiss, P.: Medzinárodná bezpečnosť, Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2008.

⁹ Tamtiež

chudoba, migrácia či environmentálne problémy sa nasadenie vojenských protiopatrení javí neúčinné. Úvahy o stratégiách zameraných proti zmiešaným bezpečnostným hrozbám ako je terorizmus, či organizovaný zločin môžu zahŕňať aj, no nie len vojenské postupy.

Pokiaľ je primárnym účelom bezpečnosti eliminovať hrozby, ktorým sú vystavené životy obyvateľov planéty, potom je nutné upriamiť pozornosť na nové prevažne nevojenské bezpečnostné hrozby determinované vplyvom globalizácie. Aplikácia kolektívneho násillia zodpovedá za veľké množstvo predčasných úmrtí, avšak najväčší počet úmrtí vo svete je spôsobený radom chorôb, ktorým moderná medicína dokáže relatívne ľahko predísť, resp. ich liečiť. Najvyššia koncentrácia rizík je v rozvojových krajinách tvoriacich 2/3 svetovej populácie. Prostredie sa vyznačuje vysokou hladinou chorôb a zranení spôsobených porovnateľne malým počtom rizík. Mnohé z nich je nemožné analyzovať samostatne. Ich pôsobenie je multifunkčné a vzájomne sa podmieňujúce. E. Skons vymedzuje tri hlavné rizikové faktory hlad, chudobu a environmentálne problémy, ktorých eliminácia by nie len zachránila veľké množstvo životov v krátkodobom horizonte, ale zlepšenie celkových podmienok a kvality života vo veľkej časti rozvojového sveta by v dlhodobom meradle malo mať pozitívny efekt v podobe rastúcej kvality celkového/komplexného bezpečnostného prostredia.¹⁰ V danej súvislosti poukazuje na doplnenie tradičnej koncepcie bezpečnosti o povahu možných hrozieb násillného charakteru akými sú napr. terorizmus a organizovaný zločin. Ich pôsobenie a vývoj má silnú súvislosť so stavom a vývojom ekonomickej, sociálnej a environmentálnej bázy, v ktorej pôsobia.¹¹ Dôraz by mal byť kladený na sociálno-ekonomickú podmienenosť bezpečnostných hrozieb. Nepriaznivé sociálno-ekonomické podmienky ohrozujú život jednotlivca obmedzením resp. znemožnením jeho rozvoja a teda vnímania bezpečnej existencie subjektu. Dlhodobá mizéria vytvára pôdu pre konflikt a dáva priestor používaniu ozbrojeného násillia ako prostriedku riešenia negatívneho statusu a dosiahnutia cieľov.

Hladina predčasných úmrtí v krajinách s nízkym príjmom vysoko prevyšuje svetový priemer, pričom veľká časť úmrtí by mohla byť eliminovaná za cenu relatívne nízkych nákladov. Na základe údajov Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) zomrelo v roku 2005 58 miliónov ľudí, z toho 35 mil. na následky neinfekčných chorôb, 17 mil. na následky infekčných chorôb a 5,4 mil. na následky zranení.¹² WHO určila 10 faktorov ohrozujúcich život súčasného človeka, ktorým pripisuje viac ako tretinu svetových úmrtí a síce: podvýživu, nechránený pohlavný styk, vysoký krvný tlak, aktívne a pasívne fajčenie, alkohol, kontaminovanú vodu, nedostatočnú sanitáciu a hygienu, chudokrvnosť, výpary z pevných palív v domácnostiach, vysokú hladinu cholesterolu, nadváhu a obezitu.¹³

Hlad predstavuje vysoké riziko ochorení. Podváha mala v roku 2000 na svedomí 1 z 15 úmrtí. Paradoxne vyspelé krajiny vykazujú 7,4 %-tný podiel úmrtí v dôsledku nadváhy a obezity. FAO uvádza, že 10 mil. ľudí ročne umrie od hladu, resp. na následky s hladom súvisiacich ochorení. V období od roku 2000-2003 bolo vo svete 854 mil. podvyživených ľudí, z toho 820 mil. v rozvojových krajinách, 25 mil. v tranzitívnych a 9 mil. vo vyspelých krajinách. Pritom iba 10% „hladných“ trpí akútnym hladom, 90% z nich trpí chronickou podvýživou vyplývajúcou z konštantného nedostatku a obmedzeného prístupu k jedlu.¹⁴

Problematika zhoršujúceho sa životného prostredia začína predstavovať alarmujúcu bezpečnostnú hrozbu existenčného charakteru pre celkovú ľudskú populáciu. V globále je

---

¹⁰Skons, E.: Analysing risks to human lives, In: SIPRI Yearbook 2007, Armamanets, Disarmament and International Security, New York: Oxford University Press, 2007, s. 244-266.

¹¹ Tamtiež, s. 254

¹²Skons, E.: Analysing risks to human lives, In: SIPRI Yearbook 2007, Armamanets, Disarmament and International Security, New York: Oxford University Press, 2007, s. 244-266.

¹³ Tamtiež, s. 244-266

¹⁴ Tamtiež, s. 254

24% chorôb a 23% z celosvetového počtu úmrtí pripisovaných environmentálnym faktorom. V oblasti Subsaharskej Afriky sa negatívny dopad životného prostredia prejavuje až v 35% ochorení, pričom hlavnými príčinami je kontaminovaná voda, nedostatočná sanitácia, dym v domácom prostredí, či znečistené ovzdušie v prostredí mestských aglomerácií. Klimatické zmeny napr. v roku 2000 zapríčinili 6% ochorení malárie.¹⁵ Chudobu je možné vnímať ako bezpečnostnú hrozbu v relácii zhoršujúcej sa komplexnej reality indivíduí. U ľudí žijúcich z jedného USD na deň je dva až trikrát vyššia pravdepodobnosť narodenia podvyživených detí ako u ľudí žijúcich z dvoch USD na deň.¹⁶

Úmrtia spôsobené násilnou ľudskou činnosťou tvorili v roku 2005 5.4 mil., z toho 3.7 mil. bolo spôsobených neúmyselne a 1.7 mil. bolo zapríčinených úmyselne. Ak sa pozrieme bližšie na problematiku kolektívneho násillia, tak v absolútnom vyjadrení sa podieľalo iba jednou pätinou na úmyselných zabitíach (0.006 % celosvetových úmrtí), zvyšok tvorili v prevažnej miere samovraždy a tretinu vraždy. Vysoká koncentrácia kolektívneho násillia je práve v krajinách s nízkym príjmom, kde bolo lokalizovaných až 78% úmrtí z celosvetových úmrtí spôsobených kolektívnym násillím. Štúdiá zaoberajúca sa dopadom vojny v Iraku na mieru úmrtnosti v krajine skúmajúca situáciu pred a po invázii USA do krajiny konštatuje, že v období medzi marcom 2003 a júnom 2006 zomrelo približne o 655 000 Iračanov viac ako by tomu bolo bývalo v čase mieru. Násilná príčina smrti bola stanovená v 601 000 prípadoch. Aplikácia organizovaného kolektívneho násillia má výrazný vplyv na rast mortality a preto potenciálna vojenská bezpečnostná hrozba stále rezonuje v programe bezpečnostných politík.

Prírodné a ľudskou činnosťou podmienené rizikové faktory majú tendenciu sa vzájomne posilňovať smerom k vytvoreniu komplexných kríz. 8% z 10 mil. ľudí, ktorí ročne umrú od hladu, sa do stavu núdze dostalo v dôsledku prírodných katastrof alebo vojen. Podiel hladových kríz v dôsledku ľudskej činnosti ako sú ozbrojené konflikty, či hospodárske zlyhania vzrástol od roku 1992 z 15 na 35%. Koncentrované sú vo vysokej miere na africkom kontinente.¹⁷

Otázkou ostáva efektívnosť vojenských prostriedkov v oblasti eliminácie súčasných bezpečnostných hrozieb. WHO vidí rizikové faktory so silným potenciálom eskalovať do ozbrojeného konfliktu v deficite demokratických postupov a nerovnom prístupe k moci, v sociálnej nerovnosti zvyrazňovanej nerovnomernou distribúciou a prístupom k zdrojom a v rapídnych demografických zmenách presahujúcich štátne kapacity v oblasti poskytovania služieb a pracovných príležitostí. Prevencia podľa WHO spočíva v redukcii chudoby v jej absolútnom i relatívnom vyjadrení, v redukcii prehlbujúcich sa disparít jednotlivých spoločenských skupín, v redukcii prístupu k zbraňam a v aplikácii medzinárodných zmlúv a dohôd najmä v oblasti ľudských práv.¹⁸

Avšak spôsob odpovede suverénnych štátov na bezpečnostné hrozby v súčasnom svete akoby opätovne viedol k bezpečnostnej dileme, vyplývajúcej podľa teórie realizmu z koexistencie štátov v prostredí anarchie. Logika bezpečnostnej dilemy spočíva v spoliehaní sa na vlastné sily v podmienkach nepretržitého a nerovnomerného vývoja moci. Opodstatňuje zbrojenie a militarizáciu ako základnú cestu k zaisteniu národných záujmov.¹⁹ Týmto sú podľa určitých názorov štáty vsadené do začarovaného kruhu, v ktorom zvyšovanie bezpečnosti jedného štátu predstavuje rastúce nebezpečenstvo pre štát druhý. Ide o problematiku interpretácie, kde interné štátne nástroje zvyšovania bezpečnosti sú chápané ako obranné, pričom obranné opatrenia ostatných štátov predstavujú potenciálnu hrozbu.

¹⁵ Tamtiež, s. 255

¹⁶ Tamtiež, s. 255

¹⁷ Tamtiež, s. 254

¹⁸ Skons, E.: Analysing risks to human lives, In: SIPRI Yearbook 2007, Armaments, Disarmament and International Security, New York: Oxford University Press, 2007, s. 263.

¹⁹ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, Praha: Ekopress, 2007, s. 451

Bezpečnostná dilema definuje situáciu vyvolanú vzájomnou nedôverou a strachom. Vznikom strategických zbraní a tzv. bleskovej vojny sa vylúčila možnosť zbrojenia a militarizácie až po vypuknutí bojov. Krejčí tvrdí, že viac nie je možné spoliehať sa na konverziu civilného na vojenský priemysel po vypuknutí bojov, ale je potrebné udržiavať arzenály strategických zbraní na dostatočnej úrovni už v čase mieru.²⁰ Hrozba vzájomnej zaručenej deštrukcie vo forme nukleárnej zrážky supervelmocí bezprostredne nehrozí. Napriek tomu snahy o vyváženie mocenskej nerovnováhy výrazne naklonenej v prospech Spojených štátov podľa Bootha povedú k rozličným formám spojenectiev a môžu vyústiť do nevedomých, príležitostných vojen.²¹ V relácii k šíreniu zbraní hromadného ničenia (ZHN) Booth poukazuje na paradox zvyšovania bezpečnosti vo svete, kde rastie počet štátov vlastníacich ZHN a na dôraz kladený na oprávnenosť ich vlastníctva v prípade tradičných veľmocí s ohľadom na ich kľúčovú úlohu garantov ich národných bezpečností.²² Význam pripisovaný obrannému potenciálu krajiny dokazuje kontinuálny rast svetových vojenských výdavkov od roku 1998. Tempo rastu vojenských výdavkov od polovice 30-tych rokov prevyšuje tempo rastu svetovej populácie i ekonomiky.²³ V absolútnom vyjadrení dosiahli vojenské výdavky v roku 2007 hodnotu 1339 USD, čo predstavuje 45% nárast oproti roku 1998 a už druhý rok prevyšuje maximálnu hodnotu vojenských výdavkov z čias studenej vojny.²⁴ Booth identifikuje bezpečnostné dilemy najbližších desaťročí v provokácii plynúcej z rozmiestňovania balistických rakiet Spojených štátov a militarizácii kozmu, v hrozbe studenej vojny medzi Čínou a USA²⁵, v posunutí Indie do pozície supervelmoci, v oživení asertívnejšieho charakteru vystupovania Ruskej federácie najmä s ohľadom na jej energetický potenciál, v šírení ZHN v rámci protivníkov existujúcich v prostredí dlhodobých konfrontácií (ako napr. Kórejský polostrov, Blízky východ ap.), v šírení medzinárodného terorizmu, v stúpajúcom počte zlyhávajúcich štátov v dôsledku etnických konfliktov, genocídy, či masovej migrácie a v lokálnych konfliktoch zameraných na špecifické teritórium odvíjajúce sa od rastúcej súťaže v oblasti neobnoviteľných energetických zdrojov a vzácnosti vody.²⁶

S ohľadom na efektívnosť a účinnosť boja s bezpečnostnými hrozbami súčasnosti a koncepciou bezpečnostnej dilemy má stúpajúci trend svetových vojenských výdavkov skôr kontraproduktívny charakter. Protirečivosť rastúceho zbrojenia a exportu zbraní, je stále markantnejšia. Najvyššie výdavky na zbrojenie majú vyspelé krajiny s liberálno-demokratickým politickým režimom. USA sa na svetových vojenských výdavkoch v roku 2007 podieľali 47%. Globálna zbrojná produkcia má stúpajúci trend. Množstvo zbraní vo svete narastá, pričom v období 2003-2007 sa 80% exportu zbraní pripisovalo piatim najväčším dodávateľom, a síce USA, Ruskej federácii, Nemecku, Francúzsku a Veľkej Británii. Najväčšími recipientmi v sledovanom období boli regióny Ázie, Európy a Blízkeho východu, konkrétne štáty ako Čína, India, Spojené arabské emiráty, Grécko a Južná Kórea.²⁷ Obchod so zbraňami 100 Top SIPRI sledovaných zbrojárskych spoločností zaznamenal v roku 2007 6% rast. Spoločnosti USA majú na obchode 63%-tný a európske 29%-tný

²⁰Tamtiež, s. 455

²¹Booth, K.: *Theory of World Security*, New York: Cambridge University Press, 2007, s.

²²Tamtiež, s.

²³Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*, Praha: Ekopress, 2007, s. 455

²⁴Stålenheim P., Perdomo, C., Sköns, E.: *SIPRI Yearbook 2008: Armaments, Disarmament and International Security*, Chapter 5. Military expenditure, Summary [cit. 19.10.2008] Dostupné na: <http://yearbook2008.sipri.org/05/>, 19.10.2008

²⁵*Pozn.* Krejčí napr. tvrdí, že čínske výdavky na zbrojenie nepotvrdzujú úvahy o tom, že vznikajúca supervelmoc má globálne vojenské ambície (Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*, Praha: Ekopress, 2007, s. 454)

²⁶Booth, K.: *Theory of World Security*, New York: Cambridge University Press, 2007, s.

²⁷Holtom, P., Bromley, M., Wezeman, P. D.: *SIPRI Yearbook 2008: Armaments, Disarmament and International Security*, Chapter 7. International arms transfers, Summary [cit. 19.10.2008] Dostupné na: <http://yearbook2008.sipri.org/07/>, 19.10.2008

podiel.²⁸ K akcelerácii svetového obchodu so zbraňami prispela i zmluva o konvenčných zbraňach v Európe (1990) tým, že znižovanie výzbroje určitých krajín viedlo k jej následnej realizácii na svetovom trhu. Špeciálne je potrebné obrátiť pozornosť na problematiku malých a ľahkých zbraní, ktoré majú na svedomí 60 až 90% priamych obetí konfliktov. Odhady predpokladajú, že 40-50% obchodu s malými zbraňami prebieha nelegálne.

Krejčí konštatuje, že bez vývozu zbraní zo štátov, ktoré sú stálymi členmi Bezpečnostnej rady Organizácie spojených národov (OSN), by svetový obchod so zbraňami prakticky neexistoval.²⁹ V tom prípade je možno na mieste položiť si otázku, či sú tu zbrane z dôvodu násilia zakoreneného v človeku alebo je tu násilie preto, že sú tu zbrane. Ak by sme pripustili, že je tu násilie preto, lebo existujú zbrane, tak potom by liberálne orientované ekonomiky postavené na demokratickom základe nepriamo zodpovedali za veľkú väčšinu násilia vo svete. Následne sa však opäť dostaneme k problematike bezpečnostnej dilemy uzavierajúcej kruh akcie – reakcie, z ktorého je len veľmi ťažké, ak vôbec možné sa vymaniť.³⁰

Nesúlad medzi aktuálne pôsobiacimi hrozbami atakujúcimi ľudský život a potenciálnymi hrozbami, ktorých pravdepodobnosť výskytu je nízka a v súčasnosti nespôsobujú rozsiahle straty na životoch spôsobuje vysokú koncentráciu prostriedkov v oblasti vojenskej obrany. Skutočnosť, že v prípade výskytu by potenciálne hrozby násilného charakteru mohli mať fatálne následky, do istej miery ospravedlňuje vysokú sústredenú pozornosť a zdrojov v oblasti obrany. Ide o širokú škálu hrozieb ako šírenie ZHN, terorizmus, konvenčnú vojnu širokého rozsahu, veľké prírodné katastrofy a klimatické zmeny.³¹ Napriek tomu napr. Fierke spochybňuje centrálnu pozíciu terorizmu v bezpečnostnej problematike. Poukazuje na udalosti 11/9 2001 a následne 7. júl 2005, ktoré vyvolali pocit urgencie maximálnej orientácie bezpečnosti na boj s terorizmom. Zhoršujúci sa stav životného prostredia a chudoba boli vo forme bezpečnostných hrozieb výrazne zatlačené do úzadia. Protirečivosť prehnanej pozornosti venovanej problematike terorizmu zdôrazňuje štatistikou z roka 2005, podľa ktorej zomrelo v danom roku následkom teroristických útokov 14 600 ľudí a skoro tretina svetových úmrtí ročne, čo predstavuje približne 18 mil. životov je spojená s chudobou. Prítom 25% vládnych výdavkov USA prúdi do sektora obrany a 1% ide na pomoc.³² Až katastrofálne následky Tsunami v Juhovýchodnej Ázii v roku 2004 opätovne zvýšili záujem svetovej verejnosti o nevojenskú bezpečnostnú problematiku.³³ Negatívne aspekty invázie do Iraku v roku 2003 taktiež vyvolávajú otázky pochybnosti. Politická báza bezpečnosti ovplyvňuje prioritizáciu jednotlivých bezpečnostných hrozieb. Klimatické zmeny spolu s chudobou na jednej strane konkurujú vojne proti terorizmu na strane druhej.³⁴ Väčšina z predstavených hrozieb nemôže byť redukovaná použitím zbraní alebo vo všeobecnosti zvýšením vojenských výdavkov. Vyžadujú si preventívne zásahy nevojenského charakteru. Booth upozorňuje na potrebu zmeny prístupu v ideovej rovine smerom k vzájomnému rešpektu, poznaniu a vyššej solidarite. V relácii k fungovaniu svetového obchodu poukazuje na nutné kroky k „fair trade“, eliminácii zadlženosti, redukcii chudoby, nerovností a prístupu k zbraňam.³⁵

---

²⁸ Tamtiež

²⁹ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, Praha: Ekopress, 2007, s. 455

³⁰ Tamtiež, s. 453

³¹ Skons, E.: Analysing risks to human lives, In: SIPRI Yearbook 2007, Armaments, Disarmament and International Security, New York: Oxford University Press, 2007, s. 265

³² Fierke, K. M.: Critical Approaches to International Security, Cambridge: Polity Press, 2007, s. 30

³³ Pozn. Ničivá vlna Tsunami v roku 2004 zabila okolo 200 000 ľudí. (Fierke, K. M.: Critical Approaches to International Security, Cambridge: Polity Press, 2007, s. 30)

³⁴ Tamtiež, s. 36

³⁵ Booth, K.: Theory of World Security, New York: Cambridge University Press, 2007, s.

S postupom spoločenského vývoja, jeho narastajúcou vnútornou členitosťou, diferencovanosťou a komplikovanosťou je stále ťažšie vnímať svet v čierno-bielych farbách. Čierna a biela sa zlievajú do mnohokrakých odtieňov sivej, v ktorých každý jav, proces, či udalosť a teda i bezpečnostná hrozba majú svoj čierny i biely element, ktorý je potrebné identifikovať, posúdiť a na jeho základe zvoliť patričný spôsob riešenia. Prítomnosť a vývoj kvalitatívne nových bezpečnostných hrozieb, prevažne nevojenského charakteru by mala viesť k novým prístupom a novým reakciám v oblasti ich redukcie príp. eliminácie. Mali by byť chápané v rámci prelínania snáh oslobodiť sa od núdze „freedom from want“ a oslobodiť sa od strachu „freedom from fear“. V kontexte prieniku týchto slobôd, zlepšenie šance na prežitie by sa malo nepriamo prejaviť v posilnení medzinárodnej bezpečnosti.³⁶ Dôležité je rozlišovať skutočné príčiny bezpečnostných hrozieb a venovať im dostatočnú pozornosť. Výlučné riešenie nevyhnutných dôsledkov si vyžaduje nie len oveľa vyššie množstvo nákladov, ale v pesimistických scenároch, nevšímavosť a zanedbanie rozvoja istých rizikových elementov môže viesť k nenapraviteľným katastrofám. Vytváranie a živenie strachu v radách širokej verejnosti vytláča z povedomia problematiku civilných ohrození, ktorých pôvodcom je v konečnom dôsledku sám človek a spôsob jeho existencie na planéte Zem.

Literatúra

- Baylis, J., Smith, S.: *The Globalization of World Politics*, New York: Oxford University Press Inc., 2005. ISBN 0-19-927118-6
- Booth, K.: *Theory of World Security*, New York: Cambridge University Press, 2007. ISBN 978-0-521-54317-0
- Brown, O., Hammill, A., McLeman, R.: *Climate change as the 'new' security threat: implications for Africa*, In: *International Affairs* 83, 6/2007, s. 1141-1154
- Buzan, B., Waever, O., Wilde, J.: *Bezpečnosť Nový rámec pro analýzu*, Brno: Centrum strategických studií, 2005. ISBN 80-903333-6-2
- Cheban, V.V.: *Military Science and New Security Threats*, In: *Military Thought*, s. 190-196.
- Coaffee, J.: *From Counterterrorism to Resilience*, In: *The European Legacy*, Vol. 11, No. 4, 2006 s. 389-403.
- Eilstrup-Sangiovanni M.: *Transnational Networks and New Security Threats*, In: *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 18, Number 1, April 2005. ISSN 0955-7571
- Fierke, K. M.: *Critical Approaches to International Security*, Cambridge: Polity Press, 2007. ISBN-13: 978-07456-3292-6
- Holtom, P., Bromley, M., Wezeman, P. D.: *SIPRI Yearbook 2008: Armaments, Disarmament and International Security*, Chapter 7. *International arms transfers, Summary* [cit. 19.10.2008] Dostupné na: <http://yearbook2008.sipri.org/07>, 19.10.2008
- Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*, Praha: Ekopress, 2007. ISBN 978-80-86929-21-7
- Lang, L.: *The concept of economic security*, In: *Non-military Aspects of International Security*, Unesco 1995. ISBN 978-9231030734
- Novotný, A.: *Slovník mezinárodných vzťahov*, Bratislava: Magnet Press Slovakia, 2004. ISBN 80-89169-01-5
- Škvrnda, F., Pawera, R., Weiss, P.: *Medzinárodná bezpečnosť*, Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2008. ISBN 978-80-225-2527-5

---

³⁶ Skons, E.: *Analysing risks to human lives*, In: *SIPRI Yearbook 2007, Armaments, Disarmament and International Security*, New York: Oxford University Press, 2007, s. 265

- Skons, E.: Analysing risks to human lives, In: SIPRI Yearbook 2007, Armaments, Disarmament and International Security, New York: Oxford University Press, 2007, ISBN 978-0-19-923021-1, s. 244-266
- Stålenheim P., Perdomo, C., Sköns, E.: SIPRI Yearbook 2008: Armaments, Disarmament and International Security, Chapter 5. Military expenditure, Summary [cit. 19.10.2008]
Dostupné na: <http://yearbook2008.sipri.org/05/>, 19.10.2008
- Weiner, A.S.: The Use of Force and Contemporary Security Threats: old Medicine for New Ills?, In: Stanford Law Review, Volume 59, Issue 2, Nov 2006, s. 415-504

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Mgr. Lucia Tuleková Henčelová

VYSOKÁ ŠKOLA ZDRAVOTNÍCTVA A SOCIÁLNEJ PRÁCE SV. ALŽBETY
V BRATISLAVE

**OBČIANSKA VOJNA V LIBANONE A JEJ DÔSLEDKY NA
ŽIVOTNÉ PODMIENKY PALESTÍNČANOV ŽIJÚCICH
V UTEČENECKÝCH TÁBOROCH**

lucia.hencelova@gmail.com

Abstrakt

Palestínski utečenci sú v súčasnosti jednou z najväčších vysídlených skupín vo svete. Takmer 20% z nich žije v utečeneckých táboroch v Libanone. Príspevok sa stručne venuje dôvodom príchodu stoviek tisícov palestínskych utečencov do Libanone; koreňom vzniku občianskej vojny v krajine ako aj problematike náročných životných podmienok utečencov – predovšetkým sociálnych, materiálnych a spoločenských.

Kľúčové slová: Exodus Palestínčanov. Občianska vojna v Libanone. Palestínska otázka. Utečenci. Medzinárodné spoločenstvo. Ľudské práva.

Abstract

Palestinian refugees are in present the one of the biggest displace group in the world. Almost 20% of them live in the refugee camps in Lebanon. The article brief narrate the reason of arrival the Palestinians into the Lebanon; the origin of the civil war in Lebanon and also the problems of the difficult living conditions for refugees – mostly social, material and sociable.

Key words: Exodus of the Palestinians. Civil war in Lebanon. Palestinian “question”. Refugees. International community. Human Rights.

1 Príchod palestínskych utečencov na územie Libanonu

Svojbytnosť palestínskeho ľudu sa stala jednou z najdiskutovanejších otázok posledných desaťročí, ktorú sa snažia riešiť rozliční predstavitelia na najvyšších medzinárodných fórach. Ak vychádzame zo zásady, že každý národ má právo na sebaurčenie a na utvorenie vlastného štátu, musíme zároveň konštatovať, že toto právo sa ťažko realizuje práve v prípade arabského ľudu Palestíny, národa počtom pomerne malého, ktorý je územne aj organizačne rozptýlený.¹

Samotný príchod palestínskych utečencov na územie Libanonu je možné rozdeliť do niekoľkých etáp. Tomuto exodu predchádzala hlavne tragická udalosť spojená so vznikom a samotnou existenciou štátu Izrael.

V prvej etape, tesne po vzniku izraelského štátu, bolo pre vznikajúce etnické napätie na území Palestíny nútených opustiť svoje domovy približne 700 tisíc Palestínčanov.

Izraelská agresia proti Egyptu, Sýrii a Jordánsku v roku 1967, kedy obsadila izraelská armáda asi 70 tisíc km² arabského územia, znamenala ďalší hromadný útek asi 323 tisíc

---

¹ RÁCZ, J.: *Palestína včera a dnes*. Pravda, Bratislava. 1983: s. 57-58.

palestínskych Arabov, čím celkový počet utečencov dosiahol podľa oficiálnych údajov UNRWA 1 800 tisíc.²

Asi polovica utečencov sa ocitla úplne za hranicami Palestíny a začala žiť v núdzových provizóriách najmä v Sýrii a Libanone, zvyšok žije v Jordánsku, Kuvajte, v Spojených arabských emirátoch, v Saudskej Arábii, Egypte, Líbii, Iraku, v Latinskej Amerike, v USA, v Kanade a niektorých štátoch západnej Európy.³

1.1 Občianska vojna v Libanone

Úlohu Palestínčanov v občianskej vojne je potrebné vidieť v určitom danom kontexte. Je potrebné ignorovať informácie, ktoré vinia Palestínčanov zo zodpovednosti za začatie občianskej vojny, za čo by mali niesť dôsledky. Tento argument vyvolal medzi Palestínčanmi v Libanone silný pocit neistoty a spôsobil, že sa hlboko zakorenil do mentality utečencov. Túto neistotu ešte umocnila kolektívna trauma z prežitej vojny v roku 1948 a tiež neskoršie udalosti. Masakra v táboroch Sabra a Šatíla v roku 1982 a Vojna táborov v roku 1985 priviedli palestínsky ľud v Libanone na pokraj zúfalstva. Početné nepriateľské vyjadrenia ako aj vyhodenie z rodnej zeme sa premietli mnohým do psychických ťažkosti. Hoci je pravda, že spoločné utrpenie zažili všetky palestínske komunity žijúce aj v iných štátoch, utečenci v Libanone toho prežili zo všetkých najviac.

Ekonomické a sociálne utrpenie medzi Palestínčanmi dosiahlo počas občianskej vojny úroveň, akú si dovedty svetová verejnosť nikdy s problematikou utečencov nespájala. Viaceré miestne i medzinárodné organizácie pôsobiace v Libanone informovali svetovú verejnosť o raste chudoby a zhoršovaní sa zdravotných a sociálnych podmienok utečencov.

1.2 OSN a prítomnosť UNRWA v regióne

Uznajúc svoju zodpovednosť za viac ako 750 tisíc utečencov, prevzala OSN za nich zodpovednosť a vytvorila špeciálnu medzinárodnú zložku zaoberajúcu sa ochranou a pomocou palestínskym utečencom. Zmierovací výbor OSN pre Palestínu (UNCCP) bol ustanovený v decembri 1948. Jeho úloha spočívala v ochrane utečencov a v koordinácii pomoci spolu s Agentúrou (UNRWA). Tá bola založená rok nato. Jej úlohou bolo poskytnúť utečencom pomoc a byť v kontakte s vládami tých štátov, ktoré Palestínčanov prijali.

UNRWA definuje palestínskeho utečenca ako osobu, ktorej domovom v čase od júna 1946 do mája 1948 bola Palestína a ktorá stratila svoj domov v dôsledku arabsko – izraelského konfliktu v roku 1948.

Potravinovú pomoc, skromné bývanie a základné lekárske ošetrovanie poskytuje UNRWA aj Palestínčanom žijúcim mimo táborov, ale iba do chvíle, kým si nenájdu zamestnanie a nezískajú stály plat.

UNRWA registrovala utečencov v piatich oblastiach: Západný breh, Gaza, Jordánsko, Sýria a Libanon. Utečenci mimo týchto oblastí a tí, čo stratili štatút *palestínskeho utečenca*, neboli Agentúrou sledovaní.

Od svojho založenia bojuje UNRWA s finančnými ťažkosťami. Valné zhromaždenie OSN totiž nepredpokladalo, že Agentúra bude poskytovať svoju pomoc aj takmer 50 rokov po vypuknutí prvej arabsko – izraelskej vojny. Predpokladalo sa, že jej úlohou bude zabezpečiť iba dočasne základné potreby utečencom, kým sa nevrátia späť do vlasti.

---

² Tamže, s. 62

³ KAREFA – JOHNSON, ANNA.: *Palestinian Refugees Paper*, Máj 9, 2002. NMH – ACS project.

V prvých rokoch sa UNRWA sústredila na nevyhnutnú pomoc súvisiacu s dodávkami potravín, stanov a oblečenia pre utečencov. V súčasnosti sa jej aktivity automaticky rozšírili aj na zabezpečovania zdravotnej starostlivosti, vzdelávania, sociálnych služieb a zlepšenia celkových životných podmienok utečencov. UNRWA ešte viac zosilnila svoju pomoc po kolapse palestínskej sociálnej a ekonomickej infraštruktúry, spôsobenej odchodom OOP do exilu.

Spolu s mnohými domácimi ako aj zahraničnými mimovládnyimi organizáciami supluje UNRWA v mnohých oblastiach života úlohu štátu.

2 Charakteristika palestínskych utečeneckých táborov

Libanon podobne ako Jordánsko a Sýria patrí medzi hostiteľské krajiny, ktoré prijali palestínskych utečencov už počas prvého exodu v rokoch 1947 a 1948. Prvá vlna utečencov sa uchýlila do stanov v okolí hlavného mesta, ale najmä na juhu krajiny na pobreží Stredozemného mora. Príchodom ďalších utečencov sa po júnovej vojne v roku 1967 charakter týchto táborov zmenil a namiesto stanov si utečenci začali budovať núdzové baráky z kameňa, panelov a vlnitého plechu. V Bejrúte a v predmestiach ďalších veľkých miest prerástli obydlia Palestínčanov tábory a vznikli samostatné palestínske štvrte.

Až do izraelskej invázie v roku 1982 bolo v krajine 15 veľkých táborov s 10 tisíc – 12 tisíc obyvateľmi, pričom niektoré mali až 20 tisíc utečencov. Tri z nich: Sabra, Šatíla a Burdž Baražná ležali v južných predmestiach Bejrútu, kým dva ďalšie: Tal az – Zatar a Džisr al – Paša vo východnej časti už predtým zrovnala falangistická armáda. Na severe krajiny sú umiestnené tábory Nahár al – Baríd a Al – Badáví a v blízkosti historického Baalbeku sa nachádza ďalší tábor Wavel. Najhustejšie obývané tábory sa rozprestierajú v pobrežných častiach na juhu krajiny; patrí k nim predovšetkým tábor Rašidíja pri prístave Súr, Bass, Burdž Šemalí a Ajn Haivá neďaleko Sajdy a tábor pri Nabátíji vzdialený necelých 15 kilometrov od izraelských hraníc.⁴

Počet registrovaných palestínskych utečencov UNRWA v Libanone je súčasne 382 973 alebo sa tiež odhaduje na 10 percent populácie Libanonu.

Momentálne všetkých 12 utečeneckých táborov v Libanone bojuje s viacerými problémami - nemajú vlastnú infraštruktúru, sú preľudnené, trpia chudobou a zaznamenávajú vysokú mieru nezamestnanosti.

Napriek katastrofálnym životným podmienkam počet utečencov v táboroch neustále narastá. Snahou mnohých z nich je čo najskôr opustiť život v tábore a začleniť sa do väčšinovej spoločnosti. Ako prostriedok na dôstojné získanie takéhoto statusu sa pre týchto ľudí stalo vzdelanie. Môžeme preto povedať, že palestínski utečenci, aj napriek nepriazni osudu a výrazne obmedzeným spoločenským podmienkam, sa stávajú jedným z najvzdelanejších národov na svete.

2.1 Bývanie a technická infraštruktúra

Komunita palestínskych utečencov v Libanone je z pohľadu rozvoja výstavby a budovania infraštruktúry na tom veľmi zle – hlavne, keď vezmeme do úvahy pomer národnej ekonomiky Libanonu a okolitých štátov a samostatných životných podmienok palestínskych utečencov.

V samotnom urbanistickom, ekonomickom i spoločenskom rozvoji tejto špecifickej skupiny obyvateľstva bránia výrazne reštrikcie, ktoré de facto boli zavedené ihneď po

⁴ RÁCZ, J.: *Palestína včera a dnes*. Pravda, Bratislava. 1983: s. 154 - 155.

príchode prvých utečencov na územie Libanonu a trvajú do dnes. Podmienky ďalšieho rozvoja sú o to limitujúcejšie, že počas rokov občianskej vojny (1975-2000) došlo v táboroch k značnému poškodeniu (resp. demolizácii) veľkého počtu domov, občianskej vybavenosti, kanalizačného systému a elektrifikácie. Tie sa v mnohých prípadoch nepodarilo ešte stále opraviť a tak sa dobré životné podmienky výrazne limitujú.

Typické bývanie palestínskych utečencov je vyrobené z betónu, resp. z betónových blokov. V táboroch sa však objavujú ešte aj tzv. dočasné obydlia, ktoré boli vystavané v čase prvého prílevu palestínskych utečencov do Libanonu po vzniku štátu Izrael (1948) a následne aj v po Suezskej kríze (1967). Existujú však rozdiely medzi tábormi, ktoré sa nachádzajú na juhu a medzi tými, ktoré sú na severe. Tým, že v prvej a druhej vlne (najpočetnejšej) prisťahovalcov bola početná skupina ľudí, ktorá verila v návrat do svojej pôvodnej vlasti, usadila sa táto v južných (prihraničných) oblastiach Libanonu. Tieto tábory sa automaticky zaradili to kategórie vždy preplnených a preto sú na tom z pohľadu životných podmienok o niečo horšie ako tie tábory, ktoré vznikali napr. pri meste Tripolis, na severe štátu.

Hlavným problémom týchto príbytkov je predovšetkým ich veľkosť (resp. malosť) a tiež biedne životné podmienky. Práve pre obmedzenia, ktoré sa týkajú výstavby nových bývaní (a rozširovania už existujúcich táborov) je problémom aj preplnenosť tých existujúcich. Viac ako 30% obyvateľov táborov žije v bytoch, kde na jednu miestnosť pripadajú 3 a viac osôb. Nie je výnimkou nájsť ani 2-izbový byt, ktorý je domovom pre 11 ľudí.⁵

Ďalším vypuklým problémom v táboroch je kanalizácia. Vláda Libanonu nikdy nepodporovala pripojenie utečeneckých táborov na kanalizáciu najbližšej samosprávy ani sa nepodieľala na výstavbe kanalizačných prípojek v týchto miestach. Samozrejme, že za týchto podmienok ešte mnoho domácností stále bojuje s problémom nedostatku tečúcej pitnej vody (40%). Rovnako ako s kanalizáciou je to aj s elektrifikáciou táborov. Takmer jedna polovica obyvateľov registruje denne niekoľko výpadkov elektriky.

2.1 Systematická diskriminácia

Situácia takmer 400 tisíc palestínskych utečencov v Libanone je odlišná od situácie utečencov žijúcich v Sýrii, Jordánsku, na Západnom brehu alebo v pásme Gazy. Keď nezachádzame do detailov ohľadom vzťahu Libanon – Palestína, odlišnosť je hlavne v pretrvávajúcich zlých životných podmienkach. Počiatočná prívetivosť Libanončanov sa časom zmenila na nepriateľstvo, ktoré sa obrátilo proti palestínskym utečencom. Nevraživosť domáceho obyvateľstva vyplýva predovšetkým z náboženských predsudkov a vyjadrení predstaviteľov jednotlivých politických zoskupení, ktoré tvrdia, že utečenci môžu narušiť domáci konfesijný politický systém. Tieto predsudky vyplývajú z tradičnej skladby neobyčajne pestrej libanonskej spoločnosti, v ktorej sa pred niekoľkými rokmi hospodárska moc skoncentrovala prevažne do rúk kresťanského obyvateľstva a časti muslimskej buržoázie. Tieto na základe daného konfesijného systému mali v živote krajiny aj rozhodujúcu politickú úlohu. Daný stav však podstatne narušil príchod palestínskych muslimov a napriek tomu, že libanonská pravica nedopustila, aby utečenci dostali štátne občianstvo, hospodársky a politicky utláčaná muslimská časť obyvateľstva v nich našla

---

⁵ Blome Jacobsen, Laurie 2004. *Community development of Palestinian refugee camps: The material and Social Infrastructure, and Environmental Conditions of Refugee Camps and Gatherings in Lebanon*. Fafo-report prepared for the June 2004 Geneva Conference on the humanitarian needs of Palestinian refugees, Oslo:Fafo

pevných spojencov. Libanon sa tak stal klasickým príkladom ako sa palestínska karta zneužila v krajine na vyostrenie vnútropolitických konfliktov.⁶

Aj preto palestínski utečenci nikdy nemali v krajine volebné právo a boli vylúčení z viacerých pracovných pozícií. Nepriateľstvo sa ešte zhoršilo v čase občianskej vojny a v rokoch po nej, kedy politická, ekonomická a sociálna situácia v Libanone bola nestabilná a svetová verejná mienka bola na strane utečencov.

Napriek negatívnej mienke svetovej verejnosti podnikala libanonská vláda kroky a opatrenie na zabránenie migrácie po krajine a na izolovanie celej palestínskej komunity. Zaviedla mnohé opatrenia a obmedzenia týkajúce sa bývania, zamestnania a cestovania. Tie sa stali bežnou súčasťou života utečencov. Politiku vlády charakterizovali opatrenia nazývané tri NIE: NIE v otázke obnovenia zničených utečeneckých táborov, NIE pri výstavbe nových táborov a NIE pri rozširovaní existujúcich táborov.⁷ Nebolo povolené vozit' stavebný materiál do táborov a obnova domov bola možná iba po udelení súhlasu špeciálnej komisie. Samozrejme, potrebný súhlas bolo ťažké získať. Z tohto dôvodu sa utečenecké tábory stávali preplnené a často krát im chýbala základná infraštruktúra. Situácia bola a aj ostáva o to horšia, že v niektorých táboroch nie je vybudovaný vodovod ani kanalizačný systém. Libanonská vláda už totiž niekoľko krát oznámila, že hodlá premiestniť tábory Sabra a Burdž Baražná a využiť vzniknutý priestor na výstavbu ciest a predĺženie diaľnice.

Tieto plány boli pozastavené až na urgovanie UNRWA, ktorá vo svojom vyhlásení nazvanom *Building and Rebuilding Aid program* navrhla situáciu vo všetkých utečeneckých táboroch urgentne riešiť. Okrem toho, mnohé rodiny zažili deložovanie z rôznych diskriminačných pohnútok. Náhrada ubytovania vyplatená v hotovosti je väčšinou tak nízka, že stačí na prenajatie ani nie 2 – izbového bytu.

Okrem toho jednotlivé vlády v Libanone chápali otázku utečencov ako otázku bezpečnosti a utečenecké tábory ako *vlastné obranné ostrovčeky* stojace mimo zákon. Prítomnosť tisícok palestínskych utečencov preto vzbudzovala u Libanončanov značné obavy. Tieto obavy sa premietli do legislatívy a utečenci sa stali diskriminovanou komunitou v štáte. Vláda sa postavila proti ich integrácií ako v oblasti sociálnej tak i ekonomickej. Palestínčania sa stali nevítanými hosťami.

Podľa libanonských zákonov, Palestínčania sú do dnešného dňa považovaní za cudzincov. Pracovné povolenie vydáva Ministerstvo práce a sociálnych vecí. Naviac, Palestínčania sú vyňatí z takmer 60 typov povolání, medzi inými nesmú pracovať ako lekári, farmaceuti, účtovníci, inžinieri, sekretárky, umelci a vodiči verejnej dopravy. Palestínska pracovná sila je tiež vyňatá z pracovných oblastí ako je poľnohospodárstvo a výstavba. Palestínski pracujúci nemajú nárok na sociálne dávky, hoci tak ako ostatní odvádzajú dane do štátnej pokladnice.⁸ Napriek tomu, počet zamestnaných Palestínčanov v Libanone narastá a spolu s robotníkmi z Ázie tvoria najväčšiu časť zamestnancov.

Je pravdou, že do pracovného procesu sa podarilo začleniť iba najschopnejším. Začali pracovať mimo táborov ako pomocní robotníci alebo sa dávali najímať na sezónne práce. Niektorým sa podarilo otvoriť si malú živnosť alebo sa dali na drobné podnikanie. Pochopiteľnou snahou je dostať sa preč z tábora a pokúsiť sa začleniť do mestského života. Postupne sa počet Palestínčanov žijúcich v mestách a v táboroch vyrovnáva.⁹

Zvýšil sa aj nárast mladistvých pracujúcich. Zlé životné podmienky nútia deti opúšťať školu, hlavne na druhom stupni, a začleniť sa na čierny trh práce. Podľa prieskumu UNICEF

⁶ RÁCZ, J.: *Palestína včera a dnes*. Pravda, Bratislava. 1983.

⁷ BADIL Resource Center for Palestinian Residency and Refugee Rights. Marec 2000. *Palestine Refugees in Exile-Country Profiles*. Betlehem.Palestína.

⁸ Tamže.

⁹ RÁCZ, J.: *Palestína včera a dnes*. Pravda, Bratislava 1983. s. 64

– u a Palestínského štatistického úradu je zamestnaných alebo si hľadá prácu takmer 11,6 % detí vo veku od 10 do 17 rokov.¹⁰

Libanonská vláda vo veľkej miere podporuje Palestínčanov k odchodu z krajiny. Palestínčania, ktorí si želajú opustiť Libanon sa však stretávajú s mnohými problémami, hlavne pri vybavovaní cestovných dokladov. Problémom sa stávajú vysoké poplatky. Naviac cestovné doklady môžu získať iba tí palestínski utečenci, ktorí sú registrovaní UNRWA.

Oddelenie pre verejnú bezpečnosť okrem toho zrušilo pobytové doklady všetkým Palestínčanom, ktorí majú občianstvo alebo trvalý pobyt v inej krajine. Napríklad len v rokoch 1985 až 1995 zrušila povolenie k pobytu 25 tisíc ľudíom.¹¹

Problém integrácie palestínskych utečencov je však omnoho zložitejší, už len preto, že samotní Palestínčania často nejavia ochotu spolupracovať a tento svoj odmietavý postoj vysvetľujú historickými, právnymi a morálnymi dôvodmi. Väčšina z nich nebola schopná zapustiť v cudzom prostredí hlboké korene v nádeji na skorý návrat. Spolu s odmietaním asimilácie sa upevňovalo aj národné povedomie. Zatiaľ čo prvá generácia utečencov iba pasívne oplakávala svoju vlasť, nasledujúce generácie, ktoré Palestínu vlastne ani nevideli, sa jednoznačne pokladajú za Palestínčanov, priamych potomkov Filištíncov. A práve z týchto generácií sa zrodila mladá inteligencia, ktorá sa dostala na čelo politického boja a ozbrojeného hnutia odporu.

Je to generácia, ktorá pochopila, že rozhodujúci je ich vlastný boj ako dôležitý činiteľ celkových pozitívnych zmien v pomere síl na Blízkom východe.¹²

LITERATÚRA

ARCI, J.: *Izraelsko – arabské narovnanie. Viac ako koniec začiatku: začiatok konca*. In: *Mezinárodní politika*. č. 9. 1993.

CHAPMAN, C.: *Či je země zaslíbená?*. Volvox Globator, Praha 2002.

FISK, R.: *Pity the nation : The abduction of Lebanon*. Oxford 2001.

FLAPAN, S.: *The birth of Israel, myths and realities*. Pantheon Books, New York 1987.

GOMBÁR, E.: *Moderní dějiny islámských zemí*. Karolinum, Praha 1999.

HRBEK, J.: *Zápas o novodobý stát v islámském světě*. Praha 1989.

KŘÍKAVOVÁ, A., MENDEL, M., MULLER, Z.: *Islám, ideál a skutečnost*. Panorama, Praha 1990.

KROPÁČEK, L.: *Islámský fundamentalismus*. Vyšehrad, Praha 1996.

LEWIS, B.: *Dějiny Blízkeho východu*. Lidové noviny, Praha 1996.

LEWIS, B.: *Kde sa stala chyba? Vliv Západu na Střední východ a jeho následná odpověď*. Volvox Globator, Praha 2003.

MACKEY, S.: *Death of a nation*. Bantam Doubleday Dell Publishing Group, Inc., New York 1989.

MENDEL, M.: *Náboženství v boji o Palestínu*. Atlantis, Brno 2000.

RÁCZ, J.: *Palestína včera a dnes*. Pravda, Bratislava 1983.

SALIBI, K.: *A House of Many Mansions – The History of Lebanon Reconsidered*. I.B.Tauris & Co Ltd 1983.

VESELÝ.: *Průhled politických a kulturních dějin islámských zemí*. KU, Praha 1971.

WANNER, Š.: *Krvavý Jom Kippur. Čtvrtá a pátá arabsko – izraelská válka ve světové politice*. Libri, Praha 2002.

¹⁰ Zdroj UNRWA, Jún 1999.

¹¹ Tamže.

¹² RÁCZ., J.: *Palestína včera a dnes*. Pravda. Bratislava 1983. s. 69

Štúdie:

- ABU – SABA, M.: *Planning for justice in south Lebanon*. Peace Review 12 : 1, marec 2000.
- BADIL Resource Center for Palestinian Residency and Refugee Rights.: *Palestinian Refugees in Exile – Country Profiles*. Marec 2000.
- BADIL Resource Center for Palestinian Residency and Refugee Rights.: *The Right of Return – Campaign for the Defense of Palestinian Refugee Rights*. Marec 2001.
- DAVIE, M.: *Beyrouth apres la guerre: Une géographie urbaine*. Eurames conference, Warwick, júl 1993.
- EL – EZZI, G.: *L`invasion israélienne du Liban*, 1982. L`Harmattan 2000.
- EVRON, Y.: *War and intervention in Lebanon*. John Hopkins University Press. 1987.
- FAWAZ, L.: *State and society in Lebanon*. Centre for Lebanese studies, Oxford 1991.
- FISK, R.: *Massacre in sanctuary; Eyewitness*. The Independent, 19. apríl 1996.
- CHOMSKY, N.: *Israel, Lebanon and the peace process*. MIT, Cambridge University, 23. apríl 1996.
- CHOMSKY, N.: *Limited war in Lebanon*. Z Magazine, september 1993.
- MOYSTAD, O.: *Morphogenesis of the Beirut Green Line*. Norwegian Academy of Architecture, Oslo, jún 1999.
- MUGRABY, M.: *Lebanon : A wholly owned subsidiary*. Middle East Quarterly, jar 1998.
- SHEHADI, N. & HOLLIS, R.: *Lebanon on Hold – Implications for Middle East Peace*. Royal Institute for International Affaires, Oxford, júl 1996

Kontakt:

Pohraničníkov 60
851 10 Bratislava 59

Mgr. Adriana Újová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA

NERATIFIKOVANIE LISABONSKEJ ZMLUVY

ujova@euba.sk

Abstrakt

Autorka sa v príspevku venuje neratifikovaniu Lisabonskej zmluvy v Írsku. Írsko, ako jediná krajina z 27 členských krajín Európskej únie uskutočnila referendum k ratifikácii Lisabonskej zmluvy, ktorému to vyplýva z ústavy. Írski voliči 53,4% väčšinou vyjadrili svoj nesúhlas a 46,6% voličov boli za prijatie Lisabonskej zmluvy. Príspevok analyzuje možné príčiny neúspechu ratifikácie zmluvy a z nej vyplývajúce konsekvencie. Ďalej sa príspevok zaoberá modelovaním alternatív, ktoré by prichádzali do úvahy v ďalšom pokračovaní ratifikácie Lisabonskej zmluvy.

Kľúčové slová: ratifikácia, referendum, predsedníctvo Rady, dvojrýchlostná Európa, dánske riešenie.

Abstract

Author of the article analyses unratified Lisbon treaty. The citizens of Ireland, the only country which held a referendum on the Treaty, rejected it in a vote by 53.4% to 46.6%. The paper is focused on the possible reasons of unsuccessful ratification the treaty and from it implicit [consequences](#). Author deals with the modeling alternatives, which would come into account for the future to [continue](#) with the ratification process of the Lisbon treaty.

Key words: ratification, referendum, Presidency of the Council, two-speed Europe, Danish solution.

Úvod

Írsko ako jediná krajina EÚ vypísala referendum na ratifikovanie Lisabonskej zmluvy, ktoré je povinné a právne záväzné. Vzhľadom k tomu, že Lisabonská zmluva obsahuje aj také ustanovenia ako je prenesenie právomocí z členského štátu na EÚ, je potrebné zmluvu ratifikovať prostredníctvom referenda.

Ratifikovanie Lisabonskej zmluvy sa uskutočnilo 12. júna 2008, ktoré sa skončilo neúspechom pre EÚ, nakoľko Írski voliči v referende zmluvu odmietli. Za zmluvu hlasovalo 46,6 % voličov a proti sa vyjadrilo 53,4 % zúčastnených voličov. V Írsku bola vyvíjaná kampaň proti Lisabonskej zmluvy vedená hlavne ultraľavicovou parlamentnou stranou Sinn Féin, ktorá ako jediná vyjadrovala svoj odmietavý postoj k zmluve, ako tomu bolo už pri „predchodkyňi“, ústavnej zmluvy. Hlavným argumentom tejto strany je odmietnuť Lisabonskú zmluvu a vyjednať lepšiu dohodu.¹ Odporcovia Lisabonskej zmluvy sa združili do skupiny CAEUC – Campaign Against the EU Constitution. Zmluvu kritizuje a samotnú kampaň vedie „think tank“ Libertas. Za prijatie zmluvy boli hlavné írské politické strany Fianna Fáil, Fine Gael a labouristi, reprezentujúci 90 % írskych voličov.

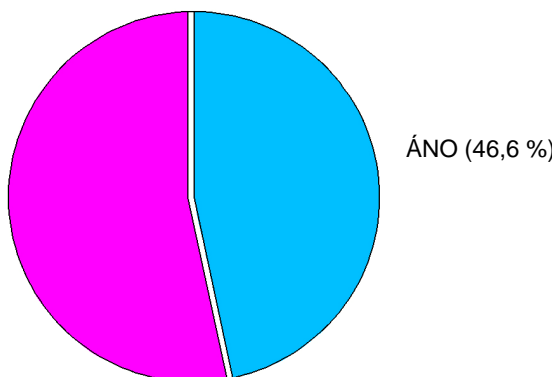
---

¹ Irové dnes rozhodujú o budúcnosti Evropy. In: Hospodárske noviny, 12. 6. 2008

Graf 1: Výsledok referenda v Írsku uskutočneného 12. 6. 2008 v otázke ratifikovania Lisabonskej zmluvy.

Volebná účasť: 53,1 %

NIE (53,4 %)

ÁNO (46,6 %)

Jednou z hlavných príčin neratifikovania zmluvy mohla byť neschopnosť proeurópskych politikov a zástancov Lisabonskej zmluvy v slabej propagácii pozitív vyplývajúcich zo zmluvy pre občanov Írska ako aj samotného Írska, slabý lobing a marketing. Podcenenie týchto atribútov malo za následok odmietnutie zmluvy.

Bol vypracovaný prieskum vykonaný spoločnosťou Gallup Europe v dňoch od 13. 6. – 15. júna 2008, ktorého sa zúčastnilo 2000 opýtaných. Za najväčšie dôvody, podľa verejnej mienky Eurobarometer, organizovanej na žiadosť reprezentácie EÚ v Írsku vyplynuli:

- nízka účasť voličov,
- viac ako polovica občanov, ktorí za nezúčastnili referenda, ako dôvod uviedli nepochopenie otázok,
- nedostatok informácií,
- nezáujem o Lisabonskú zmluvu,
- nezáujem o politické dianie,
- nezáujem o záležitosti EÚ,
- strata pozície eurokomisára, akého si advokáta presadzovania záujmov,
- malá účasť mladých ľudí na referende oproti občanom v produktívnom a postproduktívnom veku v pomere 1 : 3,
- obavy zo straty národnej identity,
- zasahovanie do Írskej neutrality v oblasti bezpečnosti a obrany,
- zasahovanie do daňového systému,²
- obavy z hospodárskej súťaže vzťahujúce sa na oblasť zdravotníctva a školstva,
- zvyšovanie daní.

Dôsledkom neúspešného referenda v Írsku, sa môže skomplikovať reforma inštitúcií EÚ, a tým pádom celý rad reforiem súvisiacich napríklad s migračnou a azylovou politikou, poľnohospodárskou politikou a dôležitým krokom, ktorým je ďalšie rozširovanie EÚ. Rozširovanie EÚ o ďalšie štáty, ktorých čakaťmi sú Chorvátsko, Turecko a balkánske krajiny, je neisté. Dôvodom je uplynutie platnosti rozširovania EÚ v roku 2010 vyplývajúce zo Zmluvy z Nice.

Najvyšší predstavitelia členských štátov EÚ sa zúčastnili na samite 20. júna 2008 v Bruseli za účelom vypracovania ďalšieho postupu smerujúceho k posunu Lisabonskej zmluvy. Francúzsky premier N. Sarkozy a nemecká kancelárka A. Merkelová apelovali na členské štáty v ďalšom pokračovaní ratifikačného procesu, že ak zmluvu ratifikuje 26 členských štátov, v takom prípade je budúcnosť zmluvy zachránená. A. Merkelová vyhlásila, že „Európa si nemôže dovoliť žiadne obdobie reflexie“ a rovnaký názor zdieľal aj N. Sarkozy

² Flash EB No 245 Post-referendum survey in Ireland. Dostupné na internete: www.eurobarometer.com

a dodal, že „bez reforiem v jednoduchšom hlasovaní v takom zložení v akom je teraz EÚ, nebude možné rozširovanie EÚ o nové štáty“.³

O napredovanie ratifikačného procesu sa zaslúžilo francúzske predsedníctvo, ktorému začal plynúť mandát v júli 2008. Hlavným cieľom predsedníctva, ešte pred referendom v Írsku bolo viesť EÚ v oblastiach spoločnej obrannej politiky, imigrácie, poľnohospodárstva, zníženie celoeurópskych pohonných hmôt, riešenie potravinovej krízy a hlavne Lisabonská zmluva. Francúzske predsedníctvo muselo viesť negociácie na diplomatickej úrovni o ďalšom priebehu Lisabonskej zmluvy.

Vplyvom vyjadrenia nesúhlasu írskych voličov k Lisabonskej zmluve nastala situácia, ako ďalej s jej ratifikáciou. Načrtlo sa niekoľko možností ďalšieho postupu:

1. Možnosť opakovania referenda, ale v takomto prípade, by to predstavovalo nedôveru k ľuďom. Obdobná situácia nastala pri hlasovaní za Zmluvu z Nice v roku 2001, ktorú írski voliči tak ako Lisabonskú zmluvu odmietli. Zmluva z Nice bola v mierne modifikovanej podobe opäť predložená a následne úspešne ratifikovaná írskymi voličmi. Pripúšťa sa možnosť úpravy sporných bodov v Lisabonskej zmluve, ale je tu možné riziko, že zmluva stratí svoj zmysel a význam.
2. Možnosť prepracovania textu zmluvy, prepracovanie zmluvy do takej podoby aby bola priechodná u voličov Írska a Česka.
3. Možnosť zachovania zmluvy z Nice a jej platnosť predĺženia, vychádzalo by sa z doterajšej zmluvy pri fungovaní EÚ, pokiaľ by Lisabonská zmluva nebola prijatá.
4. Ďalším variantom, ktorý prichádza do úvahy je vytvorenie mini zmluvy, ktorá by obsahovala tie najdôležitejšie ustanovenia Lisabonskej zmluvy, ale, ktoré by tie ustanovenia mohli byť, je otázne.
5. Extrémny prípad, vystúpenie Írska z Únie alebo obmedziť jej členstvo v Únii. „Nie je možné vystrčiť z EÚ krajinu, ktorá je v nej už 35 rokov, ale je možné nájsť formy špecifickej spolupráce s touto krajinou“.⁴
6. Po úspešných ratifikáciách všetkých zostávajúcich členských štátov, by prichádzala do úvahy alternatíva revidovať zmluvu do takej podoby, aby bola akceptovateľná pre Írsko.⁵
7. Dvojrýchlostná Európa, kde by jedna skupina predstavovala jadro Európy a druhá skupina by bola vo voľnejšej Únii.⁶
8. Dánske riešenie⁷

Načrtnuté možné napredovanie ratifikačného procesu v otázke Lisabonskej zmluvy nie je doteraz možné potvrdiť, ktorý variant by prichádzal najviac akceptačný. Či už pre členské krajiny, ako aj pre Írsko. Predseda Európskej komisie José Barroso povedal, „nemali by sme robiť unáhlené závery, a v ratifikácii by sa malo pokračovať a o ďalšom vývoji Lisabonskej zmluvy sa bude rozhodovať na summite v júni 2008.“⁸

Neschválenie Lisabonskej zmluvy víta prezident ČR Václav Klaus, ktorý je známy euroskeptik, a hlása zastavenie ratifikačného procesu „Lisabonská zmluva je už mŕtva“.⁹

³ Česi dostali výnimku pre Lisabon. In: denník SME, 21. 6. 2008

⁴ www.sme.sk/cit z Paríža Jouyet

⁵ Obdobná situácia nastala pri ratifikovaní Zmluvy z Nice z roku 2001, ktorú Íri odmietli a po miernej úprave zmluvy po roku ju schválili na druhý pokus. Avšak je potrebná ratifikácia všetkých členských štátov, až v tom prípade bude možné zahrnúť ako výnimku pre Írsko.

⁶ V prípade ak Lisabonská zmluva nebude schválená v Írsku, aj takáto alternatíva prichádza do úvahy.

⁷ Rozumieme schvaľovanie maastrichtskej zmluvy v roku 1992, kde ju Dánsko odmietlo. Dánsku boli udelené štyri permanentné výnimky, ktoré boli odpoveďou na najväčšiu kritiku. Východiskom pre Írsko bude asi tento scenár, čiže udelenie výnimiek.

⁸ Írsko v referende odmietlo Lisabonskú zmluvu. Dostupné na internete: www.novinky.cz

⁹ Evropa hľadá odpoveď na irské ne. In: Hospodárske noviny, 17. 6.2008

V takomto prípade, bude zaujímavé sledovať priebeh Českého predsedníctva, ktoré začne plynúť v januári 2009. Treba podotknúť, že Lisabonská zmluva v Česku nie je ešte schválená, keďže bola podrobená analýze Ústavným súdom. Senát uviedol 6 oblastí zmluvy na preskúmanie Ústavným súdom.¹⁰ Ústavný súd rozhodol, že nie je v rozpore s Ústavou ČR, v takomto prípade by Lisabonská zmluva mohla naštartovať proces ratifikácie v národnom parlamente. Aj keď sa predpokladá, že to nebude jednoduchý proces, keďže ODS a väčšina v Senáte je v zásade proti Lisabonskej zmluve a, že výrok Ústavného súdu ich rozhodovanie neovplyvní. Ak ratifikačný proces skončí úspešne pre Lisabonskú zmluvu, prezident Václav Klaus, ako hlava štátu, ktorý má posledné slovo pri podpisovaní medzinárodných zmlúv, akou je aj Lisabonská zmluva, podpíše ju.

Okrem Česka má pochybnosti o Lisabonskej zmluve aj Poľsko. Lisabonská zmluva úspešne prešla ratifikačným procesom v národnom parlamente, ale doposiaľ Lisabonskú zmluvu nepodpísal prezident Lech Kaczyński. Ako dôvod uvádza, že nemá zmysel ratifikovať Lisabonskú zmluvu pokiaľ zmluvu neratifikuje Írsko. Domnievame sa, že hlavný dôvod bude súvisieť ani nie so samotnou Lisabonskou zmluvou, ale bude prostriedkom na zachovanie poľských lodeníc.¹¹ Brusel požaduje zatvorenie spomínaných lodeníc zo strany francúzskych a nemeckých lobistov. To by mohlo byť príčinou, prečo Lech Kaczyński váha podpísať Lisabonskú zmluvu.

V súčasnosti nie je možné jednoznačne určiť, ktorý variant bude nakoniec zvolený. Proces ratifikácie zatiaľ pokračuje a nevieme, ako sa vyvinie situácia v Česku a Nemecku, kde sa Lisabonská zmluva ocitla na ústavných súdoch a v Poľsku, kde chýba iba podpis prezidenta.

Írsky premiér Brian Cowen sa zaviazal európskym predstaviteľom na prebiehajúcom samite konaného v 15. – 16. októbri 2008, že ratifikovanie Lisabonskej zmluvy sa uskutoční najpravdepodobnejšie prostredníctvom druhého referenda. Jo Leinen, europoslanec a predseda výboru pre ústavné veci Európskeho parlamentu, ktorý na samite vyjadril svoje stanovisko, aby referendum sa uskutočnilo ešte pred voľbami do Európskeho parlamentu v júni 2009 a dodal, že „pokiaľ Lisabonská zmluva nenadobudne platnosť pred voľbami do Európskeho parlamentu, budú občania EÚ ukrátení o nové dôležité demokratické práva vyplývajúce z Lisabonskej zmluvy“.¹²

Implementovať ustanovenia Lisabonskej zmluvy ešte pred voľbami do Európskeho parlamentu, by bolo potrebné uskutočniť druhé referendum v Írsku ešte v prvom kvartály 2009. Je nepravdepodobné, že by sa referendum uskutočnilo ešte pred voľbami do Európskeho parlamentu z časových a hlavne politických dôvodov súvisiacich s nedôverou k súčasnej írskkej vláde. Zárukou pre írskych voličov prečo ratifikovať Lisabonskú zmluvu, môže byť zachovanie postu eurokomisára pre každý členský štát EÚ, zachovanie neutrality v oblasti obrany, sociálno-etických otázok a otázok daní. V Bruseli 11.-12. decembra 2008 sa uskutočnil samit na ktorom sa vyjadrila írská vláda k ďalšiemu možnému ratifikovaniu Lisabonskej zmluvy. Írská vláda si nechala vypracovať analýzu príčin neúspechu v referende. Z analýzy vyplynula väčšinová obava zo straty postu eurokomisára. Na samite sa dosiahol kompromis, že nadobudnutím platnosti Lisabonskej zmluvy žiadna členská krajina nepríde o miesto eurokomisára. Zo zmluvy z Nice vyplýva, že ak počet členských krajín EÚ presiahne číslo 27, tak počet eurokomisárov sa musí znížiť. V Lisabonskej zmluve sa mal počet eurokomisárov znížiť z 27 na 18, ale dôsledkom daného kompromisu sa počet eurokomisárov bude odvíjať od počtu členských štátov v EÚ (každý členský štát bude mať svojho

¹⁰ Napr. presúvanie právomocí do Bruselu, spôsob rozhodovania v Rade EÚ, strata práva veta vo viacerých oblastiach, Charta základných práv EÚ

¹¹ Polish senator attacks Lisbon treaty over shipyard row. PHILIPPA RUNNER, 02.10.2008

¹² Europoslanci ratifikujte lisabonskou smlouvou pred volbami do evropskeho parlamentu. Dostupné na internete:<http://www.euractiv.cz/evropsky-parlament/clanek-005320>.

eurokomisára). Ďalšie obavy, ktoré vzišli z analýzy boli, ako sme už vyššie uviedli, obava zo straty suverenity v oblasti daní, sociálnej a rodinnej politiky, obrannej politiky (obava z narušenia írskej vojenskej neutrality) a neistota v etických otázkach. V oblasti obrany sa Írsko obáva z navyšovania výdavkov na obranu a vyžiadalo si záruku vo forme dodatku. „Chceme, aby sa tam objavilo niečo, čo by zdôrazňovalo, že rozsah a účel našich výdavkov na obranu ostáva v právomociach írskej vlády,“ vyslovil O’Dea.¹³ Eliminovanie týchto írskych obáv, sa zaviazali najvyšší predstavitelia členských krajín EÚ poskytnúť Írsku právne záruky, ktoré sú podmienené tým, že Írsko ratifikuje Lisabonskú zmluvu najneskôr do októbra 2009. Záruky, ktoré budú poskytnuté Írsku sa implementujú do prístupovej zmluvy v protokole ako „Írsky protokol“ v dobe, keď sa do EÚ začlení Chorvátsko a to v roku 2010 alebo v roku 2011. Írskym protokolom nastane aj zvýšenie počtu europoslancov z 736 na 754. Tento krok bude potrebné zrealizovať kvôli tomu, aby nedošlo k zasahovaniu do textu už schválenej Lisabonskej zmluvy a k opätovnému ratifikovaniu vo všetkých členských štátoch.

Záver

Dôsledkom globálnej finančnej krízy bude pre EÚ prioritou prijať tento dokument, ktorý by predstavoval stabilizáciu Predsedníctva EÚ, možnosť vyvíjať jednotné stanovisko k danej problematike a mať stabilné a silné inštitúcie. Uvedené argumenty môžeme aplikovať na situáciu v Gruzínsku. Kríza, ktorá vypukla v Gruzínsku sa nedala riešiť promptne zo strany EÚ, keďže EÚ nebola schopná konať operatívne a efektívne. Situácia zakročenia EÚ nebola dostačujúca a môžeme tvrdiť, že bola nepresvedčivá. Dôsledkom takýchto situácií, bude potrebné takýto dokument, akou je Lisabonská zmluva prijať. Lisabonskou zmluvou by bolo možné vytvoriť napr. spoločnú európsku obrannú politiku, európsku diplomatickú službu, post najvyššieho predstaviteľa pre zahraničné veci atď. Vďaka týmto novým nástrojom, by sa EÚ smerom k tretím krajinám stala jednotná a akcieschopnejšia.

Zoznam použitých zdrojov

Irové dnes rozhodujú o budúcnosti Evropy. In: Hospodárske noviny, 12. 6. 2008
Evropa hľadá odpoveď na írské ne. In: Hospodárske noviny, 17. 6.2008
Česi dostali výnimku pre Lisabon. In: denník SME, 21. 6. 2008
Polish senator attacks Lisbon treaty over shipyard row. PHILIPPA RUNNER, 02.10.2008
<http://www.euractiv.cz/evropsky-parlament/clanek-005320>.
<http://www.euractiv.cz/clanek/irska-vlada-se-pred-druhym-referendem-hod...>
www.eur-lex.europa.eu
www.euractiv.sk

Kontakt:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava

---

¹³ Írská vláda sa pred druhým referendom hodlá oprít o záruky ze summitu. Dostupné na internete: <http://www.euractiv.cz/clanek/irska-vlada-se-pred-druhym-referendem-hod...>

Ing. Eva Vlková

FAKULTA SOCIÁLNO-EKONOMICKÝCH VZŤAHOV
TRENČIANSKA UNIVERZITA ALEXANDRA DUBČEKA V TREŇČÍNE

KARIÉRNE SMEROVANIE ZAMESTNANCA V EURÓPSKEJ ÚNII

eva.vlkova@tnuni.sk

Abstrakt

Základným cieľom tohto príspevku je analýza definície kariérneho smerovania zamestnanca v Európskej únii s využitím metódy psychometrických nástrojov, ktoré sú prostriedkom na vytvorenie hĺbkového – osobnostného profilu zamestnancov, či kandidátov o zamestnanie.

Kľúčové slová: psychometrické nástroje, kariérny rast, testy potenciálnych schopností, testovanie osobnosti

Abstract

The main goal of this paper is to analyse the definition of career direction of the employee in European union with using the method of psychometric assessment instruments, that are means to create a profound – personality profile of employee's or job candidates.

Key words: psychometric assessment instruments, career growth, ability testing, personality testing

Psychometrické nástroje („Psychometric assessment instruments“) sú prostriedkom na „vytvorenie“ hĺbkového/podrobného osobnostného profilu zamestnancov či kandidátov o zamestnanie. Osobnostný profil pozostáva z rozličných osobnostných čít/charakteristík ako aj intelektuálnych schopností skúmaného človeka. Na základe neho je možné rozpoznať, či je daná osoba spôsobilá alebo nie pre výkon ponúkanej pracovnej pozície. Takisto pomáha identifikovať oblasti kariérneho rastu zamestnanca. Pri tomto prístupe za zamestnanca s potenciálom považujeme tú osobu, ktorá disponuje žiadanými osobnostnými a intelektuálnymi črtami, nevyhnutnými pre danú pracovnú pozíciu. Psychometrické nástroje teda zohrávajú veľmi dôležitú úlohu pri rozpoznávaní talentovaných zamestnancov s potenciálom a ich následnom udržaní vo firme. Obyčajne sa využívajú spolu s pohovormi, dotazníkmi, akademickými výsledkami a inými výberovými metódami.¹

Metódy psychometrického testovania

Pod psychometrické testovanie spadajú tieto metódy:

---

¹ K všeobecnejšiemu rozmeru problematiky získavania a prijímania pracovníkov v jej relevantných reláciách pozri bližšie: Gogová, M., Vlková, E.: Získavanie a prijímanie pracovnej sily ako nevyhnutnosť ekonomického rastu. In: *Sborník „Jak úspěšně podnikat v příhraničních regionech Jihovýchodní Moravy“* – VI. Mezinárodní konference - 16. května 2008. EPI, Kunovice: 2008. ISBN 978-80-7314-145-5

1. Testovanie schopností („Ability testing“)
2. Testovanie osobnosti („Personality testing“)

Ad. 1. Testovanie schopností

Testy schopností sa delia do týchto dvoch veľkých skupín:

- Testy dosiahnutých schopností („attainment tests“)
- Testy potenciálnych schopností („aptitude tests“)

Testy dosiahnutých schopností merajú schopnosti, získané vzdelaním alebo praxou. Sú orientované retrospektívne, zameriavajú sa teda na to, čo sa osoba už naučila a čo vie robiť teraz (napr. jazykové testy).

Testy potenciálnych schopností predpovedajú mieru potenciálu, naučiť sa („potential to learn“) tie zručnosti, ktoré sa vyžadujú pre ponúkanú pracovnú pozíciu. Sú orientované perspektívne, zameriavajú sa na to, čo bude daná osoba schopná dosiahnuť alebo naučiť sa v budúcnosti. Nie teda na to, čo sa naučila a vie robiť doteraz. Delia sa na špecifické a všeobecné. Obyčajne sú pomenované podľa konkrétnych schopností, ktoré merajú, ako napr. Test priestorovej schopnosti („Spatial Ability Test“).

Príklad špecifického testu:

- ACER Mechanical Reasoning Test– ideálny pre výber praktikantov, učňov a technicky zameraných zamestnancov.

Príklad všeobecného testu:

- GAT („General Ability Test“) - pozostáva zo štyroch špecifických testov: test numerickej/číslícovej („numerical“); verbálnej („verbal“); neverbálnej („non-verbal“) a priestorovej („spatial“) schopnosti. Tie môžu byť použité oddelene na posúdenie špecifických schopností (ako špecifické testy) alebo spolu na ohodnotenie tzv. všeobecnej schopnosti (ako všeobecný test). Pričom všeobecnou schopnosťou rozumieme takú, ktorá pozostáva z niekoľkých špecifických.

Ad. 2. Testovanie osobnosti/charakteru („Personality testing“)

Osobnosťou/charakterom/povahou („personality“) človeka rozumieme tie relatívne stabilné a trvalé aspekty, ktoré ho odlišujú od ostatných ľudí, a teda robia ho unikátnym/jedinečným.

Okrem tejto všeobecnej definície existuje niekoľko iných rozličných prístupov, ktoré sú teoreticky veľmi odlišné. To je dôsledkom toho, že osobnosť je hypotetickým konceptom, ktorý nie je nikdy presne dodržaný, ale sa usudzuje na základe zamestnancovho správania sa.

V súčasnosti je testovanie osobnosti/charakteru založené na princípoch merania ľudského duševného/psychického správania sa pod vplyvom rozličných podmienok a následného porovnania výsledkov skúmaných osôb.

Testy osobností, niekedy nazývané aj psychologické testy, pomáhajú posúdiť osobnosť kandidáta tak, aby bolo možné predpovedať jeho najpravdepodobnejšie správanie sa v určitej role alebo situácií, špecifickej pre konkrétne pracovné miesto. Slúžia tiež na odhadnutie typu osobnosti: extrovertnosť, introvertnosť, emotívnosť, spoločnosť či iné charakteristiky. Príkladom osobnostného testu je Meyers - Briggs test.

Meyers - Briggs test

Tento test je založený na typologickom prístupe k osobnosti človeka, zadanom Carlom Jungom a Isabel Briggs - Meyers.

Podľa Karla Junga, ľudí možno kategorizovať pomocou nasledovných troch kritérií:

1. Extrovertnosť („Extraversion“) – Introvertnosť („Introversion“): definuje zdroj a riadenie sily prejavu človeka. Extrovert tieto zdroje čerpá predovšetkým z vonkajšieho sveta, zatiaľ čo introvert z vnútorného sveta.
2. Zmyslové vnímanie („Sensing“) – Podvedomé tušenie/Intuícia („Intuition“): definuje zdroje a spôsoby, pomocou ktorých osoby prijímajú informácie. „Sensing“ znamená, že osoba verí výlučne informáciám, obdržaným pomocou zmyslového vnímania priamo z vonkajšieho sveta. „Intuition“ charakterizuje toho človeka, ktorý sa spolieha výhradne na informácie získané na základe podvedomého tušenia z vnútorného sveta.
3. Premýšľanie/uvažovanie („Thinking“) – Cítenie („Feeling“): definuje spôsoby, prostredníctvom ktorých osoby spracovávajú informácie. „Thinking“ znamená, že osoba uskutočňuje rozhodnutia len na základe logického uvažovania, „Feeling“ iba na základe emócií.

Isabela Briggs – Meyers doplnila štvrté kritérium:

4. Hodnotenie („Judging“) – Vnímanie („Perceiving“): definuje spôsoby, ktorými osoby aplikujú získané informácie. „Judging“ je charakteristikou pre toho človeka, ktorý všetky udalosti a činy svojho života organizuje výlučne podľa svojich vlastných plánov. „Perceiving“ inklinuje k improvizáciám, pričom vyhľadáva rôzne alternatívy.

Rozličné kombinácie jednotlivých kritérií determinujú konkrétny typ človeka. Dokopy je typov šesťnásť. Každý typ má vlastný názov zostavený z pomenovaní tých kritérií (sú zastúpené v percentuálnom pomere k celku), ktorých kombináciou vznikol (napr: ENFJ – Extraverted – 67%, Intuitive – 25%, Feeling – 25%, Judging – 56%).

Na zaver je potrebné si uvedomiť, že metódy testovania dosahujú vysokú úspešnosť iba v tom prípade, ak testujú naozaj to, čo organizácia potrebuje, aby testovali. Práve uvedené rezonuje vo všeobecnosti o to podstatnejšie, že: „Hnacím motorom slovenskej ekonomiky by mali byť vzdelaní a tvoriví ľudia. Dobre platené a zaujímavé pracovné miesta si vyžadujú kvalifikovanú pracovnú silu a vysoká miera zamestnanosti preto závisí od vysokej úrovne vzdelávania, ktoré je orientované na podporu tvorivého myslenia, samostatnosti a schopnosti neustále spracovávať nové poznatky.“²

Literatúra

1. Bajžíková, L. et al: Manažment ľudských zdrojov, Vydavateľstvo UK, 2006. s. 67.

---

² Gogová, M., Harakaľová, L.: Investičný rozvoj je nemysliteľný bez investície do ľudí. In: *Zborník anotácií a CD nosič z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ - Investičný rozvoj a jeho vplyv na znižovanie disparít regiónov“*, 5 - 6.12.2006 Trenčín. Trenčín: FSEV TnUAD, 2006. ISBN 80-8075-188-9 EAN 9788080751883 ISBN CD 80-8075-187-0

2. Gogová, M., Vlková, E.: Získavanie a prijímanie pracovnej sily ako nevyhnutnosť ekonomického rastu. In: *Sborník „Jak úspěšně podnikat v příhraničních regionech Jihovýchodní Moravy“* – VI. Mezinárodní konference - 16. května 2008. EPI, Kunovice: 2008. ISBN 978-80-7314-145-5
3. Gogová, M., Harakal'ová. Ľ.: Investičný rozvoj je nemysliteľný bez investície do ľudí. In: *Zborník anotácií a CD nosič z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ - Investičný rozvoj a jeho vplyv na znižovanie disparít regiónov“*, 5 - 6.12.2006 Trenčín. Trenčín: FSEV TnUAD, 2006. ISBN 80-8075-188-9 EAN 9788080751883 ISBN CD 80-8075-187-0
4. Psychometric Assessment for Selection and Development. [online] [cit. 6.6.2008] Dostupné z <<http://www.psychometrics.co.uk/test.htm#ABIL>>
5. Psychometrics Canada Ltd: employee selection [online] 2005 - 2008. [cit. 6.6.2008] Dostupné z <http://www.careerid.com/select/acer_m_select.html>
6. Ako napr.: Aysenck; Cattell: Psychometrický prístup („The Psychometric Approach“); Freud; Jung; Adler: Psychodynamický prístup („The Psychodynamic Approach“); Mischel; Bandura: Prístup sociálneho učenia sa („The Social Learning Approach“); Maslow; Rogers: Humanistický prístup („The Humanistic Approach“)

Kontakt:

Katedra rozvoja ľudských zdrojov a personálneho manažmentu
 Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
 Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
 Študentská 3
 911 50 Trenčín

PaedDr. Emília Vokálová, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

IDENTITA MOSLIMOV V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY

vokalova@euba.sk

Abstrakt

Autorka sa vo svojom príspevku zaoberá problémom identity moslimov, ktorí opustili svoju vlasť a žijú v krajinách Európskej únie, ktoré majú odlišné náboženstvo, iné zvyky a inú kultúru. Moslimská komunita v nich je heterogénna, rozdrobená do niekoľkých skupín, ktoré sa líšia etnicky, sociálne aj kultúrne a ktorých spoločným znakom je islamské náboženstvo. Minority moslimov sa čiastočne prispôbujú kultúre a životu v krajine v ktorej žijú, no chcú si zachovať svoj náboženský spôsob života, aby mohli žiť plnohodnotným životom. Vytvárajú si vlastné inštitucionálne, organizačné a kultúrne organizácie, ktorých cieľom je získať právnu subjektivitu registráciou islamského náboženstva. Verejná mienka o nich sa utvára pod vplyvom masmédií, ktoré často vedú k islamofóbii. V súčasnosti sa preto v moslimských komunitách objavujú snahy zriadiť si svoje vlastné masmédiá, prostredníctvom ktorých chcú občanom priblížiť islamskú kultúru a tradície.

Abstract

The author in her report deals with the problem of the identity of Muslims, who have left their homeland and live now in the countries of European Union, which have a different religion, traditions and a different culture. The Muslim community in those countries is heterogeneous and is created by several groups, which differ ethnically, socially and culturally and their common characteristic is their Islam religion. The minorities of Muslims partly adapt to the culture and the life style of the country where they live but they still want to keep their religious way of life to be able to live full-valued. They create their own institutional and cultural organizations whose main goal is to acquire legal personality through the registration of Islam religion. The public opinion about Muslims is created by the influence of mass media and it often leads to the Islam-phobia. That's the reason why we can see nowadays efforts to create their own mass media by which they could inform about Islamic culture and traditions.

Integrálnou súčasťou globalizačných procesov je medzinárodná migrácia v rámci ktorej je nezvratným fenoménom aj osídľovanie západnej Európy moslimami, ktorých sem priťahuje predovšetkým to, že Európa zaznamenala oveľa vyšší hospodársky rast, než väčšina moslimských štátov. Počet moslimov sa tak neustále zvyšuje o imigrantov hľadajúcich v krajinách Európskej únie prácu a život v mieri. Ich počet sa v súčasnosti odhaduje na cca 15 miliónov, z toho má najviac Francúzsko 5 mil., Nemecko 4 mil., Veľká Británia 1,6 mil., Španielsko 1 mil., Taliansko 1 mil., Holandsko 886 000, Grécko 450 000, Belgicko 364 000, Švédsko 350 000, Rakúsko 339 000, Dánsko 162 000, Írsko 19 150, Luxembursko.¹ Islam sa tak stal súčasťou každodenného života európskych krajín a všetky akceptujú vo väčšej či menšej miere moslimov a ich náboženstvo islam.

---

¹ Zdroj: TASR

Všeobecne sa moslimskí imigranti po príchode do novej krajiny stretávajú s viacerými vážnymi prekážkami. Mimoriadne náročné pre nich je najmä obdobie bezprostredne po ich príchode do cudzej krajiny, keď sa musia v nej zorientovať, v krátkom čase si osvojiť aspoň základy jazyka tejto krajiny a vyrovnáť sa s byrokratickými prekážkami spojenými s ich statusom cudzinca. Chýba im zázemie, ktoré by im umožňovalo žiť podľa islamských zásad, postrádajú vzájomnosť, pomoc a podporu svojich blízkych, ktorých zanechali vo svojich domovoch. Nemajú možnosť stretávať sa pri spoločných modlitbách, ani oboznámiť verejnosť so svojim náboženstvom, ktoré v novej krajine nie je uznaným oficiálnym náboženstvom, nemôžu prezentovať svoje vlastné názory v médiách a značné problémy majú aj so stravou. Veľmi ťažko sa vyrovnávajú s útokmi na islam, ktorý sa často spomína najmä v súvislosti s terorizmom, konfliktmi a odlišnosťami islamu od väčšinovej kultúry. Občanom krajiny, v ktorej žijú, nie je známa ich kultúrna ani náboženská tradícia, dozvedajú sa o nich len sprostredkované. Verejná mienka o moslimoch sa utvára pod vplyvom masmédií, ktoré môžu prispieť k islamofóbii. Tieto produkujú stereotypný obraz islamu, v ktorom sú moslimovia prezentovaní ako cudzinci a nositelia odlišnosti, a ostatnými občanmi sú vnímaní viac menej negatívne ako nositeľov potenciálnej hrozby. Práve preto sa v ostatnom období v moslimských komunitách objavujú snahy o zakladanie svojich vlastných masmédií a zriaďovanie internetových stránok, ktoré majú prinášať alternatívne správy o islame. Vlastné moslimské médiá majú významnú úlohu pri vytváraní celkového obrazu moslimskej komunity. Vo viacerých štátoch Európskej únie v súčasnom období k snahám moslimov integrovať sa medzi majoritné obyvateľstvo, no zachovať si pritom svoju špecifičnosť, patrí aj zakladanie vlastných islamských inštitucionálnych, organizačných a kultúrnych organizácií.

Minority moslimov so svojim špecifickým spôsobom života sa v Európe stretávajú s kladnými ale aj zápornými reakciami na ich odlišnosť. Čiastočne sa prispôbujú kultúre a životu v krajine v ktorej žijú, no chcú si pritom zachovať svoj náboženský spôsob života, snažia sa o akceptáciu, rešpekt a pochopenie majoritného obyvateľstva, aby aj oni mohli žiť plnohodnotným životom. Akú identitu si zachovávajú títo ľudia, ktorí z rôznych príčin opustili svoju vlasť aby žili v inej krajine, ktorá má iné náboženstvo, iné zvyky a inú kultúru? Je potrebné zdôrazniť, že akákoľvek komunita potrebuje spoločný balík hodnôt, ktoré jej majú zaistiť súdržnosť, legitimitu a zmysel. Moslimská komunita netvorí organizačne a inštitucionálne homogénne spoločenstvo, pretože sa rozrastá prostredníctvom imigrácie. Je heterogénna a rozdrobená do niekoľkých skupín, ktoré sa líšia etnicky, sociálne aj kultúrne vzhľadom na to, že imigranti pochádzajú z rôznych krajín a ich spoločným znakom je len islamské náboženstvo.

Zdrojom duchovnej komunity moslimov na celom svete je islam, ktorý predstavuje základ ich kolektívnej identity a má globálny rozsah. Byť moslimom znamená patriť do obce veriacich vyznávačov islamu. Podstatné pre moslima je po celý svoj život zostať islamu verný a nezameniť svoju identitu za inú. Islam je po kresťanskom náboženstve druhým najrozšírenejším tradičným svetovým náboženstvom na svete. Pochádza zo západného pobrežia Arabského polostrova. Slovo „islam“ znamená doslova „odovzdanie sa do vôle Božej“. Počet moslimov na svete je viac ako jedna miliarda, z toho je cca 800 miliónov sunnitov, 150 miliónov šíitov, 3 milióny charidžovcov.² Rozdelenie moslimov nastalo po Mohamedovej smrti v roku 632, keď sa strhli mocensko – politické boje medzi jeho príbuzenstvom a rodovou šľachtou. Ortodoxní sunniti uznávajú posvätné knihy Korán a sunnu a kalifa považujú za Allahovho zástupcu na zemi. Opoziční šíiti, ktorí sú rozšírení najmä v Iráne, uznávajú odchylný výklad Koránu, majú vlastnú posvätnú tradíciu a miesto kalifa uznávajú neomylných imámov, ktorých pokladajú za priamych potomkov Mohameda. Cháridžovci to je vlastne jedna z mnohých sunnitských moslimských siekt.

---

² / <http://www.asinah.net>.

Islam nie je len viera a náboženstvo, je to aj filozofia a zároveň aj každodenný spôsob života moslima, ktorý upravuje „boží zákon“ šaría. Je to i súbor morálnych, spoločenských a ďalších noriem. Do dejín vstúpil jednak ako náboženstvo a zároveň aj ako politický systém. Je súčasne ideológiou, ako aj kompletným systémom pojednávajúcim o organizácii štátu a sveta. Islam si robí nárok na riadenie každého detailu života moslima.

V súčasnosti sa islam prejavuje ako najdynamickejšie náboženstvo zo všetkých náboženstiev tak schopnosťou teritoriálnej expanzie, zvyšovaním svojho politického vplyvu, odolnosťou voči rozleptávajúcim vplyvom európskej civilizácie, ako aj schopnosťou formovať u svojich veriacich jednotný typ chovania a myslenia dodržiavaním tradičných hodnôt islamu. Islam je štátnym náboženstvom v arabských krajinách (s výnimkou Libanonu), v Iráne, Afganistane, Pakistane a Indonézii. Značný počet moslimov je i v Indii a Číne, ako aj v niektorých stredoázijských a kaukazských republikách v Ruskej federácii.

Pre všetky moslimské komunity žijúce v krajinách Európskej únie je príznačné, že dodržiajú v prvom rade zákony krajiny, v ktorej žijú. Pre ich spolunažívanie s majoritným obyvateľstvom prichádzajú do úvahy dve alternatívy: buď sa uzavruť do svojich vlastných komunít, alebo sa budú integrovať. Proces ich integrácie ovplyvňujú odlišné podmienky v jednotlivých štátoch, ako sú napr. imigračná politika, sociálne systémy krajiny, trh práce, sociálne postavenie atď. V súvislosti s druhou alternatívou sa hovorí o euroislame, čo je vlastne európsky variant islamu, ktorý si kladie za cieľ vytvoriť takú podobu islamu, ktorá by bola zlučiteľná s európskymi tradíciami a životnými podmienkami v Európe a akceptovaním ľudských práv a slobôd. Islam v súčasnosti Európu priamo neohrozuje. Islamská civilizácia však bude mať v 21. storočí bezpochyby veľký význam.

Moslimov žijúcich v krajinách Európskej únie môžeme rozdeliť na konzervatívnu časť, ktorej vzťah k islamu je len formálny, zásady islamu v podstate nedodržiavajú; a na umiernenú skupinu, ktorá sa snaží dodržiavať islamské náboženstvo, ale zároveň je otvorená voči spoločnosti, v ktorej žije. Existujú však aj radikálne skupiny moslimov, ktoré v záujme zviditeľnenia svojich cieľov sú schopné použiť všetky prostriedky vrátane teroristických prostriedkov. Pritom je zaujímavý ten fakt, že do tejto tretej skupiny zväčša patria moslimovia druhej generácie, teda tí, ktorí vyrastali už v nemoslimskej krajine.

V posledných desaťročiach sa v Západnej Európe rozmohli mešity, čo podľa odporcov islamu dokazuje islamizáciu Európy. Proti mešitám sú predovšetkým nacionalisti či kresťanské skupiny, ktoré majú voči nim predovšetkým tú výhradu, že minarety mešít menia panorámu európskych miest, ktorým stáročia dominovali veže kresťanských kostolov. Po tragických udalostiach súvisiacich s teroristickými a ozbrojenými útokmi ako aj súčasným sociálnym napätím v západnej Európe, spájajúcim sa s radikálnym islamizmom, mnohí považujú aj mešity za potenciálne bezpečnostné riziko a všetkých moslimov za teroristov. Pre odstránenie tohto nepriateľského obrazu je potrebné rozlišovať na jednej strane medzi islamom ako náboženstvom a vierou v boha, a na druhej strane populistickou rétorikou jeho jednotlivých osobností.

Hoci Slovensko nie je pre imigrantov ekonomicky príťažlivou krajinou, istý počet moslimov sa rozhodol pre život na jeho území. Zo staršej generácie sú to väčšinou Arabi, Kurdi a príslušníci subsaharských etník. Z mladších ide väčšinou o utečencov z Afganistanu, Pakistanu, Indie alebo z bývalej Juhoslávie, prípadne z bývalého Sovietskeho zväzu. Moslimovia sem prichádzali a stále prichádzajú z rôznych dôvodov. Predovšetkým sú to študijné a obchodné dôvody. Podľa neoficiálnych štatistík žije v súčasnosti na Slovensku cca päťtisíc moslimov, ktorí sa navonok prejavujú len minimálne. Priťahujú pozornosť slovenskej spoločnosti, a to najmä zásluhou teroristických udalostí, ktoré sa odohrávajú mimo územia Slovenska. Najväčšie komunity žijú v Bratislave, Košiciach a v Martine. Jadro týchto komunít tvoria praktizujúci moslimovia, ktorí sa podieľajú na rôznych aktivitách v prospech moslimskej obce, zapájajú sa do organizovaných foriem života a sústreďujú sa okolo

modlitební. Moslimovia na Slovensku pochádzajú z mnohých arabských krajín a vo všeobecnosti rozlišujeme medzi ich tureckým a arabským pôvodom. Značná časť z nich má vysokoškolské vzdelanie, sú medzi nimi lekári, architekti a podnikatelia, ktorým sa ekonomicky darí. Moslimská komunita na Slovensku začala vznikáť ešte za bývalého režimu, kedy Československo a arabský svet podpísali dohody o študijných pobytoch mladých arabov v krajine. Do Československa prichádzali na vysoké školy študovať predovšetkým ľavicovo orientovaní študenti z Angoly, Iraku, Afganistanu, Palestíny, Etiópie, Sýrie i z Jemenu. Prichádzali z rôznych moslimských krajín a boli rôzne motivovaní. Zväčša išlo o ľudí, ktorí sa vo svojich materských krajinách angažovali v ilegálnom hnutí a štúdium dostali ako odmenu za túto činnosť. Menšiu časť študentov z týchto moslimských krajín však tvorili aj talentovaní chudobní študenti, ktorí si vybrali Československo za krajinu, v ktorej získajú kvalitné vysokoškolské vzdelanie. Vzhľadom k ich ľavicovej orientácii boli prevažne sekularizovaní, takže je logické, že k ich islamskej viere sa nehlásili. Časť z nich sa po skončení štúdia vrátila do svojej krajiny, ale niektorí si tu založili rodiny a následne získali aj štátne občianstvo. Ich väzby s materskými krajinami postupne slabli, prispôbili sa spoločnosti v ktorej žili, pochopili hodnoty demokracie a tolerantného spolunažívania ľudí rôznej národnosti a náboženstva. Po páde socializmu však časť z nich hľadajúc svoju identitu obnovila svoju vieru. Pridali sa k nim aj niekoľkí občania Slovenska konvertujúci na islam (ide zväčša o rodinných príslušníkov a vysokoškolských študentov hľadajúcich duchovné hodnoty) a študenti z moslimských krajín, ktorí prišli na Slovensko študovať po roku 1990.

Obdobie po roku 1989 je vo vzťahu k moslimskej komunite na Slovensku charakteristické dvomi zásadnými zmenami. Prvú zmenu, ktorá viedla k jej rozvoju a ovplyvnila aj jej štruktúru, zapríčinila imigrácia, ktorej súčasťou boli aj moslimovia. Druhou zmenou bola tá skutočnosť, že moslimovia žijúci na Slovensku v snahe integrovať sa medzi majoritné obyvateľstvo, no zachovať si pritom svoju kultúrnu a náboženskú špecifickosť, sa zamerali na vytváranie vlastných inštitucionálnych, organizačných a kultúrnych organizácií. Založili si niekoľko vlastných inštitúcií, ktorými sú Islamská nadácia na Slovensku, Všeobecný zväz moslimských študentov a Združenie priateľov islamskej literatúry.³ Aktivity, ktoré tieto oficiálne zaregistrované organizácie rozvíjajú, sú širokospektrálne a rozmanité. Predovšetkým ide o usporadúvanie spoločných pravidelných modlitieb, prevádzkovanie internetovej stránky o islame, organizovanie kultúrnych a spoločenských podujatí počas islamských sviatkov, vydávanie informačných brožúr o islamskej viere a pod. Keďže ich náboženstvo islam nespĺňa slovenskou legislatívou určené podmienky na oficiálne uznanie zo strany štátu, snažia sa vybudovať aspoň islamské kultúrne stredisko v Bratislave, kde je sústredená značná časť moslimskej komunity.

Islamská nadácia na Slovensku je konfesijnou organizáciou moslimov žijúcich na území Slovenskej republiky, ktorá poskytuje priestor pre všetkých vyznávačov islamu v krajine vrátane konvertovaných Slovákov. Má značne široký záber aktivít, ktoré v súlade s jej zameraním majú väčšinou náboženský charakter. Nadácia prevádzkuje svoju vlastnú internetovú stránku, organizuje kultúrne aktivity, vystupuje v médiách a pomáha získať azyl žiadateľom z arabských krajín. K jej hlavným činnostiam patrí spravovanie bratislavskej modlitebne, organizovanie náboženského života moslimov, informovanie širokej slovenskej verejnosti o dianí v islamskom svete, poskytuje poradenské služby v náboženskej a integračnej oblasti a realizuje ďalšie aktivity zamerané na zlepšenie integrácie moslimov do slovenskej spoločnosti. Pravoverní moslimovia sú za integráciu, avšak sú kategoricky proti asimilácii.

Moslimovia združení v Islamskej nadácii na Slovensku si za svoj hlavný cieľ stanovili zaregistrovať islamské náboženstvo na Slovensku a podnikajú k tomu aj patričné kroky. No vzhľadom

---

³ Macháčková, L., Dojčár, M: Duchovná scéna na Slovensku. Ústav pre vzťahy štátu a práva. Bratislava 2001, 7. s. 73

k tomu, že ich počet dosahuje podľa neoficiálnych štatistík len cca päť tisíc, ich úsilie je vopred odsúdené na neúspech. Registráciou by islamská komunita nadobudla právnu subjektivitu, získala by právo na dotáciu zo štátneho rozpočtu, možnosť zriaďovať svoje školy a zdravotnícke zariadenia, právo vyučovať náboženstvo, ustanovovať svojich duchovných a stavať svoje zariadenia pre vykonávanie bohoslužieb – mešity. Tu je potrebné pripomenúť, že mešita sa od kresťanského ponímania kostola líši tým, že neslúži len na modlenie a bohoslužobné úkony, ale aj na kultúrne a spoločenské akcie, ako aj na spoločenské stretnutia. Stojí za zmienku, že moslimovia mali na Slovensku právnu legitimitu už za Rakúsko – Uhorska, uznávala ich aj medzivojnová Československá republika a ich mešita postavená v maurskom slohu stála na svahoch hradného kopca v Bratislave. V súčasnosti je Slovensko jediným štátom v Európe, kde nie je mešita, alebo kultúrne centrum. Hoci napr. moslimovia v Bratislave majú na tento účel zakúpený pozemok, ich žiadosť o výstavbu mešity bola už niekoľkokrát kompetentnými úradmi z rôznych, prevažne byrokratických príčin zamietnutá. Z najväčšou pravdepodobnosťou ide o administratívno-bezpečnostné opatrenie, ktoré vo výstavbe mešity vidí potenciálnu hrozbu z právnej existencii islamu. Dochádza tu však k určitému rozporu s článkom 14 Ústavy Slovenskej republiky, podľa ktorého všetci občania Slovenska sú si z hľadiska práv rovnocenní.⁴ Teda aj postavenie moslimov ako občanov krajiny je porovnateľné s postavením občanov iného vierovyznania. Tu je potrebné poukázať aj na to, že na Slovensku neexistuje zákon, ktorý by nedovoľoval moslimom, tak ako aj veriacim iných cirkví a náboženských spoločností, postaviť si svoj kultový stánok a vykonávať v ňom bohoslužby. Pre svoje náboženské potreby zatiaľ majú k dispozícii niekoľko provizórnych modlitební, v ktorých počas roka organizujú aj rôzne prednášky a výstavy.

Ďalšou organizáciou moslimov žijúcich na Slovensku je združenie priateľov islamskej literatúry, ktoré vzniklo v roku 1992 v Bratislave. Záujemcom ponúka možnosť zoznámiť sa s islamskými krajinami a s islamom prostredníctvom internetu, literatúry, prednášok, ale aj spoločnými piatkovými modlitbami. Jeho cieľom je priblížiť slovenskému občanovi islamskú kultúru a tradície.

Mladých moslimov žijúcich na Slovensku združuje Všeobecný zväz moslimských študentov, ktorý bol v roku 1993 zaregistrovaný ako občianske združenie. Jeho členmi sú väčšinou pregraduálni a postgraduálni študenti z arabských krajín študujúci na slovenských vysokých školách. Zväz si kladie za úlohu starať sa o záujmy moslimov žijúcich na území Slovenskej republiky, pomáhať sociálne slabším, chorým či inak hendikepovaným študentom. Publikáčnou, kultúrnou a informačnou činnosťou sa snažia napomáhať šíreniu objektívnych informácií o islame a islamskej kultúre, šíriť a prehľbovať zásady islamského náboženstva v radoch moslimov, usilovať o kultúrnu a priateľskú výmenu medzi moslimami a mládežníckymi a kultúrnymi organizáciami na území Slovenskej republiky. Zväz sa zviditeľňuje predovšetkým prostredníctvom aktivít kultúrnej a náboženskej povahy.

Záverom je potrebné pripomenúť, že nie je možné očakávať, že moslimskí imigranti, či už v krajinách Európskej únie, či na Slovensku, sa do majoritnej spoločnosti začlenia úplne. Ich integračný proces sa vyvíja postupne a je ovplyvňovaný celkovým kontextom daného štátu. Pravoverní moslimovia sú za integráciu, avšak sú kategoricky proti asimilácii. Podstatné pre nich je zostať po celý svoj život verný islamu a nezameniť svoju identitu za inú. Vyvíjajú snahu integrovať sa medzi majoritnú časť obyvateľstva, no pritom majú na zreteli nutnosť nestratiť svoju kultúrnu a náboženskú špecifickosť. Práve tieto dôvody ich vedú k zakladaniu islamských organizácií, centier a kultúrnych inštitúcií. Ich aktivity sú rozmanité a širokospektrálne a možno ich rozdeliť do troch oblastí; predovšetkým je to usporadúvanie spoločných modlitieb a organizovanie programu v mesiaci ramadán a počas moslimských sviatkov. Druhou oblasťou ich činnosti je charitatívna činnosť, ktorá je zameraná na sociálnu pomoc pre moslimov v núdzi a na podporu moslimov umiestnených v azylových domoch. Treťou

---

⁴ Ústava Slovenskej republiky, Prvá hlava. Druhý oddiel. čl. 14

oblasťou je osvetová činnosť, ktorej cieľom je predovšetkým poskytovať pravdivé informácie o islame a reprezentovať moslimskú komunitu na verejnosti.

1.10 Použitá literatúra

- Armstrongová, K.: Islam. Slovart, spol. s r. o., Bratislava 2002.
- Kropáček, L.: Politický islam na prahu nového tisíciletí. In.: Mezinárodní politika. č.10/2001.
- Kropáček, L.: Islámsky svet: stoeletí rústu, In: Reflex, 50/1999.
- Lipková, L.: Migračná politika Európskej únie. In:http://www.fsev.tnuni.sk/fileadmin/kman_files/HP_EU/CDV
-
- Macháčková, L., Dojčár, M. : Duchovná scéna na Slovensku. Ústav pre vzťahy štátu a práva. Bratislava 2001.
- Mezinárodní zpráva o respktování svobody náboženské víry v ČR. Vydáno Úřadem pro demokracii, lidské práva a pracovní vztahy. Vydáno 18. prosince 2003.
- Robinson, F.: Svět islamu. Knižní klub. Praha 1996.
- Ústava Slovenskej republiky.

Internetové stránky:

[http// www.asinah.net](http://www.asinah.net)

[http// www.statistick.sk](http://www.statistick.sk)

[http// www.zbierka.sk](http://www.zbierka.sk)

Kontakt:

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská 1
852 35 Bratislava

Hon. prof. Ing. Oldřich Kratochvíl, MBA, Dr.h.c.
Dr.h.c. doc. Ing. Juraj Wagner, PhD.

EVROPSKÝ POLYTECHNICKÝ INSTITUT, S.R.O., KUNOVICE
**ČESKO – SLOVENSKÁ PRIHRANIČNÁ SPOLUPRÁCA
V OBLASTI VEDY, VÝSKUMU A VZDELÁVANIA**

wagner@edukomplex.cz

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá problematikou spolupráce v rámci Euroregiónu Bílé – Biele Karpaty, spoluprácou medzi vysokými školami v ČR a SR a možnosťami jej rozširovania.

Kľúčové slová: Euroregión Bílé – Biele Karpaty, univerzita, vysoká škola, prihraničná spolupráca, vzdelávanie, veda a výskum, európsky vzdelávací a výskumný priestor.

ÚVOD

Základom Európy sú národné štáty a silné regióny aj so silnými vysokoškolskými centrami, ktoré sú motorom ich dynamického rozvoja. Hovorí sa, že Európa je Európou regiónov. A v európskych regiónoch pôsobia vysoké školy, ktoré sú vážene, regionálne vlády si ich ctia a pomáhajú im, aby mohli poskytovať kvalitné, moderné vzdelanie, zodpovedajúce rýchlemu vývoju v globalizujúcom sa svete. Tento prístup je zreteľný aj preto, že mestá a regióny sú si vedomé, a mali by si byť ešte viac vedomé, že len so silným intelektuálnym vysokoškolským kapitálom a zázemím budú aj oni silní.

Jednou z vysokých škôl v Českej republike, ktorá pôsobí v regióne Uhersko-Hradištska a Hodonínska, je prvá súkromná vysoká škola na Morave - Evropský polytechnický institut, s.r.o. Kunovice, ktorá má svoje kampusy aj v Hodoníne a Kroměříži. Táto vysoká škola pôsobiaca v českom vysokoškolskom a výskumnom priestore, sa už takmer 10 rokov orientuje najmä na problematiku informačných technológií a ich aplikácie v ekonomickej praxi, manažment a marketing zahraničného obchodu a ekonomicke odbory zamerané na problematiku financií a daní. Jej pôsobenie je medzinárodné a zároveň aj regionálne s prívlastkom euroregionálne a prihraničné. Možno to dokumentovať na širokej spolupráci vo vzdelávaní a vede s významnými zahraničnými vysokými školami v Ruskej federácii, Poľsku, Írsku a na Slovensku ako aj skladbou študentov, ktorí prichádzajú na inštitút študovať nielen z regiónov Českej republiky ale aj zo Slovenska, najmä prihraničných regiónov a aj z Ruskej federácie.

Tabuľka č.1 Počet študento zo Slovenska v akademickom roku 2008 - 2009

Región	počet študentov
Západné Slovensko	253
Z toho	
Okres Skalica	126
Okres Senica	46
Okres Nové Mesto n/V	23
Okres Bratislava	22
Severné Slovensko	10
Stredné Slovensko	3
Východné Slovensko	10
Slovensko spolu	276

Intenzívna spolupráca v oblasti vzdelávania je s Trenčianskou univerzitou Alexandra Dubčeka (TnUAD) v Trenčíne pri realizovaní magisterského stupňa vzdelávania a rozširovaní ponuky bakalárskych odborov. Ide o inžinierske štúdium vo sfére informačných technológií a verejnej správy a o I. a II. stupeň štúdia ošetrovateľstva. Pre zabezpečenie čo najvyššej kvality štúdia využívame aj možnosti pôsobenia učiteľov zo slovenských vysokých škôl, ale aj z vysokých škôl v Ruskej federácie. To, že náš inštitút je skutočne európsky a zapája sa do prihraničnej spolupráce, dokumentuje aj počet študentov zo Slovenska, ktorí u nás študujú. Naš inštitút pripravil a otvoril pre záujemcov moravských a slovenských prihraničných regiónov aj Česko – Slovenskú univerzitu tretieho veku, ktorá je obsahom výučby tematicky orientovaná tak, aby stimulovala záujem u občanov v preddôchodkovom a dôchodkovom veku na oboch brehoch rieky Moravy.

PRIHRANIČNÁ SPOLUPRÁCA

Keď hovoríme o prihraničnej spolupráci treba spomenúť aj aktivity Evropského polytechnického inštitútu súvisiace so spolupracou so Žilinskou univerzitou (ŽU) pri zabezpečovaní pedagogického procesu. Európsky rozmer majú aj mobility a kooperácia s ďalšími univerzitami na Slovensku, napr. s Ekonomickou univerzitou v Bratislave, Univerzitou Mateja Bella v Banskej Bystrici a ďalšími.

Na druhej strane významne prispievajú k rozvíjaniu prihraničnej spolupráce aj ostatné vysoké školy, pôsobiace v česko-slovenskom pohraničí, ktoré sú spojené jednak bilaterálnymi zmluvami a jednak konkrétnymi výsledkami vo vzdelávaní a vo vede. Na slovenskej strane sú to TnUAD a ŽU v Žiline a na českej strane, okrem nášho inštitútu, je to VUT Brno, UO Brno, UTB v Zlíne, obidve ostravské univerzity, univerzitu v Opave. Objektívne však treba povedať, že bohatá a plodná spolupráca vo všetkých oblastiach sa neobmedzuje len na prihraničné VŠ, ale nadväzuje na dlhoročné kontakty českých a slovenských vysokých škôl vo všeobecnosti. Sú do nej zapojené vysoké školy od východných hraníc Slovenska až po západné hranice Českej republiky. Možno uviesť viaceré

príklady: Fakulta priemyselných technológií TnUAD spolupracuje s Fakultou technologickou Univerzity Tomáše Bati v Zlíně pri habilitačných konaniach, pri zabezpečovaní prednášok. S Ostravskou univerzitou fakulta spolupracuje pri zabezpečovaní prednášok. Medzi fakultami VUT Brno a TnUAD sa uskutočňujú výmeny študentov a výmena expertov. Podobne existuje užitočná kooperácia medzi pracoviskami UO v Brne a fakultami TnUAD, ktorej obsahom je tvorba študijných a vedeckovýskumných programov, výmena študentov a pedagogických pracovníkov, odborné prednášky, realizácia doktorandského štúdia. Napr. v rámci spolupráce s TU v Liberci ide o krátkodobé pobyty prednášateľov, spoluprácu pri tvorbe učebných plánov. Pracovníci slovenských vysokých škôl a naopak pracovníci českých vysokých škôl sa podieľajú na posudzovaní projektov GAČR, resp. VEGA, KEGA, APVV, oponovaní projektov a rôznych vedeckých prác, zúčastňujú sa práce v komisiách pre záverečné skúšky Bc. a Mgr. štúdia, obhajoby doktorandských prác a pri habilitačných a inauguračných konaniach. Vysoké školy si navzájom vychovávajú v rámci doktorandského štúdia nových vedeckých pracovníkov, ktorí sú predpokladom ďalšieho zvyšovania kvality, vedy a vzdelávania na vysokých školách. Zároveň sú predpokladom rozrastania sa kooperácie v Európskom vzdelávacom a výskumnom priestore.

Významnou súčasťou spolupráce nášho inštitútu nielen s českými, ale aj so slovenskými vysokými školami je každoročné organizovanie dvoch medzinárodných konferencií. Vedeckej konferencie „Vysoké školy ako facilitátor rozvoja spoločnosti a regiónu“ a vedeckej konferencie „Ako úspešne podnikat' v prihraničných regiónoch Juhovýchodnej Moravy“. Na konferenciách sa prezentujú poznatky a skúsenosti jednak zo spolupráce medzi vysokými školami na oboch brehoch rieky Moravy, zo spolupráce vysokých škôl s verejnou správou v regiónoch a priemyslom, z intenzifikácie prenosu najnovších výsledkov vedy a výskumu do podnikov pôsobiacich v regiónoch a súvisiace s úlohou vysokých škôl pri presadzovaní a realizácii politiky inovácií v praxi.

Druhou oblasťou sú skúsenosti a poznatky z doterajšej cezhraničnej, nadnárodnej a medziregionálnej spolupráce, ako aj možnosti využitia prostriedkov EÚ na rozvíjanie cezhraničnej spolupráce a vypracovanie a realizáciu regionálnej inovačnej stratégie do roku 2013. Diskutuje sa aj o vytváraní spoločného vzdelávacieho a výskumného priestoru pre spoluprácu vysokých škôl v Poľsku, Rusku, Maďarsku, SR a ČR, a o rozvoji a skvalitnení regionálnej verejnej správy, jej služieb obyvateľstvu a o spolupráci inštitúcií verejnej správy v oboch našich republikách. O kvalite konferencie svedčí každoročne aj účasť rektorov, významných vedecko-pedagogických pracovníkov z univerzít a vysokých škôl v Ruskej federácii, Litve, Maďarsku, Poľsku, SR a ČR a popredných predstaviteľov verejnej a štátnej správy z ČR, aj zo Slovenska.

EUROREGIÓN BIELE – BÍLÉ KARPATY

Významný je aj podiel vysokých škôl na práci Euroregiónov. Cieľom euroregiónov je najmä rozvoj ľudských zdrojov, rozvoj územia euroregiónu, cezhraničná spolupráca v rôznych oblastiach, od zachovania kultúrnych tradícií až po rozvoj priemyslu a cestovný ruch. Napr. Trenčianska univerzita A.Dubčeka bola jedným zo zakladajúcich členov Euroregiónu Bíle-Biele Karpaty (ER BBK), ktorý vznikol podpísaním Zakladateľskej zmluvy cezhraničného združenia 30. júla 2000. Zakladateľské organizácie národných i spoločného združenia sú z troch sektorov - z verejnej správy, podnikateľského sektoru a mimovládnych organizácií. V rámci euroregiónu spolupracujú regionálne orgány verejnej a štátnej správy, mestá, vysoké školy a ďalšie inštitúcie v prihraničnej oblasti česko-slovenskej hranice, ktoré už splynuli v rámci zjednotenej Európy do jedného prirodzeného regiónu, ktorý má aj

historicky mnoho spoločných prírodných, etnografických, sociálnych aj ekonomických črt. V preambule zakladateľskej zmluvy sa uvádza:

„Spolupráca na oboch stranách vychádza z uvedomenia si potreby posilnenia spolupráce krajín strednej Európy a zo záujmu zachovania spoločného kultúrneho a prírodného dedičstva pohraničných oblastí.“

TnUAD má svoje zastúpenie v Správnej rade Euroregiónu Bíle-Biele Karpaty. V rámci tohto združenia bol spracovaný a vydaný Spoločný programový dokument ER BBK. Jeho hlavným prínosom je vytýčenie dlhodobých priorít a opatrení na rozvoj cezhraničnej spolupráce, ako aj stabilizácia cezhraničných odborných pracovných skupín.

Významným počinom v rámci spomínaného euroregiónu je napr. program Vitrum pro futurum – euroregión skla, ktorý sa začal v roku 2003. Tento program je zameraný na zachovanie a rozvoj sklárstva a sklárskeho priemyslu v euroregióne, rozvoj stredného (Lednické Rovne, Valašské Meziříčí) a vysokého školstva (TnUAD, UTB Zlín) vedy a výskumu (VŠ, Centrum kompetencie skla, VILA v Trenčíne, Glass ateliér Morava Vizovice) a sklárskeho priemyslu (RONA Lednické Rovne, Skloobal – Vetropack Nemšová, STV Glass Valašské Meziříčí, Crystalex, atď.)

Pri napĺňaní idey, že pilierom spoločnosti založenej na vedomostiach je veda a výskum a v podmienkach EÚ Európsky výskumný priestor, ktorý napĺňa myšlienku bezhraničnej výskumnej politiky v Európe, založenej na spolupráci vedcov a výskumníkov členských štátov EÚ, je nevyhnutnosťou spolupráca Evropského polytechnického inštitútu Kunovice nielen s našimi najbližšími geografickými partnermi, ale aj spolupráca s vedecko – výskumnými a vysokoškolskými centrami na oboch stranách česko-slovenských hraníc, ako aj mimo susedných štátov a dokonca aj mimo EÚ.

ZÁVERY A ODPORÚČANIA

Základom prosperity Európy je prosperita jej regiónov. O tom sme už hovorili. Z tohto pohľadu pramení aj nevyhnutnosť, aby prihraničné regióny úzko kooperovali a v rámci tejto kooperácie, aby si našli priestor aj vysoké školy. V súčasnosti sa nám javia možnosti spolupracovať v nasledovných oblastiach:

- Dôsledné využívanie možností česko-slovenskej vedecko-technickej spolupráce na základe medzivládnej Česko-Slovenskej dohody;
- Vytváranie spoločných riešiteľských tímov a hľadanie spoločných partnerov a tvorby programov v rámci 7.RP EÚ;
- Akreditovanie spoločných študijných programov;
- Súčasný vzdelávací systém a medzivládne dohody nám umožňujú pripraviť a ponúknuť našim študentom premyslenú koncepciu mobilit, ktoré sa môžu stať základom prítiaživých kombinácií predmetov v rámci štúdia. Mohli by byť semestrálne, ročníkové alebo formou diplomovej práce, vypracovanej na partnerskej vysokej škole,
- Organizovanie spoločných konferencií ŠVOČ;
- Prakticky okamžite môžeme realizovať výmenné prednáškové a vedecké pobyty našich pedagógov a vedeckých pracovníkov;
- Vzájomné zastúpenie osobností univerzít vo vedeckých radách;
- Pre zvýšenie efektívnosti medzinárodných vedeckých konferencií vytvoriť systém pre ich spoločné organizovanie v oblastiach spoločného vedeckého záujmu, aby sa predišlo ich viacnásobnému organizovaniu na rovnaké témy v krátkom časovom odstupe;

- Vytvoriť systém pravidelných stretnutí predstaviteľov vysokých škôl z prihraničných regiónov na vopred stanovenú oblasť záujmu – napr. raz ročne, alebo polročne a jedenkrát ročne vyhodnotiť výsledky spolupráce na úrovni rektorov. Tieto rokovania by sa mohli uskutočňovať cyklicky na jednotlivých vysokých školách. Na tieto pracovné stretnutia pozývať aj predstaviteľov regiónov, miest a podnikateľskej sféry;
- Spoločné pôsobenie v oblasti vedy, výskumu a vzdelávania v rámci pripravovaných projektov EÚ vo východoeurópskych a krajín južnej Európy, ktoré sú mimo EÚ;
- Odporúčame pripraviť a podpísať rámcové dohody o spolupráci, ktoré by sa konkretizovali do ročných vykonávacích projektov.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. **Wagner, J., Slabeycius, J., Sedláček, M.:** Príspevok TnUAD v Trenčíne k vypracovaniu regionálnej inovačnej stratégie kraja, Medzinárodná konferencia „Vysoká škola jako facilitátor rozvoje společnosti a regionu (IV.ročník), Uherské Hradiště, Česká republika, 2008;
2. **Wagner, J.:** Spolupráca TnUAD v rámci Euroregiónu Biele-Bílé Karpaty, Zborník z medzinárodnej konferencie akademických funkcionárov „Spolupráca VŠ ČR a SR“, február 2003 OU PF KSGaRR, Ostrava 2003, ISBN 80-7042-837-1, Program PHARE CBC – CZ 9913/02R1;
3. **Wagner, J.:** Spoločný vzdelávací a výskumný priestor v rámci euroregiónu BBK, spolupráca s praxou, skúsenosti a poznatky, In: Zborník z III. medzinárodnej vedeckej konferencie Jak úspěšně podnikat v příhraničních regionech Jihovýchodní Moravy, Kunovice: Evropský polytechnický institut, s.r.o., 2007, s.163 – 165, ISBN 978-80-7314-111-0;
4. **Rozvoj a implementácia regionálnej inovačnej stratégie pre Trenčiansky samosprávny kraj** – RIS IT 014645, 6. rámcový program EÚ na podporu výskumu a vývoja, 2005 – 2007;

Kontakt:

Hon. prof. Ing. Oldřich Kratochvíl, MBA, Dr.h.c.
 Dr.h.c. doc. Ing. Juraj Wagner, PhD., prorektor pre stratégiu a inovácie
 Evropský polytechnický institut, s.r.o., Kunovice
 Osvobození 699, 686 04
 Kunovice
 Česká republika

PhDr. Peter Weiss, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

AKÁ KONCEPCIA (MAĎARSKÉHO) NÁRODA?

weiss@euba.sk

Abstrakt

Predpokladom racionálnej diskusie o prekonávaní historických tráum je vecná analýza maďarskej národnej politiky. Prológom tejto politiky boli 80. roky. Symbolickým vyjadrením prvej etapy sa stal výrok J. Antalla, že sa cíti v duchu ministerským predsedom 15 miliónov Maďarov. Ten predurčil spôsob, akým sa maďarské politické elity budú vysporiadavať s trianonskou traumou. Druhá etapa je spätá so socialisticko - liberálnou vládou G. Horna a charakterizuje ju prijatie základnej zmluvy medzi Maďarskou republikou a Slovenskou republikou. Tretia etapa sa vyznačuje vyhlásením koncepcie politickej reintegrácie maďarského národa ponad hranice vytváraním inštitucionálnych väzieb medzi Maďarskou republikou a Maďarmi, ktorí sú občanmi susedných štátov. Hlavným obsahom maďarskej národnej politiky sa stalo budovanie inštitucionalizovaného 15 miliónového spoločenstva s cieľom, aby každý zahraničný Maďar, ktorý chce, dostal štátne občianstvo a volebné právo v Maďarskej republike. Maďarská republika sa pokúsila v Európe ojedinelé prístupy k ochrane práv príslušníkov národnostných menšín vyplývajúcich z trianonskej traumy maďarských politických elít univerzalizovať a nenápadne ich pretlačiť do celoeurópskej praxe. Stelesnením tejto koncepcie sa stal Zákon o Maďaroch žijúcich v susedných štátoch. Táto koncepcia národnej politiky však narazila na vnútornú oponentúru i na kritiku zo strany Slovenskej republiky.

Kľúčové slová: maďarská národná politika, trianonská trauma, maďarské menšiny, Zákon o Maďaroch žijúcich v susedných štátoch, politická reintegrácia maďarského národa, zjednotenie maďarského národa ponad hranice, inštitucionalizované spoločenstvo, kultúrny národ

Abstract

The precondition of a rational discussion how to overcome historical traumas is the factual analyses of Hungarian national policy. The prologue of this policy was the eightieths years of preceding century. The symbol of the first stage of the Hungarian national policy become the prime minister's J. Antall statement, that he feels in his spirit the prime minister of 15 million Hungarians. It has preordained the way in which the Hungarian political elites will deal with the Trianon trauma. The second stage is connected with socialist – liberal government of Gy. Horn and it is characterized by acceptance of the basic treaty between Hungarian Republic and Slovak Republic. The third stage is indicated by the declaration of the conception of political reintegration of the Hungarian nation over borders trough building institutional links between the Hungarian Republic and Hungarians that are neighboring state citizens. The main content of the Hungarian national policy was the creation of an institutionalized 15 million community with the aim, that each Hungarian that wants can get the citizenship and election right in Hungarian Republic. Hungarian Republic has tried to universalize those in Europe unique attitudes to the protection of the rights of the persons belonging to national minorities, resulting from the Trianon trauma of Hungarian political elites, and to inconspicuously push them forward into general European praxis. The

embodiment of this conception was the law of Hungarians living in the neighboring countries. This conception encountered inner opponency and also criticism from the Slovak Republic.

Key words: Hungarian national policy, Trianon trauma, Hungarian minorities, political reintegration of the Hungarian nation, the unification of a Hungarian nation over the borders, institutionalized community, cultural nation

V Slovenskej republike sa cyklicky objavujú diskusie o tom, aké sú vlastne zámery tzv. maďarskej národnej politiky. Ak chceme čeliť novej mýto tvorbe na oboch stranách maďarsko – slovenských sporov tak na medzištátnej, ako aj na vnútroštátnej úrovni, a viesť racionálny dialóg o požiadavkách maďarskej národnostnej menšiny a o vzájomnom vysporadúvaní sa s traumami minulosti a predsudkami, potrebujeme trpezlivosť, vecnú analýzu „maďarskej národnej politiky“ na základe relevantných dokumentov a zaznamenaných výpovedí jej tvorcov a obhajcov, v ktorej sa neargumentuje emóciami, ale ústavno-právnymi, právnymi a politologickými kategóriami, Osobitne dôležité je vidieť túto politiku vo vývoji, v jej jednotlivých etapách, sledovať jej zmeny, ale aj jej leitmotívy, konštantné ideové východiská a strategické i taktické politické ciele.

Akýmsi prológom k vzniku maďarskej národnej politiky sa stali osemdesiate roky, ktoré sa vyznačovali na pomery vo Varšavskej zmluve smelými krokmi k aspoň relatívnemu osamostatňovaniu sa zahraničnej politiky Maďarskej ľudovej republiky a jej emancipovania sa od ZSSR a vysielanie signálov o orientácii na Západ. Tento trend sa umocnil po nástupe B.S. Gorbačova k moci v Sovietskom Zväze. Najmä po nástupe M. Németha do funkcie predsedu maďarskej vlády sa jeho súčasťou stalo aj zvýrazňovanie starostlivosti o maďarské menšiny v susedných štátoch.¹ V gorbačovovskom období sa objavila téza o maďarských menšinách ako súčasť maďarského národa a o zodpovednosti Maďarska za ich osudy².

Prvá etapa maďarskej národnej politiky je spätá s predsedom prvej vlády Maďarskej republiky, ktorá vzišla zo slobodných a demokratických volieb – J. Antallom, predsedom Maďarského demokratického fóra. Jej symbolickým vyjadrením, ktoré silno vstúpilo do povedomia sveta, ale najmä susedných krajín, v ktorých žijú početní občania maďarskej národnosti, sa stalo v povolebnej eufórii sa zrodilšie a na trianonskú traumu reagujúce vyhlásenie z mája 1990, že sa „v duchu cíti ministerským predsedom 15 miliónov Maďarov.“³ (Charakteristické je, že J. Antall domácu i vnútornú kritiku za toto vyhlásenie, ktoré narobilo veľa škôd aj v maďarsko – slovenských vzťahoch, lebo oživilo staré historické traumy a zmobilizovalo tradičné slovenské obranárske protimaďarské postoje, do posledných chvíľ odmietal.)⁴

Prvá ucelená zahraničnopolitická doktrína po uskutočnení zásadných politických zmien v Maďarsku obsahovala tri strategické zahraničnopolitické ciele, ktoré sa stali vo všeobecnej rovine predmetom širokého vnútropolitického konsenzu a boli v určitej podobe a s istým dôrazom prítomné v programoch všetkých štyroch vlád do r. 2002, keď sa zavŕšili prípravy na vstup do EÚ. Išlo o známu triádu: 1. integrácia do euro – atlantických štruktúr, 2. regionálna a susedská spolupráca a 3. starostlivosť o maďarské menšiny v zahraničí. V rámci tejto koncepcie sa diferencoval štátny a národný záujem, pričom posledný sa chápal obsahovo

¹ Pozri Kurucz, M.: Maďarská zahraničná politika: medzi konsenzom a sporom. In: Medzinárodné vzťahy, roč. II., č. 1, r. 2004, s. 59.; Chmel, R.: Moja maďarská otázka. Bratislava: Vyd. Kalligram, 1996, s. 15.; Markuš, Š.: Maďari pod lupou. Bratislava: Vyd. Veda, 2003, s.20.

² Romics, I.: Volt egyszer egy rendszerváltás. Budapest: Rubicon – ház Bt., 2003, s. 91 -93

³ Citované podľa Markuš, Š.: Maďari pod lupou. Bratislava: Vyd. Veda, 2003, s. 24.

⁴ Pozri c. d., s. 24-25.

širšie, prekračoval rámec maďarského štátu a zahŕňal problematiku národnostných menšín a ich väzbu na tzv. materský národ.⁵

V rámci tretieho nosného piliera maďarskej zahraničnej politiky Antall založil pri Úrade vlády Úrad pre Maďarov a hranicami, ktorého riaditeľ dostal kompetencie štátneho tajomníka. Národná politika sa od samého začiatku niesla v znamení trianonskej traumy. V prvom vystúpení na pôde maďarského parlamentu premiér J. Antall povedal: „Vzhládom na to, že 1/3 maďarstva žije mimo územia Maďarska, maďarský štát má mimoriadnu zodpovednosť za kultúrne a etnické zachovanie maďarského národa. Preto – v rámci medzinárodných zákonov – budeme presadzovať právo na sebaurčenie Maďarov v susedných štátoch (podč. P.W.) a rokovať o tom s vládami susedov. Mimoriadnu pozornosť budeme venovať – okrem maďarských komunít za hranicami, ktoré kedysi žili na území historického Maďarska – aj maďarským emigrantom v západných krajinách.“⁵ Toto deklaráciou, ako konštatuje Š. Markuš, „Antall definoval obsah maďarskej národnej politiky, ktorá sa stala nosným pilierom zahraničnej politiky všetkých vlád aj po Antallovi“.⁶

„Národnostná problematika“, ako konštatoval M. Kurucz, „je odvtedy súčasťou agendy jeho⁷ dvojstranných vzťahov a aktivít maďarskej diplomacie na multilaterálnych fórach. Tento prístup sa opiera o dve základné tézy: 1. maďarský národ a maďarský štát nie sú dve identické entity; 2. zahraniční Maďari sú súčasťou maďarského národa.“⁸ Táto téza, ktorá sa začala objavovať už od r. 1985 na následných konferenciách helsinského procesu, sa premietla do novelizovanej Ústavy Maďarskej republiky z r. 1989, v ktorej sa hovorí o zodpovednosti maďarského štátu za zahraničných Maďarov. To bol zásadný prelom v dovtedajších prístupoch k maďarským menšinám v zahraničí, nakoľko počas dlhých povojnových desaťročí sa otázka menšín chápala ako vnútorná táležitosť štátov, v ktorých žijú.⁹

Pre antallovskú etapu maďarskej národnej politiky, založenú na opakovaných konštatovaniach pri príležitosti 70. výročia podpísania Trianonskej zmluvy, že išlo nespravodlivý mier, o zločin spáchaný na Maďaroch, o obrovskú tragédiu pre maďarský národ, čo by mali všetci susedia vidieť a uznať, bolo charakteristické tiež to, ako upozornil R. Chmel, že „maďarskú politiku, najmä vládu, od začiatku priťahuje istá nie vždy nahlas vyslovená nostalgická sympatia k Maďarsku Miklósa Horthyho.“¹⁰ Za touto sympatiou sa skrýva to, že „celá zahraničná politika horthyovského režimu bola zameraná na revíziu Trianonskej zmluvy“¹¹, ktorá sa, aspoň čo sa týka Československa, resp. Slovenska, podarila prostredníctvom Viedenskej arbitráže v novembri r. 1938. Praktickým politickým vyjadrením tejto sympatie sa stalo, že v období rokov 1991 – 1992 sa Antallova vláda pokúšala spájať riešenie otázok maďarských menšín v zahraničí s otázkami uznania územnej integrity niektorých susedných krajín, či dokonca s nastoľovaním možnosti mierovej zmeny hraníc.¹²

Druhá etapa maďarskej národnej politiky ja spätá s nástupom socialisticko-liberálnej vlády po voľbách roku 1994. Vyznačovala sa presadzovaním požiadaviek menšín takpovediac

⁵ Pozri Kurucz, M.: c. d., s. 53-54..

Citované podľa Markuš, Š.: c. d., s. 23.

⁶ Markuš, Š.: c. d., s. 23.

⁷ Maďarska

⁸ Kurucz, M.: Národná integrácia v maďarskej zahraničnej politike. In: Medzinárodné vzťahy, roč. III., č. 2, rok 2005, s. 56.

⁹ Pozri tamtiež.

¹⁰ Pozri Chmel, R.: Moja maďarská otázka. Bratislava: Vyd. Kalligram, 1996, s.39-40.

¹¹ Markuš, Š.: c. d., s. 17.

¹² Pozri Dunai, P.: Az átmenet magyar külpolitikája. In: Magyar külpolitika a 20. században. Tanulmányok. Budapest: Zrínyi kiadó, 2004, s. 227.; Chmel, R.: c. d., s.42.

funkcionálne, vo väzbe na integračné ciele a a styky s ostatným krajinami. Rozdiely boli aj v štýle uskutočňovania zahraničnej politiky. Oproti jednostrannému a niekedy až agresívnemu presadzovaniu cieľov „národnej politiky“ predchádzajúcou konzervatívnou vládou bo prístup Hornovej vlády pragmatickejší a vyznačoval sa väčšou ochotou ku kompromisom, čo vyplývalo ani nie tak z ideologických odlišností medzi konzervatívami na jednej strane a socialistami a liberálmi na druhej strane, ale skôr z toho, na aké maďarské politické tradície nadväzovali.¹³ Aj socialisticko – liberálna vláda sa síce cítila viazaná zodpovednosťou a maďarskej republiky za osudy maďarských menšín v susedných štátoch, ale na rozdiel od J. Antalla sa premiér G. Horn vyjadril, že je predsedom vlády 10 miliónov Maďarov.

Kým jeho konzervatívny predchodca podmieňoval zlepšovanie vzťahov so susedmi zlepšovaním podmienok maďarských menšín podľa často ultimatívnych požiadaviek Budapešti, čo viedlo k zhoršovaniu vzťahov so Slovenskou republikou, G. Horn chápal oslabenie napätia medzi MR a SR ako predpoklad vytvorenia lepších podmienok pre existenciu maďarskej menšiny. To sa spolu s medzinárodným tlakom súvisiacim s iniciatívou francúzskeho premiéra E. Balladura i so skúsenosťami z etnických konfliktov na Balkáne premietlo do uzavretia Základnej zmluvy medzi MR a SR, ktorá obsahovala explicitný záväzok Maďarskej republiky rešpektovať jestvujúce hranice, dané trianonskou zmluvou. „Výmenou“ za to zmluva obsahuje ustanovenia o ochrane práv príslušníkov národnostných menšín i mechanizmy posudzovania a kontroly dodržiavania záväzkov, ktoré sú v zmluve obsiahnuté. Zmenu štýlu „národnej politiky“ nepriamo potvrdilo i to, že opozičná strana FIDESZ, ktorá prebrala agendu „národnej politiky“ po antallovskom MDF, premiéra Horna za podpis zmluvy tvrdo kritizovala. Pokladala ho za narušenie rovnováhy medzi tromi piliermi maďarskej zahraničnej politiky a za uprednostnenie štátnych záujmov pred národnými.¹⁴

S nástupom V. Orbána k moci po voľbách e. 1998 nastala tretia etapa maďarskej národnej politiky. Jej stelesnením sa stal zákon o Maďaroch žijúcich v susedných štátoch, ktorý sa najprv neoficiálne nezval Štatútom o postavení Maďarov v susedných štátoch a ktorý schválilo Maďarské národné zhromaždenie 19. júna 2001. Táto kontroverzná právna norma, známa aj ako Zákon o zahraničných Maďaroch alebo, čo je nesprávne, ako Maďarský krajanský zákon, s veľkou intenzitou zasiahla do bilaterálnych vzťahov medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou i do vnútroštátnych Slovensko - maďarských vzťahov v SR. Zároveň vzbudila širšiu pozornosť v Európskej únii ako aj v Rade Európy.

Účel a politické ciele zákona o Maďaroch žijúcich v susedných štátoch, nehovoriac už o spôsobe jeho priatia, ktorý otvorene obchádzal ustanovenia základnej zmluvy medzi SR a MR z r. 1995¹⁵, sa stali, ako napísal R. Chmel, „účinnou rozbuškou v pomaly už pokojných vodách vzťahov medzi Maďarskom a jeho susedmi“¹⁶ Kvôli politickej koncepcii, ktorej vyústením je, a kvôli konkrétnym cieľom, ktoré sledoval - krátkodobým i dlhodobým. Nim totiž zodpovedali aj zvolené právne nástroje a symboly uplatnené v texte zákona. Keby základným zámerom vtedajšej maďarskej vládnej garnitúry bolo podporiť jazykovú

¹³ Pozri Kurucz, M.: Národná integrácia v maďarskej zahraničnej politike, c. d., s. 58.

¹⁴ Pozri Kurucz, M.: c. d., s. 59-60.

¹⁵ V článku 5 Zmluvy sa zmluvné strany zaväzujú, že „v záujme realizovania cieľov tejto zmluvy, vytvoria v každej oblasti spoločného záujmu zodpovedajúci rámec pre spoluprácu“ a „budú uskutočňovať v rôznych úrovniach pravidelne konzultácie“ (Pozri zmluva 115/1997 Z.z., Zmluva o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou, Uverejnené v Zbierke zákonov č. 53/1997 strana 718, <http://jaspi.justice.gov.sk>, stránka č. 2) Na výkon záväzkov obsiahnutých v článku 15 Zmluvy bolo v súlade s Protokolmi k Zmluve vytvorená zmiešaná komisia pre záležitosti menšín. Tá sa poslednýkrát pred prijatím zákona stretla 29. septembra 199 v Bratislave a zámer prijať krajanský zákon ako nástroj na podporu kultúrnej a jazykovej identity príslušníkov maďarskej národnostnej menšiny nebol predmetom jej rokovania

¹⁶ Chmel, R.: Maďari v Európe. In: Občianska spoločnosť, október 2001/10, s.34.

a kultúrnu identitu príslušníkov maďarských národnostných menšín, proti čomu žiadna z vlád susedných krajín nemohla namietat', stačilo maďarskej vláde vyčleniť zo štátneho rozpočtu príslušnú sumu a na báze základných zmlúv sa so susednými krajinami dohodnúť na použití týchto peňazí vo vzdelávacom procese a kultúrnych aktivitách Maďarov žijúcich v susedných krajinách.

Analytici sa zhodovali, že zákon je ďalším pokusom o nájdenie odpovede na trianonskú traumu maďarských politických elít. Napokon, netajili sa tým ani poprední maďarskí politici. Dali jasne najavo, že chcú nielen nadviazať na odkaz Józsefa Antalla, predsedu Maďarského demokratického fóra, ktorý v máji r. 1990 v povolebnej eufórii vyhlásil a neskôr zopakoval, že „sa v duchu cítim ministerským predsedom pätnástich miliónov Maďarov“¹⁷, ale ho aj prekonať. Už v roku 1996 Zs. Németh ako zahraničnopolitický expert vtedy opozičnej strany FIDESZ, vychádzajúc z idey nedeliteľnosti maďarského národa, ktorú treba všetkými prostriedkami revitalizovať, vyhlásil, že jedným z prostriedkov tejto revitalizácie by mal byť aj euroatlantická integrácia, ktorá „predstavuje pre Maďarsko niečo viac ako pre stredoeurópske krajiny vo všeobecnosti, pretože ide na základe triezvej politickej kalkulácie o jedinou možnosť prekonania trianonskej traumy“.¹⁸

Inak povedané, európska integrácia pre FIDESZ znamenala aj a predovšetkým integráciu maďarského národa v zmysle odškodnenia a odčinenia Trianonu. Tomu zodpovedajúcim spôsobom Zs. Németh formuloval aj definíciu maďarského národného záujmu: „keďže hranice maďarského štátu a maďarského národa nie sú totožné, pojem národného záujmu zastrešuje spoločné záujmy maďarského štátu a maďarských spoločenstiev za hranicami“.¹⁹ Tento posun v klasickej definícii národného záujmu zavíril Zs. Németh konštatovaním, že k pôrodu spejúci inštitucionálny dialóg „nemôže zrodiť nič iné, než politickú reintegráciu maďarského národa (pozn. P. W.) bez zmeny hraníc“²⁰. Tento blízky spolupracovník premiéra Orbána v televíznej besede otvorene vyhlásil: „Boli by sme radi, keby sme vedeli spracovať aj maďarskú trianonskú traumu. Nejestvuje iba menšinová trauma, ale celé Maďarsko má traumu Trianonu.“²¹ Vyslovil nádej, že „by Slovensko mohlo byť reláciou, na ktorej možno dokázať riešenie.“²² Za takéto riešenie označil „Európsku úniu, v ktorej sa hranice stanú imaginárnymi, v ktorej si prihraničné spoločenstvá kultúrne, jazykovo a z hľadiska regionálneho rozvoja vyjdú znova v ústrety. Tomu hovoríme národné zjednotenie bez hraníc, toto je dôležitým cieľom maďarskej zahraničnej politiky.“²³

V. Orbán išiel v riešení trianonskej traumy o pár mesiacov ešte ďalej. 20.8.2001 pri príležitosti štátneho sviatku MR (Deň Sv. Štefana) po sťažnosti, že „doposiaľ znamenalo narodiť sa v Karpatskej kotline za hranicami Maďarska pre Maďarov trpký osud. Druhoradost', opovrhnutie, vysmiatie“²⁴, povedal: Odteraz bude tak, že uskutočníme znovu zjednotenie maďarského národa ponad hranice. Lebo budúcnosť nepozná hranice.“²⁵ Orbánova idea spájania maďarského národa ponad hranice, ktorá v okolitých štátoch vzbudila rôzne výhrady a reminiscencie, je produktom širšej maďarskej koncepcie budúcej Európy.

R. Chmel v Orbánovej koncepcii Európy národných spoločenstiev a Némethovej idey splynutia maďarsko - slovenských hraníc v EÚ vidí koncentrovanú „nielen podstatu

¹⁷ Citované podľa Markuš, Š.: c. d., s. 24.

¹⁸ Németh, Zs.: Kiölpolitika és nemzetiség, Pro minoritate (Zahraničná politika a národné záujmy, Pro minoritate), leto 2001, s. 7.

¹⁹ Tamtiež.

²⁰ Tamtiež, s. 8.

²¹ Heti Hirmondó, Duna TV (Týždenné spravodajstvo, TV Dunaj) 29.7.2001

²² Tamtiež.

²³ Tamtiež.

²⁴ Citované podľa Analýza aktuálnych problémových otázok medzi SR a MR spracovaná pre predsedu zahraničného výboru NR SR Z teritoriálnym odborom MZV SR, 29.7.2001.

²⁵ Citované podľa Markuš, Š.: c. d., s. 100.

maďarskej zahraničnej politiky v jednom dôležitom aktuálnom aspekte, ale aj jej historicko - psychologické a medzinárodnoprávne konotácie, s ktorými sa musia vyrovnávať predovšetkým susedia Maďarska“.²⁶ Zároveň v tomto prístupe vidí aj „isté zavŕšenie agendy, ktorú priniesol . . . do maďarskej politiky József Antall a Maďarské demokratické fórum. Ale najmä... ak nie záverečné, tak veľmi významné slovo v terapii trianonského komplexu.“²⁷

Východiskom tejto koncepcie je tvrdenie, že v Európskej únii dochádza k oslabovaniu pojmu absolútnej teritoriality a k rastu významu nadštátnych a subštátnych jednotiek a únia sa stáva spoločenstvom spoločenstiev.²⁸ V súlade s týmto názorom logika národných štátov prestáva fungovať stále viac dochádza k zdieľaniu suverenity. Ustupuje aj výlučná podriadenosť občana štátu a stále viac napreduje spájanie spoločenstiev, vrátane národných na neteritoriálnom základe. Na základe tejto interpretácie vývojových trendov v Európe sa súčasťou EÚ nesáva iba len maďarský štát a jeho občania, ale k únii sa pripája aj maďarský národ ako kultúrno – jazykové spoločenstvo. Tým, že sa občanmi EÚ popri Maďaroch z rakúska stávajú aj príslušníci maďarských menšín v Slovinsku a na Slovensku, vzniká podľa tohto chápania jeden maďarský makroregión.²⁹ Podľa V. Orbána kým de Gaulle hovoril o Európe štátov, Helmut Kohl o Európe regiónov, „teraz my, Maďari, predkladáme na európsku diskusiu myšlienku, že budúca Európa má byť Európou spoločenstiev, zaznamenajúc pod tým i národné spoločenstvo. O tom hovorí Zákon o Maďaroch žijúcich v susedných štátoch. To, čo je v zákone, patrí k hlavným európskym tendenciám“.²⁸

V čom by malo spočívať vyššie spomínané zavŕšenie agendy, presne vysvetlil Atila Várhegyi (vtedajší štátny tajomník Ministerstva kultúrneho dedičstva MR a poslanec za vládny FIDESZ) v denníku Magyar Nemzet v článku príznačne nazvanom „Radikálna zmena v živote maďarstva.“ Tento politik po novom charakterizoval koncepciu znovu zjednotenia národa. Pojem „národná politika“ zamenil pojmom „národná integrácia.“²⁹ Za duchovnú rovinu integrácie vyhlásil zjednotenie desať miliónového malého maďarského národa s 15 miliónovým veľkým maďarským národom prostredníctvom solidarity a splupatričnosti³⁰. Za cieľ „národného integračného programu“ označil „okrem iného to, aby sa (k Maďarsku) priradilo aj maďarstvo na pomedzí“³¹ (čiže tí Maďari, ktorí sa po Trianone ocitli mimo územia pôvodného veľkého Maďarska, teda na pomedzí). Vyslovil želanie, aby bolo len jedno „maďarstvo - západné.“³²

Várhegyi jednoznačne potvrdil, že cieľom kabinetu V. Orbána je národná integrácia, a že „tento proces sa zavŕši vtedy, keď každý maďarský občan, ktorý žije mimo Karpatskej kotliny, dostane maďarské štátne občianstvo a keď každý maďarský občan dostane volebné právo.“³³ [Rozumie sa v Maďarskej republike]. Rozdiel medzi Antallovou a Orbánovou politikou vymedzil A. Várhegyi nasledovne: „pre Antalla „stotožniť sa s Maďarmi za hranicami a so západným maďarstvom bolo len morálnou, nie inštitucionálnou povinnosťou.“ Zdôvodnil to tým, že Antall ešte nepokladal Maďarsko na začiatku 90-tych rokov za

---

²⁶ Tamtiež.

²⁷ Tamtiež.

²⁸ Pozri Martonyi, J.: A jövő Európája a közöségnek kötsége. In: magyar nemzet Online www.mn.mno.hu/mno?type=2&id=40264&rvt=15&t

²⁹ Pozri Csak együtt sikerülhet! A FIDESZ – Magyar polgári szövetség Európa programja. www.szabadeuropa.hu/binary/10/07/66/europaprogram

Pozri Chmel, R.: c. d., s. 36.

²⁹ Magyar Nemzet, 28.8.2001.

³⁰ Pozri tamtiež.

³¹ Tamtiež.

³² Tamtiež.

³³ Tamtiež.

dostatočne silné na vytvorenie inštitucionalizovaného 15 miliónového spoločenstva.³⁴ Podľa Várhegyiho „Viktor Orbán však už Rubikon prekročil. Dnes je celá národná politika o budovaní inštitucionalizovaného 15 miliónového spoločenstva.“ Várhegyi vysvetľuje, že to znamená, „že každý Maďar sa dostane - ak chce- do inštitucionalizovaného osobného vzťahu s maďarským štátom. Už to teda nebude otázkou duševného záväzku a pocitov, že čo má spoločné maďarský ministerský predseda s piatimi miliónmi Maďarov (t.j. tých, čo žijú mimo územia MR). Bude to inštitucionalizovaný vzťah.“³⁵

Konštatovanie, že po 80 - tich rokoch od Trianonu konečne dochádza k vytvoreniu právnych a inštitucionálnych väzieb medzi Maďarskom a maďarskými menšinami v susedných štátoch teda nebolo iba predvolebným heslom. Išlo o ktorý V Zákone o Maďaroch žijúcich v susedných štátoch, ktorý bol v Národnom zhromaždení schválený 19.júna 2001, sa zhmotnil širší koncept maďarskej zahraničnej i vnútornej politiky. Tak v rámci MR ako i v rámci maďarsko - maďarských vzťahov, lebo obsah zákona bol konzultovaný a одобrený predstaviteľmi maďarských národnostných menšín v krajinách susediacich s MR. A keďže v maďarskom parlamente dostal zákon až 92 percentnú podporu (proti boli iba poslanci Slobodných demokratov), stal sa súčasťou širšieho konsenzu maďarskej politickej elity, z ktorého sa vyčlenili iba Slobodní demokrati.

Súčasťou tohto konceptu bola a stále je aj požiadavka zaviesť v Európe kolektívne práva menšín. Aj napriek tomu, že medzitým sa kontroverzný zákon o Maďaroch žijúcich v susedných krajinách stal predmetom širokej kritiky v medzinárodnom spoločenstve, ju formuloval maďarský prezident F. Mádl vo vystúpení pred Európskom parlamentom: „Verím, že je dôležité, aby sa menšinové práva v zjednotenej Európe rešpektovali. Želáme si udržať a posilniť vzťahy s Maďarmi žijúcimi v susedných krajinách. Kodanské kritériá stanovené pre kandidátske krajiny obsahujú rešpektovanie menšinových práv. Zistili sme, že Charta základných práv EÚ nedefinuje kolektívne práva menšín. Je potrebné, aby sa kolektívne práva garantovali relevantnými nástrojmi.“³⁶

Inými slovami, hlava maďarského štátu, vychádzajúc z vyššie uvedenej koncepcii reintegrácie maďarského národa ponad hranice, požiadala o revíziu celého systému ochrany ľudských práv, ktorý je zakotvený v dokumentoch Rady Európy a ktorý bol vybudovaný na právach jednotlivcov. Nie náhodou základný dokument rady Európy týkajúci sa menšinových práv sa nazýva Rámcový dohovor o ochrane práv príslušníkov národnostných menšín. Základný medzinárodnopolitický a medzinárodnoprávny problém Zákona o Maďaroch žijúcich v susedných štátoch teda spočíva(l) v tom, že Maďarská republika sa jeho prostredníctvom pokúsila v Európe ojedinelé maďarské prístupy k ochrane práv príslušníkov národnostných menšín vyplývajúce zo stále oživovanej trianonskej traumy univerzalizovať a nenápadne ich pretlačiť do celoeurópskej praxe. Preto maďarskej diplomacii tak záležalo na tom, aby bol sporný zákon akceptovaný v SR aspoň do vstup MR a SR do EÚ. A preto sa pri prezentovaní zákona sústavne opakovala formulka, že zákon, zodpovedá „medzinárodným požiadavkám praxe ochrany menšín“³⁷.

Toto komplexné chápanie cieľov zákona o Maďaroch žijúcich v susedných krajinách vyvracia tvrdenia, že v prípade jeho schválenia išlo iba o podporu jazykovej a kultúrnej identity príslušníkov maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku a že EÚ by mala mať záujem o takúto stabilizáciu stredoeurópskeho regiónu. Spájanie zákona s riešením trianonskej traumy zo strany vládnucej strany FIDESZ nielen počas jeho prípravy, ako sme uviedli vyššie, ale aj počas jeho prerokovania³⁸, konkretizácia predstáv o politickej integrácii

³⁴ Pozri tamtiež.

³⁵ Tamtiež.

³⁶ Záznam vystúpenia F. Mádl v Európskom parlamente 22.10.2002, MZV SR, s. 3.

³⁷ Záverečná deklarácia Maďarskej stálej konferencie zo 17. novembra 2002 v Budapešti, MZV SR

³⁸ Vystúpenie Zs. Németha pri prerokovaní Zákona o zahraničných Maďaroch v parlamente. In: A Státusörvény.

maďarského národa vytváraním inštitucionálnych a právnych väzieb medzi maďarským štátom a príslušníkmi maďarských menšín, ktorí sú občanmi susedných štátov, v zákone, čo otvorene priznávali aj jeho autori³⁹, ale aj jasný príklon k postoju, že maďarský národ už nie je iba kultúrnym národom, ale že je spoločenstvom, ktoré má aj „politické telo“, ktorý vyplynul z v preambule zákona sa nachádzajúcej zmienky o tom, že zahraniční Maďari patria k jednotnému maďarskému národu, vyvolali veľkú vlnu obáv a kritiky v zahraničí i v Maďarskej republike a doslova celosvetový záujem.

Európska komisia pre demokraciu prostredníctvom práva (tzv. Benátska komisia), ktorá na základe žiadostí Rumunskej republiky a Slovenskej republiky 19.10.2001 posudzovala Zákon o zahraničných Maďaroch v kontexte so zákonmi iných štátov, ktoré v tom čase upravovali poskytovanie podpory pre menšiny žijúce v zahraničí, prišla k záveru, že jedným zo základných princípov vzťahov tzv. príbuzenského štátu k národnostnej menšine je rešpektovanie suverenity štátu, na území ktorého menšina žije, a medzištátnych zmlúv a multilaterálnych dohovorov, ktoré stanovujú rámec ochrany menšín. Vyslovila názor, že jestvujúci rámec ochrany menšín sa musí uprednostňovať. Prijatie jednostranných zákonov v materských krajinách na podporu menšín za hranicami podľa názoru Benátskej komisie nemá dostatočné opodstatnenie na to, aby sa stalo medzinárodným zvykom. Podľa jej odporúčania štát môže priatť zákony, ktoré sa týkajú menšín na území cudzích štátov iba vtedy, ak sa tieto zákony uplatňujú v rámci jeho hraníc. Ak sa tieto zákony dotýkajúce sa cudzích občanov žijúcich za hranicami štátu, a nie sú pokryté zmluvami alebo medzinárodnými zvyklosťami, ktoré by umožnili materskej krajine predpokladať súhlas krajiny, kde menšiny žijú, potom taký súhlas by sa mal vyžiadať ešte pred implementáciou.⁴⁰

Na základe týchto a ďalších záverov Benátskej komisie a pod tlakom Orgánov EÚ a slovenskej diplomacie, a na základe poznania, že jednostranné kroky smerujúce k narušeniu suverenity susedných štátov viedli k zhoršeniu vzťahov s nimi, ku kritike Európskej komisie a v konečnom dôsledku k oslabeniu medzinárodnej pozície Maďarskej republiky a spochybneniu jej zámerov a roly v stredoeurópskom regióne i v širšom európskom kontexte, sa nová maďarská socialisticko – liberálne vláda na čele s P. Medgyessym, ktorá vzišla z parlamentných volieb v r.2002, rozhodla zákon novelizovať v súlade so závermi Benátskej komisie a uzavrieť dohody o jeho uplatňovaní so susednými štátmi, pričom dohoda so Slovenskou republikou sa uzavrela v r. 2003 a vylúčila exteritoriálne účinky zákona.

Vo vnútornej polemike o chápaní jednotného maďarského národa výrazne zaznel hlas maďarského filozofa J. Kisa, ktorý bol zároveň prvým podpredsedom Zväzu slobodných demokratov. Striktne rozlíšil národ v jazykovo kultúrnom a politickom zmysle. V prvom ponímaní podľa neho jednota národa znamená to, že nositelia maďarského jazyka a kultúry, ktorí žijú vo viacerých štátoch, sa zaraďujú k s úhrnu všetkých Maďarov. Preto nepotrebné centrum, ktoré by ich zjednocovalo: „Kultúrny národ nemá centrum. Jeho členovia žijúci v rôznych štátoch sa k sebe nevyhnutne neviažu prostredníctvom Budapešti.“⁴¹ Pokiaľ ide o definíciu jednotného národa ako politického národa, tá podľa J. Kisa predpokladá právny

---

Dokumentok, tanulmányok, publicistika. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2002, s. 96.

³⁹ pozri aj A határon magyrokrol szóló törvényjavlat parlamenti vitája. 2001.Április 19. In: A Státusörvény. Dokumentok, tanulmányok, publicistika. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2002, s. 97-97; Zs. Németh, vtedajší štátny tajomník MZV Maďarskej republiky, definoval maďarský preukaz, na základe ktorého sa mali poskytovať podpory a pomoc v oblasti vzdelávania, vedy kultúry, ale i podnikania, príslušníkom národnostných menšín žijúcich v susedných štátoch, ako verejnú listinu potvrdzujúcu vznik väzby medzi štátom a príslušníkmi menšín, občanmi iných štátov, keď napísal, že jej „vystavenie znamená, že maďarský štát preberá na seba spolupatričnosť so zahraničnými Maďarmi. Osobne s nimi. Práve tak osobne, ako aj k svojim občanom.“ (Németh, Zs.: Bontsuk le a nemzet megosztó korláokat. In: Magyar Nemzet 2001, január 4.)

⁴⁰ Report on the preferential treatment of national minorities by their kin – state. Adopted by the Venice Commission at its 48th Plenary meeting (Venice, 19-20 October 2001)

⁴¹ Pozri Kis, J.: Státusztörvény. Magyarország válaszüton. In: Beszélő, 3. sz., s. 47.

vzťah medzi príslušníkmi maďarských menšín a maďarským štátom. Jednotný maďarský národ sa v takomto zmysle stáva realitou vďaka politickému zjednocovaniu politicky rozčleneného maďarského národa. Keďže však vytvorenie právnej väzby medzi maďarským štátom a príslušníkmi maďarských menšín, ktorí sú občanmi iných štátov, a uplatňovanie tejto väzby na území susedných štátov znamená porušenie princípu suverenity, J. Kis upozorňuje, že vytvorenie akejto väzby by vyžadovalo súhlas štátu, ktorého občanmi sú členovia menšiny. A konštatuje, že Maďarsko nemá takého suseda, „ktorý by dobrovoľne súhlasil s politickým znovu zjednotením maďarského národa“, a preto sa takáto požiadavka vôbec nemala dostať v Maďarsku na program dňa.⁴²

Kým socialisti svoje postoje v tejto polemike o zjednocovaní maďarského národa vyhranene nešpecifikovali⁴³, Tamás Bauer, ďalší vtedajší poslanec maďarského parlamentu za Zväz slobodných demokratov, zaujal veľmi vyhranené stanovisko. Politicky i politologicky. Skutočné ciele Zákona o zahraničných Maďaroch označil už názvom svojho článku, ktorý znie „Mäkký iredentizmus alebo menšinové práva“.⁴⁴ Autor spochybňuje práve základný cieľ zákona - vytvoriť verejnoprávnu väzbu medzi maďarským štátom a občanmi maďarskej národnosti s susedných krajinách. Tvrdí, že „nie je v súlade s európskymi právnymi princípmi ani maďarskou ústavou, aby maďarský štát v pracovnej alebo zdravotníckej oblasti rozlišoval medzi občanmi susedných krajín podľa toho, či sú Maďari, Slováci, Rumuni a pod.“⁴⁵ Upozorňuje, že zástancovia zákona o zahraničných Maďaroch „by chceli dať Maďarom žijúcim ako menšina právo „občanov národa“, čo sa nedá zosúladiť s logikou organizovania štátov, prijatou v západných liberálnych demokraciách.“⁴⁶ Zákomom podľa neho vzniká „obmedzené právne spoločenstvo, ktorým... maďarský štát v istom bode rozšíri svoju právnu účinnosť na maďarské obyvateľstvo susedných krajín. A takisto rozšíri svoju právnu účinnosť aj v ďalšom bode, keď v susedných krajinách zriadi inštitúciu, ktorá poskytne odporúčania potrebné na vydanie preukazu.“⁴⁷ Túto koncepciu „reintegrácie“ a potom „znovu zjednotenia maďarského národa bez zmeny hraníc“, ale v inštitucionálnej podobe na základe zákona o zahraničných Maďaroch T. Bauer preložil do jasného politického jazyka: „iredentizmus bez územných nárokov.“⁴⁸ Proti tomuto politickému cieľu Zákona o Maďaroch žijúcich v susedných krajinách T. Bauer ponúka maďarským menšinám inú perspektívu - integrovať sa do politického spoločenstva svojho štátu ako Maďari, podobne ako sa integrovali južnotyrolskí Nemci alebo Švédci vo Fínsku. Podľa T. Bauera ide o „zachovanie jazykového a kultúrneho prostredia menšiny a jeho rozvíjanie prostredníctvom dvojjazyčnosti, maďarských kníh a televízie, maďarského vzdelávacieho systému a kultúrnych inštitúcií a toho, že maďarský štát to všetko podporuje - diplomatickými prostriedkami, štedrými financiami, odborníkmi, inštitucionálnym doškoľovaním, satelitným televíznym vysielaním, šírením dostupnosti internetu a pod.“⁴⁹ Táto podpora jazykovej a kultúrnej identity sa má podľa T. Bauera uskutočňovať prostredníctvom základných zmlúv medzi susednými krajinami. Dôvod pre poskytovanie takejto podpory vysvetľuje jednoznačne a zrozumiteľne: „Pretože aj ja pokladám za utrpenie ak je niekto nútený sa asimilovať.“⁵⁰

Š. Markuš, bývalý veľvyslanec SR v MR o politickom myslení, ktoré viedlo k zrodu prvej verzie Zákona o Maďaroch žijúcich v susedných štátoch napísal, že sa „nachádza v rovine, nad ktorou treba bdieť. Ak príprava nostalgických návratov do Veľkého

⁴² Pozri Kis, J.: c. d., s. 47-48.

⁴³ Pozri Kurucz, M.: Maďarská zahraničnopolitka: medzi konsenzom a sporom, c. d., s. 61.

⁴⁴ Bauer, T.: Občianska spoločnosť, september 2001/0, s. 46.

⁴⁵ Bauer, T.: c. d., s. 47.

⁴⁶ Tamtiež.

⁴⁷ Tamtiež.

⁴⁸ Pozri tamtiež.

⁴⁹ Tamtiež.

⁵⁰ Tamtiež.

Uhorska bude pretrvávajúť a zakonzervuje sa v mysliach celej Európy ako „nevinné“ blúznenie, skryté navyše do obalov noriem o ľudských a menšinových právach, potom tu natrvalo nebude nič v poriadku. Ak sa má trauma Trianonu vyliečiť koncepciou „národnej integrácie“, potom suverénne štáty okolo Maďarska určite zbystria pozornosť. Prinajmenšom sa budú pýtať – O Čom naši priatelia v Budapešti rozmýšľajú? Ide len o taktiku politického boja strany, ktorá stráca dych, alebo sa objavil nový, sofistikovaný tri, oživovania myšlienky veľkého Maďarska?“⁵¹

KONTAKT:

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

---

⁵¹ Markuš, Š.: c. d., s. 101.

Ing. Richard Woltemar

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ČÍNA A INDIA V KONTEXTE DOPYTU PO ENERGIÁCH

woltemar@euba.sk

ABSTRAKT

Čína a India sú objavujúci sa obri svetovej ekonomiky a medzinárodných energetických trhov. Energetický rozvoj v Číne a Indii mení, a najmä výrazne zmení globálny energetický systém, prostredníctvom ich veľkosti a rastúceho vplyvu v medzinárodnom obchode s fosílnymi palivami.

ABSTRACT

China and India are the emerging giants of the world economy and international energy markets. Energy developments in China and India, are transforming the global energy system by dint of their sheer size and their growing weight in international fossil-fuel trade.

1 Svetový energetický dopyt

Čína a India sú noví aktéri vo svetovej ekonomike a na medzinárodných energetických trhoch. Tieto krajiny sú zároveň vystavené aj prebiehajúcim zmenám na svetových energetických trhoch. Rýchle tempo čínskeho a indického ekonomického rastu v minulých rokoch zvýšil ich dopyt po energiách, čo tlačí prudko hore cenu energie na trhoch so surovinami, ktorú potrebujú k svojmu ekonomickému rastu. Práve tento rastúci podiel musí byť zabezpečený dovozom z medzinárodných energetických trhov. So zvyšujúcou sa životnou úrovňou sa zvyšujú aj nároky obyvateľov a priemyslu, občania Číny a India používajú viac energie na prevádzku ich kancelárií, tovární a nakupujú aj viac elektrických spotrebičov či nové autá. To všetko prispieva k rastúcemu dopytu, ktorý predstavuje pre ostatné ekonomiky problém.

Dopady na Čínu, Indiu a zvyšok sveta, v dôsledku nekontrolovateľného rastu globálnej spotreby elektrickej energie sú znepokojujúce. Ak vlády na celom svete nezmenia súčasnú politiku, svetový energetický dopyt bude o 50% väčší v roku 2030, než dnes. Čína a India spolu predstavujú až 45% podiel v tomto zvýšenom dopyte.¹ Fosílna palivá majú neustále dominantné postavenie v energetických mixoch všetkých krajín. Tento trend vedie k pokračujúcemu rastu emisií CO₂ a rastúcej závislosti importu ropy a zemného plynu z krajín, ktorých veľká časť sa nachádza na Blízkom východe a v bývalom Sovietskom zväze. Obidva fakty zvýšili obavy o klimatické zmeny a medzinárodnú energetickú bezpečnosť.

Výzvou pre všetky krajiny je naštartovať prechod k bezpečnejšiemu, nízko-uhlíkovému energetickému systému, bez oslabenia ekonomického a sociálneho rozvoja. Intenzívna, okamžitá a kolektívna politická reakcia všetkými vládami je podstatná pre usmernenie vývoja na udržateľnú energetickú cestu. V danej problematike sa doposiaľ viac rokuje, ako sa konajú praktické opatrenia. Najrýchlejšími opatreniami na dosiahnutie

---

¹ IEA: *World Energy Outlook 2007 - China and India Insights*

stanovených cieľov je zlepšenie energetickej účinnosti a zníženie celkovej spotreby tovarov a služieb.

Predpokladá sa, že svetový dopyt po primárnych energiách vzrastie o 55% medzi rokmi 2005 a 2030, pričom priemerná ročná miera rastu bude 1.8% za rok.² Dopyt bude dosahovať 17,7 miliardy ton ropného ekvivalentu³, v porovnaní s 11,4 miliardami v roku 2005. Fosílna palivá zostanú dominantným zdrojom primárnej energie a budú tvoriť 84% z celkového zvýšeného dopytu medzi rokmi 2005 a 2030. Ropa zostane najväčším palivovým zástupcom, hoci jej podiel v globálnom dopyte po surovinách klesne z 35% na 32%.⁴ Najväčšie zvýšenie dopytu dosiahne uhlie, ktorého dopyt sa podľa odhadov zvýši o 73% medzi rokmi 2005 a 2030. Väčšina daného dopytu bude pochádzať práve z Indie a Číny. Podiel zemného plynu na globálnom dopyte sa bude zvyšovať mierne, z 21% na 22%. Použitie elektrickej energie slúži rôznym účelom a svoj podiel na konečnej spotrebe energií zvýši z 17% na 22%. Je potrebné investovať asi 22 biliónov dolárov do zásobovacej infraštruktúry krajín, aby sa mohol tento rastúci dopyt zodpovedne uspokojiť.⁵

Rozvinuté krajiny, ktorých ekonomiky a obyvateľstvo rastú najrýchlejšie, prispievajú 74% podielom na raste svetovej energetickej spotreby. Samotná Čína s Indiou sa podieľajú až 45% podielom na danom raste energetickej spotreby. Krajiny OECD tvoria jednu pätinu a tranzitívne ekonomiky ostávajúci zvyšok - 6%. Celkovo, rozvojové krajiny budú tvoriť 47% globálneho energetického trhu v roku 2015 a viac ako polovicu v 2030, v porovnaní s len 41% v súčasnosti. Väčšina dopytu po energiách sa spotrebuje na výrobu elektrickej energie a na dopravu, vo forme ropy.

Svetové ropné zdroje sa podľa viacerých štúdií (WEO 2007, USGS) považujú za dostatočné s predpokladaným rastom dopytu až do roku 2030. Predpokladom dostupnosti budú nevyhnutné investície do nových ťažobných technológií. Dôsledkom rastu vplyvu OPEC-u bude zvýšenie podielu na svetovom trhu s ropou z terajších 42% na 52% koncom r. 2030. Zvyšok budú tvoriť najmä nekonvenčné zdroje – kanadské ropné piesky. Tieto očakávania sa budú podľa WEO07 plniť, keď cena ropy klesne na okolo 60 dolárov (v dolároch roku 2006) do 2015 a potom pomaly dosiahne 62 dolárov do roku 2030.⁶ Tieto tvrdenia sa pod vplyvom finančnej krízy naplnili už teraz, cena ropy dlhodobo klesla na úroveň 50 až 60 dolárov za barel.

Znovuobjavenie uhlia ako zdroja energie, prebieha najmä v Číne a Indii. Ale ani ostatné krajiny sa nebránia tomuto zdroju, aj napriek jeho škodlivým emisiám. Dôvodom „renesancie“ uhlia sú vysoké ceny za ropu a plyn. Už v súčasnosti sa podieľajú India s Čínou spolu až 45% na celosvetovom dopyte po uhlí, očakáva sa však nárast až na štyri pätiny do roku 2030.⁷ V krajinách OECD sa jeho používanie postupne zvyšuje, najviac však v USA.

2 Energetické potreby čínskej ekonomiky

Aby Čína udržala rýchle a stabilné tempo ekonomického rastu, bude potrebovať obrovské množstvo energie. Podľa ekonomických ukazovateľov sa odhaduje, že čínska ekonomika dosiahla v roku 2007 11,4% ekonomický rast. Predpokladá sa, že dopyt Číny sa až zdvojnásobí do roku 2030, pričom priemerné ročné tempo bude 3,2%. Takisto sa očakáva, že táto krajina čoskoro predbehne USA na pozícii najväčšieho svetového spotrebiteľa energií, pričom pozíciu najväčšieho znečisťovateľa ovzdušia už dosiahli v roku 2007. Až dve tretiny z celkového dopytu budú predstavovať potreby paliva pre transport a dopravu. Objem

² IEA: *World Energy Outlook 2007 - China and India Insights*

³ Toe – množstvo energie uvoľnené spálením jednej tony ropy má energetickú hodnotu 10⁷ kcal; čo je 41,868 GJ

⁴ IEA: *World Energy Outlook 2007 - China and India Insights*

⁵ Tamtiež

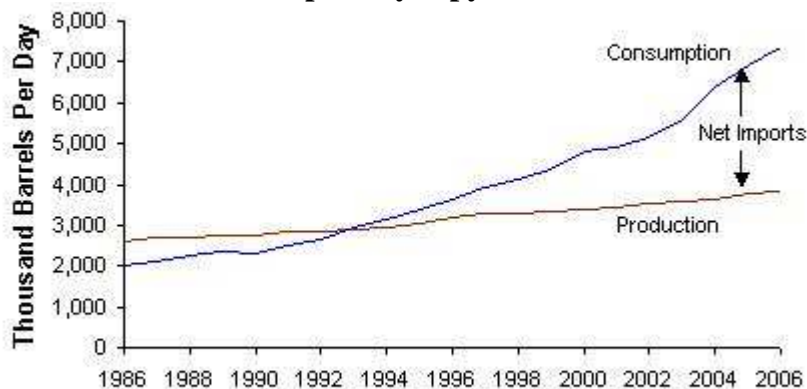
⁶ IEA: *World Energy Outlook 2007 - China and India Insights*

⁷ Tamtiež

dopravných prostriedkov by sa mal zvýšiť sedemnásobne do roku 2030, čím dosiahne hodnotu 270 miliónov dopravných prostriedkov.

Podľa odhadov IEA bude v roku 2009 čínsky dopyt po rope predstavovať 800 tisíc barelov, alebo dosiahne až podiel 32% svetového dopytu.⁸ V poslednom období sa takisto zvýšilo využívanie LNG a budovanie potrebnej plynárenskej infraštruktúry. Podľa viacerých odhadov má Čína overené zásoby plynu až 80 triliónov kubických metrov k januáru 2008.⁹ Čína je najväčším výrobcom uhlia, ale zároveň aj najväčším spotrebiteľom. V roku 2007 spotrebovala Čína denne 7,5 milióna barelov ropy, čo ju zaradilo do pozície druhého najväčšieho spotrebiteľa po USA.

Graf č. 1 Produkcia a spotreby ropy v Číne 1986 - 2006

Zdroj: <http://www.energypublisher.com/article.asp?id=12170>

Čínske energetické zdroje – obzvlášť uhlie – sú rozsiahle, ale nedokážu pokryť celkovú spotrebu. Viac než 90% čínskych uhoľných zdrojov sa nachádza vo vnútrozemských provinciách. K najväčšiemu zvýšeniu dopytu má dôjsť v pobrežných regiónoch. To zvýši tlak na interný transport uhlia, kvôli čomu budú musieť vybudovať efektívnu sieť dodávok. Čína sa stala čistým dovozcom uhlia v prvej polovici 2007. Konvenčná ťažba ropy v Číne dosiahne vrchol v nasledujúcej dekáde a potom začne klesať, pričom dopyt vzrastie z 50% na 80%. Takisto import plynu vzrastie, nakoľko dopyt presahuje možnosti domácich zásob tejto suroviny.

Čína potrebuje na uspokojenie energetického dopytu pridať viac než 1 300 GW do jej terajšieho inštalovaného výkonu výroby elektrickej energie, čo je viac než súčasný inštalovaný výkon v Spojených štátoch. Uhlie zostáva aj do budúcnosti dominantným palivom vo výrobe energie. Čína už robí hlavné kroky na zabezpečenie potrieb ekonomického rastu a opatrenia na odstraňovanie, či minimalizáciu následkov rozkvitajúceho použitia rôznych druhov energií. To ale nestačí a budú potrebné efektívnejšie opatrenia. Čína hľadá spôsoby ako zlepšiť svoju energetickú politiku, regulačný a inštitucionálny rámec a najmä zvýšiť podiel obnoviteľných zdrojov vo svojom energetickom mixe. Spotreba elektrickej energie sa má podľa najpesimistickejších odhadov medzi rokmi 2005 a 2030 zvýšiť skoro o 90%.¹⁰ Zvýšenie energetickej účinnosti pozdĺž celého energetického reťazcu výroby, transportu a spotreby spolu so šetrením palív, by zvýšilo úsporu energií v krajine až o neuveriteľných 60%.¹¹

3 Energetické potreby Indie

⁸ Energy Information Administration: Country Analysis - China

⁹ Tamtiež

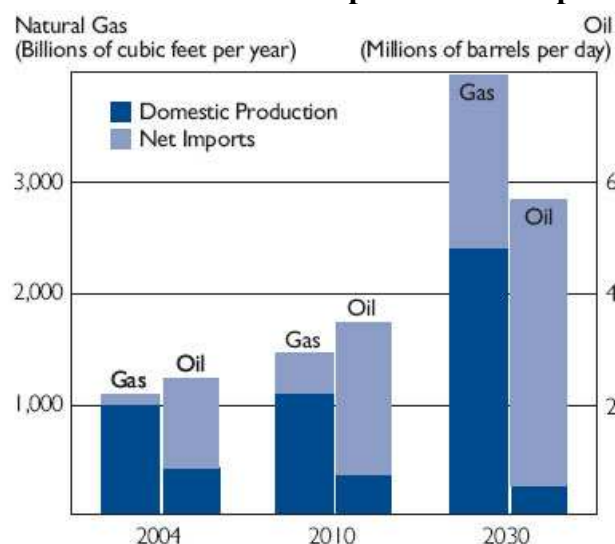
¹⁰ IEA: *World Energy Outlook 2007 - China and India Insights*

¹¹ Energy Information Administration: Country Analysis - China

Krajina dosiahla v roku 2007 takmer 10% ekonomický rast. Tento rapídny ekonomický rast bude mať za následok zvyšujúci sa energetický dopyt. **India** je šiestym najväčším producentom energie na svete. Primárna spotreba energie vzrastie v tejto krajine dvojnásobne do roka 2030, a to 3,6% ročne.¹²

Podľa geologických odhadov má India zásoby ropy vo výške približne 5,6 bilióna barelov ropy, čo ju zaraďuje na druhé miesto v ázijskom regióne, hneď za Čínu. Popri rastúcemu dopytu a konštantnej ťažbe ropy, je krajina aj naďalej závislá od importu. Dopyt po rope predstavoval v roku 2006 aj 2007 približne 2,6 milióna barelov ropy denne. Uhlie zostane pre krajinu najdôležitejším palivom, jeho použitie sa skoro strojnásobí v období rokov 2005 až 2030. Výroba energie bude hlavným dôvodom zvýšenia primárnej spotreby elektrickej energie, ktorá bude zabezpečená najmä z uhlia. Zásoby zemného plynu sa k januáru 2007 odhadujú na 38 triliónov kubických metrov.¹³ K výhodám krajiny patria dva fungujúce LNG terminály, pričom nasledujúce projekty sú už naplánované. Krajina začala prijímať dodávky vo forme LNG v roku 2004 a očakáva sa expanzia daného energetického sektora.

Graf č.2 India – domáca produkcia a import

Zdroj: http://www.heritage.org/Research/AsiaandthePacific/upload/chart1_lg.jpg

S rastúcou životnou úrovňou sa zvyšuje aj príjem domácností, ktoré si už môžu dovoliť kupovať autá, domáce spotrebiče a ostatné elektrické zariadenia. Výsledkom je rastúci dopyt po automobiloch, tým pádom aj po rope. V Indii sa dlhodobo využívala tradičná biomasa, ktorá je ale používaná veľmi neúčinne, čo vedie v súčasnosti k závislosti od moderných palív. Počet obyvateľstva spoliehajúcich sa na biomasu pri varení a kúrení klesne z 668 miliónov v roku 2005 na okolo 470 miliónov v roku 2030, zatiaľ čo podiel populácie s prístupom k elektrine stúpne z 62% na 96%.¹⁴

Veľká časť potrebnej indickej prírastkovej energie sa bude musieť do roku 2030 dovážať z iných krajín. Je takmer isté, že India sa bude musieť z ekonomických dôvodov stále spoliehať na dovoz uhlia pre oceľarsky priemysel. Podľa WEO07 sa predpokladá zvýšenie dopytu po uhlí z 12% v roku 2005 na 28% v roku 2030. Do roku 2025 prebehne v tomto ukazovateli India aj Japonsko. Takisto sa umiestni do roku 2030 na treťom mieste ako čistý importér ropy, po USA a Číne. Aj napriek tomu, že sa objavili zásoby zemného plynu na

¹² Tamtiež

¹³ Energy Information Administration: Country Analysis - India

¹⁴ IEA: World Energy Outlook 2007 - China and India Insights

území Indie, nedosahujú významné čísla a preto ťažba plynu dosiahne svoj vrchol už v období rokov 2020 a 2030. Potreby dopytu sa budú musieť uspokojovať dovozom a to vo forme LNG. Výroba elektrickej energie bude prebiehať najmä z uhlia a tá sa má až stonásobiť medzi rokmi 2005 a 2030. Na udržanie ekonomického rastu bude musieť India investovať do zlepšenia efektívnosti v procesoch výroby energie.

Ekonomický rast v Číne a Indii nevyhnutne zvýši globálnu spotrebu elektrickej energie, taktiež ich ekonomický rozvoj prinesie ekonomické výhody zvyšku rozvinutého sveta. Hospodársky rozmach v Číne a India tvorí ale aj príležitosti pre exportne orientované krajiny. Rastúci export tovarov z Číny a Indii taktiež zvýši konkurenčné tlaky v týchto krajinách, vedúce k štrukturálnym zmenám obzvlášť v krajinách s konkurenčnými exportnými priemyselnými odvetviami.

Rozhodujúcim faktorom bude udržanie tempa globálneho ekonomického rastu. Rastúci protekcionizmus by mohol radikálne zmeniť pozitívny globálny dopad ekonomického rastu Číny a Indie. Potrebné bude ale implementovať environmentálne politiky, ktoré budú šetriť energiu a znižovať nebezpečné emisie. Rýchly ekonomický rozvoj môže taktiež vydláždíť cestu pre rýchlejší vývoj a nasadenie čistých energetických nízko-uhlíkových technológií. Stúpajúca globálna spotreba elektrickej energie predstavuje reálnu a rastúcu hrozbu svetovej energetickej bezpečnosti. Spotrebiteľské krajiny sa spoliehajú na dodávky ropy a plynu z malého počtu krajín, čo ohrozuje ich energetickú bezpečnosť. Zvýšený obchod s energetickými surovinami by mohol priniesť aj vzájomné ekonomické výhody všetkým zúčastneným, prekážkou ktorých môže byť geopolitická nestabilita a súčasná finančná kríza z roku 2008.

Účasť **Číny a Indie** na svetovom obchode zvýši ich dôležitosť v kolektívnom úsilí zlepšiť svetovú energetickú bezpečnosť v zmysle stability a udržateľnosti energetického systému. Svojimi rozhodnutiami budú Čína a India reagovať nielen na rastúce hrozby ich vlastnej energetickej bezpečnosti, ale budú nimi ovplyvňovať aj vývoj vo zvyšku sveta.

LITERATÚRA

1. **Belkin, P.:** CRS Report for US Congress, Congressional research service, 2007. RL33636.
2. **Bird, F.:** *Analysis of the Impact of High Oil Price on the Global Economy*, IEA 2003
Dostupné na < <http://www.sfpa.sk/dok/energetika-14nov2007BA.html> >
3. Energy Information Administration: Country Analysis – China, EIA 2008
Dostupné na < <http://www.eia.doe.gov/cabs/China/Background.html> >
4. Energy Information Administration: Country Analysis – India, EIA 2008
Dostupné na < <http://www.eia.doe.gov/cabs/India/Background.html> >
5. **Grešš, M.:** *Znaky medzinárodnej organizácie na príklade Organizácie krajín exportujúcich ropu*. In: Medzinárodné vzťahy, roč. 2, 2004, č. 2, s. 104-114. ISSN 1336-1562.
6. International Energy Agency **IEA**, *World Energy Outlook : Assessing Today's supplies to Fuel Tomorrow's Growth*, 2001 Insights.
7. International Energy Agency **IEA**: *Solutions for the 21st Century*. [online]. Working document of the Working Party on Fossil fuels, May 2002 citované [16-3-2008]. Dostupné na <<http://www.iea.org>>
8. International Energy Agency **IEA**: *World Energy Outlook 2007 - China and India Insights*, Paris : Stedí, 2007.

KONTAKT:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Richard Woltemar

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**ROPA A ZEMNÝ PLYN V KONTEXTE ENERGETICKEJ
BEZPEČNOSTI
SLOVENSKEJ REPUBLIKY**

woltemar@euba.sk

Abstrakt

Predkladaný článok sa venuje problematike ropy a zemného plynu a ich vplyvu na energetickú bezpečnosť Slovenskej republiky. Ropa predstavuje najvýznamnejší energetický zdroj, ale takisto aj zemný plyn. Význam transportných trás ropy a zemného plynu neustále rastie. Slovenská republika potrebuje dlhodobú stratégiu energetickej bezpečnosti, aby mohla pružne reagovať na energetické potreby.

Abstract

Submitted article presents issues of oil and natural gas and its impact on energy security in the Slovak Republic. Oil is the world's vital source of energy and so the natural gas. The transport routes of oil and natural gas become more important than ever before. The Slovak Republic needs a long term strategy of energy security, so it can effectively deal with energy needs.

1 Ropa

Táto surovina predstavuje základ každého národného hospodárstva členských krajín EÚ. Využíva sa ako energetická surovina pre rafinárske spracovanie, predovšetkým však na motorové palivá a energetické palivá. Ďalej ako priemyselná surovina pre následné petrochemické a ďalšie spracovanie celého radu výrobkov a chemických látok.

„Ropný priemysel SR v súčasnosti charakterizuje ustálené spracovanie ropy na úrovni cca 5,5 mil. ton za rok.“¹ Spracovanie ropy sa na Slovensku uskutočňuje v dvoch spoločnostiach. V spoločnosti Slovnaft, a.s. Bratislava, sa rafinársky a petrochemický spracováva ruská exportná ropa REBCO.² Ropa sa do spoločnosti Slovnaft dodáva ropovodom Družba. Spracovacia kapacita ropy „je ohraničená údajom do 6,5 mil. t/r.“³ V spoločnosti Petrochema, a.s. Dubová sa rafinársky spracováva ako v tuzemsku vyťažená, tak aj importovaná ropa, ale s inými vlastnosťami ako je ruská ropa. Do Petrochemy sa ropa dodáva v železničných cisternách, pričom spracovacia kapacita ropy je ohraničená údajom do 150 tis. t/r.

Na Slovensku každoročne stúpa spotreba rafinárskych a petrochemických výrobkov. V súčasnosti podľa dostupných údajov Slovenskej asociácie petrolejárskeho priemyslu a obchodu, Štatistického úradu a rafinérie Slovnaft, predstavuje ročná spotreba rafinárskych a petrochemických výrobkov na Slovensku približne 2,4 mil. ton. Z celkovej štruktúry zohrávajú rozhodujúcu úlohu motorové palivá – motorová nafta a motorový benzín. Vykazujú

---

¹ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s.24

² Russian Export Blend Crude Oil

³ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s.24

dominantné postavenie na vnútornom trhu s motorovými palivami, kde dominujú 97%, zvyšok predstavujú alternatívne motorové palivá ako biopalivá a LPG.

Za predpokladu rovnakého ekonomického rastu dosiahnutého v minulosti, sa dá predpovedať, že spotreba motorových palív bude kopírovať rast HDP. „V časovom horizonte do roku 2030 bude spotreba motorových palív na Slovensku pravdepodobne až 2,5 násobne vyššia ako dnes, bude tým na dnešnej úrovni spotreby palív v Rakúsku.“⁴ Tomu by mal zodpovedať i počet osobných automobilov na 1000 obyvateľov, ktorý v danom období zrejme stúpne zo súčasných cca 280 na cca 500 automobilov. Porovnateľné tempo zvýšenia počtu automobilov zaznamenala i Európska únia, kde sa v priebehu uplynulých 25 rokov tento ukazovateľ zdvojnásobil.

Spotreba ropy bude v najbližších rokoch predbiehať tempo rastu HDP, nakoľko dôjde k mierne nadpriemernému rozvoju služieb súvisiacich s prepravou palív, rastom stavebníctva a rozvojom infraštruktúry. Impulz pre rast spotreby nafty na Slovensku možno očakávať po roku 2012, keď podľa predpokladov Európskej komisie dôjde k výraznému zvýšeniu minimálnej sadzby na spotrebnú daň pre naftu zo súčasných 302 EUR/1000 litrov na 380 EUR/1000 litrov.⁵ Pri naplnení týchto predpokladov by sa na Slovensku malo o 10-12 rokov spotrebovať približne dvojnásobne viac nafty ako v súčasnosti a do roku 2030 by to malo byť približne trojnásobne viac.

1.1 Diverzifikácia

„Pre Slovensko sú základným variantom do konca roka 2014 dodávky ropy ropovodom Družba z Ruskej federácie, v množstve do 6 mil. t/r.“⁶ V dlhodobejšom horizonte sa objavuje problém, nakoľko životnosť ruských ložísk, ktoré sú napojené na ropovod Družba, je zhruba 20 rokov.⁷ Alternatívou pre dodávky ropy do krajiny je niekoľko dopravných trás: každý rok preverený ropovod Adria zo Szaschalombatty, navrhovaná (politicky) zložitá trasa Odesa – Brody - Družba a takisto prepojenie Bratislava - Schwechat. Do alternatív sa zahrňuje aj ponúknutá možnosť využitia reverznej prepravy spoločnosťou Mero z IKL.⁸ Pri krátkodobých a dlhodobých prerušeníach dodávok ropy sa využijú 90-dňové zásoby v ropných tovaroch.

Krajiny Únie majú svoje dodávky ropy dohodnuté prostredníctvom dlhodobých kontraktov. V záujme diverzifikácie zdrojov ropy je potrebné zabezpečiť také dodávateľsko-odberateľské vzťahy s producentmi ropy, aby dodávky od dodávateľa boli zabezpečené a plynulé. Dlhodobejší odberateľ má v stave ropnej núdze (krízy) reálnejšiu možnosť pre akceptovanie požiadaviek na zvýšenie dodávok ropy u producenta ropy, ako úplne nový neznámy a neoverený zákazník. A to aj napriek tomu, že by mal podporu zo strany svojej vlády vo forme naliehavej požiadavky na dodávky ropy. Je preto potrebné zmluvne zabezpečiť možnosti dodávok ropy z Českej republiky, z Maďarska a Rakúska, za účelom krytia prípadných výpadkov v dodávkach ropy.

Podstata navrhovaného riešenia diverzifikácie zdrojov dodávok ropy pre SR spočíva v nadviazaní obchodných väzieb s producentmi ropy mimo krajín bývalého ZSSR, na báze dlhodobých kontraktov o vytvorení alternatívnych zásob ropy vo forme lodného carga⁹, dodávaného nie len na základe dlhodobých kontraktov z oblasti Blízkeho východu, ale aj

⁴ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s.26

⁵ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s.27

⁶ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s.28

⁷ Duleba, A.: Analytická správa z rokovania konferencie. In: *Medzinárodná konferencia o stratégii energetickej bezpečnosti SR v kontexte rozvoja spoločnej energetickej politiky EÚ*. Bratislava, 2007, str. 4

⁸ IEA: *Slovak Republic: Energy policy review 2005*, s.63

⁹ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s.29

z afrického kontinentu. Tieto možnosti sa dajú využiť prostredníctvom zahraničnej obchodnej politiky.

Družba

Jednou z hlavných trás dodávok ropy na Slovensko a ostatných krajín je ropovod Družba. „V súčasnosti ropovod Družba zásobuje časť Európy a to Bielorusko, Ukrajinu, Poľsko, Nemecko, Maďarsko, Slovensko a Česko - v objeme cca 90-100 mil. t/r, čo je cca 50% celkových dodávok ropy z Ruska na trh Európy.“¹⁰ Ruská federácia má napäté obchodno-politické vzťahy najmä s tranzitnými krajinami Bieloruskom a Ukrajinou.

Dlhodobu presadzuje zámer zredukovať prepravu ropy cez tieto z jej pohľadu nestabilné krajiny, resp. cez ropovodné systémy, nad ktorými nemá úplnú kontrolu. Za daných okolností sa môže stať Slovensko „rukojemníkom“ pri prípadnom medzinárodnom napätí, aj napriek tomu, že Slovensko pre ruskú stranu problémovou krajinou nie je. Takisto sa objavuje problém so znižovaním životnosti ruských nálezísk napojených na tento ropovod v horizonte 20 rokov.

Predstavitelia ropnej spoločnosti Transneft' (prevádzkovateľ ropovodu na území Ruskej Federácie) vyhlásili konkrétne plány na redukciiu prepravy ropy cez ropovod Družba. „Spoločnosť Transneft' buduje ropovod v úseku Uneča – Primorsk, ktorým sa bude prepravovať ruská ropa cez územie Ruska smerom k Fínskemu zálivu.“¹¹ Táto ropovodná trasa bude obchádzať Bielorusko. Kapacita ropovodu Uneča – Primorsk je projektovaná na prepravu ropy v objeme cca 80 mil. ton, z čoho približne 50 mil. ton by malo byť naplnených z dôvodu presmerovania časti objemu ropy, ktorý v súčasnosti preteká ropovodom Družba cez územie Bieloruska.¹²

Súčasne sa dohodol konkrétny plán medzi Ruskom, Bulharskom a Gréckom o výstavbe ropovodu z bulharského prístavu Burgas do gréckeho prístavu Alexandropolis, ktorým sa dokáže zvýšiť objem prepravy ropy z Čierneho mora do Južnej Európy, ktorý je aktuálne limitovaný kapacitou bosporskej úžiny. Kapacita ropovodu Burgas – Alexandropolis má v prvej fáze predstavovať 35 mil. ton s možným zvýšením až na 50 mil. t/r.¹³

Plány na redukciiu využitia ropovodu Družba budú v budúcnosti ovplyvnené budovaním veľkého ropovodu z Ruska smerom do Číny a Japonska (s kapacitou min. 80 mil. ton z ropných polí Východnej Sibíri), čím ruská strana môže získať veľmi veľkých a bonitných odberateľov, ktorí budú pôsobiť ako konkurencia voči európskym zákazníkom. Na druhej strane sa ruská strana venuje prioritne európskemu trhu, pričom si tieto ich plány vyžadujú aj nemalé investície.

Adria

V prípade výpadku dodávok ruskej ropy, alebo poškodenia ropovodu Družba, je možné vzniknutú situáciu nahradiť dodávkami z Jadranského mora prostredníctvom ropovodu Adria, z chorvátskeho terminálu Omišalj. Je to jednotný ropovodný systém, ktorý prechádza tromi krajinami: Chorvátskom, Maďarskom a Slovenskom. Kapacita ropovodu Adria pre účely krytia spotreby Slovenska je momentálne dostatočná. „Ročný objem prepráv by sa pohyboval na úrovni 3 až 3,5 mil. ton ropy.“¹⁴

Táto trasa je schopná prevádzky v priebehu troch týždňov, za predpokladu technickej, technologickej a ekonomickej dohody. V priebehu roka 2005 sa táto trasa v danom objeme dodávok bez problémov využila. Cez ropovod Adria je možné prepravovať

¹⁰ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s.30

¹¹ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s.30

¹² Tamtiež

¹³ Tamtiež

¹⁴ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s.32

rôzne druhy ropy. Z pohľadu ekonomickej kalkulácie sú prepravné tarify na Chorvátskom území približne „2 až 3 -násobne vyššie, ako je bežná úroveň v EÚ, resp. ako sú tarify prevádzkovateľov ropovodov v regióne.“¹⁵ V tejto súvislosti je určite priestor pre využitie vplyvu EÚ pri vyjednávaní lepších podmienok v prístupovom procese začlenenia Chorvátska do EÚ tak, aby tarify dosiahli svoj obvyklý štandard.

Ďalšou možnosťou je využitie Trans-Alpine¹⁶ ropovodu z Terstu, ktorý križuje trasu Ingolstadt-Kralupy, čo by umožnilo dodávky z Chorvátska do Čiech - do rafinérií Litvínov a Kralupy.¹⁷ Následne by sa musel zmeniť smer v ropovode medzi Kralupami a Bučanmi, čo by si ale vyžiadalo nemalé investície vo výške 100 miliónov Sk a približne 4-týždňové prípravy. Rokovania o detailoch realizácie prebiehajú aj v roku 2008 medzi Transpetrolom a Merom ČR.¹⁸

Prekážkou týchto trás je fakt, že rafinéria Slovnaft je prioritne určená na spracovanie ťažkej ruskej ropy a nemusela by technicky zvládnuť danú zmenu. Takéto spracovanie by bolo samozrejme finančne a technologicky náročnejšie.

Ropovod Bratislava - Schwechat

Jednou z priorít energetickej bezpečnosti Slovenskej republiky v ropnom priemysle, by malo byť vybudovanie prepojenia Bratislava – Schwechat s projektovanou kapacitou na prepravu ropy v objeme 3,25 mil. t/r.

„Situácia ropnej krízy (núdzového stavu) predstavuje zo strany Slovenska požiadavku prepravovať zo Schwechatu do Bratislavy minimálne 3 mil. t ropy/r, zároveň však aj požiadavku vybudovať na rakúskej strane nádrž pre ropu o skladovacej kapacite 75 tis. m³.“¹⁹ Krátkodobo nie je možné navýšiť dodávky ropy ropovodom Bratislava – Schwechat, pretože budú závislé na kapacite ropovodu TAL. V prípade, že prepojenie Schwechat-u a Bratislavy sa nebude realizovať, česká strana už oficiálne vyhlásila, že vybuduje prepojenie MERO – TAL.

Ropovod Odesa – Brody – Družba

Jedným z cieľov energetickej politiky ohľadom novej diverzifikácie, je preprava ľahkej ropy z Kaspického regiónu cez ropovodný systém Družba, ktorý je prepojený s ropovodom Odesa-Brody. Skúsenosti spoločnosti Transpetrol preukázali reálnosť uvedeného postupu prepravy. V ropovode Odesa - Brody sa od mája 2002 preprava uskutočňuje v reverznom smere Brody - Odesa.²⁰ Štátne orgány pokračujú v rokovaní s Rakúskom o prepojení Družby s AWP-TAL, čím sa otvára ďalšia perspektíva tranzitnej prepravy - diverzifikácia dodávok ľahkej aj ťažkej ropy. Technickou prekážkou na slovenskej strane je opäť problém, že slovenská rafinéria Slovnaft spracováva výlučne ťažkú ropu.

Vodná a železničná preprava

Pre potreby diverzifikácie dopravných trás by bolo možné využiť vodnú trasu rieky Dunaj. Predpokladom využitia je spolupráca s rakúskou stranou a vybudovanie potrebnej infraštruktúry - prístavu na prekladanie ropy v Bratislave. Podobné predpoklady platia aj pri ďalšej alternatívnej trase, ktorou je železničná doprava, ktorá ale takisto nemá vybudovanú potrebnú infraštruktúru.

¹⁵ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s.32

¹⁶ TAL ropovod

¹⁷ IEA: *Slovak Republic: Energy policy review 2005*, s.63

¹⁸ Prevádzkovateľ ropovodu Družba v Českej republike

¹⁹ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s.33

²⁰ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s.34

1.2 Tvorba núdzových zásob a pripravenosť na mimoriadne situácie

Núdzové zásoby ropy, ropných produktov a iných tovarov má na starosti Slovenská správa štátnych hmotných rezerv. Je to nezávislý orgán a je podriadený premiérovi krajiny. Má vlastné zdroje zo štátneho rozpočtu, ktoré sú určené na vytváranie zásob. V roku 2001 bol prijatý zákon o núdzových rezervách ropy, ropných produktoch a o implementácii opatrení pre obmedzenie dopytu.

Zákon pripúšťa mať rezervy v zahraničí a predstavuje právomoci orgánu: ²¹

- vytvorenie 90- dňových vládnych ropných zásob;
- použitie zásob v prípadnej ropnej pohotovosti;
- implementáciu obmedzenia dopytu počas ropných pohotovostí;
- koordinácia krízového manažmentu.

Splnenie núdzových zásob na 90 dní má byť ukončené do konca roka 2008. Začiatkom roka 2007 boli zásoby pripravené na 74 dní.²² Rezervy sa uskladňujú v zariadeniach vo vlastníctve Slovenskej správy štátnych hmotných rezerv, Slovnaftu a Transpetrolu. Takisto sa plánuje navýšenie kapacity o 130 Kt.

Núdzové zásoby palív predstavujú významný faktor energetickej bezpečnosti, nakoľko umožňujú prekonať turbulencie cien fosílnych palív na svetových trhoch bez negatívnych dopadov na ekonomiku krajiny.

2 Zemný plyn

„Slovenská republika má jednu z najrozsiahlejších distribučných sietí v Európe a plynárenstvo má v ekonomike vybudovanú silnú pozíciu. Závislosť krajiny od dovozu zemného plynu je na úrovni 98%.“²³ Z pohľadu bezpečnosti dodávok pre EÚ je Slovensko významným partnerom, nakoľko sa významný ruský zemný plyn, prepravuje cez túto krajinu do štátov strednej a západnej Európy. Aj napriek tomu, že prebiehajú plány na výstavbu nových plynovodov (napr. Nord Stream, Blue Stream, South Stream), malo by byť v záujme Slovenska, si toto významné postavenie udržať aj naďalej.

2.1 Diverzifikácia dodávok plynu

Slovensko je odkázané na dovoz plynu, nakoľko domáca ťažba zemného plynu (Viedenská panva, Východné Slovensko) predstavuje len málo významné objemy z celkovej spotreby plynu. Dovoz plynu predstavuje 98% domácej spotreby plynu. „Vzhľadom na geografickú polohu, rozloženie významných zásob plynu a existujúce prepravné cesty z Ruskej federácie, celkový import je realizovaný na základe dlhodobej zmluvy typu take-or-pay s Gazexportom, dcérskej spoločnosti Gazprom, ktorej platnosť skončila v apríli 2008.“²⁴

Cieľom diverzifikácie zdrojov na európskej i národnej úrovni, je znížiť stupeň závislosti od jednotlivých dodávateľov. Výsledný efekt by mal prispieť ku konkurencii v oblasti dodávok plynu, ako aj ku zvýšeniu miery bezpečnosti dodávok. Súčasťou európskej diverzifikácie by malo byť aj sprevádzkovanie LNG terminálov na adriatickom pobreží a na poľskom pobreží Baltického mora.²⁵

Za posledných 40 rokov sa európska spotreba zemného plynu zvýšila 19 násobne.²⁶ Bolo to umožnené rýchlym rastom ťažby plynu v Severnom mori. Tento zdroj plynu ubúda

²¹ IEA: *Slovak Republic: Energy policy review 2005*, s.66

²² *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*

²³ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s.38

²⁴ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s. 42

²⁵ Duleba, A.: Analytická správa z rokovania konferencie. In: *Medzinárodná konferencia o stratégii energetickej bezpečnosti SR v kontexte rozvoja spoločnej energetickej politiky EÚ*. Bratislava, 2007, str. 6

²⁶ IEA: *Slovak Republic: Energy policy review 2005*, s. 69

a jeho vyčerpanie bude predstavovať závažné problémy s dodávkami plynu v energetickej bezpečnosti. „Podľa predbežných analýz Európskej únie sa očakáva nárast dodávok zemného plynu v roku 2030 zo súčasných cca 500 mld. m³/rok (r. 2006) na 780 mld. m³/rok, pričom možno očakávať pokles ťažby v EU-25 takmer o 100 mld. m³/rok v roku 2030.“²⁷

„Kým odhad zásob zemného plynu pre Európu je 6 triliónov m³ (Severné more), oblasť Stredného Východu má 72,1 triliónov m³, Euroázia (predovšetkým Rusko) 58,0 triliónov m³ a Afrika 14,4 triliónov m³.“²⁸ Z daných údajov vyplýva, že v blízkej budúcnosti budú pre Európu zohrávať významnú úlohu dodávateľa mimo EÚ. Významná pozícia Ruskej federácie ako dodávateľa zemného plynu pre EÚ sa bude odrážať aj v dialógu EÚ – Ruská federácia.

Gas OPEC - GECF

Na diverzifikáciu zdrojov a dodávateľov plynu môže mať v budúcnosti významný vplyv formujúci sa plynový kartel, podobný OPEC-u, v súčasnosti existujúci ako Fórum krajín vyvážajúcich plyn – Gas Exporting Countries Forum. Krajiny vyvážajúce zemný plyn podporujú jeho vznik svojimi rokovaniaми o jeho možnom vytvorení. Napriek rokovaniam na ministerskej úrovni plynový OPEC zatiaľ nevznikol. Silnú podporu má vytvorenie kartelu v krajinách ako Venezuela či Irán. Účastníci stretnutí plánujú jeho vytvorenie a majú k nemu pozitívny postoj. Vznik kartelu podporuje aj Rusko. O nejakej podobe spolupráce producentov zemného plynu už rokovalo s viacerými krajinami. „Egyptský minister pre energetiku Sameh Fahmi však varoval, že svet ešte nie je pripravený na plynársky kartel. Podľa neho to v súčasnosti nie je dobrý nápad.“²⁹

Plynársky kartel budí medzi odberateľmi obavy z výrazného posilnenia vplyvu exportujúcich krajín. Koordinácia by im umožnila výraznejšie vplývať na ceny a exportné objemy. Tomu však dokážu v súčasnosti vo veľkej miere zabrániť dlhoročné zmluvy medzi dodávateľmi a odberateľmi.

Zdroje plynu

Plynárenská sústava SR je vzájomne prepojená so sústavami susedných krajín - konkrétne s Ukrajinou, Českou republikou a Rakúskom. V blízkosti slovensko-rakúskej hranice sa nachádza aj významný plynárenský uzol Baumgarten, ktorý je križovatkou viacerých prepravných sietí. Je zároveň aj predpokladaným konečným bodom plánovaného plynovodu Nabucco.

Z pohľadu potrieb Slovenska je za hlavné zdroje zemného plynu možné považovať:³⁰

- Ruskú federáciu,
- Severnú Európu (najmä Nórsko),
- Kaspickú oblasť a Stredný Východ.

Kaspická oblasť a Stredný východ

V danej oblasti ide predovšetkým o krajiny okolo Kaspického mora – Azerbajdžan, Kazachstan a Turkmenistan. „V máji 2007 sa najvyšší predstavitelia týchto krajín spolu s Ruskom dohodli na výstavbe nového spoločného plynovodu okolo Kaspického mora, ktorý by mal slúžiť najmä pre export plynu smerom do Ruska.“³¹ Týmto projektom Rusko

²⁷ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s. 42

²⁸ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s. 42

²⁹ Slováček, K.: *Plynový OPEC zatiaľ nevznikol*, 2007

³⁰ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s. 43

³¹ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s. 44

obmedzuje prístup k zdrojom plynu mimo Európy, čím si v budúcnosti vybuduje pozíciu výhradného dodávateľa plynu.

Irán je nestabilnou krajinou s politickým rizikom. Jeho zásoby plynu sú však v tomto regióne najvýznamnejšie. V januári 2007 došlo k zastaveniu dodávok z Iránu do Turecka, aj napriek existujúcej vzájomnej dlhodobej zmluve o dodávkach. Následne muselo Turecko riešiť problém s nedostatkom plynu. V tejto oblasti dochádza aj k sporadickým útokom kurdských ozbrojencov na exportnú plynárenskú infraštruktúru. Podstatný je opäť fakt, že ruský Gazprom už s Iránom o možnej spolupráci komunikuje. Obidve strany by mohli rozvíjať bilaterálnu a multilaterálnu spoluprácu smerom k posilneniu skupiny krajín ťažiacich a exportujúcich plyn do Európy. Výsledkom doterajšej komunikácie je, že Gazprom a Národná iránska ropná spoločnosť podpísali memorandum o porozumení, ktoré je zatiaľ síce neformálne, ale aj tak už predstavuje základ komunikácie do budúcnosti. Pre Európu predstavujú dodávky plynu z Iránu politicky citlivú tému, pričom bezpečnostná rada OSN uvalila na krajinu už tretie sankcie kvôli jej jadrovému programu.

Existuje viacero rozpracovaných projektov z pohľadu technických možností dopravy plynu z tejto oblasti až na Slovensko. Medzi najvýznamnejšie projekty Európskej únie, a aj Slovenska, patrí jednoznačne *Nabucco*.

Významné zásoby zemného plynu z oblasti Stredného Východu, Kaspickej oblasti a Egypta, sa odhadujú na 79 390 mld. m³.³² Výstavba tohto plynovodu nepredstavuje priamu konkurenciu pre súčasnú prepravu plynu cez Slovensko, pretože plynovod Nabucco by nemal prepravovať ruský plyn. Projekt Nabucco je v súčasnosti tvorený konzorciom šiestich spoločností z krajín, ktorými by mal plynovod prechádzať a to OMV (Rakúsko), MOL (Maďarsko), TRANSGAZ (Rumunsko), BULGARGAZ (Bulharsko), BOTAS (Turecko) a nemeckou spoločnosťou RWE.

Projekt Nabucco je zaradený aj medzi prioritné projekty EÚ, ktorým bude venovaná prednostná pozornosť, vrátane urýchlenia investícií na ich prípravu a realizáciu. Predpokladaný začiatok prevádzky sa stále odkladá, nakoľko dochádza k rôznym prekážkam. Aj naďalej sa počíta so spustením prevádzky v roku 2013. So samotnou stavbou by sa malo začať v roku 2010. Tento projekt EÚ predstavuje pre ruský Gazprom významnú obchodnú prekážku, nakoľko by jeho realizácia viedla k zníženiu vplyvu spoločnosti v dodávkach plynu do EÚ. Dôkazom nevôle a zvýšeného záujmu Gazpromu je aj fakt, že spoločnosť napokon získala od spoločnosti OMV polovičný podiel v rakúskom plynárenskom uzle Baumgarten, čím sa otvára samotný prístup Gazpromu do projektu. Energetickí experti už dlhšie varujú, že pre tento plynovod nebude dostatok plynu zo stredoázijskej oblasti, nakoľko si Gazprom z tejto oblasti zabezpečil dodávky vlastným projektom. Prioritou plynovodu Nabucco je znížiť závislosť od importu zemného plynu z Ruska, nemusí sa to však podariť. Únia zatiaľ uzatvorila dohodu o dodávkach len s Azerbajdžánom. To nebude stačiť na naplnenie dodávok plynovodu, ktorého prepravná kapacita bude predstavovať 31 miliárd kubických metrov plynu ročne.³³ Ďalší dodávatelia Turkménsko a Kazachstan na značnú časť svojej produkcie už uzatvorili dlhodobé kontrakty s Ruskom. Tieto expanzívne kroky ruského plynárenského monopolu Gazprom domnievky o neúspechu toho projektu potvrdzujú. K ohrozeniu projektu Nabucco prispel aj konflikt medzi Gruzínskom a Ruskom, ktorý destabilizoval región a poškodil obraz Gruzínska ako stabilnej tranzitnej krajiny.

Konkurenčným projektom Gazpromu a talianskeho koncernu ENI je South Stream. Plynovod by mal začať prepravovať plyn v roku 2013. Podmorská trasa je dlhá deväťsto kilometrov a povedie z Ruska po dne Čierneho mora do Bulharska.³⁴ Tam sa má rozdeliť do dvoch vetiev, smerujúcich na juh Talianska a do Rakúska. South Stream má prepraviť ročne

³² Tamtiež

³³ IEA: *Slovak Republic: Energy policy review 2005*, s.70

³⁴ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s. 47

30 miliárd kubických metrov plynu a projekt bude stáť podľa nových prepočtov 20 miliárd dolárov. Z pohľadu možností dodávok Nabucca pre Slovensko, je potrebné spomenúť existujúce prepojenie prepravnej siete s rakúskym Baumgartenom, kde bude plynovod končiť. Týmto sa otvára pre Slovensko potencionálna možnosť podieľať sa na tomto významnom projekte.

Dodávky zemného plynu z Nórska

Pre dodávky plynu do Európy je Nórsko stabilným dodávateľom plynu na trh EÚ. Existujúca ako aj plánovaná infraštruktúra prechádza krajinami Európskej únie.

„Z pohľadu technických možností je už aj v súčasnosti možné plyn z Nórska dostať na Slovensko. Od roku 2003 plynárenský uzol v Baumgartene na slovensko-rakúskej hranici neustále rozširuje svoje obchodné aktivity, vrátane obchodovania s nórskeho plynom. Nákup nórskeho plynu sa však dosiaľ neuskutočnil, pričom hlavným kritériom bola menšia ekonomická efektívnosť takéhoto riešenia oproti dovozu plynu z Ruskej federácie.“³⁵

Nórsko sa vyznačuje tým, že toto svoje bohatstvo nevyužíva na pokrytie domácej spotreby energie, ale celú produkciu umiestňuje predovšetkým na nemeckom, britskom, francúzskom, belgickom, holandskom trhu. Je predpoklad, že ťažba zo šelfov v Severnom mori, Nórskom mori a Barentsovom mori bude narastať, pričom podľa predbežných analýz sa očakáva nárast dovozu do EÚ na 117 mld. m³ v r. 2030 (pre porovnanie 88,8 mld. m³ v r. 2005).³⁶ Nórsky plyn, ktorý sa do EÚ prepravuje plynovodmi o dĺžke cca 6 600 km je v súčasnosti pre Slovensko finančne náročnejšou alternatívou. V prípade potreby je možné využiť aj tento zdroj, je ale potrebné počítať s vyššími nákladmi.

Aj keď sa po zväžení všetkých dostupných možností javia tradičné dopravné trasy ako najspolahlivejšie, je aj naďalej potrebné hľadať a vyhodnocovať možnosti diverzifikácie dodávok zemného plynu.

S diverzifikáciou zdrojov plynu sa spája aj ekonomická stránka veci. „Vzhľadom na monopolistický systém plynárenského priemyslu v Ruskej federácii bude pozícia Slovenskej republiky v oblasti dodávok plynu na domáci a európsky trh v strednodobom horizonte determinovaná strategickými projektmi spoločnosti Gazprom.“ Výstavbou a spustením plynovodu Nord Stream dôjde k zníženiu dodávok na nemecký trh, čo sa pridá k už znižovanej preprave kvôli plynovodu Jamal.³⁷ Cieľom hospodárskej politiky by mala preto byť neustála komunikácia s kľúčovými partnermi a zabezpečenie vzájomnej spolupráce aj do budúcnosti.

2.2 Európske podzemné uskladňovania zemného plynu

„Celková skladovacia kapacita v krajinách EÚ presahuje hodnotu 70 mld. m³, pričom objemy skladovacích kapacít v jednotlivých krajinách EÚ sa výrazne líšia.“³⁸ Viac ako 60% skladovacej kapacity podzemných zásobníkov celej EÚ sa nachádza v krajinách: Nemecko, Francúzsko a Taliansko. Pokiaľ ide o región strednej Európy, skladovacie kapacity v Rakúsku, Maďarsku, Slovensku a v Českej republike sú dobre rozvinuté. V Rakúsku pokrývajú približne 33%, v Českej republike približne 28% a v Maďarsku približne 25% ich ročnej spotreby zemného plynu.

Výsledkom zväčšujúcej sa závislosti EÚ od dodávok plynu zo vzdialených krajín mimo Únie bude stabilný nárast dopytu po sezónnej skladovacej kapacite. V regióne strednej

³⁵ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s. 46

³⁶ Tamtiež

³⁷ Plynovodom Jamal je od roku 2000 prepravovaný plyn predovšetkým do Nemecka a severozápadnej Európy v objeme cca 15 mld. m³

³⁸ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s. 55

Európy sa môže očakávať nárast dopytu po skladovacích službách. Najmä z dôvodov rastúcej spotreby zemného plynu v okolitých krajinách, výrazného poklesu domácich produkcií a vysokej závislosti od dovozu z Ruska. Dopyt po skladovacích službách v tomto regióne sa z dôvodu dôležitosti plynárenského uzla v Baumgartene zvýši. A to najmä kvôli predpokladanej výstavbe plynovodu Nabucco, ktorý má priviesť zemný plyn z kaspického regiónu do strednej Európy.

Podzemné uskladňovanie zemného plynu na Slovensku

„Slovenská republika takisto disponuje podzemnými zásobníkmi zemného plynu, ktoré sú situované v juhozápadnej časti krajiny a zohrávajú významnú úlohu pri vyrovnávaní sezónneho dopytu a odberov v čase špičky pre Slovenskú republiku a ďalšie európske krajiny.“³⁹

V otázke plynu sú vytvorené zásoby v rozsahu 30% celkovej ročnej spotreby, čo by malo postačovať na 100 dní. Takéto dve úložiská sa nachádzajú na západe Slovenska, a jedna sa prenajíma na území Česka. Za jeden meter kubický bude Slovensko platiť 700 až 1000 slovenských korún, pričom jeden kubík je asi 0,8 tony. Slovenská vláda chce v Česku uložiť asi 50- až 70-tisíc ton. Tieto rezervy budú strážiť súkromné firmy.

Slovensko by už dnes splnilo predpoklad, aby si členské krajiny EÚ vytvárali rezervy zemného plynu za účelom zabezpečenia dodávok plynu pre domácnosti na dva mesiace. V súčasnosti dokážu zásobníky pokryť približne 38% ročnej spotreby zemného plynu na území Slovenskej republiky. „Súčasná celková kapacita podzemných zásobníkov v Slovenskej republike je 2,5 mld. m³, pričom slovenský plynárenský trh využíva kapacitu v objeme 1,3 mld. m³.“⁴⁰

Strategické rezervy plynu

V Európskej únii prebieha diskusia o 2 možných modeloch za účelom naplnenia potreby vybudovať strategické rezervy plynu. Prvý model Európskej komisie ráta so strategickou zásobou vo výške 10% z celkového importu zemného plynu z krajín mimo EÚ, a to od roku 2015. Práve zaistenie by sa riešilo prostredníctvom formou strategickú rezervu. „Druhým uvažovaným variantom je stanovenie povinnosti každého obchodníka so zemným plynom od roku 2010 uskladniť zemný plyn v objeme 10% importovaného množstva z krajín mimo EÚ a 5% z množstva od druhého a ďalšieho dodávateľa.“⁴¹ Slovensko spĺňa podmienky obidvoch modelov už v súčasnosti.

Investície do rozvoja podzemných zásobníkov zemného plynu

Vybudovanie nových skladovacích kapacít bude pre Slovensku predstavovať zvýšenie bezpečnosti dodávok plynu. Popri už existujúcich podzemných zásobníkoch sa uvažuje hlavne s konverziou ropno-plynových ložísk.⁴² V súčasnosti sa zameriava pozornosť na tri oblasti v súvislosti s ich potenciálnym rozvojom: okolie komplexu Láb, v blízkosti mesta Sereď a na východnom Slovensku objekt Ptrukša.

Z hľadiska bezpečnosti dodávok plynu a podpory funkčného liberalizovaného trhu s plynom je potrebné na Slovensku vybudovať nové uskladňovacie kapacity plynu.

Rakúsko, Česká republika a Maďarsko taktiež plánujú zvýšenie kapacít podzemných zásobníkov zemného plynu. „Súčasná kapacita všetkých podzemných zásobníkov v strednej Európe je cca 11 mld. m³ a perspektívy jej rozšírenia sa odhadujú až na 16 mld. m³.“⁴³

³⁹ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s. 57

⁴⁰ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s. 57

⁴¹ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s. 56

⁴² *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*

⁴³ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR 2007*, s. 57

Prepojenie týchto zásobníkov a vytvorenie akéhosi stredoeurópskeho centra predstavuje veľkú výzvu do budúcnosti. Realizácia daného projektu by výrazne zlepšila stav energetickej bezpečnosti členských krajín EÚ.

LITERATÚRA

- **Duleba, A.:** Analytická správa z rokovania konferencie. In: *Medzinárodná konferencia o stratégii energetickej bezpečnosti SR v kontexte rozvoja spoločnej energetickej politiky EÚ*. [online]. Bratislava, 2007. [citované 15-08-2008].
- Dostupné na < <http://www.sfpa.sk/dok/energetika-14nov2007BA.html> >
- **Grešš, M. – Lipková, Ľ.:** *Organizácia krajín vyvážajúcich ropu - 40 rokov existencie*. In: Ekonomický časopis, roč. 51, 2003, č. 2, s. 203-216. ISSN 0013-3035.
- **Grešš, M.:** *Postavenie OPEC vo svetovom hospodárstve*. In: 5. medzinárodná vedecká konferencia doktorandov EDAMBA na EU v Bratislave. Bratislava : Ekonóm, 2002. s. 111-115. ISBN 80-225-1588-4.
- **IEA:** *Slovak Republic: Energy policy review 2005*, France:Stedi, 2006. ISBN 92-64-10965X – 2006.
- **Slovák, K. :** *Plynový OPEC zatiaľ nevznikol*. [online]. Týždenník Trend citované [15-5-2007]. Dostupné na <http://www.etrend.sk/ekonomika/svetova-ekonomika/plynovy-opek-zatial-nevznikol/97676.html>
- **Stratégia energetickej bezpečnosti SR**. [online]. Oficiálny dokument ministerstva hospodárstva dostupný na citované [6-7-2008].
- Dostupná na <<http://www.economy.gov.sk/index/go.php?id=3167&lang=sk>>

Oficiálne dokumenty EÚ

- Commission Green Paper of 8 March 2006: "A European strategy for sustainable, competitive and secure energy" [COM(2006) 105 final - not published in the Official Journal].
- Commission Decision 2001/546/EC, of 11 July 2001, setting up a consultative committee to be known as the "European Energy and Transport Forum" [Official Journal L 195 of 19.07.2001].
- Green Paper of 29 November 2000 "Towards a European strategy for the security of energy supply" [COM(2000) 769 - Not published in the Official Journal].

KONTAKT:

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

doc. PhDr. Marta Zágorská, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

POKUS O TYPOLOGIU MEDZIKULTÚRNYCH VZŤAHOV

---

marta.zagorsekova@euba.sk

Abstrakt

Cieľom príspevku je preskúmať možnosť teoreticky zovšeobecniť medzikultúrne vzťahy, ktoré sa v konkrétnych historických podmienkach prejavujú vždy v špecifických a neopakovateľných podobách. Špecifickosť podôb medzikultúrnych vzťahov je podmienený hlavne charakteristickými podmienkami medzinárodných a medzištátnych vzťahov v danom období. Ďalej historickým stupňom emancipácie národov a etník, ako i civilizačnými faktormi, ktoré sa rozšírili v danom geopolitickom regióne. Ďalším dôležitým činiteľom interkultúrnych vzťahov sú aktéri týchto vzťahov. Za aktérov pokladám jednak inštitúcie (štáty a organizácie) a jednak neinštitucionalizované vplyvy (vzory správania sa, kultúrna klíma, umenie, tradícia, civilizačné objavy a iné).

Vzhľadom na rozsah príspevku sú v ňom načrtnuté iba niektoré špecifické znaky troch typov medzikultúrnych vzťahov: izolacionizmu, difuzionizmu a penetrácie.

Kultúra patrí medzi najzložitejšie oblasti vedeckého poznania. Jej skúmaniu sa v súčasnosti venujú viaceré disciplíny sociálnych vied, medzi nimi osobitne *kulturoológia* a *kultúrna antropológia*. Rozdiel medzi kulturoológiou a kultúrnou antropológiou je v tom, že ambíciou kulturologie je riešenie univerzálnych problémov kultúr a civilizácií, zatiaľ čo kultúrna antropológia (niekedy sa nazýva aj ako sociálna a kultúrna antropológia) je zameraná na prevažne empirické skúmanie konkrétnych sociálnych skupín. Preto sa kultúrna antropológia ako vedná disciplína niekedy stotožňuje s etnológiou, alebo etnografiou.

Vzťah medzi kultúrou a človekom je aj tradičnou témou *filozofie*, resp. *filozofie človeka*, avšak sám pojem *kultúry* a pomenovanie vednej disciplíny ako *kulturologie* iba postupne získal miesto medzi filozofickými a vedeckými kategóriami.¹

Filozofické východisko ponímania kultúry ako špecifickej entity, ktorej skúmanie je neoddeliteľné od antropológie sa v priebehu rozvoja vied stalo všeobecne uznávaným pravidlom a takto chápaný pojem kultúry je sémantickým invariantom teoretického jazyka sociálnych vied.

Výraz *kultúra* sa zvyčajne objavuje v kontexte vysvetľovania sociálnych javov ako sú príznačné *vzory správania sa, spôsoby života, selekcie a preferencie hodnôt a noriem* spoločne zdieľané, udržiavané a rozvíjané konkrétnymi sociálnymi skupinami, národmi alebo

---

¹ Vo vede sa od 18. storočia používa termín *antropológia*, naň po takmer sto rokoch nadväzuje termín *filozofická antropológia*. V Spojených štátoch sa koncom 19. storočia začína rozvoj *kultúrnej antropológie*. Pokiaľ ide o termín *kulturoológia* ako označenie novej vednej disciplíny, tento názov nie je všeobecne rozšírený, alternatívne pomenovania sú v angl. *Cultural Studies* alebo v rôznych kontextoch sa uvádza termín *teória/teórie kultúry/kultúr*. Termín *antropológia* v zmysle vednej disciplín prvýkrát použil nemecký prírodovedec J. F. Blumenbach (1752-1840). Termín *filozofická antropológia* prvýkrát použil M. Scheler (1874-1928). Názov *kultúrna antropológia* pochádza od E. B. Tylora (1832 – 1917). V slovenskej literatúre a filozofii sa termín *kultúra* vyskytoval prevažne vo význame estetickú a etickú *hodnoty*, alebo ako kategória *historickej vedy*, *etnológie* a *archeológie*. V zmysle filozofickej kategórie pojem *kultúry* definoval I. Hrušovský [1975], v zmysle pomenovania novej vedenej disciplíny prvýkrát použil M. Zigo [1987]. V roku 1995 vznikla na UK v Bratislave prvá Katedra kulturologie na Slovensku. (K. Podoláková [2005])

polyetnickými spoločenstvami v priebehu určitej historickej epochy. Charakteristika kontinuity kultúrnej epochy alebo civilizácie sa nezaobíde bez používania tzv. *epistemických* pojmov (J. Hintikka, M. Foucault), ktoré sa vzťahujú na *akty* poznania podmienené kontinuitou určitej *kultúrnej epochy*. Identitu tejto epochy vysvetľujeme nielen exaktnými pojmami *vedeckého poznania*, ale aj menej striktnými pojmami *vedenia, viery, uznania, chápania, porozumenia* a podobne. Tieto epistemické pojmy sa nedajú striktne verifikovať, ale sú užitočné pre štrukturáciu historického vývoja a umožňujú jeho *porozumenie a interpretáciu*. Prostredníctvom nich sa teoreticky prezentuje kultúrna habitualita epochy, sociálnych skupín alebo biografía osôb.

Na druhej strane *epistémy* môžu vytvoriť pred zrakom príslušníka určitej kultúrnej identity akýsi falošný závoj, fatamorgánu alebo zahmlené okno, cez ktoré nevie preniknúť, lebo je v zajatí vlastných epistém, vier, presvedčení a hodnôt, ktorých sa nevie, alebo nechce vzdať v obave, že stratí pevný bod vlastnej integrity.

Štruktúru a systém jednotlivých kultúr nemožno pokladať za jednoduché, vnútorne homogénne, *epistémy vedenia*, lebo jednotlivé elementy tohto systému rôznou mierou odrážajú *vedenie (znalosti)*, ale i *ne-vedenie* a falošné vedomie, dogmy, politickú vôľu, estetické, etické ideály, resp. náboženské, alebo etnické, či sexuálne preferencie. Preto kultúry ako určité celky alebo charakteristické systémy nie sú ekvivalenciou *epistém*, ale sú ich *reprezentáciou*. Alebo inak povedané, reprezentujú „všetko“, čo v určitej dobe človek vytvoril ako svoju „druhú prírodu“ alebo čo v pôvodnej prírode zmenil.

Lenže študovať toto „všetko“ nejakou univerzálnou metódou nie je možné. Lebo presvedčenia a preferované hodnoty nie sú kognitívne, poznatkové elementy kultúry, teda nepatria do vedy ako reprezentácie poznatkov. Do vedy patria iba poznatky o nich, teda to, čo vieme metódami vedy vysvetliť a verifikovať, (napríklad ako výsledok sociologického výskumu). Tento výskum môže reprezentovať poznatky, ale nie samotné preferencie a epistémy, lebo tie sú derivátmi rozhodovania a voľby (za predpokladu sociálnej slobody) alebo ich opaku (za predpokladu sociálnej neslobody).

Teda kultúru ako celostný systém by sme si mohli predstaviť ako obrovskú „šalátovú misu“, do ktorej ustavične niečo pridávame, a z ktorej ustavične niečo vyberáme, ale aj my sami sme jej súčasťou. Nestojíme mimo nej a nevidíme ju z nejakej transcendentálnej perspektívy.

Vedu v tejto myslenej miske reprezentujú iba malé zrnká pšenice zaujímavé pre málo jednotlivcov. Ale všetci ľudia disponujú historicky a sociálne determinovanou kultúrnou habitualitou, uznávajú nejaké hodnoty a preferencie z hľadiska vlastnej kultúrnej identity. Práve odlišnosť týchto hodnôt a preferencií vytvára diverzitu kultúr, nie veda ako univerzálny systém poznatkov a vedenia. Preto je pre kulturologické bádanie typické, že prevažne sa sústreďuje na výskumom etnickej, religióznej a lingvistickej diverzity, lebo tieto entity *reprezentujú* pluralitu kultúr a zároveň viac udržiavajú integritu sociálnych skupín a národov, ako univerzálna veda a vedenie.

Je istou logicko–historickou antinómiou evolúcie sapientovaného človeka, že jeho mentalitu a osobnú integritu, resp. sociálnu identitu *reprezentuje* kultúrna diverzita a jej mimovedecké elementy, než univerzálne vedenie, poznatky a hodnoty spoločné všetkým ľuďom.²

Podstata a funkcie kultúry sa teda rozvíjali ako historické a spoločenské javy. Avšak komplexne poznať, vysvetliť a následne i verifikovať tvrdenia o *podstate a funkciách kultúry* je mimoriadne náročný teoretický problém. Jednak z hľadiska plurality kultúr, a jednak, pre

---

² Sigmund Freud (1856-1939) v tejto súvislosti prirovnáva kultúrne prejavy človeka k psychickej infekcii a kultúru ako systém za sociálny nástroj skupinového násilia. (Freud, S.: O človeku a kultúre. Odeon, Praha 1989, ss. 179, 194, 230, 242).

fragmentárnosť a náhodnosť archeologického materiálu, ktorý síce prináša určité artefaktové svedectvo, ale o jeho sociálnych funkciách si môžeme vytvoriť iba domnienky a hypotézy.

Identifikácia nálezov je dlhodobý proces a ich empirické a laboratórne skúmanie sa začalo až v druhej pol. 19. a začiatkom 20. storočia, keď postupne boli v archeológii aplikované moderné fyzikálne a matematické metódy (radiokarbónova analýza, počítačová virtualizácia a pod.).

Pojem kultúry sa používa aj vo význame *hodnotenia kvality* určitých verejných činností a statkov. Môžeme hovoriť o tom, že rečnícky prejav nejakého politika mal vysokú alebo nízku kultúrnu úroveň, že určité výrobky, stavby, informačné médiá sú *kultúrne* alebo *nekultúrne*.

V tomto zmysle pod pojem kultúry zaraďujeme ďalšie oblasti reality ako je napríklad *vedecká kultúra, právna kultúra, politická kultúra, umelecká kultúra, jazyková kultúra, sociálna kultúra, podnikateľská alebo firemná kultúra* a pod.

V týchto významoch nemáme na mysli skúmanie a vysvetľovanie systému kultúry ako takej (jej objektívny charakter, historický vývoj, elementy, z ktorých sa skladá), ale vyjadrujeme to, že určité veci a entity majú istú *hodnotu*, že sú **kultúrne** na vyššom stupni ako iné. (Z toho hľadiska kulturológia pokladá za civilizačné kritériá napríklad vznik písma, objav kolesa, tavenie železa, objav kníhtlače, parného stroja, elektriny, štiepenia atómu, masovej komunikácie, digitálnych počítačov, ako i šírenie takých hodnôt ako je sloboda, demokracia, humanizmus, tolerancia, morálne dobro a politika uznania.³

Kultúra teda reprezentuje špecifickú *sieť sociálnych vzťahov*, prostredníctvom ktorých historické subjekty vytvárajú svoj obraz sveta a konštituuju svoje *miesto* (čas a priestor) v ňom. V tomto zmysle kultúra je systémom pluralitných konfigurácií *sociálnych vzťahov*, ktoré nie sú podmienené iba objektívnymi zákonitosťami historického vývoja, ale aj *subjektívnymi a diferencovanými seba projekciami* sociálnych skupín.

Tieto *seba projekcie* v histórii kultúry nevznikajú (a objektívne nemohli vzniknúť) ako produkty iba intelektových (v zmysle: *univerzálne racionálnych*) schopností človeka, ale aj prostredníctvom vývoja celého komplexu mentálnej výbavy človeka, t. j. pomocou diferencovanej zmyslovej skúsenosti, emócií, fantazijných a transcendentných imaginácií ľudského *vedomia a seba projekcie* v rámci prírodných a historických podmienok života jednotlivých ľudských skupín a spoločenstiev nachádzajúcich sa v rôznych lokalitách na Zemi.

Napríklad ľudské schopnosti a sklony k fideizmus, mimetizmus, normativizmus alebo axiologizmus sa podieľajú na tvorbe kultúry v celom historickom procese antropogenézy. Sú zdrojom diferencovaných magických, mýtických, náboženských, umeleckých, ale i normatívnych a politických projekcií sveta.

Argument potvrdzujúci platnosť tohto tvrdenia vyplýva z *univerzality* ľudského intelektuálneho poznania sveta, čoho svedectvom je dosiahnutie určitej adekvátnej a všeobecne uznanej platnosti základných systémov vied, nezávislých od odlišnej kultúrnej identity autorov vedeckých poznatkov alebo vedeckých inštitúcií nachádzajúcich sa na
**
kultúrne alebo etnicky diferencovaných území jednotlivých štátov.

³ Taylor, Ch.: Multiculturalism and „The Politics of Recognition“. In: Gutman, A. (ed), Princeton, New Jersey. Princeton Uni Press, 1992. (čes. prekl. eseje Ch. Taylora vyšiel pod názvom: „Politika uznání“.)

** Napríklad o univerzálnej platnosti základných poznatkov fyziky, matematiky, biológie alebo medicíny zrejme nikto nepochybuje iba z toho dôvodu, že sa tieto disciplíny rozvíjajú na univerzitách alebo vedeckých inštitúciách štátov patriacich do vzájomne odlišných civilizácií a kultúr. Avšak pri skúmaní otázok *národnej histórie, národných záujmov* alebo kultúrnych a civilizačných procesov už nemôžeme očakávať nielen univerzálnu platnosť poznatkov, ale ani vedeckú koherenciu a kohéznosť. Práve pri týchto otázkach sa vynárajú rôzne mimovedecké intervencie do vedeckého poznania, ktoré pramenia z *kultúrnych, náboženských alebo*

K rozpracovaniu *konkrétnej a historicky* adekvátnej terminológie, metodológie a odborného jazyka kulturológie v priebehu dvadsiateho storočia významne prispel veľký rozvoj špeciálnych disciplín sociálnych vied ako je kultúrna antropológia, archeológia, história, etnológia, religionistika, sociológia, politológia, umenoveda, estetika, etika, semiotika ako i niektoré ekonomické disciplíny zaoberajúce sa ekonomickými aspektmi rozvoja kultúry a umenia, napríklad otázkami obchodu s umeleckými dielami, oceňovaním kultúrnych pamiatok, financovaním cirkví, verejnoprávnych médií, manažmentom kultúry, ekonomickým rozvojom tzv. kultúrneho priemyslu, ktorý dnes patrí medzi najrýchlejšie sa rozvíjajúce odvetvie svetového hospodárstva, (ako je napríklad kinematografická, audiovizuálna, informačná a mediálna kultúrna produkcia).

Od druhej polovice dvadsiateho storočia, hlavne po rozpade bipolárneho svetového systému, sa stali otázky kultúr a civilizácií významnou súčasťou ďalšej modernej spoločenskovednej disciplíny *teórie medzinárodných vzťahov*.

Rozvojom globalizácie a vznikom mnohých bezpečnostných rizík nevojenského charakteru (napr. etnické konflikty), ako i procesov medzinárodnej ekonomickej a politickej integrácie sa významne podniatil všeobecný záujem o skúmanie svetových kultúr a civilizácií. Ukázalo sa, že kultúry - historicky chránené intravilánom etník a národných štátov, v procese globalizácie sa dostali na *medzinárodnú scénu*, kde v dôsledku svojej diverzity a vzájomného neuznania sa stávajú faktorom nestability a konfliktov.

Medzinárodná bezpečnostná a ekonomická nestabilita a nerovnomernosť historického vývoja národov a štátov v súčasnosti prispeli k tomu, že otázky kultúry sa z periférie spoločenských vied opäť dostali do centra pozornosti. A to nielen vedcov, ale aj politikov a iných významných aktérov medzinárodných procesov.

Zo zložitých konfigurácii medzikultúrnych vzťahov sa teraz pokúsím o načrtnutie určitej všeobecnej typológie týchto vzťahov, ktoré možno vyabstrahovať z kultúrnej evolúcie. Samozrejme každý typ vzťahov sa prejavuje v konkrétnych sociálnych a historických podmienkach a iniciátormi týchto vzťahov sú konkrétni aktéri, ktorí reprezentujú záujmy konkrétnych inštitúcií, štátov a národov.

V priebehu historického procesu entonegézy národov sa vyvinuli konkrétne komunikačné a behaviorálne systémy, ktorých funkciou bolo upevňovať vnútornú integritu daného spoločenstva. Tvorbu takýchto systémov umožňoval predovšetkým etnický jazyk, kmeňové a etnické mýty, ako i sociálne pravidlá usporadujúce vnútornú štruktúru spoločenstva, jej hierarchiu a subordinatívne vzťahy závislosti.

Kontinuita týchto vzťahov prispela k vzniku kultúrneho systému, v ktorom sa demonštrovali všetky dôležité hodnoty spoločenstva. Keďže ich historickou funkciou bolo upevňovať integritu spoločenstva smerom dovnútra, stali sa tieto systémy uzavretými systémami izolujúcimi dané spoločenstvo od iných, odlišných etník, národov alebo štátov.

Ak medzi kultúrami prevažuje tendencia upevňovania vzájomnej odlišnosti, hovoríme o **izolacionistickom** type medzikultúrnych vzťahov. Historickým príkladom tohto typu izolacionizmu je čínska kultúra, v rámci ktorej vrcholným obdobím izolacionizmu bola viac tisícročná politika cisárstva upevňovaná prostredníctvom autochtónneho jazyka a písma ako i autochtónnym náboženstvom *tao*. Keď do Číny začal z Indie prenikať budhizmus (okolo 6 st. pred Kr.) integrita čínskej kultúry sa tým príliš nezmenila. Došlo totiž k tomu, že

---

národných preferencií a tradícií (napr. súčasné diskusie o genetických manipuláciách, eutanázii, interrupcii, o kultúrnych právach etnických skupín, o uznaní legitimity homosexuality a o mnohých iných otázkach súvisiacich so socio-kultúrnou diverzitou). Tieto mimovedecké intervencie významnou mierou ovplyvňujú nielen vedu, ale charakter celého systému sociálneho *vedenia*, vrátane vzdelávania a a využívania poznatkov v praxi.

sa prijali iba tie prvky budhizmu, ktoré boli zrozumiteľné a blízke taoisticko-konfuciánskym epistémam a vzorom. Tie boli pretavené do čínskej identity, čo umožnilo, že čínska kultúra zostala v izolácii až do obdobia tzv. ópiových vojen.

Samozrejme, v evolúcii všetkých národov sveta by sme našli obdobia a politiky izolacionizmu až do súčasnosti. Stačí si pripomenúť úsilie predstaviteľov quebeckého, osetského, či kosovského separatizmu. Izolacionizmus využíva ako nástroje svojej politiky takmer všetky elementy kultúry – reč, mýty, tradície, náboženstvo, morálku. Usiluje sa o preferenciu toho, čo kultúry národov odlišuje a tejto odlišnosti sa snaží upevňovať svoju vnútornú integritu a presadzovať určitú mieru dominancie v medzinárodnom prostredí.

Iným typom medzikultúrnych vzťahov je **difúzia**. Difuzionistická interpretácia kultúr je doménou historizujúcich koncepcií kultúr (A. Toybee, O. Spengler, F. Nietzsche, M. Foucault, S. P. Huntington). Ich spoločným znakom je uprednostňovanie hypotézy, že základným východiskom poznania kultúry je skúmanie jej genealógie v zmysle jednotlivých kultúrnych entít – napríklad morálky, náboženstva, umenia, spôsobov života, sociálnych vzorov a pod. Difuzionizmus vysvetľuje kultúry historicky a kauzálne. Tvrdí, že určitý kultúrny systém vzniká ako autochtónny fenomén v konkrétnom čase a priestore, z ktorého sa zásluhou rozličných aktérov šíri do nových oblastí a v tomto procese sa čiastočne transformuje. Získanie mocenskej prevahy (*hard power*) nad národmi a štátmi je podľa tejto teórie sprevádzané snahou získať aj kultúrnu hegemoniu (*soft power*).

Avšak skutočný priebeh kultúrnej difúzie je oveľa zložitejší, než je problém mocenskej hegemonie. Určitý aktér síce môže pomocou tvrdej moci presadzovať na nových územiach svoje kultúrne preferencie, ale autochtónne kultúry pod cudzou nadvládou si dokážu udržať svoju kontinuitu pomocou mnohých stratégií rezistencie, maskovania, zamrazovania, pozitívnej deviácie a pod. (Príklad: bolševizácia národných kultúr v štátoch tzv. sovietskeho bloku počas bipolarity. Po skončení bipolarity došlo k revitalizácii autochtónnych národných kultúr tak na území bývalého Sovietskeho zväzu, ako aj v štátoch bývalého sovietskeho bloku.)

Čiastočne iným typom medzikultúrnych vzťahov je **penetrácia**. Penetračná interpretácia sa v podstate nelíši od difuzionistického chápania interkultúrnych vzťahov, lebo tiež skúma kultúry v procese ich *šírenia* medzi národmi. Rozdiel je však v tom, že sa sústreďuje na vysvetlenie procesov *totožnosti a zmeny* v priebehu difúzie určitej kultúrnej iniciatívy z autochtónnej bunky do širšieho medzi-národného procesu.

Dobrym príkladom je difúzia kresťanstva medzi národmi. V procese difúzie kresťanstva na medzinárodnej scéne, (ktoré sa začalo tzv. Milánskym ediktom – 313 n. l.) dominantným javom je separácia od pôvodných etnických koreňov kresťanstva, teda od hebrejského etnika, a univerzalizácia (alebo ak chcete „zmedzinárodnenie“- (no, je to krkolomný výraz) kresťanstva. Christianizácia sa šíri prostredníctvom dvoch civilizačných nástrojov: latinizáciou a posthelenizáciou barbarských a negramotných etník, tzv. pohanov. Hoci niektoré pohanské tradície kresťanstvo integruje do svojho verejného, populárneho formátu určeného pre „nevzdelané masy“ nejde o „influenziu“, ani „amalgamizáciu“, ale o *penetráciu*, to znamená taký proces, pri ktorom navrstvenie kresťanských princípov na pohanské zvyky sleduje lepšie šírenie kresťanstva, nie udržanie autochtónnej pohanskej kultúry. Pre porozumenie tejto odlišnosti v medzinárodnom šírení náboženskej kultúry je potrebné odlišiť **difúziu** od **penetrácie**. Penetrácia neabsorbuje autochtónne prvky pôvodných kultúr, ale ich rozkladá deštruuje, aby uvoľnila miesto pre akceptáciu nového kultúrneho fenoménu. Pričom prijatie novej kultúry sa stane integrálnou súčasťou autochtónnej národnej identity natoľko, že determinuje celú štruktúru kolektívnej pamäti národa, jeho etnickú identitu, jeho vzory, normy a hodnoty. Za aktérov penetračných procesov prevažne pokladáme inštitúcie a exkluzívne organizácie, lebo tie disponujú

nástrojmi masovej manipulácie, regulácie a subordinácie. Takouto inštitúciou je v prípade kresťanstva cirkev, štát Svätej stolice, umma v islame, kasta v hinduizme, ezoterická kabala, scientizmus v USA, rozličné sekty, kluby a tajné spoločenstvá (templári, slobodomurári, ale i teroristické organizácie využívajúce náboženský fanatizmus ako nástroj politických cieľov.)

Osobitnou témou penetrácie je postmoderná masová, resp. konzumná kultúra, produkujúca imitačné vzory správania sa – tzv. simulakrum. Podľa Jean Baudrillarda žijeme vo svete, v ktorom sa stráca rozdiel medzi skutočným a neskutočným, raliťou a virtualitou, verejným a súkromným, umením a realitou, lebo sa náš tradičný svet zrútil do „čiernej diery“. Predovšetkým masmédiá, hlavne televízia, podľa tohto francúzskeho filozofa, vytvorili „televízny svet“, v ktorom už niet rozdielu medzi realitou a fikciou. Koncept simulakra možno aplikovať na Disneyland a Disney World, dva najvýznamnejšie symbolické verejné priestory 21. storočia. Disney prezentuje simulakrum verejnej ulice USA, kde neexistujú zbrane, bezdomovci, drogy a strach, čo je na hony vzdialené skutočnosti. Táto simulovaná vizuálna kultúra sa stáva vzorom pre verejné priestory veľkých nákupných centier, kde „konzument“ žije v hyperrealite bohatstva a blahobytu. No medzi regálmi tovaru stráca svoju identitu, autenticitu stáva sa bezmenným jednorozmerným konzumentom. Simulakrum je odvrátenou tvárou Golema postmodernej blahobytnej spoločnosti, spoločnosti simulujúcej zábavu, šou, masové megaprodukcie, resp. megareprodukcie v labyrinte kolaborácií s fikciami a imagináciami, iba treba vhodiť tú správnu mincu do automatu Golemovej hlavy.

Záver: Z načrtnutých typov medzikultúrnych vzťahov vyplývajú dôležité princípy interpretácie kultúr a civilizácií a ich vplyvu v medzinárodnom prostredí.

1/ Ani jeden typ medzikultúrnych vzťahov sa v evolúcii kultúr neprejavil v akejsi čistej podobe, jednak preto, že vzájomné vzťahy medzi národmi nikdy neboli celkom zmrazené. Aj za extrémnej politiky izolacionizmu medzi národmi celkom neprerušili obchodné kontakty, lebo tie zároveň prinášali so sebou civilizačné inovácie a bohatstvo. (Môžeme to ilustrovať príkladom rozvoja obchodu medzi Japonskom a Holandskom v 17. storočí. Holandských obchodníkov Japonci žiadali, aby pred vstupom na ich územie sa zaviazali, že nebudú šíriť kresťanstvo. Na znak tohto záväzku, pred zrakom japonských strážcov zen-budhizmu a šitó museli pošliapať kríž ako symbol kresťanstva.)

Z uvedeného vyplýva, že historickým trendom evolúcie ľudskej kultúry je diverzita, ktorej limity sú podmienené civilizačnými a modernizačnými inováciami. To je zároveň kongnitívnym princípom odlišného vymedzenia pojmov kultúry a civilizácie.

2/ Z vedeckého, ale ani z politického, či ideologického hľadiska nie je možné hodnotiť kultúry podľa toho, akú civilizačnú úroveň dosiahli v danej historickej epoche. Teda nie je akceptovateľná evaluácia kultúr v zmysle nejakého hierarchického modelu vyššie kultúry – verzus nižšie kultúry. Namiesto tohto modelu je potrebné uprednostniť možnosť skúmania kultúrnych identít v zmysle difuzionizmu a penetrácií. Práve tieto procesy môžu ukázať, ktoré elementy kultúr národov a štátov sú autochtónne a ktoré sú výsledkom medzinárodných (resp.) medzietnických a medzištátnych vzťahov.

Vedecké poznanie týchto faktorov môže významne participovať na upevňovaní integračných vzťahov medzi štátmi, a zároveň limitovať tie trendy, ktoré odmietajú význam zachovania multikultúrneho bohatstva ľudstva na našej planéte.

Literatúra

Freud, S. : O človeku a kultúre. Odeon, Praha 1989.

Taylor, Ch.: Multiculturalism and „The Politics of Recognition“. (ed. Gutman, A.) Princeton Uni Press, New Jersey 1992.

Walzer, M.: Politika a vášeň. In: Kritika & Kontext. No. 34, 2008, s. 62 – 77.

Kontakt:

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Sylvia Zelmanová

FAKULTA MANAGEMENTU
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

COLNÁ POLITIKA SR V SÚČASNOSTI

sylvia.zelmanova@colnasprava.sk

Abstrakt

Zahraničnoobchodná politika je súčasťou celkovej hospodárskej politiky štátu a pôsobí na ekonomiku príslušnej krajiny v takej miere, do akej je krajina zapojená do medzinárodnej del'by práce. Miera zapojenia je daná prírodnými podmienkami a relatívnou vyspelosťou ekonomiky. Pri realizácii colnej politiky sa spravidla aplikujú dve základné metódy a to metóda diskriminácie – rozdielneho zaobchádzania alebo znevýhodnenia, alebo metóda preferencie – poskytovania výhod. Prostriedky zahraničnoobchodnej colnej politiky sa podľa rozsahu a účinku členia na autonómne a zmluvné prostriedky. Ide o jednostranné opatrenia štátu, ktorými sa reguluje zahraničnoobchodná výmena tovaru, alebo o zmluvné prostriedky, ktoré sú uplatňované v dvojstranných a mnohostranných ekonomických vzťahoch. Okrem nich sú využívané aj pasívne autonómne prostriedky – antiimportná politika – clá, colný sadzobník, colné konanie, licenčné konanie. Spoločné predpisy, počnúc založením colnej únie s jednotnou tarifou sa opierajú o ďalšie aspekty politiky jednotného trhu, ochrane ekonomických záujmov pomocou netarifných nástrojov a opatrení. Slovenská republika musí v súčasnosti čeliť novým výzvam: na jednej strane musí zaistiť hladký tok obchodu a na druhej strane garantovať bezpečnosť a ochranu občanom. Nie je to jednoduché dosiahnuť rovnováhu medzi požiadavkami trhu, keď kontrolné mechanizmy musia byť neustále modernizované a spolupráca medzi výkonnými zložkami zosilnená.

Abstract

Foreign trade policy is a part of overall economical policy of the state and has an impact on the economy of the respective state to such extent as the country is involved in international division of labour. The scope of involvement is based on natural conditions and relative forwardness of the economy. While realization of the customs policy there are normally applied two basic methods expressly the method of discrimination - different dealing or disadvantage, or method of preferences - granting of advantages. The means of foreign trade customs policy are divided in autonomous and conventional ones according to their extent and effect. It is a matter concerning single-sided measures of the state the foreign trade exchange of the goods is regulated by or concerning conventional means which being applied to the bilateral and multilateral economical relations. Apart from them there are applied also passive autonomous means - against import policy – duty, customs tariff, customs procedure, licence procedure. Common measures as begun by establishing of the customs union with single tariff are based on further aspects of the policy of the unified market, protection of the economical interests by means of non tariff implements and measures. Slovak republic must nowadays face new challenges: on the one side it must assure fluent stream of the trade and on the other hand it must guarantee safety and protection of the citizens. It is not simple to achieve stability amongst requirements of the market when the control mechanism must be still updated and the cooperation amongst the executive bodies must be reinforced.

V dejinách ľudstva sa historickým vývojom menilo spoločenské zariadenie, hospodárske, sociálne a ekonomické podmienky a menilo sa aj colné zákonodarstvo a od týchto podmienok sa odvíjala aj povaha cla. Clo sa vyvinulo v období, keď ľudstvo bolo schopné vyprodukovať nadspotrebu, stálo na určitom stupni spoločenského vývoja a zároveň v čase vzniku peňazí. Clo je súčasne späté so vznikom štátu, resp. útvarov, ktoré mu predchádzali – Slovensko nie je výnimkou. Naše územie bolo už od pradávna križovatkou významných obchodných ciest. Z tejto doby - roky 903 až 904, sa zachoval jeden z najstarších colných poriadkov, ktorý upravoval vyberanie cla pre bavorských a slovanských obchodníkov, ktorí platili clo v peňažnej a aj naturálnej forme.

Dnes už niet žiadnych pochyb o tom, že colné zákonodarstvo veľmi citlivo reaguje na spoločensko-ekonomický vývoj každej krajiny. Z tohto pohľadu je jeho odrazom, ale súčasne aj právnym vyjadrením v uvedenej sfére. Pre colno-právne predpisy je v prvom rade charakteristická flexibilita prispôsobovania sa ekonomickému pohybu a spoločenskej praxi, hlavne z dôvodu nutnosti regulovať spoločenské vzťahy, v súlade s potrebami spoločnosti.

1. Colná politika – jej ciele a nástroje

Colná a cenová politika je súčasťou zahranično-obchodnej politiky a tým aj hospodárskej politiky štátu. Môže byť liberálna - podporuje pohyb tovaru cez hranice, alebo protekcionistická – štát chráni svoje územie tým, že brzdí import alebo export. Colnými opatreniami sa reguluje dovoz zahraničného tovaru a vývoz domáceho tovaru do zahraničia.

Zjednocujúcim článkom viacerých definícií politiky je pojem moci, preto politiku treba považovať za správu vecí verejných na základe uplatňovania moci, pričom jej základnými atribútmi sú moc, štát a právo. Politika predstavuje proces boja o moc. Je zrejmé, že v politickej činnosti je zahrnutý moment cieľavedomého ovplyvňovania spoločnosti v záujme dosiahnutia určitých cieľov, teda do obsahu politiky sa premieta úsilie riadiť spoločnosť. Zo samotného pojmu politika vychádza aj vymedzenie a charakteristika pojmu colná politika. Tu je však potrebné povšimnúť si, že colná politika sa používa rovnako ako politika na dosiahnutie určitých cieľov, no na rozdiel od všeobecnej roviny v politike, u colnej politiky je to v konkrétnej oblasti.

Colná politika je súhrn zásad a opatrení v oblasti ciel, daní, poplatkov a colného konania, ktoré štát používa na dosiahnutie určitých cieľov a záujmov v obchodných vzťahoch s ostatnými štátmi. V zásade sa rozlišujú zmluvné a autonómne prostriedky colnej politiky, zmluvné vyplývajúce z uzatvorených medzinárodných zmlúv a na také, ktoré vydáva samotný štát k ovplyvneniu dovozu a vývozu tovaru. Chápe sa ňou obchodná politika štátu v zahraničnom obchode. Je súčasťou zahraničnoobchodnej hospodárskej politiky štátu. Colná politika sa začala formovať a hodnotiť opatrnejšie z hľadiska konkurenčného prostredia, efektov colného protekcionizmu na vnútornú ekonomiku so zreteľom na fungovanie medzinárodného obchodu, od rozvoja ktorého závisia ekonomika a firmy. V medzinárodnom prístupe bola colná politika nahradená širšou obchodnou politikou (v proexportnom zameraní) v súlade so štrukturálnou a rozvojovou politikou zahŕňajúcou i selektívne importné opatrenia, ktorá je zaradená do rámca dlhodobej i priebežnej hospodárskej politiky.

Nástroje colnej politiky si každý štát, prípadne skupina štátov, vytvára sám a nezávisle. Medzi základné nástroje colnej politiky radíme:

- Nariadenie rady (EHS) č. 2913/1992 z 12.10.1992, ktorým sa ustanovuje Colný kódex spoločenstva;
- Nariadenie komisie (EHS) č. 2454/1993 z 2.7.1993, zavádzajúce ustanovenia pre vykonávanie nariadenia rady (EHS) č. 2913/1992 ustanovujúceho Colný kódex spoločenstva;
- Nariadenie rady (EHS) č. 2658/1987 z 23.7.1987 o colnej a štatistickej nomenklatúre a o Spoločnom colnom sadzobníku;
- Colný zákon č. 199/2004 Z.z. o zmene a doplnení niektorých zákonov;
- Vyhláška MF SR č. 227/2004 Z.z., ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia colného zákona a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Tieto základné nástroje vymedzujú colné režimy a prostriedky na realizáciu colnej politiky (napr. colné doklady, colná kontrola, bezcolnosť). Colná politika štátu sa uskutočňuje prostredníctvom vykonávania colného dohľadu a colnej kontroly colnou správou na dodržiavanie zákonov a iných všeobecne záväzných právnych predpisov a medzinárodných zmlúv. Na dosiahnutie týchto cieľov, ktoré sleduje colná politika, plní colná správa úlohy v oblasti colných formalít, colných sadzieb, colnej hodnoty, nomenklatúrneho zatried'ovania tovaru, pôvodu tovaru a colnej štatistiky, zisťovanie zodpovednosti osôb za porušenie predpisov a ďalej plní úlohy ustanovené osobitnými predpismi.

Clo funguje ako autonómny prostriedok, ako určitá forma daní, ktorá je zdrojom príjmov štátneho rozpočtu. Podľa niektorých literatúr hovoríme o cle ako o jednej z najstarších foriem zdaňovania, pričom jedným z dôvodov je jednoduchosť výberu dane vtedy, keď tovar prechádza cez národné hranice. Funkčne, predovšetkým v súčasnej dobe, prechádza clo skôr do oblasti daňovej, stáva sa súčasťou ceny dovážaného tovaru a pôsobí teda rovnako ako nepriame alebo spotrebné dane. Clo aj celá oblasť colnej politiky a praxe potom môžeme považovať za štátny nástroj regulácie, ovplyvnený jednak kvalitou domáceho prostredia, ako aj vonkajšími hospodárskymi vzťahmi. Clo a colnú politiku, ktorá je významnou súčasťou finančnej a obchodnej politiky štátu, nie je možné posudzovať len z pohľadu jedného štátu. Snaha štátov o stanovenie určitých záväzných pravidiel v medzinárodnom obchode s tovarom bez akejkoľvek diskriminácie sa prejavila už dávnejšie. Prvým krokom v tomto smere bolo prijatie Všeobecnej dohody o clách a obchode v októbri 1947. Uzavretie tejto dohody znamenalo, že colná politika, ktorá dosiaľ neobmedzene v právomoci jednotlivých štátov, využívajúc ju podľa svojich potrieb, sa stáva predmetom medzinárodnej právnej úpravy. Využitím cla môžeme výrazne ovplyvňovať spotrebu tovaru, na ktorý bolo clo uvalené.

Poznáme teda druhy cla:

Z hľadiska obchodno-politického:

- autonómne - všeobecne platné pre všetky krajiny, určované nezávisle rozhodnutím štátu,
- zmluvné, vychádzajúce z dvojstrannej alebo mnohostrannej zmluvy s iným štátom alebo skupinou štátov,

Podľa účelu:

- fiškálne, ktorého úlohou je zabezpečiť dostatok peňažných prostriedkov pre štátny rozpočet,
- ochranné, ktoré je nástrojom na ochranu domácich výrobcov priemyselnej alebo poľnohospodárskej produkcie (ide najmä o clo výchovné, negociačné, vyrovnávacie,

antidumpingové, kompenzačné, preferenčné, odvetné, colno-kontingentné, prohibatívne),

Podľa smeru dopravy:

- vývozné, ktoré je vyberané pri vývoze tovaru, aj keď predpisy Európskeho spoločenstva pojem vývozné clo síce poznajú, ale v praxi sa nevyužíva,
- dovozné, ktoré je vyberané z dovážaného tovaru,
- tranzitné, ktoré sa vyberá za povolenie prechodu zahraničného tovaru cez územie štátu,
-

Podľa spôsobu výpočtu colnej sadzby:

- valorické (hodnotové), ktoré sa určuje percentuálnou sadzbou z fakturovanej ceny, prípadne z hodnoty tovaru,
- špecifické, kde je určená pevná sadzba na jednotku množstva príslušného tovaru (hmotnosť, kus),
- diferencované, ktoré je určené na základe špecifických alebo valorických cieľ, pričom sa vyznačuje odstupňovanými sadzbami podľa ceny tovaru,
- zmiešané (kombinované), ktoré je kombináciou špecifických a valorických cieľ,
- kĺzavé (pohyblivé), určované podľa hodnoty tovaru a cenového pohybu na vnútornom trhu.

Výraznou kvalitatívnou zmenou, ktorá znamenala hodnotový posun v celej spoločnosti, a teda nemohla sa vyhnúť ani takej dôležitej oblasti vonkajších ekonomických vzťahov, akou je colníctvo, bol 1. máj 2004. Tento historický míľnik znamenal, že Slovenská republika sa stala právoplatným členom Európskej únie. Po našom vstupe do Európskej únie dochádzalo a stále dochádza k mnohým zmenám na rôznych úsekoch spoločenského, hospodárskeho vývoja Slovenskej republiky a života jej obyvateľov. Jednou z oblastí, ktorá sa od prvých dní nášho členstva riadila novými pravidlami, je oblasť dovozu, vývozu a tranzitu tovaru, regulovaná colnými predpismi. Vstup Slovenskej republiky do jednotného vnútorného trhu tiež znamenal pre colné orgány významné zmeny v kompetenciách, vo vykonávaných činnostiach a v organizačnom usporiadaní colných orgánov v dôsledku zrušenia pravidelných colných kontrol na vnútorných hraniciach a zníženiu objemu tovaru, ktorý je predmetom colnej kontroly. Postavenie a činnosť colných orgánov sú ďalej výrazne ovplyvnené zapojením Slovenskej republiky do medzinárodných ekonomických inštitúcií, akými sú napríklad ekonomické, colné alebo menové únie v oblasti voľného obchodu.

2. Colná politika SR - významný segment spoločnej obchodnej politiky Európskej únie v súčasnosti

Európska únia je najsilnejším ekonomicko-integračným zoskupením vo svete. Dôležitý je aj vplyv Európskej únie na svetový obchod a na formovanie multilaterálneho obchodného systému Európskej únie realizáciou zahranično-obchodnej politiky, ktorou presadzuje voči tretím krajinám svoje obchodné a politické záujmy. Zahraničná politika Európskej únie zahŕňa aj jeden z jej najdôležitejších pilierov, spoločnú obchodnú politiku. Prostredníctvom spoločnej obchodnej politiky Európskej únie reguluje a koordinuje obchodné vzťahy s nečlenskými krajinami. Už v Rímskej zmluve z roku 1957 je určený cieľ, ktorým bolo vytvorenie colnej únie. Colná únia je základom jednotného trhu Európskej únie s jeho štyrmi hlavnými slobodami: voľný pohyb tovaru, osôb, služieb a kapitálu. Bez colnej únie by obchodná politika, poľnohospodársky trh a efektívna koordinácia ekonomických a menových

politik nebola možná. Cieľom colnej únie je predovšetkým podpora svetového a korektného obchodu, zvyšovanie atraktívnosti Európskej únie ako miesta, kde priemysel a obchod prispieva k vytváraniu nových pracovných miest, zjednodušenie výberu cla a daní, atď.

Jedným zo základných princípov Európskej únie je už od jej počiatkov vytvorenie jednotného trhu. Podstatu jednotného trhu možno jednoducho definovať ako voľný pohyb, čiže neobmedzený pohyb tovaru a služieb, osôb a kapitálu medzi krajinami Európskej únie a teda podporu voľného obchodu medzi jej členmi. Posilnenie obchodu prenesením národných legislatív na Úniu a odstránenie colných bariér je cestou k rastu prosperity a zvyšovaniu životného štandardu. Európska únia je najvýznamnejším svetovým trhom, kde sa realizuje viac ako jedna pätina celkového svetového obchodu s tovarom. Európska únia podporuje obchod v rámci hraníc jej všetkých členských štátov, ale takisto ho podporuje aj navonok, so zvyškom sveta. Európska únia je podľa Zmluvy o Európskej únii postavená na troch základných pilieroch – Európske spoločenstvo, Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika a Spravodlivosť a vnútorné záležitosti. V ekonomickej oblasti, ktorá je zahrnutá v prvom pilieri, je hlavnou úlohou podporovať harmonický a vyvážený rozvoj ekonomických činností, trvalý a neinflačný hospodársky rast, ktorý by súčasne rešpektoval stále sa zvyšujúce nároky na životné prostredie, vysoký stupeň konvergencie ekonomickej výkonnosti, vysokú úroveň zamestnanosti a sociálnej ochrany, zvyšovanie životnej úrovne a kvality života, upevňovanie hospodárskej a sociálnej súdržnosti medzi členskými štátmi. Z hľadiska základných aktivít, ktoré majú prispieť k naplneniu týchto cieľov, možno rozlíšiť dve skupiny: prvá, ktorá je dlhodobou ťažisková a je ňou vytvorenie vnútorného trhu pre voľný pohyb tovaru, služieb, kapitálu a osôb a druhá, ktorá na to do určitej miery nadväzuje na vytvorenie hospodárskej a menovej únie. Nástroje, ktoré smerujú k naplneniu vytýčených cieľov v sektorovom a horizontálnom ohľade, predstavujú spoločné politiky členských štátov Európskej únie.

Mnohé z úloh colných správ súvisia nielen s politikou Spoločenstva, ale v každej oblasti sa dotýkajú medzinárodného obchodu a s ním spätých otázok, ako sú boj proti podvodom, terorizmu a organizovanému zločinu. V súčasnosti je primárnou úlohou colných správ vymeriavanie ciel a vnútorných (nepriamych) daní. Nespočetné zmeny v rozvoji, zahrňujúc rozširovanie Európskej únie a rozmach elektronického obchodu na jednej strane a ochrana pred teroristickými atakmi a organizovaným zločinom na strane druhej, sú prostredím, v ktorej sa dnešné colné správy pohybujú a pracujú. Hlavným strategickým cieľom je zaistiť, aby colné správy boli pripravené na stretnutie sa s požiadavkami meniaceho sa sveta. Colnice musia mať nevyhnutne také rozpočtové zdroje, aby boli schopné pri rozvoji obchodu, vnútorného i medzinárodného, aplikovať stabilné pravidlá v ochrane proti nečestným praktikám v medzinárodnom obchode a zabráneniu zničenia dosiahnutých obchodných výsledkov. Tieto ciele dokážu naplniť za predpokladu, že budú naďalej pokračovať v zjednodušovaní a racionalizácii colnej legislatívy, informatizácii systémov, zabezpečení aplikácie legislatívy a prehĺbením spolupráce medzi 27-imi národnými colnými správami, zabezpečením služieb obchodníkom cez bližšie vzťahy medzi colnými orgánmi a obchodnými spoločnosťami, zabezpečením školení pre colníkov aj obchodníkov ako aj podporením medzinárodnej colnej spolupráce, zjednodušenia obchodu a colných procedúr na celosvetovej úrovni.

Dynamický vývoj ekonomickej a politickej situácie na území Európskej únie si vynucuje neustály rozvoj politik na tejto úrovni. Colná politika ako čiastková politika celého hospodárskeho sektora Európskej únie si stanovila strategické priority vedúce k dosiahnutiu rozvoja. Za hlavné strategické piliere si Európska únia stanovila:

- príprava na rozširovanie jednotného colného územia o územie krajín, ktoré sú

- v predvstupovom procese,
- zmena postavenia colných správ z pohľadu rozšírenia kompetencií v správe spotrebných daní,
  - proces znižovania colných sadzieb,
  - colná a policajná spolupráca, rozvoj vo výmene dát,
  - boj proti pašovaniu a terorizmu.

Jednou z reforiem colných procedúr je i budovanie plne informatizovaného systému tzv. „schodišťa“ (Stairway), ktorého účelom je uľahčenie colného konania založeného na zjednodušených postupoch. Uvedený 5-úrovňový systém umožňuje efektívne prepojenie siete medzi operátormi obchodujúcimi so zahraničím (exportéri, importéri, špedičné a deklarantské služby) a colnou správou a tým využitie zjednodušeného colného konania (napr. podávanie colného vyhlásenia elektronicky). Čím vyššiu prioritu operátor získa, tým môže využiť väčšiu mieru a rozsah uľahčenia (zjednodušenia) colného konania, ktoré má do značnej miery veľký vplyv na flexibilitu obchodnej operácie.

Reforma prebieha v spolupráci medzi jednotlivými colnými správami členských štátov, ktorá je v súčasnosti zameraná na globalizáciu obchodu a tzv. elektronického obchodu (e-commerce). Globalizáciu je nutné vnímať ako nevyhnutný proces v prostredí obchodných trhov a transakcií, v prostredí na sebe vzájomne závislom v dôsledku zmien spôsobených dynamikou obchodu, tokom kapitálu a technológií. Úlohou colných správ je integrácia informačných tokov a vytvorenie kvalitných databáz poskytujúcich údaje o prebiehajúcich operáciách v medzinárodnom obchode. V tejto zmene možno výrazne analyzovať a zistiť novú rolu colných orgánov v Európskej únii, na jednej strane podpora uľahčenia zahraničného obchodu, ktorá spočíva v zjednodušení colných procedúr, automatizácii a na strane druhej ochrana územia Spoločenstva pred medzinárodnými zločinmi.

Novým trendom rozvoja colnej politiky sa stal i boj proti nezákonným aktivitám. V súčasnosti sa v boji proti colným a daňovým podvodom, pašovaniu a organizovanému zločinu v rámci Európskeho spoločenstva požívajú nové metódy na podporu zlepšenia kontrol a praktickej spolupráce colných správ, využívanie analýzy rizík u ekonomických subjektov v medzinárodnom obchode, posilnenia boja proti falšovaniu a pirátstvu (zneužívanie práv duševného vlastníctva) a spolupráca s daňovou správou.

Colné správy členských štátov Európskej únie sa podieľajú na plnení úloh projektu CUSTOMS. V rámci tohto programu si stanovili hlavné oblasti realizácie harmonizácie v implementácii legislatívy, zlepšenie a uľahčenie výkonu, zabezpečenie vzdelávania, posilnenie komunikácie s deklarantami a správu vonkajších hraníc. Nosnú časť tvoria vzdelávacie kurzy pre colné orgány zamerané na výkon colných kontrol, určenie si štandardov kontrol, samotný systém a výkon vzdelávania a informatizáciu colných systémov. Od 1.1.2003 sa tento projekt doplnil, v ktorom sa rozpracovala podrobnejšie príprava colných správ na rozšírenie colného územia Európskej únie, kladie sa väčší dôraz na boj proti podvodom, zlepšenie štruktúry hlavných úloh colných správ a pracovných nástrojov.

Slovenská republika vydáva každoročne colný sadzobník nariadením vlády SR. Nomenklatúru colného sadzobníka tvorí na základe Asociačnej dohody Kombinovaná nomenklatúra Európskych spoločenstiev, ktorá sa každoročne aktualizuje podľa zmien vykonaných EÚ. Colný sadzobník okrem nomenklatúry obsahuje všeobecné a zmluvné colné sadzby platné na príslušný rok v zmysle záväzkov vyplývajúcich z Uruguajského kola GATT.

Okrem colných sadzieb obsahuje preferenčné zníženia pre rozvojové krajiny. V ďalších prílohách colného sadzobníka sú uvedené sadzby v rámci colných kvót GATT, dočasne znížené sadzby nad rámec GATT, sezónne sadzby pre poľnohospodárske výrobky, zoznam rozvojových a najmenej rozvinutých krajín a znížené sadzby pre liečivá a látky používané vo farmaceutickom priemysle. Nariadením vlády SR č. 108/2002 Z.z. sa s účinnosťou od 10. marca 2002 ustanovujú ďalšie prílohy colného sadzobníka, ktoré obsahujú preferenčné sadzobné opatrenia vyplývajúce z dohôd o voľnom obchode.

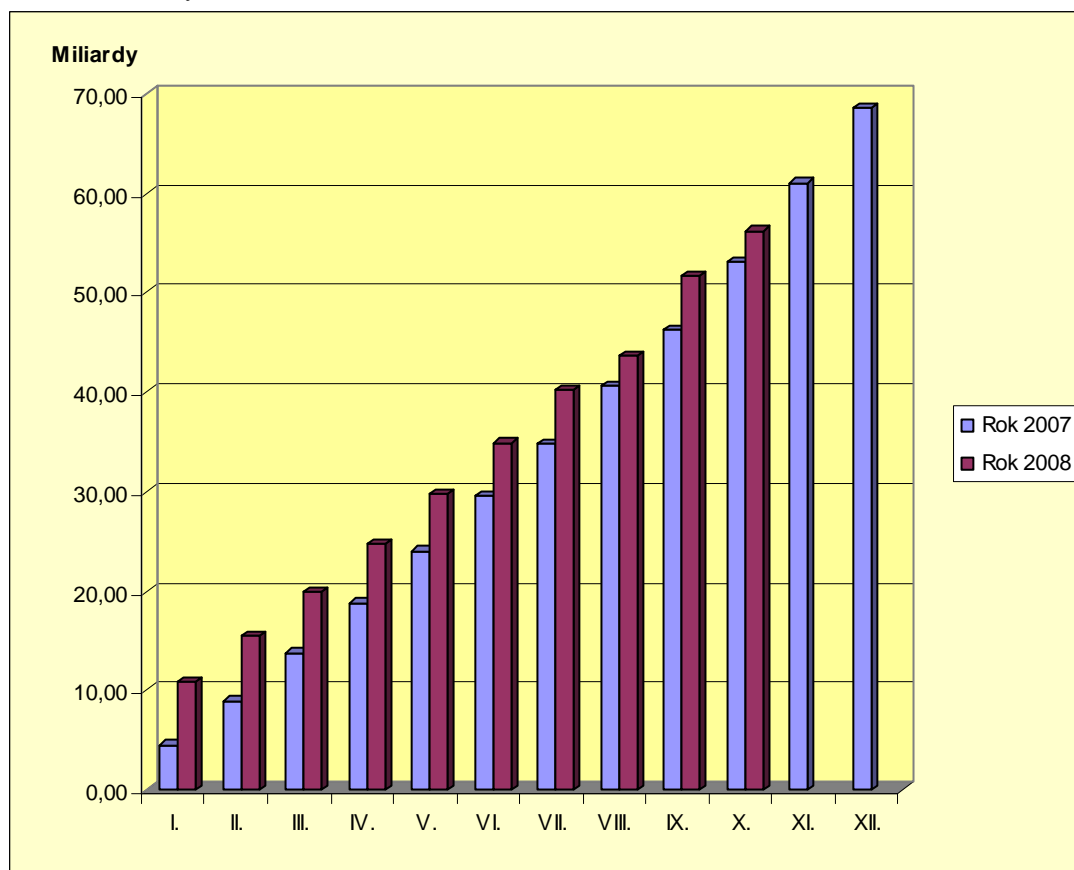
Samotný výber a zúčtovanie colných a daňových príjmov je realizovaný na úrovni colného úradu za daný územný obvod, konečné zúčtovanie sa vykonáva na úrovni Colného riaditeľstva Slovenskej republiky. Už na úrovni colného úradu je možné v súčasnosti presne identifikovať, v akej výške boli tieto clá a dane vybraté a aké sú podlžnosti deklarantov voči štátnemu rozpočtu. Súčasný systém v tejto oblasti umožňuje národným inštitúciám a taktiež inštitúciám Európskej únie jednoducho kontrolovať postupy a účty.

Tabulka č. 1: Celkový odvod Colného úradu Bratislava ku 31. 10. 2008

Celkový odvod CÚ Bratislava	Rok 2007	Rok 2008
I.	4 570 391 564,17	10 872 357 330,35
II.	8 951 484 656,44	15 475 178 077,37
III.	13 797 804 269,00	19 960 110 390,98
IV.	18 795 054 721,70	24 688 406 394,80
V.	24 032 693 014,60	29 726 609 041,49
VI.	29 605 973 819,90	34 922 781 563,09
VII.	34 763 385 952,30	40 175 860 066,22
VIII.	40 596 352 058,20	43 595 909 817,00
IX.	46 314 718 321,80	51 678 222 098,79
X.	53 108 938 176,50	56 191 318 612,82
XI.	61 014 368 303,24	
XII.	68 573 708 825,30	

Zdroj: Colný úrad Bratislava, oddelenie ekonomiky a logistiky

Graf č. 1: Celkový odvod Colného úradu Bratislava ku 31. 10. 2008

Zdroj: Colný úrad Bratislava, oddelenie ekonomiky a logistiky

Medzinárodnú spoluprácu možno rozdeliť do troch základných skupín:

- a) multilaterálna spolupráca v rámci medzinárodných organizácií WCO, WTO,
- b) aktívne členstvo alebo štatút pozorovateľa v medzinárodných systémoch výmeny informácií Balkan-Info, Cargo-Info, RILO, Mar-Info a spoločných pracovných skupín, napr. Juhovýchod, Pompidou,
- c) spolupráca pri uskutočňovaní spoločných operácií partnerských colných správ a kontrolovaných dodávok drog a prekurzorov.

V oblasti medzinárodnej spolupráce sa Colná správa SR aktívne podieľa na práci medzinárodných organizácií, ktorých činnosť sa dotýka colnej oblasti a to najmä Svetovej colnej organizácie, Svetovej obchodnej organizácie, Medzinárodnej organizácie prepravcov, Svetovej organizácie pre ochranu duševného vlastníctva a ďalších. Slovenská republika v období posledných rokov pristúpila k významným medzinárodným dohovorom v oblasti colníctva:

- Medzinárodný dohovor o zjednodušení a zladení colných režimov a Protokol o zmene dohovoru (tzv. Kyoto Convention),
- Medzinárodný dohovor o administratívnej spolupráci pri predchádzaní, vyšetrovaní a postihovaní porušovania colných predpisov (tzv. Nairobi Convention),
- Dohovor o prepustení tovaru do režimu dočasného použitia (tzv. Istanbul Convention),

- Dohovor o spoločnom tranzitnom režime,
- Dohovor o zjednodušení formalít pri preprave tovaru a iné.

Ďalším nemenej významným prostriedkom spolupráce sú bilaterálne dohody o vzájomnej spolupráci v oblasti colníctva, ktoré má SR podpísané so všetkými susednými krajinami, niektorými krajinami Európskej únie ako Veľká Británia, Francúzsko, Taliansko, Fínsko, Švédsko a ďalšími krajinami ako napr. USA, Čína, Rusko, Nórsko, Turecko a ďalšie. S krajinami EÚ spolupracuje tiež na základe Protokolu č. 6 o vzájomnej pomoci v otázkach colníctva Európskej dohody o pridružení.

Významné aktivity Colnej správy SR sú zamerané tiež na spoluprácu s orgánmi Európskej komisie. Predstavitelia CR SR sa aktívne zúčastňujú na rokovaníach pracovných skupín o pravidlách pôvodu tovaru. Čo sa týka spoločného tranzitného režimu, predstavitelia CR SR sa veľmi aktívne a pravidelne zúčastňujú na stretnutiach s expertmi Zmiešaného výboru EÚ/EZVO o problematike Spoločného tranzitného režimu a problematike Nového automatizovaného tranzitného systému.

Kontakt:

Katedra ekonómie a financií
Fakulta Managementu
Univerzita Komenského v Bratislave
Odbojárov 10
P. O. Box 95
820 05 Bratislava 25

Zoznam účastníkov konferencie

Aleksanyan Tigran, Ing.
Balhar Vít'azoslav, prof., Ing., CSc.
Baran Jaroslav, Mgr.
Belitski Maksim
Bezáková Tatiana, Ing.
Bláhová Mária, PhDr., PhD.
Breinek Pavel, Ing., PhD.
Borgstrom Anna, Ing.
Budjač Milan, Ing., Mgr.
Čajka Peter, doc., PhDr., PhD.
Červená Tatiana, PhDr., PhD.
Čubrik Michal, Mgr.
Daniláková Adriana, Ing.
Dorokhov Denys, Ing.
Dovaľová Gabriela, Ing.
Dudáš Tomáš, Ing., PhD.
Fabuš Michal, Ing.
Fertaľová Mária, Ing.
Fodorová Veronika, Ing.
Gálová Lucia, Ing.
Gažová Viera, doc. PhDr., mim. prof.
Georgiev Georgi
Glavatskich Maria, Ing.
Golembiovská Adriana, Ing.
Gogová Mária, JUDr., CSc.
Grančay Martin, Ing.
Greguš Peter, PhDr., CSc.
Grešš Martin, Ing., PhD.
Greššová Mária, Ing.
Grochová Ladislava, Ing.
Handrlica Jakub, JUDr., LL.M.
Harakaľová Ľubica, Ing.
Hurná Lucia, JUDr., PhD.
Ivanová Eva, Ing., CSc.
Jančíková Eva, Ing., PhD.
Janíková Drahomíra, PhDr.
Jašová Emilie, Ing.
Javorsky Andrej, Ing.
Jurčák Vojtech, prof., Ing., CSc.
Kálmanová Zuzana, Ing.
Károlyiová Ľubomíra, Ing.
Kliková Christiana, prof., Ing., CSc.
Klimontowski Piotr, Dr.
Kordoš Marcel, Ing., PhD.
Kościelniak Helena
Kottuľová Janka, Mgr.
Kouba Luděk, Ing., Ph.D.
Kováčová Kvetoslava, Ing.
Krč Jakub, Mgr. Ing.
Kučerová Irah, PhDr., PhD.
Kupich Andrzej, assoc. prof.
Kupkovič Miroslav, Mgr.
Liďák Ján, doc., PhDr., CSc.

Lipková Beáta, Ing., PhD.
Lipková Ľudmila, prof., Ing., CSc.
Lysák Ladislav, Ing., DrSc.
Margan Florian, Ing. Et, Ing., PhD.
Marhoulová Eva, Ing., PhD.
Markovič Andrej, Ing.
Martyniv Halina, JUDr., PhD.
Márton Milan, doc., PhDr., PhD.
Mattoš Boris, Mgr.
Mečár Miroslav, doc., Ing., CSc.
Melecký Lukáš, Ing.
Mizera Radoslav, Ing.
Mojžiš Miroslav, Ing.
Mráz Stanislav, doc., JUDr., CSc.
Mrázová Ivana, JUDr.
Navrátil Boris, Ing., CSc.
Ondrušek Miloš, Ing.
Pachura Piotr, dr., PhD.
Pána Lubomír, Dr., Mgr., Ph.D.
Pásztorová Jana, RNDr., PhD.
Pawera René, doc., PhDr., CSc.
Plávková Oľga, PhDr., CSc.
Potužáková Zuzana, Ing., Ph.D.
Pravdová Hana, PhDr., PhD.
Pyteľová Klaudia, Mgr.
Raneta Leonid, Ing.
Raslavská Ivana, Mgr.
Riedel Rafal, Dr.
Rosenberg Miloslav, Dr., PhD.
Rozmahel Petr, Ing., Ph.D.
Rusiňák Peter, JUDr., PhD.
Slušná Zuzana, PhDr., PhD.
Sorby Karol, doc., PhDr., DrSc.
Stachová Paulína, Mgr.
Svoboda Ivo, JUDr., PhDr., Ph.D.
Svorenňová Soňa, Ing.
Ščepán Michal, Ing.
Škvrnda František, doc., PhDr., CSc.
Škvrndová Mária, Ing.
Štancl Luboš, RSDr., CSc.
Štefančíková Michaela, Ing.
Tuleková-Henčelová Lucia, Mgr.
Újová Adriana, Mgr.
Vlková Eva, Ing.
Vokálová Emília, PaedDr., CSc.
Wagner Juraj, doc., Ing., CSc.
Weiss Peter, PhDr., CSc.
Woltemar Richard, Ing.
Zágoršeková Marta, doc., PhDr., CSc.
Zelmanová Sylvia, Ing.

KONFERENCIU PODPORILI:

EURÓPSKA KOMISIA
Zastúpenie EK na Slovensku

